

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

ΦΙΛΩΝΟΣ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑΙΟΥ
ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΑ ΑΡΜΕΝΑ

PHILONIS JUDAEI
PARALIPOMena ARMENA

ՓԻԼՈՍՈՖԻԱԿԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

ՄԱՐԿԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

ՈՐ ԵՆ ՄԵԿԱՆԻԿԱԿԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

ՃԱՌԻՔ ԵՐ ՄԱՐԿԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

ԵՐ ԵՐԵՄԻԱՆ ՄԱՐԿԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

ԵՐ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ ԵՐ ՄԱՐԿԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

ՄԻՒԹԵԱՐԵԱՆ ԱՌԻՏԵՐԵԱՆ

ՏՊԱԳՐԵԱԼ ՀՐԱՄԱՆԱԼ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

ՍՈՒՆԵԱՆ՝ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

ԱՐԿԵՄԻԱՆ ԵՐ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ

ԵՐ ՍՈՒՆԵԱՆ

ԵՐ ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ ԵՐԵՄԻԱՆ

ՅԱՄԻ 1826. ՌԵՀԵ. ԱՊՐ. 25.

PHILONIS JUDAEI PARALIPOMENA ARMENIA

LIBRI VIDELICET QUATUOR IN GENESIN.

LIBRI DUO IN EXODUM.

SERMO UNUS DE SAMPSONE. ALTER DE JONA.

TERTIUS DE TRIBUS ANGELIS ABRAAMO APPARENTIBUS.

OPERA HACTENUS INEDITA

EX ARMENA VERSIONE ANTIQUISSIMA

AB IPSO ORIGINALI TEXTU GRAECO AD VERBUM STRICTE EXEQUUTA SAECULO V.

NUNC PRIMUM IN LATIUM FIDELITER TRANSLATA

PER

P. JO: BAPTISTAM AUCHER

VIC. GEN. CONGR. MECHITARISTARUM

V E N E T I I S

TYPIS COENOBII PP. ARMENORUM IN INSULA S. LAZARI.

MDCCCXXVI

SUPERIORUM PERMISSU

BENEVOLIS ATQUE PHILARCHAEIS

LECTORIBUS

I. Quatuor abhinc annis, nimirum ab Salute Reparata Anno **MDCCCXXII**. quum Philonis Judaei Sermones tres primum communis, nostris typis, fecimus juris, promisimus *etiam alias ejusdem Auctoris lucubrationes* (hactenus ineditas) fore in lucem perlaturus; quod sane, ut datam fidem liberemus, nomine *παπα-λειπομένων* Philonis modo praestamus. Tunc enim temporis parabam profecto reliqua ejus opera; quorum reapse versionem anno sequenti perfeci ex Armeno in Latinum: tempus tamen versionis edendae nondum hucusque venerat, immo in incerto ponebatur. Interea ut opus absolutum redderem amicorum plurimi, qui prope vel procul erant, me voce, me literis exhortabantur, quippe quod opus erat ab universis Litteratorum ordinibus, et praesertim ab Antiquitatum cultoribus summopere desideratum.

II. Verum laudatissimus inter amicos, et de Congregatione nostra meritissimus Nobilis vir Alexander Raphael Eques, qui quum Constantinopoli, ubi tum morabatur, trium Philonianorum Sermonum editionem legisset, multa admiratus est, quae sapientissima sunt inibi scripta. Omnia ipsi arrisere, praeterquam quod sibi, utpote summa modestia praedito, operum nuncupatio qua nos editionis illius frontem ornaveramus. Tanto tamen pro Reipublicae Litterariae bono ipse flagravat ardore, ut continuo perlectis sermonibus, animo conceperit, quum redux Venetias peteret, urgeri opus, urgeri Mechitaristas, ut quantocius fieri posset, aere suo reliqua Philoniana typis mandaret. Venit, ursit, jussit. Quamobrem singularis et summa laus ab iis, quibus eruditissimi viri opera sunt cordi ut in vulgus edantur, erit nobilissimo Equiti. Haec satis erunt de promissis, quae dedimus, adimplendis. Superest ut nonnulla de hujusce operis editione dicamus.

III. Sit primum de Armeniis quibus usi sumus Codicibus. Codex **A.** sive **Arm. I.** regius est, quippe qui Haethumii sive Hayton **II.** Armeniorum Regis

ad usum exaratus, totus membranaceus: quem An. Domini mcccxvi. suapte manu exscripsit regius Notarius Basilius; cujus in operis calce Commentarium adjiciam. Quum tamen Codex hujusmodi paginis quibusdam vel etiam quinione toto careret alicubi, quae deerant, ex alio exemplari Constantinopolitano, quod nobis est Codex B, 18. suppleri curavimus. Tertius; quem appellavimus C, 9. erat apud nos. Is partim ejusdem xiii. saeculi vestigia praesefert, partim alia manu sequentibus saeculis exscriptus est: in quo etsi passim omnimodam perfectionem, quam antelaudatus Codex A. nobis exhibet, desiderare liceat, interdum tamen videtur ipsum superare posse. Quartum autem nominamus D. 7. Novissimus hic est, videlicet proxime superioris saeculi, Philonisque duntaxat librum quartum in Genesin seorsim habet. Verum ut in operis progressu conspici poterit, identidem genuina sinceraque lectione optime juvat. Demum Codex E, 1. (*Մեկնիչ, կամ գրիչ Տին լուծմանց, բայց 'ի լուսանցից,*) quintus ordine potius appellandus erit Glossarii antiquissimi exemplar, unde certa loca fidenter conferenda sint nobis de Philonis operibus universis.

iv. Deinde esset nobis de Armeno Interprete dicendum, quantum nempe curet verbum verbo reddere nimium fidus, quantaque praeterea redoleat antiquitatis, quum saeculo v. vixerit. Verum missa isthaec libenter facimus, ne, quum de hisce rebus in Praefatione trium jam editorum Sermonum egerimus, actum agere literatis hominibus fortasse videamur. Unum erit antedictorum quod nos necessitas iterare cogit. Si conferant inter se eruditi viri Sacrae Scripturae Armenium textum, quo in Philonianis Quaestionibus, et Solutionibus in Genesiu et Exodum utitur interpret Philonis, cum Armenio vulgatae Lectionis, illum ab hoc saepius discrepare, quodammodo fortasse mirabuntur. Verum continuo mirari desinent, quum utriusque interpretationis temporum meminerint. Nam quum Sanctissimus ille Patriarcha noster Isaac i. quem Armeniorum principem Interpretem veneramus omnes, de nostra vulgata optime meritis in Armenia maximo-pere adlaborabat, ejus interea discipuli, ab eo ita jussi et compulsi, quorum unus Philonis fuit interpret, per varias Imperii Romano-Graeci regiones Majorum opera in Armeniorum usum convertebant. Non poterant ergo vulgatam lectionem nondum publici juris sequi, verum unusquisque pro suo capto translationem concinnabat. Quamobrem ejusmodi discipulorum interpretationes vix poterant accedere ad accuratissimam versionem communis magistri eruditissimi.

v. In nos autem Philonem ex Armenia redivivum, ut ita dicam, duros, tanta incessit fidelitas, vel, si mavultis, religio, ut unum ejus Armenium Interpretem prae oculis semper habuerimus, ejusque sectati simus presserimusque vestigia. Quae ut a nobis tutius fieri posset, hinc erat Philoniani interpretis Armenius textus, hinc lxx. Seniorum Graccus, utrumque contuentes conferen-

tesque; et sicubi ille ipsissima Graeca redderet verba, tum nos etiam Latina utriusque textus vocibus respondentia verba in hanc Latinitate donatam versionem conjecimus. Quo factum est ut interpretatio nostra in textu Biblico praeferret editionem lxx. Seniorum a Philone usurpatam. Verum quo satis Reip. Litterariae magis etiam faciamus, erunt haec omnia lucidiora in notis, quas passim in operis progressu hujusce nostrae, qualiscumque ea sit, elucubrationis, addemus.

vi. Tertio praeterea loco ingenue dicam et candide fatebor, nunquam in animum me inducturum fore, nisi communis eruditorum tum curiositas cum utilitas impulisset, ut, post Eusebiana Chronica, Philonis opera, quae Graece aut Latine adhuc desiderabantur, publicanda cogitarem: erant enim operosiora, et quae meas prorsus vires facile superabant. Namque mitto quod in alienis linguis scribere oporteret, quod Philonis stylus obscurus sit, fiatque, ut melius dicam, ab Armenio interprete magis etiam tenebrosus, haud poteram non deterreri ab densissima caligine, quam undequaque ipsa materies effundit. Si quidem enim sibi Scripturae literalem sensum proposuisset exponendum auctor, una cum morali communi, labores etiam nostri cecidissent egregie. Universum autem Commentarium Philonicum symbolicum est. Quae res quum primo interpreti non parum attulerit molestiae, quid mirum si tum in arripiendo, tum in exponendo certo Auctoris sensu, duplici vexatus fuerim labore?

vii. Verum reliquum est ut ad extremum nonnihil agam quoque de Philonis mente laudabili simulque culpanda in hisce libris, de quibus est sermo. Mens erat ipsi morum Philosophiam ex Historia Sacra haurire, eamque cum Judaeis sui aevi Hellenistas, cum ipsosmet Hellenos sive Ethnicos Graecos edocere. Quae quum ita sint, quis non magnis et hujusmodi scopum, et ejus labores laudibus extollet? Triplici tamen, ut mihi videtur, claudicat ratione. Premit enim turpi silentio propriam et praecepuam S. Spiritus mentem, quam in Sacris Literis indigitat de venturo Mundi Servatore in Hebraeorum aequae ac Gentium salutem. Sin autem aperte volebat veri Messiae adventum, qui suo aevo contigerat, enuntiare, putida profecto usus personarum acceptione, ne suae genti et alienigenis esset odio; ipsi notanda saltem erant mysteria divina, quae sub verborum cortice celabantur, nempe de filio Abrahae quem Deus humani generis saluti destinaverat, ut benedictio quam Isaaco et Jacobo impertitus est Dominus, omnibus expleta numeris non esset in ipsis.

viii. Praeterea in culpa est Philo quod vel in placitis morum quae ex historia derivat, bonorum operum aedificium super verae Religionis initiis ac fundamentis, quemadmodum Sancti Dei homines divino Spiritu afflati in literis Sacris comonstrant, non excitet; sed potius, perinde ac si profanus esset auctor, vel

unice ad puram putamque arithmeticen, geometriam, universamque mathesin ac philosophiam animum appulerit, dictum vel factum quodcumque apte inepteque in suas ideas commentitias conferat rapiatque¹.

ix. Demum quod maximi momenti crimen, immo praecipuum est, ipse Cabalistarum de more adeo Hebraicam Theologiam, in iis quae de Deo ejusque attributis pertractat, arcano celat, et quasi in secretiora penetralia recondit, ut quandoque errores etiam cum veritate commisceat. Erunt exempli causa quae Philo profert de Verbo divino essentiali. Possunt sane Orthodoxi catholicam inde extuudere sententiam; verum, ni me mea fallit suspicio, Aarii sectatores, ejusdemque surfuris heterodoxi in suum sensum verba detorquere possunt, increatumque et consubstantialem Unigenitum Patris inter creaturas etiam adnumerare. Porro Macedonianis quoque, me suspicante, favet de divino Spiritu acatholica effluentibus. Immo Origeni facem praefert, cum et hic commentaria in Genesin plus aequo allegorica concinnet. Satis id erit, ne veritatis amatores specie recti decepti, hallucinentur. Facile quidem sapientes lectores, quemadmodum Maro ex Ennio aurum, ut sua exornaret carmina, colligebat, ita ex Philone, purulentis rejectis, legent saniora. Tali itidem pacto fiet, ut ipsi utilitate fruantur, curiositate non offendantur.

x. Praeterea, quippe qui distracti atque distenti sumus multiplici occupatione literali, quae plurimum negotii nobis facessit, in notis parci erimus aequae ac in fragmentis adnectendis. Quamobrem sinimus ultro, ut eruditiores magis vacui Philoniana opera meliori ditent modo notis atque commentariis; et si qua supererunt fragmenta ex Bibliothecarum pluteis ubi fortasse delitescent, lubenter proferant in apricum. Id, ut spero, ni fallor fiet, quum prae manibus Philonem hunc nostrum habebunt.

xi. Usurus parsimonia quam dixi, in notis et commentationibus, non tamen utar quum de S. Ambrosio identidem loqui se dabit occasio: adeo ipsum sum demiratus fideliter Philonis vestigia prementem. Saepissime enim, et praesertim in Lib. de Noe et Arca, auctoris nomine suppresso, ut salubriora tantum modo

¹ S. August. contra Faustum. L. xii. c. 39.
 « Itaque etiam ipsi Judaei, qui Christum cujus
 » passionem nos agnovimus, illi derident, nolunt
 » talibus rerum, non tantum dictarum, sed etiam
 » gestarum figuris praenuntiatum videri, coguntur
 » a nobis discere quid illa significant: quae nisi
 » aliquid significare concedant, tam divinae aucto-
 » ritatis libros ab ineptiarum fabularum ignominia
 » non defendunt. Vidit hoc Philo quidam, vir libe-
 » raliter eruditissimus, unus illorum, cujus elo-
 » quium Graeci Platoni aequare non dubitant, et

» conatus est aliqua interpretari, non ad Christum
 » intelligendum, in quem non crediderat; sed ut
 » inde magis appareret quantum intersit, utrum
 » ad Christum referas omnia, propter quem vere
 » sic dicta sunt, an praeter illum quaslibet con-
 » jecturas quolibet mentis acumine persequaris;
 » quantumque valeat quod Apostolus ait, cum
 » transieris ad Dominum, auferetur velamen. Ut
 » enim quiddam ejusdem Philonis commemorem,
 » etc. Reliqua a nobis citanda sunt Philoniano-
 » rum sermonum decursu in Genesin.

ex Philone hausta porrigeret auditoribus, commentaria in Genesin verbum de verbo expressa extulit, sui fecit juris, et exscripsit. Fit eo pacto, ut quemadmodum quibusdam *Philo* erat *alter Plato*; ita nobis *Ambrosius* est *Philo Christianus*. Res mira profecto, quam laeta, sed mirabunda universa accipiet Europa. Verum quidem est, quod Ambrosianorum operum editores eruditissimi PP. Benedictini una cum aliis literatis viris, Ambrosiana opera cum Philonianis Gr. et Lat. in Occidente repertis conferentes satis viderint styli vestigia, sensusque unius apud alterum non obscure odorati fuerint; non autem res adeo clare adhuc patebat. Immo sicubi Ambrosium caligine quadam infuscatum tergere vellent, utrum detersissent nec ne, multum diuque dubitabant. Universas modo tenebras discussit ex Armenia lux orta. Operum enim Auctoris nostri collatione cum Ambrosii operibus, omnibus videre licet Mediolanensem Archiepiscopum veluti Philonem alterum suimet ipsius optimum interpretem fore. Haec satis interea dicta.

xii. Quamobrem, quod jam in Philoniana Praefatione ad tres Sermones notavi, mihi iterum non solum confitendum, sed et profitendum est, cogi me nempe non tantum ut Auctor noster ex Armenio fideliter in Latinum transferatur sermonem, verum etiam verba de verbis ut reddantur, etiam si identidem a pura Latinitate quibusdam inops videar, ab eo nimirum eloquio quo D. Ambrosius Philonem nostrum exornavit. Id enim religiose a me postulat commune Eruitorum placitum, ut nativam Auctoris effigiem ipsissimis lineamentis expressam in Latio videntes, eumque, licet barbare interdum, loqui audientes, ejus sententias possint expiscari; atque, tum de Graeco desiderato textu, tum de Armenae lectionis fide, tum etiam de variis eclogariis in diversis linguis, praesertim de collatione Philonem inter et Ambrosium possint aequum ferre iudicium.

Philon autem, quoniam spiritalia Judaico
non capiebat affectu, intra moralia se tenuit,
ut deceret (vel diceret) : Haec duo quaeri,
opera in agro, custodiam domus.

S. Ambros. de Paradiso. 17. 25.

(confer cum Philonis nostri Quaest. in Genes. 1. 14.)

Փ Ի Լ Ո Ն Ի

Մ. Յ. Ն. Ո. Յ. Ի. Կ. Ո. Ր. Դ. Լ. Ի. Ն. Ե. Լ. Ո. Ի. Թ. Ե. Ն. Ն.

ԽՆԴՐՈՑ ԵՒ ԼՈՒԾՄԱՆՑ

PHILONIS

QUAESTIONUM ET SOLUTIONUM

QUAE IN GENESI¹

ԲԱՆ ԱՌԱՋԻՆ՝

SERMO PRIMUS²

Ի՛նչէ՞ր զաշխարհարարութիւնն ընդ Գր. ածե-
լով և հաշուելով առէ. ի՞նչ գիտէ լինելու
Թեան երբի՞նչ և երբի՞նչ, յորժամ եղև:

*Quare mundi creationem in mente revolvens
ac recensens, dicit: Hic est liber genera-
tionis caeli et terrae, cum facta sunt?*³

Ա. Օ՛րոգմար Եղեմն անարողելի
և անպարոյր, սրպէս երևեցաւ, զժամա-
նակն ցուցանել: Եւ այս յանդիմանաւ
Թիւն, յամբ աննելով զայնստիկ՝ որ
գումարեն իմն Թիւ ամաց ՚ի միասին
գլխաւորելով, յորմէ զաշխարհս կարէ
լինել: Իսկ այս Գր. լինելութեան, կամ
ցուցական այսր ՚ի ներքոյ եղելոյ գրոյս
է, որ զաշխարհարարութիւնն պարտա-

1. *Illud, cum facta sunt*⁴, indetermi-
natum atque incircumscrip-
tum, ut vi-
sum est, tempus indicat. Hoc autem
argumentum erit confutans illos, qui
supputant numerum quendam annorum
in unum redactum ex illo tempore, quo
mundus creari potuerit. *Hic autem liber
generationis*, cen indicativus⁵ est libri
suppositi, qui mundi continet creatio-

¹ Liber citatus apud Fabricium Bibl. Graec. L. 17. C. 4. eodem titulo, Φιλώτος τῶν ἐν Γε-
νέσει ζητημάτων καὶ λύσεων. Vide et Euseb. Hist. Eccl. 11. 18.

² Habetur in Codd. Armm. B. et C. de qui-
bus in Praefatione nostra. n. III.

³ Verba sunt ipsissima Septuaginta Interpre-
tum, quos semper prae oculis habuit Philo no-
ster. Confer Genes. Cap. 11. v. 4. inde enim in-
cipit praesens liber auctoris, quum de praemissis

prolixius egisset in peculiari libro *De Mundi Opi-
ficio*, praeter alterum *De Allegoriis*.

⁴ *Զ յորժամ եղև*, accipe *զ*, sicut Gr. ar-
tic. *τὸ*. quod Glossarius Arm. in accusativo su-
mens casu, cogitur addere, *սչ յայնեաց*, non
manifestavit. Sequens autem argumentum de in-
certitudine calculi creationis mundi vidimus etiam
apud Euseb. Chron. P. 1. edit. nostr. pag. 4. et 111.

⁵ *Կամ ցուցական*. pro *իբր ցուցական*. Glossa-
rius autem reponit, *ի-զ ցուցանել*, vult indicare.

նակէ, 'ի նաւ ակնարկութիւն ասացելոցն
յաղագս աշխարհարարութեան առ ճշշ
մարտութեանն եղեալ:

Օ. Ինչ է, Եւ արար Լստաւ զամենայն
դաւար վարդի յառաջ Կան զլինել յերկրի. Եւ
զամենայն խոր յառաջ Կան զհոսանել:

Բ. Օ. Զանմարմին զտեսական ասակէ
յաղագս սոցա. քանզի յառաջ Կան զլինել
զկատարածսն ասակէ ամենայն դաւա
րոյ, Եւ խոտոյ, սերմանելեաց Եւ ծա
ռոց: Եւ յառաջ Կան զհոսանել 'ի վերայ
երկրի, առնէր ասէ դաւարի, Եւ խոտ, Եւ
զայլսն. յայտ է իբրու զանմարմինս, Եւ
ցուցական տեսակ՝ արար ըստ իմանալի
բնութեանն. որոց այսք՝ որ յերկրիս են,
հանդերձեալ էին լինել նմանելիք ըզ
դալիք:

Օ. Ինչ է, Բէ Լստիւր ելանէր յերկրի, Եւ
առգանէր զամենայն երեսս երկրի:

Գ. Եւ իբր գոյ կարողութիւն 'ի
միոջէ աղբիւրէ առգանել ամենայն եր
կրի. ոչ միայն վասն մեծութեան, այլ Եւ
վասն անհարթութեան լեռնայնոյն Եւ
դաշտայնոյն: Եւ այց մի գուցէ, որպէս ձի
ասի Թագաւորի՝ ամենայն ձիական զօ
րութիւնն. այսպէս Եւ աղբիւր՝ ամենայն
երակք երկրի, ըմպելի ջուր բոլորելով՝ որ
աղբիւրաբար ելանէ: Եւ այց բարիւք է
Եւ ասելն՝ ոչ զամենայն, այլ զքէնս նորա
արբուցանել. որպէս 'ի կենդանւոջն

nem; ubi innuitur, dicta de mundo con
dito ad veritatem ipsam pertinere. ¹

Quid est, Et fecit Deus omne viride agri,
antequam esset super terram ²; et omne
foenum, priusquam germinasset ³ ?

II. Incorporeas species adsimulat ⁴
per haec: quoniam illud, *antequam es
set*, consummationem ⁵ innuit omnis
virgulti et herbae, seminabilium arbo
rumque. Quod autem dicit, *priusquam
germinasset super terram*, fecerit viride
et foenum et caetera, patet quod incor
poreas species sicut indicativas (prius)
creavit secundum naturam intellectua
lem ⁶; quas ista, quae in terra sunt sen
silia ⁷, imitatura erant.

Quid est, Fons ascendebat de terra ⁸, et
irrigabat omnem faciem terrae ?

III. At quomodo fieri queat, ut ex
uno fonte irrigaretur universa terra ⁹,
non solum prae magnitudine, verum e
tiam ob inaequalitatem montani campe
strisque situs? Ne forte, sicut equus di
citur regis tota equitatus vis, ita fons
(dicatur) universa terrae vena aquam
potabilem administrans, quae adinstar
fontis scaturit. Optime vero dicitur et
illud, non totam (terram), sed *faciem*
ejus irrigasse; sicut in animante princi

¹ Hellenismum incertae sententiae praeseferebat
in his verbis Interpres noster Armenus.

² Ita Cod. C. ut habet etiam lectio LXX. In
terpp. ubi Cod. B. mendose fert, յառաջ Կան
զլինել անձրեւ յերկրի. *antequam plueret super
terram*: patet quod ex sequentibus haec hausit.

³ Redundat in Cod. B. Ինչ 'ի վերայ երկրի.
quidquam in terra. et in Cod. C. ծառոց, ar
bores.

⁴ Vel, ideas sub aenigmate designat.

⁵ Cod. C. զկատարումն. *perfectionem*.

⁶ Sic Cod. B. haud tamen contemnendus et

Cod. C. habens, արար իմանալի բնութիւնն.
creavit intelligibilis natura (Deus).

⁷ Pro զգալիք. *sensilia*, fert Cod. C. ցուցա
նելիք. *indicanda*, quod refertur ad praemissas
species indicativas.

⁸ Cod. C. in textu habet *de Edom* (vel *Edem*),
et in marg. *de terra*.

⁹ Integrum locum cum sequentibus transcri
bit, partim ad verbum, partim ad sensum, Do
ctor Armenus Vardan, auctor commentarii in Pen
tateuchum Moysis, saec. XIII. praefixo in margi
ne nomine *Philonis*.

զգլխաւորն զառաջնորդականն . քանզի քաջ և արդաւանդ , և առաջին մասն է երկրի՝ ափն , որ պտղաբերն լինել կարէ , որ աղբիւրցն օգնականութեան է կարօտեալ :

Այլ է ստեղծեալ մարդն , և քն զանապեալ է ափ՝ որ ըստ կերպարանին է :

Դ. Ստեղծեալն՝ զգալի մարդ է , և նմանութիւն իմանալոյ օրինակին : Եւ ըստ տեսլեանն , իմանալի և անմարմին , սկզբնատալին նմանութիւն է առ տեսալիւն . և կերպարան է սա սկզբնաւորաբանի կերպն : Եւ է սա լան լ՝Մ , առաջին սկիզբն , նախադադաբար տեսալ , յառաջադին ամենեցուն : Այսն այսորիկ ստեղծանելին , որպէս ՚ի բըրտէ՝ ՚ի փռչոյ և յերկրէ կերպարանեցաւ ըստ մարմնոյ . և հոգւոյ հասաւ փշեցեալ այ՝ ՚ի գէմն զկեանս . և խաւն էր խառնուած բնութեանն՝ ապականալուի և անապականի : Եւ ափն որ ըստ կերպարանին է , անապակ՝ և՛ անխաւն :

1 Աղբիւրցն . Sic Cod. B. vel աղբիւրցն , ut Cod. C.

2 Cod. C. ըդէր ստեղծեալ մարդն : Quare homo creatus? Sed genuina est lectio Cod. B. a nobis usurpata .

3 Eadem fere habet idem Philo, Lib. de Mundi Opificio. n. 5. Δῆλον δὲ ὅτι καὶ ἡ ἀρχιτέκτων σφραγίς, δι' ἧς φαίνεται οἱ κόσμοι τοῦτον, αὐτὰς ἀν εἶν τοῦ ἀρχιτέκτονος παράδειγμα, ἰδέα τῶν ἐκείνου Θεοῦ Λόγος. Similia ergo, eaque varia Philonis dicta de Verbo Divino (Quaest. in Genes. 1. 4. et 111. 62. et 11. 2. sicut et in Exod. 11. 68. 118. etc.) sic complectitur Isidorus Pelusiota. L. 11. epist. 143. 'Ὡς δὲ Φίλων, καί τοι Ἰουδαῖοι καὶ ἑλλήνων, δι' ὧν ἀπολείπει συγγραμμάτων ἀπομαχίσασθαι τῇ οἰκίᾳ Δρησκαίᾳ. Βασανίζων γὰρ τὸ εἰρημνέον παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησε τὸν ἀνθρώπον, ἡγαγὰς ὑπὸ τῆς ἀληθείας καὶ ἐξουσίας, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον θεολογήσαι. Τί γὰρ; εἰ καὶ δεύτερον τὸν συναιδίου τῷ Πατρὶ, καὶ ἀριθμοῦ καὶ χρόνων ὄντα ἀνώτερον καλεῖ, τῆς ἀκριβείας μὴ ἐφικνούμενος, ὅμως ἐνοιοῖται ἰσχυρὸν καὶ ἰστέον προσώπου. Καὶ οὐκ ἐν ταῦτα μόνον τοῦτο ἐπαδεν, ἀλλὰ καὶ τὸ, Θεός

pem moderatorem (mentem): siquidem bona, fertilis, primaque pars terrae ea est, quae fructifera esse potest, eaque fontium¹ adjuvamen desiderat.

Quis est Homo creatus²? et quo (modo) distinguitur ille, qui secundum imaginem est?

IV. Creatus ille sensibilis homo est, et similitudo exempli intelligibilis: qui vero secundum formam, intellectualis ac incorporeus, similitudo est archetypi secundum visum; et iste est forma principalioris characteris. Hoc autem est Verbum Dei³, primum principium, originalis species (vel, archetypa idea), praemetitor (vel prima mensura) universorum. Propterea creandus (vel fingibilis) ille tamquam a figulo, ex pulvere terraque formatus fuit secundum corpus; animam autem sortitus est insufflante Deo vitam in ejus vultum: ita ut commixtum fuerit temperamentum

καὶ Κύριος, ἐρμηνεύσαι πειρώμενος, τῆς βασιλικωτάτης Τριάδος, τὸ τῶν μὲν πάντη διακριτῶν ἐγκύριον, τῶν δὲ ὄντως μοναδικῶν ἀφρονώτερον. καὶ οὕτως κατὰ κράτος εἶπεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, ὡς ἀναγκασθῆναι τοῦτο διαρρήδην καὶ εἰπεῖν, καὶ ἐν συγγραμμάσιν καταλαβεῖται. Δύο γὰρ ἔφησιν εἶναι τὰς ὄντως (vel ὄντως) δυνάμεις, ὧν ἡ μὲν ποιητική καὶ οὐρνητική, φησὶ, καλεῖται Θεός, ἡ δὲ βασιλικὴ καὶ τιμωρητικὴ, Κύριος. Οὐ πόρρω βαίνων τοῦ εἰπόντος, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, δύναμις οὐκ ἀνυπόστατος, ἀλλ' ἐνυπόστατος, καὶ παντοδύναμος, καὶ ὑποστάσεων δημιουργός, καὶ ἰσοσθενὴς ἐκείνου, οὗ δυνάμις ἐστίν. Similia breviter notat et Suidas in vocibus, Δύναμις, et Θεός, nominatim citans Philonem nostrum. Verum satis constat apud eruditos, Verbum Dei, vel Verbum Divinum passim a Philone usurpatum esse aequivoce; ita ut non minus favore veritati Catholicae dixeris, quam Arianæ sectae. Quod semel notasse satis erit etiam de variis locis hujus auctoris, cui imprimis quadrat id, quod de Origene dicitur, multis auctorem veritatis, aequae ac falsitatis factum fuisse.

**յանտեսանելի բնութենէ, 'ի պարզէն,
և 'ի յոտաւորէն :**

naturae ex corruptibili et incorruptibili. Alter vero qui secundum formam est, merus ¹ comperitur, expers mixturae, (proveniens) ex invisibili natura, simplici, atque lucida.

የኢትዮጵያ ፍትሕ ተቋማት ልማት ሚኒስቴር፡

Cur in faciem insufflasse dicitur vitam?

Ե. Երբ արդեն զի արաջնական մարմնոյն է. քանզի այն իբրև խարիսխ եղև, իսկ սա՝ զօրէն պատկերի ՚ի վերայ հաստատեցաւ : և շնչատեսակին՝ աղբիւր է զգայութիւն, և զգայութիւնն ՚ի դէմնն է : Երբորդ՝ մարդ, ոչ միայն շնչոյ, այլև բանական շնչոյ մասն ընկալեալ է, և գլուխ՝ մտաց տաճար է. որպէս ոմանք ասացին :

v. **P**rimum, quia primaria (pars) est corporis; reliqua enim velut basis facta fuit, at ista tamquam imago^a supra est condita: adhaec animalis formae fons est sensus, sensus autem (totalis) in facie est. Secundo, homo non solum animae, sed etiam rationalis animae particeps est factus: caput autem templum est mentis, ut quidam dixerunt.

Ուշերէն փճ առի տնկելու դրախտ , և ում .
և զխնէ է դրախտին :

*Cur Deus dicitur paradysum plantasse?
et cui? et quid est paradysus?*

2. Իրախտն առ ճառեալդ ոչինչ են պէտք լուծման առեղծմանկոյ . քանզի Թաւ վայր է ամենապատիկ ծառովք լի : Բայց նշանակաւ է իմաստութիւն՝ հանձար անծային և մարդկային , և սոցայցն պատճառաց : Վանդի կարգաւոր էր յետ աշխարհիս լինելու Թեան՝ զտեսական կենցաղն բաղկացուցանել , առ ՚ի հասանել տեսլեամբ աշխարհիս , և որ ՚ի սմայն է՝ և՛ ՚ի գովութիւն հօրն : Վանդի ի՛նչ գոյր զընու Թեանն տեսանել . և ի՛նչ գովել զարարիչն բոլորեցունց առանց իմաստութեան . որոյ զտեսական իբրև զծառս տնկեաց յիշխանական առաջնորդին ՚ի բանականի յողոթն արա-

VI. **P**aradisus ad litteram nihil opus habet solutionis expressivae ; densus enim locus est omnimodis arboribus confertus ³. Symbolice tamen est sapientia, intelligentia Divina humanaque, et (intellectio) causarum istarum. Quoniam conveniens erat post mundi creationem constituere vitam contemplativam ⁴, ut per visionem mundi, eorumque quae in eo sunt, perveniri possit etiam ad laudem Patris. Quandoquidem non dabatur naturam ipsam videre, neque laudare universorum conditorem sine sapientia: cujus ideas velut arbores plantavit in principalis ducis (mentis)

1 Cod. B. *անպակ*, *merus*, sive *purus*. at
Cod. C. *անպական*, *incorruptus*, vel *incorrupti-*
bilis.

2 Sive *statua*: nam Arm. *պատկեր* dicitur passim sicut *առնապատկեր*, *ἀνδριάς*.

3 Locus citatus a S. Nerse Glajensi Saec. XII.
totidem verbis sub nomine Philonis nostri Armeni.
Ընդհ. Բն. Ի Գլխագր. Ճառք գրախանի
* առաջին առաւթեանն նկարեցէն յարաբարաբար
առանձնէ են. որպէս ա Փիլոնի յայն, ինքն առ

Քառք՝ Թաւ լայր է գրախոս՝ լի ամանապատիկ
պաղովք։ Իսկ առ միտս՝ զայլ ինչ ցուցանեն
նշանակաւ ॥ : Fusius autem rem describit Var-
dan in comment. Genes.

4 Cod. C. confuse, զսեռական կենցաղով.
բիւ բարեաց առաջին մարդոյն բնութեամբ առկ.
formalem conversationem bonorum primi hominis
ex natura per laborem dicit: quod dictum sensu
certo caret.

րին : Իսկ որ 'ի միջոցին կենաց փայտն է , գիտութիւն է , ոչ միայն 'ի վերայ եղելոցն , այլև երկնագունին ե վերնագունին ամենեցուն պատճառին : Վասն զի զսորա եթէ որ կարացէ ընդունել զըստոյգ զերեւումն , եղիցի բարեբախտիկ ե երջանիկ , ե արդարեւ՝ անմահ : Իսկ յետ աշխարհիս պատրիկ իմաստութիւնն եղև . վասն զի յետ աշխարհաբարութե գրախան : զոր օրինակ , քերթողքն ասեն զերաժշտացն պար , զի օրհնեսցեն զարարիչն , ե զգործն . որ պէս ասացն պղատմն , զարարիչն՝ իբրուզմեծ ե զլաւ պատճառացն . իսկ զաշխարհ իբրուզ գեղեցիկ եղելոցն :

Ընդէր յարին յարեալ էոյս փնիլ ասի
պարտեմ :

Ի . Երբ առաջին՝ զի աշխարհիս շարժումն յարեւելից յարեւմուտս է . իսկ յորմէ շարժումն , առաջին է : Երկրորդ՝ զի այն որ յարեւելից կողմանէն , աջ գոլ ասի աշխարհիս մասունք . իսկ որ յարեւմուտս կոյս՝ ահեակ : Եւ կայէ ե քերթողն . աջ ճաւո կոչելով զայնս , որ յարեւելից կողմանէն . ե ձախոյ կողմանն զայնս որ յարեւմտից կողմանէն : յորժամ ասէ . զի թէ յաջ կողմն գնացեն , 'ի ախ ե յարեւմտեան . իսկ եթէ յահեակ , յերեկս կոյս 'ի խրժնին : Իսկ ազին անուն՝ փոխեալ , ամենայն իրգքէ փափկութեան նշանակ , խնդութեան ե ուրախութեան : Վասնզի բարիքն ամենայն ե շնորհք առնուն զսկիզբն 'ի տէրունեան վայրէն : Երրորդ՝ զի ե իմաստութիւն , ե նշոյլք , ե լոյս :

rationali anima՝ creator. Quod autem in medio lignum erat vitae, scientia est non solum creaturarum, sed quoque maioris supremaeque causae universorum. Nam si quis poterit istius suscipere certam apparitionem, fortunatus erit et felix, atque vere immortalis. Porro post mundum istam sapientia (humana) fuit, siquidem post mundi creationem paradisi (factus est): sicut poetae musicorum chorum dicunt (constitutam fuisse), ut laudarent creatorem, et opera sua; quemadmodum dixit Plato, creatorem velut maximum optimumque causarum, mundum vero sicut pulcherrimum creaturarum.

Quare in Adin (sive Edem) Orientem versus dicitur plantasse paradysum?

VII. Primum, quia mundi motus est ex ortu solis in occasum: atqui unde est motus, primus est. Secundo, quia illa, quae est e regione orientis, dextra dicitur esse pars mundi; quae vero e regione occidentis, sinistra. Testatur etiam poeta, dexterarum vocans aves orientales, et sinistras occidentales; quum dicit: Si enim in partem dextram vadant, ad diem solemque (pergunt); si vero in sinistram, vesperam versus obscuram. Adin autem nomen interpretatum omnino est indicium deliciarum, gaudii et laetitiae; quoniam bona omnia, atque gratia, initium accipiunt a loco dominico (divino). Tertio, quoniam et sapientia ipsa, et splendor (est), et lux.

1 Vel ita: in principali duce (mente) rationalis animae. melius fortasse.

Ինչե՞ր 'ի դրախտին գնէլ զստեղծեալ ճարտն,
այլ ոչ զայն որ ըստ կերպարանին է:

*Cur in paradiso ponit creatum hominem,
minime vero illum, qui secundum ima-
ginem est?*¹

Ը. Ոմանք ասացին՝ կարծեցեալք զդրախտն պարտէզ գոլ. զի ստեղծեալն զգալի է, ապա յիրաւի 'ի զգալի տեղին երթայ: Իսկ այն որ ըստ կերպարանին, իմանալի և անտեսանելի է. որ դաս ընկալաւ զայն՝ որ յանմարմինս տեսալքըն: Իայց ես ասացից, նշանակ կարծեցեալ գոլ զդրախտն՝ իմաստութեան. քանզի ստեղծեալն խառնուած է, և բաղկացեալ յոգւոյ և 'ի մարմնոյ, և պէտք են նման ուսման և վարդապետութեան, ցանկացեալ ըստ իմաստասիրութեանն օրինաց, զի եղիցի բարեբախտիկ: Իսկ այն՝ որ ըստ կերպարանին է, անկարօտ է, ինքնալուր, և ինքնուսումն, և ինքնավարդապետ անձին և ղեալ ընտելութեամբն:

Ինչե՞ր 'ի դրախտին ասէ ամենայն խաբ աշխարհ
'ի պետեմել, և գեղեցիկ յաբել:

Cur dicit² in paradiso omne lignum (fuisse) speciosum ad aspectum, et bonum ad vescendum?

Թ. Սի երկու են ծառոց առաքին յութիւնք. քաջուղէշ գոլ՝ և պտղեղ. որոյ է ինչ՝ որ 'ի զուարճութիւն երեսաց է, և է ինչ՝ որ առ ճաշակաց վայելչութիւն: Իայց ոչ վայրապար ասացեալ է զազնիւն. քանզի 'ի դէպ է թերեւս, զի յաւեափթիթ և յարազուարճ են տունկքն, իբրու անձային դրախտին ամենեցուն գոլ, իբրև յաւիտենականի,

ix. Quoniam duplex est arborum virtus, frondosum esse, et fructiferum;³ quorum unum ad oblectationem visus refertur, alterum ad gustus fruitionem. Verum haud frustra dictum est speciosum: decet utique ut semper virides et perpetuo virescentes sint plantae, tamquam ad divinum paradysum pertinentes, velut sempiternum; nec umquam de-

¹ Fingit Philo allegoriae plus aequo deditus duplicem hominem in uno Adamo, ut varia, eaque nova ad placitum Cabalistarum mysteria excogitare queat: alias si quis materialiter accipere vellet dicta, plura sunt in Philone commentitia: quae si singillatim confutanda mihi proposuissem, adnotationes superarent textum. Nos auctorem exponentes, studiosis lectoribus ipsum relinquimus ventilandum atque declarandum multipliciter; nobis enim tempus non vacat. Advertendum tamen quomodo S. Ambrosius vestigium Philonis ali-

quatenus tenere minime dubitaverit, dicens Lib. de Paradiso, Cap. 1. "In hoc ergo paradiso... "non eum hominem qui secundum imaginem Dei est, posuit, sed eum qui secundum corpus: incorporealis enim in loco non est."

² Cod. C. ասի, dicitur.

³ Armenam hanc lectionem Philonis iisdem verbis sui fecit auctor Chriarum, Moyses nimirum Chorenensis Saeculo v. dicens, Օգտեալ է և զպտղեղ անդասան, և այլն:

և ոչ երբէք առանցանելով սաղարթաւ
թափ լինել: Եւ զպտուղն ոչ ևս ազնիւ
ասաց, այլ գեղեցիկ, իմաստասիրաբար.
զի՞ մէկերակրովք մարդիկ միայն առ
հեշտութիւն, այլ ևս օգուտ վարեա-
ցին. իսկ օգուտն է ծորումն և կաթուած
գեղեցիկն:

(1) Ինչ է կենսի փայտ. և ընդէն՝ ի փշոյ
դրախտին:

Ժ. Եւ մանք հաւատացին, իբրու թէ
տունիք են մարմնաւորք, և մահաբերք.
այսպէս և կենաց և անմահութեան:
Այսինքն զի ասեն՝ թէ կենաց և մահ ընդ
գէտ միմեանց են. և ապականագործ
ոմանք ի տնկոցն են. և եղիցի ի հարկէ
փրկութիւնն: Եւ այս թէ միջ է, ոչ
գիտեն. քանզի լինելութիւն, որպէս ի
մաստնոցն բան, ապականութեան սկիզ-
բն է: Եւ մի գուցէ արդեօք այլա-
բանեալ է այս: Եւ մանք ոմանք ասեն՝
եթէ կենաց փայտ է երկիր. քանզի զա-
մենայն ինչ առ ի կեանս բուսուցանէ՝
և՛ մարդկան, և՛ այլոցն ամենեցուն:
Այսինքն որոյ և զմիջին վայրն որոշեաց
անկոյս այսմիկ. և միջոց ամենայնի երկիր
է: Եւ ոմանք թէ եօթն շրջանակացս,
որ են յերկնի, զմիջոցն ասեն ասացեալ
կենաց փայտ: Եւ ոմանք զարեգակն,
վասն զի միջին է ըստ իրաց իմն մոլորա-
կացն, և ժամանակացն պատճառ, ի
ձեռն որոյ ամենայն ինչ ծնանի: Եւ ու
մանք կենաց փայտ՝ զառաջնորդութիւն
հոգւոյն ասացին. քանզի տա՛ ջլացուցա-
նէ և պնդէ զգգայութիւնն առ անկն իւր
ածելով ներգործութիւնս, և ի հասա-
րակութիւն մարմնոյն մատանց: Եւ մի

generantes destituantur frondibus. Fru-
ctum vero non ita pulchrum dixit, sed
bonum: philosophice sane; ut pote cibis
homines non solum ad delectationem,
sed etiam ad utilitatem utantur: utilitas
autem est fluxus stillatioque boni.

*Quid est lignum vitae, et quare in medio
paradisi?*

x. Nonnulli crediderunt, quasi ve-
ro plantae sint corporeae¹ ac mortife-
rae, similiter etiam vitae immortalita-
tisque (causae): quoniam inquit, vita
et mors opponuntur sibi invicem; et
quia plantarum quaedam exitiosae com-
periuntur, ex necessitate salus erit (ab
aliis plantis). Quod autem id sanum
sit, nesciunt²: generatio enim, ut sa-
pientum fert sententia, corruptionis est
principium. At ne forte allegorice haec
prolata sint. Nam quidam dicunt, li-
gnum vitae terra est, quippe quae om-
nia ad usum vitae producit, tam homi-
num, quam caeterorum omnium; quam-
obrem medium locum destinavit huic
plantae: medium vero universi terra est.
Sunt alii, qui inter septem circulos cae-
li medium asserunt lignum vitae dictum
fuisse³. Nonnulli vero solem, quoniam
medius fere⁴ est inter planetas, tempo-
rumque (quatuor) causa, per quam om-
nia nascuntur. Aliqui demum vitae li-
gnum dixere directionem animae: nam
ista nervosum reddit ac solidum sen-
sum⁵ ad actum sibi convenientem, et
communitatem corporis partium⁶. Me-

¹ Vox Corporeae, docet in Cod. C.

² Vel ita: haec autem secunda sana sit, igno-
rant. Sed integer locus obscurus est.

³ Glossarius. * ի յեօթն գուռոյն զմիջին...
զի արեգակն յորժամ ընդ այն գնոյ, կենդա-
նութիւն տանէ ամենեցուն ॥ b. e. n Ex se-
n ptem sonis mediam... dum enim Sol per eam

n pergit, vitam facit universis u.

⁴ Cod. C. in marg. երէյ (գիտանալ բառից.
իւր) . tres (pro fere, vel secundum quid).

⁵ Cod. C. amplius habet, և ի հաստ et in
proventu, vel, etiam in conceptu.

⁶ Gloss. * Մարմնոյ մասն սիրան է. և զմիջին
տնդ տանէ բաժնէ ॥ i. e. n Corporis pars est

Զոցն՝ ըստ նշանակի իմն՝ առաջին է, և սկիզբն. որպէս առաջնորդ պարու: Բայց քաջքն և լաւքն՝ կենաց փայտ առնն՝ ի մարդ զլաւագոյն առաքինութեանցն զբարեպաշտութիւն. ի ձեռն որոյ միայն մանաւանդ միտքն անմահանան:

dium vero quodam modo primarium est, et principium, sicut dux choreae. Verum tamen optimi viri lignum vitae dixerunt in homine optimam virtutem, pietatem, qua sola potius mens immortalitatem assequitur.¹

Օրին է քաջ գիտելին՝ ճանաչելի բարոյ և չարի:

Quid est lignum ad sciendum, cognoscibile boni et mali?²

ԺԱ. Լսա յայտնագոյն ահա զայն որ ի ճառէս է փախուստ՝ յանդիման կաջուցանէ, այլաբանութիւն երևեցուցանելով: Եւ է, զոր առակէ, խոհականութիւն. և է սա հանճար գիտութեան, ի ձեռն որոյ ծանուցեալ լինին բարիքն և գեղեցիկքն, չարքն և զազիրքն. և ամենայն որինչ միանգամ ընդդիմութեան է: որոց է ինչ որ վեհին, և է ինչ որ վատթար դասուն է: Եւ որ յաշխարհի աստ իմաստութիւն է, ոչ ան է, այլ՝ քաջ գործ այլ. զընուութիւն տեսանէ, և քննէ: Իսկ որ ի մարդն է, տեսանէ այլ ընդ այլոյ աղօտ աջօք խառնաբնոր. քանզի տկար է՝ անապակ, պարզ, լուսաւորապէս զերկաքանչիւր ոք յատուկ առանձին տեսանել և իմանալ. վասնորոյ և խառնեալ է ընդ մարդկային իմաստութեանն՝ խաբկանաց ազգն: Օր որ օրինակ և աչաց ստուերք իմն բազում անգամ խափան լինին երեսացն՝ ընդ անխառն և ընդ

xi. Hoc sane perspicacius sententiam illam ex littera desideratam³ in conspectu exhibet, allegoriam praeseferens. Est ergo figurate declarata prudentia; quae est intelligentia scientiae, qua noscuntur bona pulchraque, et mala⁴ ac foeda, atque omnia sibi invicem contraria: quorum aliqua praestantioris sunt classis, aliqua deterioris. Quae ergo in hoc mundo sapientia est, non Deus ipse est, sed opus Dei profecto; naturam illa cernit pervestigatque. Quae vero in homine est, vidit praepostere ac commixtim oculis subobscuris; imbecillis enim comperitur ad sincere clariusque videndum ac intelligendum nunquamquodque singillatim: proinde mixtum est cum humana sapientia genus deceptionis. Quemadmodum oculis etiam saepe saepius umbrae quaedam impedimento sunt ad intuendum lumen nitidum: quoniam sicut se habet oculus in

cor, in quo mens habitare dicitur secundum aliquos.

¹ Morales sensus identidem usurpatos ab auctore non possum satis laudare: ita ut praecipuum hoc solatium futurum benignis lectoribus facile credam. Quo animo ductus et S. Ambros. haec sui fecit in Lib. de Paradiso. c. 1. dicens: "Videtur paradisos anima esse quae multiplicat semen acceptum, in qua virtus unaquaeque plantatur; in qua erat etiam lignum vitae, hoc est sapientia."

² Sic verbum verbo etiam Gr. text. et S. August. Lib. 1. Locut. satis obscurum: quod ita exponitur in versione S. Scripturae Armeni-

ca. զծառն գիտելոյ զգիտութիւն բարոյ և չարի. arborem sciendi scientiam boni et mali.

³ Cod. B. Եւ ի ճառէս է փախուստ. quae in littera est fuga. obscurum omnino. Sed Cod. C. ի ճառէս. ex littera. Ita habet et Glossarius, qui sic rem explicat: "Չայն՝ որ ի ճառէս փախուստ: Լծ. Այն՝ որ ըստ ճառին է, ի բաց փախչի. և այլաբանութիւնն երեւի, որ է անմարմին տեսութեանն" || h. e. "Illam ex littera fugam. Ea scilicet (sententia), quae secundum litteram est, nos fugit; et allegoria apparet, quae est theoria incorporea."

⁴ Cod. C. յոռիքն. improba, vel vilia, turpia.

մարուր լայն ընդհարկանել. քանզի որ
պէս է ակն 'ի մարմնի, այսպէս է միտք
և իմաստութիւն յգլուխ:

||¹ Է գետն որ յադենայ ելանէր. յորմէ գրաբան
տառաւոր. և չորս պարտաւն գետ. Փի-
սոն, և Գեհոն, և Տիգրիս, և Եփրատ
գետ:

ժԲ. Լ'սին Գեղարայ և Լ'րաճան
ւոյ աղբիւրքն բղխել 'ի հայոց լեռանցն.
և անդ գրաբան ոչ է, այլ և ոչ երկուք
ևս այլ աղբիւրք գետոյն: Լ'քդ՝ մի գու-
ցէ թէ գրաբան հեռի ուրեք 'ի մերմէ
բնակութենէ աշխարհիս է. և գետ ու-
նի հոսելով ընդ երկրաւ, որ բազումն
և մեծամեծս ոռոգանէ երակս: զի նորա
յառնելով առաքեացն յայլ ընդունիչ
երակս ընդարձակ լինելով. և սորա
յորձանօք ալեացն ճնշեալք, այն՝ որ 'ի
ներքս 'ի նոսա բռնութիւնն է, 'ի վեր
կոյս բերանացանէ, և որ 'ի հայոց լե-
ռինն, և է որ յայլում: Եւ սորա են կար-
ծեցեալ աղբիւրքն, գետոցն համունք՝
առաւել, կամ աղբիւրք յիրաւի կար-
ծեցեալք՝ վասն յամենայնին անսուտ
գուլ անձային գրոց, յորս զեկուցեալ լի-
նին չորից գետոցն իրք. զի սկիզբն է
գետ, այլ ոչ աղբիւր: Լ'քդ՝ մի գուցէ
թէ առ տեղոցն իրք այլաբանեալ լինին:
Եւ են չորք գետքն նշանակ չորից ա-
ռաքինութեանց: Իրհասկանութեան՝

corpore, ita mens et sapientia in ani-
ma.

Qui fluuius sit, qui ex Adin procedebat,
unde paradysus irrigatur, et quatuor
dividuntur flumina, Phison, et Gehon,
et Tigris, et Euphrates?

xx. Dicuntur Deglathis et Araza-
niae (sc. Tigridis et Euphratis) fontes
exoriri ex montibus Armeniae: ibi vero
paradysus non est (hodie), neque resi-
dui ambo fontes amnis. Ne forte itaque
paradysus sit in longinquo a nostra ha-
bitatione mundi situ¹, fluviumque ha-
beat sub terra currentem, qui plurimas
maximasque irriget venas: ita ut illae
consurgentes² mittant se se in alias ve-
nas recipientes ob vastitatem; et istae
gorgitibus fluctuum suppressae sint; un-
de violentia eis insita urgente, superius
erumpant tum in montibus Armeniae,
cum alibi. Isti sunt ergo fontes putati,
fluviorum potius fluxus; vel etiam³ fon-
tes revera putati, eo quod omnino in-
fallibilis sit scriptura divina denotans
rem quatuor fluviorum: initium enim
fluuius est, non fons⁴. Verum forte lo-
cus ipse allegoriam prodit: quatuor e-
nim flumina sigua sunt quatuor virtu-
tum; Prudentiae videlicet Phison dictae

¹ Anceps vel erroneum Philonis dictum delit
majoribus non paucis paradysum terrestrem extra
terram vel in excelso loco incognito collocare.

² Cod. C. առնելով, facientes, vel agentes.
Si vero legas, առնելով, sit, accipientes.

³ Pro կամ, vel, aut, vult Gloss. legi, քան,
quàm; iure supponens aequivocam esse Gr. con-
junctionem, և. ac dicens: Սաւել գետք պի-
տի տեսել. քան թէ աղբիւրք. բայց պատեհ է աղ-
բիւր տեսել. զի քի սուտ լիցի այ գիւրքն ||. h. e.
«Fluvios potius oporteret dicere, quam fontes:
» attamen convenit fontem dicere, ne falsa cre-
» datur divina Scriptura ».

⁴ Consule S. Ambros. de Paradiso. c. 3. ubi
sequentia fasius prosequitur, postquam dixisset,

« Et fons legitur, et fluuius legitur, qui irrigat »
etc. Glossarius autem Arm. volens Philonis dictum
ad veritatem reducere, ait: « Հարցմամբ ասաւ.
Քի՞թէ գետոյն սկիզբն գետ է, և ոչ աղբիւրք. ||.
i. e. » Per interrogationem dicito: anne fluuii
» principium fluuius est, et non fontes? « Verum
in marg. additur. գէ. (այսինքն ըստ գեորգեայ
մկինչի.) » կամ առանց հարցման. զի սկիզբն
չորիցն գետ է. կամ թէ յերթայեցին այսպէս
լինի. թէ անտի բաժանի 'ի չորս աղբիւրքն ||.
h. e. » Georgii gloss. Vel sine interrogatione,
» quia principium quatuor illorum fluuius est;
» vel forte in Hebr. textu sic habeatur, quod in-
» de dividitur in quatuor fontes «.

ժիսոնն առացեալ ըստ խնայութեան :
 Եւ առողջամտութեանն Վեհոն . քան
 զի առ 'ի կերակուրս աշխատի , և ըմ-
 պելիս . և զայն որ ինչ միանգամ որո-
 վայնի է , և որք ընդ որովայնիւ հեշտ
 ցանկութիւնքն՝ գործէ . և է սա երկ-
 րային : Եւ արիութեանն՝ Վգլաթ . քան
 զի զվայրենացեալ 'ի մեզ զախտն՝ զսրտ-
 մտութիւնն վարէ : Եւ արդարութեանն
 Լըածանի . քանզի ոչ յիրիք վերայ
 խնդայ և ուրախ լինի առաւել մարդոյ
 խորհուրդք , քան յարդարութեան :

Լեդէր պարծանի մասն ոչ պեղադրէ . ալ
 զգիտոնն՝ զի պարէ զմեծախն երկիրն պիտիւ-
 րայ . և զգեհոնն՝ զի պարէ զմեծախն երկիրն
 պիտիւրայ . և դգլաթն՝ զի գնայ դէմ յան-
 դիման ասորեստանի :

ԺԳ. Վգլաթն անալոցադոյն , և փա-
 սակարադոյն 'ի գետոց է . որպէս բա-
 բելոնացիք վկայեն , և մոգք . որոց ստու-
 գեալ են՝ որպէս այլ ինչ և ջրոյ բնու-
 թիւն : Եւ այդ դէպ է և այլ ևս ինչ իմն ու-
 նել նմա հրաժարական պատճառս : Իսկ
 Լըածանի՝ ալոցադոյն , և կենդանարա-
 րադոյն , և աճեցուցանող . վասն որոյ և
 աճեցուցանել և զարգացուցանել նմա
 երբայեցւոցն և ասորեստանեայցն իմաւ
 բունքն կոչեն : Եւ ասն այսորիկ ոչ յայլ
 մէ ումեքէ , որպէս և երեքն , այլ սա
 յինքենէ իսկ ճանաչի : Ինչ թուի թէ
 նշանակարար , և առականէս . վասն զի
 խոհականութիւնն է առաքինութիւն

secundum parsimoniam: et Sobrietatis
 Gehon, quippe quae in cibis elaborat
 et potibus, atque ventris, eorumque
 quae sub ventre, voluptates operatur,
 ut pote terrena¹. Et Fortitudinis Tigris;
 haec enim furem in nobis commotio-
 nem iracundiae regit. Justitiae autem
 Euphrates, quoniam in nullo ita laeta-
 tur² hominis cogitatio magis, quam in
 justitia.

*Quare Euphratem solum non describit
 quoddam locum³, sed Phison, ait, circuit
 omnem terram Evilat, et Gehon circuit
 omnem terram Aethiopiae, et Tigris
 vadit contra Assyriam?*

XIII. Tigris nimium immitis ac per-
 niciosus inter amnes est, ut Babylonii
 testantur, et Magi, ipsum comperientes
 tamquam alienum ab aquae natura: ve-
 rum potuit (vel potuerunt) aliam quo-
 que habere rationem aversandi. Euphra-
 tes autem mitior est, et salubrior ma-
 gisque nutritorius; quare adaugentem et
 proferentem ipsum vocant Hebraeorum
 Assyriorumque sapientes. Propterea non
 aliunde hic, sicut alii tres, sed de se
 ipso agnoscitur. Mihi sane videtur sym-
 bolice rem se habere: nam prudentia est
 virtus partis rationalis, in qua malitia con-
 sistit⁴; et fortitudo, irascibilis; et so-

1 Cod. B. որովայնի . և որ ինչ որովայնի .
 C. որովայնի է՝ և որք ընդ որովայնիւ , ut et
 nos edidimus. Similia habet S. Gr. Nazianz. de
 paup. juxta versionem Arm. * Ծառայք որովայ-
 նի , և որոց ընդ որովայնիւ || : h. e. » Servi
 » ventris, et eorum quae sub ventre ».

2 Vide Ambros. Paradis. III. 18.

3 Proluxe de his agit S. Ambros. Lib. de pa-
 radiso . c. III. n. 18. ubi haec accedunt magis
 ad sequentem Philonis sententiam. » Causam au-
 tem cur ceteri qua commeant fluvii, describun-
 » tur regiones locorum, qua Euphrates commeat,
 » non describantur, illam accepimus, quia aqua

» ejus vitalis adseritur, et quae foreat atque au-
 » geat. Unde eum auxen (օւջսն) Hebraeorum
 » et Assyriorum prudentes dixerunt: contra au-
 » tem fertur esse aqua aliorum fluminum. Dein-
 » de quia ubi prudentia, ibi et malitia: ubi for-
 » titudo, ibi et iracundia: ubi temperantia, ibi
 » intemperantia plerumque est, aut alia vitia sunt:
 » ubi autem justitia, ibi concordia virtutum est
 » ceterarum; ideo non ex locis qua fluit, hoc est,
 » non ex parte cognoscitur. Non enim pars est
 » justitia, sed quasi mater est omnium ».

4 Gloss. * այսինքն , թէ խոհեմ չէ՝ նա աղէտ
 է , որ է չար || : i. e. » quod nimirum siquis

բանականին՝, յորում չարութիւն է .
և արիւնթիւն՝ սրտմտականին, և առողջ
ջամտութիւն՝ ցանկացողին : Իսկ սրտ-
մտութիւն և ցանկութիւն՝ գազանայ-
ինքն են : ( ) Երիս գետան ընդ անդին՝
ընդ որս գնան, այնու զեկոյց . իսկ զա-
րածանի, վասն զի նշանակ է արգարու-
թեան, ոչ և ոչ : վասն զի մասն ինչ ոչ ու-
րոշեալ տուեալ է ոգւոյ, այլ՝ ամենայն
իրօք ստացեալ լինի միաբանութիւն
ինն և յարմարումն երկոյ սգւոցն մա-
սանցն, և հանգիտութեանցն առաքինու-
թեանցն :

Ինչէր զմարտն ի գրական յազափ երկոյ ի-
րայ րեւ . գործելն և պահելն . զի մէ-
կ գործոյ նարօք էր գրական . բանկէ նարա-
րեալ էր ամենայն ինչ իբրեւ յայ պահեալ . և
մէկ սպասելի . բանկէ ո՞ր էր, որ գործե-
լոյ էր :

ԺԴ. Երկուք այսօրիկ են, զորս է
երկրագործին ի մտի դնել և ոտանալ .
գործ վայրի, և պահպանութիւն այնու-
ցիկ որ են ի նմա . քանզի կամ յան-
գործութենէ, և կամ ի գործութենէ
ապականեալ լինի : Իսկ գրականն՝ թէ-
պէտ և ոչ միոյ իրիք յայտցանէ կարօտ
էր, այլ պարտ էր այնմ՝ որ ընկալաւ
զգեցականութիւնն որա և զինամն, նախ
առաջին մարդն, իբրու օրէնք ինն լինել
մշակաց ամենայն իրիք զինչ գործել աւ-
ժան է : Իսկ զէպ էր, իբրու զի ամե-
նայն իրօք լի էր, Թողուլ երկրագոր-

brietas, concupiscibilis. Ira autem et
concupiscentia ferinae sunt. Tria itaque
flumina per loca, quae circumeunt, de-
notavit; Euphraten vero ut symbolum
justitiae, minime: non enim certa sua
pars data fuit animae, sed omnino pos-
sidentur harmonia quaedam trium animae
partium, et totidem virtutum.

*Cur hominem in paradiso propter dupli-
cem rem locat, ut nempe operaretur,
et custodiret illum; quum nullius ope-
rae egebat paradisus, eo quod perfe-
ctus erat cunctis rebus, sicut a Deo
plantatus; nec etiam custodis, quis e-
nim erat, qui popularetur?*

xiv. Duo haec sunt ¹, quae agricola
oportet attendat et consequatur: opera-
tio campi, et custodia rerum, quae sunt
inibi; alias aut ex otio, aut ex rapina
corrumpitur. Paradisus autem etsi ha-
rum rerum non indigebat, verum ta-
men oportuit, ut ille qui accepit ejus
praesidentiam et curam, primus inquam
homo, tamquam lex quaedam esset ope-
rariis omnium rerum, quicquid operari
fas est. Immo conveniens fuit, ut quam-
quam omni plenus erat re, reliqueret
agricolae curam, ac opus diligentiae:

» prudens non est, ille ignorans est; quod malum
» est u. Sed melius exprimunt mentem auctoris
praelaudata S. Ambrosii verba.

1 S. Ambrosius de Paradiso. c. iv. n. 25.
» Philon autem, quoniam spiritalia Iudaico non
» capiebat affectu, intra moralia se tenuit, ut de-
» ceret (vel diceret): Haec duo quaeri, opera in
» agro, custodiam domus. Et quamvis Paradisus
» operibus (inquit) ruralibus non egeret, tamen
» quia primus homo lex posteritatis futurus erat,

» ideo legitimi etiam in Paradiso speciem (vel
» speciem) suscepit laboris, ut nos ad operatio-
» nem, et custodiam debiti officii, et heredita-
» riae successionis munus adstringeret u. Haec ci-
» tantur etiam inter veterum testimonia de Philone.
edit. Gr. Lat. subditis jure istis verbis, » Non
» occurrunt haec in Philonis editis u. Verum in
» nostra hac editione plurima adhuc occurrant loca
» Philonis apud Ambrosium, quamquam sine cita-
» tione de nomine.

ծին դարմանն՝ խնամեց գործ . իբրու թէ՛ բաժակել զնա , շուրջ խնամել , կակ- զել , բրել , փոս հատանել , ջուրք ոռ- զանել : Այլ պահպանութիւն . զի թէ պէտեւ ոչ այլ ոք մարդ էր , այլ գոնեա՛ զառ . ի գազանացն . և բազում ինչ է և զօդոյ և զջրոյ . զի յորժամ խորշակ իցէ՛ առատ ջուրք արբուցանել . իսկ յորժամ թօնուտ , զառաւելեալն ար- զելլով՝ ընդ այլ առնել զգնացն :

Ինքե՛ր յորժամ հրաժայե՛ ոտիւ յամենայն փայ- տէ , որ ՚ի դրախտին , եղևի՛ տէ , Այ՛ր . իսկ յորժամ հրաժարեցոյցանէ՛ ՚ի փայտէն ծանոցողէն Բարայ և լարի , յոգնակի տէ , Այ՛ր ոտիւնէ . քանզի յորժամ առաւ ոտիւ- ղէ , մեռանիլի :

ԺԵ . Երբ առաջին , զի ՚ի ձեռն բազմաց մին՝ բարի է , ոչ դուզնաբեայ , և ՚ի ձեռն սոցա . քանզի այն որ օգուտն արար՝ մի է . և որ օգտեալն լինի , նոյն պէս : Այ՛ր զայս ասեմ , ոչ որ ըստ թուոյ , այն որ յառաջ քան զերկակն , այլ զմիա- լորական զօրութիւնն . ըստ որում յար- մարինն և պատկանին բազումքն , և միա բանելովն՝ նմանին միումն . որպէս հօ- րան , և անդեայ , և հօտ , և պար , և զօր , և ազգ , և տոհմ , և զաւակ , և քաղաք : Վրանդի ամենեքին սոքա ՚ի ձեռն բազմաց են մի , հասարակութիւն և սէր համբուրելով . իսկ անխառնքն և անհասարակքն՝ ընդ երկսկաւն և ընդ բազմութեամբն անկեալ մասնեցան .

1 Բաժակել . verito circumfodere , ubi Gloss. reponit զգոն քշտել . aridum detruncare . (sed melius diceretur , զքոն , scabiam .) Verum idipsum verbum et alibi occurrit apud Philonem eadem significatione circumfodiendi . շուրջ զծա- առնել բաժակելով . etc . Praesentem autem locum cum altero usurpat et liber Chriarum Chorenensis . * ՚ի բրեւն և ՚ի բաժակելն . և այլն . . . . շուրջ զինքեամբ բոլորակաբար բաժակելովն || :
2 Vide similia apud S. Ambrosium in Lib. de Paradiso . cap. v .

3 Cod . C . ուտէք , մեռանելոց էք . editis , morituri estis . sed levia haec vix notabo semper .

ex. gr: circumfodere ¹ , circumfovere , emollire , fossam cavare , aqua irrigare . Custodia vero opus erat , quamvis nul- lus homo esset , saltem ferarum ratione ; maxime etiam aëris et aquae : ut aestu praevalente , abundantiori aqua afficere ; humidior autem tempestate , aquam su- perabundantem compescendo , alio cur- sum dirigere .

Cur quando jubet comedere ex omni li- gno paradisi , singulariter dicit , Come- de : quando vero abstinere facit ex li- gno notitiam dante boni et mali , plura- liter dicit , Ne edetis ² : qua enim die edetis , moriemini ? ³

xv. Primum , quia unum ex multis factum bonum est ⁴ ; id autem haud exigu- um his etiam rationibus , quoniam il- le qui utilitatem fecit , unus est ; et qui utilitatem consequitur , itidem unus . U- num autem dico non de illo , quod juxta numerum antecedit duitatem , sed de virtute unifica , quatenus rite coalescunt plures , et per concordiam imitantur u- num : ut grex , armentum , pecus , cho- rus , exercitus , gens , tribus , soboles , et civitas . Haec enim omnia per multa sunt una communitas dilectione velut osculo connexa ; ubi immixta et incom- munia sub duitate multitudinēque ca- dent discerpta : nam discordiae initium

4 Aliter haec cum sequentibus legit atque in- telligit Gloss . * Դ է բարի . Ըծ . Առաջին փոք զայս ասեմ , որ թէպէտ բազում բարիս առնէ բազմաց , սակայն մի անուամբ բարի կոչի . . . կամ Դ . Ըծ . Այլ փոք ասեմ . միայն է , որ է մասսութեամբ վարի՝ յստակ և մոքուր առա- քինութեամբ , և անխառն ՚ի չարէ || : * Unum n est bonum . id est : Primum sensum hoc dico , n quod etsi multa multis facit bona , uno tamen n nomine bonum vocatur . . . Aut unum . hoc est : n Alterum sensum dico . Unus ille est , qui sa- n pientia utitur , nitida mundaque virtute , sine n mixtione mali « .

քանզի հեռութեան սկիզբն է երկեակ :
 Երկուս, կամ մի, այն՝ որ ըստ նմին ի
 մաստատութեան վարին, անապակ և
 վճիտ առաքինութեամբ վարիլ, որ է
 անբաժ 'ի չարութենէ . իսկ ուր բարին
 և չար խառնեցին, սկիզբն ունին մահու
 խառնուած :

Օ՛րհ է , Ս՛ահա Դոստիշէ :

ՃԶ. Երժանաւորացն մահ՛ այլոյ կե-
 նաց սկիզբն է : Վ՛անդի կրկին են
 կեանք . է որ հանդերձ մարմնով՝ ապա-
 կանացու . և է որ առանց մարմնոյ՝ անա-
 պական : Երբ ուրեմն միայն չարն մե-
 ռանի մահու , և յորժամ զոգիսն ու-
 ներ՝ յառաջագոյն թաղեալ, իբրու ոչ
 ինչ ամենեւին կայծակն ոչ պահելով ինչ
 քեան ճշմարտութեանն կենաց . և է այս
 քաջալուութիւն : Իսկ 'ի ճահն և ար-
 ժանաւորն ոչ 'ի մահ մեռանի , այլ
 յերկար կենդանւոյն վախճանի յաւի-
 տեանս (այսինքն բերի 'ի կեանս յաւի-
 տենից) :

Ի՛նչէր ասէ , Ս՛է է Բարտո Գոլ Ժորճի Բաթ ,
 արաջուր նմ օգնական ըստ նմա :

ԺԷ. Երակէ 'ի ձեռն այսորիկ հա-
 տարակութիւն . և ոչ առ ամենեւին .
 այլ առ այնոսիկ որք օգնել (կը՝ . այս-
 ինքն օգտիլ), և փոխանակ օգուտ առ-
 նել կամին , թէպէտ և ոչ կարիցեն :
 Վ՛անդի սէր ոչ 'ի պիտանացուն առա-
 ւել՝ քան խառնուածով միաբանութիւն
 հաստատուն բարուց է . մինչ զի իւրա-

est duitas. Duo autem sicut unum ea-
 dem philosophia utentes, illibatam ac
 nitidam exercent virtutem, quae expers
 malitiae est: ubi vero bonum et malum
 commixta sint ¹, principium habent mix-
 turae mortis.

Quid est, Morte moriemini?

xvi. Proborum mors alterius vitae
 principium est ². Duplex enim est vita:
 una in corpore corruptibilis; altera sine
 corpore incorruptibilis. Ergo unus im-
 probus morte moritur, qui etiam adhuc
 spirans in viventibus jampridem sepul-
 tus erat, ut nullam penitus scintillam
 in se conservaret verae vitae, quae est
 optima probitas. Probus autem vir tan-
 to nomine dignus non morte moritur,
 sed ex vivente prolixo finem sortitur
 aeternum ³.

*Cur dicit, Non est bonum esse hominem
 solum: faciamus ei adiutorem secun-
 dum ipsum?*

xvii. His designat communitatem
 habendam esse, non cum omnibus, sed
 cum iis, qui adjuvari ⁴, et vicissim pro-
 desse volunt, etsi vix possunt. Quoniam
 amor non magis in utilitate, quam in
 concordia harmonica stabilis moris con-
 sistit; ita ut unusquisque convenientium
 in communitatem amoris Pythagoream

¹ խառնեցին , lege vel intellige խառնեցան ,
 կամ խառնեցին :

² Vide S. Ambros. de Paradiso. c. ix. n. 44.

³ Sic explico lectionem B. Codicis, ubi Cod.
 C. paulo aliter legit, յերկար յաւիտեան կեն-
 դանայն վախճանի . prolixo in aeternum vivus
 decedit.

⁴ Օգնել , ut potius, օգտիլ . vel potius, uti-
 litatem consequi; unde Gloss. * Ս՛ահա Դոստիշէ Բաթ .

կել և միաբանել . բայց ոչ ընդ ամենեւեան , այլ
 ընդ այնոսիկ՝ որք օգտին 'ի միմեանց , և զայլս
 օգտեցուցանեն . և կամեան , թէպէտ և չկարեն
 գործով || : n Monet habitare concorditer, non
 n tamen cum omnibus, sed cum illis, qui utili-
 n tatem assequuntur a se invicem, et utilitatem
 n aliis ferunt, aut volunt ferre, etsi non possunt
 n exequi u.

քանչիւր ումեք 'ի մի վայր եղելոցն 'ի սի-
րոյ հասարակութիւն՝ զպիթագորեանն
կարել բարբառել. իսկ արդեօք իցէ սիրելե-
այ այլ ոք էս :

Ինչէր յառաջագոյն ասացեալ, արասցի՛ս օգ-
նական ճարտար, գաղտնա սրեղծանէ և պա-
ճարս :

ԺԸ. Քանզի անարգելք և անյազք
որովայնիւ ասասցեն, թէ գազանք և
թռչունք որպէս զհարկաւոր կերակուր
մարդոյն լինել յօգնականութիւն. քան-
զի գործակից լինի որովայնի շաղկապե-
րութիւն առ 'ի յողջութիւն և մարմնոյն
զօրութիւն : Իայց ես կարծեմ, թէ
այժմ մարդոյն, վասն որ կայ 'ի նմա
չարն, թշնամի և պատերազմիչ լինել
ցամաքայնոցն և թռչնոցն. իսկ առաջ
նունն ամենայնիւ զարդարելոյ առաքի-
նութեամբ քան մարտակից և զօրավիգն
լինել, և բարեկամ ընտանի բնութեամբ
'ի ձեռնընդեղն փոխել. և առ այս միայն
ընտանեցեալք, որպէս վայել էր սպա-
սաւորաց առ իշխանս :

Ինչէր արքեալ այժմ սրեղծեալ լինին գաղտնի
և խուլոսի. և չանդի ապրեցաւ լինելու-
նիւն նոցա յառաջագոյն 'ի վեցօրէին :

ԺԹ. Եւրդ՝ մի գուցէ թէ որք 'ի վե-
ցօրէին՝ անմարմինք էին, և ցուցական
օրինակի տեսակք գազանաց և թռչնոց :
Իսկ այժմն կատարեալքն գործով՝ նմա-
նութիւնք նոցայն, զգալիք՝ անտեսանե-
լեաց :

1 Locus usurpatus a Choreuensi nostro. Lib.
1. cap. 31. sub fine, cum aliqua differentia.
Չպղտոնականն համարձակագոյն այժմ բար-
բառիմ. իսկ արդ. արդեօք իցէ սիրելոյ այլ ոք
էս. քանզի և չէ իսկ ոք : Ubi omitto quod In-
terpretes Choren. in aliam hanc sententiam ver-

valeat vocem edere : utique amicus est
alter ego. ¹

Quare, quum antea dixisset, faciamus
adjutorem homini, bestias creat, et
pecora ?

XVIII. Helluones fortassis, insatiabi-
lesque ventre dixerint, bestias ac volu-
cria tamquam cibos necessarios adjuto-
rio homini esse; cooperatur enim ventri
esus carnis ad salutem vigoremque cor-
poris. Ego tamen putarem, quod nunc
homini ob malum sibi insitum inimica
et oppugnantia sint animalia tam terre-
stria, quam volatilia: primo vero (homi-
ni) omnino virtutibus exornato tam-
quam socios belli in subsidium fuisse,
et amicos familiares ex natura cicurita-
te praeditos: familiaritatis autem ratio
sola erat, sic enim decebat servos apud
principem esse.

Cur iterato nunc creantur animantia et
volatilia, quum jam antea denunciata
fuerit creatio eorum in ordine sex die-
rum ?

XIX. Fortasse illa quae (creata) sex
diebus fuere, incorporei erant (Auge-
li), symbolice declarati species anima-
lium volatiliūque. Nunc vero producta
reapse, similitudines eorum, sensibilia
invisibilium.

terint, videtur pro զպղտոնականն Platicum,
legendum vel subintelligendum etiam apud Chor.
զպիթագորականն. nam et in Polyanth. Langei,
in voce Amicitia sic habetur. » Pythagoras dice-
bat, amicitiam aequalitatem esse, et eandem ani-
mam: ut amicum, alterum ipsum «.

Ինքե՛ր զամենայն կենդանիս ածէ առ մարդն,
չէ անուանս դիցէ նոցա :

Quare cuncta animalia adducit ad hominem, ut nomina apponeret eis ?

Ի. ( ) Մեծ վարանս այնոցիկ՝ որք յի մատասիրութեանն, մեկնեաց՝ ազգեւ լով. զի գնեւ լով անուանեալ, այլ ոչ բռնութեամբ են : Վասն զի գէպ օւղիղ իւրաքանչիւր օւմեք բնաւարապէս յարմարեալ կոչի՝ հանդիպողութեամբ առն իմաստնոյ, և որ գիտութեամբ առաւելեալ է. և ընտանեգոյն՝ միտք իմաստնոյն միայն, այլ և առաջին երկրածնին՝ անուանցն դիր : Վասն զի պարտ էր իշխանին մարդկայնոց և Թագաւորի երկրածնացն ամենեցուն՝ և այսմ հասանել մեծի պատուոյ : ( ) Ի իբրեւ յառաջ իսկ ետես զկենդանիսն, և նախ առաջին ինքն եղև արժանի ՚ի վերայ ամենայնի իշխան կալ, և՛ առաջին պատմիչ, և գտակ լիցի անուանադրութեանցն : Վասն զի վայրապար է և յիմար՝ անանուն բառնալ Թողուլ զնոսա, և կամ յայլմէ իմեքէ ՚ի մանկագունէ առնուլ անուն՝ յանարգանս և ՚ի քակտումն երկցագունին պատուի և փառաց : Բայց զայն առ այսու կարծեմ պարտ է, զի այսպէս լինէր դիւրակշիռ դիր անուանցն, մինչ զի անդէն միանգամայն առ գնեւ զանունն՝ և կենդանւոյն լսել, բախեալ իբրեւ յիւրմէ ընտանւոյ և յազգակցէ՝ յասացելոյ անուանն երևմանէ :

xx. Magnam haesitationem philosophiae studentium exposuit admonendo, quod nomina ex positione sunt, minime vero ex natura. Namque apte singulis naturalis accedit nomenclatio, quum homo sapiens, scientiaque praestantior interveniat. Et profecto propria est menti¹ sapientis solius, immo primo terrigenae positio nominum. Quoniam oportebat principem humani generis regemque universorum terrigenarum hanc quoque sortiri dignitatem. Qui nempe primus vidit animantia, et ipse primus dignus fuit qui praecesset cunctis sicut princeps, decuit ut esset etiam primus nomenclator², et inventor³ nominum. Siquidem abs re fuisset et insanum anonyma ea relinquendo praetermittere, vel a juniore quopiam nomina accipere in contemptum dissolutionemque honoris ac laudis senioris. Verum et illud praeterea arbitrari nobis liceat, quod ita facile accommodata fuerit positio nominum, ut illico simul ac ipse nomen posuerit, animal etiam id audierit, compulsus tamquam ex sibi familiari cognatoque indicio impositi nominis.

1 Arm. միտք, mens; sic legit et Gloss. sed in solutione optime habet: " Եւ ըստեմէս Գոգ Ի մօգնոյ Գոյն: Ըծ. Սուր իմաստնոյ մասց վայել է, ընտանի և ՚ի յար անուն գնել. որպէս և առաջին երկրածնին ազամ եզ ամենայն կենդանեաց || " Et familiarior mens sapienti soli.

" Hoc scilicet sapientis menti convenit, familiare " aptissimumque nomen apponere; quemadmodum et primus terrigena Adam apposuit uni- " versis animalibus " .

2 Պատմիչ. ad verb. enarrator.

3 Cod. C. գիտակ, conscius. male.

Ընդէն ասէ, Ի՞նչ զնկարանիս աս ճարդն՝ Կե-
սանել, զնիւն ինքնոյն զնոսա . բանալի ոչ լինի
յերկնացոյն աս :

ԻԱ. Ի՞նչդարեւ օտար յաճային զօ-
րութենէն յերկրայն լինել է : Ի՞նչ
երեւեցաւ ոչ յերկրայն լինել, այլ՝ վասն
զի միտս ետ մարդոյ իսկ յառաջնում
երկրածնին և առաքինի՝ ըստ որում
իմաստուն եղեալ, բնաւորեցաւ խորհել
իբրեւ զառաջնորդ, և զիշխան, և զծա-
նօթ, շարժել և ցոյցս առնել զիւրն .
և տեսանէ զողոյն նորա զլաւ ծնունդ-
օրն : Ի՞նչ յայտնապէս դարձեալ և ի
ձեռն նորա զամենայն ինչ զկամաւորն
և ի մեզ տպաւորէ, զայնոսիկ՝ որ զա-
մենայն ինչ ի հարկէ գոլ ասեն՝ յամօթ
առնելով : Ի՞նչ զի հանդերձեալ էին
մարդիկ վարիլ սոքօք, վասն այնորիկ
մարդոյն ետ դնել սոցա անուանս :

Օ՞րն է, Ի՞նչնախի՞ զոր ինչ և ինչոց զնոյ
իշխանայ, այն է անուն նորա :

ԻԲ. Պարտ է կարծել, զի անունս եղ-
ոչ միայն կենդանեաց, այլ և տնկոց, և
այլոցն ամենեցուն անշնչից, սկսեալ ի
վեհ ազգէն . և վեհ է կենդանին : Ի՞նչ
չատացաւ ի մասնէ լաւին, ոչ կատարե-
լապէս անիմաստից ցուցանել զամենե-
ցուն զիրն : Այսն զի անշնչիցն դիւրաւ
էր կոչումն, որ ոչ զտեղիս փոխել ու-
նէին, և ոչ արտիւք ոգւոյ վարէին :
Ի՞նչ դժուարագոյն էր կենդանեացն՝

*Cur dicit, Adduxit animalia ad Adam, ut
videret quid vocaret ea; quandoquidem
non dubitat Deus ?*¹

XXI. Vere alienum est a Divina vir-
tute dubitare. Visum est itaque non du-
bitare, sed quoniam intellectum dedit
homini, maxime primo terrigenae atque
virtutis studioso, quatenus sapiens est
effectus, ita ut ex ipsa natura praeditus
fuerit, ut perpenderet sicut dux et prin-
ceps familiaris, dedit ei ut moveretur,
demonstraretque officium proprium; at-
que vidit reapse animi ejus partum opti-
mum. Adhaec evidenter per hoc omne
voluntarium in nobis quoque imprimit,
illos confutans, qui omnia ex necessita-
te fieri dictitant. Vel etiam quia homi-
num erat uti animantibus, ideo homini
dedit, ut nomina illis poneret.

*Quid est, Omne quodcumque vocavit ani-
mae viventi, hoc est nomen ejus ?*²

XXII. Existimandum, quod nomina
posuerit non solis animantibus, verum
etiam plantis, et caeteris omnino inani-
matis, initio ducto a genere praestan-
tiori: praestat autem animal (vivens).
Satis ergo duxit (scriptura) mentionem
melioris partis, non ita perfecte insi-
pientibus ostendens nomenclaturam om-
nium³. Quoniam inanimantium facilis
erat appellatio, quae nec locum muta-

¹ Fragment. Gr. ex sacris Parallelis S. Joan. Damasceni. p. 748. Περὶ Ἀδάμ, ἐκ τῶν ἐν Γε-
νέσει ζήτουμένων.

Ἦγαγεν ὁ Θεὸς τὰ ζῶα πρὸς τὸν Ἀδὰμ, ἵ-
δειν τι καλέσει αὐτά; οὐ γὰρ ἐνδοιάζει Θεός.
Ἀλλότριον γὰρ ὄντως θείας δυνάμεως τὸ ἐνδοιά-
ζειν. ἀλλ' ἐπειδὴ νοῦν ἔδωκε τῷ ἀνδράπῳ τῷ
πρωτογενεῖ καὶ σπουδαίῳ, καὶ ὁ ἐπιστημονικὸς
ὢν, πέφυκε λογίζεσθαι, καὶ ἀπὸ τῆς ὑψηλότητος γινώ-
ριμον κινεῖ πρὸς ἐπίδειξιν οἰκειάν, καὶ ἀφορᾷ τὰ
ἀριστά αὐτοῦ τῆς ψυχῆς ἐγγίνα. Φανερῶς δὲ
πάλιν καὶ διὰ τούτου πᾶν τὸ ἐκούσιον καὶ ἐρ'

ἡμῖν διατυποῖ, τοὺς πάντα κατ' ἀνάγκην εἶναι
λέγοντας εὐσωπῶν. Ἢ ἐπεὶ ἑμμελλόν οἱ ἄνθρωποι
χρησθῶσι, διὰ τούτου ἄνθρωπον αὐτὰ δίδωμι προ-
σείτασθαι. Haec varii varie Latio ornarunt, ita ta-
men ut non accurate auctorem exprimerent, sicut
patet ex nostra versione verba ipsa fere praesefe-
rente. Omitto quod eclogarii confundentes ac-
quentia verba Damasceni cum Philonianis, duplo
majus fecerunt citatum fragmentum.

² Ms. C. ille animam viventem ... nomen ei.

³ Gloss. videtur melius legisse vel intellexisse,
nomina sensu carentium omnium.

վասն մարմնոյն շարժմանց, և վասն ոգւոյն բազմօրինակ յարձակմանց երեւութիցն, ըստ զգայութեանցն՝ և ախտքն, ՚ի ձեռն որոյ արդիւնք գործոցն: յիւսքն զգրժուարագոյնն, և զտաժանագոյն, զազգս կենդանեաց անուանել կարացին. վասն որոյ կարգաւոր էր ասել, իբրեւ զգիւր և զառձեռն անուանեաց:

tura erant ¹, neque usum affectuum animae habebant. At difficilior erat (nomenclatura) viventium ob motum corporis, et propter animae impetum varium secundum imaginationem, varietatemque sensuum, et variantes turbationes animi ², quibus exurgunt effectus operum. Mens itaque potuit nomen dare difficilioribus animantium generibus: quare conveniens erat dicere, quod appellaverit ea tamquam facilia, quae praesto sunt. ³

Օյն է, ի՞նչո՞ւ ոչ գրեալ օգնական նման:

Quid est, Adae vero non est inventus adiutor similis ei?

ԻԳ. () Գնէր և գործակից լինէր ագապեաին մարդկայինն՝ ամենայն ինչ. և երկիր, և գետք, և ծով, և օդ, և լոյս, և երկին. գործակից լինէին և պաղոց և անկոց տեսակք ամենայն. և պաշարաց ջուրք, և գազանաց ՚ի նմա ոչ գազանացելոց: ի՞նչ ոչինչ էր ապաքէն ՚ի սոցանէ նման նմա օգնական. վասն զի ոչ մարդ էին: ի՞նչ իրաւացոյց մարդ մարդոյ ձեռնկալու և գործակից ցուցանել, զնմանութիւնն ողջ ցուցանելով ըստ մարմնոյ և հոգւոյ:

xxiii. **A**djuvabat et cooperabatur Principi humani generis omne quidquam, terra, fluvii, mare, aer, lux, et caelum: cooperabantur etiam fructuum ac plantarum species omnes, et pecudum coetus, atque bestiae inibi minime efferatae. Nihilominus nihil eorum erat utique simile ei coadjutor, quoniam non Homo erant. Certum itaque indicium dedit, ut hominem homini demonstraret auxiliatorem cooperatoremque fieri debere, similitudine perfecta praeditum secundum corpus et animam.

Օյն է, ի՞նչ արդէն հեռացան ՚ի միմեան իմեան, և ՚ի բոլոր արար:

Quid est, Et immisit ecstasim super Adam, et dormire fecit? ⁴

ԻԴ. () Իմարդ քուն լինի՝ յանհնարս մտեալ տարակուսեցան իմաստասէրք: իսկ զինդիրն որոշեալ մեկնեաց մարդաբէս. զի քուն ըստ ինքեան առանձինն հիացումն է. ոչ այն՝ որ ըստ մոլութեանն լինի, այլ ըստ զգայութեանց լուծման,

xxiv. **Q**uomodo dormitur, mirum quantum huc haereat aqua Philosophis. Verum quaestionem ipsam distincte explanavit Propheta noster: somnus enim in se proprie ecstasis est, non ea, quae propior est amentiae, sed secundum sen-

¹ Ms. C. փոփոխեալ ունէին. commutatum habebant.

² Sive passiones modernis dictas. Vel ita, secundum autem sensuum differentiam sunt et vitia affectionum.

³ Plantas, ni fallor: vel, difficilia facilius per-

solvit propter praesentiam animalium.

⁴ Gr. ὕπνωσις, ex ὕπνιον, aequivocum; nam significat tam dormivit, ut habetur in Vers. Arm. Scripturae sacrae, ննջեաց, quam dormire fecit, vel somnum adtulit, sicut placuit Interpreti Philoniano.

և ըստ 'ի բաց գնալոյ խորհրդոյն : Օ 'ի
յայնժամ զգայութիւնքն 'ի բաց կան
'ի զգալեացն , և միտքն 'ի բաց կան 'ի
զգայութեանցն , ոչ ջլապինդ առնելով ,
և ոչ տալով շարժումն նոցա իսկ , որք
զարդիւնս գործոյն բաժանեալ հասան ,
յանջատելն 'ի զգալեացն :

Օ քին է քոն՝ զոր առ յերբաճնէն . և ընդէր
իոյ 'ի քին ստեղծանէ :

ԻԵ . **Ն**առքդ յայտնի է . քանզի ա
սի ըստ նշանակի իմն կողման՝ կէս բոլո
րին , որպէս զերկաքանչիւր ոք՝ զայրն և
զկինն՝ հատածք բնութեանն , հանգէտ
լինել առ միոյն յարմարումն ազգի՝ որ
կողի մարդ : Իսկ առ 'ի միտս՝ այր է նշա
նակաւ միտք , և սորա կող մի՝ զօրութիւն
զգայական . և զգայութիւն խորհրդոյն
յեղակազոյն՝ եղիցի կին : Իւր զօրութ
իւն և զոյժն ոմանք կող կոչեն . յոր
մէ և զմբիշ զմարտիկ հարստակող կո
չեն զուժքինն : Իւրդ՝ օրինադիրն յառն
կողէ լինել զկինն ասէ , առակելով կէս
մարմին արուին գոլ զէզն : Ի կայէ և
մարմնոյն կազմած , և կցորդութիւնք ,
և շարժմունք , և զօրութիւնք . և ոգւոյ
արութիւնք և քաջութիւն : Վնազի
ամենայն ինչ իբրեւ 'ի կրկնակի բանի
տեսեալ լինի . զի առ որում կատարե
լազոյնն է և կրկնակազոյն առն առ կը
նոջ ստեղծուածն , կիսոյ պիտեցաւ ժա
մանակի , աւուրց . Իս . իսկ անկատարին ,
և օրինակ իմն կիսոյ հատածի առն , կը
նոջն՝ կրկնակի աւուրց . Զ . մինչ զի այ
լափոխել զկրկնելոյ զժամանակս բնու
թեան առնն առ կնոջն յատկութիւնս :

suum solutionem, absentiamque consi
lii. Tunc enim sensus recedunt a sensi
bilibus, et intellectus abest a sensibus,
non roborans nervos eorum, neque prae
stans motum illis quoque, qui usum ope
rationis sortiti sint ¹, abductis a sensi
bilibus .

*Quid est costa, quam tulit ex Terrige
na ², et quare costam in mulierem ef
fingit ?*

xxv. **L**ittera manifesta est; dicitur
enim quasi juxta symbolam partis ³, di
midium totius, uterque, vir et mulier,
ceu sectiones naturae, coaequales ad
constitutionem generis, quod vocatur
Homo. Ad mentem vero, vir est sym
bolice intellectus; et hujus costa una,
virtus sensitiva; sensatio autem consilii
magis variabilis erit mulier ⁴. Virtutem
etiam ac vigorem aliqui costam nuncu
pant, unde et pugilem validae costae
vocant apprime robustum. Itaque Legis
lator ex viri costa factam mulierem di
cit, significans dimidium corpus ⁵ maris
feminam esse. Testantur (id) etiam
corporis apparatus, conjunctura, mo
tus, virtus, vires animae, et robur. Nam
omnia velut in duplici ratione cernuntur:
siquidem ut perfectior, et (si liceat di
ci,) duplicior est viri formatio forma
tione mulieris, sic etiam dimidio tem
pore opus habuit, diebus videlicet xl.
ubi imperfectae, atque ut ita dicam, di
midiae viri sectioni, scilicet mulieri,
(opus esset) duplici mensura, nempe
diebus lxxx. ita ut commutetur etiam

¹ Gloss. legit, բաժանել հասան . dividere sor
titi sunt: dupliciter autem rem exponit satis ma
nifestam .

² Explicatio est nominis Adam .

³ Armenice, Կող . gol, costa, et Կողմ golm,
pars sive regio, habent similitudinem in nomine
et re. Verum Ms. C. pro Կողման, habet Կողմ

ման, vocationis .

⁴ S. Ambros. de Paradiso. Cap. 2. et 3.
» Recte igitur in Graeco τοῦς viri figuram accē
» pit, αἰσθησις mulieris ... Est etiam τοῦς tam
» quam Adam: est et sensus, tamquam Eva .

⁵ Ms. C. pro Բարդի, corpus, habet Բարդի,
partis :

Վրանդի որոյ բնութիւն մարմնոյն և ոգւոյն, այսինքն ասեմ առնն, 'ի կրկնակի բանի, տպաւորութիւնն և ստեղծուածն 'ի կիսում բանի. իսկ որոյ բնութիւն մարմնոյն և կազմածն 'ի կիսում բանի, կնոջն, սորա ստեղծուածն և տպաւորութիւնն 'ի կրկնակին:

Ի՞նչէ՛ր լինեալսն քնն լինա՞ծ է:

ԻԶ. Առնէ և 'ի կնոջն ժողով միաբանութեան և լրումն նշանակաւ է տուն. և անկատար և անտուն արդարեւ է ամենայն՝ որ ամային է 'ի կնոջն: Այս առն հասարակաց քաղաքին իրք յանձն են. իսկ կնոջ՝ իւր առանձինն տանն. որոյ լքաւորութիւնն՝ քակտումն, իսկ գոյութի մերձաւորութեանն՝ տրնտեսութիւն ցուցանէ:

Ի՞նչէ՛ր ոչ, որդէս այլ կենդանիքն և այլն, այդպէս և կինն յերկրէ հասարակեցաւ, այլ 'ի իողէ ասն:

ԻԷ. 'Եթա՛ զի մի հանգիտապատիւ առնն լիցի կինն: Երկրորդ՝ զի մի հանգիտահասակ, այլ մանկագոյն. վասն որոյ որք զառամացեալն առնեն կանայս, ըստգտանելիք են, իբրեւ զօրէնս բնութեանն քակտելով: Երրորդ՝ կամ զի այրն իբրու հարկաւորագունի մառին խնամ տարցի կնոջն. իսկ կինն իբրու բուր մասին դարձեալ անդրէն արբանեկել: Չորրորդ՝ առն խրատ տայ առակաւ, խնամ տանել կնոջն իբրեւ դստեր. և կնոջն պատուել զայրն իբրեւ զհայր: և յիրաւի. քանզի զբնակութիւն փոխէ կին յազգէն իւրմէ առայրն. վասն որոյ պարտ է և վայելուչ,

1 Տպաւորութիւն, sicut Gr. τύπωσις. figuratio, impressio, expressio.

2 his nempe verbis ψαροδύμειον ... εἰς γυναῖκα, aedificavit ... in mulierem.

duplicatio temporis naturae viri ad comparisonem proprietatis mulieris. Cujus enim natura corporis et animae, viri inquam, est in duplici ratione, delineatio¹ et formatio est dimidiata: cujus vero natura corporis et constructio est in dimidia ratione, puta mulieris, ipsius formatio et delineatio est in duplici.

*Quare formam mulieris aedificationem vocat ?*²

xxvi. Ex viro et muliere congregatio concordiae, et plenitudo, symbolice est domus: at imperfectum et domo carens omnino est omne, quod desolatum est a muliere. Nam viro publicae res civitatis commissae sunt, mulieri vero res propriae domus; cujus defectus destructio erit (domus), praesentia autem actualis oeconomiam³ ostendit.

Cur non, ut caetera animantia et vir, pariter et mulier ex terra formata est, sed ex costa viri ?

xxvii. Primo, ne aequalis dignitatis cum viro sit mulier. Secundo, ne aequalis aetatis, sed junior: quapropter quicumque aetate provecitas sibi ducunt mulieres, vituperandi sunt velut destructores legem naturae. Tertio vult, ut vir gerat tamquam pernecessariae suae partis curam mulieris; mulier vero sicut totalitati partis mutuo servitium ei rependat. Quarto admonet virum sub aenigmate, ut sibi procuret mulierem veluti filiam; et mulierem, ut honoret virum sicuti patrem: jure quidem, quoniam habitationem mutat mulier (transiens) de sua progenie ad virum; qua-

3 Laudabis dicta Philonis propter oeconomiam (quae est dispensatio perfectae familiae): nisi vir Judaeus explodere velit caelibatum sive virginitatem.

այն՝ որ ընդունին՝ փոխանակ առնու-
ղտուողացն զմտերմութիւն. իսկ որ փո-
խեցան, զայն զոր սերմանողացն պա-
տիւ մատուցանէր, այնմ որ առն՝ տալ-
Վանդի աւանդ այր յանձնի զկին՝ ի
ծնողացն. իսկ կին զայրն՝ յօրինաց:

Ինչէր որեւեալ այրն զսփոթութեամբ քննէ՝ ա-
տէ՝ ի վերայ. Ի՞նչ այժմ ոսկր յսկերաց իմոյ,
և մարմն ի մարմնոյ իմոյ. սա հոգեացի կին,
չի յառնէ իւրէ առաւ:

ԻԸ. Եւարէ (այլ է. կամ է) հրաժա-
րականապէս հիացեալ ընդ երեւումն ա-
սեւ. իսկ արդեօք է՝ այս այսպէս սքան-
չելի և տենչալի տեսիլ, յոսկերաց լինել՝
յանկերպ մարմնոյ և յանորակաց՝ գե-
ղեցկակերպագոյնս, և յոյժ գեղաղէշա-
գոյն կենդանիս. անհաւատ է, զի նման
է. և հաւատալի, զի Ի՞՞՞ էր արարիչն
և նկարիչ: Եւարէ և յանձն առնելով ա-
սեւ, թէ արդարեւ սայ է կենդանի ոսկրն
իմ՝ մարմինն իմ. զի յիմոց անտի որո-
շեալ մեկնեցաւ և կառուցաւ: Ի՞նչ ու
կերաց յիշատակ առնէ և մարմնոց՝ ընա-
կանագոյնս. քանզի մարդկային (այլ
քա. մարմնական) խորանս՝ ոսկերք և
մարմինք են, փքաղիք, և երակք, և
ջիւք, և կապք, և ամանք շնոյ և ա-
րեան: Եւ ասի կին՝ զօրութիւն ծնուն-
դեան բեղնոյն ստուգապէս. կամ վասն
այնորիկ, զի ընդունելով զսերմն՝ յղե-

propter debet et decet, ut qui suscipit,
mutuo sibi assumat fidem datorum ¹:
quae vero translata fuit, quem parenti-
bus ² jam antea honorem, eundem viro
suo praestet condigne. Nam depositum
commendatum sibi sumit vir mulierem a
parentibus, mulier autem virum a lege ³.

*Cur videns vir formatam mulierem, adje-
cit dicens: Haec (vel hoc. τοῦτο) nunc
os ex ossibus meis, et caro ex carne
mea: haec vocabitur mulier (vira, virago)
⁴, quoniam ex viro sumpta est?*

xxviii. Potuit ⁵ negative, obstupefa-
ctus de ea quam videbat, dicere: Quo-
modo ista talis miranda ac optabilis spe-
cies ex ossibus fuerit, exque carne infor-
mi et impolita, tam pulchrioris formae,
et nimis decora vivens? Incredibilis res,
quia similis est; et credibilis, quia Deus
ipse creator erat et pictor. Potuit etiam
assertive dicere: Vere haec est vivens
os meum, et caro mea, nam de meis il-
lis disjuncta constitit. Caeterum ossis
et carnis mentionem facit nimis natura-
liter: humanum (vel corporeum) enim
tabernaculum compago est ossium car-
niumque, viscerum, venarum, nervo-
rum, ligaminum, et vasorum spiraminis
sanguinisque. Dicitur autem mulier (Gr.
γυνή) vis generandi (viventis) foecun-
dae veraciter ⁶; sive quod accepto semi-
ne praegnans parit, sive ut propheta di-

¹ Intellige, dantium.

² Ad verb. satoribus.

³ Gloss. * Որպէս օրէնքն ասէ, Աս այր ք
տուր ք ||. » Quemadmodum Lex dicit: Ad virum
» tuum conversio tua «.

⁴ Arm. ghin, mulier, accedit ad Gr. vocem
γυνή. sed apprimè refertur ad Arm. vocabulum
ghink, gnik, vestigium, sigillum, vel potius
ghiank, sc. vita, quae est altera nomenclatura
Hebrae. Lat. vulg. virago, est expressio vocis u-
surpatae a Symmacho ἀνδρῆς. Ad Theodotionem
vero habentem, haec vocabitur assumptio, quia ex
viro sumpta est, vocetenus accedit Arm. harne

jurme arav: maxime quod conciliantur inter se
voces istae idem sonantes. Lat. vir. Gr. anir.
Arm. ajr. Turc. Er.

⁵ Cod. C. կամ է. Vel est. fortassis melius,
ut videtur legisse et Vardan in comment. Genes.
tam hic, quam inferius.

⁶ Vide praemissam paulo antèrius adnot. 4. et
adde, quod supponit auctor relationem occurren-
tem inter voces, γυνή, γυνάω, γίνα, γένος.
mulier, genero vel gigno, genus vel gens. sicut
et Arm. կին, ծին, ծնանէլ. etc: accedunt et
Hebr. Arab. Pers. Turc. zan, zen, zenne, ghe-
nim, gen, gins, etc.

նայ և ծնանի . կամ որպէս մարգարէն
ասէ , զի եղև յառնէ , ոչ 'ի հողոյն՝ որ-
պէս նա , և ոչ 'ի սերմանէ՝ որպէս որք
յետ նորայն . այլ բնութեամբ իմն միջա-
տահմանաւ . և որպէս յորթոյ շառա-
ւեղ 'ի բաց հանել յայլ որթոյ ծնունդ :

Ի նրէր ասէ , 1) ասն ախորիկ Բողբէ Բարդ ըզ-
կայրն և զմայրն , և մածոյն աս կէնն . և ե-
ղջին երկուքն 'ի մարդն ֆ :

Ի Բ . Ի նշնարին առաւելութեամբ
վարիլ առնն առ կինն հասարակու-
թեամբ , վասն որոյ և զծնողն ժուժալ
հրամայէ բառնալ Թողուլ . ոչ իբրու
յարմարական , այլ իբրու ոչ լինելոց են
պատճառք մտերմութեան առ կինն :
Եւ ամենաբարիորք և զգուշաբար՝ ոչն
ասել , զի կին Թողուլ զծնողն՝ յայրն
յարմարեալ յարի . վասն զի յանդգնա-
գոյն քան զկնոջ բնութիւն է համար-
ձակութիւն . այլ զի յազադո կնոջ՝ առն
զայս գործելի է : 1) ասն զի պատրաստա-
գոյն և առ ձեռն յարձակմամբք վարի
առ 'ի միաբանութիւն գիտութեան . մե-
լեալ և զակատեալ՝ արգելու և ամփո-
փէ զցանկութիւնն իւր , զօրէն մեծոյ
յարմարելով միայն ընդ ամուսնին : Եւ
մանաւանդ . զի նա տիրական իշխանու-
թիւն ունելով՝ կարծելի է յամպարհա-
ւաճութիւն . իսկ կինն զպատասաւորի ա-
ռեալ զկարգ՝ ցուցեալ է հաւանօղ գոլ
կենակցին : Իսկ զերկոսին մի մարմին ա-
սել , զիւրաշօշափագոյն և զգալականա-
գոյն . յորում ցաւելն՝ և հեշտանալ
ցանկութեամբք է . զի զնոյն և ինդայ-
ցեն և տրտմիցին և զգայցեն , կարի ա-
ռաւել և խորհիցին :

cit, quia de viro facta fuit, non ex ter-
ra, quemadmodum ille: neque ex semi-
ne, ut caeteri post illum, sed natura
quadam mediocri, atque sicut ex vite
ramus eductus ad alterius vitis ¹ gene-
rationem.

*Cur dicit, Propterea relinquet homo ² pa-
trem suum et matrem, et adhaerebit ³
uxori suae; et erunt duo in carne una?*

xxix. Summa excessione se gerere
virum erga mulierem in communitate,
ita ut et parentes patienter derelinque-
re jubet; non ut sic magis conveniens
sit, sed velut vix futuros causa fidelita-
tis erga mulierem. Optime sane, et cau-
te illud, quod non dixerit, quod mulier
debeat, relictis parentibus, viro suo ad-
haerere; quoniam audacior mulieris na-
tura est praesumptio (viri): sed quod
mulieris gratia id facere debet vir. Nam-
que libenti ac facili impetu fertur ad
concordiam scientiae ⁴, cui totus dedi-
tus, impedit ac coeracet cupiditates suas,
adinstar visci adhaerens soli conjugii.
Maxime quod ipse dominico principatu
gaudens, verendus est de fastu: mulier
autem servitii sumens ⁵ ordinem, proba-
ta est assentiri consorti vitae. Duos ve-
ro carnem unam dici, indicat nimium
tangibilem ac sensibilem esse, in qua
dolore affici, et voluptate frui consistit;
ut pote eadem gaudeant, doleant, sen-
tiantque, imo et magis cogitent.

¹ Sic recte Cod. C. ubi B. mendose. յորդ-
ւոյ... որդւոյ. ex filio... filii.

² Ms. C. ոյր. vir. non aliter fert et Arm.
lectio in S. Litteris.

³ Interp. Philonis Arm. materialiter exprimi

voluit verbum Gr. προσκολλησεται, մածոյի .
h. e. agglutinetur.

⁴ Vox anceps, indicans usum prudentiae, vel
temperantiae in copulatione.

⁵ Cod. C. ունելով. habens.

Բնորէր երկուքն՝ երկրածինն և կինն մերէ ասին
գող, և ոչ ամացելն :

*Quare uterque, terrigena et mulier, nudi
dicuntur esse, et non confundebantur?*¹

Լ. Երաջին՝ զի ազգակիցք են աշխարհի . և մասունքն սորա մերկք են, ամենեքին զիւրեանց զորակութիւն երեւցուցանելով՝ ծածկութիւ վարեցեալք իւրեանց . Երկրորդ՝ վասն ՚ի բարան մեկնութեան և պարզութեան, և այն որ ՚ի բնութեանն անհպարտութիւնն էր . քանզի չեւ ևս ամբարհաւա ճութիւնն ստեղծեալ էր : Երրորդ՝ զի և հեշտախառնութեան տեղւոյն ծածկոյթ՝ բաւականագոյն էր նոցա . մինչ զի ոչ ցրտոյ և ոչ ջերմոյ հերքել նոցա : Երրորդ՝ վասն առ աշխարհս ազգակցութեան, յոչ ումեքէ ՚ի սորայն մասանց՝ իբրեւ յընտանեգունից նմաս կրել :

Բնորէր թան զմենայն գաղտնս իմաստագոյն
չօջն ճաճանէ :

*Cur cunctis bestiis sapientior⁴ refert
serpentem?*

Ա. Իհպ է ճշմարիտ ասել, եթէ իմաստնագոյն արդարեւ քան զամ գաղտնս լինել օձին : Իայց ինձ թուի թէ և վասն առ յախտն ակնարկութեան, որոյ նշանակ է . և ախտն՝ հեշտ ցանկութիւն ասի . քանզի խորամանկագոյնք են ցանկասերքն, և արուեստից և հանգաւմանաց գտակք . դժնեայք առ ՚ի հնարս գիւտից, այնոցիկ որ զցանկութիւնն գործեն, և այնոցիկ՝ որ ՚ի վայելչութիւն ինչ օրինակք երթան : Իայց ինձ թուի թէ վասն զի որ առաւելեալն է իմաստութեամբ կենդանին, պատիւր լինել հանդերձեալ էր մարդոյն, յանդիմանութիւն լինել իմաստնագունին, ոչ միանգամայն ազգն, այլ այն միայն վասն ասացելոյ պատճառին :

xxx. Par est vere dicere, quod vera sapientior cunctis bestiis sit serpens. Mibi tamen videtur, sic dictum fuisse ob pronitatem ad vitium, cujus symbolum est. Vitium autem dico concupiscentiam; quoniam callidiores sunt voluptati dediti, inventoresque artium ac mediorum: astuti profecto in adveniendis stratagematibus, tam illis quae voluptati favent, quam illis quae fruitio- nis modum procurant. Caeterum mihi videtur, quod quoniam praestans illud sapientia animal seducturum erat hominem, argumentum sit sapientioris non integrum genus, sed ille solus serpens ob rationem dictam.

¹ Ms. B. ոչ ամացեն. non confunduntur.

² Ms. C. անծածկութիւ. sine tegumento (alieno).

³ Հերքել tum rejicere sive propulsare est, tum sufficere (ad offendendum), juxta dupli-

cem significationem Gr. verbi. ἀρπίζω.

⁴ Armeniis passim dicitur, իմաստուն, իմաստութիւն, sapiens, sapientia, pro Gr. φρόνιμος, φρόνησις. prudens, prudentia, vel astutus, astutia.

(կ) Է մարդորէն խօսեցաւ օքն :

An humaniter loquutus est ¹ serpens ?

18. Այսին գէպ է 'ի սկզբանն աշխարհիս լինելութեան՝ և իսկ այլոց կենդանեացն անմասն գոլ 'ի բանաւորութենէ . բայց առաւելու մարդոյն ձայնի , յաշխարհոյն յայտնի և երեւելի լինելով : Երբ որդի՝ յորժամ սքանչելագործել ինչ հանդերձեալ լինի , այն որ 'ի ներքոյն կան բնութիւնքն՝ փոփոխել լինի : Երբ որդի՝ զի մեր ոգիքս 'ի բազում մեղաց լի են , խլացեալ է առ ամենայն խօստ արտաքոյ լեզուի միոյ և կամ երկրորդի , այն՝ որ ըստ սովորութեանն է . իսկ առաջնոցն իբրեւ զի 'ի չարէ սուրբ և անխառն էին , սրեալ էին ամենայն իրօք առ ընդելութիւն ամենայն ձայնի : Այսին զի և իսկ զգայութիւնս , զի մեր ազաւաղաց հասար . որպէս և մարմնոյս կազմածի փանաքւոյ . իսկ նոքա մարմնովն յոյժ մեծամեծի և հոկային աւազութեան հասին , հարկաւոր էր , թէ՛ և զգայութիւնսն ստուգադոյնս , և առաւել քան զսոսա զիմաստասիրականսն զերեւոս և զլսելիս ունէին : Վի՛սն զի ոչինչ վայրապար նմանեցուցանեն , թէ և աչաց նոքա հասին , որովք կարացին և զայն որ 'ի յերկինս բնութիւնքն են և երկրիւնք և գործք՝ տեսանել . և առ կանջօք յամենայն տեսակս ձայնի ընդունելութիւն առնել :

Ինչէր ընդ քեզն խօսի օքն , այլ ոչ ընդ ամեն :

19. Այսին օրութեամբ՝ յաղաքս մահկանացուս լինելոյ՝ խաբէութեամբ ար-

xxxii. Primum poterit esse, sub principio mundi conditi neque reliqua animantia ratione verbi plane carere ²; hominem tamen excellere voce copiosa ut evidentiori. Secundo quando mira quaedam patranda sunt, subjectas naturas commutat Deus ³. Tertio quia anima nostra multis peccatis impleta est, et surda reddita ad omnia dicta, praeter unam vel alteram linguam, quae est secundum solitam: protoplastorum ⁴ autem (animae) ut a malo mundae erant et intemeratae, acutae erant omnino ad perceptionem cujuscumque vocis. Siquidem neque sensus habemus tales ⁵; nos enim depravatos sortiti sumus, sicut et constructionem corporis exiguum: illi vero quemadmodum corpus sortiti sunt nimis grande, et proceritatem gigantis, necesse fuit ut praesferrent sensus etiam certiores, et quod his praestantius est, philosophicos intuitus auditusque. Non enim frustra arbitrantur (nonnulli) oculis illos praeditos esse, quibus potuerunt etiam eas, quae in coelo sunt, naturas essentiasque et operationes videre ⁶, quemadmodum et auribus cujuscumque generis voces percipere.

Quare mulierem alloquitur serpens, non vero virum ?

xxxiii. Virtute perpensa, ob mortalitatem inferendam ⁷ artem machinatur

1 Ms. B. խօսի. loquitur. C. մարդերէն. (vox inaudita) ut homo.

2 Sententia absurda et erronea.

3 Optima sententia bene audita. Ubi Gloss. apte: * Այն խօսք եւ օմին . և կամ իմաստութեամբն՝ որով առաւելեալ էր մարդն . զոր օմն 'ի յիւր լեզուն (իբր շքեմք) խօսեցաւ . զայն հասկացաւ ॥ . n Deus sermonem dedit serpenti: n vel illa sapientia, qua exercebat homo, quidquid

n in propria lingua (puta, sibilo) loquutus est n serpens, id intellexit u.

4 Vel primorum, majorum.

5 Sic explicatur locus obscurus in Arm. etiam a Glossario dicente . * զի և ոչ զգայութիւնսն լի . այլ և ոչ մեր զգայութիւնսն է որպէս զառաջնոցն ॥ :

6 Hebraica traditio minus solida.

7 Locus obscurus, qui potest sic etiam red-

ուստիւ հնարի . և բնաւորեալ է կին առաւել քան զայր խաբիլ : Վանդի սորա խորհուրդքն՝ որպէս և մարմինն՝ արու է , և բաւական է զիմաստս խաբէութեանն լուծանել . իսկ կնոջն իգաւ գոյն . և վասն կակղութեանն գիւրաւ տեղի տայ , և ըմբռնելի լինի հաւանաւ կան ստութեանցն , որք նմանին ճշմարտութեան : Եւրդ՝ վասն զի՝ ի ծերութեան օձն՝ ի բաց մերկանայ զխորին ի գազաւ թանէ գլխոյն մինչ ի տոռնն , մերկանալով նախատէ զմարդն , զի մահ ընդ անմահութեան փոխանակեաց : Ի՞ գազանէ բնութիւնն նորոգեալ լինի , և ըստ ժամանակի ժամանակի նմանեցուցանէ : ( ) այս տեսեալ խաբեցաւ . ուրում պարտ էր իբրեւ ընդ օրինակ հայել , ընդ այնր՝ որ իմաստս և խարդախութիւնս գործէր , զանծեր և զանթաւում կեանսն ստանալ :

Ինչէր սորէ օքն աւելով , Եւրդ ի՞նչ , մի գազանէ ուրիշէր յամենայն ժայտէ դրախտի . բան զի ընդդէմ ասաց , ( ) ամենայն ժայտէ որ ի դրախտի ուրիշէր Բայց ի մոյն :

ԼԻ . Որք մարտնչին , սովորութիւն է ստել արուեստիւ , զի անգիտասցին : Եւս եղեալ այժմ . քանզի հրամայեցաւ զամենայն ի վար արկանել բաց ի միտջէն : Իսկ որ իմաստս չարս իմանայր , ի մէջ անցեալ ասէ . յամենայնէ հրամանս տուեալ չուտել : Ի պիւրծ և սողոսկումն ոգւոցն առաջի եղ . զերկբայութիւն իրացն . քանզի յայտնէ ոչ յամենայնէ սուտել , մի՞ և ոչ ի միտջէ , որ է սուտ . և միւս ևս՝ ոչ յամենայնէ , ըստ որում լի՞ ոչ յոմանց , որ ճշմարիտ է : Եւրդ

di: Ob virtualementem mortalitatem, artem usurpat deceptionis.

¹ Cod. B. զծերութեանն . senectutis. In sequentibus, մինչ ի տոռնն, idem est cum մինչէ ի առաւել, quod habetur in Cod. G.

² Cod. C. յամենայն ծառոց՝ որ ի դրախտի . ex omnibus arboribus, qui (sunt) in pa-

fallacitatis; mulier autem consuevit potius quam vir decipi. Hujus enim consilium, sicut et corpus, masculinum est, et sufficiens ad solvendam sententiam seductionis; mulieris autem magis effeminatum, ita ut propter mollitiem facile concedit, et captatur falsitate persuasiva, veri similitudinem imitante. Quoniam ergo in senectute¹ serpens exuit se squama a vertice capitis usque ad caudam, nuditate sua vituperat hominem, quia mortem cum immortalitate commutavit. A bestia natura innovatur, et singulis temporibus assimilatur. Haec videns (mulier) decepta fuit; quam oportebat tamquam in exemplum perspicere in eum, qui contra se ingenium demonstrans machinabatur, atque satagere ut vitam acquireret immunem seuius, ac immarcidam.

Cur mentitur serpens dicens: Dixit Deus, ne edatis ex omni ligno paradisi²; quum ex aduerso dixerat, Ex omni ligno paradisi edere praeter unum?

xxxiv. Pugnantium mos est mentiri arte, ut ignorentur res: ita modo actum fuit. Quoniam in mandatis datum fuerat omnia usurpare, excepto uno; malitiae³ vero insidiator interveniens dicit, ex omnibus jussum datum fuisse non comedendi. Lubricum lapsus proposuit animae ancipitem rem; nam illud, Non de omni comedere, manifestat primum, ne vel ex uno, quod falsum est⁴; secundo, non ex omni, quasi vero⁵ diceretur, non ex aliquibus, quod

radiso.

³ Cod. C. չարն . malus ille.

⁴ Similia profert S. Ambros. L. de Paradiso . c. xii. n. 56.

⁵ Cod. B. ըստ որում . secundum quod, vel ut. Cod. C. ընդ որում . quocum.

այս աստուծոյն յայնպէս իմն ասաց :

verum est. Talem ergo falsitatem manifestius asseruit.

Սերգէի հրամանս արտաւ ոչ ուրեք փայն 'ի փռ ջի փնոյ , յաւելաւ ինն և յերան մերջաւորութենէն՝ ասելով . իսկ 'ի ուրեքէն 'ի նմանէ , և 'ի հապ լինիցէ :

Cur, si in mandatis erat non edere de una sola planta, adjecit mulier adhaec etiam accessum ad eam, dicens: Dixit, non edetis ex illa, neque tangeatis?

11. իսկ 'ի ճաշակ և ամենայն ըզ զայստուծոյն ազգաւ է յիրումն մերձաւորութեանն : Երկրորդ առ 'ի պատիժ պատուհասի , որ 'ի կիրն առին : Վանդի թէ և հպելն միայն հրաժարեցուցեալ էր , զիարդ որք հանդերձ մերձենալով ևս և կերան և վայելեցին , մեծ անիրաւութիւն ընդ սակաւն յաւելին , ոչ անձանց իւրեանց դատապարտիչք եղեն և պատուհասիչք :

xxxv. **P**rimum, quia gustus omnisque sensus ex genere consistit in suo tactu. Secundo ad condemnandos se ipsos, qui id commiserunt. Si enim vel solus tactus erat prohibitus, quomodo qui praeter tactum praesumentes ut comederent, majorem injuriam minori addidere, non sui ipsius damnatores fuerint, et castigatores?

12. Երբեք է , Երբեք է Երբեք 'ի ճանաչելու բարի և չար :

Quid est, Eritis sicut dii, ad cognoscendum bonum, et malum?

12. Աստի եգիտ օձն զյոգնակի առ նունս՝ զԻժն . իբրեւ զի մի է ճշմարիտ իժն , այժմ նախ առաջին զայս անուանեաց : Իսկ մի գուցէ թէ կանխադիտական զօրութիւն էր , որ յառաջ լինելոց էր 'ի մարդկանէ բազմաստուածութեան կարծիք . զորոյ իրաւացոյց զառաջին՝ պատմութիւնն , իսկ 'ի բանաւորէ յուսմէն , այլ և ոչ 'ի լաւադոյն անասնոցն , այլ և 'ի գազանացն , և 'ի սողնոցն թիւնաւորագունէն և յանարգէն լինել . քանզի բայանան սքա ընդ հողով , և որջքն իւրեանց են 'ի սորս , և 'ի սոյզս երկրի : Վանդի բանականի արդարեւ առանձինն է զմին զէն հապէս համարել իժն . իսկ գազանի՝ բազումն անասնոցն , և անասնոյ , որ ճշմարտութեամբ ոչ է : Եւ դարձեալ իմաստս իմանայ . քանզի յանութեանն է իսկ միայն բարւոյ և չարի գիտութիւն , այլ և ընդունելութիւն և ախորժանք բար-

xxxvi. **U**nde reperit serpens plurale id nomen Dii, quum unus est verus Dens, et nunc primum id nominavit? Sed ni forte praescia quaedam virtus erat, declarans sententiam multitudinis deorum, quae deinceps futura erat apud homines: remque verificavit primum historia, non ex rationali quodam, neque ex melioribus animalibus, sed ex bestiarum et serpentum virulentissimo ac vilissimo initium duxisse¹. Siquidem latescunt similia sub terra, et cavernae eorum sunt in foraminibus, fissurisque terrae. Etenim ratione praedito vere proprium est unum essentialiter Ens aestimare Deum, bestiae vero plures deos fingere, eosque brutos, veraciter vix existentes. Praeterea artem molitur (diabolus in ore serpentis): nam in Divinitate non sola est boni et mali scientia, sed quoque complacentia boni, et recu-

¹ Similia habet S. Ambros. de Paradiso. c. xiii. n. 61.

ւոյն, և չարին օտարութիւն և հրաժարութիւն. արդ՝ զայսոսիկ ոչ յայտնեաց, զի օգտակար էին: Իսկ զնմանութիւն առ լոկ գիտութեան երկոցունց հակառակացն՝ բարւոյն և չարին 'ի մէջ առ: Երկրորդ՝ իբրև զանձն՝ յոգնակի ասացեալ է այժմ, ոչ վայրապար. այլ վասն զի զբարին և զչարն բերէ յինքեան. և են սոքա յերկորակէն (կամ՝ յերկուօրակէն): Երդ զբար մասին անձն դէպ է գիտութիւն ունել ընդդիմացն. իսկ երկցագոյն պատճառն վերագոյն է:

Եւ որքէն ինն նախ ընկալաւ պիտոյն, և ոտքէն՝ պարոյն. և ապա և այրն՝ 'ի նմանէ առեալ:

ԼԵ. Պատու զօրութեամբ և առաջին ասացեալ լինի. քանզի անմահութեան, և ամենայն լաւին դէպ էր իշխել առնն. իսկ մահու և ամենայն վատութարին, կնոջն: Իսկ առ 'ի միտս. կին է նշանակաւ զգայութիւն. և այր՝ միտք. արդ՝ 'ի հարկէ պատահէ զգայութիւն զգալոյ. իսկ ըստ կցորդութեան ըզգայութեանն՝ անցք անցանեն և ընդ միտմն. քանզի շարժեալ լինի զգայութիւնն 'ի ստորակայէն, իսկ միտքն՝ 'ի զգայութեանէն:

Օ՛րն է, Եւ երբ առն իւրում ընդ իւր:

ԼԶ. Օ՛րն չարդի ասացեալն պատմէ. քանզի գրեթէ մի և նոյն ժամանակ երևմանն է, յորում միանգամայն և 'ի ստորակայէն զգայութիւնն ընկալեալ լինի, և միտքն՝ 'ի զգայութեանէն տպաւորի:

Օ՛րն է, Բացան աչք երկոցանոց:

ԼԷ. Օ՛րն կոյրք ոչ են եղեալք, յայտ է և յայնմանէ, զի և այլքն ամենեքին

satio mali: haec autem non exposuit, quoniam utilia erant, sed meram scientiam amborum contrariorum, boni videlicet et mali suggessit. Secundo sicut Dii pluraliter nunc dictum fuit haud inconsulto, sed ut bonus et malus (deus) induceretur: sunt autem isti duplicitatis. Peculiaribus itaque diis convenit scientiam habere contrariorum, suprema tamen causa praeexcellit.

Quare mulier prius attigit lignum, comeditque de fructu ejus, et postea vir quoque ab illa sumens?

xxxvii. Littera sua vi id primum asserit, quod immortalitas et omne bonum conveniens erat ut sub facultate viri esset, mors autem et omne malum sub muliere. Ad mentem vero, mulier est symbolice sensus, et vir intellectus. Porro ex necessitate tangit sensus sensibilia: medio vero sensu res transmittuntur etiam in mentem; nam movetur sensus ab objecto¹, intellectus autem a sensu.

Quid est, Deditque viro suo secum?

xxxviii. Nuper dictum refert², quoniam fere unum idemque tempus apparentiae est, in quo simul ex objecto sensus percipitur, et in intellectum sensus imprimit.

Quid est, Aperti sunt oculi amborum?

xxxix. Quod non caeci sunt conditi, patet vel ex illo, quoniam caetera quo-

¹ Vel adverb. subjecto. ² Cod. B. պատմէ, narrat, enarrat. Cod. C. Թէնէ, explicat, exponit.

կատարեալք եղեալ են, կենդանիք և տունկք. և յայնմանէ ոչինչ լաւ մասամբն զարդարիլ մարդոյն աչաց: Եւ զի և սակաւ մի յառաջագոյն ամենայն կենդանեաց զնէ հոգածինն անուանս. և յայտ է զի յառաջագոյն տեսեալ: Եւ զի զուրկ է թէ աչս նշանակաւ զհոգւոյն երեսս առակէ. 'ի ձեռն որոյ միայն բարեաց և չարեաց, ազնուացն և զազրացն. և ամենայն հակառակացն լինին ընդունելութիւնք: Եւ զի խորհուրդն՝ ակն առանձինն է, որ կոչի խրատ հանձարոյ, և անատունն ակն յատուկ է, որ կոչի կարծիք:

Չ. Բն է, թէ գիտային զի մեր էին:

Խ. Եւ զորա նախ զգիտութիւն ընկալան՝ զիւրեանց մերկութիւնն, ուտելով 'ի հրաժարեցուցեալ պաղղն: Եւ այս չարութեան կարծիք և սկիզբն, ոչ ևս ծածկութիւն (այլ քեռ. անծածկութիւն) վարիլ. իբրեւ զի մասունքն աւանդանի անմահք են և անապականք. այլ ձեռաց գործոյն և անպականացութիւն կարօտել (կամ կարօտեալ). և այս գիտութիւն է 'ի մերկանալն. և ոչ զանազանութեան ըստ նման պատճառք են, օտարութիւն ահա ոգւոյն խորհեցեալ առ ամենայն աշխարհ:

Ինչէ՞ր ինչոյ պէտքս չարին և բարեալս:

ԽԱ. Եւ յախ՝ զի քաղցրագոյն է թզեալոյն պտուղ, և առ ճաշակելիսն հեշ-

que omnia perfecta sunt creata, animalia et plantae; nonne et potioribus partibus exornari homo debuit, oculis scilicet? Maxime quod paulo ante quibuscumque animantibus imponebat terrena nomina: liquet porro ea prius vidisse. Nisi forte oculos symbolice animae visum dixerit, per quem unum bonorum et malorum, elegantium et turpium, omniumque contrariorum fiunt perceptiones. Quod si consilium oculus est seorsim, quod vocatur monitum intellectionis, etiam aliud quoddam ratione carens oculus est separatus, quod opinio vocatur.

Quid est, quod agnoverunt, quia nudi erant?

II. Hujus rei primum receperunt scientiam, propriae scilicet nuditatis, postquam comedisent de fructu prohibito. Idque malitiae opinio et principium fuit, cum advertissent nondum operimento se usos fuisse; quippe quod partes Universi immortales sunt, et incorruptibiles: ipsi vero deinceps manufactura illa corruptibili indignere. Haec autem scientia in nuditate ipsa fuit; non quod varietatis secundum se causa erat, sed quia novitatem anima concepit dissimilem universo mundo.

Cur folia ficus consuunt in perizomata?

XII. Primum, quia suavior est ficulneus fructus, et gustui jucundus. Sym-

1 Ambros. de paradiso. c. XIII. n. 63.

2 Ms. B. զի գիտային թէ. C. թէ գիտային զի. eodem sensu.

3 In re subtili obscurior sensus erat, quem et Glossarius non aliter, quam nos, concepisce certitur.

4 Pro Gr. περιζώματα, subcinctoria. Arm. in libris sacris պիտանեմք; at Interp. Philo-

nis reposuit. քաթանակ. tunicas dixeris, eadem voce, quae alibi dicitur Arm. Gdavi. Hebr. Chethon. Gr. Chiton. Lat. Chitona: nempe linteum, linteolum, ex Gr. λίντιον. Arm. lenciak. unde Ital. lenzuolo. Gloss. քաթանակ. լծ. ծածկոյթ. ասեն՝ թէ վարանքն է ||. n chotannag, id est operimentum: nonnulli dicunt braccas esse u.

տալի : Արդ՝ նշանակաւ առակէ, որ կարկատեն և անկանեն հեշտ ցանկու-
թիւնս՝ զբազումս 'ի միմեանց վերայ .
վասն որոյ և պարագօտին զտեղեալ
ծննդականացն, որ գործի մեծամեծացն
է : Արկրորդ՝ վասն զի պտուղն, որպէս
ասացի, թզենւոյն՝ է քան զայլոցն քաղց-
րագոյն, և տերեւն խոշորագոյնք : Արդ՝
կամի նշանակաւ յայտնել . քանզի թուի
սողոսկ և ողորկ իմն շարժումն գոլ հեշտ
ցանկութիւնք . բայց ճշմարիտ խոշոր
գտանի, և է անհնար բերկրել . խըն-
դալ զգալ՝ ոչ յառաջագոյն ցաւեցեալ,
և դարձեալ 'ի վերայ ցաւեցեալ . քան
զի միշտ ցաւելն 'ի մէջ երկուց ցաւա-
գին տրտմութեանց է . միոյ՝ որ սկսա-
նին, և միւսոյն՝ որ 'ի վերայն լինին :

Օրհնէ է յայնն՝ զոր լուսա, գնացից Եյ . իսկ
արդեօք խօսիչն՝ և կամ որիցն խօշիւն է . և
իւր՝ գնայ Եթ :

ԽԱ. Արմանգամ յերկինս են, շուրջ
դան ամենեքեան զգալի աստուածքն
(այսինքն աստեղք) շրջաբերականու-
թեամբն խաղացեալ : Իսկ վերնագոյն
և երիցագոյն պատճառն՝ կայուն է և
անշարժ . որպէս հնոցն բանն կամի :
Վրանգի ցուցումն և երեւոյթս իմն մա-
տուցանէ, իբրու թէ կամիցի շարժիլ՝
կարծիս տալ . և քանզի ոչ ձայնի արձա-
կեցելոյ լսեն մարգարէքն, զօրութեամբ
իմն ձայնիւ անագուսին՝ և զասացեալսն
'ի նոսա հնչելով : Արդ որպէս լսի՝ ոչ
ասելով, այսպէս և զնալոյ զգայութիւն
տայ՝ ոչ զնալով, այլ և ոչ բնաւ իսկ ամե-
նեին շարժելով : Այլ տեսանեն, զի յա-
ռաջ մինչև ճաշակեալ էր 'ի չարութե-
նէ, կայուն, և հաստատուն, և անշարժ,
և խաղաղ, և յաւէժք, և նոյնպէս, և
լստ նմին զի է՝ կարծեն գոլ զանձու-

bolice itaque designat eos, qui consunt
contextuntque voluptates voluptatibus
multiplici ratione; ideo circumcingunt
circa locum genitalium, quod instru-
mentum est majorum negotiorum. Se-
cundo quod quamvis fructus, ut dixi,
ficulneus suavior caeteris est, at folia
duriora. Vult ergo per symbolum pate-
facere, quod quidem lubricus ac laevis
videtur motus voluptatis, vere tamen
durus reperitur; ita ut fieri nequeat, ut
quis sentiat gaudere, nisi prius dolens,
et iterum de novo dolens: semper enim
dolere est inter duplicem moerorem do-
lorosum, alterum puta incipientem, et
alteram supervenientem.

*Quid est vox audita deambulationis Dei,
num verborum, an pedum strepitus est?
atque deambulet ne Deus?*

XLII. Qui in caelo sunt sensibiles dii,
in gyrum ambulant¹ circumitionibus
procedentes; suprema vero causa stabi-
lis est, et immobilis, ut antiquis placet.
Quoniam (Deus verus) iudicium quod-
dam praebet, quasi vero velit motus
sensum dare: etenim non voce missa,
audiunt prophetae, virtute quadam vo-
cis divinitatis² sonante vel ipsa dicta.
Sicut ergo auditur, non proferens, sic
etiam sensum dat ambulandi, non am-
bulans, imo omnino immotus. Vides au-
tem³, quod priusquam degustassent de
malitia, sicut ipsi stabiles, constantes,
immobiles, tranquilli et uniformes e-
rant, aequae et pariter ens esse existi-
mabant Divinitatem, ut vere profecto
est: quum autem calliditatis participes
facti fuerint, de se movent et demutant

¹ Tota periodus constat verbis philosophorum
paganorum.

² Ad verb. divinioreis.

³ Vel interrogative, Vident' ... ?

Թիւնն որպէս է իսկ ճշմարտութեամբ, իսկ յորմէ հետէ՝ ի խորամանկութեան կցորդութիւն արարին, յինքեանց շարժեն և փոփոխեն զանշարժն, յեղյեղումն և փոփոխումն ի նմա գոլկար ծեցեալք:

immobilem, variationem commutationemque in eo autumantes.

Ինքէր յորժամ Բաբլին ի դիմաց Եյ, մէ նախ ինն, վասն զի և յառաջագոյն ի հրաժարեցեալ պարզի իերա, այլ յառաջագոյն գրեալ է այն. Իսկ ասէ, թէ Բաբելոն արամ և ինն էր:

Quare dum abscondunt se a facie Dei, non prius mulier, quae prima comedit de fructu vetito, sed primo loco vir scribitur; dicit enim, absconderunt se Adam, et mulier ejus?

ԽԳ. Եւ անցաւ որութեան և տարօրէնութեան սկիզբն արասցէ՝ անկատարաբոյն և վատթարն, էգն. իսկ պատկառանաց և ամօթոյ և ամենայն լաւի, արուն, իբրև զլաւ և զկատարելագոյն:

xiii. Initium praevaricandi peccandique in legem facit imperfecta et prava (natura) femina; erubescendi vero pudendique, immo totius boni, mas, utpote melius et perfectius (opus).

Ինքէր Բաբլին մէ այլ ուրեք, այլ ի Գլոցի Ժայռի դրախտին:

Cur abscondunt se non alibi, sed in medio ligni paradisi?

ԽԴ. Եւ ամենայն ինչ խորհրդով և իմաստութեամբ գործեալ լինի մեղուցեալ. այլ է յորժամ ի գողման վերայ անցեալ նստին գողք, ոչ տեսանելով զկարգաւորն. զի զմտաւորն և որ առ ոտն կայ՝ խիլ արկեալ յուղեացի յառաջագոյն: Իսկ ասի իմն և այժմ՝ դէպ եղև լինել. իբրև զի պարտ էր հեռագոյն ի ծառոյն փախել, յորմէ եղևն յանցաւորութիւն, և ի միջոցի տեղւոյն ըմբռնեցաւ, առ ի յանդիմանութիւն տարօրէնութեանն՝ յայտնագոյն և լուսաւորագոյն և որ առանց փախելոյ է: Եւ առանկէ նշանակաւ և զայն. ամենայն չար ապաւինութիւն ունի ի չարութիւն. և ամենայն ցանկասէր դիմեալ հանգչի ի ցանկութեանն:

xliv. Non omnia consilio et sapientia aguntur a peccantibus, sed occurrit, ut dum supra furtum resident fures, non videntes praesidem¹, proximum et pedi subjaceus (furtum) exquisite intercipiatur quam ocyssime. Tale quidpiam et modo² actum est; quum enim oportebat longius de ligno fugere, unde fuit delictum (ortum), medio ipso in loco captio facta est: quo evidentius arguerentur peccati, quin fuga ipsa illud mederentur. Et illud symbolice notat, (nempe) malo cuicumque malitiam in refugio esse, et cupidini quemcumque deditum quasi ad asylum ad cupiditatem confugere.

¹ Vel, quod convenit. (Obscurus sensus cum sequenti periodo.)

² Cod. C. այս. hoc.

Մեզից հարցանել զարամ, որ զամենայն ինչ գի-
տի, ուր ես. և ընդդէմ ոչ և զկենն:

*Quare interrogat Adam, qui omnia scit,
ubi es? et quare non etiam mulierem?*¹

ԽԵ. Ու երեւեցաւ հարցումն գոլ ա-
սացեալդ, այլ սպառնումն իմն, և սաստ.
Ուր ես այժմ. յորպիսի՞ բարեաց մի-
մարդ փոխեցար. զանմահութիւն և զբա-
րեբաստիկ կեանսն լքեալ թողեալ՝ առ-
մահ փոխեցար, և առ թշուառութիւն՝
յորս թաղեալ ես: Իսկ զկենն հարցա-
նելոյ ոչ արար արժանի, իբրու սկիզբն
չարի՝ և առաջնորդ նմա վատթար կե-
նացն եղեալ: Իայց ունի և այլաբա-
նութիւն առձեռն պատրաստագոյն տե-
ղիդ. քանզի իշխանականն և առաջնոր-
դականն՝ արուի բան ունելով, յորժամ
լուիցէ ումեք, ընդմուծանէ զախտն և
էգ մասինն, այս է զգայութիւն:

Մեզից այն ասէ. Լինն եր ինչ ՚ի փայտէն,
և կերի. իսկ կենն, իէ օքն՝ ոչ եր, այլ խա-
բեաց զիս, և կերի (կամ կերայ):

*Quare vir dicit: Mulier dedit mihi de li-
gno, et edi. Mulier autem, quod ser-
pens, non dedit, sed seduxit me, et
manducavi?*

ԽԶ. Տառեալդ այսպիսի իմն կար-
ծիս ընդունելութեան ունի, զի կին
խաբկիլ (կամ խաբիլ) ընաւորեալ է՝
քան թէ խորհել ինչ մեծամեծս. իսկ
այր ընդդէմ այսր: Իսկ առ ՚ի միտս,
զիւրաքանչիւր զգայութիւնս զանկատա-
րին, որ ըստ նմա զգալին է՝ խաբէ և
պատրէ. իսկ զգայութիւնն ՚ի ստորա-
կայէն յառաջագոյն ախտացեալ, մա-
տուցանէ զախտն՝ իշխանականին և ա-
ռաջնորդին: Իսկա ուրեմն միտքն առ-
նուն ՚ի զգայութենէն տուեալ զայն զոր

XLVI. Littera hujusmodi praebet sen-
tentiam acceptabilem, quod mulier so-
let potius decipi, quam majora quae-
dam cogitare; vir autem e contra. Quod
vero ad mentem, singulos sensus imper-
fecti cujusque sensibile ei accommoda-
tum decipit et seducit; sensus autem
jam ab objecto vitiatus, praebet vitium
principi ac duci (menti). Mens ergo
accipit a sensu dante illud, quod passus
est⁴. Sensus enim per objectum sensi-
bile decipitur et fallitur; at sensus sa-

¹ Ms. B. ոչ և զկենն. C. և ոչ զկենն:

² S. Ambros. de paradiso. c. xiv. n. 70.
» Non ergo interrogatio est, sed increpatio. De
» quibus, inquit, bonis, de qua beatitudine, de
» qua gratia in quam miseriam recidisti! Dere-
» liquisti vitam aeternam, et adtumulatus es mor-
» ti, consepultus errori «.

³ Ambros. loc. cit. » Fortasse moveat cur an-
» te increpatur Adam, cum mulier ante gustave-
» rit? Sed a praevaricatione sexus infirmior coc-

» perit, a verecundia et excusatione fortior; ut
» femina erroris causa fuerit, vir pudoris «. Con-
» fer cum dictis Philonis paulo ante, num. XLIII.

⁴ Ambr. de paradiso. xv. 73. » Serpentis ty-
» pum accepit delectatio corporalis: mulier sym-
» bolum sensus est nostri, vir mentis. Delecta-
» tio itaque sensum movet, sensus menti trans-
» fundit quam acceperit passionem. Delectatio
» igitur prima est origo peccati «.

կրեացն . իսկ զգայութիւնն 'ի ստորա-
կայէն 'ի զգալութիւն խաբի և պատրի .
իսկ իմաստնոյն զգայութիւնը անխաբ
են , որպէս և խորհուրդք մտացն :

Ինչէր նշովն նախ զօն , երբորդ չէին , և
երբորդ չային :

Ի՞նչ . ( ) անիրաւութեանցն կարգի
զհետ անց և նշովիցն դատ : Ի՞նչ խա-
բեաց օձն . երկրորդ մեղաւ ընդ նմա
կինն՝ տուեալ տեղի խաբէութեան . եր-
րորդ պրն՝ տեղի տուեալ կնոջն կամաց
առաւել քան անշային հրամանացն :
Ի՞նչ բարիորդ ունի և առ պլաբանու-
թիւն կարգա . զի օձ նշանակ ցանկու-
թեան է , որպէս ցուցանի . և զգայու-
թեան՝ կինն , և առն՝ միտքն : Ի՞նչ լի-
նի մեղացն չարահաւ՝ ցանկութիւնն , և
սա նախ զգայութիւնն խաբէ . իսկ ըզ-
գայութիւնն զմիտմն գերեալ ամանի :

Ինչէր օգնէ այս նշովն՝ 'ի վերայ լանջաց և որ-
վայի գնալ , և հող ոտքել , և թխանութիւն
անել առ կինն :

Ի՞նչ . Ուստի յայտ է , վկայութիւն
ունելով յայնմանէ՝ զոր տեսնեմք .
բայց ըստ կարծեաց՝ այսպէս պլաբա-
նի : Եւ ամս զի նշանակ ցանկութեան է
օձն , և ձեւացուցանէ զցանկասէրն . քան
զի սա 'ի վերայ լանջաց սողի և որովայ-
նի՝ կերակրովք և ըմպելիք առլցեալ
է , եթիւայ անյադ ցանկութեամբք՝ ա-
նարգել և անժոյժ շաղկակերութեամբ .
և որ ինչ միանգամ առ 'ի կերակուր՝

pientis infallibiles sunt, sicut et cogita-
tiones mentis .

*Cur primum maledicit serpenti, secundo
mulieri, tertio viro ?*

XLVII. Injuriarum ordinem ' consecu-
ta est et series maledictionis . Primum
decepit serpens; secundo peccavit per
eum mulier permittens (se) seductioni:
tertio vir locum dans mulieris voluntati
potius, quam divino mandato . Verum
optime habet et rationem allegoriae hic
ordo: quoniam serpens symbolum est
cupiditatis, ut probatur; et mulier, sen-
sus; vir autem, intellectus . Fit ergo
peccati auctor pessimus cupiditas, et
ista primum decipit sensum; sensus au-
tem mentem captivat .

*Cur serpenti maledictio hujusmodi (da-
tur), super pectus et ventrem ambula-
re, et terram edere, et inimicitiam ha-
bere ad mulierem ?*

XLVIII. Littera manifesta est, quom
pro testimonio habeamus quod vidimus;
ad sententiam vero, talem continet al-
legoriam . Siquidem symbolum cupidi-
tatis est serpens¹, figurans voluptarium:
is enim super pectus repit et ventrem,
cibo et potu repletus, aethyrorum (mer-
gorum) more alitur insatiabili cupidita-
te, incontinens in esu carniū; ita ut
quidquid ad cibum pertinet, terrestre

¹ Ambr. loc. cit. subdit: n Ideoque non mi-
n reris, cur ante serpens damnetur iudicio Dei,
n secundo mulier, tertio vir . Secundum erroris
n ordinem, damnationis quoque ordo servatus est .
n Delectatio enim sensum, sensus autem mentem
n captivam facere consuevit u .

² Ambr. de paradiso. c. xv. n. 73. 74.
n Ut scias autem quia serpens typus est delecta-

n tionis, damnationem ejus adverte . *Supra pe-*
n ctus, inquit, tuum, et in utero tuo ambulabis .
n Qui sunt qui in utero suo ambulabant, nisi
u qui ventri et gulae vivunt . . . et cibo onerati
n ad terrena curvantur? Bene ergo delectationi
n ait, quae cibis intenta terram videtur mandu-
n care . . . *terram manducabis .*

երկրային ինչ է ամենայն . վասն որոյ և հող ուտել ասի : Եւ թշնամութիւն ունի ցանկութիւն բնականաբար առ ըզգայութիւն, որ ըստ նշանակի անուանեաց կին . և սակայն փաստասերք գոլ թուին ցանկութիւնք զգայութեանց . և են ճշմարտութեամբ որոքօղք, դըրժելով զօրէն թշնամեաց : Եւ պատեւրազմատուաց սովորութիւն է . քանզի 'ի ձեռն որոց շնորհեն, 'ի ձեռն սոցա մեծամեծս ինչ փնաս գործեն . զայս 'ի նուազութիւն տեսեան, և զականջս 'ի ծանր լսել, և զայլն յանգգայութիւն . և գործեն և հասարակութեամբ մարմնոյ լուծումն և լքումն, ամենեին զառողջութիւն 'ի բաց մերժելով . և բազում և չար և վայրապար նորագործել (կամ նորոգագործել) հիւանդութիւնս :

Ի նորէր նորոյ բնոյն 'ի բարձրութեան արբանեանց և հեծումեանց (կամ հեծեծումեանց), և արբանութեամբ ծնանել . և դարձաւ այլն, և 'ի սմանէ իսկ որբութեանն :

ԽԹ. Եւ ասանք անցանեն ընդ կին ամենայն, որ առն կենակից է . ոչ իբրու նզովից, այլ իբրու հարկաւորի : Եւ նշաւ նակաբար զգայութիւն մարդոյ դժբն դակ աշխատութիւնս ունի և ցաւս խոցոտելով և կտտելով 'ի տնասպասեակ ախտիցն : Եւ մանկունք զգայութեան են այսոքիկ . երեսաց՝ տեսանելն, լսելաց՝ լսելն, ուրնագաց՝ հոտոտելն, ճաշակողաց՝ ճաշակելն, շօշափելեաց՝ ընդհարկանելն : Եւ ասն զի վատթարին և չարին կեանքն՝ տրտմագինք են և ցաւ կանեալք, հարկաւոր է, զի և այն որ միանգամ ըստ զգայութեան ներգործի, ահիւ և ցաւօք խառնեալ է : Եւ

quoddam est omne; quare terram comedere dicitur. Inimicitiam vero habet cupiditas ex natura cum sensu, quem symbolice mulierem appellavit: verum ubi tutores vel defensores causae videntur esse cupiditates pro sensibus, sunt tamen certo certius adultores machinantes more inimicorum. Et certatorum utique mos est, ut per ea, quae concedunt, majora perpetrent damna. Oculos nempe convertunt in ruinam visus, aures ad gravem auditum, et caeteros sensus ad insensibilitatem; efficiunt etiam integritati corporis dissolutionem ac paralysin, omnem auferentes sanitatem, et plurimas, easque pessimas inaniter construentes aegritudines.

Quare maledictio mulieris est multiplicatio tristitiae et gemituum, in tristitia parere, et conversio ad virum suum, et ab ipso dominari?

XLIX. Haec omnia patitur quaecumque mulier, quae vitae consors est viri, non sicut maledictionem, sed sicut necessaria. Symbolice vero ¹ sensus humanus ² saevo subjicitur labori dolorique, domesticis perturbationibus ictus ac sauciatus. Famulatus autem sensus ³ sunt isti: oculorum visus, aurium auditus, narium olfactus, oris gustus, tactuum appulsus. Quoniam mali improbiue vita dolorosa est et egens, necesse est, ut et omnia secundum sensum perpetrata ⁴, timore ac dolore commixta sint. Ad mentem, conversio fit sensus ad virum, non ut ad coadjutorem,

¹ Hucusque lacuna erat in optimo codice A. cujus defectum supplevimus ex Codic. B. C. itaque deinceps silet B, et continent A. C.

² Ms. A. մարդոյ կամ մարդու. hominis. C. մարմնոյ, corporis.

³ Մանկունք զգայութեան . ad verb. pueri sensus.

⁴ Cod. A. ցանկանեալք . . . ներագործի. C. melius. ցանկանեալք . . . ներգործի :

առ միտման , դարձն լինի զգայութեան՝
առ այրն , մէ իբր օգնական , քանզի
ստորանկեալ է , զի վատթար է . այլ իբ-
րե առ տէր , զբռնութիւն քան զար-
դարութիւն յարգեալ :

Ինչէր որդէս զգն և զլինն նորմէ զափարկու-
թիւն առնելով առ նոսա , այլ ոչ այսպէս և
զայրն , այլ՝ զիբիւր առնուա , առնելով . « Եր-
վալ է երբիւր վատն թո , որորմաթեամբ իբրի-
ցես մեա . խաշ և որորապէ բռնաւորսցի թեզ .
և իբրիցես զխոր վայրի . ի թիբոն դիմաց թոց
իբրիցես զկաց թո :

Ե. Այս ամս զի միտք փշուռն նծային
է , մէ իրաւացոյց նշովել զնա յարժա-
նի . այլ դարձոյց զնշովն յերկիրն , և ի
մշակութիւնն նորա : Եւ երկիր բնա-
կից մարդոյն մարմինն է . որոյ մշակ
միտքն են : ի որժամ առաքինի և փոյթ
երկրագործն է , բերէ և մարմինն զիւր
պտուղն , զողջութիւն , զքաջազգայու-
թիւն , զգորութիւն , զգեղեցկութիւն .
իսկ յորժամ դժնդակն է , ընդդէմքն
գործեալ լինին . քանզի լինի նշովեալ
մարմինն , գործող առեալ զմիտման ան-
խրատս և անհանձարս : Եւ պտուղ նա-
րա յօգտակարացն է և ոչինչ , բայց
փուշք և տատաակք , տրտմութիւնք և
ահք , և այլ ևս ախտք , հարկանելով և
նետաձիգ լինելով ի միտման խորհրդոցն :
Եւ կերակուր խոտ է նշանակաւ , զի փա-
խեաց յանասուն ի բանաւորէն , զնծայ-
լին կերակուրն անտես արարեալ . և են
սոքա որք ի ձեռն բանից և կամաւոր օ-
րինաց յիմաստասիրութենէ շնորհեալք :

nam (tamquam mulier) subjecta est, ut
prava, sed tamquam ad dominum, eo-
quod praelegerit vim (potius) quam
justitiam.

*Cur, ut serpentem et mulierem maledi-
ctione affecit relative ad ipsos, non ta-
men sic virum, sed terram assumit,
dicens: Maledicta terra propter te; in
tristitia comedes illam: spinas et tri-
bulos germinabit tibi, et edes foenum
agri: in sudore vultus tui edes panem
tuum?*

1. Quoniam intellectus spiratio est
divina, haud aequum duxit maledicere
ei condigne, sed convertit maledictionem
in terram¹, et culturam ejus (viri).
Terra autem connaturalis homini corpus
est, cujus agricola intellectus. Quum
virtute studioque sit praeditus ruricola,
producit et corpus fructus suos, sanita-
tem, optimam sensationem, roborem,
pulchritudinem. Sin autem saevus est,
contra accidunt; nam maledictionem
subit corpus, operarium sumens intelle-
ctum indisciplinatum et insanum. Fru-
ctus autem suos nihil est ex atilibus, ni-
si spinac et tribuli, tristitia et timor,
caeteraque vitia, dum percutiunt et
quasi telis confodiunt intellectum cogi-
tationes. Cibus autem herba est per
symbolum; quoniam se se mutavit in
brutum ex rationali, neglectis cibis di-
vinis; qui sunt per verba et leges datas
regendae voluntati² a philosophia con-
donati.

¹ Ambros. de Paradiso. xv. 77. « Deinde
« considera, quia non est maledictus homo, sed
« maledictus est serpens: nec terra in se maledi-
« cta est; sed maledicta, inquit, in operibus tuis;

² quod ad Adam (al. ad animam) dictum est «.

³ Vel, leges voluntarias, sive ex voluntate pro-
venientes.

Օրհն է, Սրին Գառնալ թեղ յերկր՝ յորէ
առար . Կանգի ոչ յերկրէ Ռախն ստեղծա-
մարդն, այլ և յաճային ոգւոյն :

ԾԱ. Երբ արաջին, զի երկրածինն
յերկրէ և յերկնէ խառնած (կամ
խառնուած) եղև՝ յայտ է . և վասն զի
ոչ կաց մնաց անեղծ, այլ զհրամանս աս
արհամարհեաց, 'ի վեհ և 'ի լաւ մաս
նէն խոյս տուեալ յերկնէ, զաղոր զինքն
բաշխեալ ետ երկրի, Թանձրագունին
և ծանրագունի տարերն : Երկրորդ՝ զի
եթէ առաքինութեան որ ցանկացող է
ղև, այն որ անմահացունէ զողին,
ամենայն իրօք եհաս վիճակին երկնա-
ւորի : Ս ասն զի հեշտութեան նախան-
ձող եղև, 'ի ձեռն որոյ հոգեկան մահն
ստացեալ լինի, երկրի անդրէն հատու-
ցանէ, յորմէ ասէն, Եթէ հող ես՝ ըստ ո-
րում 'ի հող դարձցիս : Ապա ուրեմն
չարին և վատթարի և՛ սկիզբն և՛ կատա-
րած երկիր է . իսկ առաքինոյն՝ երկին :

Երբեք երկրածինն՝ զինն իռէ Կեանս . և յայ-
նէ՝ Եւ յայր ես ամենայն Կենդանեաց :

ԾԲ. Երբ արաջին, ընտանեզոյն ա-
նունդ՝ առաջնում ստեղծեցելոյ կնոջն,
և զկենացն եդ, զի աղբիւր լինելոց եր-
եկելոյ յետ նոցայն ամենայն ազգաց :
Երկրորդ, Երեւա՝ վասն զի ոչ յերկրէ
առ զգոյութիւն էութեան իւրոյ, այլ
'ի կենդանոյ, 'ի միողէ առն կողմանէ 'ի
կողմէ՝ կերպարանեցելոյ 'ի կին, կեանք
անուանեցաւ, զի 'ի կենդանոյ նախ ե-

1 Fragm. ex sacris Parallelis. S. Joan. Da-
masceni. Ε'κ τῶν ἐν Γενέσει ζητουμένων. Τί
ἐστίν, ὥς τοῦ ἐπιστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ
ἧς ἐλήφθης; Οὐ γὰρ ἐκ γῆς διεπλάσθη μόνον
ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ θεοῦ πνεύματος. Ἐπειδὴ
δὲ οὐ διέμεινεν ἀδιάστροφος, προστάξεως θείας
ἠλόγηκε, καὶ τοῦ κρείττονος μέρους ἀποστενόμε-
νος οὐρανομήμετων πολιτείαν, ὅλον αὐτον προ-

*Quid est, Donec revertaris in terram, de
qua sumptus es? non enim de terra so-
la creatus fuit homo, verum etiam ex
divino spiritu.*

II. Primum, terrigenam terra caelo-
que compactum fuisse constat: verum
quia non constitit incorruptus, sed man-
datum Dei despexit, ex optima parte
effugiens caelo, totum se mancipium
terrae dedit, crassiori ac graviori ele-
mento. Deinde, si quis virtutis deside-
rio arsit, quae immortalem facit ani-
mam, omnino adeptus est sortem caele-
stem. Quia vero voluptatis aemulus fuit,
qua mors acquiritur spiritualis, terrae
se rursum tradidit: quamobrem dictum,
terra es, et in terram reverteris. Mali
ergo et pravi tam principium, cum fi-
nis terra est; virtute vero praediti, cae-
lum.

*Quare terrigena mulierem suam vocat Vi-
tam, et asserit, quod Mater es¹ omnium
viventium?*

III. Primum, familiare id nomen pro-
toplastae mulieri posuit Vitae, quoniam
fons futurus erat venturae² post ipsos
universae generationis. Secundò, fortas-
sis quia non de terra sumpsit existentiam
substantiae suae, sed ex vivente, ex una
nempe viri parte, sive costa formata in
mulierem, ideo vita est nominata; quia
ex vivente primum facta fuit, et primi

σένουμε τῇ γῇ. Εἰ μὲν γὰρ ἀρετῆς, ἢ τις ἀθα-
νατίζει, ἐραστῆς ἐγένετο, πάντως ἀν ἐλάμβανε
κληρὸν τὸν οὐρανόν. ἐπειδὴ δὲ ἡδονὴν ἐζητούσε,
δὲ ἡς ψυχικός θάνατος ἐπιγίνεται, τῇ γῇ προ-
σενεμήθη.

² Cod. C. 4. est.

³ Cod. C. 4. ևլոյ . vivendi, vel victurae.

զէ . և իբր զի առաջին բանականը 'ի նմանէ ծնանելոց էին : (այս գոյ հնար և յեղանակագոյն լսել . քանզի զգայու թիւն՝ որ է նշանակաւ էին , ոչ յիրաւի կեանք անուանեալ է . զի կենդանին ոչ կենդանւոյ որումն առաւել զգայու թեամբ զանազանեալ է . 'ի ձեռն որոյ երեւոնքն և յարձակմունքն լինին , քանզի պատճառդ զգայութիւն է երկուցունց :) Եւ է ճշմարտութեամբ մայր զգայութիւն կենդանեաց ամենեցուն . որպէս առանց մօր չիք ինչ եղեալ ծընունդ , այսպէս և ոչ առանց զգայութեան կենդանի :

Ինքէր աս պարտաճանս հաշիւացս առնել արամայ և Բոֆն , և զգեցողսնէ զնոս :

ԾԳ . Եւ զճառդ ծաղրարացէ՝ 'ի գձձութիւն կազմածոյ պատմութեան հայելով , իբրու անարժանք էին՝ հասանել այսպիսում արարչի : Եւ այր յիմաստութենէ և յառաքինութենէ ճաշակեալ՝ արդարեւ նծաւայելուչ համարեսցի զգործն , 'ի խրատ իմաստութեան ընդունայնաւաստակացն , որք սակաւ ինչ փոյթ արարեալ վամն պիտու նացունին հոգալ , 'ի թշուառական փառս մոլեալ , ետուն զինքեանս 'ի դիւրութիւն . զիմաստասիրութիւն և զառաքինասիրութիւն ատեցեալք : Իսկ ըզբազմապայծառ կեանս և զձեռարուեալ տիկ իմաստութիւն , և զբարիատեացն (կամ զբարատեացն) սիրեցին : Եւ ոչ գիտացին թշուառականք , զի այն որ անկարօտն է՝ սակաւապիտութիւնն , իբրու ազգակից իմն և դրացի լինի . իսկ բազմապայծառութիւն՝ իբրու թշնամի՝ հեռի օւրեմն հալածեալ բնակեցուցեալ է : Եւ զմաշկեայ պատմութեանն՝ ճշմարտութեամբ դատելով՝ պատուական

ratione praediti ex ipsa generandi erant . Fieri tamen potest, ut metaphorice ¹ audiatur : nam sensus, qui symbolice mulier est, nonne jure vita appellatur? quia vivens a non vivente per sensum potissime distinguitur, quo et imaginationes impetusque aguntur : nam utriusque causa sensus est. Et revera sensus est mater viventium omnium: sicut enim sine matre nulla fuit generatio, sic et sine sensu vivens (animal) .

Cur Deus tunicas pelliceas facit Adae et mulieri ejus, et vestit eos?

zm. Forte aliquis litteram derideat, intuens vilitatem apparatus tunicarum, ac si minime dignae sint operatione talis et tanti Creatoris. Vir tamen degustans de sapientia et virtute, jure meritoque Deo decens existimabit hoc opus, ut inaniter laborantes doceat sapientiam; qui parum curantes procurare utilia, miseri honoris furore capti, se se dederunt commoditati, odio habentes studium sapientiae virtutisque, et amantes vitam splendidam, et humanae ² artis sapientiam a bono abhorrentem³. Et nesciverunt miseri, quod nullatenus indigens frugalitas sit quasi cognata atque vicina ⁴, lautus autem nitor ceu inimicus procul inde amandatus degit. Pellicea ergo tunica, si vere judicetur, nobilior possessio aestimanda est, quam floridis coloribus contexta purpura. Ad litteram itaque sic habet. Ad mentem vero, tunica pellicea symbolice est pellis naturalis, id est corpus nostrum. Deus enim intelle-

¹ Cod. A. յեղեպոյն, eodem sensu.

² Vel manufactae.

³ Vel invisam, ut μισόχαλον. osorem honesti.

⁴ Gloss. intelligit proximam esse Anglis et Deo: quasi verò այն որ, sumendum sit ut այն որ :

նազիւտ ստացուած համարելի է՝ քան
զծաղկաների երանգոցն և ծիրանի ան-
գուածոցն : Եւրդ առ ճառդ այսպէս
ունի : Եւսկ առ 'ի միտս, մաշկեայ պատ-
մուճանն՝ նշանակաւ է բնական մորթ
մարմինս . քանզի կազմեալ Ծծ միտս ա-
ռաջին՝ կոշեաց ադամ . ապա զգայու-
թիւն, զոր կոշեաց կեանս . երրորդ ան-
գամ հարկաւորապէս և մարմին ևս առ-
նէ, պատմուճան մորթեղէն զնա նշա-
նակաւ ասելով . զի պարտ էր մոռցն և
զգայութեան իբրու պատմուճանաւ
մորթոյ զգեցուցանել զմարմինն . զի և
արարուածն Ծծային զօրութեան ար-
ժանի յառաջագոյն երեւցի : Վնազի
զմարդկային մարմնոյն կազմած ում ա-
ռաւել կամ կար զօրութեան է՝ և կամ
վայել է գործել, եթէ ոչ այ . վասն որոյ
և կազմեալ անդէն զգեցոյց : Վնազի
զմարդկային զգեստս այլք կազմեն, և
այլք զգեցուցանեն : Եւսկ զբնակից պատ-
մուճանս զայս զմարմինս՝ նորին գործ
էր և՛ կազմելն և՛ զկազմեալն զգեցու-
ցանել :

Այս ասէ, Եւսկ եղև ադամ իբրև զի 'ի մէջ,
ճանաչել զբարի և զչար :

Եւսկ. Սին 'ի մէջ՝ բազմութիւն ցու-
ցանէ . մի գուցէ թէ խօսիցի ընդ իւր

ctum condens primum, vocavit illum
Adam; deinde sensum, cui Vitae nomen
dedit; tertio ex necessitate corpus quo-
que facit, tunicam pelliceam illud per
symbolum dicens: oportebat enim ut
intellectus et sensus velut tunica cutis
induerent corpus; ut factura quoque ipsa
divina virtute digna prius appareret. Si-
quidem humani corporis apparatus a
quam potentia melius decentiusque
construi potest, nisi a Deo? quapropter
paravit, simulque induit; ubi humanum
indumentum alii parant, et alii induunt,
connaturalem vero istam tunicam, cor-
pus scilicet, ejusdem erat opus tam pa-
rare, quam paratam induere ¹.

Quibusnam dicit, Ecce Adam factus est
tamquam unus ex nobis, ad cognoscen-
dum bonum, et malum?

LIV. Unus ex nobis pluralitatem os-
tendit ²; ne forte loquatur cum suis vir-

¹ Haec symbolice, ut dicitur, de tunica dicta
accipe, ne errorem impingas Origenistarum.
Quod si etiam S. Gr. Nazianz. Orat. xxxviii.
de Nativ. Christ. dixerit de Adamo, διὰ τὴν κα-
κίαν ἐξόριστος γίνεται, καὶ τοὺς δερματίνους
ἀμφιέννυται χιτῶνας, ἴσων τὴν παχυτέραν σάρ-
κα, καὶ θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον. i. e. ἵπ-
er malitiam (vel peccatum) expellitur, et
pelliceas tunicas induit, hoc est fortasse cras-
siorem carnem, et mortalem ac renitentem «,
ipsa verba S. Patris se se defendunt, quum sup-
ponat, quod verum est, corpus humanum ante
peccatum incorruptum, immortaleque existens,
multum differebat a statu posteriori. Hoc sensu
si accipias et Philonis verbum, justificabis aucto-
ritate Nazianseni ipsum exposite repetentis. Qui

velit legere locum Nazians. juxta Arm. quoque
versionem antiquam, sic sciat se habere. * Յա-
զարս չարութեանն արտաքս սահմանեալ լինի .
և զմաշկեղէնն զգեցու պատմուճանս, թուի ինձ
թէ զթանձրագոյն մարմինս, և զմահանացուս,
և զընդդմաճար || :

² Optime. Verum sequentia nimis absurda.
Sic quippe hallucinatur, quicumque ignorat,
aut ignorare vult Trinitatem personarum in una
Divinitate: et cogitur inepte dicere Deum sicut
instrumentis usum fuisse creaturis ad faciendas
alias creaturas. Verum tamen Philonis magister
in hisce absurditatibus fuit Plato, qui pagano
more loquens in Timaeo, dixerat: « Divinorum
ipse est opifex, mortalium generationem diis a
se genitis demandavit ». Sed alibi occurrent

զօրութիւնն, որովք զօրէն գործւեաց վարելով՝ արար զամենայն աշխարհ: Իսկ այն իբրն՝ առակի և նմանութեան և համեմատութեան ոչ նմանութեան (կամ նմանութեան) է յայտական. քանզի այլազգ ճանաչեալ լինի առ անձ իմանալեօքն և զգալեօքն բարիքն, և հակառակքն, և այլազգ առ մարդկան: Վանդի որչափ զանազանեալ են բնութիւնք քննողացն և հասանողացն, և որք ըմբռնին և հասանին ստուգութեամբ, և նոյն ինքն հասական զօրութիւնն. և ամենեքին սղբա՝ ի մարդկան նմանութիւնք և կերպարանք և պատկերք են, իսկ առ անձ՝ սկզբնատիպք և ցոյցք, և օրինակք լուսաւորագոյնք ազօտից. և խառնեալ կարգէ զինքն անձին անեղն և հայրն՝ և ոչ ընդ ումեք, ձկտեցուցանէ տեսանելովն պատիւ իւրոց զօրութեանցն:

Օ ինչ է, ինչպէս խորհուրտալ զնոսն՝ առցէ ի փայտէն ինեաց, ինքեյն և ինչեյն յառիւստիս. քանզի ոչ երկեայտութիւն և ոչ նախանշ փոյ յառիւստիս:

ԾԵ. Աշմարիտ է՝ ոչ յերկուանալ, և ոչ նախանշել անձութեանն. բայց վարի բազում անգամ յերկուանալի իրօք և անուամբք՝ ըստ անհարկութեան իբրու առ ի մարդն գլխոյ: Վանդի կրրկնակք են, որպէս ասացի, վերնագոյն գլուխքն. է՝ զի ոչ որպէս մարդ անձ, և է՝ իբրու մարդ խրատել զորդի, այսպէս

tibi aequiroca Philonis dicta de Verbo Divino, tamquam de secunda persona.

¹ Vel ad paganorum accedit locutionem, vel illud Hebr. *Elohim*, nomen plurale pro singulari usurpat stylo scripturae. Ut ut sit, Philo concedit virtutes, sive Angelos principales nomine Deorum appellari posse. Ubi Cod. C. ad libitum scribit singulari numero *Deum*: at Gloss. legens fideliter *Deos*, optime interpretatus est, *աս. և իւր զօրութիւնքն, Deus, et suae virtutes.*

² Fragm. ex collect. Joan. Monachi, in fine op. Philonis Gr. Lat. p. 669. *Οὕτε ἐνδοξασμός (sive ἐνδοξασμός), οὕτε ἐξόνοσ περι Θεόν.*

tutibus, quibus tamquam instrumentis usus fecit universitatem rerum. Illud autem *tamquam*, ad instar aenigmatis similitudinisque et comparationis, non vero dissimilitudinis (*al. similitudinis*) est declarativum: aliter enim noscitur apud Deos: bonum intelligibile et sensibile, quemadmodum et contrarium, et aliter apud homines. Quoniam quo distinguuntur naturae inquirentium et comprehendentium, atque rerum, quae percipiuntur comprehendunturque certo, (eo) et ipsa virtus comprehensiva. Haec autem omnia in hominibus similitudines sunt, et formae imaginesque; verum apud Deos prototypa, indicia, et lucidiora exemplaria subobscurorum. Ingenitus autem ac increatus ille Pater se adjungit nemini, nisi intendens dilatare honorem virtutum suarum.

Quid est, Ne forte porrecta manu sumat de ligno vitae, edat et vivet in aeternum? non enim dubitatio, neque invidia est in Deo.

LXV. Verum est nec dubitare³, neque invidere Divinitatem; utitur tamen plurimque rebus nominibusque dubiis, annuens fere caput illud, ut homo. Duplex enim est, ut dixi⁴, superius caput: aliquando, non ut homo, Deus; et aliquando sicut homo instruit filium, sic Dominus Deus moneat te⁵. Primum itaque

Χρῆται δὲ πολλάκις ὀνόμασιν ἐνδοξαστικοῖς ἢ διανοητικοῖς κατ' ἀναφορὰν ἐπὶ τὸ, ὡς ἄνθρωπος, κεφάλαιον. Διὰ τὰ γὰρ, ὡς πολλάκις ἔφη (sicut in lib. de Dei Immut. etc.) ἐστὶν τὰ ἀνωτάτω κεφάλαια. τὸ μὲν οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός. τὸ δὲ ὡς ἄνθρωπος παιδεύει τὸν υἱόν. τὸ μὲν πρότερον ἐξουσίας, τὸ δὲ δεύτερον παιδείας καὶ εἰσαγωγῆς ἐστίν.

³ Gr. *saepes dixi.* sive in aliis libris. Caput autem ponitur sicut principium, modus, etc.

⁴ Gloss. *Երկու գլխոք վարի աս առ մարդիկ. երբեք անարար, և երբեք մարդկարար՝ երկրայնութեամբ, որպէս և աստ 11. 7. Quobus*

նոր նախապես զքեզ : Եւրդ առա-
 ջինն՝ իշխանութեան է . իսկ երկրորդն՝
 խրատութեան , և առաջինն ի հրահանգս մու-
 ծանելոյ , զի և կամաւորն սպրդեալ
 մտցէ : Եւրդի այն Գ Գոյէ՝ ոչ է յեր-
 կուումն նոյ , այլ ակնարկութիւն առ-
 մարդն յերկուանողն բնութեամբ . և
 զեկուցումն այնր որ ի նմայն լիցի ակտու-
 րալ Եւրդի յորժամ պատահեցէ ումեք և
 ընդումն իրիք երբեք , անդէն վաղվաղա-
 կի ի վերայ ունի յարձակումն առ երե-
 ւեալն՝ պատճառք յերեւելոյն . և երկ-
 րորդ՝ երկբայութի յերկուանալոյ՝ այսր
 անդր զոգիսն ձգելով , թէ ունեւի (ըն-
 դունեւի) իցէ , և թէ ոչ . և առ այս առ-
 երկրորդս մի գուցէ ակնարկեալ լինին
 իրքս : Եւրդ նախապէս անդունեւի
 է ամենայն չարութեան . ոչ անմահու-
 թեան , և ոչ այլոյ իմիք ամենեւին յա-
 չաղեալ նախանձեցաւ ընդ բարին : Եւ
 նշանակ հաստատուն , ոչ ուրուք աղա-
 չեցեալ զաշխարհս արար , զհեռ , և զան-
 կարգ , և զանդաս , և զկրօն էութիւն ,
 հաշտ և համբոյր՝ քաւիչն բարեգոր-
 ծեալ՝ մեծաւ բարեացն յարմարական
 կարգաւ գասուց . և տնկեաց զփայտն
 կենաց՝ արդարեւ էին լուսաւորի հան-
 ճարովն իւրով : Եւրդեալ ոչ իւրեք բա-
 րեխօսիւ և յորդորողաւ վարեցեալ ի
 կրօնութիւն անապականութեան : Եւ
 մինչև միտքն մաքուր եղեն , ոչինչ ե-
 ընդթա ընդունելոյ՝ ոչ գործոյ , և ոչ
 բանի չարի , աներկիւղութիւն ունեւր
 վայելութեան այնր՝ որ ածէր զնա յան-
 պաշտութիւն , որ է անշուշտ և ճշմա-
 րիտ անմահութիւն : Եւ յորմէ հետեւ
 սկսաւ յեղուլ և հոլովել առ վատթարն ,
 մահականացու կենաց ցանկացեալ՝ վրի-
 պեաց յանմահութենէն . զի զչարու-
 թիւն անմահացուցանել անվայելուչ է ,

principatus est, secundum vero discipli-
 nae, ac primae introductionis in instru-
 ctionem, ut etiam voluntarium insinua-
 tur. Quoniam illud *Ne forte*, non est
 haesitatio Dei, sed relatio ad hominem
 natura sua haesitantem, atque denuncia-
 tio adfectionis in eo existentis. Quum
 enim occurrit alicui apparentia quae-
 dam alicujus rei, illico statim supervenit
 impetus ad apparens, ab ipso apparente
 causatus. Unde et secunda dubitatio
 haesitabunda, huc illuc animum trahens,
 num possidenda (vel acceptanda) res
 sit, vel non? et ad istud secundum for-
 tassiss respectant praesentia. Enim vero
 divinitas incapax est cujusque malitiae;
 nullo modo fieri potest ut invidet aut
 immortalitatem, aut aliud quidpiam bo-
 num alterius. Argumentum est firmis-
 simum; nam a nullo rogatus mundum
 condidit; indomitam et inordinatam pa-
 tibilemque essentiam¹ benefactor propi-
 tius dulcem ac mitem efficiens, magna
 bonorum harmonia atque ordine tam-
 quam chori; et plantavit lignum vitae
 verus ipse Ens proprio ingenio lumino-
 so. Praeterea nullo intercessore ac hor-
 tatore usus fuit in communicanda (ho-
 mini) incorruptione. Verum dum in-
 tellectus purissimus extitit, nullam ap-
 parentiam praeseferens nec operis, ne-
 que sermonis mali, securus erat deco-
 rum habere ducem qui se adduceret ad
 pietatem, quae est indubia verissimaque
 immortalitas. Ex quo autem coepit con-
 verti ad pravitatem, mortalem cupiens
 vitam, aberravit ab immortalitate: nam-
 que malitiam immortalem reddi dedecet,
 inutile etiam accidit subjecto; quoniam
 quanto longaeior² sit malus ac impro-

" capitibus (modis) tractat Deus cum hominibus,
 " nunc Divino, nunc humano more sub haesita-
 " tione; sicut et hic " .

1 Cod. A. կրօն . cen, ut alibi, կրեւ . Non
 ergo recte C. կռուուն, quasi rixosus. Sermo

est de materia mundi secundum profanos philo-
 sophos, Vide et infra n. LXIV .

2 Cod. A. ժամանակագոյն . quasi χρονό-
 γηρος . C. բաղմաժամանակագոյն : ut πολυχρο-
 νοίότατος . Huc respicit locus . S. Gr. Nazianus .

և անօգուտ որում պատահեցէն. քան զի որչափ ժամանակագոյն (կամ բազմաժամանակագոյն) է չարն և վատ. Թարն, այնչափ Թշուառականագոյն է, և անձինն՝ և այլոց փնաս մեծ:

Ինչէր այժմ մեռանեաց զգրախոս փափառութիւն, յորժամ զմարդն 'ի նմանէ հալածէ, Գործել ցիւրի՝ յորէ առաւ:

Եւ. Եւսկուծեան զանազանութի յայտ է, յորժամ զայն որ 'ի գրախոսին իմաստութիւնն էր՝ մշակէր, և իմաստութեանն մշակութեանց իբրու ծառոց խնամ տանէր, պտղովք կերակրելով զինքն անմահիւք օգտակարօք, 'ի ձեռն որոց անմահացեալն լինէր: Եւ հալածեալ 'ի վայրէն իմաստութեան, զհակառակսն՝ զանուանութեան գործ վարեցէ, 'ի ձեռն որոց մարմինն պղծի, և կսւրանայ միտքն, և սովեալ յիւր կերակրոցն՝ հաշի գոտարամահ լինելով: Եւ ասն որոյ և այժմ նախատանօք անզգաժին անուանեաց զգրախոս փափառութիւն, ըստ հակառակագրութեան՝ ցաւագին և գծնգակ կենացն: Ինչպիսիք արդարեւ իմաստութեամբն կեանք՝ ընդարձակ ուրախութեան փափկութիւն է, և վայելչութիւն ողոյ բանականի ընտանեգոյն է: Եւ որ առանց իմաստութեան է, խստավար է և գծնգակ. զի Թեպէտեւ կարի յոյժ 'ի ցանկութեանց պատրեալ լիցի. զորս 'ի մէջ առնուն ցաւք՝ և 'ի սկզբանէ և 'ի վախճանի:

Orat. in Nat. Christi, xxviii. de Adamo. καὶ δαίνυ μὲν σοὶ χεῖραὺς τὸν θάνατον, καὶ σὸ διακτεῖναι τὴν ἀμαρτίαν. ἵνα μὴ ἀθάνατον ᾖ σὸ κακόν, καὶ γίνεσθαι φιλοφροσύνη ἢ τιμωρία. n Atque hic quoque tamen mortem, ac peccati n praecisionem elucratur, ne malum immortale n esset: ita poena ipsa in misericordiam cessit. u. seu juxta Arm. versionem. * Հաշի իմ և առաւոր զմահ և զհաւանելն 'ի մեղաց. զի մի անմահ իցե չարն. և լինի մարգարտութիւն պատուհան ||:

bus, eo magis miser est, et tum sibi, cum aliis damnum grave.

Cur nunc appellavit Paradisum Voluptatem¹, quando hominem emittit de illo ad operandam terram, ex qua sumptus est?

LVI. Agriculturae distinctio patet, quum in paradisi statu exercens culturam sapientiae tamquam in arboribus colendis, atque immortalibus perquam utilissimis fructibus vescens, immortalitate et ipse donabatur. Deinde ejectus de loco sapientiae, contraria experiretur imperitiae opera, quibus corpus coinquinatur, et obcaecatur intellectus, atque penuriam passus proprii cibi, tabescit usque ad mortem diram. Quare nunc in contemptum insipientis nuncupavit paradisum Voluptatem, ut opponeret dolorosae ac saevissimae vitae. Enim vero quae in sapientia agitur vita, libera (vel liberae) laetitiae voluptas est, et fructio animae rationali familiarissima; altera vero (vita) sapientiae expers, et dura, et dira comperitur: etsi² nimium decipiatur a cupiditatibus, quas et antecedit, et sequitur dolor.

1 Melius fortasse Cod. C. փափկութեան, voluptatis.

2 Qui Armeniace legunt, sciant velim, quod Interpres noster passim usurpat, զի Թեպէտեւ. sicut tantum Թեպէտեւ. vel Թէ.

Ինքէ՛ր աս յանդիման դրախտին բնակեցողա-
նէ զԵբուլէմս, և զԻրեղէն ստաբն՝ որ շէր-
ջէրն, պահել զճանապարհս փայտին կենաց:

ԾԻ. Քերովբէքն նշանակ երկուց
առաջնոցն՝ որ առ անութեանն զօրու-
թիւնքն են, արարչականին և արքունա-
կանին. յորոց մին կոչեալ է ան, և
միւսն արքունականն՝ ան: Եւ կերպա-
րանք արարչականին՝ հաշտ և համբոյր
և բարեգործակ զօրութիւն է. իսկ ար-
քունականին՝ օրինադրականն և խոշ-
տանգողն: Իայց հրեղէն սուր նշանա-
կաւ անուանէ զերկին. քանզի արփի բո-
ցադոյն է, և շրջի շուրջ գալով զյաւե-
ժան. և ամենեքին սոքա զայս պահպա-
նութիւն ընկալան դրախտին. յայտ է՝
թէ իմաստութեան վերակացուք են զօ-
րէն հայելոյ. քանզի օրինակ իմն, հայ-
ելի՝ իմաստութիւն աշխարհիս եղև՝ այ-
զօրութեանց, ըստ որոց կատարեցաւ,
և առաջնորդեալ և մատակարարեալ
լինի այս անձ: Իսկ առ իմաստութիւն
ճանապարհն՝ կոչի իմաստասիրութիւն.
քանզի իմաստասիրակ է արարչական
զօրութիւն. իմաստասիրակ է և արքու-
նական. իմաստասիրակ է և աշխարհ:
Իայց են ոմանք՝ որք և հրեղէն սուր
զարեգակնդ. ասեն. վասն զի ըստ յեղ-
լոյն և շուրջն գալոյ երևեցուցանէ զտա-
րկորական ժամանակն, իբր զի պահ-
պան է կենաց, և որ ինչ միանգամ եր-
թայ առ ՚ի կեան ամենեցուն:

*Cur contra paradisum collocat Cherubim;
et igneum gladium¹, qui vertebatur²,
ad custodiendam viam ligni vitae?*

LVII. Cherubim designant duas prio-
res, quae apud Divinitatem sunt, virtu-
tes, Creativam scilicet, et Regiam;
quarum una nomen gerit Dei, et altera,
sive Regia, Domini³. Forma Creativae
pacata lenisque et benefactrix est vir-
tus; Regiae autem legislatrix et casti-
gatrix. Porro igneum gladium symbo-
lice nominat caelum: aether enim flam-
mei coloris est, et versat se circumlatus
circa aevum (vel universum). Haec er-
go omnia istam custodiam sumpsere pa-
radisi, puta quod praesides sunt sapien-
tiae ad instar speculi: quoniam, ut exem-
plo utar, speculum quoddam sapientia
mundi fuit Divinarum virtutum, juxta
quas perfecta fuit, et regitur dispensa-
turque universitas istiusmodi rerum⁴.
Ad sapientiam vero via, vocatur Philo-
sophia (amor, vel studium sapientiae);
quando quidem philosophia praedita est
Virtus Creativa, philosophica et Re-
gia, philosophus etiam Mundus. Sunt
tamen aliqui, qui igneum gladium Solem
arbitrantur; eoquod secundum conver-
sionem et circumactionem denotat tem-
pora annua, ut custos vitae, et⁵ cujus-
que rei, quae servit vitae omnium.

¹ Arm. lectio in SS. Litteris, բոցեղէն սուր, apprime respondet Graeco textui, τὴν φλογίνην ρόμφαιαν. flammeam romphaeam.

² Ms. C. որ շրջի. qui vertitur.

³ Cabalistarum adinventio improbanda, confundens Angelos cum divinis personis. Animadvertendum quod et Origenes similia ex Philone exhausserit deliramenta; ut in comment. Isaiae.

Cap. VI. confutatur a S. Hieronymo.

⁴ Jam adnotavimus in sermonibus Philonis de Providentia, ամենայն, omne, usurpari ab interp. Arm. more Graeco Πάν, ut *Universum*, orbis.

⁵ և. et, addidi juxta Ms. C. alias altera in genere surgit sententia hujusmodi. *Custos nimirum est vitae, quicquid servit vitae omnium.*

Եւ զի ուղիղ ասացեալ է 'ի վերայ խայնի,
 Սրացայ ծարր Եւ:

An recte dictum fuerit de Cain; Acquisiui hominem per Deum?

ԾԸ. Սնանդանեալ է յուսմքէն լի նեւ, և յարտումքէն, և իւրքն: Յարտումքէն՝ իբրեւ 'ի նիւթոյ. յուսմքէն, իբրեւ 'ի պատճառէ. և իւրքն՝ իբրեւ գործւով: Իսկ հայրն և արարիչն բոլորեցուն ոչ է գործի, այլ պատճառ. ապա ուրեմն յանցուցեալ յողջ խորհրդոյ այն որ ասէն, ոչ յայլ, այլ Եւ իւրեալքն լինեւ:

Եւ զի նորեւորեալն հաբեւ յառաջագոյն զգործն գրեւ, ասեւ, Եւ զի հովիտն խաւանց. Եւ խայնի գործէր վերին:

Quare junioris Abel prius artem describit, dicens: Fuit pastor ovium; Cain autem operabatur terram?

ԾԹ. Քանզի թէպէտ և ժամանակաւ կրտսերագոյն էր քան զվատթարն՝ առաքինին, այլ զօրութեամբ երիցագոյն էր: Սնան որոյ այժմ յորժամ գործքն նոցա փորձեալ լինին՝ յառաջագոյն կարգեցաւ: Սնան որոյ մին 'ի նոցանէ վաստակէ և խնամ տանի շքն. չաւորաց, զի թէպէտ և անասունք են, զհովուականն ախորժելով ընկալեալ գործ, որ է իշխանութեան և թագաւորութեան նախակրթակ: Իսկ միւսն առ երկրայինսն և անշունչն գործ տանի:

LIX. Quoniam etsi tempore junior erat improbo probus, verum probitate senior erat¹: quapropter nunc, quum conferenda sunt inter se ipsorum facta, anterior constitutus est. Quare unus ex eis artem exercet, et curat animantia, quamvis ratione carentia, pastorale nimirum lubenter sibi concilians opus, quod est principatus regnique praeludium; alter vero terrenis et inanimatis (rebus) operam dat.

¹ Iisdem fere verbis S. Ambros. Lib. 1. de Cain et Abel. c. 1. « Quae acquirimus, ex quo, et a quo, et per quid acquiramus, considerari solet: ex quo, tamquam ex materia: a quo, quis auctor: per quid, tamquam per aliquod instrumentum. Numquid hic sic dicit: *Acquisiui hominem per Deum*; ut Deum intelligas instrumentum? Non utique: sed ut intelligas auctorem et operatorem Deum ».

² S. Ambros. de Cain et Abel. I. 2. « Quid

« sibi vult mutatio ordinis; ut prius junioris meminerit, ubi describitur vitae status operisque usus? Officiorum interrogemus distantiam, ut colligamus causam praelationis. Operari terram usu prius est, gratia inferius, quam oves pascere... Recte ergo ubi nascuntur hi fratres, servatur etiam in praedicando ordo naturae: ubi vero exprimitur disciplina vivendi, seniori junior antefertur; quia etsi tempore junior, virtute praestantior est ».

Բերէր իայն յետ առաջ երկայրեայ նախ
նեախ Բարբալ Բերէ. Իսկ աբէլ յանորան
իայն և 'ի ճարպոյ' ոչ յետ առաջ :

Կ. Գ) Ինքնասիրի և զնձասիրի զա-
նազանութիւնս պատմէ : Երբն՝ որ ան-
ձին իւրում եւ զնախնեացն զպտուղս ,
և զնձ ամբարշտաբար երկրորդացն ար-
ժանի արար . քանզի յետ առաջն , այլ
ոչ անդէն վաղվաղակի . և 'ի պարոյն ,
այլ ոչ յառաջին պտղոցն , այսպիսի ա-
նօրէնութիւն ցուցանէ : Իսկ միւսոյն
զանդրանիկսն և զերիցագոյնսն նուի-
րեալ՝ առանց յապաղման յամենայնի ,
և զընկենլոյն հօրն :

Բերէր նախ առաջին իայն սկիզբն արարեալ՝
յերկրորդ փեղմլ յիշէ . բանսն ասէ , Հայե-
ցաւ Թէ յաբէլ և 'ի պարարութան . Իսկ 'ի
իայն և 'ի պրկան ոչ հաճեցաւ :

ԿԱ. Երբն , ոչ առաջին ումեք զգա-
լի է , այլ 'ի ժամանակին իւրում և
յողջ բարուց , որ և բնութեամբ է ա-
ռաջին : Երկրորդ , իբրու զի երկու են՝
բարի և չար , բարւոյն յանձն առնու-
հայեցեալ , վասն զի բարեսէր և առա-
քինասէր է . զոր յառաջագոյն հայե-
ցեալ 'ի յայնկոյս Թաւալագոյն եղեալ
կարգիւ բնութեան , հրաժարեալ և 'ի
բաց դարձեալ լինի 'ի չարէն : Երդ ա-

*Cur Cain post dies primitias fructuum²
offert; Abel autem de primogenitis, et
de adipibus³, non post dies?*

lx. Inter sui ipsius amatorem atque
Dei amantissimum discrimen affert .
Alter enim sumpsit sibi primitias fru-
ctuum, et Deum impie secundariis (in-
ferioribus) dignum fecit . Nam illud *post
dies*, non statim; et *de fructibus*, non de
primis fructibus, talem prodit iniquita-
tem³. Alter vero, primogenitos majoresque
natu offerebat sine mora in om-
nibus; quin hoc pater (vel a patre) a-
spernaretur .

*Cur primum a Cain initio ducto, secundo
loco meminit ejus, cum dicit: Respexit
Deus ad Abel, et ad munera ejus; ad
Cain vero, et ad sacrificia illius non
advertit⁴?*

lxi. Primum, quia (bonus) qui na-
tura primus est, non primus sensibi-
lis est cuiquam, nisi suo tempore, et ex
moribus sanis⁵. Secundo, quia duo sunt
(distincti) bonus, et malus, bonum ad-
mittit, videns eum boni amatorem, et
virtutis studiosum: quem praevidens in
eam partem pronum⁶ in ordine naturae,
recusat et aversatur malum. Optime
itaque, non oblata, sed oblatores mune-

1 Vel ita, *post dies primitiarum, primitias of-
fert*: Sic enim supponere videtur auctor in se-
quentibus . Arm. equivocata videtur lectio .

2 Sive crassis .

3 D. Ambros. de Cain et Abel . I . 7 . " Du-
plex culpa: una quod *post dies* obtulit, altera
" quod *ex fructibus*, non ex primis fructibus .
" Sacrificium autem et celeritate commendatur
" et gratia . Et 10 . n . 41 . " *Obtulit*, inquit,
" *ex fructibus terrae*, non a primis fructibus pri-
" mitias Deo . Hoc est primitias sibi prius vin-
" dicare, Deo autem sequentia deferre .

4 Codd. hic habent, ոչ հաճեցաւ, non pla-
cuit . Verum facile confundi potuit Arm. *hagiel*.
cum *hajel*: quod in sequentibus constanter habetur .

5 Sic explicari placuit locum obscurum, quem
alio modo interpretatur Glossarius. Չնախնի հայեց
չպիտի իմանալ . Թէ առաջին է՝ զոր կայենի ա-
ռաջ, այլ որ 'ի գէպ ժամանակի և 'ի յառողջ
վարուց մատոյց զպատարագն, նա է բնութեամբ
առաջին || . " *Primum illud* non ita oportet ac-
" cipere, quod primus sit, qui (primus) no-
" minatur, ut Cain; sed qui tempore opportuno
" et ex sanis moribus obtulit munus, ille est na-
" tura primus .

6 Gloss. paulo aliter intelligit . * Մէ զբարին
սիրեաց , և 'ի նորա կոյսն Թաւալեցաւ հայեց-
մամբ . " Deus bonum dilexit, et in eum versus
" inclinatus est aspectu .

մնաբարի՝ ինչ զբերեալն, այլ որք մա-
տուցանէին զպատարագան՝ յառաջ քան
զպատարագելին տեսանել ասէ զԹԺ .
քանզի մարդիկ ՚ի բազմութիւն ընծայ-
իցն հային և փորձեն . իսկ ԹԺ յողորմ
ճշմարտութիւն՝ յամբարհաւանութե-
նէ և յողորմաց խոտորեալ :

Օ) Ինչ որպէս ունի ընծայ ՚ի զհից :

ԳԲ. Եւ զինքն որ զենու զոհս, բաժա-
նելով զարիւնն զբազնաւն հեղու, և
զմիսն ՚ի տուն տանի . իսկ սր ընծայա-
բարն մատուցանէ, զբոլորն որպէս և
ընեցաւ՝ մատուցանէ առողին : Իսկ որ
ինքնատէրն՝ բաշխիչ է, որպէս կայէնն .
իսկ որ ԹԺ տանէրն՝ ընծայող է, որպէս
արէն :

Ուստի՝ Գիտաց խելն, զի ոչ հաճոյ եղև նմա
պատարագն :

ԳԳ. Սի գուցէ լուծանէ զվարան
տարակուսին՝ պատճառմն առաջեալ ՚ի
վերայ . զի տրտմեցոյցն զնա, և ՚ի վայր
անկաւ դիմեց . ապա նշանակ ուրեմն
առ զտրտմութիւն՝ ոչ զհաճոյսն զենով .
քանզի ուրախութիւն և խնդութիւն ՚ի
դէպ էր լինել այնմ՝ որ մաքրապէսն և
ամբծաբարն զենոյր :

Օ) Ինչ է, Ո՛ր երէ ուղի ոչ մարտնչանիցես,
Բայց երէ ուղի ոչ բաժանիցես :

ԳԴ. Եւ յախ առաջին, ուղիղ բաժա-
նումն և ոչն՝ ինչ այլ ինչ է, այլ կարգ .

rum ante munera vidisse ait Deum: nam
homines in copiam respiciunt munera,
probantque; Deus autem in animae ve-
ritatem, declinans (vel declinantis) ab
ambitione, et illusione .

*Quam distinctionem habet munus
a sacrificio?*

LXII. Ille, qui mactat sacrificium, di-
visione facta, sanguinem circa aram
fundit, et carnem ducit domum. Qui
vero instar muneris offert, totum, ut vi-
sum est, offert acceptanti. Sui itaque
ipsius amator, distributor est, sicut Cain;
amator vero Dei, munerator est, sicut
Abel.

*Unde scivit Cain non placuisse ei
oblationem suam?*

LXIII. Forsitan resoluit dubium cau-
sa superaddita, tristitia^a enim invasit
eum, et concidit vultus ejus; ergo pro
indicio sumpsit moerorem, non placita
mactans: quum laetitia et gaudium de-
cebat mactantem illibate .

*Quid est, Non quod non recte offeras,
sed quod (vel nisi) recte non divides?*

LXIV. Ante omnia, recta divisio, nec
ne, ^a nihil aliud est, sed ordo⁴. Per

¹ Ms. C. ընդ բաժնով, sub ara .

² S. Ambros. de Cain et Abel. L. II. c. 6.

³ Denique condemnati oblator muneris Cain,
quia pro conscientia insincere oblationis intel-
lexit Deo sacrificium suum non probatum, et
tristis est factus. Quando enim mens sibi re-
cti est conscia, gratulatur; et infusione qua-
dam spiritali repletur animus gaudio, cum a-
licuius vel studia, vel opera a Deo probantur .

⁴ Tristitia igitur Cain conscientiae testimonium,
et repulsae indicium est .

⁵ Sive, recta vel non recta divisio .

⁶ D. Ambros. loc. cit. num. 21. et 23 .
In omni enim re confusione melior est distin-
ctio; multo magis in oratione atque oblatione,
quae nisi certas divisiones habeat, fit obscu-
rior . . . Namque mundus ipse distincte legitur
factus . . . Recte igitur Cain obtulit; quia obla-

դասու . և կարգիւ առհասարակ ամենայն աշխարհս և սորա մասունքն արարեալ են : Վրանդի և աշխարհարարն յորժամ զհեռեալ և զանկարդ և ըզկրելի էութիւն սկսաւ կարգել , հատուածովք 'ի կիր առ , և բաժանմամբք . զի զծանունն և զվայրաբերն բնութեամբ զերկիր և զջուր 'ի մէջ ամենայնի եզեալ . իսկ զօդ և զհուր 'ի վեր վասն թեթևութեանն համբարձեալ : Իսկ զմաքուր բնութիւնն զերկին՝ մեկնեալ որոշեալ չուրջ արկեալ փակեաց զամենայնիւ , զի անտեսանելի իցէ բոլորեցուն , 'ի ներքս յինքեան առնելով առհասարակ զամենայն : Իսկ այն որ 'ի սերմանց խոնաւոց և չորոց լինելութիւն կենդանեաց և տնկոց , զի՞նչ այլ ինչ է , բայց հատած և մեկնած որոշութեան : Եւրդ զայս զկարգ հարկաւոր է քատակել ըստ ամենայն իրաց աշխարհիս . և մանաւանդ 'ի շնորհաց փոխարէնս հատուցման . յորոց հարցափորձեալ լինի հատուցանելն փոխարէն այլօրինակ հատուցողին : Երկրորդ , զոհանալ զոյ ինքն ըստ ինքեան առանձինն ուղիղ է . իսկ ոչ առաջնոյ , և ոչ յառաջնոցն՝ նորիս ընդունել , պարսաւելի է . քանզի ոչ է պարտ զերիցազոյնս զեղեալն իւր , իսկ զերկրորդն ամենիմաստին մատուցանել . այս ըստգտանելի է և պարսաւելի բաժանումն , անկարգութիւն իմն դասու պատմելով :

ordinem autem universus mundus, et hujus partes factae sunt. Quoniam et mundi conditor quum indomitam inordinatamque et patibilem essentiam ordinare coepit, sectione usus est, et divisione. Nam gravia, et deorsum prona ex natura, (sc.) terram, et aquam in medio universi posuit, aera vero et ignem sursum, ob levitatem sublevatos. Puram autem naturam caelum segregans et separans circa omnia (sive universum) circumvexit, ut invisibilis (vel visibilis) cunctis esset¹, inter se continens universim universum. Illud autem ex seminibus humidis aridisque fieri animalia et plantas quid aliud est, nisi sectio separatique distinctionis? Hunc ergo ordinem necesse est imitari universorum in rebus omnibus, maxime in gratia vel agenda vel habenda, qua vocamur ut vices quodammodo retribuuntur impense majora nobis tribuenti. Praeterea gratias referre Deo² in se ipso seorsim rectum est; non autem primum (auctorem)³, neque ex primitiis novella munera, recipere eum (nostra negligentia), improbandum. Quoniam non oportet priora, quae dantur in creatis, sibi, secunda vero Sapientissimo (Creatori) offerre: quae est divisio vituperanda et improbanda, praeposterum referens ordinem.

» tio insigne devotionis, et indicium gratiarum » est: sed non recte divisit; quia ante omnia Deo » debuit deferre primitias, ut a gratia inchoaret » auctoris. Etenim divisionis hic ordo est, ut » prima secundis, non primis secunda praecur- » rant; et caelestia terrenis, non terrena caele- » stibus praeferantur «.

1 Miss. ferunt անտեսանելի, invisibilis: locus autem videtur exigere, տեսանելի, visibilis. Gloss. sic rem conciliare nititur: « անտեսանելի իցէ . լծ . հրեղէն երկինքն || . » invisibilem puta igneum » caelum «.

2 Fragm. ex Collect. Joan. Monachi, in fine op. Philonis Gr. Lat. p. 668. Φίλωνος. Το εὐχαριστεῖν Θεῷ καὶ ἑαυτὸ, ὁρῶς ἔχον ἐστί. τὸ δὲ μῆτε πρῶτον, μῆτε ἐκ τῶν πρῶτων ἀπαρχόμενον, λειπτόν. Οὐ γὰρ δεῖ τὰ μὲν προσβεία ἐν τῇ γενέσει τιθέναι, τὰ δὲ δεύτερα τῷ δωρησαμένῳ Θεῷ προσφέρειν. Ἡ δὲ ἐστὶν ἐπιληπτος διαίρεσις, ἀταξίαν τινα τάξεως εἰσηγουμένη.

3 Gr. aequivocum, poterat verti etiam, primo momento.

Օհնէ է , յիշար , դարձիմ :

Quid est, Peccasti, quiesce?

ԳԵ . Ձրամանն պատասխանուոյ օգտակարագոյն բարբառի . քանզի ոչ ինչ ամենեւին մեղանչել՝ մեծ բարի է . իսկ որ մեղանչէն , և պատկառեալ ամաչէ , ազգակից է այնր՝ կրտերագոյն , որպէս զքառիցէ , երիցագունի : Վրանզի են՝ որք ՚ի վերայ մեղանացն իբր յուզողութեան վերայ ցնծալով , գոռաւոր առ ՚ի բռնութիւն , տի նա առաւել՝ առանց բռնութեան , ախտ ունին :

Ինչէր զբարին ՚ի քոս քալ չարին երեւտեալ , ի՞նչ դարձնոյ :

Cur bonum in manum tradere mali videtur, dicens: Ad te conversio ejus?

ԳԶ . Ոչ տայ ՚ի ձեռս , այլ է այլ ընդ այլոյ լսումն . քանզի խօսի ոչ յազգա անապաշտին , այլ յազգա գործեցելոյ գործոյն . և ասէ ցնա , թէ այսր ամբարշտութեան դարձ և ակնարկութիւն՝ առ քեզ է : Ի՞նչ մի զհարկ բազ բազեր , այլ զքո բարսդ . զի և աստ զկամաւորն յանդիման կացուցէ : Իայց դո իշխեցեալ նա , դարձեալ ակնարկութիւն ունի առ գործն : Իսկ առաջին ամբարշտել սկսար , և զհետ երթայ մեծի անօրէնութեանցն ամբարշտութեան և այլ անիրաւութիւն : Իսկա ուրեմն նախ և առաջին ամենայն անիրաւութեան կամաւորի՝ զոս գալ կարծէ և յանդիմանէ :

LXVI. **N**on in manum tradit, sed est variata auditio: quoniam loquitur non de pio, sed actione peracta, dicens ad eum, quod hujus impietatis conversio ac respectus apud te est ¹. Noli ergo necessitatem causari, sed morem tuum; ut et istic voluntarium repraesentet. Illud vero, tu princeps eris illius, iterum annuit ad operationem: primum utique inique agere incepisti, et ecce magnam injuriosamque iniquitatem sequitur alia quoque injustitia. Itaque praecipuum omnis injuriae voluntariae id esse existimat, arguitque.

¹ S. Ambr. de Cain et Abel. L. II. c. 7. « Omnia docet Deus. Primum ne pecces, ut in Adam monuit: secundo si peccaveris, quiescas, ut in Cain doceris. Erubescere enim debemus, et et condemnare peccatum, non defendere; quoniam pudore culpa minuitur, defensione cumulatur. Et silendo corrigimur, contentione prolabimur. Sit saltem verecundia, ubi non est absolutio ».

² S. Ambros. loc. cit. « Culpae ipsius ad te conversio est. . . In te, inquit, revertitur cri-

n men, quod a te coepit. Non habes in quo necessitatem magis, quam mentem tuam arguas. . . Bene ait: Tu princeps es illius. Etenim impietas mater quaedam est delictorum; et qui graviora peccaverit, in cetera facile prolabitur. . . Atrociorum igitur scelerum reatum vitia reliqua sequuntur. . . Non te invitum, non imprudentem error adtraxit: sed voluntarius reus in judicio, non lapsu fecisti dolum, quo divinae in injuriae rem ipse convincis ».

Լ'նդէր 'ի դաշտի վեղբայրն սպանանէ :

Cur in campo fratrem occidit?

ԿԵ. Օյ (կամ մի) միւսանգամ դարձեալ սերմանելով կամ տնկելով, անբերութիւն կամ անպտղաբերութիւն ամենեւին պտղոց հասանիցէ, զպրզ ծովութիւն սպանութեան յիշելով՝ յանդիմանեսցի : Վրանդի ոչ էր նոյն յատակ լինելոց՝ և՛ բռնադատել ըմպել 'ի մարդկային արեանէ ըստ ոչ բնութեան, և՛ կերակուրս բուսուցանել այնմ՝ որ շաղախեաց զնա արեամբ պղծութեան :

LXVII. **U**t quum (al. Ne) iterum seminando vel plantando, infoecunditas vel infructuositas omnino superveniat¹, nefandae occisionis memor reprehendatur. Quoniam non erat eadem humus futura, postquam coacta fuit bibere de humano sanguine praeter naturam, ut cibum germinaret ei, qui imbuat illam sanguine coinquinationis.

Լ'նդէր որ զամենայն գիտէ՝ հարցանել վեղբայրս սպանն, Ո՛ր է հաբէլ եղբայր քո :

Cur qui scit omnia, sciscitatur fratricidam, Ubi est Abel frater tuus?

ԿԸ. Ամբի՝ եթէ մարդն ինքն յինքնէ խոստովանեսցի կամօք, զի մի զաւանայն 'ի հարկէ լինել թուել պատճառիցէ : Վրանդի այն՝ որ 'ի հարկէն սպանանէր, ակամայ գործէր խոստովանել. քանզի որ ոչ 'ի մեղ է՝ անբաղայ է. իսկ որ կամաւոր բարութն, ուրանայ. քանզի ապաշխարութեան՝ մեղուցեալքն պարտապան են : Եւրդ ամենայն մասամբն օրէնսդրութեան անկանէ, զի ոչ է պատճառք չարութեան նշուածիւնն :

LXVIII. **V**ult, ut homo de se ipso fateatur sua sponte², ne omnia de necessitate fieri comminisceretur. Qui enim ex necessitate occidisset, ut invitatus operatus, invitatus confessus fuisset³. Quandoquidem quod non in nobis est, accusationem non meretur. Voluntarie vero peccans, negat : nam poenitentiae obnoxii sunt peccantes. Cunctis ergo partibus legislationis illud contextit, quod mali non est causa Divinitas ipsa.

Լ'նդէր իբրեւ առ ճարդ պարտախանի Կայ աւելով, Ո՛ր գիտէմ. Դիւ է պահապան եղբորն իման եմ ես :

Quare velut homini respondens, dicit: Nescio; numquid custos fratris mei ego sum?

ԿԹ. Անմծի կարծիք են՝ ոչն կարծել զանձային ակնն ընդ ամենայն թափանցանց լինել, և միանգամայն զամենայն տեսանել. ոչ միայն որ երեւի, այլ և որ

LXIX. **A**thei sententia est non putare Divinum oculum per omnia penetrare, et cuncta simul intueri, non solum visibilia, verum etiam quidquid in ady-

¹ Ambr. ibid. c. 8. « Quid igitur sibi vult quod ait: *Eamus in campum*; nisi quia locus nudus gignentium eligitur parricidio? Ubi enim frater habebat occidi, nisi ubi fructus deesset? ... Justum igitur natura est impertita iudicium, ea loca in quibus erat futurum parricidium, munus sui dote privando « etc.

² Id. ibid. c. 9. « Quod autem ad rationem

« profundam attinet, peccantes admonet ad poenitentiam ... Vult demonstrare tua confessione, quod non sit auctor malitiae ... Qui enim necessitate aliqua coactus occiderit, quasi invitatus occidit. Ea vero quae a nobis sunt, excusationem non habent: quae autem praeter nos sunt, excusabilia sunt « etc.

³ Vel, invitatus se occidisse fateretur.

յալս և 'ի սոյզս, 'ի խորս և յանդունդս
ինչ է: Ընդէր ոչ գիտես, ասասցէ որ,
մեր (զի) եղբայրն քո է. և իբր զայս ոչ գի-
տացեր, չորրորդ մարդ յաշխարհի հան-
գերձ երկուք ծնողք և միով եղբարբ:
Եւ և՛ մէկ տեղապան եղբորն, գեղե-
ցիկ աղերս ապաբանութեան: Եւ ում
այլ ումեք առաւել պարտ էր՝ քան թէ
եղբորն՝ պահապան և պաշտպան լինել:
(Ի) է բռնութեան և անիրաւութեան և
զաւանաց և այրասպանութեան, որ է
յոյժ պղծութիւն (կամ անճողութիւն)
և նզովեալ գործ, այսմ՝ հոգք տարար.
Իսկ եղբորն փրկութեան իբրու աւելորդ
իրաց քամահանս առնէիր:

Օջնէ է, Ձայն աղիւս եղբոր Կ Կոյէ առ
Խ խրիէ:

Է. ( ) Երինակաւորագոյն է. քանզի
անճութիւնն արժանեաց լի է, թէպէտեւ
վախճանեացին, կեալ զնոսա գիտելով
զանմարմին զիեանման. և յաղօթից չա-
րացն 'ի բաց դարձուցանէ զերեսս, թէ
պէտեւ առայգ կենդանութեամբ վարի-
ցին. համարելով զնոսա 'ի ճշմարիտ կե-
նացն մեռանել, զմարմինն զօրէն գե-
րեզմանի կրելով յինքեանս՝ զթշուա-
ռական ոգիսն 'ի նմա թաղեցին:

1 Ambr. ibid. num. 29. «Cur nescis ubi est
frater tuus? Soli eratis cum duobus parentibus;
inter paucos frater te latere non debuit... so-
n li eratis, quis eum potuit alter occidere? ».

2 Vel, es tu.

3 Ambr. ibid. num. 28. «Quem enim magis,
quam fratrem servare debuerat »? etc.

4 Cod. C. Երինակաւորագոյն. Գ. d. legitimis-
simum, vel legis locum habens.

5 Integer locus cernitur pura Latinitate orna-
tus apud S. Ambros. de Cain et Abel. L. II.
c. 9. n. 31. «Non mediocriter etiam dogma quod

tis, profundis, abyssisque. Quomodo
nescis¹, dixerit ei aliquis, ubi (vel quum)
frater tuus est? et ut quid id ignorasti,
quum quartus adhuc homo erat ille² in
mundo una cum ambobus parentibus,
unicoque fratre. Ad haec, illud dictum,
non sum custos fratris mei, o quam pul-
chra apologia! Et cuinam alteri potius
oportebat te, quam fratri custodem ac
tutorem esse³? Quod si violentiae, in-
juriae, fraudi, et homicidio, quae sunt
nimis foeda abominandaque opera, dili-
gentiam adhibuisti, quomodo fratris sa-
lutem tamquam negotium superfluum
posthabuisti?

Quid est, Vox sanguinis fratris tui clamat
ad me de terra?

LXX. Exemplarissimum est⁴. Nam
Divinitas⁵ auscultat diguis, quamquam
defuncti fuerint, vivere eos sciens incor-
poream vitam: ab precibus autem ma-
lorum avertit faciem, etsi virentem vitam
agant, arbitrando illos a vita vera emor-
tuos esse, corpus sepulchri more in se
gerentes, miseram animam in illo sepe-
lientes.

« ait: Vox sanguinis fratris tui ad me clamat;
« quia Deus justos suos audit etiam mortuos,
« quoniam Deo vivunt. Et merito pro viventibus
« habentur; quia etiam si corporis gustaverint
« mortem, vitam tamen incorpoream capiunt...
« Justorum ergo audit sanguinem: avertit se au-
« tem a precibus impiorum; quoniam etiam si
« videntur vivere, miseriore sunt omni-
« bus mortuis, carnem suam sicut tumulum cir-
« cumferentes, cui infelicem infoderunt animam
« suam ».

Ինչէն նշանակեն ՚ի վերայ երկրի :

Cur maledictus asseritur super terram? ¹

ՀԱ. Արդևն աշխարհիս մասանց՝ երկիր . արդ սորա նշանակելոյ, կարծեւ լի է՝ դարմարական նշանակն և այլ տարերքն նմա առաջի դնեն, աղբիւրք, գետք, ծով, օդ, հողմք, հուր, լոյս, արեգակն, լուսին, աստեղք, առհասարակ ամենայն երկին : Վանդի թէ անշունչ բնութիւն և երկրայինն խեղճ ստամբակէ ընդ անիրաւութիւնն, իբր ոչ առաւել մաքրագոյն բնութիւնքն : Իսկ ընդ որում աշխարհիս մասունք պատերազմ տան, զո՞վ որ ունիցի այնուհետև յոյս փրկութեան . ես ոչ զորք գիտեմ :

LXXI. **E**xtrema mundi pars terra est²; ista ergo maledicente (vel maledicta), aestimandum quod competentes maledictiones caetera quoque elementa ei obijciant, fontes, fluvii, mare, aer, ventus, ignis, lux, sol, luna, stellae, et communiter totum caelum. Namque si inanimata terrenaque natura, juga detrectans militat adversus injuriam, cur non potiori jure mundiores naturae? Cumquo vero mundi partes bellum gerunt, quam deinceps habebit spem salutis, ego ignoro.

Օ՞րն է, հեծեծելով և երեւելով եղիցս ՚ի վերայ երկրի :

Quid est, Gemens et tremens eris super terram?

ՀԲ. Բան է և այս ընթանուր (կամ ընդհանուր) . քանզի ամենայն չարեացն է ինչ՝ որ ահա անդէն իսկ ընդունի, և է ինչ՝ որ հանդերձեալ է : Վանդի հանդերձեալքն երկիւղս և ահա մատուցանեն . և անդէն նոյնժամայն՝ տրտմութիւնս գործէ :

LXXII. **R**atio est et haec generalis³: in cunctis enim malis aliqua sunt, quae statim utique percipiuntur, aliqua vero sunt futura. Enim vero futura timores adducunt, et quae illico (adsunt), tristitiam ferunt.

Օ՞րն է, Եւ մեծ պարճաւոր՝ թողու (այլ չ. թողլով, այսինքն՝ բան թողու) դիս :

Quid est, Major est causa (mea), (quam) ut dimittas me?

ՀԳ. Երդարև ոչինչ աղէտ տարակուսիմեծ քան զթողուլն և զընդուվայրն հարկանել այլ . քանզի դժնեայ և յոյժ

LXXIII. **P**rofecto nulla est aerumna major, quam quum derelinquat et despicat Deus; nam saeva, et nimis dura

¹ Gr. ἀπὸ τῆς γῆς. a terra. sed Interpp. nostri legerunt, ἐπὶ τῆς γῆς. super terram, sive in terra. Et consequenter sensus Philonis potuit aliter atque aliter exponi in Gr. et Arm.

² S. Ambros. loc. cit. « Hujusmodi peccator » a terra maledictus est, quae est infima et potissima pars mundi. Superius utique caelum, et quae in caelo sunt, sol, luna, et stellae, Throni . . . Non est ergo dubium quod eum et superiora damnaverint, quem inferiora damnarunt. Nam quomodo absolvitur pura illic

caelestique sententia, quem nec terrae potuerunt absolvere? «

³ D. Ambr. loc. cit. n. 32. « Evidens generalisque ratio, quia omni improbo mala adsunt, et adfutura sunt. Quae adsunt, tristitiam operantur; quae futura, formidinem. Sed improbum plus praesentia, quam futura sollicitant. »

⁴ Vardian legit cum text. Arm. in Genes. major est castigatio mea, quam ut dimittas me: intelligitur, major dimissionis est castigatio mea.

դժուարագործ է անդգամացն անխելաւ նուրիւն . իսկ անտեսն լինել 'ի մեծէ թագաւորէն, և 'ի բաց անկանել խռտեալ յառաջնորդութենէ իշխանութեանն՝ անպատմելի թշուառութիւն է :

(Դ) Ինչ է, ի՞նչոյն որ գործէ զիս, սպանցէ զիս . իբր զի ոչ եր այլ ծարր բաց 'ի ծնու դայի նորա :

ՀԴ. Երբ առաջին դիպէր նմա յաշխարհիս մասանց դաւանո կրել . որ յօգտութիւն և 'ի բարեաց կցորդութիւն եղեն, ոչ ինչ դուզնաքեայ վրէժ խնդրէին 'ի չարաց : Երկրորդ, զի 'ի դաւանացն և 'ի սողնոցն դրժանաց երկուցեալ . զի զսոսա բնութիւնս ծնաւ 'ի վրէժս անիրաւաց : Երրորդ, թերեւ և զի ծնողացն զգը կարծէ, զորովք նոր սուգ առաջին, և զառաջին հասոյց անց . որ ոչ գիտէին՝ զինչ է մահ :

Ինչէն ամենայն՝ որ սպանցէ զայն, եօթն վրէժս լուծցէ :

ՀԵ. Ուրամանեայ ոգւոյս մերոյ և զելոյ և բազկացելոյ . 'ի բանականէն՝ որ անհատ թողեալ է, և յանանոյ՝ որ յեթն մասն պատառիլ բնաւորեցաւ, 'ի հինգ զգայութիւն, և 'ի ձայնի գործի, և 'ի սերական . 'ի վատթարին եօթն մասունքս այս լինին պատճառք, և ընդ դատաստանաւ անկեալ . և մահ իշխան

1 Ambr. ibid. « Nihil enim gravius quam errantem a Deo deseri, ut se revocare non possit ... » Grave est praesertim insipientibus non habere rectorem « .

2 Id. ibid. n. 33. « Sed a quo timebat occidi, qui solos parentes habebat in terris? Potuit quidem et incursus bestiarum timere, qui legis divinae jura violaverat; nec praesumere de subjectis animalibus ceteris, qui hominem docuerat occidi. Potuit et parentes parricidas timere, qui docuerat parricidium posse committi. Potuerunt enim et parentes de filio discere, quod didicerunt posteri de parente « .

est insipientium anarchia ¹ : despici vero a magno rege, et decidere ut abjectus ex regimine principatus, inenarrabilis miseria est .

Quid est, Omnis qui invenerit me, occidet me ? quum vix erat alius homo praeter parentes ejus .

LXIV. Primum poterat a mundi partibus damnum perpeti, quae quidem ad utilitatem, et in bonorum participationem factae sunt, nihilominus haud exiguum vindictam capiebant a malis . Secundò, quia bestiarum ² et reptilium damna metuebat ; haec enim natura peperit ad vindictam iniquorum . Tertiò, fortasse de parentibus etiam quis opinetur, quibus novum lactum, primumque eventum malum induxit, nescientibus quid sit mors .

Cur Omnis, qui occiderit Cain, septem vindictas exsolvet ?

LXV. Quum octo ³ partibus anima nostra constet, ex rationali individua, et irrationali in septem partes distingui solita, in quinque nempe sensus, et in vocis instrumentum, et geniturae, malitiae mali septem istae partes in causis existunt ; unde etiam sub judicio cadunt : mors autem principis praesidis

3 S. Ambr. de Cain et Abel. II. 10. n. 34.

« Octavus est homo; habet rationale quo praestet ceteris; habet et quinque corporis sensus, habet etiam vocem, habet et generandi gratiam . Haec septem nisi illo rationabili regantur, subjecta morti sunt; et ideo stultus in his habet omne periculum sui . Qui ergo rationabile illud amiserit, frustra de istorum sibi usu septem carnalium munerum blandietur . Dissolvuntur haec omnia, nisi habent quibusdam rationis adstricta sint . Mors itaque rationis, mortem operatur irrationabilium passionum « .

առաջնորդին իսկ տիրապէս է այն, որ է 'ի նմա' չարութիւնն: Այդ որ միանգամ որ զմիտման սպանցէ՝ խառնելով անզգամութիւն փոխանակ զգայութեան, նա լուծումն է լքումն դործեալէ և եօթն անասնական մասանցն. քան զի որպէս զիարդ ունիցի յառաքինութեան իշխանական առաջնորդն, այսպէս յարմարին և որ ընդ նովաւ կարգեալն մասունքն են:

Ի նորէր նշանալ գնի եղբորսպանին՝ ոչ սպանանել զնա ամենայն որ՝ որ գործէ. էբր զի պարտ էր ընդդէմն առնել, 'ի յետոս որպէս առ 'ի նորոսս:

Հ. 2. Երախ առաջին, կելոյ փոփոխումն՝ բնութեան մահ մի է. իսկ անխառնքն խնդութեան՝ անընդհատ տրտմութիւնք, և անապակ ահք, բարի յուսոյն անբաժք, բազումն և ծանունս և բազմօրինակս 'ի վերայ հասուցանեն մահս, զգայութիւն տալով: Երկրորդ, անդէն վաղվաղակի 'ի սկզբան անդ կա մի զյաղազս անապականութեան ողորդս պատմել օրէնս. և զայնոսիկ՝ որ երջանիկ համարին զայս միայն զհանդերձ մարմնովս կեանս, յանդիմանել սրտակարծս: Վրանգի ահա մին երկօցունց՝ վերնադոյն չարեացն պարտապան է, ամբարշտութեան և եղբայրասպանութեան, կենդանի է, և մանկունս առնէ, քաղաքս շինէ: Իսկ որ 'ի բարե-

(mentis sc.) proprie est illa quae in eo sedet malitia. Quicumque ergo mentem occidit, intermiscens insensatam (insipientiam) pro sensu, hic dissolutionem faciet septem quoque irrationalium partium. Quoniam ut habuerit ex virtute (partem) principalis dux, sic componuntur et partes ei subjectae.

Cur signam ponitur fratricidae, ne eum occidat omnis, qui invenerit eum? quum oportebat contra facere, in manum nempe tradere ad interitum.

LXXVI. Primum, vivendi commutatio naturae mors una est¹: at expertes gaudio continuae tristitiae, et pavores meri, bona spe vacui, plura et gravia et multiplicia inferunt mortes sensibiles. Secundo, statim sub principio vult ipsam de animae incorruptibilitate² enarrare legem, et illos qui felicem reputant istam solam in corpore vitam, confutare³ ut fallaces. Ecce enim unus (fratrum) amborum, ingentium (vel, jam dictorum) malorum reus est, impietatis, et fratricidii; et adhuc vivit, proles gignit, urbes condit. Alter vero in pietate laudatus, fraude perimitur; non tantum evidenter dominica voce clamante, quod nec sensibilis ista vita bona est, neque

1 Ambr. loc. cit. n. 35. » Mors enim una » est in secessionem animae et corporis ... Metus » vero qui hanc vitam viventibus frequenter in- » gruunt, moestitiae, dolores, gemitus, diversi- » que cruciatus, gravitatum et aegritudinum vul- » nera plurimas etiam mortes generi humano in- » ferunt, ut ista mors remedium esse videatur, » non poena ... Si autem bonae spei compotes » sunt, migrare magis quam deficere credendi » sunt «.

2 Id. ibid. 36. » Inseritur hoc loco dogma » de incorruptione animae, quod ipsa vera et » beata vita sit « etc.

3 Id. ibid. 37. » Redarguuntur itaque hoc in

» loco qui unicam hanc vitam putent esse, quae » sit in hoc saeculo ... Ecce enim justus, inno- » cens, pius, propter gratiam devotionis odia fra- » tris incurrens, immaturus adhuc aevi sublatus » est parricidio. Et iniquus, sceleratus, impius, » etiam fraterna caede pollutus, longaevam duxit » aetatem, duxit uxorem, posteritatem reliquit, » urbes condidit, et hoc meruit permissione di- » vina. Nonne in his aperte vox Dei clamat? Er- » ratis, qui putatis hic esse omni vivendi gra- » tiam « etc. In quibus sunt et ista Philoniana aliter exposita, » Scylleo quodam usu, etc. « et, » in his delectari, sicut illud non tam aeternum » animal, quam immortale malum «?

պաշտութեանն վկայեցաւ, 'ի դրժու-
թենէ սատակեալ լինի. ոչ միայն յայտ-
նապէս տէրունեան բանին գոչեցելոյ,
զի ոչ զգալի կեանքս բարի է, և ոչ մահ-
չար, այլ և ի համազգին այն՝ որ հան-
դերձ մարմնովն, կեանք են. այլ է ան-
ծեր, և անմահագոյն այլ, զոր անմար-
մին ոգիքն վիճակեալ ընկալան: Վրան
զի այն որ 'ի վերայ սկիւլայն ասացեալ
է քերդողին, սա քեզ ի մեղանայաւ, այլ
անմահ չար է, 'ի վերայ այն՝ որ կեայն չա-
րութեամբ, և յերկար կենօք ամաց վա-
րի, ասացի այս ընտանեգոյն: Երրորդ,
վրան զի նախ առաջին մեծ գործեաց
կայէն եղբայրասպանութիւն, անյիշու-
թիւն նմա մատուցանէ, հաշտ և համ-
բոյր օրէնս 'ի վերայ առաջինն եղեալ
ամենայն դատաւորաց. ոչ զի զչարս ոչ
սատակեցեն, այլ զի դադարելով առ-
սակաւ մի և երկայնամիտ լինելով՝ զո-
ղորմութիւն քան զխակութիւն յար-
գեցեն: Իսկ նա ամենիմաստաբար զըն-
տանութեան և զգոնութեան որոշեաց
քանուն 'ի վերայ առաջին մեղուցելոյն.
ոչ ոպանեալ զայրասպանն, իսկ այլ օ-
րինակաւ սատակեալ զնա. քանզի ոչ
թոյլ ետ ընդ ազգին հայրենի թուել
զնա, այլ տարագիր, իսկ 'ի ծնողաց
միայն, այլ յամենայն մարդկան ազգէ
ցուցանէ. առանձինն և յատուկ նմա
'ի բանական տեսակէն ազգն իբրեւ հա-
լածականի և փախստէի տուեալ. և
շրջեցելոյ փոխեցելոյ 'ի գազանաց բնու-
թիւն:

mors mala, verum etiam quod nec illa
(vita), quae in carne est, vita est: sed
alia datur senio carens, et magis immor-
talis, quam incorporeae animae sortitae
sunt. Illud enim de Scylla Poetae di-
ctum¹, *Id tibi non mortale, sed immor-
tale malum est*, de male vivente, longam-
que vitam per multos annos agente fa-
miliarius assertum sit. Tertio², quo-
niam ante omnia enorme Cain perpe-
travit fratricidium, immemorem fere inju-
riae se illi praebet, pacatissimam legem
pro primo delicto imponens cunctis judi-
cibus; non quod malos non deperdant,
sed ut quiescentes modicum longanimitate,
misericordiam supra atrocitatem
colant. Ipse vero (Deus) sapientissime
familiaritatis et intelligentiae praescripsit
canonem de primo peccatore; non in-
terficiens homicidam, verum alio modo
deperdens illum. Quoniam vix permisit
una cum generatione patria ipsum an-
numerari, sed proscriptum non solum a
parentibus, sed ab universo hominum
genere demonstrat, separatam illi sejun-
ctamque e rationali specie gentem de-
signans, tamquam expulso profugoque,
et converso in bestiarum naturam.

¹ Οδυσσ. μ'. 118. Η' δέ τοι οὐ θνητὸν, ἀλλ' ἀθάνατον κακὸν ἴσθι. Ubi curiosam ad libitum addit Gloss. Arm. expositionem. * Ասեն թէ հոմերոս քերթողն տեսաւ շուռ ք բորոս և քոսս և ջերմոս, ասաց զայս: Բայց 'ի գէղ 'ի վերայ շնացոյն է, որ 'ի սպանեալ ասեցին, ասաց. Թէ այդ մահ է. բայց չար անմահ մահ է՝ որ պահեալ է քեզ: Եւ Dicunt, quod Homerus Poeta quum vidisset canem leprosum, lu-
ridum, et febricitantem, id dixerit. Convenit
tamen morchanti, quem dum portarent ad occi-
dendum, dixit: Haec mors est (communis),

non attamen peior immortalis mors est, tibi reser-
vata.

² Ambr. ibid. 38. Tertium est, quoniam cum parricidium esset admissum, hoc est scelerum principatus, ubi peccatum obrepit, statim et lex divinae mansuetudinis prorogari debuit; ne si continuo vindicatum esset in reum, homines quoque in vindicando (vel, iudicando) nullam patientiam moderationemque servarent, sed statim reos supplicio darent. Divinae autem sententiae providentia huiusmodi est, ut magnanimitatem et patientiam doceret iudices; ne quis

Ինքե՛ր զամէք յետ հինգ ասցի զինքն ըստփոռ
նէ նախնոյն իւրոյ 'ի հայենի յեղբայրասպա-
նութեան : Վ՛րանկի ասաց ասէ իւրոյ հա-
նանցն արդայ և սելլայ . Եւր ասանի ինչ 'ի
վերս , և պարտանի ինչ 'ի հարուստ : Օ՛ր
եմէ եօթնեկէն վերջո՛ւ առեալ լինին 'ի հայե-
նայ , իսկ 'ի զամէքայ եօթնամեկէն եօթն :

Հէ . Ի Թիւս , միակք տասնեկաց են
առաջինք , և՛ դասիւ , և՛ զօրութեամբ .
քանզի սկզբունք են սորա , և տարերք
և չափք . և տասնեակք՝ կրսերագոյն և
չափեալք , և դասիւ և զօրութեամբ
երկրորդք են . ապա ուրեմն և եօթնե-
րեակք՝ եօթնամեկերեկին սկզբնաձեւա-
դոյն և իրիցագոյն է . իսկ եօթնամեկ-
րեակն քան զեօթներեակն կրսերագոյն
է , և զծննդի հաշիւ ունի : Սոցա որո-
շեցելոց , առաջինն որ մեղան՝ իբրու-
զի հաստատուն ոչ գիտէր իսկ , որ ըստ
առաջնումն Թիւմն և տարակոյս՝ այս-
ինքն ասեմ՝ միակմն , պարզագոյն տան-
ջեալ լինի : Իսկ երկրորդն , իբրու զի
ցոյց օրինակի ունի զառաջինն , առանց
բաղայց պարտապան է կամաւոր մե-
ղաց . և ոչ ընդունել զպարկեշտն զի-
մաստութիւն պարզագունիւ առաջնոյն
տանջանօք , և զայն ևս կրեսցէ , և 'ի
վերայ ընկալի զերկրորդն զայն՝ որ 'ի
տասնեկերեկն է : Վ՛րանգիորպէս 'ի ձիւն
Թացան՝ նոյն ինքն է ձիաբոյժ , և առա-
ջինք մրցանակացն , և երկրորդք՝ զոր
առ . այսպէս ոմանք չարացն յարձակե-

*Cur Lamech post quintam generationem
se reprehendit de maioris sui Cain fra-
tricidio ; dicens , ut scriptura ait , uxo-
ribus suis Addae , et Sellae : Virum oc-
cidi in vulnus mihi , et adolescentulum
mihi in plagam : quoniam si septies vin-
dictae capiuntur ex Cain , ex Lamech
utique septuagies septem ?*

LXXVII. In numeris, unum prius de-
cimo est tum ordine, tum virtute ; pri-
mum enim principium est, et elemen-
tum, et mensura: decimus vero numerus
posterior et mensuratus, tum ordine, tum
virtute secundus: ergo et septenus septua-
genario anterior est in origine, et vetu-
stior; septuagenarius vero septeno junior
est, et generationis calculum habet. Hisce
positis, primus qui peccavit, ae-
que ac si constanter nesciret (malum),
primi ancipitis numeri ad instar, puta
unius, simplicius castigatur. Secundus
vero¹, eoquod pro exemplo habuit pri-
mum, quia excusari possit, reus est vo-
luntarii peccati; et quia non accepit ho-
nestam sapientiam ex simpliciore illo sup-
plicio, consequens erit, ut et illud pa-
tiatur, et insuper recipiat secundum is-
tud, quod in denario (numero) est. Si-
cut enim in hippodromis idem ipse est
equiso, qui primum secundumque prae-
mium accepit², sic aliqui malorum proni
in injustitias, victoriae assequuntur mise-
rum triumphum³; ac deinde supplicio

» praepropere raperetur studio vindictae, et ipsa
» deliberationis in maturitate puniret innoxium,
» aut poenam acerbaret irati: nec tamen peni-
» tus inultum esse pateretur in eo qui nullam
» poenitentiam sceleris induisset. Repulit enim
» eum a facie sua, et a parentibus abdicatum se-
» paratae habitationis quodam relegavit exsilio;
» eo quod ab humana mansuetudine transisset
» ad saevitiam bestiarum ». Similem profecto re-
gulam dedit et ipse Ambrosius Theodosio Impe-
ratori.

¹ Ambros. loc. cit. » Unde in Lamech sep-
tu agies septies vindicatur; quia gravior culpa

» ejus est, qui nec post damnationem se corre-
» xit alterius. Cain impetu quodam improvido
» ante peccaverat: Lamech utique quod in al-
» tero reprehensum adverterat, cavere debue-
» rat ».

² Vel juxta Gloss. * Ի յաղմուկեան 'ի
խաղան , որչափ հեծելոյն ասն վարձ մրցանակ ,
այնչափ կրկին ձիաբուծին՝ որ զձին է պահեալ : ||
» In Olympicis ludis quantum pendunt equitan-
» ti mercedem victoriae, duplum equisitioni, qui
» equum instruxerit ».

³ Cod. C. զԹշուառութիւն , և զյաղթու-
թիւն . miseriam ac triumphum.

լով 'ի վերայ անիրաւութեանց՝ զյաղ-
թութեան երթեալ տանին 'ի գլուխ
գթուաւական յաղթութիւն . և ապա
պատուհասեալ լինին կրկին պատուհա-
սիւք , և՛ առաջնովքն որ 'ի միակին , և՛
երկրորդօր 'ի տանեկին : Ամեն որոյ
և կայէն սկիզբն եղեալ այրասպանու-
թեան , վասն զի ի՛նչ գիտաց զմեծութիւն
պղծութեանն , վասն զի ոչ էր երբէք պա-
տահեալ մահու , պատուհասահատուցա-
նէ պարզագոյնս զ'ի միական եօթն : Իսկ
նմանօղն նորա ոչ կարացեալ 'ի նոյն
աղերս ապաքանութեան անգիտութեան
ապաստանել , կրկին կրել պարտի պա-
տիժն պատուհասի , զգոյզն և զնմանն
նմա , և զայլն ևս զ'ի տաներեկին
եօթն . քանզի ըստ օրինաց եօթնեկին
լինի դատաստան : Արեւմտ 'ի ձեռն
ալաց , զի զորս ոչ էր արժան՝ տեսին :
Երկրորդ՝ 'ի ձեռն ականջաց , զի զորս
ոչ էր պարտ՝ լուսն : Երրորդ՝ 'ի ձեռն
հոտոտեւեաց , 'ի մուխս և 'ի ճինճերս
պատրեցելոյ : Չորրորդ՝ 'ի ձեռն ճա-
շակեւեաց , որովայնի հեշտ ցանկութեան
սպասաւոր եղելոյ : Հինգերորդ՝ 'ի ձեռն
շօշափեւեաց , որովք՝ առաջնոց զգայու-
թեանցն հասարակագործեցելոյ ըստ
ողոյն վերադրութեան , և բերէ 'ի վե-
րայ և այլ առանձինն , քաղաքաւուս 'ի
մարդագերութեան , և յաւերելոյ զգը-
ղեակս քաղաքի՝ յորում խորհուրդք
բնակեալ են : Արեւելոս 'ի ձեռն լե-
զուի և ձայնաւոր գործեաց , զասելիսն
լուս լինելով , իսկ զլուս լինելիսն ասե-
լով : Եօթներորդ՝ 'ի ձեռն ներքին ու-

duplici castigantur, tum primo quod in
uno, tum secundo quod in denario. Pro-
pterea et Cain ¹ auctor existens homi-
cidii, quum ignoravit gravitatem iniqui-
namenti, eoquod antea nunquam occur-
rerat mors, poenam luit simpliciorem,
septuplum in unitatis ordine. Imitator
autem ejus quum haud posset ad eandem
apologiam ignorantiae confugere, dupli-
cem debet sustinere poenam, cum pa-
rem similemque illi, cum alteram inter
decades septuplam. Etenim secundum
legem septuplum agitur iudicium. Pri-
mum de oculis ², quia illicita viderunt.
Secundò de auribus, quia indebita au-
dierunt. Tertiò de olfactu, fumo et va-
pore seducto. Quartò de gustu, qui ser-
vit voluptati ventris. Quintò de ta-
ctu, quo praeter priorum sensuum opus
commune in praevaletentia supra spiritum,
superadduntur et caetera separatim, ut
capturae urbium, captivationes homi-
num, subversionesque arcium civitatis,
in qua consilia habitant. Sextò de lin-
gua, et vocis instrumentis, tacendo di-
cenda, dicendoque tacenda. Septimò de
ventre hamiliori, qui immoderata libidi-
ne ³ cupiditates accendens extollit. Hoc
est illud dictum, quod septuplum ultio-
num sumptum fuit ex Cain; ex Lamech
vero ⁴ septuagesies septem praedictis de
causis: eo quod secundus iste peccaus,
nec doctus poena primi delinquentis, et
ejusdem omnino percipit supplicium,
quod simplicius est, ut in numeris unum,

¹ Fragm. apud S. Joan. Damasc. in Sacris
Parallelis. Φίλιος. ex praesenti numero sum-
ptum. Ὁ μὲν Κάιν ἵπτιδὲ τὸ μέγεθος τοῦ ἀ-
γους ἠγνοῶσι, τοῦ (vel τῆ) μηδίοτοι περιπε-
σοῖν θανάτῳ, τιμωρίας δίδωσιν ἀπλουστέρως· ὁ
δὲ μεματὴς ἰκύνου, μὴ δυνάμιος εἰς τὴν αὐτὴν
ἀπολογία τῆς ἀγνοίας καταφυγεῖν, διπλᾶς εἰκό-
τως ὑπομένει δίκας.

² Ad verb. per oculos, vel oculis: sic etiam
in sequentibus.

³ Sic Cod. C. գիշութիւն. ubi A. գիտու-

թիւն. scientia: idem erit sensus, si accipiat
ut գիտել զիմ. noscere foeminam.

⁴ Continuatio praemissi Fragmenti. apud S.
Joan. Damasc. in Sacris Parallelis. Ἐκ δὲ Λά-
μωχ ἰβδομηκοντάκις ἑπτὰ, διὰ τὴν εἰρημίνην αἰ-
τίαν, καὶ ἢ ὁ δεύτερος ἀμαρτῶν, καὶ μὴ σω-
φρονισθεὶς τῇ τοῦ προδικηκότος τιμωρίᾳ, τὴν
τῇ ἰκύνου παντελῶς ἀνεδέχεται ἀπλουστέρως οὐ-
σιν, καὶ ἀπὸ ἐν ἀριθμοῖς αἱ μονάδες ἔχουσιν, καὶ
πολυπλασιωτέρων, ὁμοισμῶν τῶν ἐν ἀριθμοῖς
(vel ἐν ἀριθμοῖς) δεκάσι.

բովանդակն, որ արտօրէն գիշութեամբ (կամ գիտութեամբ) զգանկութիւնսն բորբոքեալ դիզու։ Այս է ասացեալն, թէ եօթնեկին վրիժուց հատուցումն առաւ 'ի կայէնայ . իսկ 'ի զամեքայ եօթանասնիցս եօթն, վասն ասացելոյ պատճառացն . ըստ այնմ ըստ որում երկրորդն մեղուցեալ և ոչ խրատեալ յառաջայանցին պատուհասիւ, և՛ զնորայն ամենայն իրօք ընդունի, զայն՝ որ պարզագոյնն է, որպէս 'ի թիւս միակերունին, և՛ զբազմապատկազոյնն՝ զնմանեալն 'ի թիւս տասնեկին։

Ինքէր ադամ ծնեալ զսէթ՝ ասէ 'ի վերայ .
{ } արդոյ ինչ քիչ զասէ ալ, քիչանալ աբէլ
այ՝ զոր սպան իայէն։

ԳԸ. Արդարեւ է զաւակ այլ, և սկիզբն ծննդեան այլոյ՝ ըստ բնական իմն բանի՝ արեւայ սէթ . զի հաբէլ նման է 'ի վերուստ 'ի վայր եկելոյ . վասն որոյ և դրժեալ լինի . իսկ սէթ 'ի վայրուստ 'ի վեր . վն որոյ և աճէ։ Այլ հաւատարմաւ, հաբէլ մեկնեալ լինի՝ արեւալ մարտնայէ 'ի վեր առ քիչ . և ամենայն ինչ 'ի վեր հանել ոչ վայելեաց, այլ միայն բարիքն . քանզի չարեաց անպատճառ է։ Ամեն որոյ անորոշելին, և անմեկնելին, և՛ անյայտն՝ խառնաբնդորեալ և վրդովեալ և խառնակ ունի ըստ վայելչականին զգուծութիւն և զպարսաւանսն . գովութիւն, վասն զի զպատճառն պատուէ . և պարսաւանս, զի որպէս զիարդ և դէպ եղև՝ և պատահեաց վայրապարագոյն, ոչ 'ի խորհուրդ առեալ և գոհացեալ . վասն որոյ և բնութիւնն զի նմանէ երկուորեակն անջատեաց, և զլաւն անմահութեան արժանի արար՝ լուծեալ 'ի ձայն բարեխօս ար . իսկ զվատթարն յապա-

et multiplicem poenam aequalem denario inter numeros .

Quare Adam generans Seth, superinducit dicens : Suscitavit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain ?

LXXVIII. Vere est Seth semen aliud, et principium alterius nativitatis Abel secundum naturalem quandam rationem . Nam Abel similis est desuper deorsum venienti, quapropter injuriose obiit ; Seth vero gradienti deorsum sursum, quare etiam crescit . Et ad fidem hujus rei, Abel explicatur *relatus oblatuque sursum ad Deum* : at omnia sursum evehi non decet, sed tantum bona ; Deus enim malorum nullo modo causa est . Ideo quod indistinctum est ac incertum, commixtum conturbatumque ¹, mixtam habet etiam condigne laudem ac vituperationem : laudem, quia causam honorat ; et vituperium, quoniam ut fortuito res accidit, ita se habet, non consilio inito, neque gratiis actis . Proinde et natura gemellos ab illo separavit ; bonum immortalitati dignum effecit, resolvens in vocem intercedentem apud Deum ² ; pravam vero corruptioni tradidit . Seth ³ au-

¹ Gloss. * Զկային ասէ, որ խառնակ ունի զբարեքն և . " De Cain loquitur moribus mixto " . Potest accipi et de natura humana in genere .

² Gloss. * Այլ արուեստն բաժանեաց զաբէլ 'ի կայէնէն . և զլաւն իւր արար . և բարեխօս է

այ և . " Dei artificium divisit Abel a Cain, et " bonum sui fecit, qui intercessor est apud " Deum " .

³ Thomas Arzerunius, auctor saeculi ix . Hist. Arm. Lib. I. c. 1. * Սէթ, որ Թարգմանի ար-

կանուծիւն մասնեաց : Իսկ սելէ՝ մեկ
նեալ լինի ջրաբէ, ըստ փոփոխման՝ որ
'ի տնկոց է . որք ոռոգելով աճեն և
բուսանին և պտղաբերեն . և նշանակ են
սղբա ոգւոյ . ոչ ևս ամենեցուն պատ-
ճառս ասելով գոլ զնոծութի՝ բարեաց
և չարեաց, այլ միայն բարեաց . որք և
միայն կենդանատնկիլ բարւոք է :

Ի՛նքէր որդին սելայ եւոլս յոսացաւ իոյլ
զանուն ֆն Են :

ՀԲ. Ենուլս մեկնի Ենարդ . և առեալ
լինի այժմ սա, ոչ խառնուածն, այլ
հոգւոյն բանական մասն՝ միտքն . որում
դէպ եղև առանձինն գոլ յուսալ . քան
զի անասուն կենդանիքդ յուսոյ ան-
բաժք են : Եւ յոյս՝ նախախտութիւն
իմն է խնդութեան . յառաջ քան զխրն
գութեան՝ բարեաց ակնկալութիւն է :

Ի՛նքէր յետ յոսաց ասէ, Են գիր լինելու
իւսն ճարդան :

Ձ. Ենասցեալն յառաջագոյն 'ի
ձեռն այսորիկ հաւատարիմ առնէ :
Ենիւն է մարդ : Ենարդ է՝ յուսոյ ա-
ռաւել քան զայլ ազգո կենդանեաց յա-
լովագոյն սղանչելի մասին հասեալ . և
այս իբր 'ի բնութեան գրեալ է հռչա-
կեալ . զի յուսոյ բնակից է մարդկային
միտքն :

Ի՛նքէր 'ի լինելաբանութեան ադամայ ոչ ես
յիշեցեալ է զյայն, այլ զսել . զոր ասէ ըստ
ոխտի իւրոյ և իբրարանի լինել . յորի
զի նմանին ծնունդս սխտի ծննդաբանել :

ՁԱ. Ենպիղծն՝ զմարդախոշոշ վի-
րազն՝ ոչ 'ի բանի և ոչ 'ի թուի կարգի

բուսն ... զոր փելոն ջրաբի ասէ ॥ i. e.
" Seth, qui interpretatur potatio ... Philo vero
" irrigatum dixit "

1 Accipe sicut Gr. ζωοποιώ . quasi vivos sur-

tem exponitur irrigatus, juxta variatio-
nem plantarum, quae per rigationem
crescunt, pullulant, et fructificant. Haec
autem symbola sunt animae; ita ut non
cunctis rebus aequae causam asserere li-
ceat Divinitatem, sicut bonis, ita etiam
malis, sed solum bonis; quae sola expedit
viva plantari ¹.

*Cur filius Seth Enos speravit invocare
nomen Domini Dei?*

LXXIX. Enos interpretatur Homo;
accipitur autem nunc non totum mix-
tum, sed animae pars rationalis, intelle-
ctus; cui convenit proprie sperare: nam
irrationalia animalia expertia sunt spei.
Spes autem praesagium ² quoddam gau-
dii est; ante vero gaudium expectatio
bonorum est.

*Quare post spei mentionem dicit: Hic est
liber generationis hominum?*

LXXX. Praedicta hinc fide digna fa-
cit. Quid est homo? Homo est, spei
prae caeteris animalium generibus co-
piousam miramque partem sortitus. Id
autem quasi in ipsa natura inscriptum,
est celebratum: namque suapte natura
sperat intellectus humanus.

*Cur in genealogia Adam, non amplius
memorat Cain, sed Seth? quem ait se-
cundum speciem ac formam suam es-
se. Unde generationes ab illo produ-
ctas incipit retinere in genealogiam.*

LXXXI. Nefandum brutumque ho-
mucidam nec in rationis, neque in nume-

culos plantare, vel edere.

2 Դախախտութիւն exprimit Gr. vocem, προ-
πείσιν, vel προπείσιν . q. d. antepassio, affec-
tio praecedens.

խառնեալ. զի քան զաղբէս 'ի բայ ընկենլի է, որպէս ասաց ոմն՝ կարծեցեալ զնա գող: Ս' ասն որոյ և ոչ երկրածնի հօրն ցուցանէ զնա փոխանորդ, և ոչ յետնոցայցն ազգաց սկիզբն. այլ զերկաքանչիւրոք անպատճառին բաշխեալ տայ սեթայ, որ է ջրարբ. քանզի ոռ. գեալ 'ի հօրէն, և յաճեցմանն և յառաջատուութեանն ծնեալ յոյս: Ս' ասն որոյ ոչ վարկպարազի գործ առ գործով զսա ըստ տեսակին հօրն և ըստ կերպարանին լինել ասէ, 'ի յանդիմանութիւն երիցագունին, (որ) ոչինչ զհօրն՝ վասն պղծութեան սպանման՝ ի ըստ մարմնոյ և ի ըստ ոգւոյ յինքեան բերէ: Ս' ասն որոյ զնա տրոհեաց և զատոյց յազգակցութենէն. իսկ սմա բաշխեալ մասն ետ զերիցութեան պատուականութիւն:

Ս' է, Հաճոյ էրեւնոյ ար յետ ծնանելոյս զմաթասաղա՝ ասն երկերիւր:

ԶԲ. Ս' աղբիւրս ամենայն բարեացն 'ի սկզբան լինելութեանն օրինադրէ: Իբրու որպիսի ինչ է՝ զոր ասեմ: Ս' զոր մութիւն և թողութիւն որոշեաց փորք մի յառաջագոյն. դարձեալ այժմիկ ապաշխարութիւն որոշէ, ի ծաղր առնելով, և ի նախատելով ամենեւին զայնոսիկ՝ որ մեղանչելն թուին. միանգամայն տուեալ զի չարութենէ ոգւոյ էջ յառաքինութիւն, որպէս դարձ 'ի հաղթան փախուցելոցն: Վրանզի ահա այր եղեալ՝ և հայր, ընդ նմա ծննդեան՝ սկիզբն արար քաջալաւութեան: Հաճոյ լինել ասի աջ. քանզի թէպէտև ոչ միանգամայն կայ մնայ 'ի բարեպաշտելն, ոչ ինչ նուազ ժամանակն այն նմա համարեալ է առ Կովելի կարգն. քանզի

ri ordinem referre liceat ¹, nam fimi instar rejiciendus est, ut quidam dixit, talem eum fuisse ratus. Quare neque terigenae patris successorem eum indicat, neque caput posteriorum generationum; sed utrumque illibato distribuens praestat Seth, qui est potior aquae, ut a patre irrigatus, et in suo incremento propectuque spem gignens. Quapropter haud inconsulto ac frustra istum secundum speciem formamque patris dicit, ad reprehensionem majoris; qui ob foeditatem homicidii nihil patrium in se praefert secundum corpus, aut animam. Quare illum sejunxit a cognatione, huic autem partem distribuens dedit nobilitatem majoritatis.

Quid illud sit: Placuit Enoch Deo postquam genuit Mathusala, annis ducentis?

LXXXII. Fontes omnium bonorum sub principio ipso generationis ² per legem constituit. Quod autem dico, hujusmodi est. Misericordiam ac veniam destinavit paulo antea; nunc iterum poenitentiam decernit, non irridens, neque objurgans ullo modo eos, qui peccasse creduntur; simul praestans ascensum ³ animae de malitia ad virtutem, sicut conversio tendentium in laqueum. Ecce enim vir factus, et pater, una cum genitura ipsa initium fecit probitatis. Placere autem Deo dicitur; quamvis enim non simul ac (natus fuit) perseveret in pietate, non tamen minus ei tempus illud (residuum) reputatum est ad laudabilem vitae rationem, quia placuit

¹ Cod. A. խառնեալ, miscens. C. խառնէ, miscet.

² Vel, libri Genesis.

³ Ad verb. descensum. ut a superbia in humilitatem.

յառաջագոյն 'ի բաց հատանել պարտ է զհիւանդականն, և ապա 'ի ներքս մուծանել զառողջականն. զի սա առաջին է, իսկ նա երկրորդ եղեալ է: Երկերիւրդ թիւ 'ի քառակաց է. քանզի բաղկացաւ իբրու 'ի սերմանէ 'ի չորից երեքանկիւնեաց, և 'ի չորից չորեքանկիւնեաց, և 'ի չորից հինգանկիւնեաց, և 'ի վեցանկիւնեաց չորից, և յեօթնանկիւնեաց չորից: և կայ օրինակ իմն յեօթներեկին: Եւ երեքանկիւնիք են չորք այսոքիկ, ւ. ք. ք. ք. որ լինին, ի. չորեքանկիւնիք չորք, ւ. ք. ք. ք. լինին. Եւ հինգանկիւնիք չորք, ւ. ք. ք. ք. լինին քառասուն: վեցանկիւնիք չորք, ւ. ք. ք. ք. լինին, Եւ եօթնանկիւնիք չորք, ւ. ք. ք. ք. լինին վաթսուն: Ապա շարադրեալք՝ ծնանին զերկերիւրն:

stitia, alter vero plenitudinem virtutis consummatae. Etenim ab aegrotanti corpore ante omnia abscindeunda est pars morbosa, eique deinde inferenda curatio: haec enim prima est, illa vero secunda fit. Praeterea biscentum numerus ex quaternis constat; gigitur enim velut a semine, ex quatuor trigonis, ex quatuor tetragonis, ex quatuor pentagonis, et ex hexagonis quatuor, quatuorque heptagonis: figiturque, exempli gratia, in septenario gradum. Trianguli vero quatuor sunt isti, i. iii. vi. x. qui conficiunt xx. Tetragoni autem quatuor, i. iv. ix. xvi. faciunt xxx. Ex pentagonis quatuor, i. v. xii. xxi. colligitur xl. Hexagoni porro quatuor, i. vi. xv. xxviii. dant, i. Et heptagoni quatuor, i. vii. xviii. xxxiv. faciunt lx. Haec omnia composita exhibent biscentum.

Ինչո՞ք ապաշխարեալ ան երեք հարիւր վաթսուն և հինգ ասի կեալ:

Cur poenitentiam agens, annis trecentis sexaginta quinque vixisse dicitur?

ՁԴ. Եւ յախ առաջին, տարի ունի աւուրս երեք հարիւր վաթսուն և հինգ. արդ զայնր զապաշխարողին զկեանս՝ նշան եցոյց արեգակնային շրջագայութեանցն: Երկրորդ, որպէս արեգակն՝ աւուր պատճառ լինի և գիշերոյ. 'ի վերոյ երկրի կիսագնդին շուրջ գալով՝ տուընջեան, իսկ ընդ երկրաւն՝ գիշերոյ. այսպէս և ապաշխարողին կեանք՝ 'ի խաւարէ և 'ի լուսոյ բաղկանայ: 'ի խաւարէ՝ յարկածէ ախտիցն և անիրաւութեանցն. և 'ի լուսոյ՝ յորժամ ծագեաց լոյս առաքինութեան, և մաքրագոյն նշոյն նորա: Երրորդ, թիւ լի բաշխեալ ետ նմա, ըստ որում երկնային աստեղացն իշխան արեգակն՝ զարդա-

LXXXIV. Primum, annus dies habet tercentos sexaginta quinque: illius ergo poenitentis vitam symbolo signavit solaris orbitae. Deinde quemadmodum sol est caussa diei, et noctis; diei gyrum agens supra hemisphaerium terrae, et noctis sub terram, sic etiam vita poenitentis ex tenebris et luce constat; ex tenebris, puta ex casibus perturbationum, et injuriarum; et ex luce, quum lux oritur virtutis, et nitidus splendor ejus. Tertio, numerum plenum ipsi dispersitus est, prout caelestium siderum princeps sol adornatus est, sub numero ducto etiam tempore poenitentiam praecedenti, pro oblivione ante factorum

1 Aut, illa enim... ista vero: ut explicat Gloss. * առաջին է զցաւսն յառաջ հանել, և երկրորդ է առողջութիւնն լինել ||. * primum

* est dolorem expellere, et secundum, sanitatem * fieri *.

բեալ է, 'ի Թիւ անկեալ և զյառաջ քան զապաշխարութիւն ժամանակ՝, յանդիմանութիւն՝ որոց յառաջագոյն մեղաւ: 'Բանգի՝ իբրու զի բարի է ան, առատաբար չնորհէ մեծամեծ չնորհս. և միանգամայն ցանկացելոց առաքիտութեանց ջնջէ զՀին զըստգտանա խոշտանգանաց:

Ինքե՛ր վախճանեցելոյ Բնորոյ՝ առ 'ի վերայ զհաճոյս եղև ար:

20. 'Երբ առաջին՝ զի անմահ են ոգիք, յանդիման կացուցանէ. վառն զի և անմարմինք եղեալք՝ դարձեալ հաշոյ լինին: Երկրորդ գովէ զապաշխարողն. վառն զի կաց մնաց 'ի նմին կամս բարուցն, և ոչ ևս փոխեցաւ մինչ 'ի վախճան կենացն. քանզի ահա ոմանք արագայագը ճաշակեալ 'ի քաջալաւութենէ, և յոյս (կամ ցոյցս) տուեալ առողջութեան, դարձեալ 'ի նոյն անդրէն դարձան հիւանդութիւնք:

Օրին է, Եւ ոչ գտանիւր, զի գտեալ փառք:

22. 'Երբ առաջին, վախճան արժաւնաւորաց և սրբոց ոչ է մահ, այլ՝ փոխումն, և յայլ տեղի մատչել: Երկրորդ, հրաշարարագոյն իմն լինալ է. քանզի Թուէր յափշտակիլ, և անտեսաւ ներք լինել. քանզի յայնժամ ոչ գտանիւր: Եւ ցոյց է խնդրեալդ՝ աներեւոյթ լինել, ոչ միայն յաչաց նոցա յափշտակեալ. քանզի յայլ տեղի փոխումն ոչ այլ ինչ է, այլ՝ դիր, այլ զեկուցանի 'ի զգալոյ և 'ի տեսանելոյ վայրէ՝ առ անմարմին և իմանալի տեսակն: Եւ յամպարգեի և նախամարգարէն հասաւ:

1 Վախճանեցելոյ, Decedente, vel ad verbum, defuncto, vitam finiente; juxta enim Philonem quasi mortuus creditur Enoch, ut videtur colligi etiam ex sequentibus: quae esset sententia abhorrens a veritate.

peccatorum. Siquidem ut bonus est Deus, abundanter largitur gratias maximas, et simul studentium virtutibus delicta vetera delicta castiganda.

Quare decedente ¹ Enoch, superinducit illud: Placuit Deo?

LXXXV. **P**rimum quod immortales esse animas declarat; quippe et corpore exutae, iterum placent. Secundò laude prosequitur poenitentem, eo quod perseveravit in eadem mutatione morum, neque recessit usque ad consummationem vitae: ecce enim nonnulli citius expleri videntur, gustata probitate; atque spe ² data sanitatis, denuo in eundem recidunt morbum.

Quid est, Non inveniebatur, quia transtulit eum Deus?

LXXXVI. **P**rimum finis proborum ac sanctorum non est mors, sed translatio, accessioque ad alterum locum. Secundò mirificum ³ aliquid factum fuit; putabatur enim rapti, ita ut invisibilis esset: tunc enim non inveniebatur. Pro indicio est quaeri ipsum ut invisibilem, non solum ab oculis eorum raptum: quandoquidem translatio in alium locum nihil aliud est, quam alibi positio; suggeritur tamen (transpositum esse) ex sensibili visibilique loco ad incorpoream et intelligibilem ideam. Hoc donum et

² Cod. A. յոյս. spes. C. ցոյցս. indicia.

³ Sic Ms. A. հրաշարարագոյն. C. cum Gloss. հրաշագոյն. mirabilis.

⁴ Vel situs, vel humatio.

քանզի ոչ որ զնորա թաղումն գիտաց .
և այլ միւս ևս դարձեալ եղիս յեր-
կրէցս յերկին՝ ըստ երևելումն յայն-
ժամ անձային երեսացն՝ ի վեր հետե-
ալ , և կամ տիրադոյն և իսկապէս ա-
սել՝ համբարձեալ :

protopropheta assequutus est, nam illius
quoque sepulchrum nemo scivit. Alter
etiam praeterea Elias ex terrenis his re-
bus in caelum secundum divinam faciem
tunc sibi apparentem ¹ superiora est
secutus, vel ut proprie dicam, superas-
cendit.

Օ խորք Բանգամայի ընդ ծննդեան Կոյի՝ հայրի
նորա ասէ , թէ Ս Կանգոսայէ զվեղ ի Գոր-
ծոց և ի Գործութեանց , և յերկրէ՝ յորի
նշովեաց ար Թ :

Quomodo illico in ipsa nativitate Noe, pa-
ter ejus dicit, quod Iste quiescere nos
faciet ab operibus et a tristitiis, deque
terra, cui maledixit Dominus Deus ?

25. Ոչ է վայրապար սրբոցն հարց
մարգարէանալ . և զի եթէ ոչ հանա-
պաղ՝ և ոչ յաղագս ամենայն իրաց ,
այլ սակայն գոնեայ միանգամ և յա-
ղագս միոյ իրաց զորս ծանեան (կամ
ծնան), որք արժանի են մարգարէա-
կան գովութեան : Եւ ոչ վայրապար և
այս նշանակ է օրինակաց . քանզի ար-
դարութեան իմն մականունն է՝ լոյ . ո-
րում կցորդութիւն ընկալեալ միտքն՝
հանգստեանէ զմեզ ի չարութեան գոր-
ծոց , և հանգուցէ ի տրտմութեանց և
յերկիւղից՝ աներկեղս և անտրտումս
գործելով : Եւ հանգուցանէ և յեր-
կրային բնութենէս , ի նշովեցոյս՝ որոյ
հասաւ ցաւոտ մարմինս , և արարչա-
կանքն որք տողկեն (կամ մաշեն) զկեանս
իւրեանց ի հեշտ ցանկութիւնս : Բայց
առ ազգեալդ (կամ ճառեալդ) հա-
տուցումն՝ սուտ է ասացեալ մարգարէու-
թիւնն . քանզի ըստ առնս ըստ այսմիկ՝
ոչ եթէ իբրու հանգիստք լինին չարեաց ,

LXXXVII. Non nisi gravi de caussa
sanctorum patres prophetarunt: nam etsi
non semper, neque de omni re, verum
saltem semel, et ob unum, quod nove-
rint ², quicumque digni facti sunt laude
prophetica. Neque inane et hoc symbo-
lum exemplorum est, quoniam Justitiae
cognomen quoddam est Noe ³; de qua
particeps factus intellectus requiescere
nos facit de malitia operum, liberat a
tristitiis timoribusque, securos et laetos
reddens. Facit ut requiescamus etiam a
terrena ista natura maledicta, quam do-
lore affectum hoc corpus attigit, maxi-
me in iis qui causam praebent, atque
conterunt vitam suam voluptatibus. At-
tamen ⁴ attento rerum eventu ad lit-
teram, fallitur prophetia jam prolata;
quia juxta istum virum, non quasi seda-
tio fit malorum, sed vehementior obsti-
natio, et ingentes aerumnae, et inaudi-
tus eventus diluvii. Tu autem diligen-

¹ Tam obscurum videtur dictum, ut possit et-
iam verti, secundum modum, quo tunc poterat
apparere Deo.

² Sic Ms. A. ծանեան, noverunt. C. ծնան,
genuerunt.

³ S. Ambr. de Noe et Arca. c. 1. " Unde
" et Noe dicitur, quod Latine dicitur Justus,
" vel Requies... Justitia... nos requiescere fa-
" cit ab operibus iniquitatis, haec revocat a tri-
" stitia... Requiescamus etiam ab omni cura

" terrenae conversationis, quae corpus nostrum
" atque animam frequentibus vexat doloribus, vi-
" tamque atterit ".

⁴ Ambr. loc. cit. " Noe... requies... Quod
" utique si ad ea quae facta sunt referendum pu-
" tes, cum diluvium sub eo factum est; non re-
" quies hominibus, sed interitus videatur illa-
" tus; nec remissio malorum, sed cumulus mise-
" riarum ".

այլ պնդութիւն սաստկութեան, և արտաանդի տարակոյր աղետից, և նորա գործեալք վասն մեծին ջրհեղեղի: Եւ զգուշեալ սպասեալ, զի տասներորդ է լոյս ի հաղածնէն:

[[Եւ եւ երեք որդիս, սեմ, ամ, և յափեթ:

ter attente, quod decimus est Noe a ter-rigena¹.

Qui sunt tres Noe filii, Sem, Cham, et Japheth?

22. Եւ ընտանեկէն անուանքս այսք են՝ երեք ի բնութենէս իրաց. բարւոյ, և չարի, և անորոշի. զանազանի սեմն բարւոյ, և քամն չարի, և յաբեթն անորոշի:

LXXXVIII. Symbola sunt haec nomina, trium in natura negotiorum, boni, et mali, et indifferentis. Sem exemplum boni, Cham mali, et Japheth indifferentis².

[[Երբ որդի եկեալ մեծ (մեծ) ջրհեղեղի եղև, ի բազմաբարեկամ տեղ ասի մարդիկն ազգն:

Cur ex quo appropinquavit Diluvium, in multitudinem crescere dicitur genus humanum?

23. Եւ իշտ յառաջնէն քան զգաւտառ տանքն՝ այ շնորհքն. զի գործ նորա յառաջագոյն է բարին գործել. բայց սա տակէն հեռեալ լինի: Եւ այս սիրէ և բնասութեալ է, յորժամ հանդերձեալ մեծամեծք ինչ լինին չարիք, մեծամեծաց և բազմաց բարեաց առատութիւն յառաջագոյն ծնեալ լինի: Եւ այսօրինակ և եգիպտոս յեթնամեանս հանդերձեալ անպտուղութիւն լինել, որպէս ասէ մարգարէս, զոյգ թուով ա-

LXXXIX. Semper divinae gratiae praecedunt iudicium³; quoniam opus Dei prius est benefacere, deperdere vero postmodum sequitur. Ipse tamen amat et solet, quando mala sunt futura graviora, ut producat antea majorum multorumque bonorum copia. Hoc pacto et Aegyptus, quum septem annorum futura esset infœcunditas, ut ipse dicit propheta⁴, totidem annis continuo foecundissima facta est per beneficam et

¹ Huc respicit locus Glossarii Armeni, ab uno amanuensium insertus etiam in textu ipso, Cod. A. in serie num. LXXXIX. hoc pacto: « Nonnulli enim asserbant infinita saecula ab Adam usque ad Noe: alii vero Noe dicebant esse primum principium; ideo dicit, diligenter attende, quia Noe ab Adamo decimus est, nec amplius ».

² S. Ambros. de Noe et Arca. c. II. « Sem, Cham, Japheth: quae nomina significant bonum, et malum, et indifferentem ».

³ S. Ambr. ibid. c. III. « Nec solum sanctus Noe abundavit filiorum generatione: sed etiam universa se effudit quam maxime eo tempore generatio. Quod non otiosum videtur. Secuturo enim diluvio non debuit aestimari defuisse gratiam foecunditatis illi generationi, quam diluvia absorbuere: ut quod fuit humani gene-

ris abundantia, divinae deputatur gratiae; quod diluvium secutum est, nostris adscribatur iniuriis, qui peccatis nostris avertimus Domini misericordiam. Sic et in posterioribus invenies, quod secuturam Aegypti sterilitatem praecessit totidem annorum foecunditas... Divinum est igitur quod bona praemittuntur, nostrum quod mutantur ».

⁴ (Ut ipse dicit propheta.) Haec videntur redundare, ut reapse desunt in Cod. C. Sicut et alia verba Glossarii, quae hoc spatium intrusa erant in Cod. A. quemadmodum notavi supra in calce num. LXXXVII. Latine tantum, ubi Arm. lectio sic ferebat. « Եւ քան զքաջութեանս Լեւի. զի ամենք տեղաւ գարս տակին յագամայ փնչ ի նոյ. և այլք զնոյ տակին առաջին սկիզբն. վասն այնք ասէ: Զգուշեալ սպասեալ, և այլն »:

մաց մի զմիոյ հետ՝ քաջաբեր եղև բա-
րեգործականաւ և փրկականաւ զօրու-
թեամբ բոլորեցուն: որովք բարի առ-
նէ, ուսուցանելով ՚ի բաց կալ, և ար-
գելով զանձինս ՚ի մեղաց. զի մի բա-
րիքն փոխեցին առ ընդդէմս: Այսին
այսորիկ և այժմ ՚ի քաջարութիւն ա-
ռեցին քաղաքք յազատութենէ բա-
րուց. զի եթէ յետոյ ապականութիւն
հասցէ ՚ի վերայ, զիւրեանց զանչափ և զա-
ռանց բռնկութեան անիրաւութիւնսն
ըստգտցեն. ոչ պատճառս առնելով
զանձութիւնն՝ որ է անփաստ չարութեան
և չարեաց. վասն զի միայն բարիքն նախ
յառաջագոյն գործ է նորա շնորհել:

Օ. Ինչ է, եւ ի՞նչ նստցէ հոգի ի՞նչ մարդին
յաւիտեան. վասն զի էն նորա մարմնի:

Դ. Նրանման պատահականայ է օրի-
նադրեալն. քանզի անձային հոգին ոչ է
օդոյ շարժումն, այլ հանձարն և իմաւ
տութիւն. որպէս և ՚ի վերայ այնր՝ որ
զտէրունեան խորան արուեստաբար կազ-
մէ բեսելիէլ, ազդեաց՝ ասացեալ, եթէ
եւրոպէս անձային հոգիով իմաստութեան և հան-
ձարոյ: Ի՞նչ այս հոգիս ՚ի մարդկան լի-
նի. այլ ոչ կայ մնայ, և ոչ յաւեժանայ:
Իսկ զպատճառսն ինքն ՚ի վերայ ասէ,
վասն զի էն նորա մարմնի: քանզի մարմնոյն
բոյս բնութեան օտար է յիմաստութենէ՝
ցորչափ ժամանակս ցանկութեան ընտա-
նի է: Այնով յայտ է, զի անմարմնոյն
և անիրանանց ոգւոց ոչինչ ծանր ընդ-
ոտս անկեալ է և խափան եղեալ՝ տե-
սանել և իմանալ զբնութեանն. զի ա-

salutarem vim (creatoris) universorum.
Eo autem (modo) quo benefacit, edoc-
cet abscedere et abstinere seipsos a
peccatis, ne bona in contraria demuten-
tur. Propterea et nunc in generosam
virtutem creverunt civitates de liberta-
te morum: ut siqua postea corruptio
superveniat, proprias improbabit ne-
quitias extraordinarias ac irremediabi-
les; minime pro causa habentes divini-
tatem, quae immunis est malitia et ma-
lis: sola enim bona prius largiri est opus
ejus.

*Quid est, Non permanebit spiritus meus
in hominibus in aeternum, quia carnes
sunt ipsi?*

xc. Oraculum est velut lex prola-
tum: Divinus enim Spiritus¹ non est ae-
ris motus, sed intellectio et sapientia;
sicut et super illum, qui dominicum ta-
bernaculum artificiose construit, is est
Besiel, influit, cum dixit, quod *replevit
eum divino spiritu sapientiae et intellectu-
nis*. Iste ergo spiritus in homines venit,
sed non permanet, neque perseverat.
Rationem autem ipse adjicit, dicens:
quia carnes sunt; carnis enim indoles
aliena est a sapientia, quatenus familia-
ritatem inquit cum cupiditate. Unde pa-
tet, quod incorporeis levibusque² ani-
mis nihil grave sub pede occurrat, aut
obstaculo sit ad cernendam intelligen-
damque conditionem naturae, quia pu-

¹ S. Ambr. de Noe et Arca. c. iii. num. 7.
" Spiritus sanctus spiritus sapientiae est, spiritus
" cognitionis. Habet ergo sapientiam, habet et
" disciplinam; sicut et de Besiel qui sacrum
" tabernaculum divino oraculo jussus est facere,
" ait Scriptura: *quia repletus est spiritu pruden-*
" *tiae et disciplinae*. Hic ergo spiritus datur ho-

" ne non permanet, causa proditur; *quia caro*
" *sunt*. Carnis enim natura disciplinae repugnat,
" quia voluptati obtemperat. Sequentia S. Pa-
ter refert ad Jesum Christum.

² Vox Arm. *անիրան*, videtur expressio Gr.
vocis, *ἀναρής*, *intangibilis*: nam et pro *ἀφ᾽*, in-
venitur in Arm. dictum *իրան*, etsi id variis gau-
deat significationibus, ut *humeri*, *scapuli*, etc.

նապակ հանճար և հաստատութիւն
ոտացեալ լինի :

Ինչէ՞ր առաջ ճարտան եղիցին ահ հարեալ
և բան :

ՂԱ. ( ) Եւրդկային կեանս որոշել
թուի թուով այսու , բազումն ցուցա-
նելով նախամասնութիւնս պատուոյ :
Վանդինախ առաջին է 'ի միակացն ըստ
շարադրութեան 'ի հնգետասանեկէն :
Իսկ հնգետասաներորդ բանն լուսաւո-
րատեսլագոյն է . քանզի լուսին հնգե-
տասաներորդին լուսալիր լինի , փո-
խանակելով յարեգականէ զլոյսն՝ երե-
կուն , և այգուն նմա 'ի ձեռն տայ . մինչ
զի յայնմ՝ գիշերի խաւար ոչ երեւել ,
այլ առնայն ինչ լոյս գու . Եւ երկրորդ ,
հարիւր և քսանն՝ երեքանկիւնի է թիւ ,
և երեքանկիւնեաց հնգետասաներորդն :
Երրորդ՝ զի բազկացաւ 'ի հանգիտէն
և յանհանգիտէն՝ ըմբռնեալ իշխա-
նութեամբ (զօրութեամբ) զուգու-
թեան վաթսուն և չորիցն՝ յիսուն և
վեցին : Եւ վաթսուն և չորքն հանգիտու-
թիւն է , բազկացեալ 'ի միակացն աւել
լորդաց ութից սոցա , Խ . Գ . Ե . Զ . Է .
Թ . Ժ . Ի . Լ . որոց ըստ մասին շարա-
դրութիւն չորեքանկիւնիս ծնանի , գլխաւ
ւորեալ 'ի վաթսուն և 'ի չորս . և է սա
քուեայ , միանգամայն և չորեքանկիւ-
նի ծնեալ : Եւ 'ի միակաց կրկնակացն
եօթն , յիսուն և վեցն անհանգիտու-
թիւն , բազկացեալ յեօթնէ յերկու-
րակէ դարիցն , որք ծնանին զայլ եր-
կարմն սոցա . Խ . Գ . Զ . Է . Ը . Թ . Ժ . Ի .
որոց շարադրութիւնն յիսուն և վեց :
'Շարորդ՝ բազկացաւ 'ի չորից , 'ի միոյ
երեքանկիւնոյ 'ի հնգետասանեկէ . և 'ի
միւսոյ 'ի չորեքանկիւնոյ՝ 'ի քսան և 'ի
հնգէ . և յերրորդէ 'ի հինգանկիւնէ ,

rum ingenium una cum constantia ac-
quiritur .

*Quare dies hominum erunt anni centum
viginti ?*

xcı. Humanam vitam praescribere
videtur hoc numero, multiplicem indi-
cans praerogativam honoris . Primo enim
est ab unitatibus secundum composi-
tionem ex quindecimali; quindecimi autem
ratio est lucidioris speciei: quoniam lu-
na in decimoquinta luce plena efficitur,
mutuans de sole lumen vespere, et mane
illi tradens; ita ut ea nocte tenebrae
vix appareant, sed totum lumen sit. Se-
cundò centum et viginti triangulus est
numerus, et ex triangulis est decimus
quintus . Tertiò quia coalescit ex pari
et impari, comprehensus vi facultatis pa-
riter concurrentium sexaginta quatuor
cum quinquaginta sex. Nam sexaginta
quatuor paritas est composita ex unita-
tibus imparium istorum octo, i. iii. v .
vii. ix. xi. xiii. xv. quorum per partes
reductio in quadrangulos, parit sum-
mam sexaginta quatuor: istud autem cu-
bus est, et simul quadratum natum. Ex
unitatibus autem dupplicibus septem¹
(oritur) imparitas quinquaginta sex,
composita ex septem geminis paribus,
generantibus alias productiones² isto-
rum, ii. iv. vi. viii. x. xii. xiv. quo-
rum summa est quinquaginta sex. Quar-
tò coaluit ex quatuor; ex uno triangu-
lo, nimirum quindecim; et ex altero
quadrato, nempe viginti quinque; et ex
tertio quinquangulo, ex triginta quinque;
et ex quarto sexangulo, ex quadraginta
quinque, juxta eandem analogiam. Sem-
per enim quintus accipitur secundum

¹ Cod. C. natum ex unitatibus dupplicibus octo.
est autem imparitas etc. Sed lectio A. concordat
cum sequentibus, ubi septies adducuntur nume-

ri duplicati.

² Cod. C. գերկանք . duplicationes (vel ge-
minos).

յերեսունէի հնգէ . և 'ի չորրորդէ 'ի վեցանկիւնոյ' 'ի քառասուն և 'ի հնգէ , ըստ նմին համեմատութեան : Վանգի միշտ հինգերորդն առեալ լինի և ըստ իւրաքանչիւր տեսակի . քանզի երեքանկիւնեացն 'ի միակէն հինգերորդն լինի հնգետասանն . իսկ քառանկիւնոյն նոյնպէս հինգերորդն 'ի միակէն՝ քսան և հինգ . և հինգանկիւնեացն 'ի միակէն , հինգերորդն , երեսուն և հինգ . և 'ի վեցանկիւնոյն 'ի միակէ հինգերորդ , քառասուն և հինգ : Եւ իւրաքանչիւր ոք թիւ 'ի սոցանէ տէրունեան է , և նուիրեալ . հինգետասանն՝ որպէս ցուցեալ է . իսկ քսան և հինգ՝ ղևտական տոհմին է . և երեսուն և հինգն՝ 'ի կրկնական տրամագրաց է թուականի , և երկրաչափականի , և յարմարականի : Իսկ վեչտասանն , ԺԸ . ԺԹ . ին . որոց շարադրութիւն ծնանի զեօթանասուն և զչորսն , որով ստեղծանին եօթնամսեայքն : Եւ քառասուն և հինգ յերեք պատկացն տրամագրաց է : Իսկ այս վեչտասանս , իննուտասն , քսան և երկուս , քսան և ութ , որոց շարադրութիւն ծնանի զութսուն և զհինգ . և 'ի սմա ստեղծանին իննամսեայքն : Եւ հինգերորդման ունի հնգետասան . և շարադրութիւն երկպատիկ իւր . իբր թէ՝ որպէս երկիցս վաթսուն , չափ ամենեցուն . եւ իցս քառասուն , տեսակ մարգարէութեան . չորիցս երեսուն՝ ազգ էիցս . հնգիցս քսան և չորք , աւուր և գիշերոյ չափ . վեցիցս քսան , սկիզբն . ութիցս հնգետասան , ամենաճառագայթ . տասնիցս երկուտասան , կենդանաբեր . երկուտասանիցս տասն , սք . հնգետասանիցս ութ , քուեայ առաջին . քսանիցս վեց , լինելութիւն . քսան և չորիցս հինգ ,

singulas species : nam ex triangulorum unitate quintus fit quindecim: itidem quadrangulorum quintus ex unitate, viginti quinque ; et quinquangulorum ex unitate quintus, triginta quinque ; et ex sexangulorum unitate quintus, quadraginta quinque . Unusquisque autem ex his numerus dominicus est, et sacer ; quindecimis, ut probatum fuit ; viginti autem quinque Levitiae est tribus¹ ; et triginta quinque ex duplici diagrammate est Arithmeticae, Geometriae, et Harmoniae . Verum xvi. xviii. xix. xxi, quorum compositio parit septuaginta quatuor, quo creantur septemmensuales (nati): et quadraginta quinque ex triplici diagrammate est . Hujus autem sexdecim, novemdecim, viginti duo, viginti octo ; quorum compositio parit octoginta quinque, in quo procreantur novemmensuales . Quintò partes habet quindecim, et compositionem duplicem sibi propriam ; quippe, bis sexaginta mensura (est aetatis) omnium ; ter quadraginta, idea prophetiae² ; quater triginta, gens ; quinquies viginti quatuor, diei noctisque mensura ; sexies viginti, principium ; octies quindecim, splendore plenus ; decies duodecim, vivifer (zodiacus) ; duodecies decem, sanctus ; quindecies octo, cubus primus ; vigesies sex, creatio (genesis) ; vigesies quater quinque, sensus species ; trigesies quatuor, stereometriae initium ; quadragesies tria, plenitudo ; principium, et medium, et finis : sexagesies duo, femina ; centum et viginti unum, mas . Unusquisque autem istorum numerorum magis naturalis est, ut in singulis probatur . At compo-

¹ Confer cum verbis sacrae scripturae . Numer. C. viii. v. 24 .

² Gloss . * Մարգարէն մովսէս քառասնամայ էր . յորժամ փախեալ 'ի մագիամ . զայն ցուցանէ բանս . ու այլ զերեքն առնու , թէ մարգարէն զանցեալն և զներկայն և զապագանսն

տեսանէ || . * Moyses propheta annorum erat " quadraginta, quum fugivit in Madiam ; id in- " dicat dictum hoc: tria vero adhuc assumit, eo " quod prophetae vident praeterita, praesentia, " et futura u . Poterat observare et ter quadraginta, ut 120 . sub alio sensu .

զգայութեան տեսակ . երեսնիցս չորք , հաստատաշափութեան սկիզբն . քառասնիցս երեք , լիւր . սկիզբն , և մէջ . և վախճան . վաթսնիցս երկու , եգ : հարիւրեքսանեւմի , արու : և իւրաքանչիւրոք 'ի թուոցս յայսցանէ բնականագոյն է , որպէս 'ի յատուկան ցուցանի : Եւ շարադրութիւնն կրկին է . քանզի լինի երկերիւր քառասուն . որ է նշանակ' երկպատկի արժանի լինել կենաց . քանզի որպէս թիւ ամաց կրկնեալ է , այսպէս և զկեանս կրկին կարծելի է . է ինչ որ հանդերձ մարմնով , և է ինչ որ առանց մարմնոյ պարգև առնուլ զմարդարէն , զիւրաքանչիւրոք Խրեւոյն և ամենակատար : Եւ երկերորդ , զի հինգերորդ և վեցերորդ ծնանի , երեք թիւքն բազմապատիկ եղեալք , Երիցս չորք հնգիցս . քանզի երիցս չորք հնգիցս կատարեն զվաթսունն : այսպէս և զհարիւր և զքսանն միւստմիոջէքն չորիցս . հինգ վեցիցս . քանզի չորիցս հինգ վեցիցս լինի հարիւր և քսան : Եւ թեւերորդ՝ զքսանն առեալ թիւ , յորում մարդոյն սկիզբն է , զփրկանսն . զքսանն երկիցս և երիցս առ միմեանս աճեցուցանելով , իբրու թէ որպէս , քսան , քառասուն , վաթսուն , լինի հարիւր և քսան : Եւ մի գուցէ թէ ոչ է ընդհանուր սահման մարդկային կենացս հարիւր և քսան ամբն , այլ միայն յայնժամն եղելոց մարդկան՝ որք հանդերձեալ էին յապականութիւն դառնալ ջրհեղեղան , յետ այսչափ թուոց ամաց՝ զորս ձկտեաց հաշտ բարերարն՝ տուեալ մեղացապաշխարութիւն : Եւ այց սակայն յետ սահմանիս այսորիկ առելի կեանս կեան 'ի յետ սոցայն դարս :

sitio duplex est, fit enim ducenti quadraginta, quod est signum duplici dignum esse vitae : nam sicut numerus annorum duplicatus est, sic et vitam duplicem aestimare licet; unam cum corpore, alteram sine corpore donum accipere prophetiae unumquemque sanctum et perfectissimum. Sextò quia quintus et sextus exurgit, tribus numeris multiplicatis, ter quatuor quinquies; quoniam ter quatuor quinquies perficiunt sexaginta: similiter centum et viginti pariunt sequentia, quater quinque sexies; quater enim quinque sexies conficitur centum et viginti. Septimò, accepto numero viginti, in quo hominis initium est redimendi, viginti inquam bisque terque in se ductis, ut viginti, quadraginta, sexaginta, fit centum et viginti (additis). Sed forsán non est generalis terminus vitae humanae numerus annorum centum et viginti, verum tantum tunc temporis existentium hominum, qui perituri erant dilavio post tot annorum intervallum, quod prolongavit benignus benefactor, data peccatis poenitentia; quum post dictum terminum ampliorem vitam vivere sequentibus saeculis.

Ինչէն ՚ի հրեշտակաց, և ՚ի կանանց
հսկայն :

*Qua ratione ex angelis, et mulieribus
gigantes ?*¹

ՂԲ. Բերթողք զհսկայն երկրա-
ծինս պատմեն երկրի մանկունս : Իսկ
սա պիտակաբար և յաճախ վարի ան-
ուամբդ, կամեցեալ ցուցանել առաւե-
լութիւն մեծութեան մարմնոց, և հայ-
կաչափաց. և խառնակ յերկուց պատ-
մէ զսոցա լինելութիւն, ՚ի հրեշտակաց,
և ՚ի մահկանացու կանանց : Բայց հո-
գեոր է հրեշտակաց էութիւն. բայց
բազում անգամ դէպ լինի՝ զի նմանին
մարդկան տեսլանց, առ ենթակայ
պէտսն փոխեալ կերպարանին. որպէս
յաղագս առ կանայս գիտանալոյ ՚ի հայ-
կից ծնունդ : () Ի թէ մայրենի անզգա-
մութեան մանկունքն նախանձորդք և
ղիցին, ՚ի հայրենի առաքինութենէն
խուսեալք ՚ի բաց գնացեն. կամօք ա-
խորժութեան վատթար ազգին, և քա-
մահանօք ամբարհաւաճութեան վեհին,
իբրու կամաւոր անիրաւութեանց պար-
տապանք դատապարտեալք լիցին : Բայց
կոչէ՝ է երբէք՝ զհրեշտակս նոյ որդիս.
վասն զի եղեն ոչ յովեքէ ՚ի մահկանա-
ցուէ անմարմինքն. բայց առանց մար-
մնոց հոգիք : Եւ անաւանդ զի յորդորաւ
կանս (մովսէս) զբարի և զքաջ արմն
որդիս նոյ անուանէ. իսկ զվատթարսն և
զչարսն՝ մարմինս :

XCII. Poetae² gigantes terrigenas re-
ferunt, ut Terrae filios. Is (Moyses)
autem improprie et frequenter usurpat
id nomen, volens ostendere amplitudi-
nem corporis Procerum, ac Haicum³
(ut primum Herculem) imitantium.
Commixtam autem refert istorum pro-
creationem ex duobus, ex angelis nimi-
rum, et mortalibus mulieribus. Enim
vero spiritalis est Angelorum substan-
tia, passim tamen occurrit, ut hominum
imitantes speciem pro rebus usurpandis
se se commutant formanturque ; sicut
in mulieribus cognoscendis pro genera-
tione Haicorum (gigantium). Quod si
maternae⁴ nequitiae pueri aemulatores
existant, ex paterna virtute recedentes
abeant juxta placitum voluntatis gentis
pravae, et ob contemptum Supremi En-
tis superbum sicut voluntariae injuriae
rei condemnentur. Caeterum aliquan-
do Angelos vocat Dei filios, quoniam
non ab ullo facti sunt mortali incorporei,
quum sint spiritus corpore carentes. Potius
autem exhortator iste (sive prae-
ceptor Moyses) optimos praeditosque
virtute viros filios Dei nominat, pessi-
mos vero et pravos, corpora (vel car-
nes)⁵.

¹ Vetus vietusque error fuit nonnullorum, no-
minatos in scriptura sacra filios Dei, sc. posteros
Seth Deo charissimi, confundere cum Angelis:
quod est absurdissimum. Sed Philo non negligit
subtexere etiam veram sententiam in calce totius
solutionis.

² D. Ambr. de Noe et Arca. c. xv. n. 8.
» Non Poetarum more gigantes illos terrae filios
» vult videri divinae scripturae conditor: sed ex
» Angelis et mulieribus generatos adserit, quos
» hoc appellat vocabulo, volens eorum exprimere
» corporis magnitudinem «.

³ Armenii primum patriarcham nationalem,
nomine *Hajk*, generosum gigantem adducunt pro
exemplo cujusque hominis fortitudine ac statura
praevalentis: ut Graecis Hercules erat.

⁴ Ambr. loc. cit. » Mentis vigorem quo ni-
» hil habet anima pretiosius, aversantur, et se
» carnis hujus imitatores velut maternae exhibent
» stoliditatis heredes «.

⁵ Epilogus verus destruit praemissam totam
fabulam, quia posteri Seth erant illi, qui a Moy-
se filii Dei, sive Angeli vocantur.

Օ քնէ, Հոգաշա խորհեալ, զի արար զհմարդն 'ի վերայ երկրի, և զնոր փո ած:

Quid est, Curavit cogitabundus, quia fecit hominem in terra, et in mente revolvit?

ԴԳ. Բնութիւն կարծեն զգծումն ցուցանել յանձնութեան 'ի ձեռն անուանց. բայց ոչ բարիորդ կարծեն. քանզի անանց փոփոխելոյ է անձնութիւնն. և ոչ հոգալ խորհելով, և ոչ ընդ միտ ածել յայտականք զգծման են, այլ լուսաւոր և ստորգ խորհողոյ, որ հոգայցէ ընդ միտ ածելով զպատճառն՝ յաղագս որոյ արար զմարդն 'ի վերայ երկրի: Եւ քանզի երկիր տեղի թշուառութեան է, երկնաւորն և մարդն՝ խառնուած, բազկացեալ 'ի յողոյ և 'ի մարմնոյ, 'ի լինելութենէն մինչ 'ի վախճան ոչ այլ ինչ, այլ գիտելի է: Եւ զայսոսիկ հազարով և ընդ միտ ածելով հօրն՝ ոչ ինչ երեւի հրաշափառադոյն. զի և չարութիւն յառաջ քան զառաքինութիւն բազումք ստանան, յարձակմամբք երկուք վարեցեալք վերնագունիւք, մարմնոյն ընդութեամբ ապականացուի, և սառառուտ տեղեալ երկրի ամենայնի յեանով:

Ի նորէր սպասեացեալ զմարդն ջնջել, և զանառանսն ընդ նմա ապախել ած. զի 'ի մարդոյ մինչ յանասանս, և 'ի սողնոյ մինչ 'ի թռչանս. խնդի զինչ մեղանքին անասանս:

ԴԵ. Առաջ այսպիսի է. ստորգ գիտուն առնէ, զի ոչ հարկաւորապէս նախա

xciii. *Quidam putant¹ poenitere Divinitatem videri his verbis; verum haud recte putant: quoniam immutabilis est Divinitas; nec (illud) curare cogitando, neque agitare in mente, indicia poenitentiae sunt, sed lucidi certique consilii, quo curam praesefert agitando in mente causam, propter quam fecit hominem super terram. Quoniam autem terra locus est miseriae, etiam caelestis ille homo, mixtura, conflata ex anima et corpore, ab ipsa natiuitate usque ad finem nihil aliud est, nisi cadaueriger. Haec ergo curare ac perpendere Patrem, nullum apparet paradoxum. Siquidem et malitiam ante virtutem plures sibi acquirunt, impetu duplici ducti superius dicto², corporis natura corruptibilis, et horrido (vel algido) terrae situ cunctorum infimo.*

*Cur minatus hominem delere, iumenta quoque cum illo corrumpere ait, ab homine (inquiens) usque ad pecus, et a reptilibus usque ad volatilia? quid enim peccare poterant irrationalia?*³

xciv. *Littera sic se habet: certiores nos facit, quod non necessarie ac pri-*

¹ Fragm. ex collect. Joan. Monachi, in fine op. Philonis. Gr. Lat. p. 669. Φίλωνος, ἐκ τῶν β' τῶν ἐν Γένεσι ζήτημάτων.

Ἐνιοι νομίζουσι μεταμείλαιαν ἐμφάνεσθαι περὶ τὸ θεῖον διὰ τῶν ὀνομάτων. οὐκ ὡς δὲ ὑπονοοῦσι. Χωρὶς γὰρ τοῦ (μὴ) τρέπεσθαι τὸ θεῖον, οὐτε τὸ ΕΝΕΘΥΜΗΘΗ, οὐτε τὸ ΕΝΕΝΟΗΣΕΝ (vel διανοήθη) δηλωτικὰ μεταμείλειαι ἴστί, ἀλλ' ἀκραιφνοῦς λογισμοῦ περισχεμμένου τὴν αἰτίαν, ὥς ἵνα ἐποίησεν τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς.

² Vel superiori, violentiori: quod fortasse vo-

luit designare Cod. C. habens, *վերագոյնք*, superiores.

³ S. Ambr. loc. cit. n. 10. « Quid laeserant irrationalia? Sed quia propter hominem illa facta erant, eo utique deleta, propter quem facta sunt, consequens erat ut etiam illa deleterentur; quia non erat, qui his uteretur. « Sensus autem altiore illud manifestatur, quia homo mens est, quae est rationis capax; homo enim definitur animal vivum, mortale, rationale. Principali igitur extincto, etiam sensus

կին վասն ինքեանց եղեն անասունքդ ,
այլ յաղագոս մարդկան , և սոցայն սպա-
սաւորութեան . որոց ապականելոց , յի-
րաւի և նոքա ընդ սոսա ապականին ,
յորժամ ոչ ևս են այնորիկ՝ յաղագոս
որոց եղենն : Իսկ առ 'ի միտս . վասն զի
նշանակաւ մարդ 'ի մեզ միտքս են , և
անասուն՝ զգայութիւնքս . առաջնոյ իշ-
խանին խանգարեցելոյ , և ապականե-
ցելոյ 'ի չարութենէ , կորնչի ընդ նմա
և ամենայն զգայութիւն . վասն ոչ ինչ
ունել առաքինութեան նշխար , որ է
(կամ էր) փրկութեան պատճառ :

Ինչէ՞ր ասէ , սրբորեցոյ , զի արարի
վնասայ :

ՂԵ . Եւ յախ առաջին՝ դարձեալ իբրեւ
զմարդն պատմէ գլխաւոր իմն . այլ սա
կայն իսկապէս ան ոչ բարկանայ , այլ
անկցորդ է և 'ի վեր քան զամենայն
ախտս : Եւ զի կամի զայն յանդիման կա-
ցուցանել , առաւելութիւն 'ի կիր ա-
ռեալ , զի այնչափ աճեցին մարդկան
անօրէնութիւնք , մինչ զի և զանբար-
կանալին բնութեամբ հրաւիրել և յա-
ռաջ կոչել և յորդորել 'ի բարկութիւն :
Եւ իրկորդ՝ առակէ նշանակաւ , զի ե-
ղեալքն խառնաբնորք՝ են և պարտա-
պանք . իսկ որ 'ի խորհրդոյ իմաստու-
նէն , ուսեալք (կամ որոշեալք) են և
սահմանեալք՝ և գովելիք :

Ինչէ՞ր այժմեայ ասի խորհոս գրասել
յայ :

ՂԶ . Եւ յախ՝ ժամանակն խնդրէ ըզ-
բաղդատութիւն : Եւ ասն զի այլքն ա-
մենեքին վասն ապաշնորհութեան խո-
տեցան , զարդարն փոխանակ դնէ՝ չնորհ

ո omnis extinguitur; eoquod nihil reliqui ad sa-
lutem supersit, cum salutis fundamentum vir-
tus defecerit « .

1 Cod. C. էր . erat .

2 Arm. որոմեայ , annuit Gr . ἐνεδυσμῆσθαι .

marie propter se ipsa facta sunt anima-
lia, sed propter homines, et pro servi-
tio illorum: quibus corruptis, jure me-
ritoque et illa cum istis corrumpuntur,
quum non amplius sunt illi, in quorum
gratiam facta fuere. Ad mentem vero,
quoniam symbolice homo est in nobis in-
tellectus, et animal sensus, primo prin-
cipe depravato corruptoque a malitia,
perit cum illo et omnis sensus, eoquod
nullas habuerit virtutis reliquias, quae
est ¹ salutis causa .

Cur dicit, *Indignatus sum* ², *quoniam*
feci eos ?

xcv. **P**rimum rursus tamquam de ho-
mine narrat celebre quoddam; verum
tamen proprie Deus non irascitur, sed
immunis est, et superior omnibus per-
turbationibus. Vult ergo illud demon-
strare, excessu usurpato, quod adeo cre-
verint hominum iniquitates, ut vel ipsum
ex natura ira carentem invitarent ac
provocarent ad iram. Secundò monet sub
figura, quod insipienter acta, sunt etiam
punitioni obnoxia; quae vero ex consi-
lio sapientiae procedunt definitive ³, lau-
dabilia .

Cur nunc dicitur Noe gratiam invenisse
coram Deo ?

xcvi. **P**rimum tempus postulat com-
parationem. Quoniam alii omnes ob in-
gratitudinem rejecti sunt, iustum vice
eorum ponit, gratiam invenisse asserens;

quod non recte expresserant nonnulli, *cogitavi* .

3 Cod. A. առեալք , edocti; sed in marg.
reponit, որոշեալք , distincti, quam solam lectio-
nem praefert Cod. C .

գտանել ասացեալ, ի՞նչ վասն զի մի միայն նա շնորհի արժանի եղև, քանզի առհասարակ ամենայն ազգ մարդկան բարերարութիւն գտեալ էր, այլ վասն զի միայն շնորհակալու երեւցաւ: Երկրորդ՝ յապականութիւն մատնեցելոյ ազգին՝ բայց միոյ տան, հարկաւոր էր ըզմնացեալն իբրև զսերմն և զկայծակն կենդանութեւն լինելոյ նոր ազգի մարդկան՝ նծային շնորհի արժանի լինել ասել. և զի՞նչ շնորհ մեծ է քան զայն՝ նմին և՛ վախճան և՛ սկիզբն լինել մարդկան:

Ի՞նչ էր յապաս կամարելով զնոյ՝ ոչ ՚ի նախնեաց, այլ յառաքինութեանց:

ԴԵ. Եւ յախ՝ զի որք ըստ նորայն ժամանակի էին մարդիկ, չարք էին: Երկրորդ՝ օրէնս կամաց դնէ. զի առաքինոյն՝ առ շնորհիւ ազգ է առաքինութիւն. քանզի մարդկան ազգ՝ մարդիկ, և ոգւոց՝ առաքինութիւնք: Եւ ասն որոյ ասէ, որքա՞ր էր, խորաբալ, կաճոյ: Եւ արդարութիւն, և կատարելութիւն, և հաճութիւն առ ՚ի յմեծ, առաքինութեանց մեծամեծքն են:

Օ՞րէն, եթէ Ի՞յդախեցաւ երկիր առաջից, և Լաւ երկիր յանդաւանդից:

ԴԸ. Եւ ասաց զպատճառն ինքն, զի յազադս երկրին ապականութեան զա-

1 Praesens et sequens caput auctoris nostri sic in unum conflantur apud S. Ambrosium loc. cit. 2 Ad condemnationem autem ceterorum, et 3 ad expressionem pietatis divinae dicitur Noe 4 apud Deum gratiam invenisse. Simul ostenditur 5 quod hominem justum non obumbret aliorum 6 offensio, quando ipse ad totius generis reservatur seminarium, qui non generationis nobilitate, sed iustitiae et perfectionis merito laudatur. Probat enim viri genus virtutis propria est; quia sicut hominum genus homines, ita animarum genus virtutes sunt. Etenim familiae hominum splendore generis nobilitantur:

non quod ipse solus dignus fuerit gratiae, quum universim totum genus humanum beneficio cumulatum fuerat, sed quia solus gratiae memor apparuit. Secundò corruptioni tradita generatione, excepta una familia, necesse erat istam residuam, velut semen et scintillam vitae futuram novi generis humani, divinae gratiae dignam fuisse asserere: et quae gratia major illa est, ut idem finis, ac principium fieret hominum? 1

Quare generationibus annumerat Noachum non ex majoribus (suis), sed ex virtutibus (propriis)?

xcvii. Primum, quia sui temporis homines mali erant. Secundò legem ponit voluntati; quia virtutis studioso pro vera generatione est virtus: siquidem hominibus generationes sunt homines, animis vero virtutes. Propterea dicit, *justus erat, perfectus, et (Deo) placens* 2. Justitia autem, et perfectio, atque complacentia apud Deum, virtutum maximae sunt.

Quid, quod Corrupta est terra coram Deo, et impleta est terra injustitia?

xcviii. Rationem 3 ipse reddidit, eo quod ob terrae corruptionem asseruit

9 animarum autem clarificatur gratia splendore 10 virtutis 11.

2 Origen. Select. in Gen. vi. 9. 3 *Hae sunt generationes Noe*, etc. Si communiori sensu haec 4 scripta essent, his verbis, *Hae sunt generationes Noe*, adjungendum erat, *Noe genuit tres filios*. Nunc vero quoniam justitia erat generatio ejus, prius dictum est, *hae sunt generationes*, et additum: *vir erat justus* 5.

3 Ambros. loc. cit. c. v. n. 11. 4 *Causa 5 terrenae corruptelae manifesta est, eo quod 6 iniquitas hominum terram corruperit* 7.

նիրաւութիւն ասացեալ . քանզի վր-
կութիւն 'ի սոսա մանաւանդ արդարու-
թիւն է, և մարդկան, և աշխարհիս մա-
սանց՝ երկնի և երկրի :

Օ քննէ, 'ի պատկերաց ամենայն մարմնի սնա-
նապարհս 'ի վերայ երկրի :

Դ Բ . 'Երբ ասացին՝ զինքնասէր մար-
դըն մարմին ասաց . վասն այսորիկ յա-
ռաջագոյն ասաց մարմին, 'ի վերայ երեւ-
ող զնորին մարմնոյն, այլ 'նորի, յայտ
է թէ 'ի մարդոյն սակս . զի անվար կե-
նաց խառնավար՝ է մարմին : Երկրորդ,
պատճառս հոգեկան ապականութեան
կարծեալ, որ և ճմարիտ է, զմարմինն .
քանզի վայր ցանկութեան է . յորմէ իբ-
րու յաղբերէ վիժին ցանկութեանց և
այլոցն ախտից առանձնաւորութիւնք :
Երրորդ, բնականագոյն 'նորս, կողմա-
նաւորքն հոլով է ընկողմանեալ և զա-
ռիկողեալ, կամ 'ի յաղղոյ դերանու-
նութենէն յիշխէ : քանզի որում պա-
տիւ մատուցանեմք՝ զնա ոչ իշխեմք կռ-
ջել իսկ անուամբն, այլ ինքնին : 'Ե-
տուստ և պիթագորականացն առեալ
սկիզբն՝ ինքն ասաց, նազեցուցանելով և
պանծալի առնելով զպատմողն վարդա-
պետն, և անուամբն կողմամբ երկիւղի :
'Երբ սովորութիւն կալաւ և 'ի քաղաքս
և 'ի տունս . քանզի ծառայքն եկելոյ
տն ասեն՝ թէ ինքն հրանէ . և ըստ քաղա-
քի քաղաքի յորժամ իշխան եկեսցէ,
զինքն անուն ձայնեն նմա : 'Եւ այց յոյր

iniquitatem: liberatio enim ab ista (vel,
in his) ¹ potius justitia est, tum ho-
minibus, cum mundi partibus, caelo et
terrae .

Quid est, Corruptit omnis caro viam ejus
(vel ipsius) ² super terram?

xcix . Ante omnia hominem proprio
amori deditum carnem ³ dixit: ideo ubi
antea dixerat, caro (erat), induxit non
eandem carnem, sed ejusdem, puta ho-
minis (vel de ipso homine) ; qui enim
vitam ducit incultam, perplexamque in-
temperantia, caro est. Secundò causam
spiritualis corruptionis supponit, ut ve-
rum est, carnem ⁴ ; quia sedes cupidi-
tatis est, unde tamquam ex fonte scatu-
riunt concupiscentiarum caeterarumque
passionum proprietates . Tertiò magis
naturaliter ejus, casus est partialis de-
clinatus (ab Is), vel de recto pronomi-
nis, (Ipse,) ipsius . Cui enim honorem
referimus, talem vix audemus proprio
vocare nomine, sed per Ipse . Hinc et
Pythagoraeorum sumptum principium,
Ipse dixit, gloriose praedicando praece-
ptorem, veriti nominatim eum appella-
re . Idem mos obtinuit et in civitatibus
domibusque ; nam servi de domino ⁵ ad-
veniente dicunt, Ipse intrat : et singula-
rum urbium princeps dum venerit, ean-
dem appellationem Ipse proferunt de il-
lo . Sed quorsum ista proluxe a me re-

¹ Cod. A. 'ի սոսա . in his . C. իսկ սո . uti-
que ista .

² Philo accipit praecipue pronomen αὐτοῦ, ut
ipsius, sive ejus, sc. Dei: quamquam supponens
et alterum sensum, quo in sacris litteris tam
Lat. quam Arm. exponunt suam, ad carnem
humanam tantum referendo: ut habet etiam Am-
brosius; qui tamen adjicit et haec, loc. cit. n.
12. » Alii habent: Viam ipsius, hoc est, Dei « .

³ Ambr. ibid. » Carnem hic posuit pro ho-
mine terreno, in quo carnis illecebra viam ejus
» corruperit « .

⁴ Ambr. ibid. » Itaque caro causa fuit cor-
rumpendae etiam animae, quae velut regio
(al. origo) et locus est quidam voluptatis, ex
» qua velut a fonte prorumpunt concupiscentia-
rum malarumque passionum flumina, lateque
» exundant « .

⁵ Hinc patet, etiam apud Ambros. loc. cit.
legendum esse, » Hoc solent verbo Domini de-
clarari « . ubi editt. praeferre dicuntur, Hoc
solet verbo Domini declarari; Mss. autem, Hoc
solet verbo Domini declarare: quorum utrumque
caret certo sensu .

ասկս զայսոսիկ երկայնեցի : Եւ ամենայ
ցուցանել՝ զի հայրն բոլորեցուն այժմ
յիշեցեալ . քանզի երգեցեալքն առա-
քինութեանց՝ եւրա ամենայն բարիք , և
պատկաւարեալ անուանք , վասն պատ-
կաւանաց եղ՝ զգուշացեալ , վասն զի ա-
պականութիւն հանդերձեալ եր ածել
'ի վերայ : Եւ զերանուանութեան խո-
տորումն 'ի պատիւ առեալ ընկալաւ ,
ասելով՝ Թէ Եւ պականեաց ամենայն մար-
մին զճանապարհ իրիւն . քանզի արդա-
րեւ զհօրն ճանապարհ ապականեալ լի-
նի ըստ մարմնոյն ցանկութեանց . և հե-
տութեանց . քանզի սղբաւ են ժուժկա-
լութեան կրօնից , և սակաւապիտու-
թեան , և ողջախոհութեան , և արու-
թեան , և արդարութեան հակառակա-
մարտք . 'ի ձեռն որոց՝ որ առ անձն ածէ
ճանապարհ դաւանի , և ընդարձակի ,
եղեալ ամենայն երիւր . (Եւ . երիւր ,
արձակ ճանապարհ ասէ :)

(Եւ . երիւր , Եւ անհաշիւ ամենայն մարդոյ գայ ընդ-
դէմ , զի Լոյս երիւր սեփականութեամբ :)

Ժ . Եւ զճանապարհիւրդ 'ի բաց բառ-
նան , բազում և այլովք ձեռնարկու-
թեամբ վարին մանաւանդ զի պաւորիւն
մահու յոյժ բազումն 'ի դուն ժամանա-
կի . իբր Թէ 'ի տանցն տապալմունս , 'ի
հրձգութիւնս , նաւաբեկութեան , խռ-
վի , 'ի պատերազմունս , 'ի ձիամարտս ,
հեռեւակամարտս , նաւամարտս , ժամա-
տախտս : Եւ որս ասեն , զնոյն առեմք
այնց , որ այժմ 'ի մարդարէէն ասացաւ ,
առեալք 'ի նմանէ զպատճառս : քանզի
ժամանակ ամենայն մարդոյ գայ ընդդէմ իմ , այս

petita ? Volui nimirum ostendere, quod
Universorum Pater est hic memoratus :
siquidem laude celebratissima virtutum
(suut) *Ipsius* bona omnia, et mira profecto
nomina; itaque ob reverentiam id usurpa-
vit cautius, eoquod corruptionem (dilu-
vii) inducturus erat. Casus autem pro-
nominiis (*Ipse, Ipsius,*) pro honore sum-
ptus est in illis dictis, Corrupti omnis
caro viam *ipsius*: quoniam revera patris
viam corrupisse convincitur secundum
carnis cupiditates ac voluptates; nam
istae sunt oppugnatrices adversariae le-
gibus continentiae, parsimoniae, castita-
tis, fortitudinis, et iustitiae, quibus illa
quae ad Deum conducit via, reperitur,
et amplificatur, ita ut totum plane sit
via trita¹.

*Quid est, Tempus omnis hominis venit
contra me, quia terra impleta est ini-
quitate?*

c. Qui fatum oppugnant,² his et mul-
tis aliis argumentis procedunt; maximè
accidentali morte strages faciente brevi
tempore: ut in eversione domuum, in
incendiis, naufragiis, tumultibus, bellis
equestribus, pedestribus, navalibus, pe-
stilentiis. Haec asserentibus eadem re-
petimus, quae nunc a propheta dicta
sunt, ratione ab ipso accepta. Siquidem
illud, *Tempus omnis hominis venit contra
me*, hujuscemodi est: Omnium hominum
tempus vivendi determinatum, ecce in

¹ Sic exponitur a Glossario vox illa inaudita,
երիւր vel երիւր. Si vero legas, դէւր. plana
erit; sin եր եւր, res sua: malle tantum եւր.
ipsius, de quo erat totus sermo praemissus. At
Türk. *jiurisc*, et Pers. *revise*, est *gressus*.

² Ad verbum, *auferunt*; sensus erit juxta
Gloss. *confutant*. Vereor tamen, ne forte de fa-

talistis accipiendum legendumque sit; *defendunt*.
Tota periocha vertitur circa lectionem ambiguam,
tempus venit contra me. Verum S. Ambr. loc.
cit. c. v. n. 15. haec tantum designavit.
n Tempus quidem omnium hominum in conspe-
ctu Dei, et in ejus voluntate est. Non enim,
n ut vulgo ajunt, fatale decretum alligatur u.

պիսի իմն է : Եւնայն մարդկան սահմանեալ ժամանակ կեալն , 'ի մի ժամանակ եկեալ փակեցաւ : (} ետ որոյ ոչ ևս կեցցեն ըստ ճակատագրին բանին միաբանեցելոյ . և զիւրաքանչիւր ուրուք զբանսն գումարեալ 'ի մի , և 'ի միասին յանդեալս , ըստ աստեղացն իմն միաբանութեան և շրջագայութեան . յորոց ապականացու ազգ հաստատուն պահին , և լուծեալ քակտին : Եւրդ զայսու սիկ որպէս զիարդ կամին՝ ընկալցին այնք որք յուսումնուածոց են , և որք սոցայն ընդդէմ ասեն : Եւ այց մեզ այն ասելի է առաջին . զի ընդդէմն և վիճող և հակառակ պրանչելոյ զօրութեանցն ժէինչ այսպէս է իբրեւ զանիրաւութիւն . վասն որոյ ասէ , թէ ժամանակ ամենայն մարդոյ գայ ընդդէմ իմ , եբեր 'ի վերայ զպատճառսն ընդդիմութեան՝ ըզնուլն երկրի անիրաւութեամբ : Եւրդ , յամանակ 'ի մարդկան 'ի չարացն կարծեալ լինի ան , զ]ն էապէս թագուցանելով . յաղազս որոյ պատճառաց ասէ , ժամանակ ամենայն մարդոյ գայ ընդդէմ իմ , իբրութեմ թէ զմարդկան ժամանակ անաստեղծեն , և ընդդէմ դենն ճմարտին : Եւ այց զեկուցեալ է և յայլն , զնոյն զայս ասելով այսպէս բանին . Հետէ և 'ի Բայ Կայ 'ի նոյանէ ծանախն . Իսկ Խր 'ի մեզ է . իբրութեմ վատթարացն (կամ վատթար չարացն) ժամանակն պատճառ (զի) աշխարհիս իրաց կարծեսցի գոլ : Եւսկ իմաստնոց և աստեաց՝ ոչ զժամանակ , այլ զանձ , յորմէ ժամանակք և ամանակք : Եւ այց պատճառ՝ ոչ ամենեցուն , այլ միայն բարեաց , և այնոցիկ որ ըստ

unum tempus restrictum conclusumque fuit (per diluvium) ¹ . Quo facto , non amplius vivent secundum rationem fati conculcatam ; ita ut uniuscujusque ratio in unum redacta fuerit , et simul finem sortita , nescio qua astrorum concordia atque periodo , quibus genus mortale constanter servatur , vel dissolvitur . Haec itaque , utcumque velint , accipiant , qui his student , et qui illis contradicunt . Nobis tamen illud primum est dicendum , quod contrarium , vel oppositum repugnansque mirificae virtuti (divinae) nihil ita comperitur , sicut iniquitas : ideo postquam dixisset , tempus omnis hominis venit contra me , adjecit rationem contrarietatis , repletam esse terram iniquitate . Secundò Tempus (ut Cronus , vel Chronus) ab hominum pessimis putatur Deus , volentibus Ens essentielle abscondere : quapropter dixit , Tempus cujuscumque hominis venit contra me ; quod nimiram humanam tempus Deum creant (Ethnici) , et opponunt vero (Deo) . Attamen jam intimatum est caeteris quoque locis (S. Scripturae) , ita se habentibus : *Longe abscessit ab illis tempus , Dominus autem in nobis est* ² . Ac si diceret : pravis hominibus tempus putatur causa rerum mundi ; sapientibus vero et optimis non tempus , sed Deus , a quo tempora et tempestates . Causa sane non omnium , sed bonorum tantum , eorumque qui secundum virtutem sunt ; sicut enim expers est malitiae , ita etiam nec causa . Tertiò proposito illo sermone excessum

¹ Cod. A. interrogationis nota signat hanc periodum ; sicut etiam in marg. antecedentes sequentesque periochas .

² Vestigia hujus sententiae occurrunt apud Isaiam . c. viii . Jerem . xlii . 21—28 . Psalm . lxxx . 16 . et alibi . Verum Philo attendit locum Numer . xiv . 9 . juxta vulgarem lectionem Gr . ἀφίστησι γὰρ ὁ καιρὸς ἀπ' αὐτῶν . ὁ δὲ κύριος ἐν ἡμῖν . Abscessit enim tempus ab eis : Dominus

autem in nobis . Ubi tamen exemplar usurpatum a nostris Interpretibus habebat , ἀφίστησι γὰρ ὁ κύριος ἀπ' αὐτῶν , ὁ δὲ κύριος ἐν ἡμῖν , Abscessit enim Dominus ab eis : Dominus autem nobiscum . Vulg . autem Lat . sic habet : *Recessit ab eis omne praesidium : Dominus nobiscum est* . Հ.Յ . " Զի մեկեցաւ 'ի նոյանէ տէր , և ընդ մեզ է տէր ॥ :

առաքինութեան են . քանզի որպէս ան-
կցորդ եւ անմասն է 'ի չարութենէ, այս
պէս եւ անպատճառ է : Երրորդ՝ ա-
ռաւելութիւն իմն յաղագս առաջի ար-
կանելոյն իմն բան զեկուցանէ զամբա-
րըշտութեանցն՝ յասելն, եթէ ամենայն
մարդոյ ժամանակ (է) գալ . իբրու թէ
ամենայն ուրեք՝ ամենեցուն միաբանեցե-
լոց միով բարութեանց ան ամբա-
րըշտութի : Եւ յասելոյն ընդ երկրի
անիրաւութեամբ . իբրու թէ ոչ ինչ
թափուր ունայն մասն ճնաց սորա, որ
ընկալցի եւ տարցի զարդարութիւն : Եւ
ընդդէմ ին, հաւատ առացելոցն . քանզի
այդապատեան ընտրութեան հաստա-
տագոյն միայն է :

(Երրորդ)

(Explicit)

Փիլոնի, ախոյի որ 'ի լինելութեանն է՝ ինչ-
որոց եւ լուծմանց, իսկ իսկ :

*Philonis, earum quae in Genesi sunt, Quaestio-
num Solutionumque Sermo Primus .*

1 Cod, C. գրութեան, positionis, vel statuti .

Փ Ի Լ Ո Ն Ի

ԸՅՆՈՑԻԿ ՈՐ Դ ԼՒՆԵԼՈՒԹԵԱՆ Լ

ԽՆԴՐՈՑ ԵՒ ԼՈՒԾՄԱՆՑ

PHILONIS

EARUM QUAE IN GENESI SUNT

QUAESTIONUM AC SOLUTIONUM

ԲԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

SERMO SECUNDUS

Օջնէ է լոյսէ խաղաճն :

Quid est Noachi¹ apparatus² ?

Ա. ՕՏԱԳԱՆՍ զայս, եթէ կամիցի
որ բնականապէս ՚ի հարց առնուլ, զըս-
ցէ մարդկային մարմնոյ զկազմածն. որ
պէս միշտամիջէն գիտասցուք :

1. Arcam³ istam si quis velit magis
naturaliter sub inquisitione mittere, in-
veniet humani corporis apparatus⁴ ; ut
singillatim videbimus .

¹ Hucusque satis probatum est S. Ambrosium
vestigium Philonis nostri passim premere solere:
in praesenti vero Sermone de Noe et Arca inte-
grum fere Philonem ab eo videbis egregius trans-
criptum. Ne ergo quis praeter morem id acci-
disse Divo Ambrosio putet, locus est, ut audia-
tur eruditissimorum Editorum totius operis Am-
brosiani testimonium in Admonitione praemissa
Psalmorum Enarrationi hoc tenore: » Ambrosius
» in praefatione atque enarratione in Psalmum
» primum ex Basilio multa . . . suo more (ut in
» Hexaem.) mutuo sumsit ; Origenem quoque,
» ut observavit S. Hieronymus; in quibusdam se-
» cutus est « etc. Itidem in admonit. in expos.
Evang. S. Lucae. » In prioribus libris nonnul-
» la mutuatus est ab Origene . . . Ceterum si
» quid ex illius scriptis aliorum Patrum ad instar
» hausit, non dubitarunt etiam posteriores ex
» hac pulcherrima commentatione plurima decer-
» pere. In primis falcem immisit in hanc sege-
» tem S. Maximus «. etc. Vide et generalem

Praefationem eorundem Editorum, qui Ambro-
sium Philonis etiam in genere imitatore[m] nove-
runt; ubi inter alia citant et hoc Erasmi dictum:
» Nec Ciceroni quisquam vitio vertit, quod in
» philosophicis argumentis Graecos sequeretur
» non ut interpreter, sed ut imitator ». Haec in
genere : cacterum quod ad praesentem librum at-
tinet, feliciter Philo noster solvit praelaudatorum
Editorum Ambrosii dubium in admonitione ad
ejus librum de Noe et Arca sic propositum :
» Quod ad Philonis scripta, tametsi cum de ar-
» ca Noe atque diluvio scripsisse . . . non videat-
» ur a fide alienum; utrum tamen revera san-
» ctus Antistes aliquem hujus auctoris de hoc
» ipso argumento librum, quem imitaretur, ha-
» buerit, divinare non possumus «.

² Sive constructio arcae .

³ S. Ambr. de Noe et Arca . c. vi. n. 13 .
» Quam (Arcam) si quis velit impensius con-
» siderare, inveniet in ejus aedificatione descriptam
» humani figuram corporis «.

Եւ ի զորոց ի իւրեանց իւրեանց
գործէ :

*Quare de lignis quadratis arcam
facit ?*

Բ. Եւ իսկ առաջին , չորեքանկունի
ձեռք ամենայն ուրեք եղեալ՝ հաստա-
տութեամբ ունի , ուղղանկունիս կատա-
րելով . և հաստատեալ է անսխալագոյն
և անվթարագոյն մարդկային մարմնոյն
բնութիւն : Եւ իւրեքորդ , զի թէպէտև
գործի է մարմինս մեր , և իւրաքանչիւր
որ ի մասանցն սորա բաղադրեալ է , ոչ
ինչ նուազ՝ այս որ ի մասանցն բաղադ-
րեալ են անդամքն , բանադատեալ ա-
ծեալ է առ չորեքանկունի ձևն զբաղ-
րակիրն (կամ զբաղրակածիրն) : Իբ-
րութիւն կուրծքն , քանզի չորեքանկունի
իմն առաւել լանջքն են , քան թէ բա-
ղրակ : Եւ իւրեքանկունի , յորմամ
մինչև ընկալեալ իցէ զառ ի կերակրոյն
խանչումն . և կամ յանշափութենէն .
քանզի լինին ոմանք տղաներք , զորս ի
բաց հանել է ի բանէս : Եւ սակայն
զբաղրակս և զձեռս եթէ որ քննեսցէ ,
զբամակ , և զբարձս , և զոտս , գտես
չորեքանկունեան զամենեցուն ձևն առ
հասարակ անկեալ ընդ զնդականին :
Եւ իւրեքանկունի փայտ՝ անզոյզս
գրեթէ զամենայն ունի զորոշմունս մեկ
նութեան . զի երկայնութիւն քան ըզ-
լայնութիւն մեծ է , և լայնութիւն քան
զիւրութիւնն : Եւ յսպիսի է և մերոց
մարմնոցս կազմած բաղադրեալ , և՛ մե-
ծի մեկուսութեան զատելոյ , և՛ միջոցի ,
և՛ դուզնաբոյ . մեծին՝ ըստ երկայնու-
թեան , միջոցին՝ ըստ լայնութեան , և
դուզնաբոյն՝ ըստ խորութեանն :

II. Primum quidem, quadrati figu-
ra ubique collocata constanter se habet,
angulis constans rectis¹; et humani cor-
poris natura² confirmata est illibatio³.
Secundò quod quamvis instrumentum
sit corpus nostrum, et unaquaeque pars
ejus sit orbicularis, nihilominus membra
ex illis partibus composita, quodam mo-
do per vim reducunt ad quadranguli fi-
guram ipsum orbem circularem. Pro
exemplo sit pectus, quod quadratum
potius est, quam orbiculare. Similiter
et venter, priusquam turgidus fiat ci-
bis; aut ex naturali quodam excessu;
sunt enim nonnulli ventrosi, quos excipi
oportet ex praesenti sermone. Quod si
tamen brachia, et manus quis dispiciet,
tergumque, et crura (superiora), et
pedes, reperiet quadrangulà omnia si-
mul membra omnino figura contexta una
cum orbiculari. Tertiò lignum quadran-
gulum impares fere omnes praesefert di-
stinctiones in sua extensione; quum lon-
gitudò latitudine major sit, et latitudo
profunditate. Talis est et nostri corpo-
ris apparatus, compositus extensione ma-
gna, media, et exigua: magna secun-
dum longitudinem, media secundum la-
titudinem, et exigua secundum profun-
ditatem.

¹ Cod. A. Ուղղանկունիս . accipe ut ուղիղ
անկունս, quemadmodum habet Cod. C.

² Cod. C. նիւթիւն . materid. Et paulo post,
գործիական . instrumentale.

³ S. Ambros. ibidem. " Quadratum certe hoc
" appellamus, quod omnibus bene consistat par-
" tibus, et conveniet sibi. Itaque et Deus auctor
" nostri corporis, naturaeque fabricator adstrui-
" tur, et opus ipsum perfectum esse iis sermo-
" nibus significatur. Quadrata autem hominis

" membra esse evidens ratio, si consideres pectus
" hominis, consideres ventrem pari mensura lon-
" gitudinis et latitudinis, nisi cum voluptatibus
" et epulis ventre distento mensura naturalis ex-
" ceditur. Jam pedes, et manus, brachia, femo-
" ra, et crura quadripartita quis non ipso visu
" advertat?... Longitudo prolixior quam latitudo
" sit, latitudo quam altitudo. Et sicut ligni ar-
" cae trina distantia est... ita et in nostro cor-
" pore summa est, et media, et minima distan-

Լեզուս ասէ, Լեզուս Բոնիս արասցէս պատանի :

Quare dicit, Nidos nidos facies arcam ?

Գ. Յոյժ բնաւորապէս. քանզի մարդկային մարմինս ամենեւին ծակոտեալ է իբրեւ 'ի բոյնս . որոց իւրաքանչիւրդ ձագանեալ լինի իմն, շնչական ոյժ յառաջնորդականէն թափանցանց եղեալ : իբր թէ՛ որպէս, ծակք իմն են և բոյնք՝ աչք . 'ի սոսա որջացեալք են երեսք : այլ բոյնք՝ ականջք . 'ի սոսա որջացեալ են լսելիք : Երրորդ բոյնք՝ ըռնդունք . 'ի սոսա բունեալ է հոտոտելիք : Զորրորդ և մեծ քան զառաջին բոյնսն՝ բերան . յորում դարձեալ բունանան ճաշակելիք : և մեծ եղև . վասն զի և այլ իմն մեծ յողաւոր ձայնին գործի որջացեալ է 'ի նմա լեզու . որ է՝ որպէս աւերն սոկրատէս, այլ երբէք այլուր ընդհարկանելով և մերձենալով, զձայնս յաղացուցանէ և ձեացուցանէ, բանական արդարև գործելով (կամ գործի ելով) : Եւ սակայն ընդ գանգիւն (այսինքն 'ի ներքոյ գանկին) . և որ ասի խելապատակն, բոյն իմն խելացն եղև : Եւ լանջքն, թոքոցն և սրտի . և երկաքան չիւրդ 'ի սոցանէ, ասացելոց աղեացն,

III. Valde naturaliter; ² nam humanum corpus foraminibus est formatum nidorum instar : quorum unumquodque pullorum more nutritur, spirativa vi ab ipsa origine in ea penetrante : ut foramina quaedam ac nidi sunt oculi, in quibus sedem habet visus. Alii nidi aures, in quibus insidet auditus. Tertii nidi nares, in quibus latet odoratus. Quartus nidos anterioribus major os, in quo residet gustus : magnus autem factus fuit, quoniam et aliud majus instrumentum vocis articulatae latitat in eo, lingua videlicet; quae, ut Socrates ajebat, huc illuc varie pulsando tangendoque vocabulum componit ac format, rationale profecto instrumentum existens ³. Alius vero (nidus) sub cranio: quodque membrana cerebri nuncupatur, nidus aliquis ingenii est. Sicut et pectus, pulmonis, et cordis: et ambo ista intestinorum caeterorum sunt receptacula; respirationis, pulmones; et sanguinis atque respirationis, cor. Duos enim habet ventres

tia. Summa secundum longitudinem, media secundum latitudinem, minima secundum altitudinem; totum tamen corpus adtextum ex singulis membris quadratum videtur.

1 Text. Arm. in Genes. vi. 14. Խորշու խորշու գործեցես զառապան . loculos loculos facies arcam. Gr. ποσειδας ποιήσεις τὴν κιβωτόν. ad quem locum S. Aug. in Locut. "Quod habent Latini codices plurimi, nidos facies in arcam, cum latina locutio sit, non, in arcam, sed in arca; Graeci nec in arcam, nec in arca, habent, sed nidos facies arcam: quod intelligitur, ut ipsa arca nidi essent.

2 Ambr. ibid. n. 14. "Naturaliter dictum arbitror, eo quod omne corpus nostrum adtextum est sicut nidus; ut spiritus vitalis omnes partes viscerum penetret, atque de principalibus nostro fundat se per artus singulos. Nidi quidam sunt oculi nostri, quibus se visus inserit. Nidi sunt nostrarum sinus aurium, per quos auditus se infundit, et velut in foveam altam dejicit. Nidus est narium, qui ad se o-

dorem adtrahit. Nidus est quartus major ceteris hiatus oris, in quo nutritur, donec adoleat sapor; et unde vox evolat. In quo latet lingua quae velut organum vocis sonos ejus artificio suavitate modulatur; et cum sit ipsa irrationalis, rationabilem vocem exprimit. Nidus est hemicranium. Nidus est membrana illa quae cerebrum sovet, et intra cohibet. Nidi sunt viscera pulmonis et cordis. Spiritus quidem nostri, hoc est, ejus quem carpinus, et quo alimur in hac vita, nidus est pulmo: sanguinis autem et spiritus nidus est cor. Duo sunt enim ejus uteri: unus quo sanguinem velut quodam sinu suscipit, et transfundit in venas: alter quo rigatus ex illo superiori deducit in arterias jugi meatu. Ossa quoque validiora nidos habent; sunt enim intus cavata, in quibus foraminibus est medulla. In visceribus ipsis mollioribus nidi cupiditatis aut doloris sunt. Et alia si quis consideret, etiam plures nidos inveniet in hac fabrica humani corporis.

3 Vel, rationalem profecto efficiens.

այլոց են բոյնք. շնչոց՝ թոքք, և արեան և շնչոց՝ սիրտն : Վնանդի երկուս ունի որովայնս, զորէն բունոց ամանց՝ իբրեւ թէ՛ ի լանջս բունանալ. արիւն, յորոց երակքն իբրեւ ընդունականք ուղղեալ լինէին : և միւսոն շունչն, յորմէ դարձեալ իբրեւ յընդունականս ընդարձակեալ լինի ուղղելով զշնչափողն : Եւ զհաստատագոյնսն, և զկակղագոյնսն, օրինակ իմն՝ բոյնք եղեն, և ձաքս սնուցանեն, ոսկերք. հաստատագոյնք, ուղղոյն բոյնքն են. և մարմինք կակղագոյնքն, հեշտ ցանկութեան և ցաւոց. և զայլն որ հարցանելով՝ գտցէ, զնոյն կալեալ բնութիւն կազմածի :

Ինչէր հրահայէ ներսուս և արտուսս
պատանի կորել :

Դ. Եւ արդ ասացեալ է առ կարեալ հաստատութեան, և է մածուցանող, յոր մերձեցի ի քեցեցելոցն և անջատելոց, անքակ և անպախ և առանց հատանելոյ կապ : Վնանդի ամենայն որ առ սրնձով ըմբռնեալ լինի, ի միասին բռնադատեալ է առ բնական միաւորութիւն : Եւ մարմինս մեր ի բազմաց բազկացեալ, և արտաբուս և ի ներքուստ միաւորեալ է. և ունակութիւն առանձինն հաստատեալ է. և վերնագոյն ունակութիւն է հոգի սոցայն. այն որ ի միջոցին ամենայն ուրեք խաղալով առ բոլոր ի վերոյ երեւումն, և ի վերոյ երեւմանէն առ մէջն դարձեալ. զի՛ մի բնութիւն հոգեւորական՝ կրկնակօք պատաստեալ լիցի կապօք, ի հառ

tamquam nidos quosdam in pectore veluti receptacula: sanguinem, ex quo venae sicut percipientes irrigantur; et spiramen, quod rursum velut in perceptivos extenditur irrigans cauales respirationis. Atque tam duriores, quam molliores partes, tamquam nidi parati sicut pullos nutriunt Ossa: quorum duriora medullae nidi sunt, et carnes molliores voluptatis ac doloris: et caetera siquis disquirat, inveniet eandem habere naturam apparatus (cum arca).

*Quare jubet intus et foris bitumine
arcam liniri?*

IV. Bitumen dictum fuit ob viscosam tenacitatem¹, eo quod conglutinet, quidquid prius disjunctum, tamquam indissolubilis ac indivisibilis compages. Nam omne quod visco comprehenditur, illico tenetur ad naturalem unionem. Corpus² autem nostrum ex multis compositum, extrinsecus et intrinsecus unitum est, atque propria habitudine constat; superior autem habitudo connexionis istorum anima est, quae in medio consistens ubique permeat usque ad superficiem, deque superficie in medium vertitur: ut unica natura spiritualis duplici convolvatur ligamine, in firmiorem soliditatem unionemque coaptata. Haec ergo arca bitumine linitur ob dictam causam in-

¹ Ambr. ibid. n. 15. « Bitumine constringi » arca jubetur; est enim bitumen vehementius ad constringendum naturae: unde Graece dicitur « νάφθα παρὰ τοῦ συνάπτειν », quod disjuncta connectat, nexuque constringat indissolubili «.

² Ambr. ibid. paullo ante. « Ex multis ossibus, nervisque, et ceteris aliis constat humanum corpus. Et foris igitur et intus apta compage conuexum sibi adhaeret, et habitudine propria quam ἀφύν Graeci dicunt, tenetur; ut

« intus clausus spiritus qui infunditur, vel spiritalis substantia quae intus operatur, veluti » geminis constricta vinculis non evagetur: sed ad » unitatem aptam et continentem, connexionem » que validam cohibetur. Ideo bitumine constringi arca jubetur, etc. . . . (vide in adnot. » teced.) Ob hanc causam intus et foris bitumine arca constringitur, ne connexio illa facile » rumpatur «.

տատագոյն պնդութիւն և 'ի միաւորութիւն յարմարեալ: Արդ տապանս այս՝ կարող օծեալ լինի վասն ասացելոյ պատշառին ներքուստ և արտաքուստ: Իսկ այն որ 'ի սուրբան ('ի տաճարի անդ') ոսկեով օծեալ լինի, իմանալի աշխարհին նմանութիւն է. որպէս յաղագս նախնայն բանս ցուցեալ լինի. քանզի իբրեւ յանմարմին տեսակ մարմնացեալ՝ իմանալի աշխարհն է 'ի մի վայր գոյացեալ, յամենայն տեսակացն յարմարեալ և միաբանեալ: Վասնզի որչափ ոսկի քան զկուպր պատուականագոյն է, այնչափ և որ 'ի սուրբան տապանակն է՝ քան զսալաւագոյն է: Այն որոյ զսորա զլորեքանկիւնի զչափս զեկոյց, առ պիտանալուն հայեցեալ. իսկ նորա անփուտն. վասն զի բնութիւն անմարմնոցն և իմանալեացն անփուտ և անապական և տեղ է: Եւ սա բերեալ լինի և այսր և անդր. իսկ նա 'ի սուրբան զկայն ունի հաստատութեամբ: Իսկ կայունն աղգակից անձային բնութեանն է. որպէս այն որ այլ երբեմն այլ այլալապէս շրջելով և յեղյեղով ծննդականին: Եւ այս տապանս ջրհեղեղի ապականութեան օրինակ իմն 'ի վեր բարձեալ լինի. իսկ նա 'ի սուրբան զանապականի զհետ է վիճակի:

trinsecus et extrinsecus. Quae vero in Sanctis (sanctorum) auro linitur, intelligibilis mundi similitudo est¹, sicut in sermone de illa declaratur: siquidem tamquam in speciebus incorporeis incarnatus intelligibilis mundus est, simul existens, ex cunctis speciebus harmonia quadam coalescens. Quoniam quanto magis aurum bitumine nobilius est, eo magis et arca, quae in sanctis, hac melior est. Propterea hujus mensuram quadratam jussit, utilitatem respiciens; illius autem imputribilitatem: natura enim incorporeorum ac intelligibilium imputribilis est, incorrupta, et permanens. Ista huc illuc agitur, illa vero in sanctis habet stationem suam constanter. Stabilis autem cognata est divinae naturae; sicut illa, quae nunc ita, nunc aliter variatur demutaturque, creatae (naturae). Adhaec ista arca diluvii, corruptionis quoddam exemplum, elevatur; illa vero in sanctis, incorruptum imitatur statum.

¹ Ambr. ibid. c. vii. n. 16. » Alibi autem, » hoc est, in Exodo etiam deauratur foris et intus arca illa, quae in sanctis est, mundi intelligibilis imitatrix imago. Sicut enim pretiosius » aurum bitumine, ita illa quae in sanctis est arca, quam ista praestantior. Denique hic simpliciter ligna posuit: ibi autem ligna quidem, » sed imputribilia comprehendit, declarans merita sanctorum. Addidit etiam illic supportato-

» rila immobilia esse, quod sanctorum statio stabilis et firma sit; quia vitae probabilis tramitem » virtutis ductu secuti sunt, corruptelae declinantes consortia. Haec autem arca, utpote in » diluvio, huc atque illuc motu impellebatur incerto; eo quod peccatorum status mobilis sit, » et vitae eorum quodam redundantium passionum diluvio corruptioni obnoxiae errore incon-

Ինքին պատկերին աստիճանից զլախս զայստիկ .
 Երբինոսին յերեւելու հարկաւ ինքնոյ , եւ
 լայնութեան նորա յիստան , եւ խորութեան յերեւոյն . Եւ ի ինքնոսն ի վերոստ ինքն
 արեւել՝ առ սահման սահման չափելով զերեւել
 ինքնոյ :

Ե. Եւ ճառող հարկաւոր էր մեծ
 գործ կազմել առ այսչափ կենդանեացս
 ընդունելութիւն , որչափ իւրաքանչիւր
 ումեք ազգ՝ ի ներքս մեծեալ լինէր հան
 դերձ իւրեանցն կերակրովք : Իսկ նշա
 նակաւորն՝ ուղղապէս համարեալ եւ
 թուեցեալ , առ ի գիտութիւն մերոյս
 մարմնոյ արարչութեան . եւ ի գործ ար
 կանելի է արդ. ոչ զքանակութիւն կանգ
 նոցն , այլ զայն որ ի սոսա համեմատու
 թիւն ոտուգաբանութեան կայ : Եւ որք
 կան ի նոսա բանքն , են վեցապատիկք ,
 եւ տասնապատիկք , եւ մակերկմասունք .
 զի երեք հարիւրն՝ յինից վեցկին է , եւ
 երեսնից տասնապատիկ . իսկ յիսուն՝ եւ
 երեսնիցն մակերկմասն է : Եւ այսպիսիք
 են բանք մարմնոյ . զի եթէ կամեցի որ
 հայել տեսանել , խորհեցի ընդ միտ ա
 ծելով , չափաբերութեամբ ի կիր ա
 ռեալ զմարդն , ոչ յոյժ երկայն , եւ ոչ
 յոյժ գոլգնաքեայ . եւ առեալ լար ի
 զլիցն մինչեւ ի յոտան ձգեցէ զնա ,
 գտցէ զլարն ի վեցապատիկ ըստ լանջացն
 լայնութեան , եւ տասնեկին ըստ կողիցն
 խորութեան , եւ զլայնութիւն խորու
 թեան մակերկմասն : Եւ յսպիսի է հա
 մեմատութիւնն ստուգաբանութեան ,
 ըստ բնութեան ընկալեալ մարդկային
 մարմնոյն չափաբերութեամբ արարե
 լոյն՝ բուն քաջ լաւօքն , որք ոչ առաւել

*Cur arcae mensuras tradidit hujuscemo-
 di : Longitudo trecentorum cubitorum,
 et latitudo ejus quinquaginta, et altitu-
 do triginta ; et in cubito desuper, acu-
 minata, paulatim collecta obelisci in-
 star?*

v. *Ad litteram necesse erat opus
 magnum construi, ut animalia tot ac tan-
 ta reciperentur, prout singulorum ge-
 nera introducebantur una cum cibariis.*
 Symbolice vero rectius perpensum pro
 notitia facturae corporis nostri usurpan-
 da erit non quantitas cubitorum, sed
 quae in his continetur rationis certitu-
 do. Rationes autem in illis compre-
 hensae, sunt sextupla, decupla, et alte-
 rae partes adjectae: nam trecentum sex-
 tuplum est quinquagenarii numeri, et
 decuplum tricenarii; quinquaginta autem
 tricenarii est superbipartiens tertias.
 Tales ergo sunt et corporis rationes; nam
 si quis velit perspicere diligenter con-
 siderando, inueniet hominem commen-
 suratione praeditum, non nimis longum,
 neque nimis exiguum; atque demissa
 chorda a capite usque ad pedes, reperiet
 chordam sextuplam secundum latitudi-
 nem pectoris, et decuplam secundum
 costarum profunditatem, et latitudinem
 ut secundam partem profunditatis adje-
 ctam¹. Talis est certa ratio, juxta na-
 turam accepta, corporis humani ex com-
 mensuratione facti proprie optimorum,
 qui nec excessu, neque defectu labo-
 rant. In cubito autem consummari sum-
 mitatem, optime determinauit: nam su-

¹ Similia attigit et S. Augustinus Lib. xv. de
 Civit. Dei. c. 26. « Nam et mensurae ipsae lon-
 gitudinis, altitudinis, latitudinisque ejus (Ar-
 cae), significant corpus humanum... Huma-
 ni quippe corporis longitudo a vertice usque ad
 vestigia sexies tantum habet, quam latitudo,
 quae est ab uno latere ad alterum latus; et
 decies tantum, quam altitudo, cujus altitudi-
 nis mensura est in latere a dorso ad ventrem:

« velut si jacentem hominem metiaris supinum,
 seu primum, sexies tantum longus est a capi-
 te ad pedes, quam latus a dextra in sinistram,
 vel a sinistra in dexteram; et decies, quam al-
 tus a terra. Unde facta est arca trecentorum
 in longitudine cubitorum, et quinquaginta in
 latitudine, et triginta in altitudine ». Consu-
 le et S. Ambros. de Arca et Noe. cap. vi. et vii.

տոտանից՝ ի միակէ բաղկացելոց, ի ձեռն միըստմիօջէ և այլ երկարացն կրկնակաց . զուգից երկստասանից դարձեալ՝ որք շարագրեալք յերկակէ միըստմիօջէ առաւելեցելոց երկական : Ըրդ որք զչորեքանկիւնիսն զերկոտասանսն շարագրեն թիւք անկիւնաւորք՝ են սոքա . աս . ք . Ե . Կ . Թ . Ժ . ԺԲ . ԺԳ . ԺԴ . ԺԵ . ԺԶ . ԺԷ . ԺԸ . ԺԹ . Իսկ յոր զայլ երկարսն շարագրեն անկիւնաւորք՝ են այսոցիկ . ք . Դ . Կ . Ը . Թ . ԺԲ . ԺԳ . ԺԴ . ԺԵ . ԺԶ . ԺԷ . ԺԸ . ԺԹ . Իսկ յոր ի սոցանէ շարագրին . ք . Կ . ԺԲ . ԺԳ . ԺԴ . ԺԵ . ԺԶ . ԺԷ . ԺԸ . ԺԹ . Իսկ յոր ի սոցանէ շարագրեն զերկոտասանսն զչորեքանկիւնեաց զհարիւր զքառասուն և չորսն . և զերկոտասանսն զայլ երկարացն , զհարիւրն և զիսուն և զվեցն , գտցես զերեքհարիւրն ծնեալ . և միաբանութիւն աւելորդ բնութեան կատարեցելոյ , և անցելոյ առ դարն , և առ անբան : քանզի աւելորդ և կատարեալն , զուգութեան արարիչ է , ըստ քառանկիւնոյ բնութեան : Իսկ դարն և անբան անհանգիստութեան , ըստ այլ երկարութեան շարագրութեան : Իսկ ի հանգիստութենէ և յանզուգութենէ՝ բոլորն բաղկացաւ . ուստի աշխարհարարն և յապականութեան երկրաւորացն իրաւացոյց , իբրու տարացոյցս հանդերձ տապանիւն . արդ զայս շատ է յաղագս երեքհարիւրոյն ասել : Իայց ասելի է և յաղագս յիսնեորդին այսպէս . քանզի նախ առաջին , բաղկացաւ յուղղանկիւնոյ չորեքանկիւնեցելոցն . քանզի

drangulos, sunt isti : i. iii. v. vii. ix. xi. xiii. xv. xvii. xix. xxi. xxiii. Quadrangulus autem componit sequentia . i. iv. ix. xvi. xxv. xxxvi. xlix. lxiv. lxxxi. c. cxxi. cxliv. Qui vero caeteros longos componunt, numeri angulares sunt isti : i. iv. vi. viii. x. xii. xiv. xvi. xviii. xx. xxii. xxiv, simul duodecim. Atque ab istis compositi, ii. vi. xii. xx. xxx. xlii. lvi. lxxii. xc. cx. cxxxii. clvi, itidem duodecim. Quod si componas duodecim quadrangulos centum quadraginta quatuor, et duodecim caeteros longos centum et quinquaginta sex, invenies tercentum natum, atque concordiam plenae naturae perfectae¹, transcendentisque ad parem et infinitam; plena enim et perfecta natura, paritatis est factrix juxta trianguli naturam; par autem et infinitum, inaequalitatis, juxta alterius longi compositionem. Ex aequalitate vero, et imparitate totum constituit; unde conditor ipse mundi etiam in corruptione terrenorum certum quasi exemplum prae-buit in arca. Haec ergo satis dicta sint de trecentis. Dicendum tamen et de quinquaginta hoc tenore: nam primum compositum fuit ex rectangulo quadrangulorum; rectangulus enim componitur ex tribus, quatuor, quinque; ex his autem quadrangulus, novem, sexdecim, viginti quinque, quorum summa est quinquaginta. Secundò perfectum componitur quinquaginta ex unitatis triangulis istis quatuor, i. iii. vi. x. et ex aequalibus unitatis iterum quatuor his (quadrangulis), i. iv. ix. xvi. Trianguli ergo collecti perficiunt viginti, et quadranguli triginta; quibus constat

1 Gloss. Կառարեալ է աւելորդ բնութիւն՝ որ է զբաւոր, զառաջին թիւն առէ. որ արու է, և անցանէ առ դարն, և զուգի ընդ նա. զի էր էրկրորդ համարն երկոսասուն || : ք Perfecta et plena (sive, redundans) natura, quae est fortis, primus dicitur numerus, qui mas

n est, et transcendens ad parem, conjungitur ei :
 " quia semina est secundus numerus duodecim " -
 Verum ubicumque de numero aliquo dicitur in
 Arm. *ὑπερπλήρ*, *superfluum*, vel *redundans*, aut
plenum, Hellenismum subesse constat, ut *περισ-
 σόν*, vel *περισσόν*, acceptum sicut *ἄνωμα*, *impar*.

Օ՛րն է 'ի խղմանց դուռն . քանզի ասէ,
Բէ պըտան արասցես 'ի խղմանց :

2. Այնչ գուգնաբեայ ցուցանէ ըզմարդկային կազմած՝ 'ի կողմանցն նմա գուռն . զոր վայելչական զեկոյց՝ կողմա նաւոր ասելով . 'ի ձեռն որոյ աւելորդք աղբոյ 'ի գուռն 'ի բաց հանեալ լինին : Վրանդի կարի քաջ, որպէս սակրատես ասէր . զի եթէ 'ի մովսիսէ ուսեալ, և եթէ ըստ ոռոցունց իսկ այսոցիկ շարժեալ, զի վայելչականին կշեռեալ զմերոյ մարմնոյս արարիչն՝ 'ի զգայութեանց դարձոյց յետս կոյս զելլ գնացից առուոցն . զի մի զմերն 'ի մաքրութեան մաղձադեղոցն զամաժանդն տեսանելով զամօթալի երեսն՝ գարշիցիմք . վասն որոյ և քամակաւ, և զըստօք (կամ զըստովք) խանչեցելովք՝ բլրաբար (կամ բրգաբար) ամբարձեցելովք՝ պատեաց փակեաց զգնացն զայն . որ և առ այլ պէտք արարեալ է կակուղ երաստան :

Quid est ostium a latere? dicit enim ostium facies a latere?

VI. Non obscure ostendit humanum aedificium porta illa ex latere, quam decenter adnotavit lateralem vocans, per quam excrementa stercoris foras expelluntur¹. Etenim optime, ut Socrates agebat, sive a Moyse edoctus, sive ex rebus ipsis motus, decentiam perpendens nostri corporis creator, a sensibus retrovertit exitum meatumque rivorum: ne in purgandis bilis foetoribus tetram videntes faciem excrementorum, taederet nos. Ideo et per dorsum atque posteriora, collium instar eminentia, circumclusit illam meatum; sicut et ad usum aliarum rerum factae sunt nates molles.

1 S. August. contra Faustum. L. XII. c. 39. post verba a nobis relata in Praef. n. viii. subdit. « Ut enim quiddam ejusdem Philonis commemorem, arcam diluvii secundum rationem humani corporis fabricatam volens intelligi, tamquam membratum omnia pertractabat. Cui subtilissime numerorum etiam regulas consuegenti, congruenter occurrebant omnia, quae ad intelligendum Christum nihil impedirent, quoniam in corpore humano etiam ille humani generis salvator apparuit; nec tamen cogere, quia corpus humanum est utique et hominum ceterorum. At ubi ventum est ad ostium, quod in arcae latere factum est, omnis humani ingenii conjectura defecit. Ut tamen aliquid diceret, inferiores corporis partes, per quas urina et feces egeruntur, illo ostio significari ausus est credere, ausus et dicere, ausus et scribere. Non mirum, si ostio non invento sic erravit. Quod si ad Christum transisset, ablato velamine, sacramenta Ecclesiae manantia ex latere hominis illius invenisset. Nam quia praedictum est, Erunt duo in carne una: propterea et in arca quaedam ibi ad Christum, quaedam vero ad Ecclesiam referuntur, quod totum Christus est. Sic et in ceteris interpre-

tationibus figurarum per universum textum divinae Scripturae licet considerare, et comparare sensus eorum, qui Christum ibi intelligunt; et eorum qui praeter Christum ad alia quaelibet ea detorquere conantur. Nihilominus S. Ambros. lib. de Noe et Arca, c. viii. n. 24. concedere visus est Philonis suppositum, cum dixit: « Ostium ex adverso facies, eam partem declarans corporis per quam cibos egerere consuevimus; ut quae putamus ignobiliora esse corporis, his honorem abundantiorum circumdaret. Vide quae prosequitur ibidem Ambrosius de Socratis dictis in libro Platonis.

Itidem ipse D. Ambros. in Hexaem. L. vi. c. ix. n. 72. eandem sententiam Philonis magis ac magis commendat, dicens: « Denique etiam in Genesi arca Noe ad fabricam humani corporis accipitur... Ostium vero facies etc. Hoc ergo significat Dominus, quod ostium ex posteriori sit parte, per quod egerantur ciborum superflua. Decore enim creator moster ductus reliquiarum a vultu hominis vertit; ne dum alvum purgamus, inquinaremus adspectum. Similia breviter notat et Vardan Arm. in Genes. excerpens a Philone, et S. Elisaeo, qui non semel Philonianis utitur locis.

Ինչպէ՞ր ասէ, ներքին գոտին իրենցարէն, և
եռայարէն լինել:

*Cur dixit, inferiora habitacula, distega,
et tristega fieri?*

Է. Լինաբարիորդ առակեաց զկե-
րակրոյն ամանս՝ ներքնատուն ասելով.
վանն զի ապականացու է կերակուր.
իսկ ապականացուն ներքին մասինն է.
վանն զի ՚ի վայր բերեալ լինի. քանզի
դոյզն ինչ ՚ի կերակրոց և յըմպելեաց
՚ի վեր տուեալ լինի՝ որովք կերակրիմքն.
բայց բազում մանն որոշեալ ՚ի բաց՝ ՚ի
դուրս հանեալ լինի ՚ի յաղբ (կամ յաղ-
բիմն). իսկ եռայարկքն և կրկնայարկք
փորոտիք՝ եղեն նախախնամութիւն կեն-
դանաստեղծին, առ ՚ի տեւումն հաստա-
տելոյ այնորիկ որ եղեն. Վնանզի թէ
ուղղորդ զամանսն գործեցեալ էր կե-
րակրոյն՝ յախոնդանացն մինչ յերաս-
տանն, դէպ լինէր դժնդակագոյն ինչ
լինել: Իսկ առաջին, ստէպ ստէպ նուա-
զութիւն՝ կարօտութիւն և սով ըստ
այնոցիկ որ ՚ի վերայ գային արկածք. և
նոյնժամայն թափումն: Երկրորդ, ան-
հարին իմն անյագութիւն (կամ յա-
գութիւն). քանզի թափուր եղելոց ա-
մանոցն՝ հարկաւոր էր անդէն վաղվա-

vii. Optime designavit cibi rece-
ptacula, inferiora domus nominans: quo-
niam corruptibilis est cibus, corrupti-
bile vero interioris est partis, quia deor-
sum fertur. Siquidem exigua quaedam
ex cibo et potu sursum exhibentur, qui-
bus vescimur, major autem pars secreta
foras ejicitur in stercus. Distega vero et
tristega intestina facta sunt per providen-
tiam vivificatoris, ad sustentationem con-
fulciendam factorum. Nam si directa fe-
cisset receptacula cibi a visceribus usque
adnates, importunitates quaedam accidis-
sent. Primum frequens defectio, indigen-
tia, et esuries, ex intempestivis eventibus
supervenientes, et subitanea evacuatio.
Secundò ingens quaedam aviditas; nam
evacuatis receptaculis, necesse erat illi-
co famem et sitim subire, more domi-
narum gravitate laborantium; et appe-
titum ciborum jucundum in aviditatem
perverti, et in statum non-philosophi-
cum: nihil enim adeo inharmonicum est,

1 S. Ambr. de Noe et Arca. c. xx. » Infe-
» riora quidem dicendo, advertimus quod pulcre
» nos sentire voluerit inferiori loco aestimanda
» ciborum receptacula, hoc est, ea viscera quae
» acceptum conficiunt cibum. Corruptibilis enim
» esca est: quod autem corruptibile, non supe-
» rioribus, sed inferioribus comparandum. Simul
» quia cibus deorsum fertur, cujus exigua por-
» tio viribus corporis, alimoniaeque proficit: re-
» liqua vero pars alvo purganda deducitur; quia
» intestina sunt per quae descendunt ciborum su-
» persua. Ita operator noster instituit, ut non
» extenta a stomacho ad imum, sed sinuata sint
» ac reflexa; quo vitae nostrae usus propagare-
» tur. Nam si extenderentur intestina hominis
» quae suscipiunt et deducunt cibum, statim si-
» ne ulla pertransiret mora... Primum ergo in-
» digentia est, et fames. (paulo ante dixerat,
» subita effusio, repentina evacuatio.) Deinde ex
» his sequeretur edendi sine intermissione conti-
» nuatio. Quid autem deformius, quam semper
» ventri studere?... Tertium quid superat, nisi
» mors inter ipsos cibos epulasque permixta? Quo-

» modo enim poterant diutius vitam producere,
» simul edentes, et esurientes, hibentes, sitientes-
» que, et priusquam repleantur exinanientes om-
» ne quod sumserant, statimque esurientes? Nunc
» autem dum paulatim descendit esca, famem et
» crudelitatem naturalis temperat providentia. (vel,
» ut ante dixerat. Nunc autem in illa intestino-
» rum reflectione ac sinuatione bipartita ac tri-
» partita adhaeret cibus.) Primum enim in sto-
» macho, quem plerique ventrem appellant supe-
» riorem, cibus conficitur: deinde coquitur in
» jecore, atque eo digeritur vapore. Succus ejus
» dividitur certis viscerum portionibus, ex quo
» omnes corpus valet. Quod satis juniorum in-
» crementa, senum testificetur perseverantia. Re-
» liquum cibi in ventrem defluit... ex quo fi-
» mus necesse est... egeratur... Unde mihi vi-
» detur per arcae hujus figuram voluisse Deum
» nos edocere, quemadmodum ab hoc speciali
» (vel spiritali) tuti simus diluvio. Corruptela
» enim diluvii causa est... Nihil est enim quod
» tam miserae servituti subjiciat hominem, quam
» libido, atque ejusmodi cupiditates «.

զակի քաղցնուլ, և ծարաւ հասանել 'ի վերայ նորա զօրէն ծանր տիկնանց. և զախորժելի բաղձանս կերակրոցն յանյաւ գութիւն գալ հասանել, և յանիմաստա սիրութիւն. քանզի ոչ ինչ աներաժտագոյն է՝ քան որովայնի պարապել: Այլ երրորդ, այն որ առ դրօքն յողայ՝ մահ. քանզի պարտ էր վաղամահ լինել այնոցիկ՝ որք ընդ ուտելն միանգամայն և քաղցնուն, և ընդ ըմպելն միանգամայն և ծարաւին. և յառաջ քան զլընուլ՝ ունայնանալ և սովել: Իսկ շրջանակօք և պատուածովք փորոտոյն ճողորկմբ (կամ ճողորկմբ) յամենայն ոովոյ և յանյագութենէ, և վաղամահութիւն (կամ վաղամահութիւն) լինելոյ. որչափ ինչ ժամանակս՝ զոր ընդունի կերակուրն՝ 'ի ներքս մնացեալ լինի, ոչ որպիսի անցն, այլ որպիսի հարկաւորն էր՝ այլայլացեալ լինել: Այնչի պարզի ճշնեալ զօրութիւն կերակրոյն նախ առ աջին յորովայնին. և ապա 'ի լեարդն (կամ լերդէն) ջեռեալ հանեալ (կամ հալեալ) լինի. և ապա այն որ ինչ միանգամ էր համեղագոյն՝ 'ի վեր կոյս արձակէ առ իւրաքանչիւրօք մատանցն. մանկանցն՝ յաճումն, իսկ կատարելոցն՝ յարութիւն. իսկ զայն ևս յաղք մեկնեալ և յաւերթութիւն՝ արտաքս հանէ: Այդ առ այսչափաց մատակարարութիւն՝ բազում ժամանակ լինի 'ի վերայ, դիւրահնարաբար բնութեանս զայսգործեցելոյ յաւերթութիւն: Այսցթուի ինձ տապանն առ մարդկային առեալ մարմին, կենդանասէր (կամ

quam ventri vacare. Et tertiò mors ad ostium expectans; quoniam praeveniri a morte oportet eos, qui simulac edunt, illico esuriunt, et bibentes, statim sistant, atque antequam repleantur, evacuantur, et fame affliguntur. Verum longis orbium aufractibus intestinorum liberamur ab omni esurie, aviditate, et praeventione mortis: namque quanto tempore cibus sumptus manet interius, non ut transitus exigit, sed ut necessarium erat, variatio efficitur. Quoniam expurgatur expressione vis cibi imprimis in ventre; deinde in jecore calefactus educitur¹; postea quidquid gustu praevalerat, sursum emittitur ad singulas partes, pueris in accrementum, perfectis autem in vigorem; reliqua vero segregans in stercus et excrementum, foras ejicit. Pro itaque tot et tantarum rerum dispositione multum temporis assumitur, facili negotio id peragente natura ad perseverantiam. Porro mihi videtur arca ipsa ad humanum corpus apte referri: quum enim viventium studiosissima (vel feracissima) est natura², ob eam rationem diluvio corruptis deperditisque viventibus, oppositum simile terrae apparavit. Quidquid enim super terram vivens fovebatur, arca magis generaliter in se portavit, ideo voluit (Deus) illam, quae super undas ferebatur, esse sicut terra matrix, nutrixque; atque educatores ipsos tamquam gravidas intus ostendere, una cum sole ac luna³, cae-

¹ Cod. C. 'ի լերդէն ջեռեալ՝ հալեալ լինի. ex jecore calefactus excoquitur.

² Cod. C. առ մարդկային առեալ մարմին կենդանասէր՝ ոչ անհնարին է բնութեանս. n ad humanum corpus faciendum ut viventia propargaret, non impossibile est naturae u.

³ Vel, per solem et lunam etc. Ubi Gloss. Որպէս մանուկն 'ի յարգանդին, որ չտեսնէ զարեգակն և զլուսինն, բայց կեպէ առջ. այսպէս և 'ի տապանին էին: Ասեն՝ թէ արուեստիւ երկնացոյց սուներ նոյ 'ի տապանին. և այ.

նու իմանայր զտիւն և զցիշերն. և կայր հաւանած 'ի նմա արեգակն և լուսինն u. n Quemadmodum infans in utero quamquam non videat n solem et lunam, vivit tamen crescitque: sic et n in arca erant. Dicitur etiam, quod Noe habuerit in arca instrumentum artificiale indicativum caeli, atque eo intelligebat diem et noctem, ita ut permearent in eam sol et luna u. Quae verba quodam modo reducenda videntur ad ea, quae scribit Cornel. a Lapide. in Gen. vi. 16. n Fenestram, praecipuam unam, grandiorems

կենդանասեր) անհնարին է բնութիւնս . վասն այսր պատճառանաց (կամ պատճառաց), ապականեցելոց կորուսելոց 'ի ջրհեղեղէն կենդանեաց՝ զհակառականմանն երկրի կազմեաց : Վասն զի որ ինչ միանգամ 'ի վերայ երկրի կենդանաբուծեալ լինէր, տապանն սեռա կանազոյն տարաւ . կամեցաւ զայն որ հանդերձեալ է 'ի վերայ ալեաց՝ լինել, իբր թէ երկիր՝ մայր, դայեակ . և կերակրողացն զօրէն իմն յղի եղելոց 'ի ներքս ցուցանել՝ արեգակամբն, և լուսնիւ, և այլով բազմութեամբ աստեղաց՝ և առ հասարակ ամենայն երկնիւ . զի տեսանելով 'ի ձեռն այնր՝ որ արուեստիւն կազմեցաւ, և զբանն և զհամեմատութիւն մարդկային մարմնոյն յայտնադոյն ուսցին : զի այս պատճառ եղև զանազան հակառակութեանն մարդկան : Վասնզի ոչ ինչ այսպէս ծառայեցոյց զմարդ, որպէս մարմնոյն հիւթէութեան, և որք 'ի ձեռն սորայն լինին ախտքն . և մանաւանդ չարահալքն՝ հեշտ ախտք և ցանկութիւնք :

Ինչէր ասէ զլինելոյն լինել յապականել զա մեռի մարմն՝ յորում է զանչ կենդանի 'ի ներքոյ երկնի :

Ը . Գրեթէ զոր յառաջագոյն առականեաց, այժմ մերկացաւ . զի ապականութեան պատճառք եղեալ մարդկան ոչ այլ ինչ էր, այլ վասն զի հեշտ ախտից և ցանկութեանց եղեալք ծառայք, զամենայն ինչ գործէն և ախտանան, վասն որոյ 'ի ծայր և 'ի բուն թըշուառութեան կեանս հասցեն : Բայց բնականագոյն 'ի վերայ յաւել, կենդանական հոգւոյն զտեղին ասելով 'ի ներ-

teraque astrorum multitudine, et universo toto caelo. Quia videntes per id, quod arte factum est, rationem atque analogiam humani corporis evidentius edocerentur: haec enim causa fuit variarum disputationum apud homines. Quandoquidem nihil ita servum effecit hominem, aequae ac corporis humores essentielles, quaeque per illos eveniunt vitia, maximè pessimae voluptates cupiditatesque.

Quare dicit Diluvium futurum esse ad corrumpendam omnem carnem, in qua spiritus vitalis est sub caelo?

VIII. Fere quod antea sub aenigmatē dixerat, nunc enudavit: namque corruptionis hominum nulla alia erat causa, nisi quia voluptati cupiditatieque servi effecti, ita omnia faciebant et laborabant; proinde summae miseriae vitam attigere. Caeterum valde naturaliter adjecit, vitalis spiritus locum dicens sub caelo, quod nimirum etiam caeli sunt viventia: non enim felix est corpus ex

» et pellucidam, ex vitro, crystallo vel lapide speculari: hoc enim significat Hebraeum *thsoar*, » et Graecum *διαφάνης*, ut vertit Symmachus. » Nihil ergo prohibet, alias minores per circuitum in tertio coenaculo, ad lucem ubique recipiendam, factas esse fenestras ». Verum re-

ponit Calmet ibid. dicens: » Sed neque crystal- » lus, neque vitrum adhuc inventa fuerant. Alii » pellucidos quosdam lapides usurpatos existi- » mant, veluti lapides speculares ».

1 Cod. C. *Երկնի*. in caelo.

քոյ երկնի . իբրու թէ՛ և երկնի կենդանիք են . քանզի ոչ բարեբախտիկ է մարմին յերկնայնոյն եղեալ գոյացու թենէ . իբր թէ միայն վիշակ առանձինն սքանչելի ընկալեալ զլաւն յէսն կենդանեղութեան . այլ երեւցաւ երկին նախ առաջին արժանի եղեալ այս միկ շնորհի՝ ի սքանչելի յմծային պատկերան կենդանեացն՝ որք բոլորք բոլորովն են իմանալի հոգիք , տալ մասն կցորդութեան և որ ի վերայ երկրիս են՝ ի կենդանական զօրութենէն , և չնչացուցանել՝ որք կարեն չնչանալ :

Ի՞նչէր , ի՞նչ Բանգամ ի վերայ երկրի՝ վախճանեալի , առէ . բանդի զԻ՞նչ Բեղանքն առնառնի :

Բ . Երախ առաջին , որպէս ի պատեւրազմի՝ Թագաւորի սպանելոյ , ընդ նմա հարեալ լինին և զինուորական զօրութիւնքն . այսպէս իրաւացոյց և այժմ , իբրու Թագաւորի ապականելոյ մարդկանն ազգի , ընդ նմա ապականել և զառնանոցն : Եւ ամս որոյ պատճառի և ի ժանդախտսն յառաջագոյն մեռանել զէպ լինի անանոցն , և մանաւանդ

caelesti factum substantia, quasi vero statum peculiarem mirum acceperit meliorem (caeteris) creaturis viventibus; sed caelum imprimis apparuit dignum esse factum hac gratia admirandorum divinorumque viventium, qui omnes omnino sunt spiritus intelligibiles (intellectuales): ita ut partem participationis praestent etiam in terra existentibus de vitali virtute, et animent ea quae possunt animari.

Quare, Omnia, quae fuerint super terram, consumentur, inquit: quid enim peccant iumenta?

ix. Primum, sicut in bello rege occiso, cum illo caeditur et virtus militaris; ita et nunc aequum duxit, ut tamquam rege deperdito genere humano, una cum illo deperderet (vel deperderentur) et animantium genera. Quamobrem et in pestilentius prius moriuntur animalia, maxime cōnutrita cohabitantiaque cum hominibus, puta canes

1 S. Ambr. de Noe et arca. c. x. n Quid n utique muta deliquerant animantia? ... Sed n quemadmodum in bello cum imperator ab n hoste occiditur, commoritur ejus exercitus, n atque omnis comminuitur virtus militaris: sic n non discrepare a justitia visum est, cum in n teriret homo, cui regalem quamdam Dominus n Deus in omne animantium genus potestatem n dedit, ut omnibus volatilibus, feris, bestiis im n periali praesesset auctoritate, quod etiam pecu n des, et quaecumque erant irrationabilia com n morerentur animalia. Denique siquando est pe n stilentia, corrupto caeli tractu, prius ea quae n sunt irrationabilia lues dira contaminat, et n maxime canes, equos, boves; atque ea inficit n quae cum hominibus conversari videntur: sic n morbi vis etiam genus humanum implicat. Haec n igitur prima causa, ut arbitror, justae adser n tionis. Secunda illa, quia nemo accusat natu n ram, cur reliqua corporis nostri membra mo n riantur, solo capite sublato ... Similiter er n go nemo nunc arguat, quia caput et princi

n pale quoddam ceterorum animalium homo est; n quo moriente, non debet mirum videri, si ce n tera commoriantur animalia. Tertium illud n est, quia rationis expertia non propter se, sed n propter hominem generata sunt animalia; ho n minis enim causa esse praecepta sunt, ut eo n rum subjectione humana praestaret conditio ... n consequens ergo erat, ut cum deleteretur homo n a facie terrae propter quem facta sunt, etiam n ipsa pari deleterentur occasu. Haec secundum n simplicem lectionis expositionem. Altior autem n et profundior interpretatio illud adtexit, quod n ubi anima mole passionum curvatur gravi, et n quasi diversarum cupiditatum mergitur aestu, n terrenae omnes cogitationes et concupiscentiae n in praeceptis ruunt; quia peccator unusquisque n quo graviora flagitia commiserit, eo fit inso n lentior ... Moritur visus, qui peccatum an n nuntiat ... Moritur et auditus, cum refert cri n mina ... Omnis namque postremo sensus mo n ritur, si minister sit iniquitatis «.

մանդակաց և համաբնական մարդկան . իբր թէ որպէս՝ շանց և հասարակաց (կամ հաւասարաց) նոցին , ապա մարդկան : Երկրորդ անգամ , որպէս գլխոյ 'ի բաց հատելոյ՝ ոչ որ բաղբաղէ զբնութիւն , քանզի այսչափ մասունք այլ ևս մարմնոյս ընդ նմա վախճանին . այսպէս և մի որ այժմ ըստգտցէ . քանզի գլուխ իմն իշխանական է մարդն , որոյ ապականեցելոյ՝ սքանչելի ինչ ոչ է և այլոցն կենդանեացն ընդ նմա կորն . Եւ Երրորդ , անասունքն եղեն ոչ վասն ինքեանց , որպէս իմաստնոցն բանն է , այլ յաղագս մարդկան սպասաւորութեան և պիտոյից և վայելութեան . յիրաւի՝ 'ի բաց բարձելոյ այնց վասն որոց եղեն , և նոցա նոյնպէս սատակիլ 'ի կենդանութենէ . ճառդ այդ է : Իսկ առ 'ի միտս այսպէս (կամ այլաբանելով) ասասցուք , զի յորժամ հոգին հեղեղիցի 'ի հոսանաց ախտիցն , և օրինակ իմն՝ ընկղմեսցի , այնք որ յերկրի են , այսինքն ասեմ զհոգեղէնս մարմնոյն , ընդ նմա մեռանել : Եւ Եւրդի մահ է՝ ըստ չարութեան կեանք . վախճանին տեսաւ նոզ աչքն , յորժամ հանդերձ անիրաւութեամբ տեսանէ . և վախճանի լսողականք , յորժամ հանդերձ անիրաւութեամբ լսիցէ . մեռանի և ամենայն ըզգայութիւն , յորժամ անիրաւութեամբ զգայցէ :

Օրհն է : Եւ Եւրդից զառիւս իմ առ ինչ :

Ժ . Եւ Եւրդի առաջին՝ ազդէ , զի ժառանգաւոր նախնի էութեան ոչ այլ որ , բայց միայն առաքինին է . զի մար

et similia ¹, postmodum homines. Secundò, quemadmodum capite abscisso, nemo incusat naturam, si tot ac tantae reliquae partes quoque corporis cum illo consumentur; sic et nunc nemo accusabit: quoniam caput quoddam principale est homo, quo extincto, nil mirum, si caetera quoque animantia cum eo perduntur. Tertiò animalia facta sunt ² non propter se, ut a sapientibus dictum est, sed propter hominum servitium, opusque, decusque: jure itaque, sublatiis, propter quos snere, illa quoque contigit vita privari: littera talis est. Ad mentem vero dicamus liceat, quod quando anima diluvium patiat ex illuvie vitiorum, atque quodammodo suffocatur, ea quoque quae in terra sunt, terrena inquam corporis, cum illa mori necesse est. Namque mors est in malitia acta vita: obeunt oculi videntes, quum inique vident; obeunt et aures audientes, quum inique audiunt; demoritur et universus sensus, quum inique sentiat. ³

Quid est, Statuam foedus meum tecum?

x. Primum monet, haeredem divinae substantiae neminem fore, nisi virtute praeditum hominem³. Siquidem ho-

¹ Cod. A. հասարակաց . C. հաւասարաց . quod est quasi expressio anterioris aequae significantis communis, ac aequalis.

² Fragm. ex catena citata in calce op. Philonis Gr. Lat. p. 675. Φίλωνος Ἑβραίου. Διδὸς τὸ ἀνθρώπον ἀπειλῶν ἀπαλείψαι, καὶ τὰ ἄλογα προσδιαφείρει; Διότι οὐ προηγουμένως δι' ἑαυτὰ γέγονε τὰ ἄλογα, ἀλλὰ χάριν ἀνθρώπων, καὶ τῆς τοῦτων ὑπηρεσίας· ὧν διαφείρεμένων, εἰκότως

καὶ αἶψα συνδιαφείρεται, μήποτε δὲ οὗς γέγονε .

³ S. Ambr. ibid. c. x. n. 35. n Solus justus . . . divinae est heres gratiae . . . Et homines quidem cum moriuntur, patrimonium suum in testamento transcribere solent; nec cedit hereditas, donec vivit testator. Deus autem cum sit sempiternus, transfundit justis divinae hereditatem substantiae; et ipse non indigens do-

դիկ ժառանգեալ լինին՝ յորժամ ոչ
ևս իցեն, այլ մեռեալք են. իսկ ան-
մշտնջենաւոր է, տայ կցարդութիւն ժա-
ռանգութեան իմաստնոց, ուրախ լինե-
լով նոցա ստացուածովքն. քանզի որ
զամենայն ինչն ստացեալ է, ոչ իմիք է
կարօտ: իսկ ամենայնին ցահանեալք,
ստացեալք են առ ճշմարտութիւն և ժշ-
խնչ: վասն որոյ հաշտ և համբոյր եղեալ,
արժանաւորացն բարի առնէ, նոցա շնոր-
հելով զայն ինչ որում իմիք կարօ-
տեալն են: Երկրորդ, աւելի իմն շնոր-
հէ իմաստնոյն ժառանգութիւնս. քան-
զի ժշտէ, կացուցից զուխտ իմ քեզ,
այլ զքեզ: Եւսինքն է թէ գու ես ար-
դար և ճշմարիտ ուխտն, զոր հաստա-
տեցից բանական ազգի առ ստացուած
և վայելչութիւն, որոց առաքինութիւն
պիտոյ է:

Ինչեքի՜ առնէ, Եւս որ եւս ամենայն ասեմ
սո՛ւ ի աստուծոյ, զի զքեզ տեսի արդար առա-
ջի իմ յայդիս յայտիկ:

ԺԱ. Եւս առաջին՝ յայտնի հաւատ,
զի վասն միոյ առն արդարոյ և արժա-
նաւորի բազում մարդիկ ապրին ազ-

minum haereditas possidetur, quum ipsi
non amplius sunt, sed mortui sunt; Deus
autem cum sit sempiternus, participatio-
nem haereditatis suae concedit sapien-
tibus, gaudens de eorum possessione:
qui enim omnia possedit, nullius rei e-
get; qui vero omnium penuria laborant,
nihil de veritate possederunt. Quare
benignum se monstrans probis, benefa-
cit, concedendo eis illa, quibus indiguer-
iunt. Secundò ampliorem quandam lar-
gitur sapienti haereditatem: non enim
dixit, ponam foedus meum tibi, sed te;
id est, tu es justum verumque² foedus;
quod statuam generi rationali pro pos-
sessione ac decore, quibus opus est vir-
tutis.

*Cur dicit, Intra tu, et omnis domus tua
in arcam; quia te vidi justum coram
me in generatione ista?*

XI. Primum, certa fides³ comproba-
tur, quod propter unum hominem justum
ac dignum multi homines salvantur per

nat sua sine ullo donationis dispendio, quem
non gravant suorum consortes bonorum, ma-
gisque fruitur eo quo nos utimur... Multum
autem tribuit justo, dicendo: *Statuam testa-*
mentum meum ad te; eo quod rationalis et
fidelis vir sit testamentum Dei. Ipse est enim
hereditas, ipse possessio, in quo virtus divini
testamenti est u. etc.

1 Gen. vi. 18. constanter habetur *μετὰ σοῦ*.
tecum: etsi nonnulli legant *πρός σε*. *ad te*.

2 Vel, *արդարեւ ճշմարիտ*. verè verum.

3 D. Ambr. de Noe et arca. c. xi. « Mani-
feste fides prophetae sententiae etiam hoc ad-
struitur loco; quia stultus sibi soli stultus
est, sapiens autem sibi et plurimis sapit. Ita-
que Noe justus merito etiam domus ejus in di-
ludio servatur. Sic in mari navigantes, et in
bello exercitus, si illis non desit gubernatoris
peritia, istis imperatoris prudentia, a periculo
tuti sunt aliena ope. Sed quia boni imperato-
ris bonus exercitus est; ideo etiam in eo lau-

dem justi intelligimus non praeteriri, qui ta-
lem instituit domum suam, ut virtutis fulge-
ret consortio; meritoque invenit salutem co-
gnatio... Pulcre enim dixit: *Quia vidi te justum
coram me*. Multi hominibus justus videntur, pau-
ci Deo: aliter hominibus, aliter Deo... Homines
quae foris sunt probant: Deus quae intus exa-
minat. Perperse autem addidit: *In generatione
ista*; ut neque superiores condemnaret, neque
posteriores excluderet... Haec secundum lit-
teram. Altior autem sensus provocat nos, ut
hoc putemus vigorem mentis in anima esse,
et animam in corpore, quod est paterfamilias
in domo sua. Quod enim in anima mens, hoc
anima in corpore. Si mens tuta est, tuta est
domus, tuta anima: Si anima incolumis, inco-
lumis caro. Mens enim sobria passiones omnes
cohibet... Si studio sit castitas, cordi sit tem-
perantia... nulla ulcera proserpunt aegritu-
dinis u.

գահցութեամբ . որպէս և նաւազք , և զօր , յորժամ բարւոյ պատահեցեն նաւաստւոյ , և միւսքն այնմիկ՝ որ հմուտ է պատերազմի , և քաջ զօրավարի : Երկրորդ անգամ , գովէ զարդար այրն , ոչ միայն անձին ստացեալ զառաքինութիւն , այլ և ամենայն տանն , վասն որոյ և փրկութեան արժանի լինի : Եւ ամենաբարիոք այս յաւելաւ 'ի վերայ , թէ զիստ արդար առաջի իմ . քանզի այլ օրինակաւ փորձեն մարդիկ զկեանս վարուց , և այլպէս նշուցութիւն . քանզի սուքա յերեւելեացն , իսկ նա յոգւոյն յաներեւոյթ խորհրդոցն : Եւ սքանչելի է և զկնի այսորիկն յառաջագոյն եղեալ , այն որ ստէ՝ թէ յապիտ յայսմիկ զիստ արդար . զի մի զառաքինսն դատապարտել թուեսցի , և մի որք յետ այսոցիկ լինելոց են՝ զլոյս հատանել . ճառք այդ է : Իսկ առ 'ի միտս . յորժամ նշ ապրեցուցէ զիշխանն զմիտսն ոգւոյն՝ որ է տանուտէր , յայնժամ և զտունն զամենայն ընդ նմա ապրեցուցանէ . այսինքն ասեմ զմասունսն ամենայն , զայնս՝ որ ըստ մասանցն , և զայն՝ որ 'ի դուրս բերեալ լինի բանն , և զմարմնոյն իրս : Վնանզի որպէս յոգւոյ միտք , այսպէս 'ի մարմնի ոգի . 'ի ձեռն խորհրդոցն բարեկիր լինի ամենայն մասունք հոգւոյն . և ամենայն տուն նորա ընդ նմա բարերարութիւն գտեալ լինի : Իսկ յորժամ բարին կրեալ լինի բոլոր ոգւոյն , և սորա տունն դարձեալ ընդ նմա բարերարութիւն գտեալ լինի մարմնն՝ առողջ մտութեամբ և ժուժկալ կրօնիւք , ան յագութիւն՝ որ հիւանդութեանց պատճառք են՝ յառաջագոյն հատեալ :

affinitatem: veluti etiam nautae, et exercitus; primi, quum bonum navarchum habeant, et secundi optimum ac belli peritissimum ducem. Secundo, laude celebrat justum virum, non sibi soli virtutes acquirentem, verum etiam universae familiae; quae proinde salutem meretur. Optime vero illud adjectum fuit, quod nimirum *te vidi justum coram me*; aliter enim homines probant conversationem alicujus, aliter autem Deus: nam illi ex visibilibus, iste vero ex animae consiliis invisibilibus (experimentum capiunt). Mirificum est et quod interea additur, illud nempe quod dicit, *in generatione hac te vidi justum*; ne anteriores condemnare videretur, neque posteriorem futurorum spem concideret: littera talis est. Ad mentem vero, quando Deus salvabit principem intellectum animae, qui est paterfamilias, tunc et totam familiam cum illo salvat; partes inquam omnes, omnesque qui sunt secundum partes, et verbum prolatum, et res corporis. Sicut enim in anima intellectus, sic in corpore anima: per consilia bene se habent omnes animae partes, et omnis domus sua secum beneficium assequitur: quando autem bene se habuerit tota anima, etiam domus sua iterum secum beneficio affecta comperitur, corpus videlicet integritate morum, et sobrietate, aviditatibus quae morborum causae sunt, jam praecisis.

Ինքե՛ր 'ի փապան հրամայել մաճանել 'ի սրբոց պաշարաց եօթն՝ արու և էգ, իսկ յոչ սրբոց երկուս՝ արու և էգ, իբրախել տերն 'ի վերայ ամենայն երկրի :

ԺԲ. Ընծալայելաբար մաքուր ասաց զեօթներեան, իսկ զերկան ոչ մաքուր. քանզի 'ի բնութեան արգարե մաքուր է եօթներեակ թիւն. իբրու զի կոյս է, և անխառն, և անմայր. ոչ ծնաւ նի, և ոչ ծնեալ լինի, որպէս իւրաքանչիւր յայնցանէ որ 'ի տաճանէին են, վասն առ էն նմանութե. քանզի անեղ է և անծին, և ոչ ինչ 'ի նմանէ ծնանի. և զի թէպէտեւ լինելութեան և ծննդոց պատճառ է. քանզի շարժէ զամենայնին զօրութիւնս, որ բնաւորեցան բարիք առ 'ի լինելութեան ծննդոյ : Իսկ երկու թիւ ոչ մաքուր : Եւսի առաջին, զի ունայն է, և ոչ հոծ. իսկ որ ոչ լին

Quare jubet in arcam inducere ex mundis pecoribus septena, masculum et foeminam; ex immundis vero bina, masculum et foeminam, ad nutriendum¹ semen super omnem terram.

xii. Divinitus mundum asseruit septenum, binum vero immundum; quandoquidem ex natura mundus est septenus numerus², quippe qui virgo est, incommixta, et matre carens; nec generat, neque generatur, sicut singuli eorum qui sub denario sunt, ob Entis similitudinem, quod increatum est, atque ingentum, et nihil ab illo generatur³, licet ipse sit creationis generationisque causa; quia movet virtutes omnium, quae bene dispositae sint ad generationem factorum. Numerus autem binus non mundus: Primum quia vacuus est, non densus; quod autem non est plenum, neque

¹ Optime in sacr. litt. Arm. բուծանել; ubi interp. Philonis nimis aequivoce reposuit, կերակրել, cibare.

² S. Ambr. loc. cit. c. xii. " Ut ego arbor, inire mundam adserit hebdomadam; quia mundus et sacer septimus numerus. Nulli enim nimis miscetur, nec ab alio generatur. Ideoque virgo dicitur, quia nihil ex se generat... Secundus autem numerus non est plenus, quia divisus: quod autem non est plenum, vacuum habetur... Haec naturalia. De moralibus autem ut dicamus, non est dubium quod irrationabile animae nostrae in quinque sensus dividatur, et vocem, et generatorium, quae natura videtur esse feminea; quia sensus nostri in materialia et saecularia cito repunt: unde claret eos mollioris naturae habere substantiam. Sed eruditio et industrio viro munda omnia; quia sapientia exercitati viri et virtus firmamentum his virili transfundit iudicio... Justitia enim singulare est bonum, per se ipsa suo tantum pretio. Iniquitas vero velut dividua parit, nunc odio inflexa, nunc quaestu, et ea quae sunt dividenda confundit. Stultus enim ut luna mutatur, et versicolor, aut humorum varietate difformis animam suam in leprosi corporis speciem turpi contagione commaculat, saepe cogitationis noxiis saepe permiscens... Nec ego abnuo irrationabilium quidem, mun-

dorum tamen motuum aliqua esse semina et quasi principia in anima nostra, et eorum qui mundi non sint. Natura enim hominis contrariorum capax est, ut et malitiae in ea sit vis, et virtutis ingressus; meritoque in principio libri hujus qui est Genesis, per arboris speciem in paradisi medio legisti boni et mali scientiam... eo quod mens nostra, in qua est cognitio et disciplina, boni et mali recipit notionem. Ita quae naturae opifex sicut ad propagandum, vel etiam reparandum genus animantia reservavit, ut universae terrae animantium semine repleretur: ita etiam corporis nostri terrenam substantiam vacuum non putavit passionum hujusmodi tamquam immundorum animalium reliquendam, quae cum deliciis et luxurie tamquam vice diluvii ingurgitatur, memoratis fluctuat passionibus. Ubi autem sobrietate et continentia unusquisque inundantium evacuaverit diluvium passionum, et quamdam animae retexerit siccitatem, vivificare incipit suum corpus, et animae puritatem, cui regimen sapientia est.

³ Sic Philo expers Christianae Theologiae, cuius vestigia poterat invenire in veteri quoque Testamento, Patrem videlicet aeternum ac ingentum modo virgineo atque superexcellenti generare Filium coaeternum; quem et ipse auctor Verbum Divinum appellatum esse novit, veram tamen Divinitatem ejus nescivit vel noluit scire.

մանդակաց և համաբնական մարդկան . իբր թէ որպէս շանց և հասարակաց (կամ հաւասարաց) նոցին , ապա մարդկան : Երկրորդ անգամ , որպէս գլխոյ 'ի բաց հատելոյ՝ ոչ որ բաղձաղէ զբնութիւն , քանզի այսչափ մասունք այլ ևս մարմնոյս ընդ նմա վախճանին . այսպէս և մի որ այժմ ըստգտցէ . քանզի գլուխ իմն իշխանական է մարդն , որոյ ապականեցելոյ՝ սքանչելի ինչ ոչ է և այլոցն կենդանեացն ընդ նմա կորն չել : Երրորդ , անասունքն եղեն ոչ վանն ինքեանց , որպէս իմաստնոցն բանն է , այլ յաղաքո մարդկան սպասաւորութեան և պիտոյից և վայելչութեան . յիրաւի՝ 'ի բաց բարձելոյ այնց վանն ուրոց եղենն , և նոցա նոյնպէս սատակիլ 'ի կենդանութենէ . ճառդ այդ է : Իսկ առ 'ի միտս այսպէս (կամ այլաբանելով) ասասցուք , զի յորժամ հոգին հեղեղիցի 'ի հոսանաց ախտիցն , և օրինակ իմն՝ ընկղմեսցի , այնք որ յերկրի են , այսինքն ասեմ զհոգեղէնս մարմնոյն , ընդ նմա մեռանել : Եւ անզի մահ է՝ ըստ չարութեան կեանք . վախճանին տեսաւ նող աչքն , յորժամ հանդերձ անիրաւութեամբ տեսանէ . և վախճանի լսողականք , յորժամ հանդերձ անիրաւութեամբ լսիցէ . մեռանի և ամենայն ըզգայութիւն , յորժամ անիրաւութեամբ զգայցէ :

Օգնէ է , Լուցողից ցոյցս իմ առ ինչ :

Թ . Եւ յախ առաջին՝ ազդէ , զի ժառանգաւոր անձային էութեան ոչ այլ որ , բայց միայն առաքինին է . զի մար-

et similia ¹, postmodum homines . Secundò, quemadmodum capite abscisso, nemo incusat naturam, si tot ac tantæ reliquæ partes quoque corporis cum illo consumentur; sic et nunc nemo accusabit: quoniam caput quoddam principale est homo, quo extincto, nil mirum, si caetera quoque animantia cum eo perduntur . Tertiò animalia facta sunt ² non propter se, ut a sapientibus dictum est, sed propter hominum servitium, opusque, decusque: jure itaque, sublati iis, propter quos fuere, illa quoque contigit vita privari: littera talis est . Ad mentem vero dicamus liceat, quod quando anima diluvium patiatur ex illuvie vitiorum, atque quodammodo suffocatur, ea quoque quæ in terra sunt, terrena inquam corporis, cum illa mori necesse est . Namque mors est in malitia acta vita: obeunt oculi videntes, quum inique vident; obeunt et aures audientes, quum inique audiunt; demoritur et universus sensus, quum inique sentiat. ³

Quid est, Statuam foedus meum tecum?

x. Primum monet, haeredem divinae substantiae neminem fore, nisi virtute praeditum hominem³. Siquidem ho-

¹ Cod. A. հասարակաց . C. հաւասարաց . quod est quasi expressio anterioris aequè significantis communis, ac aequalis .

² Fragm. ex catena citata in calce op. Philonis Gr. Lat. p. 675. Φίλωνος Ἑβραίου . Διδ τὶ ἀνθρώπων ἀπειλῶν ἀπαλειψαι, καὶ τὰ ἀλογα προσδιαφείρει; Διότι οὐ προηγουμένως δι' ἑαυτὰ γέγονε τὰ ἀλογα, ἀλλὰ χάριν ἀνθρώπων, καὶ τῆς τοῦτων ὑπηρεσίας· ὃν διαφθερισμένων, εἰκότως

καὶ αὐτὰ συνδιαφείρεται, μήποτε ὄντων δι' οὗς γέγονε .

³ S. Ambr. ibid. c. x. n. 35. « Solus justus . . . divinae est heres gratiae . . . Et homines quidem cum moriuntur, patrimonium suum » testamento transcribere solent; nec cedit hereditas, donec vivit testator . Deus autem cum » sit sempiternus, transfundit justis divinae hereditatem substantiae; et ipse non indigens do-

դիկ ժառանգեալ լինին՝ յորժամ ոչ
ևս իցեն, այլ մեռեալք են. իսկ ան
մշտնջենաւոր է, տայ կցորդութիւն ժա
ռանգութեան իմաստնոց, ուրախ լինե
լով նոցա ստացուածովքն. քանզի որ
զամենայն ինչն ստացեալ է, ոչ իմիք է
կարօտ: իսկ ամենայնին ցականեալք,
ստացեալք են առ ճշմարտութիւն և ի
ինչ: Վասն որոյ հաշտ և համբոյր եղեալ,
արժանաւորացն բարի առնէ, նոցա չնոր
հէլով զայն ինչ որում իմիք կարօ
տեալն են: Երկրորդ, աւելի իմն չնոր
հէ իմաստնոյն ժառանգութիւնս. քան
զի ինչ ասէ, կացուցից զուխտ իմ քեզ,
այլ զքեզ: Եւ յսինքն է թէ գու ես ար
դար և ճշմարիտ ուխտն, զոր հաստա
տեցից բանական ազգի առ ստացուած
և վայելչութիւն, որոց առաքինութիւն
պիտոյ է:

Ինչէր ասէ, Եւսոյ դու և ամենայն տուն
դու ի տապան, զի դիտեմք արդար առա
ջի իմ յապիտ յայսմիկ:

ժԱ. Եւսոյ առաջին՝ յայտնի հաւատ,
զի վասն միոյ առն արդարոյ և արժա
նաւորի բազում մարդիկ ապրին ազ

minum haereditas possidetur, quum ipsi
non amplius sunt, sed mortui sunt; Deus
autem cum sit sempiternus, participatio
nem haereditatis suae concedit sapien
tibus, gaudens de eorum possessione:
qui enim omnia possedit, nullius rei e
get; qui vero omnium penuria laborant,
nihil de veritate possederunt. Quare
benignum se monstrans probis, benefa
cit, concedendo eis illa, quibus indigue
riunt. Secundò ampliorem quandam lar
gitur sapienti haereditatem: non enim
dixit, ponam foedus meum tibi, sed te¹;
id est, tu es justum verumque² foedus;
quod statuam generi rationali pro pos
sessione ac decore, quibus opus est vir
tutis.

*Cur dicit, Intra tu, et omnis domus tua
in arcam; quia te vidi justum coram
me in generatione ista?*

xī. Primum, certa fides³ comproba
tur, quod propter unum hominem justum
ac dignum multi homines salvantur per

nat sua sine ullo donationis dispendio, quem
non gravant suorum consortes bonorum, ma
gisque fruitur eo quo nos utimur... Multum
autem tribuit justo, dicendo: *Statuam testa
mentum meum ad te*; eo quod rationalis et
fidelis vir sit testamentum Dei. Ipse est enim
hereditas, ipse possessio, in quo virtus divini
testamenti est u. etc.

¹ Gen. vi. 18. constanter habetur *μετὰ σοῦ*.
tecum: etsi nonnulli legant *πρός σε*. *ad te*.

² Vel, *արդար և ճշմարիտ* - verè verum.

³ D. Ambr. de Noe et arca. c. xi. « Mani
feste fides propheticae sententiae etiam hoc ad
struitur loco; quia stultus sibi soli stultus
est, sapiens autem sibi et plurimis sapit. Ita
que Noe justus merito etiam domus ejus in di
ludio servatur. Sic in mari navigantes, et in
bello exercitus, si illis non desit gubernatoris
peritia, istis imperatoris prudentia, a periculo
tuti sunt aliena ope. Sed quia boni imperato
ris bonus exercitus est; ideo etiam in eo lau

dem justus intelligimus non praeteriri, qui ta
lem instituit domum suam, ut virtutis fulge
ret consortio; meritoque invenit salutem co
gnatio... Pulcre enim dixit: *Quia vidi te justum
coram me*. Multi hominibus justus videntur, pau
ci Deo: aliter hominibus, aliter Deo... Homines
quae foris sunt probant: Deus quae intus exa
minat. Perperse autem addidit: *In generatione
ista*; ut neque superiores condemnaret, neque
posteriores excluderet... Haec secundum lit
teram. Altior autem sensus provocat nos, ut
hoc putemus vigorem mentis in anima esse,
et animam in corpore, quod est paterfamilias
in domo sua. Quod enim in anima mens, hoc
anima in corpore. Si mens tuta est, tuta est
domus, tuta anima: Si anima incolumis, inco
lumis caro. Mens enim sobria passiones omnes
cohibet... Si studio sit castitas, cordi sit tem
perantia... nulla ulcera proserpant aegritu
dinis u.

զակցութեամբ . որպէս և նաւազք , և զօր , յորժամ բարւոյ պատահեցեն նաւաստւոյ , և միւսքն այնմիկ՝ որ հմուտ է պատերազմի , և քաջ զօրավարի : Երկրորդ անգամ , գովէ զարդար այրն , ոչ միայն անձին ստացեալ զառաքինութիւն , այլ և ամենայն տանն , վասն որոյ և փրկութեան արժանի լինի : Եւ ամենաբարիորդ այս յաւելաւ 'ի վերայ , թէ զիս Գեորգիոս արքայի անունով իմ քանզի այլ օրինակաւ փորձեն մարդիկ զկեանս վարուց , և այլպէս նախախնայ . քանզի սուքայ յերևելեացն , իսկ նա յոգւոյն յաներևոյթ խորհրդոցն : Եւ սքանչելի է և զինի այսորիկն յառաջագոյն եղեալ , այն որ ասէ՝ թէ յապիս յայտիկ զԳեորգիոս արքայի . զի մի զառաքինսն դատապարտեալ թուեցաւ , և մի որք յետ այսոցիկ լինելոց են՝ զյոյս հատանել . ճառդ այդ է : Իսկ առ 'ի միտս . յորժամ նա ապրեցուցէ զիշխանն զմիտն ոգւոյն՝ որ է տանուտէր , յայնժամ և զտունն զամենայն ընդ նմա ապրեցուցանէ . այսինքն ասեմ զմասունսն ամենայն , զայնս՝ որ ըստ մատանցն , և զայն՝ որ 'ի դուրս բերեալ լինի բանն , և զմարմնոյն իրս : Վնայնզի որպէս յոգւոյ միտք , այսպէս 'ի մարմնի ոգի . 'ի ձեռն խորհրդոցն բարեկիր լինի ամենայն մասունք հոգւոյն . և ամենայն տուն նորա ընդ նմա բարեբարութիւն գտեալ լինի : Իսկ յորժամ բարին կրեալ լինի բոլոր ոգւոյն , և սորա տունն դարձեալ ընդ նմա բարեբարութիւն գտեալ լինի մարմինն՝ առողջ մտութեամբ և ժողովալ կրօնիւք , անյագութիւն՝ որ հիւանդութեանց պատճառք են՝ յառաջագոյն հատեալ :

affinitatem: veluti etiam nautae, et exercitus; primi, quum bonum navarchum habeant, et secundi optimum ac belli peritissimum ducem. Secundo, laude celebrat justum virum, non sibi soli virtutes acquirentem, verum etiam universae familiae; quae proinde salutem meretur. Optime vero illud adjectum fuit, quod nimirum *te vidi justum coram me*; aliter enim homines probant conversationem alicujus, aliter autem Deus: nam illi ex visibilibus, iste vero ex animae consiliis invisibilibus (experimentum capiunt). Mirificum est et quod interea additur, illud nempe quod dicit, *in generatione hac te vidi justum*; ne anteriores condemnare videretur, neque posteriorem futurorum spem concideret: littera talis est. Ad mentem vero, quando Deus salvabit principem intellectum animae, qui est paterfamilias, tunc et totam familiam cum illo salvat; partes inquam omnes, omnesque qui sunt secundum partes, et verbum prolatum, et res corporis. Sicut enim in anima intellectus, sic in corpore anima: per consilia bene se habent omnes animae partes, et omnis domus sua secum beneficium assequitur: quando autem bene se habuerit tota anima, etiam domus sua iterum secum beneficio affecta comperitur, corpus videlicet integritate morum, et sobrietate, aviditatibus quae morborum causae sunt, jam praecisis.

Ինքէն ՚ի սրբաշնէ հրամայէ ծածակել ՚ի սրբոյ
պաշարաց եօթն՝ արու և էփ, իսկ յոչ սրբոյն
երկուս՝ արու և էփ, իբրայիւսէն սերն ՚ի վե-
րայ ամենայն երկրի :

ԺԲ. Ընթացելովք ար մաքուր ասաց
զեօթներեակն, իսկ զերկակն ոչ մա-
քուր. քանզի ՚ի բնութեան արդարեւ
մաքուր է եօթներեակ թիւն. իբրու զի
կոյս է, և անխառն, և անմայր. ոչ ծնա-
նի, և ոչ ծնեալ լինի, որպէս իւրաքան-
չիւրոք յայնցանէ որ ՚ի տամեկին են,
վասն առ էն նմանութե. քանզի անեղ
է և անծին, և ոչ ինչ ՚ի նմանէ ծնանի.
և զի թէպէտև լինելութեան և ծնողոյ
պատճառ է. քանզի շարժէ զամենայնին
զօրութիւնս, որ բնաւորեցան բարիք
առ ՚ի լինելութեան ծնողոյ : Իսկ եր-
կու թիւ ոչ մաքուր : Եւստ առաջին,
զի ունայն է, և ոչ հոծ. իսկ որ ոչ լին

*Quare jubet in arcam inducere ex mun-
dis pecoribus septena, masculum et
foeminam; ex immundis vero bina,
masculum et foeminam, ad nutriendum¹
semen super omnem terram.*

XII. Divinitus mundum asseruit se-
ptenum, binum vero immundum; quan-
doquidem ex natura mundus est septe-
nus numerus², quippe qui virgo est,
incommixta, et matre carens; nec gene-
rat, neque generatur, sicut singuli eo-
rum qui sub denario sunt, ob Entis si-
militudinem, quod increatum est, atque
ingenitum, et nihil ab illo generatur³,
licet ipse sit creationis generationisque
causa; quia movet virtutes omnium, quae
bene dispositae sint ad generationem fac-
torum. Numerus autem binus non mun-
dus: Primum quia vacuus est, non deu-
sus; quod autem non est pleuum, neque

¹ Optime in sacr. litt. Arm. բուծակել; ubi
interp. Philonis nimis aequivoco reposuit, հերա-
կել, cibare.

² S. Ambr. loc. cit. c. XII. " Ut ego arbi-
tror, inire mundam adserit hebdomadam; quia
mundus et sacer septimus numerus. Nulli e-
nim misceatur, nec ab alio generatur. Ideoque
virgo dicitur, quia nihil ex se generat... Se-
cundus autem numerus non est plenus, quia
divisus: quod autem non est plenum, vacuum
habetur... Haec naturalia. De moralibus autem
ut dicamus, non est dubium quod irrationabi-
le animae nostrae in quinque sensus dividatur,
et vocem, et generatorium, quae natura viden-
tur esse semineae; quia sensus nostri in mate-
rialia et saecularia cito repunt: unde claret eos
mollioris naturae habere substantiam. Sed eru-
dito et industrio viro munda omnia; quia sa-
pientia exercitati viri et virtus firmamentum
his virili transfundit iudicio... Justitia enim
singulare est bonum, per se ipsa suo tanti spe-
ctatur pretio. Iniquitas vero velut dividua pa-
rit, nunc odio inflexa, nunc quaestu, et ea
quae sunt dividenda confundit. Stultus enim
ut luna mutatur, et versicolor, aut humorum
varietate difformis animam suam in leprosi cor-
poris speciem turpi contagione commaculat, sa-
lubres cogitationes noxiis saepe permiscens...
Nec ego abnuo irrationabilium quidem, mun-

dorum tamen motuum aliqua esse semina et
quasi principia in anima nostra, et eorum qui
mundi non sint. Natura enim hominis con-
trariorum capax est, ut et malitiae in ea sit vis,
et virtutis ingressus; meritoque in principio li-
bri huius qui est Genesis, per arboris speciem
in paradisi medio legisti boni et mali scientiam...
eo quod mens nostra, in qua est cognitio et
disciplina, boni et mali recipit notionem. Ita-
que naturae opifex sicut ad propagandum, vel
etiam reparandum genus animantia reservavit,
ut universae terrae animantium semine reple-
rentur: ita etiam corporis nostri terrenam sub-
stantiam vacuum non putavit passionum huius-
modi tamquam immundorum animalium relin-
quendam, quae cum deliciis et luxurie tamquam
vice diluvii ingurgitatur, memoratis fluctuat
passionibus. Ubi autem sobrietate et continen-
tia unusquisque inundantium evacuaverit dilu-
vium passionum, et quamdam animae retexerit
siccitatem, vivificare incipit suum corpus, et
animae puritatem, cui regimen sapientia est.

³ Sic Philo expers Christianae Theologiae, cu-
jus vestigia poterat invenire in veteri quoque Te-
stamento, Patrem videlicet aeternum ac ingeni-
tum modo virgineo atque superexcellenti genera-
re Filium coaeternum; quem et ipse auctor Ver-
bum Divinum appellatum esse novit, veram ta-
men Divinitatem ejus nescivit vel noluit scire.

է, և ոչ մաքուր է. և ապա զի սկիզբն է և անհուն անբաւութեան վասն նիւթոյն: Իսկ անհանգիստութիւն վասն այլ երկարացն: քանզի որք յերկակէն յերկակի յաճախեցեալ (կամ երկակի յարաճեցեալ) լինին, ամենեքին այլ երկարք են: Իսկ անհանգէտն ոչ մաքուր է, և ոչ նիւթականն. այլ այն որ 'ի նմանէն՝ սխալն է և անյարմար, կարօտեալ մաքրութեան պատճառի, այն (կամ այնմ) որ յանգեցուցանէն. և յանգեցուցէ ինքնօրէն նուազօք յարմարութեան և զուգութեան: Ինչպէս ալ սորիկ են. իսկ բարոյականք հանգերձեալքն ասիլ: Ինչքան և անմիտ ոգւոցս մերոց յեօթն բաժանեալ, 'ի հինգ ըզգայութիւնս, և 'ի ձայնայնոց (կամ 'ի ձայնական) գործին, և 'ի սերմնականն. ողբա յառաքինւոյն ամենեքին մաքուրք են. և բնութեամբ էգք են, վասն զի անասուն տեսակին են. իսկ բարւոք ստացողին, արուք. քանզի սուրբինոյն խորհուրդք՝ և առաքինութիւն հասուցանեն նոցա, 'ի լաւ մասնէն ոչ տուեալ թոյլ գալ առ յարտաքոյս զգայութիւնս յանդգնաբար անարգել և առանց սանձելոյ, այլ ընկրկէ և դարձուցանէ առ ուղիղ բանն: Իսկ 'ի վատթարին՝ չարութիւն երկուորակածին լինի. զի երկմիտ է և երկբայ յերկուանօղ՝ անզգամն, զանխառնելիսն խառնեալ, և զանգանելով և խառնակելով զայնոսիկ որ դիւրան մեկնել կարեն: Ինչպիսիք են յուզիս գոյն բերելով որք. քանզի որպէս պիտակն և բորոտն 'ի մարմին շաղախելով, և փծելով զառողջ խորհուրդն 'ի մահաբերացն և 'ի սպանողացն: Իայց սակայն բնաւորապէս յաւելաւ 'ի վերայ պատճառք կենդանեացն մտի և պահպանութեան. քանզի յաղագս կերակրելոյ և մուցանելոյ ասէ սերմն, առ ճառդ (այդ է). զի թէպէտ և մաւնաւորքն ապականեալ լիցին, գոնեայ ազգն պահեալ լիցի յայլոց սերմն. զի այ առաջադրութիւն՝ զոր ընկալաւ աշ

mundum est. Praeterea quod est etiam initium infinitae immensitatis propter materiam. Necnon inaequalitate laborat ob caeteros longos (numeros). Nam qui a duobus in duplicem augentur, omnes alii longi sunt. Atqui inaequale non est mundum, sicut neque materiale, sed quod ab illo est, fallibile est, et incomptum, indigens rationis puritatem, quae illud in desinentiam (vel perfectionem) conducat; conducit autem suapte (vi) canticis harmoniae et aequalitatis. Haec physice; restat ut moralia dicantur. Irrationales intellectuque carentes animae nostrae partes in septem dividuntur; in quinque nimirum sensus, et in vocale instrumentum, atque in seminale. Hae in homine virtute praedito omnes sunt mundaе, et naturā sunt foeminae, quoniam irrationalis speciei sunt: bene tamen possidenti, masculi; nam viri virtute praediti consili etiam virtutem ipsis procreant, optima parte non permittente eos venire ad externos sensus temere ac effraene, sed reprimentes atque retorquente ad rectam rationem. At in improbo malitia gemella existit, quoniam anceps et dubius est iniquus ut haesitabundus, immixta commiscens inficiensque, confundendo ea quae facile disjungi possunt. Tales sunt, qui colorem induunt animae, velut variegatus ac leprosus in corpore, infecto et inquinato sano consilio a mortifero exitiosoque. Caeterum naturaliter adjecta fuit ratio animalium introitus atque custodiae; propter enim alendum semen ait; ad litteram, utpote, licet particularia corrumpantur, saltem genus servatur in semen aliorum: ut quippe Dei propositio concepta in condendo mundo inextinguibilis perpetuo maneret, salvatis generibus. Ad mentem vero, oportet et in irrationalibus (partibus) animi, mundos motus esse, ut seminalia quaedam

խարհագործելով, անշէջ յաւէժ մնա-
ցէ, ապրեալ ազգն: Իսկ առ 'ի միտս,
պէտք են և (ապրել) անամնացն յոգ-
ւոջն՝ մաքուր շարժմանց գոլ ուրմնա-
կան իմն սկզբունք՝ և ոչ սրբոց: Վասն
զի մարդոյն բնութիւն ընդունակ դիմա-
կացն է՝ առաքինութեան և չարութե-
զորոց զիւրաքանչիւրոք առականաց յաշ-
խարհարարութեան 'ի ձեռն ծառոյն .
այն զոր կոչեաց գիտելի բարւոյ և չա-
րի: Վասնզի միտքս մեր՝ յորում գիտու-
թիւն և հանձար է, երկոցուն հասանէ
բարւոյն և չարին . բայց սակայն բարին
ազգակից է եօթներեկին . իսկ չարն եզ-
բայր է երկակին: Իայց սակայն առա-
տագոյն եղեալ 'ի գեղեցկութիւն իմառ-
տասէր օրինացն, ասել՝ կերակրել սերմն,
ոչ 'ի միում վայրի, այլ յամենայն երկ-
րի . բնականագոյն, 'ի նմին միանգա-
մայն և բարոյականագոյն: Վասնզի է որ
յամենայն կողմանս և 'ի հատածս երկ-
րի դարձեալ սերմն լինել կենդանեաց՝
բնականագոյն, և վայելչագոյն է այլ զու-
նայնացեալ տեղիսն 'ի վերստին լի առ-
նել 'ի նմանիցն 'ի ձեռն դարձեալ ծննդե-
ան: Իարոյականագոյն, մերոյ մար-
մնոյս գոյացութեան հողեղինի ելոյ, ոչ
ամենևին անտես առնել՝ 'ի կենդանեաց
անապատ և աւերակ և թափուր . քան-
զի գինեղինութեամբք և խահակերու-
թեամբք և մատակախաղութեամբք, և
միանգամայն գիջով՝ և հոսանուտ վա-
րուք սիտեցեալք, դիակիր եմք մար-
մնովքս: Իպա թէ գթացեալ անձ՝ դար-
ձուցէ զախտիցն հեղեղս, և ցամաք
գործեսցէ զոգիսն, սկսցի կենդանածնել
և շնչացուցանել զմարմինն մաքրագոյն
հոգւով . որոյ իմաստութիւն վարիչ է:

principia, etsi non sint munda (anima-
lia). Quandoquidem hominis natura ca-
pax est contrariorum, virtutis puta, at-
que malitiae; quarum utramque deli-
neavit in mundi creatione per arborem
nomen gerentem scientiae boni et mali.
Etenim intellectus noster, in quo est
scientia et intellectio, utrumque com-
prehendit, bonum et malum; verum ta-
men bonum asine est septenario, malum
autem frater est dualitatis. Porro abun-
dans in pulchritudine lex sapientiae stu-
diosa, dicit alendum semen non in uno
loco, sed in universa terra: tam appri-
me naturaliter, quam proprie moraliter.
Quia illud, quod in cunctis terrae par-
tibus sectionibusque sit iterum semen a-
nimantium, valde naturale, et conve-
niens est Deo loca evacuata rursum re-
plere similibus per iteratam generatio-
nem. Nimis autem morale, corpus no-
strum, quum sit substantia terrena, non
omnino derelinquere, ut ab animalibus
desertum ac vacuum. Quoniam si vini
potu, ciborum exquisitione, foeminarum
ardenti desiderio, et omnino molli lu-
bricaque vita utamur, cadaveris gesta-
tores sumus in corpore. Si vero mise-
ratus Deus avertat vitiorum illuviem, et
aridam reddat animam, incipiet vivifica-
re atque animare corpus mundiori ani-
ma, cujus sapientia est moderatrix.

Ընդդէմ յետ հրահանքին՝ ի պապանէն՝ եօթն առաքել
անդեալ լինին, յետ որոյ ջրհեղեղն:

*Cur post ingressum in arcam septem dies
transiere, post quos (supervenit) Di-
luvium?*

ԺԳ. Տայ հաշտ փրկիչն յապաշխա-
րութիւն մեղացն, զի տեսեալք զտա-
պանն ընդդէմ հակառակ օրինակ վասն
ժամանակին եղեալ, և զկենդանեացն
ազգս համբարեալ, զորս բերէր յին-
քեան երկիրս՝ զըստ մասանցն տեսակս,
հաւատասցեն յաղազս ջրհեղեղին քա-
րողութեան. յապականութենէ երկու-
ցեալք՝ նախ առաջին՝ ի բանց դարձցին՝
քակելով և ապականելով զամբարշտու-
թիւն, և զչարութիւն ամենայն: Եր-
կրորդ, զանհնարին առաւելութիւն
վայելուչ քաղցրութեան փրկիչն և բա-
րերարի՝ յանդիման յայտնապէս կա-
ցուցանէ բանս, զբազմամեայ չարու-
թիւն մարդկանն գրեթէ ի ծննդենէ
մինչև ի ծերութիւն ձկտեալ՝ լուծելոյ
այնոցիկ որք ապաշխարեն սակաւ ա-
ւուրբք. զի անծով անքէն է և առա-
քինասէր. արդ յորժամ տեսցէ մտերիմ
առաքինութիւն յոգւոյ, պատիւ նմա
անչափ (այնչափ) բաշխեալ տայ, մինչ
զի շնորհել զամենայն՝ որ ի վերայ առա-
ջին յանցանացն պատճառքն կային:
Երրորդ, եօթն աւուրց թիւ, զորս ար-
գել զջրհեղեղն յետ մտանելոյ ի տա-
պանն հրամայեալքն՝ յիշատակ է աշ-

xii. Spatium dat¹ benignus servator
poenitentiae peccatorum, ut videntes
arcam contra positum exemplar pro tem-
pore factum, atque animantium genera
in ea recondita, quae in se ferebat ter-
ra juxta partes ad speciem perspectan-
tes, crederent praedicationi de diluvio
factae; ut nempe corruptionem metuen-
tes, ante omnia ocissime converteren-
tur, destruentes ac corrumpentes ini-
qu Coastum malitiamque omnem. Secun-
do summam copiam benignae suavitatis
servatoris benefici evidenter repraesentat
hic sermo, multorum annorum ne-
quitiam hominum a natali fere usque in
senium extensam dissolvendo in eis, qui
paucis diebus poenitentiam agant: nam
Divinitas immemor est mali, et amatrix
virtutis; quando ergo viderit fidam vir-
tutem in anima, honorem illi mirum in
modum largitur, ut deleat omnia de pri-
mis delicti imminencia damna. Tertio
septem dierum numerus², prout prohi-
buit oraculum post ingressum in arcam
Diluvium, memoria est creationis mun-
di, cujus natalitia aguntur die septima;
manifeste demonstrando patris auctorita-

¹ D. Ambr. loc. cit. c. xiii. » Spatium de-
» dit ad poenitentiam Dominus, magis volens
» ignoscere, quam punire: ut imminenti dilu-
» vii terrore suspensus, ad veniam cogeret po-
» stulandam; quo dum periculum futurae mor-
» tis horrescunt, impietati atque injustitiae re-
» nuntiarent. Secundum est, ut hinc quoque
» Domini supra modum misericordis clementiam
» colligamus; quia multorum annorum offensio-
» nem a constitutione mundi in finem usque
» contractam, paucis diebus, si poenituisset eos,
» voluit relaxare. Est enim Deus peccati imme-
» mor, virtutis remunerator... Cum enim ad-
» verterit veram animae refusam esse virtutem, tan-
» tum ei honoris adtribuit, ut non solum veniam
» superiorum indulgeat peccatorum, verum etiam

» gratiam et justificationem impertiat «.

² Ambros. ibidem primo loco poni voluit,
quod Philo ultimo collocaverat. » Non aut plu-
» res, aut pauciores interpositi sunt dies, sed tot
» quot in constitutione mundi fuerunt. Sex
» enim diebus factus est mundus, septimo die
» requievit Deus ab operibus suis. Quo declara-
» vit indicio ipsum esse auctorem mundi, atque
» diluvii. Mundum propter bonitatem suam con-
» didit, diluvium fecit nostrorum merito delicto-
» sum. Admoniti sunt igitur homines vel ex nu-
» mero dierum quibus mundus est conditus,
» quod conditorem suum non lacrymis solum et
» precatione, sed correctione morum reconciliare
» debuerant «.

խարհիս լինելութեան, որոյ ծննդականն
տօն արարեալ լինի եօթներեակն. յայտ
նապէս ցուցանելով զհօրն, իբրու թէ՛
յոս եմ և աշխարհի արարիչ՝ և զոչն
ածելով՝ ի գոյանալ, և այժմ մեծ ջրը
հեղեղաւ հանդերձեալ զյերկրիս (կամ
զերկիրս) ապականել. այլ պատճառ էր
աշխարհիս լինելութեան բարութիւնս՝
որ յիս է, և քաղցրութիւն. իսկ որ
հանդերձեալ է ըմբռնել յապականու
թիւնս, ապերախտն լինել և ամբա
րշտութիւն բարի գտելոցն է։ Եւ ար
գելու զեօթն աւուրան, զի ի միտ աւ
ցեն թերեհաւադն և անհաւանքն զաշ
խարհիս լինելութիւն. և յազաչանս
եկեալք արարչին բոլորեցուն՝ խնդրեա
ցեն զնորա գործոցն զյաւեթութիւն. և
խնդրեցեն մի բերանով և լեզուով ա
ռաւելքան ուղղութեան մտօք։

Ինչէր անբն ջրհեղեղն լինի ի բառաստան
ասորս, և ի հանգէք գիշերս։

ԺԴ. Եւ յիս առաջին, կրկնակի օր ա
սի. միանգամ ան, որ յայգուէ ժամա
նակն մինչև յերեկն, յարեւելից արե
գական ծագելոյ մինչև ի մուտս. այս
պէս սահմանելով՝ ասեն, թէ օր է, յոր
ժամ արեգակն ի վերոյ երկրի է։ Իսկ
երկրորդ անգամ ասի օր, և որ ընդ գի
շերին թուեալ լինի. այսպէս ասեմք զա
միսն երեսնօրեակ, խառնելով ընդ նմա
և վարկանելով զգիշերւոյն ժամանակ։
Եւ որ սոցա յառաջագոյն որոշեցելոյ,
նչ առ աւիր վայրապար ասեմ զբանն
այսպէս պարունակել յինքեան ի քա
ռասուն աւուրս և ի քառասուն գի
շերս. այլ յազաչա երկուս թիւս ազ

tem, ac si diceret: Ego sum conditor
mundi, non-entia ducens in existentiam,
et idem qui nunc magno diluvio corru
pturus sum terram. Verum causa erat
geneseos mundi bonitas, quae mihi inest,
ac benignitas; corruptionis vero futu
rae, ingratitude atque impietas eorum,
qui beneficiis a me cumulati fuerant.
Intercipit ergo dies septem, ut recor
dentur increduli ac a fide deficientes ge
neseos mundi, et suppliciter recurren
tes ad universorum creatorem, reposcant
operum suorum perpetuitatem; repos
cant autem non ore ac lingua, sed po
tius animo correctionis sive resipis
cendi.

*Cur pluvia diluvii fit per quadraginta
dies, totidemque noctes?*¹

xiv. **P**rimum, dupliciter dies dicitur:
alter tempus quod a mane usque ad ves
peram est, ab ortu solis ex oriente us
que ad occasum; ita qui definiunt, di
cunt: Dies est, quousque fulget super
terra sol. Aliàs dies dicitur etiam una
cum nocte numeratus; ita dicimus
mensem triginta diebus constare, coa
dunantes simulque supputantes tempus
noctis. Hisce prius definitis, non fru
stra usurpatum dico praesens verbum,
quod praesefert dies quadraginta, et
quadraginta noctes, sed ut duplicem
numerum suggereret determinatum ad
generationem hominum, quadraginta

¹ S. Ambr. loc. c. xiii. n. 43. " Scimus
" enim diem dici quem sol terram illuminans
" signat; noctem quam circumfusae tenebrae a
" claritate disternant; et plerumque a nobis
" ita diem significari, ut noctem non compre
" hendamus, plerumque ut complectamur. Si
" gnificantes enim mensem triginta dierum, signi

" ficamus et noctes... Et aliqui ita acceperunt
" qui ante nos fuerunt, ut et virorum et mu
" lierum factus diluvio interitus demonstrare
" tur &c. etc. dissimili analogia: ubi tamen oc
" currunt et verba similia.

² Cod. C. xvii.

դեցուցանելոյ զորոշեալն 'ի ծնունդ լինելութեան մարդկան՝ զբառասունն, և զութսունն, որպէս ազդեալ լինի 'ի բազմաց յայլոց, 'ի բժշկաց, միանգամայն և 'ի բնաւոր արանց. և կարի առաւել 'ի տէրունեան օրինին գրի, որ եղև և նոցա բնախօս լինելոյ սկիզբն: Արդ հանդերձելոյ ապականութեան հասանել ամենայն ուրեք՝ ամենեցուն, արանց միանգամայն և կանանց, վասն յանմիւ բանութեան և յանհամբոյր անիրաւութեանցն առաւելութեան միաբանութեան, իրաւացոյց դատաւորն զոյգ ժամանակ սահմանել կորստեանն. զոր որոշեաց 'ի բնութեան ստեղծուածին, և առաջին կենդանածնութեան: Վրան զի սկիզբն լինելութեան է 'ի մասունս սերմանս յաւեժութիւն: Վրան զի հարկաւոր էր զարուն պատուել մաքուր լուսով և անստուերաւ. իսկ էգն վասն զի խառնումն ունէր առ գիշեր և խաւար՝ և զանգուած: Այսն որոյ 'ի բոլորեցունն գոյացութեան, արուին աւելորդութիւն 'ի միակէ շարադրեալ՝ ք (կամ ք) անկիւնիս ծնանի. իսկ էգն դար թիւն յերկակէ՝ այլ երկարս: արդ ք (կամ ք) անկիւնին նշուք են և լոյս, 'ի հանգիտութենէ կողմանցն բազկացեալ. իսկ այլ երկարն՝ գիշեր և խաւար ունի վասն անզուգութեան: քան զի առաւելեալն ստուեր ունի այնմ որ անկեալ է ընդ առաւելութեամբ: Արդ կրորդ, քառասուն թիւն բազումն 'ի գուրս բերելով զօրութիւն է, որպէս յայլն զեկուցեալ է, բազում ուրեք օրէնսդրութեան 'ի մէջ առեալ լինին ցոյցք, և 'ի վերայ այնոցիկ որք ուղղութեամբ ինչ վշարեցին՝ գոզութեանց և պատուոց. և 'ի վերայ այնոցիկ որ 'ի վերայ յանցանացն լինի, պարսաւանք և պատիժք պատուհասից. և յայտնի վկայութիւնս առնուլ 'ի մէջ՝ երկայնաբանութեան է:

nempe, et octoginta: quemadmodum suggerunt multi medici, nec non physi-
ci viri; praesertim vero in sacra lege
describitur, (ea) quae fuit et ipsis pri-
ncipium physiologiae. Quoniam ergo
corruptio erat invasura ubique univer-
sos viros ac mulieres, ob unionem in
excessu iniquitatum inter dissidia, ae-
quum duxit iudex aequale decernere
tempus perditionis eis, quos distinxit in
creatione naturae, et primae vivifica-
tionis. Principium enim procreationis
est in partibus seminis perseveratio. Ne-
cesse autem erat masculum honorare lu-
mine puro, umbram nesciente; femina
vero mixturam habebat massae cum no-
cte atque tenebris. Ideo in universorum
constructione, masculi excessus (vel nu-
merus impar) ex unitate compositus qua-
drangulos¹ parit; femina vero numerus
par ex dualitate alios longos: porro qua-
drangulum splendor est et lumen, ex ae-
qualitate laterum coalescens; caetera ve-
ro longa noctem et tenebras praesefe-
runt ob inaequalitatem, quoniam quod
excedit, umbram ponit ei, qui subjacet
excessui. Secundo numerus quadraginta
plurimarum productor est virtutum, ut
alias suggestum est, saepe saepius etiam
pro legislationis indicio usurpatum est,
tum super illos, qui recte aliquid perfe-
cerunt laudis et honoris, tum super il-
los, qui ob delictum subeunt vituperia
suppliciaque; ita ut testimonia adduce-
re manifesta nimium esset.

¹ Cod. C. tum hic, tum infra, vult legi *triangulum*.

Օ քնէ՛ք, ջնջեցի՛ց զամենայն յարութեան բա-
սոյ՝ զոր աբարի, 'ի դիմաց երկրէ՛ :

Quid est, Delebo omnem suscitationem ¹
(*naturae*) *vigentem, quam feci, a facie*
terrae ?

ԺԾ. Իսկ արդ՝ ոչ արդեօք ընդաստի-
ցէք լսելով՝ 'ի գեղեցկութենէ մտացդ :
[]՛չ ասէ յերկրէ ջնջել, այլ 'ի դիմաց եր-
կրէ, այսինքն յերևմանէն. զի 'ի խորոջ
կենդանական զօրութիւն սերմանցն բո-
լորեցուն ամբողջ պահեսցի, և յամե-
նայնէ անախտ՝ որ քնասեն կարեն. քան
զի զիւր առաջարկութիւն ոչ է մոռա-
ցեալ արարչին. այլ զայնոսիկ որ 'ի վեր-
'ի վերոյն և ըստ նմին իսկ ըստ երևու-
թեան շարժին, ապականէ. իսկ զար-
մատան 'ի խորսն թողու առ 'ի ծնունդ
այլոցն պատճառաց : []այց անձապայել
չաբար՝ և ջնջեցի՛ցն գրեալ է. քանզի դէպ
լինի իմն՝ ջնջեցելոցն, գրոյն ջնջել. իսկ
պնակոյն և գրոյն յաւէտ կալ մնալ :
[]որմէ ցուցանէ՝ զի զվեր'ի վերոյն զազգն
վասն ամբարշտութեան 'ի բաց ջնջե-
ցէ զօրէն գրոյն : Իսկ զվարն և զէո-
թիւն ազգին մարդկան յաւէտ պահե-
ցէ, դարձեալ առ 'ի լինելոցն սերմն :
[]իաբան է ընդ նմա և յետ այսորիկն .

xv ². Nonne ergo demirati resilitis,
haec audientes, ob pulchritudinem sen-
tentiae? Non enim dixit, de terra dele-
re, sed *de facie terrae*, videlicet ex su-
perficie ³: quod nempe in profunditate
vitalis virtus seminum omnium incolumis
servetur, et immunis ab omni malo, quod
potest damnum ferre. Quoniam proposi-
tionis suae non est oblitus Creator, sed
illos, qui obiter et secundum solam su-
perficiem moventur, corrumpit; radices
tamen in profunditate relinquit ad gene-
rationem aliarum causarum. Verum di-
vinitus sane et illud *Delebo* scriptum fuit;
evenit enim, ut delendis deletis literis,
pinax literarum permaneat idem. Quo
probat, quod inconstantem generationem
propter impietatem delebit literarum ius-
tar; conversationem autem ⁴, et essen-
tiam humani generis perpetuo servabit
pro futurorum semine. Hunc concordat
et sequens, quoniam illi *Delebo*, adest

¹ Gen. vii. 4. *תָּחַן תּוֹ הַבְּשָׂרָה*. S. Ambros. *omnem resurrectionem carnis*. S. August. *suscitationem*: sensus est, quodquod exurgit, sive vivit. Melius itaque Arm. text. Genes. *զամենայն հասակ, omnem aetatem*. Confer infra num. xxiv.

² Aliter fert series verborum Gen. cui favere videtur Cod. C. scil. nos servamus seriem Cod. A. quam tenet et Ambros.

³ Ambr. ibidem. n. 45. et 46. "O caele-
stium pulchritudo verborum, si quis se a deco-
ro intellectu piae mentis examinet! ... Dele-
turum se dicit omnem carnem non a terra,
sed a facie terrae. Florem decutit, radicem
servat: sinit ut in profundo substantiae virtus
maneat humanae ... Pulchre autem posuit,
Delebo, tamquam litterarum apices qui delen-
tur sine fraude librorum, et sine imminutione
tabularum ... Quo declaratur quod super-
fluam hominum nativatem propter impietatem
ejus deleverit specie litterarum: substantiam
autem et conversationem generis servaret hu-

man velut perpetuitate tabularum, ut ex ea
semen reliquum pullularet. Cui sententiae con-
venire etiam illud videtur quod ait: *Delebo*,
inquit, *omnem resurrectionem carnis*. Resur-
rectioni autem communi usu naturae contra-
ria videtur esse purgatio; quia purgatione re-
ciditur et reprimitur resurrectionis luxuria.
Omne tamen quod purgatur, speciem amittit,
substantiam suam servat, atque meliorat ...
Haec secundum litteram. Quod autem ad altio-
rem pertinet sensum, diluvii species typus est
purgationis animae nostrae. Itaque cum mens
nostra se a corporalibus mundi hujus illecebris
quibus ante delectabatur, abluerit, bonis quo-
que cogitationibus veteris colluviei cupidita-
tis absterget, tamquam purioribus absorbens
aquis turbidorum prius amaritudinem fluento-
rum u.

⁴ *Զվարն*. h. e. *զվարուսն, զքաղաքավարու-
թիւն*. sic legimus cum Ambros. *conversationem*;
quamquam codd. habeant *զվարն*, *locum, spa-*
tium.

քանզի առ ջնջելն կայ յարմարեալ ըստ
իսկ յարութիւն՝ հակառակամարտացն
քակտումն . իսկ քակեալն զորակութի
'ի բաց ընկենու, բայց զէութիւն և ըզ
նիւթն ունի : Ճառդ այդ է : Իսկ առ
'ի միտս . ջրհեղեղն՝ նշանակ հոգեկան
քակտութեան է . արդ յորժամ շնոր
հաւ հօրն 'ի բաց ընկենու և լուսնալ
զմիտս կամեսցուք՝ զգգալինն ամենայն
և զմարմնականս, որովք պալարաբար
բժոտեալ լինէր, հեղեղեալ ողողանի
զօրէն աղտաղտուկ յորձանաց՝ քաղցուն
հոսանօք և ըմբելի աղբերքք :

Ինչէր առ, Լուսնայ զամենայն զոր ինչ
մանկամ պարտաբեաց նմայ Գէր ԹԺ :

ԺԶ . Եւ զով արդարոյն, նախ ա
ռաջին՝ զի ոչ զմասն, այլ զամենայն ըզ
հրամայեալն կատարեաց հզօրաբարոյ
խորհրդովք և նժասէր մտօք : Իսկ երկ
րորդ, զի ոչ կամի հրամայել նմա առա
ւել քան պատուիրել . քանզի հրամայեն
տեալք ծառայից . իսկ պատուիրեն սի
րելիք՝ բարեկամաց, և մանաւանդ ա
ւաղք՝ փոքունց : Լուսնայ զամենայն պար
զե է և 'ի ծառայից կարգի գտանիլ և
'ի սպասաւորաց նոյ դասուն . իսկ առա
ւելութիւն բարեգործութեան է՝ և սի
րելին լինել գովելույ անեղին : Լայց
զգուշաբար և զերկոսին զանուանան 'ի

istud, *suscitationem* (vel *surrectionem*) *no
turalem*. *Suscitatio* autem est *dissolutio*
oppositorum: *dissolutum* autem *quali
tatem* quidem *deserit*, *essentiam* tamen
materiamque *retinet*. *Littera* haec est.
Ad mentem vero, *Diluvium* symbolice
spiritualis *dissolutio* est: *quum* ergo per
gratiam *patris* *abjicere* atque *abluer*
velimus *sensibilia* *omnia* ac *corporalia*,
quibus *intellectus* *infectus* *erat* *sicut* *ul
ceribus* *tumidis*, *quasi* *ab* *illuvie* *ex
purgatur* *stagnum* *limosum*, *accendenti
bus* *dulcibus* *fluentis*, *fontibusque* *po
tandis*.

*Quare dicit, Fecit Noe omnia, quae prae
cepit (vel mandavit) ei Dominus
Deus?*

xvi. ¹ Grande justo elogium; primùm
quod non partem, sed omnia mandata
perfecit ingenioso animo, et Dei aman
tissimo consilio. Secundò vero, quod
non vult jubere ei potius, quam manda
re; jubent enim domini servis, mandant
autem dilecti (amici) amicis, praesertim
maiores minoribus². Mirificum ergo do
num est, etiam in servorum ordine re
periri, atque in serie ministrorum Dei;
excessus autem beneficii est dilectum
quoque amicum esse laudatissimo Enti
increato. Diligenter sane³ et utraque
nomina (Dominum Deum) usurpavit

¹ Cod. c. xiv.

² Ambr. ibid. n. 47. « Justus mandata ac
cepit, servus imperia. Hic amici censetur loco
qui fecerit quaecumque exsequenda suscepit:
ille qui nutat obsequiis, oneri servitutis addi
citur... Mandatur ergo ut amico, mandatur ut
ei qui valida caritate, sobrio consilio ea quae
mandata sunt, exsequatur. Nec sefellit Domi
num judicium suum, implevit justus univer
sa, non partem, sed universa quae mandata
sunt ei; (haec primo loco legimus apud Phi
lonem.) et ideo scripturae divinae accepit te
stimonium. Nec superfluum putes, quia simul
posuit Dominus et Deum; nam et Deus in Do

mino, et Dominum in Deo: sed ut Patris et Fi
lii intelligas commune praeceptum. Aliqui ta
men ante nos (quasi digito Philonem monstrat)
sic interpretati sunt, eo quod Dominum et Deum
dicendo hoc loco, et vindicaturi et ignoscituri
geminam expresserit potestatem: et qui hic
vindicat prius in peccatores, ideo ante Domi
num dixerit; quoniam vero postea, ut just
seminarium propagetur indulget, ideo Deum
postea nominaverit. Denique facturus mundum
Deus dicitur: *In principio fecit Deus* etc.

³ Confer cum S. Ambros. lib. de Noe et Ar
ca. c. xiii. n. 47. ut supra.

միջ էառ այժմ. ասէ զվերագոյն զօրու-
թեանցն, զսատակին՝ և զբարեգործա-
կին. և եդ յառաջագոյն զՏէրն, երկ-
րորդ եդեալ զբարեգործակն՝ զԴն. Կ
Վանգի դատաստանի ժամանակ է, յա-
ռաջացի ասէ սատակին. այլ քաղցր
է բարեբարն, և հաշտ թագաւորն, նըշ-
խարս թողլով սերմնական սկզբունս, ՚ի
ձեռն որոց վերստին լցցին սնայնա-
ցեալքն. վասն այսորիկ ՚ի սկզբան ա-
րարածոց Եդեյ, ոչ սատակիչ զօրու-
թիւն, այլ բարեգործութիւնն. Երդ
յաշխարհարարութեան այլափոխեաց
զկոչմունս անուանցն. քանզի անուանե-
ցելոյ նոյն՝ բարեգործակ է, սա յաճախ
՚ի կիր առեալ էառ բոլորեցունն բաղ-
կացութիւն. Եւ յետ ամենայնին կա-
տարելութեան՝ անուանեաց և զտէրն
յաշխարհարարութիւն. և է սա թա-
գաւորականին անուն և սատակիչ. քան-
զի ուր լինելութիւն ծննդեան է, նոյն
յառաջագոյն եդեալ լիցի ՚ի կարգի.
Իսկ ուր պատիժ պատուհասի, նոր յա-
ռաջագոյն քան զնոյն :

Եւ զէր ՚ի վեցհարիւրերորդի իննսն նոյի լինի
Լիւիսիոյն յեօթներորդ ամսեանն ՚ի խառն և
յեօթներորդ ամսեան :

ԺԵ. Եւ է թերեւս արդարոյն ՚ի
զլուխս ամսոյն ծնեալ լինել, յառա-
ջին ամսոյն ըստ ժամանակի՝ ՚ի սկզբան
տարւոյն այնմիկ, զոր սովորութիւն է
կոչել նուիրամանակ ըստ պատուոյ. քան-
զի ոչ այսպէս ստուգէր և զամիսն և
զաւուրսն՝ յորս ջրհեղեղն եղև, և ա-
միս եօթներորդ, և օր քսաներորդ եօթ-
ներորդ ազդեւով: Եւ յլ մի գուցէ թէ
՚ի ձեռն սոցա յայտնի ցուցանէ զժա-
մանակն զգարնանային զուգաւորութե-
(կամ զուգօրութեան). քանզի միշտ
լինի յեօթներորդում ամսեանն առ

nunc, declarativa superiorum virtutum
deperdendi ac benefaciendi, praemittens
Dominum, et postponens beneficium,
Deum. Quandoquidem iudicii tempus
erat, praecedat inquit deperditor (vin-
dex). Sed tamen cum sit suavis, beni-
gnusque rex, pro reliquiis relinquit se-
minalia elementa, quibus repleantur lo-
ca vacua; quapropter in principio crea-
turarum illud, *Fiat*, non exterminatrix
erat virtus, sed benefica. In creatione
itaque demutavit vocationem nominum.
Quum enim appellatio Dei benefica est,
istam frequentius usurpavit in constru-
ctione universorum: cunctis autem per-
fectis, nuncupavit etiam Dominum in
ipsa creatione; hoc enim regium est no-
men et exterminativum. Quoniam ubi
actio generationis est, Deus praemitti-
tur in ordine; ubi vero supplicium,
Dominus praepositur quam Deus.

*Cur, In sexcentesimo (anno) vitae Noe
fit Diluvium, mense septimo¹, vigesi-
mo septimo die mensis.*

xvii.² Contigit fortasse justum natum
fuisse initio mensis, mense primo, in-
choante principio ipsius anni, quem so-
lent vocare annum sacrum honoris ergo;
aliàs non ita accurate designaret
mensem et diem diluvii facti, mensem
septimum, diem autem vigesimum septi-
mum. Sed fortassis his manifeste os-
tendere volet tempus verni aequinoctii;
id enim semper occurrit septimi³ mensis
vigesimo septimo (die). At quare in ae-
quinoctium vernum cadit Diluvium?
Quia circa tempus illud omnium sunt

¹ Sic etiam Arm. text. Genes. vii. 11. ubi ta-
men communis lectio Gr. fert, δευτέρου μηνός,
mense secundo.

² Cod. c. xv.

³ S. Ambros. de Noe et Arca. c. xiv. "Se-
ptimum (ita Mss. Ambrosii pedisequi auctoris

քսան և եօթամբք։ Ռայց ընդէր՝ի դարնանային հասարակաւորութեան անկանի ջրհեղեղն։ Օյ ըստ ժամանակին այնմիկ ամենեցուն աճմունք և ծնունդք են՝ կենդանեաց միանգամայն և տնկոց։ Արդ զի պատիժ պատուհասին ահեղագոյն ունիցի զսպառնումնն՝ ի հասակի աճման յղփութեան ամենեցուն որայիցն, և ի բերի անկցի ի վերայ չարն, յանդիմանութիւն ամբարշտութեան՝ որ զպատուհասն կրիցեն։ Քանզի ահա ասէ բնութիւն ամենեցուն պարունակէ յինքեան զիւրսն լի բովանդակ, ցորեանս, դարիս, զայլն ամենայն որ միանգամ սերմանելի են՝ կատարածնեալս զնոսա. և զծառայն պտուղս սկսանի ծնանել։ Բայց դուք իբրու մահ կանայուք զերախտինն նորա ապականէք, ընդ նմին ապականելով զածային պարգև զխորհուրդան։ Վանզի յաշնաւ նային զուգորութեան թէ դէպ (կամ պէտ) եղեալ էր լինել ջրհեղեղին, յոր ժամ ոչ ինչ գոյր յերկրի, այլ ամենայն ինչ հաւաքեալ էր ի ժողովս իւրեանց, ոչ իւրիք թուէր գոլ պատիժ պատուհասի առաւել՝ քան բարեգործութիւն, ջուրքն մաքրեալ դաշտայնոյն և լեռնայնոյն։ Ռստ այսմ սակայն և առաջինն երկրածինն եղև, զոր այ հրամանքն կոչեն ադամ։ Քանզի ի ճահ և ի դէպ՝ և մարդկան ազգի սկզբնահաւ, կամ հաւասկիզն, կամ հայր, և կամ որպէս զիարդ պարտ է կոչել զերիցագոյնն զայն, ստեղծանել ի ժամանակի դարնանային զուգորութեան, յոր ժամ էր լի պղպղուն երկրայինքս պտղովք։

incrementa et generationes, tam viventium, quam plantarum. Poena itaque supplicii eo magis horrendas praebet minas virente aetate ubertatis manipulorum, et in ipsa fertilitate supervenit malum in reprehensionem impietatis eorum qui poenae subjiciuntur. Ecce enim, inquit, universa natura continet in se sua vel plenissime, triticum, hordeum, cunctaque seminabilia, ad perfectam generationem perducta, quemadmodum et arborum fructus generare coepit. Vos tamen sicut mortales beneficia ejus corrumpitis, corrumpentes divina simul dona consilia (vel mysteria). Quod si autumnali aequinoctio factum fuisset diluvium, quum nihil esset in terra, sed omnia collecta in congeriem propriam, nulatenus veluti supplicium crederetur, sed potius beneficium, aqua purgante campos et montes. Quum tamen et primus terrigena eadem tempestate creatus fuerit, quem oracula divina Adam vocant: quia nimirum omnimode decebat, ut etiam humani generis proavus, vel protoparens, sive pater, aut quoquo modo oporteat nominare majorem illum, crearetur tempore verni aequinoctii, quum cuncta terrena fructibus plena essent. Vernalis autem aequinoctium fit mense septimo, qui et primus dicitur sub vario conceptu. Quoniam itaque et a Noe post corruptionem a Diluvio factam, primum generationis exordium fit, iterum semiutis hominibus, similis (ideo) noscitur primo terrigenae, quantum fie-

» nostri, quamquam in editis habeatur Secundum) mensem verni esse temporis non ambigitur, quando augentur nascentia, ager parturit, terrarum pariter atque animantium foetura se fundit. Tunc ergo fecit diluvium, quando dolor eorum major foret, quia in sua abundantia puniebantur, tunc ultio terribilior tamquam dicentis Dei: Ecce omnia secundum liberalitatis divinae providentiae gratiam dives natura generavit, omnia in usum hominum ger-

» minavit terra foecundior, segetes spectantur, » tritico et hordeo campi replentur, comae arborum venturi fructus floribus vestiuntur. . . » homo solus partibus suis deest. . . Quod autem » sexcentesimo Noe anno sit diluvium, illud videtur ostendere, quia sexto die Adam creatus est. » Idem numerus, hoc est, qui par dicitur, et in » auctore et in reparatore servatur; quia fons sexagesimi et sexcentesimi sextus est numerus . . .

և զուգորսւթիւն զարնանային լինի յեօթներորդում ամենանն . և նոյն առի և առաջին ըստ այլում և այլում առածի : Լորդ վասն զի և նոյ յետ ջըրհեղեղին ապականելոյ՝ առաջին ազգին սկիզբն լինի , երկրորդ մարդկան սերմանեալ , նման լինի առաջնոյ հողածնին՝ որչափ մարթ է : Իսկ վեցհարիւրորդ ամն ունի աղբիւր զվեցերեակն . իսկ աշխարհս արարեալ է վեցերեկին թուով . արդ դարձեալ և 'ի ձեռն սորա զանարժանագործոն յանդիմանէ յամօթ առնելով , եթէ ոչ իւրք ամենեկին՝ որ զբոլորն ծնաւ վեցական՝ զերկրայինսս ապականելը կերպարանաւ վեցերեկին , եթէ ոչ առ յոյժ առաւելութեան անիրաւութեանցն : Ինչպիսի կերպարան վեցերեկին՝ երրորդ , և նուազագոյն , վեցհարիւրորդն է . և մէջ երկոցունց վաթսներեակն . քանզի յայտնադոյն տասներեակն առնուն զնմանութիւն միակին , և նուազագոյն հարիւրեակն :

(Բնէ է , Պարտաւեցան ամենայն աղբիւր անբերոյ , և հոսանք (իմ սահման) երբի բացան :

ԺԸ . Ուրաւ յայտնի է . քանզի ազդեալ լինի , զի ամենայնին սկզբմունքն ծայրքն են՝ երկիր և երկին , միաբա-

ri potest . Annus autem sexcentessimus fontem habet sextum numerum; mundus vero creatus fuit sub numero sexto: per hunc ergo rursum et sceleratos reprehendit, pudore afficiens illos, quod nullo modo is, qui totum generavit per sextum, terrestres extinxisset sub forma sexti, nisi ob nimium excessum iniquitatum . Namque forma sexti tertia et minor ¹ est numerus sexcentessimus; medium autem amborum sexaginta; siquidem denaria evidentius accipiunt similitudinem unitatis, minus vero centenaria .

Quid est, Rupti sunt omnes fontes abyssi, et cataractae caeli apertae sunt?

xviii. **L**ittera patet, nam ¹ suggerit Orbis extrema, terram et caelum, concurrisse in mortalium damnandorum per-

¹ Decidisse dixeris vocem aliquam . Sed nihil deest: minor dicitur etiam infra numerus centenarius, utpote elongior ab unitate .

a Ambr. ibid. n. 49. « Vim diluvii convenienter Scriptura expressit, dicens caelum et terram pariter esse commota, e quibus elementis constat istius mundi omne principium . Undique ergo influentibus aquarum molibus conclusum genus hominum perurgetur . Haec secundum litteram . Quod autem ad altiore pertinet sensum, caeli symbolo mens humana significatur, terrae autem appellatione corpus et sensus . Magna igitur naufragia, quando mentis pariter et corporis sensuumque omnium turbo et procella miscetur . Diligenter dicta penitus . Plerumque fraus mentis et dolus suum

« exercent venenum, sed tamen sobrietas corporis et continentia obumbrant mentis improbitatem . Frequenter incerto fidei atque opinionis suae mens lubrica est, sed tamen caro delictis et luxuriae vacat . . . Cum autem venena mentis, et contagia corporeae obscoenitatis sensum omnem, vigoremque confundunt . . . tunc magnum est diluvium, omnibus pariter ingruentibus passionibus: tunc se insipientia, injustitia, temeritas, improbitas, perfidia de superiori parte tamquam cataractae mentis videtur effundere . Inde erumpunt de corporis fonte terreni libido, temulentia, luxuria, postremo diversorum criminum prolapsiones, quae penitus et corporis robur et vigorem mentis effeminant » .

նեալք 'ի մահանացուացս դատապարտութեանց 'ի կորուստ, ջուրց միմեանց 'ի միասին պատահելոց: Ա' որ յերկրէ 'ի վեր բղխեաց, և է' որ յերկնուստ 'ի վայր հասեցաւ: Այլ յայտնի երեւելագոյն ասացեալ է զպարտեցանն աղբերք. քան զի պատառման եղելոյ՝ անարգել լինի բերն: Իսկ առ 'ի միտս զայն ասելի է. երկին նշանակաւ՝ մարդկային միտք են. և երկիր՝ զգայութիւն և մարմին. և մեծ հասեալ ունի աղէտք տարակուսի, յորժամ ոչ կայցէ մնայցէ մին, այլ 'ի միասին երկողին առնիցեն զխաբէութիւնս: Իայց զինչ է՝ զոր ասեմս. բազում անգամ միտք խարդախութեամբ և չարիս կրելով՝ և դառնութեամբ առ ամենայն ինչ վարի. իսկ մարմնոյ հեշտ ցանկութիւնքն արգելեալ ամփոփին. և բազում անգամ դէպ լինի՝ զի զընդդէմն ունի. զի հեշտ ցանկութիւնքն բարեբախտիկ լինին, և զեռան աճեցեալք փափուկ և առատ կենօք. և սուցա են նաւահանգիստք զգայութիւնք և մարմինն. և մտացս առ իրացս անփութութեամբ ընդ նմա կեալ՝ ընկողմանեալ և լքեալ է: Իսկ յորժամ երկողին միաբանեալ լինին, և խորհուրդքն ամենայն չարութեամբ վարեցեալ, և մարմինն ամենայն զգայութեամբքն ուռգեալ, և ամենայն ախտիւք մինչ յազուրդ վարեցեալ, հեղեղեալ լինիմք: Այլ մեծն արդարեւ ջրհեղեղ սա է. և մտաց հոսանաց բացելոց անզգամութեամբք, շապրմամբք, անյագ ցանկութեամբք, անիրաւութեամբք, անզգայութեամբք, յանդգնութեամբք, ամբարշտութեամբք. և մարմնոյն աղբերք բացելոյ, հեշտ ցանկութեամբքն, բաղձանօք, գինեղինութեամբք, խահակութեամբք, պղծութեամբք ազգակցօք, քերթք, և անբոյժ ախտիւք:

ditionem, aquis undique sibi invicem obviantibus; pars enim de terra sursum scaturivit, parsque de caelo deorsum defluit. Et sane manifestius dictum illud fuit, *Rupti sunt fontes*; nam ruptura facta, sine obstaculo impetus fit. Ad mentem vero illud expedit dicere: Caelum est symbolice humanus intellectus, terra autem sensus, et corpus: magna ergo aerumna calamitatum obtinet, quum neutrum permanserit, sed utrumque molliatur insidias. Quid autem est, quod dico? Saepe accidit intellectum vafritiem malitiamque praeseferre, et acerbius se in omnibus gerere; ubi corporis libidines coerceantur ac detineantur: saepe autem contrarium praevallet, libidines nimirum opportunitate gaudent, et serpunt vigentes mollitie ac copia rerum. Portus ergo istarum sensus est cum corpore; sed quum intellectus, neglectis rebus, constet in se, illi inefficaces jacent ut derelicti¹. Quando vero ambo uniuntur, consilium cunctis malitiis usum, et corpus cunctis sensibus irrigatum, atque vitiis omnibus usque ad satietatem ingurgitatum, tunc illuviem patimur. Et hoc est ingens utique diluvium, dum intellectus fluentia aperiantur iniquitate, insipientia², avida cupiditate, injuria, arrogantia, impietate; et corporis fontes aperiantur libidine, cupidine, ebrietate, ingluvie, liguritione, stupro cognatarum sororumque, et morbis irremediabilibus.

¹ Hunc sensum tenuit nobiscum Glossarius in serie obscuri hujus loci.

² Gloss. * շապրմամբք, յիմարութեամբք ||.

q. d. amentia, vel insipientia: id suadet et Ambros. Quod si *insipientia* sit pro *անզգամութիւն*, ut passim, շապրումն fortasse erit *rapina*.

Օ խնէ, Փակեաց Եւ արտաբերուիտ Կորս
զարպանն :

*Quid est, Clausit Deus de foris ejus
arcam ?*

Ե. Եւ ամեն զի մարմնոյ ասացաք կազմած մարդկային զեկուցանել նշանակաւ 'ի ձեռն տապանին, ազդելի է զայն, վասն զի արտաբերուստ շուրջ փակեալ լինի մեր մարմնս կարծրախիտ մորթով, շուրջ արկեալ առ ամենեցուն ծածկոյթ մասանցն. քանզի զայս՝ բնութիւնս իբրեւ զպատմութեան դործեաց. զի մի ցարտ և մի ջերմութիւն հերքեցեն նիստել. ճառք յայտնի է. քանզի զգուշաւ փակեալ լինի տապանն արտաբերուստ անձային զօրութեամբն յազազտ պահպանութեանն, զի մի ընդ մասն ինչ 'ի ներքս ջուր մտցէ. վասն զի տարի ողջ հանդերձեալ էր ալէկոծ լինել :

(Օ խնէ, Ինչպէս Զոբն և համբարչ զորպանն. և բերեալ լինէր 'ի վերայ Զոբն :

Quid significat, Multiplicata est aqua, et levavit arcam, quae ferebatur super aquam ?

Ի. ճառք յայտնի է, բայց պայտէս պլաբանեալ է. Եւ արմնս մեր պարտ է օրինակ իմն ընդ ծով անցանել, և ալէկոծ լինել կարեորգք՝ 'ի վերայ ելեալ քաղցոյ և ծարաւոյ, և ցրտոյ և ջերմոյ. յորոց 'ի վեր'իվայր գեղեւեալ և խռովեալ և շարժեալ է :

Ինչպէ՞ր հսկեպատն խնդան 'ի վերայ Զոբն Զոբն Բարձրան վրին առաւելի էր Զոբն :

*Quare quindecim cubitis supra omnes
excelsos montes redundabat aqua ?*

ԻԱ. Ինչեւ պարտ է առ ճառք, զի ոչ քան զամենայն բարձր լեռնս ա.

xxi. Notandum ad litteram; quod non super omnes montes altos excessus

1 S. Ambr. de Noe et Arca. c. xv. n. 50. eadem habet cum Philoue, sed praemissa litterali sensu, quem nos in nostra lectione legimus postremo loco. " Et clausit Dominus a foris arcam. Sermo manifestus est secundum litteram. Clau-
" denda fuit arca, et tuto sepienda munimine;
" ne eam vaga diluvii fluentia penetrarent. Al-
" tioris quoque sensus non incongrua interpreta-
" tio: si corpus humanum cui arca haec quae
" describitur, figuratur, septum corio-judice-

nus a frigore aestuque defendi, quod artifex
" Deus ad omnium membrorum protectionem
" naturalibus vestivit exuviis, et quodam circum-
" fuso induit operimento; ut neque frigore con-
" gelascet, nec aestivo calore solvatur u.

2 Ambros. ibid. n. 51. " Manifestum est igi-
" tur quod scriptum est. Verum si altius spectan-
" dum putes, caro nostra diversis agitur et
" freti modo fluctuat passionibus, quibus huc
" atque illuc tamquam super undas molestiarum

ուսելան հնգետասան կանգունքն, այլ քան զյոյժ երկայնագոյնն և բարձրագոյնս. այլ քան զնստագոյնն աւելի ևս: Բայց պարտ է այլաբանելով գործել զայն. զի բարձր լերինք ըստ մարմնոյ մերում առակէ զգայութիւնս. քանզի ՚ի բարձրաւանդակի ՚ի գլուխս մեր գէպ եղեալ ունել նոցա զնիստ հաստատութեան: Այլ են հինգ, երեք ըստ իւրաքանչիւր ումեք տեսեալ լինին, մինչ զի լինել հնգետասան ամենայնն. տեսութիւն, տեսանելի, տեսանել. և լսումն, լսելի, լսել. հոտոտումն, հոտոտելի, հոտոտել. և ճաշակումն, ճաշակելի, ճաշակել. և շօշափումն, շօշափելի, շօշափել: Սորք են հնգետասան կանգունքըն, որք գեր ՚ի վերոյն էին. քանզի հեղեղեալ լինին և սորա՝ բերմամբ արկածից անվճար ախտից և չարեաց ապականեալք:

Օ՞րն է, Սէրաս ամենայն հարկն շարժումն:

ԻՅ. Ամենաբարիորք և բնաբար մարմին շարժուն ասաց զապականութեան. քանզի շարժէ զհեշտ ցանկութիւնսմարմին, և շարժեալ լինի ՚ի հեշտ ցանկութեանցն. իսկ այսպիսի շարժումն ապականութեան ոգւոց պատճառք լինին. որպէս կրօնք ժողովալութեան և համբերութեան, փրկութեան:

» suarum nunc fame, nunc siti, nunc cupiditate, nunc gaudio, nunc dolore jactatur «.

1 S. Ambr. ibid. n. 52. » Quindecim enim cubitis super excelsos montes aquam fuisse dixit. » Simplex itaque intellectus patet. Allegoria autem quinque sensus complectitur, qui sunt in corpore nostro velut excelsi montes, qui hanc carnem passionum obumbrant, et plerumque incursantur bestiis, et exagitantur condensa et opaca eorum «.

2 S. Ambr. ibid. n. 53. » Merito mortua est

fuit quindecim cubitorum, sed super valde longiores altioresque; idcirco multo magis superavit humiliores. Verum oportet allegorice rem construere: montes enim altiores in corpore nostro obumbrant sensus¹, eoquod in altitudine capitis nostri concessum eis fuerit habere sedem firmitatis. Sunt autem quinque, trini singuli considerati, ita ut omnes sint quindecim: ut, visus, visibile, videre; auditus, audibile, audire; odoratus, odorabile, odorari; gustus, gustabile, gustare; et tactus, tangibile, tangere. Haec sunt quindecim cubiti superexcurrentes: nam et isti illavie obruuntur, per importunum eventum infinitorum vitiorum malorumque corrupti.

Quid est, Mortua est omnis caro mobilis?

XXII. Optime atque naturaliter carnem mobilem dixit corruptioni deditam; movet enim caro voluptates, et movetur a voluptatibus²: tales autem motus causae sunt animarum corruptionis; sicut sobrietas et patientia, salutis.

» omnis caro quae movebatur. Quod et secundum litteram liquet, et proprie ac naturaliter carnis corruptelam indicio procellosae commotionis expressit. Commotio enim vitiosa non est, nisi per affectus corruptionum. Movet enim nim voluptates caro, et ipsa voluptatibus commovetur. Talis autem commotio corruptelam creat... Cum enim vitiosae passionibus mentem movent, corruptela generatur; cum excitant studia virtutum, disciplinae profectus est «.

Օ քնէ է, ի՞նչն որ ինչ փոխեալ էր ՚ի վերայ ցափարի՝ մեռաւ :

Quid est, Omne quod erat in arida, mortuum est?

ԻԳ. Նառդ ծանօթ է, քանզի ՚ի մեծի ջրհեղեղին ամենայն որ ինչ միանա զամ ՚ի վերայ երկրի էր՝ ապականեալ խանգարեցաւ : Իսկ առ ՚ի միտս, որպէս նիւթ փայտից յորժամ ցամաք է և զօս և չոր, վաղվաղակի ՚ի հրոյ ծախեալ լինի. այսպէս և ոգի յորժամ ոչ խառնեալ լինի ընդ իմաստութիւն, և ընդ արդարութիւն, և ընդ անձկաշտութիւն, և ընդ այլ ևս ընդ աստի առաքինութիւնս, որք միայն կարեն ըզխորհուրդսն ուրախ առնել, չորացեալ և ցամաքեալ զօրէն անբոյս և անսեր տնկոյ, և կամ ծերօն կոճեղ, մեռանի՝ մատնեալ ՚ի մարմնոյն հեղեղ :

Օ քնէ է, ջրհեղեղն զամենայն ցափարի՝ որ է ՚ի վերայ դիմաց երկրի :

Quid est, Delevit omnem suscitationem², quae erat super faciem terrae?

ԻԴ. Նառդ յայտնի ունի զպատմութիւն. բայց այլաբանելի է այսպէս. ոչ վայրապար ասացեալ զյարութիւնն. քանզի սա ամբարհաւաճութեան և ամբարտաւանութեան է անուն, ՚ի ձեռն որոյ քամահեն մարդիկ և զանաւորքն, և զմարդկային իրաւամբքն : Իսկ ամբարհաւաճութիւն և ընդվզանքն՝ ՚ի վերայ դիմաց հողեղինի և մարմնականի բնութեանս մերոյ յաւէտ երեւեալ լի-

xxiv. Littera³ manifestam praefert historiam; verum in allegoriam verti placet hoc modo: Non inconsulto dixit suscitationem; id enim nomen est ambitionis ac superbiae, qua contemnunt homines tum divina⁴ cum humana jura. Ambitio autem et arrogantia super faciem terrenae ac corporeae naturae nostrae potius apparent, vultu elato, et superciliis contractis. Quoniam sunt

1 S. Ambros. post praemissa subdit. «Omnis igitur qui erat in arida, mortuus est: nec enim poterant non mori quos tanti diluvii unda demerserat. Hoc secundum scriptum seriemque verborum. Caeterum si allegoriam quaeras, non dubium est quia exemplo ligni aridioris quod simul ut lambere coeperit, ignis exurit: ita anima nisi diversarum humescat rore virtutum, poculo quodam irrigata sapientiae, et fonte iustitiae, atque irriguo castitatis, tamquam aefacta radice vitali, cupiditatum deflagrat incendio, vel profluvio carnis illisa procumbit».

2 Vide supra num. xv.

3 Ambr. ibid. n. 54. «Scripti evidens ex-

planatio. Allegoria autem expositam nobis declarat superbiam, quae se extollit in hac terrena fragilique substantia, et immemor divinum, humana despiciens, ipsum arrogantis viri habitum, incessumque deformat... Sunt enim huiusmodi erigentes supercilia, inflato corde, elato pectore, cervice resupina: qui solum quidem vestigia pedum perstringant, toto autem se librent corpore, et inani suspendant examine: in priora gressu procedant, ad posteriora verticem reclinantes: caelum spectent, terram autem fastidiant, tamquam cervicis dolore suffixi, ut eam inclinare non possunt. Hos igitur delevit de libro vitae Deus etc.

4 Ad verb. divinitatem.

նեալք 'ի մահանացուացս դատապարտութեանց 'ի կորուստ, ջուրց միմեանց 'ի միասին պատահելոց: Ա՛ որ յերկրէ 'ի վեր բղխեաց, և է՛ որ յերկնուստ 'ի վայր հոսեցաւ: Ալ յայտնի երևելագոյն ասացեալ է զպատուեցան աղբիւր. բան զի պատառման եղելոյ՝ անարգել լինի բերն: Իսկ առ 'ի միտո զայն ասելի է. երկին նշանակաւ՝ մարդկային միտք են. և երկիր՝ զգայութիւն և մարմին. և մեծ հասեալ ունի աղէտք տարակուսի, յորժամ ոչ կայցէ մնայցէ մին, այլ 'ի միասին երկոքին առնիցեն զխաբէութիւնս: Իայց զինչ է՝ զոր ասեմս. բազում անգամ միտք խարդախութեամբ և չարիս կրելով՝ և դառնութեամբ առ ամենայն ինչ վարի. իսկ մարմնոյ հեշտ ցանկութիւնքն արգելեալ ամբողջին. և բազում անգամ դէպ լինի՝ զի զընդդէմն ունի. զի հեշտ ցանկութիւնքն բարեբախտիկ լինին, և զեռան աճեցեալք փափուկ և առատ կենօք. և սուցա են նաւահանգիստք զգայութիւնք և մարմինն. և մտացս առ իրացս անփութութեամբ ընդ նմա կեալ՝ ընկողմանեալ և լքեալ է: Իսկ յորժամ երկոքին միաբանեալ լինին, և խորհուրդքն ամենայն չարութեամբ վարեցեալ, և մարմինն ամենայն զգայութեամբքն ուռգեալ, և ամենայն ախտիւք մինչ յազուրդ վարեցեալ, հեղեղեալ լինիմք: Ալ մեծն արդարեւ ջրհեղեղ սա է. և մտաց հոսանաց բացելոց անզգամութեամբք, շապրմամբք, անյազ ցանկութեամբք, անիրաւութեամբք, անզգայութեամբք, յանդգնութեամբք, ամբարշտութեամբք. և մարմնոյն աղբերց բացելոյ, հեշտ ցանկութեամբքն, բաղձանօք, զինեղինութեամբք, խահակերութեամբք, պղծութեամբք ազգակցօք, քերքք, և անբոյժ ախտիւք:

ditionem, aquis undique sibi invicem obviantibus; pars enim de terra sursum scaturivit, parsque de caelo deorsum defluit. Et sane manifestius dictum illud fuit, *Rupti sunt fontes*; nam ruptura facta, sine obstaculo impetus fit. Ad mentem vero illud expedit dicere: Caelum est symbolice humanus intellectus, terra autem sensus, et corpus: magna ergo aerumna calamitatum obtinet, quum neutrum permanserit, sed utrumque molliatur insidias. Quid autem est, quod dico? Saepe accidit intellectum vafritiem malitiamque praeseferre, et acerbius se in omnibus gerere; ubi corporis libidines coerceantur ac detineantur: saepe autem contrarium praevallet, libidines nimirum opportunitate gaudent, et serpant vigentes mollitie ac copia rerum. Portus ergo istarum sensus est cum corpore; sed quam intellectus, neglectis rebus, constet in se, illi inefficaes jacent ut derelicti¹. Quando vero ambo uniuntur, consilium cunctis malitiis usum, et corpus cunctis sensibus irrigatum, atque vitiis omnibus usque ad satietatem ingurgitatum, tunc illaviem patimur. Et hoc est ingens utique diluvium, dum intellectus fluentia aperiantur iniquitate, insipientia², avida cupiditate, injuria, arrogantia, impietate; et corporis fontes aperiantur libidine, cupidine, ebrietate, ingluvie, liguritione, stupro cognatarum sororumque, et morbis irremediabilibus.

¹ Hunc sensum tenuit nobiscum Glossarius in serie obscuri hujus loci.

² Gloss. * շապրմամբք, յիմարութեամբք ||.

q. d. amentia, vel insipientia: id suadet et Ambros. Quod si insipientia sit pro անզգամութիւն, ut passim, շապրումն fortasse erit rapina.

Օ) Ինչ է, փակեաց Եւ արքայապետ նորա
զբաղանն :

*Quid est, Clausit Deus de foris ejus
arcam ?*

ԺԲ. Ս ան զի մարմնոյ ասացաք կազմած մարդկային զեկեցանել նշանակաւ 'ի ձեռն տապանին, աղդելի է զայն, վասն զի արտաբուստ շուրջ փակեալ լինի մեր մարմինս կարծրախիտ մորթով, շուրջ արկեալ առ ամենեցուն ծածկոյթ մասանցն. քանզի զայս՝ բնութիւնս իբրեւ զպատմուշան գործեաց. զի մի ցուրտ և մի ջերմութիւն հերքեցեն փնասել. Նառդ յայտնի է. քանզի զգուշաւ փակեալ լինի տապանն արտաբուստ անձային զօրութեամբն յազազս պահպանութեանն, զի մի ընդ մասն ինչ 'ի ներքս ջուր մտցէ. վասն զի տարի ողջ հանդերձեալ էր ալէկոծ լինել:

Օ) Ինչ է, Բազմացաւ ջուրն և համբարձ զբաղանն. և բերեալ լինէր 'ի վերայ ջրոյն:

Quid significat, Multiplicata est aqua, et levavit arcam, quae ferebatur super aquam ?

Ի. Նառդ յայտնի է, բայց այսպէս պլլաբանեալ է. Սարմինս մեր պարտ է օրինակ իմն ընդ ծով անցանել, և ալէկոծ լինել կարեւորօք՝ 'ի վերայ ելեալ քաղցոյ և ծարաւոյ, և ցրտոյ և ջերոյ. յորոց 'ի վեր'իվայր գեղեւեալ և խռովեալ և շարժեալ է:

xx. Littera liquet; verum allegorice refertur ad corpus nostrum², quod oportet tamquam per mare transferri, et fluctuando cum necessitatibus superare famem, et sitim, frigus et aestum, quibus agitatur, turbatur, moveturque.

Ինչէր հսկեալսն իմեփոսն 'ի վերայ բն զա մեծոյն բարձրան լինին առաւելեալ էր ջուրն:

Quare quindecim cubitis supra omnes excelsos montes redundabat aqua ?

ԻԱ. Սիտեալ պարտ է առ Նառդ, զի ոչ քան զամենայն բարձր լերինս ա-

xxi. Notandum ad litteram; quod non super omnes montes altos excessus

1 S. Ambr. de Noe et Arca. c. xv. n. 50. eadem habet cum Philoue, sed praemissa litterali sensu, quem nos in nostra lectione legimus postremo loco. 2 Et clausit Dominus a foris arcam. Sermo manifestus est secundum litteram. Clau-
denda fuit arca, et tuto sepicienda munimine; ne eam vaga diluvii fluentia penetrarent. Altioris quoque sensus non incongrua interpreta-
tio: si corpus humanum cui arca haec quae n describitur, figuratur, scriptum corio-
judice-

n mus a frigore aestuque defendi, quod artifex n Deus ad omnium membrorum protectionem n naturalibus vestivit exuviis, et quodam circum-
fuso induit operimento; ut neque frigore com-
gelascet, nec aestivo calore solvatur u.

2 Ambros. ibid. n. 51. 3 Manifestum est igitur quod scriptum est. Verum si altius spectamus, dum putes, caro nostra diversis agitatur et
freti modo fluctuat passionibus, quibus haec
atque illuc tamquam super undas molestiarum

ուսելան հնգետասան կանգունքն, այլ քան զյոյժ երկայնագոյնն և բարձրագոյնս. այլ քան զնստագոյնն աւելի ևս: Իայց պարտ է այլաբանելով գործել զայն. զի բարձր լերինք ըստ մարմնոյս մերում առակէ զգայութիւնս. քանզի ՚ի բարձրաւանդակի ՚ի գլուխս մեր գէպ եղեալ ունել նոցա զնիստ հաստատութեան: Եւ են հինգ, երեք ըստ իւրաքանչիւր ումեք տեսեալ լինին, մինչ զի լինել հնգետասան ամենայն. տեսութիւն, տեսանելի, տեսանել. և լսումն, լսելի, լսել. հոտոտումն, հոտոտելի, հոտոտել. և ճաշակումն, ճաշակելի, ճաշակել. և շօշափումն, շօշափելի, շօշափել: Սորա են հնգետասան կանգունքն, որք գեր ՚ի վերոյն էին. քանզի հեղեղեալ լինին և սորա՝ բերմամբ արկաւ ծից անվճար ախտից և չարեաց ապականեալք:

Օրին է, Սեռա ամենայն հարկն շարժուի:

ԻԲ. Եւ մենաբարիոք և բնաբար մարմին շարժուն ասաց զապականութեան. քանզի շարժէ զհեշտ ցանկութիւնս մարմին, և շարժեալ լինի ՚ի հեշտ ցանկութեանցն. իսկ այսպիսի շարժումն՝ ապականութեան ոգւոց պատճառք լինին. որպէս կրօնք ժողովալութեան և համբերութեան, փրկութեան:

» suarum nunc fame, nunc siti, nunc cupiditate, nunc gaudio, nunc dolore jactatur «.

1 S. Ambr. ibid. n. 52. » Quindecim enim cubitis super excelsos montes aquam fuisse dixit. » Simplex itaque intellectus patet. Allegoria autem quinque sensus complectitur, qui sunt in corpore nostro velut excelsi montes, qui hanc carnem passionum obumbrant, et plerumque incursantur bestiis, et exagitantur condensa et opaca eorum «.

2 S. Ambr. ibid. n. 53. » Merito mortua est

fuit quindecim cubitorum; sed super valde longiores altioresque; idcirco multo magis superavit humiliores. Verum oportet allegorice rem construere: montes enim altiores in corpore nostro obumbrant sensus¹, eoquod in altitudine capitis nostri concessum eis fuerit habere sedem firmitatis. Sunt autem quinque, trini singuli considerati, ita ut omnes sint quindecim: ut, visus, visibile, videre; auditus, audibile, audire; odoratus, odorabile, odorari; gustus, gustabile, gustare; et tactus, tangibile, tangere. Haec sunt quindecim cubiti superexcurrentes: nam et isti illuvie obruuntur, per importunum eventu infinitorum vitiorum malorumque corrupti.

Quid est, Mortua est omnis caro mobilis?

XXII. Optime atque naturaliter carnem mobilem dixit corruptioni deditam; movet enim caro voluptates, et movetur a voluptatibus²: tales autem motus causae sunt animarum corruptionis; sicut sobrietas et patientia, salutis.

» omnis caro quae movebatur. Quod et secundum litteram liquet, et proprie ac naturaliter carnis corruptelam indicio procellosae commotionis expressit. Commotio enim vitiosa non est, nisi per affectus corruptionum. Movet enim voluptates caro, et ipsa voluptatibus commovetur. Talis autem commotio corruptelam creat... Cum enim vitiosae passionibus mentem movent, corruptela generatur; cum excitant studia virtutum, disciplinae profectus est «.

Օ քննէ, ի՞նչն էր որ քնն Գահգահ էր 'ի վերայ ցահարի՝ մեռաւ :

Quid est, Omne quod erat in arida, mortuum est?

ԻԳ. Առաջ ծանօթ է, քանզի 'ի մեծի ջրհեղեղին ամենայն որ ինչ միանալ քամ 'ի վերայ երկրի էր՝ ապականեալ խանգարեցաւ : Իսկ առ 'ի միտս, որպէս նիւթ փայտից յորժամ ցամաք է և գոս և չոր, վաղվաղակի 'ի հրոյ ծախեալ լինի. այսպէս և ոգի յորժամ ոչ խառնեալ լինի ընդ իմաստութիւն, և ընդ արդարութիւն, և ընդ անձաշտութիւն, և ընդ այլ ևս ընդ աստի առաքինութիւնս, որք միայն կարեն ըզխորհուրդսն ուրախ առնել, չորացեալ և ցամաքեալ զօրէն անբոյս և անսերտնկոյ, և կամ ծերօն կոճեղ, մեռանի՝ մատնեալ 'ի մարմնոյն հեղեղ :

Օ քննէ, ջրհեղեղն զամենայն արեւմտեան՝ որ է 'ի վերայ դիմաց երկրի :

Quid est, Delevit omnem suscitationem¹, quae erat super faciem terrae?

ԻԴ. Առաջ յայտնի ունի զպատմութիւն. բայց այլաբանելի է այսպէս. ոչ վայրապար ասացեալ զյարութիւնն. քանզի սա ամբարհաւաճութեան և ամբարտաւանութեան է անուն, 'ի ձեռն որոյ քամահեն մարդիկ և զանձութիւն, և զմարդկային իրաւամբքն : Իսկ ամբարհաւաճութիւն և ընդվզանքն՝ 'ի վերայ դիմաց հողեղինի և մարմնականի բնութեանս մերոյ յաւէտ երեւեալ լի-

xxiv. Littera² manifestam praefert historiam; verum in allegoriam verti placet hoc modo: Non inconsulto dixit suscitationem; id enim nomen est ambitiosis ac superbiae, qua contemnunt homines tum divina⁴ cum humana jura. Ambitio autem et arrogantia super faciem terrenae ac corporeae naturae nostrae potius apparent, vultu elato, et superciliis contractis. Quoniam sunt

¹ S. Ambros. post praemissa subdit. « Omnis igitur qui erat in arida, mortuus est: nec enim nim poterant non mori quos tanti diluvii unda demerserat. Hoc secundum scriptum sermionemque verborum. Ceterum si allegoriam quaeras, non dubium est quia exemplo ligni aridioris quod simul ut lambere corperit, ignis exurit: ita anima nisi diversarum humescat rore virtutum, poculo quodam irrigata sapientiae, et fonte iustitiae, atque irriguo castitatis, tamquam arefacta radice vitali, cupiditatum deflagrat incendio, vel profluvio carnis illisa procumbit ».

² Vide supra num. xv.

³ Ambr. ibid. n. 54. « Scripti evidens ex-

planatio. Allegoria autem expositam nobis declarat superbiam, quae se extollit in hac terrena fragilique substantia, et immemor divinum, humana despiciens, ipsum arrogantis viri habitum, incessumque deformat... Sunt enim huiusmodi erigentes supercilia, inflato corde, elato pectore, cervice resupina: qui solum quidem vestigia pedum perstringant, toto autem se librent corpore, et inani suspendant examine: in priora gressu procedant, ad posteriora verticem reclinantes: caelum spectent, terram autem fastidiant, tamquam cervicis dolore suffixi, ut eam inclinare non possunt. Hos igitur delevit de libro vitae Deus etc.

⁴ Ad verb. divinitatem.

նին, զերեսս 'ի բարձր համբարձեալ, և զյօնսն քռատեալ: Վնանդի են ոմանք՝ որք աքացանօքն մօտ դան, բայց լանջօք և վզան և գլխաւ (կամ գլխօք) հակատրեն՝ ընդվզեալք յետս կոյս՝ զօրէն կշռոցաց հակատրելով: և կիսով մարմնոյն աքացանօքն յառաջ կոյս մօտ մատչին. իսկ 'ի լանջաց 'ի վեր կոյս յետ կոյս յողնեալք, զօրէն այնոցիկ՝ որոց լարքն ցաւեն և շիշք (կամ ջիւք) . որոց բնական խոնարհմունքն արգելեալ լինին: բայց զամենեսին զայսպիսիս ճմլել դէպ եղև 'ի տէրունեան յիշատակացն, և յաճային պատմութենէ գրոցն:

Օ քնէ, թէ Սնայ Բայն նոյ, և որք ընդ նայ էին 'ի Կապանին:

ԻԵ. Նառդ յայտնի է: Իսկ առ 'ի միտս՝ դէպ է լինել այսպիսի իմն. որ իմաստութեան և արդարութեան միտք ցանկացօղ են, իբրու զծառ՝ զվնասաւ կար զբոյսմն զամենայն որ առ նմայ բուսանին և ծրծեն յինքեանս զնոնդն, 'ի բաց հատանէ. այսինքն ասեմ զախտիցն զանչափութիւնս և զչարութիւնս, և զ'ի ձեռն սոցայն գործ: Սիայն Թռդեալ լքեալ լինի հանդերձ իւրովքն. և են ուրուք իւր առանձինն յատուկ ամենայն՝ որ կարգեալ լինին ըստ առաքինութեան՝ խորհուրդք: Սասն որոյ կայ 'ի վերայ յաւելեալ, թէ նայ Բայն, և որք ընդ նմայ էին, առ յերևումն յայտ

aliqui, qui pedibus propius accedunt, pectore tamen et cervice ac capite renituntur, retroque feruntur, ac staterae ritu resistunt; ita ut dimidio corporis per pedes anterieus accedant, pectore autem superiori retrorsum se retrahentes, similes iis, quorum musculi ac nervi² (cervicis) dolorem patiantur, unde impediuntur se naturaliter incurvare. Verum huiusmodi homines suppressi placuit ex dominicis monumentis, et divina historia scripturarum.

Quid est; Remansit solus Noe, et qui cum eo erant in arca?

xxv. Littera manifesta est. Ad mentem² vero huiusmodi licet prodere sententiam, quod sapientiae et iustitiae studiosus intellectus tamquam arbor, nocivas omnes germinationes apud se pullulantes, exsugentesque humores nutritionis, a se amputat, affectuum inquam immoderationem ac malitiam, eorumque effectus. Solus itaque sic cum suis relictus dicitur: sua vero uniuscujusque proprie sunt illa omnia consilia, quae secundum virtutem ordinantur. Quapropter adjectum est, quod *remansit solus* (*ipse*), et *qui cum eo erant*, ad revelationem verioris laetitiae. Remansit an-

¹ Gloss. Arm. Լայն, մանքն. Հիւ, պարանոցին ջիւքն:

² S. Ambros. loc. cit. n. 55. « Non indiget interpretatione sermo simplicior: concurrunt intellectus cum littera. Altior autem et interior significatio demonstrat justum virum, amatoremque sapientiae, tamquam arborem fructuosam, internecatis quae escam ejus solebant arrodere, comam obumbrare, coartare processus ramorum, velut exsortem irrationabilium passionum solum remansisse cum suis. Sui autem sunt purae animi disceptationes, quae virtuti

adhæreant. Et bene addidit in arca remansisse, quasi vix credibile, amputatis corporalibus passionibus, videretur cum adhuc versari in corpore: quod licet jam terrenis careret contagiis, incorruptam licet, corporis tamen adhuc substantiam reservabat: et velut incorporeus in corpore, superferebatur diluvio, non absorbatur; corpus quidem gerens quasi in arcae positus interno, sed qui corpus ipsum, insuperabilis passionibus, quasi incorporeus in medio tantorum motuum gubernaret.

նույն տառապանքն ինդուլթեան :
 Եւ Թեոս 'ի տապանին , այսինքն ասեմ
 'ի մարմնին , որ էր մաքուր յամենայն
 ախտից և հիւանդութեանց հոգեւորաց ,
 և ևս կարացեալ ամենեւին անմարմին
 լինել : Բայց շնորհ և 'ի վերայ այսր բա-
 րեգործութեան լիցի փրկչի հօրն վասն
 որոյ՝ զի զլծակիցն և զկապակիցն ընկա-
 լաւ , ոչ ևս իշխան , այլ ընդ իշխանու-
 թեամբ . վասն որոյ և ոչ 'ի ջրհեղեղին
 ընկղմեալ լինի . այլ գեր 'ի վերոյ ջրհե-
 ղեղին՝ մարմինն , ոչ ապականեալ լինի
 յորձանօք սահանացն , զոր 'ի վեր խող-
 խոջեն շուայտեալքն և պակշոտեալք և
 գէջ վարուք և ունայն կամքն :

Ինչէր ասէ , (Ինչոց ասէ Գեոս և Գեոսիս և
 Գեոսիս . Բայց Գեոս և Գեոսիսն ոչ
 յիշոց :

Ի 2. (Երբեք միաբանեացէ և հա-
 ւասարեացէ ընդ կնոջ այր , և հայր ընդ
 որդիս , սչ են պէտք բազում անուանց ,
 այլ միոյ առաջնոյն . ապա զնոյ ասելով ,
 զօրութեամբ զամենեւին ասաց՝ որ 'ի
 տանն էին : Վասնզի յորժամ հեռացն
 այր և կին , և մանկունք , և ազգք , ոչ
 ևս տանի տունն , այլ փոխանակ միոյ լի-
 նին բազումք . և յորժամ միաբանու-
 թիւն է , մի տուն գրեալ լինի 'ի միջէ
 յերիցադունէն . և ամենեւին զնմանէ
 կախեալ լինին , իբրեւ զծառոցն ուղեշ-
 քն 'ի նմանէ 'ի դուրս բուսեալք , և
 կամ զշառաւեղաց՝ պտղովք սչ 'ի բաց

tem in arca, puta in corpore, quod erat
 purgatum ab omni vitio morboque spi-
 rituali, nondum compos factus, ut omni-
 no incorporeus esset. Verum gratiae
 reddendae etiam propter hoc beneficium
 Patri salutari, eo quod conjugem ac col-
 legam recepit non amplius ut praepo-
 tentem, sed sub potestate: quare neque
 in diluvio submergitur, sed superans di-
 luvium corpus minime corrumpitur gur-
 gitibus cataractarum, quas effluens sur-
 sum sustollit crapulosa, libidinosa, et
 vanitatem amans voluntas.

*Quare dicit, Memor fuit Deus Noe, et
 bestiarum, et jumentorum; vix tamen
 mulieris et puerorum meminit?*

xxvi. Quum concordet aequeturque
 cum uxore vir, et pater cum filiis, non
 est opus pluribus nominibus, sed unius
 primi. Ergo Noe dicendo, virtualiter
 omnes dixit, qui domi erant¹. Nam quum
 discordia laborent² vir et mulier, et
 pueri, et cognati, nec ultra patitur do-
 mus (una dici), sed loco unius plures
 sunt: quando vero concordia est, una
 domus exhibetur ab uno majori, et om-
 nes ab illo pendere comperiantur, sicut
 arboris rami ab illa expullulantes, aut
 a palmitate fructus non decadentes. Di-
 xit alicubi et propheta: *Respiciite in Ab-*

¹ S. Ambr. de Noe et Arca. c. xvi. n. 56. " Mo-
 ventur plerique qua causa non dixerit scriptor,
 quod etiam uxoris et filiorum Noe memor fuit
 Dominus, cum bestiarum et jumentorum fuerit
 memor. Sed cum dixerit quod Noe memor fue-
 rit, in auctore et praesule domus necessitudi-
 nes ejus reliquas comprehendit. Simul expri-
 mi videtur quidam reliquarum consensus ne-
 cessitudinum. Etenim cum omnes invicem sibi
 cari sunt, una est domus: cum autem discre-
 pant, separantur et sciuntur in plures do-
 mos. Ubi ergo caritas, ibi senioris nomine de

quo pendent ceteri, domus omnis significatur:
 ut si quis arborem dicat, utique comprehendit
 et ramos: si quis ramum nominet, etiam fru-
 ctus qui in eo sunt, pariter uno atque eodem
 sermone complectitur.

² Gloss. etsi legerit cum Cod. C. հեռացն-
 ցեն, intelligit tamen juxta A. հեռացեն: sic e-
 nim rem exponit. " հեռացեն այր և կին: Ի 2.
 յորժամ նախանձ անկանի 'ի մէջ ասն և կնոջ||-
 Ubi notabis Arm. հեռ, etiam Graecis dici, i-
 ris. lis, contentio.

անկանելով: Եւսաց ուրեմն և մարգարէն . Հայեցարձա՛յ, յաբրահամ հայրն յեր, և 'ի սառայ՝ որ երբեքստիս ղէկ . զի մի էր զարմնն՝ առ կինն զմիաբանութի յայտնագոյն ցուցանէ :

Եւրէր յառաջագոյն գաղտնաց, և յերոյ տեսանոյ յիշարաւ արարեալ, ասելով՝ Եթէ յիշաց զնոյ, և զգալանս, և զանասոսնս :

Ի է . Եւսաց յառաջագոյն՝ քերթողականն ոչ վայրապար և ընդ վայր է ասացեալ, թէ զարս 'ի մէջ վարեաց : Բան զի զգաղանս 'ի մէջ ընտանեացն կարգեաց՝ մարդկան և անասնոց . զի ձեռա սուն ընտանացեալ լիցի, ընդունելով յերկոցունց ընտանութիւն : Եւրկորդ, ոչ իրաւացոյց գաղանաց զտեսուչ զբարեգործութիւնն 'ի միասին առնել . քան զի հանդերձեալ էր անդէն վաղվաղա կի ասել 'ի վերայ զսկիզբն նուազութեան ջրհեղեղին : Շառդ այդ է : Իսկ առ 'ի միտս . արդարն միտք բնակելով 'ի մարմնիս որպէս 'ի տապան, ունի և գաղանս և անասունս . այլ ոչ զմասնաւորսն՝ որ խաճանէ և փնասէ, այլ իբրեւ թէ որ ասացէ՝ զսեռականսն, և սերման և սկզբան բան ունելով . քան զի առանց նոցա ոչ կարէ ոգի 'ի մարմնի երեւել : Եւրդ անգգաւմին ամենայն թու նաբերօք և մահաբերօք վարի . իսկ առաքինոյն՝ որք փոխեցին զգաղանացն բնութիւն յընտանի :

1 S. Ambr. ibid. n. 57. » In quo videtur illa esse ratio, ut ea quae ferociora erant, » utriusque partis vicinitate mansuescerent. Quod » videtur etiam in illo versu poetico declarari : » κακοὺς δ' ἐν μέσσοις ἔλασσειν (Homer. Iliad. » Δ.) ... In his scripti series manifestatur. » Altiori autem sensu certum est quod justus in » medio habet, non in parte, cogitationes cordis

raham patrem vestrum, et in Sarram, quae parturivit vos: quod nempe una erat stirps, ad mulierem versus concordiam patefacit.

Quare prius bestiarum, postea jumentorum memoriam fecit, dicens, quod recordatus est Noe, et bestiarum, et jumentorum?

xxvii. Primum, poeticum 'illud haud frustra dictum est, quod malos in medium deduxit. Bestias itaque in medio domesticorum constituit, hominum et jumentorum, ut pote cicuratus mansuefactusque sit, accepta ex ambobus familiaritate. Secundò vix aequum arbitratus est bestiis providum beneficium simul facere²; quia statim additurus erat principium diminutionis Diluvii. Littera talis est. Ad mentem vero, justus ille intellectus habitans in corpore velut in arca, habet etiam bestias et animantia; non tamen privata illa, quae mordeant ac laedant, sed ut ita dixerit quispiam, generalia (vel generativa), seminis atque originis rationem habentia; quoniam sine his nequit anima in corpore apparere. Porro insipientis anima usurpat omnia venenosa ac mortifera; sapientis vero illa, quae commutarunt ferarum naturam in domesticam.

» sui: et quoad carpit hanc vitam, habeat neces- » se est in corpore tamquam in illa arca bestias » graves. Nulla enim mens est, nulla anima quae » non recipiat etiam malarum motus agrestes co- » gitationum. Itaque insipientis animas ferinos » acuit motus, atque adolet venena serpentum: » sapientis autem vigor mitigat et coercet u.

2 Gloss. բնակէին . ut habitarent.

Օ) Ինչ է, ի՞նչ հոգի է վերայ երկրի, և դա
դարեայ ջրին :

*Quid est, Adduxit spiritum super terram
et cessavit aqua?*

ԻԸ. Ոմանք ասացեն հոգի ասա-
ցեալ զհոգին՝ ի յորմէ դադարեաց ջրը
հեղեղն . բայց ես չէ գիտեմ ջուր հոգ
մոջն նուազեալ, այլ խռովեալ և ալէ
կոծեալ . ապա թէ ոչ՝ ի վաղնջուց մեծա-
մեծք լայնութիւնք ծովու ծախեալք լի
նէին : Ի՞նչ երևեցաւ հոգի ասել այժմ
զանձութեան, որով ամենայն յապահո-
վանայ, և յաշխարհիս դժնդակութիւք,
և այն որ ի յօգոգ են, և որ յամենե-
սին խառնուածս տնկոց և կենդանեացն .
Վանդի յայն ժամու ջրհեղեղն ոչ դուզ-
նաբեայ ինչ արկածք ջրոյ էին, այլ ան-
բաւ և անհուն . որ գրեթէ առաւել
զեղաւ արտաքս քան զարձանան հերա-
կլեան՝ (և) քան զմեծ ծովն . վասն զի
ամենայն երկիր, և լեռնայինն հեղե-
ղեալ էր . որում ոչ է ի ճահ և ի դէպ
և իրաւացի՝ հոգմով ունայնաւ . այլ
որպէս ասացի, անտեսանելի անձային զօ-
րութեամբն :

Օ) Ինչ է, ի՞նչ փակեցան աղբիւր սեղեղոց, և
սահմար երկրի :

*Quid est, Cooperti sunt ³ fontes abyssi,
et cataractae caeli?*

ԻԹ. Երբ առաջին յայտ է, զի յա-
ռաջնում քառամասաւորսն անդադար
հոսանք արկածին եղեն, ի ստորուստ
յերկրէ աղբերց պատառեցելոց, և ի
վերուստ յերկնէ սահմանացն բացելոց .
մինչև հեղեղեցաւ ամենայն դաշտայինն
և լեռնային . և այլ ևս աւուրբք ի

xxx. Primum constat, quod in prio-
ribus quadraginta diebus continuarunt
fluenta poenosa, de imis terrae fontibus
diruptis, et desuper a caelo catara-
ctis apertis, donec inundata sunt omnia
loca campestris montanaeque. Atque per
alios dies centum et quinquaginta inte-

1 S. Ambr. ibid. n. 58. « Non puto hoc ita
dictum, ut spiritus nomine ventum accipiamus;
neque enim ventus poterat siccare diluvium.
« Alioquin cum mare ventis exagitetur quotidie,
« exinaniretur profecto. Nam quomodo non eva-
cuaretur mare ventorum vi, cui cessasset toto dif-
fusum orbe diluvium usque ad Herculis, ut
« ajunt, columnas, et mare Magnum tectis mon-
« tium excelsorum verticibus exaestuans? Spi-
ritus igitur divini virtute invisibili diluvium il-
lud repressum esse non dubium est, caelesti

« operatione, non flatu «.

2 Cod. C. *Divinitatem*. Verum praesens lo-
cus si eo animo a Philone dictus fuisset, quo
veritas Christiana confitetur tertiam personam
Sanctissimae Trinitatis, multum valeret apud
Theologos.

3 Gen. vii. 2. *ἐπικλύθησαν*. Theodoretus
exponebat *ἐκλείσθησαν*, clausi sunt. ita fere et
Arm. in Genes. *խցան*, obstrusi, vel obturati
sunt.

ըրուծիւն յիսուն և հարիւր ոչ դադա-
րեցին, ոչ հոսանք 'ի հոսելոյ, և ոչ աղ-
բերք 'ի վեր բղխելոյ. այլ հանդարտա-
գոյն էին ոչ ևս առ աշուն, այլ առ 'ի
տեւումն տարածանացն ջրոյն, և 'ի բար-
ձանցն ձեռնտուութիւն եղև: և նշա-
նակ է ասելոյ այժմ՝ յետ հարիւր և յի-
սուն աւուր ծածկիլ աղբերցն և սահա-
նաց. ապա ուրեմն՝ յորժամ չև ևս ար-
գելեալն էին, յայտ է եթէ 'ի գործ
էին: Երկրորդ, հարկաւոր էր այն՝ որ
մատոյցն ջրհեղեղին զհոսանսն, կրկնակ
շտեմարանս ջրոյ, զայն որ յերկրին յաղ-
բերց, իսկ որ յերկնի 'ի հոսանաց՝ փա-
կել. քանզի որչափ պակասեալ լինին
ձեռնտուութիւնք նիւթոյն, այս սպա-
ռեալ լինի ծախելով յինքենէ. և մա-
նաւանդ յորժամ անձային զօրութիւն
հրամայիցէ: Ղառղ՝ այդ է: Իսկ առ
'ի միտս. վասն զի որդոյն հեղեղ յերկուց
բղխեսցէ. զի 'ի խորհրդոյն իբրու թէ
յերկնէ. և է ուրեք, զի 'ի մարմնոյն և
'ի զգայութենէ իբրու թէ յերկրէ՝ չա-
րութեանց ախտիւք, և ախտից չարու-
թեամբք 'ի միասին 'ի ներքս անկելոց,
հարկաւոր էր 'ի ներքս մտեալ անձային
բժշկի բանին՝ առ յայցելութիւն բժշ-
կութեան, զի բժշկեսցէ զհիւանդու-
թիւն, զերկոսին արգելուլ զհոսանս:
Վասնզի բժշկութեան սկիզբն է՝ արգե-
լուլ զհիւանդութեանցն պատճառս, և
ոչ ևս թողուլ նիւթ հիւանդարարու-
թեան: Օ այս առակեաց և 'ի բորո-
տին. քանզի յորժամ կայցէ, և ոչ ևս
տարածեսցի, զկայանն նորա և զ'ի նմին
տեղւոյ կալ մնալն օրինադրեաց՝ թէ
մաքուր է. քանզի որ շարժեալն լինի
ըստ ոչ բնութեան, անմաքուր է:

gros non cessaverunt nec fluentia ab ef-
fusione, neque fontes a scatebra; mitius
tamen, non ad incrementum, sed ad du-
rationem extensionis aquae; cui et ab
alto adjuvamen extitit. Id significat in-
terea dictum, post centum et quinquaginta dies claudi fontes, et cataractas: ergo dum adhuc non erant impediti, constat quod in actu erant. Secundò necesse erat, ut quod exhibuit diluvio inundationem, duplex nimirum aquae receptaculum, alterum ex terrae fontibus, alterum e caeli scaturiginibus, clauderetur: quo magis enim deficient praebitiones materiae, ista consumitur a se; maximè quum divina virtus jussum dederit. Littera haec est. Ad mentem vero, quoniam animae illuvies a duobus oritur; nam a consilio velut de caelo, aliàs autem ex corpore et sensu velut de terra, malitiis per affectus, et affectibus per malitias simul introductis, necesse erat, ut intrans divini medici verbum pro visitatione salutari, ad sanandum morbum, utramque impediret influxionem¹. Namque medicae artis principium est arcere infirmitatis causam, neque ultra relinquere materiam morbositatis. Id edocuit etiam in leproso, quando enim persistat, nec amplius extendatur, stationem ejus, et mansionem eodem in loco pro lege statuit, quod munda sit; quod enim movetur praeter naturam, immundum est.

¹ S. Ambr. loc. cit. c. xvii. » Nec obscu-
rum arbitror: his enim causis minuitur dilu-
vium, quibus crevit. Erupti erant fontes a-
quarum, apertae fuerant cataractae caeli, ut
undique influentibus aquis terra inundaretur.
» Debuerant claudi ea ex quibus diluvii origo
» manavit, ut ejus inciperet esse defectus. Hoc

» littera sonat. Subtilior autem interpretatio ex-
» primit, eo quod diluvium animae vitio mentis
» et luxuriae corporalis influxerat, ut malitia pas-
» sioni, passio malitiae misceretur: ingrediente
» medico Dei Verbo ad visitationem animae, quae
» diutina aegritudine laborabat disceptationum
» improbitate, et passionum acerbitate, prius de-

Օ Բնէ է, Օ Ի Իջանէր Զոր Կապիւն յոր
Կարիւր և յիսուն ամար :

Quid est, quod descendebat aqua deminuta post centum quinquaginta dies?

Լ. Խնդրելի է, զի Թէ արդեօք այլք են այս յիսուն և հարիւր օրս զնստելոյ նուազութեան այնր որ 'ի հինգ ամիսս, և Եթէ ակնարկութիւն ունին յառաջինս՝ յորս անզնստելի էր Զհնդեղն. զի գեռևս յաճման էր :

xxx. Quaerendum est, an distincti sint isti centum quinquaginta dies minuendae aquae per quinque menses, vel respiciant ad anteriores, in quibus indesinens erat diluvium, sicut adhuc crescens?

Ինքէ՛ր ասէ, 'Լսաա Գաղան յեօթնէրորդամ
ամիսան 'ի քսան և յեօթն ամիս :

Cur dicit, Sedit arca mense septimo, vigesimo septimo die mensis?

ԼԱ. Ի՞նքեան է ընդ միտ ածել, զի արդ սկիզբն Զհնդեղն յեօթնէրորդ ամիսան լինի 'ի քսան և յեօթն. և նուազութիւն յորժամ նստաւ տապանն 'ի վերայ գլխոյ լեռանց՝ դարձեալ յեօթնէրորդամ ամիսան 'ի քսան և յեօթն ամիսոյն : Ի՞նչ ասելի է, Թէ համանու նութիւն ամիսոյ է և ամուրց. քանզի սկիզբն Զհնդեղն լինի յեօթնէրորդամ ամիսան՝ 'ի ծննդականէ յօրէ արդարոյն ըստ գարնանային զուգորութեան : Իսկ նուազութիւն յեօթնէրորդամ ամիսան սկիզբն առեալ 'ի Զհնդեղն յաշնանային հասարակօրութեան. քանզի մեկնեալ և բաժանեալ են 'ի միմեանց զուգորութիւնքն ամիսովք եօթն՝ միջասահմանս ունելով հինգ : Վնանզի եօթնէրորդ զուգորութեան ա միս՝ զօրութեամբ և առաջին է. վասն

xxxi. Aequum est considerare ¹, quomodo initium Diluvii inchoat mense septimo, vigesimo septimo die; et diminutio, quando requievit arca in cacumine montium, iterum fit mense septimo, vigesimo septimo die mensis. Dicendum itaque, quod homonymia est mensium dierumque; nam principium diluvii factum est mense septimo, inchoans a natalitio die Justi prope venum aequinoctium: diminutio autem mense septimo, incipiens a diluvio in autumnali aequinoctio; quoniam sejuncta sunt a se invicem aequinoctia septem mensibus, intervallum habentes mensium quinque. Namque septimus aequinoctii mensis, per virtutem est etiam primus, eo quod creatio mundi sub illo fuerit propter plenitudinem omnium rerum ea

n buerunt causae aegritudinis amputari. Principium enim medicinae est causas languoris incidere; ne diutius ea quae nocent, ad incrementum aegritudinis ministrentur. Quod nos etiam lex docet; cum enim steterit lepra, ut jam non diffundatur, tunc ait mundam esse leprae stationem quamdam et mansionem. Quidquid enim praeter naturam movetur, immundum est.

¹ Fusius agit de his rebus D. Ambros. loc. cit. n. 60. interea juvant Philonem sequentia: n Quod igitur ad explanationem apertam pertinet, eodem mense atque eodem die restituitur aequalitas terrae post diluvium, quo corrupta est incipiente infusione diluvii. Veris enim tem-

n pore omnis ager viret, et terra parturit fructus... Ver igitur initium anni aestimatur, non secundum usum temporis, sed secundum naturae praerogativam... septimus autem mensis secundum numerum is qui september dicitur, computatur... et ideo qui alia ratione primus putatur, diversa aestimatione septimus habetur etc. Quae si conferas cum dictis auctoris nostri, facile solvere potes difficultates in variis Ambrosii Mas. et Editt. occurrentes de numero septimo, pro quo nonnulli voluerunt legē secundo: sicut etiam in textu sacrae Scripturae diverso legunt modo Interpretes numerum, de quo hic agitur.

զի աշխարհիս լինելու թիւն ըստ այնմ եղև, վասն ին յամենայնի գոլ յայն ժամ: Եւ յոյնպէս, և աշնայնոյն զուգորութիւն եօթներորդ ժամանակաւ՝ է առաջին պատուով, եօթներորդ յօգոյ ունելով սկիզբն: Եւ զի լինի ջրհեղեղն յեօթներորդի ամսեանն, ոչ ըստ ժամանակին, այլ ըստ բնութեան՝ սկիզբն ունելով գարնանային ժամանակն:

Եւ զի ասէ, 'ի աստիքորդում ամսեան՝ յառաջում երեւեցան գլուխք լեռանց:

ԼԲ. Որպէս 'ի թիւս տամենակն միակացն է սպառուած յանգական և կատարական թիւ. որ և շրջանակ և կատարած միակացն է, և սկիզբն և շրջանակ տամենակացն, և անբաւութեան թուոցն. այսպէս արժանի արար արարիչն դադարեցելոյ ջրհեղեղին՝ երեւել գլխոց լեռանց կատարեալ թուով և յանգականաւ տամենակին:

Եւ զի ասէ, յետ քառասուն աստիք Բանայ զպարտական աստիքին արդարն:

ԼԳ. Իտեալ զգուշացեալ, զի նուիրմբ թուովք վարի անժաբանն և 'ի հասան ջրհեղեղին, և դադարմանն և յամենակն բժշկութեան չարին. իբր թէ յեօթներորդում ամսեանն 'ի քսան և յեօթն, 'ի վեցհարիւրորդ ամի կենացն նոյի, այսինքն 'ի ծննդենէ նորա սկսանի ջրհեղեղն գարուն. բայց սակայն յեօթներորդում ամսեան 'ի քսան և յեօթն նստաւ տապանն 'ի վերայ գլխոց լեռանց յաշնանային զուգորութեան: Եւ յերկոց յայտ է, զի աներևոյթ լինի ջրհեղեղն 'ի միում և 'ի վեցհարիւրորդի ամի՝ դարձեալ յեօթներորդում ամսոյն 'ի քսան և յեօթն. զի տարեաւ անդրէն յանկուսցէ՝ հաստատեալ այնպէս զերկիր, որպէս և յապականութեան էր, 'ի գարունն փթեալ և պակեալ և լի ամենայն պտղովք: Եւ այց

tempestate. Similiter et aequinoctii autumnalis mensis septimus secundum tempus, primus est dignitate, septimi ex aere habens principium. Fit itaque Diluvium mense septimo, non secundum tempus, sed secundum naturam, principium habens vernum tempus.

Quare dicit, Decimo mense, prima (die mensis) apparuerunt capita montium?

xxxii. Sicut in numeris denarius unitatum extremis est, definitivus atque perfectivus numerus; idem cyclus et finis unitatum, et principium atque cyclus decadum infinitatisque numerorum: sic dignatus est creator cessante diluvio ut apparerent cacumina montium in numero decadis perfecto et definitivo.

Quare post quadraginta dies aperit justus fenestram arcae?

xxxiii. Nota accurate, quod eundem numerum usurpat Theologus tum in fluxu diluvii, tum in cessatione plenae sanatione mali: quippe septimi mensis (die) vigesima septima, anno Noe sexcentesimo, puta ex nativitate ejus, incipit Diluvium verna tempestate: septimi vero mensis (die) vigesima septima requievit arca super cacumine montium in autumnali aequinoctio. Ex tribus (rebus) autem constat, quod invisibile redditur diluvium anno (Noe) sexcentesimo primo, itidem septimo mense, (die) vigesima septima, ut post annum iterum sedabit, confirmabitque terram ita, ut in momento corruptionis erat, verno tempore repullulantem ac virescentem, plenamque cunctis fructibus. Verum tamen simili modo per dies

սակայն նոյնպէս քառասուն աւուրբք միանգամայն լինի հոսանք ջրհեղեղին՝ բացելոց սահանացն յերկնուստ, և պաւտառեցելոց աղբերցն ի ստորուստ յերկրէ. և դարձեալ յոյս անդրէն հաստատութեան աւուրբք քառասուն, յետ բազում դադարանացն, յորժամ և ըզպատուհանն բանայ. Սարձեալ տեւումն կալոյ և մնալոյ ջրհեղեղին լինի աւուրբք հարիւր և յիսուն, իսկ նուազութիւն աւուրբք հարիւր և յիսուն. մինչ զի ընդ զուգութիւն զարմանալ է. քանզի հանգէտ թուով աճեաց չարն՝ և դադարեաց. որպէս լուսին, քանզի զոյգ թուով և զաճմունսն ի ժողովոյն առնէ՝ մինչ ի լուսալիրն լինել և ուռճալիւր. և զպակասութիւն՝ անդրէն դառնալով ի ժողով, յորժամ նախ առաջին լին լիցի: Սոսկէս և յածահարսն զկարգ դատու արարիչն պահէ. զանկարգութիւն արտաքս յածային սահմանացն ի բաց հալածէ:

Ս) Ինչ է Գապանին պարտական, զոր Բանայ արդարն:

17. **Ն**առդ յանհնարս և ի տարակոյսս ոչ է անկեալ, զի յայտ է. բայց զառ ի միտսն զայն ասելի է: Սարմնոյ պատուհանից նմանեցին միբստմիջէն մասունք զգայութեցն. քանզի ի ձեռն սոցա իբրու ընդ պատուհանն մտանէ ի միտսն հասումն ըմբռնման զգալեացն. և դարձեալ միտքն յառեալ կարկառին

1 Vox dubia յածահարս, aut est in sanctis patribus, aut (ut յածային հարուածս) in divinis poenis: postremum exigit locus praesens.

2 Haec quoque tangit S. Ambros. loc. cit. n. 60. et consimiliter auctori nostro sic concludit, dicens: « Ita constat eodem numero quo cumulatam est, diluvium esse imminutum. Unde nos docet nos Scriptura ordinem esse servandum ».

3 S. Ambros. ibid. n. 61. « Quod autem ostium sit arcae quod aperuit justus, secundum corporis rationem supra dictum est. Secundum altiore autem interpretationem illud dicendum videtur, quod corporis sensus velut

quadraginta fit illuvies diluvii, apertis cataractis de caelo, et ruptis fontibus ex inferis de terra; atque rursum spes restorationis per dies quadraginta post sufficientem cessationem, quum et fenestram aperit. Et iterum duratio permanentis diluvii fit per dies centam et quinquaginta, sicut et diminutio per dies centum et quinquaginta. Ita ut mirari liceat aequalitatem, pari namque numero crevit malum, ac cessavit, adinstar lunae, quae aequo numero incrementum etiam a collectione sua agit, usque ad plenitudinem luminis perfectam, atque decrementum, reversa in collectionem, postquam prius plena sit. Similiter et in divinis castigationibus ordinem Creator servat, irregularitatem expellens de finibus divinis ».

Quid est arcae fenestra, quam aperit justus?

xxxiv. **L**ittera vix patitur difficultatem dubii, veluti patens; ad mentem itaque haec dicenda restant. Corporis fenestras imitatae sunt singulae partes sensuum³, quoniam per istos tamquam per fenestras intrat in intellectum comprehensio sensibilibus, et rursus intellectus quasi porrectus attendit per istos. Pars

« ostiorum similes habentur. Per hos enim tamquam per ostia ingreditur in nostram mentem velut quaedam sensibilibus comprehensio. Ergo mens nostra per hos sensus respicere videtur, et maxime per visionem, quae omnibus sensibus corporis praestabilior aestimatur; quia domestica est luminis, et per eam adspicientes caelum, terram, maria, solem quoque, lunam, et stellas quibus axis ornatur, intelligimus Deum esse operatorem mundi atque rectorem, nec sine auctore Deo tantorumque operum conditore haec potuisse fieri, credimus, aut posse consistere ».

ի ձեռն նոցա : Եւ մանն է պատուհա-
նից, այսինքն ասեմ զգայութեանցն՝ տե-
սարանս . վասն զի և ոգւոյ մանաւանդ
ազգակից է, և գեղեցկի էիցն՝ լուսոյ
ընտանի, և սպասաւոր անձայնոցն . որ
և զառ իմաստասիրութիւն ճանապար-
հըն նախ առաջին հատեալ գործեաց :
Վասնզի տեսեալ զարեգական շարժ-
մունս և զլուսնի, և զայլոցն մոլորա-
կացն յածմունս, և զանմոլար շրջաբե-
րութիւն ամենայն երկնի . և որ քան
զամենայն բան ՚ի վեր է՝ կարգ և յար-
մարութիւն . և զաշխարհիս միայն ճշմա-
րիտ զանսուտ զաշխարհագործն, պատ-
մեաց միայն իշխան առաջնորդի խոր-
հրդոյն, զոր ետես : Իսկ նա սրատեսիլ
աչօք տեսեալ և զսոսա, և ՚ի ձեռն սու-
ցա զվերագոյնսն տարացուցական տե-
սական, և զամենեցունս պատճառ, ան-
դէն վաղվաղակի ՚ի միտ առ զանձ . և
ծննդեան, և նախախնամութեան խոր-
հուրդ խորհեցեալ . զի տեսանելի բնու-
թիւնս ոչ ինքնին եղև . քանզի անհնար
էր յարմարութիւն և կարգ գասու, և
բանս և համեմատութիւնս ստուգաբա-
նութեան, և այսչափ միաբանութիւն,
և արդարեւ յաջողութիւն բարեփառու-
թեան ինքնին լինել . այլ հարկ է արար-
չի ումնն գոլ և հօր՝ նաւաստի և կա-
ռավար . որ և ծնան, և զծնեալն ամ-
բողջ ապրեցուցեալ պահէ :

autem fenestrarum, sensuum, inquam,
(nobilior) est visus; quippe qui et ani-
mae maxime affinis est, et pulcherrimae
entium lucis familiaris, atque minister
sacrorum: quique viam ad philosophiam
primus paravit. Videns enim solis mo-
tum, ac lunae, caeterorumque planeta-
rum vagationes, et infallibilem circum-
lationem totius caeli, atque superiorem
omni ratione ordinem harmoniamque, si-
cut et unicum mundi verum opificem¹,
retulit solus uni principi consiliorum,
quidquid vidit. Ille vero (intellectus)
acuto oculo cernens cum ista, tum per
ista superiores ideas demonstrativas, u-
niversorumque causam, illico statim in-
tellexit Deum, una cum conceptu gene-
rationis ac providentiae; quod nempe vi-
sibilis haec natura non per se facta est.
Nam fieri nequibat, ut talis harmonia,
ordo, ratio, analogia constantissima, et
talis ac tanta concordia, atque vera pro-
speritas felicissima suapte (vi) existe-
ret, sed necesse est aliquem esse Crea-
torem ac Patrem sicut gubernatorem
atque aurigam, qui haec generavit, et
generata ipsa salva et sana servat.

¹ Plurima de his rebus qui velit, consulat
Ciceronis Lib. II. de natura deorum: ubi prae-
ter alia haec profert, Cap. II. » Quid enim po-
» test esse tam apertum, tamque perspicuum,
» cum caelum suspeximus, caelestiaque contem-
» plati sumus, quam esse aliquod Numen prae-
» stantissimae mentis, quo haec regantur «. Et
cap. V. » Ut si quis in domum aliquam, aut in
» gymnasium, aut in forum venerit, cum videat
» omnium rerum rationem, modum, disciplinam,
» non possit ea sine causa fieri judicare, sed es-

» se aliquem intelligat, qui praesit, et cui pa-
» reatur: multo magis in tantis motionibus tan-
» tisque vicissitudinibus (caeli, stellarum, etc),
» tam multarum rerum atque tantarum ordini-
» bus . . . statuatur necesse est, ab aliqua mente
» tantos naturae motus gubernari «. Et cap. XXX.
» Nihil est autem praeclarior mundi administra-
» tione . . . nihil autem est praestantius Deo. Ab
» eo igitur necesse est mundum regi. Nulli igi-
» tur est naturae obediens, aut subiectus Deus.
» Omnem ergo regit ipse naturam «.

Ինքէ՛ր չափաւս՝ առաջին առաքի :

Cur corvum primum emittit?

ԼԵ . Ի՞նչ ճառդ ասի կենդանի ագաւադ . հրեշտակական իմն գող և վճարող . վասն զի մինչև ցայժմ զթռիչն , և զձայնն յորժամ կռչիցէ , սպասեն բազումք խտրելով , նշանակելով իմն զանյայտիցն : Իսկ առ ՚ի միտս՝ ագաւան տեւթոյր է , և յանդուգն և արագ կենդանի . որ է նշանակ չարութեան . զի գիշեր և խաւար ՚ի վերայ հասուցանէ ոգւոյ . և է արագագոյն , միանգամայն ընդդիմանալ առ ամենայն աշխարհիս իրազնացեալ : Երկրորդ՝ ՚ի սատակուծն ունողացն , և յանդգնագոյն . քանզի ամբարհաւաճութիւն՝ և անամօթ լըրութիւն ծնանի . և քանզի ընդդէմ է սորա առաքինութիւն , լուսատեսիլ է և հաստատուն . և բնութիւն պատկառոտ ամօթագեղ : Եւրդ յիրաւի ուրեմն , զի եթէ և նշխար ինչ էր ՚ի միտսն խաւարի այն որ ըստ անդգամութեան լինի , և զսա արտաքս քան զսահմանն ՚ի բաց վարեալ հանէ :

Ինքէ՛ր ելեալ ափաւս՝ ոչ եւս դառնայ . զի լեւ եւ էր խաւս ինչ երկրի ցամառեալ :

Quare corvus egressus, non amplius reddit, quum nondum siccata esset pars aliqua terrae?

ԼԶ . Ի՞նչ լաբանութիւն ընդունի տեղիս . քանզի հակառակամարտն լուսոյ արդարութեան՝ անիրաւութիւն է . զի քան առաքինոյն զգործ զքաջ՝ ըզձալի համարի ընդ ազգակցին ինդալից և

xxxvi. Allegoriam patitur locus, quoniam adversaria lumini iustitiae, iniustitia est³; ita ut prae actis hominis virtute praediti praeclaris, (magis) optandum existimet⁴ congaudere propinquo suo di-

1 S. Ambr. ibid. n. 62. « Per hanc igitur « fenestram corvum primum justus emisit. Quae- « renda causa, nec tamen latet quantum ad lit- « teram pertinet; quia plerique quasi annuntium « futurorum corvum aestimant, et voces ejus ob- « servant, volatusque rimantur. Sensus autem al- « tior significat, quod mens justus (al. omnis ju- « stus) quando mundare se incipit, quae tene- « brosa sunt, et immunda, et temeraria, primo « a se repellit. Siquidem omnis impudentia, at- « que culpa tenebrosa est, et mortuis pascitur, « sicut corvus: lumini autem vicina virtus, quae « mentis puritate et simplicitate resplendet. Et

« ideo tamquam emittitur et fugatur culpa, et « separatur ab innocentia, ut nihil remaneat in « viri justus mente tenebrosam ».

2 Melius habere videtur Cod. C. գռչիցէ . gar- « riat, quam A. գռչիցէ, vocet .

3 S. Ambr. haec subjungit praemissis : « Deni- « que egressus corvus non revertitur ad justum; « quia fugitans omnis culpa est aequitatis, nec « probitati videtur et iustitiae convenire... Inju- « tus... diluvii cujusdam et corruptelae fami- « liaris ».

4 Fortasse melius Cod. C. զի առաքինոյն զգործ զքաջ առաքինի՝ ոչ ըզձալի համարի...

դեալ ջրհեղեղին . քանզի խառնակութեան և ապականութեան սիրելի է աւերակութիւն :

Նորէր այլախօսեաց՝ ասելով, թէ մինչ ցա՛մ տե՛ղ ջրոյ յերկրէ : Վնայէ ոչ ջուր 'ի յերկրէ, այլ երկիր 'ի ջրոյ :

ԼԵ. Այլաբանէ սոքօք՝ առականով ջրոյն արկածիւք զանշափութիւն ախտիցն . որոց յղփացելոց և սոնքացելոց, ապականեալ լինի ոգին . և ապրի, գօս և ցամաք սոցա եղելոց . քանզի յայնժամ ոչ ինչ մնաս առնել կարէ, օրինակ իմն տկարացեալ, և մեռեալ :

Նորէր երկրորդ անգամ առաջէ զաղանին, և յինքնէ . և որեւեմէ թէ դարարեաց ջուրն . զոր և ոչ մի յափառան ասացեալ է :

ԼԶ. Աղանի՝ նախ առաջին, է մաքուր կենդանի, և ապա ընտանի և ձեռն ընդել և համաբնակ մարդոյ . վասն որոյ և 'ի բազինն մատուցանել պատիւ ընկալաւ 'ի պատարագս . վասն որոյ կրնքելով և հաստատելով ասաց, առաջեաց յինքնէ, զհամաբնակն երեւցուցանելով : Իսկ 'ի ձեռն տեսանելոյն՝ եղև, եթէ յապահովեաց ջուրն, զհասարակական և զմիաբանական : Եւ նշանակ են սոքա աղան և աղանին չարութեան և առաքիւնութեան . քանզի մինն անտուն է, անբնակ, անբաղաք, անհամբոյր, անհաշտ, անհասարակ : Իսկ առաքիւնու-

խնդակից եղեալ . *acta praeclara hominis virtute praediti vix optanda existimat, congaudens etc.*

1 S. Ambros. ibid. n. 63. » Quae est locutio » ista, ut diceret: *donec siccaret aqua a terra*, » non terra ab aqua? Et quidem usus loquen- » di etiam hoc habere consuevit: tamen nonnul- » li ante nos (*Philonem intelligit*) aestimaverunt, » eoquod immoderata quaedam videatur vis ex- » primi passionum hac locutione verborum; quia » turbidis passionibus ac procellosis consumma- » tur anima, deficientibus autem et velut ares- » centibus, virtutem resumat. Non redit igitur » culpae species in animam iusti, quasi siccam

livio; nam confusionis atque corruptionis amatrix est injustitia.

Quare oppositè dixit: donec siccaretur aqua a terra; quum non aqua de terra, sed terra de aqua (siccatur)?

xxxvii. Allegorice haec profert, designans per casum aquarum immensitatem vitiorum; quibus saturatis ac saginatis, corrumpitur anima: servatur autem, illis siccatis, et arefactis; tunc enim nihil damni inferre possunt, ut imbecillia reddita, atque emortua¹.

Cur secundo emittit columbam, illamque a se², atque ut videret, si cessavit aqua; quorum nihil dixit de corvo?

xxxviii. Columba imprimis est animal mundum, deindeque cicur mansuefactum, et vivens cum hominibus, quare etiam ipsi tributus est honor ut offerretur super ara in sacrificiis. Propterea sanciens ac asseverans dixit, *emisit a se*, cohabitantem sibi declaraturus. Per illud autem, ut videret, *an sedata sit aqua*, communem³ (*patefecit curam*). Symbola sunt autem isti, corvus et columba, malitiae, et virtutis: unus enim (vel una, sive malitia ut corvus) domo caret, atque habitatione, et civitate, insolens, insociabilis. Virtus autem hu-

» et mortuam derelinquens, et cui jam nocere » non possit «.

2 Hanc lectionem excogitasse videtur Philo vel ex illis verbis *ὁπίσω αὐτοῦ*: quod tamen respicit ad corvum; dicitur enim, *emisit columbam post eum*: vel ex istis, *εἰσάγαγεν αὐτὴν πρὸς εἰαυτὸν*. induxit eam ad semetipsum; de quo tamen loco acturus est inferius seorsum.

3 Vel, aequalem ac concordem. (quasi in quaerenda aquarum sedatione columba sit concordans hominibus: aut aquae aequilibrium sit exemplum concordiae.)

Թիւն՝ մարդասիրութեան իրք են, և հա-
սարակութեան և օգտակար. զոր ա-
ռաքինին հրեշտակ յղէ առողջականաց
և փրկականաց, կամեցեալ՝ ի ձեռն նա-
րա անդուտ գիտել ուսանել: Իսկ նա
զճմարիտն հրեշտակաբար պատմէ շը-
նորհ՝ ի վնասակարէն զգուշանալ, և
զօգտակարն հանդերձ մեծաւ փութով
ախորժաբար ընդունել:

Ի՛նչէր ո՛չ գտեալ աղանդի կանգիս որից՝
դառնայ առ նա:

ԼԹ. Իսկ արդ՝ ո՛չ յայտնի հաւատ է
այն, որ ի ձեռն նշանակաց ագաւառն
և աղանոյ՝ զեկուցանել չարութիւն և
առաքինութիւն. քանզի ահայ աղանին
յետոյ առաքեալ ոչ գտանէ հանգիստ.
Իսկ իբր արդեօք ագաւառն յառաջա-
գոյն ելեալ՝ մինչդեռ աւելի արկածք
ջրհեղեղին էին, կարէ տեղի գտանել և
դադարել. քանզի և ոչ արտաւազա-
հաւդ, և ցեծդ, և կամ յայնցանէ, որ
՛ի ջուրս շրջին՝ ագաւառն էր: Ի՛յլ ա-
ռակէ, զի չարութիւն ելեալ ՛ի դուրս
առ համբարձեալ յորձանս ախտիցն և
ցանկութեանց՝ որ հեղեղատէ և ապա-
կանէ զողիս և զկեանս, խնդութեամբ

mauitatem colit, et bonum publicum;
quam virtute praeditus legatum mittit
pro rebus sanis ac salutaribus, volens
per ipsam edoceri condignum: et illa le-
gati more veram refert gratiam, ut ca-
veantur noxia, et studiose ac diligenter
utilia admittantur¹.

*Quare non inueniens columba requiem pe-
dibus (suis) revertitur ad Noe?*

xxxix. Nonne ergo evidens est pro-
batio, quod symbolice per corvum et
columbam declarantur malitia et virtus?
Ecce enim columba postmodum emissas²,
non invenit quietem; at quomodo cor-
vus antea egressus, dum adhuc aerumna
diluvii obtinebat, potuit invenire locum,
ac demorari? nam neque cygnus vel
ibis³, aut ex genere aquatiliū erat
corvus. Sed per aenigma demonstrat,
quod malitia egressa foras ad tumidos
gurgites vitiorum et cupiditatum, quae
inundant corrumpuntque animam ac vi-
tam, laeto animo haec admittit, et cum
illis commoratur atque cohabitatur velut

1 S. Ambros. loc. cit. c. xviii. 7 Nec illud
7 vacuum, quod postea columba dimittitur. Ma-
7 litiam etenim simplicitas, et culpam virtus
7 resolvit. Malitia igitur amat diluvium, et con-
7 sortium justae mentis refugit, et quasi desola-
7 ta, et sine aliqua statione remanet, nullam
7 habens cum virtute communionem. Virtus au-
7 tem redit amans justorum consortia, et lar-
7 giendae familiarior utilitati, quae conferat sa-
7 lutaria, et cavenda ea quae sunt nocitura, com-
7 moneat: sicut columba dimissa cum videret
7 cessasse aquam, regressa est tamquam plena
7 justitiae; ut ei a quo missa fuerat, nuntiaret
7 quid adhuc cavere deberet, atque expectando
7 fructu meliore postea potiretur «.

2 S. Ambr. post praemissa sic prosequitur.
7 Quod autem columba non inueniens requiem
7 suam regreditur ad eum, manifestum indicium
7 dedit per huiusmodi aves quantum intersit
7 inter malitiam et virtutem, exprimi. Siquidem

7 corvus ante dimissus, cum aliquanto videretur
7 amplius exundare diluvium, visus est locum in-
7 venisse residendi. Et certe non est huiusmodi
7 corvus ut alii aves, quae in aquis conversatio-
7 nem habere consueverunt. Cum ergo corvus ubi
7 remaneret invenisse videatur, columba autem
7 non invenerit, evidens ratio est altiore inter-
7 pretatione signari, quia malitia inquietis pas-
7 sionibus et cupiditatibus, quibus corrumpitur
7 anima, se miscere consuevit, et quasi cognatis
7 et domesticis delectatur, ibique commorationem
7 suam locat: virtus autem prima statim specie
7 visionis offensa regredi festinavit ad mentem a-
7 nimamque justī, quod illic diversorium sibi tu-
7 tissimum sit locatum; eo quod alibi tamquam
7 columba, ita huiusmodi virtus stationem tutis-
7 simam invenire non possit «.

3 Gloss. pro Armenis lectoribus haec signat.
7 Արաւազահաւ և ցեծդ՝ հաւ են. որ ՛ի
7 ջուրն բռնեն, ձկնաբաղն և շէտին ||:

ընդհանի զսոսա . և ընդ նոսա բերեալ լինի իբրեւ ընդ ընդանիս և ընդ ազգա-կիցս, ընդ որս և բնակէն : Իսկ առա-քինութիւն (ընդ) առաջին տեսին դժուարեալ, անդէն վաղվաղակի՝ ի բաց վազեաց առանց յետս դառնալոյ, հանգիստ ոչ գտեալ ոտից, այսինքն է կայանն՝ ոչ մի տեղի ոչ եգիտ արժանի իւր : զի քան զայս զինչ ինչ լիցի այլ մեծ չար, ոչ չնչին և ոչ դուզնաբեայ յոգւոյն վայր գտանել՝ ի հանգիստ կայանի առաքինութեան :

Գ) Ինչ է, Լիարկաւալ զքեռն՝ առ զնա, և եմոյծ առ ինքն :

Խ. Առաջ յայտնի է . իսկ առ ի միտս ստուգելի է : Իմաստունն առաքինութեամբ վարի՝ պարիտաւ և հրեշտակաւ իրաց . որ՝ որք (այսինքն զորս միանգամ) յորժամ տեսցէ բնութիւնս արժանիս իւր, կայ մնայ բնակեալ ի նոսա, խրատելով և լաւացուցանելով . քանզի հասարակագոյն և հաւասարագոյն և օգտակարագոյն է իմաստութիւն : Իսկ յորժամ տեսցէ արկածիւք առաւելեալ առ ընդդէմն և ամենեին ըմպահեալ և ապարասանեալ, դառնայ առ իւր վայրն, և ընդունի զնա առաքինին . բանին կարկառեալ զձեռնն, և գործով բոլոր զմիտն բացեալ և պարզեալ և տարածեալ, կատարեալ և դար և լի թուովք՝ հանդերձ ամենայն յօժաւրութեամբ : Եւ ի՛նչ յայնժամ յորժամ

cum familiaribus ac propinquis . Virtus autem vel primum aspectum (eorum) aversata, subito resilit, nec revertitur, quietem vix reperiens pedibus, stationem videlicet nullam, nullum locum se dignum inveniens: quid enim aliud hoc majus sit malum, ut nec ullum, neque exiguum inveniatur virtus in anima locum pro quiete ac commoratione?

Quid est, *Extendens manum, accepit eam, et induxit ad se?*

XL. *Littera manifesta est*¹: ad mentem autem diligenter eliciendum verum. Sapiens virtute utitur ut ephoro² legatoque rerum, qui cum eas³ viderit naturas esse se condignas, permanet habitans in eis, corrigendo ac meliores reddendo; quoniam valde communis, aequalisque, et utilis est sapientia . Quando vero videbit in oppositis eas redundare praepostere, et omnino deficere, redit ad proprium locum: et admittit illam virtute praeditus, verbo extendens manum, et opere intellectum omnem aperiens ac explicans per numerum perfectum, parem et plenum⁴, omni cum promptitudine . Neque tunc, quando emittebat eam a se ad lustrandas aliorum naturas, sejunxerat a se, sed aequae ac

¹ S. Ambr. ibid. n. 65. « Quod etsi secundum litteram planum videtur, non tamen facile colligas, nisi viri sapientis tibi nota sit consuetudo, qui velut speculatrice virtute utitur, et ei explorandorum negotiorum gerendumque praerogativam quamdam videtur committere . Ea ergo virtus expendit naturas, ut si qua earum sibi videtur committere profectum, ei possit adjungere . Communis enim quaedam est bonitas sapientiae et liberalis et larga utilitatis; ita ut quas morigeras sibi cernit, ad societ : ubi autem proposito suo viderit aliquo-

rum recalcitrare naturam, velut ad hospitium familiare sibi revolat et recurrit, quam sapiens et industrius tamquam manu quadam mentis festinat excipere, omne cor aperiens suum quo etiam eam absentem tenebat . Nunquam enim potest sapiens exors esse propriae virtutis » .

² Gloss. « պարեաւալ : լծ . տեսուչ Թարգմա-նի || . որպէս և ի համարն ինչ . վերառեալ է պարեան || » :

³ Որ որք, inusitatus loquendi modus; pro quo Cod. C. որ որք, quicumque : inepte .

⁴ Per numerum videlicet decem digitorum .

ի բացն առաքելոյ յինքենէ զնա դիտել
զայլոց բնութիւնս՝ անջատեալ որոշէր
ինչ յինքենէ . այլ նորն օրինակ որպէս ա-
րեգական զճառագայթս յերկիր առաքել
լուսաւոր առնելով զամենայն . քանզի
յոյժ սաստկութեան է նորա լուսոյն՝
ոչ անջատումն և որոշումն :

Ինքէր արգիշտի եօթն ևս այլ ասորս , դար-
ձեալ արշալիսայ զաղաւթն :

ԽԱ. Ինչորի և քաջ օրինակ վարուց .
զի թէպէտ և ի սկզբան անդ խստավիզս
տեսցէ բնութիւնս , ոչ հասանէ զյոյս
նոցա ի լաւ փոփոխմանէ . այլ որպէս
քաջ բժիշկ ոչ անդէն վաղվազակի բե-
րէ ի վերայ զբժշկութիւն միանգամայն
առ հասանէն ախտի հիւանդութեան
ի վերայ . այլ թոյլ տուեալ բնութեն ,
զի նախ յառաջագոյն հասցէ զի փր-
կութեանն ճանապարհ , յայնժամ ի
կիր առնու զառողջական զփրկականս՝
բժիշկն զգեղս , իսկ առաքինին զբանս՝
որք ըստ իմաստասիրութեան օրինացն
են . իսկ տէրունեան է , և նուիրեալ
եօթներեակն . ըստ որում և հայրն բո-
լորեցուն՝ յորժամ զաշխարհ արար , տե-
սանել ասի զիւր զգործն : Իսկ տեսու-
թիւնն աշխարհիս և ի նմա իրաց՝ ոչ
այլ ինչ է , այլ իմաստասիրութիւն ,
բարդաւաճագոյն և ընտրագոյն մասն ,
որում հասաւ հանճար իմաստութեան ,
պարունակելով յինքեան և զկարեւորա-
գոյն գործն ի տեսանել :

sol radios in terram mittit ad illustran-
da omnia; quia immensae ejus lucis est
minime disjungi .

*Quare detentus adhuc septem alios dies
rursus emisit columbam?*

XL. Optimum vitae exemplum²: quo-
niam etsi sub principio pertinaces vide-
bit naturas, vix decedit spes earum mu-
tandarum in meliora; et tamquam me-
dicus prudens non statim adhibet morbo
perfectam sanitatis curam, sed post-
quam permiserit naturae, ut prius ape-
riat viam salutis, tunc usurpat saluta-
rem medelam; puta, ut medicus medici-
nam, sic virtute praeditus verbum, quod
est juxta legem sapientiae. Septenarius
autem numerus sacer est ac dominicus,
quemadmodum et Pater universorum
quando mundum fecit, dicitur vidisse
opus suum. Visio autem mundi, et rerum
in eo contentarum nihil aliud est, quam
philosophia, egregia selectaque pars,
quam comprehendit sapientia, continens
in se etiam opus magis necessarium ad
videndum .

¹ Ms. A. յոյժ սաստկութեան . C. յոյժ
սաստկութիւն . utraque lectio obscura . Si legas
յոյժ . forte lucidior erit, ut in virtute intensio-
nis lucis etc .

² S. Ambr. ibid. n. 66. « Bonum sapientis,
optimuniquae propositum . . . siquem in prin-
cipio resiliire conspexerit, tamen commutandi
ejus et corrigendi non desperet profectum . Si-
cut enim bonus medicus, etsi tempus medi-
cinae non sit, tamen visitationis speculam an-
te praemittit; deinde non negligit justae ex-

« spectationis excubias, et paulisper passionibus
cedens, opperitur facultatem medendi; quae
cum fuerit oblata, suum non intermittit offi-
cium: ita ergo et sapiens verbis ac disputa-
tionibus, tamquam medicus medicamentis,
contrarias curare desiderat passiones. Et quia
in omnibus remedio divini favoris utendum est;
ideo septem exspectavit dies, quibus mundus
omnis describitur absolutus, et operatori re-
quies ministrata; ut ex illo auctore omnium
sumeretur disciplina operationis humanae » .

Օրհն է, Պարթաւ տիրէն 'ի նա աղանին
առ երեկոյս՝ առնելով տէրեւ ֆիլենոյ՝ ոտք ա-
ղաղան 'ի բերան իւրում (կամ իւր) :

ԽԲ. Լմենքքին նշանակքս ընտիրք
են և փորձք. և անդրէնն դառնալ, և
առ երեկոյս, և ունել տերեւ ձիթենոյ,
և ոստն աղաղուն, և ձէթն, և 'ի բերան
նորա. բայց զիւրաքանչիւր ինչ զնշա-
նացս ստուգելի է: Վնագի դարձն զա-
նազանեալ է յառաջնմէն. քանզի նա
պատգամ ունէր զքնութեան ամենեւին
ապականեցելոյ և հետեցելոյ, և 'ի
ջրհեղեղէն կորուսելոյ 'ի բազում անու-
տումնութենէ և յանխրատութենէ. իսկ
սա զղջանալ սկսելոյ: Եւ գտանել ա-
պաշխարութիւն ոչ դիւրին է, այլ յոյժ
դժուարին գործ է և տաժանելի: Եւ ամն
այտորիկ առ երեկոյս գայ, զօրն բոլոր
անցուցեալ յայցելութեանն մինչև յե-
րեկոյս՝ յայգուէ. բանիւ ընդ տեղիս
անցեալ. իսկ գործով զմասունս բնու-
թեան այնորիկ դիտեալ այցելութեամբ,
և յայտնապէս 'ի սկզբանէ մինչ 'ի վախ-
ճան տեսեալ. քանզի կատարածի նշա-
նակ է երեկոյն: Եւ երրորդ նշանակ՝
բերել տերեւ. և տերեւ դուզնաքեայ
մասն է տնկոյ. բայց սակայն ոչ առանց
տնկոյ լինի. և սմա հաւասար սկսա-
նելն ապաշխարել է. քանզի սկիզբն լա-
ւանալոյ՝ դուզնաքեայ ունի ցոյց, իբ-
րու թէ տերեւ, և պահպանութիւն առ-
նուլ, և 'ի բաց թափել կարացեալ. բայց
մեծ յոյս է ամենեւին հասանել ուղ-
ղութեան կազմութեան: Երրորդ նշա-
նակ, ոչ զայլոյ ուրուք ծառոյ զտերեւ,

*Quid est, Rediit iterum ad eum columba
ad vesperam, habens folium olivae ra-
mum gracilem? in ore suo?*

XLII. Cuncta haec signa selecta sunt
probataque, redire, et ad vesperam, ha-
bere folium olivae, et ramus ejus graci-
lis, et oleum, et in ore suo; singula ta-
men signorum certo certius scrutanda
sunt. Nam reditus distinctus est ab an-
teriore: ille enim nuntiationem praefer-
bat naturae penitus corruptae ac re-
bellantis, atque a diluvio deperditae
(puta) a multa imperitia ac insolentia:
iste autem incipientis se poenitere. Ve-
rum invenire poenitentiam non facile
est, sed nimis difficile negotium, atque
laboriosum. Propterea ad vesperam ve-
nit, totam diem transigens in visitatione
a mane usque ad vesperam; verbo lu-
strans loca, opere autem partes ipsius
naturae attendens per visitationem, at-
que manifeste ab initio usque ad finem
videns: nam finis indicium est vespera.
Tertium vero signum, portare folium;
folium autem exigua pars est arboris:
non tamen sine arbore fit; cui aequipa-
ratur incipere poenitentiam agere. Quo-
niam initium correctionis exiguum ha-
bet indicium, quasi vero folium dixeris,
quo custodiam videtur accipere, potest
tamen discuti; quominus magna sit spes
omnino perveniendi ad comparandam
correctionem. Quartum vero signum,
non alterius arboris folium, sed solius
olivae esse; oleum autem luminis est

1 Gen. VIII. 11. *καρπός. շիշ. festucam.* S. Ambros. *ramulum*, aut folium breve. S. August. *surculum*. Itaque expressive dixit Interp. Philonis *ramum gracilem*.

2 S. Ambr. de Noe et Arca. c. XIX. « Non otiose posuit et vesperam, et regressam, et habentem oleae folium, et ramulum in ore suo... » Etsi breve illud folium detulisse videatur, spem eorum quos sui poeniteret erroris, etsi non magnam, aliquam tamen significavit... In ore

« quoque non frustra ramulus oleae videtur esse delatus; eo quod virtus et sapientia in sermone sui habeat claritudinem... Tulit ramulum, eo quod simplicitas puritate ac sinceritate semina quaedam auribus nostris utilitatis infundit, et bonae doctrinae virtutis aut ad industriad provocat, et invitat ad praemium bonae sibi conscius disciplinae, aut gerendae poenitentiae, et sequendae conversationis cupiditatem injicit peccatori ».

այլ միայն զձիթենոյ գոլ. և լուսոյ՝ ձէթ
նիւթ է: Վրանդի չարութիւն՝ որպէս
ասացի, խորին խաւար է. իսկ առաքի-
նութիւն՝ ճառագայթ լուսաձեւագոյն
է: և ապաշխարութիւն սկիզբն լուսոյ
է. և ապաշխարութեան սկիզբն չեւ ևս
երբէք կարծեսցես 'ի փթթեալն և 'ի
բուսեալս, այլ մինչդեռ ևս չոր և ցա-
մաք են, սերմնական բան ունելով:
Վրան որոյ զճիւղերորդ նշանակն ե-
կեալ բերէր ոստ ազազուն: յւ վեցե-
րորդ, զոստ ազազուն 'ի բերան նորա.
վան զինախ առաջին կատարեալ թիւ
վեցերեակն է. քանզի առաքինութիւն
'ի բերան, այսինքն է՝ ('ի) բանին իւ-
րում, բերէ զսերմանս իմաստութեան
և արդարութեան, և միանգամայն՝ լա-
ւութեան ոգւոյ. և ոչ միայն բերէ, այլ
և հաւասարութիւն կցորդութեան տայ
գեղջկաց, հանելով ջուր ոգոցն, և ոռ-
գանելով զապաշխարութեան մեղացն
տենչանո:

Ինչէր գիտաց նոյ, թէ դարբեաց ջուրն
յերբէ:

ԽԳ. Առաջ յայտ է. քանզի եթէ
'ի ջրոյ առեալ եղեալ էր տերեւ, էր
ևս արդեօք թաց և խոնավ. իսկ այժմ
ցամաք էր, և ազազուն ասէ գոլ նմա.
Իբրու թէ ահա ցամաքեալ 'ի վերայ
սարսառեալ երկրի: Իսկ առ 'ի միտս՝
նշանակ իմաստունն առնու ապաշխա-
րութեան. և զարկածս բազում անուա-
մնութեան արգելուլ բերելն տերեւ. զի
թէպէտ չեւ ևս էր զուարճացեալ և

materia. Namque malitia, ut dixi, te-
nebrae sunt profundae, virtus vero splen-
dor luminosus est: et poenitentia princi-
pium est luminis: initium autem poeni-
tentiae nondum existimes in pullulanti-
bus ac virescentibus, sed dum adhuc
arida sunt, et sicca, seminali ratione ha-
bita. Quapropter quintum signum de-
claratur, advenientem portasse ramum
gracilem. Et sextum signum, ramum
gracilem in ore ejus fuisse: primus enim
numerus perfectus est sextus; quoniam
virtus in ore, in sermone videlicet suo
fert semina sapientiae, et justitiae, uno
verbo, probitatis animae: et non solum
fert, verum etiam partem participatio-
nis praestat idiotis, hauriendo aquam
animis, et irrigando poenitentiae pecca-
torum desiderium.

*Cur dicitur, Scivit Noe, quia cessavit a-
qua e terra?*

XLIII. Littera constat¹, quoniam si
ex aqua sumptum fuisset folium, humi-
dum utique ac madidum esset; nunc
tamen aridum atque gracile dicit esse
illud, ac si arefactum super terra sicca-
ta. Ad mentem vero symbolum poeniten-
tiae sumit sapiens, et aerumnas nimiae
indocilitatis impedire vult adducendo
folium; quamquam nondum erat virens,
sed gracile ob rationem praedictam.

¹ S. Ambros. ibid. n. 68. et 69. "Primo om-
nium secundum litteram, quia potuit intelli-
gere utrum siccum, an humidum folium esset
allatum. Deinde quoniam non est hujusmodi
columba, ut possit fructus latentes sub aqua
eruere... Sed hoc alta potius interpretatione
collegit, quia Dominus Deus noster quamvis
acerbis iniquitatis nostrae offensus esset erro-
ribus; tamen antiquae nobis prosapiae patriae-
que virtutis senu aliquod vel exiguum reser-

"varet, ne penitus operis et creaturae suae omne
circa humanum genus amputaretur insigne.
Unde et Esaias ait: *Nisi Dominus Sabaoth re-
liquisset nobis semen, sicut Sodoma facti esse-
mus, et sicut Gomorrha similes essemus*, in
alterius nomine civitatis exprimens caecitatis
indiciu, in alterius sterilitatem. Ita enim
lingua patria Chaldaei nuncuparunt Sodomam
et Gomorrhā, caecitatem et sterilitatem signi-
ficantes u.

գլխով . այլ սակայն ազազուն էր վանն առաջին ասացելոյ պատճառին : Եւ միանգամայն զարմանալ ընդ հայրն վանն յոյժ բարութեան քաղցրութեն . որ զի թէպէտ և ապականութեան անցեալ կալեալ էր զերկրայինսս առաւելութեամբ անիրաւութեանց և ամբարշտութեանց , սակայն մնաց նշխար հնոյն , և այնր՝ որ ի սկզբանէն էր , և նախնեացն առաքինութեց սերմն դոյզն և ազազուն . և նշանակ է ոչ ինչ նուազ՝ ոչ ամենեւին ապականել ի սկզբանէն եղելոց բարեացն յիշատակ : Եւ ամն որոյ ծանօթ մովսէսի և բարեկամ մարգարէ ոմն օրինադրեաց այսպիսի իմն բան . եթէ ոչ քն ամենալի թողեալ էր մեզ սերն , եղեալ լինէալ իբրեւ հորդ և անպատեւ . ոչ զիտեւ զբարին , և ոչ ծնանել կարացեալք . իսկ կուրութիւն և ամլութիւն հայրենի լեզուաւն քաղցեացիք կոչեն սորո՞ք և գորո՞ք :

Ինչէր երեցս անգամ յետ այլ եօթն ասորոց առաքեաց զաղանիին , և ոչ ևս դատեաց առնա :

Եւ ինչ զառնալ առ նա , բանիւ՝ աղանին է , իսկ գործով՝ առաքինութիւն . ոչ է օտարանալոյ նշանակ . քան զի ոչ անջատաւ , որպէս ասացին , յայնժամ , այլ զօրէն ճառագայթի տեսանել զընութիւնս այլոց առաքեցաւ . այլ յայնժամ ոչ գտեալ՝ որք զխրատ ընդունելոց էին , անդրէն զառնայ և հանդէպուղի ընթանայ առ նա միայն : Իսկ այժմ ոչ ևս միայնոյ լինի ստացուած միոյ , այլ հասարակ բարի ամենեցուն այնոցիկ՝ որք իբրու յերկրէ առնուլ զի մաստութեան բղիսմունս կամեցան . որք

Simul autem mirari licet de Patre propter nimiam benignitatem; quamvis enim corruptio obtinuerat terrestres excessu iniquitatum, attamen remanserunt reliquiae vetustatis, illiusque quod ab initio erat, atque virtutum majorum semen exile. Quo signatur nihilominus non omnino corrumpi memoriam bonorum ab initio factorum: quare cognatus amicusque Moysis propheta quidam statuit hujusmodi oraculum: *Nisi Dominus omnipotens reliquisset nobis semen, facti fuissetus sicut caeci et steriles*, nec scire bonum, neque generare valentes. Caecitatem vero, et sterilitatem Chaldaei patria eorum lingua appellant *Sodomam, et Gomorrhham*.

Quare tertio post septem dies alios emisit columbam, et (quae) non amplius rediit ad eum?

XLIV. **N**ulla deinceps ad eum reditio, verbo columbae est, opere autem virtutis¹; quod tamen non est alienationis indicium: quoniam, ut dixi, non juncta est eo tempore, sed radii more missa fuit ad visendas caeterorum naturas. Verum tunc non inveniens auditores correctionis, revertitur, et rectius ad eum tendit solum. Nunc vero non amplius uni soli fit possessio, sed commune bonum cunctis illis, qui tamquam de terra accipere sapientiae emanationes voluere; ii nimirum, qui jam ab ini-

¹ S. Ambr. ibid. n. 70. « Si verbo quidem « columba, opere autem virtus non revertitur ad « justum; ergo destitutus est justus, et defraus « datus munere suo? Nequaquam. Numquam « enim vir hujusmodi a virtute disjungitur... »

« sed vice solis alios illuminat, cum radios suae « lucis emittit... Quia in iniquorum pectori- « bus virtus ut posset haerere, non potuerat in- « venire. Et ideo in illo secundo diversorio sui « regrediens haeret atque requiescit... »

կարի յառաջագոյն հանձարով իմաստութեան ծարաւեցին :

Ի նոյն ի մօտ և ի վնց հարիւրորդամիսն կենացն նոյն, առաջնոյ ի մօտ ամսեանն՝ պահանջայ շաբաթ յերկրէ :

ԽԵ. Եւ առաջնոյն ըստ պակասութեան, ասացեալ է կամ ամսոյ կամ մարդոյ . և բան ունի երկաքանչիւրոք . քանզի թէպէտ և առաջնոյ ամսոյ լսելի է պակասել ջրոյն, կարծելի է զեօթներորդ ամիսն առնուլ ասել, զայն որ ըստ զուգորութեան է . քանզի նոյն ամիս և առաջին է և եօթներորդ . իբրու թէ՛ առաջին բնութեամբ և զօրութեամբ, և ժամանակաւ եօթներորդ : Եւրդ յայլում վայրս ասէ, ամիս այս ցուցնէ և ամսոյ, առաջին է յամիս Գարայ, առաջին կոչելով զբնութեամբն առաջինն և զօրութիւն, որ է ըստ ժամանակաց թուոյ եօթներորդ . քանզի զուգորութիւն՝ առաջին կարգ դասու ունեւորով, և լաւագոյն տարեւորական ի ժամանակսն : Եւ եթէ ի վերայ մարդոյ ասի առաջին, իսկագոյն և տիրապէս ասասցի . քանզի արդարեւ առաջին և կարի քաջ՝ արդարն . իբրու՝ նաւաստի ի նաւի առաջին, և իշխան ի քաղաքի . իսկ նա ոչ միայն առաջինութեամբ առաջին է, այլ և կարգիւ . (զի և) երկրորդ մարդկանս զաւակի սերման ըստ վերստին ծննդեանն՝ նա ինքն եղև սկիզբն և առաջին : Եւ այց ամենաբարիոք կայ ևս ի տեղւոյն, ի կեանս արդարոյն լինել զջրհեղեղն, և

tio siti magna summae sapientiae laborare .

Quare sexcentesimo primo anno vitae Noe, primo (die) mensis primi defuit aqua a terra ?

xlv. Illud primum¹ juxta tempus defectus, dictum est vel de mense, vel de homine: rationem autem habet utrumque. Nam si tenendum sit primo mense deficere aquam, nihilominus aestimandum est septimum velle dicere, illum scilicet, qui est secundum aequinoctium: quoniam idem mensis et primus est, et septimus²; puta, primus natura et virtute, septimus tempore. Alio itaque loco dicit, *Hic mensis vobis principium est mensium, primus est in mensibus anni*; primum vocans eum qui natura et virtute est primus, quique juxta numerum temporum septimus; quoniam aequinoctium primum habet ordinem in serie, et meliorem anni rationem inter tempora. Si vero de homine audias illud *primum*, verius atque proprie dictum erit: vere enim atque proprie primus fuit justus³, tamquam navarchus in navi primus, et princeps in civitate. Ille vero non tantum virtute primus est, sed etiam ordine, (quippe) secundi humani generis seminis in ipsa regeneratione ipse fuit principium, et primus. Porro optime habetur hoc loco, quod in vita justi fuerit diluvium, et iterum quie-

¹ Anceps enim fuit lectio in textu, ad verbum, *In uno et sexcentesimo anno vitae Noe, Primo, in uno mense*. Dictio autem *in uno*, aliena a constructione tam Armena, quam Latina, passim occurrit in sequentibus; ubi nos reposuimus *unitas*, sc. numerus primus.

² S. Ambr. loc. cit. c. xx. n. 73. « Quod autem ait primum mensem vel secundum (*Philo noster legit septimum*), eumque esse verni temporis diem, habet et alibi dictum, *Hic mensis primus erit vobis in diebus anni*. Qui

enim in gratia primus post periculum, hic recte praerogativam primi mensis accepit ».

³ S. Ambr. ibid. u. 71. « Justus in peccatorum generatione quae propter delicta deleta est, virtute primus erat, et in secunda generatione, quae coepit post diluvium, et ordine, quia primus secundae generationis fuit, et merito primus evaserat... solus vitae egregiae merito, et praerogativa virtutis apud Deum dives, » etc. ».

անդրէն յանկէն 'ի հաստատութիւն առաջին դառնալ . վասն զի և եղեղոյ ջրհեղեղին, միայն կելոց էր ամենայն տամբ . և յետ յապահովանալոյ չարին, միայն 'ի վերայ երկրի գտեալ լինէր յառաջ քան զվերստին ծնունդն զյետոյ զկեանսն նորա : Եւ յայնժամ և այժմ ոչ վայրասպար վկայեաց . և վասն զի ճշմարիտ կենացն և որ ըստ առաքինութեան է միայն սա բաղձացեալ ցանկացաւ, այլոցն ճեպելոցն 'ի մահ՝ վասն մահաբեր չարութեանցն : Եւրդ հարկաւորապէս 'ի միում և 'ի վեց հարիւրորդում ամին դադարէ չարն . քանզի 'ի վեցերեկին ապականութիւն, և 'ի միակին փրկութիւն եղև . քանզի միջնաձանականագոյն է, և կենդանաստեղծել կարողագոյն . վասն որոյ և նորամսութիւն պակասութիւն լինի ջրոյն . զի միակն առաջասցի պատուեալ և քան զամիսս և քան զտարիս, յորժամ անապրեցուցանիցէ զայնս որ 'ի վերայ երկրի է : Եւ վասն զի ընտրեալ բարքն իբր թէ երբայեցիքն հայրենի լեզուովն՝ Եւրկոնէն . իսկ ելենացիքն ասասցեն Եւրդար . այլ ոչ է թափեալ և ազատեալ 'ի մարմնաւոր աղցից . զի թէպէտ և ոչ ընդ իշխանութեամբ, այլ իշխան է, այլ ոչ դուզնաբեայ, զի մահու մեռեալ խառնեցաւ, վեցերեակն համարեալ լինի թիւ ընդ միակին . քանզի ոչ 'ի միում ըստ ինքեան առանձինն տեսեցելոյն դադարէ ջրհեղեղն, այլ ընդ վեցերեկին ընդ ընտանոյն մարմնով և անզուգութեամբ : քանզի այլ երկար է նախ առաջին վեցերեակն . վասն այսորիկ ասի 'ի միում և 'ի վեց հարիւրորդի : Եւ յազգին արդարն, այլ ոչ յայնժմ որ ընդհանուրն է . և ոչ է յայնժմ որ ըստ ապականութեանն է արդար, այլ առմին է . քանզի սորա ազգն բաղձատու-

scendo redierit in primam constantiam: quoniam et facto diluvio, ipsi soli vivendum erat cum tota domo, et sublato malo, solus super terra inveniebatur ante regenerationem in postrema sua vita ¹. Verum tum de anteriori, cum de recenti haud frustra testatum est. Namque verae vitae, quae secundum virtutem est, iste solus desiderio arsit, reliquis ad mortem properantibus ob mortiferas malitias. Ex necessitate itaque sexcentesimo et primo anno cessat malum; etenim in sexti numeri ratione corruptio, et in unitate salus facta est: quoniam unitas magis generatrix est animae, ac potior ad vivificandum; quare et novilunio fit defectus aquae, ut unitas praeferatur dignitate in mensibus et annis, quum Deus salvat ea quae sunt super terra. Siquidem probos fere mores (vel probum moribus) Hebraei patria lingua Noe vocant, Graecis vero *Iustus* esset dictus ²: caeterum non est exemptus a corporeis legibus. Quamvis enim non est sub potestate, sed princeps est, attamen quia non minus morti addictus fuit (ceu mortuus est), ratio illius sexti numeri copulatur cum unitate: quoniam non in uno (anno) seorsim sumpto cessat diluvium, sed una cum sexto (sexcenteno) familiari secundum corpus, et imparitatem: quandoquidem alter longus (numerus) est primum sextus (sexcentenus); quare dicitur, in uno et sexcentesimo. *Iustus* autem in generatione, non in illa quae generalis est, neque quae secundum corruptionem justus est, sed juxta quamdam; hujus enim generatio comparisonem praeferat. Verum laudabilis est iste quoque, quem Deus selegit prae cunctis genera-

¹ Sic exponi placuit locum obscurum, quem explanare nititur Col. C. re, onens զյետոյ կեանսն նոցա, posteriorem vitam illorum; idque adju-

gens sequentibus: sed nihil juvat talis lectio.

² Hebr. *Noach*, quies est: at *Navah*, vitae ratio, decor, etc. *Nacchi*, innocens, justus.

Թիւն է : Բայց գովելի է և ուս, զոր
 անձ ընտրեալ զատոյց առաւել քան զա-
 մենայն ազգ արժանի կենաց համարեալ .
 սահման նմա եղեալ, ընդ որում երկո-
 ցունց ազգաց և դարուց, այն որ ապա
 կանելոցն էր՝ իբր կատարած, իսկ որ
 զհետն դաւոց էր՝ իբրեւ սկիզբն . տիե-
 առաւել արժանի է գովել զայն՝ որ բա-
 լորն մարմնով՝ ի վեր կարկառեալ հայ-
 եցաւ յազագս առ անձ ընտանութեան :

Օ քնէ է, Բայ եղ զքեզան Կապանին :

ԽԶ. Առաւել՝ պատմութիւն ինչ ոչ
 պիտի . իսկ առ ի միտս, վասն զի նշաւ
 նակարար տապանն մարմինս է, ձեզուն
 մարմնոյ կարծելի է զայն ինչ՝ որ ծած-
 կէն և պահէ, զայն որ յերկարն պահէ
 զնորա զօրութիւն, հեշտ ցանկութիւն .
 քանզի արդարեւ՝ հեշտ ցանկութեամբ
 պահեալ լինին, և տոկացեալ՝ չափա-
 բերութեամբն և ըստ բնութեան . որ
 պէս ցաւովքն լուծեալ լինի : Եւրդ յոր
 ժամ յերկնային ցանկութենէ բախեա-
 ցին միտքն, կամի վազել ի վեր, խզեալ
 հատանէ զամենայն հեշտ ցանկութեան
 տեսակս . զի այն որ քողարկեալ ծած-
 կէն և ծմակեցուցանէն ստուերաբար՝
 ի միջոյ ի բաց բարձեալ, մերկ և ան-
 մարմին բնութեանցն զգայութիւն կա-
 բիցէ մատուցանել :

Ինքէր յօթներորդոմ ամսեան ի քսան և
 յօթն՝ ցամառեաց երկիր :

ԽԷ. Տեսանեն, զի զայն՝ զոր յա-
 ռաջ սակաւ մի առաջին ասաց ամիս,

1 S. Ambr. ibid. n. 72. n. Cum arcam sicut
 n. supra interpretati sumus, pro specie corporis
 n. acceperimus . . . Quid igitur tectum . . . nisi
 n. forte delectationem accipiamus, quae operiebat
 n. hoc corpus nostrum, et quasi tegebat per il-
 n. lum Adae errorem . . . Sed ubi mens . . . divi-
 n. nae cognitionis inflammata desiderio exilire at-
 n. que evolare voluit in superiora, detexit omnia

tionibus dignum vitae ratum, terminum
 ipsi ponens, ut futuro utriusque genera-
 tionis ac saeculi fini et principio: finis
 (est) corruptibilis, principium sequen-
 tis. Imo magis convenit laudare eum,
 qui toto corpore sursum tendens susce-
 pit ob familiaritatem cum Deo.

Quid est, Aperuit Noe tectum arcae?

XLVI. **T**extus nulla eget enarratione;
 ad sententiam vero, quia symbolice ar-
 ca est corpus nostrum¹, tectum corporis
 putandum est, quod illud operit, et diu
 conservat vires ejus: talis est concupi-
 scentia, qua illud servatur, ac durat,
 moderate nimirum, et juxta legem na-
 turae; sicut dolore dissolvitur. Quando
 ergo caelesti desiderio intellectus capi-
 tur, vult sursum salire, ideoque dirum-
 pit omnem speciem concupiscentiae; ut
 pote sublato e medio illo, quod obve-
 laus umbrae instar obscurabat, nudis
 incorporeisque naturis sensum adhibere
 possit.

*Quare in septimo mense², septima et vi-
 gesima (die) siccata est terra?*

XLVII. **V**iden' quod paulo antea
 primum dixerat inensem, nunc septi-

n. quae erant impedimento, et speciem volupta-
 n. tis, quae quodam operimento ceteras tegebat
 n. partes corporis, redoperuit ac retexit; ut non
 n. solum corpus a servitio dominatricis ignobilis
 n. liberaret, verum etiam ea quae erant incorpo-
 n. ralia comprehenderet u.

2 Gen. VIII. 14. Gr. *ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μηνί*.
in secundo. autem mense. ita etiam nonnulla

այժմ եօթներորդ . քանզի նոյն ինքն է նա եօթներորդ ժամանակաւ՝ որպէս ասացի , բայց առաջին բնութեամբ , այն՝ որ զուգորութեանն է : Բայց ամենաբարիօրէ և եկք արկածից ջրհեղեղին լինին յեօթներորդում ամենանն՝ ի քսան և յեօթն , և վճար դադարման ջրհեղեղին յետ տարւոյ դարձեալ յամսեանն նմին յեօթներորդում , և յաւուրն ի նմին . քանզի ի զուգորութեան ջրհեղեղն՝ և անդրէն դարձ կենացն , յաղագս որոյ պատճառաց յառաջագոյն ազդեցաք . իսկ այսպիսեաց ամսոց և աւուրցն համանունն է ամիս եօթներորդն , և օր դարձեալ քսաներորդ եօթներորդ , յորժամ տապանն ի վերայ լերանց նստաւ : Եւ յս ամիս է՝ որ բնութեամբն եօթներորդ է , իսկ ժամանակաւ առաջին , այն որ զուգորութեանն է : Եւ յառաջին ի զուգորութիւնս ընտրութիւնք՝ եօթներորդովք ամսովք , և քսաներորդօք եօթներորդօք աւուրբք : Եւ քանզի ջրհեղեղն յեօթներորդում ամենանն , ըստ որում դարնանային զուգորութիւնն է , որ ժամանակաւ եօթներորդ է , և բնութեամբ առաջին : Իսկ յայսչափն դադարումն և ներել՝ յորժամ տապանն ի վերայ ծայրից լերանց անցեալ նստէր , դարձեալ յեօթներորդում ամենանն , ոչ ի նմին՝ այլ յայնմ որ ըստ աշխարհոյն զուգորութիւնն է , որ բնութեամբ եօթներորդ է , իսկ ժամանակաւ առաջին : Իսկ ամենակատար բժշկութիւն չարին , յորժամ չարն ցամաքեալ լինէր , նոյնպէս յեօթներորդում ամենանն ի քսան և յեօթն դարնանային ժամանակին . քանզի և սկիզբն ջրհեղեղին և կատարածն յառաջագոյն սահմանադրութիւն առեղէ զնոյն ժամանակին , իսկ միջին ան-

mum profert? idem enim est septimus² quoad tempus, ut dixi, naturâ tamen primus est, ut initium aequinoctii. Verum optime et eventus diluvii agitur septimo mense, septima et vigesima (die), et terminus cessantis diluvii post annum iterum eodem mense septimo, eademque die. Nam sub aequinoctio diluvium, et redintegratio vitae; cujus rationem jam pridem indicavimus: hujusmodi autem mensibus diebusque synonymus comperitur mensis septimus, et iterum dies occurrit vigesimus septimus, quum arca sedit supra montes. Hic mensis est, qui natura septimus est, tempore vero primus, qui nimirum aequinoctii est. Itaque in aequinoctiis electio datur per septimos menses, et dies vigesimos septimos. Nam diluvium factum est mense septimo, quo aequinoctium occurrit vernale: ita ut tempore septimus sit, sed natura primus. Ejusdem mensurae fuit et cessatio sive indulgentia, quando arca super cacumina montium quievit, rursum sane mense septimo, non eodem tamen, sed illo quo autumnale occurrit aequinoctium: id est natura septimus, tempore vero primus. Verum perfectissima curatio mali plane arefacti itidem agitur septimo mense, vigesima septima (die) vernalis tempestatis: ut cum principium, cum finis diluvii jamine determinationem sortiatur ejusdem temporis; medietas autem vitae reparatae, medii temporis². Certius interea notandum illud dictum, annum integrum diebus computatis adaequasse Diluvium una cum resauatione: coepit enim anno sexcentesimo, septimo mense, die vigesima septima; ita ut spatium temporis inter-

exemplaria Arm. lect. ibi: meliores tamen nostri Codices ferunt, sicut hic habet Philo. Confer etiam notata ad num. xvii. etc.

¹ Confer cum praemissis sub numero xlv. una cum loco Ambrosii notis adjecto.

² Gloss. ad sensum sequentium auctoris verborum, sic rem explicat. Եւ յայս միջոցս տարի ժամանակին նոյի կատարեցաւ ॥ : 7 Hoc spatium annus unus temporis Noachi peractus fuit .

դրէն կենացն՝ միջին ժամանակին : Եւ ստուգադոյն ազգելի է զասացեալն . տա-
րի օրաբանակ (կամ օրաբանակ, կամ
արբանեակ) եղև ջրհեղեղն հանդերձ
բժշկութեամբն . քանզի սկիզբն առ 'ի
վեցհարիւրորդում ամի յեօթներոր-
դում ամսեանն 'ի քսան և յեօթն . մինչ
անգամ միջոցի ժամանակին՝ տարի կա
տարեալ լինել . սկիզբն առեալ 'ի դար-
նանային զուգորութենէն, և յանգեալ
նոյնպէս 'ի նոյն ժամանակի դարնանայ-
ին զուգորութիւնն : ( ) Ի և ապականեա-
ցին՝ որպէս ասացի, երկրայինքս լի պրու-
ղովք, կորուսեալ զայնոսիկ որ նոքօք 'ի
պէտս վարիցին, և վճարեալ և թա-
փեալ 'ի չարէն, դարձեալ գտաւ եր-
կիր լի սերմանելօք, և ծառովք՝ որ
ունէին պտուղս, զոր բերէ դարունն :
քանզի իրաւացոյց՝ որպէս երն երկիր
յորժամ հեղեղեաց, այնպէս ցամա-
քեալ 'ի վերստին ցուցանել՝ և անդրէն
հատուցանել : Եւ մի զարմանար, եթէ
մի օր թողեալ երկիր՝ զօրութեամբն այ-
լամենայն ինչ բուսոյց, և զսերմանիս
և զծառս, քաջախոտ և քաջահասկ, քա-
ջածառ, քաջապտուղ, լի ամենայնիւ
յանկարծօրէն եղեալ . և քանզի յաշ-
խարհի լինելութեան 'ի միում աւուր-
լցեալ կատարեաց զվեցիցն առ տնկոց
ծնունդ . իսկ նոքա անդէն ինքնին ե-
ղեալք կատարեալք էին, և բերին պը-
տուղս զոր 'ի քաջաբերութեան դէպ
եղև 'ի դարուն ժամանակի լինել . քան-
զի ամենայն ինչ այլ կարողութիւն է,
ոչ ամենեւին ժամանակի 'յառնել կա-
րօտեալ :

medii annum perfectum confecerit, ini-
tio ducto a vernali aequinoctio, et desi-
nens pariter in idem tempus vernalis
aequinoctii. Atque hoc pacto, postquam
corruptionem subiere, ut dixi, terrena
ista fructibus plena, deperditis illis,
qui his utebantur, exempta ab omni
malo rursum inventa est terra plena se-
minibus et arboribus fructiferis juxta
productionem veris: aequum enim du-
xit, ut sicut erat terra, quando dilu-
vium passa est, simili modo quum arefa-
cta fuit, se se iterum monstraret, et re-
tribueret (debitum naturale). Neque
mirari velis, quod uno die sibi relicta
terra, per divinam virtutem¹ omnia pro-
duxerit, tum semina, tum arbores, omni-
no completa subito plenis optimisque
herbis, aristis, plantis, atque fructibus:
quoniam in creatione quoque mundi una
die ex illis sex complevit ac perfecit
plantarum generationem: praesentia ve-
ro jam in se perfecta erant, et produxe-
runt tot fructuum sibi convenientium
decenter vernali tempore; nam omnia
apud Deum fieri possunt, vix tempore
indigentem ad agendum.

¹ S. Ambros. loc. cit. n. 74. " Quid ma-
n gnum, si Deo jubente, uno die quo imminuta
n fuerit aqua, statim germinavit et terra, cum
n idem sit fructuum reparator et conditor, atque

n operis sui usum non fuerit oblitus? Denique
n habes et in Genesi statim quod jusserit, ut
n terra herbam pabuli germinaret, etc. u.

Ինքէն յամօրեալ երկիր, ոչ ելանէ նոյ 'ի Կապանէն յառաջ քան Բան լսել. քանզի ասաց ար Թոմեոյ, Եւ դու եւ իմ քո եւ որդիք քո, եւ նահայք որդոց քոց եւ այլ կենդանիք:

Cur terra arefacta, non egreditur Noe de arca, antequam (novum) audisset oraculum? Dixit enim Deus ad Noe: Exi tu, et uxor tua, et filii tui, et uxores filiorum tuorum, una cum residuis viventibus.

ԽԸ. Երկեղած է արդարութիւն. որպէս դարձեալ հակառակնմին խրոխտ եւ ինքնահաճոյ է անիրաւութիւն: Եւ հաւատ երկեղածութեան այն է, ոչ բանիցն յանձն առնուլ եւ հաւանել առաւել՝ քան այ: Եւ մանաւանդ այն՝ որ ետես անհուն ծով եղեալ յանկարծօրէն զամենայն երկիր, 'ի դէպ էր եւ վայելուչ՝ կարծել, եթէ դէպ է եւ գոյ հնար դարձեալ անդրէն դառնալ չարին: Եւ առ այսոքիւք զկարգաւորն, եւ որ զհետն դայ՝ համարեցաւ. այն որ հրամանօք այ եմուտ 'ի տապանն, հրաւանօք դարձեալ 'ի դուրս ելանել, առանց ոչինչ կարելոյ կատարելապէս այնմ՝ որում ոչ Թոմեոյ առաջնորդէ յառաջագոյն հրաման տուեալ:

XLVII. Timore praedita est iustitia¹, sicut ex adverso temeraria sibi que arrogans injustitia. Probatio autem timoris (Dei) est, non propriae magis concedere ac consentire rationi, quam Deo. Maxime illi, qui vidit immensum pelagum repente factam fuisse universam terram, conveniens erat suspicari, quod fieri potuerit, ut iterum reverteretur ipsum malum. Adhaec congruentem consequentiam quoque cogitavit, quod nempe sicut iubente Deo, ingressus erat in arcam, ejusdem jussu itidem egredere: namque nihil perfecte agere se posse quis credat, nisi Dens ipse conducat antecedenti suo praecepto.

Ինքէն յորժամ հրին 'ի Կապանն, հարգն էր՝ նորա եւ որդւոց, եւ ապա նահանջն նորա եւ որդւոցն. իսկ յորժամ ելին, այլախօսեալ է. քանզի եւ ասէ նոյ եւ իմն, եւ ապա որդիքն եւ նահայք որդւոցն:

Ut quid, quum ingressi sunt arcam, ordo talis erat, ipsius, et filiorum, postea vero uxorum, ejus et filiorum suorum: In egressu vero res variat; ait enim, egressus est Noe, et uxor ejus, deinde filii ejus, et uxores filiorum ejus²?

ԽԹ. Եւ ճառդ առակէ 'ի ձեռն մտին եւ անդաւակութիւն սերման. իսկ 'ի ձեռն ելին՝ ծնունդ լինելութեան. քանզի յորժամ մտին, որդիք հանդերձ

XLIX. Ad litteram subindicat per ingressum privationem quoque seminis, per egressum vero generationem continuandam³. Siquidem dum ingressi sunt,

¹ S. Ambros. ibid. c. xxi. n. 75. "Justus nihil sibi arrogat, sed totum se divino committit imperio. Et maxime qui caelesti fuerat ingressus oraculo, caeleste debuit ut egredere, expectare responsum. Verecunda enim iustitia est; quia inverecunda iniquitas, quae usurpat indebita, nec reveretur auctorem."

² Subtilitas Philonis irrita redditur ex lectione Lat. Vulg. habente hic quoque Genes. viii. 18. ordinem praemissum: nihilominus etiam text.

vulg. hujus loci, vers. 16. praesefert ordinem a Philone intentum, "Egredere de arca tu, et uxor tua etc."

³ S. Ambr. ibid. 76. "Et littera quidem significat in ingressu abstinentionem generationis, in egressu generationis usum. Tunc enim pater cum filiis prius introivit, et filii cum patre, et postea uxor ejus, et filiorum ejus uxores; id est, non commiscetur sexus in introitu, commiscetur in egressu. Aperte igitur velut

Հարբն գրին, և նուք Հանդերձ սկես-
րաւ. իսկ յորժամ ելին, զոյգք ամու-
սինք, Հայրն Հանդերձ իւրով կնաւն, և
դարձեալ որդւոցն իւրաքանչիւրդ Հան-
դերձ իւրով կնաւն. զի կամի 'ի ձեռն
գործոցն առաւել քան բանիւք ուսու-
ցանել զոր ինչ արժան է գործել ծա-
նօթիցն իւրոց: Արդ ձայնիւն ոչինչ
նշանակեալ ասաց, որք մտանէին 'ի ներ-
քըս' 'ի բաց կալ յամուսնութենէ կա-
նանց. և ելեալք՝ զաւակ սերմանել
ըստ բնութեան 'ի ձեռն դասուն քարո-
ղեաց, ոչ միայն գոչելով և ազաղակե-
լով. Այսչափ (կամ յայսչափ) ապա-
կանութեան ամենեցուն այնոցիկ որ յեր-
կրի եղեն, մի խրախանայք փափկու-
թեամբ. քանզի ոչ է արժան և օրէն.
շատ է ձեզ պատիւ՝ առնուլ կեանս. իսկ
յանկողինս ելանել Հանդերձ կանամբք,
հեշտացելոց և բազմացելոց ցանկութե-
ն է. որոց ցաւակից լինել արժան էր ու-
ղորմելով, որպէս ազգակցաց ոմանց
մարդկայնոցն. և միանգամայն պահե-
ցեալք որ Հանդերձեալ էր անյայտու-
թիւն. զի մի ժամանեցէ հառեալ և 'ի

filiis una cum patre describuntur, et nu-
rus una cum socru; dum autem egre-
diuntur, pares uxores, pater cum sua
uxore, et singuli filii cum propriis uxori-
bus: quoniam vult potius opere, quam
sermone edocere, quidquid decet ami-
cos suos operari. Porro oretenus nihil
significans dixerat ingressuris, contine-
re intus se se ab coitu mulierum: egres-
suris vero proles creandas esse secundum
naturam, per ordinem impositum praedi-
xit. Nec solo verbo usus est, ut proclama-
ret¹ (de statu arcae): Post talem ac tan-
tam corruptionem omnium terrestrium,
nolite gaudere voluptatibus; non enim
id convenit. Satis honoris est vobis vi-
tam recepissee, in thalamum vero ascen-
dere (in ipsa arca) cum uxoribus, libi-
dini deditorum est. Quibus sane aequum
fuit, ut tamquam consanguinei² misera-
tione moverentur deperditi humani ge-
neris; maxime quod adhuc incertitudine
rerum laborabant, ne forte ipsis quo-
que superveniat malum uspiam. Adhaec
absurdum erat, ut dum viventes peri-

» ordine ipso ingressioneis vocem quamdam justus
» emittit, tempus illud non esse concubitus, ne-
» que deliciarum, quo omnibus immineret in-
» teritus... Moeroris igitur tempus illud, non
» laetitiae erat. Et inde justus consortio non de-
» lectabatur uxoris, vel filii justi petebant copu-
» lam conjugalem. Quam enim indecorum, ut
» quo tempore viventes morentur, tunc peri-
» turi generarentur? Postea autem recte ad se-
» minarium ceterorum successit usus et cura
» conjugii, cum diluvium recessit. Itaque non
» viri cum viris, sed feminae cum viris exeunt;
» ut virilis in se interdicta permixtio, permissa
» autem virilis et femineae legitima sorte conju-
» gii copula videretur. Sensus autem altior hoc
» habet: ubi periculum est, viriles quaedam et
» fortiores disceptationes menti adhaereant, et eo
» se mens quasi quamdam tueatur sobolem filio-
» rum, quo tempestatibus et gravioribus passio-
» nibus acies quaedam virilis occurrit. Decurso
» autem periculo, nihil obest si molliores cogi-
» tationes validioribus copulentur; non ut esse-
» minentur a mollioribus fortiores, sed ut mol-
» liores sensus velut quibusdam virilibus robo-

» rentur, cum omnia consilia nostra ad virtu-
» tem, justitiam, integritatem, fortitudinem di-
» rigantur, et quodam usu seminarioque virtu-
» tum creari atque adolescere possint validiora
» consilia. Non est igitur utile, cum vitiorum
» aliqua confusio est quae mentem occupet, se-
» nere aliquas cogitationes, atque generare et par-
» turire mentem. Cum autem compressae fue-
» rint cupiditates, et mens requieverit, tunc se-
» minario quodam disceptationis accepto, virtu-
» tes possunt et bona opera germinari «.

1 Glossa: « Միթէ այսու բանիւս (կարգին)
չէ 'ի յազաղակել 'ի բաց կալ յանառակ զա-
րույ || » Nonne hacce ratione (ordinis) procla-
» mare visus est, recedendum esse a lasciva vita «.

2 Sive consanguineis, vel consanguineorum.
Ubi in marg. Ms. A. ասաց, dixit, ut habet
etiam Cod. C. cum Glossario, qui sic rem ex-
plicare nititur. « Որպէս բազմաց ասաց եւ զգու-
շանալ յառաջիկայ չարեացն. զի անյայտ է հան-
դերձեալն || » Quomodo multis dixit Deus
» detinere se se a malis praesentibus; quia in-
» videns est futurum «.

վերայ նոցա երբէք չարն . իսկ առ այս
առթիւք և անընտանի էր՝ յորժամ կեն
դանիքն կորուսեալ լինէին, յայնժամ
զայնոսիկ՝ որք ոչն էին՝ ի լինելութիւն
ծննդեան զալ, տարածամ ժամու խան
ձեալք և հագածեալք հեշտ ցանկու
թեամբք: Եւ յետ դադարելոյն և
վճարելոյ և թափելոյ ի չարէն, դար
ձեալ ի ձեռն դասուն յառաջագոյն ու
սուցանէ առ ի ծնունդ լինելութեան
դիմել, գրելով ոչ արս ընդ արս, և ոչ
կանայս ընդ կանայս, այլ էգս ընդ ա
րուս:

Իսկ առ ի միտս զայն պարտ է ասել.
յորժամ ի բաց լուանալ և մաքրել
հանդերձեալ իցէ ոգի զմեղսն, պարտ
է արուաց ընդ արուս խառնել, զառաջ
նորդ իշխան զմիտմն՝ իբրու թէ զհայր՝
ընդ մասնաւորս խորհրդոցն, իբրու թէ
որդւոցն, ոչինչ խառնելով էգ ազգին՝
զայն որ ըստ զգայութեանն է. քանզի
պատերազմի (կամ ժամ է պատերազ
մի). յորում պարտ է զշատս կարգին
որոշել և զատանել և պահել, զի մի
խառնակեալք՝ կազմեցեն փոխանակ
յազթութեան պարտութիւն: Իսկ յոր
ժամ համօրէն դէպ լիցի մաքրութեան,
և եղիցի ցամաք յամենայն անուամու
թենէ, և յամենայն յայնմանէ որ կա
րիցէ մնան առնել, յայնժամ պարտ
է նմա և արժան զբաժանեալն և զան
ջատեալն ի մի վայր ածել. ոչ զի արու
խորհուրդքն կակողութեամբ թուլաս
ցին իգացեալք, այլ զի էգ ազգն զգայ
ութիւնքն արուասցին, արու խորհր
դովք զհետ երթեալ. և ընկալեալ ի
նոցանէ սերմն ի ծնունդ լինելութեան.
զի իմաստնաբար և պարկեշտաբար և
արդարապէս և արութեամբ, և առ
հասարակ միանգամայն ըստ առաքինու
թեան զգալ: Եւ այց սակայն երկրորդ
անգամ և զայն առ այսուիկ արժան է
գիտուն առնել, զի յորժամ խառնա

bant, isti procurassent ut alii non exi
stentes nascerentur, hora inopportuna
insanientes et ardentis¹ cupidine. Post
quam vero ira cessavit, exemptos a ma
lo iterum per ordinem (egressus de ar
ca) docet jam ad procreationem gene
rationis venire, describendo non viros
cum viris, neque mulieres cum mulieri
bus, sed feminas cum maritis.

Ad sensum vero illud dicendum, quod
quando animus lavaturus ac expurgatu
rus sit peccata sua, oportet masculum
cum masculo vivere, intellectum (in
quam) principem velut patrem aduniri
privatis cogitationibus sicut filiis, nihil
admiscendo de genere femineo, quod
secundum sensum est: quoniam tempus
est pugnae, in qua ordinem cohortis
oportet distinguere, ac custodire, ne
confusione permixti, victoriae loco re
portandae (ab hostibus) vincantur.
Quando vero integra fiat purgatio, et
arefactio ab omni imperitia, atque exem
tio a cunctis noxiis, tunc decet eum in
unum colligere divisos; non ut mascula
consilia mollitie effeminentur, sed ut fe
mineum genus, sensus videlicet, masculi
vi se induat, mascula consilia conse
quens, et ab illis semen concipiens ad
generationem: ita ut deinceps sapien
ter, honeste, juste ac fortiter, et uno
verbo per virtutem, omnia sentiat.
Verum tamen practerea illud quoque
notare aequum erit, quod quando con
fusio pervaserit intellectum ad similitu
dinem diluvii, atque negotiis hujus mu
di tamquam aggeribus contra erectis al
tercari inter se coeperint, fieri non po
test, ut aliquid boni quis queat aut se

1 Gloss. * խանձեալք և հագածեալք: ըծ. մոլեալք և կատաղեալք || :

կուծիւն հասեալ կայցի զմիտմն . և արինակ իմն ջրհեղեղ 'ի կեանս աշխարհիս իրաց համարտակ միանգամայն շինեցելոց , սինչ ոչ սերմանել բարւոք և ոչ յղենալ և ոչ ծնանել հնար է . իսկ յորժամ արգելցին հեռութիւնք և արկածք և մի 'ի միոյ վերայ հոսանք այլանդակ խորհրդոցն , յայնժամ ցամաքեալ իբրեւ քաջահոգ արգաւանդ վայր երկրի՝ բուսոյց առաքինութիւնս և գեղեցիկ գործս :

Ինչէր շինեաց սեղան՝ ոչ հրահրեալ :

Ծ. Գ. Զառ ան շնորհակալութիւնմն առանց հրամանի և առանց զառդման յապաղելոյ պարտ է գո՛ւ յախտից ազատ ոգւոյ ցուցանելով : Վնասի վայել է իբր այն շնորհել այնմ որ բարին կրեաց , կամաւոր բարւոք գոհանալ . իսկ որ կայն մնայ առ կարգ , ապերախտ է , 'ի հարկէ զբարերարն պատուել բռնապատեալ :

Ինչէր քո սեղանն , ալ մէ քն , ասի շինել :

ԾԱ. Գ. 'ի բարեգործութիւնս և 'ի վերստին ծնունդս տեղին , որպէս յաշխարհարարութեան , զբարեգործակ զարութիւն միայն առ ընդ իւր , որով առնէ զբոլոր ինչ , և առնէ՝ զթագաւորական յապաղեալ գերագրելով . այսպէս և այժմ երկրորդ ծննդեան է սկիզբն ,

1 S. Ambr. ibid. c. xxii. n. 78. « Sed utique Dominus non debuit quasi avarus mercedem gratiae postulare, et justus eam intellexit non veram actionem gratiarum esse, quae non jubetur, sed deferretur. Itaque nec dilationem passus est. Etenim grata animi virtus passionem dubitationis excludit: qui autem debitum gratiae ut a se exigatur exspectat, ingratus non est ».

2 Non adhaeret reflexio Philonis lectioni Lat. Vulg. quae habet hic *Domino*: non aliter habetur et in Gr. communi. Verum adstipulatur

minare, aut concipere, et generare: quando vero coerceantur infensiones perturbationum, continuaeque incursiones consiliorum enormium, tunc tamquam arefacta pars terrae fertilissima producet virtutes, optimaque opera.

Quare aedificavit aram, non jussus?

1. Quae debentur Deo gratiarum actiones, sine jussu, et mora cunctationis fieri oportet¹, liberum demonstrando a vitiis animum. Nam decet eum, qui bonis a Deo praeditus fuerit, gratias ipsi referre grato atque volenti animo: qui vero cunctatur expectans ordiinem, ingratus est, veluti ex necessitate beneficium honorare coactus.

*Quare Deo altare, non autem Domino, dicitur aedificasse?*²

11. In locis beneficentiae atque regenerationis, sicut in mundi creatione, beneficam tantum virtutem usurpat, quae totum quoddam facit; facit autem, nomine regio dissimulato tamquam summam auctoritatem praeferente. Nunc etiam itaque, quoniam generationis ite-

Philoni lectio Arm. hic, Genes. vii. 20. cum una editione Gr. et S. Ambrosio legente *Deo*, atque rationem afferente ad vestigium Philonis, id est, cur potius dictum sit *Deo*, quam, *Domino*. Sic enim S. Pater: « Quod autem *aedificavit*, inquit, *Deo*, et non dixit *Domino*, sed *Deo*; secundum nominis interpretationem, non coacta videtur haec actio esse gratiarum quasi *Domino*; sed virtus justae morigerata et grata quasi *Deo*. Quod imperiale est, sequestravit; quod beneficii, nominavit ».

զբարեգործականն փոխէ զօրութիւն , որ անուանեալ կոչի Խժ . քանզի զթաւաւորականն և զիշխանականն՝ որ կոչի տէր , կարգեաց , յորժամ զայն որ 'ի ձեռն ջրոյ պատիժս պատուհասին 'ի վերայ ածէր :

Օքնէ է , Լույսն անանոյ և 'ի թուոյն 'ի հաբոյ , և հաբոյն բոլորապատու :

ԾԲ . Լույսնայն ինչ առ 'ի միտս ասաւ ցեալ է . և էառն (կամ առն) յայ ամենայն ինչ շնորհ և պարգև , և զայն որ 'ի մաքրոց ազգէն է , և անարատոց ազգիւ , զի յընտանեացն զձեռնընդեւադոյնսն , և անարատութե , զի կատարեալս այրիցէ բոլորապատու . քանզի բարեացն պատարագ , և բոլորք բոլորեքումք եւն լիք , և զպտղոց ունին բան . և պտուղ վախճանն է , վասն որոյ և տունկն է : Դառաւ այդ է : Իսկ առ 'ի միտս , անասունս մաքուրս՝ և զթուռնս , իմաստնոյն գլխաւորութիւնք , և միտք . 'ի միտսն խորհուրդք յածման . զորս արժան է զբոլորս բոլորեքումք պտուղս եղեալ ածել առ 'ի շնորհակալութիւն հօրն իբրեւ զամբիծ և զանարատ պատարագին առ 'ի պատարագս մատուցանել :

Ընդէր զիստ Բարեգործաբն զօրութեան ար , իսկ ընդունելութեան լինի 'ի յեռն երկնոսն զօրութեանն՝ որն և արն . քանզի ասի , Հաբոյն արն արն Խժ 'ի հոգ անուշութեան :

ԾԳ . Քանզի մեք որ յանկարծօրէն՝ ուր չկայ յոյս , ապրեալք , որ ըմբռնեցին չարիքն , 'ի բարեգործութիւնս միայն հայելով՝ բարեբարին առնեմք զըն

ratae principium est, beneficam mutatur virtutem, quae nomen gerit Dei: namque regia, ac principatum declarante, qua Dominus appellatur, usus est, quum illam per aquas punitiorem inducebat .

Quid est, Sumpsit de pecoribus, et volatilibus mundis, et obtulit holocausta?

LII. Totum ad sensum dicitur; tum quod a Deo sumpserit omnia velut gratias ac munera, tum quod ex genere mundorum; ut illibata de mansuefactis ac munda plane concremasset ceu integros fructus. Bonorum enim hostiae et integrae sunt, integritate plenae, et fructus habent rationem: fructus autem finis est, propter quem et planta est. Littera² ita se habet. Ad mentem vero, pecora munda et volucres mundi sunt sapientis sensus, et intellectus cum cogitationibus in mente agitis; quae omnia par est totaliter ut fructum integrum factum adferre pro gratiarum actione erga Patrem, et ipsi offerre tamquam illibatam ac mundam oblationem hostiae .

Quare immolat beneficae virtuti Dei, acceptio vero fit per utramque virtutem Domini et Dei: ait enim, Odoratus est Dominus Deus in odore (vel odorem) suavitatis?

LIII. Quoniam nos, quum ex improviso, ubi spes desit, servamur a malis supervenientibus, beneficentiam unice intuitentes, benefico potius ob laetitiam re-

¹ Test. Arm. in Genes. habet, ut Vulg. «*զանգէ*, holocaustum: cur autem interpres Philonis dixerit բոլորապատու, integri fructus, patebit ex sequentibus, ubi etymologia vocis Gr. ὁλοκάρπωμα sive ὁλοκάρπωσης exponitur.

² S. Ambr. ibid. n. 79. «*Littera evidens*

«*est, quod ea quae incontaminata sunt, debemus offerre, in quibus affectus reluceat offerentis. Altior autem interpretatio hoc habet, quod bestiae mundae videntur sensus esse sapientis; volatilia autem intellectus, qui sunt longe subtiliores atque leviores.*»

գումնելութիւն 'ի խնդութենէ առաւել՝
քան քն : Իսկ բարեբարն երկգումնք
ակնարկէ զօրութեամբն, յանձն ա-
ռեալ պատուելով զչնորհակալու բա-
րոյն, զի մի կաղ թուեսցի առնել ըզ-
հատուցումնն. այլ երկաքանցիւրոց 'ի նա-
ցանէ զօրութեամբն էին յոյժ հաճոյ է :

Օ խնէ, Լ'սաց քր քծ՝ ընդ մի ածեալ, ոչ
ևս յաւելի լաւալ զիւրիւր վասն գործոց
մարդն. զի անկեալ դնի միտն խորհրդոց
մարդն խնամաբար յար 'ի չարիս 'ի մանկու-
թենէ : Լ'րդ ոչ ևս յաւելի հարկանել զա-
մեայն մարդն ինչոսն, որպէս արարին,
այլ ևս :

Եր. Պատճառքս երևեցուցանէ զըզ-
ջումն, որ է ոչ ընտանի ախտ քծային
զօրութեան : Վ'անդի մարդկան տկար
են բարքն և անհաստատք, որպէս իրքն
բազում անյայտութեամբք լի են. իսկ
այ ոչինչ է անյայտ և ոչ անհասանելի.
քանզի հզօրախորհուրդ է և հաստա-
տագոյն : Լ'րդ զիարդ (ուր) նոյն պատ-
ճառք 'ի միջի կան, զիտացեալ 'ի սկըզ-
բանէ՝ զի անկեալ դնին միտք մարդոյ
խնամաբար 'ի չարիս 'ի մանկութենէ,
նախ յառաջագոյն ապականեաց զազգն
ջրհեղեղաւ. իսկ յետ այսոցիկ ասէ՝ ոչ
ևս ապականել. և սակայն կան մնան
յոգւոյն նոյն չարիք : Լ'այց ասելի է,
զի ամենայն այսպիսի բանից տեսակք
ըմբռնեալ փակին յօրէնս՝ առ 'ի յու-
սումն և օգտութիւն վարդապետութե-
առաւել՝ քան առ բնութիւն ճշմար-
տութեան : Վ'անդի իբրու երկու են
գլուխք՝ որ կան յամենայն օրինադրու-
թիւնս. միոյն՝ որպէս ասի, ոչ իբրու
մարդ. և միւսոյն՝ որպէս մարդ, են
խրատել ասի զորդի : Լ'բաջինն՝ ճշմար-
տութեանն է. քանզի արդարեւ ոչ իբ-

serimus acceptionem, quam domino.
Benefactor autem ipse utraque conspi-
cit virtute honorabiliter acceptans gra-
tos animos, ne claudicare videatur in
retributione, sed utrique virtuti Entis
gratissimum esse declarabit ¹.

Quid est: Ait Dominus Deus, recogitans ²:

Non adjiciam adhuc maledicere terram
propter opera hominum; jacet enim co-
gitatio mentis humanae diligenter jugi-
terque in malis a juventute. Non adjici-
ciam ergo adhuc percutere omnem car-
nem viventem, sicut feci alias?

LIV. Rationes allatae indicare viden-
tur poenitentiam, quae non est affectio
familiaris Divinae virtuti. Nam homi-
num ingenia fragilia sunt atque incon-
stantia, ita ut (vel, sicut et) res apud
illos incertae omniino sint; Deo vero ni-
hil incertum, nihil imperceptibile: vali-
dissimi enim consilii est, ac constantissi-
mi. Quomodo ergo quum eadem ratio-
nes adsiunt, quod nimirum ab initio con-
scius erat mentem humanam jacere di-
ligenter in malis a juventute, praevene-
rit corrumpere genus humanum per di-
luvium; post hac autem dicit non ultra
corrumpere velle, dum tamen restant in
animo eadem mala? Verum dicendum
est, quod cuncta hujusmodi verborum
genera comprehenduntur in Lege, ad
doctrinam utilitatemque disciplinae po-
tius, quam ad naturam veritatis. Siqui-
dem quasi duo sunt capita, quae occur-
runt in toto cursu Legis: primo, ut di-
citur, non sicut homo; et altero, sicut
homo, Ens ipsum instruere filium credi-
tur ³. Primum illud ad veritatem perti-

¹ Vel, per utramque virtutem agere Enti valde placet.

² Anteriora haec verba desunt in vulg. Lat.

³ Vide similia superius Serm. I. num. LV. pag. 37. una cum fragm. Gr.

բու զմարդ է անձ . այլ և ոչ որպէս աւրեգակն , և ոչ որպէս երկին , և ոչ որպէս զաշխարհս զգալի , այլ որպէս անձ . զի թէպէտ և զայս արժան էր ասել . քանզի նմանութիւն կամ բաղդատութիւն կամ առակ ոչ ընդունի երջանիկն այն և ամենաբարիտ : տինա առաւել նորին ինքն երանութեան և բարեբախտութեան յայնկոյս է , և որ ինչ միանգամ քան զսոսա լաւ է և վեհ : Իսկ երկրորդն՝ վարդապետութեան և առաջնորդութեան , պատմութեան՝ այն , իբրու մարդ , փոխանակ խրատելոյ զհրաժինսս զմեզ , զի մի զբարկութիւնս և զպատիժս պատուհասից յար հատուցանիցեմք անհամբոյր անհաշտութեամբ և առանց խաղաղութեան : Բանզի շատ է միանգամ անազգակել և դառնանալ , և պատիժս առնուլ պատուհասից ի մեղուցելոցն . բայց բազում անգամ ի նմին իրս՝ վայրենեցելոյ և դազանաբարոյ ոգւոյ է գործ : Բանզի հատուցանելով զպահանջեալն , որպէս հնար է , իւրաքանչիւր զուրուք զառաջադրութեան արարից զվայելական յիշատակն :

Եւրդ ահա ընդ մի անձեալ առ անձ տիրաբանէ , զի միտքն և բարք հաստատագոյն են . քանզի անզետեղեալք են և անհաստատք և դողդոջութեամբ կամքս .

net; re enim vera non sicut homo est Deus, neque etiam sicut sol, neque sicut caelum, neque ut mundus sensibilis, sed sicut Deus, si liceat id quoque proferre; quoniam similitudinem aut comparationem aut aenigma non patitur beatissimus ille ac felicissimus: imo superat vel ipsam beatitudinem ac felicitatem, et quidquid his melius potiusque cogitari possit. Alterum vero pertinet ad doctrinam, et directionem, exposite dictum¹, sicut homo, ut notetur corrigere velle nos terrigenas: ne forte iram poenamque jugiter luamus implacabili hostilitate sine pace. Satis enim est semel commoveri, exacerbari, et vindictas accipere de peccantibus; at saepius ob eandem rem (ulcisci) sylvestris ac ferini animi est². Quoniam quum³ retributam condignum, ut fieri potest, unicuique⁴, propositi faciam decentem memoriam.

Ecce itaque *observasse Deum in mente optime dixit*; mens enim et ingenium constantia maiore gaudent: voluntas autem nostra inconstans comperitur, et va-

¹ Vel, ad enarrationem.

² S. Ambros. loc. cit. n. 80. et 81. » Et » vindicavit semel ad exemplum timoris, pepercit » in reliquum, ne dominaretur semper amaritudo peccati; simul quia si quis peccata cupiat » saepius vindicare, asper magis quam censorius » habetur... Deinde cum dicit: *Non adjiciam* » (*maledicere terrae*), ostendit quod allevet » magis aerumnas hominum quam ingratet, sciens » quod penitus peccata hominum auferri non » queant. Tamquam in proverbio: Siquis reti » subtili haurire cupiat aquam, sic qui malitiam » ex pectoribus hominum conatur auferre... » Ideo euim ait, *diligenter*, quasi solliciti simus, » ne immunitas culpa nobis possit obrepere. » Deinde non in unum malum dixit, sed *super* » *mala*. Et, *a juventute*, addidit; ex illa enim » aetate crescit malitia... Crescit ergo cum ac-

» tatibus culpa. Omne igitur genus hominum jam » non consumendum declarat cum dicit: *Non* » *adjiciam percutere omnem carnem*: sed in par- » te vindicta servatur ».

³ Vel. Itaque ut.

⁴ Vel, *uniuscujusque*: anceps enim tota sententia ipsa est, fortassis tamquam praeludium sequentis sermonis. Glossarius autem sic intelligi vult. » Եւ ասէ . Թէ զոր ինչ պահանջէր իմ գառաւորանն ի մեղաւորաց յիւրաքանչիւրոց , զայն հատուցին . արդ ըստ յառաջադրութեան իմոյ՝ զառաջին զգութն զվայելականն զմտաւածեմ՝ այժմ || : » Deus dicit: quodquod exigebat iudicium meum a singulis peccatoribus, » id reddidere; nunc ergo secundum propositum » meum pristinam miserationem convenientem » meditor ».

վան արոյ ոչ տիրապէս 'ի միտ ածեալ խորհիմք . քանզի ընդ մտածութիւն (կամ ընդմտածութիւն) է անցք գնացից մտաց . բայց ձկտիլ և սփռիլ անհնար է մարդկային մտացս, տկարացեալ կատարելագոյն և գիւրընթաց ընդ մէջ ամենայն իրաց անցանել :

Բայց ոչ յաւելիցի լափալ գիշիւր՝ առացեալն ամենաբարեւոր : Վնանզի ոչ պարտ է յաւելուլ 'ի վերայ եղելոցննորոգ նշովս, իբրու զի լի ունի զչարութիւնն . այլ սակայն զի թէպէտ և անկատարք են, իբրու զի բարի է և քաղցր և մարդասէր հայրն, թեթևացուցանէ զչարիսն առաւել՝ քան թէ յաւելու յաղէտմն : Եւ որպէս զոյգ է ըստ առակին ասացեալ՝ Եղիւս լուանալ, և կամ՝ Իսկարդեաւ ջուր բերել, զչարութիւնն 'ի բաց հանել 'ի մարդոյ ոգւոյն՝ յորոց կնքեալն լինի նշանաց . զի եթէ կայ ասէ առաջին, ոչ կայ վարկպարագի գործ առ գործով, այլ 'ի ներքս քանդակեալ է, և 'ի նմին յարմարեալ : Եւ զի միտք իշխանական և տիրական ոգւոյն մասն է, և յաւելու խափաբար . իսկայն որ խնամով և հոգւով խորհուրդ խորհեցեալ, և քննեալ է 'ի ստութութիւն . այլ խնամն ոչ 'ի մի ինչ չար է, այլ յայտ է թէ 'ի չարիս զամենայն ինչ : և ոչ կայ և հազիւ, այլ 'ի մեղսութիւն . և ոչ միայն՝ այլ անդատին իսկ 'ի խանձարրոց . իբրու թէ մասն ինչ միաւորեալ, և 'ի միասին սնեալք և վարեցեալք և աճեցեալք ընդ մեղացն :

Բայց զամենայն մարդն կենդանի ոչ ևս հարից ասէ, ազդելով, զի առ հասարակ զամենայն մասն մարդկան ոչ ևս ապականէ . բայց զբազումս 'ի մասնաւորացն՝ որք զանձառն անիրաւութիւնս առնեն . քանզի ոչ անպատուհաս թողու զչարութիւն, և ոչ արձակութիւն և յապահովութիւն տայ նմա, այլ խնայու-

cillans, quam ob rem hand proprie in mente observando cogitamus. Quoniam per cogitationes transitus datur mentis¹, extendi tamen per omnia impotens est mens humana, nequiens perfectius ac commodius permeare cuncta.

Verum illud *non ultra addam maledicere terrae*, optime dictum est; non enim oportet superaddere factis novas maledictiones, eoquod jam plena sint mala. Quia etsi imperfecta sunt, in quantum benignus est et suavis, humanissimusque Pater, allevat potius malum, quam adjiciat ad misérias. Sed quasi par est, secundum proverbium tritum, *Laterem lavare, vel Rete aquam haurire*, ac malitiam expellere ab hominis animo cum suis signis signatis. Nam si inest primum, non existit obiter, sed intus insculptum, et adhaerens ei. Quoniam autem mens potentialis principalisque pars est animae, inducit illud, *diligenter*: quod autem cum diligentia et cura perpensum est, cogitatio est exquisita certo certius. Diligentia vero non ad unum tendit malum, sed ut patet, *ad mala, eaque omnia*. Neque existit perfunctorie, sed *a juventute*: non solum modo, verum etiam ab ipsis cunis; quasi vero aliquatenus unitum, simulque nutritum, ac adultum una cum peccatis.

At tamen *omnem carnem viventem non ultra percutiam* dicit, monens quod universim quidem totam partem hominum non ultra corrupturus est, plures tamen particularium qui indicibiles perpetrant iniquitates. Non enim impunitam relinquit malitiam, neque libertatem sive impunitatem ei concedit, sed indulgens

¹ Si leg. s ըրգոծ--թիւն tamquam unam vocem compositam, sensus erit, *meditatio est lustratio cursus mentis*: forte melius.

Թեամբ խնամոյ ազգին՝ վասն իւրոյ յառաջադրուածեան՝ սատակումն ՚ի վերայ մեղաւորացն ՚ի հարկէ՝ որոշեալ սահմանէ :

Ս) Ինչ է, Սերմնն և հոսնք, ցորս և փոխ, ամառն և գարունն ՚ի գոռէ և ՚ի գիշերի ոչ դարբարեցին :

ԾԵ. Առ ճառդ՝ նշանակէ զյարուածին տեղութեան տարեւոր ժամանակացն, ոչ ևս ապականիլ երկրային խառնուածոցս կենդանեաց և տնկոց . քան զի ժամանակք ապականեալք՝ ապականեն և զոսոս, և ողջ ապրեալք՝ ողջ պահեն . քանզի ըստ իւրաքանչիւր ումեք ՚ի նոցանէ ողջ եղեալք և ոչ հիւանդացեալք, ծնանել իմն բնաւորեցան առանձիննս սքանչելի, և աճել ընդ նմին : Եւ ընդ իմնն՝ որպէս յարմարումն բաղկացաւ յընդդիմացն բարբառոց ՚ի ծանուէն և ՚ի սրոյ, այսպէս և աշխարհս յընդդիմացն : (Յորժամ առաւելապէս մահկանացու խառնուածքն՝ ցրտութե, և ջերմութեան, և խոնավութեան և ցամաքութեան, որոց ըստ բնութեան դասք պահեն զանխառնակելին, պատճառք լիցին ոչ հասանելոյ ապականութեան ՚ի վերայ երկրաւորացս ամենեւորն :

curae generis (humani), ob suum propositum, deperditionem super peccatores ex necessitate determinat.

Quid est, Semen et messis, frigus et aestus, aestas et ver, die ac nocte non cessant?

xv. Ad litteram ¹ significat ² continuationem durationis annualium temporum, non ultra corrumpendam esse terrenam temperationem animalium, et plantarum; quandoquidem tempestates corruptae corrumpunt ista quoque, et salvae conservatae salva conservant; secundum enim singulas salva et sana servata absque infirmitate, nasci quodammodo consueverunt seorsim mirabiliter, et simul crescere. Natura vero tamquam harmonia composita fuit ex contrariis vocibus gravi et acuta, sic enim et mundus ex contrariis coalescit. Nam quando apprimae mortales commixturae frigoris et caloris, humiditatis et siccitatis ordinem naturalem conservant inconfusum, in causa sunt quin corruptio cadat super terrena universa.

¹ Sic Cod. C. una cum S. Ambr. ubi Cod. A. ճառդ՝ անշանակ՝ տանէ, nullum sensum praeferre videtur, nisi intelligas, *Littera sine symbolo concepta exponitur* etc.

² Ambros. ibid. c. xxiii. n. 82—85. « Secundum litteram significat permanens manentibus secundum institutionem Domini, et statum suum temporibus incorrupta futura animalia, vel nemorosa omnia. Nam cum corrumpuntur tempora, corrumpuntur etiam illa quae temporibus suis quaeque gignuntur. Si autem confusio sit temporum, quomodo possunt confusione facta, etiam ea quae sunt gignentia permanere? Ergo tempora sunt quae aut corrumpuntur aut reseruant, prout ipsa sui habuerint qualitatem. Ideoque annus ex contrariis ducitur, vere, autumno, aestate, hyeme; sicut harmonia cantilenae permixtis gravibus et acutis videtur con-

sistere. Sic ergo et mundus iste ex contrariis continetur, aere et terra, igni et aqua. Nostra quoque corpora frigore et calore, humore et siccitate, quemdam naturae ordinem servant. Nam si naturalis ordo ac mensura confunditur, tunc necesse est sequatur interitus... Altior autem sensus hoc habet, ut per semen intelligamus principium, per messem intelligamus finem. In utroque salutis est causa. Alterum sine altero imperfectum est; quia ubi principium est, finis quaeritur; nec potest esse sublato fine principium, et finis in principium recurrit... Anima autem voluptuariis, hoc est sapientiae fructibus alitur: cui iterum, ut corpori nostro contrarium frigus et aestus; ita timor et iracundia videntur adversa. Sed quia in corpore est, necesse est et iracundiam habere et timorem, nec potest sine hac esse cor-

Իսկ առ ՚ի միտս, սկիզբն է սերմ, և հունձք՝ կատարածն . և կատարածն և սկիզբն՝ երկրորդն պատճառք են փրկութեան . քանզի մին առանձինն անկատար է . վասն զի սկիզբն կատար խնդրէ, և կատարածն ՚ի սկիզբն կոյս թաւալագոյն է : Իսկ ցուրտ և տոթ՝ ձմեռն և աշուն աղէ : Բանդի բոցաւ գոյն է աշունն, քանզի յետ տարեւորաւ կանին անցեալ կայ, զհրաձեն ցրտացուցանելով : Իսկ նշանակաւ ՚ի վերայ ոգւոյ՝ ցուրտն երկիւղ և ահ երեւցուցանէ, զողուն և սոսկուն գործեցեալ . իսկ տոթն՝ բարկութիւն . քանզի բարկութիւն և սրտմտութիւն բոցաձէ է և հրագոյն . քանզի պարտ է և սոցա լինել և կալ մնալ միշտ ընդ եղելուն և ընդ ապականեցելուն . քանզի ամառն և գարուն ՚ի պտուղս զատեալ որոշեցան . գարունն ՚ի սերմանց կատարելութիւն, իսկ ամառն ՚ի պտղոցն և ՚ի պտկոց : Եւ սոքա ՚ի վերայ մտաց տեւեալ լինին նշանակաւ . որ կրկնակս բերեն պտուղս, զհարկաւորսն՝ այն որ ՚ի գարնայնում ժամանակին, իսկ որք ըստ աւելորդ ստացուածոցն են՝ իբրու յամարանի : Եւ աղջաւոր կերակուրդ՝ իբրու թէ մարմնոյ, որք ՚ի ձեռն գարնանոյն ՚ի սերմանցն, և զմիտսն՝ ՚ի ձեռն առաքինութեանցն . իսկ որք ըստ առաւելութեան, որպէս որք ՚ի ձեռն ծառոցն պտուղք ամարանւոյ մարմնականը, ոգւոց՝ զմարմնականսն և զարտաքոյն բարին . քանզի սպասաւոր լինին արտաքոյքն՝ մարմնոյս . իսկ մարմնոյս՝ ոգւոյ, իսկ մտացն՝ այ . բաց տիւ և գիշեր՝ չափք ժամանակաց և թուոց . և ժամանակ և թիւ յար կան մնան, և նշանակ է տիւն՝ լուսատեսիլ խորհրդոյն, և գիշեր՝ խաւարային անզգամութեանն :

Ad mentem vero, semen principium est, et messis finis; principium autem et finis, ambo concurrentes, salutis sunt causae: unum enim solum imperfectum est, quia principium finem exigit, et finis versus principium acclivior est. Frigus autem et aestus, hyemem et autumnum peragunt: nam flammeus est autumnus, ita ut post anniversarium succedens, igneum (aestum) frigefacit. Symbolice vero circa animum, frigus timorem indicat, terrorem ac tremorem causans; aestus autem iram, quia iracundia flammae ignisque figuram praefert. Oportet enim ista quoque fieri, et permanere semper cum factis corruptisque. Quoniam aestas et ver pro fructibus destinata sunt; ver ad seminum perfectionem, aestas autem fructuum et papillarum arborum. Haec sane super mentem symbolice discernuntur, duplicem proferentes fructum, necessarium vernali tempore, et superfluum computatum aestate. Cibus itaque necessarius fere est pro corpore quidquid producitur in vere ex seminibus, sicut pro anima virtutes. Quotquot autem per excessum veniunt ex arboribus fructus aestate, praeter corpus animo quoque ferunt bona corporalia ut externa; haec enim externa serviant corpori, corpus autem animo, animus Deo. Dies vero et nox mensurae sunt temporum ac numerorum; tempus autem et numerus continuo constant. Dies indicat lucidum consilium; et nox tenebrosam insipientiam.

“ porae necessitate naturae . . . Die quoque et nocte quod ait, per diem intelligis illuminan-

“ tem virtutem, per noctem recognoscis tenebrosam insipientiam “.

Երբ որհնէ վնայ և զորդին՝ ասելով, Բնէ
ցէ և բազմացարձաւ, և լցէ զերկիր, և
տիրեցէ դժաւ. և ահ յեր և երկել եղիցի՝ ի
վերայ գաղանայ և թռչնոց և սողնոց և
յնանց, զորս ընդ ձեռամբ յերով երուս:

ԾԶ. Ուայս աղօթս և ի սկզբան լինելով
Թեան յաւուրն վեցերորդում, այնմ որ ըստ կերպարանի՝ մարդոյ բաշխեալ տայ. քանզի ասէ. և որպիսի ըզմարդն, ըստ յերպարանայն այ որպիսի անաս, որպիսի և եգ որպիսի անաս. և որհնէայ անաս ան ասելով. աշեցէ և բազմացարձաւ, և լցէ զերկիր, և տիրեցէ դժաւ. և իշխեցէ յնանց և թռչնոց և սողնոց երկրի: Իսկ արդ ոչ արդեօք ի ձեռն սոցա յայտնապէս զեկոյց, զի երկրորդի մարդկան լինելով Թեան իբրու սկիզբն եղեալ զնոյ՝ հանգիտապատիւ համարի այնմ, որ ըստ կերպարանին յաւաքնումն եղէ: Բրդ զըսկիզբն զերկրաւորացն ըստ զուգու Թեան բաշխեալ ետ այնմ և սմն: Եւ զգուշեալ սպասէ, զի զայն որ ի ջրհեղեղին

Cur benedicens (Deus) Noe, et filiis ejus, dixit: Crescite, et multiplicamini, et replete terram, et dominamini ejus, et terror vester ac tremor sit super bestias, et volatilia, et reptilia, et pisces, quos dedi sub manu vestra?

LVI. Hoc votum et in principio creationis die sexta elargitus est homini ad imaginem suam facti¹. Dicit enim (Scriptura): *Et fecit Deus hominem, ad formam Dei fecit eum; masculum et faeminam fecit eos. Benedixitque illis Deus, dicens: Crescite et multiplicamini, et replete terram, et subijcite eam, et dominamini piscibus, et volatilibus, et reptantibus super terram. Atqui nonne per haec evidenter indicavit, quod secundae quasi facturae hominum principium compertum Noe aequalem in honore ratum habet cum illo, qui secundum formam suam primum factus est? Principium itaque terrestrium esse pariter distribuens concessit illi et isti. Tu autem diligen-*

1 S. Ambr. de Noe et arca. c. xxiv. n. 86.
» Haec praerogativa potestatis in ceteris animalibus videtur hominibus adtributa et in superioribus partibus. Sed eo loco ubi dixit quod Deus hominem fecit, dicitur: *Masculum et faeminam fecit eos, et benedixit eis dicens: Crescite et multiplicamini, et replete terram, et dominamini ejus, et potestatem habete super pisces maris, et volatilia, et bestias terrae, et reptilia*. Quod eo admonui, ut intelligas generationem expressam: unam secundum imaginem Dei, alteram secundum signum de luto terrae. Denique illa creatio hominis de luto terrae videtur esse facta post mundum, postquam requievit Deus ab operibus suis. Sero quodammodo terrenae statuae signum gignitur. Non erat pluvia super terram, nec homo terram operabatur. Tunc de limo terrae finxit Deus hominem, et insufflavit in faciem ejus spiritum vitae, et factus est homo in animam viventem. Ille autem sexto die, quasi perfecto numero quo omnia conclusa sunt opera Dei; quasi perfecta operatione constitutus homo secundum imaginem Dei est, cui etiam iste comparatur qui in diluvio ju-

» stus inventus est. Et ideo supra terrena omnia eum constituit Deus, sicut et illum ad imaginem Dei factum... Altior autem sensus habet, quod justus magnitudine et multitudine virtutis augetur, atque doctrina; et replet terram, quasi cor quoddam in quo sit receptaculum intelligibilem. Ita nihil vacuum sapientiae esse patitur, quod insipientia possit invadere. Domitis igitur non solum terrenis omnibus passionibus, sed etiam sensibus corporalibus, bestias quoque sibi quodam terrore subijcit et timore, in quibus species videtur inesse malitiae atque feritatis. Immitis enim et agrestis est omnis malitia, et inflatur aerio quodam tumore. Nec illud obscurum, quod reptilia quaedam lethalium quandam habent speciem passionum, a quibus venenum quoddam menti videtur infundi. Omnibus ergo his imperat justus quibus non commiscetur: sed coercet ea, si mens ejus non delectatione, non cupiditate ducatur, non tristitia, et timore frangatur; non etiam luxuria atque deliciis tamquam lubricum et caducum vitae hujus agat cursum, sed continentia et temperantia abigat a se vir sapiens hujusmodi passiones.

արդար՝ Թագաւորն երկրաւորացն եւ կաց, հանգիտապատիւ եցոյց ոչ ստեղծելունն եւ ոչ հողեղինին, այլ այնմ որ ըստ տեսակի եւ ըստ կերպարանի արդարեւ անմարմին էին էր. որում եւ զիշխանութիւն տայ, Թագաւոր կացուցեալ ոչ զստեղծեալն, այլ զայն որ ըստ կերպարանին եւ տեսլեան է, որ է անմարմին. վասն որոյ եւ լինելութիւն այնոր որ ըստ տեսլեան անմարմին՝ վեցերորդ աւուրքն ազդեալ է ըստ կատարեալ Թողոյ վեցին. իսկ ստեղծելոյն յետ աշխարհիս կատարելութեան եւ յետ աւուրց ծննդեանն բոլորեցուն յեօթնեորդ օրն. քանզի ապա ուրեմն հաւակ յետոյ ստեղծուածն լինի ՚ի հողեղէն առնապատկերին: Արդ յետ աւուրցն ծննդեանն յեօթնեորդին աշխարհիս ասէ, քանզի ոչ գեղաց Թէ յերկր, եւ Բարդի՛ որ Գործէր յերկր. ապա՝ եւ սորդ Թէ զԲարդն հող յերկր. եւ Գեղաց յերկրս նորա զանկնայ. եւ եղև Բարդն յոգի կենդանի: Արդ որպէս նմին Թագաւորութեան արժանի լինի ըստ պատկերին տեսլեան մարդոյն՝ երկրորդի լինելութեան մարդկան ազգին սկիզբն, ազդեալ է ըստ Ճառիդ, որպէս բերէ:

Իսկ զառ ՚ի միտման հատուցանելի է այսպէս. կամի՛ Թէ ոգիք մտաւուաց աշխարհն մեծութեամբ եւ բազմութեամբ առաքինութեանցն տեսլեամբք. եւ լընուլ իբրեւ զերկիր զմիտս տեսլեամբքն, ոչինչ ունայն եւ Թափուր Թողեալ մասն յանգգամութեանցս. եւ տիրել եւ իշխել հողեղէն մարմնոյն եւ զգայութեցն. եւ ահ եւ երկիւղ գործել ՚ի գաղանս, որ չարութեանցն է Թեւակոխումն կամաց. քանզի անընտանի եւ վայրենի չարութիւն է, եւ հաւուցն՝ որք ՚ի Թեթեւութենէն համբառնան խորհրդով, որ

ter attende, quod hunc, qui sub diluvio justus rex terrestrium extitit, aequalem in honore demonstravit esse non ipsi creato et terreno, sed illi qui secundum similitudinem et formam veri Entis incorporei erat: cui etiam potestatem praebebat, regem constituens non ipsum creatum (sive fictum de limo), sed illum qui secundum formam ac similitudinem est, id est incorporeus¹. Quapropter et creatio ejus, qui secundum formam incorporeus est, per diem sextum notata fuit juxta perfectum numerum sex: illius autem creati post mundi perfectionem, postque generationem universorum, die septimo; quia post demum fingitur terrena statua virilis. Post itaque dies generationis, septimo (die) mundi dicit, *Non enim pluerat Deus super terram, et homo non erat, qui operaretur terram*. Deinde, *formavit autem Deus hominem limum de terra, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitae, et factus est homo in animam viventem*. Quomodo ergo eidem regno dignus efficitur secundum imaginem formati hominis istud principium secundae facturæ hominum, indicatum fuit juxta litteram referentem.

Ad mentem vero explicatio reddenda restat hoc tenore. Vult, ut animae sapientium crescant magnitudine et multitudinem speciei virtutum, repleantque mentem velut terram iis speciebus, nullam vacuum ac inanem relinquentes partem pro insipientia; atque dominantur et subjiciunt terrenum corpus et sensus ejus, et terrorem ac tremorem inferant bestiis; id est praevalere voluntatem supra malitias, quoniam indomestica ac ferina malitia est: itidem (dominari) volatiliis, quae ob levitatem extolluntur

¹ Distinctio haec Philonis arbitraria, sive allegorica patet ex praemissis sub initio primi sermonis in Genesim.

Թափուր և ունայն հպարտութեամբ են, յառաջագոյն զինեալք փնաս առնեն մեծամեծ՝ ոչ երկեղիւ արգելեալք . այլ և սողնոցն՝ որ նշանակ թունաբեր ատիցն է . քանզի ոողի ընդ ամենայն ոգի և հեշտ ցանկութիւնք և բաղձանք և տրտմութիւն և երկիւղ, խոցոտելով և ծակոտելով և վիրաւորելով . և ձկամբքն, այսինքն ասեմ որք զխոնաւ և ըզվիժանուտ կեանս ախորժելով ընդու նին կամօք, այլ ոչ զժուժկալականն և զառողջամիտն և զտեղ :

Ինչէ՞ր զամենայն սողան, որ է կենդանի, քեզ
լեցի առէ 'ի կերպոյ :

Եւ . Սրկին է բնութիւն սողնոց . մին թունաբեր է, և միւսն ընտանի : Թու նաբեր՝ օձիցդ է, որ փոխանակ ոտից որովայնիւ և կրծիւք վարի 'ի քարշ գնալով . և ընտանի՝ այնոցիկ, որք ունին կարթ վերագոյն քան զոտան : Դառդայդ է : Իսկ առ 'ի միտս, սողնոց նմանեալ լինին պղծոցն՝ ախտք . իսկ մաքրոցն՝ բերկրութիւն . քանզի առ հեշտ ցանկութեան ախտ՝ լինի բերկրութիւն, խնդութիւն . իսկ առ ցանկութեան՝ կամք, խորհուրդ . իսկ առ տրտմութեան՝ խայթումն, և զկծումն . իսկ առ փափաքման՝ երկեղածութիւնն : Ինչդ ախտք այնք (կամ այնք ախտքն) մահս և սպանումն սպառնան 'ի վերայ ոգւոց . իսկ բերկրութիւնքն կենդանի են արդարեւ, ըստ որոց և ինքն իսկ նա զեկոյց այլաբանելով, և կենաց են պատճառք՝ որ ստացեալ ունին զնոսա :

1 S. Amb. ibid. n. 88. « Cognosce alia esse
» reptilia venenata, alia mansueta . De mansuetis
» igitur reptilibus accipe, quae etsi non omnia
» ventre et pectore repunt sicut colubri, tam
» exiguos tamen pedes habent, ut repere magis
» quam ambulare videantur . Ergo venenatorum
» reptilium similes immundas in corpore accipe
» passiones, mansuetorum autem decoras . Omnis
» enim affectus qui est praeter deformis delecta-
» tionis illecebram, passio quidem est, sed bona

animo, et inani superbia jam armata, damna ferunt maxima, vix impedita terrore: necnon reptilium, quae sunt symbola vitiorum exitialium; repunt enim per totam animam concupiscentia, desiderium, tristitia, et timor, ferientes ac pungentes: sicut etiam piscibus signantur illi, qui humidam ac mollem vitam auide colunt, minime vero sobriam, sanam, et durantem .

Cur omne reptile, quod vivit, vobis erit, inquit, in cibum?

LVII. **D**uplicis naturae sunt reptilia¹; unum venenosum, alterum domesticum: venenosi sunt serpentes, qui pedis loco, ventre et pectore utuntur reptantes per terram: domestici vero illi, qui habent crura (vel hamos) supra pedes . Littera talis est . Ad mentem vero, reptilia imitantur foeda, vitia; munda autem, gaudium: apud enim affectum concupiscentiae erunt gaudium et laetitia²; apud desiderium voluntas et consilium; apud tristitiam punctio et compunctio; et apud aviditatem timor . Affectuum perturbationes itaque tales mortem ac necem minantur animis: gaudia vero vivunt utique, quemadmodum et ipse monuit per allegoriam, et vitam afferunt possidentibus se .

» passio . Cupiditas mollior, et ira, et timor,
» hae noxae animae passiones sunt: affectus au-
» tem innoxii, passiones bonae sunt . Et his vi-
» vendi quidam nobis usus ministratur, et cau-
» sa: harum cibo utimur ad vitae gratiam, ha-
» rum epulis delectamur .

2 Gloss. simul cum sequentibus sic intelligit .

* Այս մտքուր հոգւոյն է հեշտ ցանկութիւնն . և ցանկութիւնն՝ որ առ եմ, ունի և զկամս և զխորհուրդս ॥ « Haec purae animae est concu-

Օ քնէ է, իբրեւ զբանջար խորոյ երոս ցեղ
զամենայն :

*Quid est, Sicut olera pabuli dedi vobis
omnia?*

ԾԸ. Ոմանք ասեն, ի ձեռն այնր՝ իբ-
րոս զբանջար խորոյ երոս ցեղ զամենայն, մնա-
կերուծիւն հրաման տալ : (Լայց ես՝ զի
թէն զայս թուլացուցանէ, նախ առա-
ջին և հարկաւոր զբանջարոցն պէտս և
րինադրել ազգեցեալ կարծեմ, բայց
զայլն աւելորդ յաւելուածս՝ ի տե-
սակո բանջարոցն տարեալ հանէ առանց
օրինադրելոյ : Եւ յիշում ազգի
ըստ ընտրութեան մարդկան և իմաս-
տութեան ցանկացեալք կրթեցան, առ-
որս ժողովալութիւն կրօնիցն պատ-
ուեալ է, այլ ամենայն մարդկան, զորս
անհնար էր առ հասարակ զամենեւին
արգելուլ ի մնակերութենէ : Բայց թե-
րեւ և ոչ յազապ կերակրոյ բանս է,
այլ յազապ իշխանութեան. քանզի և
ոչ ամենայն ինչ ուտելի է՝ որ բանջար
է. և ոչ ամենայն կենդանեաց հաստա-
տուն է կերակուր և անսխալ. քանզի
տեսանէր զթունաբերսն և զմահաբեր-
սն, որք և նոքա յամենեցունցն են :
Եւ զի մի գուցէ այսպէս ասէ, տուեալ
և հնազանդեալ զանասուն կենդանիսն
մարդոյն, որպէս բանջար սերմանեմք և
տածեմք մշակութեամբ :

LXII. Nonnulli dicunt^r, per illud,
quasi olera pabuli dedi vobis omnia, esum
carnis permissum fuisse. Ego tamen,
etiam si id quoque dimiserit, ante omnia
sicut necessarium olerae (sive graminis)
usum lege constituere velle puto; alia ve-
ro additamenta superflua sub specie gra-
minis concludit sine legislatione. Nunc
autem usu venit^a non uni soli nationi in-
ter gentes selectas cupidasque sapien-
tiae, apud quas continentia religiosa ho-
noratur, sed universis hominibus: quos
fieri nequit universim cohibere ab esu
carnis. Verum tamen fortassis neque de
cibo est praesens sermo, sed de potesta-
te habenda: etenim non omne vescibile
est, quod gramen est, neque omnium
viventium constantium constans est ci-
bus et infallibilis: quoniam videbat et ve-
nena mortiferaque, quae etiam sunt
de numero omnium. Forte itaque, in-
quam, haec vult dicere, data fuisse
omnia animalia bruta sub hominis obe-
dientia, sicut gramina seminamus cura-
musque per agriculturam.

» piscencia (vel voluptas): desiderium autem ad
» Deum tendens habet voluntatem et consilium «.

» S. Ambr. de Noe et Arca. c. xxv. n. 89—91.
» Sunt enim qui putant quod olera ad escam
» nobis Dei nutu adtributa videantur, quo his
» magis quam carnalibus epulis uti debeamus:
» ego autem libenter his acquiescerem, ut gene-
» ri hominum ad parcimoniam magis et tempe-
» rantiam olerum usus inoleceret; nisi viderem
» ab his qui non libenter accipiunt, posse re-
» ferri mihi, quia non omnia olera escae homi-
» num inveniantur accommodata. Deinde quia non
» omne hominum genus sapientiae et continen-
» tiae amore ducitur, ut continentiam sequi pos-

» sit. Et ideo quod generale praeceptum est, ad
» portiunculam paucorum hominum derivare non
» possumus; omnibus enim hominibus hoc prae-
» ceptum datur... Sed quemadmodum et olera
» non omnia ad escae usum habilia sunt, ita
» etiam non omne vivum reptile accommodum
» ad usum epulandi... Quod autem ad altiore
» sensum pertinet, hoc est, unde magis dictum
» est quod irrationabiles passionibus ita debeant
» menti sapientis, ut olera rustico, esse subje-
» cta; atque ita his utamur tamquam reptilibus
» cogitationibus, ut agricola oleribus «.

^a Vel, mandati vis accommodatur.

Օգնէ է, Սիւ արեամբ ոգւոյ ու
արեմբի :

Quid est, Carnem in sanguine animae
non comedetis? ¹

Եւ Սիւրեւեցաւ ի ձեռն այսորիկ ազգել, զի ոգւոյ գոյացուծիւն է արիւնն. բայց ոգւոյ զգայականին և կենդանականին, ոչ այնքա՛ որ ըստ առաւելագանցութեանն ասացեալ է՝ որ է բանականն և իմանալի : Վանդի երեք մասունք են ոգւոյ . է որ սննդական է, և է որ ըզգայական, և է որ բանական : Սիւրբաւականին՝ անձային ոգւոյ գոյացուծիւն է ըստ անձաբանին . քանզի յաշխարհաբարութեան ասէ, թէ Էփեսոս ի դէմն Կոբա զլափառան շունչ կենայ : Իսկ զգայականին և կենդանականին՝ արիւնն է եղութիւն . քանզի ասէ յայլու՝ վայրի, թէ ամենայն ոգւոյ մարմնոյ արիւնն է : Տիրաւ

LIX. Visum est per hoc monere, quod spiritus (vel animae) substantia sanguis est²; spiritus tamen sensibilis et vitalis, non ejus qui secundum excellentiam dicitur, is est rationalis et intellectualis. Tres enim partes sunt spiritus (sive animae humanae), una nutritiva, altera sensibilis, tertia rationalis. Rationalis ergo divini spiritus substantia est secundum Theologum (Moysen): nam in ipsa mundi creatione dicit, quod *insufflavit in faciem ejus spiraculum vitae*, sicut constitutum ejus. Sensibilis autem et vitalis (spiritus) sanguis est essentia; dicit enim alibi, quod *omni spiritui car-*

¹ Fragm. ex Joan. Monacho. adductum in fine op. Philonis Gr. Lat. pag. 68. Τί ἐστὶν ἐν αἵματι ψυχῆς κρέας οὐ φάγεσθαι; Ἐοικε διὰ τοῦτου δηλοῦν, ὅτι ψυχῆς οὐσία αἷμα ἐστὶ. ψυχῆς μέντοι τῆς αἰσθητικῆς, οὐχὶ τῆς κατ' ἐξοχὴν γινομένης, ἥτις ἐστὶ λογικὴ καὶ νοερά. Τρία γὰρ μέρη ψυχῆς. τὸ μὲν θρεπτικόν, τὸ δὲ αἰσθητικόν, τὸ δὲ λογικόν. Τοῦ μὲν οὖν λογικοῦ τὸ δεῖον πνεῦμα οὐσία, κατὰ τὸν θεολόγον. Φησὶ γάρ, ὅτι ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. Τοῦ δὲ αἰσθητικοῦ καὶ ζωτικοῦ τὸ αἷμα οὐσία. Λέγει γὰρ ἐν ἐτέροις, ὅτι ψυχὴ πάσης σαρκὸς αἷμα ἐστίν. καὶ κυριώτατα ψυχὴν σαρκὸς αἷμα εἶρηκε. Περὶ σάρκα δὲ ἡ αἰσθησις καὶ τὸ πάθος, οὐχ ὁ νοῦς καὶ ὁ λογισμὸς. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν αἵματι ψυχῆς μνηύει, ὅτι ἑτερόν ἐστι ψυχὴ καὶ ἑτερον σῶμα. Ὡς εἶναι ἀψευδῶς ψυχὴν μὲν οὐσίαν πνεῦμα, μὴ καδ' ἑαυτὸ δὲ χωρὶς αἵματος τόπον ἐπέχειν, ἀλλ' ἐμφέρεσθαι καὶ συγκεκράσθαι αἵματι.

² S. Ambr. ibid. n. 92. « Plerique . . . sanguinem esse animam dicentes, istam utique animam qua vivimus, quae est sensibilis, non illam animam quae rationalis et intelligibilis interioris hominis aestimatur . . . Nos igitur hujusmodi divisionem teneamus; ut separemus quod est rationabile animae, cujus substantia divinus est spiritus, sicut ait Scriptura: quia *insufflavit in faciem ejus spiritum vitae*: esse (vel, est) autem in ea nutrimentum quoddam vitale quo hoc corpus animatur, esse etiam delectabile. Illarum igitur et vitalis et delectabilis animae partium substantia sanguis appellatur

» a quibusdam; licet etiam Scriptura dixerit : « *Anima totius carnis sanguis est.* (Levit. xvii. n. 11.) Proprie igitur animam carnis sanguinem appellavit. In carne enim delectatio et passio est, non mens et ratiocinatio. Tamen si diligenter intendas, hic locus illum explanat. Cum enim hoc loco animam sanguinem dixerit, utique significavit aliud esse animam, aliud sanguinem, ut sit animae substantia spiritus vitalis: sed ipsum spiritum vitalem non per se tantum et sine sanguine usum adferre vivendi, sed commisceri sanguini; quia sunt quae vocantur arteriae velut receptacula spiritus, quae non solum aerem purum amplectuntur; sed etiam sanguinem, sed minorem longe sanguinis portionem. Gemina enim cum vasa sint, aliud est venae quae φλέψ Graece appellatur, aliud arteriae. Vena plus habet sanguinis, quam spiritus, hoc est φλέψ: arteria minus habet sanguinis, multo amplius spiritus. Jam temperatio pro diversitate naturae est hominum singulorum. Altior autem sensus delectare te debet, qui significat sanguinem animam ideo dictum, quia sanguis calidus et ignitus est, sicut est virtus. Quicumque igitur studio fuerit virtutis accensus, et vaporem laudis adsumserit, omnes delicias ventris excludit . . . Quisquis autem negligentior tamquam lubricum et aquosum vitae istius fuerit cursum secutus, quasi si amissis vestigiis in uterum decidit et ventrem. Itaque ea quae sunt terrena desiderat, cibi caelestis alienus &.

զոյն և իսկազոյն՝ մարմնոյ ոգւոյ (կամ սգի) զարիւնն ասաց. և ՚ի մարմնին ըզգայութիւն և ակտք, ոչ միտք և ոչ խորհարդք: Բայց սակայն և յարեանն ոգւոյ՝ զեկուցանէ, զի այլ է ոգի, և այլ արիւն. մինչ զի գոլ ոգւոյ ճշմարտութեամբ անշուշտ էութիւն հոգի. իսկ հոգին ոչ ինքն ըստ ինքեան առանձինն առանց արեան տեղի անցեալ ունի, այլ անկեալ կրի և խառնեալ է և զանգեալ արեամբ: Եւ քանզի շնչաբեր երակք շնչոյն ամանք ոչ օդ միայն ունին յինքեանս անխառն և մաքուր, այլ և արիւն. բայց թերեւ նուազ: Բանդի երկու են ամանք, երակք և շնչափողք. երակն արիւն առաւել ունի՝ քան ըզշունչ. իսկ շնչափողքն շունչ առաւել՝ քան զարիւն. բայց յերկոսին յամանն խառնուածն առաւելան և նուազին զանազանեալ է: Դառդ այդ է: Իսկ առ ՚ի միտս, արիւն ոգւոյ կուէ զքերմն սորա և զարտաշիկացեալն առաքինութիւն կանգնութիւն. իսկ այն՝ որ այսու իմաստութեամբն լի է, քամահէ զամենայն կերակրօք և զամենայն հեշտ ցանկութեամբք, որք միանգամ որովայնի են, և կամ այնոցիկ որ ընդ որովայնի: Եւ քանզի արձակեալ և հեշտացեալ զօրէն իմն հողմոյ, և սառուցեալ վանն հողք պղերգութեան և խոնաւ կենաց, ոչինչ այլ անկաւ յորովայն, զօրէն սողնոյ զհող և որք առ հողով են հագածեալ լիզելով, անճաշակ եղեալ յերկնային կերակրոյն՝ վախճանելով զկեանս իւր, որում հասանեն իմաստասէր ոգիքն:

nis sanguis est. Proprie profecto carnis spiritui (vel spiritum) dixit sanguinem; eoquod in carne sunt sensus et affectiones, non intellectus, non cogitationes. Verum et per spiritum sanguinis notificat, quod aliud est spiritus, et sanguis aliud; ita ut animae essentia veraciter ac indubie spiritus sit: is autem spiritus non per se seorsum sine sanguine locum tenet (in corpore), sed contextus est ac commixtus sanguine. Sicut etiam venae spiramen referentes, ut vasa spirationis, non aera solum ac purum praeferunt, verum etiam sanguinem, quamvis forsaminus. Duo enim vasa sunt, venae, et canales spiraminis; vena plus habet sanguinis, quam spirationis; canales autem spiraminis spirationem magis, quam sanguinem: temperatio itaque in utroque vase ut plus et minus distincta est. Littera haec prodit. Ad mentem vero sanguinem animae vocat ferventem istius ac ignitam virtutem fortitudinem¹: qui autem hac sapientia plenus est, contemnit omnem cibum, et omnem voluptatem ventris, aut eorum quae sub ventre². Quod si dissolutus quis fuerit, et volubilis ut ventus, atque rigescens ob segnitiam vitamque humidam, nihil aliud agit, nisi cadens super ventrem tamquam reptile super terram ac terrena avidè elinguit, sine gustatione de cibo caelesti vitam concludens, quem sortiuntur animi sapientiae studiosi.

¹ Կանգնութիւն, vox anceps, fortitudo a nobis exposita, poterat etiam verti, vigor vel in vigore, aut rectitudinem.

² Vide et supra pag. 10. eundem loquendi modum, quem et Nazianzenus usurpat.

Օխնէ, Օքեր արեւն զոգոյ քերոյ խն-
դրեցից յամենայն գաղտնայ, և 'ի քեանեկ
հարոյ եղբօր:

*Quid est, Sanguinem animarum vestra-
rum exquiram ab omni bestia, et de
manu hominis fratris (sanguinem, sive
animam)?*

Կ. Երկու դասք դրոժողաց են. մին
գաղանաց, և միւսն մարդկան. բայց սա-
կաւ ինչ քնասեն գաղանքդ, վասն զի
ոչինչ ունին աւ այնոսիկ՝ որոց դրոժեն
կամին՝ ընտանութիւն. և մանաւանդ
զի ոչ ընդ իշխանութեամբ է, այլ իշ-
խանաց դրոժէ: Եւ եղբարս կոչեաց ըզ-
մարդիկ դաւողս, երիս իմն երեւցուցա-
նելով: Եւ զի ամենեքին եմք մարդիկ
ազգակիցք և եղբարք՝ ըստ վերին ազ-
գակցութեանն կալուածոց ընտանա-
ցեալք. վասն զի միոյ մօր բանականն
բնութեան վիճակ ընկալաք: Եւ միւսն,
զի գրեթէ յոլովք և մեծամեծք լինին
կռիւք և դրոժունք այնոցիկ՝ որք յա-
րենէ առ միմեանս, և մանաւանդ եղ-
բարք, կամ յաղաքս վիճակաց ժառան-
գութեանց, կամ յաղաքս 'ի տոհմն
պատուոց: Վնազի տոհմական պատե-
րազմ իբրու զի չարագոյն են քան զօ-
տարականաց. վասն զի ըստ բազում
հմուտ տեղեկութեան կռուոյ լինին.
առ ճշմարտութիւն՝ սոքա են բնակքս
եղբարցս, որք տեղեկք են, որովք
յարձակմամբք 'ի կիր առնլի է 'ի մար-
տըս: Եւ երրորդ, թուի ինձ այժմ զա-
նունս 'ի մէջ առնուլ զեղբարք՝ առ առ

1x. Duplex agmen fraudantium est¹,
unum bestiarum, alterum hominum: pau-
lo minus tamen laedunt bestiae; quia
nullam habent cum eis, quos defraudare
cupiant, familiaritatem; maxime quod
non sub principatu cadunt, sed princi-
pes demoluntur². Fratres autem voca-
vit homines occisores, tria haec indicans:
Primum, quia omnes nos homines co-
gnati sumus fratresque secundum super-
nae cognationis relationem sibi invicem
adhaerentes; unius enim et ejusdem
matris naturae rationalis sortem assecu-
ti sumus. Secundum, quia plurima fere
atque magna accidunt dissidia insidiae-
que inter consanguineos, potius autem
fratres, sive ob partitionem haeredita-
tis, sive ob dignitatem in familia (prae-
eminentem): quoniam gentilis pugna
pejor utique aliena est, eoquod cum
multa peritia rerum internarum ferun-
tur ad congressum praelii; fratres vere
ex natura genuini, satis conscii quo im-
petu utendum sit in praesenti marte.
Tertium autem, ut mihi videtur, nomen
nunc usurpat fratrum, ad monendam
implacabilem ac severam poenam homi-

1 Eadem fuse prosequitur D. Ambr. loc. cit.
c. xxvi. n. 94—97. sed quia sensum potius
observat, quam verba, omitto integrum locum,
paucis his notatis. » Bestiali malitiae compara-
» vit, immo etiam acervavit iniquitatem hominis
» ultra bestiarum feritatem. etc. . . Eadem enim
» natura omnium mater est hominum; et ideo
» fratres sumus omnes, una atque eadem matre
» generati, cognationisque eodem jure devincti.
» etc. . . magis ab his periculum pertimescen-
» dum qui fraterno sibi jure sociantur. Hinc
» etenim insidiae, etc. . . Tertium est quod in
» eo fratrem dixit, non quod dignus pietatis no-
» mine parricida sit: sed quo magis pietatis gra-
» vetur vocabulo, atque inde fiat scelera incre-

» mentum, quo justior sit vindicta scelesti. etc. . .
» Altiore autem sensu hoc intelligimus, non so-
» lum ab extraneorum insidiis, verum etiam a
» nostris, hoc est domesticis cogitationibus no-
» bis cavendum. Deinde observandum nobis non
» solum a malitia mentis, verum etiam ab ipsis
» sermonibus nostris, etc. «

2 Arm. cadit . . . demolitur; ubi subintelligi-
tur, natura bestiarum: quamquam Gloss. volue-
rit intelligi hominem, cum dicat: » Եւ ընդ
իշխանութեամբ մարդս, այլ որպէս 'ի իշխա-
նէ երկնչին գաղանքն Եւ » Non est sub potesta-
» te homo, sed velut principem metuunt eum
» belluae «. Probanda esset sententia, si verba
auctoris faverent ei .

հաշտ և աններելի պատիժ պատուհասից այրասպանացն, զի առանց ողորմութեան զայն ինչ զոր գործեցին՝ կրեցեն. զի ոչ օտարս, այլ հարազատ եղբարս սպանին: Եւ ամենաբարւոյն այցելու վերակացու և ակնածու լինել ասէ առնասպանեցելոցն զնձ. քանզի եթէ և մարդիկ քամահեցեն և արհաւիրհեցեն զվրէժն առնուլ, սոքա մի յանհոգս լիցին՝ իբրու թէ ճողորեալք պիղծք վիրազքն ապրել կարծեցեալք, այլ գիտացեն, զի 'ի մեծ յատեան դատաստանի յառաջագոյն ըմբռնեցան յնձային դատաստանին 'ի վիրազացն յարուցելոյ 'ի վրէժինդրութիւն յաղագս այնոցիկ՝ որ անիրաւ և անարժան անցան կրեցին: Շառդ այդ է: Իսկ առ 'ի միտս՝ զարժանաւորութիւն մարութեան սգոյն, և որ կարող է ապրել յանվճար և յանտանելի ապականութենէ, հաշտն և բարերարն և մարդասէրն և միայն փրկիչն՝ ասէ ոչ անտես առնել. այնոցիկ, որ շուրջ են ամենայն թշնամիքնորայ, 'ի բաց հալածեալ՝ քայքայեաց զգազանս, և զմարդիկ եղբարս. քանզի գազանք նշանակաւ են՝ որ վայրենացեալքն են, և սպանմունս չարութեան սպառնան. իսկ մարդիկ և եղբարք՝ որք միբնութիւն խորհուրդքն են, և որք ըստ արարեցութեան 'ի ձեռն լեզուիս և բերանոյս հնչին բանք. քանզի աղքակիցք են. և վասն այնորիկ անհնարին հասուցանեն արկածս աղետից, ոչինչ թողլով՝ ոչ բան և ոչ գործ՝ որ 'ի չարչարանս երթայ:

cidis servatam, ut sine misericordia id quod fecerunt, patiantur; non enim alienos, sed germanos fratres necaverunt. Optime sane praesidem ac inspectorem a viro occisorum¹ dixit Deum; nam etsi homines despiciant ultionem, ne isti negligenter se gerant, quasi vero evaserint periculum impuri homines ferini, tamen sciant, quod in majori tribunali justitiae jam pridem prehensi sunt, in divino videlicet iudicio surgente in vindictam malignorum pro defensione eorum, qui injuriosa ac indigna sustinuerunt. Littera sic se habet. Ad mentem vero, meritum puritatis animae, cui convenit evitare incessabilem ac importabilem corruptionem, propitius ille ac beneficus, humanissimus solusque salvator, non despicit ait, sed omnes qui circumstant inimici ejus, expellens disperdit, bestias, et homines, fratres appellatos. Bestiae namque sunt symbolice furiosi mortem malam minitantes; homines autem et fratres tam singulae cogitationes, tam quae ore et lingua prolata verba, quia cognata sunt, et consequenter ingentia adferunt mala exitiosa, nullum reliquentes nec verbum nec opus sine laesione.

¹ Cod. C. առնասպանեցելոյն. a viro occisi. Ubi si quis velit intelligere viricidae, vel virici-

darum, tunc pro praemissis vocibus praesidem ac inspectorem, debet reponere ultorem etc.

Օքնէ է, Որ հեղաւ արեան մարդոյ՝ Բոլանաւ
արեան նորա հեղեալ էնի՛ :

Quid est, Qui effuderit sanguinem hominis, pro sanguine ejus effundetur (ipse)?¹

ԿԱ. Ո՛ր է յանցումն առ մեկնու-
թիւնդ, այլ առաւել իմն ցոյցք երեւու-
թի. քանզի ինչ ասէ թէ հեղեալ էնի՛ ի
բն արեան՝ որ հեղաւ արեան. վասն զի որ հե-
ղեալն լինի, հոսի և ցնդի, և զօրութիւն
գոյութեան ոչ ունի : Եւ առակէ՛ ի
ձեռն նորա, զի անարժանազործացն ու
գիւր՝ զմահկանացուի զհետ երթան մար-
մնոցն՝ ապականեալք, ըստ որում իւ-
րաքանչիւրդ ի նոցանէն բնաւորեցաւ
տեսանիլ ապականութիւն ընդունել :
Վնդի մարմինն քակտեալ լուծեալ
լինի առ այնոսիկ՝ յորոց խառնեալ զան-
գեալն է՝ դարձեալ վերտառացեալ .
իսկ գոնդակ և տաժանող ոգին յա-
ծեալ լինի (և) հեղեղատեալ յանա-
ռակ ('ի կեանս) վարուց, և (ընդ)
մանդակից չարիսն, օրինակ իմն անդա-
մոց մասանց, ընդ նմա բնաւորեցան :

Ինչէ՛ր իբրեւ յաղագս այլոց քի ասէ, թէ ի՛նչ
իբրաքան քի արար զմարդն, և ոչ յիւրն :

Quare tamquam de alio quodam Deo di-
cit, ad imaginem Dei fecisse hominem,
non autem ad suam?²

ԿԲ. Լ՝մենաբարւոք և առանց ստու-
թեան այս հրամանն պատասխանոյ յնոյ

LXII. Optime, et sine mendacio hoc
oraculum a Deo datum fuit³: mortale

¹ Gen. ix. 6. Arm. habet, հեղցի արեան նո-
րա. effundetur sanguis ejus. Sed Gr. juxta
Philonem, quem sequutus est Ambros.

² S. Ambr. ibid. n. 98. « Non erravit locu-
tio, sed emphasis est, id est, exaggeratio facta
verborum est, eo quod is qui effuderit sangui-
nem hominis, ipse quasi sanguis effundetur,
quod spem ei posteritatis eripiat; quia sicut
sanguis effusus in terram hac atque illac spar-
gitur, ita impiorum anima corporeae fragili-
tatis more solvatur; quia et de anima dictum
est mortem ejus esse corruptionem, eo quod
gratiae caelestis munere defraudetur, et velut
collisa malitiae scopulis salubritatis suae cor-
pus imminuat ».

³ Obscuritatem A. Codicis, nescio possint ne
diluclare vocabula, quae juxta additiones Cod.
C. uncis adjecimus in textu?

⁴ Ms. C. մեաւորեցոյ մասանց. partium uni-
tarum.

⁵ Gen. ix. 6. tam Gr. quam Arm. in ima-
gine Dei feci hominem. cui adhaeret argumen-
tum auctoris. Locus citatus a Greg. Magistro au-
ctore saeculi xi. Epist. ad Abrehim. * Տէս և
զայս, զիւրդ ոչ ասէ, ի պատկեր իմ արարի,
այլ թէ ի պատկերի քի արարի. զայս ի փիլ-
նէ ուսցիս. քանզի հրեայ էր, և ոչ քրիստոնեայ,
եթէ որպէս ասէ յաղագս բանին քի || : « Vi-
de et hoc, quomodo non dixit, in imagine mea
feci, sed in imagine Dei. Id a Philone discas,
Judaeo viro, non Christiano, quomodo loqui-
tur de Verbo Divino ».

⁶ S. Ambr. ibid. 99. dicta Philonis ambigua
reducit ad constantem fidei veritatem hoc tenore:
« Movet etiam plerosque quod dixerit: Ad ima-
ginem Dei fecit hominem: et non dixerit: Ad

եւեալ է . քանզի մահանացու ոչինչ կերպարանիլ 'ի նմանութիւն առ վեր-
նագոյնն և առ հայրն ամենեցուն կա-
բէր , այլ առ երկրորդն անձ՝ որ է նորա
բան : Վրանզի պարտ է բանականին
մարդկան ոգւոյ՝ տիպ անձային բանին
ձեանալ . վասն զի առաջին բանին՝ ան-
վեհագոյն է , ամենաբանական բնու-
թիւնն . իսկ այն որ 'ի վեր քան զբանն
է , 'ի լուսագունին և յառանձինն իմն
անցեալ կայ 'ի տեսակի , զինչ պարտ
էր եղելոյ նման նորա բերել : Վայց սա
կայն կամի և զայն ազգել , զի իրաւա-
գոյն անձ վրէժ խնդրէ , զատեանցն և
զճահաւորաց , վասն կրեւոյ իմն այսմ
առ նորա բանն զընտանութիւն . որոյ
է և մարդկային միտքն նմանութիւն և
կերպարան :

Օ քնէ , Ուէ և լեցի հեղի ապահել
լաճնայն երկիր :

ԿԳ. 'Ի ձեռն վերջնոյն գէմ յանդի-
ման կացուցանէ՝ թէ լիցին հեղեղք բա-

enim nihil formari¹ ad similitudinem su-
premi Patris universorum poterat, sed
ad normam secundi Dei, qui est ejus-
dem Verbum². Siquidem oportet ra-
tionalem hominum animam typum verbi
Divini praeseferre: quoniam Primo Ver-
bo Deus superior est rationalissima na-
tura³; ille vero qui superior verbo est,
in meliori ac singulari specie locum te-
net; et quomodo poterat creatura simi-
litudinem ejus in se praeseferre? Verum
tamen illud quoque monere voluit, quod
jure meritoque vindictas Deus quaerit,
pro defensione constantium proborum-
que (hominum), eo quod isti gerant in
se familiaritatem cum suo Verbo, cujus
utique humana mens similitudo est, et
forma.

*Quid est, Non ultra erit diluvium, ut cor-
rumpat omnem terram?*

LXIII. **P**er ultimum dictum satis de-
clarat⁴, quod fiant quidem diluvia varia,

n imaginem meam, cum ipse sit Deus. Sed in-
n tellige et Patrem esse, et Filium esse... Sive
n ergo Pater dicit, ad imaginem Verbi fecit: si-
n ve filius dicit, ad imaginem Dei Patris fecit...
n Eaue causa inultum non esse apud Deum
n quod in domesticum animal sibi videat crude-
n liter et impie esse commissum u.

1 Locus nominatim citatus ab Eusebio. Praep.
Evang. I. VII. c. 13. ... εἰ δὴ σοι τοιοῦτος ὁ
Φίλων ... Διὰ τί, ὡς περὶ ἑτέρου Θεοῦ φησί τὸ,
ἐν εἰκόني Θεοῦ ἐποίησα (melius ἐποίησι) τὸν ἀν-
δρωπον, ἀλλ' οὐχὶ τῇ ἑαυτοῦ; Παγκάλως καὶ σο-
φῶς τοῦτ' ἐκχρησάμεθα. Οὐκ ὁ γὰρ οὐδὲν
ἀπεικονισθῆναι πρὸς τὸν ἀνθρώπου καὶ πατέρα
τῶν ὄλων ἐδύνατο, ἀλλὰ πρὸς τὸν δεύτερον Θεόν,
ὃς ἐστὶν ἑαυτοῦ Λόγος. Ἐδεῖ γὰρ τὸν λογικόν
ἐν ἀνθρώπου ψυχῇ τύπον, ὑπὸ Διὸς Λόγου χα-
ραχθῆναι, ὅτι οὐδὲν ὁ πρὸ τοῦ Λόγου Θεὸς κρίσις
ἐστὶν ἢ πᾶσα λογικὴ (vel ἡ παντολογικὴ) φύσις.
τῷ δὲ ὑπὲρ τὸν Λόγον, ἐν τῇ βελτίστη καὶ τινι
ἐξαίρετῳ καθεστῶτι ἰδέα, οὐδὲν ὁμοίᾳ ἢ γεν-
τὸν ἐξομοιωθῆναι. Subjicit Euseb. Ταῦτα ἐκ τοῦ
πρώτου μοι κείσθω τῶν Φίλωνος ζητημάτων καὶ
λύσεων. Haec ex primo (libro) Philonis Quaestio-
num solutionumque mihi posita sint. Ubi pri-

um intelligendum librum respectu secundi ac-
cepti de Quaest. et Sol. in Exodum. alias dicendum
esset, ex secundo sermone in Genesin.

2 Propria Philoni subtilitas, qua velit nolit,
concedit Verbum Divinum essentiale, quam-
quam Arianismo etiam favere videatur: ubi si
pro secundo Deo reposuisset secunda persona in
Deo, multum valeret. Praeterea notabis, quod
Verbum et Ratio eadem voce exponitur in Gr.
sicut et in Arm. λόγος, բան. unde videtur auctor
fontem rationis velle demonstrare Verbum Divinum.

3 Cod. C. minus convenienter fert, cum Gr. բան
ամենայն բանական բնութիւն, quam omnis rationalis
natura. Si Arius dictum Christi, Pater ma-
jor me est, male accepit, nolens intelligere quod
Christus secundum suam humanitatem acceptam
id dixerit, vel etiam juxta Naziansenum, Patrem
sicut causam sive fontem divinitatis eo nomine ho-
noraverit, quid mirum si Philo Judaeus homo
superiorem dixerit Verbo Deum Patrem? Sed et
ipse Philo suis vincitur verbis; quum enim
non patitur multitudinem deorum, necesse habet
ut ejusdem esse naturae concedat Verbum Divi-
num cum Deo Patre.

4 Idem S. Ambr. loc. cit. c. XXVII. n. 101.

զուսմբ, բայց այսքան ոչ լիցի՝ որ կարացէ զամենայն երկիր ծովացուցանել: Ճառդ այդ է: Իսկ առ ՚ի միտս՝ անծային շնորհ է, զի թէպէտ և ոչ զամենայն մասունս ոգւոյն ըստ ամենայնս առաքինութեանց օգտեալ է, բայց գոնեառմանք ըստ իմիք իմիք զարդարին: Եւ քանզի եթէ ոչ կարէ որ ամենայն մարմնովն առողջ լինել, գոնեայ զայն որ կարէն առողջացուցանել՝ հանդերձ ամենայն խնամով դարմանոյ կրթեսցի. և մի, թէ որ տկարագոյն է, և կամ թէ բոլոր ՚ի ձեռն բոլորեցուն զիւր զկեանսըն վարուցն ուղղել, յուսահատեսցի առ որս հնար է՝ և որում հասանելն կարէ: Բանզի ըստ որում իւրաքանչիւր ումեք գոն զօրութիւնք, զայս ոչ գործելով՝ վեհերոտ է, միանգամայն և ապերախտ. քանզի վեհերոտ է՝ դանդաղելով. և ապաշնորհ, զի առեալ լաւ պատճառս՝ ընդդիմանայ գոյացութեն:

Ինչէր նշանաւ ոչ լինելոյ յամենայն երկիր հեղեղ՝ առ զիսկ զաղբիւն իւր յափս:

ԳԴ. Ոմանք կարծեն աղեղն ասել զի յոմանցն կոչեցեալ արամազդայ գետի, ՚ի ձեռն զհաստատուն նշանակ առեալ վասն ծիածանին: Բայց ես ոչ գիտեմ որչապէս ասել. նախ առաջին, զի աղեղն առանձին իմն ունել բնութիւն և էութիւն պարտ է, վասն որոյ կոչի այ. քանզի ասէ զաղբիւն իսկ հեղեղ. բայց

et 102. " Ostendit enim diluvia quidem esse futura, sed non talia quibus possit omnis terra corrumpi. Sensus autem hoc altior habet, quod " jam providentia sit futura Domini, ne tantum " sit Diluvium corporalium passionum, ut anima " omnis intereat... Si quis leviores alias habeat " passiones, non penitus divinam desperet gratiam, nec omnimodis victurum se esse diffinitur "

1 S. Ambr. ibid. n. 103. et 104. " Non enim sicut plerique arbitrantur, arcum istum " dicit quem ajunt homines esse, quo pluviorum " signa aliqua declarentur, in quo colores diver-

non tamen tale sit, ut possit universam terram in stagnum maris convertere. Littera haec dicit. Ad mentem vero divina assignatur gratia, qua etsi non omnes animae partes cunctis virtutibus profecerint, quaedam tamen saltem aliquatenus adornantur. Ut si quis nequeat toto corpore vigere, saltem id quod facere poterit, ut vigeat, omni diligentia procurare satagat; non vero, si quis imbecillior est, aut impos ut omnem omnino vitam propriam corrigat, desperet de iis, quae potest, ac consequi valet. Quoniam prout unicuique vis inest, non operans secundum illam, tam ignavus comprobatur, quam ingratus: ignavus per moram, et ingratus, quoniam acceptis optimis mediis, adversatur essentiae rerum.

Cur pro signo non ultra faciendi per universam terram diluvii, dicit, se ponere arcum suum in nubibus?

lxiv. Quidam autem dicunt ' arcum dicere illud, quod a nonnullis Zona Jovis appellatur, ex figura constantem referentes similitudinem ob iridem. Ego tamen non video id integre assertum fuisse. Primum, quia arcus memoratus propriam sibi naturam essentialiorem habere debuit, eoquod Dei (arcus) nominatur;

" si tamquam radiorum solis nunc rutilantium, " nunc lumine lucentium clariore figurantur... " Arcum hunc irim quidam appellant: sed absit " ut hunc arcum Dei esse dicamus. Hic enim " arcus qui iris dicitur, per diem videri solet, " nocte non apparet. Etiam per ipsum diem, si " obductus aer tetrus nubibus fuerit, nec sic quidem videtur, ni forte cum graviore nubes se coeperint relaxare. etc... Arcum meum ponam " in nube, non sagittam ponam. Arcus enim instrumentum jaculandae sagittae est. Itaque non " ipse arcus vulnerat, sed sagitta ". Caetera ad sensum solum pertinent.

և նոյն գոլ և եղեալ՝ ոչ է անկ և անգոյ . իսկ արամազդայ գօտիդ առանձինն զատ որիչ բնութիւն ինքն ըստ ինքեան ոչ ունի , այլ է՝ արեգակնային ճառագայթիցն երևոյթ ՚ի գէջ յամպ . և ամենայն երևոյթք անգոյք են , և անհիւթք . և հաւատ , ոչն երբէք արամազդայ գօտոյ ՚ի գիշերի երեւել , սակայն ամպ լինի : Բայց սակայն և զայն երկրորդ անգամ ասելի է , զի և ՚ի տուրն ջեան՝ զի ամպոյ մթացելոյ՝ արամազդայ գօտին յառաջագոյն ոչ երեւի : Բայց զայլն և սառանց ստութեան ասել հարկաւոր է , որով օրինադրին՝ զադի ի՛ գիշեր , յամպ . քանզի ահա մինչդեռ ամպ է , ըստ արամազդայ գօտոյդ երևոյթ ինչ ոչ լինի . և ասէ ՚ի վերայ ժողովելոյ զամպս՝ եղիցի աղեղն յամպ : Վասնզի բազում անգամ ժողովելոյ ամպոյ , և մթացելոյ և խտացելոյ օդոյն , ոչ ուրեք երևոյթ լինի ծիածանին : Երբ մի գոցէ թէ այլ իմն զեկուցանէ ՚ի ձեռն աղեղան անձաբանակն , ՚ի ներումն և ՚ի սաստկութիւն երկրաւորացն , ոչ եղելումն լուծումն քակտման թուլացելոյ ամենեւին և անյարմարութիւն , և ոչ սաստկութիւն մինչև ՚ի պախումն հասեալ . այլ չափովք որոշեալ զերկաբան չիւրդ զօրութիւն կշռեալ . քանզի մեծն ջրհեղեղ պախմամբ պատառմամբ եղև . որպէս և ինքն խոստովանէ ասելով , պատուեցան աղբեր մեդեդոյ . այլ ոչ սաստկութեամբ որչափոյ , և կամ իրիք : Եւ երկրորդ , ոչ է զէն աղեղն , այլ գործի զինու նետի՝ որ խոցէն . իսկ նետ արձակեալ ՚ի ձեռն աղեղան՝ մատինն երթալ հասանէ ՚ի հեռաստան , անախտութեամբ մերձաւորին , և որ մօտն կայ մնայ . որ լինի նշանակ ոչ երբէք զամենայն երկիր այլ ևս ջրհեղեղել . և քանզի ոչ նետ որ յամենայն տեղի հասանէ , այլ միայն ՚ի մեկուսի վայրն :

ait enim: *Arcum meum ponam*; atqui et Dei esse, et positum fuisse indicat quod non sit absque essentia sive substantia. Zona vero Jovis proprie non habet per se naturam separatam, sed est solarium radiorum apparitio in humida nube; cujus omnia phaenomena inexistencia sunt ac immaterialia: fidem praebet illud quoque, quod nunquam Zona Jovis nocte cernitur, quum tamen nubes adest. Secundo vero illud dicendum, quod etiam die, nubibus obscuratis, minime apparet illico Zona Jovis. Caeterum residua adhuc sine mendacio asserenda sunt, quibus legislator utitur ¹, dicens: *Arcum meum ponam in nubibus*; ecce enim dum nubes adsunt, nulla cernitur apparitio Zonae Jovis: ille vero dixit, in congregatione nubium fiat arcus in nubibus; at saepe congregatis nubibus, et obscurato ac densato aere ², nullibi apparitio occurrit iridis. Ne forte itaque aliud quoddam indicet per arcum Theologus noster, in ipsa videlicet tum indulgentia, tum acerbitate erga terrestres, nec ultimam dissolutionem futuram esse ad modum (arcus) nimis molis et inepti, neque violentiam usque ad exitium (vel fractionem) accedentem, sed mediocrem determinationem, mensurata utraque virtute; Diluvium enim magnum cum fractione ac diruptione factum est; sicut et ipse fatetur, dicens: *dirupti sunt fontes abyssi*: non tamen vehementia sine mensura. Praeterea arcus non arma est, sed instrumentum armorum, sagittae nimirum ferientis: atqui sagitta emissam per arcum, longinquam partem attingit, illaesa proxima; quod pro indicio datur, nunquam dehinc universam terram Diluvium pati, quemadmodum et nulla sagitta omnia attingit

¹ Vel, legitime res exponitur.

² Sic Cod. C. ubi A. nube. et in marg. և գոյն. et color, pro ագոյն, aere.

Եւ զորով թիւն անտեսանելի նշաւ
նահաւ աղեղն՝ որ է յօղն . և արձա-
կեալ ըստ բացատուութեան պարզոյն,
և եղեալ և հաստատեալ ըստ ամպոյն,
ոչ տայ զամպն բոլոր բոլորեքումք 'ի
ջուր դառնալ . զի լիցի յիզդիլ (կամ
յեզդիլ) գետին՝ ջրհեղեղին զգուշա-
ցեալ պահպանութեամբ, քանզի մատա-
կարարէ և երասանակակոծէ զհոծու-
թիւն և զխտութիւն օդոյն . որ յայն-
ժամ մանաւանդ առաւել բնաւորեալ
է ընդվզել և թշնամանել՝ վասն առա-
ւել լըութեան յազեցութեանն . վասն
զի ըստ ամպոյն երեւցաւ ինքնին ին-
քեամբ ընուլ և ցօղել և յազել:

Եւ զորով զորդիս արդարեւ յիշեալ՝ զսեմ, զյե-
փաթ, զյաֆեթ, զիմնոյն զազգ Դայի պատմե-
աւելլ . Բայն էր հայր բանական . Եւ
զիս այսորիք բերէ, Սոս երեւեան որդի
նոյ:

Եւ . Զորք յառաջագոյն ասացեալ
հանդերձ որդւովքն նոյի, երեք ասե-
զոլ բնախրատականացն . վասն զի թոռն
նման էր բարուք ծնողին հօր, մի զեր-
կոսին թուեաց 'ի համարին . մինչ զի
զոլ ըստ թուոյն չորս, զօրութեամբ և
բեք: Իսկ զմիջնոյն զազգ միայնոյ այժմ
պատմէ գրով՝ վասն զկնի ասացելոյն

loca, sed tantum longinqua . Itaque vir-
tus divina invisibilis symbolice est arcus
in nube, solutus sane juxta figuram se-
renitatis, et condensatus secundum nu-
bem; ita ut non permittat nubes omnes
omnino in aquam resolvi, ne stagnetur
terra (ut) sub diluvio, quod diligenter
vetat, atque disponit, ac quasi fraeno
coercet condensationem aeris, qui tunc
magis solitus est rebellem se prodere ob
nimiam saturitatem: secundum enim nu-
bes et ipse se ostendit repletum, ro-
rantem, saturum .

*Quare memoratis filiis Justi, Sem, Cham,
Japheth, medii generationem tantum
refert, dicens: Cham erat pater Cha-
naan . Et postmodum infert, Tres hi
(sunt) filii Noe? **

lxv. Quatuor praesignans viros, Noe
cum filiis, tres ait esse morigeratos ³.
Quia nepos (Chanaan) similis erat mo-
re patri suo genitori, pro uno ambos
tenuit in dinumeratione, ita ut quatuor
sint numero, virtute tres. Medii vero
generationem solius interim refert in
scriptura, ob postea dicendam rem ju-

1 Vox ambigua ut inaudita, յիզդիլ juxta Ms.
A. vel յեզդիլ, juxta C. et Gloss. qui sic pro-
sequitur. * յեզդիլ. (լծ.) զերկիր ասէ. չափ
թոյլ 'ի վերայ երկրի ելանել ջրհեղեղին ||
" Terram dicit: non permittens nimirum dilu-
vium ascendere super terram " .

2 S. Ambr. de Noe et Arca. c. xxviii. n.
105. 106. " Qua ratione ... hoc loco unius com-
prehenderit medii filii generationem? ... et
" maxime cum illo duo just, iste medius inju-
stus ... Ad coacervandum delictum ipsius ad-
dita ejus est generatio; quia cum haberet fi-
lium et pater esset, solus ipse patrem non co-
gnovit, qui magis cognoscere debuisset. Et
" ideo improbum habere meruit filium, quia im-
probus fuerat patri. Simul significat ex illo
" Chanaan Chananecos fuisse, qui post multas
" generationes a populo justo oppressi cesserunt

" in ejus possessionem ... Altior autem sensus
" nominum interpretatione signatur. Cham enim
" calor est, Chanaan turbatio eorum. Qui enim
" calet, continuo movetur et perturbatur; ideo
" que evidentissime declaratur non tam hominem
" patrem hominum fuisse: sed passionem malam
" improbae passionis generatricem, quae esset a
" patris moribus, hoc est, ab usu virtutis alie-
na " .

3 Vel, pro admonendis morigeratis; vel eos,
qui morum indicio fuisse. Unde Gloss. sic habet.
" Բնախրատք էին երեք որդիքն, որ ասաց յա-
ռաջ՝ զսեմ բարի, զյափաթ չար, զաֆեթ ոչ չար
և ոչ բարի || " Moralio doctrinae locum habue-
re tres filii, quum jam dixit Sem bonum,
" Cham malum, Japheth nec malum, nec bo-
num " .

յարդարն իրաց. զի Թէպէտ և հայր
ահա եղև նորա, հօրն ոչ սաստեաց, այլ
որոց արժանի արար հասարակութիւն
սնել յորդոյն, յայսցանէ ոչ ետ կցոր
դութիւն ծնողին: Երկրորդ՝ Թերևս
և զայն յառաջագոյն զեկուցանէ, որք
արագատեսութեան աչք խորհրդոյ կա
րեն զերկար հեռատանէն տեսանել.
զքանանացւոց զերկիրն՝ բազում յետոյ
գարսւք՝ ի բաց հանեալ տայ ընտրեալ
ազգին և անասիրի. արդ. կամի զգաւա
ռին զիշխան զքանանն և զքնակիչ ցու
ցանել, և՛ առանձինս և յատուկս՝ ի կիր
առեալ չարութիւնս, և՛ զհայրենիս, զի
յերկոցունց կողմանց նորա անաղատու
թիւն և տարագրութի դժուարատոհմ
լինել յանդիմանեսցի: Շառ. ք. ք. 5.
Խակ առ ի միտս. ոչ ասէ՝ Թէ քանայ
եղև որդի քանան, այլ անձին յատուկ
՝ ի կիր առեալ է զարտաբերութիւն՝ ա
սելով, Թէ թա՛ երկար թանկ. քանզի
միշտ այսպիսի բարոյքն՝ այսպիսի խոր
հրդոյ հայր է: Եւ զեկուցանեն ան
ուանցն մեկնութիւնք, քանզի փոխեալ
այսր ի հայո, թան է ջրհալիս, կամ
ջրհ. իսկ թան՝ առօրեայ, կամ առիթ,
(իբր առիթ). իսկ արդ. ոչ յայտնա
պէտազգաւորութիւնն, և ոչ մարդ մար
դոյ հայր կամ որդի, այլ՝ խորհուրդ
խորհրդոյ այժմ յայտնապէս ցուցանել,
զիսն օտարութեան զառ ի յառաքի
նութիւն ընտանեութիւնն:

stam¹; quippe quod etsi pater extitit
ejus (h. e. Cham Chanaan), patrem
non corripuit, sed cuicui aequum duxit
participem esse filium, de illo non dedit
participationem genitori. Secundò for
tassis illud etiam praemonet iis, qui acu
mine oculorum mentis possunt longin
quam e longe videre, terram scilicet
Chananeorum multis post saeculis tolle
re velle, et dare genti electae Deique
amantissimae. Vult itaque regionis il
lius principem Chanaan ac incolam de
monstrare, tum singulares propriasque
usurpasse malitias, tum paternas, ut ex
utroque parte ipsius mancipatio ac pro
scriptio ignobilis convinceretur. Littera
sic se habet. Ad mentem vero, non di
xit, quod Cham filium habuit Chanaan,
sed illi soli coaptat productionem, di
cens: *Cham erat pater Chanaan*; quoniam
talis semper indoles talis consilii pater
est. Id patefaciunt et nominum decla
rationes; translatione enim facta in alte
ram² linguam, *Cham est calor*, vel *cali
dus*; *Chanaan autem mercatores* (sive
emptores), vel *caussae* (sive accipien
tes)³. Nunc ergo non manifeste de ge
neratione agit, neque quod homo homi
nis pater sit, aut filius, sed consilii cum
consilio cognationem evidenter probat,
ob alienationem a familiaritate virtutis.

¹ Aut, a justo Noe. Sensus est, ut Gloss. ait.
* Չոր հանգերձեալ էր նոյ անիծանել զմա
նուկն քանան, որ զորութեամբ և ի հայրն
էանց. զի մի բարութիւն ||. 7 Maledicturus erat
7 Noe puero Chanan, quod virtualiter et in pa
7 trem transiit, quoniam ejusdem ambo indolis
7 erant 4.

² In Armenam dixit Interp. Arm. ubi Philo
indubie reposuerat in Graecam.

³ Chanan, aliis est misericordia, aliis invidia
vel zelus. Arm. Chen. Kanaan autem, mercator.
Arm. knogh, vel arici, sumptor, et arith, caus
sa. Verum juxta S. Ambr. commotio et inquietudo.

((Հողագործական)) Օրինակ, Սխառ
նայ այդ լինել հաշի երկրի :

(De agricultura) ¹. Quid est, Coepit Noe
homo agricola esse terrae?

42. Երևանեցուցանէ զնոյ առաջ-
նում ստեղծեցելում մարդոյ հողեղի-
նին . քանզի որպէս զայն՝ ասէ զբանն
զայն, յորժամ ել 'ի տապանէն . քանզի
սկիզբն հողագործութեան և յայնժամ
և այժմ, երկրորդն զինի ջրհեղեղին . և
քանզի աշխարհիս յառաջնում լինելու
թեան՝ օրինակ իմն հեղեղեալ երկիր .
քանզի ոչ ասացեալ լինէր, թէ թող-
վայի Նոյ 'ի թողլ թ, և երեւոյի ցամա,
եթէ ոչ ջրայեղց և ջրալից էր յանդուն
դըս ուրեմն երկրի : Իայց ոչ վայրա-
պար ասացեալ լինի, «սխառ ասէ լինել
հաշի . վասն զի երկրորդում լինելութե
մարդկան՝ սա եղև և սերման և մշակու-
թեան և այլոց կենացն սկիզբն : Դառդ
այդ է : Իսկ առ 'ի միտս, զանազանեալ
է մշակ լինել և գործօնեայ երկրի, որ
պէս բերեալ եմոյծ զեղբայրասպանն,
և 'ի վերայ որոյ ասի, թէ Գործեայի զեր-
կիր, ոչ մշակեցէ : Վանզի նշանակաւ
երկիր ասի մարմինս, որ բնութեամբ հո-
ղեղէնս է մեր . իսկ զսա վատթարն և
չարն գործեցէ՝ իբրու վարձկան անար-
ուեստ . իսկ առաքինին մշակեցէ՝ իբ-
րու հմուտ և տեղեակ որ տնկոց խնա-
մօղ, և վերակացուն բարեաց երկրա-
գործ : Վանզի գործօնեայ մարմնոյս

LXVI. Comparat Noe primo illi crea-
to homini terreno¹, eo enim modo loqui-
tur et de isto, quum egressus est de ar-
ca. Siquidem principium agriculturæ
fuit tunc et nunc, utrumque post dilu-
vium; nam sub etiam prima mundi crea-
tione quasi diluvio stagnata terra erat .
Non enim dixisset, *Congregentur aquae
in congregationem unam, et appareat ari-
da*, nisi aquis inundata fuisset in abyssu
quodam terræ. Nec tamen frustra illud
dictum est: *Coepit esse agricola*; nam in
secunda generatione hominum ipse fuit
tam seminis, quam agriculturæ, aliorum-
que vitæ³ principium. Littera huius-
modi est. Ad mentem vero distinguitur
agricolam esse, et operatorem terræ;
sicut etiam fratricida inducitur *operari
terram*, non colere. Symbolice enim
terra dicitur corpus nostrum, natura
terrenum, quod improbus ac pravus ope-
ratur velut mercenarius iners; virtute
autem praeditus colit ut peritus planta-
rum curator, et praepositus bonorum
agricultor. Quia operarius corporis mens
(ut) carnalis carnales voluptates procur-
rat; agricola vero studiosus est, ut fru-
ctus utiles assequatur, producendos vi-

¹ Deest haec vox in Ms. C.

² S. Ambr. loc. cit. c. xxix. « Videtur qui-
dem prima specie Adæ illi qui de terra factus
est, comparari Noe vir justus; quia et de illo
scriptum est quod de paradiso eiectionis coeperit
operari terram: de isto quoque quoniam egres-
sus ex arca factus sit agricola. Et prope mo-
dum in utroque praecesserat quaedam forma
diluvii, quia et Noe post diluvium, et Adam
post mundi constitutionem secundum figmen-
tum corporis. Nam ut mundus fieret, congre-
gata est aqua in unam congregationem, ut vi-
deretur terra quae ante non poterat per aqua-
rum confusionem videri. Ergo sicut ille primi-
genes magister terram videtur operatus, ita
etiam egressus ex arca Noe seminationis et cul-
turae auctor est factus. Haec putantur simi-

lia. Sed si verba consideres quae jam vim sen-
sus altioris exprimunt, aliud est operatorem
terrae esse, aliud agricolam. Alius enim tam-
quam mercenarii, alius tamquam patriafami-
lias loco fungitur. Denique Cain qui fratrem
occidit, erat operarius terrae... Terra autem
caro nostra est quam improbus operatur, bo-
nus autem excolit. Ille quasi mercedem quae-
rat e terra: iste quasi bonae (vel, boni) fru-
ctus capiat et gratiam disciplinae... Bonus
ergo agricola habet continentiam, castitatem,
ut si quae arbores cito curvantur in terram,
et effusius germinat, eas velut quadam tempe-
rantiae suae falce succidat ».

³ Tam hominum, quam rerum vitae humanae
servientium.

միտք՝ զըստմարմնայ զմարմնականին հետ
ցանկութեանց զհետ է . իսկ մշակն փոյթ
յանձին է պտուղս օգտակարս ստանալ,
զայնս՝ որ ի ձեռն կրօնից ժուժկալու-
թեան և պարկեշտութեան և ողջամը-
տութեան . և զաւելորդ շուրջ բարոյսն՝
իբրու ի տարածեցելոց ծառոց ի ստե-
ղանցն տկարութիւնս ի բաց հատանել :

Ինչէն արդարեւ առաջին այգի փնէ :

Cur Justus primum vineam plantat?

ԿԷ . Եւրժան է յանհնարս մտանել
և տարակուսել, ուստի՝ եգիտ տունկ
յետ ջրհեղեղին, ամենեցուն ազազա-
ցելոցս և ապականեցելոց՝ որ յերկրի
էին : Եւ երեւեցաւ սակաւ մի յառա-
ջագոյն ասացեալն ճշմարիտ գու, զի ի
գարնանային ժամանակի ցամաքեցաւ
երկիր, զի գարուն զբերբոսոյցուցեալ,
ըստ որում դէպ է և որթիս և ածս որ
թոյ գտանել կենդանատնկեալս, և ժո-
ղովել զայն արդարոյն : Իայց ընդէր
նախ առաջին այգի տնկէ, ազգելի է,
այլ ոչ զցորեանս և զբարիս : Եւ ասն զի
պտղոյն ոմանք են հարկաւորք, առանց
որոց կեալ չիք հնար . և ոմանք՝ որ ա-
ւելորդ փափկութեան են նիւթք . արդ
զայս որ հարկաւորքս են առ կեալ, ըզ-
պիտանացուն նուիրեալ եդ չոյ, ոչ ըն-
կալեալ ծննդի (կամ ծնունդ ի) գոր-
ծակցութիւն . իսկ զաւելորդսն՝ մարդ-
կան . քանզի աւելորդ է գինւոյ պէտք,
զչ հարկաւոր : Եւրդ զոր օրինակ ազ-
բերք ըմպելի ջրոյ առանց մարդկան գոր-
ծակցութեան բխեցոյց ի վեր և ետ ան

LXVII. Par erit in anxietatem venire
dubii, undenam plantam adinvenerit post
diluvium, cunctis super terra decorru-
ptis¹. Verum itaque visum est, quod
paulo ante fuit dictum, vernali nimirum
tempore arefactam esse terram: vere ita-
que germina producente, potuit inveni-
ri radices ac stipites vitis vivaces, atque
sic colligi ab Justo. Cur vero imprimis
vineam plantaverit, non ita triticum ac
hordeum, advertendum nobis est. Si-
quidem fructuum aliqua necessaria sunt,
sine quibus non vivitur, alia vero super-
fluae voluptatis materiae sunt. Ea ergo
ad vitam necessaria, utili consilio usus,
consecravit reposuitque Deo, ita ut non
haberent cooperationem in productio-
nem, superflua autem hominibus: nam
supervacaneus est vini usus, non neces-
sarius. Quemadmodum itaque fontes
aquae bibendae sine cooperatione homi-
num scaturire fecit, et concessit per se
Deus, simili modo etiam triticum, et
hordeum; ut pote utramque cibi speciem

¹ S. Ambros. ibid. 109. et 110. » Quid est
» quod justus primum vineam plantat, et non
» aut triticum aut hordeum? Unde autem vinea
» post diluvium corruptionemque terrae? Sed de
» hoc supra diximus; quia veris tempore etiam
» corruptarum radices vitium pullulare potue-
» runt. Unde et illud majore sollicitudine sol-
» vendum arbitror, quia justus prius quae volu-
» ptuaria, quam quae necessaria sunt requirit.
» Necessarii enim fructus sunt tritici et hordei
» sine quibus non possumus vivere: vinum au-

» tem voluptuarium, et causa delectationis datum.
» Quod quia justus est, ideo sibi magis hoc quod
» secundum erat, quam quod primum est, vin-
» dicavit. Necessaria enim alimenta vivendi Deo
» detulit, (primum) quod erat. Superfluum au-
» tem vinum hominibus, et non necessarium...
» Et ideo ad potum necessarium fontes et flumi-
» na convenit derivare, quae non utique manu
» hominis effecta, sed Domini Dei nostri jussu
» et operatione fluxerunt u.

ինքնին 'ի ձեռն իւր, նոյնօրինակ և ցուրեանս և գարիս . զի երկաքանչիւրոք կերակրոյ տեսակ՝ կերակրոց միանգամայն և ըմպելեաց՝ ինքն միայն 'ի ձեռն ինքեան չնորհեացէ . իսկ զառ 'ի փափկութեան կեանսն ոչ խորեաց, և ոչ նախանձեցաւ, մարդկան ստանալով ընդ այն անցանեւ :

Օ քնէ է, Արբ 'ի գինեոյն, և արեւոյն :

ԿԸ. Այս առաջին ոչ գինի ըմպէ արդարն, այլ զգինոյն զմասն, ոչ զբոլորն . քանզի անարգելն և շուայտեալն ոչ յառաջագոյն 'ի բաց թափեալ երթայ գնայ 'ի գինեւրեւոց՝ յառաջ քան ըսմենայն անապակն 'ի ներքս յինքն համբարել . իսկ կրօնաւոր ժուժկալին չափաւորեալ է հարկաւոր պիտոյիցն իրք : Աւ զարեւնալն՝ փոխանակ գինեւոյ 'ի կիր առեալ է : Վանգի երկպառիկ և կրկին իրք են արեւնալոյն . մին, բարբաջելոյ՝ զանցանեւ զգինեաւ . որ է յանցանք, և վատթարի և չարի առանձինն . և միւսն՝ գինեւն, որ և յիմաստունս անկանի . արդ ըստ երկրորդում նշանակեցելովն ասի արեւնալ աստին և իմաստունն, ոչ բարբաջելով գինեւ զինութեամբ, այլ միայն գինեալ :

Օ քնէ է, Արեւոյն 'ի փան իւրում :

ԿԹ. Առվութիւն իմաստնոյն և առ ճառդ և առ միտս՝ է այն, որ զմերկութիւն ոչ արտաքոյ ուրեք, այլ 'ի տան լինել ծածկեալ իւր տանն վերարկուօք

1 S. Ambr. ibid. n. III. » Non dixit, vinum » bibit; neque justus vinum ebibit; sed de vino, » hoc est, de ejus portione libavit. Ebriosi est » omne absorbere vinum, et intemperantis eva- » cuare quod sumserit: continenti autem uten- » dum mensura legitima est. Ebrietatis itaque » species gemina est, una quae titubationem cor- » pori adferat, atque ejus supplantet vestigia, sen- » sumque perturbet: altera quae mentem virtu- » tis vaporet gratia, et omnem infirmitatem vi-

esui ac potui servientem ipse solus per se donasset; voluptati autem servientes non detraxit, neque invidit, quin homines assequerentur per industriam propriam.

Quid est, Bibit de vino, et inebriatus est?

LXVIII. Primum non vinum bibit justus¹, sed vini portionem, non totum; ubi incontinens et crapulosus non discedit a crapulis, nisi prius totum merum intus deposuerit: religioso vero sobrio temperata sunt omnia ad victam necessaria. Illud autem, *inebriatus est*, accipe pro, vino usus est. Duplex enim modi sunt inebriandi: unum temulentiae abutentis vino, quod delictum est proprium improbo ac pravo; alterum usus vini cadentis in sapientes quoque. Secunda igitur significatione dicitur constans ille et sapiens inebriatus, non abusus, sed usus vino.²

Quid est, Nudatus est in domo sua?

LXIX. Laus sapientis tam ad litteram, quam ad mentem ea est, quod nuditas sua non foris, sed domi fuit,³ operta tegumentis tecti⁴. Nam corporis nuditas

» deatur avertere «.

2 Cod. C. գինեւորութեամբ. quod idem est: in sequentibus, Cod. A. գինեւ, eodem sensu cum գինեալ, quod praefert C.

3 Origen. Select. in Gen. » Esi inebriatus » et nudatus est Noe, et in domo sua. Sancti » enim est non extra domum suam nudari «.

4 S. Ambr. ibid. n. 111. 112. et 113. (ubi librariorum vitio desideratur textus, *Nudatus est in domo sua*, et consequenter quae erant ponen-

(կամ վերարկօք) : Վանդի մարմնոյն մերկութիւն ծածկեալ լինի 'ի տանն' որ 'ի քարանց եւ 'ի փայտից շինեալ էր . իսկ ոգւոյ ծածկոյթ լինի եւ վերարկու՝ խրատ հանճարոյ : Արդ՝ կրկնակք են մերկութիւնք . մին՝ որ 'ի պատահարէ , որ լինի 'ի ձեռնակամայ յանցուածոյն . քանզի օրինակ իմն՝ ուղղութեամբ վարեցեալ զգեցեալ լինի , սայթաքելով իջ ըստ կամաւոր բարուց՝ որպէս այնք որ արբեալ են , եւ կամ դրդուին այսր անդր գեղեւելով՝ 'ի քուն անկեալ , եւ կամ 'ի խելագարութենէ ըմբռնեալք . քանզի 'ի նոսա յանցուցեալքն ոչ յառաջահոգութենէ խնամոյ յանցուցեալ լինի . բայց սպասաւորութիւն է արկանել զիւրեաւ զօրէն վերարկուի քաջուածութիւն , եւ բարեխրատութիւն : Այլ միւս էս այլ է մերկութիւն՝ կարի յոյժ առաքինաբար՝ ոգւոյ , զբոլոր զմարմնական զխանչումն ծանրութեան՝ իբրու 'ի գերեզմանէ 'ի բաց փախուցեալ , յորում բազում ժամանակս իբրու 'ի գերեզմանի թաղեալ կայր , եւ զհշտ ցանկութեանցն եւ զայլոց ախտիցն զան-

tegitur per domum ex lapidibus lignisque constructam, animae vero tegmen ac amictus est disciplina sapientiae. Duplex itaque nuditas est: una ex accidente, quae sit per delictum involuntarium; quia ut ita dicam, probitate¹ usus ut veste indutus, labat non sponte, sicut inebriati, aut vacillantes huc illuc, somno capti, vel dementia laborantes: nam in his delicta non sunt procurata praevise; opus est tamen officiosum se vestire, vult amictu, disciplina, et studio probitatis. Altera est nuditas animae per summam virtutem, totum carnale pondus oneris a se expellens, sicut fugiens sepulcrum, in quo multum temporis ut in sepulcro adtumulatus² fuerat; sicut etiam evitans voluptates, aliorum etiam affectuum miseras quamplurimas, atque anxietates malorum, singulosque ipsorum effectus pessimos. Qui ergo praeclare valuit tot et tanta discrimina vulneraque transmeare, et spoliare se a cunctis, felicitatis sortem assecutus est sine labe³ et dedecore; hoc enim decus

da in principio n. 112. collocata sunt in fine n. 111.) » Et secundum litteram igitur cautio est, et secundum altiore sapientis sensum, laudatio est. Cantus est, qui etsi nudatur, in domo tamen nudatur sua, ubi operimenta non desint... Corporalia igitur nudum corpus tenunt, ut parietes et tectas: animae autem quae sint operimenta videamus... Gemina autem nudatio... Si aut peccatum imprudens admiserit. Haec est enim enudatio velut ebriae mentis, ut nesciat quod delinquat, quasi quae temulentia quadam ignorantiae in vitium deducta labatur: aut rursus negligentiae et ignorantiae somno sepulta errorem suum non nesciat... certe omnibus his medicina quaeratur, ut aliquis tegat huiusmodi infirmitatem suam, primum pudore quodam et verecundia... Alia est autem denuclatio animae, quia velut quaedam sarcinam corporis abjicit atque exiit, sicut sepulcrum quoddam carnis effugiens... in quo sepulcro velut adtumulatur anima delectationibus et cupiditatum passionibus onerata diversis. Exiit igitur se a congestionem terrena, et quasi retia quaedam circumfusa eva-

» dit atque effugit; quaecumque se ab omni nudaverit passionum laqueo, et omnem illam deformem speciem terrenae labis averterit, ut lucem videat decoris aeterni ».

¹ Ad verb. *rectitudine*, sicut Gr. *ἐρθασις*. Ubi Gloss. sic rem intelligi voluit. « Նշի աբեհնաւ եւ մերկանաւ օրինակ ուղղութեան է . զի զոր ինչ առնէ արգարն , բարի կարծէ . եւ ծածկոյթ իւր մերկութեանն . եւ զայն՝ պատկառելով , եւ ոչ որպէս այնորիկ՝ որ կամաւն զարն առնեն ॥ » Noachi ebrietas ac nuditas exemplum rectitudinis est: quoniam quidquid facit iustus, bonum arbitratur, et operimentum nuditatis suae; haec autem una cum erubescencia, non vero sicut illi qui sponte mala faciunt » . Et infra « Արգարոյն յանցանքն... զոր բարեխնայ կարծելով , եւ 'ի յայն հանգիսի սխալեալ ॥ » Justi delictum... id quod bonum concipit in opinione, in qua contingit eum errasse ».

² Sic Cod. C. et Ambr. ubi Cod. A. *Թաղեալ*, *relictus*. male.

³ Gloss. sine fictione, vel cultu externo. « առանց կեանկաց . լի . առանց պաշուստանայ ॥ »

վճար զաղէտման, և զխուճապ տարակուսի չարեացն, և որոց իւրաքանչիւրդ ՚ի սոցանէ աղուոց գործակ է: Վնա զի որ զօրութիւնն տարաւ ընդ այսչափ գործիս և վերս թափանցանց լինել՝ և մերկանալ միանգամայն յամենեցունց, բարեբախտի և երջանկի վիճակի մասն ընկալաւ առանց կնայեկաց և տգեղութեանց. զի զայս ասացից գեղեցկութիւն և պճնումն՝ այնոցիկ, որոց կեալ անմարմնապէս արժանաբար (կամ արժանի արար):

Ինքէն ոչ պարզապէս ասաց, երես թամ զմեր իտիւնն, այլ երես թամ հայր խնամեալ ըզմերիւնն հօրն:

Հ. Եւ հարբ զորդին՝ և որդւոյն զհայրն յանդիմանէ, հասարակ ՚ի միաւին գործ գործեցեալ անզգամութեան և անիրաւութեան և ամբարշտութեան և այլոց չարեացն: Շառդ այդ է: Իսկ առ ՚ի միտս՝ որպէս յառաջ ասացեալ է յաղագս սորա:

Օքնէ է, Պատմեայ երկոցունց եղբարց արարոյ:

ՀԱ. Օպատուհաս ամբաստանութեանն մեծացուցանէ աճեցուցանելով: Եւ յախ առաջին՝ ի միում ումեք ասելով եղբօր զակամայ յանցանա հօրն, այլ՝ երկոցունց. և եթէ և բազում եղեալ էին, ամենեցուն պատմեալ լինէր նորա՝ քան առ որս կարէրն միայն, ծաղր արարեալ՝ զորս խօսեցաւ. որ ոչ ծաղու և խաղու, այլ ամօթոյ և պատկառանաց և երկեղածութեան արժանի էր: Եւ երկրորդ՝ յասելն, եթէ ինքնըս, այլ արտաքոյ պատմեաց. որ ցուցանէ յայտնապէս, ոչ քսել զայն եղբարցն միայն, այլ և այնոցիկ՝ որք շուրջ զնո:

1 Ambr. loc. cit. c. xxx. n. 114. » Et pater igitur » in filio, et in patre filius redarguuntur, habentes stultitiae, nequitiae, impietatis quoque

ac ornamentum pulcritudinis dixerim eis, qui digni sunt effecti, ut incorporeo modo vitam ducerent.

Cur haud simpliciter dixit, vidit Cham nuditatem, sed vidit Cham pater Chanaan nuditatem patris sui?

lxx. **T**am in patre filium, quam in filio patrem reprehendit¹, ut communiter patrant opus insipientiae, iniquitatis et impietatis, caeterorumque malorum. Littera talis est. Ad mentem vero, sicut jam actum est de his rebus.

Quid est, Narravit duobus fratribus suis extra?

lxxi. **G**ravitatem accusationis magis ac magis cumulat. Primum, quod non uni soli fratri denuntiavit involuntarium patris delictum, sed ambobus; quod si plures adhuc fuissent, apud omnes relaturus erat, quod fecit apud quos potuit tantum; idque cum irrisione in ipsis verbis, quod non risum ac irrisionem merebatur, sed pudorem ac timorem cum reverentia. Secundo, eo quod dixit, non intus, sed *foras nuntiavit*, evidenter demonstrat cum non solis fratribus patrem suum tradidisse, verum etiam illis, qui circumstabant eis, viri et

» commune consortium... Haec secundum litteram. Quod autem ad altiore sensum pertinet » etc. (vide sequentia).

քաջն կային արտաքայ, արք միանգա-
մայն և կանայք: Ղառառ պղծ է: Խակ
առ 'ի միտս, չար բարքն և դժնեայ խն-
գայր և ստնհարէր. և չար է (կամ
զչարէ) զայլոց թշուառութիւնս՝ ա-
ռանձին յինքեան դատելով՝ իբրու ուղ-
ղութիւն. վասն այսորիկ և այժմ ցնծա-
լով յակամայ բարոյս իմաստութեան
ցանկացելոյ, երգիչ և պատմող թշուա-
ռութեանցն եղեալ՝ ոսոխ և ամբաստան
լինի, որոց իրաց թողութիւն և ներումն
արժան էր մատուցանել առաւել՝ քան
պարսաւանս և ամբաստանութիւնս:
Եւրդ վասն զի երեք այսոքիկ են՝ որպէս
և յառաջագոյնն ասացի, եղբարք մի-
մեանց, բարի, և չար, և անզանազան,
միոյ ծնունդք խորհրդոյ, և ըստ իւրա-
քանցիւր սոցա եղեն վերակացու. ոմանք
զառաքինութիւնս գովելով, և ոմանք
զչարութիւնս, և ոմանք զմեծութիւն
և զփառս, և զայլն, և որ շուրջ ըզ-
մարմնոյն են՝ և որ՝ արտաքայ մարմնոյս՝
բարիք: Եւ երակացուք և նախանձաւորք
չարութեան ինդացեալք ընդ իմաստ-
նոյն գայթակմն՝ հեղնեն և բանսարկու-
լինին, և քսեն զնմանէ. օրինակ իմն՝
մասամբքն յորոց բաղկացեալ է, և ո-
րոց նախանձաւորն է, որ առ յոգիսն
բարւորք, և յայնոսիկ՝ որ զմարմնոյն և
որ արտաքայն, իբրու ուղիւ օգտեալ,

mulieres. Littera haec sonat. Ad men-
tem vero ¹, mos pravus ac malignus ir-
risor est, et contemptor; malum est au-
tem ² aliorum miseras vel apud se so-
lum judicare, ut iudex corrigens ³; nunc
vero pejus accidit, laeto animo irridere
involuntarium casum studiosi sapien-
tiae ⁴, atque decantare ac divulgare mi-
seriam ad modum infensi accusatoris:
cui sane rei venia potius danda erat,
quam accusatio vel vituperatio superad-
denda. Porro quia tria haec sunt, ut
anterius aiebam, quasi fratres inter se,
bonum, malum, ed indifferens, unius
cogitationis proles, juxta haec singula,
praesides inventi sunt, quidam virtutes
laude celebrautes, aliqui malignitates,
nonnulli autem divitias, honores, caete-
raque circa et extra corpus bona. Prae-
sides malitiam aemulantes gaudent de
sapientis lapsu, irrident, et detrahunt,
quasi vero ille per partes, quas praefert
ac prosequitur sicut meliores pro animo,
vel corpore, aut externis suis, nihil pro-
fecerit nec internis, neque externis vir-
tutibus, quominus et bonis circa et ex-
tra corpus: nisi propositi compos uti-
que fuerit is solus, qui iniquitati stu-
duit, cum ea sola soleat utilitatem ferre
vitae humanae ⁵. Haec et similia prae-

1 S. Ambr. ibid. n. 115. (ubi quaedam de-
esse dixeris; quia desideratur textus ille, narra-
vit duobus fratribus extra; atque interpretatio
hujus loci confunditur cum anterioribus hoc pa-
cto.) 2 Quod autem ad altiore sensum perti-
net, omnes mores pessimi erroribus delectantur
et alienis ... Omnis namque improbus quoniam ipse
et devius disciplinae est, aliorum lapsus non so-
lum pro sui erroris solatio accipit, quod con-
sors invenerit culpa; verum etiam improbo
et laetatur affectu, tamquam sua ipse delicta cor-
rexit ... Sed mens, ut dixi, improba cum
et putat errasse sapientem, insultandum arbitra-
tur ei cujus sibi putat mores esse contrarios,
et quod peccatum suum velut tacito quodam sa-
pientis testimonio redarguatur; eoque laetan-
tum sibi, quod justo viro nec eruditio ipsius
et profuerit, nec justitia suffragata sit, nec ea

et quae secundum corpus sunt, habuerint pro-
peros cursus.

2 Vel, et male accusat.

3 Vel, sicut correctio.

4 Gloss. paulo aliter rem expressit. * Վասն
որոյ ուրախանայր 'ի բարին՝ եթէ նոյ և եթէ
այլ ոք, և ցանկացող էր իմաստութեն, ահա-
մայ սխալանո կրեաց. զոր չարն բաժնատէ ॥
De qua re laetabatur ut bona, sive Noe, sive
et alius sapientiae desideriosus, involuntarium pas-
sus est errorem: quem pravus detrahit.

5 Subintellige, juxta insanum principium iu-
proborum. Vel juxta Gloss. * Բարւորք համարե-
քան զայն՝ որ բնաւորեալ է մարդկային կե-
նացս օգուտ առնել զբարին ॥ 2. Melius id ac-
timat illo bono, quod solet humanae vitae uti-
litatem ferre.

ոչինչ յարտաքին առաքինութեանցն ,
և ոչ յայնցանէ որ զմարմնովն են և ար-
տաքոյ բարիքն . բայց միայն թերևս հա-
սեալ առաջադրութեան՝ յոր թեւակո-
խեացն՝ անիրաւութիւն , որ միայն բնա-
ւորեցաւ մարդկային կենացս յօգտու-
թիւն առնել : Օպյսոսիկ և զպյսպի-
սիսս պատմելով՝ որք անզգամութեան
վերակացուք են , ծաղր առնեն զառա-
քինութեան ցանկացողս , և 'ի ձեռն ո-
րոց առաքինութիւնն լինի և կազմի .
որպէս կարծեն ոմանք , զայս որ զմար-
մնով և արտաքոյ սպասաւորական գոր-
ծեաց բան առնելով :

Օ քին է , լ'տեալ սեմ և յաբէթ հանդերձ՝
երբն 'ի վերայ երկողանց ողանց , և Գնային
յեփսեթեայի , և ծածկեցին զմերթնութեան
հօրն , և ոչ որեքն :

ՀԲ. **Ն**առդ յայտ է . իսկ առ 'ի
միտս զայն ասելի է . քանզի դիւրինն և
վաղվաղկոտն՝ բաւական է , որ դէմ
յանդիման և առաջի աչացն է՝ զայն
միայն տեսանել (կամ տեսանէ) . իսկ
իմաստունն զյետոյսն , այսինքն է զհան-
դերձեալն : Վ'անզի որպէս յետոյքն
քան զառաջինսն վերջացեալ են , և հան-
դերձեալքն քան զներկայսս . որոց տե-
սութիւնն աստին և իմաստուն անցա-
նէ , զօրէն զինկէսայ առասպելոյն (կիմ
լինկեայ առասպելացեղոյն) ամենայն-
ուստեք աչացեալ : Լ'որդ ամենայն իմաս-
տուն ոչ մարդ է , այլ միտք , յետս ե-
րեակի գնայ , այսինքն է յետոյ տեսա-
նէ իբրեւ 'ի ճառագայթաձեւազոյն լոյս .
և զամենայն ինչ ամենայն ուստեք ստոյգ

1 Ulteriora huius capitis verba satis obscu-
ra, utcumque potui, exposui; substantia rerum
certa est, sed aliqua accidentia fortassis alio quo-
que modo accipienda sunt.

2 S. Ambr. de Noe et Arca. c. xxxi. " Lit-
tera evidenter pietatis expressit affectum . . .
" Sensus autem altior hoc habet, quia insipiens
" praesentia tantummodo videt quae in oculis

dicantes, qui improbitatis praesides
sunt, irrident studiosos virtutis, earum-
que rerum, quibus virtus efficitur ac
coalescit; sicut quidam existimant res
illas, quae circa et extra corpus habent
rationem instrumenti servientis. "

*Quid est, Sumentes Sem, et Japheth ve-
stimentum, imposuerunt super duos hu-
meros suos, et perrexerunt retrorsum,
et cooperuerunt nuditatem patris sui,
et non viderunt (eam)?*

LXXII. **L**ittera¹ evidens est. Ad men-
tem vero dicendum, quod levis homo,
et nimis festinans tantum id quod coram
est ac in conspectu oculorum videt; sa-
piens vero quae a tergo quoque sunt,
futura scilicet. Quoniam sicut postero-
ra postponuntur anterioribus, sic prae-
sentibus futura, quorum visio propria
est constanti viro sapientique, qui pro-
fecto est alter Lynceus juxta fabulas
undique oculis praeditus. Omnis ergo
sapiens, qui non ita homo est, quantum
intellectus, retrorsum incedit, id est,
posteriora cernit velut in corradiente
luce; et omnia undique certo prospi-
ciens, et circa se conspiciens, armatus
comperitur ac conclusus munitusque, ne

" sunt, futura non respicit, praeterita non co-
" gitat. Sapiens autem et praeterita recordatur,
" et futura considerat. Omnis ergo meus sapiens
" retrorsum ambulat, hoc est, praeterita spe-
" ctat . . . nihil nudum suorum patitur esse ge-
" storum . . . ut nihil indecorum praetereat, ni-
" hil inornatum relinquat "

տեսանելով, և շուրջ զիւրե հայելով,
զինեալ է, և փակեալ և ամրացեալ. զի
մի ինչ մասն մերկ և անվայելուչ մնաս-
ցէ ոգւոյն՝ յարկածս և յարձակմունս
պատահից :

Օ քնէ է, Սոբրիւս Կոէ Գինոյն :

ՀԳ. Առաջ ծանօթագոյն է. բայց
զառ ՚ի միտման հասողցանելի է : {Յոր-
ժամ զօրացին միտքն, և՛ զառաջինն
և՛ զյետոյնն՝ պսիւնքն է զառաջիկայն
և զհանդերձեալն տեսանել ստուգա-
պէս կարէ սթափութեամբն : Իսկ այնմ
որ ոչ զներկայն և ոչ զառյապայն տե-
սանել ստոյգ կարող է, կուրսութիւն ըզ-
հետ երթայ : Իսկ այնմ որ զներկայն
տեսանէ, և զհանդերձեալն ոչ յառա-
ջագոյն տեսանելով զգուշանայցէ, զի-
նութիւն և արբեցութիւն է : Իսկ այն՝
որ բաւականն է շուրջ հայել և տեսա-
նել և հասանել յայլ բնութիւնս իրացն
ներկայից և հանդերձելոցն, սթափումն
զգաստութեան է ՚ի նմա :

Ի նորէր դամ ՚ի Գինոյն զառաջին համարեալ երէց
Եղբարին, ալ իրերբարին անասնէ ասելով,
Սքնէ Գինոյն արար նմա որդին իրերբ :

ՀԴ. {Յայտնապէս այլաբանէ. կրտեր
ոչ զայն՝ որ հասակաւ և ժամանակաւ
է՝ առնու, այլ որ հոգւով մանկագոյն .
քանզի չարութիւնն ծերունական ու-

ulla animae pars nuda aut indecora re-
periatur ob eventus male accidentes .

Quid est, Sobrius factus est Noe a vino?

LXXIII. Littera nimis nota; quae er-
go ad mentem respiciunt, reddenda
sunt. Quum corroboretur intellectus¹,
tum anteriora, tum posteriora, praesen-
tia inquam, et futura videre certo potest
sobrietate sua. Qui vero nec praesens,
neque futurum certo cernere potest,
caecitate laborat. Qui autem praesen-
tia vidit, at futura non praevidens mini-
me cavet, vinolentia atque ebrietate de-
tentus est. Qui demum sufficiens com-
peritur ad circumspiciendum, cernen-
dum ac comprehendendum alias naturas
rerum praesentium et futurorum, vigi-
lantia sobrietatis est in illo.

*Quare, quum Cham in medietate prolium,
sive medium inter fratres dinumerarit,
nihilominus juniorem illum denominat²,
dicens: quae fecit ei filius suus minor?*

LXXIV. Manifesta allegoria est, quod
minorem non eum qui aetate et tempo-
re sit, accipit, sed juniorem animo;
quoniam malitia nequit percipere doctri-

1 S. Ambr. ibid. n. 118. "Manifestum est
" ex ebrietate, intercedente somno, sobrios fieri
" homines: mens autem sobria est, quando et
" praeterita et futura cognoscit... Qui enim
" neque praeteritam generationis gratiam, neque
" praesentem reverentiam patri, neque futuram
" poenam paternae injuriae considerabat, vero
" ebrius erat, et quod putabat videre se, non
" videbat. Erat in illo profunda caecitas... Quando
" enim mens magis sobria est, quam tunc quando
" naturam omnium rerum, temporumque prae-
" sentium et futurorum ita spectat negotia, ut

" nulla in eo temporalis titubantia ebrietatis ap-
" pareat? "

2 S. Ambr. ibid. n. 119. "Quaero etiam
" qua ratione, cum ante medium dixerit inter
" filios Cham, nunc juniorem constituat? . . .
" Quomodo igitur solvitur, nisi juniorem non
" aetate, non tempore accipias; sed rudem sen-
" su et in quadam intellectus infantia constitua-
" tum, qui provecioris doctrinam aetatis non
" hauserit, nec perceperit senile consilium? Ca-
" ni enim quidam sunt sensus hominum "

սուճն և երիցագոյն ընդունել ոչ կարացեալ. և երիցագոյն են խորհուրդք կամաց ճշմարիտն ալևորաց ոչ մարմնով դարձեալ, այլ մտօք :

(Դերէր սեմայ յաղօթն կայեալ այսպէս ասաց .
( ) րհնեալ է քր թծ՝ թծ սեմայ . և եղիցի
բանն պարտնի նորայ :

ՀԵ . Տէրն և թծն՝ յարմարումն երկոցունց՝ յաղագս առաջին զօրութեցն է, բարեգործակին և արքունոյ . 'ի ձեռն որոյ եղև աշխարհս . և թագաւորի արարեալ՝ ըստ բարեգործակին, իսկ յետ կատարելութեանն՝ ընդ արքունեան կարգեալ : Արդ զիմաստունն և հասարակի պատուոյ արժանի արար՝ զոր ընկալաւ առ հասարակ ամենայն աշխարհ, լծեալ ընդ նմա և զաշխարհիս մասունս՝ ընդ զօրութիւնս նոն և նոյն . և զառնձնոյն աւելորդ՝ առատապէս տալով զբարեգործին շնորհս և պարգևս . վասն այսորիկ երկիցս առեալ զանուն զբարեգործակի զօրութեանն նոյն . միանգամ, որպէս ասացան, ըստ յարմարութեան առ արքունականն : Այլ երկրորդ, զառանց շաղամանութեան տեսեցեալ (կի՞ տեսցեալն) : զի և հաւասարակի և առանձնացելոյ արժանի եղիցի պարգևի իմաստունն . եղեալ և աշխարհի սիրելի, և նոյն աշխարհի՝ վասն հասարակի շնորհին, իսկ նոյն՝ վասն զատուցանելոյն :

(Դերէր յաբեթայ յաղօթն կալով ասէ . (Դերար յաբեթայէ թծ յաբեթայ, և բնակեցոսցէ 'ի տուն սեմայ . և եղիցի բանն պարտնի նոյն :

ՀԶ . Առանց ճառիդ, քանզի յայտ է, զառ 'ի միտմն տեսանելի է . որում

nam seniori propriam: seniores autem sunt cogitationes voluntatis veraciter canescentis, non corpore itidem, sed mente.

Quare orans pro Sem sic dixit: Benedictus est Dominus Deus, Deus Sem¹; et erit Chanaan famulus² ejus?

LXXV. Dominus et Deus simul appositus propter principales virtutes est, beneficam, et regiam, per quas mundus factus fuit. Rex enim fecit secundum beneficentiam; verum post perfectionem, sub regia (virtute) ordinatus est (mundus). Sapientem itaque tum communi honore dignum effecit, quem sortitus est universus mundus, junctis itidem partibus quoque mundi cum virtutibus Domini et Dei; tum privatâ praerogativâ, munifice praestans gratiam et donum (virtutis) beneficae. Quare bis nominatur benefica virtus Dei: semel, ut dictum est, secundum appositionem juxta regiam. Et iterum sine copulatione visa, ut nempe tam communi quam peculiari dignus efficiatur dono sapiens, amabilis factus, et mundo, et Deo: mundo propter gratiam communem, Deo vero ob peculiarem.

Cur pro Japheth orans dicit: Dilatet Deus Japheth, et habitare faciet in domo Sem; sitque Chanaan famulus eorum?³

LXXVI. Sine littera, quia patet illa, sensum⁴ ad mentem accedens videndum

1 S. Ambr. loc. cit. c. xxxii. n. 120. " Et " Dominum et Deum dixit, et specialiter Deum " filii sui, cui nomen Sem est; eo quod Deus justorum est, hoc est, Deus montium, non valium, qui gratiam habeant virtutis excelsae " . Caetera immediate dicta referenda sunt ad numi.

Philonis LXXVII.

2 Arm. պատանի . puer, vel servus, ut Gr. παῖς . pro quo in Genes. Arm. ծառայ, servus.

3 Genes. Gr. αὐτοῦ, ejus . sed Arm. illic quoque legit αὐτῶν . eorum.

4 S. Ambr. ibid. n. 122. " Diximus supra

երկրորդն է երրորդ բարիքն՝ ընդարձակութիւն ունին, և լայնութիւն. առողջութիւն, և քաջազգայութիւն, գեղեցկութիւն և զօրութիւն և մեծութիւն. փառս, տոհմաւորութիւն, սիրելիս, իշխանութիւնս, և բազում այլինք: 1) ասն այսորիկ ասէ, ընդարձակութիւն քանզի առանձինն ըստ ինքեան այսչափ իրաց առաւելութիւն ստացուածոց՝ բազմաց փնաս գործեաց, որք ոչ բնակեցին առ արդարութեան և իմաստութեան, և առ այլ առաքինութիւնս. որոց առաւելութիւն ժառանգութեան՝ զայն որ առ մարմնովն, և զարտաքոյսն մատակարարէ. իսկ անմեղաւորութիւնն և հեռաւորութիւնն՝ առանց մատակարարելոյ և վարելոյ թողու: Իսկ աւերեալն և ամայի եղեալ՝ ի բարի վերակացուաց, իբրեւ զի կարէր օգուտ մատուցանել, փնաս գործէ: 1) ասն որոյ յազօթս կայ այնմ, որ ստացեալն ունի զայն՝ որ առ մարմնովն և զարտաքոյսն, բռնէլ՝ ի փոստ իմաստութիւն. զի առ տարացոյց ամենայն բարի հայելով տեսանելով ուղղեացէ զիւր զգնացան:

1) Եղբի՛ր քանայ յանցաւորոցն՝ վերա զորքին դատեան խառայ երեւոյցանէ սեմայ և յաբեթի:

ՀԵ. 1) Եթա՛ն առաջին, զի նովիմք չառութեամբ վարեցան երկուքին՝ հայրն և

est: in quo secunda tertiaque bona extensionem habent latam et largam; ut sanitas, et sensuum validitas, pulchritudo, robur, et opulentia, nobilitas, amici, principatus, et caetera plurima. Quapropter dixit, *dilatet* (etc). Quia seorsum per se tot et tantarum rerum copiosa possessio multis detrimentum tulit, qui vix habitarunt apud justitiam, sapientiam, aliasque virtutes; quarum plena possessio, ea quae circa et extra corpus sunt, optime dispensat: alienatio vero, sive absentia sine dispensatione usuque relinquit. Desolatus autem a bonis curatoribus, pro utilitate, quam exhibere poterat, damnum fert. Ideo orat pro habente ea quae circa et extra corpus sunt, *ut habitet in domo sapientis*; ut ad normam omnium bonorum attendens, videat¹ regatque cursum proprium.

Quare, Cham deliquente, ejus filium Chanaan servum declarat² Sem, et Japheth?

LXXVII. Primum, quia eandem malitiam usurparunt pater et filius, ³ mixti

1) Japheth quasi indifferens bonum significari. 2) Indifferentia autem latitudinem habet, quae est in salute, vigore, decore, fortitudine, divitiis, gratia, nobilitate, amicis, potestatibus, et ceteris. Sed haec licet indifferentia bona sint; tamen plerisque nocuerunt, qui ea non cum sapientia et justitia possederunt.

1) Cod. C. հայելով և տեսանելով. attendens et videns.

2) S. Ambr. paullo antea. n. 120. et 121. (sicut et rationum series aliter atque aliter habetur apud Philonem et Ambrosium). 3) Deinde qua ratione cum filius ejus Cham peccaverit, non ipsum, sed filium ejus servituti addidit? Et forte quod pater plus afficitur injuriis filii sui, maxime quarum ipse reus et auctor existat, et

3) vehementius contristatur sui peccati damnationem a filio persolutam, qui non tam suo, quam patris merito puniretur. Deinde quia qui doctrinae paternae discipulus esset filius, et pessimorum aemulus cogitationum, uno corpore uterque uteretur et mente, eademque malitia. Indifferenter igitur vel paternae, vel suae malitiae filius pretium luit; quoniam improbitatis commune consortium est. Hoc secundum litteram. Ceterum non tam hic homines quam mores comprehenduntur, quorum in utroque una natura. Nam Cham calor, Chanaan commotio et inquietudo: qui autem calidus est, atque inquietus atque commotior est.

3) Fuit de his agit Origenes in Gen. ix. 18. juxta traditionem Hebraeorum.

որդին, խառն և առանց զատուցանել
լոյ զնոսա՝ իբրու 'ի միում մարմնի և
միով ոգով վարեցեալք երկոքին : Իսկ
երկրորդ անգամ, զի որդւոյն նշովիւք
և հայրն ուժգին տրտմելոց էր, գիտա-
ցեալ զի ոչ վաճառ իւր նա առաւել քան
վաճառ հօրն խոշտանգեալ լինի, տանջա-
նօք (տանջելով) զառաջնորդն և զվար-
դապետ չար խորհրդոցն և բանից և
գործոց : Ղառաւ այդ է : Իսկ առ 'ի
միտս . զօրութեամբ երկու են՝ ոչ մար-
դիկ առաւել քան թէ բարոյք, և զե-
կուցանէ զայս անուանցն դիր յայտնա-
պէս՝ և զեկուցանելով զնոյն թիւն ի-
րացն . քանզի Թարգմանի Կամ, Մեր-
թա, կամ Մերժ . իսկ Կանան առգնօր կամ
առիւի :

Ընդէր յետ Ընդէրդին նոյ կեայ ամս երեքեա-
րիւր և յիսուս :

ՀԸ . Երկուս եօթներեակս (կի՞ եօթ-
ներեակս) ամաց հաստատեալ կացու-
ցեալ 'ի սկզբանէ տեսակ աշխարհիս . 'ի
քսանահինգերորդաց (նոյն Թուոց) կեայ
իմաստունն . իսկ չորեքտասան քսանա-
հինգերորդքն՝ եօթներեակն է յիսնամե-
րորդ, և յիսուսն՝ եօթներորդին : Իսկ
եօթներեակին ամի բան՝ և յիսներորդի,
և կարգ, առանձինն ունի զայն՝ որ զև-
տականին է . քանզի անդ հաստատի :

1 Vel, qui fuerat. deest enim verbum in Arm.
quod supplendum, ut ասնջելով :

2 Vide notam ultimam ad n. LXV.

3 Ambros. loc. cit. 123. haec transfert ad
tempus crucifixionis Christi, et adventus Spiritus
Sancti.

4 Quia, ut dixit Gloss. septimo die perfecta
est creatio, atque post septem dies Noe emisit

et indisjuncti tamquam uno corpore
unoque animo utentes ambo. Secundo
vero, quia filii maledictione et pater ve-
hementer contristaturus erat, satis con-
scius quod ille non adeo propter se,
quantum propter patrem castigatur; sic
poenam luit ¹ dux et magister malorum
consiliorum, verborum, et operum. Lit-
tera his continetur. Ad mentem vero
virtualiter duo sunt non homines potius
quam mores: id prodit et appellatio no-
minum, manifeste denotans et rerum na-
turam; interpretatur enim *Cham, calor*,
sive *calidus*, *Chanan autem mercatores*,
vel *caussae*. ²

*Cur post Diluvium Noe vixit annos tre-
centos et quinquaginta?* ³

LXXVII. Bis septenis annis declaratur
jam ex principio condita, atque renova-
ta (sub Noe) forma mundi ⁴; sapiens
autem vivit (bis septem) vigesimis quin-
tis: quatuordecies vero vigesimum quin-
tum est septies quinquagesimus annus,
sive quinquaginta septies. Anni demum
septimi ratio et quinquagesimi, ordinem
privatum habet in Levitico expositum
decretumque ⁵.

columbam.

5 Sensus est: Bis septem, id est 14. ductum
in 25, dat factum 350 (juxta annos Justi post
diluvium). Itidem 7. ductum in 50, dat idem
factum 350. Mysterium vero numerorum 7, et
50. comprehenditur in Leviticis constitutionibus
Sabbati vel Hebdomadis, et Jubilei.

Ընդէն յերից որդոյն նոյի բամ Դու ՚ի Բլէն
 Գեթեալ լինի . իսկ Ժայրոյն աղափոխեն (Կամ
 աղափոխ են) : (Երբեմն ծնեալ լինին , յա-
 ռաջագոյն սեմայ գրեցա՞յ աշուղէս . սեմ , բամ ,
 յաբէն . իսկ յորժամ ծնանին , յառաջագոյն
 Կարգեալ լինի յաբէն . և սխանի ՚ի յաբէ-
 նայ զապին համարել :

ՀԹ. Որք զճառեալ զտէրունեան
 զտառից բնութիւն զնեալ քննեն , բա-
 նագտակ լինին յաղագո կարգին՝ զայն
 որ ՚ի սկզբանն առացեալ է առաջին՝ ըզ-
 սեմ կրօնաբան կարծեալք . իսկ զվեր-
 ջինն երկրագոյն՝ զյաբէն : Իսկ սոքա՝
 որպէս սիրելի է ինքեանց , ընդ միտ ած-
 ցեն , կարծելով հանդիպեցին դիպա-
 բան լինելով : Իսկ մեզ որ զայլոց զբնու-
 թիւն իմանալի խնդրեմքս , ասելի է .
 զի երկից՝ բարեաց , և չարեաց , և ան-
 զանազանի՝ որք երկրորդ բարի կոչին ,
 զչարն միշտ ՚ի միջի թուէ , զի ՚ի մէջ ա-
 ռեալ զերկաքանչիւր կողմանց՝ յաղ-
 թեսցի , միոյն ՚ի միոջէ կողմանէ , և
 միւսոյն ՚ի միոջէ կողմանէ , որ ըմբռ-
 նեալ պնդիցէ զնա և ճշդիցէ : Իսկ բա-
 րին , և անզանազան կամ երկրորդ բա-
 րի , այլափոխէ զչարդն : Վ՛անգի մինչ
 չարն զօրութեամբ միայն (է) , այլ ոչ
 կատարելութեամբ , բարին առաջին է ,
 մատակարարի և իշխանի զկարգ ունե-
 լով . իսկ յորժամ լիցի ևս կամաց խոր-
 հրդոյն գործն , և անիրաւութիւնն ոչ
 ՚ի միտս միայն կայ մնայ , այլ և կատա-
 րածովք գործոց անիրաւաց , փոխեալ
 լինի յայլ տեղի ՚ի կարգէն առաջին բա-
 րին , և որ ըստ նմա զարդարեալ լինի
 բարի բարքն՝ հրաժեշտ տուեալ առ վար-
 դապետութիւնն և մատակարարութիւն ,
 իբրու ոչ կարացեալ իմանալ . որպէս
 բժիշկ յորժամ տեսցէ զհիւանդութիւն
 որ առանց բժշկութեան է : Իսկ սա-

*Cur inter tres Noe filios Cham semper me-
 dium tenere videtur, extremitates vero
 variant¹; quando enim nati sunt, Sem
 primo loco ita collocatur, Sem, Cham,
 Japheth: quando autem gignunt, prae-
 ponitur Japheth, et ab ipso Japheth ini-
 tium ducitur dinumerationis gentis?*

LXXIX. Qui litteralem divinarum li-
 terarum naturam inquirunt, sic ratum
 habent de ordine, eum qui imprimis no-
 minatus est Sem, juniorem putantes, et
 ultimum majorem, Japheth, scilicet.
 Utcumque ipsis placet, sentiant isti,
 opinionis suae ratione ducti. Nobis ta-
 men qui mentalem in his sensum quae-
 rimus, dicendum est, quod inter haec
 tria, bona, mala, et indifferentia, quae se-
 cundaria appellantur bona, malum sem-
 per in medio numerat², ut interclusum
 utraque parte debelletur ab uno ex una
 parte, et ab altero ex altera; ita ut com-
 prehensum coarctetur subigaturque. Bo-
 num autem, et indifferens, sive secunda-
 rium bonum, commutant ordinem inter
 se: nam quando malum adsit virtualiter
 tantum, non vero perfective, bonum pri-
 mo gaudet loco, dispensatoris ac princi-
 pis habens ordinem. Quando vero volun-
 tatis quoque conjurationis effectus sit,
 atque injustitia non in solo intellectu per-
 manserit, verum etiam in finem perduca-
 tur injustis operibus, (tunc) mutatur ex
 suo ordine in alterum locum primum illud
 bonum, una cum bonis moribus ex eo
 pendentibus, recusans doctrinam ac dis-
 pensationem velut impos propositi con-
 sequendi; quemadmodum medicus (sa-
 cit), quum iusanabilem viderit morbum.
 Verum tamen illam, quae circa et extra
 corpus est, virtutem, administrat majus

¹ S. Ambros. de Noe et Arca. cap. 11. n. 3—5. Confer et locum auctoris nostri superio-
 rem. n. LXXIV. et LXXV.

² Sic Ms. C. ubi A. Թողէ . *relinquite, vel
 reliquistis*, nihil ad rem; nisi intelligamus, *re-
 linqui jubet*.

կայն և զայն որ զմարմնով և արտաքոյ առաքինութիւնն՝ սպասաւոր լինի երկ- ցագոյն բարին. զվերջինս ծայրիցն կաւ կածիւ զգուշանայ, զգազանն արգելով (կամ արգելուլ)՝ ի ներքս ի Թակարդ սրն, ցուցանելով՝ որ չեւս խածանել և փնաս առնել իշխե՛ : Իսկ յորժամ ըզ- գասցէ ոչ արարեալ, ի զգուշագոյն և ի հաստատագոյն փոխի վայրն, զվերա- գոյն վայր Թողեալ հզօրագունին, և զգիւրըմբռնելին հասեալ ունի զներ- քինն. որոց գիւրըմբռնելին՝ ցանկ և պահպանութիւն ունէր հզօրագոյն ըզ- պահպանին զօրութիւն. քանզի ոչինչ գոյ քան զառաքինութիւն հզօրագոյն :

Ինչէր ի յաբեթայ հիփադիէ, հոփադիէ, և հիպիէ հեթանոսաց :

2. Ս ան զի լայնութիւն մեկնի, ըստ աշման և ըստ զարգանալոյ ընդար- ձակեալ, ոչ ևս զնա այլ մասն այնոցիկ որ ի պէտս մարդկան պարգեւեցան ի բնութենէս երկիր տանի, այլ անցանէ և ի միւս ևս ծովն, և կղզիս՝ որք ի նմա են : Ղառդ այդ է : Իսկ առ ի միտս, բնութեամբ՝ արտաքոյ բարիքն, մեծու- Թիւնք և փառք և իշխանութիւնք, հե- ղեալ տարածին ամենայն ուրեք, և այ- նոցիկ որ ի ձեռս է, հեռաւորն և որ ոչն է ի ձեռին, առաւել և կամ ոչ նուազ շուրջանակի արգելեալ փակեն՝ վասն տուփողաց նոցա, ընչասիրաց, և փառասիրաց, և յորժամ զիշխանու-

natu bonum: extremitates ergo cautius observando, atque bestiam intercluden- do cassibus satis demonstratur, quod il- la non ultra audeat mordere aut laede- re. Dum vero sentiat non ita actum fuisse¹, in securiorem constantioremque transfertur situm; superiore nimirum lo- co fortiori concessio, inferiorem tenet locum servatu facilem: facilius enim ob- servare semper accidit ei fortiori custo- dis vi², quoniam nihil virtute fortior existit.

Cur ex Japheth Cetii, Rhodii, et insulae gentium?

LXXX. Quoniam latitudinis nomen³ gerit (Japheth), auctu et profectu di- latatus, non ultra ipsum illa pars rerum a natura concessarum in usum homi- num, sustinet, ea est terra: itaque transmeat alteram partem, mare videli- cet, et insulas ejus. Littera haec. Ad mentem vero, ex natura externa bona, ut divitiae, honores, et principatus ef- funduntur atque extenduntur ubique tam ad eos⁴, quorum in manus venit, tam longinquum ad alios, qui non ha- bent illa in manibus; ita ut plus, vel non minus circundent concludantque juxta aviditatem amatorum opulentiae, et

¹ Vel, damnum non fecisse.

² Obscurus est textus.

³ S. Ambr. de Noe et Arca. c. xxxiii. n. 124. 125. » Japheth... non immerito latitudo » dicitur, quando etiam in alteram partem natu- » rae, hoc est, maritimam generatio ejus proces- » sit. Vere enim tamquam latitudo non fuit eo » contenta, quod in usum hominibus natura » prescripserat, hoc est, terrae possessione: ve- » rum etiam introgressa est mare, et ad insulas » usque processit. Hoc secundum litteram. Se-

» cundum altiore autem sensum, ea quae ex- » tra sunt, quae dicuntur bona, divitiae, po- » testates, honores, quasi diffunduntur latius; » nec tantum his contenti sunt divites, quae in » manibus et in conspectu sunt: sed longe late- » que diffundunt suas cupiditates, dum aut pe- » cuniarum compendium de ulterioribus quaeri- » tur, aut honor a pluribus; aut potestas diffu- » sior, aut cupiditas «.

⁴ Vel, tam illa, etc. (tunc tamen tota con- structio mutatur).

Թիւնն սիրեն , որոց ոչինչ է շատ վանն
անյադ ցանկութեանն :

gloriae, quum studiosi sint principatus,
quibus nihil satis est ob insatiabilem cu-
piditatem .

Ինչէր թանայ երեցագոյն որդի թու :

Quare Cham major filius (sit) Chus?

28. Բնականապէս բան անձաբա-
նական բարբառեցաւ , զչարին ծնունդ
երեցագոյն ասելով զքուշն , զցանն և ըզ-
ցիր երկրիս բնութիւնն : Բնական եր-
կիրս Թանձրահող , քաջապաշար , և
քաջաջուր , քաջախոտ , քաջահասկ , քա-
ջածառ՝ է 'ի պտղոց բաշխեալ և զա-
տուցեալ ծնունդս . իսկ ցանն և ցիրն
և փոշահողն , ցամաք և անպտուղ և
անսեր և ամուլ է , բերեալ լինին և 'ի
վեր համբարձեալ 'ի հողմոյ , փոշուլ
զկենդանական օդդ չարլարելով : Իսկ
պիսիքս չարի առաջին բոյսք են , անսեր
և անծնունդ 'ի բարի Թեակոխութեց ,
բայց անսերութեան և մասամբ ամե-
նեքումբք ոգւոյ պատճառք :

LXXXI. Naturalissimum protulit ver-
bum Theologus, mali natum majorem
dicens Chus, dissolutam ac dispersam
terrae naturam: nam terra densa, ferti-
lis, aquosa, herbis, cristis, arboribusque
referta, distributa est in fructuum ger-
minationes: dissoluta vero et in pulve-
rem redacta, arida est et infructuosa
sterilisque: adhaec in altum fertur a
vento elevata, pulvere conficiens aera
vitalem. Hujusmodi sunt mali germina
prima, expertia generationis bonorum
studiorum, et causae sterilitatis animae
partiumque ejus omnium.

Ինչէր թու ծնանի վեբրովն . որ սկսաւ սկայ
որսորդ վեբրովն քն . և վան անորի
ասասցեն , իբրեւ վեբրովն՝ սկսայ որսորդ
ընդդէմ քն :

*Quare Chus genuit Nemrod, qui coepit
esse gigas venator contra Dominum:
quare dixerint, Sicut Nemrod² gigas
venator contra Deum?*

29. Երաւի ունեւոր զցանն և ըզ-
ցիր բնութիւնն , զոր հոգեւոր կապ ոչ

LXXXII. Revera habens dissolutam
naturam³, quam ligamen spirituale mini-

1 S. Ambr. ibid. c. xxxiv. n. 126. " Duo
genera terrae, unum velut arenosum et pul-
verulentum, immo ut expressius dicam, pul-
vis: aliud genus terrae fructiferum atque foe-
cundum, hoc est, terra solidior et profunda .
Quid igitur improbus, nisi pulverem generat,
ex quo generatio esse non possit . . . Eo quod
etiani secundum altiore sensum inforunda
sit impiorum anima, quae fructus utiles gene-
rare non possit u .

2 Arm. Nembroth. et Ambros. Nembroth; sed
solito apud Latinos nomine uti sumus Nemrod.

3 S. Ambr. ibid. n. 127. 128. " Quid igi-
tur aliud pulvis et arena generaret, nisi ter-
renum hominem; eo quid impius caelestibus
terrena praeponat. Gigantes enim fabulae in-
ducunt adversum supera voluisse pugnare, et
in terreno adscensu scandendum ad caelestia pu-

nerunt. Altiore sensu illud significa-
tur, quod qui terrenas diligit voluptates, eas
sequitur, et putat his se posse ad Dei gratiam
pervenire, et regnum caeleste hujusmodi erro-
ribus deferendum, is adversum caelestia contu-
maci praeliatur affectu. Propterea et in pro-
verbio est de eo qui deliquerit: Sicut Nem-
broth gigas venator ante Deum. Nembroth au-
tem per interpretationem dicitur Aethiops .
Color Aethiopis tenebras animae squalorem
que significat, qui adversus lumini est, clari-
tatis exsors, tenebris involutus, nocti similior
quam diei. Venatoris quoque usus in silvis,
inter feras ac bestias conversatio ejus. Irratio-
nabilis ergo miscetur irrationabilibus passio-
nibus, et ea quae sunt malitiae agrestis atque
praedurae venator hujusmodi explorare consue-
vit, atque his potiri atque delectari u .

ամփոփեալ պնդէ, և ոչ ոգւոյն և ոչ բնութեանն և ոչ բարուց հաստատութեանն հայր, զօրէն հոկայի զերկրայինսս յարգելով և պատուելով քան զերկնայինսն, զայն որ 'ի վերայ հակայիցն և տիտանեանցն առասպելն է՝ ճշմարիտ առնէն. քանզի արդարեւ որ նա խանձաւորն է երկրայնոցն և ապակա նացուացն, միշտ մարտնչի և պատերազմ տայ ընդ երկնային՝ ընդ գովելի և ընդ հրաշալի բնութիւնսն, պարսպելով և համբարտակ շինելով զերկիր երկնի: Իսկ որ աստ իրքս են՝ ընդդէմ են անդն իրաց. վասն որոյ պատճառաց ոչ վայրապար կայ, երն հսկայ ընդդէմ է, որ է յայտնական ընդդիմութեան առ անունութիւնն. քանզի ամբարիշտն ոչ այլ ինչ, այլ թշնամի և պատերազմող՝ շուրջ զայ զնով: Այսմ որոյ և յառակս, թէ պարտ է ամենայն որ մեղանչէն մեծա մեծս՝ 'ի սա իբր յառաջնորդ և յառաջին իշխան վճարեսցի հանեալ, որ ասին՝ Էֆրե Կեֆրով: Արդ անունդ է իրաց յայտնութիւն, քանզի եթէ ովպացի թարգմանի. իսկ արուեստն՝ որսորդական. և երկոքին ըստգտանելի են և պախարակելի. եթէ ովպացին, վասն զի անապակ չարութիւնն՝ լուսոյ ոչ ունի կցորդութիւն, գիշերոյ և խաւարի զհետ է. իսկ որսորդականն՝ որչափ օտարացեալ է 'ի բանական բնութենէն. իսկ որ ընդ գաղանմն է, փափաքէ վարս անասնաբար ընդ անասունս հաւասարել ախտիւք չարութեանց:

(Լաթարեցաւ)

Փիլոնի, այնոցիկ որ 'ի Լինելութեանն խնդրոց և լուծմանց, Բան Երկրորդ:

¹ Eodem argumento concludit et Ambrosius transcripto Philonis librum suum de Noe et arca.

² Ms. C. ad sensum dixit. * Բան երկրորդ գիլունի է 'ի նոյ ||: » Sermo Philonis secundus est (sive erat) de Neo « . Ubi diligenter notandum quod sequens liber sive Sermo tertius incipit ex Genes. cap. xv. vers. 7. cum antecedens conclusus fuerit in cap. x. v. 9. nescitur

me constringit, nec animae, nec naturae, neque morum constantiae pater, gigantis more terrena praeponens caelestibus, verificare videtur illam de Gigantibus et Titanis fabulam. Nam profecto qui aemulator est terrestrium et corruptibilium, semper pugnam committit cum caelestibus mirisque naturis, aggerem construens terram contra caelum: atqui quae deorsum sunt, adversantur iis quae sursum. Quamobrem non frustra se habet illud, *Erat gigas contra Deum*, declarans adversitatem in divinitatem. Impius enim nihil aliud est, nisi inimicus certans circa Deum. Unde in proverbium cedit, quod omnis qui graviter peccat, debet ad istum referri sicut ad auctorem ac principem, *dictus, quasi alter Nemrod*. Nomen ipsum itaque est manifestatio rerum; nam interpretatur Aethiops, et ars sua venatoria; quorum utrumque detestandum: Aethiops, quia mera malitia non habet participationem lucis, sed noctem tenebrasque imitatur: venatoria vero ars quam maxime alienatur a rationali natura: qui enim cum feris degit, optat vitam ducere bestialem, ut coaequari brutis cum vitiis malitiae.¹

(Explicit)

*Philonis, de iis quae sunt in Genesi, Quaestionum et Solutionum Sermo Secundus.*²

ergo auctorne, an amianuensis praetermiserit intercedentia. Si revera desint aliquot capita in Philone Armeno, facile credam ea suppleri posse ex Ambrosii Lib. 1. de Abraham; sicut in sequentibus auctoris nostri verbis videmus solitam imitationem, quam praesefert idem Ambros. in Lib. 11. de Abr.

Փ Ի Լ Ո Ն Ի

ԸՅՆՈՑԻԿ ՈՐ Դ ԼԻՆԵԼՈՒԹԵԼՆ

ԽՆԴՐՈՑ ԵՒ ԼՈՒԾՄԱՆՑ

P H I L O N I S

DE QUAESTIONIBUS ET SOLUTIONIBUS

QUAE IN GENESI SUNT

ԲԱՆ ԵՐՐՈՐԴ

SERMO TERTIUS

Օ՛րնէ՛կ, Եւս եմ քր աստ, « (Էմ որ)
հանի զքեզ յերկրէն խաղէացոյ, քնէ զի
բաւ քեզ յերկրս զայս թաւանդել:

*Quid est, Ego sum Dominus Deus tuus,
qui eduxi te de terra Chaldaeorum, ut
dem tibi terram hanc in haereditatem?*¹

Ա. Նաւիգ. յայտնոյ, զայն որ 'ի
կարծիս բնութիւնն (կամ բնութեանն)
հաստուցանելի է այսպէս: Երկիրն քաղ-
ղէացոյ՝ նշանակաւ ուսմանական տե-
սութիւն է. որոյ մասն է աստեղաբաշ-
խութիւն. և զայս ոչ վայրապար և
ոչ պղերգաբար աշխատին քաղղէացիք:
Եւրդ կրկին պարզեօք պատուէ զիմառ-
տունն. միանգամայն (այսինքն միան-
գամ) Թափեալ զնա 'ի քաղղէութենէ
կարծեաց աղանդոյն. զի առ այնու ո-
րով դժուարըմբռնելի և դժուարոր-
տալին է, և մեծամեծ չարութեանց ամ-
բարշտութեանց պատճառք լինին, եղե-
լոյն՝ զարարողին զօրութիւնս մատու-
ցանելով. և զաշխարհս (կամ զաշխար-

1. Quandoquidem littera manifesta
est, quod ad sensus essentiam attinet,
reddendum erit hoc modo. Terra Chal-
daeorum symbolice mathematica theoria
est, cujus pars agnoscitur Astronomia,
cui non frustra neque segniter student
Chaldaei. Duplici itaque dono honorat
sapientem: primum eruendo ipsum de
secta astrologorum, videlicet de Chal-
daeismi hallucinatione²; quae ut captu
difficilis, magnorum malorum et impie-
tatis causa reperitur, factis Factoris
virtutes adscribens, et opera mundi
pro opifice mundi Deo venerari ac cole-
re persuadens. Secundò concedendo ipsi
sapientiam fructiferam, quam symboli-

¹ Genes. xv. 7.

² S. Ambr. Lib. II. de Abr. c. VIII. n. 49.

³ Quia deposuerat Abraham studium Chaldaeo-
rum u.

³ Sic Cod. C. at A. զաշխարհս զարարող
mundum istum operam. (quae non est construc-
tio legitima.)

Հիս) զգործս՝ փոխանակ աշխարհարար-
րին նոյ պատուել և պաշտել հաւանե-
ցուցանէ։ Եւ այլ, շնորհելով նմա ի-
մաստութիւն պտղաբեր։ զոր ըստ նշա-
նակի երկիր անուանեաց։ Եւ ցուցանէ
հայրն, զի իմաստութիւն և առաքինու-
թիւն անյեղկեղ և առանց փոփոխման
և առանց շրջելոյ է։ քանզի ոչ է ար-
ժան ցուցանել (կամ ցուցանիլ) յայ
զայն՝ որ կարէն յեղյեղմունս և փո-
փոխմունս ընդունել։ վասն զի ցուցեալն
յանփոփոխէն և ՚ի հաստատոյն՝ գոյա-
նալ և ել պարտ է։ իսկ այն որ ՚ի փո-
փոխմանն է՝ միշտ հոսիլ բնաւորեալ,
ոչ ընդունի իսկ և տիրական ցոյց։

Ընդէր ասէ։ Տէր, ըստ որո՞ւմ իմ Ժանեայց՝
եթէ Ժառանգեցից զնայ։

Բ. Եւ քանակ խնդրէ առ գիտութիւն
խոստմանն։ բայց երկու գրին փութոյ
արժանիք։ այն՝ որ մտացն է ախտ, հա-
ւատացեալ նոյ՝ ըստ յառաջասացելում
բանին։ և ցանկութեամբ անբաւ տեն-
չանաց վարեցեալ՝ ոչ անբաժ լինել և
նշանաց ոմանց, ՚ի ձեռն որոց զգայա-
բար ծանիցէ հաստատեալ գիտութեանն։
Եւ առ այն՝ որ խոստացաւ, պատկա-
ռանս զանգիտութեան, վասն ասելոյն՝
Կէր. քանզի գիտեմ զքեզ ասէ՝ տէր և
իշխան բոլորեցուն։ և որ զամենայն ինչ
կարես, և չիք ինչ քեզ անկարութիւն։
բայց ես թէպէտ և հաւատացեալ եմ յոր
խոստացարդ, վաղժազակի փափաքեմ և
բաղձամ հասանել, զի թէպէտ և ոչ
կատարուածոցն, այլ սակայն յայտնի
նշանացն՝ որով կատարածքն զեկուսցին։
Վճանգի եղանակի եմ. և եթէ ՚ի նոյն իսկ

ce terram nuncupavit. Ostendit autem
Pater (universi) sapientiam, et virtutem
invariabiles et immutabiles esse; quo-
niam non convenit, ut Deus monstret
alicui id ¹ quod potest variationem aut
mutationem subire: monstratum enim
ab immutabili et constante existere o-
portet; quod autem sub mutatione est,
ut semper fluxum pati solitum, neque
propriam ac divinam ² demonstrationem
recipit.

Cur dicit: Domine secundum quid no-
scam, quod haereditabo eam?

II. Iudicium quaerit pro scitu pro-
missionis. Verum duo describuntur stu-
dio digna: unum, quod mentis est affe-
ctio, credere Deo juxta dictum prae-
missum: et alterum, summo desiderio
ferri, ut non privetur etiam signis qui-
busdam, quibus sensibilibiter noscat con-
firmationem promissionis. Illi vero, qui
promisit, venerationem condignam prae-
stat ³ per dictum, Domine: Scio enim
te, dicit, Dominum principemque uni-
versorum, qui etiam omnia potes, et non
est apud te impotentia. Ego sane etsi
credidi jam promissioni tuae, nihilomi-
nus opto citius assequi, si non adimple-
mentum, certe tamen signa evidentia,
quibus consummatio indicetur ⁴. Etenim
creatura sum; quod si etiam in summam
perveniam probitatem ⁵, impetum desi-

¹ Vel, monstretur aut figuretur velut aliquid,
quod etc.

² Տէրեկան. ut Gr. κύριος, κυρία. domini-
cus, ca, vario gaudet sensu.

³ In Arm. desideratur verbum praestat, vel
praestatur (veneratio).

⁴ S. Ambros. Lib. II. de Abr. n. 49. « Jam

» divinationes magorum repudiavi, doce me quo-
» modo sciam me futurum terrae ejus haere-
» dem. Qui quaerit, quomodo sciat, non dubi-
» tat, manifestante Deo, cognoscere se posse; sed
» formam vult acquirendae cognitionis adver-
» tere «.

⁵ Ms. A. քաղաքեղութիւն, fertilitas. ubi in

ի ծայրն հասից քաջաբարութեանց, և զյարձակմունս բազմանաց միշտ ունել ոչ կարեմ. իբրու թէ տեսեալ ինչ բաւրի և կամ լուեալ, յամբ, այլ ոչ վաղ վաղակի ՚ի նոյն եկեալ. վասն այսորիկ աղաչեմ ծանօթութիւն ինչ ցուցանել, ՚ի ձեռն որոց (կամ որոյ) հասեալ ըմբռնեցից զհանդերձեալն:

Ինչէր ասէ, Ի՞նչ ինչ երբեք ետեման, և այծ ետեման, և խոյ երբեման (կամ ետեման), քաբաբէ և աղանի:

Գ. Ինչ յիշէ կենդանիս՝ որք ՚ի տէրունեան բազինն մատուցանին. քան զի ՚ի պատարագս որոշեալք այսորիկ են. ՚ի ցամաքայնոց երեք, արջառ, այծ, դուար. և ՚ի թռչնոց երկու՝ տատրակ և աղանի. քանզի երգէ զյաւիտենական զպատարագսն՝ սկիզբն առնուլ ՚ի նահասկեան, որ և ազգիս սկիզբն է. Իայց փոխանակ՝ Բեր ինչ, ամենաբարւոյք ասացեալ՝ է՝ ման ինչ. քանզի լինել լուծեան ոչինչ տիրաբար առանձինն է, այլ ամենայն ինչ պարզ և չնորհք են այ. զոր սիրելի է, առեալ ինչ՝ հանդերձ ամենայն յօժարութեամբ գոհանալ: Եւ եռեմեան զիւրաքանչիւրոք զկենդանեացն հրամայէ առնուլ. վասն զի լի և կատարեալ թիւ երրակն (կամ երբեակն) է, բազկացեալ ՚ի սկսմանէ, և ՚ի միջոցէ, և ՚ի կատարածէ: Իայց արժան է տարակուսել. ընդէր յերից կենդանեացն զերկուսն էքս մեծանէ՝ զերինջն և զայծն, և զմին արու՝ զխոյն. Ինչ մի գուցէ վասն զի արջառ և այծ յաղագս մեղաց մատուցանին, և ոչ ոչ խար. մեղանչել ՚ի տկարութենէ է, և տկար է էգդ:

Իսլափ յարմարական և պատշաճ էր յառաջագոյն ասել: Իայց ոչ անգէտ եմ, զի ամենեքին այսպիսիքս տան

derii semper detinere non possum, ita ut postquam viderim aliquid boni, aut audierim, tarde, et non statim illud consequi vellem. Ideo precor notitiam aliquam mihi praeberere, per quam futura comprehendam illa.

Quare dicit: Accipe mihi iuvenecam trimam, et capram trimam, et arietem trimum, turturem, et columbam?

m. Quinque memorat animalia, quae in sacro altari offeruntur: nam in hostias distincta haec sunt, de terrestribus tria, bos, capra, pecus; et de volucribus duo, turtur, et columba; celebrat enim sempiternas hostias originem duxisse a Patriarcha, qui et gentis origo fuit. Caeterum pro illo, *ferto mihi*, optime dictum est, *accipe mihi*; quandoquidem creaturae nihil proprie peculiare est, sed omnia sunt dona gratiaeque Dei: cui placet omnino, ut postquam quis aliquid sumpserit, toto affectu gratias referat. Trimum vero unumquodque animalium jubet accipere; quoniam plenus ac perfectus numerus est trinus, consistens principio, medio, et fine. Atamen dubitare licet, quare ex tribus animantibus duas foeminas inducit, vitulam, et capram, unum vero masculum, arietem? Ne forte ideo, quod vitula, et capra ob peccatum offeruntur, non autem ovis; sicut et peccare ex fragilitate provenit, fragilis autem est foemina.

Tantidem apposite jam dicere visum est. Non tamen ignoro, quod hujusmodi omnia ansam praebent hominibus in-

marg. ար. quasi legendum sit, քաջաբարութիւն. bone indoles; aut, ut habet Ms. C. քաջարութիւն. actum praeclarum, virtus.

պատճառս վայրապարաց զբարոտողաց մարդկան 'ի զլացութիւն և 'ի զբախտութիւն տէրունական գրոցն : Արդ այժմ ոչ այլ ինչ ասեն , այլ զենական նկարել և ցուցանել 'ի ձեռն կենդանեացս յօշման և բաժանելոյ , և 'ի ձեռն փորոտեացն զնման . քանզի անցնատաւ առ նոսա՝ զեկուցումն ասեն գոլ դիպաւ ւորութեանն , և յերեւելեաց հանդիպողական նմանութեան : Աւստեա՝ որպէս երեւի , յայնոցիկ են , որք 'ի միոջէ 'ի մասնէ դատին և ընտրեն զբոլորն , այլ ոչ յընդդիմէն՝ 'ի բոլորէն զմասն . քանզի այսպէս լաւ է՝ և անուն և իրք փորձեսցին ամենայն իրօք :

Արդ՝ է օրինադրութիւն , օրինակ իմն , կենդանի միաւորեալ , զոր բոլոր բոլորեքումբք պարտ է աւանդ աչօք շուրջ հայել դիտել , և զկամս առ հասարակ ամենայն գրոցն ճշգրիտ և ստուգաբար յայտնապէս պարատեսել . ոչ հատակոտորելով զյարմարումն , և ոչ զմիաւորութիւնն անջատելով . զի այլաւ կերպք երբեք և այլատեսակք երեւեսցին՝ 'ի հասարակութենէն զրկեալք : Արդ զինչ է յառաջակամութիւն օրինադրութեանն . գիտական , և որ ինչ միանգամադիտական տեսակս պարագրէ վասն զի զհանդիպողութիւն և զդիպողաբանութիւն և զկարծիս ընդունի զենականն և գիտականն ամենայն . 'ի ձեռն որոց ոչ միայն ճշմարտութեանն հետք վարեալ լինին , և կամ ծածկեալ , որպէս 'ի ձեռն ողորմանաց՝ սիրելութիւնն , օտար իրաց և անփորձի՝ զբուն զհարազատն և զընդ փորձ անցեալն :

Իսկ ասացելոցս հինգ կենդանեացս բնութիւնք՝ ընտանացեալք են ընդ ամենայնին մասունս : Արկրի , արջաւ ,

niter criminantibus ut sacris libris detraherent . Nunc itaque nihil aliud dicunt nisi immolationem delineari ac indicari per divisionem animalium, inquisitionemque viscerum: quod autem adsederit eis, indicationem ajunt esse convenientiae, et occurrentis ex visibilibus similitudinis. Verum isti, ut mihi videor, ex illis sunt, qui ex unica parte dijudicant totum, non vero oppositae ex toto partem; quae melior est dijudicatio, qua tam nomen, quam res omnino probentur.

Est itaque Legislatio (h. e. Scriptura sacra), ut ita dixerim, vivens quoddam unitum: quod totum totis oculis nitide oportet circumspicere, et universam intentionem universae scripturae vere, certe, et manifeste circumcernere, non dissecando harmoniam, neque unionem disjungendo; aliàs aliena omnino, et absurda apparent omnia, communitate vel aequitate deturbata. Quid ergo est intentio legislationis praetensa? Scientifica², et quidquid scientificas circumscribit species: quoniam convenientiam, et coaptatum verbum, opinionemque recipit immolatio, ac omnis scientia; quibus non solum veritatis vestigia usurpantur, verum etiam obducuntur, ut adulatione dilectio; ita ut commutentur³ rebus alienis, et inexpertis ipsa genuina et experimento comprobata.

Atqui praeaudatorum animantium naturae familiaritatem gerunt cum Universi partibus. Terrae⁴ bos, ut arator

1 S. Ambros. Lib. II. de Abraham. c. VIII. n. 50. 2 Praeterireum hujusmodi interpretationem 3 sacrificii, nisi quibusdam scrupulum hinc nasci adverterem, eo quod Aruspiciinae quaedam 4 scribi videatur solemnitas; quod post immolationem divisa sunt animalia, et contra faciem

5 alterutrum posita; et consedit illis Abraham 6.

2 Գիտական , vel գեաական indiscriminatum scriptum, poterat verti etiam *scientialis*, aut *praesaga*, aut potius *proneptica*.

3 Verbum deest in Arm. unde pendet sensus.

4 Ambr. loc. cit. n. 50. 5 Vitulus enim arator

քանզի արօրաձիգ է և երկրագործ : Եւ ջրոյ , այծ , առ 'ի յածել և յարձակել կենդանի ասացեալ , որ է դիմել : քան զի և դիմագործ է ջուր . և վկայ՝ դէտոյ վիժանք , և լայնութեան ծովուդ տարածմունք , և հոսանստ ծովդ : Եւ օդոյ , խոյ . վասն զի բռնազոյն է և կենդանազոյն , ուստի և օգտակարաբոյն որի , կենդանեացն ամենեցուն՝ շահաւորազոյն մարդկան խոյ , վասն զի և հանդերձն զոր մատուցանէ : Եւ ամսայտորիկ ինձ թուի պատճառաց՝ էգո զառաջինսն խրատ տայ առնուլ՝ զայծն և զերկնջն . վասն զի երկոքին տարեքք՝ երկիր և ջուր , նիւթականք և իբրուէքք : Իսկ զերրորդն արու՝ զխոյն . վասն զի օդ և հոգմօրինակ իմն արուացեալ է : Իսկ զի բոլորեցունն բնութիւն՝ է ինչ որ 'ի մարմին , և է որ յերկիր և 'ի ջուր որոշեալ , և էքք են բնութեամբ . իսկ շնչատեսիլն՝ յօդ և 'ի կենդանականազոյն շունչ . և զոտ որպէս ասացին՝ արու է . արդեթէ արու պարտ է կոչել զշարժօղն և զառնօղն պատճառ , էք՝ որ շարժեալն լինի և կրէ :

Իսկ թռչնոցն՝ (որ են) աղաւնին և տատրակն , ընտանեանայ առ հասարակ ամենայն երկին բաշխեալ որոշեալ 'ի մն

et agricola . Et aquae capra, (Graece, et Armeniace, *aex*, vel *ajz*) animal agens et impetum faciens dictum (ab *άγω*, *άίσσω*, *ածել*, *յածել* *կամ* *յարձակել*), quoniam impetuosa est aqua; et testes sunt fluminum cursus, et latitudinis maris extensiones, et ipsum mare fluxu laborans . Aeri autem aries, ut valde violentus et vivax; unde et animal animantibus universis utilior hominibus aries, qui et indumentum eis praestat . Propter itaque has rationes, ut puto, foeminas illas primas sumere monet, capram, et vaccam, quoniam ambo ista elementa, terra et aqua, materialia sunt, ac fere foeminae; tertium vero masculum, arietem, quia aer sive ventus quasi masculus est redditus . Siquidem cunctarum rerum naturae, aut in corpus, aut in terram et aquam distinctae sunt, et foeminae ex natura; quod autem animae praefert similitudinem, in aera, et magis vitale spiraculum; et hoc, ut dixi, masculum est: si ergo masculum oportet vocare motricem causam et agentem, foemina erit dicenda, quae movetur ac patitur .

Volatilibus autem, ut sunt columba et turtur¹, familiaris reperitur totum caelum, distributum in planetarum fi-

n rium animal est, deditum terreno labori . Capra n ad aquarum similitudinem per aenigmata figura- n tur, eoquod *αιξ* Graece *παρ το αίσσω* no- n men acceperit, ab eo quod est impetu ferri : n sic enim currit sicut et aqua . Possumus vel n de fluviorum sono, cursu, vel maris violentis n aestimare fluctibus . Aeri autem comparatur n aries, quia omnibus animantibus utilius hoc n animal generi esse humano reperitur; quando- n quidem et vestis nobis usum exhibet, sicut aer n huius spiritus vitalem nobis ministrat substan- n tiam . Unde et hunc ordinem factum puto, ut n prius diceret : Sume mihi vitulum et capram, n et tertio loco diceret arietem; eo quod prima n illa, hoc est, vitulus et capra terris et *μασι* n materialibus comparentur elementis, et quia *κε-* n minea dicantur: at vero aries masculum *quod*

n dam animal est, vehemens natura, et violentum cornibus . Similiter autem aeris huius n spiritus vitalis est, ut masculus auctor et cau- n sa gignentium, movens terrarum genitalia, et n velut quadam se miscens copula u .

1 S. Ambr. ibid. n. 56. alio haec vertit, dicens: n Fides enim manet integra, quae colum- n bae more in sublime subrigitur, lustrans su- n perna, et spiritalibus alarum remigiis caelum n circumvolans . Turturi quoque mens illa con- n fertur, quae avis usu istius secretis alitur, in- n telligibilem illam et indivisam quaerens Tri- n nitatis substantiam, refugiens plebem quam- n dam creaturarum, et corporae se non miscens n congregationi, atque ab omni passionum labe n accernens u . Vide similia iterum apud aucto- rem nostrum in calce huius capituli .

լորակացն և յանմոլարիցն շուրջ յա-
ծումն: Եւ յորմոլորակացն զաղաւնին նուի-
րեալ դնէ. զի ընտանի է և ձեռնընդեւ
է կենդանիդ այդ. և ընդեւագոյն իմն
մեզ և մոլորակքն են, իբրու զի առ եր-
կրաւոր վայրս հուսկ են, և ախտակից
լինին: Իսկ անմոլարացն զտատրակն.
քանզի անապատասէր իմն է կենդանիդ,
և ի բազմաց միաբանութենէ և ի խառ-
նից խոյս տայ. հեռի ուրեմն և ի վերջին
տիեզերս՝ ի բուն սպառուածի ամենայն
նի անմոլարն է գունդ: Եւ նմանեցան
երկնային զօրաց երկոքին կարգք հա-
ւուց երկուց. վասն զի որպէս ասէ սոկ-
րատիկոս պղատոն, թռչուն կառք դէպ
եղև գոլ երկնի՝ վասն արագագոյն շր-
ջագայութեանն. որ և զթռչնովք ա-
րագութեամբն անցանէ յընթանալ:
Եւ սակայն երգակք են ասացեալ հաւքն,
առակելով մարգարէին զայն որ յերկ-
նին է զկատարեալ երաժշտականու-
թիւն՝ որ ի շարժմանէ աստեղացն պատ-
շաճեալ յարմարի. զի ցոյց մարդկան
արուեստի է, ի ձեռն որոյ ամենայն
պատկանաւորն նուագ ձայնի կենդա-
նեաց և շնչաւոր գործեաց կազմին հնա-
րիք հանձարոյ. իսկ զայն որ ըստ երկ-
նին երգ, ոչ պրկեալ ձգեաց մինչ ի
յերկիր արարիչն, որպէս և զարեգակ-
նային ճառագայթսդ, յառաջագոյն
հոգացեալ վասն ազգի մարդկան: Ի՞նչ
զի յարուցանեն ի մոլութիւն լսելեօք,
և անբաւ և անարգել հեշտ ցանկութիւն
յոգիսն գործեն. քամահել տան զկե-
րակրօք և զըմպելեօք, և վաղամահ սո-
վով վախճանել առ երգոյն տենչանս:

1 Ambros. loc. cit. n. 54. (nam praepostero
ordine utitur verbis auctoris nostri.) » Unde
» quidam ad libros Philosophiae derivarunt, eo
» quod ipsum caelum volucris simile sit. Deni-
» que Plato currum volucrum dixit esse caelum...
» Plato autem dulces quosdam sonitus siderum
» mutuavit sphaerae caelestis generari conversio-
» ne, famam magis et pompam, quam veritatem
» secutus. Nam licet Origenes quoque noster,
» hoc est, ecclesiastico vir officio deditus, pla-

xarumque (stellarum) gyrum. Planetis
itaque addicat columbam, cicur enim
est, et mansuetum animal; sicut et
planetae familiares magis nobis sunt, ut
viciniores terrae, et compatibles nobis-
cum. Fixis autem turturem, solitudinis
enim amator est animans, et conversa-
tionem multitudinis, sicut etiam coitum
fugit: sic longinquus, et in ultimis or-
bis extremitatibus est globus inerrans.
Assimilati sunt ergo caelestibus vir-
tutibus ambo ordines duorum avium,
quoniam ut ait Socraticus Plato, cur-
rum volucrum esse convenit coelo¹ pro-
pter velocissimam circumactionem, quip-
pe quod vel ipsos volucres superat velo-
citate in cursu suo. Cantatores vero
sunt praememorati aves, sub aenigmate
indicante propheta eam, quae in caelo
est perfectam musicam, ex motu stel-
larum harmonice coaptatam. Quoniam
argumentum humanae est artis, qua
omnis congruus cantus vocis animalium
et instrumentorum animantium construi-
tur per industriam ingenii; illum vero
cantum caelestem haud large extendit
usque in terram Creator, sicut et ra-
dios solares, praeveniens curam gerere
propter genus humanum. Excitat enim
(talís cantus) insaniam in auribus, et
indomitam voluptatem adferens animo,
facit ut contemnatur cibus et potus, at-
que fame mortem appropinquante fere mo-
riamur ob cupidinem cantus: quod si
Sirenum² cantatio, ut Homerus dixit³,
ita violenter invitat auditores, ut obli-

» netarum stellarum quamdam inenarrabilem mo-
» tu harmoniam esse suavissimi illius soni cae-
» lestis adserat, tamen etiam ipsum plurimum
» indulgere philosophorum traditioni pleraque
» ejus scripta testantur ».

2 Sic emendate Cod. C. պարկաց. (ի պա-
րիկ. յորմէ յուշկապարիկ.) ubi A. mendose
պարակաց. Gloss. autem, պարկաց. Simili no-
mine et apud Persas dicitur, Peri.

3 Οἷσος. μ'. 39—55. et 180—190.

Վանդի ոչ պարկայն երգք՝ որպէս ասաց հովնորոս, այսպէս բռնի կոչէ ըզլսօղն, մինչ զի մոռանալ զգաւառ, ըզտուն, զսիրելիս, և զհարկաւոր կերակուրս. իսկ ամենակատարն և ամենաշարմար և արդարեւ երկնային երաժշտականութիւնն բախեալ ընդ լսելեաց գործի, ոչ բռնադատէր մօլել և կոկոզանալ:

(Այց յազգս երեմեանն գոլ իւրաքանչիւրոք, և երրորդին՝ ասացեալ է յառաջագոյն. բայց ասելի է այժմ ըստ այլ տեսակս խորհրդոյ. քանզի երեւցաւ իւրաքանչիւրոք այնոցիկ՝ որ յետ լուսնիդ, երկիր և ջուր և օդ, երրորդ (այսինքն երրակի) գոլ: Վանդի երկրի հատածք՝ անբաւ ցամաք, և կղզիք, և քեռանէսոս. իսկ ջրոյ՝ ծով, և գետք, և ջրաշիղջք. և օդոյ՝ երկու զուգադուրութիւք, և յեղմունք ամառնային և ձմեռնային (իբր գարնանային և աշնանային) մի համարի. զի մի ունին զժամ գիշերոյն և տուրնջեան, և միապէս ոչ ջերմեն և ոչ ցուրտ զուգօրութիւնք. և յեղմունք՝ ամառնային և ձմեռնային. քանզի ի ձեռն երիցս այնոցիկ շրջանակաց արեգակն բերեալ լինի, ամառնայնոյ յեղանակին, ձմեռնայնոյն, և զուգա-

vioni tradant patriam, domum, amicos, et cibos necessarios; quanto magis perfectissima illa, et summa harmonia praedita, atque vere caelestis musica attingens instrumentum auris, cogeret insanire ac divinari?

Ratio vero, ob quam singula animalia trium sint annorum numerorumque, jam antea reddita quidem fuit, ¹ nunc tamen dicendum est sub altera specie mysterii. Quoniam visum est unumquodque eorum, quae sunt post Lunam, ut terra, aqua, et aer, trino gaudere ordine. Nam terrae divisiones sunt, arida vastissima, insulae, et peninsulae; aquae autem, mare, flumina, et stagna; aeris vero ambo aequinoctia, vernale et autumnale ², pro uno habentur, aequalem enim habent horam noctis ac diei, et pariter nec calida, nec frigida sunt aequinoctia: quibus adde conversiones aestivam, et brumalem; nam per istos tres circulos fertur sol in tempestates aestivam, hiemalem, et aequinoctialem. Naturalis ³ itaque apprime ratio hujus-

¹ Ambr. loc. cit. n. 55. « Diximus supra quia in vitula terram accipimus, in capra autem quam, in ariete aerem, quod ipso nomine colligitur, quod trima ad sacrificium sumi jubentur; quia terra ipsa inter tres dividitur species sui; aut enim continens, aut insula, aut peninsula est: aqua ipsa in tria; quia autem mare est, aut fluvii, aut lacus... Aer quoque habet divisiones temporum veris, aestatis, autumni, hyberni ».

² Ad verb. aestiva et brumalis.

³ S. Ambr. ibid. paullo ante. n. 51. « Haec traditio naturalis est: sed moralis etiam concurrit et suppetit. In omnibus enim hominibus caro, sensus, et verbum est. Caro nostra vitula est: laborat, ut serat: laborat, ut colat: ligat: laborat, ut pariat: innumeris fatigatur laboribus... Caro quoque nostra vitae istius subjugatur necessitatibus, crebris quatitur doloribus, et multarum aerumnarum quodam

« curvata partu senescit... Sensus autem nostri caprarum modo velut saltu quodam exsiliunt, et pascuntur praeruptioibus, impetu suo ipsi commotiones excitantes animae, et concutientes eam. Ad omnem occasionem praesto sunt... Unde et plerique *ἀφορμῶν* dictam putant, quia *ὄρμη* impetus dicitur; eo quod ex quodam impetu sensuum inflexionis atque alienationis nostrae causa nascatur. Feminei autem sexus speciem habet, ut etiam sensus nostri *αἰσθησις* Graece dicuntur femineo vocabulo... (n. 52.) In ariete vero verbi ac sermonis nostri habetur similitudo, quod sit vehemens, sicut et sermo noster efficax operationis, et quaedam ornatus nostri et tegminis causa sit. Arias per usum vestium ordine quodam gregem ducens, sicut ordo quidam vitae ususque nostri verbo explicatur... Philosophia quoque geminam speciem sui constituit in verbo, naturalem, et moralem: rationalis enim utriusque portio

րէին : Վանզի բնականագոյն հասուցումն այս է . իսկ զբարոյականագոյնն ասելի (կամ այցելի) է :

Մէկ իւրաքանչիւրդ 'ի մէջդ գէպ եղև այսպիսի գոլ՝ մարմին , և զգայութիւն , և բան : Մըդ ընդ մարմնական գոյացութեանն երինջ ընտանացեալ լինի . քանզի մղի և մալի և հնազանդի մարմինս մեր , և լծի ընդ կենացս սպասաւորութիւն . և բնութիւնն է էգ ըստ նիւթոյն , 'ի կրեւն և յախտանալն հարցափորձեալ միայն՝ քան առնել : Սկզգայութեանցն՝ հասարակութեամբ , այծն նմանեալ լինի , կամ զի զգալեացն իւրաքանչիւրդ բերեալ լինի առ իւր զգայութիւնն , և կամ վասն զի յերեւութէն այնր՝ որ 'ի ձեռն զգայութեանցն , յարձակումն լինի ոգւոյն և շարժումն : և սորա առաջինն զհետ երթայ յանձըն կալութիւն կամ օտարութիւն . զոր ոմանք կոչեն պատճառ , որ է յարձակումն ամենայն ազգի : Սկսան զի էգ է զգայութիւն , քանզի կրէ 'ի զգալոյն , էգ կենդանի բնակեցոյց ընդ նմա զայծն : Սկս բանի ազգակից է խոյն . նախ առաջին՝ զի արու է , և զի գործաւոր է . և ապա զի աշխարհի և հաստատութեան պատճառ . քանզի խոյ 'ի ձեռն հանդերձի , իսկ բանն 'ի կարգի կենացս . քան զի որ ոչ միանգամ անկարգ և խեռ է , անդէն և բան ունի : Սկս բանին կրկին տեսակ է . է՝ որ բնութեամբ , որով իրք վճարին զգալի աշխարհիս . իսկ այն՝ որ անմարմին տեսակքն կոչին , որով վճարին իրք իմանալի աշխարհին , սոցա նմանեցան աղանին և տատրակն : Վանզի աղանին՝ բնական տեսութեան . քան զի թռչուն է և ընդելագոյն . քանզի զգալիքս տեսանելեաց ընդելագոյն են , և բնականին և բնախօսին ոչին վազէ և թևաբոյս լինի , և վերամբարձ հաւ

modi erit. Moralis autem proprie sic se habet .

Unicuique nostri insunt haec, caro, sensus, ratio. Cum itaque corporali substantia familiaritatem praefert vitula; quoniam subigitur et obtemperat caro nostra, atque jungit se ministerio vitae; natura quoque foemina est secundum materiam, pati ac affici potius sapiens, quam agere. Sensuum vero communitati cohaeret similitudo caprae, vel quia singula sensibilia feruntur ad proprium sensum, vel quod ex imaginatione rerum per sensum acceptarum fit impetus motusque animae. Hoc autem imprimis sequitur inflexio, vel alienatio, nonnullis dicta occasio¹, id est impetus omnis generis: quoniam vero foemina est sensus, ut patiens ex sensibili, foemini-num animal coaptavit ei capram. Verbo (aut rationi) vero cognatus aries est; primum quia mas est; secundo quia operarius est; et tertio, quia mundi et firmamenti est causa: puta, aries per vestimentum, ratio (vel verbum) autem in ordine vitae. Quidquid enim non est inordinatum ac absurdum, illico rationem praesefert. Rationis vero duplex est species: una ex natura qua res persolvuntur sensibilis mundi; altera autem earum, quae incorporeales species appellantur, quibus sane persolvuntur res mundi intelligibilis: his ergo similes comperiuntur columba, et turtur. Columba nimirum physicae theoriae, avis est enim magis familiaris, ut sensibilia nimis familiaria visui sunt: et physiologi anima sursum volat tamquam alis armata, atque superius clata circumfertur circa caelum, cernuens cunctorum par-

n est. Naturalem secundum mundi creationem, n quam verbo adsignat: moralem secundum iustitiam, et aequalitatem vivendi, cuius vita et n ratio de verbo . . . (n. 53.) Merito ergo ad

n sacrificium jubentur post arietem turtur et columba sumi, ut verbo adhaerere intelligas corruptam castimoniam, et spiritalem gratiam .

¹ ἀφορμή. impetus, et occasio .

բարձեալ բերի, շուրջ գալով զերկնաւ,
և տեսանելով զամենայնին մասունս, և
զիւրաքանչիւր ուրուք պատճառմն :
Խաչ տատրակն նմանեալ լինի իմանալ
ւոյ և անմարմնոյ տեսակի . քանզի որ
պէս կենդանիս այս անապատասէր է,
այսպէս ելանէ ըստ բուռն զգայու-
թեանցն տեսակք ընդ անտեսանելոյն
միաբանեալ էութեամբ :

Եւ Երէն ասէ, Եւ աս (այսինքն էաւ) նմա
պայս ամենայնին :

Դ. Եւ մեծաբարութիւն յաւել և զասն
նմա . քանզի անասնոց որոց գործ է, որ
միանգամ ինչ առցէ բարի և պատուա-
կան տեսուածս և իմացուածո, զնոսա
դնել իւր, այլ պնմ որ զշնորհսն
պարգեւէ իւր :

Եւ Երէն է հասն զնա ընդ Բի, և եր Բիւսն
դէմքերդէ :

Ե. Եւ մարմնոյն կազմուած ըստ
ամենայն արարուածոյ գործոյն իւրոյ
այսպիսի իմն . քանզի եղբարք մասունքն
իրրու հատեալք և բաժանեալք դէմ
ընդդէմ են, և թաւալ և առ միմեանս
հայեաց՝ վասն բնական գործակցու-

tes, singulorumque rationes. Turtur
autem imitatur intelligibilem, et incor-
poream speciem; nam quemadmodum
istud animal solitudinis est studiosum,
sic excellit violentas sensus species, cum
invisibili unicus se per essentiam.¹

Quare dicit, *Accepit autem ei² haec
omnia?*

IV. Optime adjecit et illud, *Accepit
ei; Dei enim amantissimae animae est,
quidquid acceperit de bonis nobilibus-
que theoriis ac sententiis, illud totum
non sibi adscribere, sed gratiarum mu-
neratori Deo.*

*Quid est, Divisit ea per medium, et po-
suit contra se invicem?*

V. Est et corporis (vel carnis) stro-
ctura³ secundum totam suam facturam
hujusmodi: Fratres enim sunt partes,
ut divisae vero contra se invicem sunt,
sed proclives, ac mutuo se spectantes
propter naturalem cooperationem, vivi-

¹ Vide et supra Ambr. n. 56.

² Gr. *ἀντὶ. ei: aliis, sibi. verum ad Deum
referendum vult Philo.*

³ Ambros. loc. cit. n. 57. «Caro quoque no-
stra ipsa Dei ordinatione divisa habet membra
omnia. Duo oculi sunt, binae aures, duae ge-
nae, nares divisae, dentium geminatus ordo,
ubera, scapulae, manus, latera, femora, ge-
nua, crura, pedes; nonne bina omnia, ut sub-
nixa geminatis subsidiis omnia nostra obire
videantur officia? Anima etiam divisionem suam
patitur portionum. Nam *διωρισχόν*, hoc
est, superiora (animae), quasi oculi quidam
contrarii, rationabile est et irrationabile. Ra-
tionabile ipsum dividitur circa mentem et sen-
sibile ejus in auditum et visum, quibus
vitae hujus cumulat gratia. Nam odor et
gustus vitalis usus videntur necessarios ad
praeberem ministerium. Nares jugi flatu adspira-

tionem recipiendo vitalem, continuato quodam
substantiam hominis cibo pascunt. Gustus au-
tem potu epulisque generatur. Quintus vero
sensus, hoc est tactus, velut admixtus est illis
quatuor. Odor et gustus quaedam magis ali-
menta sunt corporis, quibus hujus carnis mi-
nisteria subsistit. Visus vero et auditus mentem
adjuvant. Hae sunt divisiones quae secundum
carnem nostram animamque a summo operato-
re divisae sunt. (n. 58.) Unde oportet nos col-
ligere, quia etiam iste mundus velut per mem-
bra quaedam gemina, et tamquam *ἀντιστρό-
φως* distributus est: terra in montes et in
campos; ut sunt partes nostri corporis elatio-
res aliae, aliae planiores ... Aqua in mari sal-
sa, in flumine dulcis, vel in fontibus. Est aer
hyberno frigidus, veris mensibus temperatus,
calidus aestate. Ergo ista divisit operator ».

Թեան, կենդանաստեղծին վասն պիտոյից զնա բաժանեալ, զի յողայցեմինդ միւսոյն, դարձեալ անդրէն ընդ նմին առ հարկաւոր սպասաւորութիւնն, փոխանակ արբանեակք եղեալք միմեանց։ Իբրեւ թէ, ուղղապէս զերեան ընդ մէջ ընդգացն՝ ընդ միջոցսն քեցեալ յերկուս անոն, երկաքանչիւրդ առ երկաքանչիւրսն շրջեալ. քանզի բիբբ օրինակ իմն թաւալ՝ ի մի կողմն առ միմեանս հային, ոչ արտաքս մոլորեալք և յաճեալք քան զակնկալաւն զիր, այլ ի միմեանս կողմն հայելով, և մանաւանդ յորժամ հարցին ընդ իմիք ընդ տեսանելիս։ Իարձեալ լծելիք հատեալ բաժանին յականջս երկուս. և երկոքին դարձեալ են առ միմեանս, առ մի ձրկ տեալ և առ նոյն գործաւորութիւն։ Իայց սակայն հոտոտելիք յերկուս ընդդուեն բաժանեալ, ըստ իւրաքանչիւր քթափողաց շրջեալ. քանզի ոչ առ ծնօտաւն շրջեալք և խոնարհեցուցեալք՝ փեռեկեալ հային մինն յաջն և միւսն յահեակն, այլ ի ներքս կոյս ժողովեալք և գումարեալք՝ սպասեն հոտոցն հասարակագործութեամբ։ Իայց զի ձեռք ոչ հակառակադէմք կազմեցան՝ եղբարք, և բաժանելի մասունք՝ առ միմեանս կողմ հայելով. և ի բնութեանն պատրաստեալք յառաջագոյն, որ նոցա անկ իցէ գործաւորութիւն և իրք, յառնուին և ի տալն և ի գործել։ Իայց զի թաթք ոտից, քանզի երկաքանչիւրդ յոտիցն այսպէս ունի, մինչ յանձն առնուլ միում առ միւսն. և զնացն ի ձեռն երկոցուն շարժմանն կատարի. ի ձեռն միայնոյն միւսոյն ոչ կարել վաւրել։ Իսկ և ոչ զնացն է, և սրունք, սակայն և բարձք և քամակ և կողք և ստինք, և աջու կողմանք և ահեկի, նոյն օրինակ բաժանեալք՝ զեկուցանեն ըղյարմարումն և զպատշաճաւորութիւն և զմիաւորութիւն իբրեւ բնակցի ուրիւր ըստ իւրաքանչիւր տեսակի թուեցելոցն։

fico conditore prae utilitate illud sic dividente, ut opponatur altera (pars) cum altera, atque iterum simul ad necessarium ministerium mutuo serviant sibi invicem. Ut, directe visum per medium narium disjungens in ambos oculos, utrumque ad utrumque vertendo: nam pupillae, ut ita dixerim, proclives in unam partem, se mutuo spectant, vix ultra loculum ocularem aberrantes, sed invicem tenus intuentes, maxime quum occurrat aliquid visui. Itidem auditus dividitur in duas aures, quae ambo conversae ad invicem sunt, ad unam eandemque tendentes operationem. Odoratus autem in binas nares divisus est, juxta singulas narium tubulas conversus: quae non circa genas volutatae sunt aut inclinatae, ut discerptae spectarent altera dextram versus, altera in sinistram, sed introrsum collectae expectant odores communi actione. Sic quoque manus non contrario aspectu factae sunt, sed ut fratres, et partes divisibiles versus se invicem spectantes, ex natura praeparatae ad operationem negotiumque sibi competens, in actibus accipiendi, dandi, et operandi. Non aliter se habent et pedes, quorum uterque ita se praestat, ut concedat alter alteri, et gressus motu amborum peragatur; ita ut per unum solum nequeat res persolvi. Nec solummodo gressus, et tibiae, verum etiam crura, et scapulae, et coxae, et ubera, partesque dextera et sinistra, simillimo modo divisa iudicant harmoniam, convenientiam, atque unionem tamquam connaturalium, singulorum puta juxta singulas species dinumeratorum.

Եւ առհասարակ որ միանգամայն
զուգարար երկուս զասացեալ մասունսն
զումարեալս 'ի մի վայր իմասցի, գտցէ
մի բնութիւն յերկոցունց բաղկացեալ:
Իբրութիւն որպէս՝ ձեռք միաբանեալ ընդ
մատունս և պրկեալք, Թուեսցին ընդ
նոսս յարմարումն ընդունել: Եւ ոտք
զումարեալք 'ի մի վայր կցիլ. և ա-
կանջք ժողովեալ տեսլարանաձև շր-
ջանակօք ըստ հովտութեան միանալ:
Եւսպէս բնութիւնս միշտ ըստ իւրա-
քանչիւր տեսակի այնոցիկ որ 'ի մեզ է
մասանց, բաժանումն գործեցեալ, ըգ-
հատածն անջատեաց, իբրու հակա-
ռակ դէմ 'ի դէմ. յոր հանդիպեցու-
ցեալ աշխարհիս, միանգամայն և այնր
որ 'ի սպասաւորութիւնն դիւրաւ ներ-
գործութիւնն է. և դարձեալ զնոսս
ըստ երկաքանչիւր ումեք տեսակի՝ միա-
ցոյց 'ի մի ներգործութիւն, և 'ի նոյն
գործ, 'ի մի վայր ածեալ զումարեաց
շրջանակեալ ընդ միտ ածելով:

Եւ ոչ միայն զմասունս մարմնոյն
տեսցէ որ այսպէս կիցս և զոյգս, միա-
ւորութեամբ անջատեալս՝ և բաժան-
մամբ միացեալս, այլ և զոգւոյն: Եւ
քանզի սորա վերագոյնն երկու հատած-
քն՝ իբրու հրապարակաձևք, բանա-
կանն և անասունն, մասունքն երկա-
քանչիւր ուրուք հատածոցն ունի ա-
ռանձինն կտրածս. իբրու թէ որպէս,
բանականն 'ի միտն, և առ արտաբե-
րական բանն. իսկ զգայականն 'ի չորս
զգայութիւնս. քանզի հինգերորդն շո-
շափումն՝ հասարակաց չորեցունցն է:
Որոց երկուքն՝ որովք տեսանեմք և
լսեմք, իմաստասէրք. 'ի ձեռն որոց բա-
րի կեանն ոտացանի 'ի մեզ: իսկ այլքն
ևս անիմաստասէրքն՝ հոտոտելիք և ճա-
շակելիք, սպասաւորակք են, յաղաքս
կելոյ միայն եղեալք. զի հոտոտելիք 'ի

Et universim quicumque simul et
aeque bipartitas partes praescriptas con-
sideret in unum collectas, inveniet unam
ex ambabus confectam naturam. Sicut
manus unitae ligataeque cum digitis,
cernuntur cum illis harmoniam praese-
ferre; et pedes recollecti in unionem
tendere; et aures congregatae per or-
bem signae amphitheatri cum interval-
lo se unire. Sic itaque natura nostra
semper juxta singulas species, illarum,
quae nobis insunt, partium divisionem
faciens, sectiones disjunxit disposuitque
quasi contra se invicem, eo modo quo
mundum digessit: sicut etiam ad faci-
lis operationis ministerium. Et iterum
singula juxta singulas species adunivit
in unam actionem, eandemque opera-
tionem, colligens omnia universim con-
siderata.

Nec solum partes corporis videt ali-
quis sic junctas et pares, in unione dis-
junctas, et in divisione unitas, sed etiam
animae. Quoniam vero hujus superiores
sectiones duae sicut totidem plateae
sunt, rationalis nempe, et irrationalis,
partes utriusque sectionis habent pro-
priam divisionem: ut, rationalis in men-
tem, et in verbum prolativum; sensibilis
autem in quatuor sensus: nam quintus
tactus communis quatuor illis est. Quo-
rum duo, quibus videmus, et audimus,
philosophi sunt, ita ut per illos bene vi-
vere acquiritur in nobis; reliqui non-phi-
losophi, odoratus, et gustus, serviles
sunt, ad solum vivendum facti: odoratus
enim per olfactionem plura continet se
se excipientia, et continuam spirationem
tamquam continuum cibum viventium;

Id inferius seorsum apponitur. Sed haec
equivoca fuit lectio Gr. *χόσμος*, qui aequè *μεν-
dus*, vel *ornamentum* poterat verti. Si ergo *σε-
cundum praeeligas sensum*, potest et Arm. *սե-
ո*

exponi. n Hoc modo accomodavit, tum ad orna-
mentum (naturae, vel mundi), tum ad faci-
lis etc u.

ձեռն հոտոյ, քանզի յաճախ և որ զմի մեանց բուռն հարեալ ունի. և անընդհատ կենդանեաց կերակուր՝ շունչ. և ճաշակելիք՝ ի ձեռն կերակրոց և ըմպելեաց: Իսկ ուրեմն հոտոտելիք և ճաշակելիք՝ զմահանացու մարմինս պընդեալ ունին. իսկ տեսանելիք և լսելիք՝ անմահ մտացն օգուտ առնեն:

Իբրդ սղբա բաժանմունք մերոց անդամոցս ըստ մարմնոյ և ոգւոյ հատան յարարէն: Իսկոյ պարտ է գիտել, զի և մասունքն աշխարհիս ընդ երկու հատեալն են, և (ընդ)դէմ ընդդէմ հաստատեալ են: Երկիր՝ ի լեռնային և ի դաշտային վայրսն: Եւ ջուր՝ ի քաղցր և յաղտաղտուկ. քաղցր ըմպելիքն է՝ զոր մատուցանեն աղբերք և դետք. և աղտաղտուկ՝ ծովային: Եւ օդ՝ ի ձմեռն և յամառն, և դարձեալ ի գարունն և յաշունն: Եւ աստուտ հերակլիտոս դիմեալ՝ զյաղագս բնութեանն գիրս գրեաց. զոր իմացեալ յնծաբանէն զյաղագս ընդդիմակացն վարկս, և յաւելեալ անբաւութիւն աշխատելի ձեռնարկութեանցն ի նմա:

Ինդէր ասէ, Եւ զհասն ոչ յոյեաց:

2. Եւ քակէ զհինգերորդ և զչորջաբերական բնութիւնն, յորմէ առաջինքն ասեն կատարեալ զերկին. քանզի չորք՝ որ ասին տարերք, խառնուածք են առաւել քան տարերք. սղօք և բաժանէ զբաժանեալն յայն (կի՞ յայնմանէ) յորմէ խառնեցաւ: Իբրու թէ որպէս, երկիր փակեալ ունի յինքեան և ջրային, և օդային, և հրային՝ ըստ ըմբռնման առաւել քան ըստ տեսութեան կոչիլ:

1 Vile supra p. 175. Ambr. verba ex num. 58.

2 Tum Heraclitus Ephesinus (de quo est sermo,) tum Heraclides Ponticus, supponitur Graecus philosophus: sed Gloss. Arm. intelligit hic Heraclitum quendam Hebraeum.

3 Ambr. loc. cit. n. 58. « Philosophi superic-rem mundi hujus substantiam quam aethera » vocant, non ex ceterorum elementorum volunt

et gustus per cibum et potum juvat. Itaque odoratus et gustus mortale hoc corpus sustinent, visus autem et auditus immortalis menti utilitatem praestant.

Hae ergo divisiones membrorum nostrorum secundum corpus et animam concisae fuerunt a Creatore. Sciendum tamen est, quod etiam partes mundi bipartitae sunt, et contra se invicem constitutae. ¹ Terra in situm montanum et campestem. Aqua in dulcem et salsam: dulcem puta eam, quam ministrant fontes et amnes, salsam vero marinam. Sicut et aer in hiemem et aestatem, item in ver et autumnum. Hinc Heraclitus ² libros conscripsit de natura, a Theologo nostro mutuatus sententias de contrariis, additis immensis, iisque laboriosis argumentis.

Quare dicit, *Aves autem non divisit*?

VI. Adumbrat quintam et periodicam naturam, ex qua majores perfectum dicunt caelum ³. Quatuor enim elementa mixturae sunt potius quam elementa; quibus subdividit jam divisa in id (vel ex illo) ex quo commixta sunt. Ut terra concludit in se de elementis quoque aqueum, aereumque, et igneum appellandum juxta magis apprehensionem, quam visionem. Et aqua non est ita nitida puraque, quin

« admixtione constare: sed splendidam, et multo » resurgentem lumine, quae non terrae sordidum, » nec aquarum humidum, nec aeris nebulosum, » nec ignis ipsius rutilum quidquam recipiat, ex » quinta quadam οὐσίᾳ esse miserunt, et velut » volucrem mundi hujus mentem velociorem pu- » riorumque esse ceteris partibus. Nam aliae » mixtae sibi et concretae sunt «.

և ջուրդ ոչ է այնպէս վախտ սը մաքուր , մինչ զի ոչ սենիցի կցորդութիւն հողմոյ և կամ երկրի . և այլոց իւրաքանչիւր ոք խառնուած է : Իսկ Հինգերորդ գոյալութիւնն անխառն և սը միայն է գոյալ ցեալ . վասն որոյ պատճառաց ոչ բնաւ որեցաւ հատանիլ : Եւ ամեն որոյ բարւոք ասացեալ է , թէ զհասն ոչ յոյժաց . վասն զի իբրու զթուշուս իմն վերամբարձեալ է բնութիւն այնոցիկ՝ որ ըստ երկնին են , մելորակացն և անմոլարից , հաւուց երկուց մաքրոց նմանեցան , տատրակի և աղանոյ , որ հատումն և բաժանումն ոչ ընդունին . վասն զի Հինգերորդ էութեանն պարզագունին և անխառնի է . և վասն այսորիկ մանաւանդ միակի նմանեալ է անբաժանելի բնութիւնս :

Օ՞րն է , յոյժին հասն 'ի մարինս յոյժալ :

Է . Եւ ամեն զինչանակաւ , յօշեալքն երեք կենդանիքն են , երինջն և այծն և խոյն , ասացաք գոյ երկրի և ջրոյ և օդոյ . բայց յարմարել և պատշաճել զինդրեցելոյն հատուցումն՝ կշռեալք զճշմարիտն նմանութեան խորհրդովք : Եւրդ մի գուցէ առակէ 'ի ձեռն հաւուցն 'ի վերայ յօշուածոցն թուշումն , թշնամեաց 'ի վերայ յարձակումն ազգելով : Օ՞ր ամենայն որ ընդ լուսնով բնութին է , լի պատերազմօք և չարեօք՝ տոհմայնօք է , և օտարօք : Եւ ամեն կերակրոյ և շուպտութեան՝ 'ի վերայ յօշեցելոյ մարմնոցն հաւք երեկն թուշել . և բնութեամբ զբաւորագոյնք 'ի վերայ տկարագունիցն իբրու 'ի վերայ մեռեալ մարմնոցն յարձակին՝ բազում անգամ անյայտ ընթա-

habeat participationem venti, vel terrae: sic et in aliis singulis temperatio mixturae est. Quinta vero substantia immixta et pura sola est facta, ob quam rationem non solita fuit incidi. Quare rite dictum est, *Aves non divisit*; quoniam volucrum instar exaltata est natura caelestis tam planetarum, quam fixarum, ad similitudinem ambarum videlicet avium mundarum, turturis et columbae, divisionem sive sectionem vix admittentium: quintae enim essentiae est sincerioris ac purioris, et ideo magis unitatem imitatur indivisibilis haec natura.

Quid est, Descenderuntque aves in corpora divisa?

VII. Quandoquidem divisa illa symbolice tria animantia, vitula, capra, et aries, signa sunt, ut diximus, terrae, aquae, et aeris: opus est tamen coaptare redditionem rationis, perpensa veritate sub mysterio similitudinis. Fortassis itaque designat per volatum avium super sectiones, monens inimicorum invasionem. Universa enim, quae subter lunam est natura, plena est praeliis ac malignitatibus domesticis et externis. Ob cibum et crapulam super divisa sane corpora aves videntur volare: natura nimirum validiores super imbelles tamquam super corpora mortua irruunt, plerumque ex improviso invadentes. At super turturem et columbam non evolant,

1 Ambr. ibid. 59. "Qua autem ratione dixerit quod aves descenderint supra divisa corpora vitulae, caprae, atque arietis, non facile reperio, nisi quod omnia terrena, maritima, atque ipsa aerea plena sunt insidiarium ac perturbatio-num. Videntur enim aves istae cibi causa incendisse supra corpora. Naturaliter autem

"lentiores potioresque viribus super infirmiores irruunt, et quasi mortuis corporibus incumbunt, ex improviso frequentius irruentes... Denique supra columbam et turturem non descendunt, quia divisa istae aves non erant. Non sunt enim divisi iusti, quibus dicitur, ut sint simplices sicut columbae."

նալով 'ի վերայ : Իսկ 'ի վերայ տատարակին և աղանոյ ոչ թռչին . վասն զի անախտք և առանց դժբեկց (կամ դժբեկց) են երկնայինքն :

Ի՞նչէր ասէ , թէ Լեւիտական 'ի վերայ նոցա աբրահամ :

Ը. Վրանդի որք զենական կարծեն ազդել՝ վասն այնր որ 'ի ձեռս իրքն են, ասասցեն, զի իբրեւ 'ի ժողովարանի անցեալ նստի առաքինին զփորոտին քննելով, և հաստատուն նշանակ առնելով զայն՝ որ ազդէն զճշմարտութիւնս Բայց մեք մովսեսի ծանօթքս՝ զկամս վարդապետին յայտնապէս գիտացեալք, զի յամենայն տեսակէ գիտականէ զերեսս 'ի բաց դարձուցեալ է, այ միայն հաւատացեալ . ասասցուք, թէ ընդ նոսա ժողովեալ այժմ ընդ հաւան՝ որ 'ի վերայ թռչէին, ածեալ մոլծանէ զառաքինին, ոչնչ այլ առակելով, բայց զի անիրաւութեան և առաւելատացութեան է արգելիչ . և հեռութեանց և պատեւրազմաց թշնամի, զհաստատութիւն և զխաղաղութիւն սիրելով . և իբրու արդարեւ ճշմարիտ խաղաղապահ է նա : Վրանդի վասն չարեացն (կամ չարացն) և ոչ մի քաղաք հանդարտեաց խաղաղացեալ . բայց են անշարժք 'ի ձեռն միոյ կամ երկրորդի՝ ընդ արութեան բնակեալ . որոյ առաքինութիւն զքաղաքական հիւանդութիւնս բժշկէ, պատիւ բաշխեալ տուեալ առաքինասիրին՝ այ՝ գեղեցկաբարութեան . ոչ միայն նմա, այլ և այնոցիկ՝ որ (կամ որոց) մերձենան օգուտ առնել :

quoniam immunes a cupiditatibus, infraudabilesque sunt caelestes .

Quare dicit, Transiit seditque super illa ' Abraam?

VII. Qui immolationem putant designari² rebus praesentibus, dixerint, quod velut in synagoga sedens vir probus, viscera perscrutabatur; quasi constans symbolum id reputetur pro declaranda veritate . Nos tamen Moysi adhaerentes, placitumque magistri manifeste noscentes, quippe qui ab omni specie sophistica vel pronostica vultum averrens, Deo soli credebat, dicamus, cum ipsis nunc congregatis avibus supervolantibus introduxisse justum virtute praeditum, non aliud parabolice demonstrans, nisi quia injuriam aviditatemque impediat, et rixis bellisque infensissimus sit, constantiam atque pacem amans: ipse enim veraciter pacis custos est. Quoniam per malos nec una civitas acquievit in tranquillitate, sed immobiles factae sunt, cum unus vel alter homo virtute praeditus extitit, cujus virtus civiles morbos sanat, dante Deo virtutis studiosis ad honorem bonos mores; nec eis solummodo, sed illis quoque, qui (vel quibus) appropinquant ad utilitatem parandam .

¹ Gen. xv. 11. melius, նստէր առ նոքար . sedebat juxta illa . vel consedit illis, συνεκάθισεν αὐτοῖς . Ubi sensus solus accedit ad Vulg. lectionem, abigebat eas (aves) Abram . puta juxta Septuaginta, adsedens cadaveribus divisio, ne aves auderent adire; quare in sequentibus exposite dicitur est Philo etiam, repellebat .

² Amb. loc. cit. n. 55. dixerat, « Nequis extispicium putet, aruspicina verba esse non ne-

« go; sic enim audio: sed divisionem corporum
« quadrupedum, cum lectio factam adstruat, non
« factam avium, utique si inspectio fuisset isto-
« rum, etiam avium facta esset divisio, ut fieret
« inspectio ». Nunc autem, n. 60. dicit: « Con-
« sedit illis Abram, non quasi Aruspicinae, sed
« quasi caelestis revelationis interpret, signa di-
« vine operationis explorans . . . Vir ergo paci-
« ficac mentis considerabat, et considerabat qua-

Օ՛րն է, ի՞նչ մասն արեգակնոր հեացումն
անկա՝ ի վերայ արեգակնա՝ և ահա ահ
ձե՛ք խառարին անկա՝ ի վերայ նորա :

Բ. Ի՞նչային իմն յապահովումն եղև
յանկարծօրէն առաքելոյն . քանզի ար-
տակացութիւնն՝ որպէս նոյն ինքն յայտ-
նապէս ազգէ անունդ, ոչ այլ ինչ է,
այլ՝ տեղի տալ և արտաքսելանել խորհ-
հրդոյն : Իսկ մարգարէական ազգն սիրէ
զայս կրել . քանզի յորժամ անձարէ և
անձազգեստ լինի միտքն, ոչ ևս է յին-
քեան . զի զանային հոգին՝ ի ներքս բնա-
կեցուցեալ ընդունի . տիեա առաւել՝
որպէս նայն ասաց, անկա՛ն ի վերայ . քան-
զի ոչ հանդարտ և հեղիկ գայ ի վերայ,
այլ յանկարծօրէն առնէ զյարձակու-
մնն : Իայց բարիորդ է և զայն որ յա-
ւելն, թէ երբեք ձե՛ք խառարին անկա՝ ի վե-
րայ նորա . քանզի ամենեւին սղքա հիւ-
ցութիւնք են մտաց . քանզի և այն՝ որ
երկնչին, ոչ է յինքեան . և խաւար խա-
փան տեսանելոյ է . և որչափ մեծ է եր-
կեղ, այսչափ և տեսանելն և իմանալ
բթադոյն լինի : Իայց սղքա ոչ վայրա-
պար ասացեալ լինին, այլ առ ի ցոյց գի-
տութեն յայտնի մարգարէութեն, որով
պատգամք և օրէնք յայ օրինադրին :

Ի՛նչէր, ի՞նչպա առ նա, ճանաչել ծանկ-
ցեա, զի պանդուխտ լիցի ստանի ու յերկր
ոչ յերում . և ծառայեցաւցին և վարձա-
րեցին և չարլարեցին զնոսա ամս չորեք-
հարիւր :

Ժ. Ի՞նչաբարիորդ ասացան առ նա
նշանակեալ է . քանզի մարգարէն թուի

» tenus prohibere¹ cominus posset ea mala, quae
» hominibus invehuntur; mens enim sapientis
» viri ac iusti mederi studet humanis casibus, et
» prohibere ac resecare animarum nostrarum la-
» bores «.

¹ Ambr. de Abr. l. II. c. IX. n. 61. » Exces-
» sus prophetis fieri solet ... Excedit enim
» mens prophetae velut fines quosdam humanitatis
» prudentiae, quando repletur Deo ... Quomodo do-

*Quid est, Sub occasu Solis ecstasis ceci-
dit super Abraham, et ecce horror ma-
gnus tenebrosus incidit ei?*

IX. Divinus quidam excessus tran-
quillos factus fuit repente virtute prae-
dito; nam ecstasis, ut ipsa vox eviden-
ter monet, nihil est aliud, quam absces-
sus mentis extra se exeuntis. Propheti-
ca vero gens amat id pati¹; quoniam enim
divinatur, et divinis imbuitur intellectus,
non ultra in se existit, quoniam Divi-
num Spiritum intus recipiens cohabita-
re facit: immo potius, ut ipse dixit, *ca-
dit super eum* (spiritus), quoniam non
lente supervenit, sed repente irruit.
Caeterum bene se habet et quod adje-
cit, quod *horror magnus tenebrosus inci-
dit ei*: haec enim omnia ecstases sunt
mentis; nam et ille, qui metuit, non est
in se ipso; tenebrae autem impedimento
sunt visui: quanto vero major est horror,
tanto et videre et intelligere hebetius
fit. Haec autem non gratis dicuntur, sed
pro indicio scientiae manifestae prophe-
tiae, qua oracula et leges a Deo sta-
tuuntur.

*Quare Dictum est ad eum: Certo scies²,
quod peregrinum erit semen tuum in
terra non sua, et in servitutem redige-
tur, et affligetur quadringentis annis?*

X. Optime illud, dictum est ad eum,
notatum fuit³; quoniam propheta puta-

» venit gratia Dei super prophetica mentem, su-
» bito irruit ... Quia excessum patitur, et tur-
» batur, et timet, et quibusdam ignorantiae et
» imprudentiae tenebris offunditur ... Unde et
» timorem Abrahae et tenebras mirari non de-
» bes etc «.

² Ad verb. Noscens nosce.

³ Vestigia tantum sententiarum occurrunt apud
Ambr. loc. cit. n. 62. 63.

ինն ասել, բայց զիւր ինչ ոչ տայ հրաման, այլ մեկնիչ է և Թարգման այլոյ, որ արկանէն ինչ նմա 'ի միտ . բայց զոր հնչեալն լինի և դռնէ (կամ դռնէ) բանիւք, ամենայն ճշմարիտք են և անձայինք: 'Եթա առաջին՝ զի մարդկան ազգ բնակեալ է յայլոյ երկրի . քանզի ամենայն որ ընդ երկնաւս է՝ այ ստացուած է . և որ են 'ի սմա կենդանիքս, իսկապէս և բուն պանդխտանալ առաւել յիրաւի ասասցին . քանզի բնակել յիրեանց աշխարհ բնութեամբ ոչ ունին: Երկրորդ՝ զի ծառայ է ամենայն մահկանացու ազգս, և ազատ ոչ որ գոյ, այլ ունի տեարս բազումս՝ 'ի կռփանս և 'ի չարչարանս, է զորս արտաբոյ՝ և է զոր 'ի ներքս յիւրեան: 'Երտաբոյ ձմերուսն՝ որ հովացուցանեն, ամառն՝ որ խորշակահար առնէ, քաղց, ծարաւ, և այլ բազում աղէտս: Եւ 'ի ներքս հեշտ ցանկութիւնս, տափանս, տրամուլութիւնս, ահա: Եւ ծառայութիւնն չորեքհարիւր ամօք որոշեալ լինի, ասացելովք ախտիւքս 'ի վերայ յառնելով: 'Յաղագս որոյ պատճառաց ասացաւ յառաջագոյն, թէ անցեալ նստաւ արարչամ 'ի վերայ նոցա՝ արգելով և քշելով և 'ի բաց հալածելով . բանիւ՝ զայն, որ 'ի վերայ թռչին շողղակերքն՝ յօշեցելոց կենդանեացն . բայց գործով զայն, որ 'ի վերայ հասանեն մարդկան չարչարանքն . քանզի փոյթ առաքինին բնութեամբ, և որ թեւակոխելովն՝ մարդասէր բժիշկ է ազգիս մերում, և անսուտ և ճշմարիտ բուժակ և չարահալած . քանզի սոքա ամենեքին յոգւոջ այլաբանեալ լինին: 'Եւ քանզի իմաստնոյն ոգի յորժամ 'ի վերուստ յարփոյն 'ի մահկանացուն եկեալ մտցէ, և սերմանեսցի 'ի վայրի 'ի մարմնին, և պանդխտանայ իսկապէս յերկրի ոչ յիւրում . քանզի հողեղէն մարմնոյս բնութիւն՝ 'ի

tur aliquid dicere, proprium tamen non dat edictum, sed interpres est alterius, qui mittit aliqua in ejus mentem; proindeque quidquid personat ac profert verbis, totum verum est ac divinum. Ut primum, quod gens humana habitat in alterius terra: omnia enim, quae sub caelo sunt, Dei sunt possessio, et quae in ista degunt viventia, proprie peregrinari potius veraciter dicenda sunt, quam habitare in propria regione, quam naturà non habent. Secundo, quia servus est mortalis quisque in genere, nemo autem liber reperitur, sed habet dominos plurimos, qui vexant et affligunt, tum extra, tum intus in se. Extra, hyemem frigore afficientem, aestatem aestu comburentem, famem, sitim, multasque alias calamitates. Intus autem voluptates, concupiscentias, moerore, timores. Servitudo vero quadringentis annis determinatur, jam dictis cupiditatibus insurgentibus. Quamobrem superius dictum fuit, quod Abraham transiens sedit super illa, impediendo et repellendo; verbotenus carnivora illa volatilia, quae volabant super animalia discerpta; opere vero afflictiones supervenientes hominibus. Quoniam tum ex propria natura amator, tum diligenter studiosus virtutis, humanissimus medicus est generis nostri, et vere curator, ac mali expulsor; haec enim omnia allegorice animam spectant. Nam sapientis anima dum desuper ab aethere in mortalem adveniens ingreditur¹, et seminetur in campo corporis, veraciter peregrinatur in terra non sua: quandoquidem terrena corporis natura ab intellectu puro prorsus aliena est, et subigens illum deorsum in servitutem, omnem afflictionem illi fert: donec salvator captivam vitiorum gen-

¹ Si materialiter quis sentiat de caelo descendisse animam humanam, erroneum est dictum; si autem a Deo creatum intelligat, optime se ha-

bet: solummodo modus loquendi potuit esse poeticus.

մաքուր մտաց օտարազոյն է . և 'ի վայրացուցանէ զնա ծառայեցուցանելով, և զամենայն չարչարանս 'ի վերայ հաւուցանելով, մինչև փրկիչն զգերիչ ազգախորից 'ի դատաստան ածեալ դատապարտեցէ . քանզի այսպէս յազատութիւն ապա երթայ ելանէ : Վասն որոյ 'ի վերայ բերէ, բայց զապի՝ որում նորայի ծառայեցին, դարեցայց եւ . և յոք այսորիչ ելցին այսր հանդերձ բազում ընչիւր, նոյլին չափով, և ևս լաւ որ արձակին միտքն 'ի չարէն կապակցէ 'ի մարմնոյն . ելանեն փոխեալ ոչ միայն փրկութեամբ և ազատութեամբ, այլ և ընչիւր . զի մի ինչ ամենեւին լքցեն և թողցեն բարի ինչ և պիտանացու առ թշնամիսն . Վասն զի բերէ (զբարիս, կամ բերան է) ամենայն ոգի բանական . և այն որ թուի թէ իցէ յոյժ պարտապան և առաքինի 'ի խորհուրդան . Թէպէտե ոչ կարէ պահել զնոսա խապաւ . որ վայել է առաքինոյն՝ հանդերձ յօժարութեամբ հասանել այնմ՝ որ ընդ միտ ածեն (կամ ածեն), և որում անկ է յազադս նոցա՝ խորհրդոյն իմաստութեան : Վասն զի որպէս ամենք 'ի ծառոց քաջածնութեամբ վարեցեալ յառաջին բոյսն պտղոյն, բայց մնուցանել ոչ կարեն . մինչ զի վասն սակաւ պատճառաց ինչ ամենայն պտուղն յառաջ քան զգարգանալ և հասանել, ծորել և 'ի բաց թօթափել . այսպէս անհաստատիցն ոգիք բազում ինչ որ ինչ միանգամ 'ի քաջաբերութիւն ածեալ լինի, իմանան . բայց ամբողջ պահել ոչ կարեն զնոսա յառաջ քան զկատարել, որ վայել է առաքինոյն՝ իբր զիւր ստացուած ժողովել :

tem in iudicium adducens condemnet; sic enim in libertatem deinceps redditur. Quare inducit, *Verumtamen gentem, cui servituri sunt, ego iudicabo: Et post haec egredientur huc cum magna substantia*; eadem nimirum mensura, et adhuc melius: quia absolvitur mens ex malo collega corpore, egrediens atque translatus non solum libere, verum etiam cum substantia; ita ut nihil boni aut utilis relinquat apud hostes suos. Quoniam ferax quidem est omnis anima rationalis: verum qui se putat onustum ac virtute praeditum in consilio suo, nequit servare fructum suum ad finem; id enim decet probum hominem, consequi ultro meditata, sicut etiam eis congruum sapientiae consilium¹. Quoniam² sicut arbores quaedam etsi feraces sunt in prima germinatione fructuum, nutrire tamen non valent; ita ut ob minimas causas totus fructus ante maturationem discutiat: Similiter inconstantium animae multa ad fertilitatem juvantia sentiunt, integra tamen servare ea nesciunt ante perfectionem, quae virtutis studium decet, ut tamquam propriam possessionem colligat.

¹ Textus obscurus hanc tandem dedit nobis sententiam .

² Ambr. loc. cit. 63. " Neque enim excidit et perire patimur arbores, quarum circa primos

" fructus nobis foetura prorumpit, si posteriore " aetate eas aut ventus decutiat, aut sol adu- " rat . . . sed melioribus auris differimus exami- " nandas " .

Օրինակ է, ինչպե՞ս երթիցես առ հարս քան հանդերձ խաղաղութեամբ, մեծաւ գեղեցիկ ծերութեամբ:

ՃԱ. Յայտնապէս զանապականութիւն ոգւոյ առակէ, փոխեցելոյ բնականեցելոյ՝ ի մահկանացու մարմնոյս. և երթեալ անդրէն դարձելոյ իբր ի մայրաքաղաք, յորմէ այսր փոխեալ բնականեցաւ զառաջինն: Վնասի վախճանելոյն ասել՝ երթիցես առ հարս քո, զինչ այլ ինչ է, բայց այլ կեանս յանդիման կացուցանէ, զայն՝ որ առանց մարմնոյ ըստ որում ոգւոց միայն դէպ լինի կեալ իմաստնոյն: Եւ հարս աբրահամով՝ ոչ զծնողն նորա, զհաւս, և զնախնիս ի մէջ առեալ, ասէ. քանզի ոչ ամենեքեան գովելիք եղեն, մինչ զի պարծանք լինել և բարգաւաճանք այնմ՝ որ հասնմին նոցայն կարգի. այլ երեւցաւ առակել հարս, որպէս բազմաց բան, զտարերսն ամենայն, ի յորս լինի անդրէն լուծումն քակումն: Բայց որպէս ինձ երեւի՝ զանմարմինսն և զանձային աշխարհին բանակս (կամ բնակս), զոր յայլում վայրի կոչել հրեշտակս սովորեաց: Բայց ոչ վայրապար ասէ՝ զհանդերձ խաղաղութեամբն սնեալ, և զայն որ ի ծերութեանն գեղեցիկ: Վնասի չարն և վատթարն ի պատեւրազմի սնանի և կեայ, և վախճանի և ծերանայ չարաւ. իսկ առաքինին յերկոսին վարսն, յայնմ որ հանդերձ մարմնովն է, և այնու որ առանց մարմնոյն, խաղաղութեամբ վարի, և է միայն քաջ

Quid est, Tu autem ibis ad patres tuos cum pace, nutritus in senecta pulchra?

XI. Manifeste incorruptibilitatem animae subindicat, transferentis se ex habitaculo mortalis corporis, et redeuntis velut in metropolim patriae, uude primum huc demigravit. Quandoquidem defuncto dicere, *ibis ad patres tuos*, quid est aliud, nisi alteram vitam proponere absque corpore, quatenus animae soli sapientis convenit vivere? ¹ Patres autem Abrahæ non genitores suos, avosque et majores inducens ait; non enim omnes laude digni extiterunt, ita ut honori possent esse ei qui assecutus est successionem ejusdem ordinis: sed visum est patres assignare, ut multorum est sententia, elementa universa, in qua resolutio fit dissoluti. Mihi tamen videtur designare incorporeas substantias, atque divini mundi habitatores ², quos alibi Angelos appellare consuevit. Porro non frustra dicit sequentia, in pace nutritum cum esse, et in pulchra senectute. Malus enim ac pravus in pugna nutritur, et vivit, et decedit in senectute pessima; probus autem in utraque vita, in illa quae cum corpore est, et in illa quae sine corpore, pacem colit, est que solus fortissimus (virtuosissimus); qualis nemo insipientium reperitur, etsi elephante longaevior sit. Quare diligenter dixit, *ibis ad patres tuos, nutritus*

¹ Immortalitatem animae saepe saepius defendens auctor, nullam habere curam videtur de resurrectione corporis; de qua alias fortasse acturus erat: sicut hic agit S. Ambr. n. 64. et addit sequentia Philoniana. « Nonnulli putaverunt pa-
« tres esse elementa, ex quibus constat caro nostra dum vivimus, et in quae resolvimur. Sed
« nos qui meminimus matrem nobis esse Hierusalem, quae sursum est ... illos adserimus
« patres qui vitae merito et ordine praecesserunt.
« (ut Abel, Enoch, Noe) ... Transit enim, qui

« de hac vita recedens ad vitam demigrat alteram, qua vivit mens sapientis et justi viri, qui
« nutritus est in pace. Nam insipiens in bello
« nutritur et in discordiis: justus in senectute
« bona vivit. Non dixit longa, sed bona; quia
« justus bene senescit: injustorum autem nemo,
« quamvis cervis vivacibus diuturniore vita vixerit. Nam diu vivere commune sapientibus atque
« insipientibus est: bene autem vivere speciale sapientis est ».

² Scriptum erat բանս, pro բանակս vel բնակս.

արի : իսկ յանդգամացն և ոչ որ , զի
թէպէտ և քան զգիշ երկայնաժամա-
նակեայ իցէ : 1) ասն որոյ և զգուշարար
ասաց , երթիցեն առ հարս քս , մենալ
ոչ երկայն ծերութեամբ , այլ Գեդգի :
Ծերութեամբ . քանզի յերկար կեանս
ձկտին բազումք անդգամացն , բայց բար-
ւոր և առաքինի՝ միայն , որ իմաստու-
թեանն է ցանկացող :

Ինչո՞ք ասէ , ('ի) չորրորդ դարձիցն այս :

ԺԲ . 2) Չորրեակ՝ Թուոց է ամենայար-
մարագոյնն , իբրու կատարելագոյն . և
տառնեկիմ ամենակատարի արմատ և
հիմն է . և ըստ քառակին (կամ քա-
ռեկին) բանի ամենայն ժողովեալ դա-
նայ այս , որպէս ինքն ասաց . և իբրու
զի ինքնակատար է , կատարելածին լի-
նի ընդ : Եւ զի՞նչ է՝ զոր ասեմն : 'ի
կենդանեաց ծնունդս նախառաջին է
սերման ցանումն . երկրորդ՝ յազգակա-
նէ իմեքէ բնութեանն զիւրաքանչիւրք
զործեացն տպաւորեալ . և երրորդ՝ յետ
ստեղծանելոյն աճումն . և չորրորդ՝ 'ի
վերայ ամենայնին , կատարելութիւն՝
ծնունդ : Եւ նոյն բան է և 'ի վերայ
տնկոց . ցանեցաւ սերմն յերկիր , ապա
խաղաց 'ի վեր և 'ի վայր . է ինչ որ
յարմատան , և է ինչ որ 'ի ստեղն . ա-
պա աճեաց . և չորրորդ՝ զպտուղն ե-
բեր : 'ի արձեալ ծառքն՝ նախառաջին
բերեն պտուղ . (որ) ապա աճէ . և եր-
րորդ՝ զգոյնն փոխէ , հասուն եղեալ .
և չորրորդ՝ որ և վերջին է , ըստ և կա-
տարէ . որոյ զհետ պէտք երթան , և
վայելելութիւն :

non in propecta senectute, sed in pul-
chra senectute: nam in prolixam vitam
extenduntur et plures insipientium, sed
in bonam virtuteque praeditam ille so-
lus, qui sapientiae cupidus est.

Cur dicat, Quarta aetate¹ revertentur hac?

ՄԻ . Quartus numerus cunctis nu-
meris aptior est ut perfectior², et per-
fectissimi denarii radix ac fundamen-
tum est; et juxta quarti rationem
omnia collecta revertuntur hac, ut ipse
dixit: Sicut autem ipse per se per-
fectus est, perfectos quoque generat
plane. Quid autem est, quod dico? In
animantium generatione primum locum
habet seminatio: secundum, per aliquod
natrae vicinum singula instrumenta im-
primi: tertium, post fictionem accremen-
tum: quartum demum super omnia, per-
fectio, nativitas. Eadem ratio est et de
plantis: Semen missum fuit in terram,
deinde promotum est sursum ac deor-
sum, partim in radices, partim in ra-
mos; posthac crevit, et quarto fructum
produxit. Itidem arbores factae, pri-
mum producant fructum, qui deinceps
crescit; tertio colorem mutat matures-
cens, et quarto quod ultimum est, im-
plet ac perficit opus; cuius consequen-
tia est usus et fruitio.

¹ Gen. xv. 16. 'ի չորրորդում ազգի. sicut et
Gr. τέταρτη γενεά. quarta generatione.

² Ambr. loc. cit. 65. "Eo quod tetras omni-
bus numeris apta sit, et radix quaedam deci-
mae ac fundamentum, hebdomadis quoque tri-
dia . . . Tetras igitur decem implet, decas nu-
merum omnem complectitur. Quatuor quo-
que aetates sunt hominis, pueritia, adole-
scentia, juvenus, maturitas . . . Similis բանս

"his quae gignuntur solo. Ubi semen sparsum
" fuerit, solvitur humo; et primo prorumpit in
" radicem, deinde gminat (*lege, germinat*),
" formatur fructus, et postea maturescit. Arbo-
" res quoque ipsae primum fructum ferunt,
" deinde ipse adolescit fructus, accessu temporis
" mutat colorem, quarto ordine consummatur,
" hoc est, novissimo u.

Օ՞րն է, Սեբե քն լիալ ժողովար-
հայտնի՝ մեկն յայժմ :

ՅԳ. Ոմանք ասեն, 'ի ձեռն այսորիկ
զճակատագիրն 'ի մոլսեսէ 'ի ներքս ա-
ծել մոլծանել պատմութեամբ . իբր
թէ ամենեցուն կատարեցելոց ըստ այնմ
ժամանակաց և ամանակաց որոշելով
պարագայութեամբ :

Օ՞րն է . վասն զի արեգակն լինէր առ-
արեհոսս , բոց եղև :

ՅԴ. Կամ արեգակն բոցածե երևե-
ցաւ՝ յարեհոսս եղեալ , կամ այլ
բոց յերեկս կոյս՝ ոչ շանդի , այլ ազ-
գակից իմն նորա հուր՝ 'ի վերուստ կա-
թեալ է : Յայտնի հասուցումնս այս է
պատասխանոյ . բայց զայն որ 'ի ձեռն
կարծեացն՝ ասելի է :

Օ՞րն է , Լ՛հա Բեթիւր ծխեալ , և դաժարի
հրոյ՝ որք անցին ընդ մէջ յոշածոցն :

ՅԵ. Տառադ յայտնի է , կամեցեալ
զտէրունեան բանին զաղբիւրն և զար-
մասն պատարագացն ծախիլ՝ ոչ յայն-
մանէ որ 'ի պէտմն տուեալ է մեզ հուր ,
այլ յայնմանէ՝ որ յարփոյն էջ 'ի վե-
րուստ . զի վկայեցէ սրբութեանն՝ որ
'ի պատարագն է , մաքրութիւն էու-
թեանն երկնի : Իսկ առ 'ի միտս՝ թոն-
րոյ նմանեցաւ ծխելոյ ամենայն որ ընդ
լուսնով է , վասն յերկրէ և 'ի ջրոյ գո-
լորդոյն , յորում և բնութեանս հատածք
են . որպէս ցուցաւ յառաջագոյն , իւրա-
քանչիւր ուրուք այնոցիկ որ յաշխարհիս

¹ Deesse videtur sequens perioche, ubi oportuit esse castigatio falsae sententiae, et constructio verae: alias dicendum est, quod fatum sit usurpatum ab auctore pro dispositione divina: id forte notat vox illa պատմութ (այսինքն մեկնաբանութ) . historice, id est enarrando explicite .

² Aut hic quoque desunt aliqua, aut per se-

Quid est, Necdum impleta sunt peccata Amorrhaeorum usque adhuc?

xiii. Quidam dixerunt, per hoc a Moyse solum introductum fuisse explicite, quasi vero omnia sint perficienda secundum talem horam et tempus destinatum periodis (...)

Quid est, Quum sol esset ad occasum, flamma facta est?

xiv. Vel ipse sol flammae specie apparuit in occasu, vel flamma alia ad vespertinum, non fulmen, sed similis ei ignis desuper stillavit. Manifesta redditio responsi haec est: verum illud quod sensum respicit, dicendum est (...)

Quid est, Ecce clibanus fumans, et lampades ignis, quae pertransierunt per medias divisiones illas?

xv. Littera patet; vult enim Divini verbi fons sive radix hostias consumi non ab eo, qui ad usum nostrum datus est ignis, sed a descendente desuper ex aethere, ut testetur sanctitati hostiarum puritas essentiae caeli. Ad mentem vero, ³ clibano fumanti similia facta sunt omnia sublunaria, ob vaporem ascendentem de terra et aqua; quatenus et naturae sectiones sunt, ut ante ostensum fuit, singulis mundi partibus in duo divisas. Et his accenduntur tamquam lampades ignis, virtutes velociores in

quentia adimplet auctor promissionem suam .

³ Ambr. de Abr. l. ii. c. ix. n. 67. « Denique continuo visa est fornax fumigabunda. » Cujus similitudine exprimi videtur vita humana implicata iniquitatibus saeculi istius atque involuta, non habens veri fulgoris claritudinem, et splendorem sinceri luminis .

մասունքն են՝ յերկուս հասելոյ: Եւ ի ձեռն սոցա լուցանին իբր լամբարս հոյ արագաշարժագոյնք և զործաւորագոյնք զօրութիւնք, ջեռեալք և արտաշիւալցեալք ոմանք անձայինք բանք. և որ ըզբոլորն միարան ընդ միմեանս ամբողջ ունելով, և և ուրեք՝ ուր և զաւելորդ շամանդադն մաքրելով: Եւ անձնագոյն և ընտանեգոյն պատճառս հասուցանելի է զայս: Եւ արդեանս կեանք նման են Թոնրոյ ծխելոյ՝ հուր պարզ և վճիտ մաքուր լիս ոչ ունելով, բայց ծուխ բազմապատիկ՝ ի ձեռն ծխելոյ և ըբտուցելոյ բոցոյ, որ շամանդադ և խաւար զործէ, և զաւայ շրտուան՝ զգմար մնայ, այլ զողոյ, որ մաքրապէս իրացս (կամ ի բացս) արդելեալ լինին տեւանել, մինչև փրկիլն ան զերկնայինսն ծագեցէ լամբարս. այսինքն ասեմ ըզմաքրագոյն զսուրբ նշոյլսն. որք ընդ երկուս զհասեալ մասունան յաջ կողմ և յահեակ միաւորեն միանգամայն և պայծառացուցանեն, յարմարութեան և լուսաւոր պայծառութեան պատճառք լինին:

Եւ երբ ասէ, (S)աւար յափփ ուխտ եր ընդ ասեմանո՝ ասելով. զաւաթի բամ քաց զիւր իբրս զայս ի գեոգի եփպոստի մեղէն ի գեոգի մէջ արածանի:

ԺԶ. Առաջ է՝ որ սահմանս վայրաց նկարէ, զայն՝ որ ի մէջ երկուց գետոցն է, եգիպտոսի և արածանուոյ. քանզի ի հինն համանունակի աշխարհին և գետն կոչեցեալ լինէր եգիպտոս. և վկայէ և քերդողն ասելով. Կացէ՛ ի գեոգի եփպոստ նաւ, որ յերկնոցն Կոլմեկ վարի:

1 S. Ambr. de Abr. L. II. c. x. n. 68-70.
 " Aegyptus hic nomen non regionis, sed fluminis est. Sic enim veteres Nilum vocabant, sive
 " quod ipse regioni nomen dedisset, sive quod regionis accepisset vocabulum. Denique et poe
 " Graecus testificatur ita esse, dicens: (Homer.

Cur dixerit: In die illa testamentum posuit cum Abrahamo, dicens: *Semini tuo dabo terram hanc a flumine Aegypti usque ad flumen magnum Euphratem*

xvi. Littera fines spatii delineat interjacentis in medio amborum fluviorum Aegypti, et Euphratis; nam antiquitus homonomice cum regione fluvius quoque Aegyptus appellabatur: quod testatur et Poeta dicens: *State in fluvio Aegypto naues ex utraque parte transfretantes*¹. Ad

" Odis. ξ.) Στῆσα δ' ἐν Αἰγύπτῳ ποταμῷ καὶ
 " ἀμφιπόσσας . . . Perfecta enim beatitudo ex tri-
 " bus istis videtur subsistere, corporis, atque ani-
 " mae, et accidentibus bonis, quae Graeci ἐὶόντα
 " dixerunt . . . Aegyptus igitur flumen corporalia
 " videtur significare . . . Euphrates autem quae

Քայց առ 'ի միտս՝ բարեբախտութիւն առակէ, որ է երից լրումն կատարման, ոգեկան բարեաց, և մարմնականաց, և այնք որ արտաքոյ է. որոյ գովօղք են յայնցանէ ոմանք՝ որ յետոյ իմաստասէրքն եղեն, արիստոտելէս և որք 'ի ճեմարանէն. բայց ասի, թէ՛ և պիթագորական է օրինադրութիւնն: Վանգի եգիպտոս նշանակ է մարմնականաց և արտաքոյ բարեաց. իսկ արածանի, ոգեկանաց, 'ի ձեռն որոյ անսուտ և ճշմարիտ ուրախութիւն լինի, աղբիւր ունելով զիմաստութիւն և զամենայն առաքինութիւն: Եւ սկիզբն առնուն յիրաւի յեգիպտոսէ սահմանքն, և կատարին յարածանի. քանզի յետոյ հուսկ եղեալ ոգւոյն իրք, որոյ հազիւ (հազ) հուսկ լինել գիպեցաք. բայց յառաջագոյն 'ի բաց անց՝ ընթացեալ ըստ մարմնականս և արտաքին առողջութիւնս, և քաջազգայութիւնս, և գեղեցկութիւն և զօրութիւն, որք 'ի մանկութեան բնաւորեցան զարգանալ և աճել և հասանել. և նոյնպէս և այնք՝ որք 'ի շահս, որք վաճառու են, նաւապետութիւնք և մշակութիւնք և վաճառականութիւնք. քանզի մանկան առնայն ինչ վայել է, մանաւանդ այս պիտիքս՝ յիրաւի ասացեալ են:

Ոյք են կենացի, և կենեկացի, և կեդմեացի, և բերացի, և իբրեկացի, և առիւնի, և ամարկացի, և բանանացի, և գերգիսացի, և յեհոսացի:

ԺԷ. Տամն աղգ համարեալ է՝ որ քակտէ (քատակէ) զչարութիւնն, վասն 'ի

» sunt animae; eoquod fons sit justitia ceterarum virtutum, quae virtutes alias illuminet... » Accidentia quoque sunt negotiationes, mercaturae, et agriculturae... Sunt etiam corporis accidentia salubritas, et commoditas valetudinis, decus, fortitudo, quae ex tempore accidunt, et cum aetate mutantur... Haec quae simplicibus verbis sacra Scriptura exprimit » (de virtutibus), magno quodam cothurno Ari-

mentem vero felicitatem annuit, quae est perfecta plenitudo triplicium bonorum, spiritualium nempe, corporalium, et externorum: ut laude celebrant eam nonnulli eorum, qui posthac philosophi extitere, Aristoteles cum Peripateticis: dicitur tamen, quod etiam Pythagorica est talis legislatio. Aegyptus itaque symbolum est corporalium externorumque bonorum, Euphrates autem spiritualium, quibus solis vera laetitia constat, fontem habens sapientiam una cum cunctis virtutibus. Fines autem jure originem sumunt ab Aegypto, et terminantur in Euphratem; in ultimis enim occurrunt res animae, quibus aegre appropinquare succedit nobis, postquam tamen transitum fuerit per corporales et externas, ut sanitatem, sensuum integritatem, pulchritudinem, et roborem; quae in juventute solita fuerunt proficere, crescere, et acquiri: similiter et illa quae ad lucrum faciendum, negotiationemque pertinent, ut navarchia, agricultura, et commercia; juvenem namque omnia decere, maxime praedicta, jure dictum est.

Qui sint Cenaei, Cenezaei, Cedmonaei, Chettaei, Pherezaei, Raphaim, Amorrhaei, Chananaei, Gergesaei, et Jebusaei?

xvii. Decem gentes numerantur malitiae, quas destruit ob vicinitatem *;

» stoteles et Peripatetici personant, atque extolunt. Pythagoricum quoque dogma esse testificantur sui. Sed quis illorum aequavit Abraham tempore? »

1 Hinc principium fecit moralis suae Philosophiae et Emmanuel Thesaurus Italico sermone, unde et Armena versio typis a nobis mandata.

2 Vel, gentes, quas destruit ob malitiae cum illis vicinitatem. Cod. C. quae adsimulant malitias.

գրացին լինելոյ. վասն զի և դահեկանաց
խոտանն և տարադեման՝ սիրելեացն .
քանզի ամենակատարութիւն տառնեւ
եակ թուոյն ամենայարմարայն է, և
չափ անբաւութեան թուոյ. ըստ որում
կարգեալ է և յօրինեալ աշխարհս և
իմաստնոյն միտք: Իսկ զգոյացութիւն
որոշ շրջէ փոխէ և չարութիւնն՝ զհար
կաւորադունան զանց արարեալ զօրու
թեամբն, վասն միայնն ասելոյ (կամ
լսելոյ) զայն որ ի բարին է փոյթ առա
քինութեան. քանզի վատթարն այսպիսի
սի, զկարծիմն յառաջ քան զճշմարտու
թիւնն ընկալեալ յորս տեսողացն. (կի
յորս՝ տեսողացն, ծնունդ իսմայէլ):

Ինչէր ստաց ին աբրահամն ոչ ծնանէր:

quoniam Denarius¹ quoque falsus, et
male signatus vicinus est bono ac ama-
bili. Summa vero perfectio numeri de-
narii aptissima est, ut mensura immen-
sorum numerorum, quemadmodum dis-
positus est et mundus, et sapientis mens.
Cujus tamen substantiam convertit, sub-
vertitque malitia, despectis viribus per-
necessariis, ut solum restet illud, quod
dixerit (vel audierit), bonum esse stu-
dium virtutis: nam pravus talis est, opi-
nionem magis quam veritatem admit-
tens: in quibus semen prophetarum Is-
mael. (vel, admittens ad aucupandos
videntes).²

Quare Sara uxor Abrahæ non generabat
(sive pariebat ei)?

ԺԸ. Ի՞նչու՞ ազգին մայր պատմեալ
լինի: Ի՞սկ առաջին՝ զի հրաշափառա-
գոյն ծննդոց՝ զաւակ երեւոցի հրաշա-
գործեալ: Երկրորդ՝ զի մի ամուսնու-
թեամբ առաւել առն՝ քան խնամով
այ՝ յղեանն և ծնանել իցէ. քանզի
ամբողջ ծնանել՝ ոչ լինելոյ ըստ ծննդեան,
այլ անձային զօրութեանն գործ է:
Պառաւ այդ է: Իսկ առ ի միտս. ի՞նչ,
ծնանելէ՞ քնոջ առանձինն յատուկ է,
որպէս եղանակն (կի՞ եղանակն) արուի.
արդ կամի զառաքինի ոգին՝ արուի ազ-
գին յառաջ՝ քան իզին նմանեցուցա-
նել, զգործելն ազգակից նմա համարե-
լով, այլ ոչ զկրեւն: Եւ միւս ևս՝ ծնու

xviii. Sterilis celebratur mater nationis. Primum, ut mirabilior generationibus filius appareat per miraculum editus. Secundo, ut non ex matrimonio potius viri, quam ex providentia Divina sit conceptio, et nativitas: sterilem enim generare non pariendo facultatis est, sed Divinae virtutis opus. Littera haec est. Ad mentem vero, Primum quod peperisse proprium mulieri est, sicut generasse (vel genuisse) masculo: vult itaque animum virtute plenum masculino generi prius similem reddere, quam foemino, cognatum ipsi existimans id agere, non vero id pati. Secundo, gene-

¹ Gloss. « Չարն որ տան է, նմանել ջանայ
բարեոյն. որպէս և խոսեալ դահեկանն, և այլն »:
n Malum numero decem, conatur similitudinem
n praeferre boni, sicut et denarius vilis etc. « .
n Praeter alia praesentis loci anfracta, vox Arm.
յորս, ambigua est; nam monosyllaba significat, ad
venatum, et dissyllaba, in quibus. Altera occurrit
hic difficultas, quia etsi Col. A. in fine huius pe-
riodi legat vocabula illa, ծնուի իսմայէլ, et Cod.
C. coniungit cum sequenti epigrapho, hoc modo.
Ծնուի իսմայէլ. Ինչէր ստաց և այլն. Nati-
vitas Ismael. Cur Sara etc. Nescio quomodo et

gerit Glossarius, quum dicat minus clare: « Առ-
գինն փոխ հաստատութեամբ կայ ի ճշմար-
տութեան, և զբարին տեսնէ. իսկ չարն կար-
ծեալ, և լուռն նմա է. որ չէ հաւատարմե-
ծեալ, որպէս առաջնոյն տեսնելն »: n Pro-
n bus una constantia permanet in veritate, et
n bonum videt: malus vero opinione; et auditus
n ei est, qui non est credibilis nativitas (vel pro-
n ductio), sicut prioris visus « . Ubi auditus
quasi interpretatio est nominis Ismael; de quo
infra. n. xxxii.

նին երկրորդն, և՛ առաքինի միտքն, և՛ վատթարն, այլ ծնանին զանազանաբար և հակառակս. առաքինին՝ զբարիսն և զօգտակարս. իսկ վատթար և չարն՝ զփիժ զամօթալին և զանօգուտսն: Եւ երրորդն է, որ յառաջատեալ է, և ՚ի բուն ՚ի ծայրութիւն՝ որ կոչելոյ առ ու մանս ՚ի մոռացեալ և յանգէտ լոյս՝ հուպ է. սա ոչ վատթարս ծնանի յառաջատեւն, և ոչ զառաքինիսն, վասն զի չեւս է կատարեալ. բայց հաւասար է այնմ՝ որ ոչ հիւանդ է, և ոչ ողջ մարմնով ամենեւին, այլ յերկայն հիւանդութենէ դեռ յառողջութիւն գայ:

Օրին է, Եւրոպայի նորա նախնիքի, որոմ անուն էր հագար:

ԺԲ. Ագար թարգմանի պանդխտութիւն. և սա է աղախին, սպասաւոր եղեալ կատարելագոյն բնութեանն. և ազգն եգիպտացի՝ բնականադոյն. քանզի թեւակոխումն է ներշնչանական հանձարոյ խրատուն, բազումութեամբութիւն սիրեցեալ (կամ ստացեալ), և բազումութեամբութիւն՝ օրինակ իմն՝ սպասաւոր աղախին առաքինութեան է: Այսինքն զի ներշնչանակք սպասաւորականքն են նորա՝ որ օգուտ է առ ՚ի յընդունելութիւն նորա. վասն զի առաքինութիւն՝ վայր ունի զոգի, իսկ ներշնչանակք կարօտեալ լինի մարմնական գործեացն: Իսկ մարմին նշանակաւ է եգիպտոս, յիրաւի զտեսակս ներշնչանակացն եգիպտացի պատմէ: Բայց սակայն և վասն այսորիկ և պանդխտութիւն անուանեաց զնա, քանզի պանդխտ է

1 Gloss. * Որ ՚ի մեղացն օտարացեալ է, և սկիզբն առաքինութե է արարեալ. զոր ոմանք ասացեալ են, թէ այնպիսին ՚ի յանգէտ լոյսն մերձ է. զոր յառաջ գիտեր, և մեղք մոլորեցաւ, այժմ մերձ է գնացեալ: » Qui a peccatis alienatus est, et principium virtutis fecit; de quo nonnulli dixerunt, quod talis homo prope est ad lumen incognitum, quod prius quidem non noverat, sed per peccatum aberravit, nunc tan-

rant quidem ambo, tam probus animus, quam pravus, generant tamen diverso modo, et contraria: probus bona, et utilia, pravus autem, sive malus turpia, et inutilia. Tertio, qui est adhuc proficiens, ad ipsam summitatem invitandus, prope est ad lumen, quod apud aliquos dicitur oblivioni traditum ac incognitum: is ergo prout proficiens est, non generat nec prava, neque proba, quia necdum perfectus est; sed aequalis est ei, qui nec aegrotat, neque perfecte sanus est corpore, sed de longa aegritudine adhuc ad sanitatem tendit.

Quid est, Erat ei ancilla Aegyptia, cui nomen erat Agar?

xix. Agar interpretatur peregrinatio², haec autem serva est perfectioris naturae; natione Aegyptia nimis naturaliter: nam studium encyclicae disciplinae diligit copiam scientiae, et copiosa scientia tamquam ministra est virtutis. Quoniam complexus scientiarum artiumque servit ei, qui scit proficere acquisitione ejus ad acquirendam virtutem. Virtus enim habitaculum habet animam, complexus autem scientiarum, et artium eget corporeis instrumentis. Corpus autem symbolice Aegyptus est, ideo jure encyclicorum speciem Aegyptiam asseruit. Attamen propterea peregrinationem etiam nominavit illam, quoniam peregrinum est sophisma ad comparisonem sapientiae proprie patriae, soliusque necessariae, quae domi-

dem prope accessit.

2 Ambr. loc. cit. 72. 73. » Agar ... hujus » (Ecclesiae) ancilla est Synagoga ... Ideoque » Agar dicitur habitatio ... Sara virtus vera est, » vera sapientia: Agar autem est versutia, tamquam ancilla perfectioris virtutis. Alia enim » sapientia spiritalis, alia sapientia hujus mundi. Ideo etiam Aegyptia scribitur; quia Philo- » sophica eruditio abundavit in Aegypto.

իմաստակութիւն՝ ըստ բազմաթիւութեան
բնաշխարհիկ իմաստութեան և միայն
ճահողին, որ է տիկին միջին խրատուն,
և ի ձեռն ներշնչանակացն գեղապարէ:

Ինչէր ապա սառայ ցաբրահամ, Իհա արգել
փախչայ զիս որք ոչ ծնանել. մեք առ նա
ծիլսն, զի մանկագործեսցես ի նմանէ:

Ի. Ի ճառիդ զոյդ է ոչն խանդալ և
նախանձել, տեսանել զիմաստոյն և զա-
մուսնոյ և զհարազատ ազգակցի, ինմին
իսկ յայնմ զանորդութիւնն իւր լցու-
ցանելով ի ձեռն նաշտարին՝ զոր ունէրն,
հարձ առնն երեւցուցանէր: Սակայն
և այրասիրութեանն առաւելութիւն
նշանակեալ լինի. վասն զի ամուլ գոլ
թուէր, ոչ իրաւացոյց զառնն տուն
անորդութեամբ բառնալ թողուլ, զնա-
րա զօգուտ յառաջ քան զիւր հաստա-
տութիւն յարգեալ: Դառն այդ է:
Իսկ առ ի միտս՝ այսպիսի իմն ունի բան.
այնոցիկ որք ոչ կարեն յառաքինութե-
նէ ծնանել զգեղեցիկ և զգովելի զգործ-
որն, վայել է զմիջին խրատու զհետ եր-
թալ, և օրինակ իմն ի ներշնչանակացն
մանկունս առնել: քանզի բազումու-
մնութիւն՝ յետան իմն է մտաց և բանի:
Իայց ամենաբարւոյք գրեալ է, արգել

na est mediae disciplinae, et per ency-
clica pulchras choreas agitat ¹.

Cur dixit Sara ad Abraham: Ecce con-
cluserit me Dominus, ut non pariam; in-
tra ad ancillam meam, ut puerum fa-
cias ex illa? ²

xx. In ipsa littera idem est non in-
videre, et providere de sapiente, viro-
quo suo, et gennino cognato; ita ut
optans sterilitati suae satisfacere per an-
cillam, quam habebat, concubinam eam
viro praestabat. Caeterum amoris erga
virum copia magis assignatur: quum e-
nim sterilis ipsa putabatur, non aequum
duxit viri familiam prole privatam de-
relinqui, ejus emolumentum praeponens
suae dignitati. Littera haec prodit. Ad
mentem vero hujusmodi praefert ratio-
nem: Illis ³ qui nequeant ex virtute pa-
rere pulchra ac laude digna opera, con-
venit mediam sequi disciplinam; atque
ut ita dixerim, ex encyclicis pueros
creare sibi, copia enim scientiae ut cos
est mentis rationisque ⁴. Optime tamen
scriptum est: *concluserit me* ⁵; nam quod
clausum est, aperiri solet tempore op-

¹ Jo. Philos. patriarcha Arm. sub principio
Saeculi VIII. in Sermone Synodali, Չգեղապար-
հէն ուսեալ ներշնչանակացն, iisdem Philonis
Arm. verbis. Omitto plura alia.

² Τίτροπαισθως. Sic etiam in quibusdam Coisl.
Gr. item apud Philonem alibi, atque S. Jo. Chry-
sost. homil. 38. et S. Ambr. L. 1. c. 4. ut *filium*
facias ex illa. Communis tamen lectio Gr. est,
τίτροπαισθωμμι, puerum faciam sive *filios faciam*
ex illa: non aliter habet et Theodoret. et S. Hier.
in tractat. atque text. Arm. in Genes. զի ար-
գել ինչ որք է զմանէ. ut faciam mihi *filium*
ex illa.

³ Ambr. loc. cit. 75. "Prudentis igitur *men-*
tia est considerare quamdiu imperfecta est *ani-*
ma, quae sunt secum deliberet, ut vel in *po-*
sterioribus se exerceat virtutum disciplinis, *do-*

"nec exercitii usu valescat. Dum vero se erroris
" involucris exuerit, et ab omni enodaverit offen-
" sione, consummatam sui purificationem exhibens,
" tunc suo nitatur ordine magnos partus edere".
Similia iterum occurrunt in sequentibus Philonis
dictis.

⁴ Vide et Clem. Alex. Strom. L. 1. c. 5. ubi
vestigia praesentis loci cum sequentibus cernun-
tur; citatur et nomen ipsius Philonis, sed auctor
noster in variis suis libris similia dixerat; maxi-
me Lib. de cong. erud. quaer. gratia.

⁵ Ambr. loc. cit. paullo antea. n. 74.
"Advertimus itaque quod festinabat fides Eccle-
" siae, sed conclusa erat ejus foecunditas. Quo
" verbo demonstratur quoniam expectabat *par-*
" tus sui tempora; quia quod conclusum est,
" aperiri solet".

ժախեաց զիս . քանզի փակեալն բանալ բնաւորեցաւ յարժանաւոր ժամանակի . ապա ուրեմն ոչ վճարեալ է իմաստութիւն նորա յաւէժ անորդի լինել, այլ գիտէ՝ զի ծնցի . բայց ծնցի ոչ այժմ, այլ յորժամ ոգիքն կատարելութեան մաքրութիւն ցուցցեն : Եւ այց մինչ անկատարն է, շատ է նմա հանդարտագոյն և հեղիկ վարդապետութեամբ վարիլ այնր որ 'ի ձեռն ներշնչանակացն է : Ուստի ոչ վայրապար և 'ի տերունեան 'ի մարտս նահատակութեանն, որք ոչ կարեն զառաքինն նահատակութեանցն առնուլ, երկրորդից արժանի լինին . քանզի եղեալ լինի նահատակացն մրցանակն՝ առաքին, և երկրորդ, և երրորդ 'ի նահատակագրացն, որք քատակեն զբնութիւն . քանզի սմա զառաքին մրցանակն զնէ առաքինութեանց . իսկ զերկրորդն՝ ներշնչանակացն :

Եւ Երէն ինն աբրահամոս ասաց զստաց, քանզի առեալ ասէ՝ ստացի քեզ աբրահամոս զիս նաթիլոն զափար զԳիւպտացի՝ եւ 'ի քեռս նորա :

Իւ . Եւ քե՛ն անաբանն զամուսնութիւն արժանաւորացն՝ վասն անարգել գիշոցն . քանզի սոքա վասն հարձիցն՝ յորս մոլեգնեալ տուփեցան, քամահեն զիմաստուն ամուսնովքն : Եւ ասն որոյ ածեալ մոլեգնէ զառաքինին՝ զհաստատագոյն այր զամուսնոյն, յորժամ 'ի կիր առնուլ զնաթիլոն պատուիրէին ժամանակքն . և զգաստագոյն՝ զկինն զիմաստուն, յորժամ յանկողինն, յայլեմուտ : Եւ քանզի առ հարձն խառնակութիւն էր մարմնոց՝ վասն ծննդեան մանկանց . իսկ առ ամուսինն միաւորութիւն ոգւոյ

portuno; non ergo spe destituta erat, ac fixa in consilio sapientia ejus perpetuo se prole carendi, sed scit quod paritura est: pariet tamen non impraesentiarum, sed quando anima perfectionis puritatem ostendat. In quantum vero imperfecta est, satis est ei mitiori doctrina uti per encyclica. Unde haud inconsulto in sacris quoque certaminibus (Olympicis), qui non possunt primas accipere victoriae, secundis digni efficiuntur: proponitur enim certantibus praemium primum, et secundum, et tertium a praesidibus agonis, qui repraesentant naturam: huic ergo primum praemium proponit virtutum, secundum autem encyclopaediae.

Quare mulierem Abrahae dixit Saram; ait enim, Sumens Sara mulier Abrahae ancillam suam Agar Aegyptiam, dedit in manus ejus?

xxi. Concludit comprobatione Theologus matrimonium proborum, ob incontinentes lascivos: nam isti propter concubinas, in quas ardent insano amore, despiciunt sapientes uxores. Quare inducit virtute ornatum, constantem virum conjugis, eo tempore, quo licebat uti ancilla¹; et sobrium profecto (designat) mulier sapientem, quum alium in thalamum ingressus est². Quoniam apud concubinam coitus solus erat corporum ob procreandos liberos, apud conjugem vero unio animae concorditer coaptatae

1 Gloss. * Գիրքն ... զժամանակն այլ պատուիրէ, Թէ երբ ամուլ էր ստորա, յայնժամ փայն ||. * Scriptura ... tempus quoque statuit * (legitimae copulae cum ancilla), quando nimirum sterillis erat Sara, tunc solummodo u.

2 Vel juxta Gloss. * Այլէ զգաստագոյն գոր.

ծէր զիմաստունն արամս կինն սառայ, յորժամ յանկողին հարձին մտանէր ||. * Sobriorem * etiam efficiebat sapientem Abraham uxor sua * Sara, quum in thalamum concubinae ingressus diebatur u.

յարմարելոյ երկնաւոր ցանկութեամբ :
 Ղառապայդ է : Իսկ առ 'ի միտո, որ ի
 մաստութեան, և արդարութեան, և
 այլոյ առաքինութեան ճշմարիտ զխոր
 հուրդս հաւատացեալ է, յորժամ միան
 զամ ընկալցի զխորհուրդս իմաստու
 թեան, և ճաշակեցէ զամուսնութիւն
 նորա, կայ և մնայ կենակից եղեալ ա
 մուսին, զի թէպէտև ներշնչանական
 խրատն բազում ինչ գեղապարիցէ : Եւ
 քանզի երկրաչափութեան, և թուոց
 յարմարութեան, և քերականութեան,
 և ճարտասանութեան, և այլոց հան
 ճարոյ խրատու տեսուածք 'ի ձեռն ու
 նելով պատրաստ' այր որ առաքինի, ոչ
 նուազ յիշելով զքաջաբարութիւն, 'ի
 նա իբր զգործ, իսկ 'ի սա իբր 'ի տա
 րադործ թեւակոխէ : Բայց կարի յոյժ
 արժանի է գովել և զսպասաւոր աղա
 խինն կոչել կին, վասն որոյ կամօք և
 խրատու ճշմարիտ կնոջն միաբանեաց
 յանկողինն, և ոչ եթէ նորա ոչ կամե
 լով. վասն որոյ պատճառին ոչ ասաց
 զնա աղախին. զի եթէ ոչ գործոյն, այլ
 գոնեա անուանն հասցէ նմին աղախինն
 տուեալ : Բայց սակայն այլաբանեա
 ցուք, զի և միջինն հրահանգ խրատու
 զհարձի ունի զօրութիւն, բայց զձե և
 զշուք կնոջ. քանզի իւրաքանչիւրդ 'ի
 ներշնչանական քառակէ նմանելով
 զճշմարիտ առաքինութեան :

Օ՛հն է, Եւթէս Բէ Դէ է, և անպարտե
 ցաւ որքինն առաջի նորա :

ԻՐ. ( ) Գուշաբար այժմ ասելն տի
 կինն՝ զառաւայ, յորժամ թուէր նուա
 զի և աջաբար իւր յաղախնոյն, անորդին
 'ի մանկաւորէն : Բայց այս գլուխ բա
 նիս յամենայն ինչ գրէ եթէ հարկաւոր
 րագոյն 'ի կեանս իրաց ձկտեալ հաւատ
 նէ. քանզի իսկապէս և սիրագոյն է

1 Arm. verba գործ, և սորադործ, tamq. ex un
 digito indicant Graeca illa, ἵππος, τέρερος.

caelesti desiderio. Littera talis est. Ad
 mentem vero, qui sapientiae, justitiae,
 caeterisque virtutibus veraciter secre
 ta sua crediderit, quum semel acce
 perit consilium sapientiae, atque gu
 staverit matrimonium ejus, constanter
 permanet ut vitae consors conjux; etsi
 encyclica disciplina multum ut pulchras
 choreas agitet. Siquidem geometriae,
 arithmeticae, grammaticae, rhetoricae,
 aliarumque disciplinarum ingenii theo
 rias quum prae manibus habuerit virtu
 te praestans vir, non minus tamen me
 mor studii probitatis, in unum fertur ut
 in opus praecipuum, in alterum vero ut
 in opus accessivum¹. Caeterum omnino
 par est adprobationem consequi et il
 lud, quod uxoris nomine appellaverit
 aucillam²; eoquod complacitu ac hor
 tatu verae uxoris excepit torum, non
 autem sua propria voluntate; quam ob
 rem non amplius ancillam eam dixit:
 ut nempe si non meritum, nomen saltem
 idem assequeretur ancilla data in uxo
 rem. Verum tamen allegoriae studentes
 dicere liceat, quod etiam media exer
 citatio disciplinae vim habet concubi
 nae, sed figuram ac ornatum uxoris;
 nam singulae encyclopediae referunt in
 se imitanturque veram virtutem.

Quid est, Quum vidit se concepisse, despe
 cta est domina coram ipsa?

xxii. Diligenter nunc Dominam di
 cit Saram, dum putabatur diminutam
 esse, ac superatam ab aucilla, prole ca
 rentem a prole praedita. Certe hoc ca
 put sermonis ad omnia fere negotia vi
 tae humanae necessaria extenditur: pro
 batior enim ac melior in dominio est

2 Gloss. "Convenit laudare Saram, quae an
 cillam uxorem vocavit viri sui."

իմաստուն աղքատն՝ քան զանգղամ մեծատունն, և անփառաւորն՝ քան զփառաւորն, և հիւանդն՝ քան զողջն: Վնայ զի որինչ հանդերձ իմաստութեամբ է, ամենայն ինչ իսկ և բուն և տիրական է. իսկ որ հանդերձ անգղամութեամբ է, ծառայ և անհաստատուն: Վայց գեղեցիկ ասելն, եթէ ոչ անպատուեաց զտիկինն իւր, այլ անպարտեցաւ փէկն. քանզի այն՝ ամբաստանութիւն ունէր զիմաց, իսկ այս՝ յայտնութիւն դիպեցելոց իրաց. բայց կամի ոչ ումեք պարտաւանս պախարականաց՝ ի վերայ դնելով՝ յաղաքս գովութեան, զիրացն ըզլով և զսոսկ ճշմարտութիւնն յայտնի ցուցանել: Դառաւ այդ է: Իսկ առ ՚ի միտս, որ փառս յառաջ քան զհանճար իմաստութեան ընդունին և յարգեն, և զգգայութիւն պատուական համարին քան զխորհուրդս, յանցանքն յընտանութեան իրացն, կարծեցեալք՝ բազումն ծնանել և շատ սիրել (կամ շատասերել) երեւելեացս՝ մեծ և կատարեալ բարիք են և միայն պատուականք, իսկ զայն որ ՚ի նոսա ամլութիւնն է՝ չար և անարգ. քանզի ոչ տեսանեն զանտեսանելին զայն սերմն, և զիմանալի սերուն, զորս բնաւորեցաւ ինքն յինքեան ծնանել միտքն:

Ինքէր սառայ իբր պղծանայ՝ ասելով ցաբաւ կամ, ( ) ցէկ՝ ՚ի հէն, Ես երբեք զաղախին իմ ՚ի գոգ հո, իսկ Եսեաւ եթէ յլէ է, և նարգեցայ առաջի նորս:

Իգ. Երկեան և երկբայութիւն ունի ասացեալդ. և յայտնէ, մի՛ զյորդն, զոյգ իբր թէ՛ յորմէ ժամանակէ ետու զաղախինն իմ. և միւս ևս՝ զառ. գէմնն, զոյգ այսմ, որ ՚ի հէն զրկիմ ասէ. քան

¹ In contrarium fertur lect. Vulg. *despexit dominam suam*.

² Sic cod. C. et Gloss. una cum marg. A. ubi in serie mendose habebatur *ամբաստանութիւն*.

sapiens pauper, quam insipiens dives, et inglorius, quam gloriosus, et infirmus, quam sanus; nam quicquid cum sapientia est, genuinum est ac proprio dominatu praeditum, quicquid autem cum insipientia est, servile, et inconstans comperitur. Pulchre tamen dictum est, quod non ipsa despexit dominam suam, sed domina despecta fuit ¹: illud enim accusationem ² praeferebat personae, istud autem declarationem eventuum; nulli quippe imponere vult (Scriptura) per vituperationem in alterius laude, sed tantum puram rerum veritatem evidenter tradere. Haec littera sonat. Ad mentem vero, Quicumque honores ante ingenium sapientiae amplexantur ac aestimant, et sensus consiliis nobiliores reputant, abscedunt ab rerum familiaritate, putantes, quod multa peperisse, et magnam generationem visibilium produxisse, magna et perfecta bona siut, ac uice nobilissima, sterilitas autem hac in parte, mala sit et improbanda; quia non vident invisibile illud semen, intelligibilesque generationes, quas solita fuit mens per se in se generare.

Cur Saram quasi poenitet, dicentem ad Abraam: Injuriam accipio ex te; ego dedi ancillam meam in sinum tuum; nunc autem quia vidit se concepisse, spreta sum coram ea?

xxm. *Anxietatem ac haesitationem affert hoc dictam, iudicans primum illud ex quo* ³, id est, ex quo tempore dedi ancillam meam; et secundo respectum ad personam, ait enim, *a te injuria affi-*

թիւն, superbia.

³ Puta relative ad sequens *nunc*; q. d. deinceps.

զի այս պարտականք են : իմանալի ամբ
բիծ և առանց ամբաստանութեան կար
ծէ պարտ զբարին և զքաջն պահել, և
ճշմարիտ և անմոռաց յամուսնոյն . քան
զի միշտ զնա ածեալ մոռանէ ամենայն
պատուով մեծարեալ, և տէր անուանե
լով : Իսկայ առաջինն ճշմարիտ է . քան
զի յորմէ հետէ ժամանակէ զաղախինն
եւ և հարձ կացոյց, անարգել և ան
պատուել թուեցաւ : Դժուար այդ է :
Իսկ առ ի միտս, յորժամ ապէ որ զի
մաստութեանն աղախին, իմաստակու
թեան խորհրդով ոչ գիտաց զտիկին
անարգելով . քանզի առեալ ընկալեալ
նորա և զսարձացեալ պայծառութե
անբըջանակացն, վասն զի իւրաքանչիւր
որ ի նոցանէ ածողագոյն է և ձգող
կորզելի, և որ բռնի քարէ՝ զօրութիւնս
ունելով, ոչ ևս այնուհետեւ կարէ պա
րապել միաբանել ընդ տիկնոջ՝ ընդ ի
մաստութեան ցնծալ պատկերոն և ընդ
աբանելի տեսին . մինչև հասիչ իրացն
ի վերայ հասեալ՝ անձայինն բան՝ մեկ
նեալ որոշեցէ և պատառեցէ զհաւա
նելիս՝ ճշմարտութեանցն, և զմէջ՝ կա
տարացն, և զերկրորդն՝ յայնցանէ որ
յառաջնուն կարգեալ են դասու . վասն
որոյ յետոյ ասէ՝ զատեցի անձ ի մէջ
իմ և քո :

Ինչէ՞ր ասէ աբրահամ, Ի՞նչ աղախին քո ի
նոս քո . աբր ընդ նա՞ որդէս ինչ հաճոյ է :

Ի Դ. Դժուարութիւն ունի ճառք զի
մաստնոյն . զի ոչ կին և ոչ հարձ, այլ
աղախինն ասաց ամուսնոյն զայն՝ որ ի
նմանէն յղացեալ եղէ : Դժուար զի տե
սանէ՞ր և զայն՝ որ բուսուցանէրն, ոչ
զայրացեալ զկծեցոյց գեղձունն ախարի :

1 Gloss . . . Երկրորդս այս հակառակ է առաջ
նշմ. և այս բաժանակ է նմա . . . Istud se
cundum contrarium primo est: id autem ac
cusatio est illi u. Ergo Gloss. legebat iuxta Cod.
C. զա ընդ գեղձն. ubi Cod. A. fert զա գեղձն :

cior: quod sane vituperium est ¹. Quo
niam sine macula et accusatione existi
mat bonum servandum esse, ac vera
cem, minime vero obliuiscntem con
jugem, semper enim eum inducit omni
veneratione honoratum, Dominum no
minaus. Verum est tamen primum, ex
quo enim tempore ancillam dedit ei ut
concubinam, despici putata est ipsa.
Litterae talis est sensus. Ad mentem
vero, quando quis dabit (alteri) sapien
tiae ancillam, consilio illa sophismatis
ignorans dominam despiciet; quando e
nim possederit ipsa encyclopediam, ac
delectetur claritate ejus: ubi unaquae
que scientiarum valde attrahit animam
in se, tamquam habens vim violenter
trahendi, non amplius potest (ancilla
illa) se unire cum domina, sive imagine
sapientiae, ac gloriosa ejus mirabilique
forma ²; donec superveniens acutus ju
dex rerum, verbum divinum, separet et
disjunget verisimilia a veritate, media
que ab extremitatibus, et secunda a
constitutis in primo ordine: quamobrem
in ultimis dicit, judicet Deus inter me,
et te.

Quare dixit Abraam: Ecce ancilla tua in
manibus tuis; fac cum illa, quomodo
tibi placuerit?

xiv. Laudem continet littera de
Sapiente ³, nec enim uxorem suam,
neque concubinam, sed ancillam uxoris
suae dixit eam, quae a se conceperat.
Quoniam vero videbat et illam produc
tricem, non ira usus exacerbavit affe

² Origen. select. in Gen. xvi. 4. "Virtutem,
posteaquam liberales artes genuit, despectui
habere solere u."
³ Vel Sapientis.

այլ զգոնացոյց : Եւ ունի այլաբանութիւն տեղիդ՝ ի քառս, օրինակ իմն, այս ինքն՝ ասեմ, (ընդ) զօրութեամբ ի մաստութեանն է իմաստակութիւն, իբր յաղբերէն յայնմանէ վիժելով՝ կողմանաւոր, և ոչ դէպ ուղիղ, և ոչ զհոտանան ամբողջ պահելով մաքուր, այլ ամաժանտս, և բազում այլ ինչ յայս պիտեացն հանդերձ ընդ այնմ քարշելով : Ըրդ վասն զի ընդ քովք ձեռամբք և զօրութեամբք է, որում իմաստութիւնն՝ ամենայն ներշնչանական հրահանգք հանձարոյ, արա ընդ դա՝ որպէս զիմարդ քեզ սրտի դիւր է. քանզի հաւանեալ եմ, զի ոչ անհնարին դատեցիս առաւել քան որպէս արժան է. քանզի յոյժ հաճոյն այս ինքն է քեզ, ըստ արժանութեանն (կամ արժանաւորութեանն) իւրաքանչիւրումք բաշխեալ հատուցանել, և ոչ ինչ ոչ առաւել պատուել և ոչ անարգել :

Ինդէր ասէ, Չարեաբեայ գնա ստոյ :

ԻԵ. Ղառդ յայտնի է. բայց զատ ՚ի միտան այսպիսի իմն ունի բան : Ոչ ամենայն չարչարանք վնասակար են, այլ է ուրեք՝ ուր և օգտակար են : Օայս կրեն և հիւանդացեալք ՚ի բժշկաց, և մանկունք ՚ի վարդապետաց, և անզգամք յիմաստնացուցաց. զոր ես և ոչ երբէք ոչ ասացից չարչարանս գոլ, այլ՝ փրկութիւն և օգտութիւն ոգւոյ և մարմնոյ : Օայսր մասն տայ և իմաստութիւն ներշնչանական պարու՝ իրաւացուցանելով զբազում ուսումն ոգին և զյղին իմաստակութեան, ոչ ըմպահել և ընդվզել, իբր թէ մեծ և գերախանչ ստացեալ իցէ բարի, այլ զնստել և պատկառել ՚ի վեհ և ՚ի լաւ բնութեանն իբր յարդարե ՚ի տիկնոջէն, յորում բուն հաստատութիւն և իշխանութիւն իրացն է :

¹ Vel superturgidum. ut Gr. ὑπερτοργος.

ctionem animi, sed sedavit (vel prudentem reddidit). Locus autem allegoriam continet per illud *in manibus*; quasi, ut ita dicam, sub auctoritate sapientiae existit sophisma; quod quidem tamquam ex fonte eodem scaturit, sed per unam partem, non directe; neque emanationem integram servat mundam, sed foetida quoque et plura his similia simul trahens. Quum itaque sub manu ac potentia tua sit; cuius enim sapientia, ejus sunt et omnes encyclicae disciplinae; fac cum illa, utcumque tibi cordi erit: persuasus enim sum quod non severius quam aequum sit, judices; quia id ipsum valde tibi placet, secundum meritum unicuique distribuere ac reddere, et nihil plus aequo, nec honorare, neque contemnere.

Cur dicit: Afflixit eam Sara?

xxv. Littera manifesta est; ad mentem vero hujusmodi fert rationem. Non omnes afflictiones noxae sunt, sed est aliquo tempore, ubi utiles sunt. Id sufferunt et aegri a medicis, et pueri a paedagogis, et insipientes a correctoribus, ut sapiant. Quod ego nunquam ullo modo afflictionem dixerim, sed salutem emolumentumque animae, et corporis. Hujus partem praestat et sapientia choro encyclicorum, jure admonens animum copiae scientiarum deditum, et praegnantem sophismate, non rebellare, ac si magnum ac excellens¹ acquisiverit bonum, sed acquiescere ac vereri superiorem melioremque naturam tamquam veram dominam, penes quam est ipsa constantia et potentia rerum.

Ինչէր խափարտեալ լինի ագար 'ի դէմաց
նորա :

*Quare fugam capessit Agar a facie
ejus?*

Ի Զ. Այն ամենայն ոգի ընդունի մտա-
դրութիւն և զխրատ, այլ հաշտ և համ-
բոյր իւր յատուկ միտքն սիրեն զյան-
դիմանութիւն, և ընդ խրատօղան առա-
ւել ընտանենայ : Իսկ թշնամի չարա-
կամն ատեայ, և 'ի բաց դառնայ, և 'ի
բաց փախչի, զառ 'ի հեշտութիւն բանա-
քան զայս որ օգուտն կարեն մատու-
ցանել, յարգուն և պատուական հա-
մարեալ :

Օ ինչ է, Լազար զեռ հրեշտակ քն 'ի վերայ
աղբեր Լոթի յանապարին 'ի Ճանապարհին
սուրայ :

*Quid est, Invenit eam Angelus Domini
super fontem aquae in deserto, in via
Sur?*

Ի Ե. Լայնեալքդ ամենեքին նշանակ
իմն և տիպք են, որովք զբաղմունքս
ոգին ձեացուցանէ, որ է ստացուած ա-
ռաքինութեան, բայց չէ ևս զտիկնոջն
զգեղեցկութիւն տեսանել կարէ : Իայց
նշանակքս՝ այսպիսի. գտանելն, 'ի հրեշ-
տակէ, 'ի վերայ աղբերն, յանապարին,
'ի Ճանապարհին՝ ոչ յայլում, այլ 'ի
սուրայ. բայց սկսանելի է յառաջնմէն.
Իւնչի յոյժ խարդախ իմաստակն և
հակառակասէրն անգտանելի իմն է՝ վա-
րուկնտիցն և իմաստակութեանցն հա-
ւանութեանց, որովք սովորեաց խաբել
և պատրել. իսկ որ առանց չար բարոյ-
ից՝ ընդ բաղմունքսնութիւնն միայնա-
խանձեալ է, այն՝ որ 'ի ձեռն պարու-
ներընշանակացն է, զի թէպէտ և դժ-
ուարագիւտ է, այլ ոչ ամենեին անգը-
տանելի : Իւնչի անգտանելոյն ազգա-
կից է կորուստ. իսկ գտանելումն՝ փրկ-
կութիւն և պարանք. և մանաւանդ
յորժամ խնդրեսցի և գտանիցի 'ի մա-
քագուշտէն և յարժանաւորագուշտէն
հրեշտակ : Իայց զինչ մաքրագոյն և ազ-
ժանաւորագոյն քան զայս հրեշտակ. քան

xxvii. Dicta omnia quasi symbola
sunt, quibus eruditam animam figurat,
quae possessio est virtutis, necdum ta-
men cernere potest pulchritudinem do-
minae suae. Symbola inquam sunt, in-
ventam esse, et ab angelo, super fon-
tem, in deserto, in via autem non alia,
sed Sur: incipiendum tamen a primo.
Quoniam nimis fallax sophista et alter-
cationis amator sere inveniri nequit ob
artificia sua, et sophisticas persuasio-
nes, quibus consuevit fallere ac decipe-
re. Qui vero absque malis moribus ae-
mulator tantum est eruditionis adipi-
scendae per choram encyclopediae,
quamvis difficilis inventu sit, sed non
prorsus non invenibilis: illi enim, qui
inveniri non potest, cognata est perdi-
tio; ei vero, qui inveniri potest, salus,
maxime quum quaeratur et inveniatur
a sauctiore melioreque spiritu. Quis
autem sanctior et melior Angelo Domi-
ni? huic enim commissum fuit quaere-
re animam errantem, et ob praesum-
ptam eruditionem nescientem constau-

¹ Cod. C. մաքրագոյն, sponte.

² Vel, ac constans sibi propria.

զի սմն յանձնեցաւ խնդիր մոլորեալ
ոգւոյն, և վասն բազմութեան
ոչ գիտացեալ հաստատուն զոր արժան
է պատուել. բայց կարէր յուղղութիւն
գալ, վասն որոյ խնդիրն եղև: Բայց
ոչ անկատար լինի, այլ անդէն առ ձեռն.
քանզի գտաւ փախուցեալ 'ի կատա
րեալ առաքինութենէ ոգին, չկարա
ցեալ խրատ ընդունել: Եւ երբորդ է
նշանակ յետ գիւտին, և 'ի հրեշտակէն
գիւտ' 'ի վերայ աղբերն գտանել, այս
ինքն ասեմ բնութեանն. քանզի նա մա
տուցանէ բազմութեանց զհանձարս ըստ
իւրաքանչիւր ուրուք թեւակոխութեցն,
ջնջելով և լուսնալով զձախական ու
սութեանութիւնն (կամ զձախողակ անուա
մութիւնն): Եւ գովութիւն ոգւոյ
տեղին է, որ ծարաւի է հանձարոյ, և
կամաւոր օրինացն նորա, ջուր բառնալ
և ըմպել բաղձացեալ՝ հանգանակիւ գի
նեբրուաց միաբանութեամբն. այսուիկ
վարի, որք 'ի հրահանգաց խրատուէ բա
նից կերակրին և խրախ լինին, մատու
ցանելով զբաւականութիւն բնութին,
իբր յաղբերէ իմեմնէ զվարդապետու
թիւնն և զառաջնորդութիւնն: Եւ չոր
րորդ նշանակ, յանապատին լինել գիւ
տին. քանզի խուճապ նեղութեան յիւ
րաքանչիւրումեքէ զգայութեանցն 'ի
վերայ մտեալ, և զ'ի յիւրաքանչիւրու
մեքէ ախտիցն յորձանաց՝ ճնշէ զոգին,
և մաքրապէս ըմպել ոչ տայ թոյլ. իսկ
յորժամ կարասցէ ճողոպրել, իբր յա
նապատի անցեալ կայ, յայնցանէ որ
խռովեցուցանէին զնա խորհուրդքն՝ դա
դարեալ լինի, և առողջանայ. և յոյս
ոչ կենաց միայն, այլ և անմահ կենաց
ընդունի: Հինգերորդ էր նշանակ՝ 'ի
ճանապարհին գտանիլ. վասն զի անուղ
ղելի բարքն ընդ անճանապարհ վարին,
Իսկ այն՝ որ կարէն լաւանալ, ահա ան
ցեալ քնաց ընդ այն որ յառաքինու

ter, quam oportebat venerari: poterat
tamen ad correctionem venire, propter
ea etiam quaesita fuit. Nec imperfe
cta (quaestio) comperta est, sed prom
pta prae manibus: quoniam inventa est
anima, quae effugerat perfectam virtu
tem, non potens admittere disciplinam.
Tertium autem symbolum post inven
tionem, eamque ab angelo, fuit inveniri
super fontem, naturam inquam: haec e
nim praebet eruditis ingenium juxta di
ligentiam cujusque, diluens sinistram
eruditionem (vel ineruditionem). Laus
est autem locus ipse animae, quae siti
bunda est ad ingenium, placidamque
ejus legem, cupiens ut hauriat aquam
fere una cum societate compotantium vi
num: sic enim conversatur cum illis,
qui exercitatione disciplinarum vescun
tur, ac delectantur; ubi natura ipsa
praebet satisfactionem tamquam ex fon
te quodam doctrinam, et conductionem¹.
Quartum vero symbolum, in de
serto fuisse inventionem; quoniam augu
stia singulis sensibus superveniens una
cum influentia singularum cupiditatum
supprimit animum, et non permittit
lympidam bibere aquam: sed quando
evitare haec poterit, tamquam in des
erto acquiescit, atque cessans de cogita
tionibus conturbantibus se, convalescit,
ita ut spem recipiat non vitae solum,
sed etiam immortalis vitae. Quintum e
rat symbolum, in via reperiri; namque
incorrigibiles mores per impervia agun
tur; qui vero in melius verti potest, ec
ce viam tendit eam, quae ducit ad vir
tutem. Illa autem via pro moeniis est,
et custode animis, quae possunt salvari:
Sur enim moenia sonat. Viden' quod
totum symbolice (vel legitima) figura
est animae proficientis? et profecto non

¹ Totius periodi constructio obscuritatem habet in Arm. unde et Lat. vix adeo lucidam ferre po
tuit sententiam.

Թիւն ածէ ճանապարհ: Եւ ճանապարհ
հին այն պարիսպ է և պահպան այն-
ցիկ՝ որ ապրելն կարեն որիք. քանզի
Ասոր Թարգմանի պարիսպ: Տեսանես,
զի ամենայն ինչ է օրինաւորական (կամ
օրինակաւորական) յառաջատելոյ ոգւոյ
ձեք կերպարանաց. բայց ի՞նչ կորնչի՝ որ
յառաջատեացն, որպէս որ կատարեալ
անզգամն է: Եւ թէ գտցի (կամ գտցէ)
անձային բան, խնդրէ զնա. և անձային
բանէ փախուցեալ լինի հալածական,
որ ոչ բարութ է մարդուր և բարի, բայց
աղբիւր ունի ջրոյ, որով զախտս և ըզ-
չարութիւնս ի բաց լուանայ՝ ըմպելով
ի նմանէ զքաջաբերութիւնս օրինացն:
Բայց անապատասէր (կամ անապատ-
ասէ), որ յախտից և ի չարութեանց
ի բաց խուսէ, ճանապարհաւ առաքիւ-
նութեանցն տեսլեամբ՝ ի չարութենէ
անճանապարհութեանն ի բաց դար-
ձեալ: Պարիսպ է նմա այս ամենայն և
պահպանութիւն. զի մի ինչ որ ի վե-
րայ յարձակին զբկել և զլանալ, ի բա-
նից միանգամայն և յիրաց՝ դժնեայ և
չար ինչ կրել:

Ինչո՞ւն ասաց յնա հրեշտակ. Ի՞նչ ասեալից
ասացի, ուստի՞ գաս, և յո՞ւ երթաս:

Ի՞նչ. Դձուրդ ոչինչ պիտոյ է պատ-
մութիւն բանի. քանզի կարի յոյժ յայտ-
նի է. բայց առ ի միտս՝ սաստկութիւն.
քանզի խորատակեան է անձային բանն, և
ոգւոյ տկարութեան քաջ բժիշկ: Ի՞նչ
ցնա. ուստի՞ գաս. ի՞նչ զիտես զոր Թողեր
բարի. մի թէ խեղ, անպիտան և հաշմ-
ես. քանզի տեսանելով ոչ տեսանես,
և զբայտութիւնս ունելով ոչ զգաս, և
մտաց մտան Թուելով ոչ ունել՝ առ մե-
նէին անմիտ Թուիս ինձ: Բայց ուր էր
խոս. յորպիսի բարեպաշտութենէ յոր
պէս, մինչ զի որ ի ձեռս զբարին ունէի՞ր
ի բաց ընկեանուլ, և զհեռաւոր բարեացն
զիտ մտանել. յի՞ գու և մի զայդ

perit proficiens, sicut plane insipiens.
Nam si inveniatur (vel inveniat) verbum
divinum, quaerit eam (vel illud): et
quidem aufugit a verbo divino, qui mo-
ribus non est mundus ac probus, fontem
tamen habet aquae, qua abluit vitia sua
et malitias, hauriens inde fertilitatem le-
gis. Ad haec desertum amat (vel dicit),
quo aufugit a vitiis et malitiis, et visa
virtutis via, revertitur ab imperviis ma-
litiarum. Haec autem omnia moenia sunt
ipsi et custodia; ne quodam modo ab
illis, quae invadunt, laedi posset, verbis
aut rebus, atque aliquid mali patiat.

Quare dixit ad illam Angelus: Agar an-
cilla Sarae, unde venis? et quo vadis?

xxviii. Littera nihil opus habet ex-
positionis, nimis enim clara est. Ad
mentem vero asperitas (exprimitur);
quoniam instructivum est verbum divi-
num, et infirmitatis animae medicus.
Dicit ergo ad illam: Unde venis? nescis
quid boni deseruisti? numquid mancus
es et caecus? non enim vides prorsus,
et sensus habens non sentis, atque men-
tis portionem ullam non habere mihi vi-
deris ut demens. Attamen quo vadis?
de qua probitate in quam miseriam?
Ut quid sic errasti, ut bonis quae in
manibus habebas abjectis, remotiora
persequeris bona? Noli tu, noli, inquam,
hacc agere: sed insano impetu revoca-

առնել. այլ զյիմար և զանիմաստ յար-
ձակմունսդ ընկրկեալ, անդրէն ընթա-
ն և անդրէն դարձիր զնոյն ճանապարհ.
Համարեցիր զիմաստութիւնն տիկին,
զոր և յառաջագոյն ունէիր վերակա-
ցու և դարմանող՝ յորս թեւակոխէիրն:

Օգնէ է, 'ի դիմաց ստապի գիշտոյ իմոյ եւ
խորհրդեալ էմ:

ԻԹ. Օգնակեղծաւոր բարս գովել
պարտ է, և սիրելի ճշմարտութեան հա-
մարել. վասն որոյ և այժմ արժան է
ընդունել զանստութիւն մտացն խոս-
տովանեցելոյ զոր կրեացն. զի 'ի դիմացն,
այսինքն ասեմ յերեւութենէ առաքի-
նութեան և յիմաստութեան պակու-
ցեալ եմ: Վրանգի յիշխանական և յար-
քունական տեսակէն նորա սարսեալ
զարհուրեցաւ, ոչ կարել ժուժալ զմե-
ծութիւնն և զբարձրութիւնն տեսանել,
այլ 'ի բաց փախչել: Վրանգի ումանք ոչ
առ առել զառաքինութիւնն՝ փախչին
'ի նմանէ, այլ առ ամօթոյ պատկառա-
նաց, համարելով զինքեանս անարժա-
նիս ընդ տիկնոջն կեալ:

Ինչէր ասէ հրեշտակն ցեալ. 'Երբեք առ գի-
շտոյ, և նուաստացիր ընդ յեռօք նորայ:

Լ. Ուսուցիչ յայտնի եղելոյ, զառ 'ի
միտսն այցելի է: Ընծային բանն, զայն՝
որ կարէ բժշկութիւն ընդունել՝ ոգին
խրատէ, միտս դնելով. և դարձուցանէ
առ իշխանական իմաստութիւնն. զի մի
անտէր թողեալ՝ առ անտեղի յիմարու-
թիւն ոստիցէ. և խրատ տայ՝ ոչ միայն
անդրէն դառնալ յառաքինութիւն,
այլ և նուաստանալ ընդ ձեռք, այս-
ինքն ասեմ՝ ընդ զօրութեամբք նորա:
Եւ նուաստութեան կրկին տեսակ է. է

1 Ita unanimiter Ms. C. et Gloss. ըստ պակասութեան. ubi Ms. A. ըստ ապականութեան. sec-
cundum corruptionem.

to, recurre et revertere in eandem
viam, aestimans sapientiam tibi domi-
nam, quam ante quoque habebas prae-
fectam et procuratricem in eis, quae
aggrediebaris.

*Quid est, A facie Sarae dominae meae
ego fugio?*

xxix. Sinceram indolem laudare par
erit, et amicam veritatis existimare;
proindeque aequum est nunc admittere
veracitatem animi fatentis, quae passus
est: *a facie* euim inquit, puta a super-
ficie virtutis et sapientiae horruui. Quo-
niam principalem regiamque ejus spe-
ciem videns tremuit, non ferens maje-
statem ac sublimitatem ejus intueri, sed
potius fugiendum sibi duxit. Sunt enim
quidam, qui non propter odium aver-
santur virtutem, sed prae pudore reve-
rentiae, indignos se credentes conversa-
ri cum Domina.

*Quare dixit ei Angelus: Revertere ad do-
minam tuam, et humiliare sub mani-
bus ejus?*

xxx. Quum liqueat littera, spiritum
potius visitare licet. Divinum verbum
eam, quae potest curationem accipere,
animam, corrigit instruitque et conver-
tit ad dominatricem sapientiam; ne a
domina destituta, ad absurdam amen-
tiam prosiliat. Monet autem, ut non
solum revertatur ad virtutem, verum
etiam humilietur sub manibus, virtutibus
inquam ejus. Humilitatis vero duplex
est species: una secundum defectum¹,

որ ըստ պակասութեան՝ ՚ի հոգեկան տկարութենէ եղեալ, որ դիւրաւ գոյ ելանել ՚ի վերայ, և բուռն հարկանել և ըստգտանել: Իսկ զոր պատուիրէ տերունեան բանն՝ այլ է, որ ըստ պատկառանաց և ամօթոյն լինի. զոր կրեն որդիք առ ծնողս, և ծանօթք առ վարդապետս, և մանկունք առ ծերս. քան զի հնազանդել և անկանել ընդ լաւօքն օգտակարագոյն է: Իսկ անգի որ ուսան ընդ իշխանութեամբ լինել, և իշխանէ անդէն վաղվաղակի ուսանին. քան զի ոչ՝ եթէ և զամենայն երկրի և զծովու զօրութիւնն զգեցցի որ, իշխան կարէ լինել ճշմարտութեանն, եթէ ոչ յառաջագոյն ուսցի և յառաջագոյն խրատեսցի ընդ իշխանութեամբ լինել:

Ինչէն ասէ նմա հրեշտակն. Իսպառապեց ասէ պատաճ ք, և ոչ Ռուսիցի ՚ի Բաղնալէն:

ԼԱ. Պատիւ հաւանող ոգւոյ՝ ոչ խեղճ և ըմպահել յառաջատուութենէ ուսմանն, և զայն որ ՚ի բազում ուսմանութենէ օգտակարագոյն սերմնն է. քան զի ոչ ևս՝ որպէս բանորսակքն և բանաւաճառք՝ կամակ և հագածելի գործեն զիւրաքանչիւրս որ ՚ի ներշնչանակս են հաւանութիւնն, այլ զայն որ յիւրաքանչիւր ուսմբ ճշմարտութիւնն է. յոր ժամ զճետ վարէն, և քննել և խուզել սկսցի, առ անկաշառ տիկնոջն՝ և անպարսաւելի և անպատարակելի տեսակ՝ հայել արժանի առնէ:

ex spiritali infirmitate proveniens; quam facile est superare, apprehendere ac reprehendere. Quam tamen praecipit verbum dominicum, alia est, ex reverentia ac pudicitia proveniens, quam praeservunt proles ad genitores, alumni ad magistros, et juvenes ad senes. Quoniam obedire, et subjici melioribus magis expedit; qui enim didicerit sub potestate esse, cito citius et potestate exercenda imbuitur: nam etsi quis totius terrae marisque vim induatur, vix poterit principatum possidere veritatis, nisi prius discat erudiatque sub potestate esse.

Cur dixit ei Angelus: Multiplicabo, inquit, semen tuum, et non numerabitur prae multitudine?

xxxı. **H**onor docilis animi est non praesumere et rebellare ob profectum scientiae, semenque perutile conceptum a multiplici eruditione. Non enim ulterius, ut verborum captores venditoresque, ad placitum usurpat omnia encyclopaediae argumenta, sed illam quae in singulis continetur, veritatem. Quam cum coeperit prosecui diligenti inquisitione, dignus efficitur, ut perspiciat speciem dominae liberam a personarum acceptione, omni que vituperatione *.

* *Iterata locutio, inquit, vel ad verb. inquit, videtur referri ad Deum, cuius oraculum dicebat Angelus.*

* Verba fere eadem sunt etiam in Armo. sed praepostere, et minus clare.

Օքնէ է, Լսաց նա հրեշտակն, ահա դու
յղի ես, և ծնդես մանուկ, և կոչեսցես զա-
նան նորա իսմայէլ. զի լուսա քր քառապա-
նայ քոյ :

ԼԲ. Նառդ և ոչ մի ինչ ունի խըն
դիր. բայց այլաբանելի է այսպէս : Լա-
զուսմուսմուսմուս վարժեալ և վարեալ
մատակարարաբար իբր 'ի տիկնոջէ յա-
ռաքինութենէն, ոչ լինի ամուլ, այլ
ընդունի զսերմանսն իմաստունս. և յոր-
ժամ յղի լինի, ծնանի. բայց ծնանի ոչ
կատարեալ գործ, այլ անկատար, իբր
թէ մանուկ, որում պիտի տաժ խնա-
մայ և սննդեան : Եւ մի գուցէ յիրաւի
իցէ. քանզի կատարեալն ոգւոցն ծը-
նունդք յայտ է թէ կատարեալ են, և
սորք են բանք և գործք. իսկ երկրոր-
դիցն՝ և որ դեռ ևս ընդ սպասաւորու-
թեամբ և ծառայութեամբ անկեալ
են, անկատարեւազոյն են : Եւ ամս որոյ
և ստուգապէս խմայել անուանեցաւ .
և սա թարգմանեալ է լուսնայ. և լուսն
առ տեսումն երկրորդիւք պատուեալ
է. քանզի եղ մրցանակ ընութիւնս 'ի
մարտինահատակութեան զգայութեցն,
աչաց՝ զառաջինսն, և ականջաց՝ զերկ-
րորդան, և ռընգաց՝ զերրորդան, և ըզ-
լորրորդա՝ որով ճաշակեմք :

Օքնէ է, Եւ եղիցի վայրագ մարդ. քեռ-
սորա 'ի վերայ ամենեցուն, և քեռ-
սորա 'ի վերայ սորա. և դէմ յանդիման ամե-
նայն եղբարց իւրոց Բնակեցի :

ԼԳ. Եւ ճառդ, եղբարս՝ մինչև
ցայժմ ոչ ունի. քանզի սա նախ առա-
ջին սկսանի լինել ծնողացն : Եւ ա-
ռակէ իմն ընութիւն անյայտազոյն, զոր
այցելի է. որոյ որք լինին, եղ զձե կեր-
պարանացն. իսկ ձեքն երեւցուցանեն
յայտնազոյն իմաստակս, որոյ մայր է
բազումուսմուսմուս վարժ և իմաստութիւն :

*Quid est, quod Dixit ei Angelus: Ecce tu
praegnans es¹, et paries filium, et vo-
cabis nomen ejus Ismael, quia exau-
divit Dominus miseriam tuam?*

xxxii. Littera nullam patitur quae-
stionem, nisi allegoriam sequentem. Eruditio acquisita, et exercitata per di-
spensationem virtutis ut dominae, haud
sterilis comperitur, sed concipit semen
sapientiae; quum autem conceperit, pa-
rit; parit tamen non perfectum opus,
sed imperfectum sicut infantem opus
habentem curae alimentis ac nutrimen-
ti. Enim vero perfectae animae perfec-
tus est, ut patet, partus; verba videli-
cet, et opera: secundariae tamen, et
adhuc jacentis sub famulatu ac servitio,
imperfectior est. Quapropter certum ei
nomen inditum fuit *Ismael*, quod inter-
pretatur *auditio Dei*: auditus autem apud
visum secunda dignitate honoratur;
praemium enim natura proposuit in cer-
tamine sensibus, oculis primum, auri-
bus secundum, naribus tertium, quar-
tum vero sensui, quo gustamus.

*Quid est, Illic erit agrestis homo, manus
hujus super omnes, et manus omnium
super istum; et contra omnes fratres
suos habitabit?*

xxxiii. Ad litteram, fratres hacte-
nus non habet, is enim primus coepit
esse genitoribus suis. Verum figurat
naturam quamdam uimis occultam, quam
inquiri liceat, futurae enim formae fi-
guram exposuit. Talis autem figura evi-
denter repraesentat sophistam, cujus
mater eruditio est, seu sapientia; ipse

¹ Gr. *in γαστρὶ ἔχεις*. in utero habes: verum vix usu venit apud Armenios talis loquendi modus.

իսկ իմաստակն վայրագիմաստ է: 1) ամս
դի և իմաստունն՝ քաղաքային, քաղաքի
և քաղաքավարութեան արժանի է. իսկ
վայրագիմաստն՝ անդէն է և հակառա-
կասէր: 1) ամս որոյ՝ ի վերայ ասէ. ձեռք
նորա ի վերայ ամենեցուն, և ձեռք ա-
մենեցուն ի վերայ նորա. քանզի բա-
զումնումնութեամբ և բազում տեղե-
կութեամբ վարեցեալ՝ ամենեցուն ընդ
դէմ ասէ: Արդէն որ այժմիւ ասին ա-
կադիմականք և խուզակք, ոչինչ զկամս
օրինացն իւրեանց հաստատուն դնելով,
իսկ ոչն ինչ առաւել զայս կամ զայն.
քանզի ընդունի լինել իմաստասիրա-
ցեալք, յորս ձգեն և նետաձիգ լինին,
որք յիւրաքանչիւր աղանդի են. զորս
կոչել սովոր է կամամարտս. քանզի յա-
ռաջագոյն մարտնչին և պաշտպան և
վերակացու լինին դաւառի աղանդին,
զի մի յայնցանէ՝ որք հակառակեն, ըմ-
բռնեցին: Այլ ազգակիցք են ամենե-
քեան, և եղբարք, օրինակ իմն համու-
րովայնք, միոյ մօր ծնունդ իմաստասի-
րութեանն. վասն որոյ ասէ, դէմ յան-
դիման ամենայն եղբարցն բնակեցէ.
քանզի արդարեւ ակադիմականն և ան-
ճառական՝ դէմ ընդդէմ հաստատեալ
են աղանդացն, զի յիւրաքանչիւրսն ու-
միք յանդիմանելով, յորս օրինադրեն
զկամսն:

1) Ինչէ՞ր ասէ. Այս Իսրայելի զմեռն Իսրայելի որ իւր
տէրն ընդ նմա, որոնք Իսրայելի որ հայեցար յիս. զի
ասաց, և Իսրայելի առաջի տեսի երեւեալ
ինչ:

1) Իսրայելի (կամ սպասեալ) զգու-
շութեամբ զառաջինն. զի զօրէն աղախ-
նայ իմաստունութեանն՝ սպասաւոր յայ էր:

1) Ինչէ՞ր. si legatur ադէն, sonat *infidelis*,
irreligiosus: sic, vel paulo aliter accipit *Gloss*.
dicens. Ինչէ՞ր է. ծառ է||. *protinus*, *vel*
curvus, *obliquus*.
2) Non credo, quod confusio hic aliqua sit *cum*

tamen sophista serinae est sententiae. Quoniam sapiens ut civilis, urbi et urbanitati (vel civitati et politicae) aptus est; qui vero serus est, ac serinae sententiae, illico et rixosus est. Quare adjicit, dicens: *Manus ejus super omnes, et manus omnium super eum*: copia enim scientiae eruditionisque usus, cunctis contradicit. Sicut qui nunc nominantur Academici, et Inquirentes, nullum terminum voluntatis (sive placiti) institutis suis constanter imponentes, nullamque praeferentes inter sententiam istam vel illam: admittunt enim philosophari illos, qui jaculantur in sententiam cujusque sectae; quosque solitum fuit nominare voluntatis oppugnatores (quasi, Thelemachos, vel thelemamachos): quia primum certant, et defensores se declarant sectae patriae, ne ab iis qui adversantur, convincantur. Cognati autem sunt omnes, et quasi fratres ejusdem ventris effectus, unius matris partus, philosophiae nimirum. Quare dixit: *contra omnes fratres suos habitabit*; vere enim Academicus, et Indicibilis ex diametro opponuntur sectis, in singulis reprehendentes certam determinationem placiti.

Quare dicit: *Vocavit autem (Agar) nomen Domini, qui loquebatur ad eam: Tu Deus, qui respexisti me. Quia dixit: Etenim coram vidi apparentem mihi?*

xxiv. *Observe primum accuratius, quod (Angelus) ad modum aucillae sapientiae, minister erat ex parte Dei.*

proprio nomine Telemacho, cujus interpretatio est, *eminus pugnans*, *τηλεμάχος*.

3) Vel, Agar sicut ancilla sapientiae, famula erat etiam Dei.

Բնդէր (տէր կամ ան) ասի՝ որ կոչեցաւ, հրեշտակ: Օ ի զիւրն զգիմաց իրս ՚ի վերայ յարմարեցուցէ. քանզի վայել էր և պատշաճ էր, զի վերնագոյնն և զիշխան ամենեցուն անձ՝ երեւել իմաստութեան. իսկ այն՝ որ է նորա բան, սպասաւոր՝ աղախնոյն և պաշտօնէի ի մաստութեանն: Բայց կարծեւ զհրեշտակն գոլ ան, ոչ վայրապար. քանզի որք ոչ կարեն զառաջինն տեսանել պատշառ, պատրանս կրել դէպ եղև. կարծեն զերկրորդն առաջին գոլ: Որպէս և որ նուաղ ունին երեսս (այսինքն տեսութիւն աչաց), քանզի ոչ կարացեալք զայն՝ որ յերկնի մարմնատեսակն տեսանել զարեգակն, զայս որ ՚ի վերայ երկրիս բերին ճառագայթք՝ զնա ինքն գոլ կարծեն: Եւ որք միանգամ զմեծ թագաւորն ոչ տեսին, նախարարին և որ ընդ նովաւն՝ զնեն զառաջնոյ թագաւորին զարժանաւորութիւնն: Բայց սա կայն և վայրագք՝ զբաղաւոր և ոչ ՚ի բարձրաւանդակէ ուստեք տեսեալք, զգեօղն և կամ զգաւիթն մեծաբաղաւոր կարծեն. և զայնս որք ՚ի նոսայն են՝ մեծաբաղաւորացիս, անգիտութեամբ արդարեւ ճշմարիտ մեծաբաղաւորին:

Օ քնէ է, Յաղագս այսորիչ կոչեաց զԲնդէրն՝ Բնդէր, որ (աւր, կամ զոր) առաջի տեսի:

ԼԵ. Ս Բնդէր զերկրոսեան ունի, և խառութիւն և՛ աղբէւր. իսկ ներշնչանալացն ուսմունք ոչ վերիվերոյք են, և

1 Aut, Cur Angelus jam dictus fuit, qui invocandus erat (ut Dominus vel Deus). Verum integro loco huiusmodi adaptatur explanatio apud Glossarium. Միտ գիր զգուշութեամբ. զառաջասացեալ ճառն հաստատէ. զի որպէս աղախին էր ագար իմաստնոյն սառայի, նոյնպէս սպասաւոր էր այ՝ հրեշտակն: Թէ ոչ էր այսպէս, ընդէր զհրեշտակն՝ ան կոչէր. յայտ է թէ անկատար իրէ գիմակ. որպէս և անունն վկայէ. զի աղախին էր, և ոչ տիկին: 2 Attende diligenter: praedictum sermonem confirmat; sicut enim Agar ancilla erat Sarae sapientis, similiter famulus erat Dei Angelus. Quod si non ita

Quare tamen (Dominus vel Deus) nominatur, qui vocandus fuit¹, Angelus? Ut personae propriae rem (ipsi) adaptaret: decebat enim superiorem principemque universorum Deum apparere sapientiae, illius autem verbum ut ministrum, ancillae ac famulae sapientiae. Eam vero Deum putasse Angelum non est frustra; qui enim nequeunt primam intueri causam, accidit decipi, et secundum primum aestimare. Quemadmodum qui debilem fert visum, nequens illum qui in caelo est solem corporeae speciei cernere, radium cadentem super terram existimat ipsum esse solem. Et quicumque regem non viderint, praefecto et subministris exhibent primi regis dignitatem². Enim vero et sylvaui ac ferini homines, urbem neque de summitate quadam videntes, villam aut atrium urbem magnam conjiciunt esse; et eos qui illic sunt, cives urbis magnae, praecognorantia profecto verae Urbis.

Quid est, Propter hoc vocavit puteum illum, puteum ejus, quem³ coram vidi?

xxxv. Puteus utrumque habet, et profunditatem, et fontem: doctrina autem encyclicorum nec ad superficiem

» fuisset, quare Angelum Deum vocaret: patet » quod imperfecta erat persona, sicut et nomen » suum testatur, quia ancilla erat, non domina.

2 S. Eliseus coaevus interpreti Philonis Armenio, hunc locum exprimit, Hist. Arm. dicens. Որոյ ոչ է տեսեալ զմեծ թագաւորն, պատուարացն մասուցանէ զերկրապագութիւն: 3 Sic exprimit versio Arm. in Genes. xvi. 14. verumequivoca est lectio Interpretis Philonis, որ. nam si intelligas զոր, eundem sensum exhibet; si vero legas աւր, vertendum erit, ubi: anceps est et Gr. ου. nam aeque sonat, ubi, et ejus: adeoque utrique favet sensui.

մէ անսկզբմունք . քանզի ազգիւր ունի զերստ : Եւ յիւրաւի առաջի ջրհորոյն երևութանալ ասէ զհրեշտակն իբր զան : 1) ասն զի և ներշնչանականքն բազումնումանց՝ երկրորդ ունելով կարգ գասու, Թուի երկցագոյն գու, և որոշել և մեկնել յառաջին իմաստութեանէն յայնմանէ, զոր իմաստնոց, այլ ոչ իմաստակաց արժան է տեսանել :

Ինչո՞րչ Էլբերն 'ի մի կարտայ և 'ի մի Էլբերն գու՝ ասի :

12. Կարէս մեկնի սուրբ, իսկ փառան՝ կարկուտ կամ կորկոտի՞ք :

13. Եւ, Եւստ ասար Երբանու որդի :

14. Ինչպիսեալոյն . քանզի և ոչ մի ունականութիւն կալուածոց՝ անձին իւրում ծնանի, այլ այնմ՝ որ ունին . իբր Թէ արպէս, քերականութիւն՝ քերականին, և երաժշտականութիւն՝ երաժշտականին, և ուսումնականութիւն՝ ուսումնականին . քանզի սորա մասն է, վասն զի և կարօտ է սղօք : Իսկ ունականութիւնն իբրու զի անկարօտ է՝ ընկալեալ լինի . որպէս և հուր՝ ջերմութեան ոչ կարօտեալ, վասն զի ինքն՝ իւր ջերմութիւն, մասն կցորդութեան տայ ջերմութեան՝ այնոցիկ, որք հպին և մերձենան :

est, neque principiis carens; fontem enim habet disciplinam correctivam. Jure itaque coram puteo apparuisse angelum ait sicut Deum. Quandoquidem et eruditio encyclopaediae secundum possidens ordinem, principatu gaudere putatur, reipsa separata a prima illa sapientia, quam sapientibus, non vero sophistis licet cernere.

Quare puteus inter Cades, et inter Pharan¹ dicitur fuisse?

xxxvi. Cades exponitur Sanctus, Pharan autem Grando, vel Far.²

Quid est: Peperit Agar Abrahæ filium?

xxxvii. Nimis naturaliter; nullus enim habitus possessionis³ sibi ipsi parit, sed habenti: ut Grammatica grammatico, et musice musico, et mathematice mathematico; quia hujus pars est, egetque hujus. Habitus autem ut non indigens, recipitur, quemadmodum et ignis caloris non egens, ipse namque sibi calor est, partem participationis praestat eis, qui accedunt ad illum.

¹ Gr. βαρεδ. Barad. idem et Hebr. id est grando.

² Far reposuimus pro gorgodigi, quod vocetenus accedit ad gargud. i. e. grando; ad sensum vero ad Far, sive frumentum diminutum: quod et Hebr. Var, Scover, dictum etiam Arm. taver. Si vero կորկոտիք sumatur sicut frangens ad modum grandinis, refertur ad Hebr. faran, διατρυπο, vel faras, frango (panem), comminuo, etc.

³ Idem sonat interim habitus, ac possessio: quod sic explicat Glos. Կալուածն և ունականութիւնն նոյն են. չեն ինքեանց ստացուածքն. այլ՝ ստացողին: առաքինութիւնն և իւր շահն մէ առաքինութեանն է. այլ՝ առաքինոյն ॥ Դ Possessionis et habitus idem sunt: non sui sunt possessiones, sed possidentis; virtus quoque, et lacrum suum, non virtutis sunt, sed virtutis praediti u.

Ինքե՛ր վեց և ութսուն տնայ աբրահամ տա՛ր
 Գոլ յորժամ ծնաւնեմա ագար զԻսմայէլ:

*Quare octoginta et sex¹ annorum esse
 Abraham dicitur, cum peperit ei Agar
 Ismaelem?*

ԼԸ. Քանզի այն՝ որ զհետն երթայ
 ութսունէին, վեցեակն՝ առաջին է կա-
 տարեալ թիւ. զոյգ է իւրովք մա-
 սամբք, և առաջին դարակոճատ, ըն-
 դունելով և ՚ի գործական պատճառէն՝
 ըստ աւելոյն, և ՚ի նիւթականէն և
 յախտականէն՝ ըստ դարին: Վ ամս որոյ
 և ոմանք ՚ի նախնեաց՝ որք ՚ի սկզբա-
 նէն էին, ոմանք ամուսնութիւն, և ո-
 մանք յարմարութիւն զնա կոչեցին. իսկ
 անծառան և զաշխարհիս լինելութիւն
 տարաւ եհան ՚ի վեցերեակ: Իսկ ութ-
 մներեակն է թուոց ամենայարմարա-
 գոյնն՝ բաղկացեալ յերկուց առաքինի
 տրամագծաց, յայնմանէ՝ որ յերկպա-
 տիկան և յերեքկիւնն՝ ըստ աղիւսաձեոց
 չորեքկարգեան. չորս զամենայն զհամե-
 մատութիւնս յինքեան փակէ, զթուա-
 կանն, և զերկրաչափականն, և զյար-
 մարականն: Սի՛ դայն, որ ՚ի կրկնաց
 է. այս է, Դ. Ը. Թ. Ժ. որոյ շարա-
 դրութիւնն լինի. ԼԵ. և միւս ևս է՝ որ
 յերեքկնացն է. այս է, Դ. Թ. Ժ. Ժ.
 որոյ շարադրութիւնն լինի խե. իսկ
 յերկոցունցն՝ յերեսուն և ՚ի հին-
 գէն, և ՚ի քառասուն և ՚ի հնգէն ընու-
 զութսուն թիւն: Զորժամ և անծա-
 ղանն սկսանի զյայն հրամանս պատուի-
 րանացն ասել, էր ամաց ութսուն: Եւ
 առաջինն օրինօք թլփատեալ մերոյ ազ-

xxxviii. Quia illud, quod sequitur
 octoginta, sex videlicet, primus est per-
 fectus numerus, par suis partibus, et
 primus par impar, acceptans aliquid
 etiam de causa effectiva secundum re-
 dundantem (sc. impari), atque ex ma-
 teriali et affectiva secundum parem: qua-
 re et inter maiores antiquissimos non-
 nulli matrimonium, alii harmoniam illum
 dixere: Theologus autem noster mundi
 quoque creationem deduxit in sex (dies).
 Octoginta vero inter numeros perfecta
 harmonia gaudet, coalescens ex duobus
 generosis diametris duplici triplicique
 ratione juxta figuram laterculi quatuor
 ordinum; quatuor autem² omnes colla-
 tiones in se concludit, arithmetica, geo-
 metrica, et harmonica. Primum ex
 duplicibus, ut vi. viii. ix. xii. quorum
 compositio fit xxxv. Secundò ex tripli-
 cibus vi. ix. xii. xviii. quorum summa
 agitur xlv: ex duobus autem his, trigin-
 ta quinque inquam, et ex quadraginta
 quinque impletur numerus octoginta.
 Quando etiam Theologus ipse (Moyses)
 eoepit divinitus oraculum praeceptorum
 dicere, octoginta annorum erat. Primus
 autem existens nationis nostrae juxta le-
 gem circumcisae (vel circumcisis, octa-
 va die),³ virtute praestans ille nomen

¹ Purum Hellenismum expressit Interp. Arm.
 dicens, վեց և ութսուն. sex et octoginta, pro
 ութսուն և վեց. octoginta et sex.

² Codd. A. C. scribunt, չորս, quors, quos,
 vel quas. sed melius Gloss. legebat չորս, ciors.
 quatuor; de quo sic agit. * ՚ի չորից անկիւնառ-
 րացք ասէ գոյանալ ձ. զի Դ. գովելի է ՚ի թուա-
 կան արհեստն. Դ. և յերկրաչափականն, կէտն,
 գիծն, մակերևոյթն, մարմնն. և յերաժշա-
 կանն՝ չորս ձայնն. այս չորքերս ամէնն սկզբունք
 են. զորս պիթագորեանքն յարգեցին ||. * Ex
 quatuor angularibus ait constare lxxx. quo-
 niam iv. laudatur in arithmetica; sicut et in

» geometria punctum, linea, superficies, corpus.
 » et in musica quatuor toni. Ista quatuor omnia,
 » principia sunt, quae in pretio habuere Pytha-
 » gorici «.

³ Vix cernitur perfecta connexio cum antece-
 dentibus; quare suspicari quis potest aliqua inter-
 ea deesse. Ubi Gloss. dixit. * Ճածուկ է բան.
 զութն միայն առնու. զիսահակ ասէ, որ առա-
 ջին է, և ութօրեայ թլփատեցաւ ||. * Occul-
 » tum est dictum: octo (numerus) tantum ac-
 » cipit, de Isaaco agens, qui primus est, et octo
 » dierum circumcisis fuit «.

դիւ, որ ինքուրեան բերկրումն առա-
քինոյն մահանուն է, որ քաղզեարէն
խաճակ անուանի, և հայերէն ծաղր-
բնութիւն՝ որ ՚ի վերայ ամենայնի խըն-
գայ, և ոչ ընդ ինչ գծուարահաճ ե-
ղեալ ընդ այնս որ յաշխարհի են ամե-
նեին, այլ հաճեալ ընդ եղեալն՝ իբր
ընդ բարիոք և ընդ օգտակար եղեալս :

Ինչէր եղերա՞մ ինչուս և ինչ անոյ՞ ասէ, և
բնեցաւ Կր թի, և ասէ. ես Կր եմ թի քո :

gerit gaudii, Isaacus dictus Chaldaice,
id est risus, natura nimirum, quae super
omnia laetatur (vel ridet), nullatenus
aegre ferens, quae in mundo aguntur,
sed potius complacens sibi de factis tam-
quam de bene et utiliter actis.

*Quare nonaginta et novem annorum fa-
cto, ait, apparuit Dominus Deus¹, et
dixit. Ego Dominus sum Deus tuus?*

ԼԲ. ( ) Երկուս կողմնուս անուանոյ՝
երկոցունց վերնագոյն զօրութեանց կռ-
չեաց ՚ի վերայ իմաստնոյն, որովք և՛
եղէն, և՛ եղեալ նոքօք մատակարարի
աշխարհս. միոյ՝ որ ըստ նոյն արարաւ
և կազմեցաւ. քանզի արարչական զօ-
րութեանն անուն է թի. իսկ միւսոյն՝
ըստ նոյն, ընդ իշխանութեամբ անկեալ
և ընդ թագաւորութեամբ. Իբր կա-
մի ցուցանել զառաքինին՝ միանգամայն
և աշխարհաբազաբացի, և հանգիստ-
պատիւ ամենայն աշխարհիս, զաշխար-
հիս զօրութիւնս զանային և զարքու-
նականն՝ ըստ առանձնաւորութեանն
բանի՝ վերահացուս և պահպանս նորա
կացուցեալ. իսկ երկուսն լինի ըստ
ինչուսն և ինչն ամացն թուոյ՝ յիրաւի.
նախ առաջին, զի դրակից է հարիւրե-
կին. իսկ հարիւրեակն զօրութիւն է
եղեալ. զոր կողմն թիւն բազմապատիկ
բոց, զի քուն՝ նախ առաջին տասնե-
րորդն՝ պարզ տուրք կոչի, զոր և տայ
աւելածուաց տաճարին. իսկ զտասնե-
րորդին տասներորդ, զոր հրամայէ դար-
ձեալ աւելածուաց՝ նախնիս հանել գեր
՚ի վերայ եղելոյն, է տասներորդն ընդ
հարիւրեկին թուեցեալ. քանզի տաս-
ներորդին տասներորդն զինչ այլ ինչ

xxxix. **U**tramque appellationem no-
minum utriusque virtutis superioris vo-
cat super Sapientem, eoquod per illas
creata sunt omnia, perque illas dispen-
satur mundus creatus. Per unam itaque
(sapiens, haud secus ac mundus) factus
ac fictus erat secundum Deum, Deus
enim creativae virtutis est nomen; per
alteram vero secundum Dominum, ut
sub potestate regnoque cadens. Vult
itaque monstrare virtute conspicuum
tam civem mundi esse, quam dignitate
aequalem universo mundo, praepositas
ei custodesque constitutas (declarans)
singulari modo virtutes mundi, Divinam,
et Regiam. Apparitio autem fit circa
nonaginta et novem annorum numerum
jure meritoque: quia apprime vicinus est
centenario; centesimus autem numerus
effectus est decimi per se ipsum multi-
plicati, quem Theologus sanctum san-
ctorum vocat. Quoniam corus, primus
ille denarius, simpliciter sanctus dicitur,
quem concedit veritoribus templi: de-
varium autem denarii quem item prae-
cipit veritoribus, ut solvant prae omni-
bus existenti (summo sacerdoti), est
denarius centenario connumeratus: de-
narii enim denarius quid aliud est, nisi

¹ Sic etiam textus Arm. in Gen. xvii. 1.
uli Gr. κοινωμοις, χύριος tantum. In sequenti

vero periodo tam Gr. quam Arm. ibidem habent
solum, *ἑδ. δ. Διός.*

է, բայց հարիւրորդ մասն: Եւ յլ ոչ առ հարիւրեակն ազգակցութեամբ միայն և մերձաւորութեամբ իննսուն և ինն ամացն թիւ զարդարեալ է, այլ զի և բնութեան սքանչելոյ առանձինն հասարակութիւն ընկալաւ. բաղկացեալ է 'ի յիսնեկէ և յեօթն եօթնեկաց. քան զի յիսներեակն թողութիւն անուանի յօրինադրին՝ ամենեցուն ազատեցելոյ, անշնչից և որ շունչն ունին: Իսկ եօթներեակք ամացն՝ զօրութիւն է հանգստեան, և խոր խաղաղութեան ըստ մարմնոյ և ոգւոյ. քանզի եօթներորդ ամն ինքնեակ (կամ ինքնեակ) բարեաց յիշատակ է անզգամիցն և աներկոյ, զոր ըստ առաջին աշխարհիս բաղկացութեան ինքնին ծնաւ բնութիւնն: Իսկ զիններորդն և զքառամներորդն յեօթն եօթներեակաց շարադրեալ՝ ձգվեր'իվերոյ բարիս զեկուցանէ, առաւել քան թէ զայն՝ որ զօրութիւն ունի և իմաստութիւն առ անվթար և հզօրազոյն հաստատութիւն:

Օ քնէ է, Հաճի՛ց լի առաջի իմ, և լի ա՛մբիծ. և եդից զտեսի իմ'ի մէջ իմ և 'ի մէջ քո. և բազմացուցից զբէլ յոյժ յոյժ:

Խ. ( ) րէնս զնէ մահկանացու ազգիս ընտանեզոյն. քանզի որ ոչ ունի մասն կցորդութեան, և անխառն է 'ի չարութենէ և 'ի չարէ, կատարեալ բարիք են և լաւք, անմարմին բնութեցն է յատկութիւն: Իսկ որ մարմնովք, ըստ 'ի միջոյ 'ի բաց բառնալոյ զչարութիւն և ըստ մասանցն մեղաց: քանզի երեւեցաւ առաքինի մարդկանն կեանք ձգ անհաւանդիցն 'ի սկզբանէ մինչ 'ի կատարած, այլ պնոցիկ որք 'ի հիւանդութեանցն

1 Vox Arm. uchd, quae Arab. Pers. Turc. uhde, ahd, act, aequae respondet duabus Gr. vocibus *ὕχης*, et *διαθήκη*. quarum prima Latinis est, votum, pactum, et secunda, tam foedus, quam testamentum. Monet etiam S. Hier. in tra-

pars centesima? Caeterum non ad centenarium sola affinitate numerus nonaginta et novem adornatus est, sed etiam mirabilis naturae particularem sortitus est participationem, constans quinquagesimo, et septies septeno: nam quinquagesimus (ut Pentecoste, vel Jubilaeum) remissio nominatur in legislatione, cunctis libertate donatis, inanimatis ac animatis. Septeni vero anni mysterium est quietis, profundaeque pacis secundum corpus et animam: nam septimus annus bonorum per se provenientium sine industria ac labore memoria est, quae in primo mundi conditu per se produxit natura. Quadragesimus autem et nonus numerus ex septies septeno constans haud frivola bona indicat, sed potius ea, quae virtutem habent et sapientiam ad invictam validissimamque constantiam.

Quid est, Complace coram me, et esto immaculatus: et ponam foedus¹ meum inter me et inter te, et multiplicabo te nimis valde?

XL. Legem ponit mortali generi familiarius; qui enim non habet participationem malitiae, immunisque a malo est, talis erit perfecte bonus, quod incorporeis naturis proprium est: qui vero in corpore sunt, secundum mensuram, qua malitia partesque peccati auferuntur (boni dicuntur)². Apparuit itaque honesta hominum vita, non immunium ab aegritudine ex principio usque ad finem, sed eorum qui ab infirmitate proficiunt

dit. quod ubicumque habetur in Gr. *testamentum*, Hebraeis est *berith*, h. e. *foedus*, sive *pactum*.

2 Ambr. Lib. de Abr. II. c. x. n. 76. obiter haec tangere videtur.

արծարծին յառողջութիւն: Ո՛ր անայ-
սորիկ հանդէպ ուղիղ ասաց, թէ՛ ամբի-
քանդի շատ է մահկանացու բնութեան
առ բարեբախտութիւն՝ ոչն պախարա-
կիւ, և ոչ արժանիս պարսաւանաց ինչ
ասել և գործել. որ անդէն վաղվաղա-
կի հաճոյ է հօրն: Ո՛ր ան որոյ ասէ, հա-
ճոյ թէ՛ ասով ի՛մ. և թէ՛ ամբիք, անդէն
գործուցանէ. և հակառակակարգու-
թիւն ունի ասացեալն. քանդի հաճոյն
այ բարբ՝ պարսաւանս ոչ ընդունին.
Իսկ որ ամբիքն է և անարատ յամենայ-
նի՝ ամենայն իրօք հաճոյ լինի: Եւ
կրկնակա խոստանայ շնորհել այնմ, որ
յամենայն պարսաւանացն ի բացեայ և
զեաւ է. նախ առաջին՝ համբարակ և
պահպան անձային կտակարանացն ա-
սէ զնա կացուցանել. և ապա բազմու-
թիւն անպարոյր աճեցուցանել: Վրան
զի եդիցն դուրս ի՛մ ի՛մ և ի՛մ յայտնէ
համբարակ և պահպանութիւն արդա-
րենքայն և առաքինոյ. քանդի այ ուխտ
ամենայն անմարմին բանք են, տեսկիքն
և չափք առ հասարակ ամենեցուն՝ ու-
րովք այս աշխարհ արարեալ է: Բայց
երկիցն ասել Բաղդադայիցի դէպ յոյժ յոյժ,
զբազմութեանն զանպարագրութիւն և
զանբաւութիւն ջուցանել յայտնապէս՝
զաճուած բազմութեանն, և ուրեք և
մարդկային առաքինութեանց.

Օ՛րն է, ի՛նչ անբարեհաճ ի՛մ թիւս
դիմաց.

in sanitatem. Quare directe ac recte di-
xit, *esto immaculatus*: Satis enim est
mortali naturae ad felicitatem, non es-
se reprehensibilem, neque aliquid vitu-
perio dignum dicere facereque; quo il-
lico placet Patri. Ideo dixit, *Complace-
coram me, et esto immaculatus*: ubi ma-
tutam praeferit conversionem assertio;
quoniam placens Deo mos reprehensionem
non meretur, qui autem immacula-
tus est et irreprehensibilis in omnibus,
omnino placet (Deo). Duplicem itaque
gratiam pollicetur donare ei, qui ab
omni vituperio declinabit: primum, cu-
stodem depositi divinorum testamento-
rum ait ipsum constituere; et deinde in
multitudinem termini nesciam crescere
facere. Illud enim, *ponam foedus (seu
testamentum) meum inter me et te*, os-
tendit munus custodiae veri hominis ho-
nesti: nam foedus Dei totum incorpo-
reum est verbum, forma et mensura uni-
versorum, qua mundus iste conditus fuit.
Bis autem repetere, *multiplicabo te ni-
mis valde*, multitudinis immensam co-
piam manifeste demonstrat, incremen-
tum inquam populi, necnon humanarum
virtutum.

Quid est, *Procidit Abraham super
faciem* ?

xii. Constructio praemissorum est
praesens dictum; dixerat enim, *esto im-
maculatus*: atqui vitae improbatæ cau-
sa non alia est, quam *sensus*, quia *is et*
cupiditatum origo est *ac* *super* faciem *cadit*,
rem jure meritoque *super* *inimicum* *cecidit*,
puta sensuum delicta (*in illos deditas*
se), operibus bonis *jam* *illos deditas*
fuisse ostendens. Haec *primo loco dicta*
sunt. Secundo vero *dicendum*, quod ma-
nifesta apparitione *perculsa* erat *Entis*,

նա. Ո՛ր անայ-
սորիկ հանդէպ
ասաց, թէ՛ ամ-
բիքանդի շատ
է մահկանացու
բնութեան առ
բարեբախտու-
թիւն: Ո՛ր ան
որոյ ասէ, հա-
ճոյ թէ՛ ասով
ի՛մ. և թէ՛ ամ-
բիք, անդէն
գործուցանէ.
և հակառակա-
կարգութիւն
ունի ասացեալ-
ն. քանդի հա-
ճոյն այ բար-
բ՝ պարսաւան-
ս ոչ ընդունին.
Իսկ որ ամ-
բիքն է և ան-
արատ յամե-
նայնի՝ ամե-
նայն իրօք հա-
ճոյ լինի: Եւ
կրկնակա խո-
ստանայ շնոր-
հել այնմ, որ
յամենայն պ-
արսաւանացն
ի բացեայ և
զեաւ է. նախ
առաջին՝ հա-
մբարակ և
պահպան ան-
ձային կտակ-
արանացն ա-
սէ զնա կաց-
ուցանել. և
ապա բազմու-
թիւն անպար-
ոյր աճեցուց-
անել: Վրան
զի եդիցն դու-
րս ի՛մ ի՛մ և ի՛մ
յայտնէ հա-
մբարակ և
պահպանու-
թիւն արդա-
րենքայն և
առաքինոյ. ք-
անդի այ ու-
խտ ամենայն
անմարմին
բանք են, տե-
սկիքն և չա-
փք առ հաս-
արակ ամե-
նեցուն՝ ու-
րովք այս աշ-
խարհ արար-
եալ է: Բայց
երկիցն ասել
Բաղդադայիցի
դէպ յոյժ յոյժ,
զբազմութեան-
ն զանպարա-
գրութիւն և
զանբաւութիւ-
ն ջուցանել
յայտնապէս՝
զաճուած բա-
զմութեանն,
և ուրեք և
մարդկային
առաքինու-
թեանց.

յայտնագոյն երևութիւք բախեալ չին, և ընդդէմ հայել ոչ կարացեալ՝ ի պա- կուցմանէն անկանի և երկիր պագանի, յերեւեալ տեսակէ պատկառեալ և ա- մօթահարեալ: Եւրոք յայնմանէ որ ընդ երևմանն յայտնութիւն եղև չին, իր է, զոր ծանեալ առ ճշմարտութիւն ՚ի հակառակագրութենէ առ եղանկի ընութիւնն. քանզի մին կայ ՚ի հաստա- տութեան և յանվթարութեան, իսկ մին գեղեւի և անկանի առ իւր վայրն երկիր:

Օ Բն է, Եւ իստեղաւ ընդ նմայ Թ՝ ասե- լիւ, և էս՝ ահայ ուխտ իմ ընդ իւր. և է- ղիցես հայր Բաղն-Բեան աղանց:

ԽԲ. Ս ամն զի յառաջագոյն ասաց՝ ուխտ, ասէ՝ մի խնդրեր զնա գրով. քանզի ես եմ ըստ վերնագոյն բանին՝ իսկ, և բուն ուխտ կտակարանացն. քանզի ցուցեալ զինքն և ասացեալ, Կ, յետոյ ասէ, ահա ուխտ իմ, ոչ այլ ոք յի- նէն. քանզի ես եմ նոյն ուխտ կտակա- րանին, ըստ որում ուխտեալ լինի և ստեղծեալ և դաշնաւորեալ. և դար- ձեալ բարիոք բաշխեալ տուեալ լինի, և մեկնեալ բոլորեքին: Եւսր սկզբնա- տիպ ուխտիս կերպարան՝ է ՚ի տեսա- կացն և յանմարմնոցն չափոց և բանից շարադրեալ, ՚ի ձեռն որոց կատարե- ցան այս աշխարհ: Իսկ արդ ոչ ար- գեօք առաւելութիւն իմն է բարեգոր- ծութեանց, զոր շնորհէ իմաստնոյն՝ հայրն, կորզեալ հանեալ զնա՝ ոչ մի- այն յերկրէ յերկին, և ոչ յերկնէ առ անմարմին և իմանալի աշխարհն, այլ և յայնմանէ առ ինքն. ցուցեալ յայտ- նապէս՝ ոչ որպէս էն, քանզի այս ան- հնար է, այլ որպէս տեսողին բուն զին- քն զօրութիւնն իմանալի՝ հասանել երեսք կարեն: Ս ամն որոյ ասէ. ոչ ևս լիցես որդի, այլ՝ հայր. և հայր ոչ միոյ, այլ՝ Բաղն-Բեան. և բազմութեան ոչ ըստ մասանց, այլ՝ բազմամարդութեն

1 Vel populationis.

ita ut vix potens intueri, prae metu ca- dit, et adorat super terram, pudore af- fectus a specie apparente. Tertio pro- pter revelationem in ipsa apparitione fa- ctam ab ipso Ente, Qui Est; quem no- vit ut veritatem naturae creatae oppo- sitam: quoniam una persistit in constan- tia invariata, altera vero vacillat et ca- dit in proprium locum, puta terram.

Quid est, Locutus est autem cum illo Deus, dicens: Et ego, ecce pactum meum te- cum, et eris pater multitudinis gentium?

XLII. Quandoquidem antea dixerat, foedus, inducit: Ne quaeras illud per litteras, quoniam Ego sum, juxta prae- dicta, genuinum ac proprium testamen- tum. Postquam enim monstrasset se, dixissetque, Ego, adjicit, dicens: Ecce pactum meum, nihil aliud praeter me; ego enim sum testamentum ipsum, se- cundum quod foedus ac pactum fugitur pangiturque, et rursum bene distribuun- tur et discernuntur omnia. Hujus pro- typi foederis forma est ab ideis, et in- corporeis mensuris rebusque compacta, quibus perfectus fuit hic mundus. Non ne ergo cumulus est beneficiorum, quae concedit Sapienti Pater, educere eum evectum non solummodo de terra in cae- lum, neque tantum de caelo ad incorpo- reum intelligibilemque mundum, verum etiam hinc ad se ipsum (adtrahere), os- tendens se ei, non sicut in se est, id enim fieri non potest, sed in quantum vi- sus videntis ipsam virtutem intelligibilem assequi poterit? Propterea dicit, non ultra sis filius, sed pater; Pater autem non unius, sed multitudinis: multitudinis autem non secundum partes, sed univer- sarum¹ gentium. Ex promissis itaque

ազանց : Եւ յայտնեալ 'ի խոստմանցն երկուքն ճառ են , և երրորդն բնականազոյն : Եւրդ ճառիցն մին է այնպիսի . արդարեւ եղիցես հայր ազանց և ծնցես ազինս , այսինքն է իւրաքանչիւր . որ քոյոց որդւոցն՝ ազին լիցի ազգահաւ : Եւ միւսն այնպիսի է , զօրէն հօր՝ յորով ազանց խնամ դարմանոյ և զվերակացութիւն զգեցցիս , քանզի բնաւորեցաւ իմն անձաւերն՝ անդէն վաղվազակի գոլ և մարդասէր : ( ) Ի ոչ միայն համատոհմիցն , այլ և այլոցն միանգամայն ամենեցուն , յառաջագոյն հոգ խնամոյ տանել . և մանաւանդ այնոցիկ՝ որք կաբեն խրատ մտադրութեան ընդունել . որոյ ոչ խապոտ և խիստ են բարքն , այլ առ առաքինութիւն դիւրաւ գայ և տեղի տայ , և հնազանդի ուղիղ բանի : Եւ այց զերրորդն այլաբանելի է այսպէս . բազմութիւն իբրու ազանց է յիւրաքանչիւր ումեք 'ի մեզ յորդոյ՝ բազմութիւնակ կամաց , զոր ինքն յինքենէ սովորեաց ստեղծանել , և զորս 'ի զգայութեանցն առ աչս տեսեանց արտաբուստ 'ի ներքս սպրդեալ ընդունի : Որոց եթէ առցէ զիշխանութիւնն միտփոփոխէ . զտղայականն , և զմանկաւոր աշուն , որ է անկատար , յորդորելով և զարգացուցանելով . իսկ զայն որ վճարէ ուղղութեամբ՝ գովելով . և այնոցիկ որք խեղեալ ընդվզին , սանձա 'ի բեւոյն : Եւ անդի նմանող լինել անձայնոյն բաղնացեալ , 'ի զօրութեանց նորա իբրու յաղթութեաց՝ 'ի բարեգործակէն և 'ի սատակէն՝ կրկնակի հոսանս ընկալաւ . առ այնտաիկ՝ որք հաւանելն կամին , բաւ իբործութիւն . և առ այնոցիկ որք ընկալեալ ընդվզին , սատա . զի ոմանք գովութեամբ , և ոմանք տանջանք օգտիցին . քանզի միատարած է առաքելուն . ամենեցուն ըստ իւրում զօրութեանն օգուտ առնել :

revelatis duo litteralem habent rationem, tertium vero naturalem magis. Litterarum una talis est: Profecto eris pater gentium, et gentes generabis: id est, unusquisque filiorum tuorum sit Caput gentis. Altera vero hujusmodi: Patris more plurium gentium procurationem, et praeposituram induas; solet enim Dei amator illico et hominum amator esse. Ita ut non solum cognatis, verum etiam universis diligenter curam adhibeat, maxime illis qui possunt disciplinam attentionis excipere; quique non inhumanae ac durae sunt indolis, sed facile cedentis virtuti, obtemperantisque rectae rationi. Tertium vero sub sequenti allegoria exponi licet. Multitudo gentium est velut in singulis nostris animis multifaria inclinatio voluntatis, tum ea quam de se consuevit fingere, tum (aliae), quas per sensus imaginatione intermediente ab extra intus surripientes admittit. Quarum omnium si possideat principatum mens, tamquam communis pater convertit ad meliora, pueriles sententias ut lacte fovens; adultas, imperfectas tamen, exhortans ad profectum; recte vero rem peragentes laude prosequens: rebellantibus autem temerariis fraenum imponens per disciplinam ac correptionem. Quoniam optans divinitatem imitari, ab ejusdem virtutibus benefica et ultrice tamquam a fontibus duplicem affluxionem recepit; erga dociles beneficentiam, et erga rebelles increpationem; ut quidam laudibus, alii castigationibus proficiant: etenim qui virtute fulget, late et aequè potest cunctis secundum facultatem suam prodesse.

Օքնէ, Ո՛ւ չոյսոյն անունն չո արբամ, այլ՝
արբամ եղիցի անունն չո :

*Quid est, Non vocabitur nomen tuum
Abram, sed Abraam erit nomen tuum ?*

ԽԳ. Ոմանք յաներաժշտաց և յան
պարուց, տի՛նա առաւել յանխորհրդից
և յանածապարուց՝ զամբիծն բնութիւն
ծաղր նախատանաց առնեն, և ասեն
նախատելով և պարսաւելով. հիվ մեծ
պարգևի, մի գիր շնորհաց ամենե-
ցունն առաջնորդն և ար, ՚ի ձեռն որոյ
անուն նահապետին առեալ մեծացաւ,
զի փոխանակ երկավանդի, եռավանդ
լիցի : Ո՛ւ մեծադիւրութեանն և ամ-
բարշտութեանն, եթէ իշխեն սմանք
յաղազս նոյ բամբասանս մատուցա-
նել, և պատրեալ անուանցն վեր ՚ի վե-
րոյ երևմամբ. իբրու զի պարտ էր ըզ-
միտսն ՚ի խոր առաքել ՚ի ներքս ՚ի
յիրսն քննութեամբ՝ յաղազս մեծ ստա-
ցուածոցն ճշմարտութեամբ. բայց սա-
կայն և զպատրաստս զայս և զառ ՚ի
ձեռն՝ զոր ասասցէ ոք՝ գիր շնորհել,
զնախախնամութիւն ընդէր ոչ կարծէք,
և զնա գու պատուական : Օ ՚ի նախ՝
առաջին տառ գրաւորական ձայնի է
Ա. յիւն և՛ կարգիւ և՛ զօրութեամբ : Առ-
երկրորդ՝ զի և ձայնաւոր, և ձայնաւո-
րացն առաջին, իբրու գլխոյ իմն յար-
մարելոյ : Առ երրորդ՝ զի ոչ է բուն ՚ի
յերկայնիցն, և ՚ի բուն նուազացն, այլ
յայնցանէ՝ յորս երկրորդն այսորիկ կան.
քանզի ձկտի յերկար, և դարձեալ ան
դրէն առ նոյն նուազ ամփոփեալ լինի՝
վասն գիւրութեանն՝ զօրէն մոմոյ ձեա-
նալով ՚ի բազում իրս, և ձեւելով ըզ-
բանն ըստ զանազան և բազմապատիկ
տեսլեանցն : Առ պատճառ է, զի եղ-
բայր է միակին՝ յորմէ սկսանին և յոր
վախճանի ամենայն ինչ : Առ ապա զայս-
չափ գեղեցկութիւն, և այսպէս հար-
կաւոր ՚ի դուրս բերեալ զտառն տե-
սեալ ոք, և կամ ոչ տեսեալ, բաղբա-
ղէ : Տեսեալ՝ պարսաւասէրն լինել և
բարիատեաց. և ոչ տեսեալն, յոյժ դիւ-

XLIII. Quidam ex destitutis a musica
choreaque, immo ex inconsultis, et a di-
vino choro resilientibus, immaculatam
natura (Eutem, vel sapientem) irrident,
dicentes cum vituperio: o magnum do-
num! unam litteram concessit universorum
Dux et Dominus, qua nomen Pa-
triarchae crescens magnifuit, ut pro dis-
syllaba trisyllaba fieret. O magnam ca-
codaemoniam impietatemque! si audent
quidam de Deo detractionem introdu-
cere, decepti superficie nominis, ubi
oportebat mentem in profunda immitte-
re, interius res ipsas inquirendo ob veram
magnitudinem possessionis. Adhaec et
litteram concessam, etsi levem ac facilem,
quare providentiam non reputatis, ne-
que pretium suum ponderatis? Siquidem
ante omnia, primum elementum littera-
lis vocis est A, tam ordine, quam virtute.
Secundo etiam vocale, et vocalium
primum, sicut caput accommodatum.
Tertio, quia non ex propriis longis est,
neque ex propriis brevibus, sed de nu-
mero eorum, quae utrumque contingent;
extenditur enim longius, et revocatur
iterum in breve, prae lenitate ad modum
cerae figuratum in multas res, et figu-
rans verbum secundum multiplicem spe-
ciem. Praeterea causa est, frater enim
est unitatis, ex qua incipiunt, in eam-
que terminantur omnia. Tantum itaque
decorem, et tanta necessitate expositam
litteram cum viderit quis, quomodo in-
cusabit, quasi non vidisset? Nam si vi-
dit, contumeliosum se prodit, et boni
osorem. Quod si non viderit tam faci-
le negotium, quomodo quod nescit, ir-
ridere et despicere praesumit, quasi
sciat? Caeterum haec obiter, ut dixi,
dicta sint; sed necessarium praecipuum-

րին, զոր ոչ գիտէ, հեգնել և խաղ առնել՝ որոհար լինելով, իբրու թէ գիտիցէ։ Այլ զայս՝ գործ առ գործով վարկ պարագի, որպէս ասացին, ասացեալ լիցի. իսկ զհարկաւորն և զառաջին գործն ահա խնդրելի է։

Աբրիդ յաւելուած՝ ի ձեռն միոյ տառի զբոլորն փոխեալ կերպարանեաց զոգւոյն գիրս, փոխանակ վերնային բան գիտութեան տեղեկութեանն՝ ստացուցեալ ի նմա զիմաստութեանն զհանձար. քանզի վերին բանգիտութեան արուեստն՝ ի մասն մի ստացեալ լինի աշխարհիս, յերկին և ի շրջաբերս և ի պարսաստեղացն. իսկ իմաստութիւնն առ ամենայն ինչ յէիցս բնութիւն ի զգալին և յիմանալին։ Վանդի հանձար է իմաստութիւն անձային և մարդկային, և ոոցայն պատճառաց։ Այլ անձայնոցն՝ է ինչ որ տեսանելի է, և է ինչ որ անտեսանելի, և յարացուցան տեսակ։ Այլ մարդկայնոցն՝ է ինչ որ մարմնական է, և է ինչ որ անմարմին. որոց զհանձար ընդունել, մեծ, և հարստութեան և քաջութեան ճշմարիտ գործ է։ Իսկ ոչ միայն տեսանելի անձայնոցն գոյացութիւնս և բնութիւնս, այլ և զիւրաքանչիւր ուրուքութիւն հետափարել և քննել, զառաւել-բան ցուցանէ կատարելագոյն առ է ընդունող արին այսչափ բարեաց՝ բոլոր բոլորովին աշխատ. և անբունկատարեալ զէեանս իւր յաշխարհի արեւնութեամբ, և անստուերութեամբ, և ճառագայթաւորեալ լուսով՝ շուք ջանալի փայլատակունտ ընդունել, վարեցեալ վարդապետու և առաջնորդաւ, առ ի հասուցն գիտութեան էիցն, և առ ի հասուցումն պատճառացն։

Աբրիդ երկափանգ անունն Աբրամ մեկնեալ է նոյր միւրմիւր, առ վերամբարձ բանի և անմեականի անունագործութեամբ. իսկ եռափանգն Աբրամ, Բարդամանեալ է նոյր Ընտրեալ հիմն,

que opus quaerendum est.

Appendix litterae A, per unum elementum, totum commutans reformavit animi situm, pro sublimi scientia ac eruditione rerum supernarum (sc. pro astronomia) acquirere ei faciens intellectionem sapientiae. Siquidem scientia rerum supernarum facultas acquiritur in unam partem mundi, in caelum videlicet, et in periodum choreasque stellarum; sapientia vero ad universam rerum naturam, sensibilem, et intelligibilem. Nam intellectio est sapientia divinarum humanarumque rerum, et rationum earum. In divinis itaque est aliquid, quod visibile est, et aliud quod invisibile, et idea demonstrativa. Et in humanis quaedam sunt corporalia, et alia incorporalia: quorum intellectionem percipere magnum, et verum facultatis ac fortitudinis opus est. Verum non solum videre universorum substantias et naturas, sed etiam singulorum rationes investigare virtutem indicat humana perfectiorem. Necesse enim est animum tot et tantarum rerum perceptivum, oculum esse omnino, et sine somno perficere vitam suam in mundo pervigilanter; atque lumine umbram nesciente ac lucis speciem praefereute circumduci ut fulmine coruscante, magistro ac duce usum Deo ad comprehensionem scientiae entium, ad reddendasque rationes.

Dissyllabum itaque nomen Abram interpretatur Pater excellens, ob sublimae rationis (Astronomiae) et Mathematicae nomenclaturam; trisyllabum autem Abraam interpretatur Pater electae echus,

առն իմաստնոյ կոչումն . քանզի արձա գանգն 'ի մեզ՝ զինչ այլ ինչ է, բայց այս՝ որ 'ի դուրս բերեալ լինի բանս հնչումն . յոր և գործի 'ի բնութենէս կազմեալ, 'ի ձեռն այնր որ ասի խոշոր՝ շնչափողոյն, բերանոյ, և լեզուոյ . և հայր հնչման՝ միտքս մեր են . և ընտիր միտքն՝ առաքինի են . և զի՝ հայր իսկազոյն և ընդանեզոյն և բնաւորազոյն՝ բանի, այն որ 'ի դուրսն բերեալ լինին, միտքս են, յայտ է . քանզի հօր առանձինն է գործ՝ ծնանել, և ծնեալ լինի բանն 'ի մտաց : Եւ հաւաստի հաւատ . քանզի յորժամ շարժեսցի 'ի խորհրդոցն, հնչէ . իսկ յորժամ պակասեսցին սոքա, դադարէ : Եւ վկայ ճարտասանք և իմաստասէրք, զունակութիւնս ցուցանելով 'ի ձեռն առարկիցն . քանզի ցորքան միտքն 'ի դուրս բերեն ըզգլութան, և զառ իւրաքանչիւրոք զկազմածսն՝ զոր յինքեան համբարեալ ծնունի . և բանն հոսելով զօրէն աղբեր 'ի լսելիս այնոցիկ՝ որք պատահեսցեն անդ իբրեւ զընդունիչս ոմանս . իսկ յորժամ պակասեսցեն, և ոչ ևս կարող էր 'ի դուրս բերել, հանդարտեալ դադարեաց և հնչումն, զորս ոչ ուրուք զնա բախեալ :

Իսկ արդ արդեօք ձեզ, ի՞նչ լի և պղպղուն ամենայն վայրապար շատիստութեամբ՝ և ունայն և թափուր յիմաստութենէ մարդիկ, թուի ձեզ պարզեն գիր և տառ մի գլ . որ 'ի ձեռն գրոյ և տառի նշային զօրութեան իմաստութեանն արժանի եղև, քան զոր պատուականազոյն ինչ ոչ գոյ 'ի բնութեանս . շնորհելով փոխանակ վերնային բանագիտութեան հանճարոյն՝ զբոլորն և զլին և զպատարունն և զբարին, փոխանակ դոյզն մասին . քանզի իմաստութեամբ փակեալ լինի վերնային բանագիտութիւնն՝ որպէս 'ի բոլորումն մասն,

1 S. Ambr, lib, 1, de Abr, n. 27. obiter, atque paulo aliter. " Mutat enim nomen, littera " addita, ut de Abram vocaretur Abraham, hoc

viri sapientis nomenclatura¹. Nam echo in nobis quid aliud est, nisi sonitus verbi prolati; pro quo et instrumentum a natura constructum per tubam gutturis crassam dictam, una cum ore et lingua. Pater autem talis soni est intellectus noster; et intellectus electus, virtute praeditus est. Quod autem proprius, familiaris ac naturalis pater verbi prolati mens sit, patet, quia patri proprium est genuisse, et verbum a mente nascitur. Pro indicio erit certo, quod quando movetur a consiliis, sonat; istis autem deficientibus, cessat. Testes sunt rhetores, et philosophi habitum demonstrantes per objecta. In quantum enim mens foras edit capita, singulosque apparatus in se reconditos producit ad modum geniturae, tunc et verbum fluens fontis instar fertur in aures adstantium velut in receptacula; quando vero deficiant (illa), et (ipsum quoque) non ultra possit sese edere, quiescit cessatque etiam sonitus ut a nullo percussus.

Nunc ergo num vobis, o pleni satirique superflua loquacitate, vacui a sapientia homines, videtur ne donum meri unius elementi fuisse, quo, mediante littera, divinae virtutis sapientiae dignus est effectus (sapiens)? qua melius nihil est in nostra natura; quia pro sublimi eruditione (astronomiae) concessit intellectionem, totum videlicet et plenum bonum pro exigua parte; quoniam in sapientia concluditur supernarum rerum eruditio, sicut in toto pars; pars enim est mathematica. Verum enim vero oportet vos, o homines, illud quoque co-

" est, de patre vano, sicut habet latina interpretatio, vocaretur pater sublimis, pater electus: " vel de patre fieret et pater filii etc. "

և մասն է ուսման. (այս պարտ է ձեզ մարդիկ և զայն ընդ միտս ածել, զի այն՝ որ հմուտ և տեղեակն է զվերնային բնութիւնն քննել, կարէ վատթար և փիժ գովարուք. այլ իմաստունն ամենայն իրօք է բարի և քաջ. Լճդ և այլ ևս ծիծաղեսցուք զպարգեան, քանզի չիք ինչ այլ գտանել կատարելագոյն. քանզի զինչ ինչ այլ վատթար է քան զլարութիւն, և կամ լաւ քան զառաքինութիւն. Եթէ իցէ՞ արդեօք և բարին ոչ հակառակ չարին լինել. բաղդատութիւն ունի առ մեծութիւնն, կամ առ փառս, կամ առ աղատութիւն, կամ առ առողջութիւն, և կամ որինչ միանգամ այլ ինչ մարմնոյ է և կամ արտաքոյ աւելի ստացուածք. Բանդի ամենայն իմաստասիրութիւն եկն եմուտ՝ ի կեանս մեր իբրեւ զբժշկարան իմն ոգւոյ. զի ի նմա ստացուցէ զանախտութիւն և զանհրաւիրութիւն. և առաքինի իմն է իմաստասէրն լինել, և սքանչելի արուեստն՝ պատուական կարի քաջ. պատուականաւորութիւն. Եւ է այս իմաստութիւն և բարի, զոր կոչեաց քաղդէարէն աբրամ, և հայերէն՝ հայր ընդերեւ հիւսիս, իբրու զի որպէս սահման է մարդոյ, կենդանի բանական՝ մահկանացու, այսպէս և իմաստնոյն սահման է խորհրդոյ՝ հայր ընդերեւ հիւսիսն:

(1) Ինչ է, Լճդ-դոցից զինչ յոյժ, և երկն զինչ յաղթնս. և քաղատար ի չէն եղ իցին:

Ի. Լճդ-դոցիցն զինչ յոյժ՝ ստացեալ է իմաստնոյն օրինաւորականագոյն, վասն զի ամենայն վատթար և չար առի՞ և չարագանայ, ոչ ի յաճումն, այլ ի պակասութիւն. որպէս այնք որ թառառաւ լինին ծաղկանց, ոչ ի կեանս,

gitare, quod qui eruditus sit, peritusque ad inquirendam naturam superiorem, potest pravo ac improbo esse more; at sapiens omniino probatus est ut bonus. Num ergo adhuc irrideamus donum, quo nihil aliud perfectius reperiri possit? quid enim malitia turpius, aut virtute melius? Numquid inveniatur et bonum minime oppositum malo? Vel comparisonem ne habeat ad divitias, honores, libertatem, sanitatem, vel ad quicquid aliud, circa corpus et extra, possessionis redundans? Nam universa philosophia accessit vitae nostrae tamquam collegium quoddam medicinae animae, ut illiuc det apathiam immunitatemque a morbo: generosum autem profecto est philosophum esse, et mira ars nobilis veraciter; mirabilior est et finis, propter quod ars. Hic ergo est Sapientia, eaque optima, quem appellavit Chaldaeo idiomate *Abraam*, Pater scilicet *electi sonitus*, velut definitionem sapientis reddens. Sicut enim definitio hominis est animal rationale mortale, sic et sapientis definitio est mystica, Pater sonitus electi.

Quid est, *Augebo te valde*, et ponam te in gentes; et reges ex te fiant?

XLIV. Illud, *Augebo te valde*, dictum est sapienti nimis legitime. Quoniam omnis pravus vel malus crescit quidem et progreditur, non tamen ad incrementum, sed ad defectum; sicut marcescibiles inter flores, non ad vitam, sed ad

1 Gen. XVII. 6. iam Gr. quoniam Arm. երբեք - օչ օղոցորտաւ. exhibunt. Ambr. de te erunt.

այլ 'ի մահ: Իսկ որոյ է կեանքն երկայնակեաց, և կարի յոյժ զօրէն ամպոյ՝ որ անցանէ աճեցեալ, և որպէս յորձանք գետոց, քանզի հեղեղեալ տարածանի և ընդարձակի առաւել 'ի դուրս դալով. զի և իմաստութիւնն անձային է: Իայց երբեք զի յալին՝ ասացեալ է, ցուցանելով իմն յայտնապէս, քան զի արժանի իմն առնէ՝ իբրև զհիմն և զհաստատութիւն և զնեցուկ հաստատագոյն դու իմաստնոյն՝ ազանց, և մարդկան, և այնոցիկ որ ըստ ոգւոյ բազմօրինակ կարծիք լինին, որպէս ասացին յառաջագոյն. քանզի իմաստունն՝ ազանց է փրկիչ, բարեխօս է առ անձ, և թողութիւն խնդրելով այնոցիկ՝ զոր յանցուցեալն լինին համատոհմիկքն: Իայց Խաբարի 'ի զի և զիդէ՝ դարձեալ օրինաւորականագոյն իմն ասէ. քանզի ամենայն ինչ որ իմաստութեանն է՝ արքունական ծնունդք են, և իշխանի և առաջնորդին ըստ բնութեանն է. և իմաստունն՝ անսերմն է և անպտուղ 'ի յատկական սերմանէ, և բազմաբեղուն և բազմասերմ 'ի սկզբնականէն:

Օջնէ է, Տայ զի և զառաջի թում յեր զիդէ, յորում որո՝ պանդխտութեամբ բնակեալ են, զամենայն զիդէի բանական 'ի կալումս յաւիտեանս:

ԽԵ. Առադ յայտնի է. զի և բան ինչ անգամ մեկնութեան ոչ պիտի նմա: Իսկ առ 'ի միտս այլաբանելի՝ այսպէս: Իբարքինի միտքն 'ի մարմնական վայրիս պանդխտացեալ է առաւել՝ քան բնակեալ. քանզի գաւառ է նորա՝ ար-

mortem. Cujus autem vita est proluxa, et vehementer nubis instar transeuntis aucta¹, sive ut affluxio fluviorum (est), quia redundans extenditur magis ac magis foras, quum et sapientia Divina sit. Illud autem, *Ponam te in gentes*, dictum est, ut evidentius demonstraret, quod dignum efficit, tamquam fundamentum ac fulcrum firmissimum esse sapientem gentibus, tum suis, tum caeteris etiam hominibus vario modo egentibus secundum animum², ut antea dictum est. Quoniam sapiens gentium redemptor est, et intercessor apud Deum, et veniam petens de delictis cognatorum. Illud demum, *Reges ex te fiant*, iterum nimis rite dicitur; omnia enim, quae sapientiae sunt, regia semina sunt, proles principis ac ducis secundum naturam³: Sapiens autem caret semine fructuque proprio, sed ferax est et copiosus semine ab ipso principali.

Quid est, Dabo tibi, et semini tuo post te terram hanc, in qua tu peregrinatione habitasti, omnem terram Chanaan in possessionem aeternam?

xv. **L**ittera adeo clara est, ut nulla opus habeat declaratione sermo. Ad mentem vero allegoria usurpanda est hoc tenore. Virtute praeditus animus in spatio corporeo peregrinus est potius quam incola; patria enim ejus est aether

¹ Gloss. * Որպէս ամպն՝ որ 'ի յեղանեղն փոքր է. և քանի երթայ՝ աճէ. այսպէս է առաքի նոյն կեանքն || : » Sicut nubes, quae cum exit, » parva est, et paulatim crescit; talia est probi » vita «.

² Ad verb. et illis, quae secundum animam multiplices opinioniones fiunt. Mallet pro կարծիք

legi կարիք, necessitas, egestas.

³ Ambr. Lib. II. de Abr. n. 77. » Mentis » quoque bonae cognovimus reges esse et princi- » pes inventiones, quae sicut Abraham metiocris » quidem generationis proventus non habet, sed » abundat regalibus «.

ժի և երկին, և գաղութ՝ երկին, և երկրային մարմինս, յորում ասի պանդուխտ, ի՞նչ բարի առնելով նմա հայրն՝ տայ նմա զերկրաւորացս ամենեցուն զիշխանութիւն, յաւիտեանս՝ որպէս նա ասաց, կալուածս. զի մի երբէք տիրեացի ՚ի մարմնոյ, այլ միշտ իշխան և առաջնորդ իցէ, ծառայ զնա և արբանեակ ստացեալ:

(1) Ի՞նչ է, (կ)լիարեացի ամենա արա ցեր (իմ ցեր), և իշխարեցի զմարմն անիւն խառնեալ:

ԽԶ. Տեսանեմ երկուս թլփատութիւնս, զմին արուի, և զմիւս մարմնոյ. այն՝ որ մարմնոյն է, ՚ի ձեռն ծննդակաւնացն է. իսկ որ արուին է, որպէս ինձ թուի՝ ՚ի ձեռն խորհրդոյ է: Վանդի գրեթէ որ բուն արուն է՝ միտքս են ՚ի մեզ. որոյ զաւելորդ զբուսական ՚ի բաց հատանել և ՚ի բաց բառնալ հարկ է. զի մաքուր և մերկ յամենայն չարութենէ և յամենայն ախտէ եղեալ քահանայիցէ այլ. ի՞նչ զայս առակեաց թլփատութիւն երկրորդ, օրինա ասելով թէ թլփատեցէք զխտասարտութեան՝ ձեր, որ է զիստան և զըմպահ. զամբարհաւաճութիւն կորելով և ան ջատելով, ազատ և արձակ գործել զիշխանական մասն:

Ի՞նչ էր զարեան իսկ հրամայէ թլփատել:

ԽԷ. Երբ ասալին՝ եղից ասցիքն զաւանային սովորութեամբն ՚ի չորեք-

1 Ambr. loc. cit. sic subiungit. "Cui data est terra in possessionem; ut dominetur corpori, nec sit captiva carnalium voluptatum, sed quasi famulatu debito obnoxia caro menti serviat."

2 Sic Gr. et Arm. in Gen. Idem est et quod habetur apud Philonem Arm. Cod. A. omnis mas vobis, et Cod. C. omnis mas vester.

3 S. Ambr. de Abr. L. II. c. XI. n. 78.

et caelum, colonia autem terra, et terrenum corpus, in quo dicitur peregrinari. Benefaciens ergo ei Pater, donat ei terrenorum universorum principatum in aeternam, ut ipse ait, possessionem, ne dominetur umquam a corpore, sed semper princeps et rector sit, servum ac pedissequum illud acquirens¹.

Quid est, Circumcidetur omne vestrum masculinum², et circumcidetis (vel circumcidemini) carnem praeputii vestri?

XLVI. Duplicem video circumcisionem, unam masculi, alteram carnis; quae carnis est, per genitalia est: quae vero masculi, ut mihi videtur, per cogitationem. Quoniam proprius mas in nobis intellectus est³; cujus superflua germina amputare et abjicere necesse est, ut mundus ac nudus ab omni malitia vitioque, Deum colat ut sacerdos. Id ergo designavit per circumcisionem secundam, lege statuta dicens, circumcidite duritiam cordis vestri, duras videlicet ac rebelles cogitationes, et ambitionem, quibus recisis ac separatis, libera redatur pars principalis.

Cur masculos tantum jubet circumcidi?

XLVII. Primum enim Aegyptii⁴ per consuetudinem regionis anno aetatis de-

"Masculinum vestrum, hoc est, mentem vestram; nihil est enim mente validius... Circumcisio ergo cordis intelligibilis, circumcisio etiam carnis mandatur sensibilis. Illa in veritate, ista in signaculo. Gemina itaque circumcisio; quia et animi et corporis quaeritur abstinencia."

4 Ambr. loc. cit. "Aegyptii quattodecimo anno circumcidunt mares, et feminae apud eos eodem anno circumcidi feruntur; quod ab eo

տասաներորդում հասակին, յորժամ արուն սերմն առնուլ սկսանի, և իգին հոսել դաշտանութիւնքն, փեսայ և հարսն թլփատեն: Իսկ տերունեան օրէնսդիրն՝ ի վերայ արուաց միայն կարգեաց եղ թլփատութիւն, վասն բազում իրաց. որ է նախ առաջին, հեշտանայ և առաւել կամի զամուսնութիւն այր քան զկին, և պատրաստագոյն է. վասն որոյ յիրաւի զկինն է թող, և զառն զաւելորդ զյարձակմունս արգել նշանակաւ թլփատութեանն: Երկրորդ՝ զի կնոջն նիւթն՝ ի մնացելոց (կամ նիւթ իմն անցելոց) դաշտանիցն մատուցի (կամ մատուցէ) ծնիցելուն, իսկ այրն զարուեստն և զպատճառ. արդ վասն զի աւելի և հարկաւորագոյն ի լինելութիւն ծնողոյ այրն մատուցանէ, արժանապէս զհպարտութիւն նորա արգել՝ առակելով թլփատութեամբն. իսկ նիւթականն իբրու զի անշունչ է, ամպարհաւաճութիւն ոչ ընդունի. այս այսչափ է: Եւ այս պարտ է յետ այսորիկ և զայն գիտել. որք տեսանեն ի մեզ՝ է միտք. զսորա զաւելորդ զբուսուկսն հարկաւոր է ի բաց հատանել. և աւելորդ բուսուկք են մնոտի կարծիք, և որ ըստ սոցայն ինչ լինի. ընդ թլփատեցելոյ մտացն՝ միայն զհարկաւորսն և զպիտանացուն կալելոյ, և որ ինչ միանգամ հպարտութիւն աճեցուցանէ՝ ի բաց հատանելոյ, ընդ նմա թլփատեալ լինին և աչք՝ իբրու թէ ոչ տեսանել:

» videlicet anno incipiat flagrare passio virilis, et
» seminarum menstrua sumant exordia. Legis autem
» lator aeternae signaculum circumcisionis
» carnalis in solis maribus exigit, eo quod ad
» mixtionis usum vir muliere vehementior sit; et
» ideo ipsius impetum infringere voluit circum-
» cisionis signaculo . . . Altiore autem interpre-
» tatione illud panditur, quod si mens purgata
» et circumcisa sit, exuta superfluis voluptatibus
» et cogitationibus restringit animam ad sui ca-

cimoquarto, quando mas incipit seminis usum gerere, et femina sanguinis eruptionem sentire, tam sponsum, quam sponsam circumcidunt. Dominicus autem Legislator super mares solum constituit circumcisionem multis de causis; quarum prima est, quod mas veneream sentit voluptatem ac optat matrimonium magis, quam femina: quam ob rem iure omissa femina, viri compescuit impetum superfluum sub signo circumcisionis. Secunda autem, ut materia feminae ex residuo sanguinis erupti exhibetur nato, cujus artifex ac causa est mas: quia itaque magis necessarium in actu generationis vir praestat, merito coercuit ejus superbiam per figuratam circumcisionem: materialis vero (causa feminina) ut inanimata non praefert ambitionem: hactenus haec. Caeterum post hac illud quoque notandum, quod visa praeditus in nobis intellectus est; hujus supervacanea germina necesse est abscindere; germina vero superflua sunt inanes opiniones, quaeque secundum illas aguntur; ita ut intellectus circumcisis sola necessaria utiliaque in se gerat; et quidquid superbiam crescere facit, abscindatur: quocum circumcidantur et oculi, quasi non videant.

» stimoniam, purisque sensibus infusam bonorum facit partuum generatricem «.

1 Sic Mss. A. et C. ի մնացելոյ. sed in marg. A. ի մն անցելոյ. transeunte quopiam: ita legit et Gloss; unde exponendum duxit hoc modo: * դաշտանն՝ որ անցանէ. որպէս թէ նիւթ է առն սերմանն. իսկ այրն արուեստաւոր է ||: » sanguis transiens quasi materia est seminis » (aut semini) viri, vir autem artifex est «.

Ինչպէս ասէ, Եւս Եստիսի ուրիշայ Բլիստիւ
չի անխոյստ արտա :

*Cur dixit, Et puer octo dierum circumci-
detur, omne masculinum?*

ԽԸ. ( ) Եւս Եստիսի հրամայէ Բլիստիւ
նախ առաջին վասն հիւանդութեանց
Բողացուցին. Վասնոր զԺուարագոյնն
և զԺնեայ առ ի բժշկութիւն արտա՝ ու
րոց ի ծնացան, հուր այնոցիկ՝ որոց
մաշկն ծածկէ բուսանի ի վերայ. իսկ
ի Բլիստիւն զայնս՝ ոչ մերձենայ :
Եւս Եստիսի հրամայէ և յայլոց ևս խու-
սեւ արտից և հիւանդութեանց՝ յա-
պաւելով անդամ ինչ, և կամ մասն
ինչ ի մարմնոյս, որ ի բաց հատանե-
լով ոչինչ խափան լինէր ըստ մասանցն
գործաւորութեան, ոչ գիտացեալ մահ
կանացուի մարդոյ՝ յանմահութիւն փա-
խեցեալ լինէր : Եւս վասն զինախախնա-
մութեամբ հոգւոյ՝ անհիւանդութեամբ
Բլիստիւ կամ եղև, յայտ է, քանզի ոչ
հրեայք միայն, այլ և եգիպտացիք և ա-
րաբացիք և եթիովպացիք, և գրեթէ
որք միանգամ ի միջորեայդ կողմ մերձ
այն. Եւս զինչ է պատճառն առաւել,
բայց եթէ ի տեղիսն ծեփուկն մանա-
ւանդ ամարանի զծննդանոցն վասն
ծածկելոյ՝ ջեւնլով զայրանայ և վիրա-
ւորի. և զսա ի բաց հատանելով մե-
կութեամբն զովանայ. և արտն ի բաց
մերժեալ հալածի : Եւս որոյ և ա-
րանգամ որք ի յայլդ կողմ են, և որ
ձակ կողմանց երկրի առ ի հողմուտ
կողմանս, ոչ Բլիստիւն. քանզի Բու-
լացեալ և նուազագոյն եղեալ ի կող-
մանս յայնս արեգակնային ջերմու-
թեան, և այն որ ծնանի ի մարմն յան

XLVIII. **P**raeputium 'jabet circumci-
di; quod apprime quidem ob morbos fu-
turos permissum est. Difficilius enim est
sanari morbum in genitalibus, igne fere
comburens ea, quibus membrorum su-
pernascitur: quod tamen circumcisis vix
contingit. Et saue si fieri potuisset ut
aliae etiam infirmitates evitarentur am-
putando membrum aliquod, aut aliquam
corporis partem, ita ut abscissis illis non
impediretur operatio singularum par-
tium, nesciente mortali homine, in im-
mortalitatem transmutaretur. Quod au-
tem per curam animi providam, sine in-
firmitate circumcidi placuerit, liquet,
quoniam non Judaei soli, verum etiam
Aegyptii, et Arabes, et Aethiopes,
atque fere omnes in meridionali parte
prope ad zonam torridam habitantes cir-
cumciduntur. Quae ergo est ratio prae-
cipua? nisi quod in iis locis, maxime ae-
state, quum operculum genitalium cir-
cumtectum sit cute, ardet et inflam-
matione vulneratur: quo tamen nudato
per circumcisionem, refocillatur, et mor-
bus depellitur. Propterea gentes septen-
trionales, caeteraeque quibus distributa
est pars partium terrae serenae, non cir-
cumciduntur; levis enim est in illis par-
tibus, tum solaris calor, tum morbus ca-
loris in membranis membrorum. Judi-
cium firmitatem accipiat quisque et ex tem-
pore, quo magis accidit ille morbus :
nam hyeme numquam fit, sed pullolans
florescit aestate, et maturescit; amat e-
nim, (ut ita dicam,) tamquam ignis ar-

Ad verb. eandem.

դամոց 'ի ջերմութենէ ախտն: Եւ հաւ տառուէն նշանակ առցէ որ զհաւատ բա նիս' և 'ի ժամանակէն, յորում մանաւանդ լինի ախտն. ձմերանի ոչ երբէք լինի. և բուսեալ ծաղկի ամառանի և հասանէ. քանզի սիրէ իմն իբրև հուր բուսանել 'ի մասունսն:

Երկրորդ՝ ոչ յաղագս առողջութեան միայն հինքն նախախնամութիւն հոգոյ մատուցին, այլ և յաղագս բազմամարդութեան, տեսանելով զբնութիւնն կենդանի, և առաւել մարդասէր. արդ գիտէին իբրու իմաստունք՝ վասն որոյ 'ի մորթոյն 'ի գոգսն սերմն հեղեալ՝ բազում անգամ դէպ լինի և անբեղուն լինել ցնդեալ. ապա եթէ ոչինչ գտցի՝ որ խափանեալ արգելցէ զնա, յիւր ըմբռնելի վայրսն հասանել յաջողեցի. վասն որոյ և ազանց որք միանգամ թլփատին՝ առ 'ի բազմամարդութիւն կարի յոյժ աճեցին: Իսկ մեր օրէնսդէրն՝ և որ զհեան գայ ընդ միտ ածելով գիտացեալ՝ անդէն վաղվաղակի հրաժարեցոյց, մանկանց թլփատութիւն՝ 'ի նոյն միտս հայելով, յոր և թլփատութիւն և կամքն էին՝ բազմամարդութիւն: Ասան որոյ և ինձ թուի եզիպտացիքն յերկրորդ եօթներեկի ամացն՝ յորժամ առ 'ի ծնելութիւն տափանք բաղձանացն սկսանին, դէպ լինել թլփատել յաղագս բազմամարդութեան լինել թլփատութեանն առակեն: Իայց կարի յոյժ լաւ և նախախնամագոյն եղև մերն 'ի վերայ մանկանց որոշել դնել զթլփատութիւնն. քանզի կատարեալն դանդաղեցի թերևս յերկիւղէ, իբրու զի անձնիշխան է, գործել զօրինաւորն:

Երրորդ յաղագս մաքրութեան ասէ և 'ի տերունիս նուիրացն. քանզի որք 'ի ներքս մտանեն 'ի մեհենիցն բակս, լողանօք և շրջացանութեամբք մաքրին:

dere in illis partibus.

Secundo non solum propter sanitatem majores curam hanc diligenter adhibere, sed etiam propter multiplicationem humani generis, videntes naturam vivacem, et nimis amantem humanitatis (adaugendae). Noverant itaque sicut sapientes, quomodo in sinum membranae fusum semen saepe saepius dispergi et infructum esse soleat; quod si nihil occurrat obstaculi, in sibi competentem situm pervenire facile posset. Quam ob rem et gentes circumcisionis usum habentes in populationem magnam nimium accreverunt. Legislator autem noster etiam consequentiam perpendens citius fieri monuit infantium circumcisionem, eandem intentionem circumcisionis ob populationem attendens¹. Ideo sane, ut mihi videtur, Aegyptii quoque his septimo aetatis anno, quo ad generationem cupiditas ferri incipit, convenire circumcidere designarunt in favorem populationis. Verum tamen melius ac diligentius fuit apud nos super infantes discernere circumcisionem: quoniam adultus fortasse moram gessisset ob metum, eo quod libero gaudeat arbitrio, ad operanda legitima.

Tertio propter munditiam dicit et in sacris oblationibus²; etenim qui ingreditur in templorum atria, per ablutiones et aspersiones mundantur. Aegy-

1. Obscurus erat locus, ita ut transmutatis punctis, aliter atque aliter verti poterat: sed in-

tegritas sententiae eadem servatur.

2. Vel, et oblationem in sacris locis.

Երբիպատացիքն և զբոլորն գերծուն ըզմարմինն, որ ծածկէ և ստուերացուցանէ մազն զմարմինն, պայծառ և ի սոսկ սակս երեւելոյ. բայց ոչ փոքր ինչ օգուտ է ի մաքրութիւն՝ մարմնոյն թլփատութիւն, յորմէ գարշեցեալ ոք՝ յորժամ տեսանէ՝ որպէս և է:

Չորրորդ երկուք են ի մեզ ծնականք, յոգւոյ և ի մարմնի. և իմացուածք՝ ոգւոյ ծնական, և մարմնոյ՝ որք ի մարմնոյն են. արդ կամեցան առաջինքն իմացուածոցն ծնականագուհաւ սրտին՝ զմարմնոյն զծնականն նմանեցուցանել. և ոչինչ այսպէս նմանադոյն է այլում իմիք՝ որպէս սրտի թլփատութեան. Եւ են սոքա գործեցեալքն հռչակեալք յաղագոս պատրիկ զոր խնդրեմքս պատճառք. բայց զնշանականագոյնն որ բան ունին յինքեանս՝ առելի է:

Եւ թլփատութիւն մարմնոյն՝ նշանակգուլ ասեն, իբրու թէ պարտ է զուելորդան և զյուլովն ի բաց հատանել զցանկութիւնսն, ժուժկալութիւն հաճբերութեան կրօնից թեւկոխելով. քանզի որպէս աւելորդ է ի ծնունդ լինելութեան մարմնոյ պոչոյն, և փնտաւար է՝ վասն պատրիկ որ լինի ի վերայ նաբա հուր ախտ, այսպէս և յուլացուցեալ ցանկութիւնն՝ աւելորդ է, միան է աղցաւոր. և փնտաւար, վասն զի հիւանդութեանց պատճառք են մարմնոյ թեանցն առակէ՝ և զայլն և սարժան ի բաց հատանել ցանկութիւնսն. և մեծ՝ վասն զի և մեծ իրաց սկիզբն առնէ լինելութեան ծննդոյ. և մեծ ցանկութեան գործէ առ ի ծնունդս՝ ծնողացն. քանզի բնական իմն է առ պատրիկ կառակէ ոչ միայն ցանկութեանց յուլուցելոյ զի բաց հատումն (կամ հատումն), այլ և զգարտութեան՝ և մե-

ptii porro et totum radunt corpus, auferentes pilos tegentes obscurantesque corpora, ut candidi omnino appareant: verum non modicum iuvat ad munditiam pellis circumcisio, alias abhorreret quisquam, quando vidisset, sicut in se est.

Quarto, duo sunt in nobis generativa, in anima, et in corpore: generativum animae intellectio, et corporis instrumentum corporeum. Voluerunt itaque antiqui ad imitationem intellectio- nis, quae magis est generativum cordis, referre generativum corporis: et revera nulli ita similis reperitur, quam circumcisioni cordis. Haec ergo sunt reipsa facta, sicut celebratae rationes rerum quaesitarum; verum de habentibus symbola majora, quae certam praefere- runt rationem, dicendum est.

Circumcisio itaque pellis symbolum esse dicitur, quasi vero oporteat superfluas excessivasque abscidere cupiditates, continentiae religionis studendo: nam quemadmodum ad generationem superflua est pellis praeputii, unaque nociva ob morbum ignis in ea ardentis, sic etiam copia cupiditatis tam supervacanea est, quam pernicioosa: Supervacanea est, quia non est res necessaria; et pernicioosa, quia morborum causa est corporis et animae. Per cupiditatem autem majorem monet abscidendas esse caeteras quoque cupiditates. Major autem dicitur illa, quae respicit matrimonium maris cum femina; quoniam et magnae rei initium facit, generationis videlicet, magnumque desiderium operatur in genitoribus pro genituris: naturale enim est erga proles affligi charitate ac blandiri. Monet itaque non solum cupiditates excessivas abscidere, sed etiam superbiam, ut magnam malitiam, eamque connutritam. Namque superbia, ut majorum fert sermo, est retentio et com-

ծի չարին և՛ սննդակցին : Եւ հպարտութիւն՝ որպէս նախնեացն բան է, կասումն և ընդ ոտս անկանել է առաջատութեան . քանզի որ կարծէ, և լաւութիւն ոչ առնու յանձն՝ կարծելով թէ է, պատճառ 'ի մէջ ըմբռնեալ : Ու սուցանէ բնականագոյն զայնոսիկ՝ որք կարծեն, թէ պատճառք են լինելութեան ծննդեանն, և ոչ զմիտսն յառեալ կարկառեացեն առ 'ի տես ծնողին բողբոջուն . քանզի նա անշուշտ և ճշմարիտ և անսուտ հայր է . իսկ մեք որ ասիմք ծնող, գործիք 'ի պէտս սպասաւորութեան ծննդեան եղեալ : Վննզի որպէս 'ի հրաշսնմանութեան՝ ամենեքին որ տեսանին (կամ տեսանեն), անշուշտք . իսկ որ զջիւնս պնդէ, անտեսանելի է . որոց պատճառ լինի կալուածոց և շարժման տեսանելեացն . նոյնօրինակ 'ի մշտնջենաւոր և յանտեսանելի վայրէ ձգէ զզօրութիւնսն արարիչն բողբոջուն . իսկ մեք իբրու հրաշք ջլապրնդեալք՝ առ այն, որ անկ է մեզ սերմն և ծնունդ լինելութեան : Բայց եթէ և զսիքդ (կամ զսրինգդ) կարծիցեմք 'ի ձեռն ինքեան հնչեալ, այլ ոչ յաւրուեստագիտէն բաշխեցեալ առ 'ի յարմարութեան ծնունդ, որով գործին 'ի սպասաւորութիւն և 'ի պէտս հարկաւորս կառուցաւ :

pes profectionis; quoniam et illam, quam ratam habebat, probitatem, non vult praeferre¹, putans se sufficientem interesse causam. Porro magis naturalius instruit eos, qui se causam generationis existimant, vix animum referentes ad videndum genitorem universorum: ipse enim est verus ac verax Pater; nos autem qui genitores dicimur, instrumenta sumus ad serviendum generationi. Quoniam sicut in mira similitudine² omnia, quae videntur (vel vident), inanimata sunt; quod vero nervos corroborat, invisibile quidem est, ipsum tamen causa existit virtutis motusque visus: simili modo ex sempiterno invisibilique spatio extendit virtutes conditor universorum, nos autem tamquam miracula nervis corroboramur ad id, quod ad nos attinet, semen et generationem: nisi velimus etiam fistulam³ putare per se flatam esse, non vero ab artifice distributam ad harmoniae productionem, qua instrumentum in servitium ac opus necessarium fuit constructum.

¹ Vel ita; quoniam qui putat melius se habere, recusat aliud; sive ut Gloss. ait, * Որ կարծէ՝ թէ ես լաւ եմ, ոչ յանձն առնու 'ի յայլ լաւէ ուսանել. նոյնպէս եթէ ոք կարծիցէ, թէ ես եմ պատճառ ծննդեան, սուտ է ||, " Qui se putat meliorem esse, recusat ab altero meliore edoceri; similiter si quis putet se causam esse generationis, falsus est ".

² Հրաշք նմանութիւն, sicut et infra, իբրու

հրաշք ջլապրնդեալք . incertam fert sententiam.

³ Pro սիք, lego սրինգ. alias, nullum sensum daret auram dicere ad verbum. Quamobrem et Gloss. novam excogitavit sententiam, accipiens tō հնչեալ, tamquam շնչեալ, cum dixerit: * կենդանական զօրութիւնն որ 'ի սերմն կայ, կարծես՝ թէ 'ի քէն է ||. " vitalem virtutem in semine existentem putas a te esse " : quod tamen non patitur sequens dictum auctoris.

Ինչէր յաւելորդում ասոր զիւլտարա-
Բիանն հրամայէ :

*Cur octavo die circumcisionem jubet
(fieri)?*

Ի՞նչ . Ութերորդն բազում ցուցանէ
գեղեցկութիւնս . ի՞նչ զի նախ առաջին
քուեայ : Եւ երկրորդ՝ զի ամենայն
ուրեք հանգիստի զտեսակն յինքեան պա-
րունակէ . քանզի երկայնութիւն և լայ-
նութիւն և խորութիւն , որք զոյգ են
միմեանց , առաջին ութերեակն ցուցա-
նէ : Երրորդ՝ շարադրութիւն ութերե-
կին համաբանութիւն ծնանի զերեսուն
և զվեց թիւն . քանզի համաբանութիւն
զնա պիթաքորականքն կոչեն . վասն զի
'ի նմա յառաջնում աւելորդքն ընդ
դարմն համաբանեցին : Վասնզի քառքն
մի ըստ միջէ 'ի միակէն աւելորդք ,
և յերկակէն դարիւքն՝ ըսուն և կա-
տարեն զերեսուն և զվեցն . և կոճառք
են այսպիսի , ան . ք . Ե . Զ , լինի Ժ . և
դարքն այսպիսի , ք . ք . Զ . Զ . լինին . Ի .
և երկոցունց շարադրութիւնն լցեալ
կատարէ զերեսուն և զվեցն՝ զծննդա-
կանադոյն արդարեւ զթիւ : Վասնզի չա-
րեքանկիւնի է , կողմն ունելով վեցե-
րեակ՝ զառաջին զդարակոճառն . որ
ստուգաբանապէս ոմանք կոչեն յարմա-
րութիւն կամ ամուսնութիւն . զոր 'ի
վար առեալ բոլորեցուն արարին՝ գոր-
ծեաց զաշխարհս . որպէս սուրբ և սքան-
չելիքիւն մովսիսեան պատմէ : Երրորդ՝
ութերեկին տեսիլ ծնանի զվաթսուն և
զչորս , որ է առաջին քուեայ՝ միանգա-
մայն և չորեքանկիւնի , յարացոյց ան
և մարմնեականի կուրծեան . անմարմին՝
ըստ չորեքանկիւնոյն 'ի վերայ երեւումն
ծնանելով . իսկ մարմնեականին՝ ըստ
քուեայ հաստատութիւն կատարելով ,
վիշգերորդ՝ ազգակից է յաւելտակու-
սին եւթներեկին . քանզի մասուհնքն շա-
րադրեալք ութին ըսու կատարէ զեթ-
նորդն . քանզի է կէսն՝ չորք . չոր-
րորդն՝ երկու . ութերորդն՝ մի . որոյ
շարադրութիւնն եթն է . Վեցերորդ՝

XLIX . Octavus numerus multos prae-
sefert decores . Primum namque cubus
est . Secundo, quia ubique aequalitatis
ideam in se continet, quia longitudo et
latitudo profunditasque, quae aequales
sibi invicem sunt, per primum octavum
inducuntur . Tertio, compositio octavi
homologiam parit, numerum videlicet
triginta sex, quem homologiam Pytha-
gorici appellarunt, quoniam in ipso pri-
mum superaddita (sc. imparia) cum
paribus convenerunt . Siquidem quatuor
singillatim ab unitate superaddita (im-
paria), et a duo per paria, peragunt il-
lud triginta sex . Imparia autem ista
sunt: i. iii. v. vii. quae constituunt xvi.
paria vero haec, ii. iv. vi. viii. quae
sunt xi. amborum itaque compositio
perficit triginta et sex, fertiliorum pro-
fecto numerum . Quoniam quadrangu-
lus est, latus habens sextarium, pri-
mum parimpar, quod veracissime qui-
dam vocant harmoniam, vel matrimo-
nium: quoque usus conditor universo-
rum operatus est mundum, sicut sanctus
mirabilisque liber Mosaicus refert . Quar-
to, octavi idea parit sexaginta quatuor,
quod est primus cubus, unaque quadran-
gulum, *typus incorporeae, intelligibilis
invisibilisque substantiae, ac corporeae:
incorporalis, juxta quadrangulum parens
superficiem; corporalis vero, juxta cu-
bum stereoma perficiens .* Quinto, *co-
gnatum est semper virginis septem, par-
tes enim octavi perficiunt septem: quia
dimidium unum, quorum summa est se-
octava unum, octavi virtus est sexagin-
ptem .* Sexto, *quod dicimus numerum pri-
mum, cubum, ac quadrangulum . Sep-
timo, ab unitate singillatim per duplicia
haec, i. ii. iv. viii. xvi. xxxii. constat*

ուծերեկին զօրութիւնն է վաթսուն և չորքն . զոր ասեմք թիւ առաջին, որ է բուեայ՝ միանգամայն և չորեքանկիւնի : Եւ յօթներորդ՝ է 'ի միակէն միւստ միովէ 'ի կրկնակաց յայսցանէ, ւն . ք . Դ . Ե . Ժ . Լ . Խնին . Կի : Ունի և այլ աւելի զօրութիւնս ուծերեկին, յաղաքս որոյ յայլն ասացաք . բայց այժմ խնդրեցելոյն զճահ և զյարմարական պատճառսն հատուցանելի է, որք կախին զհիմնարկելոցս :

Բայց ասելի է զայն առաջին : Եւ քս այս որում հրաման տուաւ թլփատել յուծերորդում, կոչի քաղդէարէն Իւրայէ և հայերէն՝ Տէտալ քոծ : Եւ ասի՝ թէ մասն կալցի և բուն արդարոցն, և որ ըստ ընտրութեանն է, և ըստ լինելութեան բանին, 'ի ձեռն առաջնոյ եօթներեկին՝ որ յետ լինելութեան իսկ անդէն է . զոր ծնօղն և արարիչն տօն ծնելութեան յայտնի երևեցոյց աշխարհիս, կատարեալ զնա 'ի վեցերեկին : Իսկ այն որ ըստ ընտրութեան է, 'ի ձեռն ուծերեկին, որ է երկրորդ եօթներեկին սկիզբն . որպէս ուծերեկին՝ եօթներեկ է, և մի, այսպէս զարդարեալ ազգն միշտ ազգ է, և զայն ևս 'ի վերայ ընկալեալ՝ որ բնութեամբն ընտրեալ է, և ըստ կամաց և բարուց հօրն : Եւ երկրորդ՝ ուծերեկին ամենայն ուստեք զհանգիտութիւնն զեկուցանէ, զանջատուածսն զամենեսին զոյգս ցուցանելով, որպէս ասացաւ, երկայնութիւն և լայնութեան և խորութեան : Օ ուգութիւն՝ արդարութիւն ծնաւ . յորմէ յանդիման առաջի կացուցանէ, զի անծասէր ազգն զուգութեամբ և արդարութեամբ զարդարեալ է, և 'ի ժառանգութիւն մատուցեալ : Եւ երկրորդ՝ ոչ միայն զուգութեան լրականին ըստ անջատմանց ամենեցուն՝ որ է օր (սահման), այլև առաջին, վասն զի առա-

xxiv. Habet caeteras quoque ampliores virtutes numerus octavus, de quo alias diximus; praesenti tamen quaestioni congruam rationem reddere lubet dependentem ex jam fundatis.

Verum illud primum est dicendum. Gens ista, cui in mandatis datum est circumcidi octavo (die), vocatur lingua Chaldaica *Israel*, hoc est, *videns Dei*. Vult ergo (primum), ut particeps sit tum propriorum justorum, tum eorum qui secundum electionem, et secundum Geneseos (sive creationis) rationem, per primum quidem sextum, quod illico creationem sequutum est; illud nimirum Genitor et Creator festum generationis evidenter monstravit mundo (vel mundi), perficiens illum in sexto (die). Alterum vero, quod secundum electionem est, per octavum, quod est secundi septimi principium; sicut octavum est septimum et unum, sic ornata gens semper est gens, illud quoque supra recipiens, quod per naturam electa sit, et secundum placitum Patris. Secundo, octavum undique paritatem indicat, cunctas separationes aequales monstrans, ut dictum est, longitudinis, latitudinis, et profunditatis. Aequalitas autem aequitatem justitiae peperit: quo manifestat, quod amatrix Dei gens aequitate sive justitia adornata est, et in possessionem provecta. Tertio, non solum completae aequitatis juxta omnes dimensiones est mensura¹, sed etiam primum: primus enim cubus est; quo-

¹ Pro mensura, Codd. habent *or*, *or*. sc. *dies*. Si ergo firma est lectio, vox erit Gr. *ōpos*. terminus, limes.

Յին քանայ է. քանզի ութերորդն՝ և նա
հանդիտութիւն զեկուցանելով, երկ-
րորդ, այլ ոչ առաջին՝ հասաւ դասու-
կարգի. Ի՞նչ նշանակաւ առակէ, զի ա-
ռաջին զսա ազգ և զուգութիւն և ար-
դարութիւն բուն վերին և ծայր յար-
մարեալ է. և նախառաջին մարդկային
ազգին, ոչ լինելութեան ծննդեամբ և
ժամանակաւ, այլ առաքինութեան նա-
խապատուութեամբ, բնակից եղեալ
իրեւ մասն իմն միաւորեալ արդարն և
զոյզն. Երրորդ՝ իբրեւ զի չորք են
տարերբ՝ երկրի, և ջրոյ, և օդոյ, և հող
ձե, հաւրն հասաւ համանունակին հա-
ձեի. իսկ օդն զուլանիստն, և ջուր
զքսանանիստն, և երկիր զքուեայն.
Ի՞նչ աղցաւոր համարեցաւ, այնոր հան-
դերձեալն եր երկրի քաջ և առաքինի
մարդկան ազգն լինել, մասն ընդունել
Բուոյ քուականի. ըստ որում և առ-
հասարակ ամենայնն ձեացաւ երկիր. և
մասն ընդունելի ծնականին մասունս.
Վասն զի և բնութիւն երկրի ծնականա-
դոյն է և արգաւանդ, զատու և որոշեալ
տեւական ամենայն կենդանեաց և տնկոց
ի վեր տուեալ:

Ի՞նչէր զնորոգիւն և զարեւարեալ
իւլտի,

Ե. Ուստի յայտնի է. քանզի պարտա-
ն է և պաշտօնէիցն նմանել տեւական,
վասն հարկաւոր կենաց պիտոյից և
սպասարութեան: Իսկ առ ի միտում,
ընդոծին բարբ են որ բնութեամբ շար-
ժին. և արծաթազին՝ որ բանիւ և վար-
դապետութեամբ լաւանալ կարեն. և
երկաքանչիւր ումբ ի նոցանէն պիտի
որպէս զտունիս մարտիւ և յաւանել,
ի բուն ի հարազատի և յայնոր որ պը-

niam octavus quidem numerus paritatem
indicat, secundum tamen, non primum
sortitus est ordinem. Symbolice itaque
figurat, quod primam istam gentem, et
aequitatem ac justitiam proprie supre-
mam summamque adaptaverit, atque
primam humani generis, non creationis
genitura vel tempore, sed dignitate vir-
tutis, ac si connaturalis pars sit unita
justitia cum paritate. Quarto quando-
quidem quatuor sunt elementa, terrae,
aquae, aeris, et ignis species, ignis figu-
ram sortitus est homonymam pyrami-
dem; aer autem octosedem, aqua vigin-
tisedem, et terra cubum. Necesse ita-
que censuit terram, quae sors erat futu-
ra virtute praedictorum hominum gene-
ris, participare numerum cubicum, si-
cut et universa figurata est terra; et
pars sua receptans geniturae partes,
quia et natura terrae fertilis est nimis,
varias separatasque species produciens
omnium animalium plantarumque.

Quare tam vernaculos quam emptitios cir-
cumcidi jubet?

1. Littera manifesta est; oportet
nim et ministros imitari dominum pro-
pter necessarium opus servitiumque vi-
tae. Ad mentem vero, vernaculae in-
doles sunt, quae natura ipsa moventur; et
emptitiae, quae verbo et doctrina in me-
lius verti possunt. Utraque istarum opus
habet, ut plantarum more purgetur et
patetur, ad propriae ac fructiferae par-
tis constantiam: fertiles enim multa pa-

» riae; ne evagentur ut sterilia sarmenta, et
» obumbrant inutilia fructuosis... Nam et in-
» geniosi multa pariunt, quae utile est circum-
» cidere; et qui doctrinam diligentia adsecuti
» sunt, videre in se debent insipientiam.

1 Ad verb. circumcidit.
2 Ambr. Lib. 11. n. 79. » Vernaculi sunt
» motus naturales: pretio empti, ratione et doctri-
» na acquisiti. Egent autem et illi et hi, tam-
» quam virgulta, purgatione et incisione luxu-

տուղն բերել կարէ՝ ի տեւութիւն. քան
զի քաջաբոյսքն բազումն ծնանին աւել
լորդա քաջաբերութեամբք. զորս ի
բաց հատանել օգուտ է. իսկ որք ու
սանին ի վարդապետացն, զանուամբն
թիւն ի բաց գերծուն :

Օջն է, իւր եղեյի աւար ի՞նչ Վերայ
ճարմոյ ցերոյ :

ԾԱ. Լիամի՛ ոչ միայն օգուտ առնել
առաքինւոյն, այլ հանդերձ ողորմի՛ն՝ և
ի մարմնոյն վերայ անձային բան կացու
ցեալ, իբրու բժիշկնորա եղեալ. իբրում
հոգեկցի թլփատել և զտեսանելեացն
և զլսելեաց, զճաշակելեաց, զհոտոտե
լեաց, և զջօղափելեաց, և զձայնարանի
գործին, և զծնականին՝ զյուրվացեալ
և զմասնակար յարձակմանսն, և զբո
լոր մարմնոյն, յորում հեշտանալն է ի
ցանկութիւնս, և ցաւել :

Ինչէ՛ր ի վերայ որոյ որոյեալ հարանէ ճա
հադադաստան՝ ասելով. Ինչէ՛ր արտն՝
որ ոչ ինչապէսցէ զմարմնն աննչադադանէ
յոթնէրորդում առաւ, ապաւնեացի ոգին
այն յապէս իւրի :

ԾԲ. Ինչն ահամայցն պարտաւորս
ցուցանեն օրէնք, յորժամ և այնմ որ

1 Ambr. ibid. 82. « Forsitan referatur hoc
in loco, quomodo spiritalem dicis circumcisi-
onem, cum oraculum dicat: Erit testamentum
in circumcisionis in carne vestra. Quasi vero
animae solius, et non passionum corporis exi-
gatur temperantia. Nam et visus, et auditus,
et odoris, et gustus, et tactus, et vocis ipsius
quaeritur quaedam castimonia. . . Oportet er-
go ut omnium sensuum acuta sit moderatio;
ne aut impetus in vitium trahat, aut nimietas
laedat, aut mora offensionis sit ».

2 Vel sine puncto sic: cui vel ipsum delectari
in cupiditatibus dolore affici est.

3 Sive juxta Genes. xvii. 14. εἰς ὁλοθρευθῆσθαι,
սասակեացի, deperdatur, vel interibit.

4 Ambr. ibid. 83. « Grave enim putatur quod
in infanti octo dierum negligentia parentum frau-

riunt superflua propter fertilitatem, quae
abscidi expedit; qui vero edocentur a
doctoribus, inscientiam amputant.

Quid est, Eritque testamentum (vel pa-
ctum) meum in carne vestra?

LI. Vult non solum prodesse homini
virtute ornato¹; sed una cum anima su-
per corpus etiam praeesse verbum divi-
num, tamquam medicus ejus factus. Cui
curae sit circumcidere excessus visus et
auditus, gustusque et odoratus et tac-
tus, necnon istrumenti vocis edendae,
atque genitalium impetus redundantes
nocivosque, sicut et totius corporis, quo
peragitur tum delectari in cupiditati-
bus, tum dolore affici².

Quare de infante decidit sententiam mor-
tis, dicens: Masculus non circumcisis,
qui non circumciderit (Gr. non circum-
cidetur) carnem praeputii sui octavo
die, corrumpetur³ anima illa de ge-
nere suo⁴?

LII. De nullo involuntario reum de-
clarat lex⁴, quum et illi, qui involunta-

« di esset futura, ita ut interiret anima ejus;
« cum ipsa lex etiam homicidae, qui tamen non
« voluntarium facinus necandi hominis impleve-
« rit, civitates praescripserit, ad quas confu-
« giendo mereatur sanguinis impunitatem . . .
« Nisi forte putent aliqui, quia in morte filii
« gravius puniuntur parentes . . . Aliqui putant
« quod de parente dicat exterminando, quod ejus
« intereat anima, non parvuli. Sed valde ambi-
« guum est . . . Alii graviora parentibus vel si-
« lentio minitantes putant Dominum Deum, quo
« plus timeant majores, quando nec infanti par-
« citur. (84.) Mihi autem satis liquido patet
« dictum de uniuscujusque mente. Diximus enim
« masculi nomine mentem significari . . . Ergo
« haec ratio est, quod omnis mens, quae non
« fuerit circumcisa a superfluis corporalibus, et

atque, per
docum
nta.

զակամայ սպանումն գործէ՝ թողութիւն
առնէ, քաղաքս որոշեալ՝ յորս փախի-
ցէ՝ գտանելով զդուռութիւն. քանզի
լինի նուիրեալ և անգերծ ապաստա-
նեալ անդր, յորմէ ոչ ոք իշխանութիւն
ունի հանել ի բաց, և վարել յատեանս
դատաստանի: Իսկ յուրեքորդում աւ-
ուրն յետ ծննդեանն մանուկն եթէ
ոչ թլփատի, զինչ մեղանէ. մինչ զի
և մահ պատիժ պատուհասի հասուցա-
նել: Եւ որովհետեւ ասացեն. ակն ար-
կանէ մեկնութեանդ օրինակ ի ծնող-
սն. քանզի զնոսա կարծէ քամահել
զհրամանօք օրինացն. Իայց ոմանք, և
թէ յոյժ առաւելութեամբ վարեցեալ
ի վերայ մանկանցն, որպէս թուի,
սաստեաց, զի կատարելոցն՝ որք լու-
ծանեն և քակտեն զօրէնս, առանց ա-
պաշխարութեան և հրաժեշտի ի վե-
րայ ածեալ լինի պատիժ պատուհասի:
Դառդ այդ է. Իսկ առ ի միտս, ա-
րուես ի մեզ առաւելապէս միտքն են.
զսա յուրեքեկին հրամայէ թլփատել՝
վասն այնր, զոր յառաջագոյն հատու-
ցին պատճառս, ոչ այլ ինչ մասն, այլ
զմարմին պոչոյն, նշանակաւ զայնս՝ որ
ի մարմին յետոյ լինին հեշտ ցանկու-
թեան օրինաւոր ի վերայ դնէ՝ ազդելով.
Քանզի որ ոչն է թլփատեալ միտքն, և
մաքրեալ և սրբեալ ի մարմնոյն՝ և ոչ
ի ձեռն մարմնոյն ակտքն լինին, ապա-
կանեցի՝ ապրել ոչ կարացեալ: Եւ զի
ոչ յաղաքս մարդոյ է բանս, այլ յա-
ղաքս մտաց՝ որ ընդունի առողջութիւնս,
յետոյ ասէ, ապախնայի ոգին այն. ոչ
մարդկային մարմնն և կամ մարդ, այլ
ոգի և միտք: Եւ ուստի. յապգէ ասէ
Իսրէ. քանզի ամենայն ազգն անապա-
կան է. ապա ուրեմն յանապապանու-
թենէ յապապանութիւն ածեալ լինի
վատարն.

riam perpetraverit occisionem, veniam
facit, civitatibus distinctis, in quas fu-
giat ad inveniendam securitatem; sacra-
tus enim ac immunis redditur, qui illoc
profugit, unde nemo facultatem habet
educendi citandique in tribunal iudicii.
Octavo igitur die post nativitatem puer
si non circumcidetur, quid ipse pecca-
bit, ut poenam mortis quoque luere te-
neatur? Dixerint itaque aliqui, formam
edicti annuere parentes ipsos, illos enim
putant despexisse mandatum legis. Alii
vero, nimium excessum ajunt usurpans
super infantes, ut videtur, imposuit, ut
adulti dissolventes legem irrevocabili
modo subjiçantur poenae severissimae.
Littera haec dicit. Ad mentem vero,
masculus in nobis apprime intellectus
est: hunc in octavo jubet circumcidi
propter rationem antea redditam, non
quoad aliam partem, sed carnem prae-
putii, symbolice notans eas quae in car-
ne postea sunt voluptates et impetus.
Quare et rationem legitimam inducit,
monens, quod intellectus, qui non sit
circumcisis expurgatusque ex carne,
carnisque vitiis, corrumpetur, et nequeat
salvari. Quod autem non de homine est
sermo, sed de intellectu sanitatem reci-
piente, in sequentibus dicit, *corrumpetur
anima illa*, non corpus humanum, *aut
homo*, sed anima et mens. Undenam?
de gente ait *sua*: gens enim universa in-
corrupta est; ergo ab incorruptibilitate
in corruptionem fertur pravus.

* purgata solemniter munere, ut exuat se passio-
nibus et vitiis, interibit. Non caro, inquit,
interibit, non homo: sed anima illa interibit,

* quia potuit salva fieri, si habuisset purgatio-
nem.

Ինչէր ասէ, Սարա ինչ քո ոչ իրենցի սարա,
այլ սարբա (կամ սառա) եղիցի անուն
նորա:

Cur dicit: Sara uxor tua non vocabitur
Sara, sed Sarra erit nomen ejus?

ԾԳ. Երբեք առանց յանգագանաց
ծաղր արասցեն զմիոյ տառին զյաւել-
լուած զհարիւրեկին. և իբրեւ զնովա-
ծիծաղեալ և խաղ արարեալ, առ յոչ
կամել 'ի ներքս յարդիւնս իրացն տալ
զինքեանս՝ և զճմարտութեանն զհետս
վարել: Վանդի այն՝ որ Թուի տառի
միոյ լինել յաւելուած, զբոլոր յար-
մարումն ծնաւ. փոխանակ սղի՝ մեծ, և
փոխանակ մասնաւորի՝ ընդհանրական,
և փոխանակ մահկանացուի՝ անմահա-
գոյն (կամ անմահականագոյն): Վանդի
'ի ձեռն միոյ հարիւրին (այսինքն Բ.
տառի ըստ յն.) կոչեցեալ Սարա,
Թարգմանեալ կոչի իշխանութիւն իմ. իսկ
որ 'ի ձեռն երկուցն է, իշխան (տիկին).
և զինչ զանազանեալ սուանձնանան
սղբա 'ի միմեանց, այցելի է: Հիս իմաւ
տութիւն և ողջմտութիւն և արդարու-
թիւն և արութիւն՝ իշխեն ինձ միայնոյ,
և են մահկանացուք. իսկ ապա ուրեմն
յորժամ մեռանիմ, մեռանին. իսկ այս
սոյն ինքն իսկ իմաստութիւնս իշխան
է. և սոյն ինքն նա արդարութիւն,
և իւրաքանչիւրոք այլոցն առաքինու-
թեանցն ոչ է իշխանական իմ, այլ նոյն
ինքն նա իշխան է և գլխոյ, անմահ
ինքն (կամ իմն) իշխանութիւն և Թա-
ղաւորութիւն: Տեսանեն զպարգեւին
զմեծութիւն. շրջեալ փոխեաց զմասնն

LIH. Rursum nonnulli ex insipienti-
bus derideant unius elementi appendi-
cem, puta centenarii (nam apud Gr.
R. ρ'. centum significat): quo ludentes
hallucinantur, ut nolentes interius meri-
tum rerum perspicere, veritatisque ve-
stigium tenere. Illud enim (elementum
r. ρ,) quod unius elementi additamen-
tum putatur esse, totam harmoniam ge-
nuit: pro tenui, magnum, et pro parti-
culari generale, et pro mortali immor-
tale prorsus. Quoniam¹ per unam r, vo-
cata Sara, interpretatur *Principatus
meus*; duo autem (rr, Sarra) *Princeps*
(mulier): quo ergo distinguantur haec
a se invicem, attendamus liceat. In me
sapientia (sive prudentia), integritas
(sive temperantia), justitia, et fortitu-
do, principatum usurpant in me solum,
et mortales sunt: proindeque moriente
me, moriuntur. Haec autem sapientia,
ipsa est ipse Princeps, et ipsa justitia
Princeps ipse, et unaquaeque virtutum
non est principalis mea, sed ipsa est
Domina Reginaque, immortalis monar-
chia ac regnum. Viden' domi magnitu-
dinem? Permutans convertit partem in
totum, speciem in genus, corruptibile
in incorruptum. Haec autem omnia
prius dispensantur propter futuram na-

¹ Ambr. ibid. 85. « Sarae quoque una addi-
tur littera, hoc est, R, ut vocaretur Sarra.
« Quod utique par est, ut in superioribus, non
« unius adjectione pensari litterae. Non enim
« munus Deo est una littera; sed virtus litterae
« quae exprimit muneris divini gratiam. Sara
« enim dicitur ἀρχή μου, hoc est, potestas mea,
« vel principatus mei initium, vel regis. Sarra
« Graece dicitur ἀρχουσα, Latine, quae regat.
« Illa mortalis, ista immortalis: illa specialis, is-
« ta generalis. Est namque in me prudentia, in
« me castimonia, in me virtus, in me justitia,
« in me solum regunt, et mihi dominantur, et sunt

« mortales. Moriente enim me, solvuntur et mo-
« riuntur etiam illa. Quae autem prudentia ge-
« neraliter dicitur, quae castimonia, quae forti-
« tudo, caeteraeque virtutes principales, sed ge-
« neraliter principales, et reginae quaedam im-
« mortales, in his potestas est, immortale illud
« principale, sicut est regina Ecclesia quae non
« in me unum, sed universos regat. Ergo speciem
« in genus, partem in universitatem, corrupti-
« bilitatem in incorruptibilitatem conversam vi-
« demus... Ideoque his praecedentibus... re-
« quiratur generatio, et ille perfectae partus ju-
« cunditatis, cujus nomen est Isaac ».

ի բոլորն, և զտեսիլն ի սեռն, և զապականացուն յանապականն: Եւ այսք ամենեքին յառաջագոյն մատակարարեալ լինին յազաքս լինելութեան ծննդեանն՝ կատարելագոյն բերկրութեանց խնդրութեանն, որոյ անունն է իսահակ:

Եւ որքէն ասէ, Տայ թեղ ի նմանէ մտխառն. և որքէն թեղ զնա. և եղիցի յաղինս, և խաբարս հիշատակայ ի նմանէ եղիցին:

Եւ. Ապարտ է խնդրել՝ զի յորնակիլ ասաց մտխառն՝ միայնոյ և սիրելոյ որդւոյ իւրեանց. քանզի ակնարկութիւնն ի ծնունդան նորա է, յորոց ազնիւքն և թաքաւորք: Դառաք այդ է: Իսկ առ ի միտս, յորժամ ոգին զայն՝ որ մամաւորն է, ունի առաքինութիւն՝ զգուշնաբեայ և զմահականացուն, դեռ ևս ամուլ է. իսկ յորմէհետէ յանձնոյն և յանապականացուն մասն ընկալաւ, սկսաւ յղենալ և ծնանել ազանց զանազանութիւնս այլ ամենեցուն որոց: Իսկ անգի իւրաքանչիւրոք յանմահից առաքինութեանցն կամաւոր օրէն ունի՝ ամենաբազումն, որք ազանց նմանութիւն բերեն և թաքաւորութեանց. քանզի թաքաւորական իւրքն առաքինութիւն, և առաքինութեանն ծնունդք. յառաջագոյն առնեալք ի բնութենէ՝ զինչ իշխանակամօքն է, և անծառայելին:

Եւ որքէն ասէրպէս ասիս ի վերայ դիմաց. Եւ ծիծաղեցաւ:

Եւ. Իրկութեամբ յայտնեալ լինին յանկանելոյ ի վերայ դիմաց. մի՞ երկրպագութիւնն, վասն առաւելութեանն անձայնոյ հիացման. և միւսն ևս՝ որ միտ

tivitatem laetitiae cunctis gaudiis perfectioris, cuius nomen est Isaac.

Quare dicit; Ex ea dabo tibi pueros¹, et benedicam illum, eritque in gentes, et reges gentium ex eo erunt?

LIV. Vix oportet quaerere, quod in plurali dixerit *pueros* unicum dilectumque filium eorum; intentio enim fertur in soboles ejus unde gentes regesque (orientur). Littera huc pertinet. Ad mentem vero, quando anima illam, quae particularis est, habet virtutem exiguam ac mortalem, adhuc sterilis est; ex quo autem a divina incorruptaque partem acquisivit, coepit concipere et parere varietates gentium, caeterorum nempe sanctorum universorum. Nam unaquaeque immortalium virtutum voluntarias habet leges quamplurimas, quae gentium praesefereunt similitudinem, et regnorum. Regiae enim res sunt virtus, virtutisque generationes, praedoctae a natura, quidnam principatu gaudeat, et nesciat statum servilem.

Quare Abraham procidit super faciem suam, et risit?

XV. Duo manifestantur ex casu super faciem; unum, actus adorationis propter excessum divinae ecstaseos; alterum, quod conveniens est ac aequale

¹ Ambr. ibid. 86. "Non enim dubitantis hic risus, sed credentis fuit. Simul quia cadunt ante Deum omnia, et mutantur et transcunt; sola illa immutabilis stat semper sub tantia u."

¹ Ita legit Philo constanter, ut patet ex sequentibus, quamquam scriptura singulariter dixerit *puerum*, vel *filium*, atque ipse Philo adiunxerit singulari numero, et benedicam illum, etc.

տասաներորդում հասակին, յորժամ արուն սերմն առնուլ սկսանի, և իգին հոսել դաշտանութիւնքն, փեսայ և հարսն թլփատեն: Իսկ տէրունեան օրէնսդիրն 'ի վերայ արուաց միայն կարգեաց եղ թլփատութիւն, վասն բազում իրաց. որ է նախ առաջին, հեշտանայ և առաւել կամի զամնամութիւն այր քան զկին, և պատրաստագոյն է. վասն որոյ յիրաւի զկինն եթող, և զառն զաւելորդ զյարձակմունս արգել նշանակաւ թլփատութեան: Երկրորդ՝ զի կնոջն նիւթն 'ի մնացելոց (կամ նիւթ իմն անցելոց) դաշտանիցն մատուցի (կամ մատուցէ) ծնիցելուն, իսկ այրն զարուեստն և զպառճառ. արդ վասն զի աւելի և հարկաւորագոյն 'ի լինելութիւն ծննդոյ այրն մատուցանէ, արժանապէս զհպարտութիւն նորա արգել՝ առակելով թլփատութեամբն. իսկ նիւթականն իբրու զի անշուշ է, ամպարհաւաճութիւն ոչ ընդունի. այս այսչափ է: Բայց պարտ է յետ այսորիկ և զայն գիտել. որք տեսանեն 'ի մեզ՝ է միտք. զսորա զաւելորդ զբուսուկսն հարկաւոր է 'ի բաց հատանել. և աւելորդ բուսուկք են մնտի կարծիք, և որ ըստ սոցայն ինչ լինի. ընդ թլփատեցելոյ մտացն՝ միայն զհարկաւորսն և զպիտանացուն կալելոյ, և որ ինչ միանգամ հպարտութիւն աճեցուցանէ՝ 'ի բաց հատանելոյ, ընդ նմա թլփատեալ լինին և աչք՝ իբրու թէ ոչ տեսանել:

» videlicet anno incipiat flagrare passio virilis, et
» seminarum menstrua sumant exordia. Legis au-
» tem lator aeternae signaculum circumcisionis
» carnalis in solis maribus exigit, eo quod ad
» mixtionis usum vir muliere vehementior sit; et
» ideo ipsius impetum infringere voluit circum-
» cisionis signaculo . . . Altiore autem interpre-
» tatione illud panditur, quod si mens purgata
» et circumcisa sit, exuta superfluis voluptatibus
» et cogitationibus restringit animam ad sui ca-

cimoquarto, quando mas incipit seminis usum gerere, et femina sanguinis eruptionem sentire, tam sponsum, quam sponsam circumcidunt. Dominicus autem Legislator super mares solum constituit circumcisionem multis de causis; quarum prima est, quod mas veneream sentit voluptatem ac optat matrimonium magis, quam femina: quam ob rem iure omissa femina, viri compescuit impetum superfluum sub signo circumcisionis. Secunda autem, ut materia feminae ex residuo sanguinis erupti exhibeatur nato, cujus artifex ac causa est mas: quia itaque magis necessarium in actu generationis vir praestat, merito coercuit ejus superbiam. per figuratam circumcisionem: materialis vero (causa feminina) ut inanimata non praefert ambitionem: hactenus haec. Caeterum posthac illud quoque notandum, quod visa praeditus in nobis intellectus est; hujus supervacanea germina necesse est abscindere; germina vero superflua sunt inanes opiniones, quaeque secundum illas aguntur; ita ut intellectus circumcisis sola necessaria utiliaque in se gerat; et quidquid superbiam crescere facit, abscindatur: quocum circumcidantur et oculi, quasi non videant.

» stimoniam, parisque sensibus infusam bonorum facit partuum generatricem u.

1 Sic Mas. A. et C. 'ի մնացելոյ. sed in marg. A. իմն անցելոյ. transeunte quopiam: ita legit et Gloss; unde exponendum duxit hoc modo: « դաշտանն՝ որ անցանէ. որպէս թէ նիւթ է առն սերմանն. իսկ այրն արուեստաւոր է || »
» sanguis transiens quasi materia est seminis
» (aut semini) viri, vir autem artifex est u.

Ինչէն ասէ, իր անուի ուրիշայ Եւրոպե-
ցի ամենայն արու :

*Cur dixit, Et puer octo dierum circumci-
detur, omne masculinum?*

ԻԸ. Օգտին հրամայե թլփատել.
նախ առաջին վասն հիւանդութեանց
Թողացուցին : Վսնդի գծուարագոյնն
և դժնեայ առ 'ի բժշկութիւն աստ' ու
րոց 'ի ծնոցն, հուր այնոցիկ' որոց
մաշկն ծածկէ բուսանի 'ի վերայ. իսկ
'ի թլփատելոյն զայնս' ոչ մերձենայ :
Իճդ եթէ եր հնար և յայլոց ևս խու-
սել աստից և հիւանդութեանց՝ յա-
պաւելով անդամ ինչ, և կամ մասն
ինչ 'ի մարմնոյս, որ 'ի բաց հատանե-
լով ոչինչ խափան լինէր ըստ մասանցն
գործաւորութեան, ոչ գիտացեալ մահ
կանացուի մարդոյս՝ յանմահութիւն փո-
խեցեալ լինէր : Եւ վասն զինասխախա-
մութեամբ հոգւոյ՝ անհիւանդութեամբ
Թլփատել կամ եղև, յայտ է, քանզի ոչ
հրեայք միայն, այլ և եգիպտացիք և ա-
րաբացիք և եթէովպացիք, և գրեթէ
որք միանգամ 'ի միջօրեայդ կողմ մերձ
յայրեցեալ գօտի գնահեալ են, Թլփա-
տին, իւր զինչ է պատճառն առաւել,
բայց եթէ 'ի տեղին ծեփուկն մանաւ
լանդ ամառանի զծննդանոցն վառ
շուրջ զիւրեաւ բակ ունելոյ մերթոյն
ծածկեալ՝ ջրանով զայրանայ և վերա-
ւորի. և զսա 'ի բաց հատանելով մեր-
կութեամբն զովանայ. և աստն 'ի բաց
մերձեալ հաւածի, յամս որոյ և ա-
ղանդ՝ որք 'ի սայլդ կողմ են, և որ
միանգամ բաշխեալ տուեալ է 'ի վի-
ճակ կողմանս երկրի առ 'ի հողմուտ
կողմանս, ոչ Թլփատին. քանզի Թու-
լացեալ և նոսաղագոյն եղեալ 'ի կող-
մանս յայնս արեգակնային ջերմու-
թեան, և այն որ ծնանի 'ի մերթ՝ յան

XLVII. Praeputium 'jabet circumci-
di; quod apprime quidem ob morbos fu-
turos permissum est. Difficilius enim est
sanari morbum in genitalibus, igne fere
comburens ea, quibus membrorum su-
pernascitur: quod tamen circumcisis vix
contingit. Et sane si fieri potuisset ut
aliae etiam infirmitates evitarentur am-
putando membrum aliquod, aut aliquam
corporis partem, ita ut abscissis illis non
impediretur operatio singularum par-
tium, nesciente mortali homine, in im-
mortalitatem transmutaretur. Quod au-
tem per curam animi providam, sine in-
firmitate circumcidi placuerit, liquet,
quoniam non Judaei soli, verum etiam
Aegyptii, et Arabes, et Aethiopes,
atque fere omnes in meridionali parte
prope ad zonam torridam habitantes cir-
cumciduntur. Quae ergo est ratio prae-
cipua? nisi quod in iis locis, maxime ae-
state, quum operculum genitalium cir-
cumtectum sit cute, ardet et conflagra-
tione vulneratur: quo tamen nudato
per circumcisionem, refocillatur, et mor-
bus depellitur. Propterea gentes sep-
trionales, caeteraeque quibus distributa
est sors partium terrae serenae, non cir-
cumciduntur; lenis enim est in illis par-
tibus, tum solaris calor, tum morbus ca-
loris in membranis membrorum. Judi-
cium firmum accipiat quisque et ex tem-
pore, quo magis accidit ille morbus:
nam hyeme numquam fit, sed pullulans
florescit aestate, et maturescit; amat e-
nim, (ut ita dicam,) tamquam ignis ar-

1 Ad verb. caudam.

դամոց 'ի ջերմութենէ ատեն: Եւ հաւ տառուն նշանակ առցէ որ զհաւատ բա նիս' և 'ի ժամանակէն, յորում մանաւանդ լինի ատեն. ձմերանի ոչ երբէք լինի. և բուսեալ ծաղկի ամարանի և հասանէ. քանզի սիրէ իմն իբրեւ հուր բուսանել 'ի մասունսն:

Երկրորդ՝ ոչ յաղագս առողջութեան միայն հինքն նախախնամութիւն հոգոյ մատուցին, այլ և յաղագս բազմամարդութեան, տեսանելով զբնութիւնն կենդանի, և առաւել մարդասէր. արդ զիտէին իբրու իմաստունք՝ վասն որոյ 'ի մորթոյն 'ի գոգան սերմն հեղեալ՝ բազում անգամ դէպ լինի և անբեղուն լինել ցնդեալ. ապա եթէ ոչինչ գտցի՝ որ խափանեալ արգելցէ զնա, յիւր ըմբռնելի վայրսն հասանել յաջողեսցի. վասն որոյ և ազանց որք միանգամ թլփատին՝ առ 'ի բազմամարդութիւն կարի յոյժ աճեցին: Իսկ մեր օրէնսդէրն՝ և որ զհետն գայ ընդ միտ ածելով զի տացեալ՝ անդէն վաղվաղակի հրաժարեցոյց, մանկանց թլփատութիւն՝ 'ի նոյն միտս հայելով, յոր և թլփատութիւն և կամքն էին՝ բազմամարդութիւն: Աման որոյ և ինձ թուի եգիպտացիքն յերկրորդ եօթներեկի ամացն՝ յորժամ առ 'ի ծնելութիւն տափանք բաղձանացն սկսանին, դէպ լինել թրլփատել յաղագս բազմամարդութեան լինել թլփատութեանն առական: Իայց կարի յոյժ լաւ և նախախնամագոյն եղև մերն 'ի վերայ մանկանց որոշել զնել զթլփատութիւնն. քանզի կատարեալն դանդաղեացի թերևս յերկիւղէ, իբրու զի անձնիշխան է, գործել զօրինաւորն:

Երրորդ յաղագս մաքրութեան ասէ և 'ի տերունիս նուիրացն. քանզի որք 'ի ներքս մտանեն 'ի մեհենիցն բակս, լողանօք և շրջացանութեամբ մաքրին:

dere in illis partibus.

Secundo non solum propter sanitatem majores curam hanc diligenter adhibere, sed etiam propter multiplicationem humani generis, videntes naturam vivacem, et nimis amantem humanitatis (adaugendae). Noverant itaque sicut sapientes, quomodo in sinum membranae fusum semen saepe saepius dispergi et infructum esse soleat; quod si nihil occurrat obstaculi, in sibi competentem situm pervenire facile posset. Quam ob rem et gentes circumcisionis usum habentes in populationem magnam nimium accreverunt. Legislator autem noster etiam consequentiam perpendens citius fieri monuit infantium circumcisionem, eandem intentionem circumcisionis ob populationem attendens¹. Ideo sane, ut mihi videtur, Aegyptii quoque his septimo aetatis anno, quo ad generationem cupiditas ferri incipit, convenire circumcidere designarunt in favorem populationis. Verum tamen melius ac diligentius fuit apud nos super infantes decernere circumcisionem: quoniam adultus fortasse moram gessisset ob metum, eo quod libero gaudeat arbitrio, ad operanda legitima.

Tertio propter munditiam dicit et in sacris oblationibus²; etenim qui ingrediuntur in templorum atria, per ablutiones et aspersiones mundantur. Aegy-

1. Obscurus erat locus, ita ut transmutatis punctis, aliter atque aliter verti poterat: sed in-

tegritas sententiae eadem servatur.

2 Vel, et oblationem in sacris locis.

Լքիլատացիքն և զբոլորն գերծուն ըզմարմինն, որ ծածկէ և ստուերացուցանէ մազն զմարմինն, պայծառ և ՚ի սոսկ սակս երևելոյ. բայց ոչ փոքր ինչ օգուտ է ՚ի մաքրութիւն մարմնոյն թլփատութիւն, յորմէ գարշեցեալ ոք՝ յորժամ տեսանէ՝ որպէս և է:

Չորրորդ երկուք են ՚ի մեզ ծնականք, յոգևոյ և ՚ի մարմնի. և իմացուածք՝ ոգւոյ ծնական, և մարմնոյ՝ որք ՚ի մարմնոյն են. արդ կամեցան առաջինքն իմացուածոցն ծնականազունաւ սրտին՝ զմարմնոյն զծնականն նմանեցուցանել. և ոչինչ այսպէս նմանագոյն է այլում իմիք՝ որպէս սրտի թլփատութեան. իսկ են սղբա գործեցեալքն հռչակեալք յազգաւ այսորիկ զոր խնդրեմքս պատճառք. բայց զնշանականագոյնն որ բան ունին յինքեանս՝ ասելի է:

(1) Թլփատութիւն մարմնոյն՝ նշանակգուլ ասեն, իբրու թէ պարտ է զաւելորդսն և զյուրովն ՚ի բաց հատանել զքանկութիւնսն, ժուժկալութիւն համբերութեան կրօնից թեւեղելով. քանզի որպէս աւելորդ է ՚ի ծնունդէ՝ լուծեան մարմն պոլոյն, և քնասակար զան այնորիկ որ լինի ՚ի վերայ իսկ հաւր ախտ, այսպէս և յուրացեալ ցանկութիւնն՝ աւելորդ է, միտքն և քնասակար. աւելորդ, զի ոչ անհրաժեշտ պատճառք են մարմնոյն ոգւոյ. իսկ ՚ի ձեռն մեծ ցանկութեանցն առաւել է զայլն ևս արժանի բաց հատանել ցանկութիւնս. և մեծ՝ ամուսնութեանն է առ էգն արուին. վասն զի և մեծ իրաց ոկիղն առնէ լինելութեան ծննդոյ. և մեծ ցանկութիւն գործէ առ ՚ի ծնունդս՝ ծնողացն. քանզի բնական իմն է առ այսորիկ կաթոլին լինել և խանդաղատել. իսկ առակէ ոչ միայն ցանկութեանց յուրացեալ զի բաց հատումն (կամ հատումն), այլ և զհպարտութեան՝ և մե-

ptii porro et totum radunt corpus, auferentes pilos tegentes obscurantesque corpora, ut candidi omnino appareant: verum non modicum iuvat ad munditiam pellis circumcisio, alias abhorreret quisquam, quando vidisset, sicut in se est.

Quarto, duo sunt in nobis generativa, in anima, et in corpore: generativum animae intellectio, et corporis instrumentum corporeum. Voluerunt itaque antiqui ad imitationem intellectio- nis, quae magis est generativum cordis, referre generativum corporis: et revera nulli ita similis reperitur, quam circumcisioni cordis. Haec ergo sunt reipsa facta, sicut celebratae rationes rerum quaesitarum; verum de habentibus symbola majora, quae certam praeserunt rationem, dicendum est.

Circumcisio itaque pellis symbolum esse dicitur, quasi vero oporteat superfluas excessivasque abscidere cupiditates, continentiae religionis studendo: nam quemadmodum ad generationem superflua est pellis praeputii, unaque civa ob morbum ignis in ea ardentis, sic etiam copia cupiditatis tam supervacanea est, quam pernicio: Supervacanea, quia non est res necessaria; et pernicio, quia morborum causa est corporis et animae. Per cupiditatem autem majorem monet abscidendas esse ceteras quoque cupiditates. Major autem dicitur illa, quae respicit matrimonium maris cum femina; quoniam et magnae rei initium facit, generationis videlicet, magnumque desiderium operatur in genitoribus pro genituris: naturale enim est erga proles affici charitate ac blamdi. Monet itaque non solum cupiditates excessivas abscidere, sed etiam superbiam, ut magnam malitiam, eamque connutritam. Namque superbia, ut majorum fert sermo, est retentio et com-

ծի չարին և՛ աննդակցին : Եւ հարտութիւն՝ որպէս նախնեացն բան է, կասուին և ընդ ոտս անկանել է առաջատուութեան . քանզի որ կարծէ, և լաւութիւն իւր առնու յանձն՝ կարծելով թէ է, պատճառ՝ ի մէջ ըմբռնեալ : Ու սուցանէ բնականագոյն զայնոսիկ՝ որք կարծեն, թէ պատճառք են լինելու թեան ծննդեանն, և ոչ զմիտն յառեալ կարկառեցեն առ ի տես ծնողին բոլորեցուն . քանզի նա անշուշտ և ճշմարիտ և անսուտ հայր է . իսկ մեք որ ասիմք ծնող, գործիք ի պէտս սպասաւորութեան ծննդեան եղեալ : Վնագի որպէս ի հրաշսնմանութեան՝ ամենեքին որ տեսանին (կամ տեսանեն), անշունչք . իսկ որ զջիւնս պնդէ, անտեսանելի է . որոց պատճառ լինի կալուածոց և շարժման տեսանելեացն . նոյնօրինակ ի մշտնջնաւոր և յանտեսանելի վայրէ ձգէ զզօրութիւնն արարիչն բոլորեցուն . իսկ մեք իբրու հրաշք ջլապրնդեալք՝ առ այն, որ անկ է մեզ սերմն և ծնունդ լինելութեան : Իայց եթէ և զսիքդ (կամ զսրինգդ) կարծիցեմք ի ձեռն ինքեան հնչեալ, այլ ոչ յաբուեստագիտէն բաշխեցեալ առ ի յարմարութեան ծնունդ, որով գործին ի սպասաւորութիւն և ի պէտս հարկաւորս կառուցաւ :

1 Vel ita: quoniam qui putat melius se habere, recusat aliud; sive ut Gloss. ait, * Որ կարծէ՝ թէ ես լաւ եմ, ոչ յանձն առնու ի յայլ լաւէ ուսանել . նոյնպէս եթէ որ կարծիցէ, թէ ես եմ պատճառ ծննդեան, սուտ է ||, * Qui se putat meliorem esse, recusat ab altero meliore edoceri; similiter si quis putet se causam esse generationis, falsus est .

2 Հրաշք նմանութիւն, sicut et infra, իբրու

pes profectionis; quoniam et illam, quam ratam habebat, probitatem, non vult praeferre¹, putans se sufficientem interesse causam. Porro magis naturalius instruit eos, qui se causam generationis existimant, vix animum referentes ad videndum genitorem universorum: ipse enim est verus ac verax Pater; nos autem qui genitores dicimur, instrumenta sumus ad serviendum generationi. Quoniam sicut in mira similitudine² omnia, quae videntur (vel vident), inanimata sunt; quod vero nervos corroborat, invisibile quidem est, ipsum tamen causa existit virtutis motusque visus: simili modo ex sempiterno invisibilique spatio extendit virtutes conditor universorum, nos autem tamquam miracula nervis corroboramur ad id, quod ad nos attinet, semen et generationem: nisi velimus etiam fistulam³ putare per se flatam esse, non vero ab artifice distributam ad harmoniae productionem, qua instrumentum in servitium ac opus necessarium fuit constructum.

Հրաշք ջլապրնդեալք . incertam fert sententiam.

3 Pro սիք, lego սրինգ . alias, nullum sensum daret auram dicere ad verbum. Quamobrem et Gloss. novam excogitavit sententiam, accipiens id հնչեալ, tamquam շնչեալ, cum dixerit: * կենդանական զօրութիւնն որ ի սերմն կայ, կարծես թէ ի քէն է ||, * vitalem virtutem in semine existentem putas a te esse: quod tamen non patitur sequens dictum auctoris.

Ինչէր յաւերտութեամբ առաջիկայ
Բիւնն հրամայէ :

*Cur octavo die circumcisionem jubet
(feri)?*

ԽԲ. Ութերորդն բազում ցուցանէ
գեղեցկութիւնս : Եւ զի նախ առաջին
քուեայ : Եւ երկրորդ՝ զի ամենայն
ուրեք հանգիստի զտեսակն յինքեան պա-
րունակէ . քանզի երկայնութիւն և լայ-
նութիւն և խորութիւն , որք զոյգ են
միմեանց , առաջին ութերեակն ցուցա-
նէ : Եւ երկրորդ՝ շարագրութիւն ութերե-
կին համաբանութիւն ծնանի զերեսուն
և զվեց թիւն . քանզի համաբանութիւն
զնա պիթագորականքն կոչեն . վասն զի
'ի նմա յառաջնում աւելորդքն ընդ
դարմն համաբանեցին : Վասնզի քառքն
մի ըստ միոջն 'ի միակէն աւելորդք ,
և յերկակէն դարիւքն ըսուն և կա-
տարեն զերեսուն և զվեցն . և կոչաւոր
են այսորիկ , ւն . ք . Ե . Զ , լինի ԺԳ . և
դարքն այսորիկ , ք . ք . Զ . Զ . լինին . Դ .
և երկուցունց շարագրութիւնն լցեալ
կատարէ զերեսուն և զվեցն՝ զծննդաւ
կանադոյն արդարեւ զթիւ . Վասնզի չա-
րեքանկիւնի է , կողմն ունելով վեց ե-
րեակ՝ զառաջին զդարախճառն . ու
ստուգաբանապէս ոմանք կոչեն յարմար
թիւն կամ ամուսնութիւն . զոր
վար առեալ բոլորեցուն արարին՝ զո-
ճեայ զաշխարհս . որպէս սուրբ և զբա-
շխարհն մովթիսեան պատմէ : Եւ երկրորդ
ութերեակն տեսիլ ծնանի զվաթսուն և
զոյր , որ է առաջին քուեայ՝ միանգա-
մայն և չորեքանկիւնի , յարացոյց ան-
մարմոյ և իմասնալոյ և անտեսանելոյ ,
և մարմնականի էութեանն . անմարմին՝
ըստ չորեքանկիւնոյն 'ի վերայ երեսուն
ծնանելով . Եւսկ մարմնականին՝ ըստ
քուեկն հաստատութիւն կատարելով .
նիւրեւորդ՝ զաշխարհից է յաւերտակու-
սին Եւթերեակն . քանզի մասունքն շա-
րագրեալք ութին ըսու կատարէ զեթ-
ներորդն . քանզի է կէսն՝ չորք . չոր-
րորդն՝ երկու . ութերորդն՝ մի . որոյ
շարագրութիւնն Եթին է : Եւ երկրորդ՝

XLIX. Octavus numerus multos prae-
sefert decore . Primum namque cubus
est . Secundo, quia ubique aequalitatis
ideam in se continet, quia longitudo et
latitudo profunditasque, quae aequales
sibi invicem sunt, per primum octavum
indicantur . Tertio, compositio octavi
homologiam parit, numerum videlicet
triginta sex, quem homologiam Pytha-
gorici appellarunt, quoniam in ipso pri-
mum superaddita (sc. imparia) cum
paribus convenerunt . Siquidem quatuor
singillatim ab unitate superaddita (im-
paria), et a duo per paria, peragunt il-
lud triginta sex . Imparia autem ista
sunt: I. III. V. VII. quae constituunt XVI.
paria vero haec, II. IV. VI. VIII. quae
fiunt XX. amborum itaque compositio
perficit triginta et sex, fertilior pro-
fecto numerum . Quoniam quadrangu-
lus est, latus habens sextarium, pri-
mum parimpar, quod veracissime qui-
dam vocant harmoniam, vel matrimo-
nium: quoque usus conditor universus
operatus est mundum, sicut sanctus
mirabilisque liber Mosaicus refert. Quar-
to, octavi idea parit sexaginta quatuor,
quod est primus cubus, unaque quadrang-
ulum, typus incorporeae, intelligibilis
invisibilisque substantiae, ac corporeae:
incorporalis, juxta quadrangulum parens
superficiem; corporalis vero, juxta cu-
bum stereoma perficiens . Quinto, quia
gnatum est semper virginis septem, par-
tes enim octavi perficiunt septem: quia
dimidium est quatuor, quarta pars duo,
Octava unum, quorum summa est se-
ptem . Sexto, octavi virtus est sexagin-
ta quatuor, quod dicimus numerum pri-
mum, cubum, ac quadrangulum . Sep-
timo, ab unitate singillatim per duplicia
haec, I. II. IV. VIII. XVI. XXXII. constat

ու թերեկին զօրու թիւնն է վաթսուն և
 չորքն . զոր ասեմք թիւ առաջին , որ է
 քուեայ՝ միանգամայն և չորեքանկիւ-
 նի : Եւ թնեորդ՝ է 'ի միակէն միւստ
 միոջէ 'ի կրկնակաց յայսցանէ , ւն . ք .
 Դ . Ը . Ժ . Լ . Ժ . Լինին . Կի . Ունի և այլս
 աւելի զօրու թիւնս ու թերեակն , յա-
 ղագս որոյ յայլն ասացաք . բայց այժմ
 խնդրեցելոյն զճահ և զյարմարական
 պատճառսն հատուցանել է , որք կախին
 զհիմնարկելոցս :

Իայց ասելի է զայն առաջին : Իցս այս որում հրամանն տուաւ Թլփատել յութերորդում, կոչի քաղղէարէն Խաբայէ, և հայերէն՝ Տէսեալ զԹ : Կամի՝ Թէ մասն կալցի և բուն արդարոցն, և որ ըստ ընտրութեանն է, և ըստ լինելութեան բանին, 'ի ձեռն առաջնոյ եօթնեկին՝ որ յետ լինելութեան իսկ անդէն է . զոր ծնօղն և արարիչն տօն ծնելութեան յայտնի երեւեցոյց աշխարհիս, կատարեալ զնա 'ի վեցերեկին : Իսկ այն որ ըստ ընտրութեան է, 'ի ձեռն ութերեկին, որ է երկրորդ եօթնեկին սկիզբն . որպէս ութերեակն՝ եօթներեակ է, և մի, այսպէս զարդարեալ ազգն միշտ ակզգ է, և զայն ևս 'ի վերայ ընկալեալ՝ որ բնութեամբն ընտրեալ է, և ըստ կամաց և բարուց հօրն : Երկրորդ՝ ութերեակն ամենայն աւստեք զհանգիստութիւնն զեկուցանէ, զանջատուածսն զամենեւին զոյգս ցուցանելով, որպէս ասացաւ, երկայնութիւն և լայնութեան և խորութեան : ( ) ուգութիւն՝ արդարութիւն ծնաւ . յորմէ յանդիման առաջի կացուցանէ, զի անծասէր ազգն զուգութեամբ և արդարութեամբ զարդարեալ է, և 'ի ժառանգութիւն մատուցեալ : Երրորդ՝ ոչ միայն զուգութեան լրականին ըստ անջատմանց ամենեցուն՝ որ է օր (սահման), այլև առաջին, վասն զի առա-

LXIV. Habet caeteras quoque ampliores virtutes numerus octavus, de quo alias diximus; praesenti tamen quaestioni congruam rationem reddere lubet dependentem ex jam fundatis.

Verum illud primum est dicendum. Gens ista, cui in mandatis datum est circumcidi octavo (die), vocatur lingua Chaldaica *Israel*, hoc est, *videns Dei*. Vult ergo (primum), ut particeps sit tum propriorum justorum, tum eorum qui secundum electionem, et secundum Geneseos (sive creationis) rationem, per primum quidem sextum, quod illico creationem sequutum est; illud nimirum Genitor et Creator festum generationis evidenter monstravit mundo (vel mundi), perficiens illum in sexto (die). Alterum vero, quod secundum electionem est, per octavum, quod est secundi septimi principium; sicut octavum est septimum et unum, sic ornata gens semper est gens, illud quoque supra recipiens, quod per naturam electa sit, et secundum placitum Patris. Secundo, octavum undique paritatem indicat, cunctas separationes aequales monstrans, ut dictum est, longitudinis, latitudinis, et profunditatis. Aequalitas autem aequitatem justitiae peperit: quo manifestat, quod amatrix Dei gens aequitate sive justitia adornata est, et in possessionem provecta. Tertio, non solum completae aequitatis juxta omnes dimensiones est mensura¹, sed etiam primum: primus enim cubus est; quo-

1 Pro mensura, Codd. habent *or*, *or. sc. dies*. Si ergo firma est lectio, vox erit Gr. *ἄρος*.
terminus, limes.

Յին բւեայ է. քանզի ութերորդն՝ և նա
հանգիտութիւն զեկուցանելով, երկ-
րորդ, այլ ոչ առաջին՝ հասաւ դասու-
կարդի: Երրորդ նշանակաւ առակէ, զի ա-
ռաջին զսա աղգ է զուգութիւն և ար-
դարութիւն բուն վերին և ծայր յար-
մարեալ է. և նախառաջին մարդկային
աղգին, ոչ լինելութեան ծննդեամբ և
ժամանակաւ, այլ առաքինութեան նա-
խապատուութեամբ, բնակից եղեալ
իբրեւ մասն իմն միաւորեալ արդարն և
զոյզն: Երրորդ՝ իբրեւ զի չորս են
տարերթ՝ երկրի, և ջրոյ, և օդոյ, և հրոյ
ձեւ, հարն հասաւ համանունակին հրա-
ձեւի. իսկ օդն զուգութիւնսն, և ջուր
զքանանիստն, և երկիր զքուեայն: Եր-
րորդ աղցաւոր համարեցաւ, այն որ հան-
դերձեալն էր երկրի քաջ և առաքինի
մարդկան աղգն լինել, մասն ընդունել
թուոյ քուականի. ըստ որում և առ-
հասարակ ամենայն ձեւացաւ երկիր. և
մասն ընդունելի ծնականին մասունս.
Վասն զի և բնութիւն երկրի ծնականաւ
բոլորն է և արդաւանդ, զատու և որոշեալ
տեսակս ամենայն կենդանեաց և տնայ
ի վեր տուեալ:

Եւ երբ զընթացին և զարեւոտինս
Եւստի:

niam octavus quidem numerus paritatem
indicat, secundum tamen, non primum
sortitus est ordinem. Symbolice itaque
figurat, quod primam istam gentem, et
aequitatem ac justitiam proprie supre-
mam summamque adaptaverit, atque
primam humani generis, non creationis
genitura vel tempore, sed dignitate vir-
tutis, ac si connaturalis pars sit unita
justitia cum paritate. Quarto quando-
quidem quatuor sunt elementa, terrae,
aquae, aeris, et ignis species, ignis figu-
ram sortitus est homonymam pyrami-
dem; aer autem octosedem, aqua vigin-
tisedem, et terra cubum. Necesse ita-
que censuit terram, quae sors erat futu-
ra virtute praedictorum hominum gene-
ris, participare numerum cubicum, si-
cut et universa figurata est terra; et
pars sua receptans geniturae partes,
quia et natura terrae fertilis est nimis,
varias separatasque species producens
omnium animalium plantarumque.

Quare tam vernaculos quam emptitios cir-
cumcidi jubet?

1. Littera manifesta est; oportet
nim et ministros imitari dominum
propter necessarium opus servitiumque
tae. Ad mentem vero, vernaculae
doles sunt, quae natura ipsa moventur;
emptitiae, quae verbo et doctrina in-
me
lius verti possunt. Utraque istarum opus
habet, ut plantarum more purgetur
et
putetur, ad propriae ac fructiferae par-
tis constantiam: fertiles enim multa pa-

» riae; ne evagentur ut sterilia sarmenta, et
» obumbrent inutilia fructuosus... Nam et im-
» geniosi multa pariunt, quae utile est circum-
» cidere; et qui doctrinam diligentia adsecuti
» sunt, videre in se debent inscientiam.

1 Ad verb. circumcidit.

2 Ambr. Lib. 11. n. 79. » Vernaculi sunt
» motus naturales: pretio emti, ratione et doctri-
» na acquisiti. Egent autem et illi et hi, tam-
» quam virgulta, purgatione, et incisione luxu-

տուզն բերել կարէ՛ 'ի տեւութիւնս. քան
զի քաջաբոյսն բազումն ծնանին աւել-
լորդս քաջաբերութեամբք. զորս 'ի
բաց հատանել օգուտ է. իսկ որք ու-
սանին 'ի վարդապետացն, զանուամեռ-
ութիւն 'ի բաց գերծուն :

Օ քննէ է, ի՞նչ էրդ իսկապէս 'ի վերայ
հարմար քերոյ :

ԾԱ. Այսմի՛ ոչ միայն օգուտ առնել
առաքինւոյն, այլ հանդերձ ողբոյն՝ և
'ի մարմնոյն վերայ անձային բան կացու-
ցեալ իբրու բժիշկնորա եղեալ : Որում
հոգեղիցի թլփատել և զտեսանելեացն
և զլսելեաց, զճաշակելեաց, զհոտոտե-
լեաց, և զջաշակելեաց, և զճայնարանի
գործին, և զծնականին՝ զյուրվացեալ
և զմասակար յարձակմունսն, և զբո-
լոր մարմնոյն, յորում հեշտանալն է 'ի
ցանկութիւնս, և ցաւել :

Ինչէ՛ր 'ի վերայ արդար որչեալ հասնէ հա-
կո՞րաբարան՝ աւելլ. ինչեւոր արտն՝
որ ոչ ինչապէս զմարմն անինչաբարութեանն
յոթերորդում առաք, ապախեցի ոգին
այն յապգէ իւրի :

ԾԲ. Այնչ ահամայցն պարտաւորս
ցուցանեն օրէնք, յորժամ և այնմ որ

riunt superflua propter fertilitatem, quae
abscidi expedit; qui vero edocentur a
doctoribus, inscientiam amputant.

Quid est, Eritque testamentum (vel pa-
ctum) meum in carne vestra?

II. Vult non solum prodesse homini
virtute ornato¹; sed una cum anima su-
per corpus etiam praeesse verbum divi-
num, tamquam medicus ejus factus. Cui
curae sit circumcidere excessus visus et
auditus, gustusque et odoratus et ta-
ctus, necnon instrumenti vocis edendae,
atque genitalium impetus redundantes
nocivosque, sicut et totius corporis, quo
peragitur tum delectari in cupiditati-
bus, tum dolore affici².

Quare de infante decidit sententiam mor-
tis, dicens: Masculus non circumcisis,
qui non circumciderit (Gr. non circum-
cidetur) carnem praeputii sui octavo
die, corrumpetur³ anima illa de ge-
nere suo?

III. De nullo involuntario reum de-
clarat lex⁴, quum et illi, qui involunta-

1 Ambr. ibid. 82. « Forsitan referatur hoc
« loco, quomodo spiritalem dicis circumcisio-
« nem, cum oraculum dicat: Erit testamentum
« circumcisionis in carne vestra. Quasi vero
« animae solius, et non passionum corporis exi-
« gatur temperantia. Nam et visus, et auditus,
« et odoris, et gustus, et tactus, et vocis ipsius
« quaeritur quaedam castimonia. . . Oportet er-
« go ut omnium sensuum acuta sit moderatio;
« ne aut impetus in vitium trahat, aut nimietas
« laedat, aut mora offensionis sit ».

2 Vel sine puncto sic: cui vel ipsum delectari
in cupiditatibus dolore affici est.

3 Sive juxta Genes. xvii. 14. εἰς ὁλοθρῶς ἀπο-
θνήσκει, ἀποθνήσκει, deperdatur, vel interibit.

4 Ambr. ibid. 83. « Grave enim putatur quod
« infanti octo dierum negligentia parentum frau-

« di esset futura, ita ut interiret anima ejus;
« cum ipsa lex etiam homicidae, qui tamen non
« voluntarium facinus necandi hominis impleve-
« rit, civitates praescripserit, ad quas confu-
« giendo mereatur sanguinis impunitatem . . .
« Nisi forte putent aliqui, quia in morte filii
« gravius puniuntur parentes . . . Aliqui putant
« quod de parente dicat exterminando, quod ejus
« intereat anima, non parvuli. Sed valde ambi-
« guum est . . . Alii graviora parentibus vel si-
« lentio minitantem putant Dominum Deum, quo
« plus timeant majores, quando nec infanti par-
« citur. (84.) Mihi autem satis liquido patet
« dictum de uniuscujusque mente. Diximus enim
« masculi nomine mentem significari . . . Ergo
« haec ratio est, quod omnis mens, quae non
« fuerit circumcisa a superfluis corporalibus, et

զականց սպանուին գործէ՝ թողութիւն առնէ, քաղաքս որոշեալս՝ յորս փախիցէ՝ դտանելով զգողութիւն. քանզի լինի նուիրեալ և անզերծ ապաստանեալ անդր, յորմէ ոչ դիշխանութիւն ունի հանել ի բաց, և վարել յատեանս դատաստանի: Իսկ յութեորդում աւուրն յետ ծննդեանն մանուկն եթէ ոչ թլփատի, զինչ մեղանչէ. մինչ զի և մահ պատիժ պատուհասի հասուցանել: Եւ դո՞ւսմանք ասացեն. ակն արկանէ մեկնութեանդ օրինակ ի ծնողսն. քանզի զնոսա կարծէ քամահել զհրամանօք օրինացն: Իայց ոմանք, եթէ յոյժ առաւելութեամբ վարեցեալ ի վերայ մանկանցն, որպէս թուի, սաստեաց, զի կատարելոցն՝ որք լուծանեն և քակտեն զօրէնս, առանց ապաշխարութեան և հրաժեշտի ի վերայ ածեալ լինի պատիժ պատուհասի: Դառդ այդ է. Իսկ առ ի միտս, աւուրն ի մեղ առաւելապէս միտքն են. զսա յութեորդին հրամայէ թլփատել վասն այնր, զոր յառաջագոյն հատուցին պատճառս, ոչ այլ ինչ մասն, այլ զմարմին պոչոյն, նշանակաւ զայնս՝ ի մարմին յետոյ լինին հեշտ ցանկութեամբ և յարձակմունք. վասն որոյ բան օրինաւ որ ի վերայ դնէ՝ ազդելով մարմնի որ ոչն է թլփատեալ միտքն, քանզի որ ոչն է արբեալ ի մարմնոյն և ի ձեռն մարմնոյն աստքն լինին, ապա կանեցի՝ ասցէլ ոչ կարացեալ Նա զի ոչ յառաջս մարդոյ է բանս, այլ յազազմտաց՝ ընդունի առողջութիւն, յետոյ ասէ, ապականեցի ոգին այն. ոչ մարդկային մարմնն և կամ մարդ, այլ ոգի է միտք. Նա ուստի. յապէ ասէ Իսրայէլ. քանզի ամենայն ազգն անապական է. ապա ուրեմն յանապականութեան յապառք ամենութիւն ածեալ լինի վատթարն:

riam perpetraverit occisionem, veniam facit, civitatibus distinctis, in quas fugiat ad inveniendam securitatem; sacratu enim ac immunis redditur, qui illuc profugit, unde nemo facultatem habet educendi citandique in tribunal iudicii. Octavo igitur die post nativitatem puer si non circumcidetur, quid ipse peccabit, ut poenam mortis quoque luere teneatur? Dixerint itaque aliqui, formam edicti annuere parentes ipsos, illos enim putant despexisse mandatum legis. Alii vero, nimium excessum ajunt usurpans super infantes, ut videtur, imposuit, ut adulti dissolventes legem irrevocabili modo subjiciantur poenae severissimae. Littera haec dicit. Ad mentem vero, masculus in nobis apprime intellectus est: hunc in octavo jubet circumcidi propter rationem autem redditam, non quoad aliam partem, sed carnem praeputii, symbolice notans eas quae in carne postea sunt voluptates et impetus. Quare et rationem legitimam iuducit, monens, quod intellectus, qui non sit circumcisis expurgatusque ex carne, carnisque vitiis, corrumpetur, et nequeat salvari. Quod autem non de homine est sermo, sed de intellectu sanitatem recipiente, in sequentibus dicit, *corrumpetur anima illa, non corpus humanum, aut homo, sed anima et mens. Undenam? de gente ait suas: gens enim universa in corruptionem fertur pravus.*

* purgata solemniter munere, ut exuat se passionibus et vitiis, interibit. Non caro, inquit, interibit, non homo: sed anima illa interibit,

* quia potuit salva fieri, si habuisset purgationem.

Ինչէ՞ր ասէ, Սարա էն Կոչ Կոչեցի սարա,
այլ սարա (կամ սառա) եղիցի մեռան
նորա:

Cur dicit: Sara uxor tua non vocabitur
Sara, sed Sarra erit nomen ejus?

ԾԳ. Դարձեալ ոմանք յանգգամաց
ծաղր արասցեն զմիոյ տառին զյաւել-
լուած զհարիւրեկին. և իբրեւ զնովաւ
ծիծաղեալ և խաղ արարեալ, առ յոչ
կամել 'ի ներքս յարդիւնս իրացն տալ
զինքեանս՝ և զճմարտութեանն զհետս
վարել: Վանգի այն՝ որ Թուի տառի
միոյ լինել յաւելլուած, զգոյր յար-
մարումն ծնաւ. փոխանակ սղի՝ մեծ, և
փոխանակ մասնաւորի՝ ընդհանրական,
և փոխանակ մահկանացուի՝ անմահա-
գոյն (կամ անմահականագոյն): Վանգի
'ի ձեռն միոյ հարիւրին (այսինքն Բ.
տառի բստ յն.) կոչեցեալ Սարա,
Թարգմանեալ կոչի իշխանութիւն Իմ. իսկ
որ 'ի ձեռն երկուցն է, իշխան (տիկին).
և զինչ զանազանեալ սուանձնանան
սորա 'ի միմեանց, այցելի է: Հիս իմաւ
տութիւն և ողջմտութիւն և արդարու-
թիւն և արութիւն՝ իշխեն ինձ միայնոյ,
և են մահկանացուք. իսկ ապա ուրեմն
յորժամ մեռանիմ, մեռանին. իսկ այս
սոյն ինքն իսկ իմաստութիւնս իշխան
է. և սոյն ինքն նա արդարութիւն,
և իւրաքանչիւրք այլոցն առաքինու-
թեանցն ոչ է իշխանական իմ, այլ նոյն
ինքն նա իշխան է և զշխոյ, անմահ
ինքն (կամ իմն) իշխանութիւն և Թաւ
գաւորութիւն: Տեսանեն զպարգեւին
զմեծութիւն. շրջեալ փոխեաց զմասնս

LIII. Rursum nonnulli ex insipienti-
bus derideant unius elementi appendi-
cem, puta centenarii (nam apud Gr.
R. ρ'. centum significat): quo ludentes
hallucinantur, ut nolentes interius meri-
tum rerum perspicere, veritatisque ve-
stigium tenere. Illud enim (elementum
r. ρ,) quod unius elementi additamen-
tum putatur esse, totam harmoniam ge-
nuit: pro tenui, magnum, et pro parti-
culari generale, et pro mortali immor-
tale prorsus. Quoniam¹ per unum r, vo-
cata Sara, interpretatur *Principatus
meus*; duo autem (rr, Sarra) *Princeps*
(mulier): quo ergo distinguantur haec
a se invicem, attendamus liceat. In me
sapientia (sive prudentia), integritas
(sive temperantia), justitia, et fortitu-
do, principatum usurpant in me solum,
et mortales sunt: proindeque moriente
me, moriuntur. Haec autem sapientia,
ipsa est ipse Princeps, et ipsa justitia
Princeps ipse, et unaquaeque virtutum
non est principalis mea, sed ipsa est
Domina Reginaque, immortalis monar-
chia ac regnum. Viden' domi magnitu-
dinem? Permutans convertit partem in
totum, speciem in genus, corruptibile
in incorruptum. Haec autem omnia
prius dispensantur propter futuram na-

1 Ambr. ibid. 85. « Sarae quoque una addi-
tur littera, hoc est, R, ut vocaretur Sarra.
« Quod utique par est, ut in superioribus, non
« unius adjectione pensari litterae. Non enim
« munus Deo est una littera; sed virtus litterae
« quae exprimit muneris divini gratiam. Sara
« enim dicitur ἀρχή μου, hoc est, potestas mea,
« vel principatus mei initium, vel regis. Sarra
« Graece dicitur ἀρχουσα, Latine, quae regat.
« Illa mortalis, ista immortalis: illa specialis, is-
« ta generalis. Est namque in me prudentia, in
« me castimonia, in me virtus, in me justitia,
« in me solum regunt, et mihi dominantur, et sunt

« mortales. Moriente enim me, solvuntur et mo-
« riuntur etiam illa. Quae autem prudentia ge-
« neraliter dicitur, quae castimonia, quae forti-
« tudo, caeteraeque virtutes principales, sed ge-
« neraliter principales, et reginae quaedam im-
« mortales, in his potestas est, immortale illud
« principale, sicut est regina Ecclesia quae non
« me unum, sed universos regat. Ergo speciem
« in genus, partem in universitatem, corrupti-
« bilitatem in incorruptibilitatem conversam vi-
« demus... Ideoque his praecedentibus... re-
« quiratur generatio, et ille perfectae partus ja-
« cunditatis, cujus nomen est Isaac ».

ի բոլորն, և զտեսիլն ՚ի սեռն, և զապականացուն յանապականն: Եւ այդ ամենեքին յառաջագոյն մատակարարեալ լինին յազազս լինելութեան ծննդեանն՝ կատարելագոյն բերկրութեանց խնդութեանն, որոյ անունն է իսահակ:

Ինչէ՞ր ասէ, Տայ տեղ ՚ի նմանէ մահաւան. և օրհնեցից զնա. և եղիցի յաշխն, և թափաւ արք. հեթանոսաց ՚ի նմանէ եղիցին:

Quare dicit: Ex ea dabo tibi pueros¹, et benedicam illum, eritque in gentes, et reges gentium ex eo erunt?

ԾԴ. Այսպէս է խնդրել՝ զի յառնակի ասաց մահաւան՝ միայնոյ և սիրելոյ որդւոյ իւրեանց. քանզի ակնարկութիւնն ՚ի ծնունդան նորա է, յորոց ազնիւքն և թագաւորք: Ղառազ այդ է. իսկ առ ՚ի միտս, յորժամ ոգին զայն՝ որ մանաւորն է, ունի առաքինութիւն՝ զդուզնաբեայ և զմահաւանացուն, դեռ ևս ամուլ է. իսկ յորմէհետէ յանձնոյն և յանապականացուն մասն ընկալաւ, սկսաւ յղենալ և ծնանել աշխնց զանազանութիւնս այլ ամենեցուն որոց: Վասնզի իւրաքանչիւրք յանմահից առաքինութեանցն կամաւոր օրէն ունի՝ ամենաբազումն, որք աշխնց ծնանութիւն բերեն և թագաւորութեանց. քանզի թագաւորական իշխանութիւնն ծնունդէն, և առաքինութիւնն, և առաքինութիւնն ծնունդէն. յառաջագոյն ունեւցէ ՚ի բնութեանէ՝ զինչ իշխանականութիւնն, և անծառայելիւն:

Ինչէ՞ր ասէրաւ ասկա՝ ՚ի Տայ տեղ. և զի ծաղկացաւ:

Quare Abraham procidit super faciem suam, et risit?

ԾԵ. Երկուսք յայտնեալ լինին յանկանկարէ ՚ի Տայ տեղ. մի՝ երկրապաշտութիւնն, զամս առաւելութեանն անձայնց հիացմանն. և միւսն ևս՝ որ միաւ

27. Duo manifestantur ex casu suo — per faciem; unum, actus adorationis propter excessum divinae ecstaseos; alterum, quod conveniens est ac aequale

¹ Ita legit Philo constanter, ut patet ex sequentibus, quamquam etiam scriptura singulariter dixerit *risit*. օրհն. — puerum, vel filium, atque ipse Philo adiunxit singulari numero, et benedicam illum, etc.

² Ambr. ibid. 86. « Non enim dubitantis hic risus, sed credentis fuit. Simul quia cadunt ante Deum omnia, et mutantur et transeunt; sola illa immutabilis stat semper sub tantis ».

բան է և հաւասար ասացելուն համա-
բանութիւն. զոր խոստովանեաց միտքն,
զի ան կայ միայն . իսկ որք 'ի լինելու-
թիւն ծննդեան են՝ ամենեքին և փո-
խումն (կամ 'ի փոփոխումն) շրջանակի
անկանի . և անկանին ըստ մասին սղբա,
'ի ձեռն որոյ բնաւորեցաւ կանգնել և
ուղղել ըստ առաջին դիմաց : ( ) Երաւի
ծիծաղեցաւ խնդալով 'ի վերայ խոստ-
մանցն, յուսովք մեծամեծօք առ լցեալ,
որում ակն ունէր թէ կատարեցին, և
երևումն յայտնապէս ընկալեալ երևու-
թին, ըստ որում գիտաց հաստատա-
գոյն, այն՝ որ կայն հաստատուն միշտ,
և այն որ խոնարհելն և անկանելն բնա-
ւորեալ է :

Ինչէ՞ր իբրեւ Ռեբեկա-ապի ընդ խոստմանն,
բանի լ'սոյ՝ ասէ, 'ի մօր, Ռէ հարեա-
մէն որդի՞ եղիցի . և սառա իննըսնամեայ
ծնցի :

Ծ. 2. Ո՛չ վայրապար և վարկապար-
զի կայ յաւելեալ, լ'սոյ՝ 'ի մօր : Վրան
զի լեզուովն և բերանովն ասացեալք
անարժանք՝ ընդ յանցանօք և ընդ պա-
տուհասիւ անկանի . իսկ որք 'ի մօր լի-
նին, ոչինչ պարտաւորք են . քանզի ա-
կամայ վարին միտքն՝ այլանդակացն 'ի
ներքս անկելոց ցանկութեանց, այլուստ
այլոց ոմանց . որոց է՝ յորժամ հակա-
ռակ վարի՝ վիճցի դժուարելով, և յե-
րևութից նոցա խոստորել բաղձացեալ :
Թերևս և ոչ յերկուանայ, այլ հրա-
շարար ընդ առաւելութիւն պարգևին
պակուցեալ՝ ասէ, թէ մարմինս մեր ա-
հա առանցաւ, և է ըստ տիս արտաքս
ելեալ առ 'ի ծնունդ . բայց այ ամենայն
ինչ կարողութիւն է, և զծերութիւն
'ի մանկութիւն փոխել, և զանսերս և

homologiae jam dictae, qua confessus
est intellectus, quod Deus solus con-
stanter stat; qui vero sub generatione
creationis sunt, omnes sub commutatio-
ne periodi cadunt . Cadunt autem ali-
quatenus isti, qui consueverunt surgere
ac corrigi juxta primitivam faciem . Jure
autem risit exultans de promissione, ma-
gna spe adimpletus, quod expectata
perficerentur: maxime quod revelatio-
nem manifestam acceperat ex apparitio-
ne, quatenus firmitus novit eum, qui stat
semper constans, et istum qui solet in-
clinari ac cadere .

*Quare quasi haesitare visus est de pro-
missione; ait enim: Dixit in mente,
si centenario filius erit, et Sarra nona-
genaria pariet?*

LVI. **H**aud gratis vel frustra adje-
ctum suit illud, *Dixit in mente* ¹. Nam
lingua et ore prolata indigna (verba)
sub reatu poenae cadunt; quae vero
in mente fiunt, nihil obnoxia sunt ²,
quia involuntarie deducitur mens ab e-
normitatibus, introductis cupiditatibus
aliunde aliis, quibus aliquando resistit
aegre ferens, ac cupiens declinare ab
illorum imaginibus . Sed fortasse neque
haesitat, sed admiratione commotus ob
excessum doni, dicit: *Ecce corpus no-
strum provectum est, et transgressum
aetatem generationis; Deo tamen omnia
possibilia sunt, ita ut senectutem quo-
que in juventutem demutet, et carentes
semine fructuque in fructificationem ge-
nerationis perducatur. Quod si itaque*

¹ Ambr. ibid. 87. « Graecus ἐν τῇ διανοίᾳ
« posuit, ut possimus aestimare quia cordi suo
« quasi alternanti secum dixerit: *Si centenario
« nascetur filius, et nonagenaria pariet?* Hoc
« est, aetas generandi praeteriit, sed Deo omnia

« sunt possibilia; et ideo facile etiam istud, ut
« senibus revocet juventutis annos, vires refundat,
« sterilibus det foecunditatem » .

² Puta cogitationes indeliberatas dictas; alias
multa sunt delicta mere mentalia .

centenarius et nonagenaria generabunt, ordinarium et similia sua facta auferantur, et sola Dei virtus ac gratia simul appareat evidenter.

Caeterum quidquid virtutis habet numerus centenarius, exponendum est. Primum, virtus est denarii centenarius. Secundo, hujus ipsius myrias; myrias autem frater est unitatis: sicut enim semel unum, unum est, sic et myries unum, myrias. Tertio, partes centenarii universae sunt honestae. Quarto, constat ex triginta sex, et sexaginta quatuor, quod est cubus, et simul triangulum. Quinto, coalescit ex singulis istis imparibus, i. iii. v. vii. ix. xi. xiii. xv. xvii. xix. quae faciunt c. Sexto, componitur ex quatuor istis, uno et duplicato, et quatuor et duplicato, ut i. ii. iv. viii. quae fiunt xv. et ex quatuor istis multiplicatis, i. iv. xvi. lxi. quae faciunt lxxxv. atqui duplicata ratio per omnia est, continens illam, quae est per quatuor, et per quinque; quater autem bis per omnia. Septimo, componitur ex quatuor singillatim, unitate adauctis, i. ii. iii. iv. quae faciunt x. et ex quatuor triangulis, i. iii. vi. x. quae peragunt x. et ex quatuor quadrangulis i. iv. quae faciunt xxx. et ex quatuor quinqueangulis, i. v. xii. xxii. quae fiunt c. simul omnia c. Octavo, ex quatuor singillatim ab unitate cubis perficitur centenarius; datis enim i. ii. iii. iv. istis cubis i. viii. xxvii. lxi. conficiuntur c. Nono, dividitur in quadraginta, sexaginta, quorum utrumque magis naturale est. Et secundum primum ordinem decimorum usque ad inmyriadem, quinquangula figura medium tenet tum. e. g. i. x. c. x. et Myrias: medius est centenarius inter unum,

ներորդաց մինչև 'ի բիւրակն' 'ի հինգ
անկիւնի ձևով միջին գտանի հարիւրն.
Իբրու թէ որպէս. ւ. Ժ. Ծ. Խ. ւ. (այս
ինքն բիւր.) միջին հարիւրն է 'ի միակին
և 'ի տասնեկին և 'ի հարիւրեկին և 'ի
հազարեկին և 'ի բիւրեկին :

Եւ այս պարտ է և յաղագս իննըսին
թուոյ յաղագս երեւելեացն ոչ լուռ
անցանել կալ : Թուի ինչ իննանեակն
զերկրորդն բերել հարիւրեկին՝ ըստ 'ի
բաց բառնալոյ զտասներորդ մասն, որ
է տասներեակ . քանզի յօրէնս տեսա-
նեմ երկուս տասներորդս նախնիս երա-
խայրեաց որոշեցեալս, մին զգործին, և
միւսն մնացորդին : Վնազի յորժամ
'ի բաց բարձեալ լիցի յարմտեաց ցո-
րենոյ կամ 'ի գինւոյ կամ 'ի ձիւթոյ
տասներորդն, միւս ևս այլ տասներորդ
'ի բաց բարձեալ լինի 'ի մնացելոցն :
Եւ յերկուց յայսցանէ՝ երկուց թեամբ
պատուեալ է սկզբնաւորն և առաջինն.
և երկրորդիւք՝ որ զհետն գայ : Վնա-
զի հարիւրեակն զտարեացն զիմաստ
նոյն՝ պարունակէ զերկուսին զերախայ-
րեաց զնախնիս, որովք սրբեալ նուիրի,
և զառաջինն և զերկրորդն . իսկ իննանե-
րեակն՝ զտարեաց զիսկ ազգին՝ զմիւս
ևս զնախնիս երախայրեացն . և նուազ
և սակաւագոյն զմնացեալն յառաջնմէն
և 'ի սուրբ թիւն մեծի : Եւ որ սա ա-
ռաջին ասասցի տեսուած 'ի տէրունեան
օրէնսն ընտանացեալ . և միւս ևս՝ ընդ-
հանուր բնութիւն ունելով, քանզի ինն-
աներորդ թիւն ծննդական է . վասն ո-
րոյ և իննամսեայք ծննդականքն լինին,
իսկ տասներեակն՝ սուրբ և կատարեալ .
յորոց բազմապատիկ եղելոց՝ իննսուն
բաղկանայ՝ զօրութիւն սուրբ ծնն-
դեանն, ըստ իննեկին զքաջաբեր ծինն
ընկալեալ, իսկ (ըստ) տասնեկին ըզ-
սուրբն :

1 Centesimum, de quo sermo, poterat omitti
ut per se patens: sed praeferunt Mss.

2 Glossarius. * Այս այն տասներորդն չէ, որ
զերկրորդն քահանայապետին տային . այլ զայս

decimum, centesimum¹, millesimum, et
myriadem.

Verum oportet et de nonagenario nu-
mero quoad notas visibles haud silentio
transgredi. Ut mihi videtur, nonagenari-
us secundas tenet centenarii, quate-
nus aufertur pars ejus decima, id est de-
narius; quoniam in lege video duas de-
cimas primitiarum distinctas: unam to-
tius, alteram residui. Quando enim tol-
litur ex frugibus tritici vel vini vel olei
decima, altera quoque decima abstollit-
ur ex residuis². Ex istis itaque duobus
majoritate honoratum est illud primum
ac principale, et secundo loco istud
quod sequitur. Quoniam centenarius
numerus aunorum sapientis comprehen-
dit ambas primitias, quibus consecra-
tur, primam iuquam et secundam. No-
nagenarius autem annorum feminini
generis numerus continet secundas pri-
mitias minores, residuas nimirum primi
et inter sacros numeros magni. Haec
itaque prima dicatur theoria (visio) in
sacra lege familiaris, et altera genera-
lem habens naturam; namque nonagesi-
mus numerus fertilis est, quare et mense
nono parturire accidit: decimus autem
sacer et perfectus; quibus (nempe 9.
et 10.) multiplicatis, constat nonaginta
ut virtus sacrae geniturae, juxta nonum
recipiens fertilem generationem, juxta
vero decimum sacram.

որդարքն և օրինաւորքն առնէին, զոր տուրիայն
ասէ՝ թէ առնէի. զոր ինչ լինէր նմա տաս-
ներորդն՝ զայն տայր 'ի քահանայքն . և ապա զոր
իւր մայր՝ դարձեալ տասներորդէր, և տայր աչ-

millenium

Ինչո՞ւ ասէ տէրապետ յոյժ . Իսմայէլ աս էջ .
Յէ առաջի թո :

*Cur dixit Abraam ad Deum: Ismael hic
vivat coram te?*

Եւ . Երբ ասալին՝ ձէ հատանեմք
զայս ձէլ նոր զլաւ ազգին , այլ հաւա-
տամ խոստմանցն . բայց ինձ է բաւա-
կան պարզեւ կեալ այսմ՝ որ դեռ 'ի
և ոչ ըստ բուն ազգի է որդի , զի Թէպէտ
եղեալ . Իրկորորդ՝ զոր է այժմ խըն-
դրէ , առաւելեալ բարի է . քանզի ոչ
կեանս միայն ըզմանայ որդւոյն , այլ և
զառաջին այ կեանս , քան զոր ոչ գոյ
այլ կատարելագոյն արժանի ինչ հա-
մարել՝ առաջի այ առողջութեան և
գորկութեան . հանգիտապատիւ է ան-
ուակէ զլուրս անձային օրինացն ոչ միւս
'ի ըսելիս կացուցանել , այլ 'ի ներքս ան-
ցանել և տպաւորել և ձեացուցանել
զիշխանական մասն նորա . քանզի կեանք
է աս՝ անձային առաջի երեսաց արժա-
նիք , բանքն արդիւնք լինել :

Ինչո՞ւ երամանէ՞ յոյ յանգիստութեան՝ ասէ
լու՝ տէրապետ . Ի՞նչ . Կոյ առաւել ինչ թո
ճնոյի թեւ որդի :

Եւ . Երբ ասալէն՝ այսպիսի ինչ է .
խոստովանութիւնս և համարաշուրիս՝
իմն , ասէ , յանձին ունել է , յայտնա-
պէս անխառն ուրախութիւն է . և քո
հաւատդ ոչ յերկրայն , այլ առաջն երկ
մասութեան՝ ամօթոյ և պատկառանաց
մասն ունի . վասն որոյ զոր յառաջա-

LVII. Primum, non despero quidem
(ait), o Domine, de meliori generatio-
ne, sed credo promissioni tuae; satis est
tamen mihi donum vivere hunc, qui in-
terim in medio vivus est filius, etsi non
sit secundum proprium genus, ut ex
concubina natus. Secundo, illud quo-
que, quod nunc petit, adjectivum est
bonum; non enim vitam solam optat fi-
lio, verum etiam praecipuam in Deo vi-
tam, quo nihil perfectius putandum est,
coram Deo nimirum sanitate gaudere
salutari, quae aequalis est immortalita-
ti. Tertio, per conjecturam subindicat
auditam legem divinam non ad auditum
solum satis ducere debuisse, sed inte-
rius transgredi, et formare principalem
ejus partem: vita enim est ista divino
conspectui condigna verbum effectum
esse. 1

*Quare oraculum divinum ad modum an-
nuendi dicit ad Abraam: Etiam (vel
Ita); ecce Sarra uxor tua pariet tibi fi-
lium?*

LVIII. Intentio sententiae talis est:
Confessio ac homologia ista, ait, mea
parte admissio est voti, plena manifeste
pura laetitia; et fides tua non sub du-
bio, sed sine haesitatione partem habet
pudicitiae reverentiaeque. Ideo quod
antea accepisti, ut futurum propter tuam

2 Sic placuit reddi obscurum locum pertinen-
tem ad promissionem nativitatis Isaac, qui dici-
tur risus, vel laetitia. Rem ita declarare nititur
Glossarius, dicens. Բնական է իմ կամոյս , ասէ աս . Կամ
Թիւնք . Գործն է իմ կամոյս , ասէ աս . Կամ
որոյ ասէ . Ի յիմ արարութիւնէ , որ աս-
կան է . Ի արարութիւնէ ॥ . 7 Tuae voluntatis
7 confessio concordat meae voluntati, ait Deus :
7 Ideo do tibi ex mea laetitia, quae non est mi-
7 sta cum tristitia .

2 secundam illam non illa est decima, quam ut
7 legalia dabat Pontifici, sed istam justis et
7 testatur: quam Tobias facere se solere
7 dabat illam quidquid enim fiebat ipsi ut decima,
7 bi remanebat, iterum decimans dabat paupe-
7 Ambrosius . ibid. 88. 7 Hoc est enim vivere in
7 conspectu Dei, digna Dei verbo negotia ge-
7 nere; oculi enim Domini super justos .

գործն առեր՝ հանդերձեալ լինել վասն
յիս հաւատոյ, եղևիցի ամենայն իրօք,
քանզի զայս զեկուցանէ Դոն (կամ
այդոն) :

Ինչէր առէ, ինչոյ և յաղագս խմայելի ահա
լուայց ինչ, և օրհնեցէջ զնա . երկոստան
ապգս ծնցի :

Եթ. Եւ զառաջինսն քեզ, և զեր-
կորորդն շնորհեմ առէ բարիս . և զայնս՝
որ բնութեամբ է, և զայնս՝ որ ուս-
մամբ : Ինութեամբ զայնս՝ որ ըստ հա-
րազարին իսահակայ է . և ուսմամբ
զայն՝ որ ոչ ըստ հարազատին իսմայելի
է . քանզի լսելիք՝ որ բաղդատեալ լի
նին ընդ տեսանելիս, ոչ հարազատ ընդ-
հարազատին . և որ ուսանելով՝ չէ ընդ-
այնմ որ բնութեամբն ինչ լինի, զնոյն
բան ունին : Եւ աղքատ ծնանի երկոտա-
ռան՝ ներշնչանական պարօղ . քանզի
ներշնչանական թիւ երկոտասաներեա-
կըն, աւուրց և տարեաց շրջապայու-
թեանց :

Ինչէր առէ . Եւ զտիպն իմ կայացից առ-
սահալ, զոր ծնցի ստուա՝ ի ժամանակս յայս
՝ ի Կարող ի միստմ :

Կ. Որպէս ՚ի մարդկան կտակս՝ ու-
մանք գրեալ լինին ժառանգաւորք, և
ոմանք տրոց արժանի լինին, զորս ՚ի
ժառանգաւորացն առնուն . այսպէս և
յիսային կտակին ժառանգաւոր գրեալ

in me fidem, fiat omnino; hoc enim de-
clarat illud, *Etiam*.¹

*Quare dicit: Verum et de Ismael ecce ex-
audiam te, et benedicam ei*²; *duodecim
gentes generabit*?

LIX. Et primum, et secundum con-
cedo, ait, bonum; bona videlicet natu-
rae, bonaque disciplinae. Per naturam
illud, quod secundum genuinum Isaa-
cum est, et per disciplinam, quod est
secundum Ismael non genuinum. Audi-
tus enim collatus cum visu est sicut non
genuinus cum genuino, et quod fit per
disciplinam, non est ejusdem rationis
cum illo, quod per naturam est³. Ge-
nerat autem nationes duodecim studio-
sus encyclopaediae, nam encyclicus nu-
merus est duodenis dierum annorumque
periodi.

*Quare dicit: Testamentum vero meum
statuam ad Isaac, quem pariet Sarra
in tempore hoc in anno altero*?

LX. Quemadmodum⁴ in hominum
testamenti quidam inscribuntur haere-
des, et aliqui donis digni adscribuntur,
quae ab haeredibus accipiunt; sic et in
divino testamento haeres inscribitur il-

¹ Ambr. ibid. 89. » *Etiam* cum dicit, con-
» firmat promissum; confirmativum etenim verbum
» est «.

² Gen. XVII. 20. in tempore perfecto, լուայ .
օրհնեցա. exaudivi. sequens autem, Gr. εὐλό-
γησα. benedixi, Arm. ibidem fert, ut hic, օրհ-
նեցից, benedicam.

³ Illud, ինչին, habent, exposui tamquam
habere (eandem rationem); alias, junge cum se-
quentibus hoc modo: Eandem habet rationem id,
quod nationes generat etc.

⁴ S. Ambr. ibid. 89. » Sicut testamenta ho-

» minum prius heredem ferunt (vel scribunt),
» postea legatum exprimunt, melioribus heredi-
» tatem, inferioribus legata: ita in Domini te-
» stamento, unde et nos hunc morem accepi-
» mus, heres scribitur natura bonus, nobilis,
» legitimo creatus conjugio; legato donatur infe-
» rior. (90.) Promittitur autem generatio se-
» quenti anno, ut advertas quam generationem
» polliceatur Dominus, hoc est, non illam uteri
» corporalis Sarrae, sed istum partum Ecclesiae,
» qui esset futurus «.

լինի որ ի բնութենէ բարի աշակերտն է այ՝ զարդարեալ կատարեալ առաքել-նութեամբ. իսկ որ ի ձեռն լսելեաց ածեալ մեծեալ լինի և նուաճեալ յի-մաստութեան օրէնս, և ներշնչական խրատուցն մասն ընկալեալ է, ժառանգաւոր է, այլ տուրս ունի շնորհականս և զձրիս: Իայց ամենիմաստաբար ա-նել զսահակ. քանզի ոչ որ այժմ առա-է, այլ այլ մեծի և սրբոյ և նուիրե-լոյ, և անձային, որ յղիութիւն յոյժ ունի, և ոչինչ է նման հեթանոսաց:

Ինչեք ասէ, թէ Լեւրական էր ամաց բնական և ինչ՝ յորժամ ըլլապէս. և իմացել որդի նորա՝ ամաց երեքասանից:

le, qui ex natura probus est discipulus Dei, perfectis decoratus virtutibus: qui vero per auditum introducitur, ac subji- citur legi sapientiae, participatque di- sciplinam encyclicam, haeres minime est, sed dona accipit gratis concessa. Verum sapientissime dictum est, in an- no altero parere Isaacum, quoniam non praesentis temporis est ista vitae: geni- tura, sed alterius magni et sacri, quae- que divina gaudet abundantia nimia, nulloque modo similis Gentibus est.

Quare dicit, quod Abraham erat nona- ginta et novem annorum, cum circum- cisus est; Ismael autem filius ejus an- norum tredecim?

ԿԱ. Համարեալ է հարիւրեակն՝ իննասուն և ինն ամացն թիւ. և հանդեր- ձեալ լինի ըստ այսմ թուոյ և կատա- ընելոյն սերմն՝ զաւակի լինել ազգի, որ յայտնադոյն երեւեալ լինի ի հարիւրե- կին: Իսկ երեքասանիցն թիւ բաղկա- նայ յառաջնոցն յերկուց քառասնիւ- նեաց, ի չորից, և յիննէն, ի զարէն և ի կոճատէն, կողմանաւորս զանկով զարին զնիւթական տեսակն՝ լեւրական, և աւելորդին զգործական տեսակն. և լինի ի ձեռն բոլորեցուն երեւեալ: սա է մեծութիւն և կատարելագոյն տա- նականաց պատարագացն, զոր պատու- նակեն արձանք տերունեան գրոցն: Ըն- այս է, իւր միւս ևս պարտ է ասել, զի երեքասանամեան հասակն՝ գրացի և կցորդ եղեալ է երկրորդի ամաց եօթ:

LXI. Dispositio est ad centenarium nonaginta et novem annorum numerus; atque secundum hunc numerum dispo- nitur et perfecti semen generationis es- se principium, quod manifestius apparet in centenario. Tredecimus autem nu- merus componitur ex primis duobus quadrangulis, ex quatuor, et novem, pari et impari; ita ut par habeat pro la- teribus duplicem formam materialem, et impar formam operativam; ex quibus totis efficiuntur trinum, quod est maxi- mum et perfectissimum hostiarum festi- varum, quas continent exarationes sa- crorum. **librorum**. Hoc unum est. Alterum vero dicere liceat, quod tre- decim annorum aetas vicina est et particeps bis septimi anni, quo seminis

cimo quoque anno quod circumciditur Ismael, ratio evidens; quia is qui incipere habet uti cognitione libidinis; ut a superfluis abtineat ardorem commixtionibus; conjunctioni tantum se legi- timae reservet.

1 Vel, vitae est ista genitura: ambiguitatem inducit et ambiguitatem, quod legendum videtur. 2 Secundum Gloss. festa azy morum, expiationis, et tabernaculorum: necnon aries trium annorum oblatas. 3 Ambr. L. II. de Abr. II. 91. 4 Tertiode-

ներեկին, զճննդականն ահա շարժեալ
խաղացուցանէ առ իւր սերմն . արդ զի
մի այլազգի սերմանեսցին սերմանք,
զառաջին ազգսն զգուշացաւ ամբողջ
պահել՝ ազգին նշանակաւ ձեացուցեալ
զճննդականն գործի: Արրորդ՝ ուսու-
ցանէ զայն որ հանդերձեալն է վարիլ
ամուսնութեամբ, կարի յոյժ յառա-
ջագոյն զհեշտ ցանկութիւնս և զտըռ-
փանս թլփատել, գիջացն և կնասիրացն
սաստելով՝ զի զաւելորդ խառնակու-
թիւնն արգելցեն, որք ոչ յաղագս ծը-
ննդեան մանկանց, այլ յաղագս անար-
գել ցանկութեանց սովորեցան լինել:

(Երէք զաղաքեայն ապա ի լիւթաբէ
աբրահամ:

ԳԲ. Ի մաստունն օգտակար է, միան
զամայն և մարդասէր . որ ոչ միայն ըզ-
համազգիս մարդիկ և զբարս (կամ լիւ-
թաբ), այլ և զայլազգիս և զայլազանդս
ապրեցուցանէ, և առ ինքն կոչէ, յիւ-
րոց բարեացն տուեալ՝ ի համբերութե-
նէ և ի կրօնաւոր ժուժկալութենէն .
քանզի սոքա են հիմն հաստատութեան,
առ որս դիմեալ հանգչի ամ առաքի-
նութիւն:

(Լիւթաբեցաւ)

Փիլոնի, այնոյի որ ի Լիւթաբեանն է խնդրոյ
և լուծման, իսկ Արրորդ:

1 Ambr. ibid. 92. « Mentem quoque sapientis
» hospitalem esse decet; ut etiam aliis impertiat
» sui gratiam, et prudentiae suae fructum aliis
» quoque dividat « .

motus ad generationem fertur. Ne ergo
alienigenum seminetur semen, primas
generationes integras servari procuravit,
sub symbolo generationis figurans instru-
mentum generandi. Tertio docet eum,
qui matrimonium exerciturus est, omni-
no prius circumcidere concupiscentias,
corripiens lascivos et effeminatos, ut qui
superfluas coerceant commixturas, quae
non propter generationem puerorum,
sed ob incontinentes cupiditates fiebant.

*Quare alienigenas etiam circumcidit
Abraham?*

LXII. Sapiens tam utilis est, quam
humanus ¹, qui non cognatos solos ac
vicinos ², sed etiam alienigenas et alie-
nae sectae homines salvat, et invitat ad
se, ex propriis bonis partem eis donans,
ex patientia religiosaque continentia;
haec enim sunt fundamenta firmitatis,
quo tendens quiescit omnis virtus.

(Explicit)

*Philonis earum quae in Genesi, Quaestio-
num Solutionumque, Sermo Tertius.*

2 Mss. զբարս, mores; quod nihil hic juvat,
nisi legas համաբարս, similes moribus, vel զէզ-
բարս, fratres .

ቀጥሎ ስራ

ԵՅՆԱՑՐԿ ՈՐ Դ ԼՒՆԵԼՈՒԹԵԼՆԵ

ԽՆԴՐՈՑ ԵՒ ԼՈՒԾՄԱՆՑ

PHILONIS

EARUM QUAE IN GENESI

QUAESTIONUM ET SOLUTIONUM

ԲԱՆ ԶՈՐՐՈՐԴ

SERMO QUARTUS

Ռեդեքէր ասէ . Նա երևեցաւ քր յոն ամբողջա
հա 'ի Էպիսկոպոս Տաթևի, յորժամ նորդի 'ի
Սեբեմ յառաջի աս Դոմոս խորանի խորոյ .
և համբարձ շալա խոր :

*Quare dicit : Apparuit autem Dominus
Deus Abrahæ in quercu Mambre,
cum ille sederet die fervente ad ostium
tabernaculi sui; et elevavit oculos suos?*

Ա. Ուստի յայտնադոյն քաղ թուի
ինձ. բայց ծառս միայն պլաբասնեալ է՝
'ի ձեռն քաղցեալիս ասացելոցն՝ հար-
կաւոր է աղբիլ: ( ) Եւստ ըստ հերակիւ-
տեայ բնութիւնս մեզ՝ շօշիլ է թաք-
նել սիրէ. լճոգ՝ նախ ասալինս քիտել
արժան է, զի մեկնեալ լինի ճամբրէ՝ 'ի
դեպի Կոնստանդնուպոլս. և է սա
պէս յիմաստութենէ ապապիսի իմեն. որ-
յաւողջամտութենէ լինի իմանաւորն, և
վարիլ: և իւրաքանչիւր ունակութեանց

1. **L**ibera satis evidens mihi videtur
esse, nisi sola arbor allegoriam conclu-
dit exponendam juxta Chaldaicum idio-
ma (in voce Mambre). Arbor est se-
condum Heraclitum natura nostra, quae
se obducere ac abscondere amat. Pri-
mum itaque notandum, quod Mambre
Visum sonat, et huncce sensum prodit:
quemadmodum ex sapientia fit sapere,
ex sanitate mentis sana mente conversa-
ri, et singulos habitus proprios praefer-

1 Gen. xviii. 1. Hinc incipit Cod. D. quodam modo opus serens Codicibus A. et C.
 2 8. Elinaeus noster, condiscipulus Interpretis junior, haec in Armeno codice legens, usurpat in Exhort. ad Monachos. - Բնութիւնս զաշակէ իրէ ծածկել զարդարութիւն ॥
 Addit Glossarius. Զմարդեայիւն թուութիւնս ծառայ ծանանցոյց. զի որպէս ծառ որ 'ի իւր արեւիկէ զարման, և չկարէ ոգ իմանալ և գէշ-

*Naturam nostram
arborescens et profundius immittentem radicem
humanae profundiorem immittentem radicem
arborescens et profundius immittentem radicem
nemo potest indagare ac intelligere, sic etiam
naturam nostram, Dei artem, ab hominibus
absconditam nemo enarrare potest.*

ունել զի նմանէն, այսպէս 'ի զգայու-
թեանցս՝ 'ի շօշափմանէ շօշափելն, և 'ի
ճաշակելոյ՝ ճաշակելն. և 'ի լսելոյ՝ լսելն,
և 'ի տեսանելեաց՝ հարկաւորապէս լի-
նի տեսանելն. սա է՝ որ 'ի հոգեկան 'ի
բարետեսիլ քաջն մտաց, որ քաղդէա-
րէն մամբրէ կոչի, և հայերէն՝ 'ի տե-
սանելեաց, հարստացուցանելով (կամ
ստացուցանելով) զլաւագոյն 'ի նմա
զտեսանելն, և սրատեսիլն լինել՝ և ան-
քունն լինել՝ տեսանելով ոչ միայն ըզ-
ծննդական աշխարհս, որոյ տեսիլ կեր-
պարանաց իմաստասիրութեան հասա-
մասին, այլ զհայրն նորա և զարարիչ
զանեղանելին զանծինն ան՝ Վանզի
զինչ օգուտ էր նորա գալն՝ և ոչ տե-
սանիլ: Եւ քանզի ոչ միայն մարդկան
ազգի, այլ և երկնի մաքրագունի մա-
սինն ամենայնի անհասանելի է և ան-
ըմբռնելի, իբրև ճառագայթս իմն փայ-
լակեցուցեալ, զոր արդարև յիրաւի
կերպարանս գոլ ասեմք զնա. զբոլոր
ոգուսն շուրջ լուսոյ ճառագայթս փայ-
լակեցուցեալ, անմարմնային, և որ գեր
'ի վերոյ քան զերկինսն է լուսով լցոյց.
յորմէ առաջնորդեալ միտքն՝ ածեալ
լինին 'ի ձեռն կերպարանին առ սկզբ-
նատիպն. քանզի տեսանելեալ առա-
ւել քան զամենայն գործւոյ յարդա-
րեալ յարմարեաց զշարաձայնութիւն
ասելով. որպէս այն որ 'ի տեսանելեաց
ստացեալ լինի տեսանելն, քանզի 'ի
ձեռն տեսանելեաց երևումն իմացեալ
լինի:

Եւ երկրորդ՝ քանզի ծայրքն սքան-
չելիք են, և այն՝ որ երևին, քանզի ան-
է. և որում երևին, քանզի այնմ՝ որ
տեսանէն, զմիջոցն երկոցուն կարգեաց

re effectus, sic in sensibus ex tactu tan-
gere, ex gustu gustare, ex auditu audi-
re, et a visu naturali necessitate fit vi-
dere. Hoc est, quod spirituali perspi-
caci que mente sana, puta Mambre, si-
ve visu, ditat animum, praestans ei ut
melius videat, et acutior sit visu, et in-
somnia vigilansque; ita ut videat non so-
lum mundum creatum, cujus contem-
platio philosophiae propria est, verum
etiam Patrem et Creatorem Deum in-
creatum. Quid enim prodesset eum ad-
venire, et non videri? Quoniam vero
non soli humano generi, sed etiam to-
tius caeli cunctis partibus purioribus
incomprehensibilis est, tamquam splen-
dorem quendam ex se coruscare fecit,
quem jure formam appellamus, circa to-
tum animum ¹ radios spargens incorpo-
reos, atque ² supercaelesti lumine adim-
plevit; quo conductus intellectus fertur
mediante forma ad prototypum. Siqui-
dem visu potius quam cunctis instru-
mentis sensus coaptavit symphoniam di-
ctam ³, prout per visum acquiritur ut
videamus; per visum enim apparitio in-
telligitur.

Secundo, quia extremitates sunt ad-
mirabiles, ut ille, qui apparet, Deus est,
et iste cui apparet, (homo), videre pos-
set ⁴, medium inter extremos ordinavit

¹ Sic Cod. A. ubi C. զբոլոր ոգւոյն, totius
animae, vel spiritus. D. զբոլորագոյն, totalem
vel circularem.

² Vel, spargens, incorporeo et supercaele-
sti etc.

³ Gloss. * Վասն այն ասաց, թէ երևեցաւ.
և ետես. զի անմարմինն հոգւոյ ակամբն տե,

սանին, և ոչ ձեռք շօշափին ||. " Ideo dixit,
" apparuit, et vidit, quoniam incorporei oculo
" animae videri possunt, neque manibus tangun-
" tur ".

⁴ Aut videns est sicut propheta, sive juxta
Gloss. mens Abraham.

նշանակաւոյն կաղնի՝ զհզօրագոյնն և զիշխանականագոյնն . և որպէս թէ 'ի վայրենի իմն՝ ընտանեգոյն ծան Է , առաւելով զիմաստունն աչացեալ : Եւ քաջն և զհզօր և զիշխան առաջնորդն բարեցուն , տեսանէ հոծութեամբն ըմբին . և անարգելութեան սահման՝ կրուող և որ վիճին ճառագայթք՝ մինչև 'ի տեսանելիս հաշտեցուցանել : Վասն զի ստեղծատունն վայրենի է . իսկ պըգոյն և վաղագոյն քան զցօրեան 'ի մարդկան կերակուր տուեալ է . վասն որոյ թիւն բաշխեալ ետուն , տաճար և բազին միոյն այ համարեալ զկաղնին : Առողջութեան օգուտ երթայ . և յեղնի երեւցուցին զժամանակս , որոց է՝ մատոյց . և է որ զգոնդակութիւն վառէ : Եւ ձիւթենի՝ յաւեալակուսին մարմնաւոր գունդն . քանզի ձէթ լուսոյնիւ թրում և լուսաբեր աստեղք են : Վասն որոյ և զբաղումն 'ի նոցանէ կոչել տանականէ և յառաջնամէն կաղնիս կոչին

pro symbolo certo quercum, arborem robustiorem ac principatu potiore, atque fere ex agrestibus domesticam, notans sapientem undique oculatum. Qui incipiens videre entium utique optimum ac fortissimum principem, ducemque universorum, videt arborem agrestem densitate comprehensam, ita tamen ut expedite et libere splendorem obvians renitentem, placidum redderet oculis. Quamvis enim planta ipsa agrestis sit, sed fructus suis nucleus domesticus (ut Gr. *φρυγός*, *fagus*), qui frumento prius in cibum hominum datus est: quamobrem et vitam ei adscripserunt ut propriam facultatem, templum et aram unius Dei reputantes quercum. Quia sicut solaris laurus in emolumentum salubre cedit, et conversiones solis annualia manifeste indicant tempora, quorum unum suavem temperationem praestat, alterum severum intemperantiae morbum efficit. Et oliva semper virginis, purioris essentiae est, quam sortitus est globus inerrabilis; oleum enim luminis figuram gerit, caelum autem splendoris figuram gerit, in quo et lucidae stellae sunt. Ideo et pluritatem earum (arborum) consuetudo fert *dominare*, non ex propriis sibi dotibus, sed ex principali eorum quercu (nam Gr. *δρῦς*, est quercus, et *sylva*) ubi magis condensae arbores ac in locis, ubi *stant*; etsi quercus nullam al-

1 Pro *անկախան*, Gloss. legit *անգեւ*. et sic exprimi vult totum locum obscurum. (*Salis erit Armenice tantum exscribi.*) *Անգեւ* և *անգեւ* զայրենի : Եւ *կաղնի* տեղէն և *անգեւ* որ թիւն և զգոն 'ի հոգոյն . *անգեւ* և *անգեւ* թիւն այլ ըստոյն . *անգեւ* թիւն և *անգեւ* թիւն ի տուեղէն և 'ի լուսոյն . *անգեւ* թիւն և *անգեւ* թիւն ի նոցանէ կոչել տանականէ և յառաջնամէն կաղնիս կոչին

2 Vel, *unde* et *vita*. *Ei* etc. Ubi Gloss. intelligit *fractum* homini in esum datum in *paradoiso*; et *cacteras* arbores ait principatam *dedisse* quercui, etc. *ճառագայթ արեգական յորժամ 'ի վերայ* . և է յորժամ 'ի վերայ շմբոթի 'ի նմանէ . և է յորժամ 'ի վերայ շմբոթի և *անգեւ* թիւն ի տուեղէն և 'ի լուսոյն . *անգեւ* թիւն և *անգեւ* թիւն ի նոցանէ կոչել տանականէ և յառաջնամէն կաղնիս կոչին

չեն, 'ի տեղեացն յորս մանաւանդ խիտ
ծառոց և տնտառք թանձուհիք. զի թէ
պէտ և ոչ մի կաղնի 'ի հարկէ վրէժ
խնդրիցէ. և կաղնահարք (կոչին) և
որք զեղատոս և զմայրս և զհամանմանս
հաստանեն. և զայլ՝ յորոց արդեօք և
դէպ լինիցի յանտառիցն իւր թոյ կառու-
ցանել ինչ՝ որ դրիփաքտայքն կոչին. և
յաւ ծառոցն պտուղք՝ ամենեքեան ըն-
տանեացն և վայրենեացն, կաղնապը-
տուղք, և ձիթենիս (կոչին). և կաղնա-
հասունս կոչեն զայնս, որ 'ի վերայ ստե-
ղինն հասանեն. և զկաղնուոյ անուն և
զձիթենուոյ և ամենեցուն իբր իշխանաւ
կանի և առաջնոյ 'ի վերայ դնելով:

Եւ նստելում երևել ասի՝ յիրաւի.
վասն զի ունակութիւն է և հանդար-
տութիւն խաղաղութեան մարմնոյ՝ նիւ
տըն. իսկ առաքինւոյն միտք՝ յորժամ 'ի
հանգստեան դադարումն և խաղաղու-
թեան յապահովի անցեալ նստի, այնու-
ցիկ՝ որ ըստ իմանալի և անկենցաղ կե-
նաց իրաց զանաշխատն և զանաւայլելի
արդարեւ էին այ, որչափ մարթ է և
հնար մարդկային բնութե կամեցեալ
նմանութիւն բերել, զօրէն առ սկզբ-
նատիպ նկարագրէ աղօտագոյն կեր-
պարան: Իսկ առ 'ի դուրս խորանին
նստել՝ նշանակ երևեցաւ, թէ է մար-
մնոյ. զոր մաշկեղէն պատմուճան յայ-
լում գիրս տերունեան սուրբ պատուի-
րանքն կոչեցին, իբր թէ ոգւոյ է. քան
զի ճանապարհք լինին գունոց և ձեռոց
և ձայնից և հիւթոց և գոլորշեաց, և
ամենայն ինչ՝ որ ինչ միանգամ զգալի
է: Եւ վայելէ առաքինի խորհրդոյն
անցանել նստել առ զգայութիւնսն, և
դռնապան լինել. զի մի ինչ 'ի վնասա-
կարացն 'ի ներքս սպրդեալ անկեալ՝

tionem petat¹; et quercisecae (Gr.
δρυοκόποι) dicuntur, qui caesores sunt
etiam abietum, cedrorum, ac consimi-
lium, imo etiam illarum, ex quibus con-
venit erigi cancellos, δρύφακτρα dictos².
Necnon arborum fructus universim tam
domesticarum quam agrestium, querni
fructus dicuntur, ac olivi: sicut et quer-
cum maturatam, sive fagum primitivum
nominant illum fructum, qui super plan-
tam maturescit: uno verbo, nomen quer-
cus et olivae ut principalium cunctis
imponunt.

Sedenti vero apparuisse jure dictum
est, quoniam habitus et quies tranquil-
litatis est corporis sessio: mens autem
sapientis quando in quiete et pace se-
cura sedeat, illam quae secundum intel-
ligibilem vitam laboris nesciam, simili-
tudinem veri Entis Dei volens imitari,
quantum fieri possit, humana natura si-
mitem originali describit obscuram for-
mam. Ad ostium vero tabernaculi sede-
re symbolum esse videtur, quod corpus
quasi tunica pellicea, ut alias sacra Do-
mini maudata nuncuparunt, animae est;
quia via efficitur colorum, figurarum,
vorum, humorum et vaporum, cuncto-
rumque sensibilem. Decet autem vir-
tute pollens consilium sedere prope ad
seusns ut jantor, ne quidquam nocivi
introrsum surripiens, causa noxae sit
animae, quum compos est eam insontem
integramque servare, et immunem ab
omni malo. Nam insipientium sensus
sive custodia derelicti sunt, et libere
patentes; quorum nemo est ad ostium,

¹ Subintellige, eo quod super alias arbores
quoque vocetur nomen suum: addit Gloss. ideo
non habere etiam spinas.

² Pro Armenis lectoribus juvat audire Glossa-
rium dicentem. * Սովոր են մարդիկք՝ որ կամե-

նան 'ի մայրին գնալ և փայտ կտրել. տան,
թէ 'ի կաղնուան երթանք. թէպէտ որ այլեայլ
փայտս հասանեն, փիշի, և սօսի, և զեղատոսն՝
որ է սօնոպարենին, և դրիփաքտայքն՝ որ է
վայրենի ծառոցն անուն ॥:

պատճառք լիցի վնասու ոգւոյն . իբր զի
կարէ անվնաս և ամբողջ պահել , և
անախտ յամենայն չարէ : Վնագի ան-
զգամացն զգայուծիւնքն առանց պահ-
պանութեան բարձեալ թողեալ է՝ և
բացարձակ ընդ վայր , որոց ոչ ոք գոյ
բնաւ ամենեւին առ դուրս , որ զանո-
գուտ և զվնասակար երեւոյթան արգե-
լու : 1) ասն որոյ և բազում աղէտք տա-
րակուտի հասեալ 'ի ներքս անկանին .
ոչ դոյզն կամաւորացն՝ և ակամայքն ,
վասն այնոցիկ՝ որք լրբաբար 'ի ներքս
հասեալ անկանին անարգել , և գծեալ
կերպարանին 'ի միտմն տիպքն . յորոց
'ի տուէ և 'ի գիշերի դեղեւեալ տատա-
նի և շարժի ոգին . վասն զի առանց պահ-
պանութեան բարձեալ թողեալ էին ըզ-
գայուծիւնքն , և բացարձակ զնոսա
բարձեալ թողեալ էր :

Եւ ամենաբարիորդ ասացեալ է՝ 'ի
հասարակ աւուրն լինել երեւմանն . զի
քան զտուրնջեան երկայնութիւն լուսա-
ւորագոյն է : Եւ 'ի նշանակաբար՝ առա-
ջի դէմ յանդիման կացուցանէ զիմա-
նալի արեգակն , անմարմին ճառագայթս
'ի վերայ արձակէ լուսաւորագոյնս և
պայծառագոյնս և մաքուր ոգւոյն՝ որք
'ի ներքս ընդդէմ ճառագայթիցն նկա-
տեալ հային , ածող ախտի բարեպաշ-
տութիւն ընտանի ստացեալ զերկին :
Իայց յերկար ընդդէմ հայել ոչ կա-
րեն . զի անխառն և անապակ և սուրբ
և վճիռ տարածեալ անմարմին լոյսն
ճառագայթաբար փայլէ , և փայլա-
տակմամբքն զաւսն շաղուցանէ և բթէ :
Իայց ինձ թուի , թէ՛ և վասն զի մաք-
րագոյն և լուսաւորագոյն լոյս է միջո-
րէին , յորում լինին տեսանելացն ըն-
դունելութիւնք յայտնագոյնք , կամի և

qui inutiles ac noxias imaginationes im-
pediat: quare et plurimae aerumnae in-
tus insiliunt, non minus voluntariae,
quam involuntariae; quibus impudenter
ingressis, etiam in mente formantur fa-
ciliter turpes ideae: quibus die et nocte
vacillat, et aestuans movetur anima:
quoniam sine custodia derelicti erant
sensus patentes.

Optime etiam dictum est, meridie
factam fuisse apparitionem, quia ea est
hora magis luminosa, quam tota diei
longitudo. Itaque symbolice demonstrat
intelligibilem solem, qui incorporeos ra-
dios immittit lucidius ac clarius super
animos mundos, qui interius intuentur
radios ipsos, affectu pietatis supra eve-
hentiis¹ familiare sibi reddentes caelum.
Longius tamen intueri non possunt, quo-
niam pura, nitida, ac sancta illa lux in-
corporea splendoris instar sparsa fulget,
et fulgore suo hebetat oculos. Videtur
tamen mihi, quod quia purius ac luci-
dus lumen est meridici, quo visus per-
ceptiones manifestiores aguntur, vult e-
tiam sapientis intellectum illuminare²,
et undique decorare radiis divinae lucis,
ut clarius constantiusque percipiat ve-
rorum eorum impressiones radiis am-

¹ Obscuritatem Arm. lectionis ita feliciter ex-
ponit Gloss. 'ի յստիւթիւն և 'ի բարե-
պաշտութիւն այլ երբ չսծէ զմարմն իրաւան .
քան յորժամ ակն 'ի յերկինքն այլ և 'ի ըն-
տաւորք . որպէս և արարած եւեւ լայն

բեգակն և զերկին լուսաւորքն . և այնու իմա-
ցաւ զճշմարտան և զանասուեր արեգակն և
զառեգծող գոյնքն ॥
² Vel illuminari etc.

զիմաստնոյն զմիտս լուսաւորել, և շուրջ
ճառագայթիւք փայլել անձային լու-
սով, յայտնագոյնս և հաւաստագոյնս
գործել զարդարեւ զէկց զընդունելու-
թիւնս անձմակ և անստուեր ճառա-
գայթիւք :

Օ քնէ, Երեսն՝ և ահա արք երեսն հային
'ի վերայ նորա :

Բ. Բնականագոյնս այնոցիկ՝ որք կա-
րեն տեսանել՝ յանդիման կացուցանէ,
զի և միումն երեք գուդէպ եղև լինել,
և երիցն մի, քանզի այն են ըստ վերնայ-
ին բանին մի : Իսկ ընդ առաջին զօրու-
թիւննս 'ի հաշիւ և 'ի թիւ անկեալ՝ ընդ
արարչականիւն և ընդ արքունականիւն,
երես երեւումն գործէ մարդկային մը-
տացս . քանզի ոչ կարէ այսպէս սրատե-
սիլս լինել, մինչ զի զայն, որ գեր 'ի վե-
րոյն զօրութեանցն է՝ որք ըստ նմանէն,
որիչ այլոյ ուրեմն զանձ տեսանել . քան-
զի անդէն միանգամայն զակն յանձ կա-
ռուցանել՝ ընդ նմա գոյութեամբն եր-
ևին և սպասաւորակք զօրութիւնք .
իբր թէ փոխանակ միոյ՝ երրորդութեան
գործել երեւումն : Վնանզի միտք յոր-
ժամ սկսցին հասումն ըմբռնման զէին
առնուլ, անդ հասեալ իմանի . և առ-
նելով եզակ, առաջին և իշխան երեւե-
լով, զոր ասացի սակաւ մի յառաջա-
գոյն, զայն՝ որ առանց ուրուք ըստ միա-
ւորութեան անկարացեալ տեսանել,
ընդ նմա էացեալք անդէն վաղվաղակի
առաջին զօրութեանցն, արարչականին,
որ կոչի անձ . և արքունականին՝ որ կո-
չի արք :

Վնանզի 'ի վեր հայեցեալ աչօք՝ ա-
սէ, ոչ մարմնոյն, քանզի զգայութիւնք
զանձ տեսանել ոչ է հնար, այլ՝ ոգւոյն .
քանզի 'ի ժամանակին՝ իմաստութեան
աչօք տեսանի : Երգ՝ բազմացն և ան-

bra vel opaco carentibus.

Quid est: Vidit, et ecce viri tres stabant
super eum?

II. Naturalius utique eis, qui cerne-
re possunt, repraesentat, quod et unum
tres esse licuit, et tres unum, eo quod
unum sunt secundum rationem super-
nam¹. Verum una cum primis virtuti-
bus annumeratus, creativa nimirum et
regia, trinam apparitionem operatur in-
tellectui humano. Is enim nequit tam
acutum esse visu, ut illum qui superat
virtutes sibi assistentes, velat distinctam
Deum videre possit. Ut ergo intueretur
Deum, una cum illo existentes apparent
et virtutes ministrae, ac si pro uno
Triadis apparitionem faceret. Nam
quando intellectus incipiat accipere cer-
tam apprehensionem de Ente, illuc et
ipse pervenisse intelligitur, singularem
se reddens, atque ut primus et princeps
apparens: quem, ut paullo ante dixi, si-
ne ullius societate videre non poterat
(Abraham vel animus), nisi cum iis,
quae cum illo existunt illico virtutes pri-
mae, Creativa, quae vocatur Deus, et
Regia, quae Dominus appellatur.

Quod autem dicit, elevavit oculos,
non corporis inquit, a sensibus enim
Deus videri non potest, sed ab anima;
opportuno enim tempore sapientiae ocu-
lis cernitur². Verum multarum, earum-

¹ Vix amplius, nec clarius expectandum erat
a viro Judaeo exponi arcanum Sanctissimae Triad-
is. ubi S. Ambr. lib. 1. de Abraham c. v.

n. 33. facile concludit mysterium SS. Trini-
tatis.

² Gloss. * Ասաց, ամբարձ զաչս իւր, և

վայելուչ վայրապարաց հոգւոցն երեսը միշտ կափուցեալ են, վասն զի խոր 'ի քուն են, և ոչ կարեն երբեք ընդոստ չել զարթնուլ առ բնութեան իրս, և որք 'ի նմա տեսիլքն և ըմբռնմունքն են: Իսկ առաքինւոյն հոգեկան աչքն զարթուցեալ հային. տինա առաւել անքուն է՝ վասն ցանկութեան տեսանել՝ խթեալ և ընդոստուցեալ առ 'ի յարթնութիւն: Վասն որոյ բարւոք ասացեալ է յղենակի, ոչ մի ակն բացեալ. այլ զամենայն աչս, որ յոգւոջ են. մինչ զի զբոլոր 'ի ձեռն բոլորեցունց աչանալ նմա. և եղեալ աչք, սկսանել տեսանել զտէրունի և զսուրբ զածային տեսիլն, ըստ այնմ՝ որ մի երեւոյթն երեւինմա իբր երրորդութիւն, և երրորդութիւն իբր միութիւն:

Արժան է՝ ասել, որ յետ այսորիկն է, ոչ զանց առնել. քանզի ոչ վայրապար ասացեալ է, թէ նային 'ի վերայ եւ: Վասնզի գեր 'ի վերայ ամենայն լինելութեան ծննդեան՝ անծ է, և այլ զբութիւնքն, մատակարարելով և դարմանելով և վարելով: Արդ՝ առ հասարակ զամենայն հարկաւորապէս յառաջագոյն ասացեալ, քանզի յաղազս իրաց գործոյն արժան է ոչ վարկապարզի տեսիլ տեսանել, ըստ միում ակնկառուցութեան միտքն երկու ըմբռնեն երեւմունս: Ս'ի՝ իբրեւ այլ հանդերձ երկու վերնագոյն զօրութեամբքն գալով, յորոց սպասաւորեալ լինի. յարարականէն՝ ըստ որում արարն և գործէ զաշխարհ. և արքունականին՝ ըստ որում եղելոյն իշխէ: Իսկ միւսն՝ իբրեւ օտար արանց, ոչ այնոցիկ՝ որոց դէպ եղէ հանդիպել, այլ կատարելագոր-

que improbarum animarum visus semper oclusi sunt, quoniam in alto somno jacent, et nequeunt umquam resilire, et expergeheri ad naturae res, et quae in ea sunt ideae et perceptiones. Sapientis vero spirituales oculi expergefati perspiciunt; imo sine somno vigilantes sunt, ob desiderium videndi resiliens ad vigilantiam. Quare bene dictum fuit in plurali, non unum elevasse oculum, sed oculos universos, qui in animo sunt, ita ut totum totaliter oculum esse eum dixeris. Oculus itaque factus, incipit videre dominicam, sanctam, divinamque visionem, eo modo ut unica visio appareret ei sicut Trinitas, et Trinitas velut unitas.

Aequum est, ut et sequentia non omittere proferre: non enim gratis dictum est, quod *stabant supra eum*. Siquidem super omnes creaturas generatas Deus est, et Divinae virtutes disponentes, procurantes, et regentes. Quum itaque universim cuncta necessaria jam dicta sunt, de ipsa vero rerum causa, non obiter visionem videre liceat, sub uno intuitu intellectus duplicem apprehendit apparitionem. Unam tamquam Dei venientis duabus virtutibus superioribus, a quibus colitur, a Creativa ut opifex mundi, et ab Regia ut dominator mundi jam facti. Alteram vero sicut virorum peregrinorum, non utcumque occurrentium, sed perfectiorum in humana natura secundum corporis dotes, et dignitatis honores. Ex utraque hac apparitione impulsus, nunc ab una, nunc

եւեւ. քանզի յորժամ իմաստանայ հոգին, և մարդն զգոտն, յայնժամ տեսնէ զնոս 11 =
" Dixit, levavit oculos suos, et vidit: nam quoniam
" do sapit anima, et purgat intellectum, tuum
" Deum videt u.

1 Ad verb. opere; quod accipio sicut opifex
Gloss. autem intelligit յաղազս միութեան եւ

բացն. de explicatione rerum.

2 Gloss. Տեսանէր, ոչ որպէս զամենայն մարդ. այլ հսկայազունք, մեծ մարմնով, և քառաւոր տեսլեամբ 11: " Videbat, non sicut communis homines, sed velut gigantium vel beatorum posteror, magnos corpore, et gloriosos visu u.

նիցն ըստ մարդկային բնութեան՝ մարմնովքն և պատուօքն արժանաւորութեան : Եւ յերկաքանչիւր ումեքէ երեւութիցն բախեալ, և էր՝ զի յայնմանէ, և էր՝ զի յայսմանէ ձգեալ լի նէր ՚ի տեսումն . և ոչ ունէր ասել, թէ մարդեօք ՚ի նոցանէ դէպ եղև զոլ ճշմարտին : Եւ ան զգուշութեան և ան յայտութեան երկբայութեանն՝ ոչ արար զանց, և ոչ որպէս ոմանք ՚ի պղերգհեղգացն՝ մոռացօնս արար . այլ զերկոսեան զերեւոյթան ընկալաւ և ըմբռնեաց . լաւ համարեալ զերկմտութիւնն ընտանեցուցանել ճշմարտութեամբ առաւել՝ քան ստութեամբ, առ ՚ի ստացուած երկոցունց մեծն առաքինութեց՝ արժանաւորութեան և մարդասիրութեան : Եւ արժանաւորութեան՝ ըստ միւսում տեսակին ակնկառուցութեանն, ըստ որում ետես զաճ . և մարդասիրութեան՝ ըստ միւսում տեսակին, այն՝ որ առ օտարս հաւասարութեան հազորութիւն է : Եւ զի առ երկաքանչիւրք երեւութիցն շարժեցաւ, յայտ է և ՚ի գրոյն . քանզի որ ինչ միանգամ ասի յաղազս միոյ, կամ առ մի, կամ ՚ի միոջէ, վկայութիւն մատուցանէ իբր նոյ երեւման . իսկ որ միանգամ յաղազս բազմաց կամ առ բազումն, զայն իբր արանց օտարաց :

Վնայի զայն՝ զոր ասէ, թէ երեւեացաւ աս թի . և՝ Գէր, թէ արդարեւ գտի զնորիս առաջի քո, և՝ մի զանց առնէր զծառայիս քով . և ասելն՝ այդպէս արա՛ւ, որպէս ասացեր . և ասացաւն առ նա, ո՛ր է սառա կին քո . և՝ դարձեալ եկից առ քեզ ՚ի ծամանիէ յայսմէ . և՝ ասէ ցնա թի, զի է զի ծիծաղեցաւ սառա . այսք ամենեքեան զեկուցանեն իբր նոյ երեւումն : Եւ իբրև զարանց օտարաց՝ այն, ՚ի վեր համբարցեալ զաշտ իւր՝ ետես, և արք երէր կային ՚ի վերոյ նորա . և՝ ըն թաղան առ նոսա, և՝ լռասցեն զորս ցեր, և՝ զովասլիք ընդ ծառովք, և՝ կերային, և կային առաջի նոյա, և յարոցեալն անտի արին : ( ) Ի՛ի ձեռն երկոցունց՝ բարեպաշտու

ab altera trahebatur ad visionem, et vix poterat asserere, quae ex illis certior credenda sit. Propter itaque cautionem, et incertitudinem dubiam nec despexit, neque, ut segniores quidam, oblivioni tradidit, sed utramque imaginationem acceptans tenuit, melius ratus dubium ipsum reddere familiare, veraciter potius quam mendaciter, ad possessionem duarum virtutum majorum, reverentiae, et humanitatis. Reverentiae juxta unam ideam oculorum fixorum, quatenus Deum vidit: et humanitatis secundum alteram ideam; quae ad peregrinos respicit aequitatis communicatio. Quod autem ad utramque imaginationem motus fuerit, patet etiam ex Scriptura, quicquid enim dicitur de uno, vel ad unum, vel ab uno, testimonio est apparitionis tamquam Dei: quicquid autem de pluribus vel ad plures, ad homines quasi peregrinos refertur.

Etenim illud quod dixit, *Apparuit ei Deus*; et, *Domine, si vere inveni gratiam coram te*; et, *Ne transeas servum tuum*: atque illud, *Ita fac, ut dixisti*; necnon quod dictum est ei, *Ubi est Sarra uxor tua?* et, *Revertens veniam ad te tempore isto*; et, *Dixit ei Deus: quare risit Sarra?* haec omnia, inquam, indicant apparitionem tamquam Dei. Quasi vero ad viros peregrinos spectant ista: *Elevans oculos suos vidit, et ecce tres viri stabant supra eum*; et, *Cucurrit ad eos*; et, *Lavent pedes vestros*; et *umbras captate sub ista arbore*; et, *Manducate*; et, *Stabat coram eis*; et, *Surrexerunt inde viri*. Itaque per

Թեան և մարդասիրութեան ուղղեացե
զամենայն որ, որ գրեալ է 'ի քաղաքա-
վարութիւն. զի 'ի ձեռն այս քաղաքա-
վարութեան զիւր վարսն կենացն 'ի ցոյց
առեալ ազգին առաջնորդի և սկիզբն
եղելոյ. որ առ աջօք տեսիլ տեսեալ, և
ոչ հաստատուն. զայն՝ որ իբր զանձ, և
զայն՝ որ իբր զօտարս, իրաւացոյց իբր
առ անձ բարեպաշտել, և իբր առ օտարս
զհաւասարութիւն միաբանութեան և
զմարդասիրութիւն ցուցանել. 'իւրեալ
ոմանք աստուտ սկիզբն՝ չափս և կշիռս
յարմարութեան և յարդարմանց զիմառ
տիւքն արկեալ, վտարեցին զկարծիւն.
որպէս դժնեայ և բաւական առ 'ի գի-
տութիւն մեկնէ հոմերոս, գեղեցկաձայ-
նութեամբ զկեանս վարուցն, թէ ոչ է
արժան հպարտանալ՝ քնասեալ. քանզի
ասէ զանձութիւնն նմանեցուցեալ կար-
ծեն մարդկային կերպարանօք գեղոյ և
րեւեալ բազում անգամ, 'ի բազմաստ
ուած կարծեացն ոչ կացեալ 'ի բաց.
Եւ տաղքն այսպիսի են. " Եւ սակայն
" անձքն՝ օտարաց նմանեալ այլաշխար-
" հեայց ամենապատիկք անգիտութիւն
" չըջէին, զբազում մարդկան զթշնա-
" մանս՝ զանօրէնութիւնս և զբարի օ-
" րէնս տեսանելով և յականելով և :

Ի նորէր ասէ. Իբրեւ երես, ընկալաւ ընդ
առաջ նոցա, և երկէր եպօք յերկիր :

Գ. ( ) Զայնոսիկ՝ որ առանց խորհելոյ
և ընդ միտ անելոյ յարձակին յոր և
գէտ լինի, և առանց յառաջագոյն խոր-

utramque virtutem, pietatem, et huma-
nitatem dirigebat omnes ad praescrip-
tam politicam¹. Istā enim politicā
suam vitam pro exemplo exhibuit natio-
ni dux ac origo ejus compertus: quippe
qui oculotenus visionem videns, non vero
constantem, tam enim Deum, quam pe-
regrinos vidisse se imaginabatur, aequum
duxit tum sicut erga Deum pietatem
colere, tum sicut peregrinis aequitatem
unionis ac humanitatem ostendere. Hinc
ansa capta, nonnulli mensuram pondus-
que harmoniae corporeae excogitarunt
(in Deo) abnormi opinione; quemad-
modum severus ille, et sufficiens in scien-
tia exponit Homerus, decore vitae ut
pulchrae harmoniae non licere superbi-
re, ac noxam subire²: ait enim, Divi-
nitatem fingentes sub similitudine exi-
stimant humana forma pulchritudinis ap-
paruisse saepe saepius, ab opinione mul-
torum Deorum non discendentes. Ver-
sus autem tales sunt³: " Dii tamen pe-
" regrinis similes facti alienigenis, sub
" omni specie ambulabant ignoti, mul-
" tiplices hominum injurias, iniquitates,
" ac optimas leges oculis videntes pro-
" priis և .

*Quare dicit: Videns procurrit obviam illis;
et adoravit in terram?*

III. Eos, qui inconsulto sine praevia
consideratione visioneque impetum fa-
ciunt quoquo, monet instruens⁴, non an-

¹ Vel, omnes eos, qui se scripserunt in exer-
citationem politicae.

² Ambiguus est sensus in Arm. longum esse et
et Glossarii sententiam incertam replicare, quae
sic habet in Arm. " Զայն որ արահամ երբեք
ան կարծեր, և երբեք մարդիկ, և ընդունել-
լութիւն արար, զայն հոմերոս գրեցաւ, և ընդ
իւր բանն խառնեաց, և չափով և կշիռով առաջ
յարգարեաց. քանզի զգիտարկման բանն բա-
ւականապէս ընծանել գիտէր հոմերոս. և գե-
ղեցկաձայն. և ասէր, Թէ ոչ է պարհապար-

առեալ մարդոյ. քանզի աստուածքն նմանին
օտար մարդկան աչքի, և չըջին ընդ ամենայն
աշխարհս. գիտուեալ էր, բայց 'ի բազմութեան ոչ
եկաց 'ի բաց նա և և .

³ Οδυσσ. ρ'. 485.

Καὶ τὲ θεοὶ ξείνοισιν ὁμοῖοις ἀλλοδαποῖσι,
Παντοῖοι τελέθοντες, ἐπιστρωθεὶς πόλιν,
Ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφορῶντες.
(Latinam versionem apud alios videbis, nos Ar-
meniam solam de more Latine expressimus.)
⁴ S. Ambr. de Abr. L. 1. c. 5. n. 33.

հելոյ և տեսանելոյ, խրատ տայ ուսուցանելով, ոչ յառաջագոյն յարձակել յինչ՝ յառաջ քան ստուգապէս զնա տեսանել և յաղթել: Եւ ան այսորիկ առե, Կեսեալ ընթացաւ. զի 'ի տեսանելոյն յառաջագոյն եղելոյ ընդունելութեան զհետ երթիցէ գործ անըստգտանելի և հաշոյ: Բայց գեղեցիկ է ասելն, յետ տեսանելոյն անդէն ընթացաւ ընդ առաջ. քանզի որոց ոչն տեսեալ յապաղելն և յամեն, իսկ այն՝ որ ետես՝ այնմ ինչ որ արժանի է փութալոյ և ընթանալոյ առ նոսա: Բայց յոյժ հարցափորձելով՝ զերկրպագութիւն 'ի վերայ երկրի ասէ առնել. զի եթէ իցէ գուցէ մարդիկ՝ մահկանացուացն ոչ պագանել երկիր. այլ՝ այնմ, որ 'ի վերայ երկրի և երկրի, և առ հասարակ ամենայն աշխարհիս է անձ:

Տէր, եթէ գտի վերջոս առաջի քո, մի զանց առնէր զծառայիւս քով:

Դ. Եւ յոյժմ առաւել բացարձակ ազօք և լուսաւորագոյն երեսօք ստուգապէս առնէ զերեւումն միտքն. ոչ յառեւելով և մոլորելով երրորդութեանն թուով, և քանակութեամբ բազմութեամբ անդր բռնի ձգեալ, այլ ընթացեալ 'ի մին. և նա երեւութացեալ առանց որք ընդ նովաւ են զօրութիւնքն. ըստ որում տեսանել դէմ յանդիման միաւորութիւն, որ երրորդութեանն մաշեալ յառաջագոյն ճանաչէր: Բայց մեծ իմն խնդրէ. ոչ զանց առնել, և ոչ 'ի բացեայ անցանել ան, լքեալ թողեալ զոգիսն անապատ աւերակ զնորա, և թափուր և ունայն: Բանդի սահման բարեբաստութեան՝ ան մերձաւորու,

tea incurrendum esse priusquam certa viderint ac persuasi fuerint. Quamobrem dixit: *Cum vidisset, cucurrit*; ut pote praecedente visus perceptione, consequatur opus invituperabile ac gratum. Porro optime dicitur postquam vidisset, illico *cucurrit in occursum*: qui enim nec dum viderit, eum cunctari; qui vero jam viderit condigna, festinare ac currere aequum est. Caeterum nimis diligenter adorationem *in terram* ait egisse; non enim, si forte homines fuissent mortales, adorare licebat, sed eum qui super caelum et terram, et universi mundi Deus est¹.

(*Quid est, Domine, si inveni gratiam ante te, ne praetereas servum tuum?*)

IV. Nunc magis liberis oculis et lucidiore visu certus redditur intellectus de visione, non pervagans vel aberrans numero trino, et quantitate multitudinis eo violenter attractus, sed currens ad unum; quique apparere se fecit absque virtutibus adstantibus; atque ita clarissime intuitus est unitatem, quam prius trinitatis similitudinem gerere noverat. Caeterum magnum quiddam poscit, non praetermittere, nec a longe transire Deum, derelicta anima sua desolata ac inani. Terminus enim felicitatis est Dei appropinquantis adventus, fuse adimplens totam animam toto suo lumine incorporeo et sempiterno; miseriae autem

» Nan otiosus sedet, qui longe aspicit: nec ad-
» pexisse contentus cucurrit obviam. Festinavit
» occurrere, qui non satis est recte facere, nisi
» etiam mature quod facias «.

1 Gloss. * Ընտրութեամբ երկիր եպագ 'ի վե-

րայ երկրի. զի առաջ: այս մահկանացու մարդոյ ոչ վայել է, այլ որ արարիչ է երկրի և երկրի ||. » Cum delectu adoravit in terram, dicens » (apud se): hoc mortalem non decet homi-
» nem, sed eum qui creator est caeli et terrae «.

Թեան գալուստն է, ընդ և պատարե-
լով զբոլոր ոգիսն՝ բոլոր լուսով անմար-
մնով և մշտնջենաւորաւն իւրով: Եւ
Թշուառական (կամ Թշուառութեան)
անցք գնացից. քանզի խաւար անդէն
վազվազակի յետոյ հասեալ ունի Թանձ
բազոյն և խորին: Ուստի և եղբայրա-
սպանն կային ասէ, թէ քն պարճաւ պա-
րահաւ՝ Խորաւր զէս. առակելով՝ Թէ
մեծ է ոչ պատիժ հոգւոց քան զընդվայր
հարկանիւն յայ: Եւ այս մովսէս յայլում
վայրի ասէ, թէ Գոցէ Թափեցի՝ Ի նոցանէ
Գր. ազդելով, զի անջրպետել ոգւոյն
յէին մտածութենէ՝ կատարելագոյն չա-
րեաց է. վասն որոյ պատճառանաց փոր-
ձի զժողովուրդն հանել այլ ընդ առաջ.
ժէ մարդիկ, քանզի ոչ է հնար և կարո-
ղութիւն, այլ՝ ոգիս նախաւոր, որք կա-
րեն. զորս տուփանք և ցանկութիւն երկ-
նաւոր հասեալ ըմբռնեաց:

Ի նոցի բարձեալ յորեանի ասէ, թէ Եւրոյ Զոր,
և լուսացն զորս ցեր, և զվառնի ընդ
ծառ թառ:

Ե. Եւ զարձեալ միւսոյ երեւո-
թեան է, ըստ որում կարծել օտարս
գող, զհասունն գիտութեան արարեալ
ոչ հաստատուն, այլ գարձեալ անդր
կորզեալ և բռնի ձգեալ՝ ի լաւագոյն
և ի վեհագոյն և յաւային երեսացն.
վասն որոյ և ոչ հրամանաւ իսկապէս և
տիրաբար վարի, ոչ իշխեցեալ ազատաց
կամ ծառայիցն աստալուացս մատու-
ցանել. այլ զայն՝ որ երեւելին արա-
բեալ եր զգէմն, զայն՝ որ իբր Թէ հրա-
ման՝ ասելովն, առցի Զորն, յուսեցն ոչ
յաւելեալ: Եւ գարձեալ լուսացն զորս,

(terminus est,) ¹ transitus ut per viam;
cito enim citius sequuntur posthac te-
nebrae densae profundaeque. Unde et
fratricida Cain dicebat, *magnum est
damnum poenae id quod derelinquas me;*
indicans, quod non est poena animae
major quam derelinqui a Deo. Moyses
vero alibi dicit: *Ne auferatur ab eis Do-
minus* ²; monens, quod distare animam
ab Eutis contemplatione perfectissimum
malorum est; quamobrem uittitur Popu-
lum ³ ducere in occursum Dei, nequit
enim fieri ut alii homines satisfacere huic
possint, nisi animae Dei amantissimae,
quas caeleste desiderium praeueniens
occupavit.

*Cur iterum pluraliter dicit, quod Sumatur
aqua, et lavent pedes vestros, et fri-
gus captate sub arbore densa?* ⁴

v. Hoc rursum juxta alteram appa-
ritionem dicitur, quatenus peregrinos
eos putat, non habita certa notitia, sed
iterum illuc violenter attractus de opti-
ma divinaque facie. Quam ob rem ne-
que jussum dat auctoritate propria, vix
praesumens liberis vel servis exhibere
lotionem pedum, sed eundem, cujus fa-
ciem visibilem sibi crediderat, auctorem
voluit esse jussi dandi. Dicens autem,
accipiat aqua, non adjecit, a quopiam;
sicut etiam per dictum, lavent pedes,
quospiam non manifeste notavit; eo

*sit, Ne forte interimat de eis Dominus, verum
S. Cyprian. ad Epictetum. epist. 64. habet, Ne
forte derelinquat illos Dominus.*

³ Supponit populum Dei electum, ac fere di-
vinum. q. d. Ecclesiam.

⁴ Ultima vox densa, quae deest in Genes.
xviii. 4. vel Philonis, vel Interpretis sui addi-
tamentum est.

¹ Cod. C. et D. sicut et A. in marg. Թշուառ-
ապան, miser (vel res miserabilis). sed A. in
textu, Թշուառութեան, miseriae (puta res, vel
terminus).

² Gloss. recurrit ad Num. xiv. 9. de quo
vide supra pag. 72. Praesens tamen locus videtur
spectare Exod. xix. 22. *μή ποτε ἀπαλλὰξ ἔσῃ
ἀπ' αὐτοῦ κύριος*, ubi quamvis communis lectio est

զոմանս ոչ յայտնի և հաւաստի գիտա-
ցուցանելով. վասն՝ որպէս ինձ թուի՝
ոչ քաջալերեալ և համարձակեալ ընդ
զգալի երևումն իբր մարդկան տեսեցե-
լոց, այլ իմանալոյն՝ իբր անծայնոյ եղե-
լոյ յայտնութեան. (Յայտնի և այսպի-
սի իմն՝ ի գրոյս, թէ մարդիկ ջուրք լուա-
ցեալ սրբին. իսկ նոյն ինքն ջուրն՝ ան-
ային ոտամբ. Վշանակաւ, քանզի ոտն
վերջին և ստորագոյն մարմնոյն է. իսկ
վերջինքն անծայնոցն վիճակաւ հասեալ
է օդոս, շնչացուցանելով զժողովեալ
արարածսն. որ եթէ ոչ ՚ի ջուր հպեա-
ցի շարժելով զնա, մեռանի. և կենդա-
նականագոյն լինի ոչ վասն այլոյ իրիք,
բայց զօդոս նմա ՚ի ներքս խառնելով.
Սկսան որոյ ոչ վայրապար և ընդ վայր
ասացեալ է ՚ի սկզբան լինելութեան
ծննդեան, եթէ հոգի աչ Բերիւր ՚ի վերայ
Զրոյ. զոր այժմ այլաբանելով՝ ոտն կո-
չեաց նշանակաւ.

Ինչէր այսպիսի ասաց. Ինչո՞ւ հայ, և ինչ-
ո՞ւր. և ո՞չ, առէ՞ք:

2. Ի արձեալ և այսուիկ զեկուցա-
նէ զյերկուանալն, և առ երկաքանչիւր
որ յերևութիցն ձգուին. քանզի յոր-
ժամ ասի, առի՞ց հայ, երևութանայ ան-
այնոյն. առ որ ասել ոչ քաջալերի, առ
կերակուր. իսկ յորժամ իբրայն, երևու-
թանայ օտար արամբք. Ղառդ այդ է.
Իսկ առ ՚ի միտս. յորժամ սկսցին միտ
քրն պատրաստել և կազմել, և առնուլ
զտէրունեան սուրբ կերակուրան. և են
սոքա իմաստութեան օրէնք և տեսիլք,
յայնժամ նշանակաւ ասի կերակրիլ և
անծայնովքն. քանզի այն (կամ այնմ)
որ են կերակուր ՚ի վայելութիւն երկ-
նաւորացն՝ ըզոմպիայցն՝ է, և ոգւոյն

quod, ut mihi videtur, non confusus erat
de sensibili apparitione ut hominum vi-
sorum, sed potius intelligibilem conjicie-
bat tamquam revelationem factam divi-
nam. Manifestatur et aliquid hujusmodi
a praesenti scriptura ¹, quod homines
per aquam lavati mundantur, aqua vero
ipsa (purgatur) per divinum pedem.
Symbolice autem, pes ultimum et infu-
mum corporis est, ultima vero divino-
rum sortitus est aer, animans creaturas
congregatas (aqua). Nam si aer non
tangat moveatque aquam, emoritur ista;
vivifica autem magis comperitur, non
aliunde, nisi aere in eam intermixto.
Ideo non frustra dictum est in principio
generationis creaturarum, quod *Spiritus
Dei ferebatur super aquam*, quam nunc
allegoria exponens pedem appellavit
symbolice.

*Cur dixerit hoc modo², Sumam panem,
et manducate; non vero, Sumite?*

vi. Iterum et hoc indicat se hae-
sitare, et ad utramque apparitionem
propendere; quando enim dicit, *su-
mam panem*, divinam imaginatur ap-
paritionem, cui vix praesumit dicere,
accipe cibum ³; quando vero adjicit,
manducate, conjicit apparitionem viro-
rum peregrinorum. Littera hujusmodi
se habet. Ad mentem vero, quum coe-
perit intellectus praeparare, et sumere
sacros cibos, qui sunt sapientiae leges
ac formae, tunc symbolice dicitur vesci
et divinis: quae enim sunt ut cibi decen-
tes caelestem Olympum, sunt animae
rationalis desideria, quibus movetur ad

¹ Sic Cod. A. ՚ի գրոյս. ubi C. et D. ՚ի
գրոյս, ex scripturis, vel libro.

² Cod. D. այսպէս. sic. ita. A. C. այսպի-
սի, hujusmodi.

³ U. Cod. A. aequivocum est, ut *accipe*,
vel *ad*: quorum secundum expresserunt C. et
D. per առ ՚ի. sed sensus erit ambiguus.

բանականի բաղձանք և փափազանք , որով վարի առ իմաստութեանն ընդունելութիւն , և ստացուածս կատարեալ առաքինութեան :

sapientiae perceptionem, possessionemque perfectae virtutis.

Ինչէ՞ր ասէ , Եւրդէ՞ս արա՞ որպէս ասացիր :

Cur dicat, Sic fac, sicut dixisti?

Է. ( ) Եւրդիմանէ զերկմիտան և զերկալեղունն , որք ասեն այլ իմն , և գործեն զընդդէմնն . իսկ զառաքինին ընտրեալ որոշէ 'ի ձեռն երկոցունց կարգին ապրել . բանից՝ յառաջագոյն յօժարեալ առ 'ի գործս , և առ 'ի բանս՝ գործոց . զի որպէս և բանն է՝ այսպիսի և վարքն , և որպէս վարքն՝ այսպիսի և բանքն իմաստնոյն երեւեցի :

vii. Reprehendit ambiguos mente, et bilingues, qui aliud dicunt, et contrarium agunt. Honestum autem seligens determinat per ordinem utriusque vivere, ita ut verba prius inclinentur ad opera, et opera ad verba: utpote sicut est verbum, talis sit vita; et qualis vita, talis et sermo sapientis videatur.

Ինչէ՞ր ամենայն խաբան . քանզի ասէ , Գառնացաւ Բաբելոնս և Բաբելոնս ասաւ , և ասաց ցնա . Գառնա և Գառնա երկուս չափս նաշի , և արա՞ նիսնա՞ . և յանդէպ ընթացաւ և Գառնա որի Գառնա , և եր Գառնա . և վաղվայեայ ասեիլ զայն :

Quare omnes festinant? ait enim: Festinavit Abraham in tabernaculum ad Sarram, et dixit ei: festina, et commisce tres mensuras similiae, et fac subcineritium. Et ad armentum cucurrit, et sumpsit vitulum tenerum, deditque puero, et properavit facere illud.

Ը. Ինչպիսիքն է այս առաքինոյն ըստ այլու և այլու երեւութիցն . բայց զի եթէ արս օտարս կարծեաց այնք՝ առ նայն եկեալ էին , յաղագս մարդ տիրութեանն և օտարասիրութե , հրաշալի է . և եթէ զայն գալուստ եկեալ հանդերձ առաջին զօրութեամբն , երկուսն է և բարեբաստիկ : Ի՞նչ ըստ այնմ որ 'ի վերայ արանց օտարաց՝ զերկմիտան կարծելի է , և զօտարընկալ մարդան գոլ զաբրահամ , զկինն , զպարտնին : Իսկ ըստ այնմ որ 'ի վերայ օտարութեանցն , ոչ ևս կարծելի է զօտարընկալ մարդան , այլ անմարմին : Իսկ զմարդուն և զկնիւն տեսակս , զմիտն խորհրդոյ մաքրագունի , որ աբրահամն կոչեցի . և զմիտն՝ կատարելութիւն

viii. Laus est haec sapienti secundum unam alteramve apparitionem. Nam si viros peregrinos existimavit ad se venientes, de humanitate et hospitalitate mirandus est: si vero Deum advenisse ratum habuit una cum suis primis viritatibus, felicissimus est dicendus. Secundum itaque apparitionem virorum peregrinorum, hospitalitatis munus exercuisse putandi sunt Abraham, uxor, et puer: secundum vero id quod egerunt erga divinas virtutes, non amplius homines sunt dicendi hospitales, sed incorporei. Viri autem et uxoris formas sic accipe; unum ut symbolum animi purissimi, qui Abraham vocetur; et alteram, perfectionem virtutis, quae Sar-

1 Origen. in Genes. homil. iv. n Vide in singulis, quanta sit suscipientis alacritas. Festinatur in omnibus, omnia perurgentur, ni-

n hil per ocium geritur... Ipse currit, uxor festinat, puer accelerat. Nullus piger est in domo sapientis u.

առաքինութեան, որով սառա կոչեցի. իսկ այն՝ որ ըստ բանին արտաբերու-
թիւն լինի, որ պատանի անուանեցաւ: Եւ փութան 'ի փոյթ անյապաղ և ան
վեհերոտ միտքն և առաքինութիւնն՝ ճե-
պեալք առ հաճութիւն և սպասաւո-
րութիւն աս, և զօրութեանցն: Եւ
միտքն՝ զվերակացուի օրինակ՝ առաջ-
նորդեացեն, և ձեռնկալու լիցին՝ զոր
արժանն է գործել, և ճեպեացեն. իսկ
առաքինութիւնն՝ արագութիւն անդան-
դաղ ցուցցէ առ երից մասանցն և նկա-
նացն կատարելութիւն. իսկ բանն ըզ-
հրամայեալ պատարագս մատուցէ:

Եւ բնականագոյն է այն՝ որ 'ի վե-
րայ երից չափոյ՝ բանն է, քանզի ար-
դարեւ երեւ չափին բոլորքն, ըս-
կիզբն կալեալ, և մէջ, և վախճան: Եւ
երկաքանչիւր ուրուք այնոցիկ՝ որ 'ի
մասինն՝ ունայն է, ոչ ունելով այսպէս
գոյացելոց: 1) ամս որոյ համերոս ոչ վա-
րապար ասէ, թէ երեքիկն ամսնայն ինչ
բաժանեալ է. և պիթագորեանքն եր-
րորդութիւն 'ի թիւս, և 'ի ձեւս զուգ-
ղանկիւնին (և) երեքանկիւնի եւթա-
դրեն տառ բոլորեցունցն գիտութեան:
2) որդ՝ մի չափ է, ըստ որում բաղկա-
ցաւ անմարմին և իմանալին աշխարհ:
Եւ երկրորդ՝ չափ, ըստ որում կառու-
ցաւ զգալի երկինս՝ 'ի հինգերորդում,
հասեալ և սքանչելի և անձայնոյ էութեան,
անյեղլի և անփոփոխելի ըստ
այսոցիկ և իբր նշնայէս ունելով: Եւ
երրորդ՝ որպէս արարան որք ընդ լուս-
նովս են՝ 'ի չորից զօրութեանց, երկրի,
ջրոյ և օդոյ և հրոյ, ծնունդ և ապա-
կանութիւն ընդունելով: 3) որդ՝ անմար-
մնոցն տեսակաց, այնոցիկ՝ յորոց իմա-
նալին կառուցաւ աշխարհ, չափ ասելի
է գոլ զերիցագոյնն պատճառաց. և ('ի)
հինգերորդին՝ զգալոյ և շրջաբերակա-

ra dicatur: illud autem, quod prolati-
vum est verbum, puer (ut minister)
appellatum fuit. Festinant¹ autem stu-
diosae sineque cunctatione, animus, et
virtus accelerantes ad placitum, et mi-
nisterium Dei, virtutumque suarum: ita
ut animus praepositi more regat, et
adjuvet ad condigna facienda celerius;
virtus autem celeritatem incunctanter
monstrabit ad trium mensurarum et pa-
nis perfectionem; verbum vero jussam
hostiam offerat.

Porro nimis naturale est illud de tri-
bus mensuris dictum verbum; vere enim
reapse² tribus mensurantur omnia³,
principio ducto, et medio, et fine; quo-
rum utrumque inane comperitur absque
tertia parte, carens existentia. Quare
Homernus non frustra dixit, omnia tri-
pliciter divisa esse; et Pythagorici tria-
dem in numeris, et in figuris rectangu-
lum et triangulum⁴ supponunt pro ele-
mento scientiae universorum. Prima
itaque mensura est, juxta quam conste-
tit incorporeus et intelligibilis mundus.
Secunda, juxta quam constructum fuit
sensibile caelum in quinto (elemento),
particeps mirabilis ac divinae essentiae,
immutabile secundum illud, et quasi si-
militer se habens. Tertia vero, quem-
admodum facta sunt sublunaria, ex qua-
tuor elementis terrae, aquae, aeris, et
ignis, generationem ac corruptionem
sortita. Incorporearum ergo specierum,
quibus intelligibilis erectus est mun-
dus, mensura est dicenda maxima illa
causarum: quintae vero sensibilis et pe-
riodicae essentiae, quam sortita est cae-
lum, creativa illa Entis virtus, quoniam

¹ Vel juxta C. D. festinarunt. փութացին
փոյթ:

² Vel, juxta verum Ens. vel, trinis rebus.

³ Cod. C. երեք չափք էին բոլորքն. tres

mensurae erant omnes.

⁴ Forte melius Cod. D. զուգղանկիւնին երեք-
անկիւնի. recti anguli triangulum. Sic suppo-
nere videtur et Gloss.

նի էութեանն՝ որում հասաւ երկին, զարարչական էին զօրութիւն. քանզի անապակի և սեռին և անխառնի պատահեաց բարերարութեան, անմահի և անապականի մասին հատեալ: Իսկ այնմ՝ որ ընդ լուսնովս են, զարքունականն, յայնոսիկ՝ որ փոփոխմունս և յեղմունս վասն լինելութեան և ապականութեան մասն ընդունել. իսկ զբան ի մի իմն առաջնորդութեան ձեռնկալութեան, որ գործելի ինչ է յաղազս այնոցիկ որք վճարենն ինչ և կատարեն: Եւ մեղուցելոցն չափաւոր ինչ՝ ի ձեռն պատուհասից խոշտանգանացն վայելչականութեան զանդրէն հաստատութիւն ուղղութեան. իսկ որ անբաւան և անձառան անիրաւեցան, զայն՝ որ պատուհասի ի տանջանաց հատուցումն և անջատումն:

Ս) Ինչ զի իսկապէս և տիրազոյն առեւ՝ չափ ամենեցուն, և իմանալեացն և զգալեացն նաեւ մի. որոյ ըստ միաւորութեանն նմանեալ երրորդութեան՝ յաւազս տեսողացն տկարութեան: Վասն զի ակն ոգւոյ լուսաւորագոյն և պայծառաւորոյն ազօտասցի յառաջագոյն նախքան ընդդէմ բախել և զակն կառնեցանել այնմ՝ որ ըստ միաւորութեանն է, առանց ուրուք այլոյ տեսելում (կատեսանելում) ումբ: Վասնզի որպէս մարմնոյ աջօք՝ յորժամ տկարացին, բաւ զում անգամ ի միջէ ճրագէ երեւումն կրկնակ առանկաւ և պատահեաց ընդդէմ, այսպէս և ըստ ոգւոյն երեսաց ոչ կարացի միում իբր միում հասանել երրորդութեան ընդունելութիւն առնել դէպ եղև, ըստ այնց որ ընդ նման գոյանան երեւութն, միում՝ առաջինքն, իբր թէ սպասաւոր զօրութիւնքն:

Ս) Եւ որոյ և մարգարէապետն և հրեշտակապետն մովսէս ըզմանայ զմին առանց զօրութեանցն՝ իբր թէ զմի ըստ միաւորութեան տեսանել. զոր ոչ ոք արուեստիւ և իմաստութեամբ և կամ

purae ac merae particeps fuit benefici-
centiae immortalis, incorrupta parte
praeditum. Sublunaribus autem regia
virtutis, eoquod mutationi subnoxia
sint, participant generationem, et cor-
ruptionem. Verbum vero certum regi-
minis auxilium praebet in faciendis re-
bus, illis qui aliquid peragunt persol-
vuntque: peccantibus autem aliquatenus,
per castigationes debitas correctionem
reformatam; caeteris vero immenso et
indicibili modo praevaricantibus, abso-
lutam retributionem poenae ac sup-
plicii.

Ita ut, veraciter ac proprie loquendo,
mensura universorum, tam intelligibi-
lium, quam sensibilium, unus est Deus,
qui in ipsa unitate trinitati similis appa-
ret ob videntium infirmitatem. Quo-
niam oculus animi quam lucidus obscu-
ratur antequam fixus fuerit in illum se-
cundum unitatem, incompas videndi so-
lum sine alio quodam. Sicut enim cor-
poris oculus debilis factus, saepe ex una
lucerna duplicem attingit apparitionem,
sic etiam animae oculus quum neque
unum sicut unum comprehendere, tri-
nam perceptionem facit, juxta adstan-
tes uni apparitiones principalium virtu-
tum ministrarum.

Quapropter et princeps Prophetarum
Nuntiorumque¹ Moyses optat unum il-
lum absque virtutibus videre, tamquam
unum secundum unitatem; quem nemo
arte, sapientia, vel aliquo in creaturis

¹ Vel, Legatorumque. Ad verb. archipropheta et archangelus.

այլով իւրք, որ ի լինելութեան է, յուսացաւ հերքել և գեր ի վերոյ լինել՝ ի ստորուստ ի վեր յառաջանցեալ ի վանդի սա զսկզբնականն ամենայնի կամէր առնուլ, և ընդունել և ողորմութիւն, ոգւոյ անասիրի երեւել միում միայն առանց այլոյ. քանզի ասէ, երեւցի ինչ ընդ ինչ, ծանօթապէս Գեորգի Գեորգի:

Ի այց ամենաբարիոր յետ երկից չափոց, նկան ասաց, ոչ միայն զի ծածկեալ է ի բազմաց գիտութիւն և հանճար իմաստութեան հօրն, և վերնագունից նորա երկուց զօրութեանց. այլ զի և այսպիսի խնդիրն ծածկիլ արժան է, և ոչ ամենեցուն ցուցանիլ, զոր ամենեցուն չէ պիտոյ ասել. քանզի անխորհրդից և անարժանեաց ի վեր հանել ըզխորհուրդս՝ քակտողի և աւարողի և քանդողի է զօրէնս զտէրունեան կատարելութեան խորհրդոց. ի վերիցս երանելոյ և երկցս բարեբաստիկ ոգւոյ. յորում ան ոչ անարդի համարեցաւ բնակել շրջել, յարբունիս զնա և տուն իւր գործել, զի զուրախարարն ուրախ արասցէ, քանզի այս արդարեւ անսուտ է և ճշմարիտ. քանզի որք մարդիկ ընդունին՝ մատուցանեն զուրախութիւն և զխրախութիւն. իսկ որ ընուն և պատարին բոլորովին ան երեւմամբ, միտք մաքրագոյն խրախ լինել և վայելել թուեցեալ ինքն զուարթացեալ ուրախ լինի. իսկ մի գուցէ թէ ի ճահ և վայելչաբար. քանզի օտարընկալն կարօտեալ է և ցականեալ. իսկ որ եկեալ հասեալ է առ նա, ոչ իմիք կարօտեալ է, այլ ամենափարթամ և մեծ, որոյ զհետ գան աղբիւրք յաւէժախաղաց բաւեացն. յորոց ոչ ամենեցուն, այլ այնոցիկ՝ որ քաջ և բուն են մաքրեալք, հնար է պեղել առնուլ, կոչեցեալ ի գինարբուս ուրախութեան, յորում մարգարէից և հրեշտակաց խրախ լինին ոգիք. զկամաւոր օրինացն ուտեն կերակուրս անապակ և վճիտ իմաստութեան ի կոչողէն և ի հացտուէն ան:

medio, speravit attingere, superiora pervadens ab infra sursum procedendo. Nam is (Moyses) principale illud universorum volebat sibi assumere, orans ut misertus animi Deum amantis (vel a Deo amati) dignaretur apparere sibi solus sine alio; ait enim: *Monstra mihi te, ut familiariter videam te*.

Caeterum optime post tres mensuras, subcineritium dixit, non solum quod abscondita est a multis scientia et intellectio sapientiae patris, et superiorum ejus duarum virtutum, verum etiam quod hujusmodi quaestionem abscondi oportet, et non cunctis monstrari, quam non licet omnibus dicere; quoniam inconsultis indignisque secretum patefacere ejus est, qui destruit et evertit legem perfectionis sacrorum arcanorum. O ter beatam terque felicem animam, in qua Deus non est dedignatus habitare et ambulare, regiam suam ac domum propriam faciens, ut laetificantem se laetificabit! Hoc enim omnino verum est, quod qui homines suscipiant (hospitalitate), exhibent laetitiam convivii: qui vero plane impletur Deo apparente intellectus purissimus, ipse potius frui convivio dicendus est, et laetabunde recreari. Et forte nimis rite, nam hospitalis ipse egenus est, hospes autem adveniens nulli indigens, sed ditissimus magnopere; quem sequuntur fontes bonorum perpetuo fluentium: ex quibus non omnes, sed proprie mundiores possunt haurire potum laetitiae in ipsa compotatione, in qua prophetarum et angelorum (sive nuntiorum) delectantur animi, voluntariae legis manducantes cibum purae sapientiae ab invitatore Deo.

Ինչէն առի, Եւ առաջի նոյս,
և իբրեւ:

Quare dicit: Posuit coram eis, et manducaverunt?

Բ. Սայտական է իբրեւն, նշանակաւ
մէ կերակրոյ. քանզի ոչ ուտեն կերա-
կուր, և ոչ ըմպեն կարմիր գինի երջա-
նիկն և բարեբաւստիկ բնութիւնք, այլ
խմանալոյ և յանձն առնլոյ առ աղա-
չողն և ապաստանեալն՝ յօժարութիւն
է. քանզի որպէս օտարք՝ որ ընկալեալն
լինին, և կերակրուք ուրախ լինին մար-
դիկ, խնդան ընդ օտարնական և խրա-
խարարն. այսպէս և անութիւնն ընդ
այնոսիկ՝ որ մտերմութեամբ և անօտա-
րութեամբ հաճոյ լինել գիտէ. քան-
զի յեղանակագոյն կերակուր այս ասի՝
բարեպաշտ և արժանաւոր առաքինոյն
բարք:

ix. Evidens est illud, manducaverunt, symbolice, minime vero cibum proprium; non enim comedunt cibum, neque bibunt rubeum¹ vinum felices illae naturae, sed annuendi benignitati fidenter rogantis indicio est. Sicut enim hostes hospitio excepti, quum cibis delectantur, gaudent de hospite, qui ipsos recreavit, similiter et Divinitas de illis, qui fideliter ac sine abalienatione curant ei complacere: commodius enim cibis Dei dicitur pia ac proba vita hominis virtute ornati.

Ինչէն առի, Եւ նա խոր առաջի նոյս ընդ
ծառայի:

Cur dicitur, Ipse autem stabat coram eis sub arbore?

Ժ. Եւ ծառայից բազմութիւնն ու-
նէր, յայտ է յերամաց ընդոծնացն
Ը, և ի Ժ, Ե, ոչն, որովք պարտեալ
զնեթանոսաց թագաւորսն. ինքն պաշ-
տօնեայ լինի սպասաւորութեան, առ
ցոյց, զի եթէ մարդիկ կարծեաց՝ օտա-
րասիրութեան, և եթէ անձային զօրո-
թիւնս հանդերձ հարբն երեւալս, առ
ժանաւոր բարուց և անասիրութեան
է, որ ինքնագործ լինել պատուէ զբա-
րեպաշտութիւնն սպաս պաշտաման:

x. Quum multitudinem habuisset servorum, ut liquet ex agmine domesticorum cccxviii², quibus debellavit gentium reges, nihilominus ipse minister servitii, ut probaret, quod si homines putavit illos, hospitalitatis foret (indicium); si vero divinas arbitratus est virtutes una cum Patre apparentes, probae vitae ac amoris divini (signum) est, qui per se peragi pietatis opera honorabilem aestimat cultum.

Ինչէն Դարձեալ ելալի առի. Ո՛ր է սառ-
նիկ. Եւ նա քայ պարսխանի, ի Եւրո-
նիս:

Quare iterum singulariter dicit: Ubi es Sarra uxor tua; et ille respondit, in tabernaculo?

ԺԱ. Առաջ յառաջ ասացելոցն
յայտ է: Իսկ առ ի միտս, վասն զի օ-
րինակ իմն՝ կին և կենակից է իմաստ:

xi. Littera patet ex praemissis. Ad mentem vero, quia, ut ita dixerim, uxor et convivium est sapientis virtus, per quam

¹ Sic Cod. A. ubi D. caret hoc adjectivo. C. in textu habet nigrum, et in marg. rubrum. In sequentibus A. յօժարութեան. C. D. յօժարութիւն.

² Gracco more alieno ab Hecanismo ponitur in Arm. 2. Ժ. Ե. viii. x. ccc. pro 328.

նոյն առաքինութիւն . 'ի ձեռն որոյ ի մասսք առաքինիք, և գեղեցիկ գործք, և գովելի բանք ծնանին : Ի՞նչ հարցուածն տայ պատասխանի . ահա առաքինութիւն ոչ միայն է յիս 'ի միտս, այլև 'ի թափուր և յապահովացեալ խորան 'ի մարմնիս, ձգտեալ և սփռեալ զինքն մինչ 'ի զգայութիւնս, և մինչև յայլ ևս գործարանս մասունս . զի տեսանեմ ըստ առաքինութեան, և լսեմ, և հոտոտիմ, և ճաշակեմ և շօշափեմ, և այլովք շարժմամբք վարիմ ըստ ի մաստութեան և առողջմտութեան և արիութեան և արդարութեան :

Ինչէն ասէ եղանի . 'ի դարձե (իմ դարձեալ) եկից առ իւր 'ի ժամանակիս՝ յայս 'ի ժամս, և եղեցի որդի սառայի քնն չո :

ԺԲ. Ինչէն եղակի, ասացեալ է վաղնջուց . քանզի այսմ նշանակեցելում, ոչ զմարդիկ, այլ զհայրն բոլորեցունց երևութանայ հանդերձ զօրութեամբքն եկեալ : Իսկ զչնորհն յապազնկենու՝ ոգւոյ տուեալ առ 'ի փորձ հանդիսի հաստատագոյն . քանզի կամի առաւել յերկարութեամբ ծարաւեցուցանել, և փափաքումն բարեպաշտութեան անբաւ գործել : Իայց ժամանակ՝ ոչ է ամանակի լոկ անուն, հանդերձ վճարելոյ . զի ամանակ է վճարելոյ՝ ուղղութեան ժամանակ . և ամենայնին ուղղութիւն վճարման յայտնի հաւատ՝ որ ասացն . քանզի առանձինն և յատուկ է անձային զօրութեամբ վճարել ինչ ուղղութեամբ, և որոց կամեացին չնորհել : Իսկ յիշէ ժամուց՝ ոչ ամանակեանց և անջրպետութեանց յերկարութեան առաւել՝ քան դասու յար-

sententiae generosae, et pulchra opera, et verba laude digna nascuntur. Ad interrogationem ergo respondet : Ecce virtus non tantum in me intellectu est, verum etiam in vacuo securoque tabernaculo corporis, extendens se usque ad sensus aliaque instrumenta partialia ¹. Nam video secundum virtutem, et audio, olfacio, gusto, tango, caeterosque motus exerceo secundum prudentiam, castitatem, fortitudinem, et justitiam.

Cur dicit in singulari: Revertens veniam ad te in tempore hoc, ista hora ²; et fiat filius Sarrae uxori tuae?

xii. Quare singulariter, jam dictum est; quoniam hoc significato, non homines, sed patrem universorum conjicit una cum virtutibus advenisse. Gratiam vero in posterum remittit, praestans animae probationem firmiorem; vult enim majori procrastinatione sitim augere, et desiderium pietatis immeusum reddere. Tempus autem non est spatii solius nomen, sed cum debita solutione rerum: spatium enim persolvendi est correctionis tempus, persolvendi autem omnem rectitudinem. Manifestam huic facit fidem ille, qui (vel, illud quod) dixit ³: Proprium enim ac certum est per divinam virtutem persolvi quidquam recte, sicut et per illos quibus velit concedere. Horas ergo memorat non temporum, aut intervallorum prolixitatis potius, quam ordinis harmoniae. Nam au-

¹ Ad verb. partes, sensu carens; neque juvat reponere cum D. et marg. C. մարմնս, corpore, nisi accipias ut partialia, vel corporea.

² Բայս 'ի ժամս, quamquam poterit accipi etiam plurali numero, ut, in his horis, verum apprimè sonat singulariter; sicut habet et S.

Hier. in tradit. in hora. Communis lectio Gr. est. εἰς ὥρας. in horas. Gen. xviii. 10. ubi Arm. 'ի սոյն աւուրս, in his diebus, vel etiam in hac die.

³ Quis, vel ubi scriptura haec dixerit, non liquet, nisi ipsum dictum hic a Domino intelligas.

ցէ, ծերունի է. և առաքինութիւն ծեր է և պատուական. վասն զի երիցութեանն և վերին պատուոյն արժանի է. Վասն որոյ յիրաւի ասէ զկնի ծերունւոյն՝ զառանցեալ զառուրբք. աւուրս և ամիսս և տարիս և զամենայն անջրբ պետս և զերկայնութիւնս արեգակնայինս դէպ եղև ոչ պակասել յառաքինութենէ, զոր բնութիւնն առաջնորդութեամբ և նախապետութեամբ մեծարեաց. և առ այսուիկ լուսոյ է էութիւն. տի նա լուսաւոր են միտք ըստ իւրաքանչիւր հանճարոյ խրատուց. Ի՞նչդ՝ կամի նշանակս յանդիման կացուցանել, թէ առաքինութիւն ամենեւցուն հանճարոց է իբր թէ լոյս լուսոյ:

Օրհն է, Երապիցիին սատայի լինել
հետեայի իբր:

ԺԵ. Առադ յայտնի է. քանզի կա նացի կոչեաց գեղեցկավայելուչ անուանն՝ զյամսեան ամսեան մաքրութիւն կանանց. իսկ զառ. ի միտմն այլաբանել լի է այսպէս. հոգւոյ՝ իբր տան, է՝ որ առնանոց է, և է՝ որ խորոպձին. արդ՝ առնանոցն վայր է, որում դէպ եղև բնակել արու խորհուրդք՝ իմաստունք, ողջամիտք, արդարք, հանճարականք, անծապաշտք, ազատութեամբ լիք, և հա մարձակութեամբք ազգակիցք իմաստութեամբք: Եւ խորոպձին տեղի է, յորում շրջին բնակել բարք կանացիք, նախանձաւորք էդ ազգին. և ազգ էդ անբան է՝ անասուն ախտիցն ազգակցութիւն, երկիւղի և տրտմութեան, և հեշտութեան և ցանկութեան. յորոց անբոյժք ի վերայ հասանեն տկարութիւնք և հիւանդութեանց անձառից. որովք այն՝ որ պարտեցան՝ թշուառական է. իսկ որ վարեցան՝ բարեբաստիկ: Որում երանութեան բաղձացեալ ցանկացեալ որսացեալ ժամանակ իմն, և կարացեալ ի բաց փախել ի դժնեայ և յանտանելի տրտմութենէն, այս ինքն

est et virtus senio praedita est, ac venerabilis, eoquod majoritati, et dignitati superiori digna sit. Quare merito dicit post senem, propectae aetatis, sive transactis diebus, quia nimirum dies et menses annosque, et omnia spatia, longitudinesque solares convenit minime diminuire a virtute, quam natura prioritate honoravit. Ad haec et lucis essentia adest, immo et lumine plenus est intellectus juxta singulas intelligentiae disciplinas: vult itaque hoc symbolum declarare, quod virtus est universi ingenii tamquam lux luminis.

Quid est, Defecerant Sarrae fieri muliebria?

xv. Littera liquet, nam muliebria vocavit decenti vocabulo mensualem purificationem mulierum. Ad mentem vero allegoria usurpanda erit hujuscemodi: Animae, ut domus, pars est habitaculum virorum, pars autem mulierum. Virorum habitaculum puta locum, ubi degant viriles cogitationes, sapientes, sanae, justae, ingeniosae, piaae, libertate plenae, et confidentes cognatae sapientiae. Mulierum autem habitaculum puta locum, quo vagantur ut habitent mores muliebres aemuli generis feminei: femineum vero genus irrationale est, ferarum cupiditatum cognatum, timoris, tristitiae, voluptatis, concupiscentiae; ex quibus insanabiles proveniunt iufirmitates, et morbi indicibiles: quibus qui superatus fuit, miser est, qui vero usus fuit (prudenter), felix. Quam felicitatem fervide desiderare, et tempore opportuno posse aufugere saevum intolerabilemque moerorem, quod est profecto deficere fieri muliebria, animarum est plenarum religione, similium

է՛ իշխանայն լինել խեղճի իրի, լցելոց՝
յայտ է՝ մտացն կրօնիւք, որ ըստ նմայն
են արուի աղբի, որ գեր ՚ի վերոյ ակ-
տիցն անցեալ կան, պարտիւք՝ և ՚ի վեր
քան զամենայն հեշտութիւնս և զքան-
կութիւնս, անտրտումք և աներկիւղք
եղեալք. և եթէ պարտ է զճշմարիտն
ասել, անախտք. ոչ ՚ի նախատելի (կամ
նախանձելի) անախտութիւնն թեալո-
խելով, քանզի անգոյ էր և լիրբ, սա ազ-
գակից է հպարտութեան և յանդուգն
քաջալերութեամբ. այլ զայն՝ որ ըստ
ասացեալ (կամ ասացող) բանին բազ-
կանան, և զմիտս ՚ի խռովողացն և վեր-
դովիւն ակտիցն ՚ի բաց հատումն:

Օ՛րն է, իշխանայն լինելու սա-
տեղը. ինչ ևս ինչ եղև մինչ յայժմ. և
որք իմ ծեր է:

ՁԶ. Եւ այլ էր՝ հանդերձեալ խորն
դուքեամբ աւելու և անձային ծաղ-
միւքն՝ ազատեալ ՚ի արտմութենէն և
յերկիւղէ և ՚ի հեշտութենէ, և ՚ի ցամա-
կութենէ. յորոց դեղեւեալ խելագա-
րել հարկաւորի. և զծաղրն չէ և
մինչև յերեկի երեսս ճանաչել մտացն,
շարժելոց թերեւ. մինչ հինն անկց-
հաստատութեան՝ առ ամբողջն և ամ-
բխալ հաստատութիւնն. զի օրինակե-
մշակական հանձարոյ՝ մի վեր ՚ի վեր
առաքինութիւններեալ՝ դիւրաւ ծառ-
կաթափ լիցի. այլ յերկար միշտ տեւե-
ցէ առողջութիւն (կամ առողջութիւն)
ընթանեալ աներեկոյ ի կայով: Եւ
պէտ և քահանայապետին, զեղբայր
(իմ) մարգարէին, խնդալ էա՞ծ եմոյ՞
ի ներքս՝ ըստ բոլոր մարմնական մտացն
տարածեալ, և ըստ բերկրութիւն ան-

nempe generis masculini. Tales enim
superant omnes cupiditates victoriose,
et excedentes omnem voluptatem ac
concupiscentiam, carent tristitia timo-
reque; immo, si verum asserere liceat,
impassibiles sunt, non vituperabili: apa-
thiae studentes, ista enim existentia ca-
thiae studentes, ista enim existentia ca-
rens, impudens est, et affinis superbiae
temerariaeque fiducia, sed quae consi-
stit juxta praedictum verbum, decisio
videlicet animae a cupiditatibus contar-
bantibus.

Quid est: Risit autem Sarra in semetipsa,
dicens: Necdum mihi aliquid factum
est usque nunc: Dominus autem meus
senex est?

xvi. Non adhuc erat, animus postea
implendus gaudio et divino risu, liber a
tristitia, timore, voluptate, et cupidita-
te; a quibus actus cogitur insanire: et
risum nondum usque ad visibilem val-
tum noverat, nisi forte solo intellectu
moto, donec fundamentum ponatur fir-
mum ad validiorem constantiam. Ut
normam ingenii agriculturae, non in sa-
perficie tantum virtus apparens, facile
deponat flores, sed diu semper durabit
in vigore, constricta invisibili ligamine.
Sic et Pontificem, fratrem pnta Prophe-
tae, in gaudium introduxit internum
quod superat omnem cogitationem car-
nalem; ait enim: Videns te laetabitur in
se. Nimis ergo pudice postmodum di-
xit: Necdum aliquid factum est usque
nunc et dominus meus senex est. Quo

1 Codd. C. D. invidiabili. նախանձելի. at
A. նախաւելի. vituperabili, quomodo le-
git et Gloss. adjecta explicatione, 'Անախտ-
ութիւն կայ. որ նախատել է. որպէս այն՝ որ
ոչ ամաչէ և ոչ պատկառէ և շատարանէ, և

զիւղճ մտացն ոչինչ համարի. այնպիսին լիրբ և
յանդուգն է այժմ ॥
2 Ita Ms. A. ubi C. D. dicens, vel prolati-
vum verbum.

ցեալ. քանզի ասէ, Կեանքս չեմք խնդարեալ յիստին: (Յոյժ երկիր զաժառար յետոյ ասէ. Էս ես ինչ եղև մինչև յայժմ, եւ Կեր իմ ծեր է. քանզի ցուցանէ, զի յոյժ մեռաւ ցեալ ուսմամբ զախտ՝ խնդալ սկսանի. եւ չէ եւ կատարեալ առ ՚ի կատարած հասանել կատարեալ խնդութեն. զորոյ խոստովանէ զիսկ եւ զբուն երեսս նորա եւ զծերունագոյն անդրէն փոխեալ:

Ընդէր իբր սաստեալ լինի սառա. Կանչի աբրահամ ծիծաղեցաւ՝ եւ ոչ սաստեցաւ: Վրանչի ասէ. եւ ասաց Կեր յաբրահամ. զի է զի ծիծաղեցաւ սառա՝ ասելով, իսկ արդ արդեօք ճշմարիտ ծնայց. եւ էս ծերաւ ցեալ եմ. Դիւի Կեանքսայց՝ այ Բան:

ԺԵ. Սի անձային բանքն արդիւնք եւ զօրութիւնք են, յայտ է ՚ի ձեռն առաջնոցն. զի անձութեանն ոչինչ անկաւրութիւն է: Իսկ սաստն՝ գովութիւն, որպէս երեւցաւ, առաւել ցուցանել՝ քան պարսաւանս գիմացն, ըստկարծիս բնական անկաւրութեան. քանզի արմաւնայ՝ եթէ ամենեցուն ՚ի բաց բարձելոց յիրաւի բանից եւ հաւանականաց, ՚ի ձեռն որոց՝ ծնունդք աւագագործիցին, նորոգ գործ սերմանեալ այ զբոլոր ոգւոյն առ ՚ի ծնունդ խնդութեան մեծի բերկրութեանցն. որ կոչի հայերէն ծաղր, եւ քաղզէարէն Իսահակ: Իսկ աբրահամ ՚ի բաց ճողոպրեալ փախչի եւ ապրի իբր ՚ի սաստէ պատուհասին, հաստատեալ անյեղ եւ անմէտ խորհրդով հաւատոյ. քանզի հաւատացելոյն այ՝ ամենայն երկմտութիւն օտար է:

Օրին է, ՚ի Ժամանակ յայտ դարձայց ասէ ինչ թամս, եւ եղեցի որդի սառայի:

ԺԸ. Երեւելի եւ յայտնագոյն գէմ յանդիման կացուցանէ, զի եթէ անձ

1 ՚ի Ժամս, apprime sonat sicut Gr. σὺς ὥρας, in horas; verum non explodit etiam significatum singulare, in horam hanc, vel in horu hac.

demonstrat, quod oblita omnino cupiditatis per disciplinam, gaudere coepit; nec tamen perfecta ad assequendam finem perfectae laetitiae, cujus fatetur verum propriumque vultum jam in seniore demutatum esse.

Cur quasi increpatur Sarra? quum Abraham risit, et non est correptus. Dicit enim: Et Dixit Dominus ad Abraham: Quid est, quod risit Sarra, dicens, num utique vere pariam, ego autem senui? Numquid Deo difficile erit verbum?

XVII. Quod divina verba effectus sint ac virtutes, patet ex praemissis; nulla enim apud Deum impotentia est. Increpatio vero laudem, ut visum est, potius demonstrat, quam vituperationem personae, juxta opinionem naturalis expectationis. Vere enim miratur, quod cunctis ablatis utique rationibus vel persuasivis, quibus partus effici posset expedite, novum opus seminetur Dei circa totum animum ad generationem gaudii magnae laetitiae, nomine sumpto, *Risus*, Chaldaice *Isaac*. Abraham vero se dirimens evitat correptionem, constanter firmatus immobili consilio fidei; quoniam fideli credenti in Deum omnis ambiguitas aliena est.

Quid est, In tempore hoc revertar ad te in horas¹, et erit filius Sarrae?

XVIII. Clarius demonstrat, quod si Deus revertatur in animum, illico mon-

at in Genes. XVIII. 14. Arm. ita, ut habuerat v. 10. ՚ի սոյն աւուրս. confer dicta ad num. XII.

դարձցի յոգիս, և ոգին դարձցի առնա, անդէն վաղվաղակի ցուցանէ զնա յոգի խնդութեամբ. որոյ իդական է առնուն, և բնութիւնն արու: Վնայի տրամագին և ցաւագին է՝ յորմէ անճհեռի է. և խնդութեամբ և բերկրութեամբ լի է՝ յոր մօտ է. խնդութիւն լուսաւորագոյնս ընդունել կարծեցեւ լուս զի վերուստն բերեալ ճառադայթս:

Ինչէր որպէս սատա՝ ասելով, մէ ծիծաղեցայ. յանդի երկեալ. և նա ասաց, մէ, այլ ծիծաղեցայ:

strabit eam praegnantem laetitia, cuius nomen quidem semineum est, natura tamen masculina. Quoniam tristis ac dolorosus est ille, a quo Deus distat, gaudio vero et laetitia plenus, cui proximus est, ita ut pro laetitia lucidiores recepissee se existimabit radios desuper allatos.

Cur negavit Sarra, dicens: Non risi, timuit enim. Ille autem dixit: Non, sed risisti?

xix. **E**ventus accidit exempli pietatis opportunus; eo quod viderit tum Dei magnificentiam, tum impotentiam ad partum, eumque proximum. Ubi enim ait ista possit gaudere sinceriter lucida ac mera laetitia, quum circumdata sit tristitia, timore, aliisque multis aerumnis. Nisi forte soli divinae naturae proprium est gaudere, a cuius regni ditione exclusus est omnino ac longe proscriptus moeror timorque. Anima itaque ridens: et quae gaudere existimata fuit, se ipsam subigit, verita in se, ne forte ob nimiam ignorantiam, vel audacem praesumptionem, ultra se deponat aliquam Divinitatis, quod soli beatæ naturae proprium est. Unde acceptans proprium illi, et dulcis ac beneficus animi pudorem reverentia, oratione, et timore Dei affectum, dicit ei: Noli timere, non enim timoris est res, ita ut negare velis. Risisti ergo, et gaudio impletus es, quum ego daturus sum tibi gaudere, tamquam ex fonte rivum fluentem.

ԺԲ. Ինչպիսիք անցք անցին բարեպաշտ օրինակաց. և զայլ զմեծութիւն տեսեալ, և զծննդեանն զտկարութիւն՝ և զառժամանակեայն. քանզի ուր ասէ սա կարէ ուրախ լինել պարզապէս և լուսաւորաբարանապակ խնդութեամբ, որովմեծութեամբ և ահիւք և այլովք և բազում աղետիւք շողապատեալ: Ինչպիսիք գուցէ եթէ միայն անճային խնդութեանն է առանձինն խնդարն. որքան զթագաւորութեանցն բնակութիւնն արտաքոյ ըստ սահմանի՝ ի բարեպաշտեալ և հալածական արարեալ տրամութիւն և երկիւղ: Ինչպիսիք զեալ ոգին, և թուեցեալ խնդալ, բուռն հարկանէ զինքենէ յինքեան երկուցեալ, մի գուցէ թէ առաւել քան զինքն յանդիտութենէ կամ ի յանդուգն համարձակութենէ վտարէ ինչ զանձնութեանն. որ միայն երջանիկ բնութեանն վիճակ տուեալ է: Ուստի ընկալեալ հաշտն և համբոյրն և բարբար զմտացն զամօթ պատկառանաց զաւրթկերին և զերկիւղածութեան, ասէ

1 Sensus obscurissimus (una cum varietate lectionum) tandem huc videtur spectare, quod Isaac post Ismael natus habetur sicut unica consolatio: aut generatio est duplex, filii, et laetitia. Hæc non tangit Glossa, sed de anterioribus optime ratiocinatur. " Արպէս ի յարեւել վտակ

հասի, և ոչ նուազի. կամ ի սկզբնապէս բազում զինքեալ յանն, և ոչ պակասի ||: " Si-
" cut ex fonte rivus fluit, eo non diminuto; vel
" ex prototy po multa exemplaria eliciunt, eo non
" deficiente.

ցնա. միերկնչիր. քանզի ոչ երկիւղի առ ժանի է իրս, մինչ զի ուրանալ. արդ՝ ծիծաղեցար, և խնդու թեամբ առ լցար, իմ հանդերձեալ քեզ տալ զինդալն իբր յաղբիւրէ վտակս հոսման, կամ կերպարան ՚ի սկզբնատպէ, կամ խառնուածն յանխառնէն և յանապակէ՝ և միակի նմանեցելոյ բերկրութեան (կամ բարերարութեան). քանզի երկակի թուով ծննդեան լինելութիւն է՝

Ինչէր աբրահամ երկայր ընդ նոսա՝ յողարէլով զնոսա :

vel formam ex prototipo, vel temperamentum ex puro meroque unicam laetitiam (vel beneficentiam) praesferente, quum generatio sit duplicis numeri.

Quare Abraham una cum eis gradiebatur, comitans eos?

Ի. Ի ճառիդ մարդասիրութեան առաւելութիւն իմն ցուցանէ ընկալելոյ. և որ ինչ միանգամ վայել էր ամենայն տամբք յօժարութեամբ տուեալ, այլ և հազիւ հազ անջատեալ և դժուարաւ մեկնեալ. մինչ զի և տեւել և համբերել, և ընդ նոսա յուղի անկանել. յորմէ և ինձ թուի և քերթողն առեալ՝ հանդիպողաբար ասաց, թէ Պարթէ զօրար և զհիւր՝ յորժամ գայ, սիրել. և յորժամ էսօր փախ, յիշել : Բայց լաւագոյն է քան զյիշել՝ յողարիւն. հասարակագոյն և միաբանութեան բարս ցուցանէ : Բայց պարտ է և զառ ՚ի միտմն ոչ բառնալ թողուլ. քանզի յորժամ միանգամ առաքինւոյն ոգի երևուին յայտնագոյն ընկալցի զայ և զգորութեանց նորա, և լցցի փափագմամբ, հազիւ հազ՝ և կամ բնաւ ոչ իսկ ամենեւին մեկնեալ որոշի : Եւ իցէ՝ և կայ մնայ, երկիրպազանէ և ընկրկեալ ստանայ. և եթէ խաղայ գնացեալ, վասն փափագման զհետ երթայ, սոսինձ և յարմարութիւն պատկանի ունելով զերկնային ցանկութիւնն : Բանզի ոչ վայրապար ասացեալ է երկայրն ընդ նոսա. այլ առ ՚ի հաւաստագոյն յայտնութիւնն առ գորութիւնս հօրն. որոց և ոչ առ սակաւ ՚ի բաց կալ՝ հաւատեալ գիտէր :

xx. Littera humanitatis demonstrat amplitudinem, quoniam non solummodo omnia, quae decebant, tota cum familia praestiterat, verum etiam quasi aegre ferebat ab eis separari ita ut perseverabat iter cum eis facere. Unde et poeta, ut mihi videtur, accipiens, opportune dixit: *Oportet hospitem venientem amore prosequi, volentem autem discedere, dimittere*. Caeterum melius est illo, *dimittere*, istud *deducere* (vel *comitari*), ut magis communem ac unanimem indicans iudolem. Verum oportet ut etiam quae ad mentem respiciunt, non omittantur. Siquidem quum semel sapientis anima apparitionem recipiat Dei virtutumque ejus, impletur desiderio tali, ut aegre, vel nunquam separari velit. Si adsit et perseverabit, adorat et detinens possidet; si vero discedat, prae desiderio sequitur, viscum ac cohaerentiam in se habens caelestem anxietatem. Non enim frustra dictum est illud, *gradiebatur cum illis*, sed ad certioorem declarationem adhaesionis virtutibus patris, quas neque modicum abesse constanter noverat.

1 Οδυσσ. 6. 74.
Χρη' ξείνον περιόντα φιλεῖν, ἐθέλοντα δὲ τίμπτειν.

Ինչո՞ւր ասէ, Ո՛վ Խառնայից յաբրահամի՝ ի
ծառայէ իմէ, զոր ես գործեմ:

*Quare dicit, Non abscondam ab Abraham
servo meo, quod ego operor?*

ԻԱ. Ո՛վ երջանիկ հոգւոյ, որում
զբնութիւնն և զբնութեան եցոյց
ած, ի բաց բարձեալ զքողն, և մեր-
կացեալ զգործոցն զիւրաքանչիւրդ ի
ներգործադոյն հասունն: Եւս տեսա-
կանի կենացն և ամենայն առաքինու-
թեանցն կատարած է, մերկ տեսանել
զբնութիւնն, և զբնութեանն ծած-
կոյթս՝ որովք ծածկեալ էր, ի բաց բար-
ձեալ տեսունն և հօրն, և ցուցեալ յայտ-
նապէս զիւր գործս՝ մտացն. որոյ ոչինչ
արտաքոյ տեսանելոյ յառաջագոյն պա-
տուեալ է արժանատեսիլքն և արժա-
նիքն փութոյ: Վնայի որք ոչ ընտանե-
բար իմաստասիրեն ոգւոյն աչք, կու-
րացեալ են. և ոչ կարեն տեսանել,
մէջ զաշխարհս, և մէջ սրբ ի սմա են.
քանզի ամենայն ինչ տարածեալ է և
ծածկեալ ըստ արժանութեան այնոցիկ՝ որ
տեսանել ոչ կարեն:

Ինչո՞ւր ասէ. Վնայի՞ թէ հրամայեցէ որո-
ւոյ իւրոց և Գառն իւրում յեր իւր. և պա-
հեցին զճանապարհս Գառն, առնել զարդա-
բութիւն և շէրառանս. որպէս զի տօնէ ի
Վերայ աբրահամա զոր խօսեցաւ ընդ նմա:

*Cur dicit: Sciebam, quia praecipiet filiis
suis, et domui suae post se, et custo-
dient vias Domini, ut faciant iustitiam
et iudicium: ut adducat Dominus su-
per Abraham omnia, quae locutus est
ad illum?*

III. Praesciam virtutem Entis indi-
cat manifestius, dicens: Sciebam enim,
quod praecepturus sit. Nam creaturae
familiaris est ex consummatione adverte-
re singula, Deo vero et aut principio
animadvertere. Honor autem me-
retur sapiens, non ipse solus honorans
virtutem, sed etiam in aliis desiderium
ejus excitans. Honor autem fuit, quod

est ei.
5 *Mss. C. D. addunt aut, ait.*
6 *Vel scire. nam Codices nunc serunt գիտել.*
nunc գիտել.

ԻԲ. () Կատարեալիտական զօրու-
թիւնն ցուցանէ զէին յայտնադոյն՝ ա-
սելով, քանզի Գառնի եթէ հրամայեա-
ցէ. քանզի լինեալութեան ընտանի է՝ ի
կատարուածոցն զիւրաքանչիւրդ գի-
տել. իսկ այժման գործեալսն՝ և յառաջ
քան զաշխարհս (կամ գիտել): Եւ
պատուոյ և մեծարանաց արժանի է ա-
ռաքինին, ոչ միայն ինքն զառաքինա-

1 Cod. A. որով. quo.
2 Cod. C. և զբնութիւնն, praeter natu-
ram.
3 Cod. A. caret his duabus vocibus.
4 Mss. C. D. խառնայալ նմա. pollicetur.

Թիւնն՝ պատուել, այլ յայլ փափա-
գումն նորա գործեցեալ: Եւ պատիւ,
յառաջագոյն ասաց. քանզի տեսու-
թիւն է մերկութիւն, և զքող՝ ի բաց
բառնալ բնութեանն, և սրատես աչօք՝
որք ըստ մտացն են, և զանմարմին լու-
սոյն ընդունելութիւն առ ի ստոյգ հա-
տումն ըմբռնմանն շուրջ ածեալ՝ գտա-
նել զծանրագոյն զխոստումն, որ ըստ
խմաստասիրութեան խորշեցուցանէ ըզ-
փաստբանական տեսակն. քանզի հարկ
է՝ այն, որ ստոյգն գիտէ և հասանելն
կարէ ոգի՝ լուսաւորագոյն խորհրդով և
զպատճառս անդէն ընդ նմին կարծել.
ըստ որում եղևն:

Օրին է, Եւ ասաց Կր, աղաղակ սողովնայ
եցաւ և Գոմորացոյ բալնայան. և Բեյն Կո-
յա Բեթաբէթ, յոյժ.

ԻԳ. Երկուս գլուխս է՝ յորս օրէնս
դրութիւնն ամենայն կարգեալ է. հա-
րութիւնն և առաքինութիւն: Պատ-
մեալ յաղագս առաքինութեան, և որ
ըստ նմայն զարդարեալ լինի առաքի-
նոյն օրինակք, անցեալ փոխի ի միւս
ևս տեսակ՝ չարութեան, և զգտակս սի-
րողս, և որք վարինն նովաւ: Եւ հա-
ւատարիմ է քուրմն սոցա յիմարու-
թեան և խելագարութեան, որ ստոյգ
արդարն է. և առ հասարակ ամենեցուն
առիթ և ձեռնտու անձ. որոյ ատեանն
անկաշառ է և անպատրելի. միայն լի
է ճշմարտութեամբ. ընդ որ ստութիւն
ոչինչ ոչ է խառնեալ: Եւ Թարգմանի
սողով, Կոմորացիան կամ Կոմորացիան, ամպա-
րըշտութեան և անզգամութեան ան-
ուանք. քանզի կոյր է և ամուլ յառա-
քինութենէ ամենայն անարժան: Եւ
Գոմոր՝ լափ, ճշմարիտն և արդարն, այն

prius dixit. Quoniam visio est nuditas¹,
et velum detegere naturae, et oculis a-
cutis, qui sunt secundum intellectum,
incorporei quoque luminis perceptionem
ad certam comprehensionem circumdu-
cendo, invenire graviores promissio-
nem, quae secundum philosophiam per-
cellit (vel superat) ratiocinii² ideam.
Necesse enim est, ut qui certe scit, po-
testque comprehendere animus, lumino-
so consilio etiam ratione illico simul
conjicere, ut factum est.

*Quid est, Dixit autem Dominus: Clamor
Sodomorum, et Gomorrhæorum multi-
plicatus est, et peccata eorum magna
valde?*

xxiii. Duo sunt capita, in quibus le-
gislatio tota occupatur, malitia, et ju-
stitia. Postquam itaque retulisset de
virtute, deque probi animi qui illa a-
dornatur, exemplo, transfertur in alte-
rum genus³ malitiae, et in inventores
ejus studiosos, et in patratores ejus. Fi-
delis autem est sacerdos super istorum
insaniam ille, qui vere justus est: uni-
versorum vero communis manuductor
Deus, cujus tribunal nescit donum ac
deceptionem, sed tantum plenum est
veritate, quacum nulla mendacitas est
mixta. Interpretatur autem Sodom, cae-
citas, vel sterilitas, quae nomina sunt
impietatis, et insipientiae; nam caecus
est et sterilis virtute omnis qui turpis
vitae est. Gomor vero mensura, quae
vera iustaque supponitur: uti est verbum
divinum, quo⁴ (vel cui) omnia menses-

¹ Mss. C. D. զմերկութիւն. nuditatem.

² Cod. A. զփաստբանականն. sed C. D. et
Gloss. զփաստբանական:

³ Առաքինոյն օրինակք . . . ի միւս ևս տե-

սակ. Cod. D. melius, quam A. C. նոյնօրի.
նակք . . . ի նոյն տեսակ:

⁴ Ms. D. որով. quo. A. C. որում, cui.

բան է անշարժ . որում (կամ որով) ամենայն ինչ չափեալ է և չափի . որ յերկրիս են՝ բանիւք, թուովք, և համեմատութեամբք՝ ի յարմարութիւն և ի շարժանութիւն պարունակեալք . յորոց տեսակք և չափք էիցս տեսանին . իսկ շարացն չափ՝ պիտակութիւն է, սուտ անուն՝ անչափի, և ընդվայրահարի . քանզի չափեալ է և ոչինչ, ոչ թուեալ և ոչ կարգեալ առ չարին . վասն զի լի է ամենայն անկարգութեամբք և անչափութեամբք :

Ինչէր ճարտար խօսի՝ տեղւոյ, Իսր էջուր տեսից՝ իւր ըստ աղաղակի՝ նոցա, որ քայ առ իս՝ գործեն, ապա իւր ոչ չի գիտայից :

Cur velut homo loquitur, dicens; Descendens ergo videbo, si secundum clamorem eorum qui venit ad me, operantur; sin autem non, ut sciam?

xxiv. **P**rofecto verae humiliationis, et conniventiae juxta nostram naturam dictio haec est, quoniam Deus praescia virtute omnia novit; etiam futura, quemadmodum et paulo ante monui. Vult ergo docere eos qui secundum sanctam legislationem conversandi erant, ut nemo jussum det facile statim, sed intus in ipsa negotia prius ingressi perspiciant, perpendantque omnia singillatim et diligenter, non vero superficie rerum decipiantur. Quoniam sunt aliqua, quae apparent in conspectu pulchra et legitima, sed postquam abierint, foeda et injusta; et ex adverso, aliqua ut mala visaa, et sicut obnoxia reatui, in ipsa probatione comperta sunt generosa valdeque laude digna. Optima itaque doctrina bonae vitae praecepit cum lege, ut nemo videatur statim facile annuere, antequam consilio sapientiae inquirat, qualis quis sit veraciter; deceptio enim de-

„ dum arbitraris . . . descende indaginis studio;
„ ne quid sit quod fallat, aut lateat absentem “
etc .
2 Pro պատրանք, Cod. A. պարծանք . gloria,
vel jactatio . praeter scopum .

1 Ad sensum accedit S. Ambr. de Abr. L. - 1. c. vi. n. 47. „ Non ignorabat Dominus peccata Sodomorum: sed propter te instruendus in verba hujusmodi loquebatur; ut tu propriis scruteris eorum commissa, in quos vindicaveris .

վաղվաղակի դիւրաւ յանձն առնուլ՝ յառաջքան խորհրդով իմաստութեան քննել, որպիսի ինչ որ իցէ ճշմարտութեամբ. քանզի պատրանք դրժումն է։ Արդ՝ զի մի որ 'ի մարդկանէ, և մանաւանդ յիշխանաց, պատկառեսցէ զանդիտել, իբր թէ ոչ է բաւական յերեւելի պատահի հանդիպողութեան աներեւութին ստոյգ և ճշմարիտ հասանել, զառաջնորդն և զիշխանն բոլորեցուն ածեալ եմոյծ. որում ամենայն ինչ ծանօթ և գիտուն է. ոչ յառաջագոյն հաւատացեալ, այլ հարցեալ և քննեալ. և եթէ գայ զհետ ձայնիցս գործքն, և թէ այլս իմն ասեն իբր պարտաւոր պատճառս, և այլս գործքն՝ որ ոչ են պարսաւելիք. քանզի բազումք չարս խօսելով՝ առաքինութիւնս գործքն, և բարիս 'ի դուրս բերելով՝ անօրինեն 'ի ձեռս գործոցն. զոր ստուգելի է այնմ՝ որ հանդերձեալ է առիթ լինել օգտի մարդկայնոցս մաքրապէս։

Ինչէր դարձեալ եղաի ասէ. Եւ աբրահամ էայր ես առաջի քնն։

ԻԵ. Դարձեալ հոգին անաղագեստ լինի, և՛ զգեր 'ի վերոյ զօրութեանցն զպատճառն պաշտելով, և հրաշանալով և պատուելով. և՛ ըստ նորա նմանութեանն կացեալ հաստատուն. քանզի անշարժելի և տեղող կայ հաստատութիւնն առ ճշմարտութիւն. արդ հարկաւոր է այժմ զծառայն աղաչող օրիշակ ածել մոռանել առաջի կացեալ հանդերձելոյ որ 'ի վերայ ածելոց երպարիժս ամպարչտացն, զի մի ամենեւին ապականեսցին մարդկան ազգ. այլ ունիցի ինչ առ արժանաւոր և անձանք օրինակս. զորոյ զաղաչանս, իբր զի բարերար է՝ որ աղաչեալն լինէր, ոչ 'ի բաց դառնայ. վասն այսորիկ միտս նմա մա-

fraudatio est (vel praevaricatio). Ut ergo nemo hominum, et praecipue principum pudeat se aliquid nescire, eoquod insufficiens fuerit in casu visibili invisibilem rem certius consequi, Ducem ac Principem universorum adduxit, cui omnia perspicua sunt, non prius credidisse, sed diligenter interrogasse ac inquisivisse, num sequantur vocem (rumorem) facta, an aliud dicunt sicut culpabile, et aliud agunt minus culpandum: multi enim male loquentes, virtutes peragunt, et bene proferentes, iniqua agunt opere; quae diligenter scrutari debet is, qui profuturus est humanis rebus vitide¹.

Cur iterum singulariter dicit: Abraham autem adhuc stabat coram Domino?

xxv. Rursum animus Deum in se gerit², tum causam supra virtutes mirando colens, tum ad similitudinem ejus constanter stans; immobilis enim et perdurans existit constantia in veritate. Necessae ergo fuit nunc servum supplican-tem in exemplum adducere, coram videlicet eo stantem, qui praeparatus jam erat supplicium inferre impiis, ne penitus disperdatur genus humanum, sed habeat aliquod pro exemplo condigno et Deo grato (vel Deum amante); cujus preces, eoquod benignus erat, qui rogabatur, non aversatur. Quamobrem et intellectum ei praestavit, quoniam non sine nutu providentiae Dei oraturus e-

¹ Sic Codd. C. D. ubi A. մարդկապէս. humaniter.

² Aut ita. Conversus (ad Deum) animus, theophorus fit.

տուցեալ ետ. քանզի ոչ առանց ակնարկութեան նոյն խնամոց աղաչել հանդերձեալ էր. այլ զի հիմն է խարխիս 'ի կիր. առցէ զիմաստունն առ բարեգործութիւն, որք արժանին էին բարի գտանել. և առ 'ի ցոյց երկուց առաքինութեանցն զօրութեան՝ անյաղթ իշխանութեան, և արդարադատութեան, վայելականաւ խառնեալ հեղութեան ընտանութեամբ:

Օրհնէ, իշխան Բրեքեալ Բերեալ՝ ասաց. Դիտեալս զարդարն ընդ ամպերէսն, և եղիք արդարն իբրեւ զանիւսն:

Quid est, Et appropinquans Abraham dixit: Nunquid perdas justum cum impio? et erit justus sicut iniquus?

Ի՞նչ. Առաջ յայտնի է. իսկ առ 'ի միտս, հպեալ մարդ յիմ ասի՝ յեղանակազոյն, ոչ իսկապէս. քանզի մարմնով՝ ծն անդր, 'ի բաց տար, և մի 'ի միտս անգամ երբեք մի եկեացէ 'ի մեր. քանզի մահկանացու էութիւն և բակտելի՝ անեղանելի բնութեան և անխռով հեռի ուրեմն անջատեալ բնակեցուցեալ է: Իսկ սակայն ոգւոյն իշխանականի, որ միտքն կոչին, որում արժանաւորութիւն է և հնար հպել. և լինի անց ճանապարհի արժանիս այնր որ աղաչեալն լինի, մատուցանելով և աղաչողին զայն, որ բարեբարութեամբ և բաղդութեամբ և մարդասիրութեամբ զբաղում գովութիւնն. քանզի աղաչող կորուսանել զարդարն ընդ ամպերէսն, և ոչ զմարդ ընդ մարդոյ, և ոչ զխորհուրդ ընդ խորհուրդ, իսկ թուի ինձ զանապակ և զանխառն և զարդար բարան՝ ընդ որ ինչ ինչ խառնեալ է աստուածաբանէ. քանզի հաւանեալ հաւատացեալ է, զի այսպիսին արժանի է բայց դողալն և սոսկալն յաղագս խառնելոյն և զանգելոյն է. և իբրեւ թէ որ ասասցէ՝ արդարոյն և անիրաւին, քանզի զայսուսնելով զարծարծումն

xxvi. Littera patet. Ad mentem vero, appropinquans homo ad Deum dicitur allegorice, non proprie. Corpore enim, absit, nec in mentem quoque veniat umquam nostram; quoniam mortalis essentia ac dissolubilis a natura increata et inturbata a longe distat. At tamen anima (vel animae) princeps, mens quoque dicta, in quantum meretur, potest appropinquare, ut sit transitus viae condignus ei, qui rogatur, cuius supplicans refert laudem magnam propter benignitatem humanitatemque suam. Rogat enim non perdere justum cum impio, nec hominem cum cogitatione. Verum cogitationem cum cogitatione. Verum mihi videtur, quod purum et justum moribus, cui nihil injusti commixtum sit, interim a praesenti sermone seponere, persuasus nimirum salvetur: *gnum esse saluti, ut omnino salvetur: terror autem suus est de commixto, vel si velit quis dicere, de coagulato ex justo et injusto; quoniam talem, qui gerit in se scintillam splendoris, ignisque justitiae vix extinctam, sperat converti posse in sanitatem spiritualem. Siquidem melius et decentius arbitratur, per beneficas Dei virtutes pro justo dimi-*

ծական ճառագայթի և նշոյլ չորս ար-
գարութեան, յուսայ կարել փոխել
յառողջութիւն ոգեկան. քանզի լաւ և
վայելագոյն համարի բարեգործակօք
այ զօրութեամբքն՝ վասն արդարոյն թե-
թեանաւ և փոքրագի լինել զայն որ 'ի
վերայ անիրաւաց տանջանք կան, քան
թե վասն ամպարշտաց քարշեալ վարեա-
ցի արդարն:

Ինչէր 'ի յիսնէ սխառ, և 'ի քսան հարարէ.
և ընդէր 'ի սիւքանն հինգ հինգ երկիցս 'ի
բաց բառնայ մեկ 'ի բառաստանն. և յայտ-
ցանէ քսան քսան մեկն 'ի հարարած 'ի քառ-
սերեալն: Վիճակի տալ. եթէ իցեն յիսուն
արդարք 'ի բաղարին, հորոսանեն վնաս.
ոչ լուրջես զբեղին. և զի, եթէ իցեն քսան
քսան. բաց եթէ բառաստանն. և զի, եթէ
Ը. իսկ զի, եթէ Է. և զի, եթէ քսան:

Ի՞նչ. Երկուս խնդրէ, և՛ արդարոց
ապրել, և՛ վասն նոցա՝ այլոց. և թիւն՝
ամենեքեան սուրբ են. յիսունն յուզ-
զանկիւնոյ երեքանկիւնոջ. և զօրու-
թիւնն ըստ որում յիսնեկին (կամ յիս-
ներեկին) թողութիւն մարգարէն յա-
ռաջագոյն քարոզէ: Իսկ քառասունն
հինգն ծննդական թիւ է, բաղկացեալ
յաղիւսակէ յերեքկնացն. ըստ որում
երեք համեմատութեամբքն յառաջա-
գոյն երեկն՝ թուականն, և երկրաչա-
փականն, և յարմարականն: Եւ է ա-
ղիւսակն, Կ. Թ. Ժ. Ժ. և շարադրու-
թիւնն, խն. (Յայտափ յաւուրս և յա-
ւելիս ստեղծեալ լինի սաղմն. Թ. ամ-
սեայցն. և գիւն ուրեք 'ի քառասունն,
և նուազ յոլովս. քանզի ծննդական է.
'Վարձեալ յայսքան յաւուրս յարգան-
դին տպաւորի սաղմն՝ իբրու 'ի սակաւս
իննամսեայցն. քանզի եօթնամսեայն 'ի
հինգ և յերեսուն, որպէս ասեն նոյն.

nui supplicia pro iniquis deposita, quam
impiorum causa detrahi justum.

Quare ex quinquaginta inchoans, in de-
cem determinat? cur autem sub princi-
pio quinquena bis aufert usque ad qua-
draginta; post vero decem decem usque
ad finem, sive decimum? Dicit enim:
Si fuerint quinquaginta iusti in civita-
te, perdes illos? non ne dimittes locum
illum? et, Quid, si quadraginta et quin-
que fuerint? et, Si vero quadraginta?
et, Quid, si triginta? Quid vero, si vi-
ginti; et quid, si decem?

xvii. Duo petit, et justos salvari,
et eorum gratia caeteros: numeri vero
omnes sacri sunt. Quinquaginta ex re-
ctangulo trianguli; virtus autem ejusmo-
di, ut quinquagesimo (anno) remissio-
nem propheta praedicat. Quadraginta
vero et quinque fertilis est numerus, con-
stans ex laterculo triplicium, quatenus
tribus rationibus primum videntur Ari-
thmetica, Geometrica, et Harmonica.
Laterculus enim est, vi. ix. xii. xviii. quo-
rum constructio est xlv. Et in tot diebus,
iisque imparibus¹ fingitur foetus novem
mensium, rarius autem in quadraginta,
et minus in ampliori, quoniam fertilis
est, Praeterea tot diebus in utero deli-
neatur foetus, sere in paucis novem
mensium; quoniam septimensis in tri-
ginta quinque, ut ajunt, similiter habe-
tur. Triginta vero mensuale est spatium
circuli lunae; et viginti aetatis norma,

2 Աւելիք. adjecta, ampliora, accipio, ut աւելորդք, Graeco more, pro կռառ, impar.

պէս : Սակայն և երեսունն՝ ամսային է անջրպետ մեկնութեան լուսնոյն շրջանակք . և քսանն՝ հասակի , և անցանեւ լս ըստ հասակ , և նախնեացն , և զինուորութեան թիւ . և տասներեակն աւ մենակատարն : Եւ ի ձեռն այնց թուոց, որք ըստ երաժշտականութեան յարմարութիւնք են, ամենեքեան տեսեալ լինին . այն՝ որ ի ձեռն ամենեցունն յերկ պատկի բանի, ի քառամսին առ քսանն, կամ քսանիւ առ տասն . իսկ հնգին՝ կիսահոլով բանին, երեսնիւ առ քսանն . իսկ չորիւքն՝ մակեռակին, քառամսին առ երեսունն . իսկ անկիւնաւոր անջրպետ մակութիւնն, քառամսին առ քառասունն : Եւ որք՝ ընտանեբար և իսկապէս, վասն զի զաղաչանսն առնէ յաղաք փրկութեան քաղաքին, զփրկական թիւնն ի ձեռն առ . զի և յարմարութեամբն բաղկանան . և յարմարութիւն փրկական է . որպէս դարձեալ անյարմարութիւն՝ քակտման և ապականութեան գոյ պատճառք :

Ինչո՞ք ասէ , Ի՞նչո՞ք սկսայ խօսել ընդ քե . և ես հոյ եմ և հիւսիս :

ԻԸ . Որ մաքուր բարութիւն յաճ հպին , զգան մանաւանդ զիւրեանց տկարութիւնն առ բաղդատութիւն նորայն մեծութեան, այնր յոր հպին . քանզի անձաւոր միտքն զիւր զանհպարտութիւնն գործովք յառաջագոյն ասելով խոստովանեցէ : Իսկ մեք զառ հոյն և մոխիրն զաղաչանս նորա նազելի և պարկեշտ աւրացուք , հոյ սուրբ ասելով գով՝ և առնին , զսուրբ նուիրեալ ողջակիզացն . և երկաքանչիւրոք ի սոցանէ նշանակ է թգւոց . քանզի բարի և արգաւանդ հոյն, զի իմաստնոյ միտք աջողաբերին (կամ զիմաստնոյն միտքն պատղաբերեն) . և դաղաղ զմիւսն . զի որինչ միանգամ մահկանացուի նշխար ընդդիսառնեալ՝ բարեպաշտութեան օրինօք խոշտանգեալ քննեցաւ՝ որպէս ի հոյ ասկի . և ի ներ

qua transacta, inter majores computatur; unde est et numerus militiae. Decimum vero perfectissimum. Verum per illos numeros, qui juxta Musicen praeferunt harmoniam, omnes cernuntur tales esse, quales sunt qui per omnes in duplicata ratione; ut quadraginta ad viginti, vel viginti ad decem: per quinque vero dimidia ratione, triginta ad viginti; et per quatuor, supertertia ratione, quadraginta ad triginta; angularis autem superadditio disjuncta, per quadraginta ad quadraginta. Familiariter ergo et proprietas agitur; quoniam rogat propter salutem civitatis, salutare numeros usurpavit: quia et harmonia coalescent, harmonia autem salubris, sicut rursum defectus harmoniae causa est dissolutionis, et corruptionis.

Quare dixit: Nunc coepi loqui ad Dominum; ego autem sum terra, et cinis?

XVIII. Qui mundis moribus ad Deum accedunt, sentiunt magis ac magis propriam imbecillitatem in comparatione magnitudinis ejus, ad quem appropinquat; animus enim Dei amantissimus suam humilitatem superbiae nesciam opere ipso praedicens latetur. Nos autem precessionem ejus, adjunctis pulverem et cinere, nobilem ac gloriosam asseremus, pulverem sacrum ac cinerem asserentes esse ut sacrorum consecratorumque holocaustorum. Utrumque vero istorum symbolum est animae: bona enim ac fertilis (est) pulvis terrae, quoniam sapientis animus fructifer est (vel sapientis mentem fructificat). Cinis autem alterum (erit symbolum), quia quidquid reliquiarum mortale commix-

քրո յաղօթման կաց մնաց արժանաւորութիւնն :

tum erat, per legem pietatis subactum, examinatum ac probatum fuit, uti per ignem aurum, et in intimis orationibus permansit probitas sua ¹.

Օ՛րին է, ինչ փնայ տէր, իբր դադարեաց խօսել ընդ աբրահամո. և աբրահամ դարձաւ ի տեղի իւր :

Quid est, Abiit Dominus, postquam cessavit loqui cum Abraham; et Abraham reversus est in locum suum?

Ի Բ. Նանեկին և լինելին ոչ միշտ անաղքեստ լինել ընաւորեցաւ. այլ յորժամ անարեցէ ինչ ժամանակ, անդրէն երթեալ դառնայ դարձեալ առ ինքն. քանզի մշտնջենաւորել անհրեարէ հոգւոյ ի մարմնի, ոչ իրիք լարծի և գայթի առ ոտս պատահեցելոյ. այլ հարկ է՝ զի զմաքրագոյն և զլուսաւորագոյն միտմն, է՝ զի ընդ մահկանացուն խառնեալ վասն հարկաւոր պիտոյիցս. այսինքն է՝ զոր առակեաց ի ձեռն երկնային սանդղոցն, ոչ ել միայն, այլ և ի հրեշտակաց ասացեալ է. և զայն որ ի վերայ մարդարէին ասացեալ է՝ էջն և ել՝ զարագ յեղյեղումն և զփոփոխումն յայտնէ խորհրդոյն: Եւ խորհուրդ և փոփոխումն ամենայն իրօք մեռնութիւն ունի առ այնոսիկ՝ որ ի կրօնաւորութեան վարս են, առ նահատակական հանգիստն. զորս իմացան մարդիքն հնարապէս. ոչ զի զմարմինն թշնամանեցեն, այլ զի կարասցէ զաղցաւոր զվաստական դիւրաւ ընդունել, ոչ յաճախ և ստէպ ստէպ վաստակօք ճշեալ և վշտացուցեալ: Օ՛ր և ի վերայ գործեաց երաժշտականք զգուշութեամբ պահեն, զըլիւն թուլացուցանելով զի մի պրկմամբ անհանգստութեամբ պախումն առցէ. յազազս որոյ պատճառաց և բնութիւնս զձայն կենդանեաց յարմարեաց՝ ոչ ըստ միում սաստկութեան, այլ ըստ ամենապատիկ փոփոխմանց թուլացուցանելով և սաստ-

xxix. Qui creatus generatusque est, non semper Deum in se gerere fuit solitus, sed quum per aliquod tempus divinatus fuerit, iterum revertitur in se ipsum: fieri enim nequit, ut spiritus in carne perseveret perpetuo, nullo obstaculo pedes offendente; sed necesse est, ut purior ille intellectus identidem mortali commisceatur propter opus necessarium. Id ipsum est, quod obumbravit per scalas caelestes, ubi non solum ascensus, sed etiam descensus angelorum asseritur. Descensus autem ascensusque de propheta dictus, velocem commutationem declarat consilii. Consilium vero cum sua commutatione omnino similitudinem fert ad illos, qui studiosam degunt vitam, pro athletica quiete: quam astute excogitarunt instructionis magistri, non ut corpus contumelia prosequantur, sed ut queat labores imminentes facilius sufferre, quum non continuis laboribus affligi permittatur. Quod et in instrumentis suis Musici accurate observant, nervos relaxantes, ne nimia tortura fractionem patiantur. Eadem ratione et natura ipsa vocem animantium accommodavit, ut non juxta unam intensionem, sed omnimodis variationibus relaxando atque intendendo cantum eherent. Quemadmodum itaque non solum ad disjunctionem amplioremque torturam concinnata est lex musicae ²,

¹ Cod. A. արժանաւորութեանն, probitatis, sive dignitatis.

² Mss. A. C. օրինք երաժշտականութեան,

legendum օրէնք. vel potius juxta Ms. D. օրինք երաժշտականութեան, legitime musica.

կացուցանելով առնել զնուազն: Լ'ըդ-որպէս ոչ միայն առ անջատեալն և առ աւելեալ պրկմունս օրինօք երաժշտականութեան (կամ երաժշտականութիւն) յարմարեալ է, այլև առ մշջն և առ թուլացեալն. այսպէս ունի և մտացն. քանզի յորժամ ամենայն պրկեալ է առ հաճութիւն հօրն, և անձազգեստ եղեալ, յիրաւի կոչեսցի բարեբաստ գոլ. և յորժամ դադարէ 'ի կոկողանալոյ, և յետ անարութեան դառնայ դարձեալ առ ինքն՝ խորհելով զիւրն և զանգան. քանզի ազգակիցք են առաքինութիւնք՝ անպաշտութիւն և մարդասիրութիւն. ընդ որս և իմաստունն վարի՝ և սպասէ, զգուշացեալ զամօթ պատկառանաց աղօթկերն. որ մինչդեռ կայրն ան, մնաց անդր. և իբրև անց քնաց, քնաց և նա: Եւ առնէ զքնան՝ 'ի բաց հայրն՝ յաղաքս նախաւ նամութեան և խնայութեան ազգիս մերոյ, զիտացեալ զնա բնութեամբ կապեալ և պատատեալ աղցաւորօքս. վասն որոյ տեղի տալ արժան էր և միայնանալ. քանզի ոչ զամենայն ինչ գործելի է որդւոց յերես հօրն:

Րշտէր, երեց երեւելոյ՝ ասէ, Լսին երբեմ
հրեշտակներն ՚ի ստորմ ընդ երեկան :

Լ. Լ՝ արահամու երեւին երեք, և ՚ի միջօրեին . իսկ զովտայ՝ երկու, և երեկուն : Բնաւորաբոյն զանազանութիւն պատմէ՝ զկատարելոյ և զառաջատելոյ . քանզի կատարեալն երրորդութեամբ երկութեանայ, լի է հոծ և անթափուր և անունայն և պղպղուն բնութիւն . իսկ նա երկեակ զհասարակութիւն ունի : Լ, ա զհայրն ՚ի միջոցի ՚ի պաշտօն առեալ յերկուց առաջին զօրութեանցն . իսկ սա զառանց հօր սպառաւորութեան՝ զօրութիւնսն . զի տկարագոյն է՝ որպէս թէ զմիջինն և զթագաւոր զօրութեանց տեսանել և իմանալ : Եւ նա պայծառագոյն լուսով լու-

verum etiam ad media laxioraque; simili modo se habet et ratio animi. Nam quando totus est intensus ad placitum Patris, Deumque in se fert, jure felix vocandus sit: quando vero cessat divinari, post divinationem revertitur demum ad se ipsum, cogitans sua et silij convenientia. Affines enim sunt virtutes, pietas (erga Deum), et humanitas (erga homines); quibus et Sapiens utitur, diligenter observans pudorem ac reverentiam oraturus; quare in quantum aderat Deus, illic perstabat et ipse: quum autem abiit, discessit et ille. Abire autem Pater ratum habet propter providentiam, parcens humano generi, quum noverit illud colligatum cum necessitatibus, quare aequum erat cedere in similitudinem: non enim omnia licet agere filios in conspectu patris.

Quare, tribus apparentibus, dixerit: Venerunt duo angeli in Sodoma vesperi?

xxx. **A**brahama apparent tres, et meridie, Lot autem duo, et vespere. Naturalissimam distinctionem enarrat perfecti, et proficientis: perfectus enim triade apparitionem sortitur, plena videlicet natura vacuitatis nescia; iste vero dualitatem dissectam ac vacuum. Ille Patrem in medio stantem, ac ministro cultum a duabus primis virtutibus; iste vero virtutes ipsas sine cultu Patri exhibito: quia iste insufficiens erat mediam illum et regem virtutum videre intelligereque: quum ille clariori luce illuminatur meridiali ac umbra carente, iste vero variabili et interme-

սաւորեալ լինի՝ միջօրէիւ և անստուե-
րիւ . իսկ սա յեղեղլով՝ միջասահմա-
նաւ գիշերոյ և տուրնջեան . քանզի ե-
րեկ զմիջին անջրպետն հասեալ ընկա-
լաւ . ոչ է յանկուսն տուրնջեան , և ոչ
գիշերոյ սկիզբն :

Ընդէր զովս նստէր առ դրան սորովայնեայն :

ԼԲ. (Ը) արգամանի սորում կուրութիւն
կամ ամլութիւն . իսկ առ դրանն նրա
տեւն , այն՝ որ յառաջատեացն՝ ընտա-
նեգոյն է առ նշանակաւոր հատուցումն .
'Սուսն ոչ 'ի ներքս 'ի քաղաքի է , և
ոչ արտաքոյ քաղաքի . այսպէս և որ
յառաջատեւն կամի , ոչ 'ի ներքս յա-
ռաքինութեան է , և ոչ արտաքոյ ա-
ռաքինութեան . այլ է երբէք յայնցա-
նէ , յորոց իբրեւ 'ի ներքս 'ի քաղաքի
պատաղեալ 'ի սովոր ախտիցն , որք ընդ
ոգւոյ են . զոր ամլութիւն և անպտղա-
բերութիւն և կուրութիւն գործէ . և
է երբէք իբրեւ յանապատի զհետ ե-
ղեալ մաքուր նախանձու , և որ առանց
իրաց է , և տեսականի առ ճշմարտու-
թիւն կենաց վարուց :

Օ քնէ է , Տեսեալ յարեաւ ընկացաւ ընդ
առաջնոց , երկիր եղաք 'ի դէմս :

ԼԲ. 'Իհմք 'ի մարդ մերկացեալ են .
մերս մանաւանդ արդ երեւմանն երկիր
պազանէ , և ընդունի յառաջ քան
զճշմարտութիւնն . իսկ այսպիսի է ամե-
նայն՝ որ ոչ է կատարեալ . ընդ երեւե-
լին՝ որք տեսանին՝ առաւել քան ընդ
աներեւոյթն և ընդ անտեսանելիս զար-
մացեալ է , որոց միտք հասանեն յա-
ռաջ քան զգայութիւնս :

1 Gloss. alio sensu rem concepit . * Սովոր
էին երբայեցիք զերեսն սրբել , և զչրթանցն
մաշն հարթել . որպէս և մեմփիթոսթէ երախ-
տիք գնէր գաւթի , թէ ոչ արարի || : * Sole-

dia inter noctem, et diem; vesper enim
medium spatium obtinuit, quod nec finis
diei est, neque noctis principium .

Cur Lot sedebat in foribus Sodomorum?

xxxı. Interpretatur Sodoma caecitas,
vel sterilitas . In foribus autem sedere,
id proficienti nimis est familiare ad sym-
bolicam rationem dandam . Porta (sive
fores) nec intus in civitate est, neque
extra civitatem: sic et qui proficere niti-
tur, non intus in virtute est, neque ex-
tra virtutem, sed modo est in numero
eorum, qui intus in civitate occupati
sunt in solitis tumultibus animae, quos
operatur sterilitas sive infocunditas, et
caecitas; modo vero tamquam in deser-
to, aemulans purum zelum negotiis ca-
rentem, et contemplationem veritatis
vitae .

*Quid est, Videns exurrexit, et cucurrit
obviam illis, et adoravit in facie (vel
faciem)?*

xxxıı. Facies in hominibus est nu-
data: nostro magis itaque modo ' nunc
factam adorat apparitionem, et acceptat
ante certificationem . Talis profecto est
omnis adhuc non perfectus, visibilia ma-
gis, quae videntur, miratur, quam invi-
sibilia, quae intellectus comprehendit
ante sensum .

» bant Hebraei vultum expurgare, et labiorum ca-
» pillos expolire; sicut etiam Memphibosthe bene-
» ficii more suggerebat Davidi, quod haec non
» fecerit « .

Ընդդէմ ինքեալ յօրարենկալութիւնս՝ հրաժարեալ անելու ընդդէմ ինքեալ հրապարակիս լածար :

Quare invitati ab hospitali recusant, dicentes: Non, sed in platea divertemus?

ԼԳ. Ամա յուրաստ լինին՝ ոչ կամեցեալք, իսկ անձաւորին աբրահամու՝ որ կոչեացն, յանձն առին : Եւ պատճառք են, զի զկատարեալն անձային զօրութիւնքն ընդունին, իսկ առ անկատարն դուն երբեք գան : Եւ զդ՝ ինչ, հրաժարելոցն առ նայն գալուստ . իսկ ի հրապարակիս լածար, որ ազդեցին, եթէ նեղ և անձուկ է ամենայն անգգամ՝ նեղեալ յարծաթսիրութենէ և ի հեշտասիրութենէ և ի փառասիրութենէ և ի համանմանիցն, որք ոչ տան թոյլ մտացն յընդարձակութեան շրջել : Եւ զամենաբարիորք օրէնս դէմ յանդիման կացուցեալ . զի իմաստնոյն ամենայն ինչ վայր ընդարձակ է, որ ինչ յաշխարհիս է՝ առ ի բնակութիւն և ի տեսումն մի ըստ միոջէ իմաստնոյն (կամ ի մասանցն) : Իսկ որ ոչն այսպիսի է, և ոչ իւր տուն, այլ և ոչ միտքն յինքն, զանգեալ և թշնամանեալ զօրէն այնոցիկ, որք իբր ի պանդոկի մտեալք՝ զի միայն լցուցեն և ժայթքեցին ախտին :

Օ՛րէն է, թէ Բոնադարեայ գնաց, և խորորեցան առ նա :

Quid est, Coegit illos, et declinaverunt ad eum?

ԼԴ. ( ) Զուշաբար ասացեալ է, ընդդէմ ոչ մտին, այլ խորորեցան . զի զոյզն ինչ թաւալածմն լինի տէրունեան տուր բանիցն առ այնոսիկ՝ որք ունին յառաջատուութիւնս . ոչ ամենակատար յանձնկալութիւնս : Եւ պատճառք խորորելոցն են բռնադատելն . քանզի այն՝ որ յառաջատուեալն է, առանձինն և յատուկ է, ոչ զիւրաւ կամակար հասանել առ լաւ բնութիւնս (կամ

xxxiv. Diligenter dictum est, quod non intrarint, sed diverterint, quoniam pauciter tantum declinatio efficitur sacrorum verborum apud proficientes, non vero perfectissima acceptatio. Causa vero declinandi compulsio est; proprium enim est proficienti non facile sponteque assequi probitatem (vel bonas indoles) libero impetu, sed multo cum labore compulsus est. Hoc enim sponte sa-

¹ Cod. C. համայնեցն . omnium .

² A. C. iterato habent, իմաստնոյն . sapient-

tis, vel sapienti. D. մասնեցն . singularum partium .

լաւութիւնս) ազատ և արձակ յարձակմամբ, այլ աշխատութեամբ և տաժանելով բռնադատեալ է. վասն զի է այս՝ կամաւոր իմաստութեան ցանկալ՝ իմաստնոյն ընտանութիւն. իսկ միւսն որ ՚ի հարկէ, ակամայ խրատեալ լինի:

Բնորէն մին (կամ միս, այսինքն միս) արար նոցա ընդելի և բաղարջ. իսկ աբրահամ՝ նինքն, և ոչ ընդելիս:

ԼԵ. Լսի առ մանկունս բժշկաց, զի ըմպելոյ պէտք ոչ է կերակուր, այլ կառք կերակրոց. և երեւցուցանէ և տեղին աւելորդ վայելչութիւն, ոչ հարկաւոր պէտս: Եւ վայել էր և պատշաճ էր իմաստնոյն զհարկաւորսն պատրաստել, յորս բնութեանս մեծութիւն ուրոշեալ և փակեալ է: Իսկ այնմ՝ որ դեռևս ՚ի խրատու կայ, զաւելորդս հեշտ ցանկութեան. որ փնաս առնեն առաւել քան օգուտ: Իսկ այնմ՝ որ չեն ևս է կատարելապէս մաքրեալ, գաղտնի ինչ ոչ է, այլ որ յերեսս բազմաց է. վասն զի զհասարակութենէ բուռն հարեալ ունի: Իսկ իմաստնոյն բազում ինչ է, որ ծածկեալ է. քանզի դուն ինչ է և ոչ առ ՚ի տունկս և ՚ի բոյսս՝ հազիւ տուեալ հաւասարութիւն. որ զխորհուրդս անծութեանն վարեն. իբր զի իմանալիք են, և միտք ծածկոյթ և անտեսանելի:

Բնորէն սորոմայեցիքն շուրջ պարեալ պրտնն ՚ի պարտնոյ մեկն ցծերս՝ ամենայն թողւ վարդն մանգամայն:

ԼԶ. Լմենքին այսք են պատճառք պարտաւորութեան. և հասակն, և բազ

pientiam optare sapienti familiare est¹, alter vero ex necessitate ductus, per vim instruitur.

*Cur unus iste fecit eis potum, et azy-
mum; Abraham vero subcineritia, non
potum?*

xxxv. Dicitur apud pueros medico-
rum, quod potus non cibus est, sed cur-
rus cibi. Monstrat et locus ipse super-
fluum esse commodum, non opus neces-
sarium. Deccebat itaque Sapientem ne-
cessaria praeparare, quibus naturae la-
titududo conclusa est; illum vero qui ad-
huc in disciplina est, supervacanea (pro-
curare) voluptatis, quae damnum potius
inferunt, quam utilitatem. Is ergo qui
nondum perfecte purgatus est, nihil ha-
bet in occulto (ut subcineritia), sed
quod in conspectu est multorum, quo-
niam communitatem aggressus est. Ve-
rum sapiens plurima habet arcana: quo-
niam non desunt neque in plantis res
inaequales, quae arcana Divinitatis pro-
dunt, eoquod intelligibiles sunt, et oc-
cultam invisibilemque praeferunt consi-
derationem².

*Cur Sodomitae circumdant domum ab a-
dolescente usque ad seniore, totus po-
pulus simul?*

xxxvi. Haec omnia in causis sunt
reatus, et aetas, et multitudo, quaeque

¹ Vel, voluntariae sapientiae est optare sapien-
tis familiaritatem.

² Sic licuit mihi locum obscurum exponere,
vacillante tamen iudicio. Ubi Gloss. * Միթէ
և ոչ անկոց և բուռն չէ հաւասար այն, որ զայն
խորհուրդն ՚ի յինքեանց (կամ յինքեանս) ցը-

րեն. զի նոքա ծածուկ ունին զարմատն և
անյայտ. որչափ ևս իմաստունն || : » Num ne-
» que plantis ac germinibus aequales sint, qui
» Dei consilium a se (vel in se) dispergunt?
» quum illae radices habeant absconditas in oc-
» culto: quanto magis sapiens? u

մութիւնն, և որ յիրան յարմարումն ոչ
ունին և ոչ միաբանութիւն: Առա-
քաջ յայտնի է: Իսկ առ ՚ի միտս հաւ-
տատութիւն և հիմն ունի ճառդ. քան
զի կոյրք և անծնունդք իմաստութեան
բարբ հոգւոյ, զոր սողունացիս կոչեաց,
շուրջ զան զընակից տամբն զմարմնովս.
և հինք և մանկունք ՚ի մի վայր պարբե-
ղեալ ամենեքին՝ միահամուռ խնամելով
զայն և դարմանելով, իբր անյագ պա-
շարի և անարգել մոլւոյ և պղծի առատ
կերակուրս և զայլ ևս հեշտ ցանկու-
թիւնս մատուցանէին:

Օ քնէ է, Ի՞նչ ցնոսա առ իշ, զի գիտասցուք
ընդ նոսա:

ԼԵ. Առադ երեւցուցանէ զստրուկ
և զանօրէն և զանարժան և զառնի
մանկասերմութիւն: Իսկ առ ՚ի միտս,
գէշք և անարգել պիղծք համբարտակ
կանգնեալ զցանկութիւնս՝ մահ սպառ-
նան ՚ի վերայ կրօնաւորաց, և ժուժկա
լութեան ցանկացողաց: Ի՞նչ որսասեն.
Ելցեն ՚ի բաց յիւրեանց կամաց, և յայն
մանէ ՚ի հաստատուն և ՚ի պարկեշտ և
՚ի նազելի վարուց յօժարութենէն, զի
գիտասցուք ընդ նոսա. քանզի հաւա-
նեացին փոխեալք ընդունել խնդու-
թեամբ զմերս. և ուսեալք գործովք,
զի ոչ մերկ ոգիք և անմարմին եղեն,
իբր թէ աներկիւղ գող, այլ և մարմնոյ
հաւասարութիւն ունին, որ բազում
պիտոյից է անքատ. պարտին ոչ չարչա-
րել զայն և յերկաք ձգտել, այլ ձեռն-
ընդել առնել և ընտանեցուցանել՝ մա-
տուցանելով զիւրեանց նիւթս:

1 S. Ambr. de Abr. 1. 6. n. 52. "Prae-
struitur iudicii divini aequitas... Nullus illic
justus, nullus innocens fuit... Et qui possi-

in rebus nec harmoniam habent, neque
concordiam¹. Littera itaque nimis cla-
ra est. Ad mentem vero fundamentum
habet littera, quoniam caeci et steriles
a sapientia mores animi, quos Sodomi-
tas vocitavit, circumvadunt connatura-
lem domum, corpus inquam; atque tam
seniores, quam pueri in unam choream
adunati simul curant aluntque illud, tam-
quam insatiabili jumento, et lascivo in-
saniendi copiosum cibum cum caeteris
voluptatibus praestantes.

Quid est, Educ illos ad nos, ut cognosca-
mus eos?

xxxvii. Littera prodit maucipatam,
iniquam, turpemque pollutionem viri-
lem. Ad mentem vero, libidinosi, et la-
sciviae dediti, aggerem erigentes con-
cupiscentiam, mortem minantur so-
briis, studiosisque continentiae. Ad quos
dicunt: exeant foras ex propriis volunta-
tibus, atque ex modesta vita constanter
ducta, ut cognoscamus eos; persuadean-
tur namque mutare consilium proprium,
et ultro acceptare nostrum, opere di-
scientes, quod non nudae animae incor-
poreae sunt, ut immunes a timore sint,
sed etiam corporis habent participatio-
nem, quod multis eget necessitatibus;
(quare) non debent affligere illud, et ab-
alienare, sed mansuafacere, conceden-
do materias proprias.

"bilitatem perpetrandi criminis non habuit, ha-
buit affectum".

Ինքե՛ր ասէ՛ նոցա դուք . Սէ՛ պարզէ՛ս նշ-
բարբ , մի լարիս գործէ՛ք . Ղէ՛ տն ի՛մ երկո-
րորոր , որ ոչ ծանեան զայր . հանեց զնա
սա առ-ջեղ , և լարեցէ՛ր զնոսա՝ ի պէտս՝ որ
պէս հաճոյ է յեղ . բայց միայն առ արս մի
ինչ անիրաւ առնէ՛ք , լիմս որոյ միմե ընդ յե-
ղումս մարդակայ իմոյ :

*Quare dicit eis ¹ Lot: Non ita fratres,
nolite male facere. Sunt enim mihi
duae filiae, quae non noverunt virum:
educam eas ad vos, et utimini illis, quo-
modo placuerit vobis; tantum modo in
viros istos ne faciatis injustum, eoquod
ingressi sunt sub tegmen trabium mea-
rum?*

ԼԸ . Նառգ . յայտնագոյնս իմն յան-
դիմանկացուցանէ , զի պատանեկատրու-
փինք են սողոմայեցիք : Իսկ առ ՚ի միտս ,
յառաջատելոյ ոգւոյ՝ են ՚ի նմա , որ
արու են խորհուրդք . և են՝ որ էգ
ծնունդք : Ի՞նչ՝ կամի , եթէ հնար ինչ
իցէ և կարուծիւն , զամենայն մասունսն
ապրեցուցանել . ապա թէ ոչ՝ և գեր ՚ի
վերոյ լիցին հակառակք թշնամիքն , որ
պատերազմ տան , զարուազան անդրժե-
լի բառնալ թողուլ . իսկ զէգմն ՚ի նո-
րա սակս ՚ի ձեռանէ թողուլ . քանզի
լստգտանէ ոչ որ զայնոսիկ , որք յա-
ղազս փրկուծեան և պահպանուծեան
լաւացն՝ զնուազմն ընդունին , եթէ ոչ
կարիցեն՝ որպէս ասացի՝ ամենեցուն
հերքել : Ի՞նչ՝ խորհուրդք արուք ո՞ .
որք նախանձաւորք իմաստուծեան և առ-
հասարակ ամենայն առաքինուծեան .
և այնորիկ՝ որ ճշմարտուծեամբ բարին
է . և որ միայն է բարի : Իսկ էգ ազգ-
զգստերաց կարգ ունելով . որ ՚ի սպա-
սաւորուծեան ևս կայ մարմնաւոր աղ-
ցից , և ակտից տէրուծեանն :

xxxviii . Littera manifestius exponit
Sodomitas ardere cupidine juvenum .
Ad mentem vero, proficientis animae
variae sunt sententiae, ut partus mascu-
linus, et femininus . Volt ergo, siquam
fieri potest, omnes salvare partes: aliàs
siquam superabunt adversarii oppugna-
tores, masculinum genus conatur exi-
mere a discrimine, feminino ejus gratia
derelicto . Nemo enim inculpat eos, qui
pro salvandis melioribus, viliora acce-
ptent, quum, ut dixi, nequeant cunctis
satisfacere . Quae ergo sint masculinae
sententiae? Illae nimirum, quae aemu-
lantur sapientiam, universamque virtu-
tem, et quicquid veraciter bonum est,
atque unicum bonum . Femininum vero
genus ordinem filiarum habet, quod e-
tiam sub servitio est dominii corporalium
necessitatum, et affectuum .

Օ ի՛նչ է . Ի՞նչոյն , ծն անոր՝ ՚ի բայ կայ .
միմե բնախել պանդխտութեամբ . մի (կամ
միմե) և դատաստան ևս դատել :

*Quid est, Dixerunt, recede illuc: Intrasti
habitare ut incola, numquid etiam, ut
judicium judices?*

ԼԹ . Ի՞նչք՝ որ յոգիս զպատերազմ
գումարեն և հաստատեն , գիշուծեան
և պղծուծեան գործիւք , զառաջնորդն
և զվարդապետն յամօթ առնեն՝ ասե-
լովն , եթէ ով դու , ոչ սիրես , զի՛ (կամ

xxxix . Illi, qui cum anima praelium
parant, libidinis patratores, ducem ac
magistrum contumelia petunt, dicentes:
O tu, qui ingressus es ad nos, cur non
amas (vel uescis) conversari nobiscum

¹ Miss. C. D. ցնոսա . ad eos .

մէ տիրես, զի) մտեալ ես առ մեզ. ոչ
 իբր բնակչաց և համաշխարհիկ մարդոց,
 զորս հարկաւորեցար ի վարս, և ընդ մե-
 ռոյ աշխարհիս վարս՝ նախանձել. քանզի
 գաւառ մեր է գեջ պղծութիւն, օրէնք
 և կամք օրինաւորք՝ հեշտ ցանկութիւն:
 Ի՞նչ՝ թոյլ տուեալ ազատութեամբ
 կեալ իբր պանդխտի, ընդվզել իշխես
 և ըմպահկել. և իբր զի պարտ էր քեզ
 խաղաղ լինել, դատիս և ընտրես զիրս՝
 ասելով, իբր թէ այսօրիկ յոռիք են, և
 այլք՝ լաւք. այսօրիկ բարիք՝ առաքի-
 նիք են և պատուականք. և այսօրիկ՝
 չարք և անփորձք և անարգք. փոխե-
 լով զոմանց զառաքինութիւն, և ու
 մանց չարութեան մատուցանելով ըզ-
 ընութեանն զլափ. զիւրաքանչիւր ու-
 մեք զէիցն ցանկութիւն, յոր զամենայն
 ինչ տանել հանել զերկրիս իրս պարտ
 է: Ի՞յս սողոմայեցւոց է հին օրէնք.
 զորս ի մանկանց ոմանք օգնական ա-
 նուանեն, որպէս մանկունք ի քերա-
 կանին վանն աշխատութեան ոչ կարա-
 ցեալ ուսումն ընդունել:

Օրէնք է, Լյարիստեալ արեւ զճառն՝ ի
 ներս իրոյցին զղով առ ինքեան ի բանն,
 և զորս բանն խախտին. և զարմն՝ ոչ էին
 առ դրանն, հարին անբխտութեամբ:

Խ. Երիս արարին, զօտարնկալն
 փրկեցին, և զդուրսն փակեցին, և զայ-
 նոսիկ՝ որ ի վերայ ելեալ էին և բռ-
 նադատէին, կուրացուցին: Ի վերայ
 անիրատից և գիծոց (կամ գիծաց) ա-

1 Idem sensus alio quoque modo poterat ex-
 primi juxta varietatem punctuorum notarumque
 interrogationis in codicibus.

2 Gloss. Մանկունք կոչէ զարտաքինս, որ
 ասեն և նորա. թէ մարմնական կերակուրս և
 ըմպելիս օգնական և զորացուցիւ են մեզ. որպէս
 և մանկունք քերականին ասեն, թէ յառաջ
 ինչ քերական արուեստն չուանի որ, չկարէ
 հմուտ լինել այլ արուեստից 11: 3 Pueros vocat
 extraneos, quique dicunt, quod corporalis ei-

ut incolis propriis, cum quibus opus ha-
 buisti cohabitare, et aemulari mores¹
 regionis nostrae? nostra enim regio est
 libido, et lex legitimaque voluntas con-
 cupiscentia. Postquam itaque permisi-
 mus tibi ut advenae libere hic degere,
 praesumisne etiam resistere ut rebellis?
 Et quum oportebat te acquiescere, ju-
 dicas ac dijudicas res, dicens, quod haec
 turpia sunt, illa meliora; haec honesta
 nobiliaque, illa mala et improbanda,
 commutans aliquos in virtutem, aliorum
 autem malitiae mensuram adponens; ubi
 singulorum entium cupiditatem adimple-
 ri licet, et omnia istius terrae negotia ad
 illam referri. Haec Sodomaitarum lex est
 antiqua, quam nonnulli puerorum auxi-
 liatricem sibi nuncupant; ut pueri qui in
 Grammatica prae labore non potuissent
 aliquid discere².

Quid est, Extendentes viri manus, attraxerunt Lot ad se ipsos in domum, et ostium domus clausurunt, viros autem qui erant ad ostium, percusserunt caecitate?

Խ. Tria fecerunt: hospitalem salva-
 runt, et ostium clausurunt, et eos qui
 insurrexerant, vimque faciebant, obcae-
 carant. Primum fuit iudicium super in-
 solentes libidinosos, ut non essent supe-

3 Եւս և պոտս adiutores et fortificatores nobis
 sunt: quemadmodum et pueri Grammaticae mi-
 serunt, quod si antequam quis non studeat arti
 Grammaticae, nequit peritiam acquirere caele-
 rarum artium u.

3 Անտեսութեամբ, ad syllabas exprimit Gr.
 vocem *δραγία*. ita ut aequè de Armena lingua
 verificetur illud S. Augustini dictum q. 43. de
 Graeca, habere eam huiusmodi nomen, quod me-
 gis significet, si dici possit, Avidentia.

ուսմին դատաստան, ոչն լինել յաղթ-
կու բռնադատելով, այլ հակառակ, բռն-
նադատեալք հզօրագոյն բռնութեամբ,
և յաղթահարեալք թողուլ զայն՝ զօր
զրկենն: Եւ երկրորդ՝ արգելուլ, բանիւ
'ի տանէն, և գործով՝ հասանել ցան-
կութեան, և նորայն կատարածի, որ
կայր մնայր: Վանզի այս չարեացն է
դժնդակագոյն, ձգտելն և աշել առ բռ-
լոր ցաւեցեալ ոգին յախտէն. քանզի
որպէս յարած աստուգ մնացորդ՝ է 'ի
կատարածէ յուսահատեալ. քանզի մի
է իբր ծարաւեցելոց և քաղցելոց բժշ-
կութիւն. զի (մի) սովով յերկարել,
լմպել և ուտել. և այնոցիկ՝ որ ցանկա-
ցեալ են իմիք, հասանելն նմա: Եւ եր-
րորդ զհետ եկն՝ որք պարտեցանն, կու-
րութեանն դատաստան, այն որպէս թէ
թուիցի աչս, բայց առ 'ի ճմարտութիւն
'ի տեսանելեաց ոգւոյ կուրացեալք առ
'ի սրբագոյն երեսս երեւթս: Վանզի
օրէնք եղիցին 'ի վերայ այնոցիկ, որ ըզ-
նազելի և զպարկեշտ և զանային ոչ
պարկեշտութեամբ և պարծանօք և
անծաւալեւթութեամբ տեսանել արժանի
համարին, տանջանս հարուածոց 'ի վե-
րայ հասուցանել կուրութեամբ:

Այն է, Եւ լինի խորհելով դրոհան:

ԽԱ. Առադ առաւելութիւն գիշու-
թեան աղգէ. զի և ոչ կուրանալովն
նուազեցուցին ինչ 'ի ցանկութենէն,
այլ առ այսչափ չարիս (կամ այսչափ
չար իր) զկուրութիւն յոչինչ համարե-
ցան, կատաղեալք և յիմարեալք մո-
լեզնութեամբ ցանկութեան: Իսկ առ

1 Cod. D. addit negationem, ոչ, non; sed
sensus idem erit.

2 Gloss. * Որպէս բորոտն՝ թէ սրբի, և սա,
կաւ ինչ ուրեք մնայ, յուսահատ լինի մարդն,
թէ այս չառողջանայ ||: "Sicut leprosus si ita
mundetur, ut aliquid residuum sit, desperat
n homo, dicens, is non sanetur."

3 Vel sine negatione, juxta C. D. զի սովով

riores per violentiam, sed ex adverso su-
bigerentur per vim fortiolem, et con-
victi cogerentur dimittere eum, quem
injuria afficiebant. Secundum vero, coer-
cere verbo ab ingressu domus, et opere
a consequenda ¹ cupiditate, sineque ejus
remanente (vel exspectato). Hoc enim
malorum est saevissimum, extendi mor-
bum cupiditatis in totam animam dolen-
tem; namque velut residuum morbi inu-
rentis desperatio est a fine ²: una enim
est sitientium esurientiumque medela,
ne fame prolongetur afflictio ³, bibere
et manducare, et illorum qui cupiunt a-
liquid, assequi illud. Tertium autem
subsecutum est super devictos caecitatis
judicium; illud quod putatur oculos af-
ficere, revera tamen supervenit visui a-
nimarum, quae obcaecatae sunt ad vi-
dendum sanctam visionem. Lex enim
erit justa super illos, qui nobilem ac
venerabilem vultum divinum dedignantur
videre modeste, gloriose, et divino
more, ut poenam luent caecitate affli-
gente ⁴.

*Quid est, Et dissoluti sunt quaerentes
ostium?*

XLII. Littera excessum denotat libi-
dinis, quod neque obcaecati diminuere
cupidinem, sed tantum malum caecita-
tis (vel ob tantam malitiam, caecitatem)
pro nihilo ducentes insaniebant furore
concupiscentiae. Ad mentem vero, qui
pro fine habentes cupiditatem dissimu-

յերկարել, կամ զի սովով յերկարեալն, և այլն.
ut fame diu afflictus, habeat bibere etc.

4 Ambr. de Abr. 1. 6. n. 53. "Hic mira-
bilis quidem Angelorum declaratur potestas;
ut offusa impuris caecitate, non reperirentur
domus ostia. Sed etiam illud ostenditur, quia
caeca est omnis libido, et ante se non videt."

'ի միտս, որք կատարած յորդորեն ցանկութեան՝ կերպարանելով՝ ի ձեռն նորա առաքինութիւն խնդրել, ոչ երբէք դոցեն զառ ի նա (կամ ի նմա) մուտն, այլ լքցին վաղվադակի յուսահատեալք. քանզի մարտնչի ոչինչ այնչափ առաւել այլ ընդ այլում, որ չափ իմաստութիւն ընդ հեշտ ցանկութեան, և ընդ լաւին զազիրն:

Օ՛հնէ, Բայցին արեւ զոլոյ՝ հանել արարս զամենայն ընդանին նորա. բանդի հանդերձեալ եւ իրոտանել զտեղին. բանդի բարբառաւ առեւ աղաղակ նոցա ընդդէմ տեսան. և առաքեաց զեղ ընդ:

ԽԲ. Բարբառաւ աղաղակ նոցա ընդդէմ տեսան, ազդէ՝ որ սովոր է լինել ի պիղծս և յանարդեալս չարիքն, մեծ ևս քան զամպարչտութիւն. քանզի ոչ կարծեն վերակացու և ակնածու գոլ մարդկային իրաց, և ոչ կարծեն այնոցիկ՝ որոց թուի՝ թէ նախախնամութիւն է. և ոչինչ այլ գործեն, այլ զընդդէմն զորս նա ասաց, և կռուող ձայնս արձակեն հօրն՝ ընդդէմ նորա և ճշմարտութեանն. Բայց առաքեաց զեղ ընդ, զեկուցանէ օրէնս իմաստասիրականս. զի զառաքինութիւնս ի ձեռն նորա (այսինքն իւր) տայ և մատուցանէ, իսկ զընդդէմն ի ձեռն սպասաւորաց, իսկ եւս սոքա օրէնք բնութեան, զորս իսկզբանէն որոշեաց միանգամայն ընդ էիցն լինելութեան. իսկ զարդարաւորութեան գեղեցկութիւն յայտնապէս յանդիման կացուցանէ, յայտնափ ապականութեան միտուն ի բաց բառնալով, որ ունեցր առաքինութեան

lant per illam quacrerere virtutem, nunquam invenient ad eam ingressum, sed dissolvantur cito citius desperantes: non enim pugnat adeo aliquid cum aliquo, quantum sapientia contra concupiscentiam, et immundum contra optimum.

Quid est, Dixerunt viri ad Lot, ut educeret de urbe totam familiam; perdituri enim sumus, inquiunt, locum hunc¹, quoniam exaltatus est clamor eorum contra Dominum, et misit nos ad delendum².

XLII. Illud, Exaltatus est clamor eorum contra Dominum, notat scelus solitum apud immundos libidinosos ipsa majus iniquitate; non enim opinantur praesidem ac invisorem existere humanarum rerum, neque existimant ad suum placitum providentiam esse³; et⁴ nihil aliud operantur, nisi contraria ab eo dictis, ita ut repugnantiae profecto voces emittant contra Patrem veritatemque suam⁵. Illud autem, Misit nos, ut deleamus, adsignat legem philosophicam⁶; virtutes enim per se ipsum praestat, contrarias vero per ministros. Sunt autem istae leges naturae, quas ex principio destinavit una cum creatione entium. Verum justii judicii decorem evidentius patefacit, in tanta corruptione unam excipiens familiam, quae habebat virtutis scintillas ac semina, peregrina facta a concupiscentiis morbisque. Caeterum non ad casum, sed naturaliter scriptum

¹ Sic Mes. C. D. hic et infra. sicut et Gr. τὸν τόπον τοῦτον. ubi Cod. A. զքաղաքիս. q. d. civitatem istam cum suis.

² Vel, neque putant quod providentia sit illis, qui existimant ita esse.

³ C. D. բայց. attamen, verum.

⁴ A. C. և ճշմարտութեամբ. et in veritate, vel, vers quidem.

⁵ A. իմաստասիրակս. C. D. իմաստասիրաւ հանս. eodem sensu.

նշոյլս և սերմանս, պանդուխտ հեշտ ցանկութեանց և ակտից եղեալ: Այլ զի է ըստ դիպի, այլ բնաւորապէս գրեալ է, Կրօնականի պիտիս. քանզի ոչ միայն պարտ է զթունաբերան սպանանել, այլ և զորջն և զկաղաղան քակտել և աւերել. յորս դէպ է գուցէ թէ մնասցէ ինչ, որ ոչ իցէ ապականեալ: Այլ այսմ նման և ՚ի վերայ ոգւոյ յարմարելի է լինել. ոչ միայն զայն՝ որ ըստ հեշտ ցանկութեան կամ ըստ սրտմտութեան՝ ՚ի բաց բառեալ և սատակել, այլ և զբոլոր տեղին զսրտմտութեան և զցանկութեան, յորում որջացան. զի պողոտայս և աներկիւղութիւնս ունիցի զճանապարհս միտքն, ոչ ուրուք (կամ իրիք) ընդ ոտս անկանել խափանել զուղղութիւնս արգելոյ:

Ինչէր ասէ, Լոտեցաւ զԼոտայ ՚ի Կրօնականի, և Լոտեցաւ Կրօնականի ծաղր առնել:

ԽԳ. Արք յառաւ և յանբաւ ստացուածո մեծութեան և փառաց և համանմանիցն են, և յառողջութեան և ՚ի քաջազօրութեան և ՚ի մարմնոյ առողջութեան (կամ առողջութեան) կեան, և ՚ի ձեռն ամենայն զգայութեանցն զհեշտ ցանկութիւնն ամբարեն, կարծեցեալք ՚ի բուն բարեբաստութեան հասանել, փոփոխումն և յեղբեղումն ակն ոչ ունին լինել. այլ զայնոսիկ որ ասեն, զի ամենայն ինչ որ ՚ի մարմնի և արտաքոյ է՝ մնաս բազում ունի, և է սակաւաժամանակեայ, ծաղր և խաղ առնեն: Անհի ո՞ր, յորժամ պարսիկք իշխէին երկրի և ծովու, յուսայր անկանել նոցա. և զինչ յորժամ մակեդոնացիքն դարձեալ. այլ թէ պէտեւ որ ասել քաջալերեցաւ, ամենայն իրօք և իբր բախած և յիմար ծաղր արարաւ. և ոչինչ նուազ առ ՚ի յընդ-

est, *perdimus haec loca*: quoniam oportet non solum venenosa animantia occidere, verum etiam foveas eorum destruere, in quibus accidit manere quidpiam, quod non sit deperditum. Huic similiter et super animam accommodandum est fieri, non tantum examen concupiscentiae aut iracundiae auferre ac deperdere, sed etiam totum locum, ubi illae latuere, ut pote plateas et securas vias habebit animus, nulla re offendente pedes suos ad impediendam rectitudinem.

Quare dicit, nunciante Lot, ut monitum habuerat ab Angelis, visum esse generis suis ludere?

XLIII. Quicumque in abundantia immensarum divitiarum, honorum, et consilium sunt, et in sanitate, robore, et vigore corporis vitam agunt, per omnesque sensus voluptatem coagulant, putantes se propriam felicitatem attigisse, permutationem fore vix expectant: sed illos, qui dixerint, omnia quae intra et extra corpus sunt, damnosa esse, ac brevis temporis, irident. Quisnam, Persis domiuantibus terrae et mari, sperabat eos casuros? quid et Macedonibus itidem valentibus? Quod si quis ausus fuit dicere, omnino sicut fatuus ac amens irrisui fuit. Non minus et oppositas illis gentes, quae interea clarebant, necessariam demutationem subiisse liquet. Ita ut irrisores ipsos alii coeperint irridere¹, et irrisi fuerint irrisores, quum mobilia mutabiliaque ex natura, im-

¹ Vel (si Hellenismum usurpaverit interpres,) Ita ut ipsi, quos irriserunt, incipiant illos irridere.

դէմնն հեթանոսաց, այնց՝ որ յայնմ ժամանակի պայծառք և երևելիք էին, հարկաւոր դոյ փոփոխումն։ Սինչ զի զայնոսիկ՝ զորս ծաղր արարին՝ սկսանել ծաղր առնել։ Իսկ որք ծաղր արարին՝ ծաղր լինին, զարժեւին և զփոփոխել լինն՝ անշարժս և անփոփոխելիս բնութեամբ կարծեցեալք անյեղլիս դու և անփոփոխելիս։

Ընդէր հրեշտակն, աղբյտալ և խռովալ զլոտայ խաւն զհոսանէն և զնորն և զբոսորայ նորա։

ԽԴ. Հաւատարմքն և յայտնիքն՝ նոցա, որոց հպեցանն, ոչ միայն քաջալեւութիւն պատկանիւր և յարմարիւր, զորս կալան, այլև արդեւոր զարկածս չարեացն. քանզի բանիւ բնականաւ իմն՝ որպէս կենդանիքն, այսպէս և անշունչք յանձութեանն պատկառէ և զանգիտէ բանից. մինչ զի ոչ զոր չարչարել՝ որք հուպն են։ Ղառդ այդ է։ Իսկ առ ի միտս. յորս վարեցին և կրեցին հոգիք՝ սուրբ բանք են, ապրել կարեն. բայց միայն բուռն հարեալ կալցին զնոցանէ. քանզի անջատեալք և մեկնեալք՝ ի նոյն իրս ընդ այլն պարտեալին ընդ աղէտս տարակուսի։

Ընդէր, որ հանին հրեշտակն՝ ասէն. Ընդէր զո՞րպէս քո, թէ հայել յոս իոյս. և թէ կար յաւնայն սահմանս յայտասի։

ԽԵ. Սարգսացեալաց սովորութիւն է, յորժամ ծանօթիցն ինչ պատմիցեն տեսիլ, հրամայեն յիշել, և ասել ինքնին։ Սրում նման և այժմ պատուիրեն անձային բանքս ասելով. Ով դու՞ թ բազում ահա ժամանակացն պատմեցաք քեզ զարժանիան, կալաք և զձեռանէ, զոս առաջնորդեցաք առ ար-

mutabilia ac invariabilia esse putaverint.

Quare Angeli, conturbatis illis, tenuerunt manum Lot, et uxoris, ac duarum filiarum ejus?

XLIV. Certa securitas data eis, quos apprehenderunt, non solum confortare eos debuit, sed etiam impediabat eventum malorum: quoniam sicut verbo naturali animalia detinentur, sic et inanimantia verentur verbum Divinitatis, ita ut non laedant adstantes. Littera talis est. Ad mentem vero, animae quae ducuntur sacris verbis, salvari possunt; solummodo apprehendentes teneant ea; alias disjunctae ac separatae, in ipsis cum aliis subiguntur calamitatibus.

Quare, qui eduxerunt Angeli, dixerint: Salva animam tuam; ne respexeris retrorsum, nec steteris in cunctis his finibus?

XLV. Magistrorum mos est, quando alomnis suis enarrent theoriam aliquam, praecipiant memorare recitareque per se ipsos; huic similiter et nunc mandant divina ista verba, dicentes: O tu, a multis ecce temporibus enuntiavimus tibi condigna; apprehendentes et manum, conduximus ad decentia uti-

1 Supple, te. vel potius, ut indicant Codd. 2 —, istam (sc. manum).

Ժանինն և առ օգտակարն . արդ՝ շար
 Ժեցիր այսուհետև և դու քեզէն, ու
 սեալ զոր ինչ արժան է օրինակ ապրել .
 փորձեցիր ամբողջ պահել զամենայն
 ինչ, որ ըստ վարդապետութեան՝ կա
 մաւոր բարութեան : ( ) այս ասացէ
 և բժիշկ առ այն՝ որ ՚ի նմանէն ապրե
 ցան վշտացեալ . զքեզ հիլ դու յախտէ
 Թափեցի, և ամենայն (կամ ամենայ
 նիւ) որ յարուեստիս է օգուտ՝ արարի .
 արդ ապրեալ մի անկանիցիս ՚ի հիւան
 դութիւնդ, զի դարձեալ յայլմէ փրկ
 կութեան կարօտասցիս . այլ ամբողջ
 պահեալ (պահեալ կամ պահել) զքեզ
 առողջականօքն վարեցեալ : Երդ՝ առա
 ջինն ասացեալ է պատուիրանն, ապրեց՝
 զքեզ, մի յայլմէ փրկութիւն որսալով . և
 միւսն ևս, մի կայիւր յէսս իդս, իմաստա
 սիրաբար . քանզի յետոյք իբր ՚ի մարմնի
 կոյրք և անզգայք են . և տեսանել մը
 տացն և սրատեսիլ լինել յաղօթս կայ
 զանարգեալն և զգազաշեալն և զան
 անձն, յորոց ՚ի բացն փոխի . և զորս
 Թողեալ լքեալն Թոյլ տուեալ՝ առ ՚ի
 կրօնաւորութիւն ժուժկալութեան և
 արժանաւորութիւնս ամենայն զօրու
 Թեամբ փութացեալ : Վանզի բազումք
 իբր ՚ի նաւահանգստաց համբարձեալք,
 և միւսանգամ անդրէն դարձեալք, ՚ի
 նոյն փնաս և տարակոյս քարշեցեալք,
 վասն ոչ զի բացն գնալ և բառնալ
 Թողուն հզօր բարութեան խորհրդով ա
 րարեալ էր : Եւ երրորդ է պատուի
 րան անձային, ոչնէ կալ յամենայն սահմանս,
 մտաց ՚ի մարմին, և մտաց յոգւոյ :
 Երդ՝ ասէ . Թէ կամիս հիլ դու մաքուր
 դու վարութեան, մի կար, և մի ՚ի մի ու
 րութեան (կամ ՚ի միութեան) տեղւոյ սահմա
 նի սորա . այլ զանց արա զամենայնիւ,
 զի անցցես անդէն վաղվաղակի ընդ փնաս
 ամենայն, որովք միտք փնասին ՚ի մարմ
 նոյ և յիւրաքանչիւր զգայութեան :
 Եւ որ միանգամ կան ըստ այնոցիկ և
 հաստատեալ են բարք, անկանին ինք
 նին՝ յեցեալք յուսացեալք ՚ի մեռեալս :

liaque : movere itaque deinceps et tu
 per te, edoctus quomodo tibi salvandum
 est: conare integrum servare omne, quod
 juxta doctrinam (est), sponte per te
 voluntariis moribus . Haec dicat et me
 dicus ad eum, qui per illum sanatus est
 aegrotus: Te, a morbo liberavi, et cun
 ctis viribus artis tibi profui; nunc ergo
 salvus et sanus, vide ne recidas in aegri
 tudinem; ita ut aliunde iterum egeas sa
 nitatis, sed integrum te conserva, salu
 bria usurpans . Primum itaque manda
 tum fuit datum, *Salva te*, non aliunde
 salutem adipiscens; et alterum, *Non re
 spicias retrorsum*, philosophice: postero
 ra namque in corpore quasi caeca et in
 sensibilia sunt: videre autem acutehorta
 tur mentem, ut postquam aufugit impro
 bos, stupidos, et atheos, relictis iis, omni
 diligentia festinet ad sobrietatem conti
 nentiae. Alias multi tamquam in portum
 revecti, iterum in idem detrimentum ac
 discrimen sunt attracti, quoniam reces
 sum et derelictionem non constantis con
 sili ratione fecerant . Tertium autem
 mandatum divinum fuit, *non stare in cun
 ctis finibus*, puta intellectum in carne,
 vel affectibus animi. Dicit ergo: Si vis o
 tu, mundis esse moribus, noli stare ne
 que in uno loco finis hujus, sed omitte
 omnia, ut pote cito citius transeas per
 omne damnum, quo mens laeditur a car
 ne singulisque suis sensibus . Quicum
 que vero perstant cum illis, et adhae
 rent eis moribus, per se cadunt, ut inni
 tentes sperantesque in mortuos.

Օ՞րն է, 'ի վանդի ապրելիք, գոցել
լիւնելիք 'ի նոսա :

Quid est, In montem salvare, ne forte simul cum illis (vel, in illis) comprehendaris?

ԽԶ. Նառ գերեցուցանէ զնստա-
գունաց և զնուաստից դաշտի ապակա-
նութիւն : Եւ առ 'ի միտս երեւցաւ
այսպիսի իմն գոլ. զվերին ճանապարհն՝
յորժամ սկսցին գնալ միտքն, լաւանայ
և յառաջատէ, զգետնանախանձսն և
զնուաստսն լքեալ. զորոց զհետ են և
արմանան՝ որք առանց խրատու են :
Եւ առ վերամբարձն համբաւնայ,
ելեալ թեթեւացեալ, և շուրջ հայե-
ցեալ դիտէ, որ յօդսդ ինչ է, և որ
յարփին, և առ հասարակ զամենայն եր-
կին. զեութիւն և զշարժմունս նոցա,
և զյարմարականս և զազգակցութիւնս,
ըստ որում ունին առ միմեանս ախ-
տակցութիւն, և զբոլոր աշխարհս զայս :
Եւ այս՝ յեղանակադոյն լեառն անուա-
նեցաւ. բայց ճշմարիտ անուն է նորա
իմաստութիւն : Եւ անդի որ անսուտ ի-
մաստասէրն լինի ոգի, ամբարձելոցն և
վերամբարձիցն ցանկացեալ է տեսլեան՝
արփիաճեմ լինելով : Եւ զայստասխա-
նիս այլ և խրատ բարբառեցաւ, զի որք
միանգամ 'ի ներքնոցս և 'ի վայրիցս և
որք զերկրաւորաւս ինչ են՝ նախանձին,
մեռանին 'ի ճշմարիտ կենացն ոգւով, և
ընենակ իմն մեռեալք յածելով : Եւ որ
ցանկացեալ են երկնայնոցն և առ 'ի
բարձրութիւն վերացեալ են, ապրե-
ցին միայնք, զմահկանացու կենացս
կեանս անմահութեան փոխանակեալ :

XLVI. Littera ostendit humilioris cam-
pi corruptionem (futuram). Ad men-
tem vero videtur haec designare. Supe-
riorem viam quam incipiat agere mens,
melior redditur proficitque, terrenis et
infirmis derelictis, quibus obsequuntur
avidè indisciplinati. Qui vero ad altiora
elevatur, ascendens, levitate accepta,
circumspicit attenditque ea, quae in aë-
re sunt, et aethere, atque universim to-
tum caelum, naturam motusque ejus,
harmonias, et affinitates, quatenus refe-
runtur ad se invicem, et universum hunc
mundum. Ascensus iste symbolice mons
est appellatus, sed verum ejus nomen
sapientia est. Qui enim veraciter phi-
losophus existit animus, altiorum excel-
sorumque cupiens visionem, in aethere
ipso ambulat. Responsum itaque divi-
num ac monitum hoc ideo prolatum
fuit, quoniam quicumque inferiora ista
terrenaque aemulantur, moriuntur ani-
mà a vera vita, vagantes sicut mortui:
qui vero caelestia desiderant, et in al-
tum elevati sunt, soli salvantur, morta-
lem hanc vitam in vitam immortalitatis
commutantes.

Օ՛րն է, լ՛սէ դժիւ, թէ եւ ոչ հարաջեց
ապրել 'ի քառան . մի գոյքէ հասցեն ինչ չա-
րիւն, եւ մեռանիցիմ . ահա խաղախ այս մօր
է՝ թախիլ 'ի նա . որ է թոր, եւ մէ է
թոր . այլ (համ անդ) ապրեցայ, եւ չեցցէ
ոգի իմ (համ չեցայ 'ի նա) :

Խէ՛ լ՛ծային բան առատ շնորհս կար-
կառելով, կոչէ 'ի վեր զառաջատելոյն
զոգի առ կատարելութիւն . իսկ որ դեռ
եւ փոքր է, եւ նմանեալ որք յերկար հի-
ւանդութենէ յառողջութիւն արծար-
ծին, որք 'ի մահու վտանգէն ճողապրե-
ցին, այլ չեւ եւ առողջացեալ են, այլ
կազդուրեալ միջասահման դեռ եւս ու-
նին զառողջութեան եւ զհիւանդու-
թեան, զիւր աղկաղկութիւնն խոստո-
ւանէ՝ ասելով, ոչ կարել ամենեւին 'ի բաց
կալ 'ի քաղաքէ եւ 'ի քաղաքավարու-
թենէ, եւ փոփոխել առ իմաստնոցն յար-
մարական յապահովութիւն հանդար-
տութեան : լ՛յլ առաջատելն նմին, ոչ
եւ ընդունել քաղաք եւ քաղաքավարու-
թիւնս մեծամեծս եւ պատուականս, եւ
զ'ի վերայնոց արմացմունս արգելուլ՝
փոքր ահա համարելով, բայց հարկա-
ւորս ինչ, ոչ դոյզն եւ պիտանացու :
Լ՛պա ուրեմն երից եիցն, որ 'ի միջի կան,
իմաստնոյն՝ եւ յառաջատելոյ՝ եւ վատ-
թարի, ծայրքն մարտնչին : Օ՛ր իմաւ
տունն՝ խաղաղութիւն, եւ անընտիր ընդ-
հարկանել, եւ պարապ, զի նծային տես-
լեանցն պարապեցէ զհետ անցեալ :
Իսկ վատթարն զքաղաքն, եւ զայն՝ որ
ըստ քաղաքի խուճապ բազմութեան նե-
ղութեան է, եւ զեռումն մարդկան, մի-
անգամայն եւ իրաց . քանզի իրասիրու-
թիւնք, եւ ազահութիւնք, եւ մարդկան
հաճութիւնք, եւ փութալ իշխանու-
թեան հասանել, այնպիսումն պատուա-
կան է . իսկ դադարելն անարդ է : Իսկ

*Quid est, quod dicit Lot: Ego non potero
salvari in montem, ne forte comprehen-
dant me mala, et moriar: ecce haec ci-
vitas prope est, ad fugiendum in eam,
quae est parva; et non est parva, sed
salvabor, et vivet anima mea?*¹

XLVII. Divinum verbum abundantem
largiens gratiam, sursum invitat ani-
mam proficientis ad perfectionem. Qui
tamen adhuc pusillanimus est, et similis
ex longa aegritudine in sanitatem ver-
gentibus, qui quidem mortem effugere,
nondum tamen salutem perfectam ade-
pti, medium adhuc tenent statum inter
sanitatem et infirmitatem, (eo modo
quasi Lot) propriam fatetur imbecilli-
tatem, vix posse se omnino distare a ci-
vitate civilique usu, atque transferre se
in securam, sapientibus convenientem,
tranquillitatem. Verum proficere est ei,
non ultra cedere civitati ac civilitati
primas, imo impedire admirationem de
illis, floccifaciendo similia, ita tamen ut
non parvipendat ceu necessaria utiliaque.
Trium itaque entium in medio stan-
tium, sapientis videlicet, proficientis, et
improbi, extremitates militant contra se
invicem. Sapiens enim pacis est amans,
et nescius dimicationis, atque feriatas,
ut totus divinis vacet contemplationi-
bus. Improbus autem amat civitatem,
et civilem turbam ac conturbationem,
concursumque hominum et rerum; nam-
que amor negotiorum, avaritia, homini-
bus complacentia, atque studium digui-
tatis possidendae pretiosa illi sunt, et
cessare ab iis vile putatum². Profi-
ciens vero inter utrumque, se movens
ad securam tranquillitatem, nec tamen
valens omnino declinare politice, neque

¹ Sic Codd. C. D., non aliter habet Gr. καὶ
ζήσεται ἢ ἴσχυμι μου. at Col. A. կեցայց (pro
կեցից) 'ի նա. et vivam in ea.

² Gloss. * վատթարն անարգէ զայն, որ 'ի
չարէն դադարի ||. n Improbus vilipendit cessan-
tem a malo α.

որ յառաջատեալն է՝ ի մէջ երկոցունց, շարժեալ առ հանդարտութիւն յապա-
հովման, ի բաց կալ ամենեւին ոչ կա-
րացեալ ի քաղաքավարութենէ. ոչ և ա-
որպէս առաջինն ի սքանչելոյ քաղա-
քէ իբր մեծի բարւոյ, այլ զսպեալ զըն-
դունելութիւնն, նուազ և փոքր իրաց
երևումն ընդունի, այն՝ որ յառաջ եր-
բեմն մեծ թուէր: Իսկ ասելն զմար-
տուցեալն, զնոյն քաղաք՝ փոքր և ոչ
փոքր, բան ունի բնականագոյն. որ ի
կարգի և զհետ զայ այնոցիկ, որ յա-
ռաջ ազգեցանն. քանզի որ ի քաղաքի
կեանք են, այնոցիկ՝ որ ժողովրդոց հա-
ճոյ լինել կամի՝ մեծ երեւի. իսկ յառա-
ւաջատեղոյն՝ փոքր. և սենի այսպիսի
իմն հաստուցումն հարցուածդ: Երեք են
որ անուանի վարք են, տեսականք, և
գործականք, և վայելչականք: Եւ և
քաջ է տեսականն. և դոյզն և անգե-
ղաղէշ է վայելչականն. փոքր և ոչ
փոքր՝ միջինն, հպեալ և յիրեալ (կամ
յարեալ) յերկաքանչիւրոք ինչ. (առ)
որ փոքրն է ի նոցանէ, վասն առ վայել-
չութեանն ընտանութեան դրացի լի-
նել. իսկ (առ) որ մեծն է, վասն առ ի
տեսութիւնն դրացութեանն, միանգա-
մայն և ազգակցութեան:

Օգնէ, Լէա արձաջայ ընդ դէմս Ի՞նչ
վերայ բանիս այսորիկ:

ԽԸ. Լէա արձաջայ ընդ դէմս Ի՞նչ
որ ոչ ամպար հաւաքեն, և ոչ խոստա-
նան առաւել քան զերեւանց կար. վասն
որոյ և տէրունի տէր բանն գովէ զառա-
ջեալս: Ի՞նչի բառ զուրմէ մեծամեծացն
ցանկացեալ և զմիջինն կորուսին, յորա-
արժան է դիմել:

1 Sensus est, suscepī preces tuas: sive, nolui
te confundere, sed honorare; suscepī, reveritus
sum. Quare textus Arm. Gen. XIX. 31. sic ha-

ut olim admirans civitatem tamquam
magnum aliquod bonum, sed tantum re-
stringens aviditatem, velut exiguam ac
parvam recipit phantasiam, illam quae
olim permagna putabatur. Illud autem
dictum contradictionis modo, eandem
civitatem deuminiari parvam, et non
parvam, rationem habet valde natura-
lem, quae patet ex sequentibus ac prae-
missis. Nam vita civilis ei, qui cupit
populo complacere, magna sane vide-
tur, proficienti tamen parva. Habet er-
go praesens quaestio huiusmodi satisfac-
tionem. Triplex est nominatissima
vitae ratio; Contemplativa, Operativa,
et Condecens. Maxima optimaque est
contemplativa; parva et informosa, con-
decens; parva, et non parva media (h.
e. operativa), adhaerens utrique; parva
namque est, eo quod ad condecenciam
comperitur familiaris ac vicina; magna
vero est, eoquod vicinitatem et cognat-
ionem cum contemplatione praeseferat.

Quid est, Ecce admiratus sum faciem
tuam¹ etiam in verbo hoc?

XLVIII. Aequum est humaniter reci-
pere eos, qui minime jactant, neque
pollicentur majora viribus propriis: qua-
re et dominicum sacrumque verbum lau-
de prosequitur illa (Lot) dicta. Quo-
niam multi majora desiderantes, media
quoque ipsa perdiderunt, quae appetere
fas est.

bet. որքի մեծարան երեսոյ քոյ. feci reve-
rentiam faciei tuae.

Օ՛ Բնէ է, Ժոռնա ապրել (անդ) :

Quid est, Festina salvari (illuc) ?

ԽԲ. Քաղցր և բարի և մարդասէր
 Թափին բանն տայ կցորդութիւն փրկ-
 կութեան այնմ՝ որ ապրելն կարէ, զան
 սուտն իւր և զանողքելի բարութն ընդ-
 ունելով, որչափ կարեն յառաջանցա-
 նել՝ խոստովանեալ : Եւրդ՝ ասէ . ժվ
 դու, զի թէպէտև ոչ ես կարող զի լեռ-
 նային և յերկնային գնալ ճանապարհ,
 այլ ևս ձգեն զքեզ միջինքն արժանա-
 ւորքն, մի ևս այսուհետև զնոսա համա-
 րելով մեծամեծս, փութալ ոչինչ նուազ
 և ճեպեալ : Եւրդ՝ զայս կարծիս հաստա-
 տեալ հաստատադոյն, զի մի ևս խենէշ
 և թոյլ ՚ի քեզ փոխեսցի և ՚ի բաց ծո-
 րեսցէ, քանզի հաստատադոյն կառու-
 ցեալ, որ տանջող և սատակիչ ամպա-
 րըշտաց դատաստանն է՝ ՚ի քո սահմանս
 ոչ մերձեսցի :

Օ՛ Բնէ է, Ս ան աչորիէ իոյնաց զանա-
 թաղարիւն զոր :

*Quid est, Propterea vocavit nomen civi-
 tatis illius Zoor?* ¹

Ծ. Սեկնի զորո՛ր լեառն, որ է յա-
 ռաջատեւոց ՚ի փրկութիւն . և այնոցիկ՝
 որ առանց բժշկութեան է (կամ են),
 առ ՚ի սատակութեան :

1. Zoor audit Mons, qui est profi-
 cientibus in salutem, et illis, qui incu-
 rabiles sunt, in perditionem .

Ի՛նդէ՛ր արեգակն ել յերկիր . և զովք եմար ՚ի
 զոր . և փէր փեղաց ՚ի սորո՛մ և ՚ի գործ
 ծծումբ և հոսք յերկնէ :

*Quare (dicitur), Sol² egressus est in ter-
 ram, et Lot ingressus est in Zoor (Se-
 gor). Et Dominus pluit in Sodomam,
 et Gomorrhham sulphur, et ignem de
 caelo³.*

ԾԱ. Երբն ժամանակ լինի և՛ այնու-
 ցիկ՝ որ յառաջատեն ՚ի փրկութիւն, և
 այնոցիկ՝ որ առանց բժշկութեան են ՚ի

11. Idem tempus fit tam proficienti-
 bus in salutem, quam insanabilibus in
 punitionem; atque in ipso principio diei,

1 In sacris literis, Gr. Arm. et Lat. սեգոր .
 Segor. Σηγώρ .

2 Fragm. ex catena citata in fine op. Philonis
 Gr. Lat. p. 675. Διά τί ἐξῆλθεν ὁ ἥλιος ἐπὶ
 τῇ γῇ, καὶ Ἄωτ ἐισῆλθεν εἰς Σηγώρ; (καὶ
 φησὶν .) Ὅς αὐτὸς χρόνος γίνεται καὶ τοῖς προ-
 κόπτουσιν εἰς σωτηρίαν, καὶ τοῖς ἀνιάτως ἔχου-
 σι πρὸς κόλασιν . καὶ ἐν ἀρχῇ δὴ ἡμέρας εὐδύς

ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, τὴν δίκην ἐπάγει . βου-
 λόμενος ἐπιδείξει, ὅτι ἥλιος καὶ ἡμέρα καὶ φῶς
 καὶ ὅσα ἄλλα ἐν κόσμῳ καλὰ καὶ τίμια, μόνοις
 ἀπονέμεται τοῖς ἀστέίοις, φάσμα δὲ οὐδενὶ τῶν
 ἀδεράπτουτον κακίαν ἔχόντων .

3 Genes. xix. 24. Gr. Arm. et Lat. a Do-
 mino de caelo .

բատակումն . և 'ի սկզբան իսկ անդէն
աւուրն՝ իբրեւ ծագեաց արեգակն , ըզ-
գատաստանն իսկ անդէն ածէ 'ի վերայ .
կամեցեալ ցուցանել , զի արեգակն և
տիւ և լոյս և որինչ միանգամ այլ յաշ-
խարհի է պատուական և բարի , միայն
բաշխեալ տուեալ է իմաստնոցն . և
չարացն և ոչ միում ումեք , որոց ան-
բժշկելի է չարութիւն : Իսկ յերկնէ ,
յորմէ լինին տարեւորականքն , ձմե-
րունք , և անձրեք առ 'ի յաճումն բու-
սելոցն որ ինչ միանգամ սերմանեալ է .
և ծառք առ 'ի ծնունդ պտղոց , 'ի մարդ-
կան և յայլոց կենդանեաց կերակուրս ,
հասել ասէ ծծումբ և հուր , յապակա-
նութիւն պնտցիկ՝ որ յերկրի են՝ ամե-
նեցան . զի ցուցցէ , զի ժամանակաց և
տարեւոր ժամանակաց պատճառ՝ ոչ եր-
կին , և ոչ արեգակն և ոչ այլոց աստե-
ղացն պարք և շուրջ յածմունք , այլ
հօրն զօրութիւն 'ի վերայ անցեալնստի՝
իբր 'ի վերայ թեաւոր կառաց՝ առ հա-
տարակ 'ի վերայ ամենայն աշխարհի ,
վարելով զնա , զոր լաւն և օգտակարա-
գոյնն կարծեսցէ : Եւ ազգէ և՛ սքանչե-
լաբործեւ զործս , ոչ որ 'ի հաստատե-
լում 'ի տարեւորսդ սովորութիւնն , այլ՝
զօրութիւնն իմն ինքնակալ և ինքնաշինական ,
փոփոխելով զտարերմն՝ որպէս զխարդ և
կամեսցի . յառաջագոյն՝ առ հաստատակ
զամենայն : Իսկ անդի բնութեամբ թեթե-
ւէ ծծումբ և հուր , վասն պնտցիկ 'ի վեր-
կոյս բերեալ լինի : Իսկ զնշովիցն զնա-
րագործեալնն այլափոխեաց յառ ընդ-
դէմն շարժումն՝ 'ի վերուստ , և բըռ-
նադատեալ բերիլ թեթեալունին առ
էիցն ծանրագոյնն :

Եւ արժանի (կամ արժան) է 'ի վա-
րանս տարակուսի մտանել , թէ ընդէր
ոչ զբնակիչն միայն , քանզի սոքա անի

oriens sole, iudicium illico inducit: vo-
lens indicare, quod sol, et dies, et lux,
et quidquid aliud in mundo est pretio-
sum ac bonum, sapientibus solis distri-
buta sunt, nemini autem illorum, quo-
rum incurabilis est malitia ¹. De caelo
autem, unde fiunt annuales tempestates,
pluviaeque ad incrementum germinum
satorum, atque arbores ad productio-
nem fructuum in cibum hominum cae-
terorumque animalium, influere dicit sul-
phur, et ignem in corruptionem univer-
sorum, quae in terra sunt, ut demon-
stret temporum annuarumque tempesta-
tum causam non caelum esse, nec solem,
neque caeterorum siderum chorum cir-
cumactum, sed Patris virtutem, quae
supersedit tanquam super currus alatos,
supra totum mundum, regens illum in
id, quod ² melius utiliusque arbitratur.
Indicat etiam mira patrare opera, non
quae constans fert consuetudo annua,
sed vi quadam praepotenti ac arbitraria
commutans elementa, utcumque jam ve-
lit, omnia universim. Siquidem ex natu-
ra leve est sulphur, sicut et ignis; verum
tamen ob maledictionem nova perpetra-
tur, demutavit in motum contrarium,
desuper cogens vel ipsum levissimum
ferri ad gravissimum eutium ³.

Convenit autem dubium subire, *con-*
scilicet non incolas solos, quum isti *im-*
quitatem impietatemque exercebant

¹ Evangelii dictum certissimum est ipso fa-
cto, solem nempe oriri, sicut et plueret, super
justos ac peccatores aequaliter. Habet tamen et
Philonis dictum suam interpretationem, ut patet:
justos nimirum proprie ac jure frui bonis caeli,

impios autem extra dignitatem, atque inutiliter,
imo pessime.

² Vel, usurpans illud, quod etc.

³ h. e. In terram, quae gravissima est ele-
mentorum.

բաւէին և ամպարչտէին՝ ապականեաց,
այլև զքաղաքս և զտունս և զամենայն
շինուածս տապալեաց և հրկէզ արար:
Եւ որ ասելի է, թէ է իմն՝ ի բնութեան
տեղեաց և վայրաց բան. է իւրի՞ որ ի
նախաբաշխութիւն և յաւար և ի պա-
տիւ, և է՞ որ յընդդէմն: Վ՛հնդի
յորս իմաստունքն շրջին, նազելի և պար-
կեշտ՝ խորհրդանոցքն և մեհեանքն և
տաճարքն՝ են և կոչին՝ վայրք: Իսկ յորս
գէջ վաւառութն և ամպարիշտքն և ա-
նիրաւքն, խեղ և պիղծ (կամ փիծ),
անմաքուր և շաղախեալ պղծութեամբ
այնոցիկ որ շրջինն ի նմա յառաքինու-
թեանէ և ի չարութեանէ. վասն որոյ պատ-
ճառաց այն՝ որ պատուեալն լինի, ա-
ռեալ լինի. և առ այսուիկ ևս և կազ-
մի. իսկ անարգեալն տապալի և կործա-
նի և ապականի յօրինաւոր արանց և
ի ժողովրդոց. բայց սակայն և պղծի.
տէրունեան բանն, որ յետոյ լինելոց են
ազգքն ցոյցք յոչ անարժանս ինչ գոր-
ծել թեւակոխել. ի նշովելոցն աղէտս
հրով բորբոքեցելոց. զի տեսանելով
զընկերացն ախտս՝ խրատեսցին, և միտս
ստասցին. և երկիւղիւ՝ զի մի զկամս կրեա-
ցեն, արգելցին ի նոյն բարուց ամպա-
րըշտութեց: ( ) Ի թէ զայս տեսանէին՝
ոչ մարմնոյ աչօք առաւելքան մտօք
մարդիկ, փոխեալ լինէին արդեօք յա-
ռաքինութիւն. ոչ կարացեալք բանիւ
հաւանել, այլ բռնաւոր ահիւ հարկա-
ւորաւ զառողջախոհութիւն զգենուլ:
Եւ ասասցեն ոմանք, թէ երկու են
ցոյցք յերկրի, դրաստն (կամ դրախտն),
և սողովմայեցւոց զաւառն, մին՝ առա-
քինութեանց յանմահութիւն, և միւսն՝
չարութեանց յապականութիւն ամե-
նեին. մին՝ ի սկզբանէ հանգիտամանակ
է աշխարհիս լինելութեան, և միւսն՝
յետոյ հուսկ. քանզի առաքինութիւն

corrupt, verum etiam urbes domusque,
et omnia aedificia evertit et combussit.
Ad quod dicendum, quod est aliqua in
natura locorum habitationumque ratio,
ita ut hic praerogativa praevalcant cum
utilitate¹ atque honore, illic vero con-
traria. Quoniam ubi sapientes degunt,
venerabile ac honestum nomen gerunt,
suntque merito, concilia, templa, cae-
teraque loca: ubi vero diversantur impu-
dici, impii, et iniqui, loca quoque com-
periuntur immunda et abominabilia ve-
lut infecta foeditate eorum, qui dereli-
cta virtute, malitia² deambulant. Quam-
obrem locus qui honorabilem praefert
honestatem, viget, et magis ac magis
construitur: turpis autem subvertitur,
destruitur, ac corrumpitur a legitimis
hominibus populisque. Imo et ab ipso
dominico verbo abominationem subit³,
ut pote futurae deinde generationes mo-
neantur nullo modo praesumere opera
indigna perpetrare, similia nimirum ma-
ledictis calamitose igne concrematis: ut
quippe visis sociorum casibus deplora-
dis, corrigantur, et ingenium assequan-
tur; atque prae timore, ne eamdem pa-
tiantur sententiam, coerceantur ab iis-
dem moribus impietatis. Quoniam si
haec cernerent homines non corporis o-
culis, sed potius intellectu, transmuta-
rent profecto se se in virtutem; ita ut
si non sermone persuaderentur, saltem
violento timore inevitabili sanitatem
mentis sibi conciliassent. Dixit et etiam
aliquis, duplicem extitisse in terra indi-
cem notabilem, paradisum videlicet, et
regionem Sodomaeam; quorum primus
a principio coaevus fuit mundo condito,
secundus vero postremo tempore: quo-
niam virtus prior est, ac major natu, et

¹ Աւար. praeda: nos sensum cernimus esse
commoditatis, vel utilitatis in genere.

² Ի չարութեան, ex malitia, accipio sicut ի
չարութեան, in malitia. alias nulla sententia

elici potest: nisi dixeris, improbos mutuo trans-
ire a virtute in vitium, et a vitio in virtutem.

³ Nulla est constructio in textu, qui ideo var-
ie intelligi potest, mutatis punctis.

առաջին է, և երիցագոյն, և բնութեան
գործ 'ի սկզբանէ. իսկ չարութիւն մա-
նուկ է և կրտսեր՝ յետոյ եղեալ յոգ-
ւոյ անդգամէ և յանիրաւէ:

Ինչէր հայեցաւ ինն նորա յոյս. և երբ
արթն աչի, և ոչ յայլ ինչ նիւթոյ:

naturae opera ab initio; malitia vero
junior est ut puer natus postmodum ab
animo insipienti et injusto.

*Cur respiciens uxor ejus retrorsum, effe-
cta est statua salis, non autem alterius
materiae?*

ԾԲ. Առաջ յայտնագոյն է, իսկ
զի պատուիրեցին հրեշտակքն ոչ դառ-
նալ յետակոյս, և հանց զպատուիրա-
նաւն, վասն այնորիկ հատոյց դատա-
տան, զի թէպէտ և ոչ զնոյն սողով-
մայեցւոցն. զի նա ծրծրմբով և հրով
ապականեալ լինէր, իսկ կինն փոխեալ
լինէր յաղի բնութիւն: Ինչմանդութիւն
և անպտղութիւն ամենեքին սորա զե-
կուցանեն, քանզի հրակէզ եղելոյ գա-
ւառին՝ աղտաղտուկն ոչինչ նուազ ան-
պաւղ է: Ի՞նչ է կամի քեզ և զհրաշ-
գոյնան զարմանագործելով. որպէս 'ի
վերայ սողմայ, որ բնութեամբ թեթեւ
էր՝ առ 'ի բերիլ 'ի վայր կոյս հարկե-
ցաւ, որպէս այնք՝ որ բնութեամբ ծա-
նունք են, այսպէս և այնոցիկ՝ որ 'ի
փրկութիւն, և 'ի աւուրն եղելոց՝ ազն,
կորստեան և ապականութեան պատ-
ճառք լինել:

Ի՞նչ պատճառն այսուհետեւ ասելի
է, յաղաքս սրոյ պատուիրեցին հրեշ-
տակքն ոչ դառնալ յետս: Վիտէին,
զի ոմանք թերեւ խնդասցեն ընդ առա-
ջակոյն՝ տեսանելով. իսկ խնդալ և
ոմանհար լինել 'ի վերայ այլոց թշուա-
ռութեանց՝ զի թէպէտ և յիրաւի է՝ այլ
ոչ մարդկան անդ է. քանզի հանդեր
ձեալքն անյայտ են. և անպատկառելի
է դատաստանն, և վաղվաղակի հատա-
նէ ամենայն ուրեք. և անկարութիւն
և ծանր են: Իսկ ոմանք թերեւ կակ-
ղասցին և խենեշասցին, և ասելի քան
զկար դժուարաւ տարցին, աղեխար
շեալք, գթացեալք, պարտեալք 'ի սի-
րեւեաց և յընդելից (կամ յընդելաց):

LII. Littera evidens est valde. Quo-
niam mandaverant Angeli non redire in
tergum, quae transgressa est mandatum,
poenam consequenter luit; quamquam
non eandem cum Sodoma: illa enim sul-
phure et igne corrupta fuit, mulier au-
tem ista mutatur in salis naturam, pri-
vationem a generatione feracitateque pa-
riter denotans; quia combusta regione,
non minus inferacior est salsosa. Porro
vult admonere te, nova ac mira patrans:
sicut super Sodomam id quod natura
erat leve, deorsum ferri coactum fuit
adinstar eorum, quae naturâ sunt levia;
sic etiam quae ad salutem perduratio-
nemque facta ferant, sicut sal, exitii
atque corruptionis causa extitere.

Ratio nunc reddenda est, quare man-
daverint Angeli non redire retrorsum.
Nam satis noverant nonnullos fortasse
gavisuros de calamitate visa: gaudere
autem et pessumdare ob miseriam cae-
terorum, etsi jure accidat, hominem ta-
men non convenit; etenim futura (sibi
quoque) incerta sunt, et inexorabile est
judicium, et subito pervenit ubique, una
cum impotentia ac gravamine. Nonnulli
vero forsitan molles teuerique reperti,
plus aequo aegre ferrent casum, visceri-
bus ardentes, miseratione convicti prae
dilectione amicorum et familiarium, qui-
buscum paullo ante conversabantur;
adeoque intimo corde inter se invicem

և յայնցանէ, որ սակաւ մի յառաջ ընդ նոսա շրջէին. վասն զի անարի է, և ընդ միմեանս հարեալ յեց յեց ան բաւ գթովն խանդաղատանաց: Եւ ընդ երկուք սոքա են հրաժարեցուցանելոյն պատճառք. ոչ յոյժ ուրախ լինել, և ոչ յոյժ տրտմիլ ընդ պատիժս պատուհասի այնոցիկ, որ կրէինն յարժանի: Եւ երրորդն էր, զոր արդէն իսկ նշանակեցից. ընդ այս ասէ՝ յորժամ տանջէ, ով մարդիկ, մի հայիք. քանզի շատ է ձեզ այնչափ ճանաչելն, զի կրեցին պատիժս պատուհասի՝ զորս արժան էր. բայց ով պէս կրեցինն խուզել և քննել՝ յանդգնութեան և լրբութեան է. և ոչ երկիւղածութեան, ընդ որում կենակից լինել՝ զգուշագոյն և հաստատագոյն և ընտանեգոյն բանականի բնութեան: Դառաւ այդ է:

Իսկ առ ՚ի միտս. մտացն կին՝ նշանակաւ է զգայութիւն. որ ոչ միայն ՚ի կարի չարսն, այլև յայնոսիկ՝ որ յառաջատենն, խստերախ լինի, և խոտորի առ զգալիսն՝ որ արտաքոյսն առաւել քան ՚ի ներքս բանիւ տեսանելիս: Եւ յաղագս այսր պատճառի դարձցի՝ թուելովն ՚ի սողոմ, բայց չճմարտութեամբ՝ առ ստացուածս ամենայն տեսանելիս. և դարձեալ առ այնոսիկ՝ որք չափով և առանց չափոյ, և առ սոցայն գոլոշեաց զանազանութիւնս, և համադամից հոտոց և համոց և հիւթոց յատկութիւնս, շրջեալ փոխեալ առ անշունչն՝ ՚ի բաց կացեալ ՚ի մտացն, վասն որոյ շնչաւորն էր:

Եւ ընդ իմեմեալ ընդ առաւօտն աբրահամ ՚ի փեղին, յորում կայր առաջի փետն, հայեցաւ ՚ի դէմս սողոմայեցոյ և գոմորայեցոյ և շուրջ զվայրօր նոցա. և ահա ել բոց երբին իբրեւ զբոց հնոցի:

Եւ. Աբրահեմ լապէս զգարեպաշտութիւն ասաց. քանզի այս է իմաստնոյն՝

conjuncti ac connexi erant summa clementia et commiseratione. Istaе itaque duae rationes erant abstrahendi (sive cohibendi, ne retrorsum redirent), ut nimirum nec nimis gauderent, neque nimium contristarentur de poena jure incussa proximis. Tertia aderat ratio, quam mox significabo. Deum, dicit, punientem, o homines, nolite mirari: satis enim vobis est tantum intelligere, quod supplicio mulctati sunt, quod merebantur; at quomodo id passi sint, indagare vel inscrutari, audaciae est, et arrogantiae, non vero timoris (Dei), quocum conversari diligentius et constantius familiare est naturae rationali. Littera talis est.

Ad mentem vero: Mentis uxor symbolice est sensus, qui non solum in pessimis hominibus, verum etiam in proficientibus effraenis comperitur, et declinat ad sensibilia, et ad externa potius quam ad interna ratione videnda. Quamobrem revertitur, ut putatur, in Sodomam, veraciter tamen ad possessiones, visibiliaque omnia. Revertitur autem ad ea, quae sub mensura cadunt, sine mensura; atque ad eorum exhalationis distinctiones, et jucundi odoris saporisque et humoris proprietates, convertens se ac mutans in res spiritu carentes, seposito intellectu, eo quod jam animalis fere merus erat.

Quare Abraham mane praeveniens in locum, in quo stabat coram Domino, respexit in faciem Sodomorum, et Gomorrhaeorum, et circa regiones eorum; et ecce ascendit flamma terrae quasi flamma fornacis?

LIII. Mirifice pietatem asserit: hoc enim sapientis est, stare; nec laxari, sed

կալ, և ոչ աշխատեն, և անընդհատ և առանց լքանելոյ 'ի վար արկանել զազաւանս՝ դատաստանին 'ի վերայ հատուցեալ անարժանիցն : Ո՛վ անձաւայեւ լուչ օրինակի յարժանաւորութիւն և 'ի մարդասիրութիւն . քանզի ասէ . եթէ ցրուեալ տեսցես զոմանս, մի վհատեր, և մի կասեր : Եւ յիշխանութենէ տան ջողի և սատակչի զօրութեան երկուցեալ՝ աղաչեաց զհայրն . և՛ աղաչելով զնա, առանց յետ դառնալոյ՝ մեծաւ աղաչանօք ողորկելով և պաշտելով և ողջացուցանելով, ընդառաջ եւ աղօթիւք վասն անյայտութեան հանդերձելոյն . քանզի որպէս բարերարն է և բաղդը, այսպէս և ահագին է : Բարերար է, ըստ որում ան է . ահագին է . վասն զի տէր է : Դառնայդ է : Իսկ առ 'ի միտս . կայուն միտքն ըստ կայուն միայնի նոյ . և ահա եղեալ անյեղյեղուկ և անփոփոխ, որ զամենայն ինչ շուրջանակի հայեցեալ տեսանէ՝ զզգայական է, զմարմնական է, և զախտականն առ մենայն, ամենայն էութիւնս երեւութաւնայ շողովի և հնոց և ծուխ : Եւ քանզի է հնոց քեռուցեալ մարմինս . և շողովի 'ի զգայութեանց՝ իբր յերկրէ գոլորշի և ծուխ . այնք՝ որ բոցապատ առնեն զմեզ և հրկէզ ախտքն, հուր (կամ հոտ) և սիգ . և զսոսա անհնար է ճշգրտել, և ստուգապէս 'ի վատթարէն և 'ի չարէն իմանալ և տեսանել . քանզի միայն իմաստնոյն ստոյգ և յայտնի է . մանաւանդ իւրաքանչիւր ասացելոց մասանցս երեւոյթք :

continuo sine animi derelictione usurpare preces ob inhibendum iudicium indignis inferendum . O Deo dignissimum exemplar dignationis ac benignitatis ! Quoniam dicit, si deviantes quosdam vides (Domine) ¹, noli desperare, et retrahi . Metuens sane potentiam virtutis punientis deperdentisque, Patrem ipsum suppliciter rogavit . Postquam vero eum rogasset indesinenter magnis precibus, leniendo, venerando, atque de salute anhelando, obviam cucurrit supplicationibus propter inevidentiam futurorum : quandoquidem sicut beneficus est et suavis, sic etiam horrendus; beneficus, ut Deus, horrendus sicut Dominus . Littera haec est . Ad mentem vero, mens constans imitatur solum constantem Deum: et ecce invariabilis atque immutabilis factus, quum circumstantia omnia circumspicit, quae sensibilia, carnalia, atque cupiditatibus obnoxia sunt universa, universorum substantia apparet ut vapor, fornax, et fumus ² . Fornax enim est ardens corpus istud, et exhalatio ex sensibus velut de terra vapor et fumus: quae vero flammis circumdant nos, et concremant vitia, ignis (vel odor) et aura . Haec autem, fieri non potest, ut omnes sciscitando scrutentur, et vere advertant videantque a malo provenire: soli enim sapienti nota sunt ac certa, maxime singularum partium praedictarum species .

¹ Potest reduci etiam ad hominem, quasi Abraham moneat nos per suam orationem manum porrigere auxiliatricem peccatoribus .

² Miss. C. D. ամենայն էութիւնս երեւութա .

Նոյ զսոսա զգոյլի և զհնոց և զծուխ . q. d. omnem istam essentiam imaginatur vaporem, fornacem, et fumum .

Եւրէր յիշեալ զորք շնորհիւն սորոհալ
 առ յիշեալ Եւրէր յիշեալ, և ի Բայ առա
 թեալ զորք ի Բիշեալ Եւրէր յիշեալ:

*Quare, cum deleret circum habitantes So-
 domaeorum, recordatus est Deus Abra-
 hae, et dimisit procul Lot e medio sub-
 versionis?*

ԾԴ. Օ՜ Զառս տեսանես՝ որպիսի է .
 քանզի զոմտ ոչ վասն ինքեան առաւել՝
 որչափ վասն իմաստնոյն աբրահամու ա-
 պրեալ լինի, զի (կամ զի) յաղագս
 նորայն արարեալ աղօթս: Իսկ առ ի
 միտս յորժամ հայրն յիշեացէ զկատա-
 րեալ ազգն, ապրեցուցանէ և զազգա-
 կիցսնորա, և զյառաջատուն: Բայց բա-
 րիւր ունի և իմաստնաբար, ի միջոցէ
 կործանմանն ի բաց առաքեալ զզոմտ,
 այլ ոչ յամենայնէ. քանզի յառաջա-
 տելոյն կեանք ոչ ամենայն մասամբ ու-
 զիլ դնան, այլ կալ է իւրի իւրի, և
 զարկուցեալ. և մասունք են նորա մի-
 ջինք իշխանականք առաջնորդաց ու-
 զիլքն. վասն որոյ բարի յոյս ունի վա-
 րիւ, և առ այլ իրան կազմիլ ի յուղ-
 ղութիւն. քանզի յորժամ ողջ իցեն
 իսկազոյն և տիրագոյն մասունքն, կա-
 րէ և այնոցիկ՝ որ դեռ ևս հիւանդքն
 են, տալ կցորդութիւն փրկութեան:

LIV. Litteram vides, quomodo se ha-
 bet: siquidem Lot non propter se potius,
 quam propter sapientem Abrahamum
 salvatur, isto pro illo supplicante. Ad
 mentem vero, quando Pater recordetur
 generationis perfectae, salvat etiam co-
 gnatos ejus, et proficientem. Porro op-
 time se habet ac sapienter illud di-
 ctum, e medio subversionis dimisisse
 Lot, non vero ab omni (discrimine). Quo-
 niam proficientis conversatio non omni
 ex parte recte ambulat, sed claudicat ali-
 quatenus, atque impingit. Partes autem
 ejus sunt mediocres in principatu con-
 ductrices in rectitudine; quare bona
 gaudet spe, ut regatur, et ad caeteras
 res dirigendas praeparetur: quum enim
 sanae sint partes magis sibi propriae,
 potest etiam aliis adhuc aegrotantibus
 praestare communicationem salutis.

Եւրէր զորք երկուցեալ Բնակել ի սեփուլ՝ ի
 վատն ելանէ, և Բնակէ յայրիկ հանդերձ եր-
 կուսիքս Դսորիքս:

*Quare Lot timens habitare in Segor, a-
 scendit in montem, et habitat in spe-
 lunca una cum duabus filiabus?*

ԾԵ. Օ՜ Զառդ զայն ասել արժան
 է. վասն զի ի հրակէզ (կամ հրակէզ)
 եղեալ քաղաքսն հուպ լինել ոչ հաս-
 տատուն և զգոյշ կարծէ: Իսկ առ ի
 միտս, յորժամ յառաջատեալ միտքն
 առաւել ևս մաքրեսցին, հեռի ուրեմն
 ի բաց անջատեալ մեկնի ի պարտաւա-
 րէն և յանկենցաղ կենացն, և իսկապէս
 և բուն ասել ի կործանմանէն: Եւ եր-
 կու ունի դստերս տնկակիցս միտքն,
 խորհուրդք և յանձնառութիւնք:

LV. Ad litteram illud convenit dice-
 re, quia ad civitates igne consumptas
 propius degere vix stabile ac cautum
 arbitrat. Ad mentem vero, quum ani-
 mus proficiens magis expurgetur, lon-
 gius secedens fugit ream et incultam
 conversationem, sive ut vere ac proprie
 dicam, subversionem. Filias autem duas
 habet innatas intellectus, cogitationem,
 et admissionem.

1 MSS. C. D. իմաստաբար. idem significat.

2 Gloss. Զբան առաջնորդ և իշխան պահէ
 յառաջատեալ հոգին, և այնու փրկի || Դ Ra-

tionem ut decem ac principem servat anima
 Դ proficiens, et per illam salvatur u.

Ինքե՛ր երիցա՛փին ջիբսե՛ն առէ . հայր մէր ծե՛ր է , և ոչ որ է՝ որ մըսե՛ն առ մէլ , որդե՛ս վայելէ ամենայն երբեք . ե՛կ այս և արբո՛ւսցո՛ւ հօր մէր գի՛նի . և նմէ՛ցսցո՛ւ ընդ նմա , և յարուսցո՛ւ ՚ի հօրէ մէր՝ սառա՛ն :

Cur dicit senior ad juniorem: Pater noster senex est, et nemo est, qui intret ad nos, sicut convenit omni terrae. Veni huc, et potemus patrem nostrum vino, et dormiamus cum eo, et suscite-mus de patre nostro semen?

ԾԶ. Զեռնարկութիւնդ առ այժմու եղեալդ է սովորութիւն յամուսնութիւն , անօրէն իմն և նորագործեալ է , բայց թողութիւն ունի . քանզի կարծեն կոյսքն վասն անտեղեկութեան արտաքին իրաց , հրձիգ եղեալ տեսեալ զքաղաքսն նորիմք իսկ բնակչօքն՝ առ հասարակ (միանգամայն ապականեալս կորուսանել) զամենայն ազգս մարդկան , և ոչ ուրեք ոչ զոք բաց ՚ի նոցանէ յերկնս մնալ . Սամսոնոյ նախախնամութիւն համարեալ , զի մի ամենեւին աւերեսցի և անապատ մընասցէ , և ապականեսցի մարդկան ազգ , յարձակեցան ՚ի համարձակութիւն իմն՝ յաղթել անհնարութեամբ (կամ անհնարութեան) իրացն և տաքաւորուսանաց : Ղառղ՝ այդ է , իսկ առ ՚ի միտս՝ զայն ասելի է խորհրդոյ և յանձնառութեան . քանզի սոքա են մասացն դրս տերք , երկցագոյնն խորհուրդ , և կրտսրագոյնն յանձնառութիւն . քանզի անհնար է յանձնառուութեամբ ումեք ոչ յառաջագոյն խորհեցեալ : Իսկ սոքա հարկաւորապէս և բնաբար ՚ի հօրէն ծնանին՝ ՚ի մտաց . քանզի սերմանեն միտքն խորհրդով զարժանան և զվայելուչսն , և զհաւանականսն առ այնոսիկ՝ որ ոչ անմիաբանք են առ ՚ի ճշմարտութեան հանդիպողութեան . իսկ յանձնառութիւն

171. *Aggessum interim propositum ad morem spectans matrimonii, iniquum est, et novarum rerum molitio enormis; veniam tamen habere videtur¹. Quoniam putant virgines istae ob ignorantiam rerum externarum, combustas cum vidissent civitates illas una cum habitantibus, quasi vero universum genus humanum consumptum fuisse, neque ullam alicubi mansisse praeter se tres. Ideo providam prudentiam reputantes, ne prorsus desolata reperiat terra, et depardatur genus humanum, aggressae sunt praesumptionem audacissimam ad superandam rem (vel per rem) intolerabilem atque haesitationem. Littera haec habet. Ad mentem vero dicendum id opus esse cogitationis, et admissionis; istae enim sunt filiae intellectus, major cogitatio, minor admissio: quoniam fieri non potest, ut quis quidquam admittat, antequam cogitet. Haec autem necessarie atque naturaliter ex patre nascuntur intellectu: mens enim per cogitationem seminat digna decentiaque probabilia apud illos, qui non sunt scordes in veritate assequenda; admissio vero ea est, quae juxta proposita concedit singulis sensibus. Quoniam quid mente valeat operari sola cogitatio,*

¹ Similiter S. Ambros. lib. 1. de Abr. c. vi. n. 56. "Excusantur autem filiae sancti Lot, quia putaverunt non vicinae regionis, sed totius orbis fuisse illud excidium (vel, incendium), et se solas cum patre superstitis ex omnibus populis remansisse. Et ideo ne genus deficeret humanum, paternum petiisse concubium; ut semen generationis humanae de patre

"suo resuscitarent" etc. Haec si scirent editores Ambrosii a Philone desumpta fuisse, non opus haberent addendi sequentia in notis. "Neque vero mireris si tanto studio Ambrosius filias Lot... nitatur excusare. Id enim eo faciebat ut Manichaeos castigaret, qui hac occasione maxima crimina in scriptura approbati deblatant."

Օ՛հնէ, փոռնաւ ապրել (անդ) :

Quid est, Festina salvari (illuc) ?

ԽԲ. Քաղցր և բարի և մարդասէր
 անձային բանն տայ կցորդութիւն փրկ-
 կութեան այնմ՝ որ ապրելն կարէ, զան
 սուտն իւր և զանողաքելի բարուցն ընդ-
 ունելով, որչափ կարեն յառաջանցա-
 նել՝ խոստովանեալ : Ի՞նչ՝ ասէ . ձեզ
 դու, զի թէպէտև ոչ ես կարող զի լեռ-
 նային և յերկնային գնալ ճանապարհ,
 այլ ևս ձգեն զքեզ միջինքն արժանա-
 ւորքն, մի ևս այսուհետև զնոսա համա-
 րելով մեծամեծս, փութալ ոչինչ նուազ
 և ճեպեալ : Ի՞նչ՝ զայս կարծիս հաստա-
 տեալ հաստատագոյն, զի մի ևս խենեշ
 և թոյլ ՚ի քեզ փոխեսցի և ՚ի բաց ծո-
 րեսցէ, քանզի հաստատագոյն կառու-
 ցեալ, որ տանջող և սատակիչ ամպա-
 րըշտաց դատաստանն է՝ ՚ի քո սահմանն
 ոչ մերձեսցի :

Օ՛հնէ, ի՞նչ ամս այսորիկ ինչեաց զանուն
 քաղաքին զոր :

*Quid est, Propterea vocavit nomen civi-
 tatis illius Zoor?*

Ծ. Սկսի զորք՝ լեառն, որ է յա-
 ռաջատելոց ՚ի փրկութիւն . և այնոցիկ՝
 որ առանց բռնկութեան է (կամ են),
 առ ՚ի սատակումն :

Լ. Zoor audit Mons, qui est profi-
 cientibus in salutem, et illis, qui incu-
 rabiles sunt, in perditionem .

Ի՞նչէր արեգակն եւ յերկիր . և զովք եմար ՚ի
 զորք . և քէր քեզաց ՚ի սորոմ և ՚ի գործ
 ծծումբ և հոր յերկնէ :

*Quare (dicitur), Sol² egressus est in ter-
 ram, et Lot ingressus est in Zoor (Se-
 gor). Et Dominus pluit in Sodomam,
 et Gomorrhham sulphur, et ignem de
 caelo³.*

ԾԱ. Երբն ժամանակ լինի և՛ այնո-
 ցիկ՝ որ յառաջատեն ՚ի փրկութիւն, և
 այնոցիկ՝ որ առանց բռնկութեան են ՚ի

Լ. Idem tempus fit tam proficienti-
 bus in salutem, quam insanabilibus in
 punitionem; atque in ipso principio diei,

¹ In sacris literis, Gr. Arm. et Lat. սեգոր . Segor. Σηγόρ.

² Fragma. ex catena citata in fine op. Philonis
 Gr. Lat. p. 675. Δια τί ἐξῆλθεν ὁ ἥλιος ἐπὶ
 τὴν γῆν, καὶ Ἀὐτ εἰσῆλθεν εἰς Σηγόρ; (καὶ
 φησὶν .) Ὁ αὐτὸς χρόνος γίνεται καὶ τοῖς προ-
 κόπτουσιν εἰς σωτηρίαν, καὶ τοῖς ἀνιάτως ἐχού-
 σιν πρὸς κόλασιν . καὶ ἐν ἀρχῇ δὴ ἡμέρας εὐδύς

ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, τὴν δίκην ἐπάγει . βου-
 λόμενος ἐπιδείξει, ὅτι ἥλιος καὶ ἡμέρα καὶ φῶς
 καὶ ὅσα ἄλλα ἐν κόσμῳ καλὰ καὶ τίμια, μόνοις
 ἀπονέμεται τοῖς ἀστέίοις, φάσμα δὲ οὐδενὶ τῶν
 ἀδεράπτειτον κακίαν ἐχόντων .

³ Genes . xix. 24. Gr. Arm. et Lat. a Do-
 mino de caelo .

բառակումն . և 'ի սկզբան իսկ անդէն
աւուրն՝ իբրև ծագեաց արեգակն , ըզ-
գասաստանն իսկ անդէն ածէ 'ի վերայ .
կամեցեալ ցուցանել , զի արեգակն և
տիւ և լոյս և որինչ միանգամ այլ յաշ-
խարհի է պատուական և բարի , միայն
բաշխեալ տուեալ է իմաստնոցն . և
չարացն և ոչ միում ումեք , որոց ան-
բժշկելի է չարութիւն . իսկ յերկնէ ,
յորմէ լինին տարեւորականքն , ձմե-
րունք , և անձրեք առ 'ի յաճումն բու-
սելոցն որ ինչ միանգամ սերմանեալ է .
և ծառք առ 'ի ծնունդ պտղոց , 'ի մարդ-
կան և յայլոց կենդանեաց կերակուրս ,
հասել ասէ ծծումբ և հուր , յապակա-
նութիւն այնոցիկ՝ որ յերկրի են՝ ամե-
նեցուն . զի ցուցցէ , զի ժամանակաց և
տարեւոր ժամանակաց պատճառ՝ ոչ եր-
կին , և ոչ արեգակն և ոչ այլոց աստե-
ղացն պարզ և շուրջ յաճմունք , այլ
հօրն զօրութիւն 'ի վերայ անցեալնստի՝
իբր 'ի վերայ թեաւոր կառաց՝ առ հա-
տարակ 'ի վերայ ամենայն աշխարհի ,
վարելով զնա , զոր լաւն և օգտակարա-
գոյնն կառծեցէ : Եւ ազգէ և՛ սքանչե-
լաբործեւ զործս , ոչ որ 'ի հաստատե-
լում 'ի տարեւորս սովորութիւն , այլ՝
զօրութիւն իմն ինքնակալ և ինքն իշխան ,
փոփոխելով զտարերմն՝ որպէս զխարդ և
կամեցի յառաջագոյն՝ առ հաստարակ
զամենայն . իսկ անդի բնութեամբ թեթե-
ւէ ծծումբ և հուր , վասն այնորիկ 'ի վեր-
կոյս բերեալ լինի : իսկ զնզովիցն զնա-
բաբործեալն այլափոխեաց յառ ընդ-
դէմն շարժումն՝ 'ի վերուստ , և բըռ-
նադատեալ բերիլ թեթեալունին առ
էիցն ծանրագոյնն :

Եւ արժանի (կամ արժան) է 'ի վա-
րանս տարակուսի մտանել , թէ ընդէր
ոչ զբնակիչն միայն , քանզի սոքա անի-

oriente sole, iudicium illico inducit: vo-
lens indicare, quod sol, et dies, et lux,
et quidquid aliud in mundo est pretio-
sum ac bonum, sapientibus solis distri-
buta sunt, nemini autem illorum, quo-
rum incurabilis est malitia¹. De caelo
autem, unde fiunt annuales tempestates,
pluviaeque ad incrementum germinum
satorum, atque arbores ad productio-
nem fructuum in cibum hominum cae-
terorumque animalium, influere dicit sul-
phur, et ignem in corruptionem univer-
sorum, quae in terra sunt, ut demon-
stret temporum annuarumque tempesta-
tum causam non caelum esse, nec solem,
neque caeterorum siderum chorum cir-
cumactum, sed Patris virtutem, quae
supersedit tanquam super currus alatos,
supra totum mundum, regens illum in
id, quod² melius utiliusque arbitratur.
Indicat etiam mira patrare opera, non
quae constans fert consuetudo annua,
sed vi quadam praepotenti ac arbitraria
commutans elementa, utcumque jam ve-
lit, omnia universim. Siquidem ex natu-
ra leve est sulphur, sicut et ignis; verum
tamen ob maledictionem nova perpetra-
tur, demutavit in motum contrarium,
desuper cogens vel ipsum levissimum
ferri ad gravissimum cutium³.

*Convenit autem dubium subire, cum
scilicet non incolas solos, quum isti impi-
quitatem impietatemque exercebant*

¹ Evangelii dictum certissimum est ipso fa-
cto, solem nempe oriri, sicut et pluer, super
iustos ac peccatores aequaliter. Habet tamen et
Philonis dictum suam interpretationem, ut patet:
iustos nimirum proprie ac jure frui bonis caeli,

impios autem extra dignitatem, atque inutiliter,
imo pessime.

² Vel, usurpans illud, quod etc.

³ h. e. In terram, quae gravissima est ele-
mentorum.

րաւէին և ամպարշտէին՝ ապականեաց ,
այլև զքաղաքս և զտունս և զամենայն
շինուածս տապալեաց և հրկէզ արար :
Ի՞նչ որ ասելի է , թէ է իմն ՚ի բնութեան
տեղեաց և վայրաց բան . է իւրի՞ք՝ որ ՚ի
նախաբաշխութիւն և յաւար և ՚ի պա-
տիւ , և է՞ որ յընդդէմն : Վնայի
յորս իմաստունքն շրջին , նազելի և պար-
կեշտ՝ խորհրդանոցքն և մեհեանքն և
տաճարքն՝ են և կոչին՝ վայրք : Իսկ յորս
դէջ վաւաշտքն և ամպարիշտքն և ա-
նիրաւքն , խեղ և պիղծ (կամ փիծ) ,
անմաքուր և շաղխեալ պղծութեամբ
այնոցիկ որ շրջինն ՚ի նմա յառաքինու-
թեան է և ՚ի չարութեան է . վասն որոյ պատ-
ճառաց այն՝ որ պատուեալն լինի , ա-
ճեալ լինի . և առ այսուիկ ևս և կազ-
մի . իսկ անարդեալն տապալի և կործա-
նի և ապականի յօրինաւոր արանց և
՚ի ժողովրդոց . բայց սակայն և պղծի .
տէրունեան բանն , որ յետոյ լինելոց են
ազգքն ցոյցք յոչ անարժանս ինչ գոր-
ծել թեալիս . ՚ի նշովելոցն աղէտս
հրով բորբոքեցելոց . զի տեսանելով
զընկերացն ախտս՝ խրատեսցին , և միտս
ստասցին . և երկիւղիւ՝ զի մի զկամս կրեա-
ցեն , արգելցին ՚ի նոյն բարուց ամպա-
րըշտութեց : ( ) Ի թէ զայս տեսանէին՝
ոչ մարմնոյ աչօք առաւել քան մտօք
մարդիկ , փոխեալ լինէին արդեօք յա-
ռաքինութիւն . ոչ կարացեալք բանիւ
հաւանել , այլ բռնաւոր ահիւ հարկա-
ւորաւ զառողջախոհութիւն զգենուլ :
Եւ ասացեն ոմանք , թէ երկու են
ցոյցք յերկրի , դրաստն (կամ դրախտն) ,
և սողովմայեցւոց գաւառն , մին՝ առա-
քինութեանց յանմահութիւն , և միւսն՝
չարութեանց յապականութիւն ամե-
նեին . մին՝ ՚ի սկզբանէ հանգիստամանակ
է աշխարհիս լինելութեան , և միւսն՝
յետոյ հոսկ . քանզի առաքինութիւն

corrupt, verum etiam urbes domusque,
et omnia aedificia evertit et combussit .
Ad quod dicendum, quod est aliqua in
natura locorum habitationumque ratio,
ita ut hic praerogativa praevalcant cum
utilitate¹ atque honore, illic vero con-
traria . Quoniam ubi sapientes degunt,
venerabile ac honestum nomen gerunt,
suntque merito, concilia, templa, cae-
teraque loca: ubi vero diversantur impu-
dici, impii, et iniqui, loca quoque com-
periuntur immunda et abominabilia ve-
lut infecta foeditate eorum, qui dereli-
cta virtute, malitia² deambulant. Quam-
obrem locus qui honorabilem praefert
honestatem, viget, et magis ac magis
construitur: turpis autem subvertitur,
destruitur, ac corrumpitur a legitimis
hominibus populisque . Imo et ab ipso
dominico verbo abominationem subit³,
ut pote futurae deinde generationes mo-
neantur nullo modo praesumere opera
indigna perpetrare, similia nimirum ma-
ledictis calamitose igne concrematis: ut
quippe visis sociorum casibus deplora-
dis, corrigantur, et ingenium assequan-
tur; atque prae timore, ne eandem pa-
tiantur sententiam, coerceantur ab iis-
dem moribus impietatis. Quoniam si
haec ceruerent homines non corporis o-
culis, sed potius intellectu, transmuta-
rent profecto se se in virtutem; ita ut
si non sermone persuaderentur, saltem
violento timore inevitabili sanitatem
mentis sibi conciliassent. Dixerit etiam
aliquis, duplicem extitisse in terra indi-
cem notabilem, paradisum videlicet, et
regionem Sodomaeam; quorum primus
a principio coaevus fuit mundo condito,
secundus vero postremo tempore: quo-
niam virtus prior est, ac major natu, et

1 Աւար . praeda : nos sensum cernimus esse
commoditatis, vel utilitatis in genere .

2 Ի չարութեանէ . ex malitia, accipio sicut ՚ի
չարութեան , in malitia. aliàs nulla sententia

elici potest: nisi dixeris, improbos mutuo trans-
ire a virtute in vitium, et a vitio in virtutem .

3 Nulla est constructio in textu, qui ideo va-
rie intelligi potest, mutatis punctis .

առաջին է, և երկրորդ, և բնութեան
գործ 'ի սկզբանէ. իսկ չարութիւն մա-
նուկ է և կրտսեր՝ յետոյ եղեալ յոգ-
ւոյ անդամէ և յանիրաւէ :

Ի՞նչէ՛ր հայեցաւ ինն նորա յորս կոյս . և երե-
ւոյսն ալ, և ոչ յոյլ ինչ նիւթոյ :

naturae opera ab initio; malitia vero
junior est ut puer natus postmodum ab
animo insipienti et injusto .

*Cur respiciens uxor ejus retrorsum, effe-
cta est statua salis, non autem alterius
materiae?*

ԾԱ. Առաջ յայտնագոյն է. Վրան
զի պատուիրեցին հրեշտակքն ոչ դառ-
նալ յետակոյտ, և էանց զպատուիրա-
նան, վասն այնորիկ հատոյց դատա-
տան, զի Թեպէտ և ոչ զնոյն սողով-
մայեցւոցն. զի նա ծըծըմբով և հրով
ապականեալ լինէր, իսկ կինն փոխեալ
լինէր յաղի բնութիւն. Ինծնդութիւն
և անպտղութիւն ամենեքին սոքա զե-
կուցանեն, քանզի հրակէզ եղելոյ դա-
ւառին՝ աղտաղտուկն ոչինչ նուազ ան-
պառզ է. Ի՞նչ կամի քեզ և զհրաշա-
գոյնան զարմանագործելով. որպէս 'ի
վերայ սողումայ, որ բնութեամբ Թեթե-
կեր՝ առ 'ի բերիլ 'ի վայր կոյս հարկե-
ցաւ, որպէս այնք՝ որ բնութեամբ ծա-
նունք են, այսպէս և այնոցիկ՝ որ 'ի
փրկութիւն, և 'ի տեւումն եղելոց՝ ազն,
կորստեան և ապականութեան պատ-
ճառք լինեւ :

Եւ զպատճառն այսուհետեւ ասելի
է, յաղաքս որոյ պատուիրեցին հրեշ-
տակքն ոչ դառնալ յետս : Վիտէինն,
զի ոմանք Թերեւ ինդասցեն ընդ առա-
ջակոյն՝ տեսանելով. իսկ ինդալ և
ոտնհար լինել 'ի վերայ այլոց Թշուա-
ռութեանց՝ զի Թեպէտ և յիրաւի է՝ այլ
ոչ մարդկան անդ է. քանզի հանդեր
ձեալքն անյայտ են. և անպատկառելի
է դատաստանն, և վաղվաղակի հասա-
նէ ամենայն ուրեք. և անկարութիւն
և ծանր են. իսկ ոմանք Թերեւ կակ-
ղասցին և խենեշասցին, և աւելի քան
զկար դժուաւքաւ տարցին, աղեխաւ
շեալք, գթապեալք, պարտեալք 'ի սի-
րեւեաց և յընդելոց (կամ յընդելեաց)

LII. Littera evidens est valde. Quo-
niam mandaverant Angeli non redire in
tergum, quae transgressa est mandatum,
poenam consequenter luit; quamquam
non eandem cum Sodoma: illa enim sul-
phure et igne corrupta fuit, mulier au-
tem ista mutatur in salis naturam, pri-
vationem a generatione feracitateque pa-
riter denotans; quia combusta regione,
non minus inferacior est salsosa. Porro
vult admonere te, nova ac mira patrans:
sicut super Sodomam id quod natura
erat leve, deorsum ferri coactum fuit
adinstar eorum, quae naturâ sunt levia;
sic etiam quae ad salutem perduratio-
nemque facta serant, sicut sal, exitii
atque corruptionis causa extitere .

Ratio nunc reddenda est, quare man-
daverint Angeli non redire retrorsum.
Nam satis noverant nonnullos fortasse
gavisuros de calamitate visa: gaudere
autem et pessumdare ob miseriam cae-
terorum, etsi jure accidat, hominem
men non convenit; etenim futura (sibi
quoque) incerta sunt, et inexorable est
judicium, et subito pervenit ubique, una
cum impotentia ac gravamine. Nonnulli
vero forsitan molles tenerique reperti,
plus aequo aegre ferrent casum, visceri-
bus ardentes, miseratione convicti prae
dilectione amicorum et familiarium, qui-
buscum paullo ante conversabantur;
adeoque intimo corde inter se invicem

և յայնցանէ, որ սակաւ մի յառաջ ընդ նոսա շրջէին. վասն զի անարի է, և ընդ միմեանս հարեալ յէջ յէջ ան բաւ գլխովն խանդաղատանաց: Եւ ընդ երկուք սոքա են հրաժարեցուցանելոյն պատճառք. ոչ յոյժ ուրախ լինել, և ոչ յոյժ տրտմիլ ընդ պատիժս պատուհասի այնոցիկ, որ կրէինն յարժանի: Եւ երրորդն էր, զոր արդէն իսկ նշանակեցից. ընդ այն ասէ՝ յորժամ տանջէ, ով մարդիկ, մի հայիք. քանզի շատ է ձեզ այնչափ ճանաչելն, զի կրեցին պատիժս պատուհասի՝ զորս արժան էր. բայց ով պէս կրեցինն խուզել և քննել՝ յանդգնութեան և լրբութեան է. և ոչ երկիւղածութեան, ընդ որում կենակից լինել՝ զգուշագոյն և հաստատագոյն և ընտանեգոյն բանականի բնութեան: Դառաւ այդ է:

Իսկ առ ՚ի միտս. մտացն կին՝ նշանակաւ է զգայութիւն. որ ոչ միայն ՚ի կարի չարսն, այլև յայնոսիկ՝ որ յառաջատենն, խստերախ լինի, և խոտորի առ զգալիսն՝ որ արտաքոյսն առաւել քան ՚ի ներքս բանիւ տեսանելիս: Եւ ընդ յաղագս այսր պատճառի դարձցի՝ թուելովն ՚ի սողում, բայց ճշմարտութեամբ՝ առ ստացուածս ամենայն տեսանելիս. և դարձեալ առ այնոսիկ՝ որք չափով և առանց չափոյ, և առ սոցայն գոլոշեաց զանազանութիւնս, և համադրամից հոտոց և համոց և հիւթոց յատկութիւնս, շրջեալ փոխեալ առ անշունչն՝ ՚ի բաց կացեալ ՚ի մտացն, վասն որոյ շնչաւորն էր:

Եւ ընդ իսկեալ ընդ առաւօտն աբրահամ ՚ի փեղին, յորում իայր առաջի փետն, հայեցաւ ՚ի դէմս սորոմայեցոյ և գործադոց և շուրջ զլայրօր նոցա. և ահա եւ բոց երբեք իբրեւ զբոց հնոցի:

Եւ. Աբրահամ իսկապէս զբարեպաշտութիւն ասաց. քանզի այս է իմաստնոյն՝

conjuncti ac connexi erant summa clementia et commiseratione. Ista itaque duae rationes erant abstrahendi (sive cohibendi, ne retrorsum redirent), ut nimirum nec nimis gauderent, neque nimium contristarentur de poena jure incussa proximis. Tertia aderat ratio, quam mox significabo. Deum, dicit, punientem, o homines, nolite mirari: satis enim vobis est tantum intelligere, quod supplicio mulctati sunt, quod merebantur; at quomodo id passi sint, indagare vel inscrutari, audaciae est, et arrogantiae, non vero timoris (Dei), quocum conversari diligentius et constantius familiare est naturae rationali. Littera talis est.

Ad mentem vero: Mentis uxor symbolice est sensus, qui non solum in pessimis hominibus, verum etiam in proficientibus effraenis comperitur, et declinat ad sensibilia, et ad externa potius quam ad interna ratione videnda. Quamobrem revertitur, ut putatur, in Sodomam, veraciter tamen ad possessiones, visibiliaque omnia. Revertitur autem ad ea, quae sub mensura cadunt, siue mensura; atque ad eorum exhalationis distinctiones, et jucundi odoris saporisque et humoris proprietates, convertens se ac mutans in res spiritu carentes, seposito intellectu, eo quod jam animalis fere merus erat.

Quare Abraham mane praeveniens in locum, in quo stabat coram Domino, respexit in faciem Sodomorum, et Gomorraeorum, et circa regiones eorum; et ecce ascendit flamma terrae quasi flamma fornacis?

LIII. Mirifice pietatem asserit: hoc enim sapientis est, stare; nec laxari, sed

կալ, և ոչ աշխատեն, և անընդհատ և առանց լքանելոյ 'ի վար արկանել զազաւանս՝ դատաստանին 'ի վերայ հառուցեալ անարժանիցն : Ո՛վ անձաւայելուչ օրինակի յարժանաւորութիւն և 'ի մարդասիրութիւն . քանզի ասէ . եթէ ցրուեալ տեսցես զոմանս, մի վհատեր, և մի կասեր : Եւ յիշխանութենէ տան ջողի և սատակչի զօրութեան երկուցեալ՝ աղաչեաց զհայրն . և՛ աղաչելով զնա, առանց յետս դառնալոյ՝ մեծաւ աղաչանօք ողորկելով և պաշտելով և ողջացուցանելով, ընդառաջ ել աղօթիւք վասն անյայտութեան հանդերձելոյն . քանզի որպէս բարերարն է և քաղցր, այսպէս և ահագին է : Բարերար է, ըստ որում անձ է . ահագին է . վասն զի տէր է : Դառաւ այդ է : Իսկ առ 'ի միտս . կայուն միտքն ըստ կայուն միայնի նոյ . և ահա եղեալ անյեղեղուկ և անփոփոխ, որ զամենայն ինչ շուրջաւ նակի հայեցեալ տեսանէ՝ զգգայական է, զմարմնական է, և զախտական աւանայն, ամենայն էութիւնս երկուքուհայ շողորմի և հնոց և ծուխ : Քանզի է հնոց ջեռուցեալ մարմինս . և շողորմի 'ի զգայութեանց՝ իբր յերկրէ գոլորշի և ծուխ . այնք՝ որ բոցապատ առնեն զմեզ և հրկէզ ախտքն, հուր (կամ հոտ) և սիգ . և զսոսա անհնար է ճշգրտել, և ստուգապէս 'ի վատթարէն և 'ի չարէն իմանալ և տեսնել . քանզի միայն իմաստնոյն ստոյգ և յայտնի է . մանաւանդ իւրաքանչիւր ասացելոց մասանցս երեւոյթք :

continuo sine animi derelictione usurpare preces ob inhibendum iudicium indignis inferendum . O Deo dignissimum exemplar dignationis ac benignitatis ! Quoniam dicit, si deviantes quosdam vides (Domine) ¹, noli desperare, et retrahi . Metuens sane potentiam virtutis punientis deperdentisque, Patrem ipsum suppliciter rogavit . Postquam vero eum rogasset indesinenter magnis precibus, leniendo, venerando, atque de salute anbelando, obviam cucurrit supplicationibus propter inevidentiam futurorum : quandoquidem sicut beneficus est et suavis, sic etiam horrendus ; beneficus, ut Deus, horrendus sicut Dominus . Littera haec est . Ad mentem vero, mens constans imitatur solum constantem Deum : et ecce invariabilis atque immutabilis factus, quum circumstantia omnia circumspicit, quae sensibilia, carnalia, atque cupiditatibus obnoxia sunt universa, universorum substantia apparet ut vapor, fornax, et fumus ² . Fornax enim est ardens corpus istud, et exhalatio ex sensibus velut de terra vapor et fumus : quae vero flammis circumdant nos, et concremant vitia, ignis (vel odor) et aura . Haec autem, fieri non potest, ut omnes sciscitando scrutentur, et vere advertant videantque a malo provenire : soli enim sapienti nota sunt ac certa, maxime singularum partium praedictarum species .

¹ Potest reduci etiam ad hominem, quasi Abraham moneat nos per suam orationem manum porrigere auxiliatricem peccatoribus .

² Mis . C . D . ամենայն էութիւնս երկուքուհայ շողորմի և հնոց և ծուխ . q . d . omnem istam essentiam imaginatur vaporem, fornacem, et fumum .

Լ'նդէր յետ Զննեաց շարժ զԲնակիչսն սորոմաց
սոց յիշեաց Թժ զաբահամ, և 'ի Բաց առա
սեաց զԼոտ 'ի Ֆիլոցէ Կործանմանն :

*Quare, cum deleret circum habitantes So-
domaeorum, recordatus est Deus Abra-
hae, et dimisit procul Lot e medio sub-
versionis?*

ԾԴ. Օ՜ ճառս տեսանես՝ որպիսի է .
քանզի զովմո ոչ վասն ինքեան առաւել՝
որչափ վասն իմաստնոյն աբրահամու ա-
պրեալ լինի, զի (կամ զ'ի) յաղազս
նորայն արարեալ աղօթս : Իսկ առ 'ի
միտս յորժամ հայրն յիշեցէ զկատա-
րեալ ազգն, ապրեցուցանէ և զազգա-
կիցոնորա, և զյառաջատուն : Իայց բա-
րիօք ունի և իմաստնաբար, 'ի միջոցէ
կործանմանն 'ի բաց առաքեալ զԼոտ,
այլ ոչ յամենայնէ . քանզի յառաջա-
տելոյն կեանք ոչ ամենայն մասամբ ու-
զիղ գնան, այլ կաղ է իւրի իւրի, և
զարկուցեալ . և մասունք են նորա մի-
ջինք իշխանականք առաջնորդաց ու-
ղիղքն . վասն որոյ բարի յոյս ունի վա-
րիւ, և առ այլ իրն կազմիլ 'ի յուղ-
ղութիւն . քանզի յորժամ ողջ իցեն
իսկազոյն և տիրազոյն մասունքն, կա-
րէ և այնոցիկ՝ որ դեռ ևս հիւանդքն
են, տալ կցորդութիւն փրկութեան :

Լ'նդէր զովս երիւոյեալ Բնակիչ 'ի սեգոր' 'ի
լեռն ելանէ, և Բնակէ յայրին հանդերձ եր-
կոտմէ՝ Դսորերօ :

*Quare Lot timens habitare in Segor, a-
scendit in montem, et habitat in spe-
lunca una cum duabus filiabus?*

ԾԵ. Եւ ճառդ զայն ասել արժան
է . վասն զի 'ի հրակէզ (կամ հրկէզ)
եղեալ քաղաքն հուպ լինել ոչ հաս-
տատուն և զգոյշ կարծէ : Իսկ առ 'ի
միտս, յորժամ յառաջատեալ միտքն
առաւել ևս մաքրեսցին, հեռի ուրեմն
'ի բաց անջատեալ մեկնի 'ի պարտաւո-
րէն և յանկենցաղ կենացն, և իսկապէս
և բուն ասել 'ի կործանմանէն : Եւ եր-
կու ունի դստերս տնկակիցս միտքն,
խորհուրդք՝ և յանձնառութիւնք :

xv. Ad litteram illud convenit dice-
re, quia ad civitates igne consumptas
propius degere vix stabile ac cautum
arbitratur. Ad mentem vero, quum ani-
mus proficiens magis expurgetur, lon-
gius secedens fugit ream et incultam
conversationem, sive ut vere ac proprie
dicam, subversionem. Filias autem duas
habet innatas intellectus, cogitationem,
et admissionem.

1 Mss. C. D. իմաստաբար . idem significat .

2 Gloss. * Զբան առաջնորդ և իշխան պահէ
յառաջատեալ հոգին, և այնու փրկի || : n Ra-

tionem ut decem ac principem servat anima
n proficiens, et per illam salvatur .

Ինքե՛ր երիցա՛գին յգրսե՛ն առե՛ . հայր մեր ծե՛ր է , և ոչ ոք է՝ որ մտնէ առ մեզ , որպէս վայելէ ամենայն երբեքս . ե՛կ այսր և արբուսցա՛ր հօր մեր գէ՛նի . և ննջեացա՛ր ընդ նմա , և յարուսցա՛ր ՚ի հօրէ մերէ պառակ :

Cur dicit senior ad juniorem: Pater noster senex est, et nemo est, qui intret ad nos, sicut convenit omni terrae. Veni huc, et potemus patrem nostrum vino, et dormiamus cum eo, et suscitemus de patre nostro semen?

ԾԶ. Զեռնարկութիւնդ առ այժմու եղեալդ է սովորութիւն յամուսնութիւն , անօրէն իմն և նորագործեալ է , բայց թողութիւն ունի . քանզի կարծեն կոյսքն վասն անտեղեկութեան արտաքին իրաց , հրձիգ եղեալ տեսեալ զքաղաքսն նորիմք իսկ բնակչօքն՝ առ հասարակ (միանգամայն ապականեալս կորուսանել) զամենայն ազգս մարդկան , և ոչ ուրեք ոչ զոք բաց ՚ի նոցանէ յերկնն մնալ . Սասն որոյ նախախնամութիւն համարեալ , զի մի ամենեւին աւերեսցի և անապատմընացէ , և ապականեսցի մարդկան ազգ , յարձակեցան ՚ի համարձակութիւն իմն՝ յաղթել անհնարութեամբ (կամ անհնարութեան) իրացն և տաքտակուսանաց : Ղառղ՝ այդ է . իսկ առ ՚ի միտս՝ զայն ասելի է խորհրդոյ և յանձնառութեան . քանզի սոքա են մասացն դու տեք , երկնցազոյն խորհուրդ , և կրօնաբանն յանձնառութիւն . քանզի անհնար է յանձնառուութիւն ումեք ոչ յառաջագոյն խորհեցեալ : Եւ սոքա հարկաւորապէս և բնաբար ՚ի հօրէն ծնանին՝ ՚ի մտաց . քանզի սերմանեն միտքն խորհրդով զարժանան և զվայելուսն , և զհաւանականսն առ այնոսիկ՝ որ ոչ անմիաբանք են առ ՚ի ճշմարտութենէ հանդիպողութեան . իսկ յանձնառութիւն

171. *Aggressum interim propositum ad morem spectans matrimonii, iniquum est, et novarum rerum molitio enormis; veniam tamen habere videtur¹. Quoniam putant virgines istae ob ignorantiam rerum externarum, combustas cum vidissent civitates illas una cum habitantibus, quasi vero universum genus humanum consumptum fuisse, neque ullam alicubi mansisse praeter se tres. Ideo providam prudentiam reputantes, ne prorsus desolata reperiatur terra, et depredator genus humanum, aggressae sunt praesumptionem audacissimam ad superandam rem (vel per rem) intolerabilem atque haesitationem. Littera haec habet. Ad mentem vero dicendum id opus esse cogitationis, et admissionis; istae enim sunt filiae intellectus, major cogitatio, minor admissio: quoniam fieri non potest, ut quis quidquam admittat, antequam cogitet. Haec autem necessarie atque naturaliter ex patre nascuntur intellectu: mens enim per cogitationem seminat digna decentiaque probabilibus apud illos, qui non sunt scordes in veritate assequenda; admissio vero ea est, quae juxta proposita concedit singulis sensibus. Quoniam quid sine mente valeat operari sola cogitatio,*

¹ Similiter S. Ambros. lib. 1. de Abr. c. vi. n. 56. "Excusantur autem filiae sancti Lot, quia putaverunt non vicinae regionis, sed totius orbis fuisse illud excidium (vel, incendium), et se solas cum patre superstitis ex omnibus populis remansisse. Et ideo ne genus deficeret humanum, paternum petiisse concubitum; ut semen generationis humanae de patre

in suo resuscitarent" etc. Haec si scirent editores Ambrosii a Philoe desumpta fuisse, non opus haberent addendi sequentia in notis. "Neque vero mireris si tanto studio Ambrosius filias Lot... nitatur excusare. Id enim eo faciebat ut Manichaeos castigaret, qui hac occasione maxima crimina in scriptura approbati deblaterabant."

այն՝ որ առ երևոյթման տեղի տայ իւրաքանչիւրումեք՝ ի զգայութեանցն . քանզի զինչ առանց մտացն գործել կարաւցէ առանձին խորհուրդք, և զինչ յանձնառութիւնն . քանզի անգործք և անարդիւնք են սոքա յինքեանց, եթէ ոչ շարժեցին ի մտացն առ անգամ իւրեանց արդիւնս և ներգործութիւնս :

Ինչէն ծնեալ որդի երեցաբոյնն՝ անառիկ մէկ, յախեալ ի վերայ՝ զոր Լաւաղանել արժան էր, ի հօրէ ինչ է :

Եւ . Պարծանս և բարգաւաճանս՝ ոյք ուղիղս խորհին, և ճառս . քանզի ոչ իբրեւ զնախատինս դադարեաց, և լուռ եղև, այլ իբր ի վերայ մեծի ուղղութեան պանծացեալ խորհրդովքն և զուարճացեալ՝ ասէ, ունիմ՝ զարժանի պատիւ, զոր սերմանեաց հայրն՝ որ յիսն է՝ միտքն . և սերմանեալն վիժեալ և անցեալ ոչ եղև, այլ կատարեալ ծնեալ՝ արժանի գտաւ ծննդեան և կերակրոյ . և զինչ իցէ ի մտացն և ի խորհրդոց անստգտանելի և անպարսաւելի ծնունդք, եթէ ոչ խորհուրդք բարիք և քաջք . վասն որոյ և որ ծնեալն եղև, արու է :

Ինչէն երեցաբոյնն ծնեալ որդի՝ ինչէն ի հօրէ իմէ . իսկ իբրեւն այսպէս ասէ, եթէ ամեն՝ որդի ապի ինչ : Լաւաղանելն ասէ՝ աս է հայր Բաբայայ . և միւսն՝ աս հայր Բաբայայ մինչև յայսօր :

Եւ . Քանզի որ խորհինն՝ միտք կու չին . և խորհուրդք առ ի բարի խորհել . վասն որոյ և խորհուրդն բնաւորապէս ձայնէ, ի հօրէ իմիկ . քանզի միայն ի մտաց ստացեալ լինի ինձ խորհելն՝ երևութիւն . և քանզի յանձնառութիւն

quid admissio? inertes enim et inefficaces istae sunt per se, nisi moveantur a mente ad competentes sibi effectus acutusque.

Quare pariens senior filium, appellat Moab, vocitando super eum id quod aequum erat occultare, (hoc est) ex patre meo est.

LXII. *Gloriae jactabundae apud recte (symbolice) considerantes nota est talis assertio; non enim sicut opprobrium conticuit ac cessavit, sed tamquam de magna probitate jactitans in cogitatione, jucundo animo dicit: Habeo condignum honorem, quem seminavit pater qui in me est intellectus; maxime quod satus ipse non abortus fuit inaniter praeteriens, sed perfectus natus, dignus est effectus generatione, atque educatione. Quae autem est generatio mentis et cogitationis irreprehensibilis, nisi consilium bonum optimumque? quare et qui natus fuit, mas est.*

Quare senior filium natum denominavit, ex patre meo; junior autem dixit Amman, filius generis mei. Et de primo dictum est, iste est pater Moabitarum; de secundo vero, hic pater Ammonitarum (vel Ammanitarum) usque in hodiernum diem?

LXIII. *Quandoquidem qui cogitat, intellectus vocatur, et cogitatio dirigitur ad bene considerandum, ideo et cogitatio naturaliter appellat, ex patre meo: nam ex solo intellectu acquiritur mihi cogitare junctim cum imaginatio-*

ռչինչ լինի, այլ երևութի տեղի տալոյ .
իսկ տեղի տալ և ոչ խորշել մայրենի
է և իզագոյն . վասն այսորիկ բարբառի
'ի վերայ ծնելոյն զամմանն . որ ոչն ևս
'ի հօրէ, այլ՝ յաղգէ . քանզի և առ
երեւթման տեղի տալ՝ որ է յանձնաւ
ութիւն, հպի իմն և մերձենայ 'ի ըզ-
գայութիւնս . և 'ի զգայութեան 'ի լի-
նելութեան ծնունդան և փոփոխման :

Օ ինչ է, իրադայ տեղաւոր աբրահամ յեր-
էրն 'ի հարաւայոյ . և բնակեցաւ 'ի մէջ
էգրէտո և 'ի մէջ սարայ . և պեղիտաբար
բնակեցաւ 'ի գերար :

Ե. Լ. Լաջարկութիւնն՝ բնակութի
և պանդխտութիւն պարունակէ առաւ
քինւոյն . բնակութիւն՝ զմիջասահմանն
կաղէտայ և սուրայ . և պանդխտութի՝
զայն որ 'ի գերարա . ինչաւ որաբար կա
մեցաւ զայն՝ որ կան յանուանող զօ-
րութիւնք, մերկանալ . քանզի կաղէտ
թարգմանի սուրբ . և սուր՝ ապարիսպ .
յերկոցունցն միջասահման՝ գաւառ խոր
հրդոց անձաւորաց է . յորում մ' բնա-
կեալք են՝ վառեալք և պաշտպեալք
առաքինութեամբ իբր զգուշացաւ և
անքակ ապարսպաւ . և օրինօք . արբովք
կերակրեալ և ուրախ եղեալ զաւուրս
կենացն՝ առ տանուտեառն իմաստութե-
ան, յաւէտախաղաց ուղղեալ յաղ-
բիւրաց . զորս մի տեղի տարաւ՝ անձա-
լն բանն . Այլ պանդխտաբար բնակեալ
են 'ի գերարա, որ է (կամ, և գերերա
թարգմանի) գաւառ խորհրդոց անձա-
ւորաց :

ne². Admissio vero quia nulla est, nisi
concedat imaginationi, concedere autem
et non abhorre maternum est ac ma-
gis foemineum, propterea nuncupat na-
tum Amman; uti non amplius ex patre,
sed ex populo: nam concessio imagina-
tioni, quae ipsa admissio est, appropin-
quat quasi et adhaeret sensibus, et in
sensu (sive per sensum) generationibus
ac mutationibus³.

Quid est, Profectus inde Abraham in ter-
ram australem, habitavit inter Cades,
et Sur: et peregrini modo habitavit in
Geraris^{3p}

LX. P. Propositio habitationem, et pe-
regrinationem continet in se viri gene-
rosi; habitationem mediam inter Ca-
des, et Sur, peregrinationem vero il-
lam, quae in Geraris. Connaturaliter
voluit illas, quae in nominibus sunt, vir-
tutes, patefacere: quoniam Cades inter-
pretatur sanctus, et Sur murus. In isto-
rum duorum termino regio est consilii
diligentium Dei; in qua habitant arma-
ti munitique virtute tamquam muro
inaccessio et indestructo, atque legibus
sanctis nutriti, ac laetificati omni vitae
die apud patrem familias sapientiae, ir-
rigui ex fontibus perennibus, quos in
unum reduxit locum⁴ verbum divinum.
Peregrinationis autem modo habitant in
Gerara, quae est regio⁵ contemplatio-
nis diligentium Dei.

² Sic Codd. A. D. accipiendo երևութիւն in
casu declinato, alias si legas երևութիւն in re-
cto, vacillat sensus: unde C. vult legi խորշելի
երևութիւն, cogitanda imaginatio, si liceat sic
loqui.

³ Ms. D. explicite. և զգայութիւն 'ի լինե-
լութեան ծնունդս է և 'ի փոփոխման. sensus

autem in generatione est et mutatione.

³ Sive in Gerara, vel in Gerara, ut habent

C. D. quos unus locus in se capit, hoc est
verbum divinum.

⁵ C. D. և գերերա թարգմանի գաւառ, և
այլ. Gerara autem interpretatur regio etc.

Ընդէն Գարնեալ յաղագիս հետն ասէ Գրեգորիոս,
Ինչ քոյր իմ է :

Cur iterum¹ de uxore sua² dicit Abraham: Soror mea est?

Գ. Սիշտ և ամենայն ուրեք իբր խորհուրդ իմն ի բժշկութիւն, այս ինքն է՝ առ օտարս քոյր անուանել զկինն. վասն որոյ որ ի Թեթևութենէ սովորեցելոցն, այս որ ասիս, անլուաց դտիւք՝ այլափոխեալ զիմօք և իրօք կատարելօք՝ արժան է ըստգտանել: Օ ի ոչ կարեն խորհել և ընդ միտ ածել, քանզի այսպէս ոչ ոք է շամբուշ և ախմար յայնցանէ, որք անիրաւութեամբն յառաջատեցին, զի յորում կատարելութիւնն է, իբր Թէ կալ մնալ ի յանցանս մեղացն. և երգել զնոսա բանիւ բազում անգամ, որք և միանգամ ասացեալք՝ պատկառութիւն և ամօթ բերեն: Այլ մի եղիցի մեզ այսչափ ամպարշտութեան արկածք ի վերայ հասանել, մինչ զի կարծել զորս ոչն է արժան ի վերայ նահապետին, հօրն, և առաջնորդի իշխանին: Վնանզի նազելագոյն պարծանք են՝ որ բնութեամբն տեսանի. քանզի անուանէ առաքինասէր միտքն զառաքինութիւնն քոյր, այլ ոչ կին. զի ոչ միայն վերակացու գոլ Թուեացի իբր կնոջ ի մաստութեան, այլ քոյր անուանեալ հասարակ ցուցանել զնախանձ նորա և զփափագումն ամենեցուն, որ հարազատ և մտերիմք են քաջալաւութեան ցանկացօղք:

ix. Semper et ubique velut consilium quoddam ad salvandum se id usurpat, suam videlicet sororem apud alienos nuncupare uxorem. Quam obrem qui levitate morum similia dixerint, tamquam pedibus illotis, vultu mutato, et re peracta, jure reprehendendi sunt³: quoniam nequierunt cogitare et intelligere, quod nemo est tam delirus ac demens inter injuste⁴ proficientes, quo minus ille, in quo perfectio insit, quasi velit permanere in delicto peccati, et repetere atque celebrare verbo quoque saepissime ea, quae vel semel prolata pudorem adserunt. Verum absit, ut nos talis impietatis sententia obtineat, ut indigna cogitemus de Patriarcha, Patre, Duceque principali. Quoniam honesta omnino est impraesentiarum gloria ex ipsarum rerum natura clarius visa: siquidem generosus animus virtutem sororem nominat, non uxorem, ut non solus praeses videatur velut uxoris sapientiae, sed sororem eam asserens, demonstret communem esse ejus zelum atque desiderium apud omnes qui genuini fidelesque studiosi sunt probitatis optima.

¹ Deest in C. D. Գարնեալ. *iterum*, quod est necessarium.

² A. scripserat *ejus*, uti habent et C. D. post tamen deleri voluit per punctationem; ubi notabis equivocum esse Gr. *αὐτοῦ*, tamquam *ejus*, et *sui*, utcumque locus exigat.

³ Ambiguus est locus spectans tam male sentientes de sancto Patriarcha, quam tenentes ejus vestigium ignoranter et animo diverso. Glossarius autem paulo aliter integrum locum accipit, dicens. « Թեթևամիտ մարդիկ՝ որ սովորեալ են բամբասել զարքայամ, ասեն, Թէ երբ շէր պատէ զատակս տաճարին անլուայ ստիւք կոխել, և ոչ անգամ ի առնս կռօցն. ապա արքայամ ընդէն զճշմարիտն՝ որ այ տաճար է, կոխեաց անսուրբ խորհրդով, և այլափոխ գիմօք ասաց. Թէ քոյր իմ է. և իրօք կատարելօք կին էր ॥ »

« *Levis mentis homines, qui solent accusare Abraham, dicunt, quod si nefas erat pavimentum templi conculcare illotis pedibus, idque neque in domibus idolorum, quomodo ergo Abraham verum, Dei templum, conculcarit immundo consilio, et vultu mutato dixit, quod soror mea est, et re peracta uxor erat?* »

⁴ Verbum sic sonat, sed malim intelligere, *imperfecto*.

Օ քնէ, Լեւիտէի Լեւիտէի Գե
րերայոյ, և առ Կարոն :

Quid est, Misit Abimelech rex Gerero-
rum, et tulit Sarram?

ԿԱ. Օ անց արարեալ զամանցն կար-
ծեօք, ըստ որոց կարծենն զիմաստունն
մատն եղեալ օրինացն ամուսնութեանն.
Քանզի Թագաւորն պիղծ և վաւաշտ
յաղագս գիծութեան իւրոյ անարգել,
զօրէնս՝ զոր առ օտարս է՝ կամեցաւ յա-
մօթ առնել, տարեալ զայլոյ կին. Լե-
ւիտէ, զի յաղագս առաքինութեան է
խնդիրս, որոյ ամենեքին վատթարք և
չարք վերակացու լինել ասնն, որչափ
կարծիս տաւ. քանզի սակաւք են ցան-
կացօղք սորա, որք աշխատութեամբ
և մեծաւ վաստակով յաղթելու լինին
ստանալ :

Օ քնէ, Լեւիտէի Լեւիտէի Գե
րերայոյ, և առ Կարոն : Կարոն
գիտէր, և ասաց. ահա դու մեռնիս յա-
ղագս քեզէ՝ զոր առիք. և սա է ընդ ասն
քնախեղ :

Quid est, Ingressus est Deus ad Abime-
lech in somno nocte, et dixit: Ecce tu
moreris propter mulierem, quam acce-
pisti; ista vero est cohabitans viro (pro-
prio)?

ԿԲ. Տառք յայտնի նշանակեալ.
Իսկ միտք յայսպիսի առաջի դնեն Լեւի
(կի միտք) : Որ բռնադատէ անգործ
առաքինութիւն ունեն, յանդիմանեալ
լինի յայնմանէ, որ մտանէ յոգի նորա
անձային բանն. որ կշտամբէ և քնէ,
և խոտովանել հարկեցուցանէ, զի այս
լոյ ստացուած է, և ոչ նորա : Եւ ասե-
նաբարիօք գրեալ է, ի Կարոն և ի Գերեր-
այոյ. քանզի ազգաւորն ոգի վախճանէ զկեանս
իւր՝ հաւաստի արգելեալ ի խաւար և
ի գիշերի և ի խոր քուն. որ ոչ ունի
ամենեւին մասն արթնութեան :

Օ քնէ, Լեւիտէի Լեւիտէի Գե
րերայոյ, և առ Կարոն :

ԼXII. Littera manifeste patet;
mentem vero sic exponitur. Qui ad
se persuadet insipiens, virtute se prae-
ditum esse, corripitur ab intrante in a-
nimam ejus verbo divino, quod repre-
hendit et inscrutatur, ac cogit fateri
terius esse illam possessionem, non vero
illius. Optime autem scriptum est,
in somno, et nocte: nam anima insipientis
consumit vitam suam, omnino includens
in tenebris, in nocte, et in alto somno,
quod nullam habet prorsus partem vigi-
lantis.

Quid est, Abimelech non tetigerat eam?

ԿԳ. Տառք սրբութիւն ցուցանէ և
անխառնակութիւն իսկ առ ի միտս զայն

ԼXIII. Littera puritatem demonstrat,
ac continentiam. Ad mentem vero illud

1 Ita exprimo juxta lectionem Cod. D. me-
liorem, քան յայսպիսի դնեն առաջի Լեւի. non

hujusmodi proponit quoddam: ubi A. B. ferunt,
Գերերայոյ առաջին դնեն միտք. quod et si

ասելի է . անզգամին հոգի ոչ հպել և ոչ մերձենալ յառաքինութիւն կամի , առ ոչն կարել վասն առանձնաւոր և յատուկ բնութեան :

Օ քննէ է , ի՞նչ ասաց Բեթսեբ . որքա՞ն արդարեւ անգիտութեամբ և արդար իրոպոյն :

Կ Դ . Ո՞չ գիտեմ , եթէ անգիտութի միաբանէ՞ ընդ արդարութեան . բայց սակայն որ ասեն , եթէ ոչ է՝ ի յոյժ մաքրացն , մինչ զի հաստատել և ճշգրտել և ստուգել կարել զիմացութեան , և բաժանել զայն՝ որ ոչն է ընտանի : Վիճակի ասացից , ովք քաջ , քանզի ոչ որպէս կամաւորն մեղանչել է անիրաւ , այսպէս ակամայն ըստ անգիտութեան՝ անդէն վաղվաղակի արդար . այլ ինձ թուի , թէ միջասահման է երկոցունց՝ արդարոյն և անիրաւի . որ յոմանց կոչեցեալ է անզանազան . քանզի մեղանք ոչինչ են գործ արդարութեան . իսկ սա և յաղագս նորա ասէ . ասելով , ճշտար սրբիւ և արդարութեան ֆեռտ արարի զայս . յորոց մինն է ճշմարիտ , և միւսն սուտ . զի ճշմարիտ է մաքուրն արտիւ . և սուտ՝ արդարութեան ձեռք . քանզի ոչ է ըստ քեզ անիրաւութեամբ այն՝ որ ի՞նչ ձեռն գործոցն է , ասացից նմա :

Օ քննէ է , ի՞նչ ասաց նմա Թոմ . ընդ բանն . և ես գիտացի , զի ճշտար սրբիւ արարի զայս . և խնայեցի ես ի՞նչ քեզ՝ մի մեղանչել յիս . յաղագս այսորի՞նչ ոչ թողի զքեզ մեղանչալ ի՞նչ նա :

Կ Ե . Մենեքեան որ կան ի բանիս , անձային արդարեւ են բանք և պատուի բանք : Իսկ մաքուրն լինել մտք այնոցիկ՝ որ անգիտաբար և ակամայ , և ոչ

possit verti, mens huiusmodi proponit mentem (sc. sententiam), verum abhorret a modo loquendi: neque rite potest *ἄλλο* secundo loco positum transferri in sequentem periocham per se satis completam .

dicendum, quod insipientis anima non tangere, neque propinquare virtutem vult, eoquod non valeat ob peculiarem suum morem .

Quid est, Et dixit Abimelech: Domine gentem ignorantem et justam perdes?

LXIV. *N*escio, an ignorantia concordat cum iustitia? Sunt tamen qui dicunt¹, non esse ex serie nimis mundorum, ita ut queat stabilire et certificare sententiam, atque seponere id quod genuinum non est. Dicam itaque, o genrose, non sicut voluntarium peccatum iniquum est, sic involuntarium secundum ignorantiam illico justum: sed ut mihi videtur, medium tenet locum inter utrumque, justum et iniquum, a quibusdam indifferens vocatum. Quoniam peccatum nullatenus est opus iustitiae; at hic et de illo id asserit, dicens: *in munditia cordis, et iustitia manuum feci hoc*. Quorum unum verum est, alterum falsum: verum enim est munditia cordis, et falsum iustitia manuum id fecisse. Namque, ei dixerim, utrum non est satis tibi ad iniquitatem illud, quod per opera agitur?

Quid est, Dixit autem ei Deus per somnum: et ego cognovi, quoniam in corde puro fecisti hoc, et peperi tibi, ut non peccares in me; propter hoc non permisi tibi tangere eam?

LXV. *O*mnia in his dictis contenta, divina profecto verba sunt, et praecepta. *Mundus*² ergo dicitur talis, qui ignoranter et involuntarie, non vero vo-

¹ Si pro *ասեն*, legas, *ասէն*, vertendum. *Illud tamen quod dicit*, etc. unde mutatur sequentium connexus .

² *Mundus*, sive *purus*, *καθαρὸς*, hic accipitur videtur ut *simplex*, *sincerus* .

կամաւոր բարուցն մեղուցելոց. և խնայն առնել այսպիսեացն, որ եցոյցդ դժուարեւն. և անզանազանաբար ունել պնդցիկ, որ ակամայն անիրաւեցին: և երբորդ՝ զայնուիկ որ անօրինէն յաճութեանն իրս, ոչ միայն ՚ի նոսա, այլ և յաճութիւն մեղանլել. որում խնամ և վերակացութիւն յանձն է, որում աւմնայն շնորհ. զառաջին յարձակմունանս ոգւոյն ընդ կրուկն դարձուցանէ ըմպահեցուցեալ նախախնամութեամբ, զի մի գահազէժ լիցի ՚ի սրտմտութիւն բարկութեանցն և անօրէնութեանցն անկանել:

Օրին է, իշխման ՚ի բաց Գառ զլինդ մարտին, զի մարգարէ է, և արասցէ աղօթս վասն Գառայի ի Բաց, Գիտացեալ զի մարտիս Գառ և ամենայն որ ինչ Գառ է:

42. Ուրիշ ունի աղերս ապարանութեան հակառակ անցից հատուցումն կրել մատնելն ամուսնութեանց, և յառուկ և առանձինն մարգարէութեան. գիտացեալ զի առանց հպելոյ և մերձենալոյ նմա կայցէ մնացէ, և մարգարէ պահեցի կիւնն, զհեղու և զգողորէ և զանդ և զդ Եպ անուն գաւառականաց՝ ոչ յապաղեաց կոչել քոր, այլ ոչ կիւնն: Եւ ամենաբարիորդ ունի և դէմք՝ բարբառումն հրամանացն ալ, ՚ի բաց Գառ զլինդ, այլ զքորդ կամ զսառա. որ է զքորդ այնում, իբր թէ զլինդ ՚ի բաց Գառ ամբողջ պահել զմարմին դուրս, նուիրեալ և սուրբ և առանց զերծանելոյ և մեղկանալոյ, և ՚ի կուսութեանն ՚ի միաբանութիւն եկելոյ ամուսնին, մարգարէ և առանց պղծելոյ ՚ի բաց

luntario more peccat. Parcendum autem esse illis, quos monstravit aegre ferendos; et indifferenter habendi, qui involuntarie iniustitiam egerunt. Atque demum, illos qui inique se gerunt in rebus divinis, non in eas tantum, sed in Divinitatem ipsam peccare; cui proprium est omnis cura ac praesidentia¹; cujus est omnis gratia; quae primos animi impetus rebellantes retrovertit per providentiam, ne praeceps ruat cadatque in furorem irae iniquis comparatae.

Quid est, Nunc autem redde uxorem homini, quia propheta est, et orabit pro te: sin autem non reddis, scito, quia morieris tu, et omnia quae tua sunt?

lxvi. Littera praesefert apologiam juridicam contra eventus, ita ut satisfactio reddatur legi² matrimonii, maxime vero speciali prophetiae viri, qui non scens, quod intacta remansura erat, et illibata conservanda sibi uxor sua, non dubitavit nomen dare ei tenerum ac placidum conveniens apprimis incolis terrae, sororem scilicet, non vero uxorem. Optime ergo habet et modum³ cautionis mandati divini: Redde uxorem, non sororem, vel Sarram: ac si dicere, Redde uxorem, integro servato corpore, sacram ac sacram, sine fraude vel pudicitate, a virginitate conjunctam viro suo; redde ergo mundam et intemeratam. Quod si non ut uxorem viro reddas, exaltetur augeaturque super

¹ Ambr. de Abr. 1. 7. n. 59. «Cognoscimus nos velut praesulem custodemque conjugii esse Deum, qui non patitur alienum thorum polui: et si qui fecerit, peccare eum in Deum, necius legem violet, gratiam solvat».

² Verba sunt, proditori matrimonii: quod si ad Abraham referatur, indicat eum per vim sibi

factam vel invitum prodidisse alienigenis uxorem suam; si vero ad Abimelech, demonstrat vim ab illo factam, qui tulit Sarram, nolente Abrahamo: sequentia quoque praefert ambiguitatem sensus.

³ Ita Cod. D. optime. ubi in A. C. dees non.

տաւեալ. ապա թէ՛ իբր զկին 'ի բայ տացես, բարձրացի և աճեսցի (կամ աճեսցի) 'ի վերայ քո ատենն դատաւ տանի, և 'ի վերայ ամենայն տան քո մահուամբ: Եւ առ 'ի միտս, որք զիմաստութիւն և զարդարութիւն, և առ հասարակ միանգամայն զառաքինութի խոստովանեն, թէ իբր կին միայն ընդ առաքինւոյն կենակից լինին, կարեն քեալ զոգւոյն զանմահական զկեանս: Եւ որք միանգամ զնա ձգեն և պատառեն, յամթ առնել կամեցեալք, զնա ոչ կարեն յամթ առնել, և ոչ պատառել. բայց զինքեանս յինքնասիրութենէ և յիմար յարձակմանէ ապշեալք և պակասեալք միանգամայն յաղաքս ամենայն առաքինութեան՝ սպանանեն: Եւ քանզի թէ ոչ յառաջագոյն ասէ հաշտեցար (կամ հեշտացար), և քաղցր թուեցաւ քեզ տեսանել յափշտակել յիմար յարձակմամբք և ախտիւ, այլ գոնէ փոխեցիր, և մի զայլոցն հատաներ 'ի քեզ. զի օտար է անզգամաց առաքինութիւն, եթէ զնոսա իբրեւ ըզկին, այլ ոչ իբրեւ զքոյր ունել արժանի առնիցէ. քանզի ամենայն իրօք ազգակից կարէ գոլ յառաջատեւոցն իբր եղբայր. բայց միայն կատարելոյն կին իբր կին:

Ինչէր հարցեալ աբիմելեչեայ, զինչ գիտեր՝ զի արարեր զայս, եւ որ պատահեա՞նք, զի էարծեցի ոչ գոլ զիմ 'ի գիշարմ, այլ ործեալ ստրակեցայց:

ԿԵ. Այլ զամենայն ինչ ճշմարիտ առնելի է ամենեցուն. վասն որոյ և այժմ իմաստունն զբոլոր մատակարարէ զիրս փոփոխմամբ և այլափոխութեամբ անուանցն. քանզի գիտէր յաղաքս կնոջն, եթէ ոչ ապականեսցի. զայս ոչ խոստո-

sententia iudicii, et super omnem domum tuam per mortem. Ad mentem vero, qui sapientiam, justitiam, et in genere simul virtutem¹ profitentur, quasi vero uxor sola cum generoso solo (viro) conversaretur, possunt vivere immortalem animae vitam. Quicumque vero illam distrahunt discerpuntque, pudore eam volentes afficere, ipsam nequeunt pudore afficere aut discerpere, sed semetipsos amore proprio, vesanoque impetu delirantes, et omni omnino virtute deficientes interficiunt. Quod si non prius, inquit, placatus es², et placuit tibi raptum videri insano impetu ac animi motu, saltem posthac mutare (in meliora), et noli rem alienam tibi deciendo trahere; aliena namque est insipientibus virtus, si eam tamquam uxorem, non vero sicut sororem habere dignetur. Vere enim cognata potest esse proficienti velut fratri, soli vero perfecto uxor tamquam conjux.

Quare, interroganti Abimelech, quid vidisti, quia fecisti hoc, respondit, nam veritus sum, quod non sit Deus³ in loco hoc, sed fraudatus peream?

LXVII. Non omnem veritatem convenit dicere apud omnes: quamobrem et Sapiens nunc totam rem disponit exponitque alio modo velut nominum mutatione. Sciebat enim uxorem haud corrumpendam esse; id tamen non fa-

¹ Sic Ms. A. ubi C. D. զամենայն արդարութիւն և զառաքինութիւն. omnem justitiam et virtutem.

² Ita Mss. A. C. sed fortasse melius habet

D. si prius delectatus, inquit, fuisti.

³ Gen. xx. 11. Gr. et Arm. Զօօցիսւս, ասծ. պաշտութիւն. Dei cultus. (sicut et Philo in sequentibus.)

վանէ, իայց որինչ միանգամ վայել էր հարցողացն լսել, զի խնդացեալք ընդ այն, որ Թուեցաւն նա զգաւառին կաման ցուցանել՝ զանձաշտութեան և զառօտարս ամենայն պատկառանաց, հոգ տարցեն և միւսանգամ անձաշտութեան՝ միանգամայն և օտարասիրութեան (կամ օտարսիրութեան):

Օրին է, իսկ ասորի ճշմարիտ բոլոր է՝ ի հօրէ, այլ ոչ ի մօրէ. և եղև ինչ ինչ.

tetur, sed potius quod decebat interrogantes audire: ut gaudentes de illo, quod ipse putatus est probare terrae illius bonam voluntatem circa cultum divinum, verecundiamque erga peregrinos, his studeant magis ac magis, pietati nimirum, et humanitati.

Quid est, Etenim vere soror mea est de patre, sed non ex matre; facta est autem mihi uxor?

ԿԸ. Առաջ քաջ յայտնի է. իսկ առ ի միտս՝ բնականադոյն իմն ասէ. քանզի ածեալ մոլծանէ զառաքինութիւն, որ է ճշմարտութեամբ անմայր, և էզ ազգի էութեան մասն ոչ ունի, ի միայնոյ սերմանեալ ի հօրէն բոլորեցունց, ոչ կարօտեալ նիւթոյ ի ծնունդ լինելութեան իւրոյ: իսկ առաքինութիւն առաքինոյն՝ և՛ քեռ և՛ կնոջ իրաւունս ունի. քեռ՝ զի հայր մի է երկուցունց, որ զբոլորսն ծնաւ. և կնոջ, զի ամենայն ինչ որինչ միանգամ ըստ Եօր դութեան լինի, կին ասի, ի՞նչ՝ կնոջ և կից է արդարն՝ արդարութեան, և ամենայն՝ ախմարութեան, և արին՝ արդարութեան, և ողջամիտն՝ ողջամտութեան, և բարեպաշտն՝ բարեպաշտութեան, և միանգամայն իմաստունն՝ իմաստութեան:

LXVIII. Littera satis evidens est: ad mentem vero nimis naturale quoddam dicit, inducens videlicet virtutem, quae est veraciter matre carens, et foeminei generis partem nullam habet, a solo seminata universorum patre, minime indigens materiae ad generationem suam. Virtus autem honesti tam sororis, quam uxoris habet praerogativam. Sororis, quia pater unus est unius alteriusque, qui omnia generavit; et uxoris, quia omne quod fit secundum conjunctionem, uxor dicitur. Itaque vitae consors justus justitiae, et stolidus stoliditatis, fortis fortitudinis, et sanus mente mentis sanitatis, et pius pietatis, et simpliciter sapiens sapientiae.

Ինքէր ցատաւ ասէ աբիմելեք. Մէն Եօրա կապարս արծաթեայ եղբօր բաւ. այն Եօրեցի ինչ ի պատէս դիմաց բոց, և ամենայն էանանց՝ որ ընդ ինչ է. և զամենայն ինչ ճշմարիտ խօսեալ:

Cur Sarrae dixit Abimelech: Ecce dedisti mi mille argenteos fratri tuo; hoc erit tibi in honorem faciei tuae, et omnium mulierum, quae tecum sunt: et omnia vere loquere?

ԿԹ. Մարտանի է ընդունելութեան, որ կարգեաց պատիժ պատուհասից ի վերայ ակամայ յանցանաց և ի վերայ իւր, առ ի միւսարութիւն սփոփանաց

LXIX. Dignus est acceptatione, qui poenam poenitentiae sibi quoque constituit ob delictum involuntarium, pro consolatione (Sarrae) honoreque vultus.

1 Պատիւ proprie honor est, sed potest intelligi etiam volumen, quod potius 2-րդ dicitur

apud Arm. quasi umbra. Gr. autem τιμή, aequae est honor, ac pretium.

և պատիւ դիմաց : Ռայց զամենայն ինչ
ճշմարիտ խօսեալ, անիմաստասիրի և ազի-
տի պատուէր է . քանզի եթէ մարդկանն
կեանք յաջողին՝ ոչինչ սուտն ընդունե-
լով, դէպ էր ՚ի վերայ ամենայնի և առ-
ամենայն որ ճշմարիտ խօսել . այլ վասն
զի կեղծիք չարութեան իբր ՚ի թէա-
տրոնի շահեալ ունի, և հպարտութիւն
պատրուակեալ հանդերձ ճարտարու-
թեամբ (կամ ճշմարտութեամբ), ար-
ուեստի պէտք են իմաստնոյն բազմօրի-
նակի, ըստ որում օգուտ արասցէ . նմա-
նութիւն բերելով հեգնողաց, որք այլ
իմն ասեն, և այլս գործեն . որպէս զի
ապրեցուցեն՝ զորս կարեն : Եւրդ՝ ամե-
նեցուն ոչ է արժան լինել . քանզի խոր-
հրդակցին չարութեան՝ զամենայն ինչ
սուտ ասել յօգուտ լսողացն, և առա-
քինութեան յատուկ առանձինն է փրկ-
կական բնութիւն :

Եւրդէր յաղթն խոյեալ աբրահամ, Թճ Բժըշ-
կեայ զաբիմեղէի և զինն և զնաժիշկան . և
ծնան . զի խախելով խախեայ Թճ զամենայն
արժանոք ՚ի ասն աբիմեղէիայ յաղգս քնն
աբրահամ :

Է . Պայրն յորժամ բարի ինչ ումեք
առնել կամեսցի, առանձինն շնորհս ի-
մաստնոյն համարի զայն . որպէս այժմ
դէպ եղև . քանզի թուի յաղագս աղօ-
թիցն իմաստնոյն մատուցանել, անյի-
շատակութի ահամայ յանցանաց տանն
մատուցանելով, զոր թէ և ոչ ուրուք
յաղթս կացեալ : Ռայց սակայն ուսու-
ցանէ ուսումն գեղեցիկ զգատաւորս, և
որք դատեալն լինին . զի նոքա մի յա-
ռաջագոյն պակուսցեն և մի յառաջես .

1 Talis ambiguitas, vel sophisma Philonis, sinistro sensu praevalens apud non paucos in posteris, male persuasit illos licere non tantum verum occultare, sed etiam falsum dicere aliquo modo: quod est contra legem naturalem ac scriptam.

Illud tamen, *omnia vere loquere*, abhorrentis a philosophia, et ignorantis mandatum est. Nam si hominum vita optime se haberet nulla accepta falsitate ¹, congruum foret de omnibus apud omnes verum loqui: sed quia fictio malignitatis velut in theatro acquisitam habet et superbiam velatam una cum artificio ², artis est opus sapienti multiplicis, ut prosit, similitudinem praeferens ironia utentium, qui aliud dicunt, et aliud agunt, ut salvent quos possunt. Porro non licet in omnibus ita fieri; quoniam consultoris malitiae est omnia falso dicere ad aucupandos auditores: virtuti vero proprium est salutaris natura.

Quare, orante Abraham, sanavit Deus Abimelech, et uxorem ejus, et ancillas ejus, et pepererunt. Quia concludens concluderat Deus omnem vulvam in domo Abimelech propter Sarram uxorem Abrahæ?

LXX. Pater (universorum) quum aliquid boni cuiquam facere velit, id peculiarem ³ gratiam Sapienti factam existimat; sicut et nunc contigit. Quoniam videtur propter orationem Sapientis praestitisse oblivionem peccato involuntario domus illius, quamvis nemo oraverat ⁴. Caeterum doctrinam tradit pulcherrimam pro iudiciis, et iudicandis. Pro iudiciis, ne praeveniant terrefacere et ante tempus punire delinquent-

2 Sic A. ubi C. D. ճշմարտութեամբ . veritate .

3 Vel sic, velit peculiariter, id gratiam etc.

4 Vel, quod facturus erat, si etiam nemo orasset .

Բնականագոյն իմն է, քանզի վայել է առաքինոյն անջատել և մեկուսի բնականէ՝ որ բնութեամբ մեռեալ մարմինն է՝ յինքենէ. և սուգ առնուլ իմաստութեանն, որպէս թէ թուիցի՝ և գործով զնա ըստ առաքինութեան անջատման. Վննզի սուգ յանապականն ոչ լինի. և իմաստութիւն անապական է, և ամենայն առաքինութիւն. իսկ այնմ՝ որ կարէն ունել, և պակասեալ է և նուազեալ, դժուարել հարկ է. Վայց բարիոք է՝ զգուշաբար, ոչ կոծ, և ոչ սուգ՝ ի կիր առեալ զառաքինին մոծանէ. այլ միայն առ այս ինչ անդր եկեալ. Վննզի յանկարծօրէնք ոչ ըստ կամաց բախեալք ընդդէմ՝ զսակաւամիտն զըսպելով և ամփոփելով ի վայր արկանել, իսկ զհաստատեալն ամենայն ուստեք՝ խոնարհեցուցանեն զնա միայն յարձակմունս գործեալ. ոչ զայնս որ ի կատարածն ածեալ մատուցանէ, իբր ի կառավարէ ի խորհրդոցն առաւել քաջապէս ընկրկեալք՝ ընդ կրուկն դարձան. իսկ արդ՝ ոչ արժան է զամենայն այր քաջալաւութեան ցանկացեալ յաղութեալ, յորժամ յակամայցն ինչ ի վերայ հասանիցէ, զի մի յափշտակեալ բոլոր ինքն առ այն շարժեալ ձգեսցի. այլ մինչև զսակաւ ինչ զհետ երթալ յարձակմանցն, յառաջ քան ի կատարած գալ՝ անդրէն դառնալ. ( ) րէնքս այս սուրբ և նուիրեալ գրեցան՝ առ ի խրատ մտադրութեան մեղանացն այնոցիկ, որք հանդերձեալ են մեղանչել. զի յորժամ յայնցանէ, որ արտաքոյ ինչ է՝ շարժեսցին. իբր թէ յօտար ստացուածոց կամ ի բաժանմանց կանանց, կամ գողութիւնս կամ յափշտակութիւն, կամ շնութիւնս, կամ ի համանմանիցն ինչ չարեաց, մի գործիցեն, այլ բաւական (կամ արժանի) համարեալ զեղեալ յարձակմունսն, անդրէն շարժեսցեն, և կայցեն ի վերայ անշարժ և հաստատուն մտաց :

deceat hominem virtute ornatum sejungi ac procul habitare a corpore natura mortuo; lugere autem sapientiam, ac si videatur et opere ipsam sejunctam a virtute. Alioquin luctus non habet locum in incorruptis: atqui tam sapientia, quam virtus omnis incorruptibilis est; in illis vero, quæ haberi possunt, et deficiunt tamen, necesse est aegre ferri. Verum optime diligentia habenda in hoc, quod nec planctum, neque luctum usurpasse Sapientem inducit, sed solum modo venisse illuc propter haec. Quoniam res ex improvise occurrentes, praeterque voluntatem impingentes, hominem pusillae mentis coarctant, et praecipitant: constantem vero undique, humiliant tantum impetu facto, haud tamen tali, quæ usque in finem perducant, sed a rectore consilii fortissime repulsæ, retroverti coguntur. Itaque non licet homini verae probitatis studioso devotis precibus¹, quum praeter voluntatem aliquid supervenerit, totum se raptum motumque ad illud ferri permittere, sed paulisper tantum sequutus tales impetus, retrocedere priusquam ad finem pervenerit. Lex ista sacra sanctaque scripta sunt pro praecautione peccatorum, quæ quique patraturi sint: ut quando ab iis, quæ extra sunt, moveri se sentiant, sicut ab alienis possessionibus, vel a divisione mulieris, caveant ne perpetrent furtum, vel raptum, vel adulterium, sive quidquam malorum id genus, sed satis rati impetum factum, retro se moveant, et perstabunt super immobilem firmamque mentem.

¹ Si interrogatio adsit, potest sic verti: Nonne liceat homini probo optare (vel orare) ...

Ինչի՞նչ ասէ, Պատարար և Կրօնի Եկեղեցի
Ընդ Յեւ:

Cur dicit, Advena, et peregrinus ego sum vobiscum?

ՀԴ. Եւ ինչ պատգամաբար բնա-
կէ, և նշեւէ է ամենայն հոգի իմաս-
տուն ի մահանացու մարմինս, բնա-
կութիւն ունելով և գաւառ զմաքրա-
գոյն էութիւնն՝ զերկին, յորմէ առ այս
զգաղութն արար բնութիւնս՝ հարկա-
ւոր օրինօք. կամ վասն այն՝ որ ըստ եր-
կրիս են խնամոյ այցելութեան դարմա-
նոյ, զի և սքա մի իմաստութեան ան-
բաժք իցեն՝ առ ի կցորդութիւն լաւ
կենացն. կամ վասն եղելուն ազգակից
լինել, և ոչ յար և իսպառ բարեբա-
տիկ լինել. վասն որոյ և կնքելով ըզ-
խորհուրդս կամացն՝ ասէ ի վայրապար
պատարար և Կրօնի զնա, այլ յաւելու-
ղենք յեւն. Վասնզի արդարեւ որ իմաս-
տութեան ցանկացօք է, ոչինչ յընդու-
նայնիցն և ի սնտեաց, զի թէպէտ և
բնաւորակից ընդ նմա է, և կամ բնա-
կէ և շրջի, հեռի ուրեմն ի բաց անջա-
տեալ է խորհրդովքն. վասն որոյ ոչ
նաւակից լինել և ճանապարհորդ և ոչ
քաղաքակից լինել և ոչ կենակից և ոչ
նել, և ոչ նախանձակից ասի իսկապէս
և տիրաբար իմաստունն ընդ անգլ-
մին, վասն այնք՝ զի իշխանական առ-
նորդականն ոչ միաբանեալ խառնի յեւ-
րաքանչիւր տարուք միտքն:

Ո՞րքէն է, Տէր, ինչ ծառայութիւն գեղեցի-
կնի, և թաղեցից զիտեալ յառաջ իմե:

ՀԵ. Առադ յայտնի է և ծանօթ.
Իսկ զառ ի միտմն այլաբանելով ցուց-
յուք. և է սա այսպիսի. Որչափ և

LXXIV. Nonne peregrinationis modo
degit sicut advena omnis anima sapiens
in mortali hoc corpore, pro habitatione
habens ac patria purissimam illam es-
sentiam caeli? unde ad hanc regionem
transmigrationem fecit natura nostra
per legem necessariam; sive ut visitet
terrena et procuret diligenter, ne ista
quoque privata sint a sapientia pro par-
ticipatione melioris vitae; sive ut noscat
se cognatum creaturis (corporeis) esse,
et non posse perpetuo ac penitus felix
existere. Quamobrem concludens con-
siliu voluntatis, ait illum non simplici-
ter advenam et peregrinum, sed adjicit
illud, vobiscum. Nam profecto studio-
sus sapientiae cum nullo ex vanis ac va-
cuis rebus, quamvis ex natura cognatus
sit illis, cohabitatur vel conversatur, sed
longius ab illis est sejuunctus consilio;
ita ut non navigationis socius, nec co-
mes in via, nec concivis, nec vitae con-
sors, neque coemulator dicitur proprie
sapiens cum insipiente, eoquod princi-
palis dux non concordat vel convenit in
mente unius alteriusque.

*Quid est, Date mihi possessionem sepulchri,
et sepeliam mortuum meum ante me?*

LXXV. Littera manifesta est ac nota
quod autem ad mentem pertinet, allego-
rice indicemus; hujusmodi ergo est —

ut raptus totus feratur, sed etc. ? Sic Gloss.
rem exprimit. Զի պատգամս որ իմաստունն
յազօթա կայ. զի քի ահամայ քործութիւնք
խառնեն ի վերայ ॥ Nonne convenit, ut sa-
piens oret, ne praeter voluntatem tentationes
superveniant? «.

1 Cave, ne Platoniorum, vel Origenistarum
errorem de anima caelitus depulsa in carcerem
caruis in Philone stabilitum credas, cujus symbo-
lica dictio multos in se anfractus continet, ma-
xime deplorabilem casum Adam de felici statu pa-
radisi terrestria.

Թուի, ի՞նչ գերեզման ինդրէ իմաստունն, քանզի գերեզման մարմին է ոգւոյ, յորում Թաղեալ է իբրեւ 'ի գերեզմանի, այլ՝ Ժառանգութիւն գերեզմանի. այսինքն է, իշխանութիւն և տէրութիւն 'ի վեբայ նորա. քանզի եղեալ ասէ ձոր, և առեալ իշխանութիւն, այլ ոչ ընդ իշխանութեամբ անկեալ, ոչ ևս որպէս յառաջագոյն նոցայն՝ իբր Թէ Թաղեցայց առաւել՝ քան Թէ Թաղեցից հեռի յինէն:

Ինչէր ասէն յիս, Թագաւոր յոյ ես 'ի մեզ:

Հ. Երբ ասաւ իսկ զայն կամի ազդել, զի այն որ մաքուր և ինքնազաւորի նախանձաւոր է իմաստութեան, աւմենեքին՝ և ի՞նչ միայն իմաստուն քանաւորք՝ արմացեալ են և պատուեն. ոչ միայն իբրեւ զիշխան, այլ իբրեւ զիշխանաց և ձեռնային իշխան, և Թագաւոր Թագաւորաց, քաջ և առաքինի. որ ոչ 'ի մարդկանէ, այլ յայ ձեռնադրեալ: Եւ երկրորդ՝ օրէնս զնէ բնաւորակ նագոյն. զոր ոմանք յայնցանէ որ միանգամ իմաստասիրականքն եղեն՝ վտարեցին. և օրէնքն են, զի յանդգամացն Թագաւոր ոչ ոք, Թէպէտ զամենայն երկրի և զծովու զօրութիւն առցէ. բայց միայն իմաստունն և ձեռնասէրն. և եթէ կազմածոցն և պատրաստութեցն մասն իցէ, 'ի ձեռն որոց բազումք զօրանան բռնութեամբ զօրութեամբ: Եւ քանզի որպէս նաւաստականին, կամ բժշկականին, կամ երաժշտականին անփորձի՝ տարացոյց իրք են, քեղիք, և գեղոց և սպեղանեաց խառնուածք, և փողք, և քնարք. վասն զի ոչինչ յայնցանէ 'ի կիր առնուլ կարէ՝ առ որ բնաւորեցան. բայց նաւաստոյն և բժշկի և երաժշտականի ասասցի յարմարել և պատկանել: (Իրաւի այսպէս. վասն

Quantum videtur, non sepulchrum quaerit Sapiens; sepulchrum enim corpus est animae, quae in eo sepulta est velut in sepulchro; sed possessionem sepulchri; principatum videlicet dominiumque super illud. Namque dominus, ait, deinceps factus inveniar, et accipiens principatum, non vero subjectus principatui, non amplius, sicut illis ante contingebat, dixerim, quasi vero sepeliar, sed potius sepeliar procul a me.

Cur dixere ad eum: Rex a Deo es in nobis?

LXXVI. In primis illud vult designare, quod ille qui purae, non vero dolosae aemulator est sapientiae, apud omnes, non solum apud sapientes rationales, mirabilis est atque honorabilis; non tantum sicut princeps, verum etiam tamquam princeps principum, isque divinus, et rex regum, optimus et generosus; qui non ab hominibus, sed a Deo ordinatus est. Secundo vero legem statuit nimis naturalem, quam nonnulli sophistarum extruserunt. Lex autem est, ut ex insipientibus nullus sit rex; quamvis terrae et maris totam vim subjugarit, sed solus sapiens, et Dei amans; praeter partes apparatus arinorumque, quibus multi proficiunt per vim violentam. Etenim sicut nauticae, vel medicinae, vel musicae si quis imperitus sit, pro argumento sunt ei clavus, et medicaminum commixtura, et tibia, et lyra; nullum enim istorum usurpare potest ad usum destinatum: at navarcho, et medico, ac musico dicatur omnino convenire. Ita profecto; siquidem ars est quaedam regium hoc munus, et artifex homo virtute praeditus. Nam qui imperitus est et nescius rerum homines ju-

Dehinc usque ad medietatem n. cxxx. deficit Cod. A. cujus locum supplebit nobis interea Cod. B. una cum C. D.

զի արուեստ իմն է Թագաւորականն, և արուեստից առաքինին. քանզի այն որ անդէտն է և անտեղեակ պիտոյից մարդկան, տգէտ համարելի է, և գեղջուկ. բայց Թագաւոր՝ միայն զհմուտն և զտեղեակն, իւրաց երրորդ՝ սակայն և զայն առ այսու պատմէ, զի այդ դատաստանքն առաւել են քան զմարդկայինս. քանզի մարդիկ յապականելի նիւթս՝ զայն, որ առ նա առաւելու թիւն մեծութեան է, իշխան և արքայ իւրեանց կարծեն. իսկ անձ՝ առ որում յայնցանէ որ յանձնիցս և յանբանիցս նիւթեղէն՝ ոչինչ են պատուական, յորժամ տեսցէ զհոգի մեծապէս մաքրեալ, և զմիտս ազատս և անձառայելիս, բոլոր բոլորովին հնչէ ի մաստուծութիւն. իսկ զայն ինչ որ իմաստութեան է, իշխանաց և Թագաւորաց գրէ մեծամեծաց, իսկ չորրորդն անկեալ լինի ըստ կարգի ընդելուզման հարկաւորապէս, զայն՝ որ առ ի հաստատութիւնս է՝ երթայ. քանզի անհաստատութիւնքն՝ յեղեղով ի վեր և ի վայր ըստ բարուց և պատահարաց և բաւականից. և հաստատունք են այլքն՝ յիշարմէ յանապատականութենէ նոցա մաստուծութեան և օրինաւորսն:

Ինչի՞ պատիւն, ինչի՞ շնորհ զի Թագաւորականն և արքայականն զի արքայականն:

Հի. Առաւել զիւրանշան է. յաղատագրապատուոյն՝ որ առ նայն է, խոստովանեցին տալ զընտիր գերեզմանն. իսկ առ ի միտս, ի վատթարին կեանքն՝ մարմին ցանկութեամբ և հեշտութեամբ, և ամենեքումք որովք խնդայր՝ շնչացեալ. իսկ յառաքինոջն մեռան, զայն որ սակաւապիտութեանն է և ժուժկալ կրօնաւորութեանն՝ կրեալ սով. մինչ զի՝ ոչ վայրապար է ասեւ, զի ի մասնոյն ոգի՝ զօրէն պղնձի պատկերի անշունչ ծանրացեալ մարմին ունելով, 1 Vel, sicut sapientiam celebrat.

vantium, rudis atque rusticus est censendus, rex autem dicendus solus peritus gnarusque. Verum tamen tertio illud quoque enarrat, quod Dei iudicia superant humana; homines enim in materia corruptibili eum, qui possidet abundantiam opum, principem dominumque sibi arbitrantur: Deus vero, apud quem nihil eorum quae inanimatae brutaeque materiae sunt, pretium habent, quum viderit animum optime purgatum, una cum mente libera vix servili, omnino eum sapientia adornat¹, et deditum sapientiae adscribit in seriem principum regumque maximorum. Quartum vero connectit juxta ordinem insertionis necessario id quod respicit ad constantiam: siquidem inconstantes sunt et caducae hominum ordinationes², perturbatae perversaeque secundum mores, eventus, et fortunas: verum ordinationes Dei firmissimae sunt ex propria incorruptibilitate exhibentes illis legitimam constantiam.

Quare dicunt, In electis monumentis stris sepeli mortuum tuum?

xxv. Littera facilis est captu; honorem, quo eum prosequerantur, sunt concedere ei electum sepulchrum. Ad mentem vero, in homine pravo vivit corpus per cupiditates et voluptates cum cunctis rebus, quibus delectatur, sicut animatum; at in virtute praedit mortuum est, praefrens in se famem mediocritatis, et temperatae continentiae; ita ut haud immerito dicatur, quod sapientis anima velut ahenacam imaginem, inanimatum ac grave corpus habet.

² Vel dispositiones, vel argumenta.

միշտ մեռելազգեստ է : Լ'որդ՝ տեղի տուր ասեն , որք ընդդէմն են օրինակք , գինամ դարմանոյն մեզ զնորա և ըզհոգ . քանզի ընտրու թիւնս առցէ ամենայն ինչ և յիշատակի արժանի՝ ի ձեռն կերակրոյն և ըմպելոյն և զգեստի , և այլոցն որ ինչ միանգամ առ բազմապատիկ և առ բարեկեցիկ և խրախճան կեանս երթայ : Իսկ նա դժուարեալ լի նի ընդ ասացեալն , և ժամանակին ի ներքոյ սպասեալ խնամագոյն դարմանէ , որոքելով զամենայն ի ձեռն երկրբ պազու թեանն . հաշտեցուցանելով և համբուրելով զայն , որչափ կարծել ձեռնընդել և ընտանի առ ի կոչումն . և ոչ յառաջագոյն ի բաց թողցէ՝ մինչև հերքեսցէ զիւր մեռեալն , ոչ տուեալ ի ձեռն զմարմինն . և զժառանգութիւն դերեզմանին առեալ , ոչ զգերեզմանն : Իայց արժան է և զայն զգուշանալ , քանզի այնք որ խօսին օրինակք՝ շիրիմ յիշատականոց կոչեն . իսկ իմաստունն ոչ շիրիմ յիշատականոց , այլ յիշատակի ժառանգութիւն , և կամ դերեզմաննի ստացուած : Լ'նդէր . վասն զի նոքա յիշելոյ արժանի համարին զմարմինն միայն , և զիւրաքանչիւրոք զմարմնոյ : Իսկ սա ոչ զայսոսիկ , այլ զտէրութիւնն (և) զստացումն նոցա , որպէս և յառաջագոյն ասացաւ :

Լ'նդէր ասէ , Իսկ ունիտ յոգնոջ քերամ լուղել զմեռեալն ի դիմաց իմոյ , լուարձաբէն , և խօսեցարձաբ յաղագս իմ ընդ եփրոնայ որդւոյ սահառայ . և որպէս ինչ զայն զէրքնալ՝ որ է նորա , որ է ի մասին ագարաբէի նորա , որչափ արժան է արժանոյ՝ որպէս ինչ զնա՝ և չեզ (այսինքն յանդիման չեք) ի ժառանգութիւնն շիրիմ :

ՀԸ . Գ իմաստունն նոցա ի վար արկեալ՝ յանդիմանեալ անցեալ երկրպա-

1 Մեռելազգեստ , accipio sicut մեռելակիր , դիակիր , secundum hellenismum , νεκροφόρος , vel θνητοφόρος .

bens, semper mortuum in se gerit¹. Porro exempla contraria opponuntur, dicentes, nobis cede et concede curam ejus (corporis, sive carnis) et procuracionem, ut electam omnino partem habeat, et memoriae dignum efficiatur per cibum et potum indumentumque, perque omnia, quae serviunt vitae delitiosae, laetae, et exquisitae. Ille vero (sapiens, vel anima sapientis) aegre fert dicta, et expectans temporis habet diligenter curam, leniens adversarios per adorationem, atque sibi concilians suaviter, quantum putabatur expedire ad alliciendum; ita ut non dimittat, nisi prius mortuum suum deponat; vix tradens corpus, sed possessionem sepulchri sumens, non ita sepulchrum. Caeterum aequum est et illud observare, quod qui loquuntur sicut exempla, sepulchrum monumenti titulo vocitant, sapiens autem non sepulchrum ut monumentum, sed monumenti haereditatem, sive possessionem sepulchri dicit. Quare? quoniam illi memoriae dignum existimant corpus tantum, et singulas res corporis: iste vero non haec, sed dominium sive possessionem eorum, ut et superius dictum est.

Quare dicit: Si habetis in anima vestra, ut sepeliā mortuum (meum) a facie mea, audite me; et loquimini pro me cum Ephron filio Sahar, ut det mihi speluncam duplicem, quae est ei, quae est in parte agri sui; argento, quantum valet, det mihi eam coram vobis² in possessionem monumenti?

LXXVIII. Sensus rerum usurpato, quem praecedenti adoratione jam intumuit

2 In Codd. Armm. pro coram vobis, scriptum erat, et vobis; Gr. habet, in vobis, in ὑμῖν.

գուժեամբն նոցա յառաջագոյն, և առ
նէ. որք ոչ բանիւ առ խաբէութիւն
վարիք, բայց առ ոգին և միտս՝ զայս
խոտորմանեցէք. զի մեռեալ մարմին
զգեցեալ եմք. և արժանի է զսա թա-
ղել. ոչ տալ թոյլ ատիցն 'ի վերայ
յառնել և արծարծել և զարգանալ,
և 'ի դիմաց 'ի բաց առնել. զի այնք որ
լստ խորհրդոցն լինին յարձակմունք՝
խափան լիցի. 'Արդ՝ խօսեցարմբ յոգ-
ւոր խորհրդարանի յաղագս իմ, և
ինձ երեւցելոյ. և փութացարմբ, զի
որինչ արժան է՝ գինս արծաթոյ, այս-
ինքն է արժանաւորութիւն բանի ունե-
լով, տացի ինձ՝ որպէս ասացին, ոչ շի-
րիմն յիշատականոցն, այլ յիշատակի
ամենակատարս ժառանգութիւն:

Օ քննէ է եփրոն, և ընդէր 'ի մէջ որդտոյ
սեպայ անցեալ նստէր:

auditoribus, dicit: Qui verba non ad
fallaciam usurpatis, sed ad animam et
mentem, id fatemini, quod corpore
mortuo induti sumus, et oportet istud
sepelire, non vero permittere cupidita-
tibus exsurgere, et recrescere ac vige-
re, sed a facie procul tenere, ut impe-
tus qui secundum cogitationes aguntur,
impediat. Loquamini itaque in consilio
animae pro me, et apparente mihi, et
festinate, ut quantum dignum est pre-
tium argenti, dignitatem videlicet ratio-
nis habens, dabitur mihi, ut dixi, non
sepulchrum ut monumentum, sed mo-
numenti (sive memoriae) absolutissima
possessio.

Quid est Ephron, et quare in medio filio-
rum Chet sedebat?

Էփրոն. Եփրոն իմացեալ էր, որ իմ
քեռացիքն՝ ափշութիւն: Եւ առաջէ 'ի
ձեռն հողոյն զմարմնական բնութիւն
իսկ 'ի ձեռն ափշութեանն՝ մոլութիւն
և անզգամութիւն. քանզի 'ի մէջ
զգամաց և մոլեաց զբուն զառաջին
խանական կարգ ունի մարմինն. առաջ
պաշտաման՝ ընկալեալ յայնցանէ, որք
ոյնն ընտանի և մոերիմ բարի մէջ
տեն, և մէջ գիւթան գիտել:

Օ քննէ է եփրոն այն:

lxxx. Ephron interpretatur terra
(sive pulvis), Chet autem, stupor. Atque
aenigmatically notat per terram corporeas
naturas, per stuporem vero insaniam et
insipientiam; quoniam inter insipientes
insanientesque proprium atque primum
ordinem principalem habet corpus, col-
tum officiosum recipiens ab illis, qui ni-
hil boni proprii atque intimi noverunt,
neque student adnoscere.

Quid est spelunca duplex?

2. Առաւելու բան ինչ ոչ պիտի պատ-
մութեան, քանզի ամենայն իրօք, թէ
երկու են գերեզմանք՝ այլք ընդ լե-
ւամբն. մին արտաքոյ, և միւսն՝ 'ի ներ-
քոյ. կամ երկու բակք, մի՝ որ փակի-
ցին, միւսն՝ որ փակեալն լինի. խակա-
'ի միտս կշռելի է այսպէս. մարդկային
մարմինս նմանութիւն ունի առ կրկնակ
այլն. քանզի այն որ արտաքոյ են՝ ան-
յագութեամբ ցանկայ, առաջնորդիւ և
իսկանիւ վարեցեալ անյագ պղծութիւն:

lxxx. Littera ipsa nullius eget expo-
sitionis, nam omnino duo sunt sepulchra,
in illa spelunca sub monte, unum extra
alterum intra; sive duae porticus, una
claudens, altera clausa. Ad mentem ve-
ro sic ponderandum: Humanum istud
corpus similitudinem praefert duplici
speluncae. Quia exteriora cupit avide
ducem ac principem sibi proponens in-
satiabilem immunditiam, circa vero in-
teriora secundum intellectum dispensa-

և դարձեալ այնոցիկ որ 'ի ներքս՝ ըստ մտացն մատակարարի վարեցեալ 'ի կրօնաւորութենէ համբերութեան : Վնաւ զի անգգամն զայս՝ որ 'ի ներքս կան՝ մատնէ յաղագս արտաբնոցն, զնշականն յաղագս զգալեաց . և զայն՝ որ ըստ համբերութեան կրօնաւորութեանն է, փոխանակ գէջ պղծութեանն : Իսկ առաքինին ցանկ և պարիսպ 'ի կիր առնու, և ծածկոյթ շնչականացն, և տեսից՝ երևելեօքս, և որք տեսանին : Վնաւ զի մինչ կայ առ չարին կրկնակ այրն, և մարմինն այսպիսի պիղծ և մատիգ է . իսկ յորժամ 'ի ներքս բնակիցէ, ոգի անձամբ փոխիցէ յինքն, կալեալ սրբութիւն և մաքրութիւն, և անբիծ կենաց ժառանգութիւն : Եւ ասն որոյ կարծեմ և զսուրբն զայն զխորանն՝ արարիչն և կազմիչն կրկին արար, որոշեալ վարագուրաւ զներքինս և զարտաքինս . զներքինս կոչելով սուրբ սրբոց, և զարտաքինս նորա՝ միայն սուրբ : Եւ յայս բոլորք բոլորովին հոգեկանք, և իմանալի տեսակք . իսկ կրկնակ այրն ունի կցորդութիւն մարմնոյ, թէպէտև կարի յոյժ ստացուածք լիցին անձամբ խորհրդոց :

Ինչէ՞ր աբրահամս միայն խորհելով զայն, եւրոն և զաբարհն եւ 'ի վերայ ասոյ :

28. Եւ ճառդ ասացէ որ, արմացեալ ընդ այրն, և ընդ իմաստութիւն՝ որով վարեցեալ տեսանէր, զչորհման կարծեաց եթէ պարտ է յոյժ անբաւառատանալ : Իսկ առ 'ի միտս նա կարծէ՝ թէ պարտ է զազարակն ընդ առաքինւոյն ընդհարկանել նշանակաւ, զի ունիցի մարմինն զառ 'ի հեշտութեանցն պէտսն և պատրաստութիւնս : Իսկ նա ոչ յուրաստ լինի յազատ բարուց . իբր զի լի էր . այլ յայտնապէս ասէ՝ թէ զամենայն գանձս ստացուածոցս տայց,

tur, conductum a continentia patientiae. Siquidem insipiens tradit interiora propter exteriora, animatam partem propter sensibilia, et quod est secundum patientiam continentiae, pro foeda immunditia. Verum sapiens septum murumque usurpat, et velamen opponit partibus animatis, et habentibus visum apparentium, atque cadentibus sub visu. Quoniam dum existit apud malum spelunca duplex, corpus quoque immundum est ac abominabile: quando vero interius habitet, animam Dei amantissimam in se vertit, obtenta sanctitate, puritate, et illibatae vitae possessione. Quapropter, ut reor, et sanctum illum tabernaculum Factor ejus et conditor duplicatum fecit, velo distinguens interiora exterioraque, interna vocando Sancta Sanctorum, externa vero tantum Sancta. Haec tamen totaliter spirituales, et intelligibiles species; duplex autem spelunca participationem habet corporis, etsi nimis propria possessio sit consilii Deum diligentis.

Cur, Abrahamo solam speluncam petenti, Ephron dat supra agrum quoque?

LXXXI. Ad litteram dixerit quisquam, quod miratus hominem, sapientiamque ejus, qua cernebat eum uti, gratiam arbitratus est oportere impense abundare. Ad mentem vero putat ille, quod oportet agrum cum virtute praedito conjungere¹ symbolice, ut habeat corpus necessaria voluptati servientia debito apparatu. Iste vero non negat ob liberalem morem, quippe qui plenus erat, sed manifeste dicit, quod omnes thesauros possessionum mearum dabo, et omnem

¹ Ad verbum, collidere, vel collidi: si vero legas ընդաբկանել, subjicere est.

և զամենայն որ միանգամ մարդկան են
պատկառ և իշխանութիւնք, և ոչ ՚ի միւ-
ջն ոչ ըմբռնեցայց ՚ի սուտանուն բա-
րեացն. այլ առ որս արժան է՝ վարե-
ցեալ, իւրաքանչիւր ումք ցուցից՝ որ
յամենեւին ՚ի նոսա հարկաւոր զօրու-
թիւն կայ:

Ի՞նչէր յառաջ թան զսարսառն զշիրին, այն
ասացեալ էինէր՝ եիէ էր ՚ի ներս ագարա-
նին. իսկ յետ սարսառն ագարանին՝ ՚ի ներս
յայրն:

28. Ինչպե՞ս արդե՞ս իմն ասէ. քան
զի միւսդեռ ոչ իշխեցեալ ունի զմար-
մինն միտքն, ընդ իշխանութեամբ ան-
կեալ է մարմինն՝ և պատասպարանեալ
արտաքնոցն, ՚ի գինւոյ և ՚ի խորտկաց
և ՚ի կերակրոց, և յայլոցն որք միան-
գամ իբր ՚ի վայրէ յամենաբեր երկրէ
՚ի վեր բուսեալ լինի: Իսկ յորժամ
այն որ ՚ի ծառայութիւն կայր վաղ մար-
մինն, այլ իշխեալ՝ և ոչ անկանել ընդ
իշխանութեամբ արտաքնոցն. այլ ան-
դէն ընդդէմ պարունակել զնա, և իւր
խել նոցա՝ ոչ մասն եղեալ նոցա:

Ի՞նչէր զիս յամեղիման մարիէի ասէ 401 շէ
բին. իսկ ընդէր ասէ, իէ սա է ինքնո՞ւն:

29. Ինչպե՞ս արդե՞ս իմն ասէ. քան
զուրիւն, և կամ ընկերակցութիւն
կանանց, զէնցուղիղ ասացեալ է. քան-
զի ահա օրինակ իմն առ այնպիսի, որոց
կրկնակ այրն, կարէ կցել և յարմա-
րել ընկերութիւն և սէր հաջազատ, և
մտերիմ առնել զմարմինն առ ոգին.
զմին իշխանին, և զմիւսն արբանեկին
հաւանեցելոյ. զոր ինչ միանգամ դը-
խոյն պատմիցէ. և նմանութիւն տացէ
զնորս իշխանութիւնն. ըստ որում զօ-
րել արտաքնոցն և իշխեալ զգալեացն:

apud homines vigentem honorem et po-
testatem, neque ab ullo falsi nominis
honorum deprehendar, sed ad quid ae-
quum sit usurpau singula, cunctis mon-
strabo eam, quae illis omnibus insit vis
necessaria.

*Quare antequam acquireretur sepulchrum,
spelunca dicebatur sub agro esse, et
post acquisitionem agri, intus in ipso
agro?*

lxxxii. Nimis naturaliter asserit,
quod corpus nondum subjugatum men-
ti, subjectum est alienae potentiae, et
detentum ab externis, a vino, dapibus,
et cibis, caeterisque rebus, quae tam-
quam ab agro ex fertilissima terra ger-
minant. Quando vero mens potitur cor-
poris, cogit illud jam servituti deditum,
ut deinceps subjugabit exteriora, et non
cadat sub illorum potestate, sed ex ad-
verso contineat illa, et dominetur eis,
haud eorum pars facta.

*Quare contra faciem Mambre ait esse se-
pulchrum? vel quare adjicit, haec est
Chebron?*

lxxxiii. Quum Chebron interpretetur
conjunctio, sive societas mulierum
directe dictum fuit; ecce enim, exemplum
gratia, quorum duplex est spelunca, pos-
sunt connectere ac coaptare societatem
et dilectionem genuinam, atque fidele
reddere corpus cum anima, uno princi-
pem, altera satellitem persuadente, quid-
quid regina jussu dederit; et imitatio-
nem suae potentiae exhibent, ut possint
potiri externorum, et subjugare sensi-
bilia.

Բնորդէր ասէ, Եւ աբրահամ էր ծեր զան-
ցեալ. և որէր օրհնեաց զաբրահամ ըստ ամե-
նայի :

27. Ոչ երևեցաւ հասակ զայն որ
ժամանակօք է՝ ընդունել. վասն զի վա-
րանեսցի որ երիցազոյն ասել զայն՝ որ
յառաջ քան զնորա զամեն այն ինչ է
սակաւաժամանակագոյն. այն զի յա-
ռաքինութեանն յառաջատունն, որ ե-
րիցութեան և պատուոյ արժանի լինի :
Վասն որոյ 'ի վերայ ասէ, թէ ծերանի
զանցեալ՝ քաջալաւութեան աճումն. ո-
րոյ կատարածն անպաշտութիւն. քա-
ջախորհրդութիւն, այն՝ որ յամենայնի
(կամ յամենայն 'ի) կենացն մասանց՝
ըստ խորհրդոյ, և գործոց, և բանից :

Օգնէ է, չառայ ասին նորա երիցազոյն,
և իշխան նորայոյն ամենեցուն :

28. Յայտնի է ճառք. քանզի մա-
տակարար իմն և կամ գաւառապետ
կամ հազարապետ առակէ տէրունա-
կանացն՝ զայրն : Իսկ առ 'ի յայլաբա-
նութիւն, և բնութիւնս կարծեցեալ
է՝ որպէս երևեցաւ, այսպիսի : Չա-
ռայի 'ի մեզ և սպասաւորի և պաշտո-
նէի ունի կարգ, որ յարտաբերութեան
բան է՝ արտաքոյ մտաց, որ քան զբան
կատարելագոյն է, և իշխան և տէր :
Սա որ յարտաբերութեան բանն է՝ ե-
րիցագոյն (ծառայ) է այնորիկ. և քան
զի իշխանութիւն բնութեան բուսոց
իբրև թագաւորի բանին մարմնական
անօթոց և տեսլեան. քանզի զամենեւին
զնոսա առաքինեաւն վարէ և մատակա-
րարէ բան :

1 Gen. xxiv. 1. անցեալ զաւուրքք, *provec-
tus diebus*.

2 S. Ambr. Lib. 1. de Abr. c. ix. n. 82.
"Disce hinc, quod etiam senioris aetatis servu-
n li pueri dicantur a dominis, vel a quibusque

*Quare dixit: Erat autem Abraham senex
provectus¹; et Dominus benedixit Abra-
hamo secundum omnia?*

LXXXIV. **H**aud videtur aetatem tem-
poribus constantem asserere; nam hae-
sitare quis potest seniore eum dicere,
qui paucis temporibus superat annos
ejus (anteriores): sed ad virtutis distin-
ctionem refertur is, qui gradum senioris
honoremque meretur. Quare superad-
dit, dicens, *senior provectus*, puta pro-
bitatis augmento, cujus cacumen cultus
divinus (aut pietas), sive sana mens
talís, quae est regula omnium vitae par-
tium secundum cogitationes, opera, et
verba.

*Quid est, Servus domus suae senior, qui
praeerat omnibus, quae ei erant?*

LXXXV. **M**anifesta est littera, quo-
niam procuratorem, sive principem fa-
mulatús, vel praesidem rerum domini
esse hominem notat scriptura². In se-
rie vero allegoriae, etiam natura nostra,
ut videtur, hujusmodi aestimata est.
Servi ac ministri ordinem habet in no-
bis verbum prolatum extra mentem,
quae verbo perfectior est, et princeps
atque dominus. Hoc ergo verbum pro-
latum est ipsius minister senior, princi-
patum habens ex natura tamquam a suo
rege, sive ratione super corporalia in-
strumenta et objecta: haec enim univer-
sa per virtute ornatum ministrum dispo-
nit ratio³.

"potioribus... Inde et pueros dicimus, quan-
do servulos significamus, non aetatem expri-
mentes, sed conditionem."

3 Tota periocha erat obscura, sed sensus ex-
peditus a nobis expositus fuit.

Ինչէր առ, Ինչ շնորհ և ընդ երանա-
խնէ:

*Cur dixerit, Pone manum tuam sub
femur meum?*

22. Գանդերձեալ էր երդմնեցու-
ցանել յաղագս խօսման կնոջ, զձեռն
հրամայէ դնել մերձ ի տեղւոյ ծննդա-
կանացն, առակելով մաքուր խօսս մեր-
ձաւորութեան, և ամուսնութիւն ան-
ընդատանելի. ոչ որ հեշտ ցանկութիւն
ունիցի կատարած, այլ հարազատ ման-
կանց զաւակ: Եւ այլաբանելով ասա-
ցուք, ստուգաբանապէս զերանն ասել
զայն, որ ոչ ծորէ ոգւոյն տեղի. այլ
հաստատեալ է կարծրութեամբ և հա-
տատութեամբ. յորոյ վերայ հրամայէ
բանիւ դնել զձեռն յաղագս պատկա-
ռութեան և պատուոյ այն տեղոյ, ո-
րում ետ բնութիւնս պատիւ առան-
ձինն զանցելի և զանփոփոխելի տե-
սակս. որ ըստ նմին և նոյնպէս ունի ծո-
րումն. ոչ զի ասացէ որ՝ նուազ ընդ ու-
նելով, այլ զի կացցէ մնացէ և ինքն ան-
փոփոխ և անաւտ ի խոստմունսն:

LXXXVI. Quam adjuraturus erat (ser-
vum) de desponsatione mulieris, ma-
num jubet supponere prope in locum
generativum, significans illibatam collo-
cationem de affinitate, et matrimonium
irreprehensibile, quod pro fine habeat
non cupidinem, sed genuinorum filiorum
procreationem¹. Allegorice vero acci-
pientes, dicamus liceat: Veraciter semur
dici illum animae locum, qui non fluit,
sed stabilis est duritia constantiaque:
supra quem jubet ratione ponere manum
ob reverentiam honoremque ejus loci,
cui dedit natura sicut dignitatem pro-
priam immutabiles invariabilesque spe-
cies; qui itidem ac similiter habet flu-
xum, non ut dixerit quisquam, pauca
recepit, sed ut permaneat et ipse sine
mutatione mendacioque in promissioni-
bus².

Ինչէր այսպէս վա իրդնեցողանէ՝ երբեք
չբխա իւրեանսն ի վերայ յայեալ. և
իրա՝ շնորհ ևս. իսկ առ, երբեք
ցանկ չեղ ի տեղ տեղի, և զայն
երկի:

*Cur eum adjurat per caelum, duplici
catione superaddita; et per terram,
tera (sola): dicit enim, Adjuro te
Dominum Deum caeli, et Deum ter-
rae?*

23. Եւ զաւարհիս մասանց լաւագոյնս
է երկին. վասն որոյ և վերնային մասն
հասեալ է՝ եղեալ ի մաքրագոյնն է ու-
թեան, լի յաստեղաց. որոց իւրաքան-
չիւրք է պատկերածատեսիլ. Եւ վեր-
ջին երկիր, ըստ պատճառին և ստորա-
դոյն վայրի հասաւ, մահկանացու և ա-
պականելի ելեւոց կենդանեաց և տնկոց՝
զոր յինքեան փակեալ ունի: Եւ զայն
բաւ ըստագունին նախապատուութիւն
ես և նախաբաշխութիւն՝ զերկուս կու-
մունսն ի վերայ ձայնեալ զհօրն զօրու-

LXXXVII. Mundi partium optima est
caelum, quapropter superiorem partem
sortitum est, ex purissima constans es-
sentia, stellis plena; quarum unaquaeque
est imago praesefereus divinam formam
Ultima vero terra, quae secundum cau-
sam (vel rationem) et infimum sortita est
locum, eoquod mortalia et corruptibilia
sicut animalia una cum plantis in se con-
clusa. Jure itaque meliori dedit prin-
cipalem dignitatem ac praerogativam,
duabus appellationibus supra vocatis vir-

¹ Ambr. loc. cit. 83. 2 Per semur genera-
tionem intelligimus.

² Locus obscurissimus verbutenus a nobis red-
ditus.

Թեանց՝ զարարչականին և զարքունականին : Իսկ զգուզնաբոյն 'ի բաց երբաճ զմին՝ վասն այսորիկ , քանզի երկին և ըստ նմայն բնութիւնք անյեղեղեղուկ և անփոփոխելի միշտ ունելով ոչ երբեք յագին և պակասին 'ի սպասաւորութենէ հօրն , իբրեւ զարարիչ պաշտելով զւնձ , որ արար և հաստատեաց զբոլորս . և իբրեւ Թագաւորի հաւանեալք : Իսկ երկրածինքս և ապականացու կենդանիքս մեք՝ ուրանալ զւնձ ոչ կարեմք . քանզի որ եկն 'ի ծնունդ լինելութեան , 'ի հարկէ երեւութանայ զարարողն պատճառն . իսկ զԹագաւորութիւնն և զվերակացութիւնն ոչ խոստովանեմք՝ զճշմարիտ տէրն , ումանք վասն ամբարշտութեանն , ոմանք վասն չարահայտ իմաստակութեանն բանագտութեանն : Եւրդ՝ բոլոր կամք ազանդից իմաստասիրացն զնախախնամութիւն և զդարման՝ զայն որ 'ի հօրէն է 'ի ծնունդան , 'ի բաց հաստանելով՝ ոչ ամաչեն և ոչ շառագունեն : Եւսր կարծեաց է և կամաց՝ և եգիպտոսի Թագաւորն , որ իշխեաց ասել , ոչ գիտեմ զորէն . 'ի ձեռն այսորիկ ազգելով , Թէ զւնձ ահա գիտեմ վասն բնական հարկին . ըստ այնմ , որով զարարողին զգայ և ընդունի զեղեալն . և ուրանայ գիտել զտէր , կարծեցեալ անխնամ և անդարման լինել աշխարհի , և որինչ յաշխարհի է :

Եւրդէն ոչ որդւոյն պատուիրէ ոչ տանուլ ինն խնանայի , որպէս յախճայ յեպոյ ծնողն , այլ պատանայի :

20. Եւրդարեւ վարանս տարակուսի , և խորհուրդ այցելութեան ունի ճառդ : Վրանզի կատարեալ է իսահակ հասակաւ , և տիս ունելով փեսայի , և 'ի ծա

1 Cod. D. paulo aliter ampliusque habet, իբր Թագաւորութիւն հաւանեալք , և եղելոցն ամենեցուն Թէ : sicut regnum admittentes, et omnium creaturarum Deum. Sed nihil iuvat ad iu-

tutum patris, creativae scilicet, et regiae. Ab exiguo vero abstulit unam ideo, quod caelum et similes ei naturae immutabilitate perpetua gaudentes nunquam satiantur vel deficiunt a servitute Patris, tamquam Creatorem colentes Deum, qui fecit fundavitque omnia, atque sicut Regi obsequium praestantes ¹. Nos autem terrigenae, et corruptioni obnoxia animalia quamquam nequeamus negare Deum, qui enim venit in generationem creationis, necessario imaginatur causam effectricem, verum tamen regnum suum ac praesidentiam veri Domini non profiteamur, quidam ob impietatem, aliqui ob malignum sophisma excogitatum. Quemadmodum prava illa sententia sectarum philosophorum providentiam curamque patris erga natos suos (per creationem) abscidere haud erubescunt ². Hujus sententiae ac pravae mentis Rex etiam Aegypti fuit, qui praesumpsit dicere; *nescio Dominum*; declarans hoc, quod Deum novi quidem propter naturalem necessitatem, eo quod sentit conceditque se factum a factore, negat tamen nosse Dominum, putans cura carere mundum, et quidquid in mundo est.

Quare non ipsi filio praecipit, ne accipiat uxorem Chananeam, sicut postmodum Jacobo parentes ejus, sed servo?

LXXXVIII. **P**rofecto haesitationem dubii, atque consilium consideratione dignum habet littera; quoniam perfectus est aetate Isaac, sufficiens ad statum

tegritatem loci.

² Vide integros Philonis duos Sermones de Providentia jam a nobis editos.

Ինդ Զարկաւորացի
Բնահանադոյն ասացուք - զի իմաստակ
պէտք ոչ ունի միջիմար - Բեան սփռ-
վանայ. քանզի աճցի և Երեւն կին
'ի քանանացուց, իւս Եւր Եւր
ու յաղաքս մարդիս՝ աս և Եւր
այլ յաղաքս բարուց՝ որ Եւր Եւր
յորտ անարկեալ լինի իւս Եւր Եւր
նուաճցն նշանակ, իւս Եւր Եւր
միտք, ինքնալար վարդապետ, և ինքն
ուսումն, քանազանութիւնս յանազան-
նազանիցն, ինդաւով միտք ճանապարհ

¹ Gloss. : ἰσχυροῦς ὁ πρὸς τὴν δύναμιν
 ὅτι ἡ ἐκείνη ἐστὶν ἀνεπίστατος ὁ πρὸς
 τὴν φύσιν, ut pote risus, nunquam tristis-
 se videtur Chananeam ad consolandum

¶ Videtur auctor in modo loqui, quo ex tribus
Noe filiis Sem dixerat *symbolum* esse boni, Japhethum indifferentis, et Chamm *Glossarium* mali. Adde *Glossarium* Arm. sic habentem: - *Ughigh dargat*

sponsi, neque erat sub dominio servi.
 Unum ex duobus aderat: aut consentie-
 bat, aut adversabatur. Atqui consensien-
 ti vadem se praestare conveniens erat
 patri: quod si non assentiretur, super-
 vacuum esset ministerium servi. Di-
 cere autem, quod quia per jussum mi-
 graverat Abraham, quare in eam filium mit-
 tere haud aequum censebat, valde deli-
 tum est ac absurdum. Primum, quia ob
 eandem causam neque rem acceptare,
 sponsoremque esse oportebat plane; si-
 cut etiam ad cognitionem, de qua emi-
 grare dictum fuerat: neque Jacobo li-
 cebat adire propter desponsandam ux-
 orem; quum imitator patris erat, et da-
 tum ipsi mandatum optime noverat.
 Porro restant ei non paucae adhuc quaes-
 tiones. Non enim ut ministro dicit ser-
 vo, satellites esto vadens illuc, ne filius
 meus accipiat uxorem ex ista regione,
 sed tamquam vadimonii domino; ait e-
 nim: adjuro te, ut non accipias filio meo
 uxorem Chananaeam.

Necesse est ergo, ut allegorice accipientes, nimis naturaliter dicamus, quod Isaac non opus habet solaminis, etenim nunquam uxorem sibi accipiat a Chananaeis. Hoc autem dico non de hominibus, viro et muliere, sed de moribus secundum animam; quod respiciunt et praesentia nominum symbola. Quoniam Isaac est mens, sui instructor magister, et per se edoctus, distinctus ab indistinctis (vel indifferentibus), gaudens semper et quotidie de Patre Deo.

dens
 Դասակարգման ընթացքում և կրկն. իսկ այն՝
 և ծագք այ է, այն անզանազան
 և նման ॥ n Omnes homines varie-
 habent patiunturque : qui vero, per se
 et risus Dei est, invariabilis Dei vo-
 catus, et edoctus, similitudinem praesefert u. Id tamen
 Iustitiae distinctum inter distinctos, vel invariabilem inter
 variabiles.

զորդ 'ի վերայ Հօրն և Մ, և 'ի վերայ ամենայնի գործոց նորա : և ոչ 'ի վերայ միոյ որ յաշխարհս եղեալ են՝ տհաճ եղեալ . այլ գիտացեալ՝ զի ամենայն եղեալքս լինին ըստ բնութեան անձային նախախնամութեամբ 'ի փրկութիւն և 'ի մշտնջենաւորութիւն բոլորեցուն : Մըդ՝ սա քանանացի ոչ առցէ կին . այսինքն ասեմ՝ բարս սչ ունեւ լով յառաջ ասացելոյ աղանդիս . քան զի քանանացի՝ փոխեալ 'ի հայ լեզու , աշխարհ են :

Մըդ՝ երկիւղ ևս է , մի գուցէ թէ որ արտաբերութեան բան է , զոր պատանի անուանեաց , վարեցեալ իմաստական գիւտիւք՝ պատրեցէ և խաբեցէ և զանցուցէ զայն որ 'ի բնութենէ հաճոյն էր : Ս ամն որոյ ըմբերանէ՝ սոսկալի և քստմեկի երդումն իբրև սանձս իմն եղեալ նմա առ 'ի հանդարտութիւն հեղութեան այնոցիկ՝ որ ասացեալք հիացուցեն , և զանցուցէ զայն՝ որ յարժանաւորութիւն կառուցանել և հաստատել կարացեալ ժէ 'ի բանի : Մէ , անդր երթ , ուստի փոխեցայն . քանզի ազգ մի և տոհմ . այսինքն որ հրամանաւ այ եղեալ է փոփոխումն . յորմէ առցես կին որդւոյդ : Մլ խրատ նմա կենակից բարս առնու , այն՝ որ փոխեալն ցուցեալ եղև կամ ըստ սովորութեանց և թեւակոխութեանց . մանաւանդ զի քաղդէացիք գործեն աստղաբաշխութիւն , նախ առաջին անտեւանելի և անմարմին բնութեան :

que, deque cunctis ejus operibus; neque displicens sibi de quibusvis in mundo factis, satis gnarus, quod omnia aguntur secundum naturam per divinam providentiam in salutem perennitatemque universorum. Hic ergo Chananacem non accipiat uxorem, mores inquam non habet praememoratae sectae; quoniam *Chananacem* in alteram reducti linguam, *stupidi* sunt.

Verum timor adhuc adest, ne forte verbum prolutum, servi nomine jam appellatum, sophisticis usus adinventionibus seducet, decipiet, et in delirium vertat id quod ex natura gratum erat. Quamobrem obligat ipsum strictius, horribili juramento velut fraeno ei imposito, ut compescat mitigetque illa dicta quae stupefacere solent, et pervertere illum, qui nequeat condignam firmitatem tenere in verbo ¹. Dicit ergo, illuc vade, unde ego migravi; una enim generatio est, et prosapia, quae nimirum per mandatum Dei facta est migratio: de qua accipias uxorem filio meo. Alterum mouitum ut vitae consortem in moribus accipit is, qui migrasse visus est, sive secundum consuetudinem studiumque; maxime quod Chaldaei usurpant Astronomiam, ut principalem contemplationem invisibilis, et incorporeae naturae.

¹ Sic potuimus reddere locum intricatissimum, qui mutatis punctis, aliam fortasse praeberet sententiam, vix tamen commodiorem. Sicut Gloss. una cum sequentibus sic rem exponit minus certe. * Ո՞ր է բանի տէր . անդր էրբ՝ ոչ ոքի խելոյն : Թ . բանիւ չէ 'ի յասել . Թէ 'ի յայ՝ ուստի եկի , անտից բեր ինքնուսմանն կենակից զխրատն .

և կամ թէ յերկնից ասէ՝ 'ի յանտեսանելի և յանմարմին բնութենէն || : * Nonne in verbo » dicit, illuc vade, unde ego migravi? h. e. » Num verbo non dixerit, quod a Deo, unde ego » veni (ut sapientia) , illinc ferto huic per se » edocto consortem vitae disciplinam? aut de caelo ait ab invisibili et incorporea natura « .

IN GENES. SERMO IV.

Ինչէն հարցեալ պարտաւոր, եւնէ ոչ համարեմ
 ինչ ինչն այս՝ լորտիտ արարցն անոր,
 առէ, զիսկ ինչ՝ զիսկ ինչ, զի արարեալ
 զիսկ լորտիտ ինչ անոր:

28. Առաւիդ յայտնի եղելոյ, այն՝
 որ առ ի միտսն է՝ միաբանէ ընդ իմաս-
 տասիրեցեալոց. քանզի խրատ տայ բանին,
 զիսկ լինելէ միտ դնել անձին՝ և ոչ
 իւրեք շարժել զհաստատուն բարս յայն
 մանէ, որ ըստ հաճոյութեան օրէնքն են
 արժանաւորութեանն: Վանդի զինչ
 արժանագոյն է քան եղելոցն յարար-
 չէն և ի հօրէ ամենեցուն հաճոյն. և
 ոչ ի վերայ միայ իւրեք պարտաւորս գտա-
 նել ամենեւին. որ սովորութիւն է ան-
 հաստատից, և որ ոչ ունին կայան բա-
 րուք սովորութեան. յաղաքս սակա-
 ւուց, և որոց ի գէպ է՝ պարտաւորս
 ման ունեւոր, պատճառեն և բազա-
 ղեն զանապատճառն և զանբազաղայն:

Ինչէն առէ, հէր քի երբի, և քի երբի ու
 արարեցէ զհրեշտակ իւր առաջի երեսոց
 իւր, և առցեալ ինչ որդւոյ ինչ բաւհաւոյ:

29. Եւ իսկ անհետ, զի մարդ արե-
 ւել, և օրինադրէ է անարեւել զհանգ-
 ձեալն, և որ լինելոցն են. քանզի որ
 են բնութեան գիւտք, ոչ մարդկային
 զի անհետ միտքն փոփոխեալ բնաւ
 յուցեալ յայլ երկիրեղեալ յամենայն
 երկրի զգալոյ, անդէն վաղվադաւ
 ընդհանեալ լինի և մարդարեւայ. քան
 զի ուստի գիտէ՝ և թէ կարացե կատա-
 ըն զանապարհս առաջնորդութեան
 պատանին հրեշտակին, և թէ ոչ ըստ
 անարեւել իմն և մարդարեւութեան:
 Վսկայեալ աստուծոյ. թէ՛ պէտ ևն
 են պատանւոյն հրեշտակի որ երթայ,
 զոր ըստ (կամ ընդ) նմա կրէր (կամ

*Ut quid, interroganti servo, si noluerit
 mulier huc migrare, filium tuum redu-
 camne illuc, dixit: Cave, et attende ti-
 bi, ne reducas filium meum illuc?*

LXXXIX. Littera cum manifesta sit,
 illud quod ad mentem respicit, concor-
 dat cum dictis philosophice. Monet e-
 nim verbum, cavere cum attentione, et
 nullatenus movere constantem morem a
 dignitate legis gratissimae. Quid enim
 dignius, quam quod a creatore patreque
 universorum factum sit gratum? ita ut
 nullum omuino patiat vituperium; ut
 mos est inconstantium, qui non habent
 solitam stationem moralem, sed de mi-
 nimis rebus, utcumque contigerit, ani-
 mo ad vituperandum declinante conqui-
 rentes, incusant ac criminantur illud,
 quod est immune a causa et crimine¹.

*Quare dicit, Dominus Deus caeli, et Deus
 terrae, mittet angelum suum ante fa-
 ciem tuam, et accipies uxorem filio meo
 Isaac?*

xc. Certe video, quod propheta est,
 et legem ponit, divinae futura agenda-
 que: lex enim est naturae adinventio,
 non hominum. Quoniam mens Dei
 matrix migrans ac transferens se in
 liam terram extra totam terram sensi-
 lem, illico capitur (divino spiritu),
 prophetizat. Alioquin unde noverit, quae
 queat perficere servus viam per Ange-
 lum ducentem, nisi secundum aliquam
 divinationem ac prophetiam? Caeterum
 dixerit quis fortasse, quid opus habebat
 servus Angeli proficiscentis cum ipso ac-
 tum², ut perficeret desponsationem

*qui caret causa et crimine. Similia cernuntur
 et in lib. de Providentia.*

² Differunt codices. B. զոր ըստ նմա կրէր

¹ Potest etiam altera elici sententia hoc mo-
 do. propter paucas res, quibus contigit partem
 habere vituperii, incusant ac criminantur eum,

կարէր) հրամանաւ տուեալ ընտանեաց
կուսին կատարել զամուսնութիւնն :
Ի՞նչ որս ասելի է . ոչ անվճար ի՞նչ դու,
կամեցաւ թէ լիցի զմարդկային միտան
լինել 'ի բնութիւնս, այլ՝ ներգործել,
և արդիւքն լինել իւրաքանչիւր ոք որ
անկ իցեն նմա . (զի) թէպէտև զարտա-
քինն զամենայն ինչ գործիցէ : Եւ ամս
որոյ պատճառի ոչ նաւաստի թողցէ
զբեղիսն, (զի) թէպէտև յաջողակ հոգ-
մովք վարիցի նաւն, այլ ուղղեսցէ : ոչ
դասակը եղեալ յորում կարգեցաւ 'ի
դասու՝ յօրինաց իմաստութենէ հան-
ճարոյ գիտութեան . և մի մշակ յայտ
նեսցի ըստ երկրիս մշակութեան . թէ-
պէտև և անձրեք 'ի ժամու և քաղցրա-
խառնութիւնք օգոց 'ի վերայ տարեւոր
ժամանակացն լիցին : Եւ մի յայլոցն ոք
յինքնեակս պակուցեալ հայիցի . զան
գործութիւն զչար դժբաղն ընտրեալ
կալցի : քանզի դժուար է՝ եթէ ոք յոչ
ինչ կամել գործել և ջանալն՝ քարի և
զամենայն անշնչից առնուլ յինքն . բայց
միայն վայելել և յաճումն հեշտ ցան-
կութեանց մարդն գոլ կամի, ոչինչ
թեւակոխելով 'ի մարդկային իրս :
Շաւղ այդ է : Բայց ունի և այլաբա-
նութիւն տեղիդ, յարմարական յա-
ռաջ ասացելոցն : Բանդի՝ ըստ որում
որ 'ի դուրս բերեալ լինի բանն, որ բազ-
դատութեամբ մտացս՝ պատանի անուա-
նեցաւ, միանգամայն երկմտեաց և մա-
տոյց կարծիս տկարութեան կամ պա-
տրանաց . և լծեաց և յարմարեաց ընդ
նմա փրկիչն բան միւս ևս այլ անպա-
տրելի և անխաբեբայ՝ զոր հրեշտակ ա-
նուանեաց, ձեկնիչ նյ պատգամացն և
հրամանացն . որ մօտ լինելով և ուսու-
ցանելով՝ հարկէ (կամ հարկ է) և զմարդն
բանիւ ոչ ևս սայթաքել և շարժել և
խռովել :

C. զոր ըստ նմա կար էր . D. զոր ընդ նմա
կրէր . unde nihil certi capi potest praeter quod
exposuimus .

¹ Lego enim որդիւնք, aut accipio sicut որ-
դեամբք, ubi codices habent որդիւքն, incertae

matrimonii cum familia virginis? Ad
quae dicendum est: Non sine ratione,
benigne lector, voluit natura esse intel-
lectum humanum, sed agere, et in ac-
tum ¹ reducere singula sibi convenien-
tia, etsi externa omnia operetur. Quam-
obrem nec navarchus dimittit clavum,
etsi vento prospero pergat navis, sed
gubernat. Nec (miles) derelinquit or-
dinem, in quo constitutus est a lege sa-
pientiae atque ingenii secundum peri-
tiam ². Neque agricola praetermittit ne-
cessaria culturae terrae, quamquam plu-
viae pro tempore, et temperantia aëris
juxta anni tempestates adsint. Neque
alius quisquam oculos figat, ut per se
prosperitas adveniat, otium proditorem
malum sibi concilians ut socium ele-
ctum. Difficile namque est, ut quis ni-
hil facere ac laborare volens, saxum vel
quidquid inanimatum sibi acquirere pos-
sit (vel imitari velit); nihilominus frui
abundantia voluptatis vult homo, nihil
studens humanis rebus. Littera hujus-
modi est. Habet tamen et allegoriam
locus congruam cum praedictis. Quan-
do quidem verbum exterius prolutum
ad comparisonem mentis adolescens est
appellatus, atque simul dubitavit, et
suspicionem exhibuit infirmitatis vel de-
ceptionis, ideo junxit atque coaptavit ei
Salvator verbum alterum infallibile ac
infallax, quod Angelum nuncupavit ve-
lut interpretem divini oraculi mandati-
que; is ergo cum adsit, edocens instruit
hominem non amplius verbis vacillare,
dimoveri ac conturbari.

significationis; nisi legas, որդեքն, quidem .
Gloss. explicite ponit, որդիւնական, ut effectivus .

² Textus confusus erat, sed ex serie rerum sic
intelligere commodum visum est, una cum se-
quentibus, ubi non deerant aliae difficultates .

? Ad
tione,
intel-
in a-
nien-
uam-
um,
sed
or-
t

(1) Բնէ է, ինչ որ խառնել էին Գալ ընդ
Իսրայէլի և Եփրայի յերմանէս. Գալն զորոք է
ձ Գալիսիայի անդր:

Quid est, Quod si noluerit mulier tecum
venire, purus eris a juramento isto
meo: tantum modo filium meum ne
reducas illuc?

22. 11 արանեցի և տարակուսեա-
ցի որ, զիարդ հաստատեալ ամենայն ի-
րօք զալ կնոջն, ճանապարհակից և
զեալ ընդ նմա հրեշտակ այ, այժմ ասէ
երկմտելով, եթէ ոչ կամեցի կինն
զալ ընդ քեզ, որ լեցիս յերդմանէդ:
Ի՞նչ մի դուցէ և այս բնաւորականա-
գոյն պլաբանութեան տեսակաւ լու-
ծանի: Իայց դու միայն ասա, թէ ոչ
կեցի հրեշտակ ի՞նչ, թուի արդեօք եթէ
զալ զհետ ոչ կամեցի կինն: 11 ասն ո-
րոյ կնքելով և հաստատելով ասէ, և
թէ ոչ գնացէ ընդ քեզ իբրեւ ընդ ըն-
կերի կամեցեալ թերեւ զալ իբրեւ թէ
կամեցի զալ զհետ անձային բանին.
և պատանուոյս (կամ պատուոյս) այսմ
թէպէտեւ անհաւանեցի, այնմ որ ու-
սուցանէն, և առաջնորդէ ճանապար-
հին ձեռնադրեցելոյ և անկատարելու-
թեան մեծի դարձոյն: Իս զործն է,
որոյ տէրունի որ և նուիրեալ ամուս-
նութիւն, յարմարութիւն ինքնուրուսին
խորհրդոյ և կալոյ մեալոյ ի նմին միմե-
ջեանոր հաստատուն: 11 ասն որոյ
փոփոխել լեցի այն որ ի բնութենէ
անց վարդապետութեան եղև
մասուն:

xci. Haesitabit quis (forsan), quo-
modo postquam omnino asseruisset ad-
ventum mulieris, comite facto Angelo
Dei, nunc quasi dubitans ait, sin autem
noluerit mulier venire tecum, immunis
eris juramento? Ne forte hoc quoque
naturalem omnino subit solutionem sub
specie allegoriae. Tu ergo tantum di-
xeris: Si ergo non adsit angelus Dei,
videtur equidem, quod noluerit sequi
mulier. Quare obsignando atque sta-
tuendo dicit, Si non venerit tecum,
tamquam cum socio, velit forsitan venire
sicut volens sequi verbum divinum: ita
ut etsi minus assentiatur huic adolescen-
ti (vel honori)², consentiat ei, qui in-
struit, et ducit per viam propositam, ne
imperfectum maneat opus magnum. O-
pus autem est animae divinum, et sacro-
sanctum matrimonium, sicut harmonia
consilii per se edocti, ut permaneat in
illo perenniter constans. Quapropter
immutabilis erit ille, qui ex natura sine
doctrina sapiens reperiatur.

Ինչի պատճառն որ ասն ուրիշ որեւոր
գալի անուա, և յախիսի բարեկարգ
ընդ իւր:

Quare puer (sive servus) sumit decem
camelos de camelis domini sui, et
omnibus bonis ejus secum?

xci. Decas numerus est perfectior
camelus autem symbolam memoriae,
quoniam ruminat cibum remolens atque

2 Եփրայէն. tam significat a juramento
meo, quam isto. et reapse dupliciter ferunt co-
dices Graeci; nonnulli, εἰς τὸν ὅρκου μου. alii,
εἰς τὸν ὅρκου σου. sicut et edid. Complut. utrum-
que, ὅρκου μου τοῦ σου.

2 Sive, ut explicat Gloss, tu ad rerum eluci-
dationem haec adde.

3 Cod. B. պատանուս, C. D. պատուոյս.
sed quaevis praefertur lectio, sensus caligine ob-
ductus est in Arm.

լով և ծասկելով: Եւ այսպիսի է և զյառաջ յիշող ակտն . քանզի զոր ինչ միանգամ միտքն ընդ մտածութեան խորհրդոյ առցէ՝ սոքօք շարժի և յածեալ լինի, մինչև կարգեսցի և՛ ի դաս անկցի և հաստատեսցի՝ եղեալ երկուք կցեալք և բնակցեալք: Եւ յիշատակք իմաստնոյն գեղեցիկք են, և յաղաքս գեղեցկացն . վասն որոյ պատճառի ոչ ի մասանց բարեացն, այլ յամենայնէ ասի առնուլ . վասն զի ամենայն առաքինւոյն կեանք բոլոր բոլորովին լի են բարեբաստութեամբ, ոչ իւրիք մնացեալ թափուր և ունայն մասն՝ ի տալուսն և յընդունելութիւն մեղանաց: Իսկ քանզի ունի յաւելուին, առնուին յամենայն բարեաց՝ ընդ իւր: Վասնզի բազումք յայլոցն ի կիր առնուն զբարիսն իբրև զօտար ստացուածս, ոչինչ ի նոցանէ օգտելով. որպէս ի մաստակքն և բանորսակքն: Վասնզի զի մաստասիրութեանն օրէնսն զգեղեցիկսն և զփութոյ և զառաքինութեան արժանիս ուսեալք՝ ոչինչ եղեն լաւք. այլ ի վերստին ուղղելով զայլոցն զկեանսն, անխնամ և անդարման զիւրեանց ոգիսն լքեալ թողին, իբրև ընդ իւրեանս և հանդերձ ինքեամբք ոչ ունէին իմաստասիրութիւն՝ զհարազատ և ըզմտերիմ բարին, այլ ի վերայ չլծան, և վեր ի վերոյ: Եւ այս է նման այնմ, որ կին ժանտատեսիլ՝ ծիրանիս զգեցեալ է բազմապատիկ . լինի զգեստն ոչ զարդ ունողին, այլ՝ յանդիմանութիւն, յայտնադոյն ցուցանելով զմախազութիւնն:

Օրին է Գլադիոս, յոր երկնայն . և զԲնի
հաղաքն նախուր:

ԴԳ. Եւ ճառող, միջագետք՝ աշխարհն բարեւարաց է, միջասահման ի մէջ երկոցունց գետոցն արածանւոյ և դրկլաթայ. յորմէ իրաց և ստուգապէս առնուանեցաւ: Եւ նաքովը յայտ է, եւ

remandens. Talis est et affectus anteriorum memor; nam quaeque intellectus secundum considerationis consilium accipiat, iis movetur vagaturque, donec ordinetur, et in seriem redactum stabilietur factum, duobus junctis cohabitatisque. Memoriae vero sapientis pulchrae sunt, et de pulchris; quamobrem non ex partibus bonorum, sed ex omnibus dicitur accepisse: namque vita sapientis omnis omnino plena est felicitate, nulla relicta parte vacua, in quam irreperet peccatum. Verum optime se habet illud additamentum, accipere ex omnibus bonis *secum*: quoniam multi aliorum usurpant bona tamquam alienam possessionem, nihil ipsi emolumentum referentes; sicut sophistae, et verba captantes. Siquidem philosophiae leges pulcherriimas, dignasque studio et virtute edocti, nullatenus meliores evaserunt, sed regentes ac corrigentes caeterorum vitam, sine cura medelaque proprios animos derelinquere, eoquod secum atque in se non habebat philosophiam ut bonum genuinum ac intimum, sed super labium, et superficie teuus. Quod sane simile erit, ac si mulier deformis purpura sit induta pretiosa: talis enim vestis fit non ornamentum habenti, sed reprehensio, evidentius demonstrans ipsius turpitudinem.

Quid sit Mesopotamia, qua pergit, et quid civitas Nachor?

xciii. Ad litteram Mesopotamia est regio Babyloniae media inter duo flumina Euphratem et Tigrim; unde et certum nomen sortita est. Et Nachor patet, quod illius civitatis in Babylone

Թէ քաղաքին այնք որ 'ի բաբելոն' նախ
կինն անուն էր. զոր 'ի դէպ է այժմ
որպէս զբաղումն այլ շրջել անունը .
Իսկ առ 'ի միտս' զայն պարտ է ասել .
Թարգմանի 'նախ' լուսոյ հանգիստ . և
լոյս աչաց մարմնոյ՝ կամ զարեգակն,
կամ զլուսնականն, և կամ զայն որ առ
'ի պէտո հոյ ճառագայթք են . և որ
լոյս 'ի մաստուծիւնն է . և սմա դա
դարել և խաղաղանալ և հանդարտել՝
օգուտ ոչ է հանգիստն, բայց սակայն
շարժումն օգտակար է՝ այնմ, որ ունին,
և այնց՝ որք 'ի նա մերձեանն . իսկ լի
նի բովանդակ բարի 'ի մաստուծեամբ
շարժեալ առ այն, որ անկ են՝ և ընտա
նիք նմա . և կազ և անկատար՝ դադա
րելով . վասն այսորիկ և միջագետքա
շինն հոտանօք, և զնացիւք արձակօք
վարիլ և ազատիւք, իսկ այնք որք ընդ
դիմացեալն են այնոցիկ որ ըստ բնու
թեանն են շարժումնք լուսաւորեցելոյ
օգուտն դիտուէն և ի մաստուծն, 'ի նոսա
ինչ՝ որ ըստ արտաքին պատճառին, որ
զօրէն գետային յորձանաց զմիտանշուրջ
արգելեալ փակեաց .

prius nomen erat, quod potuit nunc, si-
cut et multa alia, in aliud verti nomen .
Ad mentem vero illud oportet dicere:
Nachor interpretatur *lucis quies*; lux au-
tem est oculi corporis, vel solaris, vel
lunaris, vel in flamma ignis resplendens:
animae vero lux sapientia est . Huic er-
go quiescere ac cessare minime expedit,
ut quietem habeat, sed motus est
utilis tam ei, qui ipsum habet, quam
proximis suis . Namque fit tota familia
sua bona per sapientiam mota ad sibi
decentia, claudicans vero et imperfe-
cta, si motu destituatur . Ideo et urbs
Mesopotamiae conclusa tamquam tor-
rentibus, propriis fluentibus, libero gres-
su procedit expedite . Quae (qui) vero
opponunt se motibus secundum naturam
factis in anima illuminata per scientiam
et sapientiam, in iis multa sunt negotia,
quaedam de nobis, quaedam ex causa
externa, quae fluvialis torrentis tenore
circumcludunt mentem .

Ինչի՞նչ ասէ՝ հանգիստեցելով իրարմ
այս քաղաքին առ ընդհանր լոյսն
իսկին, որքան ինքնին լուսորդն .

Cur dixit, Camelos fecisse accumbere extra civitatem juxta puteum aquae, ad vesperum, quando egrediebantur aquas haurientes?

Չ. (1) այսինքն է նշանակ ճառի .
քանզի սովորութիւնն է ուղեւորաց՝ յառա
բիւրս 'ի զիւրի ագանել, հանգուցա-
նել զինքեանս և զէշ յաղագս պիտայից
ճանապարհաց . իսկ առ 'ի միտս' այս ևն .
յիշատակք յորժանմ հանգուցեալ դա
դարեցին, իբր Թէ առ 'ի քուն դար-
ձեալք՝ արտաքին քաղաքին հանգիւն 'ի
քուն (կամ 'ի տուն) ընտւթեամբ .

xciv. Evidens est significatum litterae, nam mos est viatorum apud fontem nocte diversari ad reficiendos se, et jumentum propter necessitates itineris. Ad mentem vero haec accipe. Memoria quum quiescens cessat, quasi dormitum se vertens extra urbem quiescit velut in somno (vel domi) ex natura; quoniam unusquisque ex nobis tamquam civitas

¹ Cod. C. իջն. descensus, sive diversorii .

² Vel equatrices . nam in Arm. adjectiva nomina omnis sunt generis .

քանզի քաղաք իւրաքանչիւր որ 'ի մէջ
երեւցաւ առ 'ի շինութիւն նմանեցելոյ
մարմնոյն, իսկ առ 'ի բնակիչս՝ հոգւոյն :
{որժամ արթունք դիպեսցին յիշա-
տակքն, զարթուցանեն զմիտսն 'ի ներքս
քաղաքսն մտեալք, այսինքն 'ի մեզ 'ի
ներքս բնակեալք . իսկ յորժամ քուն
'ի վերայ հասցէ, և յիշատակիքուն՝ մո-
ռացումն է, փոխեալ բնակին ըստ հար-
կաւորին 'ի նոցունց իսկ 'ի մէջ, մինչև
դարձեալ կանգնեսցին . քանզի զի՛նչ է
մոռացումն, այլ ելք արտաքս : Եւ ա-
մենաբարիոր է . ոչ միայն արտաքոյ քա-
ղաքին ասաց զյիշատակսն առ քուն
դարձուցանել, այլև առ ջրհորին ջրոյն,
առակելով ոչ լինել յաւէտ և հանա-
պազորդ մոռացումն . իբրդի մերձ է աղ-
բիւրն, յորմէ ոռոգանել մօցէ յոգին
յիշողական տեսակն . և 'ի բաց Թօթա-
փեսցի քունն, որ այլով անուամբ մոռա-
ցումն կոչի . և 'ի վերայ հասեալ արթ-
նութեան, որոյ անուն իսկ է յիշատակ,
կալ մնալ յաղբիւրն՝ յոր ելին ջրուորքն
առ ընդ երեկան : Եւ ի՞նչն ոչ ազգեաց .
քանզի ոչ է նմա յաղաքս կանանց կամ
ջրոյ խորհուրդ այցելութեան, այլ յա-
ղաքս մտաց նծասիրի՝ որ ցանկան վտա-
կի : Եւ ժամանակ նոցա լինի նստելոյն
առ մուտն արեգական, զառանցելոց
ահա զգալեացն . և ոչ ևս ճառագայ-
թիցն ստուերն և հովանին լինին : Վնա-
զի յայնժամ լուսաւորագունին բա-
նի 'ի տեսանելեացն առնուն երեւոյթս .
և ապա յնծայինսն հասանեն աղբիւր-
և է սա իմաստութիւն . որ առ զօրու-
թիւն առնու ջուրս տեսուածս : Եւ ո-
մանք ծայրիւք շրթանց, և ոմանք այն-
չափ ըմպել տեւցին, որչափ բաւական
է զծարաւն բժշկել . և ոմանք ևս ա-
ռաւել փութացան ուրախ լինել, ան-
լիր և անյագ՝ այնորիւք, որ առ առա-
քինութիւնսն է՝ վարին յարձակմամբք :

1 Incerti est sensus text, Arm. maxime ob in-
certitudinem punctorum: adde quod Cod. D.
habet, փոխեալ բնակին, q. d. migrantes habi-

apparuit, aedificii similitudinem prae-
ferente corpore; habitatrix autem anima
ipsa est. Quum vigil occurrat memoria,
expergefascit mentem, intra civitatem
ingressa, intra nos videlicet habitans.
Quando vero somnus supervenerit, so-
mnum memoriae puta oblivionem, mi-
grat habitatrix juxta necessaria de nobis
ipsis quoque ¹, donec rursam surgat.
Quid enim est oblivio, nisi egressus for-
as. Optimum vero est, quod non so-
lum extra oppidum dixit memoriam in
somnum se vertisse, sed etiam juxta pu-
teum aquae, significans non esse perpe-
tuam ac quotidianam oblivionem; quo-
niam juxta adest fons, de quo irrigata
ingredietur in animam species comme-
morativa, et exentietur somnus, qui a-
lio nomine oblivio vocatur: super ergo
veniens vigilantia, cujus est nomen rea-
pse commemoratio, permanet juxta fon-
tem, in quem egressae sunt haurientes
aquam vespere. Quae vero sint istae,
haud notavit: non est enim ei propositum
de mulieribus, vel de aqua agere, sed
de animis Deum diligentibus, qui desi-
derant rivum. Tempus autem sedendi
est eis circa solis occasum, defatigatis
jam sensibus ², quum neque radiorum
umbra restat. Tunc enim lucidioris vi-
su rationis accipiunt aspectus, et dein-
de in divinum perveniunt fontem, sa-
pientiam inquam, quae secundum vir-
tutem sumit aquae similitudinem. De
hac ergo nonnulli extremis labiis hau-
sere, alii vero tantum bibere persevera-
runt, quantum sufficiens erat ad sedan-
dam sitim; aliqui demum magis studue-
runt laetificari, avide atque modo iusa-
tiabili ad ea, quae spectant ad virtutes,
impetum usurpantes.

tant; cui favet et sequens verbum plurale sur-
gant, ut habent et alii codices.

2 Vel, antiquatis jam sensibilibus.

Ինքնի պատկերն յաշխարհ ճանապարհին՝
հին՝ մարգարեանայ զանաբանսն :

Quare servus incipiens a prosperitate viae prophetizat futura?

ՂԵ. Պառհ՝ վասն զի ճանապարհ-
հանգիսի է այ հրեշտակ, վասն զի մօտ էր,
յորմէ Թերեա նծարեւ սկսաւ ըմբռ-
նել: Իսկ առ ՚ի միտս՝ ձեք են նծասեր
բարուց, զորոց զիւրաքանչիւր ուրուք
բան ստուգէ և չգրտէ ընտղ. զորս
յորժամ գտցէ միաբանեալս՝ խնդայ
կատարել (կամ կատարեալ) իբրեւ յու-
սալով: Եւ երեք են ձեքն. մին՝ լինելն
կոյս. և երկրորդ խոնարհեցուցանելն
զսափորն. և երրորդ արբուցանել. բան
զի նշանակ կուսին՝ են մաքուր և ան-
խառն յօժարու Թեան կամք, զանխառն
և զառանց ախտին զանապական բնու-
թիւնն պատուելով: Իսկ զսափորն խո-
նարհեցուցանել ՚ի վերայ (կամ ՚ի վայր)
երկայնութիւն վարդապետութեան և
կցորդութեան. ոչ ամենայնի միանգա-
թիւն, ՚ի մահ առաւել՝ բանն օգտու-
նել յաջադիտաց իմաստակաց, որ լսե-
լեք առաջնայն՝ զոր ՚ի ներքս սարանս,
առնուն ջուր միանգամայն հազիւ հազ,
սակաւ ինչ կարացեալք տանել, բանն
որ ՚ի ճաշակման սափորոյ չափ տանել
յանկացեալ, ու ինչ է առ հասարակ
զամենայն յերկրի հեղու զիւրայն. և
ըմբռնի հասարակութեան և մարդ
սիրութեան բանայ (կամ բառնայ)
իբրեւ գործւով երաժշտականաւ կալ
ցէ որ յարմարել. և եղիցի ամենաբար-
բիւր և սքանչելագոյն միաբանութիւնս:

xcv. Quoad litteram, quia comes
aderat angelus Dei, ejusdem auxilio for-
tassis altiora comprehendens coepit di-
vinari. Ad mentem vero, formae sunt
vinari. Ad mentem vero, formae sunt
morum Dei amantium, ad scrutanda sin-
gulum verba, et veraciter adimplen-
da; quae quum concordantia compe-
riat, exultat perficienda fore velut spe-
rans. Tres itaque sunt formae: una,
quod virgo sit; secunda, quod inclinet
hydriam; tertia vero, quod potum da-
bit. Nam indicium virginis est pura me-
rit. Nam indicium virginis est pura me-
rit. Nam affectus voluntas, sinceram et il-
libatam naturam honorans incorruptam.
Hydriam vero inclinare indicat copiam
doctrinae communicandae, non cunctis
simul, ne mortis, quam utilitatis sit cau-
sa; neque more invidentium sophista-
rum, qui per auditum anteriorum, quae
intus accepere, hauriunt aquam tantam,
ut paucissimam in se ferre queant. Qui
vero post gustum desiderat in mensura
hydriae secum portare, (nihil) omnino in
terram fundere studet, sed (ad) potum
communitatis ac humanitatis aperit.
Quod si quis tamquam instrumento
sico possit in harmoniam redigere, erit
optima miraque nimis concordia.

Ինքնի առ, յոչն յառաջ ան զնորմութիւն
նորմ զնորմութիւն ՚ի միտս է:

*Cur dicit, Factum est priusquam ipse com-
summaret loqui in mente sua?*

ՂԶ. Իսկ զի նշանակ է, զի երկու են
բանք, այն՝ որ ՚ի ներքս ՚ի խորհուրդան
բանեալ է, և զոր արտաքս բերեմք:

xcvi. Primum edocet duplex esse
verbum; unum quod in consilio habita-
(ratio), alterum quod extra proferimus

1 Ma. B. կատարել. perficere vel perfici. C. D.
կատարեալ. perfecta.
2 Anceps totius periochae aeneus erat, ita ut

etiam alia sententia poterat concipi: maxime quod
pro aperit, բանայ, Codd. C. D. habent բա-
նայ. tollit.

Եւ երկաքանչիւր ոք 'ի սոցանէ ձայն առանձինն ունի . զոր արտաքան բերեմք՝ այն որ 'ի ձեռն անուանց և բանից (կամ բայից) . իսկ որ 'ի խորհուրդան է՝ այն որ 'ի ձեռն խորհրդոցն և ընդամտածու թեանց և իմանալոյ . քանզին երգործաւ գոյն ազգեաց՝ դէմ յանդիման կացուցեալ, խօսելով 'ի մտի զդատեցեալն : Եւ երկրորդ զայն նկարեալ կերպարաւնէ, զի յառաջ քան զամենայն բան և քան զամենայն միտս յառաջանան նոյն շնորհքն հասեալք, և զանց արարեալք . և այն որ թուի 'ի ծնունդս լի նկուլթեան քան զամենայն արագաւ գոյնս գուլ :

Օչնէ է, Եւ հոգեբան ելանէր, որ ծնեալն եղև 'ի Բաթուէլայ :

Դէ . Որպէս յաշխարհիս պատիւ առանձինն առաւել քան զայլս ամենայն երկին առ միշտն և զըստ նմինան նոյն պէս ունեւի . այսպէս և իմաստասիրեցելոյն անստարաբար ոգի՝ անյեղլեղ լին և անփոփոխելին : Եւ արդարեւ երկնայնոյ հաւասարեաց ընութեան, զոր հայրենի լեզուաւ կոչեն եբրայեցիք և քաղղեացիք Հոգեբան . որոյ անուն թարգմանեալ է Դարբան . վասն զի ոչ նուազութիւն և ոչ յերկարութիւն ևս ընդունի : Եւ պատմէ զազգոս նորա՝ ասելով ծնանել 'ի Բաթուէլայ, որոյ մեկնութիւն դէպ եղև գուրոսար. քի իւրոյ . և զո՞ ոք կարծելի է դուստր նոյ, բայց եթէ զիմաստութիւն, այն՝ որ յառաջածինն է մայր բոլորեցուն, և առաւելապէս այնոցիկ՝ որ մեծապէս մաքրեալն են ոգւով :

1 Arm. յարութիւն . ex radice, յառնեմ, յարեայ . resurrectio est; ex autem յար, յարել, perseverantia, constantia, adhaesio . Secunda si-

(oratio) . Quorum utrumque propriam sibi vocem habet; prolatum eam, quae pronuntiatur per nomina verbaque: quod autem in consilio est, illam quae per cogitationem exprimitur in consideratione intellectiva; quoniam magis energice admonuit, declarans locutum esse quod iudicatum fuit in mente . Secundo illud formans describit, quod autem omne verbum, omnemque mentem praecedunt gratiae Dei praevenientes et praetereuntes; quae nimirum in generatione creaturarum videntur velociores cunctis rebus esse .

Quid est, Et Rebecca egrediebatur, quae nata fuit a Bathuel?

xcvii. Quemadmodum in mundo dignitate propria excellit ante omnia caelum, semper se suaque aeque habens, sic (est) etiam anima genuine philosophantis invariabilis ac immutabilis. Profecto enim caelesti aequiparatur naturae illa, quam lingua patria Hebraei Chaldaei que *Rebeccam* appellant, cujus nomen interpretatur *Perseverantia* ¹. Quoniam nec defectum, neque augmentum patitur. Generationem autem ejus refert dicens, natam a *Bathuel*; cujus interpretatio commoda est, *filiam esse Dei sui*. Ecquam putare liceat Dei filiam, nisi sapientiam? quae primogenita mater est universorum, maxime eorum qui valde purgati sunt anima .

gnificatio magis hic accedit ad Hebr. et ad sequentia Philonis dicta .

Ինքե՛ր զստե՛րն ՚ի իւրոյ ստեղծ առ Բերեւ
(իւմ Բերեւ) :

*Cur hydriam super humeros suos dicitur
ferre? **

ԴԸ. **Ս**արմնոյ նշանակ սովորեաց
առնել յերւոյ . քանզի սկզբունք սորա
և նախկինք՝ բազկաց և ծղեաց են, և
ձեռաց ևս, ՚ի ձեռն որոց կենաց գործք
և արդիւնք կատարին : Եւ սափորն աւ
ման է ջրոյ . և նշանակ է սա խրատու,
ինչ տեսեալ լինին . քանզի պարունակէ
սափորն զջուրն, և հանձարն զօրէնս,
զկամս, և զտեսիլս, և արբուցեալ լի
նին կենդանիք և տունիք ջուրս . իսկ
իշխան առաջնորդ միտքն՝ այնորիւք,
որ ըստ իմաստութեանն ինչ տեսանին :
Ինչ՞ ծանրութիւն թեթեւագոյն անա-
մեք բերէ որի զհանձարականն զամե-
նայն :

xcviii. Corporis signum consuevit fa-
cere ex armis (humeris) *, qui sunt
principia brachiorum, lacertorum, ma-
nuumque, quibus vitae opera atque ef-
fectus perficiuntur. Hydria vero vas est
aquae, symbolum disciplinae; sicut et
aqua rerum quae secundum sapientiam
visuntur. Quoniam continet hydria a-
quam, et intelligentia legem, volunta-
tem, et contemplationem. Animalia qui-
dem, et plantae potantur aqua, princeps
tamen atque dux mens iis rebus, quae
secundum sapientiam cernuntur. Porro
gravia ut leviora fert anima Dei aman-
tissima, puta omnia ad intelligentiam
pertinentia.

Ինքե՛ր երեկոյ իրիկն ՚ի իւր առ-
ջալ իւր զնա, առեւել, երեկ եր նա
հոյս գեղեցիկ երեւոյ յոյժ . իւր
որ այր մէ գեղեցիկ զնա :

*Quare bis resumens virginem eam voca-
vit dicens: Erat illa virgo speciosa as-
pectu valde; virgo erat quam vir non co-
gnovit?*

ԴԹ. **Կ**ամի դէմ յանդիման կացու-
ցանել, զի երկու կուսութիւնս ունէր .
զմին զայն որ ըստ մարմնոյն է, և ըս-
միւսն՝ զանապ ազգան որոցն : Եւ ըս-
տեսանել և իմանալ գեղեցիկ, ՚ի զայն
մի սակայն կարծիցն գեղեցիկութիւն
մարմնոյ առնուլ այժմ իմէլ ըստ
սացելում գեղեցիկակերպութեանն, որ
ի չափաբերութեանէ մասանց և գեղեցի-
կակերպութեանց գոյանայ . զորս ունին
և պոռնիք . զորս և ոչ լինել երբեք
գեղեցիկի ասացից . այլ զայն ինչ որ
ընդդէմն է, մախիլոս, որ է նոցա ա-
նուն առանձինն . Ինչո՞ւ որպէս կար-
ծեմ, ՚ի ձեռն հայեւեաց՝ մարմնոյն յառ-
կութիւնք երեւեալ լինին, այսպէս և
հոգւոյն ՚ի ձեռն երեսաց և դիմաց :

xcix. **V**ult palam declarare, quod du-
plicem habebat virginitatem; unam se-
cundum corpus, alteram secundum ani-
mam incorruptibilem: erat enim tam vi-
su, quam intellecta pulchra. Noli ta-
men existimare pulchritudinem corporis
nunc in medium referre juxta illam for-
mositatem nominatam, quae ex sym-
metria partium decoreque formae con-
stat, qualis inest et meretricibus, qui
tamen nunquam pulchras esse dixerim
sed ex adverso turpes; id enim nomen
est eis proprium. Siquidem, ut mihi vi-
detur, sicut per speculum proprietates
corporis apparent, sic etiam animae per
vultum ac faciem; aspectus vero impu-
dens, et cervix alta, frequesque motus

* Mos. B. C. ferri .

† Pro jeteris . juxta B . C . et Gloss . vel jeter .

† Mos . juxta D . sine ulla haesitatione lego jeter .

Իսկ լիրբ հայեցուածք, և վիզ բարձր, և ստէպ ստէպ շարժումն յծնաց, և սիր գնացք, և ոչինչ ամենեւին ՚ի վերայ չաբեացն շիկնել և ամաչել, նշանակ է հոգւոյ մախազի. և զանայտս զիւրոց նախատանաց զտիպսնկարէ և գրէյայտնի երեւելի մարմնով: Իսկ յորում այսպատգամքն բնակեալ են՝ իմաստութեան և առաքինութեան, քանզի թէ պէտե քան զսիդինոս մարմնոջն (տգեղութեամբ) առաւելեալ իցէ, գեղեցիկ է ՚ի հարկէ: Այսն զի բարի է իւրով պատկառելի ամօթոյն, կերպարանել նմա առ այն որ ՚ի տեսողացն է ընդունելութիւնն: Այսն որոյ և յաւելու ՚ի կուսութիւնն զաւելորդն՝ որպէս կարծեսցէ որ, բայց հարկաւոր է, թէ այր չէ Գիպայ զնա. քանզի զոր ծանիցէ, ասէ՛ այր, զի՛նչ է: Այլ մի գուցէ այր չէ զայնմանէ՝ որ ՚ի մարմնոյն և յոգւոյն է ան ՚ի մէջ, այլ զբարս օրինակի. որ և ոչ զանապականն ապականել, և ոչ զանպիղծն պղծել հոգի համարձակեցաւ, քաջալերեալ ամբարիշտ համարել զսերմանս հեշտ ցանկութեան զապականացուս ՚ի միտս սերմանել. այլ զայն որ անօթութեանն է առանց խառնելոյ ընկալեալ սերմանս. զոր սովորեաց հայրն բոլորեցուն անմարմինս և իմա նախ ՚ի վերուստ ՚ի ներքս սերմանել:

Օ՛րհէ, Ի՛ջեալ յաղբիւրն՝ ելեյ զսափորն, և ել:

Ը. Աման օրինաց պատմէ նշանակաւ. զի որ որդի իջանել ՚ի նմին կարծեաց ցուցցի, ամենայն իրօք անդէն վաղվաղակի ելանէ ՚ի վեր: Որպէս և զայն որ ընդդէմն է. որ որ բարձրավիզն իցէ, և փռնգայցէ, սոնքանայ և փքնու, իջանէ, և քակտի. մինչ գոլ բնականագոյն իմն և ՚ի հրահանգս խրաւտու մտեալ. զի էջ ոգւոյ զայն որ ՚ի

superciliorum, atque gressus lascivus, et nullo modo erubescens de malis ac pudens, indicium est animae turpissimae, quae occultas proprii vituperii figuras pingit describitque evidenter in visibili corpore. In quo vero Dei oracula habitaverint sapientiae studio atque virtutis, etsi Silenum superaverit corporis deformitate, pulcherrimus est necessario: bonum est enim ei proprio pudore venerabiliter conformari acceptationi videntium. Quare adjicit virginitati id quod superfluum quibusdam putatur; necesse tamen est (illud), quod *vir non cognovit eam*; quam enim vir noverit, qualis erit (virgo)? Verum fortasse *virum* hic notavit non constantem corpore, et anima, sed morem exemplarem: qui nec incorruptam corrumpere animam, neque inviolatam violare ausus est, confisus iniquum aestimare, si quis velit corruptibile semen voluptatis seminare in mentem, sed illa Divinitatis pura recipere debere semina, quae solet Pater universorum, incorporea nimirum et intelligibilia desuper intus seminare.

Quid est, Descendens ad fontem implevit hydriam suam, et ascendit?

c. Legem voluntatis¹ refert symbolice: quaeque enim anima descendere de propria sententia comperiatur, omnino statim ascendit sursum. Sicut etiam ex adverso, quicumque superbia ac fastu extollens collum intumescit, descendit, et dissolvitur; ita ut nimis naturale sit in ordine disciplinae morum, quod descensus animae est exaltatio suapte

¹ Ad verb. Voluntatem legis. (fortasse ut legitimam).

ձեռն կարծեաց ելն է, և ել և բարձրու-
թիւն զայն՝ զամբարհաւաճութեանն
զանդրէն դարձումն: Բայց անհնար է
առ երկնային առաքինութեանն տեղի
ի վեր թռչել, ոչ լցեալ իբրեւ սափոր
զբոլոր ոգին յայ աղբիւրէն, զոր յա-
ւետախաղաց իմաստութիւնն ասեմք
հանձարոյ:

sententiae, et ascensus in altum repres-
sio superbiae. Verum fieri nequit, ut
quis ad caelestem virtutis locum evolare
possit, nisi impleat tamquam hydriam
totam animam ex Dei fonte, quem di-
cimus pereunem esse sapientiam intel-
ligentiae.

Ինչէն ընկացաւ պարսկին ընդ առաջ նորա:

Quare accurrit servus obviam ei?

ՃԱ. Ինչպէս գովութիւնք են պա-
տանւոյն. մին՝ ընդ առաջ ընթանալն,
և միւսն ևս՝ պատահելն. քանզի դէմ-
յանդիման կացուցեալ լինի յառաջն
մէն՝ զփոյթն յառաջանալն, և հասա-
նել առ բարին գիտացեալ. իսկ յեր-
կրորդէն՝ հեշտ և գիւրիս համարել, և
խնդալն մտօք, զորոց նոց զբոլոր զայն
ընկալեալ ելից, և կատարեաց հանձա-
րով իմաստութեան յիւրմէ իմաստու-
թեան: Զոր իբր զաղբիւր առաւտաբար
մեծութեամբ տարածեալ ասիւեաց:
Ինչպիսի են որ հեղէ են առ ի բարեացն
իրո, որ կամեաւոր բարութ ի սոցանէ
յետնեալք. և են որ նախանձու են
ըմբռնեալք առ ոչ խնդալ. և շէր են
ևս ի բաց դարձուցանեն յայնչաւնէ,
որ ի փառսն և ի յաջողութեան քործն
են. զոր նախաւոր տերունեանն բարե-
նէն զընդգիծման օրինակ գովել:

ci. Duplex est laus servi, tum ob-
viam currere, tum occurrere. Primo e-
nim demonstratur studium proficiendi,
et peritia perveniendi ad bonum. Secun-
do vero, facile admodum censere, et
exultare in animo eos, quorum Deus vo-
tum integerrime acceptans adimplevit,
perfecitque intelligentia, et sapientia ex
sua sapientia, quam velut fontem copio-
sa liberalitate extendens diffudit. Quo-
niam sunt qui pigri sunt ad bona ope-
randa, voluntario more haec abhorren-
tes; sunt autem, qui invidia capti sunt,
ne gaudeant de bonis, imo vultum etiam
avertunt ab iis, qui in gloria, operaque
prosperitatis sunt: quod reprehendit do-
minicum verbum, laudando exemplum
oppositum.

Ինչէն լաւ քաջ ինչիս՝ ասելով. Ի՞նչ
ինչ լաւ քաջ ի սփոյթ քառմէ:

Quare aquam paulillam quaerit, dicens:
Pota me paululum aquae de hydria tua?

ՃԱ. Ինչպէս է ընդունել ոչ Եւսեփ
բաղձանալ առաւել քան զգործութիւնն.
Քանզի ամենայն ինչ՝ որ ինչ չափ ունի,
գովել է. 11 ասն որոյ և յայլուս վայ-
րի զհրդարական կերակուրն աղբիւրա-
բար բղեաց արժի և երկին, և որ եր-
բայեցիկն կոչի մանանայ, չափել տե-

ci. Oportet non desiderare ut re-
pianatur ampliora suis viribus: omne
nim, quod mensuram habet, laudabi-
est. Quapropter et alibi cibum spirita-
lem fontis iustar scaturientem de aethere
re caeloque, Hebraeis Manna dictum
metiri jussit dominicum verbum, non

1 Deest in Arm. substantivum nomen, quod
supplevimus ad sensum: alias vacillat sententia.
Poterat etiam sic verti: in animo; quorum utrum-

que Deus acceptans etc. si quorum, vel juxta
Cod. G. ejus, ad anteriora facta respiciat.

բունեան բանն, ոչ առաւելեցելոյ ուրուք՝ և ոչ պակասեցելոյ . քանզի հարկաւոր է մտառութիւն աւելի գոլ վարդապետութիւնքն, և նուազքն անմտին, վասն այնոր որ 'ի համեմատութեանն քաջազուգութիւնն է : Իսկ և յայլում վայրի, թէ պարտ է ըստ զօրութեան ձեռաց մատուցանել պատարագիս, զսացեալս առակելով . զի մի նուազք և մի առաւելեալ իցէ, զփոքրն փոքունց, և զմեծն մեծաց յարմարեալ . և այս է զոյգ և հանգէտ օգտակարագոյնն կենաց : Իւրդ՝ արժանապէս փոքր ջուր ինդրէ, չափել զիւր բնութիւնն . զի է փոքր իբր ծառայի . և բանիւ ևս որ ըստ արտաքսաբերութեան զոգիս արծարծեցելոյ՝ կատարելագոյն բնութեան ոչ ունայն ինչ մասն եբարձ եթող, այլ զըզլոր 'ի ձեռն բռնորեցուն զոգւոյն աման ելից հայրն գիտացեալ : Ինականապէս, ոչ յայնմանէ որ ունէրն, այլ 'ի սափաբոջն զըմպելին ինդրէ, առ 'ի յուսանել՝ զի ոչ մահկանացու մարդ ոռոգանէ զբարիս, այլ այն որ 'ի վերայ մարդոյն երևի շնորհն նոյ . յորմէ աղաչէ արժանի առնել, և այն որ նախկինն 'ի ներքս մուծանէ՝ արբուցանել :

Ինչէր յաւելաւ ասելով՝ Գրէի Գրէի
ծառայի :

ՃԳ. Եւ յս զեկուցմունք և ցոյցք տեսականաց . յորոց տեսանել պարտին, զի ոչ յաղաքս մահկանացու մարդկան բանս է, այլ յաղաքս օրինակաց բարուց՝ որ յանմահութիւն փութան : Իւրդ յիրաւի ցանկայ յըմպելոյն՝ յորմէ առ իմաստութիւնն, և յայլում տալ . քանզի նախանձ յաջողմանն ոչ հպի յանձասէր հոգիս : Եւ տէր անուանէ, ոչ առ 'ի մոտի փառս հայեցեալ ծառայութեան և ազատութեան, այլ առ յընդունողին յօժարութիւն կամացն . զի

redundans, nec deficiens cuiquam: quoniam necesse est, ut solertibus amplior sit doctrina, minor autem amentibus, ob aequalitatem exactam, quae consistit in proportionem. Asserit et aliàs, oportere secundum vim manuum offerre hostias, jam dicta denotans, ne minus, neque plus sit adaptatum, minus minoribus, et majus majoribus: et hoc est aequalitas proportionata utilissima vitae. Jure itaque pauxillum aquae quaerit, mensurans propriam naturam, quippe quae pauxilla est tamquam servi: adhaec vero quia secundum verbum pronuntiativum, quod animam refovet, perfectioris erat naturae, nullam reliquit partem vacuum, sed totum ex toto vas animae implendum pater novit¹. Naturaliter, non ex habente, sed de hydria potum petit, ut discamus quod non homo mortalis irrigat bonum, sed quae super hominem apparet gratia Dei, de qua rogat sibi largiri dignari, et illam, quam prius introducit (in os animae), potare facere.

Quare addit, dicens, Domine; quae domina fere erat servi?

III. Hae sunt notae ac indices speculativae sententiae, quibus videre quisque debet, quod non de homine mortali est praesens sermo, sed de exemplo moris apud illos, qui properant in immortalitatem. Vere itaque desiderat de potu, ex quo accepit sapientia², alteri quoque dare: livor enim invidiae non adhaeret in animam Dei amantem. Dominum autem appellat, non in vanam respiciens gloriam servitutis et libertatis, sed ad recipientis voluntatis prom-

¹ Vel, implevit pater. Quod noscens naturaliter etc. ² Vel, sapientiam.

IN GENES. SERMO IV.

մէ հաստատ անուամբութեան և ան
խրատութեան է, այլ խրատու և հան
ճարոյ, որ տիկինն է, արդարեւ խնամ
տանի. քանզի յաղագս բուն լաւացի
վաստակէ:

Ինչէ՞ր խաբարս ինչոյնիւզ զստիոյն 'ի
բաղաւն իւր:

ԸՆԴ. Եւ ընդ առաջնուն միաբա
նէ. քանզի կամի յանդիմանել զիմաս
տակ բարան, և զովել զիմաստութեան
զուռն ցանկացողն և զմտերիմն: Բայն
զի այն որ բանիւք կրթեալ է, և վար
ժեալ մի զմիոյ զհետ, 'ի մի ոգի ոգոտ
կրթելով զինքն. այնոցիկ որ պատա
հեն՝ ոգուտ ումք ոչ առնէ. վասն ա
րագութեանն, և վասն 'ի միմեանց վե
րայ անուանցն որ բերին՝ ոչ մտանէ 'ի
նեղքս ասացեալքն յահանջան. այլ իբր
'ի բաց և արտաքս հեղեալ լինի: Եւ այս
առնեն և որք փոխենն նեղ բերանօք 'ի
ստիորոյն միանգամայն ջուր կամ գի
նի. քանզի աւելի հեղեալ լինի քան թէ
'ի նեղքս արկեալ: Իսկ որ անօտարա
բարն իմաստասիրեցեալն է, և հաւատա
րեալ, և մարդասեր, 'ի բանէ ոգուտ աս
նէ, խնարհեցող ցանկով և թոյլ սովով
իւր առ ուսողին բարս. քանզի ոչ որք
կարէ ուսուցանել վարդապետն՝ միայն
պէս ուսանել և աշակերտն. քանզի
կատարեալ է, իսկ սո անկատար
Վասն որոյ պարտ է ընդ միմեան
կռել զայն (կամ զայն) որ խեղճ
տեալ լինի՝ զգորութիւնն:

Ո՞րքէ, Ի՞նչոյն ըն՝ քան զարտեւաց
ընտել:

ԸՆԴ. Եւ հաճութիւն և զբարեկա
մութիւն այնք, որ ուսանին, յուսու
ցով ցուցանէ յայնմանէ, յոչն միայն
արուցանել, այլ մինչև 'ի դարբեւ
լմագլին: Եւ նշանակ է այն՝ ոչ վեր
'ի վերոյ առնել զպատմութիւնն, այլ

ptitudinem: non enim doctrinae disci
plinaeque odium fert, sed admonitio
nis atque intelligentiae, quae domina
est, diligenter studet; quoniam propter
vera bona elaborat.

*Quare festinavit deponere hydriam super
brachium suum?*

CIV. Hoc cum antecedenti congruit;
vult enim reprehendere sophisticum mo
rem, et laudare verum et genuinum sa
pientiae cupidum. Siquidem ille, qui
verbis instructus est, edoctusque unum
post alterum, uni animae favet, seipsum
erudiens: aliis vero occurrentibus nul
lam fert utilitatem, quia ob celeritatem
vorum se se continuo excipientium haud
introeunt dicta in aures, sed fere extra
diffunduntur. Id faciunt illi quoque,
qui in hydriam oris angusti transfun
dunt protinus aquam aut vinum; plus
enim diffunditur, quam intus dimitti
tur. Qui vero rite philosophatur, ae
qualiter et humaniter, utilitatem ex ver
bo facit, inclinans se, et conuentioniam
usurpans ad auditoris genium. Namque
non sicut potest docere magister, sic
etiam discipulus discere valet; quum il
le perfectus sit, iste vero imperfectus:
quare oportet observare et ponderare
facultatem ejus, qui instruitur.

*Quid est, Potavit eum, quoad usque ces
savit a bibendo?*

CV. Complacentiam dilectionemque
magistri erga discipulum demonstrat ex
illo, quod non solum potum dederit, ve
rum etiam usque ad cessationem biben
tis. Cujus indicium est haud obiter sa
cere enarrationem, sed familiaris disci

զծանութիւն և զաշակերտին գիտել ըզ-
յարձակութիւն և զփոյթն ամենայն ընու-
կատարել : Վանգի պարտ է՝ զոր սա-
կաւ մի յառաջագոյն ասէին, ոչ առա-
ւել և ոչ նուազ քան զգորութիւնն առ-
նուլ ջուր . քանզի առաւելն արտաքս
հեղեալ լինի, և նուազն ոչ ընու, ու-
նայն վայր թողեալ յոգւոյ ուսողին :

Բարեբ ասէ, Եւ ուղարկեալ իւր հանից ջուր,
մինչ ամենեւեմն արեցեն :

ՃԶ. Երկարէ ձգտէ զբարեգործու-
թիւնն՝ զայնր որ ուսուցանէն, կամե-
ցեալ ոչ միայն ընծեռել և յանձնել
և աւանդել զհանձարականսն, այլ և
կազմել զայսս, և յարել. վասն զի և
զյիշատակսն արբուցանել, որոյ են
ուղտքն նշանակք : Վանգի մտերիմ
վարդապետք և ուսուցիչք՝ ոչ առ ի
ցոյց, այլ՝ առ աշակերտացն օգուտ առ-
նիցեն զվարդապետութիւնսն, զասա-
ցեալսն ի նոցանէ անդրէն հատուցա-
նել՝ աշակերտացն հարկ առնեն զյիշա-
տակսն, մեթխութեամբ զնոսա առ ի հաւ-
տատութիւն այնոցիկ զոր լուանն :

Բարեբ ասէ, Փռնադաւ և Խափեաց զսափորն
յառապանն :

ՃԷ. Ի մարդ՝ նշանակ է աւազան՝
լսելոյ . քանզի լսելեօքս գայ բանիցն վը-
տակքն ի միտսն և ի հոգին : Բայց բա-
րիօք է ասել, զբոլոր զսափորն թա-
փեաց . ի ձեռն որոյ դէմ յանդիման
կացուցանէ, զի ի նախանձէ և յաշաղ-
մանէ ի բացեայ է բարի, անհամբար և
առանց պահելոյ յանձնելով զոր հան-
ձարոյն տեսիլքն են, և ոչինչ թագու-
ցեալ. զոր առնեն ոմանք յիմաստա-
կաց : Եւ պատճառք են սորա, զի ո-
մանք վասն նեղասրտութեան կարծե-
ցին, եթէ միայն գոն սոքա ի բնութեան,
զոր և միայն գիտեն : Եւսկ բարին զընդ-
դէմն . գիտէ, զի սակաւ և կամ ոչ

puli noscere impetum studiumque, et
procurare ut plenius perficiantur omnia.
Quoniam oportet, ut paullo antea-
dicebam, non plus, nec minus propriis vi-
ribus aquam haurire; quod enim plus
est, foras diffunditur, quod autem mi-
nus, non implet, vacuum relinquens lo-
cum in animo discentis.

Quare dicit, Et camelis tuis hauriam a-
quam, quoad usque omnes biberint?

CVI. Prolixe extendit beneficium e-
docentis, qui voluerit non solum trade-
re atque proponere res ingenio faventes,
sed quoque construere istas ac collocare:
id est memoriam etiam potare, cujus ca-
meli sunt symbola. Quoniam fideles ma-
gistri, genuinique doctores, qui non ad
ostentationem, sed pro utilitate discipu-
lorum fecerint doctrinam, a se dicta re-
peti a discipulis exigunt vi memoriae,
intrudentes eos in confirmationem re-
rum, quas audierunt.

Quare dicit, Festinavit, et evacuavit hy-
driam in cisternam?

CVII. In homine cisterna symbolum
est auditus; per auditus enim venit ver-
borum canalis in mentem animamque.
Caeterum optime dictum est totam hy-
driam effudisse; quo demonstratur ab
invidia livoreque procul abesse bonum,
vix reponens ac servans in se, sed com-
municans species ingenii, nullo occulta-
to; quod faciunt nonnulli sophistarum.
Ratio differentiae est, quoniam aliqui ob
pusillanimitatem (vel animae anxietate-
m) censuere, quod in natura sint ea
tantum, quae ipsi soli noverunt. Bonus
vero contrarium sentit, sciens quod pa-
rum vel nihil scit, maxime propter na-

re, et
omnia.
ius di-
rui vi-
plur
mi-
lo-

ինչ զիտէ՝ առաւել (քան) զբնութեան
զանգործարեւմ մեծութիւնն . վասն որոյ
է յաճախոյն ուսաւ առնուլ ջուր յաղ-
բիւրէ . իբր թէ առանձինն ինչ ոչ ու-
նելով յինքնէն . բայց ընկալեալ յա-
նապակէ և յանապառ իմաստութենէն
նոյ :

turae magnitudinem, quae superat ex-
perimentum¹: quamobrem ex Divino
didicit accipere fonte aquam: ac si nihil
proprie a se habeat, sed totum receperit
ex pura et inexhausta sapientia Dei.

Ինչորէր այժմ ոչ եւս պարսնի ախի, այլ՝ մարդ .
բանդի ախի, թէ մարդն ճիշդ և ուսանելի
էր . և լուսն կայր, փնէ Գիտել՝ եթէ յա-
նապակէն մարդոցանէ՝ նմա որէր ան :

Quare deinceps non amplius puer (sive
servus) dicitur, sed homo; ait enim,
quod homo examinans considerabat²
eam, et tacebat, ad cognoscendum, si
prosperitatem exhibuerit sibi Dominus
Deus?

ՅԸ. Բանդի մինչ պատրաստէրն ու-
սանել, և սկիզբն ունէր վարդապետու-
տութեան, ի պատանիս և յանկատարս
համարեալ լինէր . իսկ իբրեւ եղև ա-
ռաջատութիւն, մարդն համարեալ եղև
բանական, ահա և որ արտաբերեալ լի
նի բանա ի կիր առնուլ հարցադեալ .
Ի՞նչ սա յառաջատեալ է օրինակ բա-
րուց . իբրեւ նկար ամենագեղեցիկ տե-
տանէ և իմանայ զվարդապետին բնու-
թանդի լուսն հարց շատ տեղի առեալ
այնմ՝ որ խօսէրն ի նմա առանց բերա-
նոյ և լեզուի և անօթոց և մայր խօս-
անային բանին և իմանալով և տեսնելով
լով զայն որ յառաջութիւնն է ի բա-
րեքատութիւնն ածէ՝ ճանապարհ և
եթէ հասցէ՝ առմա . բանդի շնորհաբար
թեամբ յաջողեալն՝ ոչ յայլուսմ ու
կայ այնոցիկ որ ի նիւթն են, և զանա-
յապականս, և կամ յարբուսականս :

cvm. Quoniam dum praeparabat se
ad discendum, initiumque faciebat do-
ctrinae, in numero juvenum imperfecto-
rumque censebatur: quum vero progres-
sus est factus, homo est reputatus ratio-
nalis, qui jam compos sit usurpare etiam
verbum pronuntiatum. Is ergo profi-
ciens exemplar est morum, tamquam pi-
cturam pulcherrimam videns intelligens-
que naturam magistri sapientiae inge-
niosae. Tacitus autem stabat multum³,
cedens loquenti in se sine ore et lingua,
instrumentis ac vocibus, verbo Divino,
intelligendo atque contemplando illam,
Quae in virtutem prosperitatemque
cit, viam; ntrum videlicet perveniat
eam? aliàs vera prosperitas in nullo
sistit eorum, quae in materiis sunt,
ve privata, sive publica aut regia.

¹ Vel, omnem altitudinem: quoniam անգոր-
ծարեւմ, ut ferunt Codd. B. D. refunditur in
Gr. ἀπειρίσττος. vel juxta Cod. C. անգոր-
ծարեւմ q. d. ἀπειροφόρος.

² Ad verbum, discebat, accedens ad Gr. ~~κατα~~
καταδιδάσκει.
³ Multum, tam ad stabat, quam ad cedere
respicere videtur.

Բնորէր իբրեւ դարարեցին ամենայն ուղղութիւն յընդէմն, ճարդն գինդս ոսկին և ապարանջանս քայր իռապին :

ԺԲ. Բնականագոյն իմն է . քանզի այն որ ուսանին , (և ուսաւ յիշեցեալ յայնմանէ , թէ՛ և դո՛ւ ըմպել , որ էր ուսանել . և զուղտան տեսանել արբուցեալս՝ զոյգ է զյիշատակս արծարծել կենդանութեամբ ,) զչնորհակալութիւն և զերախտիս հատուցանէ վարդապետին , յոյժ մտերիմ և ընտանի . փոխանակ որոց լուաւ՝ տուեալ գինդս՝ ի զարդ լսելեաց , և բանի՝ այնր որ ուսուցանէրն . և լսելեաց՝ այնր որ ընդունէր զվարդապետութիւնն : և փոխանակ զի գործեացն , յիշատակ ապարանջանքն զարդ յիշատակաց և գործոց :

Բնորէր զգինդսն ասէ ՚ի բանարե իշտոյն . և ապարանջանն ՚ի Ժ . ոսկոյն , այլ ոչ ՚ի Ե . Ե . ոսկոյ :

ԺԺ. Բնաբարիորդ զերկեակն բաժանեաց ՚ի միակ . զի զվատթար բնութիւն երկակի փոխեալ յարմարեցէ առ լաւն միակին . և զերկեակն եբարձեթող անբաժանելի : քանզի բաժանեալ լինի ՚ի Ե . երկեակս : Եւ տասներեակն լաւագոյն է քան զհինգեակն . քանզի տասն և ամենակատար լիագոյն և վերագոյն թիւ առանձինն իւր իսկ անձային խորհրդոց . իսկ հինգերեակն՝ զգայութեանց չափ է . և զգայութիւն առ միտս այսպէս ունի , որպէս ուղեոր առ թագաւոր . և յիմարութիւն էր զլաւն փոխել ՚ի վատ թարն : Եւ զոր ինչ ունի բնութիւն տասներեակն , և՛ յայնմ որ ըստ իմանա

¹ Verba ipsa auctoris uncis includo, ut anteriora posterioribus cohaerere facile intelligat lector: alias nimis abstrusa obfuscatique erat constructio totius loci; nos parenthesin et puncta disponentes eo sensu, quem potuimus elicere, sic rem putavimus satis declaratam esse.

Cur, postquam cessarunt omnes cameli bibentes, homo in aures aureas armillasque praestabat virgini?

cx. **V**alde est naturale: qui enim discit, (didicitque¹ monitus verbo illo, *bibe tu, quod erat discere; atque vidit camelos potatos, puta memoriam vivaciter recreatam,*) gratiarum actionem, atque gratias refert magistro cum munere familiarissimo, pro auditis rependens in aures ad ornatum aurium; quum verbum erat docentis, et auris recipientis doctrinam; pro autem opere facto monumenti loco datae sunt armillae ut ornamenta memoriae et operae.

Cur in aures dicit ex drachma (vel didrachma)² ponderis, armillas autem ex decem auro, non vero ex quinque quinque auro?

cx. **O**ptime duo divisa reduxit in unum³, ut pravam naturam dualitatis commutans adaptet probitati unitatis; duo vero dereliquit sine divisione. Quoniam (decem) dividitur in quinque bina; decas autem melior quinque numero est: illa enim est perfectissimus numerus, plenior et superior, atque proprius divinis etiam mysteriis (oraculis decalogi). Quinque vero numerus mensura est sensuum; sensus autem ad intellectum se habet, sicut viator ad regem: iusania ergo fuisset meliora in peiora commutare. Quam vero habeat naturam decas, tam secundum intelligibi-

² Arm. hic. et infra, *քանքար*, quod communiter *talentum* est. In sacris literis Gen. xxiv. 22. *զահեկան*. denarium, vel drachma. Gr. *δραχμή*, aliis *διδραχμον*.

³ Vel, dualitatem divisit in unitates.

լի էութեանն է, և յայնմ որ ըստ ըզ-
 րալոյն, առացեալ է յառաջագոյն յայնս
 որ յաղագո թուոց դիրք ասացան: Եւ այց
 այսչափ այժմ ասելի է, զի և յաշխար-
 հի ասան ամենայն է, և ի մարդ. յաշ-
 խարհիս եօթներեակք, և ութերորդ
 անմեղարից գունդն, և որ ընդ լուսնաւս
 մի տեսակ՝ փոփոխելի են ըստ ինքեանց:
 Եւ ըստ վարիչ և մատակարարն բա-
 լորեցունց. զի զիններաժտեան պարն
 նուազաբար յարմարեաց: Եւ ի մեզ՝
 մարմին և ոգի, և եօթն անբանին մա-
 սունք, և միաբաժք (կամ միաբաժ)
 են միտք: Եւ ասն զի զիննուցս զայսոցիկ
 դարձեալ անձն բան՝ որ յարմարութեան
 է առաջնորդ և իշխանն. յորմէ ինն մա-
 սունքն երաժշտացեալ են, և նուա-
 զեալք և յերգ անկեալք՝ հնչեն ի միա-
 սին: Եւ ասն որոյ և զտանեակն սքս
 խոստովանէ մովսէս. բնաւորապէս, զին
 ներեակն՝ լինելութեան թողեալ, և
 զտանեակն՝ այլ բանին. և յիրաւի սուրբ,
 և զայն հնչէ, զթողութեանն հարկանե-
 լով զայն իբր ի հակառակաբարբառ և
 ի հակառակաձայն երգիս առ մի և նշան
 խառնութ յարմարութեան: Եւ հաշ-
 վաւորապէս ականջաց բաշխեալ ըստ
 զմին, և ճեռաց զտանեակն, բնաւոր
 թուոց միջոցն մինն է, և կոչուի
 տանեակն. որք են նշանակ իրոց
 ի մեզ լինել. նախ առաջին սքսն է
 և ապա զորմէ. քանզի ուսման
 յաղագս ուսմանելոյ, այլ յաղագս
 ծեկոյ. զի համեմատեալ միջոցն
 մին լինելոյ. քանզի երկաթնիւրդ
 սոցանէ սկիզբն է, մին՝ թուոց և միւսն
 ուսման. և տանեակն՝ գործոյ. քանզի
 կատարածն՝ թուոց, և գործն՝ վարդա-
 պետութեան, ի ձեռն որոյ ուսմանիմք.
 Եւ զանազանեալ է միակն ի միովէ, ո-

lem substantiam, quam sensibilem, jam
 dictum fuit in libro, in quo de Numeris
 actum est. Nunc tamen tantum est di-
 actum, quod et in mundo decem sunt
 omnia, et in homine. In mundo quidem
 septenarii (planetae), et octavus fixo-
 rum globus, et quae sub luna sunt unius
 speciei, mutabilia per se¹. Dei autem
 verbum rector est ac dispensator uni-
 versorum: quoniam novem musicae cho-
 rum lyrice in harmoniam reduxit. In
 nobis autem corpus, et anima, et se-
 ptem irracionales partes; meus autem
 ptem portione constat². Itidem de istis
 novem distinctionibus disponit ipse Deus
 Verbum³, harmoniae dux princepsque,
 a quo novem partes musicae concinna-
 tae sunt, et concinientes cantici tenore
 sonant simul. Quare decadem sanctam
 sonatur Moyses; naturaliter utique no-
 nam creationi relinquens, et decadem
 Dei verbo. Et revera sancta, divinaque
 personat, vocem illam remissionis cele-
 brans⁴ tamquam in canticis ex contra-
 riis sonis, oppositisque vocibus, ita ut
 coalescat harmoniae in unum et idem
 commixtura. Necessario autem auribus
 distribuens praestat unum, et manibus
 decem⁵: nam principium numerorum est
 unum, finis autem decas; quae sunt sym-
 bola rerum. Quoniam audire primam
 convenit, deinde operari; discimus enim,
 non ut discamus, sed ut operemur; quo
 agatur proportio concordiae unius cum
 audito. Siquidem utrumque istorum est
 principium, unum numeri, alterum do-
 ctrinae; decas autem operationis: finis
 enim numerorum (decas) est et opera-
 doctinae, qua discimus. Porro distincta
 est unitas ab uno⁶ eo modo, quo excel-

¹ Sic constant numeri novem: pro decimo au-
 tem addit verbum Divinum.
² Sic iterum denarius numerus resurgit.
³ Sic concorditer Mss.
⁴ Gloss. * ի Թշնի Զ. որ քաջ հարկա-

նէն. կամ ի հինգ տասնչն, որ է յորեկան 11
⁵ In Thesrin (mensis) x. quum tuba canebant:
⁶ aut in quinquies decem, id est Jubilaeum u.
⁵ Sic Cod. D. ubi B. C. legunt duo.
⁶ Aut unicum ab uno: ubi Gloss. * Աւել

որով առաւելեալ է և զանազանեալ սկըզբնատիպն 'ի կերպարանէն . քանզի ցոյց է միակն , և նմանութիւն միակին՝ մոռ . (Նշե՛ր . վասն զի մին կարէ և բազմաց կատարելութիւն ընդունել . անդեայ , պար , տոհմ , ազգ , զօր , քաղաք . քան զի իւրաքանչիւր ոք 'ի սոցանէ մի է : իսկ միակն ոչ 'ի բազմութենէ . քանզի անբաժ է , և ոչ ունի կցորդութիւն , և առանց շարամանելոյ է վասն միայնութեանն . որպէս նոյն ինքն ազգէ անուն : Նշե՛ր՝ զմիակս զայս 'ի սկզբանէ մովսէս գրէ , զկէս երկաքանքարին հրամայելով նախնիս և երախայրիս հանել . զոր և լսելեաց՝ հռեբեկայ՝ յարութեանն և մշտնջենաւորութեանն յարմարեալ լինի զարդ՝ վայելագոյն , զի լսիցէ և 'ի միտ առնուցու զմիակն անձային բանին :

(Նշե՛ր ասէ , 'իտասոր ոյր էս , պարմեա ինչ , եի՛ն աս հօր քամ գոյ մեզ Գեղի լուծա Կելոյ :

ԺԺԱ. **Ն**առդ դիւրանշան է : Իսկ առ 'ի միտս հիացեալ և զարմացեալ ընդ գեղեցկութիւն արդարեւ ճշմարիտն կուսի , և անշաղախ և անպախ և Երհուդայ , և որ կայն մնայ հաստատուն 'ի բարեգործութեան և յարժանաւորութեան . և վարանեալ է թէ մի գուցէ մահկանացու ոք ոչ ծնաւ զնա . և հարցանէ , ոյր էս գուստր : Վնանդի տեսա նեմ ասէ ոչ զոք՝ որ եղեալ և ծնեալ , արժանապարտ այսպիսի գեղեցիկ առաքինութեան հայր համարեալ . իբր թէ ասէ , զիմ զտգիտութիւնս կազմեալ ուղղեալ , ազդելով զքո զազգ , և զգեղեցկամանկութիւնն տնկողին : Սկսան

միտ ասելն , և այլ է միակն , որ չխառնի ընդ ուրիշ || : Կ Aliud est unum dicere , et aliud unum cum , quod non miscetur cum aliquo u .

1 Ita B . D . at C . ոչ 'ի բազմութեան է . non est in multitudine .

2 In sacris quonque literis , Exod . c . xxx . v . 13—15 . scribitur կէս երկգրամնին , dimidium didrachmatis : eo ergo sensu hic habent Mas . C .

lit distinguaturque originale exemplar a forma: indicium enim est unitas, et similitudo unitatis unum. Quare? Quoniam unum potest et multorum perfectionem recipere, ut armentum, chorus, tribus, gens, exercitus, civitas; quorum unumquodque unum est: unitas autem non est ex multitudine¹, quia immunis est, et expers participationis, et inconiuncta est propter solitudinem (vel singularitatem), sicut declarat vel nomen ipsum. Hanc ergo unitatem ab initio Moyses scribit, dimidium didrachmatis² iubens primitias offerre: quod et auribus Rebeccae symboli perseverantiae sempiternitatisque adaptatum fuit ornamentum valde decorum, ut audiat intelligatque unitatem divini verbi.

Cur dicit: Filia cuius es? narra mihi, si est apud patrem tuum locus nobis ad divertendum?

Littera facilis intellectu est. Ad mentem vero, miratus atque stupefactus de pulchritudine veraciter verae virginis, deque intemerata, illibata, sanctaque ejus anima, quae permanet constanter in bonis operibus condignis, fere haesitat, forte nemo mortalium generaverit eam, et interrogat: Cujus es filia? Video enim, inquit, neminem creatum factumque dignum esse, ut talis venustae virtutis pater existimari queat; ac si diceret: Meam ignorantiam instruens dirige, indicando generationem tuam, quae plantaverit hujusmodi decoram juventutem³. Quoniam vero (illa)⁴

D. երկաքանքարին , ditamenti, vel disicli; ubi B. mendose, dimidium երկաքանչիւրին , utriusque .

3 Cod. B. զգեղեցիկ մանկութիւն . C. զգեղեցկամանկութիւնն , quae idem significant: verum D. զգեղեցկամարդկութիւնն , pulchram humanitatem .

4 At Gloss. vult intelligi ille, dicens : Երազար ամաշէր , թէ մի գուցէ էս այսպիսի

IN GENES. SERMO IV.

զի յամենայն պատկառանաց շառաղու-
նէր՝ եթէ մի գուցէ թուեսցի մեծամեծս
պարծել յազատութեանն, կարծեցեալ
եթէ երկնային և սրբանշին է նորա
ազգն, հարցանէ վերստին ստէպ ստէպ .
իսկ արդ արդեօք իցէ՞ և մեղ վայր և
տեղի առ հօրքում յարիւռջ և յերկնի,
և ևս ՚ի վեր՝ առ վարչին սոցա անային
բանին . յորում եղեալք՝ զամենայն
լքցուք թողցուք զմահանացուս և զա-
պականելիս . և կամ ամենեւին արգե-
լեալ փակեալ լիցի ընդ երկիր տնկեալք
և արմատացեալք, և գլխովայրք իբր
ծառք եղեալք յառապարի :

Օ. Ինչ է, ի՞նչ և ի՞նչ և ի՞նչ և ի՞նչ և ի՞նչ,
և որչէ իշտանի :

ob pudicitiam rubore afficiebatur, ne
forte videretur magnopere gloriari in li-
bertate, putans (iste) caelestem ac mi-
rificam esse ejus prosapiam, iterum in-
terrogat instando: utrum datur et nobis
locus vel spatium apud patrem tuum in
aethere caeloque, atque magis superius
apud rectorem istorum verbum Divi-
num: ubi collocati, omnia derelinqua-
mus mortalia, et corruptioni subjecta?
aut omnino detineantur (homines) sub
terra quasi plantati, et radice muniti,
capitibus deorsum fixis sicut arbores in
rupibus .

Quid est, Palea, et pabula multa apud
nos sunt, et locus ad divertendum?

cxi. Quandoquidem animae pars a-
liqua est rationalis, et altera brutalis,
dicit adesse illa quoque, quae conveniunt
bruto ad fruendum cum decore, ut pa-
lea, pabulum, et quaeque animantium
cibi sunt. Rationali autem parti locum
dat separatim ad dissolvendam corru-
ptionem, deperdendasque cupiditates,
eoquod singulae istarum veneniferae
sint .

Quid est, Complacens sibi vir¹, adoravit
Dominum?

cxi. Audiens vir instructus id, quod
maxime desiderabat, quia non mansit
sine domu, nec foras exclusus, sed loco
invento, recepit et verbum virtutis, val-
de placuit sibi, ac laetabundus accepit:
ideo una cum gratiarum actione ado-
rat³ .

2 Ի՛նչ; aequae sonante, dissolve, et divertito in hos-
pitium .

3 Vel comprobans homo . Gr. εὐδοκίμας ὁ ἄν-
θρωπος . ubi volunt nonnulli cum D. Hieron. ver-
bi, benedicens homo .

3 Vel, adorabat, ut habet B. երկիր պարտեմ .

ԶԺԲ. Ս ամեն զի ոգւոյ՝ է ինչ որ բա-
նական է, և է որ անասուն, ասէ և
զայն անասնոյն՝ որ անկն է նմա . և
զառ ՚ի վայելութեանն պէտս զյարդն
և զկերակուր, և որք միանգամ անբաւ
տեղի ապա առանձինն, առ ՚ի քակտու-
նէն և ՚ի լուծումն ապակաւումն,
ախտից սատարեալումն, իբրեւ թէ իբրեւ
միւր որ ՚ի նոցանէ թիւնարէր է :

Օ. Ինչ է, ի՞նչ և ի՞նչ և ի՞նչ և ի՞նչ,
և որչէ իշտանի :

ԶԺԳ. Ս արեալ այն՝ որ իրաւ-
ցուն, որում մանաւանդ փոխե-
լի ոչ եղև անտուն, և ոչ արտաքս փո-
կեալ, այլ տեղի և վայր նա եգիտ, յայտ
ընկալաւ յառաքելութեան բան, և վասն
հաճի, և ախորժեւով ընդունի, և վասն
այսորիկ շնորհակալութեւն երկիրպաշտանէ :

մեծած Երայ արժանացայ II . n Eleazar con-
suebatur, ne forte nimirum ego hinc ma-
gis rebus dignus factus sum u . quod minus
probandum videtur .

1 Allegoriam elicit auctor ex ambiguo Gr.
verbo, καταλύσαι (ut Arm. լուծանել pro թշու-
արէմ)

Ինչէ՞ր ոչ իւր արեւ, իսկ անհոտանէ, այլ
աբրահամ, ասելով. ( ) Եկեալ է արեւ ան
արեւուն իմոյ աբրահամ :

ՃԺԴ. Եւ իսկ առաջին՝ ծառայիցնդնէ
տիրասէրս լինել, որ զտեսարան յարգեն,
և պատուական համարին քան զին-
քեանս : Երկրորդ անգամ զայն որ
յուսմանէ օգուտ է՝ կամի դէմ յանդի-
ման կացուցանել, այնմ, որ ընտանե-
բար և մտերմութեամբ ուսեալ եղև, և
օգտեալ է զմեծամեծս գիտացեալ՝ ծա-
նիքն դէպ, ընտրեաց և լաւ համարեցաւ
ծառայ անուանիլ, ինչ ան, այլ՝ սպասա-
ւոր բարեխօս աղաչողին . և զբարեխօս
աղաչողն՝ ծառայ արարչին բոլորեցուն
և հօր : Իսկ որ զգաստ կարգին զանց ա-
րարեալ է, զոր բնութիւնս կարգեաց,
ուղղեալ վճարէ զմեծամեծ անիրաւու-
թիւնն՝ առաջ արկեալ անկարգու-
թիւն խառնակութեան :

Օ՞րն է, ի՞նչ է, ի՞նչ է, եւ ի՞նչ է զարդարութիւն և
զարդարութիւնն իւր ի՞նչ արեւուն իւրե-
(իմէ) :

ՃԺԵ. Ինչպէս անգամ զեկուցանէ,
զի նոյն ինքն առաքինութիւնքն, առա-
ւելապէս և զանազանաբար իմն՝ ան-
յինք՝ արդարութիւնք՝ և ճշմարտու-
թիւնք : Իսկ առ յազգի մարդկան, և
ինչ մի որ ի սոցանէ անապակ է, այլ՝
խառն . վասն զի խառնեալ է ընդ դոյզն
չափ՝ է ինչ որ սուտ, և է ինչ որ անի-
րաւ : Եւ են՝ իսկապէս ասել, այնք որ
առ մարդկան են արդարութիւնք և
ճշմարտութիւնք, նմանութիւնք և կեր-
պարանք . իսկ որ առ անյն են՝ յարացու-
ցականք՝ սկզբունք, և տիպք, տեսակք :
Իրժանապէս արդ. գոհանայ զերկուցն՝
այն որ կրեացն, թէ՛ զառաքինութիւնսն

1 Sic Codd. C. D. sed B. նշանակարար, sym-
bolice, forte pro նշանաւորարար, insignitor.

*Quare non suum nominat Dominum aut
Deum, sed Abrahæ, dicens: Benedi-
ctus (est) Dominus Deus domini mei
Abraham?*

cxiv. Primum servis ordina-
res esse dominorum suorum, ut vene-
rentur eos, et in pretio ipsos prae se ha-
beant. Secundo vult, ut manifeste mon-
strabit utilitatem a disciplina exortam
ei, qui familiariter ac fideliter edoctus
fuit. Argumentum vero est utilitatis ac-
ceptae, peritiaeque majorum rerum, il-
lud, *Nosce te*. Quo animo elegit, et
melius aestimavit servum se nomina-
re, non Dei, sed ministrum intercesso-
ris; et ipsum intercessorem, servum
creatoris patrisque universorum. Qui
vero huncce ordinem praetergressus fue-
rit, quem natura statuit, nihil aliud per-
agit, nisi maiorem injuriam, proposita
sibi morum dissolutione perturbata.

*Quid est, Non dereliquit justitiam, et ve-
ritatem suam a domino meo?*

cxv. Naturali sane modo declarat,
quod virtutes ipsae, maxime et differen-
ti modo ¹ divinae, iustitiae sunt, et ve-
ritates. Apud autem genus humanum
nulla istarum sincera ² est, sed mixta;
commixtum enim est vel cum exigua
mensura aliquod falsum, aliquod vero in-
justum. Ita ut, si proprie vis loqui, quae
apud homines sunt iustitiae veritates-
que, similitudines sunt, et formae; quae
verò apud Deum, originalia sunt prin-
cipia, et prototypa vel ideae. Jure ita-
que gratias agit propterea possessorem u-
triusque (Abrahamum scilicet), quod
utramque virtutem iudesinenter ac quo-

2 Vel nitida, aut pura. Ita C. D. ubi B. ան-
պակաս, ut անապական. incorrupta.

զերկուեան անպակաս և հանապազոր-
դեան ապ նման ան . բղիէ յողորմ առ-
աւան և առ անիրաւն օտարութիւն ,
իսկ առ ճշմարիտն և առ արդարն՝ ըն-
տանութիւն :

tidie concedit ei Deus; scaturire faciens
in anima ejus ab alienationem a falsitate,
et injustitia, familiaritatem vero erga ve-
ritatem, et justitiam.

Օյնէ, ինչպե՞տաւ աղջիկն 'ի տանն'
պարտեաց իւր խորամ :

Quid est, Currens puella in domum, nun-
ciavit matri suae?

ՃԺԶ. Ինչպե՞տաւ է առաքինացեալ
ողի, և զանցեղ լեզուէն և զանփոփոխ
առաւել ստացեալ ունի . քանզի յոր-
ժամ զգասցէ զգը՝ եթէ ոչ է վաղայա-
ղու ցանկացող, այլ հաստատուն և մտե-
րիմ, խնդայ, և փութայ, և զուրախու-
թեանն արագութիւն ոչ ամենի, այլ
պատմէ յամենայն իմաստութեանն մայ-
րենի տունն . և զգաստ և զհամեստ տօնս
ուրախութեան և կարաւուց, և զայլն
և առատութիւնն ընդունելութեան,
զորո ոչ օտար և պիտակ ցանկացողն է,
ցուցանէ, զի և լսողքն խնդացեն, և
խնդակից լլցին :

cxvi. Benigna est anima virtutibus
praedita, et statum possidet maxime in-
variabilem constantemque. Quum enim
variabilem aliquem, quod non est illico sa-
turandus studiosus, sed firmus ac fide-
turandus studiosus, sed festinat, ita ut non ferat
laetitiae velocitatem, sed nunciat per
omnem maternam domum sapientiae, u-
na cum sobria honestaque festiuitate
exultationis, et tripudii, atque caeteris
abundantiis hospitalitatis: quae omnia
illis, qui genuinum habent desiderium,
demonstrat, ut et audientes gaudeant,
et congaudeant sibi.

Ո՞ր է հոգեբեկաց ինչպե՞տաւ, որով տեսնէ և
լսիտ :

Quis est Rebeccae frater, cui nomen fuit
Laban?

ՃԺԷ. Ինչպե՞տաւ անհայտ՝ է որ
նախնէ, և է որ անասուն՝ կարգա-
րեութեան . ինչ՞ բանախնէն
մին առեալ է կոյսն յարութիւն
'ի մանկեան տարիներէն՝ հիշելի
և անանցն՝ լախ . քանի թաք-
նանաւ առե՞լ, աղիտակործան, այն՝
զբառ զայսութեանցն զպայծաութեանն
պատուոցն օրինակ . ինչպէ՞ պար-
է զայն քաջ գիտել զի որպէս
զբաւորական ձայնի տառիցն երեք են
զանազանութիւնք . են՝ որ ձայնաւորք
են, և են՝ որ կիսաձայնք, և են՝ որ
անձայնք . այսպէս և նոյն իսկ մեր բը-
նութեան . քանզի ձայնաւորի նմա-

cxvii. Animae nostrae frater est ex
natura, unus rationalis, alter brutalis.
Rationali itaque in sortem data est vir-
go, perseverantiae perennitatisque sym-
bolum, Rebecca; brutali vero Laban,
quippe qui interpretatur 'albedo, indi-
cium claritatis rerum secundum sensus.
Oportet enim optime nosse, quod quae in-
admodum elementorum vocis littera-
les sunt distinctiones, quaedam voca-
les, quaedam (inter consonantes) semi-
vocales, aliae vero voce carentes; simi-
liter se habet et nostra ista natura: nam
vocali similis est intellectus, et semivo-
cali sensus, voce vero carenti corpus -

Pro aut, dicit, habito in B. C. melius D. — 4. is, vel id est: sed vix aptus erit sequens
cuius accusativus quoniam etc.

նեաց միտքն, և կիսաձայնի՝ զգայու-
թիւնս, և անձայնի՝ մարմինս: (Լայց՝
սկսայց 'ի կատարածէն ուսուցանել .
քանզի որպէս անձայնն ինքն ըստ ին-
քեան առանձինն ձայն բնաւ ամենեւին ոչ
ունի . բայց շարադասեալ ընդ ձայնա-
ւորին՝ ձայն գրաւորական կատարէ .
այսպէս և մարմինս ինքն յինքեան ա-
ռանձինն անշարժ է . և շարժեալ լինի
յոգւոյ բանականէ ըստ իւրաքանչիւր
ուսեք գործեացն մասանց՝ առ այն,
որ անկն է նմա և պէտք: Վարձեալ
որպէս կիսաձայնքն բարբառս գործեն
կաղս և անկատարս . ապա եթէ ինչ 'ի
ձայնաւորացն շարադասեսցի, լի ձայն
յոգւոր առցէ . այսպէս և զգայու-
թիւնս՝ կիսագործ է և անկատար . զմի
ջին դաս անցեալ ունի զմտաց և զմար-
մնոյ . քանզի յերկաքանչիւր ուսեքէ 'ի
սոցանէ մասն ունի . ոչ անշունչ է իբրեւ
զմարմին, և ոչ մտաւոր իբրեւ զմար-
մնորդս . իսկ յորժամ միտք ձգտեալ
զինքն՝ խառնիցի (կամ զինքն խառնիցէ)
և գրեսցի ընդ նմա, պատրաստէ՝ բանա-
ւորապէս տեսանել և լսել, և միանգա-
մայն բանիւ ինչ ասել, և բանականա-
պէս զգալ: (Լայց սակայն նոյնօրինակ՝
որպէս ձայնաւորքս և ըստ ինքեանց ա-
ռանձինն ձայն արձակեալք, և խառ-
նեալք ընդ այլն, այսպէս և միտք ըստ
ինքեան առանձինն առանց այլոյ ու-
րուք շարժեալ լինի՝ յիմանալեացն ըստ
ինքեանն առանձինն ընկալեալ և ձեռն
կալու եղեալ . և այլոց ևս պատճառ լի-
նին շարժմանն զթուլութիւն մատու-
ցանելով՝ որպէս առաջնորդ պարու .
իսկ զգայութեանցն՝ որպէս ասացին, առ
'ի բանականէն զգալ մարմնոյ, և գործ
նական մասանց՝ իբր ձայնիւք առ բնաւ
կանն արդիւնագործել:

Verum de extremo incipiam disserere.
Sicut enim mere consonans per se solum
nullam habet propriam vocem, conjun-
ctum tamen vocali vocem perficit litte-
ralem; pariter et corpus nostrum in se
ipso solum manens, immobile est: mo-
vetur autem ab anima rationali juxta
singula instrumenta partium ad id, quod
sibi convenit, ac opus est. Itidem sicut
semivocalia sonum reddunt claudican-
tem, et imperfectum; si vero adjungan-
tur vocalibus, plenam vocem articulata
praeseferunt; eo tenore et sensus noster
semivivus, et imperfectus medium tenet
ordinem inter intellectum et corpus.
Quoniam ab utroque istorum partem
habet; non est inanimus sicut corpus,
nec intellectu praeditus sicut cogitatio:
quando vero mens se extendens copulatur
ei ut adscripta, disponit eum ad rationa-
liter videndum, audiendumque, et sim-
pliciter loquendum cum ratione, et ra-
tionaliter sentiendum. Porro eadem ra-
tione, quemadmodum vocalia tam per
se, quam mixta cum caeteris vocem e-
dunt propriam, similiter et mens tam
per se solum sine ullo alio movetur, ab
intellectualibus per se adjuncta, quam
caeterorum quoque motus causa fit, vi-
gorem¹ exhibens tamquam dux cohor-
ti. Sensus autem, ut dixi, ab rationali
moventur ad sentiendum, praestantque
corpori, et partibus operativis velut vo-
cibus ferri ad naturales² effectus.

¹ Թուլութիւն, accipio ut Թողութիւն, Թոյլտուութիւն, permissionem, sive motionem.

² Cod. C. առ բանականն, ad rationales.

Ինչպէս լաբան յետ Գեհան յիշխանին
 և զպարսկական տէ պարսկական , Ինչ
 ևս այս օրհնեալ պատան , ընդէր կա
 արարաւ :

*Quare Laban, postquam vidisset in soro-
 re in aures, et armillas, dixit adolescen-
 ti: Veni ingredere huc benedicte Do-
 mini, ut quid stas foris?*

ՃԺԸ. Եւ լաբան առաջին զայն կամի յան
 դիման կացուցանել, զի որք ըստ զգայու-
 թեան չափոց իրք ինչ օրինակացն են ,
 միշտ կաշառեալ լինի ընդ հարկաւորին
 ՚ի զգալոյ ումննէ , մաքուր և սրբա-
 պէս դասել (կամ դատել) ոչ ինչ կա-
 րացեալ առանց կաշառոց . իսկ յոր-
 ժամ տեսցէ ոսկի , կոչէ առ ինքն . և
 կոչեցեալ լինի սպասաւորականագոյն :
 Իսկ այլ իմն և բնականագոյն . զայն տե-
 սեալ զարդ լսելեաց զմիակն , և զզարդ-
 ձեռաց և գործոց զտասնեակն , բա-
 խեալ ՚ի սուրբ տէրունեան երեւութե-
 նէն , գոհանայ , բարբառի ձայն՝ ասե-
 լով , օրհնեալ տէր : Ինչ որում գեղե-
 ցիկ վարդապետութիւն , և գեղեցիկ
 գործքն կատարին , որպէս և վայել է ,
 զնախնիս նուիրել զնեւ . և բանիցն նախ-
 նիս բան ըստ միակի . քանզի սուրբ՝ ուր
 և գործոց ըստ տասնեակին . զի որք և
 կատարած ՚ի թիւս տասնեակն է ,
 յուսանելն՝ գործելն :

CXVIII. Primum illud vult declarare,
 quod quicumque secundum sensum prae-
 fert argumentum aliquod exemplare,
 semper dono corrumpitur pro necessi-
 tate a quoquam sensibili, nequiens quid-
 iam rite et sancte judicare sine dono:
 quando vero videat aurum, vocat ad se,
 et vocans (vel vocatus), servus ei fit of-
 ficiosus. Ad haec nimis naturaliter, vi-
 dens illud ornamentum aurium, unita-
 tem inquam, et ornatum manuum ope-
 rumque decadem, sere excussus a san-
 cta illa apparitione (forma) dominica,
 cta illa apparitione magna voce, dicens: be-
 gratias refert Dominus. Quocumque pulchra
 disciplina, pulchraque opera perficiun-
 tur, utcumque decet, primitias offeren-
 do; sicut et verborum primitias, verbum
 secundum unitatem: sanctum enim ut in
 numeris unum, sic et in doctrina ver-
 bum est, in operibus autem secundum
 decadem; quia sicut finis est in numeris
 decas, et in discendis operatio.

Ինչպէս լաբան ասէ , Պարսկական
 օրհնեալ : Իսկ Գեհան յիշխանին
 զլաբանէն ասելով , և ինչպէս լաբան
 ինչ էր , և որչափ լաբանէն :

*Cur Laban dicit, Paravi domum, et lo-
 cum camelis: quum Rebecca adjecerat
 diversorium, dicens: et pabulum est a-
 pud nos multum, et locus ad diverten-
 dum?*

ՃԺԹ. Եւ զնապաւնութիւն առաւել
 լուծեան պատմէ ամենամեծ իմն կուսաբ-
 մոացն , ոչ ինչ վաղեցեալ զգալով , և
 զօրինակի զգալին ընկալեալ յազգ .
 ՚իսկ զի լուծումն և անգործութիւն աչ-
 նոցիկ՝ որ ՚ի ծննդեան և յապականու-
 թեան , խրատեալ է՝ զտեղի ոգոյն պա-

CXIX. Differentiam excellentiae re-
 fert maximam inter mentem virginis,
 quae nullum usurpavit sensibile, et inter
 exemplum ejus, qui sensibilia recepit
 in cognationem. Prior enim monens
 dissolutionem et otium jacentium sub
 generatione corruptioneque, didicit lo-

1 Ita Cod. D. գառել . ubi B. C. գառել .
 ordinare: quod si deimas articulum t, remanet

ասել . dicere.

2 Vel, Apud quem, sensu ambiguo.

տրատեալ այսպիսի . իսկնա իւր առ լուծումն, այլ յընդունելու թիւն անասուն ընդթեանցն պատրաստեալ ասէ . այլ իւր ոչ կարացեալ զոր կրեացն ուրանալ :

Ինքէն ծերունին սխառի այսպէս, Պարտի օբրահամ եմ ես :

ՃԻ . Եւն որ առ ի միտմն է ասացեալ, է կարի յոյժ դիւրին առ ի գիտել և նկատել : Վանգի մատաղ մանկան առ այր կատարեալ ունի զգաս կարգի այն, որ ըստ արտաբերութեան բանն է, այնր՝ որ ի ներքս ի խորհուրդան է : Իսկ ճառդ գովութիւն ունի զայնր, որ անցեալ էր զծերունի հասակաւն : Վանգի այլոցն մոլորելոց զեկուցանել զինքեանս յազգէ և ի գաւառէ, սա ի տեառնէն, զսա համարեալ և գաւառ և ազգ : Եւտի դէմեդեալ և տարագէմ գնացեալ ետ (կամ յետոյ) զերեք չափեանս զայս արար դէպ ուղիղ . ինձ քաղաք է, ապաստան, և օրէնք՝ և՛ արդարոյն և՛ անիրաւին ամենայնի դատող տէրն . առ ծառայ միտս պարտ է ինձ կեալ :

Ինքէն ասէ, Տէր օրհնեաց զքեզ իմ յոյժ, և բարբրացաւ . և երեսն դուստրս, և որեւ . և ոսկի, և արծաթ . և ծառայս, և աղախնայս . և ուղարկ, և էղս :

ՃԻԱ . Պարտ և արժան է զարմանալ ընդ ճառդ, և ընդ այն որ կարծեօքն ազգեալ լինի . վասն զի զեկուցելոց բա-

cum animae praeparandum ¹ esse decentem . Secundus vero non ad solationem ², sed ad receptionem brutorum animalium se se parasse dicit, nequiens negare quod in se gerebat.

Quare vir ad senectutem vergens incipit sic (loqui): Puer Abrahæ sum ego?

cxx. Illud, quod ad mentem dictum est, nimis est facile scitu contemplatuque; quoniam novelli pueri ad virum perfectum habet ordinem relationis istud, quod secundum pronuntiationem est verbum (sive oratio), erga illud quod intus est in consilio (id est ratio). Littera vero laudem continet ejus, qui senilem aetatem transigebat: ubi enim alii declinant ad manifestandos sese ex generatione patriaque, iste ex Domino (id facit), ipsum existimans tam patriam, quam progeniem . Hinc iter faciens, dedit trium mensurarum hanc directionem: mihi, inquiens, civitas est, refugium, et lex, tam justi quam injusti cujusque judicator dominus; ad servum mentem oportet me degere ³.

Quare dicit, Dominus benedixit dominum meum valde, et exaltatus est; et dedit ei oves et vitulos, et aurum et argentum, servos et ancillas, camelos, et asinos?

cxxi. Mirari omnino licet litteram, sententiamque in ea conclusam; quia bonorum commemoratorum principalis du-

¹ Gloss. vult intelligi, praescribendum: eo quod պատրաստել significat etiam cavere: sed praeter intentionem auctoris est.

² Ut paulo ante monuimus, solutio, vel dissolutio, notat ambiguitatem Gr. vocis stricte in Arm. quoque expressae, լուծանել. quod est tam solvi, quam diversari, quiescere in diversorio.

³ Summa obscuritas hujus loci fortassis sic

etiam potest expandi. Hinc iterfacienti mihi directe postquam trium mensurarum perfecero spatium, obviat civitas refugii, atque simul lex, et justi injustique communis judicator Dominus; ita ut debeam ego vivere sicut intellectus servus suus: vel, ut judex dominus erga servum debet intellectus mihi vivere.

ընաց՝ իշխանական առաջնորդի դատու-
հատին պանչելի անայինքն. իսկ մարդ-
կայինք՝ արքանեկին և սպասաւորին. 1
Վանդի պանչելի անային բարի է այն՝
որ այ օրհնութիւնն է, և է սա բարե-
խորհրդութիւն. և մարդկայինքն՝ այն,
որ մահկանացու նիւթքն են. և զայսու
որիկ արժան էր լսել այնոցիկ, որք ընդ-
ունին զայնոսիկ՝ որ ի մարմնի է, և ար-
տաքոյ. 1) ասն զի երկու են տեսակք. մի
այն որ ասերն ի տանէ տեառն արժա-
նաւորին, և միւսն լսողացն չէ ևս մաք-
րեցելոց. բաշխեալ ետ երկաքանչիւր
ուսմբ զիւր բարին, միանգամայն և ու-
սուցանելով ո՞քան զո՞ առաջին պարտ
է լինել. 1) սկ ի յայլաբանութիւն. զի
որոց ան բարեխորհրդութիւն չորհեա-
ցէ՝ և խոհանութիւն, սոցա տայ
սկիզբն և իշխանութիւն նախնութեան
չգայութեանց, և ամենայն անասնական
մասանց, և ամենեցուն որ միանգամ
բոտ անտի կարծեացն ի զանգելոյն ի
կոյր կեանս կուրաստեղծեալ լինին.
1) ասն այսորիկ յաւել շոյժն և շքե-
քեղանք. քանզի ոչ վեր ի վերոյ երբ
բխորհրդութիւնն. և տակաւն
նուաւ, և զիւրաւ բեր ի վերոյ լինել
խոհանութեան կարգք են, և
ուղանալ ի վերայ երկրորդայն և
բարեացն. 1) յի որք մի
զամ զորոք ուսմբն ինտու-
թեան և խոհանութեան ընդ
բան՝ առ մեծութիւն և բարութիւն
համարեալք երկնային. վանդոյ առ
նոցիկ որ յերկրի են և սանդարտեալ
կանայն՝ ճշմարտութեամբ իշխեցին կա-
լուածովք բարեանեալք.

cis ordinem sortita sunt Divina mirabi-
lia, humana vero satellitis ac ministri
sortem. Siquidem mirificum illud bonum
divinum est Dei benedictio, quae est o-
ptimum consilium (sive integritas men-
tis), humana vero sunt materiae mor-
tales: haec autem audire aequum erat
eis, qui recipiunt illa, quae sunt in cor-
pore, et extra. Duplicis enim speciei
sunt: unum illud, quod dicebatur a do-
mo domini, subjecto condigno, et al-
mo domini, nondum purgatis.
Utrique enim parti distribueus (Deus)
largitus est proprium sibi bonum; simul
edocens, quis alteri praefereendus sit.
Quoad vero allegoriam, quibuscumque
Deus concesserit optimum consilium ac
prudentiam, illis dat principatum sacul-
tatemque praefecturae, sensuum, et
omnium brutalium partium, cunctarum-
que rerum, quae secundum inanes opi-
niones caecorum more finguntur ab in-
fecto vitâ caecâ. Ideo adiecit illud val-
de, et exaltatus est; quia haud superfi-
ciale erat consilium bonum, nihilomi-
nus humile: ita ut facile exaltari queat
per prudentiam, et dominari super
secunda tertiaque bona. Verum quicun-
que virtutem fortissimam per sapientiam,
et prudentiam susceperunt, ad magnitu-
dinem celsitudinemque elevati sunt cae-
lestem; quare terrenorum atque subter-
raneorum veraciter potiti sunt sicut pos-
sessionis apprehensae.

1 Sic Ms. B. at D. caret voce domo, habens
tantum a domino. et C. fert tantum a domo.
2 Ita Ms. C. D. ubi B. նախնական
Բեռն. providentiae (sive curae).

3 Ad verb. supra prudentiam.

4 Si veritatem Christianam admisisset Philo-
haec excelsiori modo de humanitate Christi di-
ceret cum S. Paulo.

Բնորդէր ասէ, Նոնա ստուայ ինն որեան ինն՝
որդի որեան ինն՝ յետ ծերութեան, այլ ոչ
եթէ՝ ծնաւ աբրահամ:

*Quare dicit, Peperit Sarra uxor domini
mei filium domino meo, postquam (ipse)
senuit; non vero quod genuit Abraham?*

ՃԻՐ. Առաջ, վասն զի հայրն այլ
որդի ունէր յառաջ քան զհարազատն,
զայն որ 'ի հարձէն էր՝ զպիտակն. իսկ
կինս սիրեցելոյն և միայնոյն մայր եղև,
յետոյ իշխանակին անուանեցաւ: Իսկ
առ 'ի միտս՝ այն որ 'ի վարդապետու-
թենէն կատարեալ լինի առաքինու-
թիւն, վասն այսորիկ անուանեցաւ յե-
տոյ իշխանակին, զոր երայեցիքն կոչեն
սարգ. զմին ծնանի ըստ բնութեան զին
քնուսուսնակ (կամ զինքնանման) օրի-
նակս բարուց: Վասնզի վարդապետու-
թեանն կատարած և սկիզբն և լինելու
թիւն՝ է որ ինքնին յայլմէ լուեալ լինի,
և է որ 'ի բնութենէն եղեալ իմաստուն:
Եւ ծնանի ոչ այլ սւմեք, այլ տեառն.
այսինքն է՝ այնմ, որ զհաստատութիւնն
ունի զայնոցիկ որ առ 'ի մեզ ինչ իրք
են ամենայնի՝ խորհրդով, և գիտէ ևս
միանգամ: Եւ կնքէ զայն որ յամենե-
սեան կատարելութիւնն է, զծննդեանն,
ասելով. զի ոչ 'ի ծերութեանն ծնեալ
լինի, այլ յետ ծերութեան հօրն. այս
ինքն է, ոչ յերկարութեան ժամանա-
կացն, այլ իբր թէ զայս ասել՝ անժամա-
նակ ոչինչ մահկանացու կենաց, այլ այ-
նոցիկ որ յետ մահկանացուին է, որ
է ոչ ապականացու: Քանզի իւր առան-
ձինն անապական ոգւոյ է՝ 'ի մարմնական
բնութենէն փոխեալ յարմարեցելոյ առ-
անմարմին բերկրութեանց իշխան ա-
ռաջնորդն՝ սերմանել խնդութիւն.
Քանզի անտրտում ազգն մերձենայ և
հիւսկ է յաստուած:

cxvii. Littera innuit, quod pater al-
terum habuerat filiam ante genuinum
istum, improprium videlicet illum ex
concubina procreatum. Uxor autem ista
mater fuit dilecti filii, atque unigeniti,
postmodum sane, verum patrona nomi-
nata. Ad mentem vero illa, quae ex do-
ctrina provenit perfecta virtus, quaeque
nuncupata postea fuit *patrona*, ab He-
braeis *Sarra* dicta, unicum parit secun-
dum naturam sibi similem¹, exemplar
morum. Etenim doctrinae finis, et priu-
cipium, atque origo, alterum est per se
ab alio² auditum, alterum ex natura
factum sapiens: hoc autem nascitur ne-
mini, nisi domino, illi nimirum, qui fir-
mitatem habet omnium rerum, quaecum-
que apud nos sunt, in cogitatione, atque
renovit. Confirmat autem velut sigillo
illam, quae in cunctis est³, perfectionem
nati, dicens quod⁴ non in senectute,
sed post senectutem patris nascitur, id
est, non in longitudine temporum, sed
quasi dixerit, nihil mortalis vitae expers
temporis esse, sed alterius, quae post
mortalem est, quae nempe non est cor-
ruptibilis: proprium enim est incorrupti-
bili animae, ex corporali natura transla-
tae, coaptataeque ad incorporeorum
gaudiorum principem, seminare laeti-
tiam⁵; quoniam tristitiae nescia gens
appropinquat, atque proxima est ad
Deum.

¹ Ita D. et marg. C. at B. et C. in textu, a se ipso edoctum.

² Cod. D. et marg. C. tantum ab alio. ubi B. C. tantum *ինքնին*, per se. utrumque po-
test sustineri.

³ Sive, in omni re, vel omnimodam.

⁴ Dehinc iterum continuat Codex A. quem
potius sequimur, nisi aliter suadeat consensus
Cod. C. D.

⁵ Sensus est: Abraham spiritualis fere homo
seminavit Isaacum, qui interpretatur laetitia, si-
ve risus.

*Quare dicit: Et dedit ei, quodcumque
erat sibi?*

cxm. Optimum praesefert littera
symbolum pro auditoribus: siquidem con-
veniebat eis, qui recipiunt externas ma-
terias, audire, quod adolescens ditatur
accipiens a patre quidquid ejus erat; sym-
bolum autem jam dictorum per se edo-
ctus (Isaacus) habet. Quoniam quid-
quid doctrina per longum tempus acqui-
rere facit, id natura tamquam donum
praeparatum concedit. Huic similiter
super tribuum patriarchas fecit prophe-
ta: nam oraus pro primo¹, atque di-
cens, *vivet Ruben, et non morietur, fiat-
que multiplex numero*, quartum post
ipsum inducit, omissis secundo et ter-
tio, dicens haec (... subintellige, ver-
ba benedictionis). Is autem Juda est.
Haec autem prolata Rubeni, benedictio,
imprimis est et Judae: verum illi, ut so-
li; huic autem, ut pars; super enim po-
nitur cum altera majori². Quae vero
ratio sit istorum, dicetur, quum benedi-
ctiones examinemus³.

Quare Rebecca omnia cum festinatione agit? ait enim, Festinans ad fontem hausit aquam, et festinanter deposuit hydriam super brachium suum, et currens nunciavit?'

cxxiv. *Bona opera honesti ac boni sine mora peragunt. Talis fuit et una versa domus Abrahæ sapientissimi, qui in hospitalitate receptor factus divinarum naturarum (sc. Angelorum), at-*

dam forte dubitavit Ms. A. qui sine numero marginali scripsit praesentem locum. Sed auctor ipse videtur sic rem disposuisse, ut omnia ad sollicitudinem Rebeccae pertinentia, in uno concludere loco, quum nimirum res iterato narratur ex ore servi Abrahæ. Vide Genes. xxiv. 46.

3 Sensus ambiguus est in Arm.
sed desideratur.

Haec, ut videtur, locus promissus.

4 Haec, ut videtur, est promissio
ut patet

erant, ut patet ex serie: quemadmo-

և հանդերձեալ ընդունել 'ի կերակուրս ուրախութեանց, և փոխանակ անդրէն դարձեալ 'ի նոցանէ զնոյն ընդունել, ոչինչ յապաղէ; այլ՝ փութայ ինքն, և պատուիրէ կնոջն փութով նկանս առնել. և փութայ և կինն: Բնութացիւք վարի և պատանին առ որ իւր անդն է սպասաւորութիւն պաշտաման: Ո՞րքա զի որպէս կատակաբանք յերկրայէն յորո աբժանն է յապաղել. իսկ որ գիտունն են, հաւաստի յայտնապէս գործել յորժամ գիտացէ որ, ոչ յամէ ժամանակ: Բայց բարիք է և զայն ասակեալ, և հանդերձեալ է զհանդերձեալն կրկին անգործութիւն ասելով:

Օ՞րքն է ճանապարհ ճշմարտութեան, ասէ, 'ի ճանապարհ ճշմարտութեան:

ՃԻԵ. Օ՞ր ճշմարտութիւն է առաքինութիւն սքանչելի անձային, և զօրութիւն սատակող ստութեան, որ աւացեալ է ըստ պարսաւին. իսկ ճշմարտութիւնն ըստ անմահացութեանն, վասն զի արժանի է յիշատակի առաքինութիւն: Իսկ որ 'ի նայն ածէ ճանապարհ, ըստ այնմ որ 'ի մեզ կայ՝ հանձար և իմաստութիւն. քանզի 'ի ձեռն սոցա գտեալ լինի: Իսկ ըստ առանց կամաւորն բանի՝ մարդարէութեանն. և քանզի համեմատն և կշիռն յապահով ճանապարհ, արդականոյն և կարճ և հարթագոյն քան զառաջինն՝ ածելով առ ճշմարտութիւնն:

1 Gloss. ' Գուտանն՝ որ չգիտենայ, գովել և պարսաւել՝ զփն իրք. ոկոանի պատճառել || 2 Comodius qui ignoret laudare vel vituperare 3 aliquid, incipit causas praetendere 4.

2 Otium videlicet laudabile tum studendi bonis, tum immunitatis a malo.

3 Vulg. Lat. qui perduxit me recto itinere,

que recepturus illas in cibum laetitiae, sicut etiam vice versa ab illis enndem recepturus, nihil moratur, sed festinat ipse, praecipitque uxori cito citius, ut faceret panes subcinericios; festinat ergo et mulier: currit et servus ad officium sibi congruum. Quoniam sicut histriones haesitant, ubi par erit, cunctari², e contra qui conscius est constanter agendorum, hoc dato, non terit tempus. Caeterum bene et haec dixit, et futura dicturus est sicut duplicem otiositatem³.

Quae sit via veritatis? ait enim: In via veritatis³.

cxv. Quoniam veritas est virtus mirabilis, et divina, visque deperdens falsitatem (vel fallaciam), quae dicta est secundum vituperium (vel contemptum); veritas autem secundum privationem oblivionis⁴. Virtus enim memoria est digna; via vero conducens ad eam ex nostra parte, intelligentia est, et sapientia; nam per istas comperitur: secundum vero rationem voluntario carentem, per prophetiam. Porro haec proportionata aequaque via secunda est, quae anteriore aequalius, brevius et commodius⁵ conducit ad veritatem.

Gen. xxiv. 48.

4 Ludit Philo in etymologia Gr. vocum παρὰ-χρους, repulsio, fallacia, et ἀλγῖμα, q. d. non latere, non oblivisci, ut veritas.

5 Pro կարճ և հարթագոյն, habitis in Codd. C. D, Cod. A. fert tantum հարթ:

Օրհն է, իսկ ասելէ՝ դուք ողորմութիւն եւ արդարութիւն առ դէին իմ, պարտեցէ՛ք ինչ. ապա ի՛նչ ո՛չ տալեցէ՛ք, չի տեսցի՞նք գնացից յաջ, իմ յակեալ :

ԺԶ. Նառդ յայտնի է. իսկ առ ՚ի միտս երեւեցաւ նշանակել. զի աջն կողմ արժանաւորք եւ վճարումն գործոց են. իսկ ահեակ կողմն արտաքս քան զարժանն, եւ վրիպակք յանցանաց :

Ինչէ՛ր ասէն եղբարն հոգեբեկոյ յպարանին, ՚ի գեառնէ եւ հրամանս այս, ոչ խրատցուք ընդդէմ ասել չար բարոյ :

ԺԷ. Երեւութացեալք մոգք իմն, եւ կարգաւորութեամբ ոչ իւրք արդելա գործութեան, գիտացին, զի հրամանն այ ճշմարիտ է՝ անվթարն եւ անգթելին ձեռնարկութիւն ՚ի բարեգործութիւն, եւ միաբան յարմարութիւն տեւելոյն առ ինքնուսումն իմաստունն :

Օրհն է, իսկ, ընդդէմ ասել ո՛չ խրատցուք :

ԺԸ. Եւ իմանալի անհասկն ինչորք քամ յրնդ ԺԷմն ասացաւք, զայն ասալարկելոց բարեացս, երեւելիս (սա) եւ (սա) ԺԷդեցիկ, որպէս սխալ յի, այն որ ասանց վարդապետութեան ԺԷմն ասալարկելուն կենակցիլ յաւելութիւն, ճշտեցնաւորութիւն. վա զի ընդդէմն՝ անջատումն հանձարոյ յա չարն :

Quid est, Si facitis vos misericordiam, et justitiam ad dominum meum, narrate mihi: alias indicate, an (vel, ut) redeam ad dexteram, vel sinistram?

cxvi. Litera patet. Ad mentem vero visum est significare, quod pars dextra dignissima est, ac peractio operum; sinistra vero extra condignum, et aberratio delictorum.

Cur dicunt fratres Rebecca ad adolescentem: A Domino exiit mandatum hoc; non poterimus contrarium dicere malum bono?

cxvii. Revolventes in mente, idque rite, sine nullo obstaculo novere¹, quod mandatum Domini verum est, velut ilaesus atque inconcussus aggressus in bona opera², et congrua harmonia perseverandi (Rebecca) apud sapientem per se edoctum (Isaacum).

Quid est, quod dicant, Non poterimus contradicere?

cxviii. Quoniam omne, quidquid in contrarium boni propositi³ dixerimus, malum comperietur, optimum itaque et pulchrum est, sicut jam dixi, illum qui sine doctrina virtute ornatus est factus, vitae consortem sibi habere perseverantiam sive perpetuitatem (Hebraice, Rebecca): nam contrarium, disjunctio intelligentiae istorum⁴ malum comperitur.

³ Vel, bonorum propositorum. Ita Cod. A minus differunt et C. D. habentes ասալարկելոց, coram positi, vel positorum.

⁴ Vel, istis: quae vox, sicut et malum, desinatur in Ms. A.

¹ Vel ita: et videntes nullam esse obstaculi locum, sciverunt quod etc.

² Sic Cod. A. ubi C. D. ՚ի ձեռնարկութեան բարեգործութեան. in agressum boni operis: forte melius.

Օգնէ է, իհա հոբեբէկէ առաջի քո, ա-
ռեալ (էմ, ան, ե) գնա. ե եղիցի էի
որդոյ տեառն քո, որպէս խօսեցաւ Եդի:

ՃԻԲ. Լին՝ որ ճառեալդ է, յայտ-
նի է. զմիտմն հատուցանելի է այսպէս:
Լին, ասէ, խրատեալ է քո ոգւոյդ ակն.
տեսանէ զտեսակ մշտնջենաւորութեան
յայտ յանդիման առանց լպրշութեան.
քանզի ահա առաջի է քո. տեսանես զնա
ահա, և իմանաս. ան և ընկալ յոգի.
և առեալ աստուտ անխանգար բարութե՝
և անեղծեալ, անց գնա. զի մի գուցէ
դարձեալ ՚ի գաւառային և ՚ի մարմնա-
կան պատրանաց ըմբռնեսցիս. այլ մինչ
դեռ իբրու ՚ի թողարանի յարձակմունքն
քո շարժեալ են, առ ուղիղն ընթացս
ճեպեցիր. և երաշխաւոր լեր մշտնջե-
նաւորութեան տեղութեան ինքնուս-
ման առնն: զոր և յառական ասացեալ
է, թէ էի արի քո, յարմարի, ոչ առն առա-
ւել, քան առաքինութիւն՝ խորհրդոյ:

Ինդէր պատանին յետ երկիր պագանելոյն տեառն,
անօն քոյ արծաթիս և ոսկիս և հանդերձս
հոբեբէկէ և մօրն:

ՃԼ. Դուրութիւն է այս տան առա-
քինւոյն ուսուցանելոյ. զի պարտ է ա-
մենայն գործոյ մաքրոյ՝ սկիզբն առնել
զառ ՚ի յաճն շնորհակալութիւն և պա-
տիւ. վասն այսորիկ պատանին երկիր
պագանէ յառաջագոյն տեառն, և ա-
պա մատուցանէ զընծայսն: Իսկ երկր-
պագութիւն ոչինչ այլ է, այլ է արմազ-
մանն հարազատի, և սիրոյ նշանակ ճրչ
մարտի. զորս գիտեն՝ որք ճաշակեցին
՚ի ճաշակէ, որ մերձաւորութիւն և շա-
շափումն ոչ ունի, այլ անմարմնի: Վրան

*Quid est, Ecce Rebecca in conspectu tuo;
accipiens eam (vel, accipe eam, et)
proficiscere, et sit uxor filio domini tui,
quemadmodum locutus est Dominus?*

cxxix. Quod litera enunciat, mani-
festum est; mens ergo declaranda est
hoc tenore. Ecce, inquit, instructus est
oculus animae tuae: vidit speciem per-
severantiae (sive sempiternitatis, Re-
becca) intuitive sine lippitudine. Ec-
ce enim in conspectu tuo est, jam vides
ipsam, intelligisque; accipe, et recipe
in animum, et tollens hinc illibato in-
corruptoque more, transito et ito, ne for-
te rursum a mundana¹ et corporali se-
ductione capiaris, sed dum adhuc velut
in linea hippodromi impetus tui incitati
sunt, ad rectum cursum propera, et va-
dimonio esto perseverantiae viri per se
edocti: quod et in Proverbiis dictum
est, quod *mulier optima a Deo coapta-*
tur, non (mulier) viro² magis, quam
consilio virtus.

*Quare adolescens, postquam adorasset
Dominum, vasa dat argentea et aurea,
et vestes Rebecca, et matri?*

cxxx. Laus est haec domui sapientis
doctae; quoniam oportet omnis operae
praeclarae initium facere per gratiarum
ad Deum actionem, laudemque: quam-
obrem adolescens adorat imprimis Do-
minum, atque deinde offert dona. Ado-
ratio vero nil aliud est, quam demon-
stratio admirationis (sive venerationis)
verae, amorisque puri: cujus conscii
sunt, qui libarunt ex illo fonte³, qui ac-
cessum tactumve nescit, sed incorpo-
reus est; quia alis praediti ex caelesti

¹ Vel, regionali (hujus regionis), ut terrena.

² Ms. D. sicut et C. super lineam, այր, vir.
at Gloss. այր առն. vir viro, sed postea melius

habet, կինն առն. mulier viro.

³ Ad verb. gustu, vel sapore, vel libamine.

դի Թեառաւեալք յերկնաւոր ցանկաւ
Թեան՝ վերամբարձայածք շրջին, շուրջ
Թառցեալք զհարն և զարարչաւն բո-
լորեցունց. և կոչելով սուրբ, բարերար,
հաստատիւ, ամենակալ, անձ ճշմարտու-
թեան՝ զայն, որ արդարեւ էութեամբն
լոյց զամենայն յիւրոց զօրութեանցն ի
փրկութիւն բոլորեցուն :

Ինչէ՛ր ասացին, ի՛նչ հասցէ իոյսք ընդ մեզ
սուրբ. նա ճեպէ ասելով, ի՛նչ մի յամենայն
ցանկէ՛ր զիս, և ո՛րք յաշխարհ զանապահս
իմ :

ՃԼԱ. ( ) շրջացան այնք՝ որ յառաջ
սակաւ մի ասացին, թէ ահա հռեքեկա
առաջիք, ահա և գնա՛ : Եւ այս ասա-
ցեալ է առ ի յանդիմանութիւն վրի-
պակաց, և առ բարս անհաստատից, որ
այլ երբեք այլազգ և բազումն և զհա-
կառակս և զհռուսիս երեւութեանն :
Իսկ այն որ հաստատութեամբ և պըն-
դութեամբ փութացի՝ աղաղակելով,
մի արդեւորք զիս, փրկելին նի զյառա-
քինութեանն ճանապարհս պողոտայ ա-
բաբեալ, ընդ որ և եկին այսր՝ և ճե-
պէն երեւայց :

Ինչի՛ստ, Ինչո՛ւնցս շուրջին, և ինչո՛ւնցս
շեքստի նորա :

ՃԼԱ. Ի՛նչ առաջին ասելիք, որ
ընթացս ի՛նչ վերայ կուսի ի հոգի որ
գրեալ լիսի՝ որ հանդերձալ լինի
խօսման կաւ. վասն զի վնասօղն
ունի. զի մի զօրէն աղախնաց կամ
րեաց բռնութեամբ անեալ լինեցեալ
բայց հաւանեալքն և յանձին կալեալքն
զամուսնութիւն՝ առ ի յարմարութիւն
մարմանութեան գնացեն : Երկրորդ-
վասն զի միտք միշտ յեղեղուն, ամե-

desiderio, superiora tendentesambu-
lant, circumvolitantes, circa patrem
creatoremque universorum, atque vo-
cantes sanctum, beneficium, condito-
rem, omnipotentem, Deum veritatis,
eum qui vera essentia implevit omnia
de suis virtutibus in salutem universorum.

Quare dixerunt, quod Maneat virgo nobiscum dies (aliquot); ille vero pro-
perat, dicens, ne retineatis me: et Dominus prosperavit viam meam.

cxxxi. Poenituit illos, qui paulo ante dixerunt, en Rebecca coram te est, tolle eam, et proficiscere. Hoc autem dictum est ad reprehensionem labantium, adversusque mores inconstantium, qui alias aliter, et multa ac contraria, oppugnantiaque imaginantur. Ille vero, qui constanter, et firmiter festinat, reclamatur, nolite me retinere, salvatore Deo in viam virtutis mittente; per quam huc jam veni, et iterum pergam.

Quare dicit (textus); Vocemus puellam, et interrogemus os ejus?

cxxxii. In primis dicendum est, quod lex ista super quamvis virgitem a Patre sancto scripta comperitur, eam scilicet, quae despondenda sit, statuendaque in sponsione, quoniam (deinceps) curatore caret: ne ancillarum instar, vel captivorum violenter ducentur, sed volentes, et ultro accipientes matrimonium, in consensum concordiae proficiscuntur. Secundo, quoniam intellectus semper va-

1 Ita C. D. at A. ահա առաջին, infidelium.
2 Sic vertimus inusitatum loquendi modum juxta Cod. A. զառաջինութեան etc. Ubi

deest .j. in, forte commodius, apud Codd. C. D. unde potest etiam sic verti, viam virtutis tamquam tramitem ostendente.

նապատիկ ընդունելով փոփոխմունս , վասն արտաքուստ 'ի վերայ գալ խորհրդոցն ստեպ ստեպ յաճախ , զոր անդադար արկածեաք զօրէն ուխից 'ի ներքս մտանէ , զգուշաբար ասացին , հարցադ , ի՞նչ զնա , այլ զԲերան Կորա , զնա 'ի պատճառէն ասելով կամաւորապէս ընդունելով զփոփոխմունս՝ հեղեղատեալ յայնցանէ որ արտաքուստն 'ի վերայ մտին , և զբանն 'ի հաշիւս ածին : 1) ասն որոյ և օրինադրելովն ասէ դարձեալ , Թէ ամենայն ինչ որ ելանէ 'ի շրմանց քոյ՝ աբասցես . այլ ի՞նչ որինչ միանգամ ընդ միտ ածցես . քանզի ձայնի մարդիկ լսեն , և անձ ' խորհրդոց . ապա ուրեմն վայելաբար ի՞նչ զնոյն ինքն զխորհուրդսն հարցանեն , այլ զսպասաւորս նորա զգոչող բանն :

Ինչէր հարցին զնա , եթէ գնացես ընդ առնս ընդ այս . անդէն վաղձաղայի պատասխալն երբեք՝ ասելով , գնացից :

ԸՆԴ. Եւ զհարցողսն արժան է գովել , զկամաւորն քան զհարկաւորն յարգել և պատուել . քանզի բռնութիւնք պատճառք են և զանյապաղն խոստովանել պաճարանս . և ոգի է բարեխել 'ի հպարտութենէ և յամպարշտութենէ խոտորեալ . և ոչինչ արժանի համարեալ զմիտս մարդոյն ժողովելոյն և բռնակցութեան . վասն զի ոմանք ոչինչ 'ի մարդակերպ գազանաց որոշեալ են : Եւ եղև՝ որ յառաջ սակաւ մի ասացաւ պատանին , այժմ մարդ . ի՞նչ ևս զօրութեամբ բնական , այլ կատարելութեամբ , բազում ցոյց (կամ , ցոյցս) 'ի դուրս բերեալ իմաստութեան և խահականութեան և տեսութեան արժանոյն և տիրասիրին բարուց , և բազում յառաջագոյն առաքինասիրի , և անձաւորի : Թ որ քաջ գիտացեալ մշտնջենաւորութիւն յարութիւն , յանձն առ-

riabilis omnigenam recipiens mutationem ob exterius supervenientes cogitationes frequentissimas, quae continuis fortunis, torrentis in modum, ingrediuntur, diligenter dixerunt; *interrogemus*, non ipsam, sed *os suum*; istud ex causa dicentes, ut ostendant se ultro accepturos esse ¹ mutationes tamquam torrens supervenientes ex rebus, quae ab extra eveniunt; et verbum pro ratione in medium duci voluerunt. Quare etiam, lege lata, dicit rursum, quod *omnia quae exeunt ex labiis tuis, facias*, non vero quaecumque in mente verses: homines enim vocem audiunt, Deus autem cogitationes. Itaque apposite non ipsas cogitationes interrogant, sed *servum suum*, sermonem voce prolatum.

Quare quum sciscitati sunt eam, Ibis ne cum viro isto, illico respondit, dicens: ibo?

cxliiii. Et interrogantes aequum est laudare, eoquod voluntarium magis quam necessarium honoraverint praelectione; nam violentia in causis est incunctanter fatendi aliquid per praetextum. Et anima laude digna est, boni amatrix, evitansque superbiam, et impietatem, atque pro nihilo ducens sententias hominum aggregatorum cohabitantiumque; siquidem aliqui nihil differunt a seris humana forma praeditis. Fuit autem, qui paulo ante dictus erat adolescens, homo, non amplius virtute naturali, sed perfectione, multa iudicia prodens sapientiae, et prudentiae, et moris condignae theoriae, amantisque dominum, et multo magis studiosi virtutis, et diligentis Deum. Quod optime noscens perseverantia (Rebecca) annuit, dicens: vadam cum eo; ut quippe perma-

1 Vel, ipsam ultro accepturam esse.

IN GENES. SERMO IV.

նու, և ասէ, երթայց ընդ նմա . զի կաց-
ցէ մնացէ հաստատադոյն : Վանդի ոչ-
ինչ օգուտ է խորհրդոց առաքինի ինչ
առնուլն, եթէ հանդերձեալ իցեն ծո-
րել և քակտել, այլ ինչ տոկուն կայով
հաստատադոյն և հարստադոյն պնդեա-
ցին :

Օ ինչ է՝ տառիցն զհոգեբան, և որին
գործ նորա :

ՃԼԻ. Առաջ յայտանշան է . իսկ
նշանակն զայն զեկուցանէ, ինչք հոգ-
ւոյ առաքինացելոյ է հաստատուն բուռն
հարեւոյ զբարւոյն զըստ առաքինու-
թեան և զիմաստութեան տեսուածն .
որք և միայն շքմարտութիւն ինչք են :
Սկսան այնորիկ՝ որ զմարմնովն են և ար-
տաքոյ, առօրեայ և անցաւոր և անհա-
տատուն ստացուածն է . արդ բարեբա-
տիկք են՝ առ որս փոփոխեալ լինի ազգն
տոկուն, և թշուառական՝ զորս թողու-
լեանել սկսանի :

Ինչոր այսպէս օրհնէն յետ, Վնդի ինչ
ի հաշտութեամբ, և ծառայիցի շա-
տի ու զբարեբաւ ինչպէս :

ՃԼԵ. Սկսէ զեկուցանելով ինչ
նշանակն որով ինչ, և զայն է նշան-
իսկ իր յառաջատուն և ինչպէս
հարեւոյ, զիմաստութեան և նշանի-
նշանութեան, ասելով, լինի ինչ
իսկ զինչ արդէ, որք յարմար կայ
նշանիկ որ ծնանելոյ էին զայն
առաւ առաւել քան նմա . Վանդի
զարք թշնամիք՝ նշանակաւ են՝ ինչ
չարիք . և իւրաքանչիւր ուրաքանչիւր
յարձակմանք օրհնաւ ունելով լանջօրե-
նութիւն, և քաղաքավարութիւն
զրոգ :

, vel, evidens est valde.

neat constantius . Nihil enim juvat cogi-
tationes aliquid honestum sibi concilia-
re, si praeterfluendum sit, ac destruen-
dum, non vero durante ligamine firmitus
fortiusque muniatur .

Quid est, Dimiserunt Rebecam, et quic-
quid suum erat?

cxix. Textus evidentis : symboli
est: symbolum autem illud indicat, quod
substantia animi virtute praediti est con-
stans aggressus boni una cum contem-
platione secundum virtutem, ac sapien-
tiam; quaeque solae veraciter substan-
tiae sunt . Quandoquidem quae circa
corpus sunt, et quae extra, temporalis,
et transitoria, inconstansque possessio
est . Felices itaque sunt, ad quas trans-
fertur gens perseverans; et infelices,
quos derelinquere incipit .

Quare sic benedicunt ei: Soror nostra, es-
to in millia myriadum, et possideat se-
men tuum civitates inimicorum?

cxv. Dum adhuc adest animae a-
licuius Perseverantia, frater est illius:
quando vero disjunctionem ac divulsio-
nem jam cogitat, demotavit, et dimisit
benedictionem, dicens, esto in myria-
da .
Caeteram quid impedivit orantes,
non nascendis potius applicassent ora-
tionem, quam ei? Quoniam civitates in-
imicae symbolice sunt in nobis mala,
singulorum vitiorum incursiones, pro-
ge habentes iniquitatem (ad verb. legis
privationem), et politice fraudulentam .

(Օ՞րն էր 'ի վեր յողորմեան ելանէ :) Ո՞ր
նա յաճիշտեան , ընդ որս յարողեալ հոգեբե-
կա ել 'ի վեր յողորմեան :

(*Quid sit ascendere super camelos*)¹? *Quae
sunt ancillae, quibuscum surgens Re-
becca ascendit super camelos?*

ՃԼԶ. Օ՞ր 'ի վեր յողորմեան ել, բարս
և կրօնս ցուցանէ, զայն՝ որ առաւել
քան զյիշատակական տեսական է : քան
զի տեւութիւն ազգակից է յիշատակի,
և յիշատակի՝ որպէս բազում անգամ
ասացաւ՝ ուղտ նշանակ է. բայց եւա-
նելն 'ի վեր ոչ այլ ինչ է, այլ 'ի վերայ
յիշատակի կալ, և ոչ երազ մոռացման
երեւութանալ : Իսկ նաժիշտն աղախ-
նայք ոմանք են մշտնջենաւորութեան,
կակուղք և փափուկք և դիւրուողց
բնութիւնք, պատրաստք և կազմք առ
տիկնոջ սպասաւորութիւն : Եւ անու-
անք մշտնջենաւորութեան աղախնայցն
են, անմէտ, ան'ի մի կոյս թաւալ, անհա-
կատուր, անզեղջ, անյեղչեղուկ, անշա-
նազան, հաստատուն, խարսխեալ, ան
պարտելի, ուղիղ. և որք միանգամ սո-
ցա եղբարք են, ցանկացեալք տոկուն
մշտնջենաւորութեան :

cxxxvi. Ascendere camelos, morem,
et religionem indicat superare speciem
memorialem; quoniam perseverantia²
cognata memoriae est; et memoriae
symbolum, ut saepe dictum fuit, came-
lus est. Verum ascendere nihil aliud
est, nisi supra memoriam perstare, non
vero somnum oblivionis imaginari. Au-
cillae vero servae quaedam sunt perse-
verantiae, tenerae mollesque, et faciles
ad discendum naturae, paratae prom-
ptaeque ad dominae servitium. Nomina
autem ancillarum perseverantiae sunt,
impropendens, indeclinatum in unam
partem, miuime declivum in contra-
rium, impenitens, immutabile, indiffe-
rens, constans, basi fixum, invincibile,
rectum; et quaecumque horum fratres
sunt, qui cupiunt stabilem perseveran-
tiam.

Օ՞րն է, Լեւալ պատանին զհոգեբեկէն
հանց :

*Quid est, Accipiens adolescens Rebecam
abiit?*

ՃԼԷ. Որպէս առ խրատիւն ասեմք՝
զծանօթան և զաշակերտան առնուլ ըզ-
հանձարոյն տեսութեան (կամ տե-
սուածս) զբուն և զքաջ և զլաւն ըն-
տրեալն, յիմաստուն արանց զլըզ-
կեալն. այսպէս համարելի է և զյառա-
ջատեալ միտան՝ ընդունել զմշտնջենա-
ւորութիւն իբր զտեսուածս. քանզի յա-
ղազս բարուց և օրինակաց և առաքի-

cxxxvii. Quemadmodum apud in-
structores dicimus proximos, et disci-
pulos debere accipere intelligentiae spe-
culationes proprias³, optimas, selectas,
atque a viris sapientibus perpolitae, sic
censendus est et intellectus proficiens
recipere perseverantiam tamquam spe-
culationem (vel contemplationem).
Nam propter mores, et exempla, virtu-

¹ Haec uncis inclusa quae desunt in Cod. A. collocant Codd. C. et D. paulo inferius, sub initio nimirum Solutionis a Philone coaptatae: ubi tamen Cod. A. sine interrogatione similia verba constituit. Ut ut sit, solutio ipsa exigit imprimis hanc interrogationem praemittendam in principio Quaestionis.

² Advertant Armenum textum legentes, quod

տեւութիւն, h. e. duratio, assiduitas, perseve-
rantia, hic rite usurpata vox, eadem est cum al-
tera aequivoce passim dicta ab Interp. Arm. յա-
րութիւն՝ մշտնջենաւորութիւն, tamquam ex-
plicatione Hebr. nominis, Rebecca.

³ Aliter potest sonare lectio Cod. A. discipu-
los speculationi deditos optimos etc.

նուրբեանց, այլ ի՞նչ յաղագո եղելոց և ծնելոց մարդկան խնդիրս է անարանին:

tesque, non autem ob creatos natosque homines quaestio est theologi (nostri).

Ի՞նչ էր սա, իսական գնաց ընդ անապատս և Լեւորին պետիս:

Quare dicit, Isaac vadit per desertum juxta puteum visionis?

ՃԼԸ. Ի՞նչ անարանիւնք տեսուածոցս և իմացուածոց արժանեաց և տեսուածեանց, որ միշտ երգօք արժան էր թէ յիշիւր. և ամենաբարւոյ, զոր աչք մարմնայ տեսանել ի՞նչ կարեն: Ի՞նչ բազեալ զհոգեկան աչք, ի՞նչ միտք, տես զայն որ ի՞նչ քեղք է՝ օրինակ, զանտրուում ծաղրն զսահակ. զայն՝ որ ի՞նչ վերայ ամենայնի որք յայ եղեալ են՝ անընդհատ խնդայ միշտ. քանզի տեսցես զնա ոչ ի՞նչ խաւնաբնդոր և ի՞նչ մրկեալ խորհրդոց պահպանացեալն կարծեօք, այլ հաստատուին զնացիւք. և զոտն ի՞նչ վար արեւել իմաստութեամբ, որ է ի՞նչ մեծամեծացն անապատ ի՞նչ շարեաց, յաւնուածութենէ և յանխրատութենէ. ի՞նչ տես զնա ի՞նչ բուն յիսկաբն մեծին յիմաստութեանն՝ արարեալ զգործունէն զընկալ, ըստ ի՞նչորին ստեղծութեանն: անուշ ընտանի և բնակից եղեալ և եղեաց տեսականին. այնր՝ ի՞նչ է և անմարմնոցն ի՞նչ նմայն տեսական - որք չափք բոլորեցուն եղին՝ երկոցուն աշխարհացս, իմանալոյն ցոյց է սաս և սկզբնատիպ, և զգալոյս յորում և մեքս եմք՝ ըստ անմարմնոցն խաւնուածոց. վասն զի լաւ մասն մեր ի՞նչ վեր վազէ՝ անդր ևս քան զարգի, գեր ի՞նչ վերայ քան զերկին, և գեր ի՞նչ վերայ սոս. Ի՞նչ սաղէս և ամենայն անսուտ մարդան ի՞նչ կոչիւր տեսանող կամ յականող, և գեղց անուանցն ի՞նչ վերայ ըստ հոգւոյ ականս:

CXXXVIII. O Deo decentem contemplationem intellectionemque dignissimam, atque speculationem, quae digna erat ut semper cum canticis memoraretur: eamque optimam, quam oculi corporis videre nequeunt! Apertis ergo oculis tuis spiritualibus, o mens, vide illum, qui in te est pro exemplo, Isaacum, Risum tristitiae expertem; eum, qui super omnia a Deo facta sine interruptione gaudet jugiter. Videbis enim eum a promiscuis ac procellosis cogitationibus praeservatum, non dubiis, sed firmis gressibus, et pedes usurpantem sapientia, quae immunis est a malis praegrandibus, ab ineruditione, et indisciplinatu. Vide autem eum in propriaque parte sapientiae aggredi colloquium¹, juxta puteum, mirum inquam, ac divinum fontem, quem visionis appellavit, nomen familiare atque proprium imponens vitae speculativae vacanti ei, Qui Est, et incorporealis in ipso ideis, quae mensurae factae sunt utriusque mundi. Intelligibilis enim illius argumentum est iste, et prototypus, atque sensibilis (mundi), in quo nos sumus secundum incorpoream mixturam. Quoniam niam melior nostra pars ad superiora tendit supra quam aether, supra quam caelum, supraque universa sensibilia. Sic etiam omnis propheta mendacii nescius, Videus vocabatur, sive Oculans, impositis nominibus secundum oculum animae.

¹ Ad verb. agentem diatribam ambulandi.

Բնորդն 'ի հարաւայնս առ Բնութիւն:

ՃԼԹ. Եւ այս ընդ առաջնութեն միաբանէ. քանզի յարեւելից 'ի մնոտի կարծեաց, ամենայն որ իմաստութեան ցանկացող է և արդարեւ նախաւոր, խոյստայ, զհեռաւորութիւն և զպակասութիւնն 'ի բարեւոյ մասին եղեալ:

Օրինչ է զբոսանիս սահայ, և ընդէր ելալէր զբոսանել 'ի դաշտին առ օրի յեւ (կամ առ օր 'ի յեւ, կամ յեւ). և ընդ որում, ոչ աղքատ է:

ՃԽ. Բնորդնութեան և կարգ յարմարման (կամ յարմարական) ունի առ առաջինն, քանզի որում հեռաւորութիւն և պակասութիւն երեւելեացն կարծեաց պատուական է, առանձնաւոր սկսանի, միայն ընդ միայնի՝ առնելութիւնն այ: Իսկ զերկայն խօսս և զճառն սովորեցաք կոչել զբոսանս. զի ցուցցէ զիմաստնոյն բարս՝ ոչ վաղայադու, այլ հաստատուն, դժուարաջինջ, և դժուարաւ 'ի բաց հանելի 'ի տեսակէն (կամ 'ի տեսականէն), այն որ 'ի վերքան զբարին է, և 'ի վերքան զիմաստունն, և 'ի վերքան զնոյն ինքն զլաւն. 'ի միասին հասեալք մի ըստ միոջէ ճառք՝ այլք 'ի վերայ այլոց. վասն յիւ ինչ երբէք 'ի միաբանութեան խօսից 'ի բաց կալ, վասն անլիր և անյագ և անդադար ցանկութեան և փափագմանն. որ պրկեալ և ձգեալ ըմբռնեալ է յիշխան առաջնորդէն՝ առեիցն իշխանականաց ածեալ ձգող զօրութեամբք: Եւստի և ելանէն՝ բանիւ 'ի քաղաքէն կամ 'ի տանէ, բայց գործով ինքն յինքեան միտքն

Cur in australi parte dicitur habitare?

CXXXIX. Et hoc cum primis concordat; namque ab Oriente¹ ceu ab inani opinione omnis, qui sapientiae cupidus est, et vere Dei amans, effugit, remotionem, et defectum² in melioris partis ratione collocans.

*Quid est spatium Isaaci, et quare egrediebatur spatiari in campo, inclinata jam die? et (cur) quocum (esset), non est monitum?*³

CXL. Connexionem ordinemque harmonicum habet cum anterioribus. Cui enim remotio, et defectus existimationis visibilium in pretio sunt, solitariam incipit degere vitam solus cum solo invisibili Deo. Longas autem conversationes homiliasque consuevimus spatia vocare. His itaque voluit ostendere sapientis morem non cito satiabilem esse, sed constantem, neque ita facilem ut deleri possit, aut auferri ab idea (vel contemplatione), quae superat bonum, superexcedit sapientem, et excellit ipsum optimum, concurrentibus singillatim hominibus super se invicem; ita ut nunquam nulloque modo contingat recedere a concordia conversationis, ob inexplebile, atque insatiabile desiderium continuum, quod intense tractum captumque est principali duce (mente), per trahentiumvimentium principalium. Unde etiam egrediuntur verbotenus ex civitate sive domo, re tamen ipsa quando mens per se in se coeperit esse Deifer, et divinis

¹ NB. Oriens supponit pro Visibili, maximo quod in Arm. arevelk, et jerevelik affines sint voces: quod melius exponitur in sequenti numero ab auctore.

² Sic Codd. C. D. ubi A. զհեռաւորութեան և զպակասութեան. id est remotiois et defectus.

³ Id est, non dicitur, cum quo confabularetur.

Unde et Origen. in Gen. xxiv. 63. « De terrenis exeuendum est ei qui de divinis colloquium habiturus est. Hoc enim nunc confabulari non minavit. Non additur, quicum, et merito; neque enim hominum est ejusmodi colloquium, sed aut cum Deo, aut sui ipsius secum ».

abitare?

s concor-
ab inam
cupidas
remo-
is parit

re egr-
claus
, m

յորժամ սկսցին նախադասութիւնք և
նախադասութիւնք (կամ նախադասութիւնք), և ըմբռ-
նել յայն, իւր եւն ճանապարհին՝ վայր
ունի զշաշան, կրթել և նահատակա-
նալ և վարժել նախադասութիւնք՝ ի ճահ
և ի դէպ առողջաբերութիւն պտղոց,
որք հոգւոց են անմահ կերակուրք: Եւ
ժամանակ՝ օր ի յեւն. յորում բուն
արեւմտ սաստկութեան արեգակնային
ճառագայթի, այսինքն ասեմ երևելի
կարծեաց՝ ընդադատանան, և զբազում
բոցն շիջուցանեն: և լինի զբոսումն,
յորժամ ոչ որ մարդ ի միջի է, այլ յա-
պահով խաղաղարարով: (1) Ինչ ասէ.
զի ծանիջիք՝ զի ոչ գիտութեան և տեսա-
նելոյ յիշատակք են տէրունեան սուրբ
գիրքս, այլ նախադասութեան և նախադասութեան
բանք, որ զեկուցանեն զայն որ դարա-
ւել ոչ բարբառելով, և խօսի ընդ ու-
մեք՝ առանց գոչող ձայնի. և ի խօսնա-
լիցն իւրոց ի բաց ոչ դառնայ, տուեալ
նոցա համարձակութիւն անմարմնոց
միջոց որ առ նայն են. զի և հարցեալ
ունիցին զայն որ ոչ գիտցեն, և զայն
զոր կարծեն հաստատուն գիտել, ի վե-
րայ հասցեն: Եւ ինքնամայն վկայութիւն
տուեալ ի նոյն ինքն ի հօրէն իմաս-
տութեան, իւր տեսիք և դատեցա-
րուք ընդ միմեանս զհոգեւոր միաբանու-
թիւնս զայն, և զայն որ առ թագա-
ւորս և առ հօրս ի վերայ կռուելի սի-
րելութիւնք են, և զսոցա վախճանն,
և զվճարելոցն ուղղութեամբ. քանզի
վերայն և բազումք զտաժանելին. իսկ
նորա զինդալի վայելութիւնս և ու-
րախութիւն յաւիտենական պատրաս-
տեցելոյ:

initiatu, ita ut fere totus a Deo possi-
deatur. Exitus autem viae scopum sibi
habet campum, ut exercitium probet,
certetque, et instruat lege divina, ad
commodum producendos fructus, qui ani-
marum sunt cibi immortales. Tempus
autem opportunum, inclinata jam die,
quo intensi vigores solaris radii¹, puta
visibilia opinio, subobscurantur,
nimiamque flammam exstinguunt. Fit
autem spatium (i. e. conversatio), quum
nullus alius homo in medio est, una cum
seculo pacifico. Quid ergo dicat (Deus,
vel animus in hocce soliloquio)? Ut no-
scatis, quod non scientiae, aut videndi
monumenta sunt dominici libri sacri,
sed divinum mandatum, verbumque di-
vinum, quod admonet cessantem; quod-
que prope est², quasi vero non sit ibi.
Dicit autem sine prolatione verbi, et
loquitur cum aliquo sine voce expressa,
minime recedens a collocutoribus, et di-
scipulis, familiaribusque, immo prae-
stans eis confidentiam cum incorporeis,
et conversationem sermonum circa in-
telligibilia apud se recondita: ut etiam
interrogantes discant id quod nesciunt,
et quod censent constanter scire, com-
prehendant. Simul autem testimonium
perhibetur ab ipso patre sapientiae (hoc
tenore): Videte itaque, et iudicate in-
ter se invicem spirituales istam concor-
diam, et alteram, quae apud reges, et
tyrannos suspectae dilectiones sunt; re-
spicientes et horum finem, una cum sun-
ctorum rectitudine: complures enim ca-
dunt in errorem molestissimum, illo
laetam fruitionem laetitiamque aeternam
praeparante.

¹ Sic Cod. D. ubi obscura est lectio A. C. յորժամային ճառագայթէ. a solari radio.
² Gloss. Սէ առ արթնն մօտ լինի է գա-
րաբէ, Թեղեալ ոչ երեւի ॥ n Deus ad oran-
tem prope sit, et cessat (adstat), etsi non vi-

n detur. 3 Ita cum A. D. etiam C. in marg. sed in
textu, սոցա . . . պատրաստելոյ. istis laeta frui-
tione laetitiaque praeparatis. Verum tota perio-
dus vix clara cernitur.

Ինդէր ասէ, 'ի վեր հայեցեալ աչքս և ետես
զաղարսն, զի գային :

*Cur dicit, Respicens oculis, vidit camelos
venientes?*

ՃԻՆԱ. Երժան է վարանել. քանզի
որով իւրից այլով 'ի բաց հայել, բայց
աչքք. քանզի իւր այլով իւրից լսեմք,
բայց ականջօք. Ե՛ւ մի գուցէ՝ իւր
նմա բանս յաղագս մարմնոցս, այլ յաւ
ղագս այնոցիկ որք ըստ մտացն են աչք.
որք 'ի վեր հայել և զվերնային և զար
փային, և այլևս զայն որ գեր 'ի վերոյ
քան զերկին, և որ արտաքս քան զաշ
խարհս է բնութիւն, խրատեալք եղեն :
Ս անն որոյ և երեւութանայ 'ի յիշա
տակաց այլոց զգալուստ ի գին ('ի գին)
մտանելոյ, զոր բեռն լաւաբեռնեցան
զլաւագոյն առաքինութեցն զտեղմն,
և զնաժիշտան զիւր, վասն որոյ սակաւ
մի յառաջագոյն՝ զոր ինչ արժան էր՝
պատմեցի :

Ինդէր իբրեւ ետես զԻսահակ, 'ի վայր վաղեայ
յուզրէն :

*Quare (Rebecca) quum vidit Isaacum,
desiliit de camelo?*

ՃԻՐԱ. Եւ ճառգ՝ վասն ամօթոյ
պատկառանաց : Իսկ առ 'ի միտս՝ վասն
խոնարհելոյ և զիջանելոյ և զգալոյ
(կամ զգալոյ) առաքինութեան՝ ըստ
հարազատ և մտերիմ տարփողին. քան
զի ոչ նա դիւրաւ կարացէ 'ի վեր
համբառնալ յայսչափ բարձրութիւն,
այլ պարտ է ամենայն իրօք նմա զնրա
տեւ վասն ընտանանալոյ. զի հանդեր
ձեալ էր առ հասարակաւորութիւն միաւ
բանութեան և խօսից գալ, և զօգուտ
առնել : Իայց զինչ ոչ հանդերձեալ էր
առնել, ոչինչ սերմն և զաւակ յինքեան
պահելով յաջաղանաց և նախանձու և

cxli. Quoad literam, ob pudorem
venerationis. Ad mentem vero, propter
humiliationem, indulgentiam, gustan-
damque virtutem² secundum genuinum
fidelemque amore captum: non enim fa-
cile poterat iste ascendere in tantam
celsum, sed oportuit illam omnino
descendere ob rationem familiaritatis;
quoniam ad communicationem concor-
diae, et conversationis erat adventura,
et utilitatem datura. Porro quid non
datura erat, postquam nihil seminis in se
servasset livoris atque invidiae, et acer-
bi vitii³, sed extra limina expulisset in-

¹ Ի գին, feminae; 'ի գին, in pretium; Gloss.
* Էգ վասն այն ասէ, որ ինքն առնու, և զայլը
օգտեցուցանէ ॥ * Feminam ideo dicit, quippe
n quae ipsa accipit, et caeteris utilitatem ad-
n fert u.

² Vel sic: indulgentiam ad sensibilem etiam
virtutem. Ambiguitas oritur ex variante lectione,
և զգալոյ, aut և զգալոյ.

³ Sic A. ախի, vitii, vel passionis. C. D.
ախի, voti.

դառն ակտի . այլ արտաքս քան զսահ
մանն 'ի բաց հալածեալ հանեալ է
(կամ էր) նորա զխորելի և զխարդախ
նախանձն .

vidiam dolosam ac fallacem?

Ինչէր առեալ զկտիս՝ արեալ զկտիս
(կամ զկտիս) :

Cur sumens pallium, operuit se?

ԶԽԳ. Ոչ այդպէս՝ որպէս այժմ առ
մեզ կոյարդ են, զարդարի և պճնի սքան
չելի բնութիւնս այս և հրաշալի կոյս .
զի զարդ առ յինքեան բաւականագոյն
ունի՝ ոչ աւելոյ ինչ իմիջ արտաքուստ
կարօտեալ . Եւ նշանակ է խլայն երեւե
լի՝ Թափանցանցալոյս առաքինութեան,
որոյ այն ինչ որ 'ի ներքին է և յան
դունդոս և 'ի ներքին ական մերկացեալս
յայտնի կայ միայն իմաստութեան տար
գողին, և յայտնապէս տեսանի, ծած
կեալ և աներեւոյթ եղեալ յանխորհր
դոցն և յանցեալից և յանմտարից :

cxliii. Non ita, sicut nunc apud nos
virgines sunt, ornatur mirabilis ista na-
tura virgo inclyta: quoniam ornamen-
tum in se plusquam satis praefert, nul-
lius cujusquam superflui ab extra indi-
gens. Symbolum autem quidquid est
sibile virtutis lucidae, cujus quidquid est
intus, et in adyto, nudum patet soli sa-
pientiae cupido, et manifeste apparet,
latens, et invisibile inconsultis, imperi-
tis, et non initiatis.

Ինչէր յայլ արտաքս 'ի պարտաւորութեան
իւրեան, այլևս որոյ զպարտաւորութեան . Սխալ
ասէ սահման զսահմանի ճշտութեամբ

*Cur ab alio missus in legationem, alii dat
responsum, Narravit, inquit, Isaaco
omnia verba quae fecerat?*

ԶԽԴ. Երբ որ ասել, Թէ վասն
(կամ էթէ, զի) վասն որոյ առա-
քեցաւ պատգամաւորի (կամ պատ-
գամաւորեալ) 'ի հօրն . և իբր վա-
րեալ կատարեցաւ պատգամաւորու-
թիւնն, աւետիս տայ նմա՝ վասն որոյ
առաքեցան . և մանաւանդ՝ վասն զի
յառաջագոյն պատահեաց նմա 'ի ճա-
նապարհին, մինչդեռ զայլ . յայտ է Թէ
և հօրն որ առաքեացն զնա՝ յետ այնու
րիկ պատմեաց . զի Թէպէտե ոչ 'ի ճա-
նելում անդ գրեալ էր, զայս հաւա-
նեցուցանելով ճառիւս . Իայց արժան
է այլաբանելով զայս ասել զի մի և նոյն
է, անդրէն լուծելոյ արբահամու, սա-
հակայ՝ այսինքն է ուսումնական առա-

cxliv. Potest aliquis dicere, quod
quia filii gratia delegatus a patre fuerat;
peracta autem legatione, ei annuncia-
vit, cujus causa missus est: maxime quod
prius ei obviavit in itinere, cum venie-
bat. Liqueat, quod patri quoque ipsum
mittenti retoluit postea; quod etsi non
est scriptum in historia, id tamen per
se persuadet textus. Verum tamen
quum est allegorice istud dicere, quod
unum et idem est, tam Abrahae resolu-
ti, quam Isaaci, doctrinalis videlicet
virtutis, naturale negotium. Quoniam
finis doctrinae principium fit naturae:
nulli itaque antea exponit itineris acta,
sed uni ipsi soli. Non ergo homines pu-

^a Sensus verus me latet: senescentis fortunae, vel postmodum mortui dat significationem; aut
potius sedentis in diversorio quodam.

քինութեանն, բնականն. քանզի կատարած վարդապետութեան՝ սկիզբն բնութեանն լինի: Ընդ ոչ այլում ումեք յառաջագոյն ՚ի վեր հանէ զճանապարհին գործ, այլ միում և նմին միայն: Ընդ մի մարդիկ կարծիցեն մահկանացուն որ հարցանինս այժմ առ միմեանս, այլ՝ անտեսակս յեղանակս ոգւոյ ՚ի խոյզ արկեալ, զորս յարմարէ և պատկանէ իմաստութիւնն, հասարակութիւն գործել և միաւորութիւն. զի բազումք՝ միում, և զանազանեալքն՝ միակի նմանեցին:

Ընդէր ոչ ՚ի հօրն ասան, այլ ՚ի մօրն մտնել ասի սահակ յամուսնութիւն, և համայն ՚ի միում ասան Բեալեալ էին նորա:

ՃԻՆ. Քանզի որ զճառդ գիտել կամին և քննել, թերևս ասասցեն, եթէ հայրն վասն զի բազում էած կանայս իւր՝ զօրութեամբ և բազում տունս ունէր. քանզի տունն ոչ միայն առի շինուածն, այլև յառնէ և ՚ի կնոջէ և յորդուոց ժողովն: Իսկ նա մինչև ՚ի վախճան եկաց մնաց ընդ ՚ի կուսութեանէն ամուսնին. վասն որոյ և մի տունն ունել թուի նմա. գոյր տեսանել անջատեալ և այլում խօսեցեալ: Իսկ այլ ոմն բնաւորականագոյն հատուցեալըզ պատասխանի ճառիս այլաբանելով առ սէ, զի ինքնուսումնակի մայր՝ անմայր իմաստութիւն է. զորոյ ուղիղ բանն նշանակաւ տունն կոչեաց՝ յառաջատար փոխեալ նմա, առ ՚ի միաբանութիւն խօսման և հասարակութեան ինքնուս-

1 Sic exprimere rem videntur Codd. G. D. sed juxta A. habentem, կարծիցես, aliter intelligitur hoc tenore. Non homines putandi sunt mortales, qui sciscitantur... inquirentes. Anteps est et sequens periodus.

2 Quia in Arm. հա, aequae sonat ille, vel illa, si ad Isaacum vel ad Abrahamum respiciat verbum, sequentia eodem modo reducenda sunt in masculinum genus.

tabunt, mortales quasdam esse quaestiones, de quibus sciscitantur inter se, sed informes ideas spiritus inquisitas¹, quas coaptat sapientia, ut inter se aequalitatem atque unionem faciant; plures enim unum, et varii unicum imitati sunt.

Quare non in patris, sed matris domum intrare dicitur Isaac pro matrimonio: attamen universim in una domo habitaverant illi?

CXLV. Qui sane literam scire ac scrutari volunt, dicent fortassis, quod quia pater ejus multas duxit sibi uxores, virtualiter multas quoque domus haberet. Domus enim non solum aedificium dicitur, sed ex viro, et muliere, ac filiis conventus. Illa vero (Sarrah,) ² usque ad finem permansit cum conjuge sibi adscito a virginitate sua, quapropter et unam domum habere putatur: numquid visa est ³ separata, et alium desponsdens? Quidam tamen magis naturaliter reddens rationem hujus loci, allegoria usus est, dicens: quoniam mater illius qui per se edoctus fuit, sapientia est matre carens, hujus rectam rationem symbolice domum appellavit in thalamum ei mutatam, pro concordia desponsationis,

3 Ms. A. et D. գոյր, erat, sed D. cum nota interrogativa. at Ms. C. postquam scripsisset negative, ոչ գոյր. non erat, cum interrogatione, notat punctis fere legendum esse գոյ. est: quomodo legit at Gloss. atque exponit hoc modo: Սառա որ անջատեցաւ մահուամբ, և ապա խօսեցեալն ուրեկա եմուսնի տունն: Sarrah secunda parata est morte, et deinde desponsata Rebecca intravit in domum α.

estio-
se, sed
, quas
qualita-
s enim
nt.

ման ազգին առ յաւեժակոյն յարու-
թիւն. յորոյ ՚ի տրփանացն և մի երբեք
ինչ լիցի դադարել:

Ինչէր, իբրեւ արար ին, և սիրեաց զհո-
բեկէս, ասի՝ ինչ ինչ արեցաւ յաղագս սա-
ռայի ճօրն իւրոյ:

et adaequationis edoctae per se gentis
cum semper virgine perseverantia; a
cujus amore nusquam sit mihi cessare.

Quare quum uxorem duxit, et dilexit Re-
beccam, dicitur quod consolatus est de
Sarrah matre sua?

ՃԽԶ. Եւրաւի և արժանապէս քան
զի ինչ թիւն ՚ի բաց հան զիմաստութիւնն,
այլ եզրիտ. ոչ ժամանակաւ զծերու-
րութիւնն, այլ զանծերութիւն և ըզ-
մանկութիւնն զարդացեալ և միշտ ծաղ-
կեալ առանց զգայուն գունոց անմար-
մին գեղեցկութեամբն: Վնայի միտ-
թարութիւն է տեսլասէր ոգւոյ յաղագս
նախկին և առաջնային (կամ առաջնոյն)
խրատուն՝ զայն զոր ՚ի մանկութենէն
վարժեալ կրթեցաւ, յորժամ յարմա-
րեցէ և խօսեցցի կին հաստատու-
թեամբ զայն՝ որ առ յառաքինութիւնն
է տեւումն: Վնայի ՚ի միտ առեալ և
միտեալ զառաջին վարսն և զիւրեք
զայն՝ որ և առաջնոց խրատուն է կացեալ
միտթարութիւն և միտթարեցաւ, վասն որ
զի ոչ ընդ վայր ծախեցաւ ժամանակ
յայն ինչ յոր ոչ էր արժան:

Օգնէ է, Եւրաւի և արժանապէս քան
զի ինչ թիւն ՚ի բաց հան զիմաստութիւնն,
այլ եզրիտ. ոչ ժամանակաւ զծերու-
րութիւնն, այլ զանծերութիւն և ըզ-
մանկութիւնն զարդացեալ և միշտ ծաղ-
կեալ առանց զգայուն գունոց անմար-
մին գեղեցկութեամբն: Վնայի միտ-
թարութիւն է տեսլասէր ոգւոյ յաղագս
նախկին և առաջնային (կամ առաջնոյն)
խրատուն՝ զայն զոր ՚ի մանկութենէն
վարժեալ կրթեցաւ, յորժամ յարմա-
րեցէ և խօսեցցի կին հաստատու-
թեամբ զայն՝ որ առ յառաքինութիւնն
է տեւումն: Վնայի ՚ի միտ առեալ և
միտեալ զառաջին վարսն և զիւրեք
զայն՝ որ և առաջնոց խրատուն է կացեալ
միտթարութիւն և միտթարեցաւ, վասն որ
զի ոչ ընդ վայր ծախեցաւ ժամանակ
յայն ինչ յոր ոչ էր արժան:

ՃԽԷ. Եւրաւի և արժանապէս քան
զի ինչ թիւն ՚ի բաց հան զիմաստութիւնն,
այլ եզրիտ. ոչ ժամանակաւ զծերու-
րութիւնն, այլ զանծերութիւն և ըզ-
մանկութիւնն զարդացեալ և միշտ ծաղ-
կեալ առանց զգայուն գունոց անմար-
մին գեղեցկութեամբն: Վնայի միտ-
թարութիւն է տեսլասէր ոգւոյ յաղագս
նախկին և առաջնային (կամ առաջնոյն)
խրատուն՝ զայն զոր ՚ի մանկութենէն
վարժեալ կրթեցաւ, յորժամ յարմա-
րեցէ և խօսեցցի կին հաստատու-
թեամբ զայն՝ որ առ յառաքինութիւնն
է տեւումն: Վնայի ՚ի միտ առեալ և
միտեալ զառաջին վարսն և զիւրեք
զայն՝ որ և առաջնոց խրատուն է կացեալ
միտթարութիւն և միտթարեցաւ, վասն որ
զի ոչ ընդ վայր ծախեցաւ ժամանակ
յայն ինչ յոր ոչ էր արժան:

Quid est, Adjiens autem Abraham sum-
psit uxorem, cui nomen erat Cetura?

CXLVII. Adjectum non est idem cum
illo, cui adjicitur, sed omnino aliud
quiddam est. Verum quidnam sit illud
adjectum in bonum? Malumne, vel con-
trarium, et dissimile? Sed patet, quod
est mixtum illud, quod nec malum,
nec bonum. Quoniam opes, et ho-
nores, et corporis affectus, et poten-
tiae (vel principatus), et omnia quae-
cumque circa corpus sunt, extraque cor-
pus, penes honestam dimensa sunt;
non tamen velut bona, sed tamquam

1 Vel Centura. Gen. xxv. 1. Chettura.

յաւելլուածք . և ըստ անգանազանու-
թեան (կամ զանազանութեան) խառ-
նակք և օտարք . վասն որոյ և յաւել-
լուածն կենդանայ կոչի, որոյ թարգմա-
նեալ է անուան խնկալ . և հոտ՝ յաւել-
ուած կերակրոյ, այլ ոչ եթէ կերա-
կուրք : Վասն որոյ ոչ վայրապար նա-
խաշաղկիչ զհոտոտիչն ասացին եւ ու-
մանք . և բժիշկք՝ այնոցիկ որ ի վտանգս
ցաւոց մատնեալ են, յորժամ ոչ կա-
րացեն կերակուր տալ, հոտս մատու-
ցանեն : Վասն զի առաջին ասացի . և
միւսն ևս այլ հարկանելի է ընդ այնս .
Վանդի առաքինիք ('ի) զգայութեանց
և իմաստասէրք, երկու են, տեսանե-
լիք, և լսելիք . և երրորդն հոտոտելիք,
միջասահման լաւացն և վատթարացն .
և վատթարք են վատթարին՝ ճաշակե-
լիք և շօշափելիք . և չորրորդացն ըստ
երկակացն կարգեցելոց՝ հոտոտելիքն ի
մէջ, և լուսաւորագոյն և մաքրագոյն
քան զճաշակելիս և զշօշափելիս . և
բուծ է և դժուարատեսիլ քան զտե-
սանելիս և զլսելիս : Վասն որոյ (կամ
այսր) պատճառաց լաւագոյն զտեսակս
երկց զգայութեանցն բաշխեալ ետ և
այնմ որ քան զամենայն առաջին իշ-
խանն է : Վանդի տեսլեան՝ յորժամ
ասիցէ, երես յաւիտիս զոր արար, և ակա-
բարի էն յոյժ . և լսելոյ՝ յորժամ ասիցէ,
լուսաւորութիւն . և հոտոտելոյ՝ յոր-
ժամ ասիցէ, հոտոտելոյ՝ (ափ) ի հո-
տոտելութեան : Վրդ վասն զի կատարած
է բարեբաստիկ կենաց առ ի յանձնման
նութիւն, այն որ ճշմարիտ մարդն է՝
զսա իրաւացոյց երիտ ածել կանայս,
նշանակաւ զօրութիւն ոմանս՝ լսելոյ, տե-
սանելոյ, հոտոտելոյ՝ ամենեցուն սքան-
չելեացն : Վանդի նաժիշտն այն՝ զի կու-
չի քաղցէարէն սփար, և հայերէն պան-
դիստութիւն, և զաւակ է՝ լսելիք, այն
որ ասի առ երբայեցիսն իմայէլ : Եւ

proprii boni additamenta, atque secun-
dum indifferentiam ¹ promiscua, et alie-
na. Quamobrem et adjectum vocatur
Cetura, cuius nominis interpretatio est
suffitus (vel *thus adolens*); odoramen-
tum autem cibi adjectum, non cibus est.
Quare non inaniter praegustativum di-
xere quidam odoratum; et medici eis,
qui doloribus periclitantur, quum ne-
queant cibum dare, odoramen exhibent.
Id primo loco sit dictum. Verum et al-
terum superaddendum, quod inter sen-
sum generosi, et philosophi, duo sunt,
visus, et auditus: tertius autem odora-
tus, medius inter bonos, et pravos; pra-
vi vero sunt pravo (homini) gustus, et
tactus. Verum inter quatuor bipartitos
(sensus), odoratus medium tenet, tam-
quam lucidior puriorque gustu, et tactu,
atque hebetior tardiorque visu, et audi-
tu. Quamobrem meliores species trium
sensuum attribuit (Scriptura) ipsi quo-
que, qui omnium est primus Princeps;
ut visus, quando dicit: *Vidit Deus omnia,*
quae fecit, et ecce bona sunt valde. Et
auditus, quum dixerit. *Audivit Dominus*
egenis. Et odoratus, dicens; *Odoratus*
est Dominus (Deus) ² *in odore suavitatis.*
Quandoquidem vero summitas est
felicis vitae cum Deo similitudo, verum
illum hominem (Abrahamum) aequum
duxit ut tres sibi duceret uxores, videli-
cet, symbolice virtutes (vel facultates)
quasdam audiendi, videndi, odorandi,
supra omnia admirandas: Ancillam ni-
mirum illam, quae vocatur Chaldaice
Agar, et Latine ³ *Peregrinatio*: cuius fi-
lius fuit *Auditus Dei*, id enim est apud
Hebraeos *Ismael*. Dominae autem ejus
(filius), *Risus* (Isaac), tamquam spiri-
tualis oculus, et lumen: nam laetificum
est lumen, et visus, sicut moestum te-

¹ Ms. A. indifferentia. C. D. differentia.

² Deus, in uno solo codice. C.

³ Philo Graece expresserat, Interpres noster Armenice, nos autem Latine exposuimus.

տիկնոջն ծակը, հոգեկան ակն, և լոյս.
 զի խնդալի է լոյս և տեսանելիք, որպէս
 տրտմազին է խաւար և կուրութիւն,
 իւր զերբորդն՝ զհոտոտելիսն, զսա ան-
 ուանեաց ինչիւ, ասացեալ առական,
 զոր քաղդեացիք կոչեցին և:

Օգն է, իսկ երբ արեւմտ զամենայն ինչ
 իւր խաւարայ որդոց իւրոյ. և որդոց կար
 ձիցն իւրոց երբ արեւմտ:

nebrae, et caecitas. Tertio loco odora-
 tum, quem nominavit *Thus adolens* sub
 aenigmate dictum, a Chaldaeis *Ceturam*
 appellatam.

*Quid est, Et dedit Abraham universa,
 quae habuit, Isaaco filio suo; et filiis
 concubinarum suarum dedit munera?*

ՃԻՆԸ. Օգնազանութիւն պատմէ
 ստացուածոց և տրոց, և առ ճառդ և
 առ միտս: Ի՞նչ ճառդ, զի կեանք հան-
 դատարարք կոչին ստացուածք, և որինչ
 միանգամ հաստատուն ինչ է կայուն
 ստացուածոց. և տուրք՝ ընձեռայք, ու
 ընդ վարքն առ ժամանակեայք են, իսկ
 առ ի միտս, զի դոյք կոչին և արարք և
 ստացուածք՝ կառուցեալ հաստատու-
 թեամբ առաքելութիւնք, և ըստ առա-
 քելութեան գործք. իսկ որ անզանա-
 զանեալքն ինչ են և անհաստատ, այն
 որ շուրջ զմարմնով և արտաքոյ մեջ-
 մոյ են, զորս կոչեաց տուրս, ի՞նչ առ-
 ւաքելութեանցն ժառանգորդ երեւեալ
 որ ի վերայ ամենայնին խնդալով բնու-
 թեան. անզանազան և անորիշ լինել
 յանզանազանն արբաժանու ըստ հաշ-
 ձիցն. այլքան սահակայ քան զհարձիցն
 լինելը, և ստացուածոցն քան զտրոցն.
 Եւ ասան որոյ յարդեան ժամանակիս ըզ-
 րա հարձիցն՝ անհայրս կոչէ. Ի՞նչ այ-
 նոքիկ որ միաբանքն էին ի հայրենեան
 ազգին, և յառնի զաւակին. իսկ այ-
 նոքիկ որ վանացին և զվատթարազա-
 ւակն, և զայն որ անշուշտն է՝ կոչել էք
 անարի. յազազս որոյ փոքուն իւր մե-
 ծամեծք զարմացեալ լինին:

CXLVIII. Distinctionem refert posses-
 sionum, et munerum, tam ad litteram,
 quam ad mentem. Ad litteram, quia
 bona vitae, quietis causae, vocantur pos-
 sessiones, atque quidquid stabile firmi-
 ter possidendum erit: munera vero dona
 de manu, quorum usus temporalis est.
 Ad mentem autem, substantiae vocan-
 tur, opesque, et possessiones, constru-
 ctae firmiter virtutes, et opera secun-
 dum virtutem. Quae vero indifferentia
 sunt ac inconstantia, illa sunt circa cor-
 pus, et extra corpus; quae nempe voca-
 vit munera. Virtutum itaque possesso-
 rem compertum esse demonstrat ge-
 nuinum filium Risum (Isaac), qui su-
 pra omnes naturae res laetatur; indiffe-
 rentes autem Abrahae natos ex concu-
 binis indifferentibus ac indistinctis gau-
 dere bonis. Adeo superabat Isaac pro-
 les concubinarum, et possessio munera.
 Quamobrem interea Isaacum velut ma-
 tre carentem describit, et eos qui ex
 concubinis erant, patre carentes vocat.
 Illi ergo, qui concordēs erant in patria
 gente, etiam masculī nati (nomen sor-
 tiontur); verum illi (ipsi), quia (alie-
 nam participant) semineam lineam pra-
 vis prolibus gaudentem, certo certius
 vocandi sunt seminae recordes, eoquod
 ob minora illa tamquam maiores (sibi
 ipsi) admirationi sunt.

¹ Quamquam tunc aliqua adieci, nec ita tamen me sensum verum expressisse confido.

Ինչէր օտար ծննդոյն փոքրս փոքեալ, 'ի բաց
առաջէ յիտակայ որդւոյ իւրոյ՝ մինչեւ
կենդանի էր՝ յերկիր արեւելոյ :

*Quare alienos natos, muneribus datis, di-
mittit ab Isaac filio suo, cum adhuc
ipse viveret, in terram Orientis?*

ՃԻԹ. Եւ ճառդ յայտնի է նշանակի
Խակ առ 'ի միտս, կամ է տէրունեան
բանին՝ զառաքինին և զկատարեալն և
զանախտն և զանպալարոտն՝ միշտ յա-
ւեժ պահպանեցուցանել. և պահպանա-
ցեալ լինի, եթէ ընդգէմք և գետնա-
խորհուրդքն փոխեալ բնակեցին. քան
զի իբրեւ օտար ծնունդք են յառաքի-
նութենէ, և պղծել ևս զհարազատն
կամին : Եւ այց անհնար է փոփոխմանս
այսմ լինել, եթէ ոչ կենդանի իցէ և
ողջ ճշմարիտ կենօքն և առողջ խորհու-
րութեք. քանզի ոչ ընդվայր ասացեալ
է՝ թէ մինչգեւ կենդանի էր, 'ի բաց
արձակեաց զփասս և զախտ. և առա-
քեաց 'ի բաց ոչ յարեւելս կոյս, այլ
բնաւորականագոյն 'ի յերկիրս արեւե-
լոյ. ոչ յերկնայինս և յածային լոյսն,
այլ յերկրայինս և յապականացուս՝
հպարտութեն և սնոտի փառացն ճա-
ռագայթս և յերեոյթս, որոց նախան
ձորդք եղեն. քանզի սնոտի ձգումն (կի՞
ձգումունք) են մեաց, 'ի ձեռն՝ որոց մե-
ծութիւնք և փառք, և որք նման ինչ
սոցին են, 'ի բարեմասին բազումք գնեն :

cxlix. **L**ittera evidens est. Ad men-
tem vero, vult verbum Dominicum, pro-
bnum (filium), perfectum, vitioque et
ulceribus carentem perpetuo servare.
Servatur autem, si contrarii, et terre-
nae cogitationis studiosi transmittantur
in coloniam: nam quasi alieni a virtute
partus sunt, et temerare quoque volunt
genuinum. Verum fieri nequit talis
transmigratio, si non sit (pater) vivus
et sanus in vita vera, et consilio sano:
non enim inaniter dictum est, quod *dum
adhuc ipse viveret*, procul misit damnum
vitiumque. Misit autem non in partem
orientalem, sed magis naturaliter *in ter-
ram Orientis*; non videlicet in caele-
stia, divinumque lumen, sed in terrena,
atque corruptibilia superbiae, vanaeque
gloriae lumina, et phantasmata, quorum
aemulatores facti sunt. Quia inanes
sunt contentiones animi in divitias, glo-
riam, et his similia, quae plures in me-
liori parte collocant.

Ինչէր յաղագս կենացն աբրահայնս պարմեալ
ասէ, թէ Իսրայէլ եւ աբրահայն կենացն աբ-
րահայնս :

*Cur de vita Abrahae referens, dicit, quod
Hi sunt anni dierum vitae Abrahae?*

ՃԾ. Եւ մենաբարիօք աւուրս ասէ.
քանզի կամի ոչ ամաց բազմութիւն
յանդիման կացուցանել, որպէս որք
զպատմութիւնն գրէին, այլ զեկու-
ցանել՝ զի իւրաքանչիւրոք իմաստնոյն
տի՛ գովելի է, և զանազանեալ յաւե-
տանայ. քանզի ամ է՝ աւուրց յաւել-
ուած, այլ ոչ ամաց աւուրք : Եւ քանզի
արժան էր նոցա որոց ըստ առաքինու-

cx. **O**ptime dies dixit: non enim
vult annorum copiam exponere, sicut
historiographi, sed indicare singulas sa-
pientis aetates distinctas tam laudabiles
fuisse, quam perenniter durasse. Siqui-
dem dierum augmentum est annus, non
vero annorum, dies. Quoniam decebat
eos, qui secundum virtutem vitam agunt,
ut pro temporis longitudine augmentum

Թեանն է, զժամանակեան հեռաւորու-
թիւնն յաւելուած գոլ առաւել՝ քան
եթէ ծերունոյ ժամանակ՝ տէրունեան
ճառագայթք։

Ինչէր ան ինչաց հարիւր եօթսուսուս և
հինգ։

praeserrent non adeo tempus senectutis,
quantum radium dominicum.

Cur autem anni vitae centum septuaginta
quinque?

ԾԾԱ. ( ) Ի եօթն են քսանեւհինգե-
րեակք. իսկ քսանեւհինգերեակք (ըստ)
լուսնոյ պարագայութիւնք են, ըստ ու-
րումը զտաճարայարմարսն կամի սպաս
տանել տաճարին, սկսեալ ի քսանեւ-
հինգէ ամաց՝ պաշտօն և սպաս տանել
նոյնչափ. քանզի յիսուն ամաց եղեալք՝
լուեալ դադարեցուցանէ, փութացեալ
նմանող գոլ զքահանայն և նախանձեալ
երկնայնոյն։ Ի՞նչ որպէս օգտակարա-
գոյն աստղ, և որ առ երկրաւս է՝ լու-
սին՝ սպաս տանի ամենայն աշխարհի ըստ
քսանեւհինգ երեկաց, այսպէս և իրա-
ւացոյց զտաճարին սպասաւոր կարգ եւ
հանգէտ ժամանակաւ ի պաշտօնն։
Վաճառի եօթն երեակն որպէս ի ԹԵ
են է, որպէս ասուանքինն ցուցեալ է՝
են որ ի միասին պարունակեալք են՝
մաստնոյն վարժութիւնաց ամենայն ԹԵ
քրն կատարեալք, հարկերեակն, և
Թանասանեակն, և հնգեակն. մինչ զի
շարադրութիւնն նոցա և բաժանումն
մենագեղեցիկ գոլ. և ցուցեալ են
սոքա յաղագս Թուոց։

( ) Ինչ է, Պիտագորաս (կամ մոտեալ) աս-
է ընդէր բարի ծերութեամբ՝ ծերութիւն և շե-
տաւորի։

ԾԾԲ. Պարզ և ոչ մի ինչ ունի խրե-
շիւր. բայց բնականագոյն ի մէջ առնել
է, և հատուցանել պատասխանի զայն,
զի մարմնոյս մահ՝ կեանք ոգւոյ է, իւր
իսկ ոգւոյն զանմարմին կեանս կեցեալ։
( ) Երմէ և հերակլիտէս գողաբար ի բաց

CLI. Quoniam septies in eo numero
continentur anni viginti quinque: vigin-
ti vero quinquenarius est Lunae¹ perio-
di vero quinquenarius est Lunae¹ perio-
di, quo calculo lex vult et ministros
templi officio fungi, inchoantes nimirum
a viginti quinque annis, per totidem ser-
vitium colere; nam quinquaginta annos
natos cessare facit, volens, ut sacerdos
imitari caelestem ordinem certatim stu-
deat. Sicut ergo utilius sidus prope ter-
ram Luna officium exhibet toti mundo
viginti quinquenario circulo, sic aequum
duxit et ministrum templi ordinare ae-
quali tempore in officium. Septenarius
enim numerus sacratissimus est numero-
rum, sicut seorsim indicatum est. Ad-
haec simul comprehensi in Sapientis vi-
ta omnes numeri perfecti sunt, centena-
rius inquam, et septenarius, quinquena-
riusque: ita ut tam compositio, quam
divisio eorum pulcherrima sit: haec quo-
que indicata sunt, quum de numeris ac-
tum est.

Quid est, Deficiens mortuus est? cur au-
tem in senectute bona, senex, et ple-
nus dierum?

CLII. Litera nullam includit quaestio-
nem; verum illud naturalius profere-
ndum est, atque respondendum, quod cor-
poris mors vita animae est, ut propriam
sibi vitam incorporealem anima degat.
Qua de re et Heraclites, furtim a Moy-

¹ Sic MSS. C. D. at A. secundum Lunam.

զերծեալ 'ի մովսիսէ զօրէնս և զկարծիս՝ ասէ, եթէ կեանքս զնոյն ճանչնայի, և մեռաւ զնոյն կեանքս. առականով, զի մարմնովս կեանքս՝ մահոյ ոգւոյ է. իսկ որ մահասի, կեանքս բարեփառագոյն առաջին՝ ոգւոյն: Իսկ Բարի ծերութեանքն, օրինաց և կարծեաց է պատմութիւն օգտակար. ըստ որում Գլխաւոր՝ առաքինին ել ասի: Վանգի սորա ամենայն չափք հասակացն՝ բարիք և տենչալիք են, և զարգացեալք՝ քան զքամահալանն այն որ դեռ աճենն 'ի մարմնի հեշտ ցանկութիւնքն՝ համբալն. քանզի համբալաբար իջնէ՝ իջ ախտ, և իջ բան, և ոչ գործ պատուեալ յարգէ պատանին ախորժել իւր զվարս. և իջ մանկուտ խռովութիւն յարուցանէ միշտ և հեռս, և հակառակութիւնս այրն, վասն զի արութեան վարժող է, և անթուակցաց նորա առաքինութեանց՝ միջածերն արժանապատիւ է. իջ արդ նախ առաջին սկսեալ համեստանալ և առողջամտել, յորժամ երկայն ժամանակաւ 'ի բաց անցին զնացին կասեալ ախտքն ծերութի. այլ զի զօրէն գլխոյ 'ի պատկերի պատկանեալ յարմարեաց յառաջին վարսն իւրում զամենագեղեցիկ և զարժանատենչալի երեսն. զոր աչք մարմնոյ իջ տեսանեն. բայց ականակիտք և վճիտք միտք տեսանել խրատեալ են:

Բայց կարի յոյժ և ընդ յաւելուածդ հիացեալ եմ. քանզի լի առաքի գնա աւսաց, խիտ և հոծ գնա երեւցուցանելով, զառաքինւոյն զկեանքն՝ ունայն և սին և իջ մի վայր երբէք իջ թողեալ առ 'ի միտմն (կի՞ 'ի միտմն առ 'ի մոռտս) չարին, և կամ մասինն նորա հայրն: զի ոչ տարեօք ասաց, այլ աւուրբք լի զառաքինին, միշտ զառաքինւոյն ժամանակին հեռաւորութեան անջատմունս կարգելով և դնելով ընդ նախն լուսովքն: Եւ այլ օրինակ դարձեալ զիւ-

se dempta lege, et sententia, dixit, quod *Vivimus eorum morte, et mortui sumus eorum vita*, sub aenigmate notans, quod corporis vita, mors est animae; mors autem dicta, vita felicissima ac prima animae. Illud autem, *in senectute bona*, legis atque sententiae historia est quam-utilis, in quantum *bonus senex*, virtute pollens jure dicitur. Hujus enim omnes aetatis dimensiones bonae sunt, et optabiles, vigentesque, magis quam tyronis contemptibilis, in quo adhuc crescunt cupiditates corporis. Quoniam in aetate tyronica nullum hic juvenis nec vitium, nec verbum, neque opus voluit sibi permittere, et praeeligere vitam; neque vir factus, pueriles semper (ut alii) excitavit conturbationes, rixasque, et contentiones; hinc fortitudinem virili munitus, in medio consessu suarum virtutum assidens senex in dignitate constituendus sit. Non ergo nunc primum coepit modestum esse, ac mentem sanam praestare, quando per longum tempus defuere, et abiere vitia senescentia, sed quia capitis instar in effigie adaptavit pristinae suae vitae optimam dignissimamque faciem; quam oculi corporis non vident, nitidae tamen ac limpidae animae edoctae sunt ad videndum.

Caeterum valde additamentum quoque ego miror, quia *plenum dierum* dixit eum, tamquam confertam monstrans viri boni vitam, nullum relincente Patre situm vacuum in mente ejus, vel in aliqua parte, ad ingressum mali. Non enim annorum, sed dierum plenum dixit hominem bonum, semper bene transacti temporis spatii distinctiones supponens sub divino lumine. Alio iterum modo, singulos dies distinxit ut condiguos studio atque diligenti cura, tamquam obli-

1 Gloss. aliter haec accepit. * Կամային նորա հայրն: Լծ. և ոչ մասնաւորի միոյ ասաց զարքա համ եւ հայր, այլ բազում ազգաց: Եւ Aut

7 partis ejus pater. i. e. neque particularis eum jusdam patrem dixit Deus Abraham, sed multarum gentium &c.

բաբանչիւր (դք) յաւուրցն որոշեաց ար-
ժանի փութոյ և հոգոյ, որպէս զպարտա-
յանցանաց առ ճարտարասանս (կամ
ճարտասանն), առ ստուգախօսս. բը-
բանն. որոց իւրաքանչիւր օրըստօրէ
յայգուէ՝ ի գիշեր, և յերեկորեայ մինչև
ցառաւօտ, կամ ասաց՝ կամ գործեաց:

Ի՛նչի՛ք ասի, Յապետա առ ժողովուրդ իւր:

gatio causarum apud rhetores, et juri-
dicos, ratione ei (vel eis) concessa legis
naturae, quorum unusquisque ¹ de die
in diem, a mane usque ad noctem, et
de vespero usque ad mane, aut dixit,
aut fecit.

Cur dicitur, Additus est ad populum suum?

CLIII. Viden', quia quod paulo ante
defectionem dixerat, non corruptionem
innuens dixit, sed perdurationem con-
stantiorem? et revera ita res se habet.
Nam abjectio mortalis, et pravi, ad-
jectio est melioris, et magis immortalis.
Additus autem dicitur in populum, non-
dum extante populo, quandoquidem ipse
est origo, et patriarcha gentis. Verum
quod futurum erat, tamquam jam factum
proditur, concessum nempe suis virtuti-
bus Deum decentibus id declarans; qui-
bus et additio asseritur. Littera haec
erat: sed dicamus liceat et allegorice.
Etenim populus certe Dei est, ut ita di-
xerim, et transactus rationalis caelestis-
que ²: quoniam rationalis est, a quo fu-
git ³ omnis anima dissoluta a colligami-
ne suo, velut absoluta ab ergastulo; nam-
que monumentum appellabant maiores
sepulcrum nudatum. Hunc aliàs nomi-
navit Protopatrem, sed non Protoge-
num, totum possidentem Dei Patris
(nomen) ⁴, matris, et seminae prolis ex-
pertem ⁵.

vel intelligere. rationalis est, quae fugit, omnis
anima etc.

⁴ Gloss. • Այն հայր զիւր տնայն պարգեւեաց
նմա 11. » Deus Pater suo nomine eum donavit «

⁵ Vel non habentem partem: ubi Cod. C. տ-
բաժանեցեալ. D. տնաժանեցեալ. incerto
sensu.

¹ Rhetores etc; vel actiones singulorum dierum.

² Totum dictum aequivocum hoc modo etiam
exponi potest, est ut dictione locutioneque prae-
ditus, et proventus, is qui est rationalis. Pro au-
tem առ առել. ad dicendum, Cod. C. fert, ա-
ռաւել. potius, magis.

³ Punctis mutatis, forsitan melius erit scribere

Բնորդէր բառաւորաւոր եւ սահմանէր, յորժամ արար
էրն զհորեբեկէս :

ՃԾԴ. Հարսանիք և ամուսնութիւն
'ի ժամու՝ իմաստնոյն, քառասնամու-
թիւն. քանզի բարիորդ է վարժել և վա-
րել և յղժանալ մանկամբ և խրատուց
ուղիղն տեսեալմբ. ոչ յայլ ինչ ամե-
նեին հայել, և կամ զայլով իւր յա-
ծել, և որինչ ոչ սիրելի է. այլ 'ի սորա
խորհուրդս և 'ի պարս յոյժ վայելել, և
առաւել խրախ լինել. Հարկ է, թէ՛
և առփանայ սիրոյն վայելչութիւն ըն-
դունել զկնոջն, և զայն որ առ 'ի ման-
կամութիւն օրէնքն են՝ կատարել :
Վնանդի կենդանասերութիւն՝ քառաս-
նեակ, յորում ասեն բժիշկք զյարգան-
դըն ընկեցեալ սերմն ստեղծանիլ. և
մանաւանդ յորժամ արու իցէ ստեղ-
ծուածն. Վնանդի ոչ յայնմ ժամու յա-
ղաքս հեշտ ցանկութեան անբանին՝ յա-

*Quare quadraginta annorum erat Isaac¹,
quando duxit uxorem Rebecca?*

CLIV. Nuptiae, ac matrimonium op-
portunum sapienti quadragintennis est
aetas; quoniam expedit jam instrui at-
que satis frui sicut pueris, disciplina-
rum rectis ideis, ita ut nihil aliud aspi-
ciatur, vel circa alia circumferatur, quae
non sunt amore digna; sed in hujus con-
siderationibus ac choro fruatur nimis, et
magis laetetur. Necesse habet etiam,
ut dilectionis amorisque uxoris fructum
capiat, et puerorum educandorum le-
gem perficiat. Quoniam viventium pro-
creatio quadraginta dierum spatio confi-
citur; quibus completis, ajunt medici
creari semen immisum in uterum, ma-
xime quum mas comperiatur perficien-
dus. Quoniam eo tempore non propter
irracionalem voluptatem sponte² faciet

¹ Cod. A. *quando duxit Isaac*: sed C. et D.
ita, ut posuimus in textu; cui adstipulatur et
Lat. versio antiqua, de qua locus est notitiae
dandae.

Monitum de Fragmento Latino.

Feliciter contigit, quod unus doctissimorum
intimorumque amicorum nostrorum Venetiis de-
gens, is est admodum Reverendus D. Petrus Pa-
sini, habuerit apud se libellum inepta forma et
typis editum Basileae A. D. MDCXXXVIII. casu re-
pertum inter libellos tamquam nullius pretii,
qui venales in via prostabant (quam inaniter for-
sitam quis perquireret in publicis Bibliothecis);
ubi continebatur fragmentum aliquorum Philonis
sermonum, initio ducto ab his verbis: *Philon-
is Judaei Quaestionum et Solutionum in Ge-
nesin Liber 4. inchoans videlicet a praesenti
numero CLIV. Libri quarti, usque ad n. CCXLV.*

(CLIV.) *Quare quadraginta annorum erat Isaac,
cum nupsisset Rebecca?*

Nuptiae maturae sapienti quadragenariae sunt,
bonum est enim prius exerceri, et concrescere
eruditionum directis spiculis, nullo altero desi-
derio occupatum: Ut enim amicum est amatori
prudentiarum sua fruniscere merita, eundem mo-
dum etiam nuptiarum carpitur affectus, imitabi-

inclusive. (praeter undecim numeros in Lat. re-
dundantes.) Hocce itaque fragmentum satis lon-
gum pro magno dono mihi aestimatum, placuit
dehinc inseri in calce uniuscujusque paginae edi-
tionis nostrae propter duplicem rationem. Nam-
que primum post S. Ambrosium toties citatum
pro testimonio erit constantissimo in Occidente,
genuinum esse opus a nobis editum juxta codi-
ces Orientales. Secundo alterum dabit testimo-
nium Latina illa Anonymi versio vetusta ac inculta
de labore nostro qualicumque: si enim Ano-
nymus ille in antiquis saeculis Graecum textum
immediate in Latinum vertens, tam obscuro alie-
noque stylo processerit, nil mirum simili fere vi-
tio laborare nostram versionem Latinam sine adju-
vamine originalis exemplaris factam, ex Armeno
nimirum sermone, in quem ex Graeco olim tra-
ducta fuerit. Sic ergo habet Latina illa versio
antiqua.

li aetatis testimonio, ut confirmetur etiam lex li-
berorum. In quadragenaria est, secundum quam
etiam medici asserunt, tot diebus reconditum se-
men in vulva figuratur in masculinum, praeser-
tim hactenus non pro libidine prona, sed pro fi-
liorum syncera progenie cultum dignum facien-
tes, hujus aetatis nuptias celebrant.

² *Բժարութեամբ*. sic Cod. C. teste etiam Lat. Interprete ad sensum. at Cod. A. *յիմարու*.

ժարութեամբ առնիցէ զառ ՚ի կինն միաբանութիւն խառնից, այլ յաղաղս հարազատ մանկանց սերման, վայելուչ և յարմարական էր այսչափ ամաց եղև լուծ հարսանիս առնել, որչափ աւուրցն այն՝ որ յորովայնի սաղմն է:

congressum cum uxore, sed seminis gratia genuinae prolis, decens ac opportunum fuit totidem annorum nuptias agere, quot diebus foetus in utero vivificari soleret,

Ինչէր ասէ, Եթէ այսպէս լինելոյ էր ինչ, Ենչէր է այս ինչ:

Cur ait, Si sic mihi futurum erat, ut quid est hac mihi?

ԾԾԵ. Ինչպէս ինչ և առաքելաւոր, որ զայս ոչ ձայնիւ առաւելքան վշտացէ լինելով պատմիցէ, և զմտաւածիցէ զինքն միտքն. քանզի զի կայր ինձ ասէ հակառակմանալ և ընդդիմանալ իբրև ՚ի հակառակադիր կշռոցն հակամիտել. է երբէք և ՚ի փառաց ձգել, և այլ երբէք ՚ի ճշմարտութենէ հակառակ թիւն մտաց՝ անկատար և կաղ է միշտ. և թէ պարտ է իսկապէս և տիրապոյն անուամբ վարել՝ և կոյր է. բայց լուր անկապակի լինել երբէք, և սրտաւոր սիլ առ ՚ի ստոյգ հասունն զիտութեամբ բարւոյն և յարի. քանզի երկպառակութիւն և ուրախութեամբ պատահալ ուրախ և ողջոյն առեալ, և վարկապարտի սեւալ, ՚ի հարկէ զոմն ՚ի նոցանէ ընդ նի, և յուսմանէ ՚ի բաց հրաժարի:

CLV. Virtute sane praeditus est, et virtutis studiosus, qui haec non voce magis quam condolens in se proferat, et de se cogitet animus. Quidnam mihi erat, ait, contraria pati, et oppositione tamquam in oppositas partes staterae inclinari; nunc a gloria trahi, nunc ex adverso a veritate retrahi? Etenim ambiguitas mentis imperfecta, et clauda est semper; quod si oporteat vero proprioque nomine uti, caeca quoque est. Verum tamen expedit oculatum esse aliquando, et acutum visu ad certam comprehensionem scientiae boni et mali: quia utriusque naturam attingens quisquam, atque salutans, et obiter videns, unum eorum suscipiat, alterum evitet, necesse est.

Եթէ է, Դնաց հարցնել ՚ի դեատնէ:

Quid est, Ivit interrogare a Domino?

ԾԾԶ. Ինչպիսիք և այլանդաց կաց յանդիմանութիւն է բանս, որք իբր

CLVI. Superborum arrogantiumque reprehensio est verbum hoc, quippe qui

(CLV.) Ut quid Rebecca ait: Si sic futurum est mihi, ad quid mihi hoc?

Studiosa et ingeniosa mens haec non fastidio potius quam dolore affectabili prosequitur, ita enim recordata ait: ut quid mihi hoc? Sub diffidentia esse tanquam superior compensatam aestuaret, partim ex suspitione, partim à veritate: ambiguitas enim mentis imperfecta et clauda. Et si oportet propriis et (marg. ut) revocabis, cae-

թեամբ, stulto, et D. յարութեամբ, q. d. adhaesione. Verum differentias Lat. versionis Anonymi passim ad sensum potius quam ad ver-

ca est. Unde melius est oculos mentis instruere et acutius semen veritatem malo ac bono examinato, utriusque enim naturae amplexus, qui in et simplici mente ductus, unum appetit, alterum excusat.

(CLVI.) Quid est: Perrexit interrogare a domino eloquium Dei?

Superbiam corripit pro eis, qui se dicunt aliquid nosse, quos nihil scientes pudet requirere,

hum accedentis nihil curamus, cum eam integram collocaverimus seorsum.

(կամ իբրեւ) ժխնչ գիտեն, զամենայն ինչ գիտել խոստովանին. և ոչինչ ամաթալի և ոչ անարգանս համարեալ (քան) զինդրեն և զտարակուսեն, և զվարանանալն (կամ զվարանեն), և զհարցանել: 1) ասն որոյ և զմեծ զախտ՝ զանուսումնութիւն, և զանխրատութիւն՝ մինչև ի կենացն վախճանախտացեալք, բժիշկք ոչ ժուժեցան ընդունել, յորմէ թերեւ գիւրաւ բժշկեալք լինէին: Եւ որոյ խրատութեան ցանկութիւն, հարցասէր և ուսումնասէր է՝ ամենայն ինչ ամենուստ, և (այսինքն թէ և) երիցագոյն (է):

Օրնչ (է), հարցեալ տէ, Երեմայի քառ, և երեւ թողովորդ յորովայնի քառ, և երեւ թողովորդ յորովայնի քառ, և երեւ թողովորդ յորովայնի քառ, և երեւ թողովորդ յորովայնի քառ, և երեւ թողովորդ յորովայնի քառ:

ԾԾԻ. Չորս իմն զեկուցանէ բանս: Սի՛ ըստ հրաշափառագոյնս. զի ոչ երկու մանկունք ասաց յորովայնին, այլ փոխանակ մանկանց՝ ազինս ասաց. և յայտ է՝ զի ոչ զանուանան, այլ զի յերկաքանչիւրոցն զոր լինելոց էին ազգքն՝ առակէ. քանզի նահապետք մեծամեծ ազանց ապա երեւելոց էին: Եւ երկիր, զպիտանագոյնն և զօգտակարագոյնն, ոչ խառնակումն ընդունել, այլ որոշումն էր և տրոհութիւն և մեկնութիւն՝ երկաքանչիւրոց ի նոցանէ ժողովուրդ, որչափ ըստ կարծեաց. բայց արդեամբ՝ զգաստութիւն, և անզգամութիւն: Եւ զապա նոյն պատճառի՝ ազանց յիշե-

nihil scientes, omnia se scire fatentur; et nil aliud pudoris ac ignominiae esse censent, quam disquirere, dubitare, et sciscitari. Quapropter magno illo morbo imperitiae usque ad vitae consumptionem laborantes, medicum vix passi sunt acceptare, a quo fortassis facile curarentur. Quibus vero desiderium disciplinae adest, amore interrogationis et eruditionis ardentis, omnia undique quaerunt, etsi seniores sint.

Quid est, quod interroganti dixit: Duae gentes sunt in utero tuo, et duo populi de ventre tuo dividuntur, populusque populum excellentia superabit, et major serviet minori?

CLVII. Quatuor quaedam enunciat oraculum. Unum valde mirum, quia non duos infantes dixit in utero, sed pro infantibus gentes ait; patet quod non nomina ipsa, sed futuras ab uno et altero gentes aenigmatice prodidit: quia patriarchae magnarum gentium deinde apparituri erant. Secundum autem, valde commodum utileque, non confusionem futuram esse, sed distinctionem ac separationem habiturum utrumque ab iis oriundum populum secundum illud, quod ex verbo desumi potest, re tamen ipsa sobrietatem, et insipientiam. Quam ob causam gentes prius memorans, populos

interrogare, scrutare. Hi etiam languorum imperitia, usque in terminum vitae aegrotantes medicum non suscipiunt, a quo facillime curati saui fuissent. His vero quibus desiderium eruditionis, et prudentiarum cupido est, undique omnia doceri cura est, etsi veteranae sunt aetatis.

(CLVII.) Ut quid interrogante (marg. perrogante) ea audivit: Duae gentes in utero tuo sunt, et duo populi ex utero tuo dispergentur, et populus populum superabit, et major serviet minori?

Quatuor titulos designat eloquium, quorum unum gloriose dictum, quod non duo infantes in utero dixit, sed pro infantibus, gentes. Certum est enim de infantibus non dixisse, sed de nascendis utriusque (marg. ex utrisque) designat, qui postmodum principes magnarum gentium fierent. Secundum vero propheticum et utilissimum, ne sit intermixtio, sed alterutri districtio (marg. distinctio). Non uniuscujusque gentis, sed revera sapientiam et modestiam, cujus gratia

ցեալ յառաջագոյն, ժողովուրդս ի վեր
 ջէ ապա ասէ՝ ըստ բանին և ըստ խոհա-
 կանութեան անուանեալս . և խորհր-
 դոցն ընդդիմացն (կամ ընդդիմակացն)
 անջատմունք օգտակարագոյնք , յոր-
 ժամ ոմն ի նոցանէ չարի՝ և ոմն առա-
 քինութեան բաղձացեալ է : Եւ երկր,
 շարդարագոյնն . զի մի զոյգքն ընդ ան
 զոյգան խառնեալ կարգեցին : Եւստի
 բարիոք ասացեալ է , ժողովուրդ զժո-
 ղովորեամբ զանց առնել առաւելու-
 թեամբ . քանզի հարկ է յերկոսին ի
 ոռոտ՝ ումնն գերազանցել և աճել , և
 ումնն նուազել և մեղմանալ : Եւ զանց
 առնել առաւելութեամբ՝ դարձեալ
 այսպէս , եթէ գեղեցիկ՝ դառնովն , և
 արդար՝ զանխուզ վաւաշոտան . քան
 ջամբուն՝ զանխուզ վաւաշոտան . քան
 զի է ինչ ի նոցանէ՝ որ երկնային է , և
 անշարժ լուսոյ արժանաւոր , և է ինչ՝
 որ երկրային և ապականացու և խա-
 ւարի նման , Եւ չորիւր , զձմարտա-
 քանզի ժամանակաւ երկնագոյն է , և
 օսէն . քանզի յառաջագոյն ի հա-
 կրտսերագոյն է առաքինութիւն , և
 զիւ հազ հուսկ յետոյ ուրեմն անազ
 ստացեալ ի մեզ , յորժամ արտիցն ան-
 բաւ անչափութիւնք զուգնութիւն
 ձգտեցուցեն , և թողացուցեն . քան
 զի յայնժամ դատել և որոշել միտքն
 սկսանին , և զիշխանական առաջնոր-
 դութիւն ընդունել : Եւ ասին ողբա-
 ւա մեզ . ապա թէ ոչ ոչ գիտէ , զի

prima gentes commemorando, postmodum popu-
 los nominavit; quia multum interest verbo et ra-
 tionabilitati: horum enim disceptatio utilissima
 est, uno inertiam, altero justitiam appetente.
 Tertia consideratio est, ne justa injusto aptentur,
 ideo dictum est, populum populi meliorem, dum
 necesse est unum superare alterum, praecellen-
 tem bonitate, dum justus iniquum superat, et
 modestus luxuriosum. Sunt enim celestia sala-
 bria, terrena vero ineptiarum et tenebrarum si-
 millima. Quarta consideratio, quod major ser-

deinde dixit juxta rationem prudentiam-
 que nominatos. Et utique cogitatio-
 num oppositarum separatio perutilis est,
 quum una ex iis malum, altera virtutem
 optat. Tertium, justissimum, ne pares
 cum imparibus mixtim collocentur: un-
 de optime dictum est, populus populum
 superabit excellentia; quoniam necesse
 est, unum ex ambobus superare, et cre-
 scere, alterum vero deficere, et minui.
 Superare autem aliqua praecellentia, i-
 tem sic accipiendum, quod pulcher su-
 perat turpem, et justus injustum, et ho-
 nestus sani consilii impotem libidinosum:
 unum enim istorum caeleste est, et di-
 vinae luci dignum, alterum vero terre-
 stre, corruptibile, et tenebris simile.
 Quartum vero, verissimum, quod major
 serviet minori: siquidem tempore major
 est malitia, a prima aetate nostra nobis-
 cum pullulans; virtus autem minor, ae-
 gre postremo loco tardiusque acquisita
 in nobis, postquam vitiorum infinitae
 immoderationes vim suam intenderint,
 et remiserint; tunc enim judicare secer-
 nereque incipit mens, et principatum
 tenere. Haec autem dicuntur quoad
 nos: alioquin quis nescit quod caelum
 immune et expers est malitiae; sicut et
 qui circa eum aguntur sensibiles dii (no-
 minati): quoniam omnes boni sunt, et
 omnino in ordine virtutis perfectiores. In
 mundo autem major est nati sobrietas
 quam insipientia, et prudentia quam im-
 prudentia; atque major justitia, quam

viat minori: inveterata est enim malitia, quae
 prima aetate concrevit. Benivolentia vero juve-
 nior, quia in novissimo oritur tempore, deficien-
 te vitiorum pondere. Tunc enim incipit perper-
 dere sensus principatum meliorem. Haec tamen
 pro nobis dicta sunt. Quis enim nesciat coelum
 nullius mali compotem, et qui morantur in eo an-
 geli omnes boni, et in omnibus necessariis perfe-
 ctissimi? In mundum autem antiquior pruden-
 tia, et vetustiori iniquitatis ac insipientiae; alia-
 rumque virtutum sapientia singulae: ita in geno-

երկին անբաժ և անկցորդ և անխառն
և անմասն է 'ի չարութենէ . և (յախ
ջանէ) որ միանգամ զնովաւ շուրջանա
կի յածին զգայուն աստուածքն . քան
զի ամենեքին բարիք են , և ամենայնիւ
յառաքինիսն կատարելագոյնք : Իսկ
յաշխարհիս երիցագոյն է զգաստու
թիւն , խոհականութիւն , քան զանգաւ
մութիւն և անխոհականութիւն . և երի
ցագոյն է քան զանիրաւութիւն՝ արդա
րութիւն , և քան զայլ իւրաքանչիւրոք
'ի հակառակ տրամադրութեանցն : Իսկ
յազգի մարդկան ընդդէմ և հակառակ
այսորիկ է . քանզի բարին այն՝ զոր ա
սացի , հուսկ վերջածին է և կրտսերա
գոյն . իսկ ընդդէմն՝ գրեթէ 'ի մանկու
թենէ ընդ մեզ ստացեալ գոյանայ ան
զգայութիւնն . այլ սակայն կրտսերա
գոյնն նորա երիցագունին օրինոք բնու
թեան իշխան է և առաջնորդապետ :

Օրին է , Երեսնամեայ ծնունդ (կամ ծնա
նելոյ) ցնա :

ԺԾԸ . Ի մաստնոյն ծնունդ ոչ է ամ
սապական , և ոչ օրապական , այլ լիք
և կատարեալք 'ի կատարեալ թուոց
բաղկացեալք : Շատդ այդ է : Իսկ առ
'ի միտս ասելի է . յորժամ առաքինի
ոգի լի լիցի իմաստութեւ տեսեամբք ,
որ զօրէն տուրնջեան և արեգական զեռ
լոր բոլորովին լուսաւորէ զխորհուրդս
և զմիտս , յայնժամ սկսանի ծնանել
զընդդիմութիւնս 'ի մեկնութիւն որո
շողութեան (կամ որոշութեան) և տրո
հութեան սրբոցն և խեղացն :

re humano e contrario habent sui: Bonum enim,
ut dixi, serotinum et adventicium, pravitas ab
infantia pene consistit, sed tamen regitur à juve
niore, non temporis lege, sed naturae.

(CLVIII.) Quare dixit: *Completi sunt dies
ejus, ut pareret?*

Quia prudentium germina non sunt minus per
fecta, nec diebus diminuta, sed plena et integra.

injustitia, caeteraque ex singulis dispo
sitionibus oppositis. Attamen in genere
humano contrarium obtingit, quia bo
num (ut) jam dictum, nata minus et
postremum est; oppositum autem fere a
juventute nobiscum acquisitum existit,
id est vitium insipientiae: verum tamen
minor ipse majoris sui, per legem natu
rae, dux est, et princeps.

*Quid est, Impleti sunt dies, ut ea
pareret?*

CLVIII. Sapiientis partus non est man
cus nec mense, nec die, sed plenus per
fectusque, ex numeris perfectis constans.
Littera talis est. Ad mentem¹ vero di
cendum: Quum animus virtute pollens
sit plenus sapientiae speciebus, quae
diei solisque instar totam omnino illu
minat cogitationem et mentem, tunc in
cipit parere oppositiones in separationem
distinctivam sanctorum, et turpium.

Ex perfectis numeris dictum constat pro parte
narrationis. Intellectus vero subtilis hoc sapit,
cum studiosa anima saginata fuerit sapientiae in
stitutis quibus vice meridiani luminis totus ani
mus illustratur. Tunc incipit generare contrarie
tates cogitationum, quibus sanatae (marg. sancta)
profanis inter sunt.

¹ Lat. interp. a S. Ambrosio mutuatur illum loquendi modum. *Intellectus vero subtilis hoc sapit.*

Օ՞րէ՛ւ, ի՞նչ երկուորեակի յորովսին :

Quid est, Erant ' gemini in utero ejus?

ԾԾԲ. Առաջ դիւրածան է և յայտնի. բայց նշանակապէս պարտ է ձէ առ դիտանալ, զի զորօրինակ 'ի միօրէ՛ արմատայ երկու շառաւիղք զի բուսանին, 'ի նմին' և 'ի նոյն մտաց (է), և որ լաւին է' և է որ վատթարին տեսակ. և են բնութեամբ երկուորեակք. իսկն զի փախչի և խոյս տայ ոգին, և գործակից լինել ձէ կարէ. այլ ըստ միոյն մերձաւորութեան խուռէ, և 'ի բաց դնայ 'ի միւսն ևս: Իայց հաւատարմին կրեցին և որք 'ի մարմնի զօրութիւնք. քանզի բազմանք հեշտ ցանկութեան, և ցաւք 'ի միօրէ՛ արմատայ, որպէս քերթաղն ասէ, որինչ միանգամ 'ի միօրէ՛ գաղաթանէ բաժանեալ որոշեցաւ, զերկաբանիւրդք 'ի նոցանէ 'ի ծայրիցն առ ջատեալ: Իսկ նոքա հակառակ տեղի տան 'իսկզբանէ մտախնի իշխանութեամբ. քանզի իբրեւ զօրացեալ գեր'իվերջ' և շեշտ ցանկութիւնն, ցաւքն իբրեւ շեշտ տեղի տայ. իսկ զնա ըմբռնեալ լինալ զօրանայ հեշտ ցանկութեան: Իրոյօրինակ և ամենայն առ թիւնութիւն առ ամենայն չարութիւն և հակառակն. քանզի տեղի տայ իմաստութիւն' յիմարութեան, որ զամբարանէ անխուզ պահպանութիւն, և արարութեան' անիրաւութիւն, և բուրութեան' երկիւղ. և այլ ևս որք ըմբռնէ ևս այսպիսիք:

(Clix.). *Quid est: Erant gemini in utero ejus?*

Dictum oratoriae patet, certum est: morali vero stylo non oportet ignorare, sicut ex una stirpe duo oriuntur rami, ita ex una mente melior et deterior species nascitur. Et quidem geminae sunt pro natura, cunctante anima pro utrorumque obsequio: per absentiam enim unius obscurat altero, sicuti vitio salitudinis corporalis.

¹ Sic Cod. D. una cum Lat. interp. Ergo ubi habent Cod. A. C. զԵՆՆ էին, vel mendum est, vel forte virtualiter duplicandum litte-

CLIX. *Littera satis nota est, et manifesta: verum symbolice non debet ignorari, quod quemadmodum ex una radice duo surculi germinant, eodem modo ex una eademque mente species tum boni, tum mali, quae natura geminae sunt. Quoniam unum effugit animus, nec potest cooperari, sed servata proximitate, aversatur, et abit in alterum: aequaliter sane afficiuntur etiam virtutes, qualiter sane afficiuntur etiam virtutes, quae insunt corpori. Nam cupido voluptatis, et dolores, ex una sunt radice, ut Poëta ait; et quae ex uno vertice distincta divisaque sunt, utriusque eorum summities separatae comperiuntur: atque ita contrariis cedunt a principio partibus principatus. Namque quum fortior ac superior sit voluptate dolor, illa vitans abscedit; isto autem deprehenso, illico viget cupiditas. Similiter agit et omnis virtus erga omnem malitiam; et e contrario: quoniam cedit sapientiae insipientia, castitati intemperantia, iustitiae iniustitia, et fortitudini metus; sic et caetera huiusmodi contraria.*

Libido enim et dolor ex una radice, secundum Poeticum carmen. Agitante enim libidine, dolor caelatur. Porro si is tenuerit, illa subducitur. Ita omnes virtutes contra malitiam habentur, e contra malitiarum momenta virtutibus adversantur. Caclatur enim pudicitia adveniente luxuria, et iustitia per iniquitatem, et audacia per trepidantiam.

ra 4; ut non semel occurrit in elemento f. a. liisque.

Ընդէր անորանիկ շառագոյն էր, և իբրեւ
պնդիւի թառ :

*Quare primogenitus rubens erat, et sicut
pellis pilosus?*

ՃԿ. Ասացեալքն երեք (կամ երեւ
լիք) են, շառագոյնն մարմինն, և մորթն
թառն՝ նշանակ է վայրենւոյ, և գազա
նօրէն բարուք կատաղեցելոյ՝ ի բարկու
թենէ. քանզի շիկազոյն և արեանա
գին հայեցածն, և նոյն և գոյն սրտմտե
ցելոցն, և բարքն ճմարիտ զօրէն մոր
թոյ, և որ այլևս ինչ թառագոյն է, ծած
կութիւն և արկանելի գտեալ, և զգու
շութիւն պահպանութեանն՝ ի խորա
մանգութենէ և յանդգնութենէ. և
սովաւ ամենայն ուստեք դիւրըմբռնե
լին է: Վանդի վատթարն որչափ հայ
թայթ է և հնարի գտանել իւր զգրծ
ուարըմբռնելին, այնչափ դիւրըմբռնե
լի է այնոցիկ՝ որ գիմաստութեան գհետ
անցեալ են, և նովաւ վարին: Բայց զա
նազանեալ է նախածին և առաջնածին.
քանզի մին է էգ և հիւթական նիւ
թոցն, քանզի ծնանի էգն. իսկ առաջ
նածին արուն, և պատճառագունի զօ
րութեանն. քանզի արուի իւր առան
ձինն է ծնանել: Վանդի իմաստունն և
աստինն է վիճակաւ ելեալ, և հասեալ
պատճառին. իսկ վատթարն իբր թէ
ընդհանուր նախածին՝ ընտանացեալ
ընդ ախտաւորս հիւթանիւթն, որ զօ
րէն մօր ծնանի: Ոչ ասն որոյ և յէսն
են ոմանք՝ որ անմարմին զօրութիւնք՝

CLX. Dicta per se patent: Rubicun
da caro, et pellis hirsuta indicio sunt
agrestis hominis, et in furiam versi ferino
more ex ira; quoniam rubescens san
guinosusque aspectus idem est cum co
lore iracundorum, et mos vere pellis
more, et quicquid aliud hispidum pro
tegmine et amiculo sumitur, atque pro
cantione obtegendı fraudulentiam et au
dacitatem. Ex hoc tamen undique faci
lis captu est; pravius enim quantum niti
tur moliturque ut inueniat modum, ne
capiatur, tantum facile capitur ab illis,
qui sapientiam sequuntur, eaque utun
tur. Verum distinguuntur inter se prior
natus, et primogenitus: unus enim femineae
humidaeque materiae partus est, quia
parit femina; alter, sive primogenitus,
masculinus, et potioris causae virtutis
(opus): quia mari proprium est gene
raro. Siquidem sapiens et generosus sor
titus est causam propriam; pravius au
tem, ut in genere prius natus, familia
ris comperitur vitiosis materiae compli
cibus, quae matris more parit. Quam
obrem et in entibus sunt quaedam, ut
incorporeae virtutes, quae jure primo
genitae sunt, quasque nonnulli appellant
formas, et mensuras, ideaeque entium;

(CLX.) *Ut quid primogenitus totus rubeus, et
pilosus ut pellis.*

Densitas vice rabientis bestiae ex ira. Rubescit
enim in sanguineum visum, et moribus insuavis
ut pellis, et ed amplius densus ut gravatum ex
astuta petulantia, non ex natura, ideo facile ca
pitur. Quanto enim sperat effugere pravius, tan
to facilius capitur a prudentibus. Differt tamen

primogenitus primitivo, est enim ille sensus foe
mineus, alter vero masculinus principalis virtu
tis, cui proprium est generare. Adeo primogeni
tus melior, pravius vero primitivus fluxu materia
li passibilis more sui nexu enixus. Unde etiam
in rebus certis incorporeales virtutes merito pri
mogenitae vocantur. Quas nonnulli figuras ac
formas vocantes mensuras et normas rerum, sen

1 Lego երեւելիք են, pro երեք են. nullus enim
sensus elicitur, si legatur, Dicta tria sunt. Utinam
Interp. Lat. antiquus servasset primas voces, ut
lumen nobis praestaret! sed ille relictis una alto
raque linea, sic incipit: Densitas etc. Si placet,
in Arm. punctis adjectis, sic lege. Ասացեալքն

երեք են. շառագոյնն, մարմինն. և մորթն.
թառն նշանակ է, և այլն. » Dicta, tria sunt;
» rubicundum, caro, et pellis. Hirsutum (vel
» Densum) indicium est « etc. sed vix oppor
tunum videtur.

ասին յիրաւի գոլ առաջածինք, զորս
կոչեն ոմանք տեսակս և չափս, և գա-
ղափարս էինք. իսկ զգայունքն կատա-
րուածք՝ ոչ ևս. քանզի տեսակքն ան-
մարք (կամ անմայրք)՝ ի միայնոյ պատ-
ճառէն, իսկ զգայունքն՝ կատարուածք
հիւթանիւթոյն, զոր մայր եղելոցն ոչ
վայրապար ասելի է:

Ինչէր անուանի հարցն իսառ:

ՃԿԱ. Եկնի իսառ՝ արարած, կամ
կաղնի. երկաքանչիւրդ յայտերեւցու-
ցիւ և յայտնիւ բարուց: Վանդի չա-
րաբարոյն՝ ստեղծուածովք և աղու ի-
մաստուծեամբք էլի, իբր զայն ի կիրթ
առեալ և այնու վարեցեալ, ոչինչ ա-
ռողք խորհեալ: Իսկ զանգղամն ապի-
րատուծիւն, քանզի ասեմ բանս (կամ
բարս) անխոնարհս և վզան և անգայ,
նմանեալ կաղնւոյ, որ բեկցի յառաջ
քան զխոնարհին և զգալ:

Օրհնէ, իսկ արարիչ եւ եղբայր ետրա:

ՃԿԱ. Եղբայր են առաքինուծիւն
և չարուծիւն, ըստ այնմ որով միոյ
ողուոյ ծնունդք են. և թշնամիք, ըստ
այնմ որովք ընդդէմն կան միմեանց և
կռուին: Եւ այն որոյ ի մի վայր եկեալք
և միաբանեալք իբրեւ ի հարկէ, և ի կա-
պոյ իմեմնէ ի միասին շարապատեալք,
ըստ անջատման փափագեալք. և լու-
ծեալք և քակտեալք և աղատեալք՝
լուսաւորին:

sibilia autem non ita. Sunt enim figurae sine
patre, inde materialem sensum factorum matrem
appellant.

(CLXI.) Quare nomen illi imponitur Esau,
qui interpretatur factura, vel rubor?

Utrumque mores insinuat malitiae, fictionibus
enim plenus et invidus, nec quicquam integrum
exercendo, nec facile flectitur, tali ligno simi-

sensibilia vero perfectione praedita, non
ita. Species enim matre carentes, sunt
ex sola causa; sensitivae autem, perfe-
ctiones (vel opera sunt) merae mate-
riae, quam matrem factorum non inani-
ter dixeris.

Cur nominatur homo ille Esau?

CLXI. Esau exponitur Factura¹, vel
quercus, utrumque evidenter exprimens
morem. Pravi enim moris homo plenus
est figmentis, et blandis sapientiis, tam-
quam his educatus et usus, nihil sani
cogitans. Et insipientem pravitatem,
puta sermones (mores)² superbos, ita
ut nec humiliari, neque flecti scit, simi-
lem esse (dico) quercui, quae frangitur
antequam humilietur ac flectatur.

Quid est, Postea exiit frater ejus?

CLXII. Fratres sunt virtus, et malitia
secundum illud, quod unus animi par-
tus sunt: et inimici, eo quod adversan-
tur sibi invicem, et pugnant. Ideo con-
venientes tanquam ex necessitate, et li-
gamine aliquo complexi, nihilominus
disjunctionem optant, et dissoluti libe-
ratique lacide patefiant.

lando, quod facile prius frangitur quam curva-
tur.

(CLXII.) Quare dixit: Post haec exiit fra-
ter ejus?

Germana sunt virtus et malitia, unus animae
foetus. Dimicantur autem et litigant quodammo-
do adhaerentia, dissocietatem desiderant, separata
vero et liberata distant.

¹ Intellige sicut figmentum. πλάσμα.

² Pro Arm. pányš, sc. verba, legi placet párys, sc. mores.

Ընդէն քան երկրորդին բառն կարեալ ունէր
զմանէ որից երկրորդն :

*Quare manus secundi tenebat plantam
pedis majoris?*

ՃԿԳ. Քանզի առաքինի խորհուրդ՝
մարտիկ և նահատակ է, և բնութեամբ
դիւրակուիւ, հակառակ եղեալ միշտ
ընդ ախտին, և ինչ տուեալ նմա անց
յուզընէ և կանգնել. քանզի բուռն
հարկանելն և ունելն զգարչապարէն՝
հզօրաբարութիւն իմն երեւցուցանէ
յաղթողին, և որ ինչ տայ ախտին ընդ-
վզէ և ըմպահել. և տկարութիւն՝
զբմբռնեցելոյն : Եւ զայնոսիկ եթէ որ
իւ ահանջօք, այլ խորհրդով և մտօք
ընկալցի, մեծամեծ պատճառս առցէ
յառաքինութիւնս. քանզի յորժամ՝ի
վերայ անցեալ կացցեն միտքն, փառա-
ւորագոյն լիեալ և խորխտագոյն, և
ընդ ձեռամբ արկեալ ունի զհակառակն.
և կաղ է ախտն՝ յորժամ՝ի վայր ան-
կեալ իցէ և ընդ գետին կալեալ : Օրինչ
այլ ինչ պարտ է կարծել, բայց եթէ քա-
ջաբարութե ստացուած. ուստի և զա-
նունն ստոյգ ընկալաւ, թաթող և կար-
թող, զոր երբայեցիքն կոչեն Յակովբ :

CLXIII. Quoniam ¹ generosus animus
pugnator est certatorque, et ex natura
paratus ad mortem, opponens se sem-
per cupiditatibus, nec cedens eis, ut e-
rigentur. Namque tenere crus, fortitu-
dinem quandam morum demonstrat vi-
ctoris, qui vix sinit jugum detrectare,
et imbecillitatem ejus, qui capitur. Haec
siquis non auribus, sed cogita-
tione, et intellectu suscipiat, oppido-
magnas rationes accipiet in virtutibus.
Quum enim superior perstet mens glo-
riose, et jactabunde, sub manu reda-
ctum habet adversarium: cupiditas ² ve-
ro clauda est, quum ceciderit deorsum,
et humi strata fuerit. Quis ergo censen-
dus (victor) ³, nisi optimi indolis pos-
sessio? unde et nomen certam recepit
Deceptorem ac Supplantatorem, quem
Hebraei vocant Jacob.

Ընդէն վախճան մայ առ որդիս Գնանել
Իսահակ :

*Cur sexaginta annorum dicitur filios ge-
nuisse Isaac?*

ՃԿԴ. Աթմանեակն չափ է, որ յին
քեան ունի զայնոսիկ որ յաշխարհիս

CLXIV. Sexagenarius numerus meu-
sura est comprehendens in se Zodiacum

(CLXIII.) *Ut quid manus secundi apprehen-
derat calcaneum alterius?*

Quoniam studiosus animus captator est et na-
turaliter strenuus, semper arcendo vitium et mi-
nime ei fiduciam permittendo, ne quando eriga-
tur. Tenere ergo calcaneum fortissimae mentis
est, et optimi luctatoris non admittendis malum
exaceruari. Quod vero tenetur, infirmum est.
Haec igitur si quis non auribus, sed mentis in-
tuitu recordetur, inveniet facultates virtutis ido-
neas. Praesidente enim animo et praevalente, vi-

tium vincitur et claudicat, hoc modo benivolentia
possidebit. Qui vero (marg. merito) sup-
plantator dictus est, Jacob. (sequentia Interpret
addit. Non consideravit, quod post cxx. annos
Rebecca concipit, tam scriptura divina praesa-
giente totidem annos in peregrinatione moratur,
unam e filiis pro necessitudine nuptiarum).

(CLXIV.) *Quare sexaginta annorum dicitur
generasse Isaac?*

Sexagenaria aetas (marg. meta) inexhaustibilis
et urgentissima est in mundo, est enim quinquage-

¹ Scriptum erat կամ զի, gām zi. h. e. Vel
quod. sed facile confundi potuit cum Գանի,
canzi. Quoniam: id prius nos pro certo conje-
ctantes, reperimus postea Latinum quoque inter-

pretem nobis faventem.

² Sive passio, sive vitium.

³ Vel, Quae ergo censenda est victoria.

կենդակին, Տինգանկեանց երկոտասանից 'ի միասին թուեցելոց: Եւ որում բանի 'ի միական ունի վեցեակն, զայսու բինակ 'ի տասնեակն վաթսեակն: ( ) Ի վեցեակն առհասարակ ամենայն երկիր և աշխարհ եղեալ է. և 'ի վաթսեակն կատարեալ այրն ծնանի՝ ըստ առաջարհն աղգակցութեան. քանզի որպէս վաթսեակն աղգակից է վեցեակին, և առաքինի այրն՝ առհասարակ ամենայն աշխարհի: Եւ ամեն այսորիկ որպէս յաշխարհիս է ինչ որ մարութ է եւութիւնն (կամ էութեանն), որում երկին հառեալ է վիճակաւ, և է ինչ որ խառնակ և ապականացու, որ միանգամ ընդ լուսնաւս է. այսպէս և առաքինւոյն ծնունդք, պարտ է ասէ՝ եթէ որոշեալ և մեկնեալ իցեն 'ի մահկանացու և յանմահ. քանզի յորդուցն է ինչ որ երկնային է, և է ինչ որ երկրային:

Ինչքէն յառաջ ասպակի էր, և զայսով, և յառաջ ինչպէս ինչեալ 'ի ասէ:

ՃԿԵ. Եւ յառաջ ընդունի ասէ զիս այս. քանզի վաթսարն երկդուսմբք իրօք՝ միանգամայն ասպականի է և վայրագ: Եւ ամեն էր, ինչպէս զորօրինակ ասպականին ընդ շունս և ընդ գազանս առնէ վեր զգեղութեն վարուց, այսպէս և գծնայն ընդ ախտս և ընդ չաբիս. որոց են ոմանք՝ որք նման են գազանաց, վայրենի և անընտանի և անձեռնընդել և վայրենացեալ և գազանացեալ զմիտմն կազմն. և են՝ որ շանց.

genarius in idipsum numero, nec non etiam ipsam quam habet elegantiam in unionibus sextilitas, hunc in denariis sexagenitas, equidem sextili interstitio omnia creantur. Per sexagenitatem vero vir perfectus secundum seculi proximitatem. Sicut enim sexagenitas affinis sextilitatis, ita vir strenuus omni mundo propinquus, ideo in creatura mundana et immaculata coelesti censura eseruntur. Caduca vero et infirma, quae a philosophis sublunalia appellantur, pro terrenis: ac per hoc germina studiosi viri discerni oportet a

mundi, quinque angulorum duodecim divisionibus simul sumptis; qua enim ratione se habet in unitatem sexenarius numerus, eodem modo et in decadem sexagenarius. Quoniam sexto universa terra mundusque facta sunt, et in sexagesimo anno vir perfectus generat juxta ad mundum affinitatem. Siquidem ut sexagenarius cognatus est sexto, sic et generosus vir mundo universo. Quam ob rem sicut in mundo est aliquid purae essentiae, quae caelum sortita fuit, est, quae aliquid mixtum, et corruptibile, quidquid nimirum sub luna est; sic et generosi partus oportet, inquit, ut distinguantur in mortalem, et immortalem: nam ex filiis unus caelestis est, et alter terrestris.

Quare Esau venator erat, et agrestis; Jacob autem incompertus, habitans domum?

CLXX. Allegoriam recipit praesens locus: quoniam pravus duplici negotio simul venator est, et agrestis. Quare? Quia sicut venator cum canibus feris, conversatur, ita et nefarius cum vitiis, et malis; quorum aliqua (quia) similia sunt feris, agrestem, immanem, et ferinam constituunt mentem: aliqua vero canibus, quia immoderatis incursibuntur, et in omni re in furias erumpunt. Ad haec cum agrestis sit, est e-

mortalitate, filiorum enim alter coelestis, alter terrenus.

(CLXX.) Quare Esau venator et ruralis, Jacob vero simplex, per innocentiam habitans domum?

Locus allegoriae capax est. Pravus enim et captator, et rusticus. Sicut enim venantibus consuetudo est, canibus et bestiis conversari, ita pravus vitio malitiarum feris assimilatur, sine lenitate et temperantia mentem regendo. Etiam canibus comparatur, qui justo plus satiati ad ra-

քանզի անշափ յարձակմամբ վարին, և յամենայնի կատաղին և մոլին: Եւ առ այսոքիւք վայրագօքս՝ է անբաղաք եւ, և փախստական յօրինաց, և ուղիղ վարուց անձաշակ, ըմբահող, և խստերասան. ոչ ընդ իմիք արդարոցն կամ բարեացն հաւասարեալ. ընտանութեան և մարդասիրութեան և հասարակութե թշնամի, անխառն կեանս կեցեալ: Իսկ իմաստունն և աստին՝ զերկոսին զայսոսիկ դարձեալ ստացեալ ունի, անպաճուճելի, և բնակեալ ՚ի տան: Եւ երկեցունէ անպաճոյճ բարքն զճիշմարտութիւն պարզութեան, զանողութիւն, և զանփաղաքչութիւն. յորոց զընդդէմն փաղաքուչք և ողորոտք և կախարդք հնարին վարել: Եւ այցմիւսն ևս տնայանութիւնն ըստ ընտանութեան՝ դիմադրութիւն վայրագութեան է. քանզի ոմն ՚ի նոցանէ տընտեսու է (կամ տնտեսութեան), և քաղաքավարի դուզնաքոյ պարագրութիւն. քանզի քաղաքավարութիւն և տնտեսութիւն ազգակիցք են առաքինութիւնք. զորս իբր թէ պլափոխեալ երկեցունել իմն գոյ՝ ոչ վայրապար. զի է որ քաղաքավարութիւն է՝ տնտեսութիւն առ ՚ի քաղաք. և է որ տնտեսութիւն է՝ քաղաքավարութիւն առ ՚ի տուն:

Եւ զի ասէ, թէ Սահայ սիրեաց զԻսա, և Կեբեկէս զԵսայի:

ՃԿԶ. Ո՞չ զարմասցի ընդ դիր անուանցս, որ դէմ յանդիման և կորովա

biem et furorem erumpunt. Praeterea ruralis exors civitatis, ut refuga legum atque (marg. et aequae) popularitatis alienus, jugum justitiae vitando nullo sequitur bono, mansuetudinis et benivolentiae inimicus, quibus fortunae hominum consistere videntur. Urbanus autem in utroque viget sine fictione domum habitando, infictum igitur insinuat pro simplicitate, sine blanditiis, sine insidiis, sine illecebris, quae sunt atrocitatis fomenta: ita ruralitas dissipat statum domesticum,

tiam urbe carens, et transfuga a lege, et rectae vitae gustus nescius, rebellis, et contumax; nullius rei justorum, aut bonorum particeps; familiaritatis, humanitatis, et communitatis inimicus, vitam agens insociam. Verum sapiens, et solidus duo haec itidem possidet, (cum sit) incomptus, et domi habitans. Indoles incompta patefacit veritatem simplicitatis, carentiamque adulationis; quarum contraria moliuntur usurpare adultores, et praestigiatores. Altera vero, domus custodia una cum domestico more oppositio est agresti vitae: unum enim istorum oeconomicum est, et urbanitatis exiguae comprehensio; quoniam urbanitas (sive politice), et oeconomia cognatae sunt virtutes, quas translatae fere inter se monstrare non frustra erit: urbanitas namque oeconomia urbis est, et oeconomia urbanitas est domi.

Quare dicit, quod Isaac dilexit Esau, Rebecca autem diligebat Jacob?

CLXVI. Quis non miretur appositionem nominum, quae contra se invicem

ubi paterfamilias dispensabilis, ut civili albo conscriptus et disciplinarum proximus abest, ac per hoc non fallitur, qui intelligit regimen civilitatis familiarem esse dispensationem, ita enim status domesticus stabilis habetur.

(CLXVI.) Quare dicitur Isaac dilexisse Esau, Rebecca vero diligebat Jacob?

Quis non miretur nominum positionem, tam recte et aptissime rebus consonantem? Dicendo enim dilexit, transactum insinuat tempus; quod

կի, և ՚ի ճահ ուղիղ գրովքն յարմարեալ և պատշաճեալ կան. քանզի սիրեացն՝ է պատմեաց, զանցեալ ժամանակն երեւցուցեալ. իսկ սիրէրն, միշտ յար է, և ընդ նմին յաւէժանայ, վախճան և սպառումն ոչ ընկալեալ երբէք: Եւ մի գուցէ թէ արդեօք յիրաւի է. քանզի ընդունելութիւն վատթարին և խենչի թէպէտ և լիցի երբէք, սակաւ ժամանակեայ է և առօրեայ. իսկ առաքինւոյն զօրէն իմն անմահանայ, ապաշաւ և զեղջ ճշ ընկալեալ:

Ինչո՞ւ պարճաւոր ին սիրէ նա. բանդի առե՛, թէ որս նորա էր կերակուր նորա. իսկ ճայլն պարճաւոր:

accurate, atque apte collocata cernuntur. Illud enim, dilexit, narrandi modo praeteritum tempus indicat: diligebat autem, semper adest perseveratque, sine vel consummatione nunquam recepta. Ne forte jure meritoque; quoniam acceptatio mali, et turpis etsi occurrat aliquando, exigui temporis est, et non diuturna: boni vero, quasi immortalis evadit, poenitendi nescia.

Cur ob causam aliquam diligit ille; dixit enim, quia venatio ejus erat cibus ipsi: at mater sine causa?

ԳԳԷ. Եւ մէնիմաստապէս է. քանզի առաքինւոյն ոչ վասն այլոյ իրիք ինչ սիրէ. զոր և ոմանք ՚ի մանկագուհացն, և որք յետոյ եղին, անտի ընկալեալ իբր յաղաքէն իմնէն ՚ի մովսէսէ՝ զառաքել նասեր կար ծիսն, ՚ի միայն գող զբարիսն վասն ինքեան կամելի և ախորժելի. իսկ որ ոչ այսպիսի է, յաղաքաւ պիտոյից. Ինչո՞ւ վերաբերէ, եթէ սիրեաց, վասն զի որս նորա էր կերակուր նորա. բնաւորականացն է. քանզի ոչ զօրայն առե՛ եթէ էր կերակուր, այլ զնոյն ինքն զբարուցն զիր իբր զգալանի. Եւ քան զի այսպէս իսկ ունի. բուժանի և կերակրի իմաստասիրին ոգի ոչ այլով իւրիք առաւել քան կարելովն որսալ զախտս, և ամենայն վատթարութեան հեղեղ լինել:

vero diligitur adest utrique, et sempiternatur sine fine defectionis, et forsitan prava conversatio licet florescat, temporalis, utpote diurna, non diuturna est. Respiui (marg. reprobi.) vero mores immortales impoenitibiles.

(CLXVII.) Quare ab uno pro causa venationis diligeatur, mater vero sine causa?

Sapientissime dictum est. Studiosus vero (marg. enim) ex utraque parte diligitur, adeo nonnulli

1 Cod. D. non habet voces, է պատմայ, et pro երեւցուցեալ, reponit, յայտնէ:

CLXVII. Sapientissime quidem, quoniam virtute praeditus non ob aliud quidpiam amatur: sicut et nonnulli juniorum novissimorumque ab ipso Moyse tamquam a fonte acceptantes sententiam virtutis studiosam, asseruere solam esse bonum propter se amandum placendumque; quod vero non tale est, ob utilitatem. Inquit igitur cum additamento, amavit, eo quod venatio ejus cibus erat sui. Naturale omnino: non enim de venatu dicit cibum esse, sed de more ipso venatum tamquam ferae. Namque ita res se habet, quum nullo alio magis alitur vesciturque philosophi animus, quam cum possit venari vitia, et omnis pravitatis oppugnator esse.

imitantes Moysen, pro laude virtutis aemulantur verbo tantummodo gloriam capere, inde hujusmodi viri per occasionem diliguntur. Ait enim scriptura. Dilexit eum, quod venatio illius esca fuit ei naturalis, suumque edictum est: non enim quae capiuntur ab eo, esca ejus est, sed illius ipsius mali venatio, dum superbia capitur. Pascitur enim sapientis animus melius cum poterit venare malitiam, et contraria superare.

2 Vel si placet, ad verb. dic eum Lat. anonymo, sempiternatur.

Օ Ինչ է, Եւ պարտաւորեալ յաւիտեան պարտաւորութիւնն :

Quid est, Et paravit Jacob paratum ?

ՃԿԸ. ( ) Նազրէ և այլն կատականայ՝ գիտեմ, զի այսպիսի իրքս մատուցանեն աներաժշտաց և անյարմարից բարոյիւք, և ոչինչ կերպարանս և երևումն առաքինութեան տեսողաց. որք զիւրեանց անխրատութիւնն և յիմարութիւն, (և զգիւրութիւնն) և զանխորհրդութիւն՝ տէրունեան սուրբ գրոցն հանդիպեցուցանեն, այնր՝ որ քան զամենայն ինչ առաւել է ստուգեալ : Եւ պատճառք են այսորիկ, զի որպէս կոյրք՝ (որք) միայն իբր հպին և մերձենան և ընդհարկանին շօշափմամբ ընդ մարմինսն, ոչ գոյն և ոչ ձև, ոչ կերպարանս և ոչ այլ ինչ ամենեւին առանձինն որ ինչ որակութեանն՝ հասու ոչ կարեն լինել. այսպէս անխրատք, անվարժք, և անուսմունք՝ ոգւովն (կամ ոգւոյն) աչօք կուրացեալք և կամշոտեալք, ի վերայ ճառեցելոցն միայն անցեալ կան պատմութեանն, ընդհարեալք և յիրեալք նոյն ինքն ընդ անուանսն միայն և ընդ բանս ճառեցելոցն. բայց ի ներքս յառել հայել ոչ կարեն առ ի տեսիլս իմանալեացն : Եւ ունի ոչ ինչ դուզնաբեայ և ճառդ յանդիմանութիւն անխուզ պակշտելոյ՝ առ ի խրատընկալութիւն

CLXVIII. Risum derisionemque, scio quod huiusmodi res praebent incultis ac ineptis de more, nec ullam speciem ideamque virtutis cernentibus; qui suam imperitiam, et insipientiam¹ imprudentiamque sacris literis dominicis adscribunt, quae omnium rerum verissimae sunt. Ratio autem ea est, quia sicut caeci quum² tangere tantum solent, et tactu adeunt corpora, nec colorem, nec figuram, nec formam, neque alia qualitati propria assequi possunt; similiter imperiti, ineruditi, et indocti oculis animae obcaecati, vel caecutientes, supra litteras tantum insidunt, impiugentes adhaerentesque solis nominibus, et verbis prolatis; intus vero perspicere nequeunt ad intuenda intelligibilia. Habet autem litera haud exigua correctionem hominis avari prodigi, pro admonitione eorum, qui curari possunt. Non enim ob vile pulmentum coctum recusavit (Esau) majoritatem, juniori eam cedens, sed quia servus deditus erat voluptati carnis, jure conviciis subjiiceretur, quippe qui nunquam aemulator fuit continentiae. Habet et opinionis

(CLXVIII.) *Quid est dictum: Coxit Jacob cocturam?*

Risusne videbitur dictum? Scio in huiusmodi dicto insipientibus et fluxidolis, qui nullo momento virtutes cernunt, secundum prudentiam (marg. imprudentiam) suam divinas lectiones pensitantes, quae tam caute praescriptae sunt. Sicut enim caeci tactu tantum corpora tractant, non decus coloris, non formas, neque figuras, vel quicquam aliud qualitatis testimonium probantes, ita minus docti et inertis animae oculi pri-

vantur in sermone narrationis occupati, non scrutare nomina Hebraica, non barbara intrinsecus perpendere possunt ad considerandam altitudinem mentis, maxime cum ipsa narratio conscientiam arguit impunitatis, et medelam suggerit ex aperto. — Quid enim pro frivola esca primitias minori cedit? Ut famulus ventris, vituperator, nulum continentiae zelum sectando, ita altiora intellectu huius dicti veritatis titulos commendat. Omne enim quod coquitur, amissa virtute, quam prius habuit, dissolutum sit; quod poterat non

¹ Gen. xxv. 29. *ի վորս և վորս, coxit coctionem*. ubi Arm. և էր եփեալ յակորայ թան. coxerat Jacob jusculum.

² Additur in Codd. A. C. և զգիւրութիւն, et commodum, quod vix cohaerere videtur; ideo

D. legit և զգրութիւն. et positionem, vel conjecturam: mallet, զթիւրութիւն, perversitatem.

³ C. D. legunt qui, unde mutatur constructio, sed idem sensus erit.

այնպիսի որ բժշկին կարեն . քանզի ոչ
եթէ յաղագս դոյզն եփելոյ թանին 'ի
բաց եկաց հրաժարեալ յերիցութենէ ,
կրտսերումն տեղի տուեալ , այլ զի ծա-
ռայ որովայնի հեշտ ցանկութեանց տը-
ւեալ զինքն , նախատեալ եպերեսցի .
որ ոչ երբէք նախանձ արգելաւորու-
թեան կրօնից ընկալեալ եղև : Ունի և
այն որ ըստ կարծեաց երեւումն է , բնա-
կանագոյն իմն զպատմութեանդ հասու-
ցումն պատասխանույ . քանզի ամենայն
որ եփի՝ լուծանի , 'ի զօրութենէ յայն-
մանէ՝ զոր յառաջագոյնն ունէր , նուա-
զեալ և պակասեալ . որում զախտն նմա
նեցուցեալ կերպարանէ . քանզի սա ան-
համ և անհաւան է . զոր կրօնաւորն
արգելաւոր ժուժկալութեանն բանիւ
բազանէ և լուծանէ , զՍիւն և զգօրու-
թիւնս նորա խզելով և կտրելով :

locus naturalem quandam rationem hi-
storiae elucidandae : siquidem omne ,
quod coquitur, dissolvitur, ab ea virtu-
te, quam ante habebat, deficiens; cui
vitium assimilatur ut conforme: quia id
insulsum est, et incredulum, quod con-
tinentia per rationem¹ dissolvit, nervis
ejus, et viribus diruptis.

Ինչէն առէ , ի՞նչ ետաւ Էսաւ 'ի դաշտէ :

Cur ait, Venit Esau de campo derelictus?

ՃԳԲ. 'Ի վերայ նահապետացն՝ Լքու-
նիւ առիւթ յաւելուած . քանզի Լքեալ
նոցա զմահաբնացու կեանսն՝ յայն կեանս
որն յաւելան . բայց վատթարն՝ Լքումն
ունի միայն զտոյն առաքինութե կրեալ
անընդհատ առաւել քան կերակրոց և
ըմպելեաց :

De patriarchis derelictio di-
citur sicut additio, illi enim derelicta
vita mortali, in illam vitam adjecti sunt:
improbus derelictionem habet
verum esuriem virtutis potius passus
tantum, quam cibi et potus.
jugiter,

Ինչէն առէ , Դաւիթի ինչ յեղեալ շէտեա-
նէր յարմարէ , զի քեալ եմ :

Cur ait, Da mihi gustare de coctione
bea ista, quia derelictus sum?

ՃԳ. Վխտասեր և անարի բարբ՝ խոռ-
տովանելով զիմաստութեան և զխոհա-
կանութեան սոյն , և առհասարակ զա-
մենայն Լքումն առաքինութեան , յա-

clxx. Vitiis dedita ignavaque in do-
les fatetur sapientiae ac prudentiae fa-
mem una cum derelictione totali virtu-
tis in genere, atque proinde festinat gu-

coctum (marg. contactum) nullo subiacere im-
proprio, sed tanquam continentiae statu perma-
nere. Ita prudens concupiscentiae nervos, et for-
titudinem vitiorum destruit.

(clxx.) Quare dictum est. Venit Esau de
campo deficiens?

Apud quosdam defectio adjectio vocatur. Defe-

cta enim mortalitate, immortalitas apponitur,
praeus tamen pro inopia virtutis, non penuria ci-
borum aut poculorum defectus dicitur.

(clxx.) Quare dixit, Gustemus de hac co-
ctura?

Quia defectio, id est, amator vitiorum et iner-
tissimus statim constituitur esuriem prudentiae, et

¹ Sive verbum, quod tamen desideratur in Cod. C.

զագո որոյ ճաշակել յախտէ անտի փու-
թայ . ոչ կարծեցեալ նուազ ինչ յա-
ռաքինութենէն իւրմէ . այլ ամբեալ
և խառնեալ, և կախեալ առ 'ի վայել-
չութիւն հեշտագոյն (կամ հեշտ գոյն) :
Եւ կոչէ զայն շիկագոյն , հարազատ և
նման իւր յաւելեալ ախտին . քանզի
առաւել յարձակումն է շիկագոյն շա-
ռագունեալ ախտն . և կամ զի պարտ
և արժան է այնոցիկ՝ որ յախտի են ,
շիկնել և ամաչել, վասն զի զամթա-
լիսն իբր զբարի և զգեղեցիկս յարգեն
և պատուեն :

Ինչէր էրեցաւ անուն նորա երով :

ՃՀԱ. Երովմ առեալ 'ի հայ լեզու՝
կոչի բոցագոյն , և կամ հողեղէն , ըն-
տանի անուանս եղեալ անխուզ և վա-
ւաշտ բարուցն , որ զհետ է ոչ զիրիք
զերկնայնոյն և զածային իրաց, այլ զա-
մենայն հողեղինի և զապականացուի .
իսկ զանորակն և զանձեն և զանկերպա-
րանն և զանմարմինն զտեսակ՝ ամենեւին
և ոչ երազով ոչ գիտէ , բայց ծառայ է
գունուցն և որակացն , յորս ամենայն
զգայութիւնքն պատրեալ խաբի :

Ինչէր ասէ եղբայրն , ի շահութեան ինչ այսօր
զանորակութիւնդ քո :

ՃՀԲ. Նառդ՝ որչափ կարծել գոյ ,
երեւցուցանէ ազահոութի աւելաստալ

extenuationem virtutis, cujus gratia degustare vi-
tium Aeva festinat, qua tam esse coctorum forti-
tudinem pro illecebris suavitatis allecta (marg.
adjecta) conditura pro colore sanguineo, et fami-
liari vitiorum . Semper enim passivis sequitur
confusio, erubescensibus eis quod pessima bonis
anteponat .

(CLXXI.) Quare vocatum est nomen ejus E-
dom, quod translatum Graeco dicitur rutilum,
sive terrenum ?

1 Suam praeferunt C. D. qua voce caret A.
commode potest reddi etiam sibi .

stare ex ipso vitio, non minus id putans
esse quam virtutem suam ¹, sed contem-
peratum commixtamque, et propendens
ad gratum colorem ². Vocat autem il-
lud rufum sicut germanum, et simile vi-
tio suo adjecto; quia majorem habet im-
petum rufa, atque rubicunda cupiditas :
aut quia oportet eos, qui in vitio sunt,
erubescere, quippe qui res pudendas
tamquam pulchras venerantur .

Cur vocatum est nomen ejus Edom ?

CLXXI. Vox Edom traducta in lin-
guam Latinam, dicitur flammei coloris,
aut terrenus, et est nomen ad amussim
appositum illi, qui incontinens de more
est; qui petit non caelestia divinaque,
sed totum terrenum ac corruptibile;
carentem vero qualitate, figura, forma,
incorporeamque ideam penitus nescit
neque in somno; sed servus est colorum,
et qualitatum, quibus omnis sensus de-
cipitur ³.

Quare dicit frater suus, Vende mihi ho-
die primogenitium tuum ?

CLXXII. Litera, quantum suspicari li-
cet, indicat aviditatem avaritiae junio-

Proprium vocabulum luxuriosi moris minus
coelestia appetentis, terrena vero et fluxidola pe-
tentis, et inreprehensibilem vitam ne quidem in
sommis cogitantis. Coloribus vero et saporibus
subjectum, quibus per omnem sensum oppri-
mitur .

(CLXXII.) Quare dixit: Vende primitias tuas
mihi ?

Hoc dictum videtur fraudem insinuare, dum minor
jura minoris (lege, majoris) usurpat. Sed studiosus,

2 Հեշտ գոյն . Ms. D. հեշտագոյն . A. C.
3 Ms. C. խաբէ . decipit .

ցումբեան զկրտերոյն, վտարել զեղբօրն
 զարդարակա զերիցուն փափագեալ խակ
 առաքինին ոչ ազահ աւելաստացու է.
 վասն զի սակաւապիտուութեան և արգե-
 լաւոր կրօնաւորութեան է ընկեր. այլ
 օգտակարագոյն է մանաւանդ յայտ-
 սիկ: Եւրդ ստոյգ զիտացեալ զի յա-
 ճախ և անբաւ աւելորդ ստացուածք ա-
 մենայն վատթարի առիթք և ընծայե-
 ցուցիչք մեղաց. և արդարութեանց
 (կամ արդարոյ միայն) են հարկաւոր.
 և աղցաւորագոյն համարի՝ զայն, որ
 հուր հարեալ բորբոքէ՝ նիւթն, իբրե-
 'ի հրոյ՝ ի չարութենէն ի բաց բառնալ,
 առ ի լաւութիւն բարուցն. որ ոչ փա-
 սէ (կամ փնաս է), այլ մեծ օգտութի
 ստացուցանէ այնմ որ փնասիլն կարծէ.
 Դառնդ այդ է: Իայց առ ի միտս՝ գի-
 տել արժան է, զի ոչ յաղագս կենդա-
 նի անանոց, և ոչ յաղագս ստացուա-
 ծոց, և կամ կլեղեաց է բանս իմաստ-
 նոյ օրինաւորին՝ առաւել, քան յաղագս
 ոգւոց գրիչ. քանզի բնութեամբ ան-
 դրանկագոյն (կամ անդրանիկ) և երե-
 ցագոյն է ըստ իւրաքանչիւր առաքինու-
 րեանցն ներգործութիւն. զորս փոխէ
 և վատթարն յաղագս առ բազումն
 կարծեաց: Ինչի ոչ այնչափ որ մո-
 լեգնոտեցաւ յանգգամացն՝ մինչ (որ)
 խոստանայ չար գու. Եւրդ ասէ նմա,
 մի զամենայն ինչ իբր ի ստութեան,
 և մի իբր ի տեսլարանի հենգնելով

ris, defraudare nitentis jura fratris majo-
 ris. Verum, qui virtutem habet, non est
 avarus, quia socius est frugalitatis et re-
 ligiosae abstinenciae, atque his potius
 proficit. Certus itaque factus, quod fre-
 quens, et immensa possessio superflua
 improbo occasionem ansamque praebent
 peccati, et justitiae¹ (vel, justo soli)
 necessariae, magis expedire aesti-
 mat materiam illam, quae ignis magis
 succendendi causa est, auferri ab impro-
 bo velut ab igne pro morum in melius
 mutatione; quae non nocet², sed ma-
 gnum emolumentum parat illi, qui putat
 se damno affici. Litera haec est. Ad
 mentem vero³ sciendum est, quod non
 de brutis animalibus, neque possessioni-
 bus, vel fructibus carpendis est sermo
 sapientis Legislatoris potius, quam de
 animae statu. Siquidem ex natura pri-
 mogenitus majorque natu est actus se-
 cundum singulas virtutes; quos quidem
 commutat (vel mutuatur) et pravus
 ipse ob multorum opinionem: non enim
 adeo quisquam insanivit insensatorum,
 ut promitteret malum esse (velle). Di-
 cit ergo ei, noli omnem veritatem men-
 daciter, aut velut in spectaculo deriden-
 do deturbare, sed sateret jam, quod tibi
 infamiliaris, vix genuina, sed aliena por-
 sessio est virtus, a qua abalienatam actu-
 rus es vitam; quae tamen familiaris, con-

et parsimoniae amicus non fraudatur, sed profectus
 ejus in hoc invenitur, sciens opes parvorum o-
 portare succidi, ne amplius delictis suppeditantes
 decipiant animam, sed auferatur potius occasio
 omnis nostra malorum, et est utilisaimus pro
 melioratione morum, ita non fraus, sed profectus
 acquiritur pro detrimento. Altiori sane intelle-
 ctu scire oportet, sapientem non de animalis aut
 praeliis, vel pecuniis tractare, sed pro constan-
 tia animae, quamvis primitiae sint et antiquiores

singularum virtutum fontes, aquarum etiam pra-
 vus pro testimonio existimationis usurpat: Nullus
 enim ita insanus est, licet insipiens, ut palam
 profiteatur malitiam. Ait ergo illi subtiliter: No-
 li mentiri, ne tanquam in speculo (marg. spa-
 ctaculo) ficta veritate polluaris, sed confitere jam
 nunc alienam morum tuorum esse sapientiam,
 cujus extraneus jam factus es. Haec enim proxi-
 ma et propria est prudentibus viris.

¹ Priorem lectionem արդարութեանց, justitias, fert Cod. A. posteriorem, արդարոյ փայն, justo soli, C. D.

² Vel, non est noxa, damnum.

³ Lat. anonym. Altiori sane intellectu: mo-
 dus loquendi iterum mutuo acceptus a S. Am-
 broσιο.

խարդախեր զճմարտութիւն, այլ խուտովանեալ արդէն իսկ. զի քեզ անընտանի և անհարազատ և անբուն ստացուած է առաքինութիւն. յորմէ օտարացեալ անցուցես զաւուրս քո. բայց ընտանի և 'ի ճահ և 'ի դէպ և ազգակից է ասուոյ և իմաստնոյ բարուց:

Երբէք պարտախանի ասոյ այսպէս, Լէա ես երբեմն մտանիմ. և երբեմն էն այս անդրանիս խաբիւնս:

ՃՀԳ. Լէա ես ճահդ՝ որ ասացեալ է. քանզի արդարեւ վատթարին կեանք և վարք 'ի մահ փութան՝ զօրհանապազ, խորհելով և կրթելով զմեռանէն. արդ հչ ասէր թէ երբեմն ես ինձ այս՝ որ յառաքինութիւնս տանի և 'ի բարեփառութիւնս. քանզի ունիմ ես ասէ այլ իմն ընտրել և յարգել անձին իմում, հեշտութեան բաղձացեալ, ցանկալ անխղութեան, պակշոտել, աւելաւ ստացուած լինել, ազահել, և որ ինչ միանգամ սոցին եղբայր է:

Օհնէ է, Լէա քանիսն այս ասա զանդրանիս խաբիւնս:

ՃՀԴ. ( ) Երկնադրութիւն է և այս յայտուեալ, ընդ առաջնումն միաբանեալ. քանզի անգոմն է և անարգէ, որ պէս առաքինին և իմաստունն զվատթարին իրս, և վատթարն զառաքինս:

(CLXXIII.) Quare ita respondit: Ecce ego pergam mori, et ad quid mihi primitiae istae?

Eloquium dicti probatissimum est. Revera enim vita pravi ad mortem festinat per singulos dies. Nec enim meditando adeo non dixit: ad quid mihi primitia? Quae dirigunt virtutem et beatitudinem, ut quid mihi habeo enim praerogativam libidinis et luxuriae, et quaequae horum similia

1 Vel sic: Quod si quotidie perpendisset, se quae exercuisset de morte, non dixisset. ubi Cod. D. detruncat negativum, sic legens. Itaque dicit. Ms. autem C. non habet negationem in textu, sed in marg. At Lat. anonymi. non contentus

veniens, et cognata est moribus constantis, et virtute praediti hominis.

Cur respondit (ille) hoc modo: Ecce ego vado mori, et ad quid mihi haec primogenita?

CLXXIII. **A**enigma est litterae dictum, nam profecto pravi vita in mortem properat quotidie, cogitans nitensque ad moriendum: aliàs non dixisset, quid mihi prodest id, quod in virtutem ducit, atque felicitatem? quoniam ego ait, habeo aliud quidpiam eligere et mihi parare, voluptatem appetere, desiderare incontinentiam, lascivire, avaritiam colere, quaeque horum fratres sunt.

Quid est, contempsit Esau primogenita?

CLXXIV. **L**egislatura haec quoque est Divinitus tradita cum anteriori concordans. Quoniam contempsit respuitque sicut sapiens res pravi, sic et pravus sapientis consilium, verbum, et factum:

videntur.

(CLXXIV.) Quid est, depravavit Esau primitias suas?

Divinum responsum consonat priori. Derogat enim et pravus studiosum, ut solertiam strenuus pravorum spernere facta. Impossibile est enim consensum invenire, et intemperantiam (marg. ex intemperantia).

una negatione, repeti vult hoc modo. Nec enim meditando adeo non dixit.

2 Hunc ordinem commodiorem habet Cod. D. ubi A. C. factum, et verbum.

ւոյն զխորհուրդս, և զգործս, և զբանս :
 Վանգի անհնար է և անհուն, ձայնա-
 կցութիւն 'ի յարմարութենէ և յան-
 յարմարութենէ լինել երբեք :

Ընդէր լինի սով 'ի վերայ երկրի, Բնդ զստ-
 ընն սով 'ի եղև 'ի ծամանախ աբրահամ :

ՃՀԵ. Երժան է խնդիր առնել, ըն-
 դէր յաւելու 'ի վերայ երկրի. քանզի ո՛ր
 այլ ուրեք լինի սովն՝ եթէ ոչ 'ի վե-
 րայ երկրի, քանզի ոչ է արժան ասել
 յերկնի : Երդ մի գուցէ թէ այլաբա-
 նութիւն ունի տեղիդ. քանզի հողեղէն
 զմեզ էութիւնս՝ մարմինս է, որով ա-
 ուաբինին և մաքրեալ միտքն՝ յորժամ
 'ի ներքս բնակիցէ, սով ժէ կերակրոց և
 ըմպելեաց, այլ անիրաւութեանց գոր-
 ծէ : Եւ զանազանեալ են սովքք. ա-
 ուաբինն, անուսումնութեան և անխրա-
 տութեան կարօտութիւն՝ յառաջատե-
 ցելումն և կատարեցելումն 'ի խրատութե-
 ան 'ի վարդապետութենէ : Եւ այց 'ի վեր-
 'ի նոցանէ, ապականութիւն ըստ ժէ
 բնութեան, ստացելով զառաքինու-
 թիւն 'ի բնութենէ և առանց խորհե-
 լա և կրթելա, ինքնուսումն և ինքնա-
 լուր զօրութեանս, յրկոքեան լաւք են,
 և ամենայն բարեկեդանութեան և յա-
 ջողութեան և քաջամտութեան ախոր-
 ժելագոյսք, և ընդունելիք խնդութե :

(CLXXV.) Quare fit famis super terram, prae-
 famem ante factam temporibus Abraham.

Ut quid adjicit et dicit: Super terram? Digne
 scrutandum est. Ubi enim alibi contingere potest,
 dum nefas caelum dicere huiusmodi contagio lac-
 di. Sed forsitan allegorico more loquitur. Terre-
 nus enim sensus circa nos corpus est, cui cum
 pura et sobria mens penetraverit, famem non ci-
 borum, sed iniquitatis operatur. Perinde diffie-

1 Talis, eaque subtilis, sententia facile elici-
 tur a nostra lectione. Quid autem legerit aut

feri enim nequit, ut concentus ex har-
 monia, et disharmonia sit umquam.

Quare facta est famis super terram, o-
 mitte famem priorem, quae fuit in tem-
 poribus Abrahæ?

CLXXV. Aequum est quaerere, cur
 adjiciat, *super terram*; nam ubi alibi fa-
 mes accidit, nisi *super terram*? non e-
 nim convenit dicere, in caelo. Sed for-
 te allegoriam praesefert locus: quippe
 quod terrenum circa nos corpus est, in
 quo quum inhabitet anima virtute prae-
 dita, ac purgata, famem non cibi po-
 tuitque, sed iniquitatum facit. Fames
 distinctae sunt: prima, inerudi-
 tionis ac indocilitatis penuria in profi-
 ciente et perfecto per disciplinam et do-
 ctrinam. Verum his superior est, corru-
 ptio (*vitiorum*) praeter naturam, in pos-
 sidente virtutem ex natura, sine nixu,
 et exercitio, per facultatem quandam
 per se discendi, et audiendi. Utrumque
 bonum, et omnis prosperitatis felicitatis
 que res, sanae menti jucunda, et gau-
 dii plena.

rentia est inter famem et famem. Prior enim in in-
 docilitatis penuriam fecerat, promotio et perfectio
 per eruditionem et doctrinam viro. Novissima ve-
 ro dissipavit ea quae minus apta videbantur, na-
 turaliter enim et sine doctrina virtutes acquirun-
 tur obediēte fortitudine. Ita utraque famis abundan-
 tia et frugalitatis meliores ac laetiores (margin-
 lectores).

senserit Lat. anonym. vide in calce hujus pe-
 riodi.

Օ՞րն է, Ղանայ իսակա՛յ առաքի՛մէ՛ք Խա-
փառո՛ր իղլլապո՛ղ՝ ի գերերա՛ :

*Quid est, Ivit Isaac ad Abimelech regem
Philistaeorum in Gerara?*

ՃՀԶ. Ղառդ յայտնի երևեցուցաւ
նէ ուղևորութիւն : Իսկ առ'ի միտս՝
քննուամն և խոյզ ստուգագոյն խնդրէ .
զոր մերկասցուք և մեկնեացուք մեկնու-
թեամբք անուանցն : Բժիմէլէք մեկ-
նեալ է՝ հայր թագաւոր, և փղելտ՝ այլ
ազգիք, և գերերա՛ ցանգ :

Ի՞նչէ՛ր ասէ ցնա պարգա՛ն, Ե՛ւ իջանէ՛ր
յեգիպտոս :

*Cur dicit ad eum oraculum, Ne descen-
das in Aegyptum?*

ՃՀԷ. Յայտնի է բանդ, ի՛նչ տխուր
և անյայտ պարունակեալ յինքեան :
Բժլաբանելի է այսպէս . եգիպտոս
թարգմանի նեղիչ . քանզի ոչ այլ ինչ
ախպէս ճնշէ և նեղէ զմիտս, որպէս
ցանկութիւնք՝ և կամակք հեշտ ցան-
կութեանց, և տրտմութիւնք և եր-
կիւղք : Իսկ կատարեցելումն և վարե-
ցելումն բնութեամբ քաջամասնութե-
առաքինութեան՝ ամենակատարութիւն
ընծայեցուցանէ ՝ ք տէրունեան բանն,
յոյինչ իջանել ի խոնարհ ի յախտս,
այլ զանախտութիւն խնդութեամբ ըն-
դունել, բազում խնդալ ասացեալ նո-
ցա : Եւ չափակիրն լինելոյ, որք զմիջա-
կութիւնսն պատմեն և ընծայեցուցա-
նեն՝ յաղագս տկարութեան, և ընդու-
նին, ի՛չ համարձակեալք և քաջալե-
րեալք, և կամ ի՛չ կարացեալք ընդ-
նմա ի վեր ելանել : Իսկ որք հասանեն
և ժամանեն առ ծայրութիւն, և ի նոյն
ինքն հասանեն ի սպառ վախճանին, ոչ
ինչ ամենեւին թոյլ տան գետնանախան-
ձացն :

CLXXVII. Manifestum est verbum, ni-
hil obscurum vel occultum continens iu-
se. Allegoria ergo sic utendum est. Aegyptus interpretatur angens: nihil e-
nim aliud sic vexat angitque animum,
sicut cupiditates, et illecebrae volupta-
tis, tristitia, et timor. Perfecto autem,
et conversanti ex natura in felicitate
virtutis plenam perfectionem proponit
sanctum verbum dominicum, nullo mo-
do descendere deorsum in cupiditates,
sed apathiam laetabunde sibi conciliare,
vale omnino iis dicens. Iis autem, qui
mediocres vel temperati sunt, mediocri-
tatem refert, ac exhibet; quia ob infir-
mitatem id ultro acceptant, minime au-
dentes, aut non valentes cum illo sur-
sum ascendere. Qui vero attingant sum-
mitatem, et in ipsum perveniunt finem
summum, nulli penitus cedant rerum
humi haerentium.

(CLXXXI.) *Quid est: Perrexit Isaac ad Abi-
melech regem Philistim in Gerara?*

De dicto clarum est. Protectionis signum scru-
tatu autem diligentiori plus invenitur, et amplius
panditur nominibus interpretatis. Abimelech enim
paternus rex est, Philistim alienigenae, Gerara
spes (lege, sepes).

(CLXXXII.) *Quare ait illi eloquium divinum:
Ne descendas in Aegyptum?*

Pro tam certo oratorio dicto nihil obscurum
videtur. Morali tamen discussione ita sentimus.
Aegyptus interpretatur deprimentes. Deprimit au-
tem et occupat mentem concupiscentia, tristitia,
metus. Perfectio igitur felicitati naturae pollicen-

Ինչէ՞ր ասէ, ինչպէ՞ս յերկրի՞ յորում չէ՞լ ա-
սայից, և պանդխտութեամբ բնակեալ յերկրի՞ :

*Quare dicit, habita in terra, quam tibi
dixero, et peregrinatione habita in ea?*

ՃՀԸ. Պանդխտաց և բնակաց ի մէջ
անցեալ պատմէ զանազանութիւն. բա-
նիւ՝ ի քաղաքս բնակեցելոցն այնմիկ
մարդկան, և գործով՝ ոգւոյ ի տրա-
մադրութիւնն ոչ նոյնօրինակ վարեցե-
լոյ : Եւ հրամայէ իմաստնոյն պանդխտ-
ութեամբ բնակել յայնմ, որ ցոյցս
և շօշափմունս ընդունի երկիր. և բնա-
կել յայնմ յորում հրամայեցէ պատ-
գամն տէրունեան : Վնայի զգալի և
երկրուտ՝ որ ընդունի ցոյցս, մարմինս
մեր է. որով՝ այն, որ ի ներքս ի սմա
առաջնորդ լինի ոգին, եթէ հանդեր-
ձեալ իցէ գեղեցկաբանութեան բաղ-
ձալ, պարտ և արժան է պանդխտու-
թեամբ բնակել. յուշ առնելով զմայ-
րաքաղաքն, յոր թեւակոխել փոխել
բնակել. յաղաքս որոյ և անձազան ոգ-
ւոյն օրինաւորէ, իրաւ տալով և սփո-
քելով ի սմա հաստատութիւն բնակել :
Եւ զինչ յիշէ քաղաքն՝ որ արժանին
է առաքի օրինակաց, եթէ ոչ առաքի
նութիւնըստ պարանուծէ օրինակաց :

Ս) Ինչ է, իրեն ընդ իշ, և օգնեցից զտէ :

ՃՀԹ. Երևումն և կարգ յարմար-
ման երեցուցանէ միբարմիոյն պատ-

Quid est, Ero tecum, et benedicam tibi?

CLXXIX. Connexionem ordinemque
harmoniae demonstrat inter se invicem

ti excellentiam suggestit sermo divinus, nec in
foveam vitiorum descendat, sed potius vegetat in-
tegritate mediocritatis suae contentum esse; quam-
quam sunt nonnulli in isto medio statu duran-
tes pro impossibilitate fragilitati, qui aut excel-
lunt, paulatim ad summum virtutum terminos ac-
cedunt, pro nihilo terrestria reputantes dirigun-
tur in altum.

(CLXXVIII.) Ut quid dixit illi: Inhabita, in
quam tibi dixero terram. Esto autem incola in
hac terra?

Incolarum et possessorum differentia insinua-
tur, verbo quidem, ut pote civitatis inhabitant-
ium hominum: opere autem ipso animarum di-

cit affectum dissimili vita commorantium. Permittit
ergo sapienti incolatus pro spectaculo tan-
tum et actu, inhabitare vero meliori sperare,
quae tentorium nanque sensus aliae nostrum cor-
pus est; secundum immorantem in eo animam
quae sibi benivolentiam sectatur, pro advena ha-
betur, memor matris civitatis in qua transmi-
gratur, a foret etiam de qua divinus spiritus de-
cernit et hortatur firmiter illic habitare. Quae
est autem digna civitas solertissimi viri, nisi ipsa
virtus secundum eloquentiae titulos murata?

(CLXXIX.) Quid est ergo: Tecum ero et be-
nedicam te?

Responsum divinum subsicivam continet co-

կանեալ յոճ տէրունեան պատգամն :
 Վրանդի նյ առ մարդիկ միաբանութեն՝
 քաջաբանութի և քաջաբանակութիւն
 'ի հարկէ մնտուցանէ . որպէս և ընդ-
 դէմն մեկուսութիւն՝ անբանակութիւն .
 քանզի մեծ չար ոգւոյ քան զանգղա-
 մութիւն և զյիմարութիւն ինչ ոչ գոյ ,
 զիւր առանձինն զբանականի ազգին ըզ-
 միտան զրկեցելոյ :

Օ խնէ , լիպոսցից զբրտան իմ զոր
 երբոսայ ընդ հօր խոմ :

ՃՁ . Ս'ի՝ զայն ասելի է , զի նյ բան
 քրն՝ երդմանց անզանազանք . և յո՛ ար-
 դեօք երդնու ան , եթէ ոչ յինքն . և
 ասի երդնու վասն մերոյ տկարութեւ .
 որ կարծեմք իբր առ մարդ զանազա-
 նեալ բանից երդման , այսպէս և առ
 ան . և իբր զի երջանիկ է , և քաւիչ
 և հաշտարար , ոչ առ իւր մեծութիւնն
 դատի զայնոսիկ՝ որք 'ի լինելութենէ
 են , այլ առ նոցայն : Եւ երկրորդ՝ կա-
 մի զորդին գովել , իբր թէ հայրենւոյն
 արժանի է ազատատոհմութեան . զի ոչ
 էրնորա հաստատութեամբ կառուցեալ
 զերդմամբն եղեալս 'ի հօրէն աղօթս
 յաղագս որդւոյն , եթէ ոչ 'ի սմա զնոյն
 առաքինութիւն վկայեալ էր : Եւրդ-
 թողէք այժմ որք զազատութիւնն ըստ
 ինքեան առանձին գովէք . և ուսեալք
 զճմարիտն յանազան գրոց , ապաշաւե-

apte conciliatas in divinis oraculis . Si-
 quidem Dei hominibus concordia
 benedictionem, bonamque eloquentiam
 necessario affert; sicut et ex opposito,
 discessus (Dei) privationem verbi (vel
 rationis): quoniam majus malum ani-
 mae insipientiâ, et dementia non est,
 propria sibi mente cum caruerit genus
 rationale .

*Quid est, statuam juramentum meum ,
 quod juravi cum patre tuo?*

CLXXX. Primum illud dicendum, quod
 Dei verba nihil differunt a juramento .
 Et in quem saue jurat Deus, nisi in se
 ipsum? Jurare autem dicitur ob nostram
 imbecillitatem, quippe qui putamus si-
 cut apud homines distingui verbum a
 juramento, sic etiam apud Deum esse .
 Quia vero felix est, et propitius, non
 secundum majestatem suam judicat ea,
 quae facta sunt, sed juxta eorum (pusil-
 lanimitatem). Secundo autem, vult lau-
 de celebrare filium, quasi vero paternae
 sit dignus liberae nobilitatis; non enim
 firmiter construxisset ipse orationem a
 patre factam cum juramento propter fi-
 lium, nisi in isto eandem virtutem con-
 testatus esset. Cessate itaque, liberta-
 tem (sive nobilitatem) secundum se
 privatim laudantes, discentesque veram

haerente consequentia. Dei enim comitium ben-
 edictionem et complacationem paratissime praestat:
 ita per absentiam maledictionem, quia malum
 magnum insipientia eloquentiae inimica .

(CLXXX.) *Quid est: Constituam juramentum
 meum quod juravi patri tuo?*

Unum illud interim dicetur quod dei verba
 juramentorum fortiora, vel in quem juravisset
 deus nisi in se, dicitur tamen jurare post nostra
 infirmitate. Existimamus enim juracula hominum

fortiora esse verborum. Deus vero beatus et pro-
 pitius, non secundum suam magnitudinem ju-
 dicat, sed adversus generis possibilitatem. Vult
 sane laudare filium paternae generositatis dignum.
 Ita enim confirmetur filio paternae foedens (*marg.*
 in utroque exemplari paris vetustatis ita legeba-
 tur, credo legendum, paterni foederis.) oracula,
 cum similis ejus gestorum virtus auctori commen-
 datur. Cessate nunc generis nobilitatem laudan-
 tes divinis literis, audita veritate, poenitemini,

1 Ludere videtur auctor Graecis vocibus, *ev-
 logia*, quae est benedictio seu bona locutio; et
alogia, carentia verbi vel rationis: unde lego in
 Arm. sicut քաջաբանակութիւն cum Cod. C.

(ubi alii քաջաբանակութիւն), sic etiam infra
 անբանակութիւն, non vero անբանակութիւն, ut
 ferunt Codd. id enim est, *carere habitatione*.

ցկէր. քանզի զայս յայտնապէս ուսու-
ցանէ՝ որոշել և դատել և զատուցա-
նել ազատատուհմ. որք ոչ 'ի հարց' քան
Թէ (կամ, այլ եթէ) 'ի հաւուց քա-
ջայ են բուսեալք, ոչ այսու միայն են
շատացեալք, այլ Թէ՝ և ինքեանք նա-
խանձաւորք իցեն նոցայցն բարեպաշ-
տութեան. Եւ քանզի անտեղի է և
յուր՝ զպատմայ բարին գովել և զա-
կամայ լինելութիւն. քանզի ոչ իւրհե-
լով իւրաքանչիւր որ 'ի մէջ եղեալ է.
և զկամաւորն ոչ յիմիք կարգի ոչ դնել.
և կամաւոր է լաւն, և բարւոյ ընդա-
նելութիւն, և նմանութիւն:

Օջնէ է, Բազմացոյց զսերն և իբրեւ զա-
րեշ երբն:

ՃԶԱ. Երկրորդն աղբին, 'ի ճեռն ու
րոյ առհասարակ ամենայն էիցս բնու-
թիւն եղև, քանակն և որակն. քանակն
'ի բազմացոյցանեմն, և որակն իւր զառ-
անդս. Եւ յայն մեքուրս և բացա-
փայլս, և որ յար 'ի կարգին կարգեալք
իցեն, և հաւանեալք իցեն զաստու-
թին, և ընդ նմին նոյնպէս ունիցին, այն-
պէս լուսաճեմն բոլորք բոլորեքումք
արփեաւն փայլման ճառագայթից և
զայլն և ամենայն լուսաւորիցեն:

instruimur non illos vocare generosos, qui ex bo-
nis procreantur parentibus, sed aemulatores pa-
ternae pietatis. Injustum est minus ultroneum
bonum laudare, nec enim per cuiusdam consi-
lium nascimur. Ita enim minus spontanea boni-
tas pro nihilo imputatur, quoniam spontaneum
melioris actus testimonium est, et paterna imi-
tatio.

(CLXXXI.) Quid est, Multiplicabo semen tuum
sicut stellae coeli?

1 Pro, զայն և ամենալուսաւորիցեն. lego զայն և (ut etiam Cod. C.) ամենայն լուսա-
ւորիցեն (ut habetur etiam in Lat. vet.)

a Divinis scripturis, poenitentiam agite.
Hoc enim manifeste docet, dijudicare
et discernere nobilitatem filiorum, non
quod ex patribus potius quam ab avis
bonis pullulaverint, eoque contenti fue-
rint, sed quod et ipsi aemulatores sint
pietatis eorum. Immo quod absurdum
est involuntaria bona laudare, involun-
tariamque generationem; quum non per
propriam voluntatem unusquisque nostri
factus fuerit; atque voluntarium in nul-
lo ordine recensere: voluntarium autem
est melius, et boni acceptatio imita-
tioque.

Quid est, Multiplicabo semen tuum tam-
quam stellas caeli?

CLXXXI. Duo designantur, quibus u-
niversorum entium natura consistit,
quantitas, et qualitas. Quantitas in illo,
multiplicabo, qualitas autem in isto, si-
cut stellas. Sic nempe nitidi fulgentes
que (sunt filii tui), atque constantes in
ordine collocati, et obsequentes chora-
gum; simul autem ita se habeant, sicut
luciformes (stellae), plenis undique
splendoribus micantes, caeteraque om-
nia illuminantes.

Utraque hic promuntur, quibus natura
versitatis constat pro censu quantitatis atque
qualitatis. Pro uno enim dictum est, multiplic-
abo, pro altero, sicut stellas coeli. Ita parat et ap-
peditas et insignem sortitas ordinem, et suo auto-
ri immortalis cursu votus promisit lamina-
(marg. numerosum) semen filiorum, qui omnes
per omnia coelipetas etherios dum hos, aliasque
regiones illustrantes.

Օ քնէ է, Օ աւիտի բոժ Կայ զամենայն
երկրս զայս :

*Quid est, Semini tuo dabo omnem ter-
ram hanc ?*

ՃԶԲ. Առաջ յայտնէ զյատկական
զկարծիս օրինաց, ըստ որում ասի՝ մի-
այն իմաստունն մեծատուն, և ամենայն
ինչ գոլ իմաստնոյն : Իսկ առ ՚ի միտս,
պարզեցից քեզ ասէ զամենայն զհո-
ղուտ էութիւնս, և զմարմնական, իբ-
րե իշխանի զհնազանդեալ ծառայս :
Վանդի կամիմ զքեզ ոչ մոռտս հաւա-
քել, և ոչ հարկս պահանջել. զոր ան-
չափութիւնք և անյագութիւնք ախտիցն
որոշեն. այլ զօրէն Թագաւորի իշխան
և առաջնորդ լինել, ածել առաւել՝ քան
տանել :

CLXXXII. Littera patefacit propriam
legis sententiam, secundum quod dicitur,
Solut sapiens dives, et omnia sapientis
esse. Ad mentem vero, concedam, ait, tibi
totam substantiam terrenam ac corporalem
tamquam principi subditos servos; volo enim
te non proventum colligere, nec tributum
exigere, quae immoderationes, aviditatesque
cupidorum decernunt, sed regis more ducem
ac principem esse, ducere potius, quam
portari ¹.

Օ քնէ է, ( ) Բնեցիտն ՚ի Կաւիտի բոժ
ամենայն ազգս երկրի :

*Quid est, Benedicentur in semine tuo om-
nes gentes terrae ?*

ՃԶԳ. Առաջ նշանակաւոր և յայտ-
նի. իսկ առ ՚ի միտս այլաբանելի է այս
պէս : Բնիք ամենայն հողուտ երկրիս
են ՚ի մեզ. և իւրաքանչիւր ՚ի զգյու-
թեանցս որպէս զիարդ ոք և իցէ, իւ-
րաքանչիւրոք յախտիցն բազկանայ : Իւ-
լաւանան այսորիկ, յորժամ վերակա-
ցուի և գաւառապետի և խնամածուի
հասցեն, որ կարացէ (կամ վարեոյն)
ըստ քերթողին, երկոյանց իրաց Լափաւոր՝
բաշ Բարի, և արդեաւոր իւրաղ : Իսկ առ
՚ի վատթարն ընդունի զյեղյեղումն,
յորժամ իշխան միտքն ՚ի հըռ և ՚ի

CLXXXIII. Littera tam symbolica,
quam manifesta est. Ad mentem vero
allegorice sic accipe. Omnes gentes
imae hujus terrae sunt in nobis et sin-
guli sensuum, qui utcumque sint, in sin-
gulas cupiditates coalescunt. Meliores
ergo isti fiunt, quando sequuntur talem
praefectum, rectorem tutoremque, qui
sit juxta Poetam *Duplici dote rex, opti-
musque, pugnacissimusque lance arma-
tus* ². At in malum recipit mutationem,
quando princeps mens demutetur in
subditum obedientem, atque aurigae

(CLXXXII.) *Quid est: Dabo semini tuo omnem
terram istam ?*

Dictum declarat, utpote dei decreto pronuntia-
tum quod solus ille ditissimus est sapiens, et
omnia ejus esse. Ad intellectum vero donabo ti-
bi omnem censum terrenum, ut principatum
quendam subjectum: Volo enim te non ex hac
opes statare, vel foenora exigere, ex intemperan-
tia vitiorum acquisita, sed loco imperatoris praesi-
dentem universa subjecta habere nemini subjectum.

¹ Vel portare, ducere: nam indifferens est
տանել. ut activum vel passivum: verum et Lat.
vet. passive expressit, nemini subjectum.

(CLXXXIII.) *Quid est: Benedicentur in no-
mine tuo omnes gentes terrae ?*

Pensa declaratione dicti, intellectus actor hujus-
modi est: Omnes gentes figuras esse terreni cor-
poris nostri, quorum per singulos sensus singula
vitia nascuntur, meliorantur vero sobrium sortita
praesidem, utraque recte regentem secundum
Poeticum carmen. Rex benivolut artifex est.
Fiunt autem pejora, si princeps auditoris mali
mores sectetur severissimi agitatoris, qui impetum

² *Ιλιάδος. γ'. 179.*

*Ἀμφοτέρων βασιλεύς τ' ἀγαθός, κρατερός τ'
αἰχμητής.*

Հնազանդն փոխեցին . և զօրէն յաւ-
ւոյ և խենեղի կառավարի՝ զյարձակ-
մունսն և զբարհիւն և զվաճառմն լծե-
լոց ձիոցն ոչ կարացեալ արգելուլ, և
յուժայնոցա ընթացիցն յափշտակեալ
բերեալ լինի :

Ինչէ՞ր ասէ, Փոխանակ զի լուսա կայր Գո, և
պահեաց զերմանս իմ, և զպարտութանս իմ,
և զիրաւունս իմ, և զօրէնս իմ :

ՃԶԴ. Ի մենայն ինչ՝ որ ինչ իմ, ասէ,
այս է, քանզի բարիքն և առաքինիքն՝
այ զօրութեանցն ընտանիք են . որոց և
յորժամ առնու իբր յաղբերէ իմն, և
մարդկան սակաւածիւ այնք՝ որ ուղիւ
խրատուք գեղապարիցին, և իմաստու-
թեան հարազատաբար բաղձացան : Իսկ
լորիցն առաջին երկեակն նուիրեալ գնի
այ՝ հրամանքն և պատուիրանքն . քան-
զի հրամանս տայ իբր իշխան՝ այնոցէիկ
որք առանց երկիւղի ոչ լսեն դիւրաւ
և պատուիրէ իբր սիրելեաց՝ աղօթիկ,
բայց և հաւանողաց : Իսկ միւսն երկեակն
զիրաւունսն և զօրէնս՝ առաքինութիւն
առ մարդիկ՝ որովք և օրինացն և իբր
ւանցն վայել է, և ի գէպ է բազում
նախախնամութիւն ունել . քանզի զա-
նազանեալ են և այսօրիկ ի միմեանց
քանզի իրաւունք կարեն իմն գոյանալ
և բաղկանալ բնութեամբ . իսկ օրէնքն՝
դրութեամբ . բայց երկցադոյն են քան
զդրութեամբն՝ բնութեամբն . ապա ու-
րեմն և իրաւունքն քան զօրէնսն :

equorum retundere non praevalens, vehementia
velocitatis suae obruitur.

(CLXXXIV.) Quare dixit: Pro eo quod audi-
vit pater tuus, et custodivit praecepta mea et
mandata mea et justificationes meas?

Haec mea praeclara bona divinae virtutis dome-
stica, illis destinantur hominibus paucis vel plu-
rimis pro donis, qui plura disciplina sapientiam
et iustitiam synceram sectantur, quorum spes

turpis instar impos retinendi impetum
arrogantiamque equorum, ex vi cursus
eorum praecepta feratur.

Quare dicit, Pro eo quod obaudivit Pater
tuus, et custodivit praecepta mea, et
mandata mea, jura mea, et leges
meas?

CLXXXIV. Omnia mea, haec sunt, ait:
quia boni, et virtute pollentes Dei vir-
tutibus familiares sunt; unde accipiant
tamquam a fonte et pauci numero ho-
mines, illi videlicet, qui recta disciplina
pulchre incedunt, et sapientiam geni-
ne optarunt. Ex quatuor autem rebus
notatis primae duae ponuntur ut Deo
consecratae, praecepta, et mandata;
quoniam praecipit sicut princeps iis,
qui sine terrore non facile obaudiunt;
mandat autem sicut dilectis (amicis),
precautibus, et credulis. Secundae vero
duae, jus, et lex, virtutes sunt erga ho-
mines, quibus etiam convenire dixeris
leges, et jura (sancire), aut potius
magnam habere curam¹. Distinctio
est et inter haec; jus enim potest exi-
stere, atque constare naturā, lex autem
positione: atqui major natus est partus
naturae, quam positionis, ergo et jus
quam lex.

Praeponitur in autorem peractis mandatis atque
praeceptis. Praecepit enim ut autor, his qui ab-
que timore non facilius obtemperant, mandata
vero supplicibus suis ut amicus. Justificationes
vero et legitima hominibus destinantur nimiae
providentiae plena. Legis vero (marg. nanque)
naturalis justificationes pertinent, legitima vero
adoptivae ita lex erit iustitiae et iustitia legis.

¹ Vel ita. Convenit autem multam habere diligentiam, quia distinctio est etc.

Ինչի՞նչ ասէ, եթէ Բնակեաց Իսահակ պան-
դիպոս-Բեթաբէ 'ի Գերարա :

ՃՁԵ. Գերարա Թարգմանի ցանգ, զոր այլաբանեալ ասեմք գոլ զմարմնոյ, և արտաքոյ որ ինչ միանգամ կուրաստեղծեն ընդունայն և մոտի և անօգուտ կարծիք: Ի՛նչպիսի ցանգիս յայսմիկ բնակեալ՝ Թշուառական, ծառայելով բազմաց և անհաշտ և խիստ և անողոք տերանց. յորոց սպառնմունան կրէ, զօրէն պաճարաց պատրեալ յոչ ինչ լաւաց՝ իբր յամենեցունց բարոյ: Իսկ պանդուխտն յոյսս իմն նկարէ իւր ամենեւին ազատութեան, հարկաւորօքս շատացեալ. վասն որոյ գիւրաւ ճողովրէ 'ի ցանգոյն, և որ 'ի նմա որոգայթքըն են:

Ո՞րք են արեւ, որք հարցանելին յաղագս Բեթա-
նորա :

ՃՁԶ. Իւրաքանչիւր ուրուք ոգւոցն մասանց են ընտանի խորհուրդք իբր բնակիչք. իբր Թէ որպէս բանականին, որ ըստ իմաստութեան և ըստ անգգաւմութեան է. և արտմտականին, որ ըստ արուութեան և ըստ երկչոտութեան է. և ցանկականին, որ ըստ առողջմտութեան և ըստ ճակաճանութեան. և սակայն մեղականին, որք զկերակրոյն և զըմպելոյն զհետ են. և զգայականին, որ ըստ իւրաքանչիւր զգայութեանցն

(CLXXXV.) Quare dixit: Incolaveritis, ac incola Gerara?

Gerara interpretatur maceries, quam per allegoriam dicimus esse factum (marg. statum) eorum quare circa corpus et extra corpus vana et igneas (marg. inanes) glorias figurantem huius maceriae habitator non sine aerumna plurimie serviendo discretis dominis, quorum minas tolerando tanquam pecus infructuosa spe occupatus, quae nullius momenti sunt ut prima potire (marg. potare) cogitatur. Incola vero spem sibi recondit futurae libertatis, contentus ad tempus ne-

Cur dicit, quod habitavit Isaac peregrinatione in Gerara?

CLXXXV. Gerara sepes audit, quam allegorice sumptam dicimus esse inanem inutilemque opinionem de corpore, deque rebus extra eum caece fictis: in hoc enim septo qui habitat (sicut incolae), miser est, multis serviens crudis durisque dominis; a quibus minas sustinet, pecudum more deceptus a minime bonis tamquam ab omnium optimo. At peregrinus spe quadam depicta totalis suae libertatis, necessariis contentus est; quare facile elabatur ex sepe, laqueisque quae in ea sunt.

Qui sunt viri, qui interrogabant eum de uxore sua?

CLXXXVI. Singularum animae partium familiares sunt cogitationes tamquam incolae; sicut rationalis ad sapientiam, et insipientiam respicientes; et irascibilis, quae secundum fortitudinem, et ignaviam; et concupiscibilis, quae secundum sobrietatem, et luxuriam: nutritivi vero, quae sequuntur cibum potumque; et sensualis, quae secundum singulos sensus fruitionem, et voluptates novas quaerunt, ut inveniant. Veram et septi¹

cessitati, cujus spem facillime effugiet cum illecebris ejus.

(CLXXXVI.) Qui sunt illi viri, quos scriptura meminit.

Singulare sumet animarum petes, (marg. alias, singularum animarum partes) cogitationes sunt quasi habitatores, ut puta partem eloquentiae promeritis sapientiae vel insipientiae, partes iracundiae pro virtute aut trepidantia, pars concupiscentiae pro pudicitia et luxuria, et quidem nutritorius panis cibus et potus exigitur: singuli quoque sensuum, singula delectamenta requi-

¹ Ita Cod. A. et C. cum Lat. vet. sed Cod. D. cum. marg. C. ցանկականին, concupiscibilis.

վայելութիւնս և հեշտ ցանկութիւնս նորոգս խնդրեն գտանել : Իսկ ցանկին տեղի՝ և նա արս ունի իւր առանձինն խորհուրդս ոմանս կախեալս և յարեալս զմարմնոյն և արտաքոյ, վասն որոյ և ապականել և պղծել ձեռնարկել (յեւարիէ) զանպիղծն և զուրբն և զմաքուր բնութիւնն :

Օյն է, իշն բաղձախնայեայ անդ :

ՁԶԷ. Ի տեղիս պանդխտութեան բնակել բազմաժամանակեան է, թէպէտ և առօրեայ իցէ, մեկնութիւն (կամ մեկուսութիւն) ոգւոյ և տեսասիրի և անասիրի : Իսկ որ առանց տեղեաց և առանց ժամանակաց, վեհ և լաւ է. քանզի եղբարք են տեղիք և ժամանակք ի միասին գոյացեալք և ի միասին խաղացեալք :

Օյն է խաղի, որ իւրեանց տեղիքէն զարտաւանդ տեսնէ զստեղծի, ի խաղացքէն իւր խաղաւ :

ՁԶԸ. Նազխոս հաւասարութեան երեւցուցանէ օրինաւոր առն առ կին : Իսկ առ ի միտս՝ զայն հանդիպեցուցանել է, ոչ ամենայն խաղ պարսաւել է, այլ է զի առաքինի և զովել է քանզի նշանակ է անմեղութեան և պարզութեան մաքուր խրախճանութեան սրտի. քանզի անխարդախ, և անամենադործ հասակ խաղակաց է. յորմէ և

runt. Maceriae tamen habet locus proprios habitatores suis consiliis inter perversos (marg. interperanos) pro spe corporis et extra corpus. Inde etiam violare conantur paras et immaculatas mentes.

(CLXXXVII.) Quid est : Factus est longaeuus illic.

Incolare diuturno videtur, pro diuturno intervallo, deo amabilis anima et deo dedita. Quaeque autem sunt extra loca, et meliora sunt et sine tempore : Locus enim et tempus germana sunt et simul substituta, et pariter agitata.

locus ipse quoque viros habet sibi proprios, cogitationes inquam adhaerentes corpori, et iis quae extra corpus sunt : ideoque corrumpere ac contaminare ag-grediuntur mundam, et illibatam nat-taram.

Quid est, Fuit multo tempore ibi?

CLXXXVII. In locis peregrinationis de-gere multi temporis censetur, etsi unus diei sit, secessus animi contemplationis studiosi, Deique amantissimi. Qui vero loco, et tempore caret, optimus est ; quoniam fratres sunt locus, et tempus, simul creata, simulque incedentia.

Quid erat ludus, quem porrectus Abimelech per fenestram, vidit Isaac ludentem cum uxore sua?

CLXXXVIII. Litera conversationem mu-tuam indicat legitimi viri cum uxore. Ad mentem vero illud adaptandum erit, quod non omnis ludus contemnendus est, aliquando namque nobilis atque laudabilis est ; quaudoquidem signum est innocentiae, et sinceritatis puri con-vivii cordis : quia simplex, et infraudu-lenta aetas ludentium (puerorum) est :

(CLXXXVIII.) Cuiusmodi ludus videtur, quem prospiciens Abimelech de fenestra vidit Isaac ludentem cum uxore sua Rebecca.

Ex dicto quidem coitus insinuat viri ad uxorem. Per intelligentiam vero aestimamus non omnem jocum vituperabilem, est enim et necessaria pro auspiciis innocentiae, simplicitatis et purae iucunditatis. Nec enim vexat astutia puerilem aetatem. Unde etiam puerorum nominatio et ludus simulat in Graeco. Superveniente autem perfectorum delectatione facile transiguntur. Est etiam in ipsis jocositas, cujus elongantur malivoli

Օ՞քն է, Օ՞ւստի իմ ամբողջ
երկիրս զայս :

*Quid est, Semini tuo dabo omnem ter-
ram hanc ?*

ՃԶԲ. Առաջ յայտնե՛լ զյատկական
զկարծիս օրինաց, ըստ որում ասի՝ մի-
այն իմաստունն մեծատուն, և ամենայն
ինչ գու՛ իմաստունն : Իսկ առ ՚ի միտս,
պարզեցից քեզ ասե՛լ զամենայն զհո-
ղուտ էութիւնս, և զմարմնական, իբ-
րե իշխանի զհնազանդեալ ծառայս :
Վանդի կամիմ զքեզ ոչ մոռտս հաւա-
քել, և ոչ հարկս պահանջել. զոր ան-
չափութիւնք և անյագութիւնք ատիցն
որոշեն. այլ զօրէն թագաւորի իշխան
և առաջնորդ լինել, ածել առաւել՝ քան
տանել :

CLXXXII. Littera patet propria
legis sententiam, secundum quod dici-
tur, Solus sapiens dives, et omnia sa-
pientis esse. Ad mentem vero, conce-
dam, ait, tibi totam substantiam terre-
nam ac corporalem tamquam principi
subditos servos; volo enim te non pro-
ventum colligere, nec tributum exigere,
quae immoderationes, aviditatesque cu-
pidinum decernunt, sed regis more du-
cem ac principem esse, ducere potius,
quam portari ¹.

Օ՞քն է, ( ) Բնեցին ՚ի զստի իմ
նայն ապգո՛ւ երկրի :

*Quid est, Benedicentur in semine tuo om-
nes gentes terrae ?*

ՃԶԳ. Առաջ նշանակաւոր և յայտ-
նի. իսկ առ ՚ի միտս այլաբանելի է այս
պէս : Երկրք ամենայն հողուտ երկրիս
են ՚ի մեզ. և իւրաքանչիւր ՚ի զպայու-
թեանցս որպէս զիարդ ոք և իցէ, իւ-
րաքանչիւրոք յատիցն բաղկանայ : Եւ
լաւանան այսօրիկ, յորժամ վերակա-
ցուի և գաւառապետի և խնամածուի
հասցեն, որ կարացէ (կամ վարեցէ)
ըստ քերթողին, երկրորդն իրաց Բագաւոր՝
իմ Բարի, և արդեաւոր Կոռուր : Իսկ առ
՚ի վատթարն ընդունի զյեղյեղումն,
յորժամ իշխան միտքն ՚ի հըռ և ՚ի

CLXXXIII. Littera tam symbolica,
quam manifesta est. Ad mentem vero
allegorice sic accipe. Omnes gentes
imae hujus terrae sunt in nobis et sin-
guli sensuum, qui utcumque sint, in sin-
gulas cupiditates coalescunt. Meliores
ergo isti sunt, quando sequuntur talem
praelectum, rectorem tutoremque, qui
sit juxta Poetam *Duplici dote rex, opti-
musque, pugnacissimusque lance arma-
tus* ². At in malum recipit mutationem,
quando princeps mens demutetur in
subditum obedientem, atque aurigae

(CLXXXII.) *Quid est: Dabo semini tuo omnem
terram istam ?*

Dictum declarat, utpote dei decreto pronuntia-
tum quod solus ille ditissimus est sapiens, et
omnia ejus esse. Ad intellectum vero donabo ti-
bi omnem censum terrenum, ut principatum
quendam subjectum: Volo enim te non ex hac
opes flatare, vel foenora exigere, ex intemperan-
tia vitiorum acquisita, sed loco imperatoris praesi-
dentem universa subjecta habere nemini subjectum.

¹ Vel portare, ducere: nam indifferens est
առեւ, ut activum vel passivum: verum et Lat.
vet. passive expressit, nemini subjectum.

(CLXXXIII.) *Quid est: Benedicentur in no-
mine tuo omnes gentes terrae ?*

Pensa declaratione dicti, intellectus actor hujus-
modi est: Omnes gentes figuras esse terreni cor-
poris nostri, quorum per singulos sensus singula
vitia nascuntur, meliorantur vero sobrium sortita
praesidem, utraque recte regentem secundum
Poeticum carmen. Rex benivolutus artifex est.
Fiunt autem pejora, si princeps auditoris mali
mores sectetur severissimi agitatoris, qui impetum

² *Ιλιάδος. γ'. 179.*

*Ἀμφοτέρων βασιλεύς τ' ἀγαθός, κρατερός τ'
αἰχμητής.*

հնազանդն փոխեցին . և զօրէն յաւ-
ւոյ և խենչի կառավարի՝ զյարձակ-
մունսն և զըմբահկեն և զվզանու մն լծե-
լոց ձիոցն ոչ կարացեալ արգելուլ, և
յուժոյ նոցա ընթացիցն յափշտակեալ
բերեալ լինի :

Ի նորէր ասէ, Փոխանէ զի լուսա կայր Գո, և
զակեաց զհրամանս իմ, և զպատուիրանս իմ,
և զիրաւանս իմ, և զօրէնս իմ :

ՃՁԴ. Ի մեկնայն ինչ՝ որ ինչ իմ, ասէ,
այս է, քանզի բարիքն և առաքինիքն՝
այ զօրութեանցն ընտանիք են . որոց և
յորժամ առնու իբր յաղբերէ իմն, և
մարդկան սակաւաթիւ այնք՝ որ ուղիղ
իրատուք գեղապարիցին, և իմաստու-
թեան հարազատաբար բաղձացան : Իսկ
չորիցն առաջին երկեակն նուիրեալ զնի
այ՝ հրամանքն և պատուիրանքն . քան-
զի հրամանս տայ իբր իշխան՝ այնոց իսկ
որք առանց երկիւղի ոչ լսեն դիւրաւ
և պատուիրէ իբր սիրելիաց՝ աղօթից
բաց և հաւանողաց, իսկ միւսն երկեակն
զիրաւունսն և զօրէնս՝ առաքինութիւն
առ մարդիկ, որովք և օրինացն և իրաւ-
ւանցն վայել է, և ի դէպ է բազում
նախախնամութիւն ունել . քանզի զա-
նազանեալ են և այսօրիկ ի միմեանց
քանզի իրաւունք կարեն իմն գոյանալ
և բաղկանալ բնութեամբ . իսկ օրէնքն՝
դրութեամբ . բայց երկցադոյն են քան
զդրութեամբն՝ բնութեամբն . ապա ու-
րեմն և իրաւունքն քան զօրէնսն :

turpis instar impos retinendi impetum
arrogantiamque equorum, ex vi cursus
eorum praeceps feratur.

Quare dicit, Pro eo quod obaudivit Pater
tuus, et custodivit praecepta mea, et
mandata mea, jura mea, et leges
meas?

CLXXXIV. Omnia mea, haec sunt, ait:
quia boni, et virtute pollentes Dei vir-
tutibus familiares sunt; unde accipiunt
tamquam a fonte et pauci numero ho-
mines, illi videlicet, qui recta disciplina
pulchre incedunt, et sapientiam genui-
ne optarunt. Ex quatuor autem rebus
notatis primae duae ponuntur ut Deo
consecratae, praecepta, et mandata;
quoniam praecipit sicut princeps iis,
qui sine terrore non facile obaudiunt;
mandat autem sicut dilectis (amicis),
precantibus, et credulis. Secundae vero
duae, jus, et lex, virtutes sunt erga ho-
mines, quibus etiam convenire dixeris
leges, et jura (sancire), aut potius
magnam habere curam¹. Distinctio
est et inter haec; jus enim potest exi-
stere, atque constare natura, lex autem
positione: atqui major natus est partus
naturae, quam positionis, ergo et jus
quam lex.

equorum retundere non praevalens, vehementia
velocitatis suae obruitur.

(CLXXXIV.) Quare dixit: Pro eo quod audi-
vit pater tuus, et custodivit praecepta mea et
mandata mea et justificationes meas?

Haec mea praeclara bona divinae virtutis dome-
stica, illis destinantur hominibus paucis vel plu-
rimis pro donis, qui plura disciplina sapientiam
et justitiam synceram sectantur, quorum spes

praeponitur in autorem peractis mandatis atque
praeceptis. Praecipit enim ut autor, his qui ab-
facilius obtemperant, mandata
que timore non suis ut amicus. Justificationes
vero supplicibus hominibus destinantur nimiae
vero et legitima hominibus destinantur nimiae
providentiae plena. Legis vero (marg. nanque)
naturali justificationes pertinent, legitima vero
adoptivae ita lex erit justitiae et justitia legis.

¹ Vel ita. Convenit autem multam habere diligentiam, quia distinctio est etc.

Այդպէս ասէ, եթէ Բնակեաց Իսահակ պան-
դիպոս-Բեաթի 'ի Գերարա :

Cur dicit, quod habitavit Isaac peregrinatione in Gerara?

ՃՁԵ. Գերարա Թարգմանի ցանգ, զոր այլաբանեալ ասեմք գոլ զմարմնոյ, և արտաքոյ որ ինչ միանգամ կուրաստեղծեն ընդունայն և մնոտի և անօգուտ կարծիք: Վանդի 'ի ցանգիս յայսմիկ բնակեալ Թշուառական, ծառայել լով բազմաց և անհաշտ և խիստ և անողոք տերանց. յորոց սպառնմունան կրէ, զօրէն պաշարաց պատրեալ յուր ինչ լաւաց՝ իբր յամենեցունց բարւոյ: Իսկ պանդուխտն յոյսս իմն նկարէ իւր ամենեւին ազատութեան, հարկաւորօքս շատացեալ. վասն որոյ գիւրբաւ ճողուպրէ 'ի ցանգոյն, և որ 'ի նմա որոգայթքըն են:

CLXXXV. Gerara sepes audit, quam allegorice sumptam dicimus esse inanem inutilemque opinionem de corpore, deque rebus extra eum caece fictis: in hoc enim septo qui habitat (sicut incolae), miser est, multis serviens crudis durisque dominis; a quibus minas sustinet, pecudum more deceptus a minime bonis tamquam ab omnium optimo. At peregrinus spe quadam depicta totalis suae libertatis, necessariis contentus est; quare facile elabitur ex sepe, laqueisque quae in ea sunt.

|| Եւ ասէ, որք հարցանէին յաղագիս Բեաթի
նորա :

Qui sunt viri, qui interrogabant eum de uxore sua?

ՃՁԶ. Իւրաքանչիւր ուրուք ոգւոցն մասանց են ընտանի խորհուրդք իբր բնակիչք. իբր Թէ որպէս բանականին, որ ըստ իմաստութեան և ըստ անդգամութեան է. և սրտմտականին, որ ըստ արուութեան և ըստ երկչոտութեան է. և ցանկականին, որ ըստ առողջմտութեան և ըստ ճակատանութեան. և սակայն մանդականին, որք զկերակրոյն և զըմպելոյն զհետ են. և զգայականին, որ ըստ իւրաքանչիւր զգայութեանցն

CLXXXVI. Singularum animae partium familiares sunt cogitationes tamquam incolae; sicut rationalis ad sapientiam, et insipientiam respicientes; et irascibilis, quae secundum fortitudinem, et ingnaviam; et concupiscibilis, quae secundum sobrietatem, et luxuriam: nutritivi vero, quae sequuntur cibum potumque; et sensualis, quae secundum singulos sensus fruitionem, et voluptates novas quaerunt, ut inveniant. Veram et septi

(CLXXXV.) Quare dixit: Incolaveritis, ac incolae Gerara?

Gerara interpretatur maceries, quam per allegoriam dicimus esse factum (marg. statum) eorum quare circa corpus et extra corpus vana et igneas (marg. inanes) glorias figurantem huius maceriae habitator non sine aerumna plurimie serviendo discretis dominis, quorum minas tolerando tanquam pecus infructuosa spe occupatus, quae nullius momenti sunt ut prima potire (marg. potare) cogitatur. Incola vero spem sibi recondit futurae libertatis, contentus ad tempus ne-

cessitati, cuius spem facillime effugiet cum illecebris ejus.

(CLXXXVI.) Qui sunt illi viri, quos scriptura meminit.

Singulare sumet animarumpetes, (marg. alias, singularum animarum partes) cogitationes sunt quasi habitatores, ut puta partem eloquentiae promeritis sapientiae vel insipientiae, partes iracundiae pro virtute aut trepidantia, pars concupiscentiae pro pudicitia et luxuria, et quidem nutritorius panis cibus et potus exigitur: singuli quoque sensuum, singula delectamenta requi-

1 Ita Cod. A. et C. cum Lat. vet. sed Cod. D. cum. marg. C. ցանկականին, concupiscibilis.

վայելութիւնս և հեշտ ցանկութիւնս նորոգս խնդրեն դտանել։ Իսկ ցանկին տեղի՝ և նա արս ունի իւր առանձինն խորհուրդս ոմանս կախեալս և յարեալս զմարմնոյն և արտաքոյ, վասն որոյ և ապականել և պղծել ձեռնարկել (յուսարին) զանպիղծն և զսուրբն և զմաքուր բնութիւնն։

Օհնէ է, Եղի Բաղձաթանախէայ անդ։

ՃԶԷ. Ի տեղիս պանդխտութեան բնակել բազմաժամանակեան է, թէ պէտ և առօրեայ իցէ, մեկնութիւն (կամ մեկուսութիւն) ոգւոյ և տեսաւիրի և անձամբի։ Իսկ որ առանց տեղեաց և առանց ժամանակաց, վեհ և լաւ է. քանզի եղբարք են տեղիք և ժամանակք ի միասին գոյացեալք և ի միասին խաղացեալք։

Օհնէ է խաղի, որ իւրեւն տեղիք է որ պարտաւոր են անել զսահման, ի խաղացի ենք ինչ խաղաւ։

ՃԶԸ. Նազխտա հաւասարութեան երեւցուցանէ օրինաւոր առն առ կին։ Իսկ առ ի միտս՝ զայն հանդիպեցուցանել է, ոչ ամենայն խաղ պարտաւոր է, այլ է զի առաքինի և գովել է քանզի նշանակ է անմեղութեան և պարզութեան մաքուր խրախճանութեան սրտի. քանզի անխարդախ, և անամենադժոճ հասակ խաղակաց է. յորմէ և

locus ipse quoque viros habet sibi proprios, cogitationes inquam adhaerentes corpori, et iis quae extra corpus sunt: ideoque corrumpere ac contaminare ag-grediuntur mundam, et illibatam nat-uram.

Quid est, Fuit multo tempore ibi?

CLXXXVII. In locis peregrinationis de-gere multi temporis censetur, etsi unius diei sit, secessus animi contemplationis studiosi, Deique amantissimi. Qui vero loco, et tempore caret, optimus est; quoniam fratres sunt locus, et tempus, simul creata, simulque incedentia.

Quid erat ludus, quem porrectus Abimelech per fenestram, vidit Isaacum ludentem cum uxore sua?

CLXXXVIII. Litera conversationem ma-tuam indicat legitimi viri cum uxore. Ad mentem vero illud adaptandum erit, quod non omnis ludus contemnendus est, aliquando namque nobilis atque laudabilis est; quandoquidem signum est innocentiae, et sinceritatis puri cor-vivii cordis: quia simplex, et infraudulenta aetas ludentium (puerorum) est.

(CLXXXVIII.) Cujusmodi lusus videtur, quem prospiciens Abimelech de fenestra vidit Isaac ludentem cum uxore sua Rebecca.

Ex dicto quidem coitus insinuat viri ad uxorem. Per intelligentiam vero aestimamus non omnem jocum vituperabilem, est enim et necessarium pro auspiciis innocentiae, simplicitatis et purae iucunditatis. Nec enim vexat astutia puerilem aetatem. Unde etiam puerorum nominatio et lusus similat in Graeco. Superveniente autem perfectorum delectatione facile transiguntur. Est etiam in ipsis jocositas, cujus elongantur malivoli

runt. Maceriae tamen habet locus proprios habitatores suis consiliis inter perversos (marg. interpersos) pro spe corporis et extra corpus. Inde etiam violare conantur puras et immaculatas mentes.

(CLXXXVII.) Quid est: Factus est longaevus illic.

Incolare diuturno videtur, pro diuturno intervallo, deo amabilis anima et deo dedita. Quaeque autem sunt extra loca, et meliora sunt et sine tempore: Locus enim et tempus germana sunt et simul substituta, et pariter agitata.

խաղակն նախկին անուանեցաւ . իսկ յայնմանէ ըստ ընդունելութեան : Եւ կատարելոցն զուարճանք խրախուծեան քաջաւար և առաքինի՝ կոչի խաղակուծիւն : Եւ որոյ անկցորդ և ամման և անճաշակք ամենեին են վատթարք և խեղեղք , տրտմագին և ցաւագին կեանս կեցեալք . իսկ առաքինիքն ամենեքեան վայելեն խնդացեալք միշտ , մարդիկ , և ընդ առակ հարեալք ընդ մահիւնացու մարմինս ոգիք , և կամ արձակեալք և անջատեալք և մեկնեալք ըստ վախճանին . կամ բնաւ իսկ ամենեին մէկապեալք : Եւ առ այսոքիկ ևս՝ դեք , զոր սուրբ բանն մովսէսի հրեշտակս սովորեաց անուանել . և աստեղքն . և քանզի և սոքա իմանալիք իբր պանելիք և անծային բնութիւնք իմն են , անխառն՝ ի տրտմութենէ յաւիտեանական ստացեալ ունին խնդութիւն : Եւ յայնպէս և ընդհանուր ամենայն երկին , և աշխարհ , վասն զի կենդանի է և բանաւոր . և կենդանի առաքինի , և բնութեամբ ի մաստասէր . յաղագս որոյ պատճառի անտրտում և աներկիւղ , և լի բերկրութեամբ : Եւ այց ասի , թէ՛ և հայրն և արարիչն բոլորեցունց հանապազ՝ ի կեանս իւրում խնդայ և խաղայ և ուրախ լինի բերկրեալ՝ յարմարական յանծային խաղուն և ուրախութեամբ , և ոչինչ պիտի նմա , և ոչ իւրեք կարօտ է . այլ ինքն յինքեան զուարճացեալ է

unde et puer (ac ludens ^r in Gr.) primum nomen cepit: ex quo secundum usum receptum et perfectorum jucunditas grata , et honesta vocatur paedia (relaxatio animi, ludus, jocus); cujus imparticipes , et nullatenus gustantes reperiuntur mali, et lascivi, tristem ac dolorosam vitam agentes. Virtute ornati vero omnes fruuntur laetabundi semper, tum homines, vel conjuncti aliquo modo cum mortali corpore spiritus, tum soluti separatique secundum finem, aut nusquam colligati ²; nec non daemones (sacrați), quos sacro Moyses verbo Angelos solitus fuit nominare ³, et stellae: quum enim isti (vel istae) quoque intellectuales tamquam mirabiles divinaeque naturae sunt, non mixtam tristitiae aeternam acquisitam habent laetitiam. Itidem universum caelum, et mundus, quoniam animal est, et rationale, et animans virtute praeditus, et natura philosophus, atque eandem ob causam tristitia, et timore carens, plenusque gaudii. Immo dicitur, quod et ipse Pater, et creator universorum perpetuo in vita sua exultat, et ludit, gaudens condecanti divinum jocum jucunditate; nec opus habens ullius, nec ullo modo indigens, sed ipse in se ipso lactificatus, atque in suis virtutibus, mundisque a se conditis. Invisibilis vero il-

mores, tristem vitam petentes et anxiam. Studiosi vero praeterea delectantur in bonis operibus semper, non tantum homines semoti malorum, sed etiam animae disjunctae corporibus, aut sine nodo corporis liberae, praecipue daemones, quos religiosus Moses angelos solet nominare. Ipsaeque stellae in quibus intelligibiles et divinae generantur, et immixtae, vel potius semotae tristitiarum formae terrenae laetitiae a pace simili-

ter et omne coelum et mundus, (marg. omni coelo metuentus) quia animal est et rationabile, et animal insigne, et philosophia plenum, ideoque sine tristitia sine timore, plenum potius libertate. Dicitur quoque etiam pater et curator universitatis semper digno suo lusu delectari. Delectatur enim in splendore virtutum, et creaturarum suarum universitate. Invisibili ergo exemplari ex incorporeis figuris constituto, me-

¹ Alludit ad Gr. voces, παῖς, puer, παίζων, ludens. sicut et paulo post παιδία.

² De hisce sequentibusque ambiguae sententiae vel falsis doctrinis apud similes Philoni philosophos profanos viderint cauti Lectores.

³ S. Eliseus hist. c. II. * Չգիտ չար ասացեր . գոն և գեթ բարի , զոր գուրք և միք հրեշտակս անուանեմք ॥ . " Daemones malos dixisti ; " sunt et daemones boni, quos vos et nos Angelos nominamus " .

խնդութեամբ, և յիւր զօրութիւնսն
 և յիւր արարեալ աշխարհս: Իսկ ան-
 տես ցուցակին բաղկացելում, անմար-
 մնոց տեսակացն՝ չափս այսոքիկ են բո-
 լորեցուն յանտեսակին նմանութեանն
 և ՚ի կերպարանի: Եւ յիւրաւի և ար-
 ժանապէս իմաստունն կատարած կար-
 ծեցեալ առ անմանութեան, որչափ
 հնար է՝ զլինելին անեղելումն, և զմահ-
 կանացուն անմահին ՚ի միասին առնել
 փութայ, ոչինչ նուազանալ և պակա-
 սել ՚ի ինդալն և յուրախ լինել ՚ի նմա-
 նութենէ: (Սաղաքս որոյ պատճառ-
 զիսաղալութիւն նոյնպէս անփոփոխ և
 հաստատուն առաքինութեան առնէ ըզ-
 հաբեկայ, այն՝ որ անուանեալ կոչի ՚ի
 հայ լեզու յարութիւն:) Այս խաղ և
 զուարթութիւն ոգւոյ վատթար որ մէ-
 ղիտէ: Եւ ասն զի ոչ ունի ամուսնութի-
 առ սքանչելի հեղտ ցանկութիւն: Իսկ
 յառաջատեալն իր ՚ի պատուհանէ տե-
 սանել տեսանէ. այլ ոչ զբոլորն, և զեր-
 կաքանչիւրութիւն միայն՝ մէ զիսա-
 նեալն. առ որ մանաւանդ սրատեսիկ
 աչաց պէտք են ՚ի հեռուստ՝ սովորեց-
 ւի, և զայնոսիկ որ ՚ի սովորութեան ե-
 տեսանել:

lius ideae, quae indicativa est hujus
 compaginis, incorporearum specierum
 mensurae haec sunt, omnes illas esse in
 similitudine formaque invisibilis (crea-
 toris) ¹. Jure itaque sapiens summam
 rerum ratus ad Deum similitudinem,
 quantum fieri potest, creatum increato,
 et mortalem immortalis jungere nititur,
 nihil deficiens vel in exultatione ab ejus
 similitudine. Quam ob rem ipsum quo-
 que ludum immutabilis solidaeque vir-
 tutis exercet cum Rebecca, cujus no-
 men perseverantiam (vel perpetuita-
 tem) exprimit. Hujusmodi vero jocos,
 sive jucunditatem animae malus quia-
 quam nescit; quia non habet connu-
 ptionem cum mira voluptate. Proficiens
 autem tamquam per fenestram vidit qui-
 dem, sed non totum, sive utriusque
 (ludum) singulariter purum ²: ad quod
 acutissimi oculi opus est diu assuefacti,
 etiam quae in consuetudine sunt cer-
 nere ³.

rito mensurae universorum in ipsis visibiles sunt
 pro imitaculo verae atque syncerae supernae ima-
 ginis. Quapropter sapiens suum perfectum aesti-
 mando assimilare deo tunc capit nascibilem in-
 nato conjectum, festinat non deesse hujus simi-
 litudinis et jucunditatis, cujus causa de re dici-
 tur, cum firma et indeclinabili similitudine, cui
 nomen Rebecca est, perseverantia interpretata,

aut pro sempiterna hilaritate anima delectatur.
 Hanc portionem nullus habebit malorum, non
 aptus sit nuptiis religiosae ac piaev suavitatis, mix-
 tus tamen tanquam de fenestra prospicit quidem
 non tamen purum sentit utrorumque jugum
 (marg. jocum) cujus mens dubitat citius (marg.
 acutius) cernere meliores olet enim suam consu-
 tudinem pro plenitudine laudis accipere.

mixtum (vel mixta).
 3 Sensus erit, Neminem posse unionem cum
 Deo comprehendere, nisi ipse unitus fuerit cum
 Deo. Vel, Neminem posse cernere, qui assue-
 ctus est solitas tantum res videre.

¹ Tota periocha obscurissima, hoc tenore a nobis exposita fuit. Vide et antiquam versionem Latinam, unde forsitan possis dijudicare condi-
 gnium sensum.

² Sensus talis mihi videtur: verba autem sonant, et utriusque solius (vel tantum) minime

Օջնէ է, Սերմանէաց 'ի արարչն յախֆէ,
և եգիտ հարիւրապարկայեալ զգարի:

Quid est, Seminavit in anno illo, et invenit centuplicatum hordeum?

ԺԶԲ. Տարիդ ժամանակ է կատարեալ, յամենայն տարւոյն ժամանակաց բաղկացեալ. յորմէ և ասացեալ է՝ յինքնէ և արտաքոյ ինքեան (կամ ներքոյ յինքեան): Իսկ հարիւրեակն թուոյ է սրբագոյն՝ տասնեկին ամենակատարի զօրութիւն: Եւրդ ճառդ վկայութիւն իմն է, զի առաքինւոյն՝ և այն որ ըստ մշակութեան, և այլքն՝ որ առ 'ի կեանս աշխարհիս են, յաջողէ. և այն՝ որ յետոյն՝ լինի բազմապատիկ քան զայն որ 'ի սկզբանէն էր, և լի: Իսկ առ 'ի միտս, զարի՝ և՛ մարդկան և՛ անասուն կենդանեաց է կերակուր. զի իւրաքանչիւր ուրուք 'ի մէջ մարդ է միտքն, և անասուն է զգայութիւնն: Եւրդ յորժամ ոչ ամլութիւն և անսերութիւն բարեացն յետոյ 'ի վերայ եղեալ լիցի, այլ մատուցէ իբրեւ զանդ արգաւանդ երկիր ոգին զինքն, կարացեալ սերմ ընդունել զառաքինութեան, քաջաբեր լինի, և ծնանել թուեցեալ ըստ իւրաքանչիւրն առաքինութեանն, զըտանէ առաւել զայնս, քան եթէ ծնանի, այլ յառաջացուցեալ և աճեցուցեալ. յաներեւութէն յերեւելի, և յայլ տեսակ բարեգործեալ զասականն և զանասուն, միով շնորհաւ և նովիմբ ըստ թուոյ կատարեալ հարիւրեկի. որ է 'ի սուրբ սկզբանէ տասնեկին՝ սկիզբն կատարելագոյն և սրբագոյն:

CLXXXIX. Annus tempus est perfectum, ex cunctis anni temporibus constans: unde nominatur (Graece *eniatos*) in se, extraque se ipsum¹. Centenarium autem numerorum est sacratissimum, denarii perfectissimi vis. Littera itaque testimonium quoddam est, quod virtute ornato tam ea, quae secundum agriculturam, quam quae ad usum vitae mundi pertinent, bene accidunt, et quod posteriora ejus multiplicius anterioribus, et plenius reperiuntur. Ad mentem vero, hordeum tam hominum, quam brutorum animalium est cibus; in singulis autem nostri homo est mens, et brutum sensus. Quando ergo non supervenerit sterilitas bonorum, sed exhibuerit anima se ipsam sicut agrum fertilem, semen concipere valens virtutis, ferax redditur, atque visa generare juxta singulas virtutes, invenit plus eo, quod generat², Deo favente et adaugente, atque ex invisibili in visibilem, et aliam formam benefice transvehente rationalem partem, et irrationalem, una eademque gratia secundum numerum perfecti centenarii, qui est ex sancto principio denarii³ principium perfectius, et sanctius.

(CLXXXIX.) *Quid est: Seminavit in illo anno, et invenit centesinarium hordeum?*

Anni tempus perfectum ex omnibus anniversariis momentis constat, cujus ex nomine intelligitur apud se, et infra se omnia habere. Sanctus etenim numerus est centenarius de decimatione composita virtus dicto perfecte testante, studiosum et in cultura et in omni vita posse dirigi,

semperque ejus germina ampliantur plus quam pridem. Intelligentia subtilior. Hordeum hominibus et animalibus esca est, nobis autem mens, homo, sensus, anima. Cum ergo rerum frugalitas deerit, praeparat anima se, utpote seges optima, et sit capax abundantiarum virtutis, et germina benevolentiae multiplicantur, deo palam proferente certa ex invisibili suo thesauro, ut ultra

¹ Vel potius, inter, infra se ipsum; unde Cod. D. legit, extraque in se ipso.

² Vel, invenit potius ea, quam generat.

³ Mss. C. et D. *տեսակին*. formas, vel species; pro *դանիին*. denarii.

Օ քնէ է, Օ արդանալէ Կէ լինէր, Կէն
Կէն Կէն յոյժ :

ԸՂ. Նաւիդ յայտնի եղելոյ՝ զառ-
'ի միտան ստուգելի է : 'ի կատարեալ
Թողն և յայնմանէ որ զամեն յինքեան
արգելեալ ունի, յայտնի զմտացն զյա-
ռաջատուութիւն և զաշուան նմանեցու-
ցանել, ըստ առաջին աշտիճանին ըզ-
պատմութիւնն առնէ : և յորժամ զա-
ռաջին մեծութիւնն ընդունի, զի՝ (ԿՄ
զի) յաղաղս անմեղ եղելոցն (կամ
անեղելոցն) խուզեալ քննէ :

ԸՊ. Կէն Կէն Կէն Կէն Կէն Կէն Կէն
Կէն Կէն Կէն Կէն Կէն Կէն Կէն :

ԸՂԱ. Նաւիդ առարկէ երկու պատ-
ճառ : Մի և առաջին, զի անխորհրդոց
սովորութիւն է՝ ոչ արձանա, և ոչ յի-
շատակարան ինչ զինչ և ինչ Թոյլ առա-
մալ բարեացն, որ ի բարեբաւութիւն
երթայ : Եւ մի և երկրորդ, զի երգ-
ծեալք նախանձու և յաջաղութեամբ
յաղաղս նոցայն յաճախ յաջողո-
թեանց՝ արհամարհեն և զիւրեանց
գուտն, լաւագոյն Կամարեալք զին-
քեւ առաւել քան Թէ յայնցանէ յո-
րոյ ոչն կամին՝ բարի գտանել : Բայն-
զի զինչ արգելոյր, ասացէ որ, ոչ ոք
քան զամենեւին յիմար և անմիտք էք,
զաղելուրն բառնալ Թողուլ զոր այլն

que res beneficia sentiat, persona videlicet atque
rationabilis, per unam eandemque gratiam perfectae
divinitatis, quae est primitiva numeri sanctionis.

(cxc.) Quid est: Procedens major fiebat,
quousque major factus est valde.

Certo existente oratorio dicto, intellectus ita
examinetur. Certum est secundum similitudinem
perfecti numeri et omnia continentis, anni pru-
dentiam crescere, primo interim gradu provec-
tam. Cum autem inceperis ampliare, jam non pro
nascibilibus, sed pro incomparabilibus mente oc-
cupantur.

1 Ita Ms. C. sicut et A. in marg. անեղե-
լոցն. non factis. at A. in text. անեղ եղելոց. et

Quid est; Procedens major fiebat, quo-
adusque magnus factus est valde?

cxc. Quum litera manifesta sit, quod
ad mentem aspicit, scrutandum erit.
Ex perfecto numero annum ipsum in se
comprehendente, manifeste profectum
augmentumque mentis conformans, jux-
ta primum gradum historiam texit.
Quando autem primam accipit magni-
tudinem, quid ultra de non factis disqui-
rat? (vel, deinde ea quae de non factis
aut insontibus disquirunt).

Cur (puteos,) quos foderant servi patris
ejus, obstruunt eos Philistaei, et implent?

cxc. Litera proponit duplicem cau-
sam. Unam, et primam, quia inconsu-
torum mos est nec columnas, neque mo-
umentum, quaecumque sit, sinere ma-
nere bonis ad felicem gloriam conten-
dentibus. Alteram vero eam, quia insti-
gati livore invidiae ob eorum nimiam
prosperitatem, pessumdam et suum e-
molumentum, melius aestimantes dam-
num potius sustinere, quam a caeteris,
quos nolunt, aliquid boni invenire. Quid
enim impediret, quis dixerit, o omnium
stultissimi, fontes intactos relinquere,
quos alius invenerit, ut etiam succurrere
vestrae necessitati. Caeterum respon-

(cxc.) Ut quid haec quae foderant pueri
patris ejus, dissipantes obstruunt Philistinenses?
Geminam nuntiat nullos titulos insignis memoriae
(pravis) mos est benivoli pro capessenda gloria
relinquere, quod pro invidia et livore prosperi-
student. Secunda, despicientibus utilitatem, ma-
tatis communem quam sentire beneficia. Nemo
lentes laedi potius quam sentire beneficia. Nemo
vetabit fontem o stultissimi hominum bonis pro-
visas in usu, quodque indigentiae vestrae pro-
ficiat pulsavit aliquis, pro his dicendo nullam
extare invidiosis defensionem rationabilitatis, pro

D. անեղաչ, una cum marg. C. i. e. pecca-
to carentibus, vel insontibus.

կանեալ յոճ տէրունեան պատգամն :
 Վանդի այ առ մարդիկ միաբանութեն՝
 քաջաբանութի և քաջաբանակութիւն
 'ի հարկէ մնտուցանէ . որպէս և ընդ-
 դէմն մեկուսութիւն՝ անբանակութիւն .
 քանզի մեծ չար ոգւոյ քան զանգա-
 մութիւն և զյիմարութիւն ինչ ոչ գոյ ,
 զիւր առանձինն զբանականի ազգին ըզ-
 միտան զըկեցեւոյ :

Օ ինչ է , կայտցից զբրտմն իմ զոր
 երբոսայ ընդ հօր բաժն :

ՅՁ . Ս'ի՝ զայն ասելի է , զի այ բան
 քրն՝ երգմանց անզանազանք . և յո՛ւ առ
 դեօք երդնու անձ , եթէ ոչ յինքն . և
 ասի երդնու վասն մերոյ տկարութեն .
 որ կարծեմք իբր առ մարդ զանազա-
 նեալ բանից երգման , այսպէս և առ
 անձ . և իբր զի երջանիկ է , և քաւիչ
 և հաշտարար , ոչ առ իւր մեծութիւնն
 դատի զայնոսիկ՝ որք 'ի լինելութենէ
 են , այլ առ նոցայն : Եւ երկրորդ՝ կա-
 մի զորդին գովել , իբր թէ հայրենւոյն
 արժանի է ազատատոհմութեան . զի ոչ
 երնորա հաստատութեամբ կառուցեալ
 զերդմամբն եղեալս 'ի հօրէն աղօթս
 յաղագս որդւոյն , եթէ ոչ 'ի ամա զնոյն
 առաքինութիւն վկայեալ էր : Եւրդ-
 թողէք այժմ՝ որք զազատութիւնն ըստ
 ինքեան առանձին գովէք . և ուսեալք
 զճշմարիտն յանձան գրոց , ապաշաւե .

apte conciliatas in divinis oraculis . Si-
 quidem Dei hominibuscum concordia
 benedictionem, bonamque eloquentiam
 necessario affert; sicut et ex opposito,
 discessus (Dei) privationem verbi (vel
 rationis): quoniam majus malum ani-
 mae insipientiâ, et dementiâ non est,
 propria sibi mente cum caruerit genus
 rationale .

*Quid est, statuam juramentum meum ,
 quod juravi cum patre tuo?*

CLXXX. Primum illud dicendum, quod
 Dei verba nihil differunt a juramento .
 Et in quem sane jurat Deus, nisi in se
 ipsum? Jurare autem dicitur ob nostram
 imbecillitatem, quippe qui putamus si-
 cut apud homines distingui verbum a
 juramento, sic etiam apud Deum esse .
 Quia vero felix est, et propitius, non
 secundum majestatem suam judicat ea,
 quae facta sunt, sed juxta eorum (pusil-
 lanimitatem). Secundo autem, vult lau-
 de celebrare filium, quasi vero paternae
 sit dignus liberae nobilitatis; non enim
 firmiter construxisset ipse orationem a
 patre factam cum juramento propter fi-
 lium, nisi in isto eandem virtutem con-
 testatus esset. Cessate itaque, liberta-
 tem (sive nobilitatem) secundum se
 privatim laudantes, discentesque veram

haerente consequentia. Dei enim comitium benedictionem et complacitionem paratissime praestat: ita per absentiam maledictionem, quia malum magnum insipientia eloquentiae inimica.

(CLXXX.) *Quid est: Constituam juramentum meum quod juravi patri tuo?*

Unum illud interim dicetur quod dei verba juramentorum fortiora, vel in quem juravisset deus nisi in se, dicitur tamen jurare post nostra infirmitate. Existimamus enim juracula hominum

fortiora esse verborum. Deus vero beatus et propitius, non secundum suam magnitudinem judicat, sed adversus generis possibilitatem. Vult sane laudare filium paternae generositatis dignum. Ita enim confirmetur filio paternae foedens (marg. in utroque exemplari paris vetustatis ita legebatur, credo legendum, paterni foederis.) oracula, cum similis ejus gestorum virtus auctori commendatur. Cessate nunc generis nobilitatem laudantes divinis literis, audita veritate, poenitemini,

1 Ludere videtur auctor Graecis vocibus, *avlogia*, quae est benedictio seu bona locutio; et *alogia*, carentia verbi vel rationis: unde lego in Arm. sicut քաջաբանակութիւն cum Cod. C.

(ubi alii քաջաբանակութիւն) . sic etiam infra անբանակութիւն, non vero անբանակութիւն, ut ferunt Codd. id enim est, *carere habitatione*.

ցէք . քանզի զայս յայտնապէս ուսու-
ցանէ՝ որոշել և դատել և զատուցա-
նել աղատատոհմ . որք ոչ 'ի հարց' քան
թէ (կամ, այլ եթէ) 'ի հաւուց քա-
ջաց են բուսեալք , ոչ այսու միայն են
շատացեալք , այլ թէ՛ և ինքեանք նա-
խանձաւորք իցեն նոցայցն բարեպաշ-
տութեան : Եւ քանզի անտեղի է և
յուսի՝ զականայ բարիան դուրել և զա-
կամայ լինելութիւն . քանզի ոչ իորհե-
լով իւրաքանչիւր որ 'ի մէջ եղեալ է .
և զկամաւորն ոչ յիմք կարգի ոչ դնել .
և կամաւոր է լաւն , և բարւոյ ընդա-
նելութիւն , և նմանութիւն :

Օ քնէ է , իւրաքանչիւր զտերն և ի բերն զա-
տէշ երբի :

ՅԶԱ . Երկրորդին ազգիւն , 'ի ձեռն ո-
րոյ առհասարակ ամենայն էիցս բնու-
թիւն եղև , քանակն և որակն . քանակն
'ի բազմացուցանեն , և որակն իւր զառ-
անգի : Եւ յսպէս մարդոցն և բացա-
րայն , և որ յար 'ի կարգին կարգեալ
իցեն , և հաւանեալք իցեն դասաւոր-
ուին , և ընդ նմին նոյնպէս ունիցին , այն-
պէս լուսաւնքն բոլորք բոլորեքումքն
արդեաւան փայլմունս ճառագայթից
զայլն և ամենայն լուսաւորիցեն :

instruimur non illos vocare generosos, qui ex bo-
nis procreantur parentibus, sed aemulatores pa-
ternae pietatis. Injustum est minus ultroneum
bonum laudare, nec enim per cuiusdam consi-
lium nascimur. Ita enim minus spontanea boni-
tas pro nihilo impetratur, quoniam spontaneum
melioris actus testimonium est, et paterna imi-
tatio.

(CLXXXI.) Quid est, Multiplicabo semen tuum
sicut stellas coeli?

1 Pro, զայլն և ամենալուսաւորիցեն , lego զայլն և (ut etiam Cod. C.) ամենայն լուսա-
ւորիցեն (ut habetur etiam in Lat. vet.)

a Divinis scripturis, poenitentiam agite.
Hoc enim manifeste docet, dijudicare
et discernere nobilitatem filiorum, non
quod ex patribus potius quam ab avibus
bonis pullulaverint, eoque contenti fue-
rint, sed quod et ipsi aemulatores sint
pietatis eorum. Immo quod absurdum
est involuntaria bona laudare, involun-
tariamque generationem; quum non per
propriam voluntatem unusquisque nostri
factus fuerit; atque voluntarium in nul-
lo ordine recensere: voluntarium autem
est melius, et boni acceptatio imita-
tioque.

Quid est, Multiplicabo semen tuum tamquam
quam stellas caeli?

CLXXXI. Duo designantur, quibus u-
niversorum entium natura consistit,
quantitas, et qualitas. Quantitas in illo,
multiplicabo, qualitas autem in isto, si-
cut stellas. Sic nempe nitidi fulgentes
que (sint filii tui), atque constantes in
ordine collocati, et obsequentes chora-
gum; simul autem ita se habeant, sicut
luciformes (stellae), plenis undique
splendoribus micantes, caeteraque om-
nia illuminantes.

Utraque hic promuntur, quibus natura un-
versitatis constat pro censu quantitatis atque qua-
litatis. Pro uno enim dictum est, multiplicabo
litatis. Pro altero, sicut stellas coeli. Ita puras et sple-
ndidas et insignem sortitus ordinem, et suo auto-
ri immortabili cursu votus promisit luminum
(arg. numerosum) semen filiorum, qui omnes
per omnia coelipetas aetheros dum hos, aliasque
regiones illustrantes.

Օ քնէ է, Օ աւակի թոմ Կայ զամենայն
երկրիս զայս :

*Quid est, Semini tuo dabo omnem ter-
ram hanc ?*

ՃԶԲ. Առաջ յայտնէ զյատկական
զկարծիս օրինաց, ըստ որում ասի՝ մի
այն իմաստունն մեծատուն, և ամենայն
ինչ գոլ իմաստնոյն : Իսկ առ ՚ի միտս,
պարգևեցից քեզ ասէ զամենայն զհո-
ղուտ էութիւնս, և զմարմնական, իբ-
րև իշխանի զհնազանդեալ ծառայս :
Վանդի կամիմ զքեզ ի միտս հաւա-
քել, և ոչ հարկս պահանջել. զոր ան-
չափութիւնք և անյագութիւնք ախտիցն
որոշեն. այլ զօրէն թագաւորի իշխան
և առաջնորդ լինել, ածել առաւել՝ քան
տանել :

CLXXXII. Littera patet propria
legis sententiam, secundum quod dici-
tur, Solus sapiens dives, et omnia sa-
pientis esse. Ad mentem vero, conce-
dam, ait, tibi totam substantiam terre-
nam ac corporalem tamquam principi
subditos servos; volo enim te non pro-
ventum colligere, nec tributum exigere,
quae immoderationes, auiditatesque cu-
pidinum decernunt, sed regis more du-
cem ac principem esse, ducere potius,
quam portari¹.

Օ քնէ է, ( ) Բնեցիկն ՚ի զաւակի թոմ ամե-
նայն ապօք երկրի :

*Quid est, Benedicentur in semine tuo om-
nes gentes terrae ?*

ՃԶԳ. Առաջ նշանակաւոր և յայտ-
նի. իսկ առ ՚ի միտս այլաբանելի է այս
պէս : Բնիկք ամենայն հողուտ երկրիս
են ՚ի մեզ. և իւրաքանչիւր ՚ի զգայու-
թեանցս որպէս զիւրդ ոք և իցէ, իւ-
րաքանչիւրդ յախտիցն բազկանայ : Իւ-
լաւանան այսօրիկ, յորժամ վերակա-
ցուի և գաւառապետի և ինամածուի
հասցեն, որ կարասցէ (կամ վարէնէ)
ըստ քերթողին, երկոյսն իրաց խփառ-
ր՝ թաջ Բարի, և արդեաւոր կոտոր : Իսկ առ
՚ի վատթարն ընդունի զյեղյեղումն,
յորժամ իշխան միտքն ՚ի հլու և ՚ի

CLXXXIII. Littera tam symbolica,
quam manifesta est. Ad mentem vero
allegorice sic accipe. Omnes gentes
imae hujus terrae sunt in nobis et sin-
guli sensuum, qui utcumque sint, in sin-
gulas cupiditates coalescunt. Meliores
ergo isti sunt, quando sequuntur talem
praelectum, rectorem tutoremque, qui
sit juxta Poetam *Duplici dote rex, opti-
musque, pugnacissimusque lance arma-
tus*². At in malum recipit mutationem,
quando princeps mens demutetur in
subditum obedientem, atque aurigae

(CLXXXII.) *Quid est: Dabo semini tuo omnem
terram istam ?*

Dictum declarat, utpote dei decreto pronuntia-
tum quod solus ille ditissimus est sapiens, et
omnia ejus esse. Ad intellectum vero donabo ti-
bi omnem censum terrenum, ut principatum
quendam subjectum: Volo enim te non ex hac
opes flatere, vel foenora exigere, ex intemperan-
tia vitiorum acquisita, sed loco imperatoris prae-
sidentem universa subjecta habere nemini subjectum.

¹ Vel portare, ducere: nam indifferens est
անել, ut activum vel passivum: verum et Lat.
vet. passive expressit, nemini subjectum.

(CLXXXIII.) *Quid est: Benedicentur in no-
mine tuo omnes gentes terrae ?*

Pensa declaratione dicti, intellectus actor hujus-
modi est: Omnes gentes figuras esse terreni cor-
poris nostri, quorum per singulos sensus singula
vitia nascuntur, meliorantur vero sobrium sortita
praesidem, utraque recte regentem secundum
Poeticum carmen. Rex benivolus artifex est.
Fiunt autem pejora, si princeps auditoris mali
mores sectetur severissimi agitatoris, qui impetum

² *Ἰλιάδος. γ'. 179.*

*Ἀμφοτέρων βασιλεὺς τ' ἀγαθός, κρατερός τ'
αἰχμητής.*

Հնազանդն փոխեցին . և զօրէն յու-
ւոյ և խենեշի կառավարի՝ զյարձակ-
մունսն և զբարձակեւն և զվզանուսն լծե-
լոց ձիոցն ոչ կարացեալ արգելուլ , և
յուժոյ նոցա ընթացիցն յափշտակեալ
բերեալ լինի :

Ի նորէր ասէ , Փոխանայ զի լուսա հայր Կո , և
զպէտաց զհրամանս Իժ , և զպարտախնս Իժ ,
և զերառանս Իժ , և զօրէնս Իժ :

ՃԶԴ . Ի մենայն ինչ՝ որ ինչ իմ , ասէ ,
այս է , քանզի բարիքն և առաքինիքն՝
այ զօրութեանցն ընտանիք են . որոց և
յորժամ առնու իբր յաղբերէ իմն , և
մարդկան սակաւաթիւ այնք՝ որ ուղիղ
խրատուք գեղապարիցին , և իմաստու-
թեան հարազատաբար բաղձացան : Իսկ
լորիցն առաջին երկեակն նուիրեալ դնի
այ՝ հրամանքն և պատուիրանքն . քան-
զի հրամանս տայ իբր իշխան՝ այնոցիկ
որք առանց երկիւղի ոչ լսեն դիւրաւ
և պատուիրէ իբր սիրելեաց՝ աղօթիկ ,
բաց և հաւանողաց : Իսկ միւսն երկեակն
զիրաւունսն և զօրէնս՝ առաքինութիւն
առ մարդիկ . որովք և օրինացն և իր-
ւանցն վայել է , և ի դէպ է բազու-
նախախնամութիւն ունել . քանզի զա-
նազանեալ են և այսոցիկ ի միմեանց
քանզի իրաւունք կարեն իմն գոյանալ
և բաղկանալ բնութեամբ . իսկ օրէնքն՝
դրութեամբ . բայց երիցագոյն են քան
զդրութեամբն՝ բնութեամբն . ապա ու-
րեմն և իրաւունքն քան զօրէնսն :

equorum retundere non praevalens , vehementia
velocitatis suae obruitur .

(CLXXXIV.) Quare dixit : Pro eo quod audi-
vit pater tuus , et custodivit praecepta mea et
mandata mea et justificationes meas ?

Haec mea praeclara bona divinae virtutis dome-
stica , illis destinantur hominibus paucis vel plu-
rimis pro donis , qui plura disciplina sapientiam
et iustitiam synceram sectantur , quorum spes

turpis instar impos retinendi impetum
arrogantiamque equorum , ex vi cursus
eorum praecepta feratur .

Quare dicit , Pro eo quod obaudivit Pater
tuus , et custodivit praecepta mea , et
mandata mea , jura mea , et leges
meas ?

CLXXXIV. Omnia mea , haec sunt , ait :
quia boni , et virtute pollentes Dei vir-
tutibus familiares sunt ; unde accipiunt
tamquam a fonte et pauci numero ho-
mines , illi videlicet , qui recta disciplina
pulchre incedunt , et sapientiam genui-
ne optarunt . Ex quatuor autem rebus
notatis primae duae ponuntur ut Deo
consecratae , praecepta , et mandata ;
quoniam praecipit sicut princeps iis ,
qui sine terrore non facile obaudiunt ;
mandat autem sicut dilectis (amicis) ,
precantibus , et credulis . Secundae vero
duae , jus , et lex , virtutes sunt erga ho-
mines , quibus etiam convenire dixeris
leges , et jura (sancire) , aut potius
magnam habere curam . Distinctio
est et inter haec ; jus enim potest exi-
stere , atque constare naturae , lex autem
positione : atqui major natus est partus
naturae , quam positionis , ergo et jus ,
quam lex .

praeponitur in autorem peractis mandatis atque
praeceptis . Praecepit enim ut autor , his qui ab-
que timore non facilius obtemperant , mandata
vero supplicibus suis ut amicus . Justificationes
vero et legitima hominibus destinantur nimiae
providentiae plena . Legis vero (marg. namque)
naturali justificationes pertinent , legitima vero
adoptivae ita lex erit iustitiae et iustitia legis .

1 Vel ita . Convenit autem multam habere diligentiam , quia distinctio est etc .

Ինչէր ասէ, եթէ Բնակեաց իսահակ պան-
դիստութեամբ ՚ի Գերերա :

Cur dicit, quod habitavit Isaac peregrinatione in Gerara?

ՃՁԵ. Գերերա Թարգմանի ցանգ, զոր այլաբանեալ ասեմք գոլ զմարմնոյ, և արտաքոյ որ ինչ միանգամ կուրաստեղծեն ընդունայն և սնոտի և անօգուտ կարծիք: Ինչպիսի ցանգիս յայսմիկ բնակեալ՝ Թշուառական, ծառայելով բազմաց և անհաշտ և խիստ և անողոք տերանց. յորոց սպառնմունսն կրէ, զօրէն պաշարաց պատրեալ յոչ ինչ լաւաց՝ իբր յամենեցունց բարւոյ: Իսկ պանդուխտն յոյսս իմն նկարէ իւր ամենեւին ազատութեան, հարկաւորօքս շատացեալ. վասն որոյ գիւրաւ ճողովրէ ՚ի ցանգոյն, և որ ՚ի նմա որոգայթքըն են:

CLXXXV. Gerara sepes audit, quam allegorice sumptam dicimus esse inanem inutilemque opinionem de corpore, deque rebus extra eum caece fictis: in hoc enim septo qui habitat (sicut incolae), miser est, multis serviens crudis durisque dominis; a quibus minas sustinet, pecudum more deceptus a minime bonis tamquam ab omnium optimo. At peregrinus spe quadam depicta totalis suae libertatis, necessariis contentus est; quare facile elabatur ex sepe, laqueisque quae in ea sunt.

Ո՞ր էն արէն, որ Կարցանէին յաղագս Բնակեալ :

Qui sunt viri, qui interrogabant eum de uxore sua?

ՃՁԶ. Իւրաքանչիւր ուրուք ոգւոցն մասանց են ընտանի խորհուրդք իբր բնակիչք. իբր Թէ որպէս բանականին, որ ըստ իմաստութեան և ըստ անգգաւմութեան է. և սրտմտականին, որ ըստ արուութեան և ըստ երկշտութեան է. և ցանկականին, որ ըստ առողջմտութեան և ըստ ճակաճանութեան. և սակայն մանդականին, որք զկերակրոյն և զըմպելոյն զհետ են. և զգայականին, որ ըստ իւրաքանչիւր զգայութեանցն

CLXXXVI. Singularum animae partium familiares sunt cogitationes tamquam incolae; sicut rationalis ad sapientiam, et insipientiam respicientes; et irascibilis, quae secundum fortitudinem, et ignaviam; et concupiscibilis, quae secundum sobrietatem, et luxuriam: nutritivi vero, quae sequuntur cibum potumque; et sensualis, quae secundum singulos sensus fruitionem, et voluptates novas quaerunt, ut inveniant. Verum et septi

(CLXXXV.) Quare dixit: Incolaveritis, ac incolae Gerara?

cessitati, cujus spem facillime effugiet cum illecebris ejus.

Gerara interpretatur maceries, quam per allegoriam dicimus esse factum (marg. statum) eorum quare circa corpus et extra corpus vana et igneas (marg. inanes) glorias figurantem huius maceriae habitator non sine aerumna plurimie serviendo discretis dominis, quorum minas tolerando tanquam pecus infructuosa spe occupatus, quae nullius momenti sunt ut prima potire (marg. potare) cogitatur. Incola vero spem sibi recondit futurae libertatis, contentus ad tempus ne-

(CLXXXVI.) Qui sunt illi viri, quos scriptura meminit.

Singulare sumet animarum petes, (marg. alias, singularum animarum partes) cogitationes sunt quasi habitatores, ut puta partem eloquentiae promeritis sapientiae vel insipientiae, partes iracundiae pro virtute aut trepidantia, pars concupiscentiae pro pudicitia et luxuria, et quidem nutritorius panis cibus et potus exigitur: singuli quoque sensuum, singula delectamenta requi-

1 Ita Cod. A. et C. cum Lat. vet. sed Cod. D. cum. marg. C. ցանկականին, concupiscibilis.

վայելութիւնս և հեշտ ցանկութիւնս
նորոգս խնդրեն գտանել: Եւ անկին
տեղի՝ և նա արս ունի իւր առանձին
խորհուրդս ոմանս կախեալս և յարեալս
զմարմնոյն և արտաքոյ, վասն որոյ և ա-
պականել և պղծել ձեռնարկել (հե-
նարկէն) զանպիղծն և զսուրբն և զմա-
քուր բնութիւնն:

Օհն է, Եւ Բաղն ժամանակեայ անդ:

ՔՁԷ. Ի տեղիս պանդխտութեան
բնակել բազմաժամանակեան է, թէ-
պէտ և առօրեայ իցէ, մեկնութիւն
(կամ մեկուսութիւն) որչափ և տեսա-
սիրի և անձախրի: Եւ որ առանց տե-
ղեաց և առանց ժամանակաց, վեհ և
լաւ է. քանզի եղբարք են տեղիք և ժա-
մանակք ի միասին գոյացեալք և ի միա-
սին խաղացեալք:

Օհն է խաղի, զոր փոխ աբիլիէտ Ընդ
պարտականն: Դեպք, չէ խաղա-
նդ իմ խաղաք:

ՔՁԸ. Դ՛առգ՝ խոստ հաւասարութե
երեւոյցանէ օրինաւորաւն առ կինն:
Եւ առ ի միտս՝ զայն հանդիպեցուցաւ
նել է, ոչ ամենայն խաղ պարսաւել է.
Եւ այլ է զի առաքինի և զովել է.
Քանզի նշանակ է անմեղութեան և պար-
զութեան մաքուր իրախճանութեան
սրտի. քանզի անխարդախ, և անամե-
նադործ հասակ խաղակաց է. յորմէ և

runt. Maceriae tamen habet locus proprios habi-
tatores suis consiliis inter perversos (marg. in-
terpensas) pro spe corporis et extra corpus. In-
de etiam violare conantur puras et immaculatas
mentes.

(CLXXXVII.) Quid est: Factus est longaeuus
illic.

Incolare diuturno videtur, pro diuturno inter-
vallo, deo amabilis anima et deo dedita. Quae-
que autem sunt extra loca, et meliora sunt et
sine tempore: Locus enim et tempus germana
sunt et simul substituta, et pariter agitata.

locus ipse quoque viros habet sibi pro-
prios, cogitationes inquam adhaerentes
corpori, et iis quae extra corpus sunt:
ideoque corrumpere ac contaminare ag-
grediuntur mundam, et illibatam na-
turam.

Quid est, Fuit multo tempore ibi?

CLXXXVII. In locis peregrinationis de-
gere multi temporis censetur, etsi unius
diei sit, secessus animi contemplationis
studiosi, Deique amantissimi. Qui vero
loco, et tempore caret, optimus est:
quoniam fratres sunt locus, et tempus,
simul creata, simulque incedentia.

Quid erat ludus, quem porrectus Abime-
lech per fenestram, vidit Isaacum lu-
dentem cum uxore sua?

CLXXXVIII. Litera conversationem mu-
tuam indicat legitimi viri cum uxore.
Ad mentem vero illud adaptandum erit,
quod non omnis ludus contemnendus
est, aliquando namque nobilis atque
laudabilis est; quandoquidem signum
est innocentiae, et sinceritatis puri con-
vivii cordis: quia simplex, et infraudu-
lenta aetas ludentium (puerorum) est.

(CLXXXVIII.) Cujusmodi lusus videtur, quem
prospiciens Abimelech de fenestra vidit Isaac lu-
dentem cum uxore sua Rebecca.

Ex dicto quidem coitus insinuat viri ad uxo-
rem. Per intelligentiam vero aestimamus non om-
nem jocum vituperabilem, est enim et necessa-
rius pro auspiciis innocentiae, simplicitatis et
purae iucunditatis. Nec enim vexat astutia pue-
rilem aetatem. Unde etiam puerorum nominatio
et lusus similit in Graeco. Superveniente autem
perfectorum delectatione facile transiguntur. Est
etiam in ipsis jocositas, cujus elongantur malivoli

խաղակն նախկին անուանեցաւ . իսկ յայնմանէ ըստ ընդունելութեան : Եւ կատարելոցն զուարճանք խրախուծեան քաջաւար և առաքինի՝ կոչի խաղակութիւն : Երոյ անկցորդ և անմասն և անճաշակք ամենեւին են վատթարք և խեղեղք , տրտմազին և ցաւազին կեանս կեցեալք . իսկ առաքինիքն ամենեքեան վայելեն խնդացեալք միշտ , մարդիկ , և ընդ առակ հարեալք ընդ մահկանացու մարմինս ոգիք , և կամ արձակեալք և անջատեալք և մեկնեալք ըստ վախճանին . կամ բնաւ իսկ ամենեւին ոչ կապեալք : Եւ առ այսոքիկ ևս՝ դեք , զոր սուրբ բանն մովսէսի հրեշտակս սովորեաց անուանել . և աստեղքն . և քանզի և սոքա իմանալիք իբր պանչելիք և շծային բնութիւնք իմն են , անխառն՝ ի տրտմութեանէ յաւիտենական ստացեալ սննին խնդութիւն : Եւ յայնպէս և ընդհանուր ամենայն երկին , և աշխարհ , վասն զի կենդանի է և բանաւոր . և կենդանի առաքինի , և բնութեամբ ի մաստասէր . յաղագս որոյ պատճառի անտրտում և աներկիւղ , և լի բերկրութեամբ : Եւ այց ասի , թէ՛ և հայրն և արարիչն բոլորեցունց հանապազ ի կեանս իւրում խնդայ և խաղայ և ուրախ լինի բերկրեալ՝ յարմարական յաճային խաղուն և ուրախութեամբ , և ոչինչ պիտի նմա , և ոչ իւրեք կարօտ է . այլ ինքն յինքեան զուարճացեալ է

unde et puer (ac ludens¹ in Gr.) primum nomen cepit: ex quo secundum usum receptum et perfectorum jucunditas grata , et honesta vocatur paedia (relaxatio animi, ludus, jocus); cujus imparticipes , et nullatenus gustantes reperiuntur mali, et lascivi, tristem ac dolorosam vitam agentes. Virtute ornatii vero omnes fruuntur laetabundi semper, tum homines, vel conjuncti aliquo modo cum mortali corpore spiritus, tum soluti separatique secundum finem, aut nusquam colligati²; nec non daemones (sacraei), quos sacro Moyses verbo Angelos solitus fuit nominare³, et stellae: quum enim isti (vel istae) quoque intellectuales tamquam mirabiles divinaeque naturae sunt, non mixtam tristitiae aeternam acquisitam habent laetitiam. Itidem universum caelum, et mundus, quoniam animal est, et rationale, et animans virtute praeditus, et natura philosophus, atque eandem ob causam tristitia, et timore carens, plenusque gaudii. Immo dicitur, quod et ipse Pater, et creator universorum perpetuo in vita sua exultat, et ludit, gaudens condecanti divinum jocum jucunditate; nec opus habens ullius, nec ullo modo indigens, sed ipse in se ipso lactificatus, atque in suis virtutibus, mundisque a se conditis. Invisibilis vero il-

mores, tristem vitam petentes et anxiam. Studiosi vero praeterea delectantur in bonis operibus semper, non tantum homines semoti malorum, sed etiam animae disjunctae corporibus, aut sine nodo corporis liberae, praecipue daemones, quos religiosus Moses angelos solet nominare. Ipsaeque stellae in quibus intelligibiles et divinae generantur, et immixtae, vel potius semotae tristitiarum formae terrena lactitiae a pace simili-

ter et omne coelum et mundus, (marg. omni coelo metuendus) quia animal est et rationabile, et animal insigne, et philosophia plenum, ideoque sine tristitia sine timore, plenum potius libertate. Dicitur quoque etiam pater et curator universitatis semper digno suo lusu delectari. Delectatur enim in splendore virtutum, et creaturarum suarum universitate. Invisibili ergo exemplari ex incorporalibus figuris constituto, me-

¹ Alludit ad Gr. voces, παῖς, puer, παίζων, ludens. sicut et paulo post παιδιᾶ.

² De hisce sequentibusque ambiguae sententiae vel falsis doctrinis apud similes Philoni philosophos profanos viderint cauti Lectores.

³ S. Elisaeus hist. c. II. * Չգէտ չար ասացեր . գոն և գեք բարի . զոր գողք և միք հրեշտակս անուանեմք ॥ . » Daemones malos dixisti ; » sunt et daemones boni, quos vos et nos Angelos nominamus « .

ինքուրեանք, և յիւր զօրութիւնսն
 և յիւր արարեալ աշխարհս : Իսկ ան-
 տես զուգակին բաղկացելում, անմար-
 մնոյ տեսակացն՝ չափս այսորիկ են բո-
 լորեցուն յանտեսակին նմանութեանն
 և ի կերպարանի : Եւ զի յիւրաւի և ար-
 ժանապէս իմաստունն կատարած կար-
 ծեցեալ առ նձն նմանութեան, որչափ
 հնար է՝ զլինելին անեղելումն, և զմահ-
 կանացուն անմահին ի միասին առնել
 փութայ, ոչինչ նուազանալ և պակա-
 սել ի խնդրալն և յուրախ լինել ի նմա-
 նութենէ : Եւ զազա որոյ պատճառի
 զխաղալութիւն նոյնպէս անփոփոխ և
 հաստատուն առաքինութեան առնել ըզ-
 հաբեկայ, այն՝ որ անուանեալ կ'ուի ի
 հայ լեզու յարութիւն : Եւ այս խաղ և
 զուարթութիւն ոգւոյ վատմար ար և
 զիտէ : Եւ ան զի ոչ ունի ամուսնութի
 առ քանչելի ճշմարտեման : Եւ իսկ
 յառաջատեալն իբր ի պատուհանէ տե-
 սանել տեսանէ : Եւ ոչ զբոլորն, և զիւր
 կարգանքիւրութիւն միայն՝ զի իւրա-
 նեալն : Եւ որ մանաւանդ արատեցե-
 ալայ պէտք են ի հեռուստ՝ սովորեցե-
 լայ և զայնորիկ որ ի արկութեան են
 տեսանել :

lius ideae, quae indicativa est hujus
 compaginis, incorporearum specierum
 mensurae haec sunt, omnes illas esse in
 similitudine formaque invisibilis (crea-
 toris) ¹. Jure itaque sapiens summam
 rerum ratas ad Deum similitudinem,
 quantum fieri potest, creatum increato,
 et mortalem immortalis jungere nititur,
 nihil deliciens vel in exultatione ab ejus
 similitudine. Quam ob rem ipsum quo-
 que ludam immutabilis solidaeque vir-
 tutis exercet cum Rebecca, cujus no-
 men perseverantiam (vel perpetuita-
 tem) exprimit. Hujusmodi vero jocum,
 sive jucunditatem animae malus quis-
 quam nescit; quia non habet coun-
 tionem cum mira voluptate. Proficiens
 autem tamquam per fenestram vidit qui-
 dem, sed non totum, sive utriusque
 (ludum) singulariter purum ²: ad quod
 acutissimi oculi opus est diu assuesfacti,
 etiam quae in consuetudine sunt cer-
 nere ³.

rito mensurae universorum in ipsius visibiles sunt
 pro imitaculo verae aique synocrae supernae ima-
 ginis. Quapropter sapiens sine capite nascibilem in-
 mando assimilare deo tunc capit nascibilem in-
 nato conjectum, festinat non desse hujus simi-
 tudinis et jucunditatis, cujus causa de re dici-
 tur, cum firma et indeclinabili similitudine, cui
 nomen Rebecca est, perseverantia interpretata,

¹ Tota periocha obscurissima, hoc tenore a
 nobis exposita fuit. Vide et antiquam versionem
 Latinam, unde forsau possis dijudicare condi-
 gnus sensum.

² Sensus talis mihi videtur: verba autem so-
 nant, et utriusque solius (vel tantum) minime

sunt pro sempiterna hilaritate anima delectatur.
 Hanc portionem nullus habebit malorum, non
 aptus sit nuptiis religiosae ac pie suavitatis, mix-
 tus tamen tanquam de fenestra prospicit quidem
 non tamen purum sentit utrorumque jugum
 (marg. jocum) cujus mens dubitat citius (marg.
 acutius) cernere melioras olet enim suam consue-
 tudinem pro plenitudine laudis accipere.

mixtum (vel mixta).

³ Sensus erit, Neminem posse unionem cum
 Deo comprehendere, nisi ipse unitus fuerit cum
 Deo. Vel, Neminem posse cernere, qui assue-
 ctus est solitas tantum res videre.

Օրն է, Սերմնեայ 'ի արարչն յայնի, և եփի Կարիարապոյացեալ զգարի:

Quid est, Seminavit in anno illo, et invenit centuplicatum hordeum?

ԺԶԹ. Տարիդ ժամանակ է կատարեալ, յամենայն տարւոյն ժամանակաց բաղկացեալ. յորմէ և տասցեալ է՝ յինքնէ և արտաքոյ ինքեան (կամ ներքոյ յինքեան): Իսկ Հարիւրեակն թուոց է սրբագոյն՝ տասնեկին ամենակատարի զօրութիւն: Իւրդ ճառդ վկայութիւն իմն է, զի առաքինւոյն՝ և այն որ ըստ մշակութեան, և այլքն՝ որ առ 'ի կեանա աշխարհիս են, յաջողէ. և այն՝ որ յետոյն՝ լինի բազմապատիկ քան զայն որ 'ի սկզբանէն էր, և լի: Իսկ առ 'ի միտս, գարի՝ և՛ մարդկան և՛ անասուն կենդանեաց է կերակուր. զի իւրաքանչիւր ուրուք 'ի մէջ մարդ է միտքն, և անասուն է զգայութիւնն: Իւրդ յորժամ ոչ ամլութիւն և անտրուութիւն բարեացն յետոյ 'ի վերայ եղեալ լիցի, այլ մատուցէ իբրեւ զանդ արգաւանդ երկիր ոգին զինքն, կարացեալ սերմ ընդունել զառաքինութեան, քաջաբեր լինի, և ծնանել թուեցեալ ըստ իւրաքանչիւրսն առաքինութեանն, գլտանէ առաւել զայնս, քան եթէ ծնանի, այլ յառաջացուցեալ և աճեցուցեալ. յաներեւութէն յերեւելի, և յայլ տեսակ բարեգործեալ զասականն և զանասուն, միով շնորհաւ և նովիմբ ըստ թուոյ կատարեալ Հարիւրեկի. որ է 'ի սուրբ սկզբանէ տասնեկին՝ սկիզբն կատարելագոյն և սրբագոյն:

CLXXXIX. Annus tempus est perfectum, ex cunctis anni temporibus constans: unde nominatur (Graece *eniautos*) in se, extraque se ipsum¹. Centenarium autem numerorum est sacratissimum, denarii perfectissimi vis. Littera itaque testimonium quoddam est, quod virtute ornato tam ea, quae secundum agriculturam, quam quae ad usum vitae mundi pertinent, bene accidunt, et quod posteriora ejus multiplicius anterioribus, et plenius reperiuntur. Ad mentem vero, hordeum tam hominum, quam brutorum animalium est cibus; in singulis autem nostri homo est mens, et brutum sensus. Quando ergo non supervenerit sterilitas bonorum, sed exhibuerit anima se ipsam sicut agrum fertilem, semen concipere valens virtutis, ferax redditur, atque visa generare juxta singulas virtutes, invenit plus eo, quod generat², Deo favente et adaugente, atque ex invisibili in visibilem, et aliam formam benefice transvehente rationalem partem, et irrationalem, una eademque gratia secundum numerum perfecti centenarii, qui est ex sancto principio denarii³ principium perfectius, et sanctius.

(CLXXXIX.) *Quid est: Seminavit in illo anno, et invenit centesinarium hordeum?*

Anni tempus perfectum ex omnibus anniversariis momentis constat, cujus ex nomine intelligitur apud se, et infra se omnia habere. Sanctus etenim numerus est centenarius de decimatione composita virtus dicto perfecte testante, studiosum et in cultura et in omni vita posse dirigi,

semperque ejus germina ampliantur plus quam pridem. Intelligentia subtilior. Hordeum hominibus et animalibus esca est, nobis autem mens, homo, sensus, anima. Cum ergo rerum frugalitas deerit, praeparat anima se, utpote seges optima, et sit capax abundantiarum virtutis, et germina benevolentiae multiplicantur, deo palam proferente certa ex invisibili suo thesauro, ut ultra-

¹ Vel potius, inter, infra se ipsum; unde Cod. D. legit, extraque in se ipso.

² Vel, invenit potius ea, quam generat.

³ Mss. C. et D. տեսակին. formae, vel speciei; pro գարեկին. denarii.

եզիտ, առ նոցունց իսկ այնոցիկ որ առ
 ձեզդ է՝ կարօտութեանց պէտք: Եւ
 պատասխանի տուեալ ուրուք՝ ասէ, թէ
 մի խնդրեր 'ի յաջողկոտաց և 'ի նա-
 խանձոտաց աղերսանս ազատութեան .
 որ փնասս համարին զառ'իլաւացն կար-
 կառեալ շնորհս: Շառդ յայտոսիկ է .
 իսկ զառ'ի միտան խնդրելի է: Փորեալ
 քրհորքն նշանակ խրատուց և հանձարոյ
 են . և խոր է իւրաքանչիւրոք 'ի նոցա-
 նէ . և վախճան նորա է ծարաւեաց ըմ-
 պելի: Եւ խնդրեալ 'ի բազմութեանց
 զխցիւն անուսումնութեանն՝ որ 'ի բաց
 ընկենու իբր զբեռն, և մաքրէ զյառաջ
 որոշելոց խտրութիւնս . զի ոչ՝ կատա-
 րեալն փորելով այժմ, 'ի ներքս ածեալ
 քրհորս ունի յողուջ, յայտ է թէ զաղ-
 բիւրս խրատուց հանձարոյ, այլ՝ ծա-
 ռայքն, զորս արժանիս իւրոյ խրատու
 սպասաւորութեանն համարեցաւ, սորա
 են որ այժմ զխրատուէ բուռն հարեալ
 ունին . և առ սակաւ սակաւ աճելոյ,
 և 'ի խորելոյ, մինչ 'ի կատարած հաս-
 ցեն: Եւրդ սորա բարի վաստակովք նա
 հատակեալք, կատարեցին՝ 'ի փափազ
 մանէ անտի ոչ վրիպեալ: Իսկ այլազգի
 յեղանակքն, զորս եբրայեցիքն փղշտա-
 ցիս կոչեն, նախանձեալք ընդ մեր յա-
 ռաջատութիւնն, ոչ միայն խցին զն-
 դարձակութիւնսն, 'ի ձեռն որոց ուս-
 մունքն ողջ ոտիւք յառաջ անցանեն,
 այլ և երկրիւ լցին, այսինքն է երկրային
 ցանկութեանցն, զորս առ որովայնիւ
 հեշտ ցանկութիւնս և լրմունս փութայ .
 յորոց ծանրացեալ միտքն՝ բեռն լինի
 և անմտանայ, և անիմաստասէր լինի:

dens aliquis, dicat: Noli quaerere ab in-
 vidiosis rationem libertatis¹, qui pro
 damno censent gratiam a probis largi-
 tam. Littera haec complectitur: quod
 autem ad mentem attinet, quaerendum.
 Putei fossi symbola sunt disciplinae, et
 intelligentiae; profundus autem est unus-
 quisque eorum, et finis proprius est, ut
 potus sit sitientibus. Tu autem exqui-
 ras ex multisciiis obstructores imperi-
 tiae, qui abjiciunt sicut onus, et expur-
 gant obstacula ab aliis jam injecta. Non
 enim ipse perfectus nunc inductus pu-
 teos habet² in animo, fontes scilicet di-
 sciplinae intelligentiae, sed servi, quos
 condignos ministerio disciplinae suae
 censuit. Hi sunt, qui modo aggressi sunt
 disciplinam, et paulatim crescentes al-
 tiusque fodentes, usque in finem perve-
 niant. Isti itaque hominis laboribus se se
 exercentes, perfecerunt³, ne aberrent
 ab ipso desiderio perfectionis. Alienigenae
 vero vocitati, quos Hebraei Philistaeos
 appellant, invidentes nostrum
 progressum, non solum obstruxerunt
 amplitudines (vel liberos transitus),
 per quas doctrinae sanis pedibus procedunt,
 sed etiam terram impleverunt, terrenis
 nimirum cupiditatibus quae circa
 ventrem voluptates sunt, properantes ad
 impletionem: unde aggravatus animus ut
 onere, insanit, et aphilosophus (insipiens)
 existit.

dispendio accipientibus optimorum virorum gratias, sed altae mentis conjectura hoc exposcit, fossuras puteorum auspicia esse disciplinarum, quarum singulae, altaeque viae finis sitientibus potus est. Escarum (marg. Harum) ergo ama-

tores, injectam obstrusionem, quae pro ignorantia accipitur, expurgant per observantiam institutorum. Adeo perfectus huiusmodi fossuras non facit: est enim plenus scientiae, sed pueri quos dignos sui ministerii arbitratur. Sunt autem ii,

¹ Vel, apologiam generosam.

² Vel, inducitur (ad fodendum), qui jam potus habet.

³ Sic Cod. C. կատարեցին. idem videtur scri-

bere velle A, habens, կարացին, potuerunt, compotes fuere. sed D. կատարեցան perfecti sunt, una cum marg. C.

Ինչո՞ւնք արեւելէն ընդ սահմանս, երբ գնա-
լի Բայնի գնդ, վասն զի հզօրագոյն եղիք
սահմանս յայտ :

*Quare Abimelech ad Isaac dicit: Recede
a nobis, quoniam potentior nobis factus
es valde?*

ՃԴԲ. Ի՞նչնայ և չարանախանձ, և
պարտաւելի միանգամայն և կոյր իսկ է
վատթարն. ոչ բաւական համարեցաւ
ի բաց բնակեցուցանել բանին ի բա-
ղաքէ, և արդեամբք՝ յիւրմէ ոգւոյն
զվարժ և զիմաստուն բանն. այլ և հան-
դերձ պատճառաւ ցուցեալ զյայաղ-
կոտն և զնախանձոտն. քանզի ասէ՝ Թէ
հզօրագոյն եղիք քան զմեզ. Իբր զի ար-
ժան էր զտկարութիւնն հանգուցանել,
որովք վայելէր՝ ի վերայ յաջողակ բա-
րեբախտութեանն և խնդակից լինել
(ընդ) զօրութիւն աւելորդ ստաց ձեռն.
զի էր ինչ որ ի ներքս ի մարմնի, և էր
որ արտաքոյ մարմնոյ է. իսկ զաւել
իմաստասիրելոյ՝ ամենեցուն միցող
վայել է լինել :

cxci. **D**irus, et malae invidiae, ex-
probandus simul, et caecus profecto est
pravus homo. Non enim satis censuit
expellere, ad verbum ex urbe, re autem
vera ex anima sua eruditum ac sapien-
tissimum verbum, verum etiam cum ra-
tione declarat se invidia laborare: nam-
que dicit, potentior nobis factus es:
quum aequum esset infirmitatem suam
sedare¹, propter eam, qua fruebatur²,
prosperam fortunam, et congratulari de
vi abundantis possessionis; quia aliqua
erant intus in corpore, quaedam extra
corpus: quod si potiora quis conjiciat³,
omnibus unum frumentum⁴ esse conve-
nit.

Cur obstructos puteos rursum fodit?

cxcm. **A**d literam, quia natura ho-
manus, benevolus, et indulgens est sa-
piens, nullius omnino memor malitiae,
sed devictis hostibus, aequum ducit bo-
num facere potius, quam damnum. Ad
mentem vero, quoniam hoc est opus stu-
diosi contemplationis, cujus etsi ad tem-

ՃԴԲ. Ի՞նչնայ, զի բնութեամբ
մարդասեր և բարեկամ է ներքո է ի-
մասունն, ոչ ունիք որս պահեալ ամե-
նէին. այլ յաղթեալ Թնամեացն, ար-
ժանի համարել բարի առեւ առաւել
քան քնաս. ճառք այդ է. իսկ առ
ի միտս, զի գործ է տեսաւրին, զի Թէ

qui modo eruditioni dantur, paulatim accedentes
in altum, quousque attingant in finem. Hi qui-
dem bonum desiderium prosequentes, dignum in-
veniant fructum. Alienigenarum vero mens, pro
invidia prosperitatis decipere conatur opportunita-
tis, quibus doctrinae pro promptis gressibus
crescunt, terram injicientes, hoc est, terrenae
concupiscentiae pondus, quibus gravata mens pre-
mitur et sine philosophia remanet.

(cxcm.) *Quare Abimelech dixit ad Isaac:*
Perge a nobis, quia possibilior nobis factus es?

Pessimum invidiae virus, et vituperabile, ita
pravus, utpote caecus, disjungere conatur virum

Prudentem verbo quidem a civitate, ipsa autem
re de anima sua cum clausula livoris ingestae.
Ait enim, Possibilior factus es nobis, utpote in-
firmitatem optando his qui diriguntur, cum pos-
sit congratulari melioribus, et in utrisque pro-
ficere, maxime philosophiae titulis, quorum om-
nes unanimes esse oportuerat.

(cxcm.) *Ut quid obstructa putea rursus ef-
fodit?*
Spontaneae clementiae et humilitatis prudens,
nulla detentus saeva memoria, superare dignatur
adversarios: non mala pro malis, sed per benefi-
cia; sensus tamen alterior hoc advocatur mens

¹ Ms. D. ostendere.
² Vel, ut decebat.

³ Ad Verb. amplius autem philosophando.
⁴ Lat. vet. explicari voluit, unanimes.

պէտեւ առ փոքր ժամանակս խուսեցին (խցիկն, կամ խցիկն) միտքն, քարշեցեւ լոց 'ի նա իբր 'ի տղմոյ իմն և 'ի սրկի աշխարհիս, և անվճար զբաղմանց և այլանդակաց, 'ի բաց հանել զայսոսիկ, և թեթեւացուցանել: զի դարձեալ 'ի վեր հայել կարասցէ, զառաջին ճառաւ գայթս լուսոյ իմաստութեանն անարգել և անխափան տեսանել:

Ինչէր զնոյն անոանս դեմ ջրհորոցն, զոր հայրն էր:

ԺԴԴ. Առաջ բարեպաշտութիւն երեւցուցանէ առ հայրն, և պատիւ ընծայեցուցանէ ըստ գործոյն՝ նորա երկասիրութեանն: Առն որոյ պատճառի և նոյն ինքն 'ի ջրհորոցն 'ի վերստին մաքրութիւն և 'ի պեղումն և 'ի փորումն փութացաւ, զի մի 'ի բնակչաց աշխարհին միշտ շահեցի նախանձ. ապա ուրեմն կարգաւոր էր՝ այն որ տեղի տայր գործոյն, ընդ նմին 'ի բաց կալ և յանուանցն. մի՛ այս է: Երկրորդ՝ աւելի է. զի անձնասիրութեանն թշնամի իմաստունն է, սիրելով զարժանիմս սիրոյ՝ զարդարութիւն և զճշմարտութիւն: Օրոս զերկոսեանս զայսոսիկ յայտնի եցոյց 'ի մանկութեանն: Օարդարութիւն, իբր ոչ ինչ զայլոյ վտարեալ. թէպէտեւ ջանիւ էր խանգարեալ,

pus exiguum obstruetur¹ mens, advectis in eum quasi luto coenoque mundi, occupationibus ingentibus immensisque, curat ejicere eas, et leviozem se reddere, ut iterum valeat sursum aspicere, et sine obstaculo radios luminis sapientiae videre.

Cur eadem nomina ponit puteis, quae pater suos indiderat?

exciv. Litera pietatem patet facit erga patrem, et honorem adhibet opere suo labori ejus; qua de causa et ipse in repurgationem exfossionemque properavit, ne ab incolis regionis semper invidiam lucraretur: alioquin consequens erat, quod is, qui cedit operae, simul abstineret se etiam nominibus². Unum itaque hoc est. Alterum vero dicendum, quod amor proprio inimicus est sapiens, amans amore dignas justitiam, et veritatem; quarum utramque evidenter monstravit in juventute. Justitiam, quia nihil alterius auferens, etsi consulto erat depravatam (opus patris ab aliis), ipse multoties opera data refecit. Veritatem autem fatendo, opus ei adscribendum esse, qui prius aggressus est, prout per

deo dedita, licet ad tempus decipiatur supradictis quibusdam molestiarum ponderibus, coeni vice inquietantibus et occupantibus, exportare eas et revelare novit, ut interim possit pristinos sapientiae splendores sine ullo impedimento recuperare.

(exciv.) *Ut quid eadem vocabula posuit puteis quae etiam praeter (lege pater) ejus?*

Aemulus paternae pietatis honorem sibi referens per (marg. simul pro) operis industria, et

fossatim purgare sollicitus est, ne omnino praevaleret invidia in terram eorum. Inde consequens erat, procedentem in operibus etiam nomina confirmare. Illud quoque dicitur quod semetipsos amantibus studiosius, inimicus videtur qui diligere solet merita digna justitiarum et veritatis, quas utrasque sectatur amator integritatis, nihil auferendo alienum, licet diu obolita ipse nimio sudore potuit invenire. Veritatem vero in omnibus imitando, et paternam operum constitution-

¹ Sic lego, խցիկն, sive խցեացիկն, pro խուսեացիկն, quod nullius significationis est; nam etsi intelligas ut խուսեացիկն, fugiant, abscedant, nihil ad rem. Lat. anonym. ponit decipiatur, ut coaptetur menti: verum debuit esse

verbum puteo magis adaptatum.

² Exurgit et contraria sententia vera: ergo consequens erat, quod qui cederet operi, similiter abstineret se a novis nominibus.

nominum impositionem denotans fabricationem ipsam. Id probat et mens egregia; nominum enim positores indubie sapientes sunt, ponentes sane nomina rerum declarativa, quibus tamquam ex speculo tam proprietates rerum apparent, quam figurae evidentiores. Priora itaque repeteus dico, quod quia eruditissimus pater appellaverat, contentus et ipse fuit nominibus ab initio inditis: novit enim, quod si mutasset nomina, commutaret etiam res ipsas. Quemadmodum se habent et figurae geometricae; quia si singularum ex ipsis propriam appellationem quis mutare velit, mutabit et subjecti naturam.

cxcv. *Gerara interpretatur Peregrinatio*; hoc autem symbolum est, et du-

enim aut consentit habitatoribus aut alienatur.
Dum ergo consentit, obstrusio pates boni pectus.
Alienatio vero purgationis insinuat auspiciū,
dum exhortatur anima ex usitatis, in altitudine
disciplinarum ministrare: ideo maceris incolato
comparatur, conspirando enim consuetis locorum
fallaciis, novitio, humili, et valloso statu perditur.
Dennigrare autem cupiens, erigitur ad titulum
virtutis, in quibus si sollicitus fuerit, jam
quantum requirit titulum, pro his quae desiderat,
et derelicta valle cum trinitate puteorum
egreditur expeditissime, separatus ab insidia et angustia
biguitate. Revera enim offendeat erumnis detestatus
boriosae libertatis.

catio, dum amatores doctrinae ad institutores conferunt opposites magistros torpori animae. Cum autem fuerit obstinatissima perseverantia, et studiosa exercitatio, jam non litigium, sed iudicium est, cessante laesura congrue rationis est altius

nem, nominumque firmitatem, quibus etiam mens
 cauior nuntiatur: Proprietates enim nominum
 sapientibus positae ipsarum rerum indices sunt,
 quae de speculo declarantes suarum forma-
 rum conditiones. Inde patri directa singulorum
 vocabula sufficere certus, praevideat ne imitationis
 (marg. mutatis) nominibus imitationem (marg.
 mutationem) res capiat, ut solet in Geometriae
 figuris, quarum singulae suis vocantur momen-
 tis, quas si quis mutare voluerit, mutatur etiam
 sensus notata.
 (cxv.) Ut quid in valle Gerarae putei esse
 dicuntur? Interpretatur Gerara incolatus. Hoc auspica-
 bile dictum gemino sensu nanciendum. Incola

(Sequentia desunt in Arm. eaque vel commixta, vel pura Lat. Anonymi argumenta).

(1.) Quare in primo dimicantur, secundo judicantur, in tertio cessant. Et primum vocatur injuria, secundum inimicitia, tertium spaciositas? Haec pignora sunt industriae utpote aliquo in studiosam in ducto disciplinam, Est enim dimi-

1 Cod. C. ~~700-744~~ subjectam.

կին բան ընդունի . քանզի որ պանդրիս
տուութեամբ է բնակեալ , կամ յանձն
առնու զայնց՝ յորս բնակեալն է պան-
դրիստութեամբ , և կամ օտարանայ :
Ի՞նչ յանձնառութիւն՝ ջրհորոցն է խը-
ցումն , զոր գործել այլազգիքն՝ զառա-
քինացելոց ոգւոցն անուանս : Իսկ օտա-
րութիւն՝ փորումն և պեղումն , և վերս-
տին մաքրութիւն , ընդ նմին ձգեցելոյ
ոգւոյս յայնցանէ որ ըստ սովորութեան
է , 'ի խորութե հանձարու խրատուն ,

plicem praesefert rationem . Quoniam
qui peregrinatione habitat alicubi, vel
acceptat res eorum, apud quos peregrina-
tur, vel abalienatur . Acceptatio ita-
que est puteorum obstructio, quam fe-
cerunt alienigenae, deturbantes probor-
um animorum nomina . Abalienatio ve-
ro, refossio, et repurgatio est, simul at-
tracto animo a rebus consuetis in pro-
funditatem intelligentiae disciplinae, in-
que labores studiosos, quibus rursum in-

examen requirere . Profecto nanque amatore dis-
ciplinarum, infirmantur alienigenae moris erudi-
tionis abdicatione litigio atque iudicio, ac per hoc
merito prima momenta pro injuriis, accepta sunt .
Patimur enim injuriam desiderantes, amor obti-
net firmitatem . In secundo autem inimicos senti-
mus eos, non praevaletibus nocere alienigena-
rum moribus, inanem exaggerantibus inimici-
tiam . Tertia igitur speciositas et quia perfecta
melioratio confusionem affert inimicis, inanis e-
nim revelata est et pravitas injuriarum, et inimi-
citarum insolentia .

(II.) Quid est : Ascendit inde ad puteum, sed
suspensum ?

Qui enim adhuc docetur, licet promoverit et
creverit, nihilominus religionis moras sortitur .
Cur autem perfectis approximaverit, altiores fa-
cit commemorationes . Ait enim . Puteus quater-
ni numeri, et in ipso numero fallit . (marg .
Verba sunt interpretis, quisquis hic tandem fue-
rit .) Puteus enim juramenti filia septima est,
quod Hebraice legitur Bersabace Berfilia Sabeae
septima . Jam pervide quanta est unitas in Ma-
thematico tractatu, et hic in prioribus translatis
libris ex aperto dicente Philone quarta in omni-
bus corporibus et incorporalibus preciosa est pro
numero quidem qui accensus est decem: in figu-
ris autem quod secundum eam soliditatis natura
constat, post signum et elogium, secundum Mu-
sicos vero omnes armonias continet, quadralitatem
pertinacitate, in dimidialitatem et per omnes in
duplicitate et bis per omnes in quadruplicatione
haec inquit in incorporalibus . Corporalibus vero
elementa mundi quatuor totidem anni momenta,
debut prius corporalia pandere, postmodum in-
corporalia . Hic enim ipse pro incorporalibus pro-
sequendo coitum viri et mulieris quatuor habere
vices, quod turpissimum est interpretare, ne for-
te quidam servi dei amatores esse eorum existi-
ment . Videtur mihi Philo ritum Judeorum secta-
visse, linguam imprauisse . Si enim septimum
composuisset, viginti et octo metas pacis invenis-

set . Denique post momenta lamentationis titulum
pacis enixa est Bersabee . Quapropter inquit Mo-
ses, laudando quartum numerum sanctum et glo-
riosum protestatur . Ut quid autem juramentum
dicitur, in opere ipso declarabo post modicum in
familiari capitulo, totus liber translatus nihil ta-
le continuit, sed coetus (marg . coactus) effuge-
re conatur .

(III.) Ut quid in nocte dominus visitatur, et
ait: Ego sum deus patris tui, ne timeas, tecum
enim sum ?

Familiarissimum tempus animae speculatoriae,
nox vagis erroribus meridianis, et vanis aspecti-
bus liberata, ac per hoc nec metus pulsatur, nec
vacillat cogitatus absente timore, caret autem ti-
more pacatissima mens, cum divinitati pervigilat
perseveranter . Habet tamen lectio necessarium
modum, ne quis procerum praesumat facile oc-
casionibus, sed prioris acquirat meritis, digno
enim dicendo : Ego sum deus patris tui, generis
censuram declaravit . Tecum autem sum pro tua
et ipsi vigilantia, cujus causa non indignatur uni-
versorum pater indignum visitare eum invisibilis
animarum medicus .

(IV.) Quare Dominus (marg . addit, Deus)
visitatus ostendit semetipsum deum ?

Dominus quidem regni et dominatoris nomen
est . Deus autem appellatur pro beneficiis, quibus
certius manifestatur, quoniam sapientiam non in-
ter subjectos ut rex, sed inter amicos benefa-
ciendo dinumerat . Poterat Philo pluribus inve-
here, nisi computo uteretur Mathematico .

(V.) Quare dicendo benedixi te, adjecit, et
multiplicabo semen tuum propter patrem tuum ?

Spontaneae disciplinae titulus perfectus, ob
nullam aliam causam divinam promeretur gra-
tiam, nisi pro se ac pro suavitate . Juvener au-
tem moribus et adhuc erudiens non propter se,
sed pro meritis provectae doctrinae, cujus sapien-
tia pro principali exemplo discentibus praeponi-
tur, ad nanciscendam spem meliorum . Possunt
enim hac aemulatione parentibus simile .

և զվաստակս երկոցն՝ որովք դարձեալ
դասնին: 1) ամեն որոյ և ձորն՝ պանդխտ
տուրեան նման է. քանզի այն որ յանձն
էաւ ըստ սովորութեանն պատրանաց,
խուսափէ, և ՚ի նուաւստջ և ՚ի ձորում
կայանի յար շրջի: Իսկ որ ՚ի վերայ յա
րուցեալն է նոցա, ՚ի վեր ելանէ, և բա
ժանի առ մեծութիւն առաքինութեան:
Եւ որ ահա յորժամ երևութացէ ըզ-

(VI.) Quare aedificando illic altarium, non
obtulit sacrificium, sed invocato nomine domini
fixit tabernaculum suum?

Sacrificia prae omnibus bonis sine sanguine,
et victima animalium pronorum participatio sa-
pientiae alienarum esse credunt, qui puro pecto-
re placere deo desiderant, cujus gratia sufficere
credit invocationis auctoris virtutem, qua princeps
atque dominator est universitatis, nullius egens.
Ita illic figere dicitur tabernaculum suum, suam
nempe virtutem, in qua puritas illa animae in-
habita commoratur, (marg. inhabitare commo-
ratur.) firmiter sciens, dominum unum vero-
rum principem sine ulla esse penuria. O pura
credulitas, quae factas praedem frugum centesimas
excellit.

(VII.) Quare post quartam putei fontem a
pueris factam, exiit Abimelech ad eum, et Achol
(marg. Acua) thalami praepositus, et Phichol
princeps militiae?

Videntur mihi exploratores potius, quam pro
foedere amicitiarum advenisse, in utroque parati
ad praelium, si infirmam viderint: ad pacem, si
potentiorum. Sensu tamen subtiliori intelligitur
quartus, ut tamen in numeris insignis est, in
quo constitutus studiosus per omnia felicitatem
provehitur. Sequitur tamen et observanti ad in-
contraria virtus praecolanti et observanti ad in-
currendum. Et est huius fortitudo tres animae
partes: mentis acumen rationale, et animositas,
et desiderium. Pro acumine quidem (marg. ergo)
Phichol, qui libidinis videtur esse provisor. O-
cholach quidem regna parentur (marg. parenter)
ex utraque manu stipatus, hinc atque hinc suo
protectu prohibendus, obtinente enim iracun-
dia ut princeps militiae operatur, eo amplius pan-
dimus dictum ex nominum translatione, est Abi-
melech Alido (marg. Ocholach), Phichol ira-
cundia.

(VIII.) Quare dicentibus et nunc benedictus
a domino facit coenam; et manducaverunt et bi-
berunt?

Non pro laude sua hospitio rogat, nec novit
blandire strenuus, aut procacem medelam sapiens

veniuntur (perdita). Quare et vallis si-
milis est peregrinationi: quia ille, qui
acceptavit secundum consuetudinis er-
rorem, aufugit, et in humili vallisque
situ jugiter ambulat: qui vero super eos
surrexerit, sursum ascendit, et dividitur
ad magnitudinem virtutis. Quum autem
primum revolvit in se quartum nume-
rum, quem quaerit cupido animo, abje-

affectedur, sed propositis iracundiis quibus ex-
agitati praesidere terrena sortiti sunt, nunc con-
fitemur unum universitatis deum, benedictum cum
constititur, sed continuatione sermonis etiam prae-
teritum aevum declarant, quoniam et nunc et a
principio ipse est sine immutatione, vel diminu-
tione benedictionis, quem nosipsi suspectum ha-
buimus, nunc vero absit omnis invidia. Suscepta
igitur eorum poenitentia, mensura participantur
dulcedines pro existimatione, pro veritatis autem
allegoriae, pro hospitio quid ipse facit convoca-
do esse trans vos (marg. strenuos), qui non per-
durant in delictis, ut pote propitialis et clemen-
tissimae naturae, hoc modo eos suscipiendo pro-
pitiis et potis disciplinae, atque sapientiae spe-
ctaculis saginant, quarum esuriem et sitim con-
fessi, iam nunc fruantur, ut qui destinati
perreterunt, cum salute venerunt. Quidam adver-
sarii mores ad animam nocendam, sed ex contagio
virtutis sine dispendio etiam profecerunt, unde
cum salute liberatos, a plurimis vitiorum nexibus
insinuat curatos, praecipue et uno medicamento-
rum remedio pietatis.

(IX.) Quare pergentibus pueris Isaac, venien-
tes qui quartum puteum foderunt, dixerunt non
invenisse aquam?

Quod et iuramentum vocat, et civitatem, pu-
tem iuramenti, fallit. Post iuramenta auctoris
quicquid agit justus, hoc fovere firmari sperat
secundum quadrinitatis virtutem. Unde etiam
de ait severissimum intellectum: obscure au-
tem sensualia occupantem pro incertis eorum mo-
mentis, cunctantur enim, et immutationem ca-
piunt variis conditionum nutibus. Nuntiat itaque
divinus sermo post nativitatem quarti filii, stabi-
litate non sterilitatem in creatione maxime in-
corporalis et intelligibilis substantiae: haec ele-
nim ad quartum usque tenditur. Sensualis vero
quinione incipit, quam non sine mercede nomi-
navit. Naturaliter itaque quoniam finis incorpo-
ralium usque in quarto est, totius autem rei, et
totius disciplinae terminus hominum incertus est,
deo autem manifestus, ideo in quarto puteo non
inveniunt aquam. Sicut enim puteum fodientes

չորս թիւն՝ յորոց 'ի խնդիրն է, և փա-
փազէ, և լքեալ 'ի բաց դձորն հան-
դերձ երբեմն ջրհորովքն՝ 'ի բաց ան-
ցեալ դնացէ. զմինն, վասն զի դարան
է և որոգայթ և յերկուանալի. և զայլ
քնն (կամայք) զի յառաջատու թիւնս
և դձնութիւնս և վիշտս ունիցին յին-
քեան, ոչ զանվիշտ և զանջան և զան-
տառապ բնութիւնս:

aquam requirunt, ita etiam disciplinam sectantes
finem explorant, quod est impossibile hominibus
revelari. Et quidem superbi mentientes, solent
affirmare se summos esse Musicos, summos gram-
maticos, transisse vero et Philosophiae grumos, et
sapientiae et totius disciplinae et virtutis metas.
Astutus vero, et non sui cultor vel sui laudator,
confitetur ex aperto quantum deest a fine, et ju-
ratus tali foedere conscientiam commendat, quod
nihil perfecte homo nosse potest. Hic aliena lo-
quitur qui tot capitulis se existimat tantum scire,
suis enim scientiae deo tantum recondita est.
Quem etiam testem animae vocat, quoniam pu-
ra conscientia confitetur suam ignorantiam. So-
la enim novit anima, quoniam nihil novit firmiter.
Juramentum igitur nihil est aliud: testimo-
nium dei fidele, atque solidissimum. Si fidele
est, certum est, nec placet illi incerta credulitas.

(x.) Quare Esau quadragenarius accepit uxorem
Judith filiam Beher Cethi, et Barhatnath
filiam Elom Heuae?

Nulla quaestio requiritur ex dicto, relatio au-
tem intelligibilis naturaliter continet, Primo quod
aequiparatus annorum numerus nuptiis aptus est,
et in hoc festinat pervenire. Quis enim non opta-
bit usque ad verbum vel ad quantum videtur
imitare potiora. Ut ita similitudinem rerum at-
tingat, ita in hoc pravus et commentis eruditus
subornatur insignium rerum titulis, cum sit de-
notationis non extraneus. Primus gradus ambi-
tur per fallaciam deferendo, et utpote ignorando
insipiens lucem et tenebras, nigrum et splen-
didum, bonum et malum, et alia hujusmodi

1 Si integri crederentur Codd. Arm. (ut quo-
dam modo persuadere poterat continuatio nume-
rorum sive capitulorum,) dicendum esset, quod
solitis sibi obscuritatibus exponere satis duxerit
auctor hoc numero ea omnia, quae habentur
Genes. xxvi. v. 19. usque ad 33. Verum tamen

cta valle una cum tribus puteis, abscen-
dat; unum abjiciens, quia insidiarum
locus est, et laquei, suspicionisque;
caeteros autem, quia praesecerant au-
gmentum (rixae), et vilitates tribula-
tionesque, minime vero naturam laboris
et doloris expertem.

(... Lacuna ...)

aequa ipse per numerum, possibilitate vero non
solum disparia, verum etiam contraria. Et haec
quidam digna zelo (marg. coelo illo) tartareo.
Inde putans prima sua commenta dirigi, et al-
tera superducit consilia, quorum reatum verbo-
rum suffragio caelat. Accepit ergo duas uxores,
quas Chaldaei vocant Judith et Basemath. Qua-
rum una interpretatur laudatrix, secunda nomi-
nata. Vides qua festinat viri similitudo? Se lau-
dari atque nominari. Ego non negabo Hebraica
lingua, et Syrorum loquela Basemath, suavitatem
interpretari. Nominata autem Sema dicitur, non
Basemath. Hoc ergo pravus ambitur, non verita-
te, sed fictis alatus argumentis. Nigrae enim ge-
nerationis est Cethus qui excessus interpretatur,
cujus merita sectando, nomine scilicet tantum
et vanae gloriae, digno domicilio habetur bestia-
rum. Hevet enim serpens interpretantur, excel-
sus atque mentis Cethus et bestiarum merita fi-
gurae sunt ferarum, quibus cari sunt famuli ira-
cundiae et concupiscentiae, adeo aptissime inter-
pretantur imas atque inferiores sortitus concu-
piscentiae, regiones. Alterius autem uxoris no-
minatae pater Elom arietis est impetus, pro au-
spitio furiae.

(xi.) Quare has ipsas dixit contendere Isaac
et Rebeccae?

Non utique ex consensu, nec enim consonat
pondus figurae et concupiscentiae auctori mentis.
Veruntamen consistere conantur litigia adversus
bonorum perseverantiam, quae est Rebecca, et
turbelas et contentiones opponant, scientes illo-
rum regimen suam esse dissipationem.

teste Latino Interprete anonymo, lacuna est in
nostris Codicibus, quam supplevit nobis idem
Lat. Interp. verbis praemissis: "Quare in primo
dimicantur ... (usque) sciens illorum regi-
men suam esse dissipationem."

Quid est, quod postquam senuisset Isaac, hebetes facti sunt oculi sui ad videndum?

CCXVI. Qui literalem historiam prosequuntur, dicunt quod propter dispensationem aliquam propheta defecit visu; et postmodum restitutus fuit, ac oculis oculis praeditus. Dispensatio autem fuit, (ajunt,) benedictio, ut eam non malas, sed benedictione dignus consequeretur. Probabilem mihi videntur isti rationem reddidisse, non tamen in hoc tantum stat pulchritudo textus, sed sententiam naturalem inquirere mos est apud eos, qui allegoria utuntur. Rite itaque scriptum est, non quod illico obfuscati sunt oculi, sed post senium; valde naturaliter: quia in senectute debilitatur visus; sicut et totum corpus. Nam postquam senuerit, id est, quando mutabit, et commutabitur, tunc demum incipiet anima Deum induens per sensus subobscurare videre, ad intelligibilia tamen acutior visu comperitur. Hoc sane diximus verum visum. Qui enim hoc captus est, et dispositus ad prophetandum, non amplius proprio nititur consilio, sed divino, divinitus prolata resonans; atque sic propheta fit instrumentum, et Deus artifex: sonitus autem per plectrum verbum suum, reddens (vel pulsans) apte congruam harmoniam, qua publicantur leges.

goriam cautius extendi. Congruè enim dictum est, non quia sensit caligati sunt oculi ejus, sed postquam senectutis moravit, eo plus sensit omne corpus. Post senectutem ergo, hoc est, cum decidendo mutaverit. Tunc enim dei feratur anima sensibili obscure cernendo, intelligibilia vero acutissime intuetur, si tamen etiam hoc edicere proprium est. Detentus enim ad prophetandum, non suis utitur consiliis, sed divino spiri-

Ad videndum oratoriam partem examinantes
asserunt pro quadam utilitate profectum oculos
habuisse infirmos, post modo enim sanatus aciem
habuit luminum. Et contigit utiliter, ne bene-
dictionis indignus accipiat, siquidem verisimili-
ratione disserunt. Non tamen hac usque scriptu-
rae decus definitur, sed altioribus titulis alle-

Ինքէն երեցագոռնի որդւոյն առէ, Ինչոր
ծիդ քո՝ զխաղաղապէս և զպարսպէս :

ՃՂԷ. Առաւել գիտելի եղելոյ, այ-
լաբանելի է այսպէս. Ինչակէ, զի վատ
թարն ոչինչ խաղաղացու խորհի, այլ
ընդ պատերազմ՝ հրձուեալ, և պատ-
րաստեալ և կազմեալ է պատերազմա-
կանօք. Եւ բնութեամբ յանդուգն և
յահուր է. դարձեալ բնութի երկչոտ
և վատասիրտ. քանզի գրեթէ ընդ նո-
վիմբ տեղօք պատին երկիւղ և յանդըզ-
նութիւն՝ եղբարք և ազգակիցք. (3) ա-
զազս որոյ պատճառի ոչ զինուք վարի
առ ախոսիկ՝ որք ՚ի ժողովն ընդ մի-
մեանս գրկախառն միաբանութեանն ե-
ղեալ նահատակին, յորս բարգաւա-
ձութիւնն և քաջութիւնքն երեւին, այլ
հեռաձգութիւնքն և բացարձակօք միշտ.
քանզի աղեղնաւորութիւնք վատասը-
տացն և անարեաց առանձինն նահատա-
կութիւն է. որք կալ մնալ և տեւել ՚ի
տեղւոյն ոչ հանդուրժեն, բայց փախ-
չելով ՚ի հեռուստ վրիժակեն:

Օրհն է, Որսմ ինչ որս, և արմ ինչ կեր-
տու՝ որպէս սիրեմ, և բեր ինչ, զի կերայց,
որպէս զի օրհնեացէ զքեզ հոգի իմ յառաջ
քան զմեռանելն իմ:

ՃՂԸ. Առաւել որպէս երեւի ինձ, այս
պիսի առարկէ (կամ առակէ) միտս.

tu subsona praesagit. Et propheta quidem pro
organo, deus autem propheta, cuius organi ple-
ctrum verbum est ejus, percutientis per valde
aptissimam armoniam suam, per quam edicta
nuntiantur superna.

(cxcvii.) Quare dixit majori filio: Accipe vas
tuum pharetram, et arcum?

Dicto declarato allegoria talis est. Subsignat
enim pravum nihil pacificum sentire, gaudere
praelio, et paratura belli, natura quidem auda-
cem, et plus timidum, uno enim loco versatur

1 Fragm. in Catena citata sub fine op. Philo-
nis Gr. Lat. 676. Δυσὸν ἐν τῶν τῶν υἱῶν, τοῦ μὲν
ἀγχοῦ, τοῦ δὲ ὑπαιτίου, τὸν μὲν ὑπαιτίου

Quare seniori filio dicit, Sume instrumen-
tum tuum, pharetram, et arcum?

cxcvii. Litera cum nota sit, allego-
ria utendum est tali. Sub aenigmate no-
tat, quod pravus nihil pacificum cogi-
tat, sed marte gaudet, et paratus est
apparatu bellico. Naturā autem arro-
gans est et audax, atque simul ignavus
et vecors; nam fere sub iisdem locis
circumducuntur timor, et arrogantia
fratres ac cognati. Quam ob rationem
vix armis utitur in eos, qui in congres-
su se invicem petentes ulnis commixtis
certant, ubi progressus roboris fortitu-
dinisque apparent, sed a longe proje-
ctione spatiosa. Etenim ars sagittaria
ignavis proprium certamen est, qui per-
stare in loco minime serunt; sed fugien-
do a longe pugnant.

Quid est, Venare mihi venationem, et fac
mihi cibum, sicut amo, et affer mihi,
ut comedam; ut benedicat te anima
mea, priusquam moriar?

cxcviii. Litera, ut mihi videtur, hu-
jusmodi proponit sensum: quippe quod

contumacia et timiditas ut sorores, cujus causa
non utitur armis aptis constantiae virtuti, sed
sagittis pro inertia timiditatis: uno enim certa-
mine devitantes longiter ulciscere machinantur.

(cxcviii.) Quid est: Cape mihi venationem
et fac mihi epulas sicut amo, et affer mihi ut
manducem, quatenus benedicat te anima mea an-
tequam moriar?

Oratoria pars, ut mihi videtur, hujusmodi in-
tellectum suggerit: duobus existentibus filiis, uno
benivolo, altero noxio, noxium benedicere vult,

εὐλογῆσαι φησὶν· οὐκ ἐπειδὴ τοῦ σπουδαίου πρε-
κρίνει τούτον, ἀλλ' ἐπὶ ἐκείνον οἶδε δὴ αὐτοῦ
κατορθεῖν δυνάμενον, τοῦτον δὲ τοῖς οἰδίοις πρό-

որպէս զի երկու որդիք են. մի՛ բարի,
 և մի՛ ընդ պատճառաւ: Եւ մի՛ որ ընդ
 պատճառաւն է, օրհնել ասէ. ոչ վասն
 զի քան զառաքինին յարգեալ պատուէ
 զսա, այլ զի զնա գիտէ՝ զի և առան-
 ձինն ուղղել և վճարել զիրան կարէ.
 իսկ զսա յիւրոց ՚ի բարուցն ըմբռնեալ
 և արգելեալ. բայց միայն ունի փրկու-
 թեան յոյս զհօրն զաղօթան. որոց եթէ
 ոչ հասցէ, քան զամենեւեան լիցի թշ-
 ուառական. իսկ առ ՚ի միտս զայն պարտ
 է ասել. խրատ տայ նմա նախ առաջին՝
 ոչ կենդանի անասուն որսալ, այլ որք
 ունախութեամբ են գաղանք. ըստ ո-
 րում անասնոցն և վայրենեացն ախտից
 ցանկայ. զի իբրեւ գաղան զանրնդ եւ՝ որ
 ոչ ընտանեանայ՝ վրէժ առցէ ՚ի նմանէ
 և սպանցէ: Եւ իբրեւ որդի, յարժամ ամա
 հերիք լինի, և կամ հերքեացէ, մի՛ որ-
 պէս իւր սիրելի է, այլ որպէս հօրն. և
 կերտուրքն ամբնայն առաքինաց, և
 մենաբարի է ՚ի ձեռն իմանալեաց, և
 բանից և գործոց առաքինեաց: Եւ ընդ
 եթէ իցէ ասէ և որսացն զերաւոյն
 բացեալ և զարձակ զվայրենի ախտիցն
 որանգորութիւն, և իբրեւ զկերակու-
 անաւորացն զսա ինձ գողարիկ
 իշտ և սիրելի, և բերեալ մատուցեա
 քոյովք առաջառութեամբն, և աղօթս
 արասցէ քեզ ոչ իմաստուն մարդ ըստ
 իս, այլ յիս առաջնորդական պէտ
 ողին:

duo sunt filii, unus bonus, alter sub cau-
 sa: Istum itaque, qui sub causa est,
 benedicere ait, non quod plusquam bo-
 num praeferat hunc, sed quia scit illum
 per se solum posse recte rem perficere;
 istum vero ut a suis moribus detentum
 impeditumque, spem salutis habere in
 sola patris oratione: quam si non asse-
 quatur, prae omnibus miser erit. Ad
 mentem vero illud dicendum est: admo-
 net eum imprimis non animal brutum
 venari, sed feram ex habitudine factam,
 secundum quod agrestes affectus desi-
 derat; ut pote sicut feram indomitam,
 quae non cicuratur, vindicta accepta,
 occidat eam. Secundo, quod quando
 ejus compos sit, aut erit, non ut sibi
 placitum faciat, sed sicut patri: cibi au-
 tem omnes viro bono optimi sunt per
 intelligibilia, atque tam verba, quam
 facta generosa. Si itaque, ait, sic erit,
 et venaberis hiantium solutorumque af-
 fectuum agrestium dispositionem, et si-
 cut cibum dulcifies mihi illam, tene-
 rem, et placidam amabilemque factam,
 et asserens proponas tuis progressibus,
 oret pro te, non sapiens homo mihi si-
 milis, sed anima in me princeps prae-
 cipua.

non anteponeudo alterius, sed qui novit illum
 etiam per semet benedictionis dignum: primum
 vero suis moribus prohibendum pro una tantum
 spe salutis oracula patris habentem, quae nisi
 impetraverit, omnium foret infelicitissimus. Altiori
 autem sensu dicitur. Primum illi det (marg.
 ille vadit) non animalia capere, sed venare pes-
 sima et ferocissima vitia, uti more immanissimi
 animalis, ulciscatur illas et perimat. Secundo, ut
 praevalere possit, non ut ei mos est, sed ut pa-

trem libet. Omnis enim esca prudenti optima
 per intellectus et sermones stetit rebus (marg.
 et strenuas) operas. Si ergo coeperit pessimo-
 rum vitiorum voraginem, et pro esca sua suavitatem
 mihi condas et offeras amabiliter mihi, demon-
 strando istam tuam operam, reficiat quidem ego
 tuis meliorationibus, atque successibus: optabis
 autem tibi bona non compositus ego homo, sed
 quod est in me augustissima sobrietas animae.

αἰσχρότατον, μηδὲν δὲ ἔχοντα σωτηρίας
 ἰλαρίδα, οἱ μὴ τὰς εὐχὰς τοῦ Πατρὸς. ὅτι οἱ μὴ
 τύχοι, πάντων ἐν οἷς κακοδαιμονίστατος.
 Vel, crimine, culpa. Placuisse Arm. interpreti

videtur sub causa, eoquod non aliunde dilectas
 dicitur Esau, nisi ob causam venationis. Latino
 autem, noxium, eoquod Esau fuit obnoxius cul-
 pae.

Լեւիքի Կոթեթէկայ զայս լռեալ՝ առէ քափովք
յորդի խոր, ահա լռայ 'ի հօրէ բաժնէ, զի
առէր յիսաւ եղբայր ի :

ԵՂԹ. Բարիորք և զգուշաբար զյա-
կովք որդի իւր ասաց. իսկ զիսաւ եղ-
բայր յակովքայ, այլ իւր և ճշ միով ի-
ւր ճշ ասաց որդի. քանզի կարգաւ և
ոճով և բարեգարդութեամբ զարդա-
րեալ էր, օրինակ յարատեւութեան՝
ծնունդ նորա գրեցի. իսկ նա անառա-
կութեան և անզարդութեան՝ ճշ ևս.
քանզի խաղաղութեան է կարգաւորու-
թիւն : Եւ եղբարք՝ որպէս կոճառք և
գարդ, այսպէս կարգեալն և անառակն.
և իւր զի եղբարք են, կարէ և ընդդէմ
և հակառակ լինել :

Օ՛հնէ է, Լեւիք այժմ՝ Կոթեթէ լռայ ինչ, և
գնա 'ի հօր, առ անոր ինչ երէտս ուլս աչ-
ծից փափուէս և բարիս, և արարից զայն իւ-
րախոր հօր բաժնէ, որպէս սիրեաց. և իբրեալ
օրհնեցէ զիւր նախ իսկ զիսաւեմ :

Մ. Բարնայն մեծութիւն և որ էր
'ի նմա առողջութիւն և խոնդացն՝ յայտ-
նի է և որ 'ի կերակուրն կազմածոյ.
քանզի երկու ուլս պարարտս մատու-
ցանէլ անարի և անարդիլ մարմին զե-
կուցանէ հանդերձ բուռն զօրութեամբ.
որ զամենայն բժշկական զօրութեամբն
զանցուցանէր : Օ՛հ եթէ ծերացեալ

(cxcix.) *Ut quid Rebecca his auditis ait ad
Jacob filium suum: Audiui patrem tuum loquen-
tem ad Esau fratrem tuum.*

Bene atque observantissime hunc quidem Ja-
cob, filium autem suum minime, constantissimi
enim et ornatissimi mores perseverantiae, ne post
merito vacatur; procax vero et iners nequaquam
illum, itaque sors in pace foecundatur (marg.
fundatur) et requie, huius vero non ita, quamvis
enim constantissimi et temerarii fratres sint, attam-
en possunt sibi esse contrarii.

1 Sed quis (nisi Hebraica traditio absurda)
cogat auctorem ad hoc ferri argumentum; quum

*Cur Rebecca, his auditis, dixit ad Jacob
filium suum: Ecce audiui patrem tuum
dicentem ad Esau fratrem tuum?*

cxcix. Bene, et diligenter Jacob fi-
lium dixit suum, Esau autem fratrem
Jacob, suum tamen filium nullatenus di-
xit. Quoniam ille moderatione probita-
teque mornm ornatu erat, sicut exem-
plum perseverantiae (nominis Rebec-
cae) natus suus consoribatur; iste vero
exemplar immodestiae, et improbitatis,
handquaquam; pacis enim est modera-
tio. Et fratres censentur sicut impar et
par, sic modestus, et immodestus; quia
autem fratres sunt, potest fieri et con-
trarietas inter ipsos.

*Quid est, Nunc igitur, fili mi, audi me,
et vadens ad gregem, sume inde mihi
duos haedos caprarum teneros et bonos,
et faciam eos escas patri tuo, sicut a-
mavit: atque comedens, benedicat te,
antequam moriatur?*

cc. Corporis magnitudo una cum
sanitate viscerum patet etiam ex cibi
confectione; duos enim haedos pingues
exhibere, iugens ac procerum corpus
inducat una cum fortissima vi¹, quae
omnem medicam virtutem superabat.
Nam si senescens duorum haedorum su-
perabat escas, quanto magis quum ju-

(cc.) *Quid est: Nunc ergo fili audi me et
perge ad oves et accipe mihi inde duos hoedos
molles Aegyptios (marg. et optimos), et fac ci-
to eos patri tuo escas ut amat, et manducabit et
benedicat te ante mortem?*

Vastitas corporis, et insita robustis certa est
ex praeparatione epularum: duos namque pin-
gues hoedos sumere pelorii corporis est, cum ni-
miate fortitudinis; quae omnem palestricosibi-
litem superat, et si in senectute duobus utitur
hoedis pro cibo, quotiens putas in juventute? Hoc

selectas tantum partes coxerit Rebecca, ad simi-
litudinem cibi facti ex venabili animali?

երկուց ուլոյ յազմէր կերակոյ, քա-
նից արդեօք՝ յորժամ մանուկն էր. ի
վան անյադուլէ, զի կրօնաւոր ծառ
կալ էր, որպէս թէ դ' այլ ուրեք ի գրա-
ցի. այլ յազաքս սքանչելի իմն կազմա-
ծոյ. Վանդի պարտ էր՝ որ զառաքի-
նութիւնս մեծամեծո, և այսպի ազգի
ազգապետ, ահագին և զարմանալի զմե-
ծութիւն մարմնոյն ունեւ. Վ.Յ.Ս. այս
ճանապարհի ասեն անց վարկաբարդի
և դործ առ դործով ասացեալ լիցի.
Բայց հաւաստագոյն զայն ասելի է, ի
կուսին և մարտնչին ընդ միմեանս ծնա-
ղացն կամք և բարք, որպէս սովորեցին
ոմանք, այլ առանց քակելոյ և անջա-
տելոյ կենակցաց յարմարութիւն. քանզի
առ մի վախճան փութան հասանել, զի
թիպէտ և ըստ զանազանեալ խորհր-
դոց են շարժեցեալք. քանզի կամք մին
զայն՝ որ բարին է, որում արժանային է
հասանել. իսկ միւսն, ինչ անարդար
քեզ՝ զայդ որ ի նմանէն ես, այլ ըստ
բակուսանաց արդարոյն ոչորմիմ, ըստ
որում որպիսի հնար է և կար՝ ուղղել
և կանգնել. իսկ այդ է. իսկ առ իմ
միտ, առաքինացեալ որին ունի իմ
որամարդութիւն յարստե, այն՝ որ
կոյի հաւերկեալ, և ունի կրօնական
զայն՝ որ անուանի յակովբ. Վ.Յ.Ս. ասե-
լոր ի ժողովաբանի ոգեկան բարուց,
համբերութիւնս տեութեան՝ կրօնաւո-
րակամին. և ըրեալ ի հօտն, այսինքն
յրնտանիս և ի մարուքս, և ի գեղեց-
կաձեւ, որ զարդարեն առաջատուութիս,

venis esset: non ob aviditatem edacita-
tis, abstinens enim erat religiosus, ita
ut nullibi sic quisquam reperiretur, sed
ob miram constructionem (corporis);
oportebat enim eum, qui tot magnis
virtutibus dotatus fuerat, eratque pa-
triarcha tantae gentis, ingentem, et ad-
mirabilem magnitudinem corporis ha-
bere. Verum hoc, excursim, per viam,
ut ajunt, obiterque dictum sit. Certius
tamen illud dicendum, quod non oppu-
gnant inter se invicem parentum volun-
tates moresque, sicut consuevere non-
nulli, sed sine disjunctione harmoniae
conjunctorum res agitur; quis ad unum
finem pervenire student, quumquam jux-
ta variantes cogitationes moti fuerint.
Una enim vult eum, qui bonus est, at-
tingere sibi condignum; alter vero, non
despicio te (inquit,) qui es ex illa (vel
ex me), sed haesitationis justae mise-
reor, ut quantum fieri potest, regam di-
rigamque. Litera haec praesefert. Ad-
mentem vero, anima virtute praedita
habet dispositionem quamdam perseve-
rantem, eam, quae Rebecca vocatur;
habet etiam religiosum quoddam id, cui
nomen est Jacob. Dicit itaque tamquam
in consensione morum spiritualium per-
severantia ad religiosum, perge ad gre-
gem, familiares nimirum virtutes puras,
et pulchras, quae progressum adornant,
et accipe mihi inde duo oracula sub vo-
menclatura haedorum, unum pietatis

tio; eximio tamen sensu, ita anima cultrix pietatis
habet quandam perseverantiae affectum
braice dictum Rebecam, habet palearicum suum
quomodo natura Jacob, ut pote ergo in concilio
animae morum suadet perseverantiam palearico
euncto ad pecora, hoc est, ad lenes et puras
ras, quibus censura laudabilis sua capit augmen-
ta. Accipe mihi imple electos quos appellet hor-
dos, unum pietatis amorem, alterum humanita-
tis. Secundum figuram hos ergo etiam patri tno,
qui est clementissimi pectoris, titulos libentissi-
mos pronunciamo, quibus relectus, te sibi simi-
lem faciat destinatione benedictionis.

non pro aviditate dictum, continens enim fuit, ut
nemo alter, sed pro mira quadam structura dum
oportet sectatores virtutum, et tanti generis au-
tores mirabile magnitudinis corpus habitare. Sed
haec transitoria via dicitur, illud vero praecipue
dicendum est: Sententiae solertissimorum non
dimicantur inter se, ut quidam putaverunt, ho-
rum enim armonia inseparabiliter sibi consonat,
ad unum enim terminum festinat, uno consilio
freti. Ideo desiderat mater sibi similem digna
nanciscere, pater vero non vult dehonestari ex
comet natum egestatem proximi moris per miseri-
cordiam emendando. Haec oratoris partis reddi-

աւ ինձ անտի երկու պատգամս, զոր
կոչէ սւլո . մին՝ որ բաղձացեալ է բա-
րեպաշտութեանն, և միւսն մարդասի-
բութեան ձեռք . որպէս զի ես զնոսա
հօրն քուսմ սիրելոյ և խորհրդականի
հետ և կամակո ցուցից, որովք կե-
րակրեալ՝ նմանեցուցէ զքեզ կազմեալ
բարեխորհրդութեան :

Եւ երբ պարտախնի պայտովք, ինչս եսա-
ւելայն իմ այր լեւս է, և ես այր վրէ .
գոյնէ շօշափեցէ զիս հայրն իմ, և եղբայրս
սաղի նորա իբրեւ հալածողի :

ՄԱ. Հանդիպողութիւն կարծեացդ
յիրաւի է և հաւանելի : Իսկ առ ի
միտմն հատուցումն բնականագոյն իմն
է . քանզի եթէ կրօնաւորութիւնն և առ-
գելաւորութիւնն՝ ծածկոյթ և վերար-
կու զգեցցի իբր ի տեսարանի զանառ
գելաւորութիւն և զճակաճանութիւն,
և խաբել և պատրել կամեցի, և քամա-
հել և արհամարհել զճմարտութիւն,
պաշտպանն և օգնականն՝ որ սովորեաց
զօրէն բարւոյ բժշկի շօշափելով և զն-
նելով զիսկագոյն և զբնագոյն մասուն-
սըն, ի ձեռն որոց ողջանալն կամ հի-
ւանդանալն հասանի, և բմբռնի, և ի
գիտութիւն գայ : Իայց զամենայն ինչ
հանդէպ ուղիղ անուամբք՝ հաւաստի
և ճմարիտ է զեկուցեալ . քանզի թաւ
անարգելն և ճակաճանն է անմաքուր
և անսուրբ, և առանց մշակելոյ՝ վայ-
րենի բանջարօք և հիւթօք . զի անըն-
դել և անընտանի գազանաց շրջան և
հրապարակ . իսկ արգելաւորն և կրօ-

desiderosum, alterum humanitatis; ut
ego illa patri tuo amabili et prudenti
grata monstrabo; quibus vescens, imi-
tatore te reddat constructi boni con-
sili (sui).

*Cur respondit Jacob: Ecce Esau frater
meus vir pilosus est, ego vero vir laevis;
ne forte attrahat me pater meus, et
ero in conspectu ejus tamquam illusor?*

cc. Conjectura suspicionis (littera-
lis) justa est, et probabilis; verum ad
mentem, rationem concipere magis natu-
rale est. Quoniam si religiosa abstenen-
tia operimentum induat tamquam in spe-
taculo incontinentiam ac lasciviam, at-
que ita illudere velit, contempta verita-
te, protector qui solet more boni medi-
ci tangere, disquirendo revelat veriores
partes naturae, quibus contingit sanari,
vel aegrotare, atque sic deprehenditur,
venitque in notitiam. Verum omnia ad-
amussim veris nominibus certe nota-
vit: nam pilosus, intemperatus, libidi-
nosusque est immundus, impuris, et in-
cultis nutritus herbis agri in campo a-
grestium ferarum; temperatus autem re-
ligiosus laevis est, frugalitatis socius.
Pater vero attrahens, qui nullam ani-
mae partem sine tactu, et indagatione
relinquit, sed totum omnino tangens, no-
tificat condignis diligenter: non videtur,

(cc.) *Ut quid respondit Jacob: Est Esau
frater meus vir pilosus, ego vero lenis. Timeo
ne forte palpaverit me pater, et inveniar in con-
spectu ejus tanquam contemptor?*

Conjectura lectionis rationabilis simul ac veri-
similis: quantum vero ad intellectum naturalissi-
ma. Nam etiam quaedam vestitus species continen-
tia tanquam in spectalon temperantiae fallere vi-
detur, contemnendo veritatis factorem (marg.
fautorem), solum vice optimi medici aptissime

scrutare membra, quibus sanitas et imbecillitas
declaratur omnis. Igitur directis vocabulis sum-
mae nuntiantur, sensus enim luxuriosus, incul-
tus sordibus, agresti luco similis, ut habitacu-
lum ferarum. Continens vero, lenis, et tranquil-
lus et parsimoniae socius. Pater vero non de pal-
patu, sed de scrutatu partium animae totam pla-
nam inveniando, servantissime dignoatur eum non
uti contemptorem respuere, nec enim, ait, pos-
sunt sobrii tali vitio maculari.

Նաւոր՝ լերկ է , սակաւապիտուութեան
(է) ընկեր : Իսկ հայրն շօշափելով, այն՝
որ և ի՛նչ մի ինչ մասն զոգուոց առանց
քննելոյ և շօշափելոյ ի՛նչ թողու , այլ
զբոլոր բոլորեցունց շօշափմամբ ծանու-
ցանէ արժանեացն , զգուշաբար և խրա-
րապէս , ի՛նչ արհամարհեալ թուեսցի ա-
սէ զնա . քանզի ի՛նչ երբեք միտս ունե-
լով ի՛նչ՝ արհամարհէ և քամահէ , իմաս-
տութեամբ վարեցեալ . քանզի իմաս-
տունն զնա ոչ առնէ յամօթ :

Բերե՛ր առաջնաւ նորա, եմէ ածելոյ 'ե վերայ
ի՛ նշուլս և ոչ օրհնաութիւն, մայրն առն, 'ե
վերայ ի՛ նշուլն մարտակ :

SERMO IV.
inquit, ille contemnendus ut contemnens
me¹; nemo enim intellectu praeditus
contemnet despicietque incedentem in
sapientia, quia sapiens non afficit eum
pudore.

Cur ei dicenti, inducam super me maledictionem, et non benedictionem, mater dicit, super me (erit) illa maledictio, fili mi?

ccn. *Aequum est et matrem mirari propter benevolentiae curam, quum promiserit in se acceptare maledictionem ei pertinentem; et filium propter nem ad utrorumque genitorum reverentiam: quoniam huc illuc traheretur, ne putaretur tamquam illudere patri, et aliena desiderare; neque matrem negligere, ac verba ejus nihili facere videretur, cui (vel, quae) supplex se se commendabat. Quare dicit vixis timore, et concili-
gue: non pater me conviciabitur, sed ego maledictionem super me inducam; nam etsi sileat quiescens pulchri amoris*

nam etsi sileat quiescentis patiens
invenitur obtemperasse. Adeo verecunda pietate
respondit, non quod maledictum aliquod prola-
tus est, sed ait nequando superducat maledi-
ctum, quamvis ille pro visceribus piis quiverit ne
forte conscientia mea pulsata, tale aliquid acci-
piat incusando memet, tanquam merita maledi-
ctio paretur.

ταὺς ὑπὲρ ἑαυτοῦ. καὶ τὸν υἱὸν τῆς εἰς ἀμφοτέρους τιμῆς. Ἀνδράλκεται γὰρ ὑπὸ τῆς πρὸς ἐκεί-
τον νοσηλείας. Τὸν μὲν γὰρ Πατέρα ἐδιδόκει, ὡ-
ς μὴ δόξῃ φανακίζειν, καὶ ὑπαρτᾶν ἐν ἑτέρου γέ-
νους. τὴν δὲ μητέρα, μὴ καὶ ταύτης νομισθῆ-
ναι παρακοῦν λιπαρῶς ἰγχοιμῆναι. Ὅθεν ἀγαπᾷ ὑπὲρ
ἑαυτοῦ, καὶ ὁμοίως φασὶν· οὐχ ὁ Πατὴρ μὲ καταρά-
σσεται, ἀλλ' ἐγὼ αὖτε καταράσσομαι ἐπ' ἑαυτὸν αἷμα.

ԵՐ. Երբեք է և՛ ընդ մայրն յա-
զաբա բարեմտութեանն խնամայն զար-
մանալ, զնշովմն խոստացեալ յանձն
իւր ընդունել զյաղաքս նորա. և՛ ընդ
որդին՝ յաղաքս յերկոթին ծնողն պատ-
ուոյ. քանզի այսր անդր ձգձգելով յեր-
մի Թուռեացի բարեպաշտութենէ, զի զհայրն
ցանկաւ. և զմայրն, զի մի և զնա ստուշ
գանեւ. և զբանն ոչ առնել Թուռեացի,
մաղթանօք և Թախանձանօք ՚ի նա կոյ՝
զինքն յամնձնեալ. և ամն որոյ և ասե-
լոյ և բռնել զաւագար և արժանապէս -
նշ հայրն զիս լուտայաւ, այլ ես զնշով

(con.) Ut quid dicente eo: Adducat super me maledictionem pro benedictione; mater ait: Super Dignum tua fili?

Dignum est hic maternum laudare favorem,
confidentem excipere maledictum pro eo filio, quā
utrique tuetur parentibus pro honore. Agitur
enim gemina pietate, ne videatur fallere patrem,
usurpando privilegium alterius, neve matri minus

¹ Sic expono locum decurtatum habentemque ad verbum: non contemptum (vel contemnere) videatur, inquit, illum.

inquit, illum.
cum Lat. anon. maledictio tua. n. xos-

3. Fragm. ex Catena, in fine op. Philonis Gr.
Lat. P. 676. Ἄξιον καὶ τὴν μητέρα τῆς υἱοῦ
θαυμάσαι, τὰς κατέρας ἀμολογῶσαι ἐκδιξισθαι

սրն 'ի վերայ իմ ձգեցից . քանզի թէ պէտեւ լռեսցէ և դադարէ գեղով սիրոյ զառ'ի յիս կողմն կոյս, իմ խիղճ' մտացն ոչ ինչ նուազ ըմբռնեալ լիցի, և պարս սաւեսցի իբր արժանիս նշովից գործեցեալ :

(Լեդէր առեալ ռեբեկայ պարմանսն էսաւայ զէրէիէն, որ էրն առ նմա 'ի պան, զէրէից շախմէ :

ԾԳ. Նառդ. յայտնի է և նշանաւոր, զի և 'ի ձեռն պատմութեանն նա գող թուեսցի, իբր զի ոչ էր նա անդ' իբր անդ մերձ կայ : Իսկ առ 'ի միտս, վատ թարն այլ պատմութեան ունի, և բազում զգեստս, որով ծածկէ և պատրուակէ . իբր զի խորամանկէ զբազում իրս անիրաւութեանց . և ունի և մի պատմութեան գեղեցիկ՝ զգգալին և զ'ի վեր'ի վերոյ բարեգարգութիւնն, և զայն որ մինչ 'ի բանսն է խրատ հանձարոյ, զոր 'ի ներշնչանակաց խրատուց ոմանք ստանան : Վ'անգի եղեալ որ՝ ոչ է չար կատարեալ, այլ յընդդիմացն է խառնեալ, յիրաւէն, և յանիրաւէն, և 'ի զազրէն, և 'ի գեղեցկէն, և առհասարակ :

(CCIII.) *Quare accepit Rebecca stolam Esau bonam quae erat apud ipsam in domo, et vestivit Jacob?*

Scriptura clara est, dum per stolam, qui videtur absens, tanquam assistens est. Vide intellectu vero subtili. Ita praeus alias stolas habet ac plurima vestimenta, quibus ut callidus signa injuriarum occulta habet, tamen ut unam bonam stolam sensibilem et ostentatorem censuram pro industria usque ad verbum quam ex Musica disciplina imbutus placare festinat, non unam (*marg.* romanam) naturam perfecte malus est sed etiam contrarietatibus temperatus justitiae et iniquitatis documentis infamiae et benevolentiae optimorum et malorum esse virorum (*marg.* virum), qui mediocrius delinquit, dum nullus sine peccato Erupides (*marg.* Euripides) quoque neminem irreprehensibilem dixit, tamen quibusdam abundantur (*marg.* abundant) ma-

in me aspectu, mea conscientia non minus deprehendatur, ac vituperio subiacet, quasi vero facinus maledictioni dignum effecerim.

Quare sumens Rebecca stolam Esau pulchram, quae erat apud se domi, induit Jacob?

CCIII. **L**itera evidens est insignisque, ut per togam ipse putaretur, quasi adesset, qui aberat. Ad mentem vero, improbus aliam habet togam, vestesque multas, quibus se contegit, nam subdolos molitur multa injusta. Habet etiam unam togam oppido pulchram; sensibile videlicet, et superficiale ornamentum, ac illam, quae usque in verba disciplina est intelligentiae, quamque ex encyclicis studiis nonnulli possident. Nemo enim fuit umquam perfecte malus, sed ex contrariis mixtus est, justo, et injusto, turpi, et pulchro, atque universim ex bono, et malo. Porro optime dixit Epicharmus: Quicumque, ait, minus delinquit, opti-

litarum fomenta turpia, iniqua, adeo pravis adversantur strenui, quibusdam tamen ita alitrius inest temperantia, ut nonnulli omnia pessima obtineant absque uno bono, (*sequentia desunt in Arm.*) nonnulli omnia necessaria sine ullo malo. Quos solet philosophia summos vocare secundum malitiam et virtutem. Videtur ergo de industria dixisse, et ex aperto: rurali vero stolam aptam non esse, ideo apud matrem fuit, nec dum illi donata, sed justo reservata. Tu si unam habere speciem laudabilem quasi spectabilem aut pretextam, vel urbanam censuram caeteris omnibus vituperabilis constitutus. Fautrix vero mater animae perseverantia, decernens nequando imbrui deperat, simul et unifaria contingat ruina, apud se reservando et custodiendo stolam asseverantur, qua accepta ornat palaestricum quem sollicitate applicat ut patri. Et sicut est familiarissima res musicae cithara, gubernationis

1 Ms. D. Epimarchus.

բակ միանգամայն 'ի բարեաց և 'ի չա-
բեաց : (այս կարիքով գեղեցիկ եպի-
քարմոս ասէ, որ դոյզն ինչ որ յանցա-
նէ, քաջայր (կամ այրս) ասէ . քանզի
նչ որ է անմեղ, և ոչ որ առանց եպե-
րանաց է : Եւ երկայիդէս, թէ այնո-
քիկ որ անժուժկալք են, և առաւե-
լեալ է չարն՝ Թշնամութիւնքն և անի-
րաւութիւնքն, չարք են . իսկ ոյց հակա-
ռակքն, առաքինիք : Իսկ յորս պնայէս՝
որպէս զի թէ հանդէտ իցէ խառնումն,
որպէս զի ոչ ոմանք՝ որ զամենայն ինչ
ունին վատթար առանց միոյ բարւոյ :

Ինչէր զերեւ ուղարկէ 'ի վերայ բաշխան և 'ի
վերայ պարանոցին դնէ :

*Cur pelles haedorum super brachia, et
super collum imponit?*

CCIV. *Litera manifesta est, et visi-*
bilis, ut nempe ignoraretur, ne com-
prehendat eum pater; atque sic prae-
sens putaretur non ille, qui aderat,
sed frater suus absens; propterea im-
ponuntur brachiis, et nuditati colli hae-
dorum pelliculae, quia pilosus ipse erat.
Ad mentem vero, quia brachia, humeri-
que circa collum, cunctis hominum mem-
bris robustiora sunt, et ista laevigata.
Nitidum, et undum se habet aequaliter
ad veritatem virtute valens, ut caeteras
virtutes, sic etiam fortitudinem sancte
usurpans exercensque. Quod si con-
tingat, ut istam quoque occultet, et Pi-
losam reddat, ob necessitatem temporis

patri non videretur quis sit, sed absens frater: cir-
cundatur brachia, et alia proxima membra ovile
pellicula. Fuit nam ille denso capillo. Subtile
autem intellectu, Brachia et terganea colla om-
nium sunt fortiora, lenia atque aperta ad verita-
tem habet strenuus vir, sicut alias virtutes, ista
fortitudinem sectatur. Cum autem hanc obumbra-
verit densando, pro necessitate temporis, et uti-
litate utitur, permanens in eodem statu et prae-
cedentia vota non excedens. Pro secundis autem
casibus immutatur, formam in alteram pro usu-

Ms. A. praesentem numerum antevertit quam
praecedentem.

ՄԴ. Առաջ յայտնի է և երեւելի .
զի յաղագս անգիտանալոյ, զի մի հաս-
ցէ 'ի վերայ, և մերձակայն թուեցի ոչ
որ էրն, այլ՝ այն որ 'ի բացեայ եղբայրն
է, (զի) թուեցի, արկանել զբազկօքն
և զմերկօվ պարանոցին զուլոցն զմոր-
մոս, վասն զի թաւ էր նա : Իսկ առ 'ի
միտս, բազուկք և առ պարանոցաւն
դոյն՝ որ քան զամենայն ինչ է հզորա-
ւոր և ինչ մարդկան են անդամք, և
չմարտութիւնն է և իմաստունն, որ-
պէս զայլ առաքինութիւնն՝ այսպէս
և զարուծին սրբապէս 'ի վար առեալ
կրթութեամբ, և զհետ երթեալ է :
Իսկ եթէ իցէ ուրեք՝ և զսա ծածկեալ

tori temonum retinaculum et medico collyrium
non tempeloxii plenum, (marg. In utroque exem-
plari ita legebatur; sorte non tantopere locupletum
erat legendum.) qui capiunt etiam naves aureas
habere, et medicamentorum horrea plena, ita cer-
ta censura est, et elegans pulchritudo, quasi non
quidem proprium praedium alterius, sed pro-
prium artificis digne et prospere utentes.

(CCIV.) Quare pelles super brachia et nudita-
tem colli posuit?

Dictum insinuat, qua possit latere, assistens

1 Anonym. Lat. legit nonnulli, atque eo sen-
su plura addit, quae desunt in Arm.

ցէ և թաւացուցէ յաղաքս հարկաւոր
 ժամանակաց, և մատակարարութեամբ
 վարեցի, կալով մնալով 'ի նմանութիւնն,
 և որ 'ի սկզբանէ առաջագրութիւնն
 իւր էր, ոչ տացէ տեղի, բայց
 յաղաքս ականայն պատահմանց այլա-
 փոխեցէ իբրեւ 'ի տեսարանի զկերպոն
 այլ օրինակ յաղաքս օգտի տեսողացն.
 քանզի զսոյն զայս և բժշկաց սովորու-
 թիւն է գործել. քանզի զհիւանդացն
 այլափոխեն զկերակուրս և զվայրս և
 զվարո, զոր ունէին նոքա յառաջ քան
 զհիւանդութիւնն: Եւ բժիշկ է ըստ
 աշխարհիս իրաց իմաստունն, զյաղաքս
 ժամանակացն իմաստութեամբ գործել
 զանգղամութեանն իրս, և ոչ գիշամբ
 տութեամբ, ողջամտութեամբ զճակա-
 ւանութիւնն, և արւութեամբ զերկ-
 չտութիւն, և իրաւամբ զանիրաւու-
 թիւն. և քանզի ասացէ երբէք զսուտն,
 ոչ ստել. և պատրեցէ, և ոչ իբրեւ
 պատրող. և թշնամանեցէ, իբրեւ ոչ
 թշնամանող:

Օրին է, Եւ զխորտիսն և զհաջի զոր
 արար 'ի քեռն յալովիս:

ՄԵ. Ս. Լ. ասն զի առ 'ի կատարեալ
 կեանսն՝ ոչ միայն կամել արժան է զար-
 ժանիսն փութոյ և առաքինութեան,
 այլև գործել: Եւ վայելաբար՝ տեւ
 զութեանն և կրօնաւորականին բարք,
 վասն զի ընութեան օրինաց է մայր, 'ի
 ձեռն կարկառէ. նշանակ սակաւապի-
 տութեան զհացն, և զարձակ և զթո-
 զացուցեալ և զմաքուր կենաց զխոր-
 տիկս:

tate videntur. Hoc enim etiam medici solent ob-
 servare, immutantes remedia laborantium, quam
 habuerunt ante languorem. Medicus autem circa
 vitam rerum pro statu temporum fit, sapienter
 gubernando insipientiae momenta, et viriliter ti-
 miditatem et jusse iniquitatem dicebat, etiam
 mendosa minus mentitur, et fallat alienus falla-
 ciae, et detrahebat non derogando.

(ccv.) Quid est: Dedit Isaac (marg. Esau.

dispensationem usurpans, perstat in sua
 similitudine, vix cedens primitivae suae
 propositioni, sed tantum ob involunta-
 ria accidentia transmutabit tamquam in
 spectaculo formam alio modo propter
 utilitatem spectatorum. Id enim et me-
 dicorum mos est facere, quippe qui in-
 firmorum demutant cibos, loca, et ratio-
 nem vivendi, quam habebant ante mor-
 bum. Medicus autem est circa res mon-
 di sapiens, pro tempore agens res quae
 in sapientia insipientes videntur, et casti-
 tate venereae, fortitudine formidabi-
 les, et justitia injustae putantur: ita ut
 aliquando mentiens non mentiatur, de-
 cipiet non fallens, et convicietur sine
 convicio.

Quid est, Dedit dapes, et panem, quos
 fecerat, in manum Jacob?

ccv. Quoniam pro vita perfecta non
 solum oportet velle condigna studio, et
 virtute, verum etiam agere. Decenter
 autem perseverantiae continentiaeque
 indoles, quippe quae naturae legis est
 mater, in manum porrigit, symbolum
 frugalitatis panem, et liberae solutaeque
 vitae fercula.

utrumque mendum) et panes quos fecit in ma-
 nibus Jacob?

Complenti vitam mavult perseverantiam non
 modo per ambitionem studii, sed etiam pro me-
 rito certatoris agere: est enim naturalium condi-
 tionum mater, quae porrigit in manibus (marg.
 panibus) auspicia, parsimonia quidem panis, pro
 pura autem et abundantiori refectione caeteras
 epulas.

Ինչո՞րք, հարցեալ հայրն, ո՞ր էս որդեան, պա-
րասխանի եր. էս էմ Եսաւ Եսաւի ինն չո,
արարի՛ որպէս խօսեցար ընդ իս :

Quare interroganti patri, quis es, fili?
respondit: Ego sum Esau primogenitus
tuus; feci, sicut locutus es tecum.

ՄԶ. Եւրձեալ խաբերայ գոլ Թը-
ւեցի, ոչն ընդ ումք համարեալ ընդ
չարի. քանզի զառաքինութեանն մա-
սակարարութիւն՝ խաբէութիւն և պա-
տանս կոչեն զրպարտողք: Եւ զի՛նչ մա-
սակարարութիւն լաւագոյն իցէ քան
զայն, որ զբարիսն և զառաքինութիւնն՝
այնոցիկ, որ յոռութեամբ և պարսա-
ւանք կեալ կամէին, յորժամ ոչ գի-
ցէ ՚ի վերայ: Իայց ասասցէ և լրտեսն,
եթէ ըմբռնեցի, եթէ ոչ եմ Թնա-
մի, այլ սիրելի. ասպա եթէ այս ոչ յար-
գեցի՝ և ոչ զտեղի կալցի բանս, այլ
զայս ասասցէ բանս, Թէ ինձէն առ ձեզ
գիմեցի, ըստգտեալ զիմն: Իսասցէ
և զօրավար՝ զպատերազմ առնելով՝ ԸՔ
խաղաղութեան իրս գործելով. և կամ
՚ի խաղաղութեանն ժամանակի ճակատ
տալով խորհեցեալ: () Գեցցի և Թա-
գաւոր զձե յատկին, Թէ ոչ կարէ այլ
օրինակաւ զօգուտն իշխանութեանն և
զճառայիցն առնուլ. և տէրն զճառայի-
քն, յաղագս ոչ ինչ անգէտ լինելոյ Ի-
սաւի՛ այցնց, որ ՚ի տանն գործիցին: Ի՛. Ե-
իսկ ասո՛ ՚ի միտս այլաբանելով ասա-
ցուք: () Ի իւրաքանչիւր ուրուք մեզ
մարդիկ ոմանս ունի, ըստ զանազան
անանիցն արկածս. իբր Թէ որպէս, Թէ
յիս՝ և եսաւ է կալինն անածելին և

ccvi. Rursum fallax esse putetur
nullo cum malo reputandus; quoniam vir-
tutis dispensationem, fallaciam illusio-
nemque vocant calumniatores. Et quae
dispensatio melior sit, quando quis bo-
na, et virtutes nolit adscribere iis, qui
turpiter vivere vellent? At dixerit et
speculator, quum prehensus fuerit, quod
non sum hostis, sed amicus. Quod si id
haud probetur, neque locum habeat di-
ctum, haec dicat verba: ego ex me ipso
veni ad vos, improbatis meis (sociis):
Dicat et dux militiae, qui bellum facit,
velle pacis negotium operari, vel in tem-
pore pacis aciem parare cogitans. In-
duat et rex habitum privati, si nequit
alio modo utilitatem imperii subditorum
que auspiciari; et dominus (formam)
servi, ne ignoret omnino res domi actas.
Haec familiaria sunt, et in ipsa litera
(continentur). Ad mentem vero allego-
riam usurpantes dicamus liceat. Unius-
cujusque nostri anima multiplices in se
quasi homines praesert, secundum varia
similium accidentia: ac si quis diceret,
quod in me et Esau est, quercus infle-
xibilis, et inclinari nescia; atque Pilo-
sus, alienae virtutis probabile exemp-
lum, et intemperatus in impetibus suis,
qui brutis indomitisque impetibus ince-
dit. In me et Jacob est, laevis ille,

(ccvi.) Quare interrogante patre, Quis es
tu fili? Dixit: Ego Esau primogenitus tuus, feci
sicut locutus es mihi?

Item fallax esse videtur a bonis emotus pravi-
tate negotiationum, namque pro virtute acquisi-
ta solent calumniatores fallaciam nuncupare.
Quid autem dispensabilis utilitati, quam optime
studiosa turpissimi quoque et scrupulosae vitae
homines, et optimi viri exquirunt. Dicit enim et
magister militiae, pacem velle praedia parando,
et pacis tempore arma renovando, ita demum e-

tiam rex amictu subornatur privati pro utilitate;
si aliter non poterit eradere, expedit enim ut
subjectis, ita et domesticorum conditionibus.
Haec pro partibus orationis. Altius autem dici-
tur uniuscujusque nostri anima plurimos habere
infra se tanquam homines, pro varietate acciden-
tium rerum: ut puta in me est et Esau ille li-
gneus, nequaquam flexibilis, pilosus item et ob-
scurus ad captandas virtutum fruges, et procerax,
in montibus passim procedens. In me etiam Ja-
cob lenis, nec temere audax. In me et vetera-

անխոնարհեցուցանելի, և թաւ, այլանդակառաքինութեան հաւանութեամբ օրինակ, և խառն յարձակմունս. որ անբան և անքննին յարձակմամբ վարի. յիս և յակովբէ՝ լերին, և որ ձէն է խոշոր. յիս և ծերունին՝ և մանուկն, և իշխան՝ և որ ձէն է իշխան, և սուրբ՝ և խեղտեալն. Այլ յորժամ որ առաքինին է՝ զընդդէմն առաքինութե, և զամենայն ինչ վեր՝ ի վերոյ մինչև ի լոկ շօշափումն միայն ընդհարեալ խաբեսցի, այլ (ձէ) ըստ ազգակցութեանն ամենայն եղելոյ և մահանացուի օրինակ: Իսկ յորժամ վատթարն, այն ինչ որ անդգամութեանն և անիրաւութեանն է՝ յանդիման ասէ. իսկ որ իմաստութեանն և արդարութեանն, տկարութեամբ երևութանայ: Արդ ասելով ցհայրն յակովբէ, ես եմ եսաւ, ճշմամարիտ ասէ ըստ բնութեանն բանի, ոգւոյն ըստ այնմ տեսակի շարժեցեալ:

Ի՞նչէր ասէ հայրն, զի այդ՝ զի վաղձաղէի քեզի՝ որդեակ:

ԾԷ. Անի և ճառդ ի դէպ պատառ խանի հարցմանն (կամ հատուցումն), և առ այլաբանութիւնն ճառիդ. զի հաշուեալ բաւական ժամանակն որսորդին՝ որ առ ի յորսն, կարճ ի կարճոյ գտանէ, և նուազ նմա համարեալ: Իսկ առ ի միտս, զարմացաւ իմաստունն, և թէ ոք ի վատթարաց այսպէս քաջութումն եղեալ յանկարծօրէն. որպէս՝ ոչ միայն գտանել կարացեալ երազութեամբ, (այլ) և սրութեամբ ըստ քաջաբանութեանն, այն՝ որ անբանագոյն և անմտառու գոլ կարծեսցի, և արդարեւ կաղնի:

nus, et juvenis, et privatus et magistratus, ne me et religiosus inquit, et profanus. Si enim studiosus fuero, differentia virtutis ostentatorie et procaciter ego tantummodo quantum oculis placeres, sufficit sapientiae et justitiae merita dissimulando. Dicendo itaque Jacob. Ego sum Esau,

scabrosus. In me et senex, et juvenis; princepsque, quique princeps non est; et mundus, et deformis. Verum quando quis virtutem habet, in contraria virtuti, et similia superficie tenus usque ad tactum solum impingens illudere videatur, minime vero secundum indolem cognatam, qua reperitur exemplum omnis creaturae ac mortalis. Quando vero malus sit, res insipientiae, et injustitiae palam profert; res autem sapientiae, et justitiae simulat infirmiter. Dicendo itaque patri Jacob, Ego sum Esau, verum dicit secundum naturae rationem, anima secundum eam formam se movente.

Quare dicit Pater: Quid hoc, quod cito invenisti fili?

CCVII. Habet litera tam congruam responsionem, quae reddi potest, quam allegoriam. Perpendens enim tempus sufficiens venatori in venatu, breve comperit, ac valde parvum cognoscit. Ad mentem vero miratus est sapiens, quod malorum quisquam sic repente progressum fecerit in laudabili studio, ita ut non solum invenire quaesitum potuerit velocitate, sed etiam acumine optimae rationis, is qui irrationalis magis, et imperitus censebatur, et vere quercus.

imploratione naturae non mentitur, dum anima secundum illius speciem mota est.

(CCVII.) Quare dixit pater: Quid est quod hoc tam cito invenisti fili mi?

Habet oratoria pars rationabilem redditionem, allegoria quoque tanto melius dementi enim suf-

Ինչէր պատահանի քայ, զոր եր քէր
'ի յեւս իմ:

Cur respondit: quod dedit Dominus in
manus meas?

ՄԸ. Ինչպիսին է և պատասխանին՝
(և) վայելուչ անձանք խորհրդոց: Եւ յառ
գապետաւ ասէ, ոչ իւրի վարիմ մահ
կանացուաւ, այլ ետ ինձ 'ի ձեռս զտե
տուածս՝ իմաստութեան և հանձարոյն
հայրն. յազադս որոյ ոչ միայն ուսայ,
այլ և եղէ կարող գտանել: Վնայի որ
նվ վարի վարդապետաւ, և՛ օգտի, և՛
օգուտ առնել է բաւական. օգտի ու
առնելովն, և օգուտ առնէ՝ գտանելովն
զաշակերտան և զծանօթան 'ի սկզբանէն,
իսկ յետ այսորիկ և զվարդապետի և զա
ռաջնորդի զպատիւ 'ի կարգի առեալ:

Ինչէր ասէ, Երբեք աս իս, և շղթեցեց
քեզ 'րդեալ, թէ քոն իս որդին իմ եսաւ,
իւ ոչ:

ՄԹ. Ինչպէս լինի յիրաւի առա
ջիկին, և զարմացաւ, (զի) թէ այս
ընկալաւ վատթարն յառաքելութիւն:
Իսկաւ առաջին վասն զի իբրեւ զի խօթ
և պղերդ և հեղդ էր, արակ, և արա
զուսեւծն եղև: Երկրորդ, զի ոչ միայն
զորս խորատեցան և ուսան, ընկալաւ
յուշի, այլ և ինքն կարգ բազմաց եղև,
որպէս և յաջողակ քաջութեանքն՝ առ
դիւրրեկաւ և բեղնաւոր և սերուն զա
փոխելով, փոխանակ այնր որ յառաջ

scientes moras venationi, compendiosorem inve-
nit et minus quam aestimavit, altior autem sen-
sus ita poscit. Miratur prudens, si tam cito pra-
vus eruditus sit repentino studio melioratus, ut
non tantum assumeret industriarum titulos, sed
etiam per semetipsum invenire potuisset celeriter,
tam subito et inertia ingeniorum, qui pridem li-
gneos esse putabatur.

(CCVIII.) Quare respondit, quod tradidit domi-
nus in pectus meo?

O sobriosa responsio et apta religioso animi
magistro. asserenti, nulli mortalium auxiliosum
esse. Tradidit enim mihi disciplinarum pignora
spectatissima sapientiae genitur, cujus gratia non

CCVIII. Nobile est et hoc respon-
sum, condecensque consilium Dei a-
mantissimum. Magistro, ait, nullo utor
mortali, sed dedit mihi in manus spe-
culationem sapientiae intelligentiaeque
pater: quamobrem non solum didici,
sed etiam potui invenire. Nam qui Deo
utitur magistro, et proficit, et prodesse
sufficiens est: proficit discendo, et pro-
dest inveniendo discipulos sub principio,
postmodum etiam magistri, et ducis ho-
norem in ordine accipiens.

Quare dicit: Appropinqua ad me, et con-
trectabo te, fili, si tu es filius meus
Esau, an non?

CCIX. Non suadetur statim virtute
Praestans, sed miratur, quod revera tam
subito augmentum sumpserit pravus in
virtutem. Primum, quia ignavus, et de-
ses qui erat, celer, et celeriter edoctus
fuerit. Secundo, quia non tantum quae
didicit ac instructus est, memoriae com-
mendavit, verum etiam quia ipse norma
fuit plurimis, sicut et alii eruditione ap-
prime capaces, mutatus in statum habi-
lem, foecundum feracemque, dum paulo
ante laborabat sterilitate. Tertio, quod

tantum doctus, sed etiam possibilis factus
ad inveniendum: Qui enim deo utitur praedi-
tore et proficit et prodesse alteris idoneus
est. Proficit vero instructus, prodest inveniando
nos-
tos, ac minime dissonantes. Postmodum autem
doctoris dignitatem assumit.

(CCIX.) Approxima mihi, et palpabo te fili,
si tu es filius meus Esau.

Et (marg. Ut) non incredulus primo casti-
studiosus miratur, (marg. mirator sit) tam val-
de pravus incrementa habuit virtutis olim surdus
et tardus, modo strenuus effectus. Secundo quod
non solum quae dicit meminit, sed ipse plurima
acquisivit, utpote de sterilitate foecundus. Tertio,

սակաւ մի էր ամլութիւնն : Եւ եր-
րորդ, զի ուսմունսս և ընձեռութիւնս և
վարդապետութիւնս անձային առաջնոր
դութեանն կարծէ զայնոսիկ որ փու-
թոյն արժանի է, և յիրաւի և վայել-
չաբար նուիրեալ և ընծայեցուցեալ ա-
ռաջնորդապետին այ : Յաղագս որոյ
պատճառի հիացեալ ասէ, մերձեցիր
յիս. քանզի փափագեմ ճանաչել ստու-
գադոյն, եթէ դու իցես նա, այլ իչ
այլոք : Եւ ասն որոյ շօշափել ասի զնա
ոչ ձեռօք առաւել՝ քան մտօք խորհրդ-
դոյ, ինքնին առնլով և բաղդատելով
զայժմու ասացեալս՝ նախնեացն, բա-
նիւք և դործովք. քանզի գտանէ 'ի նո-
սա բազում մարտս պատերազմի :

Ինչէր յետ շօշափան ասէ, չափե չափ յա-
նովայ, և չեռքդ չեռք եսասայ :

ՄԺ. Չայն այժմ առ 'ի մէջ ասել,
իչ որ բերանաւ և լեզուաւ հնչումն օ-
դոյս է, այլ զայժմու ասացեալն՝ որ ա-
նորիչ էր և անզանազան ըստ ինքեան
նշանակելումն. և նշանակեալն՝ բարե-
պաշտութեան ցոյց կամաց է. որ վայ-
ել է և յարմարի կրօնաւոր բարուց
քաջաբերութեանն և արժանաւորու-
թեանն : Յաղագս որոյ պատճառի կր-
կին 'ի վերստին առնլով վարի՝ երկիցս
ասելովն, ձայնդ՝ ձայն յակովբայ, և

quod titulos divinitus largitos refert, et deum
confitetur autorem qua (marg. quapropter) pro
miro pavoris metus, ait. Appropria mihi, cupio
enim nosse diligentius, si tu ille es et non al-
ter. Unde etiam palpando eum dicitur, aut po-
tius manu quam mentis intuitu examinando quae
modo dicta atque gesta sunt, et conferendo ea
cum antecedentibus verbis atque operibus, inve-
nit in eis non magnam dissonantiam.

(ccx.) Quare post palpatum dicitur : Vox qui-
dem vox Jacob, manus vero manus Esau?

Voce nunc accipit non oris ac linguae pulsant-
is aërem, sed pro casum dictam, (marg. pro
casu vindictam,) et habentem differentiam pro suo
iudicio (marg. indicio). Designatio enim pietatis

disciplinas, traditiones, et doctrinas di-
vini regiminis ratur esse eas, quae stu-
dium mereantur, atque jure et condigne
adscribit illas principi duci Deo. Qua-
re stupefactus dicit, accede ad me, quia
cupio scire certius, an tu sis ille, an ve-
ro alius quispiam. Ideo tangere dicitur
eum non manu potius, quam mente con-
sillii, per se accipiens conferensque nunc
dicta cum prioribus verbo, et opere ;
quoniam cernit inter ea multam oppu-
gnationem.

Quare post palpationem dicit : Vox qui-
dem, vox Jacob, manus autem, manus
Esau?

ccx. Vox interim inducitur, non
quae ore, et lingua sonitus aëris est, sed
jam dicta, quae incerta indifferensque
erat in propria significatione. Significa-
tio autem est ostensio piaae voluntatis,
quae convenit indolis religiosae fertilita-
tis dignitatisque. Quamobrem iterato su-
mens bis usurpat dictum, vox, inquit,
vox Jacob, manus autem manus Esau,
obumbrando, quod non vocem qualem-
cumque, sed istam laudat, ut promisit,

est (et) spontanea figura, congrua exercitoris
(marg. exercitoris) moribus continentia, qui-
bus benivolentia et sanctitas oriuntur, hujus gra-
tia recuperavit sermonem, dicens. Vox quidem
vox Jacob, manus vero manus Esau. Subnitendo,
quod non vocem quamlibet, sed eam laudat,
quae professa est auctoris esse emolumenta bono-
rum, quod erat alienum pravi, pravam vero con-
tinentiam studentis et exercitati pro libidine do-
loris eligentis hanc vitam utiliore et preciosam
credenti. (sequentia desunt in Arm.) Manus
autem possunt esse indocti ad effecturam, mul-
ta enim inofficiose tentant agere, non ex integri-
tate cordis, aliquoties enim et religata sibi pravi
resistunt, et senectuti deferunt, et amicitiae ju-

ձեռքդ՝ ձեռք ետաւայ, առաւելելով՝ զի
 ինչ ձայն որպէս զիսկող և իցէ, այլ զայս
 գովէ՝ ըստ որում խոստացան, զգիւտս
 բարեացն գով ըստ նոյ, որ օտար էր և
 որիշ յանխրատ և յաներածիշտ բա-
 րուց, և ընտանի և մտերիմ կրօնաւա-
 ըրի. որ զերկս վաստակոց պատուակա-
 նադոյն քան զհեշտ ցանկութիւն, այլ
 ինչ միայն օգտակարադոյն կարծեցեալ:

Օ՛րհնէ, Ո՛ր ծանեաւ ինչ, ինչ է ինչ քեզ
 նորա խաւ որպէս զիստայ:

inventionem bonorum esse secundum
 Deum, quae diversa erat a more indis-
 ciplinato, familiaris autem religioso, qui
 studium laboris pretiosiore voluptate
 existimat, non vero solum utiliore.

Quid est, Non agnovit eum, quia pilo-
 sae erant manus ejus sicut (manus)
 Esau.

ԾԺԱ. Օ՛րհնեալն սակաւ մի յա-
 ռաջագոյն՝ ևն առաւել զայն կնքեալ
 հաստատէ, զեկուցանելով և ազգելով,
 զի զայսօրիկ արժանաւորս բազում ան-
 դամ բարեգործեն և օգուտ առնեն՝
 աստիւն, և վատթարն, այլ ինչ որ ի նոյն
 խորհրդոց: Օ՛ր մին որոշեալ դատի՝
 զի բարիմբ է. իսկ չարն պարկեշտա-
 ցուցանէ, և լաւ երեւցուցանէ իմն
 յայնցանէ որ յազախութիւն առաւել-
 կարասցուծեան ինչ է. իսկ ինչ ինչ
 եթէ զործէ ինչ արժանաւոր, բայց և
 եթէ կաշմել ինչ հնարս, և կամ հնա-
 րել ինչ պաշարանս, որպէս ողբերգակն
 ասէ. յազախ որոյ իրաց և առաւել
 վարի, յաւելեալ յայն որ իբր թէ
 նման ևն գործքն, այլ ինչ նոյնք երկո-
 ցունց. վասն ընդունելոյ յերկաքան-
 չիւրութեան զբարս կամացն:

ccxi. Paulo ante dictum magis ac
 magis consignans affirmat, monens, quod
 hujusmodi opera laude digna saepe exer-
 cent, prosuntque tam probus, quam im-
 probus, sed non eodem bonum esse, alter
 enim certe judicat honestat, et bonum
 vero, malus scilicet, quod avaritiae
 apparere facit aliquid, quod nemo umquam
 est proprium. Siquidem nemo umquam
 poterit invenire insipientem, ut dignum
 quidquam faciat, nisi molliatur aliqua nova,
 stragema, vel excogitet aliqua nova,
 sicut tragoedus asserit. Quapropter
 aenigmat utitur, addens, quod fere si-
 milia sunt, non tamen eadem utriusque
 opera, ob insitas in utroque indoles vo-
 luntatis.

ra conservant. Sed haec pro sua avaritia gerunt, et
 ut captata opportunitate quosdam amplius decipi-
 piant. Ita falluntur minus sobrii modico testi-
 monio seducti, et frivola mirantes. Cautus autem
 et gerendorum causas, et consilia rerum requi-
 rit, vituperabilia reprehendendo, doctus et res-
 ponsis divinae scripturae quae permittit justitia-
 rum titulos juste sectari quam injuste.
 (ccxi.) Quid est: Non cognovit eum, erant
 enim manus ejus quasi manus Esau fratris ejus?

Quod paulo ante dictum est, eo amplius
 signat instruendo posse aliquoties similiter
 facere bonum et pravam, sed non ex uno
 sterio, ille enim perfecte bonum, iste desponsa-
 do sibi fraudis momenta, nibilenim probatur in-
 sipientia agere, sed votum nisi machinam frau-
 dentiam quae nascitur a Mercurio, ut tragicus
 ait. Ideo adjecit quod similes sunt operibus, non
 tamen eadem qualitate amborum, litigant enim
 utrorumque consilia.

Ինչէր որհեաց զնա, և ասէ, Դ՛հ էս որդիս
ի՛մ էսաւ :

*Cur benedixit eum, et dixit : Tu es
filius meus Esau ?*

ԾԺԲ. Չայն միանգամայն ձեռնադրեալ
պատգամն բարբառել օրինադրէ, զա-
ռաջինն մի ըստ միոջէ յօրհնութեանցն
երեւոյցանել զօրհնելն . և այս յայտ
նագոյն և հաստատագոյն յանդիման
կացուցանէ, զի ձեռն էր՝ որ օրհնէր ՚ի
ձեռն մարգարէին, որ ասէ : Վնազի
մին և ոչ ասաց անգամ զբերան բա-
ցեալ . իսկ նա նախագիտական զօրու-
թեամբն յառաջագոյն հատոյց զօրհ-
նութիւնն մինչ ՚ի վախճան յօգաւոր
ձայնիւ . վասն որոյ և զվախճանն կըն-
քեալ հաստատէ ձեռնային բարբառով
պատգամի, ըստ այնմ որով զեկոյցն
թէ օրհնեաց զնա :

Ինչէր ուտելով, և ըմպելով, և հոգորելով ՚ի
հանդերձսն՝ ասի օրհնեալ :

*Quare comedens, et bibens, atque odora-
tus vestimenta, dicitur benedixisse ?*

ԾԺԳ. Նաւոր ոչ իմիջ կարօտեալ է
բանի . իսկ առ ՚ի միտս՝ ունի իմն տե-
սութիւն աղցաւոր : Վասն զի հան-
դերձքն նշանակաւ երեւելի բարեգար-
դութիւն . և որ առ բազումն է քա-
ջաձե և բարգաւաճ և փորձեալ կար-
ծիք . և է այս մասն գովելի . որով և
որք ոչն են կատարեալք ըստ առաքի-
նութեան, վարին : Վասն զի ՚ի ներքս
արժանապէս՝ աստին . և տուփելով
յայս, և մասն արարեալ յայնոսիկ՝ որ
ըստ խորհրդոյն է կերակուր :

CCXIII. Litera nulla indiget explica-
tione. Ad mentem vero habet theo-
riam necessariam. Vestimentum enim
symbolice visibilis est probitas, qua apud
multos habetur quisquam in bona pro-
bataque aestimatione. Est autem ista
pars laudabilis, qua utuntur illi quoque,
qui vix sunt perfecti secundum virtutem:
multo magis itaque inducitur hoc loco
virtute praeditus, tum id desiderante
(patre,) tum participante cibum my-
sterii¹.

(CCXII.) Quare ait : Benedixit eum, et di-
xit : Si tu es filius meus Esau ?

Tam resonat vox legis dei per eloquium san-
ctum, et ante particulares benedictiones quid sit
benedictio, maxime cum ipsa re probatur deum
fuisse secrete benedicientem ante verba dicentis .
Illo enim necdum ori liniamenta distinguente
praescia virtute culminis destinantur benedictio-
nes, usque iu finem paratissime pronuntiatæ .
Unde etiam terminum designat responso divino
lex, prius declarando quoniam benedixit eum .

(CCXIII.) Quare cum manducasset, odora-
tus vestimenta dicitur benedixisse eum ?

Dicta hujusmodi nullam poscunt dubitatio-
nem . Pro mentis autem intuitu habet relationem
necessariam . Vestis auspicatur censuram
spectabilem, quæ est apud paucos probabilis . E-
xistimatio est etiam altera pars minus vitupera-
bilis, quam sectantur etiam minus perfecti, ita
demum merito strenuus utator (marg. ut autor)
hujus stolæ prosequitur ad fructum meliorem .

¹ Inintelligibilis fere erat tota periodus hoc tenore a nobis exposita. Vide et Lat. anonym. lectionem non adeo intelligibilem.

Ինչէն պատէս սխանի յորհմանքս . Իհա
հոս որդւոյ ինչ իբրեւ զհոս ագարակի և այ
լն որհնեաց որի :

Cur sic incipit benedictiones: Ecce odor
filii mei tamquam odor agri pleni, quem
benedixit Dominus?

ՄԺԴ. Ի է վայրն՝ յորում ամե-
նայն սերմանք և ծառք և ծաղիկք և
պտուղք . և օրհնութեանց արժանի
է, որ ոչ ի միում ժամանակի միայն
քաջահոտ, քաջահասկ, քաջապտուղ
է, այլ յար (և) հանապազորդաւ վա-
րեցեալ քաջաբերութեամբ: Եւ որդւոյ
իմաստութեամբ լի է վայրն, և ցօղուն
առաքինութեամբ . և պտուղք մի ըստ
միջէ գործքն, և որ ըստ նոցա բանքն
են . յորոց իւրաքանչիւրդ՝ օրինակ
իմն՝ հոտ առանձինն ունի, է որ ըստ
խոհականութեան իմաստութեանն, է
որ ըստ առողջամտութեանն, է որ ըստ
արդարութեանն: Վանդի որպէս ա-
նուշահոտացեալ լինին էեանք վարուց
մերոց իւրաքանչիւր ումքէ առաքի-
նութեանցն, հազազա և գործիս ի
բաց արձակելով ասացուածովքն ի մեր-
ձաւորան, որք լաւագոնիւք քան կնդէր-
կոք, եւամ ի խնկոց, և յայլ ամենայն
նիւթոց (խնկոց) անմարմին հոտովք
բախեալ յոյժ ուրախ լինին: Եւ որ
ի վերայ ամենայնի ասացեալն է, կնիւթ
հաստաւորութեան է այն՝ որ ի վերայն
է. քանզի բարեբանն, և բարեբաւ
նիլ յայնմանէ՝ որ զհաստաւորութեանն
ունի բողոքեցունց, և ի ճմարիտն նսնէ,
ի զհոգեկան ազարակն առաքինու-
թեանց գործեցեալ է: Վանդի քաջ
դիմեւ պարտ է, զի ուր ոչ է մերձ անձ,
անկատար է այն ամենայն իրօք և դիւ-
րաւ ըմբռնելի:

ccxiv. Plenus est locus, in quo sunt
cuncta semina, arboresque, et flores, et
fructus. Benedictionem autem mere-
tur, non qui in uno tempore est boni
odoris, bonae spicae, et boni fructus,
sed perpetua gaudet fertilitate. Animae
vero campus est plenus sapientia, rora-
taque (vel roratusque) virtute: fructus
autem singula opera, et conformia eis
verba; quorum unumquodque, ut ita di-
cam, privatum odorem praesert, se-
cundum prudentiam, secundum sobrie-
tatem, et secundum justitiam. Nam
quasi fragratione donatur vita nostra sin-
gulis ex virtutibus, spiramina (suavia)
spargens per dicta ad proximos; qui me-
lioribus, quam ex thuribus, cunctisque
materiis, (thuris instar) fragrantibus,
incorporeis nimirum odoribus tacti lae-
tantur magnopere. Quod autem super
tantum dictum est, sigillum affirmationis
omnia comperitur ejus, qui supremus est. Quo-
niam benedicere, et benedici ab eo, qui
firmamentum habet universorum, vero-
que Domino, plenum reddit spiritualem
agrum virtutum. Oportet enim ut quis-
que sibi persuadeat, quod ubi non adest
Deus, imperfectum est illud omnino,
et facile diripitur.

(ccxiv.) Quare sic incipit benedicere: Ecce
odor filii mei sicut odor agri pleni, quem bene-
dixit deus?

Plenus itaque ager serendorum arborumque
florentium frugiferis auspiciis, benedictionis quo-
que dignus, quod non tempore egestuosus (marg-
uegetis) a fecunditate sit, sed perenni fertilitate
refertus. Est enim anima plena sapientiae et ager
pastinatissimus disciplinarum capax, fruges au-

tem facit laudabiles ipsis operibus veritatis, quae
ram singulae pro pio (marg. proprio) pollentes
odore benedicuntur, pro vigilantia pudicitia. De
singulis enim vitales oriuntur vapores suavitatis
in dicendis gerendisque: suos etiam approximan-
tes delectant, quod melius est totius libaminis et
hostiarum, et odoramentorum jucundius: pulsan-
tes enim mentes incorporaliter, exhortantur am-
pliare charitatem. Est enim pro integro titulo

Ինչէ՞ր ասէ, Տայէ թեւ Կէր աս 'ի ցողոյ երէնէյ, և 'ի պարարտութենէ երկրի :

ԾԺԵ. Լ'մենաբարիորդ կարգ օրհնութեանց ընդունի. զոր ունէր՝ ըստ դմին իսկ մարգարէիդ՝ աշխարհիս լինելու թիւն. քանզի դաս ետ նախ առաջին երկնի, և երկրորդ՝ երկրի. կամեցեալ ուսուցանել, թէ վայել է առաքինւոյն՝ նախ երկնայինց և անշայինց, և երկրորդ՝ երկրայինցս և ապականացուացս 'ի կոյս լինել և ստանալ. քանզի այնք՝ գլուխք են և վերնականագոյնք. իսկ սորա հիմն, և վերջինք : Ի մարդ նմանեալ միտք՝ երկնի. քանզի բանական են երկաքանչիւր մասունքն, մին աշխարհի, և միւսն ոգւոյ. իսկ զգայութիւն՝ երկրի. քանզի երկրքին՝ անբանք : Ի՞րդ վայելապէս ըզձայ և յաղօթս կայ առաջատելումն՝ լաւանալ և ըստ բանականին և ըստ անբանին, պարարտ զգայութիւնն, և ցողաւոր ըզմիտմն ստացելում : Եւ նշանակաբար ցօղն բանն է անշային, մեծապէս և վայելաբար և հանդարտաբար և յաճախակի օգուտ առնելով առաջնորդի և իշխանի մտացն : Իսկ պարարտութիւնն՝ աննախանձ է առատաձեռնութիւնք (կամ առատատուութեամբք) պարապետութեան ըստ իւրաքանչիւր զգայ.

plenissime dictum, quod siquid benedicitur, acceptabile est auctori domino universorum, ipsa veritate plenum agrum bonarum virtutum in corde operantis. Res autem minus perfectae sunt et fluxidolae, quae elongantur a scientia dei.

(CCXV.) *Ut quid ait: Dabit tibi deus de rore caeli, et de pinguedine terrae?*

Summae benedictionum ordo processit. Hunc enim habuit statum etiam creatura (creator) mundi, eodem ipso profectu describente datas praerogativas coelo secunda momenta terrenis instruendo. Quod vigilantissimo coelestia pertinent, post modum terrena et corruptibilia dignis. Illa quidem pro capite haberi ut superna, haec basis et ultima etiam

1 Sive regiminis.

2 Sic colligitur ex lectione Cod. C. (ubideest verbum illud կայ.) non aliter fert et Lat. ano-

Quare dicit: Det tibi Dominus Deus de rore caeli, et de pinguedine terrae?

CCXV. Optimum recipit benedictionis ordinem, quem habuerat secundum hunc ipsum prophetam mundi creatio. Quia ordinem dedit, primum caelo, secundum terrae, docere volens, quod virtute praeditum decet primo caelestia divinaeque, secundo autem loco terrena atque corruptibilia acquirere, iisque morem gerere: nam illa capita sunt, ac superiora, haec vero fundamenta, et ima. Siquidem in homine mens similis est caelo; quoniam rationales sunt partes utriusque, una mundi, altera animae. Sensus autem similis est terrae, quia ambo irrationales. Rite itaque orat ut proficiens melior fiat, tum quoad rationalem, tum quoad irrationalem, pinguem sensum, roratumque intellectum possidendo. Symbolice vero ros verbum est divinum, magnopere, et condigne, tranquille, et frequenter utilitatem ferens principi menti. Pinguedo autem libera est largitio officii choragi¹ secundum singulas sensus redactos sub habena religionis, et sobrietatis. Optime maiores quoque antiqui dixere, quod opulentia², nobilitas, dilectio, honor, et similia ex-

in hominem compensatur mens pro coelo, rationalis enim in utroque: sensus autem pro terra, quia minus rationales. Et secundum alterum pinguescere sensum et rorificari mentem. Nuntiatur autem pro rore sermo divinus cum mansuetudine. (sequentia sunt additamenta interp: Et asserunt ipsum coelum animal esse: inde credo Apollinaristas incarnationis animam negasse, indignam salvatoris existuisse.) Merito ergo optavit magnificatori melioratum rationabilem, lenitate frequentius profuturus principantibus. Pinguedo vero copiosae sumministrationis sensualitatis secundum continentiam gubernantem. Dixere etiam antiqui, divitias, parenteles, amicitias et digni-

nym. verum juxta Mas. A. D. elicitur talis sensus. Optime, existit supremus, dixere antiqui: quoniam opulentia etc.

ուրեման, 'ի կրօնաւորութենէ և յառողջամտութենէ երասանակալեալք (կամ երասանակեալք) : Իմնաբարւոք, կայ վերին, ասացեալ է հնոցն. զի մեծութիւնք և ազատատոհմութիւնք, և սէրք, և փառք, և որ ինչ միանգամ այսպիսի ինչ արտաքոյ է, սպաս տանի մարմնոյ. իսկ առողջութիւն և զօրութիւն և քաջազայութիւն՝ ոգւոյ. և ոգի՝ մտաց. քանզի զգայութիւնքն՝ սորա սպասաւոր են, և միտք՝ նոյ. յորմէ յայտ է, զի նոյ ամենայն ինչ ծառայէ, 'ի լաւէն որ 'ի մեզ է՝ սկսեալ կարգէ, որում հասաւ միտքն :

Ինչի՞նք ասէ, ծառայեցին ինչ ապի :

ՄԺԶ. Են օրէնքն անհանգիտութեան պատմիչ, մինչ զի բոլոր ազանց ծառայութիւն յառաջագոյն քարոզել, որ և շայնստիկ որ հասին ազատութեան՝ սովորեաց հանել 'ի բաց. այլ գիտէ՝ զի ոչ ամենեցուն օգուտ է արձակել և ազատել լինել. քանզի վարին նովաւ բացեալք, առ 'ի վաճառութիւն՝ խայտառելով զիրան և զօգտակարն. Եւ ազադեալ որոյ պատճառի օգուտ առնել կամեցեալ բազմութեան, տէր 'ի վերայ կառոյց նոցա իբր երասանակալ զմիտան, որպէս զի վկայակիցն սանձեցէ՝ Դառաջ այդ է. իսկ յայլաբանութիւնն զայն ասելի է. ազինք բազումք

tates et alia huiusmodi extra corpus esse. San-
nitatem vero, fortitudinem et sensibilitatem in
anima esse. Animam ergo mens protegit, et ten-
aus mente stipatur. Unde certum est deo omnia
servire, cum praecipuo ordine inchoamus, quem
ipsa mens sortita est.

(ccxvi.) Quare dixit: Servient tibi gentes?
Non sunt iniqua legis instituta ut omnino gen-
tibus servitutem pronuntient, cum etiam (marg.
eo) minimos in libertatem vocare consuevit. No-
vit tamen non omnibus utilem esse securitatem,

1 Vel, eijcere (a libertate).

2 Usu venit etiam apud S. Gr. Naz. corpus

terna servant corpori; sanitas vero, et
virtus, bonusque sensus, animae; huius
autem menti. Quoniam sensus, huius
sunt servi, mens autem Dei: unde patet,
quod omnia Deo servant, initio ducto
ab optimo in nobis ordine, quem mens
sortita est.

Cur dicit: Serviant tibi gentes?

ccxvi. Non est Lex inaequalitatis
enarratrix, ita ut universis gentibus ser-
vitutem praenanciet; quum libertate quo-
vitutem praedictos consueverit distinguere.
Sed novit non omnibus prodesse solutos
que praeditos consueverit distinguere.
Sed novit non omnibus prodesse solutos
liberosque esse; eo enim multi abutun-
tur, ad rebellionem ultro declinantes,
conculcando, et pessumdando justum,
et utile. Quamobrem prodesse volens
multitudini, dominum super eos consti-
tuit tamquam habenas tenentem, intel-
lectum ut fraenaret secum colligatum. Ad
(corpus.) Litera haec praefert. Ad
autem allegoriam illud est dicendum.
Multae gentes sunt in anima secundum
utramque partem irrationalem, iram, in-

nec acuerentur (marg. alterentur) jura per re-
quem divaricantibus gentibus adversus ea quae
expedit. Cujus rei gratia prodesse vitiis studens,
dominum eis instituit, utpote agnatorem, ut men-
tis ingenio procaz infrenaretur caterva. Per alle-
goriam tamen illud oporteret prosequi, gentes
plurimas esse in animae partibus singulis minus
rationabilis iracundiae, concupiscentiae, quibus
expedit administrari a verbo (marg. acerbo),
ipse enim naturaliter eorum princeps et domina-
tor est.

vocari colligatum, vel connexum animae. Կապ.
կէց, σύνδεσμος.

են յողոշ ըստ երկաքանչիւր ուրուք
անասուն մասանց, զսրտմտութիւնն ա-
սեմ, և զցանկութիւնն: որոց ոչ ինչ
այսպէս ինչ օգտակար է, քան իշխել ի
բանէ՝ ի բուն իշխանէն իւրեանց և ի
տեառնէ:

Օրինէ, Երբեք արդեօք չեղ իշխան:

ԾԺԷ. Ուժգնացուցանէ և յերկարէ
արուեստականագոյն բան: Կախ առա-
ջին զի զգեղջուկս հնազանդեաց ընդ-
նովաւ. իսկ այժմ և զազատս: Եւ իշ-
խանք են, որք յառաջակաց են, և վե-
րակացուք են բանից այլակարծեացն:
որոց հոգն է պարկեշտացուցանել և
հոյակապ առնել զայն ինչ՝ որ շուրջ
զմարմնոջն է, և արտաքոյ բարիք. և
ծաղր և այսն կատականաց առնեն
զիրատ և զիմաստութիւն, և զարգե-
լաւորութիւն և զժուժկալութիւն, և
զայլ ամենայն՝ որ միանգամայն զհոգին
անախտ և անհիւանդ պահէ:

Օրինէ, Երբեք եղբոր համ:

ԾԺԸ. Եւս առաւել ուժգնացուցա-
նէ՝ մերձենալով և ի վեր ելանելով առ-
սակաւ սակաւ: Ետտուկս ասաց յա-
ռաջագոյն, ապա իշխանս, ապա մեր-
ձաւորագոյն ազգս: Իսկ արդ արդեօք
որ մարդասիրութեան և ընտանու-
թեան վարդապետն է՝ զմեծ զանիրաւ-
ութեանցն ի սուրբ գիրս կարէ՞ հռչա-
կեցուցանել. քանզի զինչ իցէ մեծ ա-
նիրաւութիւն քան զեղբայր յեղբորէ
տիրիւ. զի զայս ոչ կարծել և ժշ ասել

(CCXVII.) Quare dixit: Adorabunt te princi-
pes?

Dilatavit ornatissime sermonem, prius privatos
subjiciendo, postmodum principes: Sunt enim
principes sectarum quarundum praesidentes, qui-
bus sollicitudo est haec curare, quae corpori ex-
pediunt, et pro ludibrio accipiunt industriam,
sapientiam, pudicitiam, continentiam, patientiam
et horum similia.

quam, et concupiscentiam; quibus nihil
magis prodest, quam sub dominio esse
rationis, propriae eorum principis ac do-
minae.

Quid est, Adorent te principes?

CCXVII. Corroborat atque prolongat
verbum subtili arte confectum. Primum
rusticos subjecit ei, nunc autem et li-
beros. Principes ergo sunt praesides
sermonum alienae sententiae; quorum
cura est honestare, comptaue reddere
quae circa corpus, et extra sunt bona,
atque irridere, et subsannare discipli-
nam, sapientiam, et sobrietatem religio-
sam, una cum cacteris rebus, quae ani-
mam sauam, et salvam conservant.

Quid est, Esto dominus fratris tui?

CCXVIII. Eo magis intendit (sermo-
nem), accedens, et ascendens paulatim
(in scopum). Privatos dixit prius, post-
ea principes, demum proximas gentes.
An ergo qui humanitatis, et familiarita-
tis est magister (Moyses), maximum
injustitiarum in sacris literis poterit ex-
cogitare ac divulgare, eo quod quae sit
major injustitia, quam fratrem a fratre
subjugari? hoc tamen nec opinari, ne-
que dicere fas est. Illud igitur, quod

(CCXVIII.) Quid est: Esto dominus fratris
tui?

Copotissimum confirmat, et paulatim progre-
diendo augmentis declarat illic privatos, hic prin-
cipes, nunc proximum generis fratrem obligan-
do; putasne magistrum humanitatis et mansue-
tudinis, tam iniquissimum titulum divinis inser-
uisse scripturis? Quid enim huius injuriae, vide
quid loquitur sapiens huiusmodi pejus quam fra-

արժան է : Եւ այս զոր փոքր մի սակաւ
յառաջագոյնն ասացի, օգտակարագոյն
համարի անդամին ոչ ազատ կալ, այլ՝
ունել իբրեւ տէր զմաստութիւնն . որ
զնա զօրէն բարի բժշկի (բուժեալ)՝
զքերն հալածեցէ, և զախտս և զհիւ-
անդութիւնս և զանկարգութիւնս 'ի
Թշուառական և 'ի չարագիւակ կենաց
նորա բժշկելով : Եւ որք սովորեալ են
այլաբանել, ասացեն եղբարք զուրգ-
մասունս ոգւոյն, զբանական և զանա-
սունն . և 'ի վերայ կարգել և կացու-
ցանել և տիրել օրինօք արդարագունի
բնութեանն, զբանականն՝ անասնոյն :
Եւ մինչ դեռ սա իշխէ, 'ի լաւ վարուց
կողմն է նա . ապա եթէ անարժան հա-
մարեացի՝ և 'ի բաց մեղքեացէ, որպէս 'ի
գինեհարութեան, զանիշխանութեանն
կրեացէ չարիս : Վնայի զինչ ակն ու-
նել է, եթէ ոչ նաւի առաջնորդեացէ
նաւաստի, և լծեցելոց ձիոց՝ երասանա-
կալալ կառավարն, և ոչ զօրու՝ զօրա-
վար, և ոչ տան կամ քաղաքի՝ տնտե-
րակ արդ ոչ այսօրիկ հրաժարելիք են,
և լղձիւք խնդրելիք՝ զի մի պատահեա-
ցէ . որոց ամենեցուն չարագոյն և դժբն-
դակագոյն է ըստ ոգւոյն անիշխանութի :

Ս. Եւնէ է . Որ նշովն զնշովն է, և որ
օրհնէ՝ օրհնեալ :

ԹժԹ . ( ) րէնս և կարծիս պատմէ
բնականագոյն . զի որ նշովն զաստին և
ter fratri subjectus sit . Hoc quidem nec suspi-
cari, nec dicere fas est . Ut enim paulo ante di-
xeram, utilissimum enim non arbitratur insi-
pienti libertatem destinare, quem iudicat (marg-
judicant vere) dominum studiosum et prudentem
virum, qui eum tamquam medicus bonus, ut
his arceat infirmitates curando reficiat . Caeteras
etiam animae anxietates sanare quamvis solent as-
severare nonnulli, germanas esse partes animae
rationabilitatis, et minus rationabilis, impetrare
autem oportere et dominare rationabilitatem; per
justissimam legis naturam deteriora subicere :
melior enim statum obtinebit, quandiu princi-

paulo antèrius dixi, magis expedire in-
sensato censet, non liberum esse, sed
habere pro domina sapientiam, ut eum
boni medici more curet, febrem depel-
lat, et morbum, infirmitatem, absurdi-
tatemque morum a misera, et malo spi-
ritu agitata ejus vita expurgat, sanet-
que . Qui vero solent allegorice proce-
dere, dixerint fratres esse partes animae,
rationalem, et irrationalem, et praesta-
re rationalem irrationali, ut domine-
tur ejus secundum legem justioris natu-
rae . Quantum enim is imperat, in bo-
nae vitae parte est ille : *sin* autem indi-
gne ferens renuat, sicut *in* ebrietate, a-
narchiae patiatur mala . *Quid* enim ex-
pectandum erit, si non *reget* navem na-
varchus, et junctos equos *auriga*, vel dux
exercitum, vel domum *oeconomus*, vel
urbem urbanus homo? Atqui nonne haec
evitanda sunt, optandumque votis, ne
accedant; quorum omnium *peissima* est
animae anarchya?

Quid est, Qui maledicit te, maledictus est;
et qui benedicit, benedictus (est)?

ccxix . *Legem sententiamque refert*
valde naturalem; qui enim maledicit pro-

patur ille . Porro si indignatur, ut populi rebel-
lantis callositas absente magisterio sentiat poenas
seviore . Excipiet etiam gubernator clades non
apte regendo carinam, et auriga male agitando,
et dux exercitum incaute struendo, et dispensator
et civilis seu magistratus male administrando,
quorum omnium peior est anima sine rectore .

(ccxix.) *Quid est: Qui te maledixerit, ma-*
ledictus erit: et qui te benedixerit, benedictioni-
bus repleatur?

Naturale arbitrium promit, maledicendo enim
prudentem semet antecessu sauciat, et laudando,
seipsum conlaudat . Revera enim laus est benivo-

Ինչէր ասէ, Տայե թեղ Գէր ԹԺ 'ի ցողոյ երկ-
նից, և 'ի պարարտութենէ երկրի :

*Quare dicit: Det tibi Dominus Deus de
rore caeli, et de pinguedine terrae ?*

ԾԺԵ. Ի մենաբարիորդ կարգ օրհնու-
թեանց ընդունի. զոր ունէր՝ ըստ դմին
խիստ մարգարէիդ՝ աշխարհիս լինելու
թիւն. քանզի դաս ետ նախ առաջին
երկնի, և երկրորդ՝ երկրի. կամեցեալ
ուսուցանել, թէ վայել է առաքինւոյն՝
նախ երկնայինց և ԹԺայինց, և երկ-
րորդ՝ երկրայինցս և ապականացուացս
'ի կոյս լինել և ստանալ. քանզի այնք՝
դուրիւք են և վերնականագոյնք. իսկ
սոքա հիմն, և վերջինք : 'Ի մարդ նմա
նեալ միտք՝ երկնի. քանզի բանական
են երկաքանչիւր մասունքն, մին աշ-
խարհի, և միւսն ոգւոյ. իսկ զգայու-
թիւն՝ երկրի. քանզի երկրորդն՝ ան-
բանք : Ի՞նչ վայելապէս ըզջայ և յա-
ղօթս կայ առաջատեղումն՝ լաւանալ և
ըստ բանականին և ըստ անբանին, պա-
րարտ զգայութիւնն, և ցողաւոր ըզ-
միտան ստացելում : Եւ նշանակաբար
ցողն բանն է ԹԺային, մեծապէս և վայ-
ելաբար և հանդարտաբար և յաճա-
խակի օգուտ առնելով առաջնորդի և
իշխանի մտացն : Իսկ պարարտութիւնն՝
աննախանձ է առատաձեռնութիւնք
(կամ առատատուութեամբք) պարա-
պետութեան ըստ իւրաքանչիւր զգայ-

CCXV. Optimum recipit benedictio-
nis ordinem, quem habuerat secundum
hunc ipsum prophetam mundi creatio.
Quia ordinem dedit, primum caelo, se-
cundum terrae, docere volens, quod vir-
tute praeditum decet primo caelestia
divinaque, secundo autem loco terrena
atque corruptibilia acquirere, iisque mo-
rem gerere : nam illa capita sunt, ac
superiora, haec vero fundamenta, et ima.
Siquidem in homine mens similis est cae-
lo; quoniam rationales sunt partes utrius-
que, una mundi, altera animae. Sensus
autem similis est terrae, quia ambo ir-
rationales. Rite itaque orat ut profi-
ciens melior fiat, tum quoad rationalem,
tum quoad irrationalem, pinguem sen-
sum, roratumque intellectum possiden-
do. Symbolice vero ros verbum est di-
vinum, magnopere, et condigne, tran-
quille, et frequenter utilitatem ferens
principi menti. Pinguedo autem libera
est largitio officii choragi¹ secundum
singulas sensus redactos sub habena re-
ligionis, et sobrietatis. Optime maiores
quoque antiqui dixere, quod opulencia²,
nobilitas, dilectio, honor, et similia ex-

plenissime dictum, quod siquid benedicatur, ac-
ceptabile est auctori domino universorum, ipsa
veritate plenum agrum bonarum virtutum in cor-
de operantis. Res autem minus perfectae sunt et
fluxidolae, quae elongantur a scientia dei.

(CCXV.) *Ut quid ait: Dabit tibi deus de rore
caeli, et de pinguedine terrae ?*

Summae benedictionum ordo processit. Hunc
enim habuit statum etiam creatura (creator) mundi,
eodem ipso profectu describente datas praerogativas
caelo secunda momenta terrenis instruendo. Quod
vigilantissimo coelestia pertinent, post modum ter-
rena et corruptibilia dignis. Illa quidem pro ca-
pite haberi ut superna, haec basis et ultima etiam

in hominem compensatur mens pro coelo, ratio-
nabilis enim in utroque: sensus autem pro terra,
quia minus rationales. Et secundum alterum pin-
guescere sensum et rorificari mentem. Nuntiatur
autem pro rore sermo divinus cum mansuetudine.
(sequentia sunt additamenta interp: Et
asserunt ipsum coelum animal esse: inde credo
Apollinaristas incarnationis animam negasse, indi-
gnam salvatoris existuisse.) Merito ergo optavit
magnificatori melioratum rationabilem, lenitate
frequentius profuturus principantibus. Pinguedo
vero copiosae summistrationis sensualitatis se-
cundum continentiam gubernantem. Dixere etiam
antiqui, divitias, parenteles, amicitias et digni-

¹ Sive regiminis.

² Sic colligitur ex lectione Cod. C. (ubi deest
verbum illud հայ.) non aliter fert et Lat. ano-

nym. verum juxta Mss. A. D. elicitur talis sen-
sus. Optime, existit supremus, dixere antiqui:
quoniam opulencia etc.

ուծեան, 'ի կրօնաւորութենէ և յառողջամտութենէ երասանակալեալք (կամ երասանակեալք) : Իմենաբարւոք, կայ վերին, ասացեալ է հնոցն . զի մեծութիւնք և ազատատոհմութիւնք, և սէրք, և փառք, և որ ինչ միանգամ այսպիսի ինչ արտաքոյ է, սպաս տանի մարմնոյ . իսկ առողջութիւն և զօրութիւն և քաջազայութիւն՝ ոգւոյ . և ոգի՝ մտաց . քանզի զգայութիւնքն՝ սորա սպասաւոր են, և միտք՝ նոյ . յորմէ յայտ է, զի նոյ ամենայն ինչ ծառայէ, 'ի լաւէն որ 'ի մեզ է՝ սկսեալ կարգէ, որում հասաւ միտքն :

Ինչէն առ, ծառայեցին թեւ ապա :

ԾԺԶ. Զեն օրէնքն անհանգիստութեան պատմիչ, մինչ զի բոլոր ազանց ծառայութիւն յառաջագոյն քարոզել, որ և զայնոսիկ որ հասին ազատութեան՝ սովորեաց հանել 'ի բաց . այլ գիտէ՝ զի ոչ ամենեցուն օգուտ է արձակն և ազատն լինել . քանզի վարին նովաւ բացեալք, առ 'ի վաճառութիւն՝ խայտառեալք, աքացելով և ընդ ոտն հարկ տանելով զիրաւն և զօգտակարն : Եւ զայն որոյ պատճառի օգուտ առնել կամեցեալ բազմութեան, ահա 'ի վերայ կացոյց նոցա իբր երասանակալ զմիտսն, որպէս զի զկապակիցն սանձեսցէ : Դառա զի այդ է . Իսկ յայլաբանութիւնն զայն ասել է . ազինք բազումք

terna serviunt corpori ; sanitas vero, et virtus, bonusque sensus, animae ; anima autem menti . Quoniam sensus, huius sunt servi, mens autem Dei : unde patet, quod omnia Deo serviunt, initio ducto ab optimo in nobis ordine, quem mens sortita est .

Cur dicit : Serviant tibi gentes ?

CCXVI. Non est Lex inaequalitatis enarratrix, ita ut *universis* gentibus servitutem praenunciet ; *quum* libertate quoque praeditos *consuevit* distinguere . Sed novit non *omnibus* prodesse solutos *enim* multi abutuntur, ad rebellionem *multo* declinantes, conculcando, et *pessumando* justum, et utile . Quamobrem prodesse *volens* multitudini, dominum super eos *construit* tamquam habenas tenentem, *intellectum* ut fraenaret *secum colligatum* . Ad (corpus .) *Litera* haec praefert . *Autem* allegoriam illud est *dicendum* . Multae gentes sunt in anima *secundum* utramque partem irrationalem, *iram, in-*

nec acarentur (marg. alterentur) jura per *re-* quem divaricantibus gentibus adversus ea *quae* expedit . Cujus rei gratia prodesse vitiis *studens*, dominum eis instituit, utpote agnatorem, ut *men-* tis ingenio procax infrenaretur caterva . Per *alle-* goriam tamen illud oporteret prosequi, *gentes* plurimas esse in animae partibus singulis *minu-* rationabilis iracundiae, concupiscentiae, quibus *quibus* expedit administrari a verbo (marg. acerbo) , ipse enim naturaliter eorum princeps et *domina-* tor est .

vocari colligatum, vel connexum animae . Կար . Կէց . σύνδεσμος .

tales et alia huius modi extra corpus esse . Sanitatem vero, fortitudinem et sensibilitatem in anima esse . Animam ergo mens protegit, et sensus mente stipatur . Unde certum est deo omnia servire, cum praecipuo ordine inchoamus, quem ipsa mens sortita est .

(CCXVI .) Quare dicit : Servient tibi gentes ?

Non sunt iniqua legis instituta ut omnino gentibus servitutem pronuntient, cum etiam (marg. eo) minimos in libertatem vocare consuevit . Novit tamen non omnibus utilem esse securitatem,

1 Vel, ejicere (a libertate) .

2 Usu venit etiam apud S. Gr. Naz. corpus

են յողուջ ըստ երկաթանիւր ուրուք
անտուռն մասանց, զարտմտութիւնն ա
սեմ, և զցանկութիւնն: որոց ոչ ինչ
այսպէս ինչ օգտակար է, քան իշխել ի
բանէ՝ ի բուն իշխանէն իւրեանց և ի
տեառնէ:

Օրհնէ, Երբեքդոցէն իշխանս:

ԾԺԻ. Ուժգնացուցանէ և յերկարէ
արուեստականագոյն բան: Եւս առա
ջին զի զգեղջուկս հնազանդեաց ընդ
նովաւ. իսկ այժմ և զազատս: Եւ իշ
խանք են, որք յառաջակաց են, և վե
րակացուք են բանից այլակարծեացն:
որոց հօգն է պարկեշտացուցանել և
հոյակապ առնել զայն ինչ՝ որ շուրջ
զմարմնոջն է, և արտաքոյ բարիք. և
ծաղը և այսն կատականաց առնեն
ղիւրատ և զիմաստութիւն, և զարգե
լաւորութիւն և զժուժկալութիւն, և
զայլ ամենայն՝ որ միանգամայն զհոգին
անխտ և անհիւանդ պահէ:

Օրհնէ, Եւ Կէր Կէր Կէր Կէր:

ԾԺԲ. Եւս առաւել ուժգնացուցա
նէ՝ մերձենալով և ի վեր ելանելով առ
սակաւ սակաւ: (Յատուկս ասաց յա
ռաջագոյն, ապա իշխանս, ապա մեր
ձաւորագոյն ազգս: Իսկ արդ արդեօք
որ մարդասիրութեան և ընտանու
թեան վարդապետն է՝ զմեծ զանիրաւ
ութեանցն ի սուրբ գիրս կարէ՞ հռչա
կեցուցանել. քանզի զինչ իցէ մեծ ա
նիրաւութիւն քան զեղբայր յեղբօրէ
տիրիւ. զի զայս ոչ կարծել և ճշ ասել

(ccxvii.) Quare dixit: Adorabunt te princi
pes?

Dilatavit ornatissime sermonem, prius privatos
subjiciendo, postmodum principes: Sunt enim
principes sectarum quarundum praesidentes, qui
bus sollicitudo est haec curare, quae corpori ex
pediunt, et pro ludibrio accipiunt industriam,
sapientiam, pudicitiam, continentiam, patientiam
et horum similia.

quam, et concupiscentiam; quibus nihil
magis prodest, quam sub dominio esse
rationis, propriae eorum principis ac do
minae.

Quid est, Adorent te principes?

ccxvii. Corroborat atque prolongat
verbum subtili arte confectum. Primum
rusticos subiecit ei, nunc autem et li
beros. Principes ergo sunt praesides
sermonum alienae sententiae; quorum
cura est honestare, comptaue reddere
quae circa corpus, et extra sunt bona,
atque irridere, et subsannare discipli
nam, sapientiam, et sobrietatem religio
sam, una cum cacteris rebus, quae ani
mam sauam, et salvam conservant.

Quid est, Esto dominus fratris tui?

ccxviii. Eo magis intendit (sermo
nem), accedens, et ascendens paulatim
(in scopum). Privatos dixit prius, post
ea principes, demum proximas gentes.
An ergo qui humanitatis, et familiarita
tis est magister (Moyses), maximum
injustitiarum in sacris literis poterit ex
cogitare ac divulgare, eo quod quae sit
major injustitia, quam fratrem a fratre
subjugari? hoc tamen nec opinari, ne
que dicere fas est. Illud igitur, quod

(ccxviii.) Quid est: Esto dominus fratris
tui?

Copotissimum confirmat, et paulatim progr
diendo augmentis declarat illic privatos, hic prin
cipes, nunc proximum generis fratrem obligan
do; putasne magistrum humanitatis et mansue
tudinis, tam iniquissimum titulum divinis inser
uisse scripturis? Quid enim huius injuriae, vide
quid loquitur sapiens huiusmodi pejus quam fra

արժան է : ինչպէս զոր փոքր մի սակաւ
յառաջագոյնն ասացի, օգտակարագոյն
համարի անդգամին ոչ ազատ կալ, այլ՝
ունել իբրեւ տէր զիմաստութիւնն . որ
զնա զօրէն բարի բժշկի (բուժեալ)՝
զքերմն հալածեացէ, և զխտտ և զհիւ
անդութիւնս և զանկարգութիւնս 'ի
Թշուառական և 'ի չարադիւակ կենաց
նորա բժշկելով : Իսկ որք սովորեալ են
այլաբանել, ասացին եղբարք գոլ ըզ-
մասունս ոգւոյն, զբանականն և զանա-
սունն . և 'ի վերայ կարգել և կացու-
ցանել և տիրել օրինօք արդարագունի
բնութեանն, զբանականն՝ անասնոյն :
Եւ մինչ դեռ սա իշխէ, 'ի լաւ վարուց
կողմն է նա . ապա եթէ անարժան հա-
մարեացի՝ և 'ի բաց մերժեացէ, որպէս 'ի
գինեհարութեան, զանիշխանութեանն
կրեացէ չարիս : Ինչպիսի զինչ ան ու-
նել է, եթէ ոչ նաւի առաջնորդեացէ
նաւաստի, և լծեցելոց ձիոց՝ երասանաւ
կակալ կառավարն, և ոչ զօրու՝ զօրաւ
վար, և ոչ տան կամ քաղաքի՝ տնտե-
սականն և կամ քաղաքավարական այլ՝
Իսկ արդ ոչ այսոքիկ հրաժարելիք են՝
և ըզձիւք խնդրելիք՝ զի մի պատահեա-
ցէ . որոց ամենեցուն չարագոյն և դժբա-
ղակագոյն է ըստ ոգւոյն անիշխանութի :

Օրին է, Որ եղով քեզ՝ Կոչեալ է, և որ
օրհնէ՝ օրհնեալ է :

ԾԺԲ. ( ) Ընես և կարծիս պատմէ
բնականագոյն . զի որ նշովէ զաստիւն և

ter fratri subjectus sit. Hoc quidem nec suspi-
cari, nec dicere fas est. Ut enim paulo ante di-
xeram, utilissimum enim non arbitratur insi-
pienti libertatem destinare, quem iudicat (marg.
judicant vere) dominum studiosum et prudentem
virum, qui eum tamquam medicus bonus, ut
his arceat infirmitates curando reficiat. Caeteras
etiam animae anxietates sanare quamvis solent as-
severare nonnulli, germanas esse partes animae
rationabilitatis, et minus rationabilis, impetrare
autem oportere et dominare rationabilitatem; per
justissimam legis naturam deteriora subjicere :
melior enim statum obtinebit, quandiu princi-

paulo antèrius dixi, magis expedire in-
sensato censet, non liberum esse, sed
habere pro domina sapientiam, ut eum
boni medici more curet, febrem depel-
lat, et morbum, infirmitatem, absurdi-
tatemque morum a misera, et malo spi-
ritu agitata ejus vita expurgat, sanet-
que. Qui vero solent allegorice proce-
dere, dixerint fratres esse partes animae,
rationalem, et irrationalem, et praesta-
re rationalem irrationali, ut domine-
tur ejus secundum legem justioris natu-
rae. Quantum enim is imperat, in bo-
nae vitae parte est ille : sin autem indi-
gne ferens renuat, sicut in ebrietate, a-
narchiae patitur mala. Quid enim ex-
pectandum erit, si non reget navem na-
varchus, et junctos equos oeconomus, vel
exercitum, vel domum oeconomus, vel
urbem urbanus homo? Atqui nonne haec
evitanda sunt, optandaque votis, ne
accedant; quorum omnium pessima est
animae anarchia?

Quid est, Qui maledicit te, maledictus est;
et qui benedicit, benedictus (est)?

CCXIX. Legem sententiamque refert
valde naturalem; qui enim maledicit pro-

patur ille. Porro si indignatur, ut populi rebel-
lantis callositas absente magisterio sentiat poen-
seviore. Excipiet etiam gubernator clades non
apte regendo carinam, et auriga male agitando,
et dux exercitum incaute struendo, et dispensator
et civilis seu magistratus male administrando,
quorum omnium peior est anima sine rectore.

(CCXIX.) Quid est: Qui te maledixerit, ma-
ledictus erit: et qui te benedixerit, benedictioni-
bus repleatur?

Naturale arbitrium promit, maledicendo enim
prudentem semet antecessu sauciat, et laudando,
seipsum conlaudat. Revera enim laus est benivo-

զիմաստունն, յառաջ քան զնա՝ զինքն նշովէ. իսկ որ գովէն, նոյնպէս և զինքն ընդ նմա գովէ. քանզի արդարեւ որ աւելայ զբարիս, ինքն ատեցեալ է. իսկ որ սիրէն, անդէն վաղվազակի սիրեցեալ լինի: Վրանզի ի՛նչ ասէ, թէ հաւցէ նշովիցն՝ որ նշովէն, և օրհնու թեանցն՝ որ օրհնէն, այլ եթէ՝ մին է յինքենէ նշովեալ, և միւսն դարձեալ գովելի:

Օ՛հ է, իբրեւ եւ յաւիթ յերեսաց հօրն,
եհի եսաւ եղբայր նորա:

ԾԻ. Տարակուսանս և վարանս ոչ ընդունի ճառդ, նշանակագոյն և ամեն նայարմարագոյն է: Վրանզի յընդդիմացն յորժամ մի ինչ ի դուրս ելցէ, զհետ մտանէ միւսն. իբր թէ որպիսի ինչ է զոր ասեմն. ելեալ ազքատու թիւն և անփառութիւն, մեծութիւն և փառք զհետ մտանէն. և ի բաց դռնացեալ ախտ և տկարութիւն, զկնի հասանէ՝ ի ներքս մտանէ առողջութիւն և զօրութիւն: Եւ նոյն օրինակ ի բաց դռնացեալ արդեւական կրօնաւորութեան, և բանի՝ որ ընդունէ, և հերքէ՝ ախտից ի վերայ հասեալ, զհետ ի ներքս անկանի անարդեւաւորութիւն (կամ անարդեւութիւն), և ախտիցն վերիպակ և առաջամարտիկ: Եւ ի՛նչ հեռի և յերկար լինի այն որ ի մէջն անջատումն ինչ մեկուսութիւն է. այլ զոր նայն ասաց՝ որչափ ժամն եւ ի դուրս՝

lia, quod ab odiosis odiuntur: et qui diligunt iustum, semper diliguntur. Ita non dixit quod meretur maledictum maledicendo, et benedicendo benedictionem, sed quod is semel maledictus est, ut est alter similiter laudabilis.

(ccxx.) Quid est: Factum est cum exisset Jacob a facie patris, venit Esau frater ejus?

Parte oratoria sine ambiguitate constituta auspicia naturalissima, et aptissimi tituli dicuntur. De contrariis enim, si alterum egreditur, super-

bo, et sapienti, eo prius sibi ipsi maledicit: qui vero laudat, itidem et seipsum cum illo laudat. Profecto namque qui odio habet bonos, ipse odiosus est; qui vero amat, illico amatur. Non enim dicit, quod attingat maledictionem maledicens, et benedictionem, benedicens, sed quod unus per se est maledictus, alter autem itidem laudabilis.

Quid est, Cum egressus est Jacob a facie patris sui, venit Esau frater ejus?

ccxx. Dubium nullam praesefert littera, ut valde manifesta per symbolum, et congruitatem. Nam egresso foras uno oppositorum, alterum ingreditur: exempli gratia, exeunte paupertate, vel ignobilitate, opes honoresque succedunt; et morbo infirmitateque abeunte, succedit sanitas, et valetudo. Similiter abscedente sobrietate, et ratione quae invadens subjugaverat¹ cupiditates, illico ingreditur incontinentia, vitiorum seductrix, et propugnatrix. Neque differtur aut prolongatur spatium interjectum, sed quantum duravit, quod ipse dixit, quum egrediebatur foras (vel ex ore), secundum aliquam temporis particulam². Quoniam contrario mutuoquo ministerio assident bonum et malum, quasi vero ex loco cursus in hippodromo se invicem obviassent.

venit aliud, ut puta exeunte penuria vel ignominia, divitiae et gloria superveniunt, absente languore et infirmitate, adest sanitas et robustas. Hoc modo deficiente continentiae verbo, excervicante contumaces, vitiorum intemperantia decurrit, cum suo defensore et propugnatore. Neque tamen longius tenditur interstitium, sed ad quantum duxerit momentum, quantum exierit, tantum ad invicem sibi praestolatur arte quadam observatissima, ne punctum temporis cessant a-

¹ Ad verb. excervicante, ut placuit anonymo.

² Moysis dictum annuit de Isaac, Vix sermonem impleverat.

ըստ մասին ուսման ժամանակի : Վրան-
զի հակառակ փոխանակ սպասեակ ան-
ցեալ նստին բարիք առ չարիս . իբրու-
զօրէն յարձականոցէ իմն 'ի թողարու-
նէ միմեանց փոխանակ պատահել . զի
և ոչ դուն մի ժամ տնապատ և աւե-
րակ՝ ոգին , և թափուր՝ գոնէ (կամ
գոնեա) թէ առ սակաւ մի՝ ամենեւին
մնացեալ լիցի . քանզի աղցից և հարկի
տեղի է ոգին , 'ի հակառակացն միշտ
լցեալ , և հոծ և խիւս և լի 'ի բնակչաց :

Օգնէ է , Լըբար և նա կերտուր , և մա-
րոյց հօրն :

ԾԱՆ. Տեսանեն , զի յակովբայ վը-
կայէ պատգամն տերունեան՝ ասելով ,
թէ արար կերակուրս , որպէս սիրէր
հայրն . և ամա ոչ ևս , այլ լռեալ և
դադարեալ կայ հաճին լինել անուռն .
և մի գուցէ թէ յիրաւի է : Վրանզի
թէպէտ նմանս և նոյնապէս հաւատարմ
գործել վատթարքն ընդ առաքինիքն
հնարեացին , ոչ ինչ նուազ ատելով .
թեան են արժանիք . այնու՝ զի ոչ 'ի
մաքուր բարուց գործեն : Լըպ (թէ
ոչ) , ո՞ր ոչ գիտէ , զի և իմաստակը
զիմաստնոցն զնոյն գործն գործեն , և
թերեւ և հզօրագոյնս ևս . վասն զի և
բանիւք են կրթեալք և հրահանգեալք ,
այլ սորայն հակառակ և ընդդէմ , և
արտանուագ . և զարշնկի երեւի . և ոչ
մի ինչ շնորհ 'ի վերայ ոչ է ծաղկեալ
վասն թաքգմանացն 'ի բարսն և 'ի վարս
առանձին անխրատութեան . իսկ կա-
մակքն և հեշտքն և քաղցունքն՝ զօրէն
'ի քաղցը աղբերէ բղխեալք 'ի քաջա-
լաւութենէ :

Neque enim exiguo horae spatio deser-
ta remanet anima, ita ut omnino vacua
reperiatur; quandoquidem necessitatis
locus est anima, contrariis semper ple-
nus, et confertus habitatoribus.

Quid est, Fecit et ipse escas, et attulit
patri suo?

CCXXI. Viden' quod pro Jacob te-
statum oraculum Dominicum, dicens e-
pulas secisse, sicut amabat pater; huic
autem minime, sed tacetur nomen com-
placentiae, nisi forte jure meritoque?
Nam etsi similia eademque acque face-
re improbi cum probis molientur, non
minus odium merentur, eo quod non ex
mundis moribus operantur. Alias quis
non novit, quod et sophistae eadem cum
sapientibus opera faciunt, et fortassis
fortiora quoque, quippe qui in sermone
instructi sunt; sed sermo eorum contra-
rius, insulsusque, et execrandus appa-
ret, nullam praeseferens gratiam flores-
centem, ob interpretes indisciplinatos
more et vita; grati vero dulcesque ser-
mones, tamquam ex dulci fonte emanant
ex probitate.

nimae vacuitatem relinquere, necesse enim capa-
cem contrarietatem plenam esse supervenientium
habitatorum.

(CCXXI.) Quid est: Fecit ipse escas, et obtu-
lit patri?

Vides pro Jacob, testante eloquio, secisse eum
epulas sicut amat pater; huic autem non ita, li-

est sileatur de nomine placentis. Equidem similis
studiosis agere pravi machinantur, nihilominus
odio dignasunt, dum non puro consilio obsecra-
dant. Quis enim ignorat commentatores velle sa-
pientium similes titulos prosequi, et amplius et
fortius perorare, utpote verborum arte munitos,
sed illa omnia dissonantia curatissima tamen vi-

Ընդէր ասէ, Յարցէ հայր իմ, և ինչից
յորոյ որդւոյ իւրոյ :

ՄԻԲ. Ըննմանք են կարդացմունք
ձայնի սորա, և առաջնոյն. զի նա ՚ի
նեղքս մտեալ՝ զբուն զհարազատ ա-
նունն հարազատաբար գոչեաց, հայր
ասելով. իսկ սա անընտանեպէս և վայ-
րենաբար՝ իբր թէ յազգս այլոյ առ-
այլ. յարիցէ և կերիցէ հայր իմ: Այս
որոյ ակամայ բարբառեցաւ իբր ճշմա-
րիտս՝ բռնադատեալ ՚ի բնական հար-
կէն. զի զանգագամ և զյիմար որդւոյն
զորս՝ աստին և իմաստունն առաջի դնէ
կերակուր. քանզի որսացեալ թերևս
ընտանասցի, և արձակ թողեսլ՝ վայ-
րենի և գազանական ախտին ճնշեալ
անբոյժ լիցի :

Ընդէր սահակայ հարցեալ, ո՞ր էս դո՞ւ, ո՞չ յա-
ւելո՞ւ իրդեալ, զոր ասաց առաջնոսն :

ՄԻԳ. Ըստքիկ են հեշտականքն և
կամակք համեմք, որովք զսուրբ և
զանձայինն համեմէ մեզ զիրս սքանչելի
բանն. և յանդիմանէ և յամօթ առնէ
զանմիտն, վասն զի բարձր է օտարա-
ցեալ, և ոչինչ ազգակցութիւն ցուցա-
նել կարէ, և ոչ մի ինչ յայնցանէ՝ որ
փութոյ և առաքինութեան արժանի է :

dentur, nullo subsistente decore, propterea etiam
interpretatorum moribus sunt indisciplinati: haec
vero libentissima et suavissima, de ipso fonte be-
nivolentiae dulcedine mittunt.

(CCXXII.) Quare sic dicit: Exurgat pater
meus, et manducet ex venatione filii sui?

Dissimilis hujus sententia priori, ille enim in-
grediendo recta voce patrem nominavit, immanis
autem et ferox, quasi de altero ad alterum. Sur-
gat pater meus et manducet. Invitus enim (marg.
ergo) rem ipsam constitetur, a naturali necessi-

Quare dicit: Surgat pater meus, et come-
dat de venatione filii sui?

CCXXII. Dissimiles sunt vociferatio-
nes istius, et anterioris. Ille enim in-
trans proprio genuino nomine sinceriter
evocavit, dicens, pater! Hic autem in-
familiariter ac inurbaniter, quasi vero
de alieno ad alienum, Surgat (ait) pa-
ter meus, et comedat. Itaque vel invi-
tus verum protulit, coactus ex naturali
necessitate, quod insipientis filii vena-
tum sapiens ille proponit in cibum; ut
pote venatione captus, fortassis cicuta
reddatur; liber autem relictus, agresti-
bus ferinisque cupiditatibus subjacens
incurabilis comperiatur.

Cur Isaac interrogans, Quis es tu, non
adjicit, filii, quod priori dixerat?

CCXXIII. Haec sunt grata condimen-
ta, quibus sanctam divinamque condit
nobis scripturam admirabile verbum,
et reprehendit et pudore afficit insipien-
tem; quoniam more alienatus est, et
nullam cognationem ostendere potest,
nihilque ex iis rebus, quae studio, et
virtuti dignae sunt.

tudine coactus, quoniam copiosam filii venatio-
nem, scilicet mansuetorum, alioquin gurgite fe-
rocitatis detento, insanabilis languor proveniet.

(CCXXIII.) Quare interrogando eum: Lito
(marg. Isaac) quis est?

Unum adjecit filii, quod dixerat priori. Haec
sunt suavitates quas divina scriptura condere di-
gnatur: divino sermone temperatus, corripit enim
et tacere monet insipientem alienantem se a re-
cta sententia, nullo liberalitatis indicio institu-
torum, nec aliquo digno sobrietatis titulo.

Ինքին ասացեալ իսաւայ, ես եմ որդին քո
անորանիկ, 'ի բայ ոսորդի հայրն՝ հրաժա-
րանն ինչ յոյժ:

*Quare dicente Esau, Ego sum filius tuus
primogenitus, resilit pater detrectatio-
ne magna valde?*¹

ՄԻԴ. ( ) յոյժ առաւելեալ աւա-
ղումն եղկանաց զեկուցանէ, յայնմա-
նէ՝ որ ըստ 'ի բաց կացութեանն է ա-
նունն հրաժարմանն առնէ. քանզի ըս-
տամբակ է անաղղակեալ. ( ) 'ի նախ ա-
ռաջին՝ որդի զինքն իշխեաց երեւցու-
ցանել, այն՝ որ և ինչ 'ի սպասաւոր ծա-
ռայի կարգի թուել համարեցաւ, վատ-
թարն. Եւ երկիր՝ զի և անդրանիկ որ-
դի. զոր յառաջ սակաւիկ մի վաճառ-
եաց թշուառականն ընդ զոյզն մի
հեշտ ցանկութեանն զերիցութիւնն.
( ) 'ի զերկուսին զայսոսիկ՝ ասէ, օրինա-
դրել և անձին համարել արժանի լի-
ցի առաջնունն միայն. ըստ իւրաքան-
չիւր ուրուք 'ի սոցանէ կոչելով, և՛ որ-
դի և՛ անդրանիկ, այն որ ընտրու-
թեամբն որոշեցաւ. բայց քեզ մի լիցի
թողութիւն իշխանութեան՝ 'ի հպար-
տութեանէ և յամբարհաւաճութեանէ և
յայլանդակութեանէ զնմանս և զնոյնմանս
ասել, զի սոստ ես (կամ ես) առ ճշ-
մարտութիւնն:

( ) Ինչ է, ինչոյ յաջեալին յառաջ ասե-
լիսն:

ՄԻԵ. Առաւելեալ է. իսկ առ 'ի
միտս՝ և հոգի առաքինւոյն ամենայն

*Quid est, Comedi de omnibus, antequam
tu intrares?*

ccxxv. *Litera evidens est: ad men-
tem vero, et anima viri probi universis*

(marg. licebit) prophetam secundum merita *Pi-*
gnorum, quaeritatem, quatinus et filius, et *Pri-*
mogenitus probaretur. Alter vero ne permittit *Pro-*
similia postulare, pro petulantia et superbia *sa-*
ciante veritatem.

(ccxxv.) *Quare dixit: Manducavi ex omnibus
antequam tu venires?*

Post insinuationem lectionis hoc amplius intel-
ligitur: Anima prudentis omnium fruitur bono-
rum, antequam superveniat extranea cogitatio non

dicere, extasim passus est etc.

¹ Sic Codd. C. D. ubi A. falsa sunt.

(ccxxiv.) *Quare dicente Esau, Ego sum
primogenitus filius tuus, esces sumentis (excessu
mentis) detentus est pater valde vehementer?*

Incremento sermonis extenso, lectio notum fe-
cit quod ultra modum compunctus est. Indigna-
tar namque quod primo quidem filium se confi-
teri praesumpserat pravus, ne quidem famuli or-
dinem promerendo. Secundo, quod etiam primo-
genitum se dixit filium, primitiarum destructor
pro frivola suavitatem. Haec utraque sancire libet

¹ Gen. xxvii. 33. *ἰξοσσι ἰξοσασιν*. Arm.
ibid. *miratus est admiratione*. alii volunt verti
ex Gr. *expavit pavore*. melius erat simili voce

բարեօք վայելեալ լինի յառաջ քան
զմտանելն 'ի նա օտարացեալն յառա-
քինութենէ խորհուրդ. քանզի սա յոր-
ժամ յետոյ եկեալ մնոցէ, զօրէն արբե-
լոյ խեղկատակի (կամ խեղակատակի),
որ զբարեվար և զկարգաւոր զգինար-
բուաց ժողովն խառնակէ և խանգարէ:

Օ քնէ, ( ) քնէյի պէս, և եղիյի օրհնեալ:

ՄԻԶ. Օ յառաջագիտի (կամ զառաջա-
գիտի), որ գործէն՝ պատգամեցի երկեալ որ-
նի, խեղադոյն և տիրապէս ասացեալ է
'ի վերայ այժմուցս եղեւոց: Վրանզի մին
անխրատ է և անվարժ, առ ամենայն
արդարն և բարին յապաղկոտ և յամբ-
խակ միւսն զամենայն ինչ խրատ ունե-
լով յինքեան, փոյթ և արագ է, ամօթ
զյառաջանալն ուրուք քան զինքն հա-
մարեալ: Այլապէս որոյ 'ի վերայ այտ-
րիկ ևս կնքեալ հաստատէ զօրհնու-
թիւնն նմա, ընդ անուամանն երեւոյթս
դժուարեալ և զչարեալ: Բնաւորեալ
է այսպէս ունեւ. քանզի մինչդեռ ոչ
ևս էր 'ի ներքս սպրդեալ անկեալ դրժ-
նէի ուրուք չարի, կամ իրաց, կամ բա-
նի, նախ յառաջագոյն քան զամենայն
ինչ օրհնութեամբք վարին միտքն, անդ
ընդ արձակ աշխարհապողոտայ 'ի դուրս
եկեալ. իսկ որ յետոյ 'ի ներքս ինչ

nis fruitur, priusquam intraverit in eam
alienata a virtute cogitatio. Quando
enim haec demum ingreditur, vinolen-
ti instar histrionis¹ bene moderatam or-
dinatamque conviventium consessionem
confundens deturbat.

Quid est, Benedixi eum, et erit benedictus?

CCXXVI. *Qui jam opus peragit, futuri
praeferet perfectionem, vere proprie
dictum est de nunc factis*². Unus enim
indoctus est, et indisciplinatus, ad om-
nia justa bonaque piger, et tardus. Al-
ter autem omnem disciplinam habens in
se, studiosus est, et celer, pro pudore
sibi ducens progressum alicujus plus-
quam se. Quare adhuc confirmat ei be-
nedictionem, aegre ferens apparentiam
indocti. Ita sane consuevit res se habe-
re. Quoniam dum adhuc vix irrepserit
aliquid saevitiae vel malarum rerum vel
verborum, ante omnia benedictionem u-
surpat animus, per regiam viam pergens;
postquam vero aliquid mali intermitte-
tur, dimovetur corruique totus animus,
et affectus ejus infensus contra malum
intumens indignatur; quasi vero prae
invidia contrarium se objiciat benevo-

amica virtutis, illa enim insolentius commeante,
vice vinolenti praeconis placidum scholae convi-
vium conturbat.

(CCXXVI.) *Quid est: Benedixit eum, et erit
benedictus?*

Sic proverbium cujusdam legimus dicentis:
Qui antecessu egerit venturi praemia portando
habet (*marg. abit*). Hic proprie dicitur de his
qui modo consistunt, inertissimus enim ille per
omnia justa et optima procrastinando, et tardus
et hebes revelatur: sed industriarum sectator tar-
ditatem pro dispendio ponit, cuius gratia confir-

mat benedictiones ejus adversus praesumptionem
inertis, spernendo difficultatem, et revera hoc mo-
do habetur effectus, quousque enim non irrepse-
rit aspectus (*marg. affectus*) alicujus abominan-
di, aut verbum molestissimum, procedentibus
benedictionibus paratur spaciosissima via ad pro-
ficiscendum, eo tamen molestante, quatitur ani-
ma pro odio malignitatis, lacessitur etiam zelo,
plus exhortante justitia ad benedicendum pro in-
firmiori (*marg. firmiori*) arbitrio, ut etiam in
futuro ibidem ordo perseveret.

¹ Redundat in Arm. որ, qui, ut patet ex a-
nonym. Lat. Hinc videntur amanuenses Codd. C.
D. pro verbo accepisse illud խեղկատակի, et eo
sensu explicite scripsisse խեղակատակի. q. d.

ebrii instar hallucinatur, qui bene esse.

² Sic expono intricata Armenicae lectionis ver-
ba, juvante Lat. anonymo.

անկցի, շարժի և տապալի և տատանի
բոլոր ոգին, և չարատեաղն նորա պ-
տուցեալ խանչանայ ակուն. իբր թէ 'ի
նախանձուէ առաւել փոխանակ հակա-
ռակել առ բարեխորհրդութիւնն, 'ի
հաստատագոյն հաւանութիւնէն յայն-
մանէ. որ և առյապաջն 'ի նմանու-
թեան կայ մնայ:

Ինչէր իբրեւ լուսն ետաւ, գոյնայ մեծաջան
և դառնապէս յոյժ, և ասաց, օրհնեալ ե-
ղիս կայր:

ՄԻԷ. Առաջ այսպիսի իմն է. ի՞նչ
վասն չհասանելոյ օրհնութեանցն այս-
պէս դժուարի և զոգայ, որպէս իբր
թէ՝ վասն զի եղբայրն իւր արժանի ե-
ղէ. քանզի յաշարկիտ էր և նախան-
ձոտ, հոգալի և փութոյ արժանի հա-
մարի քան զիւր օգտութիւնն՝ զնորա
մնան. քանզի զայսոսիկ երեւցուցանէ
մեծն և դառնապէսն գոյել, և դար-
ձեալ ասել, օրհնեալ եղիս: Իսկ առ 'ի
միտս, անուսումնայար և անդր աստատ-
գելով, և ներգաւոր և ինքեան ընդդէմ
և կռուող՝ և գործովք և խորհրդովք
և բանիւք: Ի՞նչ տեսանէն, զի միան-
գամայն օրհնութեան ցանկայ, միան-
գամայն և նախանձի. միանգամայն և
ընդ որում նախանձին, հաստատէ զիղձս
աղօթիցն. քանզի օր ասէն՝ թէ օրհ-

lentie suae ex illa comprobatione for-
tiori, quae et deinceps in illo statu per-
manet.

Quare, quando audiuit Esau, exclama-
vit voce magna, et amara valde, et
dixit: Benedic et me, pater?

ccxxvii. Littera id praefert: Non
tantum quod¹ consecutus non sit bene-
dictionem, aegre fert conturbaturque,
quantum quod frater suus dignus est ef-
fectus. Quandoquidem invidiosus erat,
majori curae esse sibi putat damnum
ejus, quam utilitatem propriam: id enim
indicat, cum alta voce acerbique excla-
mat, et dicit rursus, benedic etiam
me. Ad mentem vero, indoctus huc il-
luc vagabundus est, et dolosus, sibique
contrarius, et rixosus in operatione²,
cogitatione, et verbo. Viden' itaque,
quod simul benedictionem optat, simul
autem invidet; atque simul ei, cui invi-
dit, confirmat orationem voto factam?
Nam qui dicit, benedic etiam me, cor-
cedit quod et illi jure evenit benedictio

(ccxxvii.) Quare cum audisset Esau: ex-
clamavit voce magna et amara valde, et dixit:
Benedic etiam me pater?

Lectio talis est. pro nec dum impetrata bene-
dictione, aspernatur pro dignis fratri meritis, ut
pote enim fascinator curatissimum judicat plus
suam utilitatem pro alterius detrimento. Adeo
magna et amara exclamatio innotuit, eo dicen-
te: Benedic utique etiam me pater. Dicetur et

¹ Fragm. in Catena cit. sub fine op. Philo-
nis Gr. Lat. 676. Οὐκ ἐπὶ τῷ μὴ τυχεῖν τῶν
εὐλογιῶν οὕτω δυσχαίρειν, ὥς ἐπὶ τῷ τὸν α-
δελφὸν αὐτοῦ ἀξιοῦν. Βάσκατος γὰρ ὢν, ἐπι-
μελεστότερον προκρίνει τῆς ἰδίας ὠφελείας τὴν ἐκεί-
νου ζημίαν. Ταῦτα γὰρ ἐμφαίνεται διὰ τοῦ μί-

altero sensu versutia indocti ex utroque dolosa,
et sibi met adversa in negociis, sententiis, verbis.
Vides quid in uno benedictiones appetivit con-
idipsum invidiose motus, attamen in viso
firmat vota, asserens: Benedic etiam me pater,
tamquam et illi justa optando, quae tamen
tantummodo confitetur, rem autem ipsam
compromisso subscripuit, suis moribus satisfac-
ciens.

γὰ καὶ μικρὸν ἀνομιῶσαι, καὶ ἐπιλέγειν, εὐλό-
γησον δὴ καὶ ἐγώ, Πάτερ.

² Codd. *πραΐας*, *scriptiōibus*, vel *libris*; sed
suspicio legendum fore, *πραΐας*, *operibus*. Post-
quam sic judicasset, inveni etiam apud Anonym-
Lat. in *negociis*.

նեւս և զիս, տայ՝ զի և նմա իբր յիրաւ
ւի ըղձացաւ աղօթս արարեալ. որ բա
նիւ խոստովանէ, բայց գործով ոչ առ
նու յանձն բարքն առաւել՝ քան թէ
մարդն :

Ի նրէր պարտականի որոյ պայտէս, Լէւալ
եղբայր քո նենգութեամբ էաւ զօրհնու
թիւնն քո :

ՄԻԸ. Լորդ եթէ նենգութեամբ է
առ, թերեւս ասիցէ որ արդեօք, թէ
ոչ է գովելի, և զի ևս ասէ՝ թէ օրհ
նեալ լիցի : ԼՅԼ երեւի առաւել ՚ի
ձեռն ասացելոյն, զի ոչ ամենայն նեն
գաւոր (կամ հեղհ) պարտաւոր է : Լ
պա թէ այդպէս է, և զաւազակս՝ գի
շերապահն, և զթշնամի պատերազմող
զօրավարք, (որոց) առանց նենգու
թեան ըմբռնել զոր և յաղթել ումք
ոչ գոյ հնար. այլ դարանամուտ լինել
լով՝ իրս մեծ ուղղել վճարել թուի և
այն իրք որ ասին զօրավարականքն :
ԼՅԵ պիտի իմն ունի բան՝ և ըմբռն
միջակն և գուպարք. և քանզի և սո
ցա պատրանք և խաբէութիւն՝ համա
րեալ է պատուական. և որ խաբէու
թեամբ հերքեն հակառակացն, միջա
նակաց և պսակաց արժանի լինին. ա

secundum votum: quod tamen verbo sas
sus, opere non patitur mos proprius ma
gis quam homo.

*Cur respondit hoc tenore: Veniens frater
tuus cum dolo accepit benedictionem
tuam?*

CCXXVIII. Atqui si fraudulenter ac
cepit¹, dixerit forte quisquam, non lau
dabilis erat; quomodo ergo asserit, di
cens, Erit benedictus? Caeterum vi
detur designare per dictum, quod non
omnis fraudulentus (visus) reus est.
Quod autem ita se res habeat, ecce cum
latrones excubitor, et inimicos pugnan
tes duces militiae sine fraude nequeant
prehendere et vincere, insidias parantes
rem perficiunt oppidomagnam, eam in
quam, quae insidiosa actio appellatur.
Similem habet rationem et luctatorum
congressus; siquidem et istis illusio vel
fraus putatur honorifica, et qui per do
lum vincunt adversarios, praemium co
ronamque merentur. Non ergo sicut fal
lacia vituperio digua est habenda talis
fraus, sed pro laude: aequaliter valet et

(CCXXVIII.) Quare dixit: Respondit sic. Ve
niens frater tuus cum dolo, accepit benedictio
nem tuam?

Quod si cum dolo tulisset, nempe nonnullus
dicat, non esse laudabile. Quid ergo adjecit:
Benedictus erit? Videtur enim subsignare quia
non omnis dolus accipitur pro crimine, nec enim
sine dolo latrones a vigiliis capiuntur, et adver
sarios Magister militiae non sine dolo capit, et

praeventoriae hujus sunt rationes et exusti cum
(marg. pugilum) certamina, quibus enim falla
cia videtur fortitudinis preciosior, qui enim ita
deverit aemulos, brachiis et adores largius no
minantur (marg. munerantur), hactenus non
est reatus vel doli incusatio, sed laus ejus qui
artificiosus est, in hoc enim studiosus omnia per
ficit.

1 Fragm. ex catena citata sub fine op. Philo
nis Gr. Lat. p. 676. 677. (cujus pars aliqua
adducta jam erat ibidem. p. 649. ex Joan. Da
masc.) 'Αλλ' εἴγε μετὰ δόλου ἔλαβεν, εἴποι
τις ἂν, οὐκ ἐπαινετός. Τί οὖν φησι; Καὶ εὐλο
γημένος ἐσται. 'Αλλ' εἰσὶν αἰνέτισσθαι διὰ
τοῦ λεχθέντος, ὅτι οὐ πᾶς δόλος ὑπαίτιος ἐστίν.
'Ἐπεὶ καὶ ληστές νυκτοφύλακες καὶ πολεμίους
στρατηγοί, οὗς ἄδολως συλλαβεῖν οὐκ ἔστιν, ἐν

εδρεύοντες, κατορθὼν δοκοῦσι. Καὶ τὰ λεγόμε
να στρατηγήματα τοιοῦτον λόγον ἔχει· καὶ τὰ
τῶν ἀθλητῶν ἀγωνίσματα. Καὶ γὰρ ἡ ἐπὶ τού
των ἡ ἀπάτη νομιμίσται τίμιον· καὶ οἱ δι' ἀ
πάτης περιγενομένοι τῶν ἀντιπάλων, βραβεῖων
ἀξιούνται καὶ στεφάνων. Ὡστε οὐ διαβολὴ τὸ
μετὰ δόλου, ἀλλ' ἐγκώμιον, ἰσοδυναμοῦν τῇ
μετὰ τέχνης. Οὐδὲν γὰρ ἀτεχνῶς πράττει ὁ
σπουδαῖος.

պա ուրեմն ոչ ստուծիւն և պարտաւանք նենգութեան, այլ գողութիւն հանգէտակար՝ այնմ, որ արուեստիւն. և ոչ առանց արուեստի գործէ առաքինին.

ratio sapientis, qui arte, non autem sicut iners operatur.

Օրհնէ՛ որ ասէ իսահ, ( ) իբրեւ ինչոյս անուն նորա յաղովք. զի իսահայ զիս այս ասէ երկնց անգամ. զանորոշութիւնս իմ էաւ, և այժմ էաւ զօրհնութիւնս իմ.

Quid est, quod dicit Esau: Juste vocatum est nomen ejus Jacob; supplantavit enim me ecce altera hac vice: primogenita mea accepit, et nunc accepit benedictionem meam ¹.

ՄԻԲ. Օրհնոսին կարծեցեալ ճշմարիտ ասել, ստէ. քանզի և ոչ մի ոչ էաւ, այլ զերկոսին անդրէն ի բաց եհան՝ և զանգորանկութիւնն և զօրհնութիւնն. քանզի առանձինն իւր իսկ վիշակ ժառանգութեան այս է կրօնաւորին և վարժելոյ, և ահա յառաջ անցելոյ. զոր յանմտացն և յիմարացն ի բաց կորզեալ հանցէ ոք, յաղաքս թուելոյ բարի գոլ, և կարծիւ առ բազումս. որ ոչինչ նուազ իբրեւ զայլոյ, կամ կամ մօք ի բաց մերժէ, և կամ ակամայ յորտանայ. արդ այս է անսուտ, իսկ առաւելեալն յանստ էն կատարելապէս ստեալ է՝ ասացեալ այսպէս, և այժմ էաւ զօրհնութիւնս իմ. (որում յիբրաի պատասխանի տալ ոք. ոչ զօրհնութիւնն, ոչ այլ, էաւ, այլ ըզյարմարականն իւր. իսկ քանզի քեզ օրհնութիւնն զսկիզբն էաւ յերկրէ, իսկ նմա յերկնէ. և դու ի ծառայս գրեալ եղեր, իսկ նա ի տեարս. և քեզ յոյս՝

ccxxix. Utrumque putans vere dicere, ementitur, quum nec unum, neque alterum surripuerit, sed ntrumque retinuit, tam primogenita, quam benedictionem. Quoniam propria haec haereditas est religiosi disciplinatae, et jam progressum facientis, quam stolorum quisquam usurpat, eoquod bonus videatur puteturque aliena res sit, aut que non minus, ac si vitus jactat. Hoc ultro respuit, aut inuitus jactat. Hoc itaque mendacio caret. Quod autem addit, ab immendacitate mendacii arguitur, cum ita dixerit: Et nunc surripuit benedictionem meam. Cui jure respondet quisquam: Non tuam benedictionem, o (insipiens) homo, accepit, sed sibi convenientem; nam tibi benedictionis initium duxit de terra, illi vero de caelo: tu in servos adscriptus es, ille in domino: tibi spes gladium, et bellum, illi vero pax est amabilis, spes autem

non ut alienam, aut ultro spernit, aut inuitus soluit. Et haec quidem nam mendose, illud ne quod insipiens adjecit, ex aperto mentitur, ita assertando: et nunc accepit benedictionem meam. Cui juste ego respondebo, non tuam accepit benedictionem, sed sibi congruam. Tibi autem benedictio a terris oritur, illius de coelo: cui etiam tu pro famulo dicatus es, ille pro domino, et tua spes cultrum ad (ac) praelium, illi vero pax quidem amica, spes vero pacis merito funditur. Cur

(ccxxix.) Quid est quod dixit Esau: Juste vocatum est nomen ejus Jacob, supplantavit enim me jam altera vice (marg. nunc bis), et primitias abstulit, et nunc accepit benedictionem meam?

Utraque existimando, vera dicere mentitur. Nihil enim tulit, sed recepit et primitias et benedictionem. Propriae enim sortes sunt certatoris jam et successibus meliorato quae quamvis aliquis insipientium usurpaverit ad demonstrandam quibusdam fictam benevolentiam, nihilomi-

¹ Vel benedictiones meas. Ubi deest in Cod. D. verbum accepit.

² Ad verb. o iste, vel talis, quod est Hellenismus.

նին, և՛ ըստ տեսեանս, և՛ ըստ լսելեաց,
և ճաշակելեաց, և հոտառելեաց, և շա-
շափելեաց, և հեշտ կամեակութիւնս,
և ցանկութիւնս, և երկիրէն, և տրտ-
մութիւնս. և քանզի աստիք ազգակից
որդոյ են, և եղբարք, ինչպէս յորժամ
ասէ զնա որդեակ, ի՛նչ ինչ և զորդոյ
վկայէ նմա զաւակակցութիւնս, այլ ե-
րեւորայայտաբարութիւնս :

Ինչէ՞ր ասէ, Սէ օրհնութիւնս է քեզ կայք,
օրհնեալ և զիս (հայր) :

ԾԱ. Իստէ և կատարելապէս ան-
վարժ անխրատն, զի նոյն շնորհացն ա-
ռաւ են աղբիւրքն. և զի միտք խորհրդ-
դոցն առաքինւոյն աղբերաբար բղիւն-
գրարիս: Նաղագոս որոյ պատճառի և
առաւել ևս է զատապարտեալ. զի
տեսանելով զգովելին, ախորժէ և ընտ-
րէ և առնու իւր զայն՝ որ պարսաւանս
և եպերանս ունի: Վանդի կուրի զայ-
ն Թագաւորացի, և զիւր անկելոյ՝ Թա-
ղաթիւն է. իսկ զայն որ սրատեսիլն է՝
զուրկութիւնսն ոք յիրաւի, զպրծուտ
պարսաւարս, կամ իսկազոյն և տիրա-
ճանապարհս, ասել՝ ի յանկուռ ճանապար-
հոյն է խոտորեալ, և խորշեալ՝ և ան-
հաց ոչ: Իայց անլազգ է ասել, զի և
տուեալ է անութիւն է, և բազումք. մի-
մի օր ինչ և բազում՝ տեսակօք, ըստ պա-
տահարացն զանազանութեան:

et auditum, gustum, odoratum, et ta-
ctum, adde affectus inclinationesque, et
cupiditates, timoremque, et tristitiam;
nam haec omnia affines sunt animae, et
fratres. Caeterum quando filium eum
dicit, non sicut de filio testatur ei pro-
gnationem (consortium filiationis)¹, sed
sicut puero ruditatem.

Quare dicit: Numquid una benedictio
tibi est, pater? benedic etiam me?

ccxxi. Novit quoque perquam ine-
ruditus, quod divinae gratiae abundan-
tissimi sunt fontes, et mens et cogitatio
hominis sapientis fontis instar emanant
bona. Atque eam ob causam magis cor-
dematur, quippe qui postquam vide-
rit laudabile, gaudet, eligit, et concu-
liat sibi vituperabile. Quoniam caeco
periclitanti compingentique casu in ali-
quid, venia adest; acutum tamen visum
conviciabit quis jure, vix declinantem
vel caventem vias lubricas, immo ut
proprie dicam, minime tritas. Porro
alias dicendum erit tam unam esse be-
nedictionem, tam multiplicem: unam in
genere, multiplicem vero in specie, ju-
sta illorum diversitatem, qui eam con-
sequuntur.

vitia et germina. Cum autem dicat eum fili quod
est in Graeco dictum nate, non ut filio testimo-
nium parentelae perhibeat, sed tanquam parvuli
insipientiam arguendo.

(ccxxxi.) Quare dicendo: Num benedictio
una est tibi pater? Benedic etiam me?

Novit etiam maximus inertiarum cultor, quo-
niam dei gratiarum copiosi sunt fontes, imo quod
mens prudentis abundantiam habet bonorum.

Quae causa amplius efficitur conditionalis, quo-
niam videndo laudabilia, amabilia, vituperabilia,
caeco enim offendenti datur venia, tanti autem a-
luminis virum reprehendat quis merito pro-
lapsis; proprie tamen interpretatur (marg. inter-
satur), quod et una est benedictio, et plures:
una secundum genus, plures secundum species
pro differentia interponendorum.

¹ Vel *comprolitate*, si ita dici queat in Latino, ut dicitur in Arm. ut Gr. *συγγονία*, etc.

Օրհնէ է, և սորջնայեալ սահակայ՝ գոյեաց ՚ի
յայն ձեռն իսաւ, և ելաց :

Quid est, compuncto autem Isaac, exclamavit Esau voce magna, et flevit?

ՄԼԲ. Ո՛չ որպէս կարծեն ոմանք՝ յազազս ծերութեանն զղջացաւ . քանզի եկեաց ՚ի վերայ այնր առաւել քան զյիսուն ևս ամ . այլ յազազս այնորիկ, զի անվարժ անխրատն միտս խորհրդոց կայլի բարեաց և լաւաց, և ՚ի պէտս վարի (կամ վարեացի) ընդդիմակօքն : Եւ զի երեւոյթս իմն առնու զառաքինեացն, յայտնի հաւատ է այն՝ որ աղօթիցն ցանկայր . և զի ՚ի դուզնաքոյ ու մեքէ, այլ յաճասէր առնէ . և գիտեմն՝ եթէ օրհնութեանցն առաւտ է մեծութիւնն՝ յասելոյն, եթէ մի օրհնութիւն է քեզ հայր : Եւրդ տեսանելով աստի իմաստունն, զի յամենայնէ յայս ցանէ անուսումն ընդունի և ոչ ինչ աւելի անցք անցին, գրեթէ խոցոտի դժժուարելով ՚ի վերայ կամաւոր բարուց անխրատութեան :

Ինդէր, իբրեւ Բարձր գոյեաց և ելաց իսաւ,
սկսանի հայրն օրհնել :

ՄԼԲ. Ո՛ր երես ասացէ որ, զարտասուսն տեսանելով զթացաւ : Իսկ որ զայսն կարծէ, յանցիցէ : Վրանզի

ccxxxii. Non, ut putant quidam, ob senectutem poenituit se ; vixit enim post hac amplius quam annos quinquaginta, sed propterea, ut ineruditus resipiscens bonum aggredereetur consilium, et in usum utilem verteret contraria ¹. Quod autem is apparentiam quamdam praeserebat sapientis, fidem facit evidentem illud, quod exposcebat benedictionem, non sane ab exiguo quolibet homine, sed a viro Deum amantissimo ; atque scire, quod benedictionum abundans est copia, ipso dicente : Nam una est tibi benedictio, pater? Videns itaque solers sapiens, quod ex cuuctis istis indoctus ille nihil fere concipit post tot eventus ²; cruciatur animo ob ejus voluntariam ineruditionem .

Cur postquam ejulatu magno flevisset Esau, coepit pater benedicere?

ccxxxiii. Fortassis quis dixerit, lacrymis visis, in misericordiam actum eum fuisse . Verum qui hoc dicit, pec-

(ccxxxii.) *Quid est : Compuncto Isaac, exclamavit voce Esau et ploravit?*

Non ut quidam opinantur, senectute compunctum, supervixit enim annis x. sed stimulo quidem pulsatus, quod tam inertissimus novit optimarum rerum merita, utitur autem illis in adversis . Quod autem praestigiati sumit meliorum, probatam fidem explorat, exposcendo optibilia, non a quolibet, sed a vero amabili deo . Scit bene nunc adventibilem esse thesaurum, dicendo : Num benedictio una est tibi pater? Intuendo ergo strenuus indutum (marg. inductum) haec omnia prosequentem, et in nullo prudentiarum conspirantem, sauciatur non leviter pro spontanea

ejus imprudentia . (Addit Interp. ex se. Ego me confiteor legisse in Hebraeo compunctionem et taciturnitatem eiisdem literis declaratam: et aliud incredibile in psalmo xiiii. Non habet tibi dicet hymnus, sed tibi silet hymnus deus in Sion Et aliud mirum non est dictum soli stare, sed tacere ejisdem aspicius quibus etiam hymnus tacet. Vide quantam allegoriam compunctio requirit .)

(ccxxxiii.) *Quare exclamante et post fletum Esau pater incipit benedicere?*

Nempe aliquis dicat lachrymas intuentem anima, passum pio dolore patrem pro filio . Qui hos suscipiatur offendit : prudens enim misericordia

¹ Vel, fortasse melius ita: propterea quod ineruditus habens intellectionem bonorum, usurpabat contraria .

² Cod. D. omisit illud աւելի . ut ut sit, sen-

sus est in Arm. incertus. Vide et Lat. anonym. Sed quod maxime nobis displicet, interrumpitur hic melior noster Codex A. quamquam suppleat ejus locum Cod. B. una cum C. D.

աստի իմաստունն ողորմութեամբ վա-
րի առ ամենեւին, և աղօթն առնէ 'ի
վերայ արժանեացն. քանզի արժանիք
են ընդ առաջեալք, այլ ոչ որ յին-
քեանց անձանցն մեղանքն: 'Երդ'
զրդուեաց զաղօթականն ոչ ողորմ, այլ
կարծիք ապաշխարութեան և արտա-
քանչի ետես զնա՝ զի լայլ վայել էր,
սուէր, կարծեաց՝ որպէս և վայել հանէ,
թէ հեծէ հառաչէ, և յողորմ հանէ,
և լայլ և ողբայ զիւր ընդ առաջեալք,
կեանսն, և զանվայելեալ կենցաղն,
'Իման այսմիկ և յեզրիպտոս՝ որ նեղէր
զոգին նոցա, բնութեանն տեսնող՝ առ-
նունն իսրայէլ արգահատեաց. և հա-
ռաչեալ և յողորմ հանեալ, և մեծա-
ձայն գոչեալ, ոչ գոչող ձայնիւ առա-
ւել՝ քան ըստ խորհրդոյ, եհաս յայն-
չի փրկութիւն. զայն որ յանձկութիւն 'ի
նեղութեան իրացն, գոչումն, բողբոլումն
և աղափայտ գոչէ. յայն որ հարկաւորն
է 'ի բարերարութիւն թոյլ արարեալ
և յաջ ձակեալ ամբաստանողացն:

Ինչէ՞ այսպէս սխալ օրհնել, 'Իհա՛ 'ի պա-
ռաշխարհիկ երկն ելեցի բնութիւնս քո,
և 'ի ցոյց երկնի 'ի վերասոյ:

ՍԼԻ - Տեսանեն, զի երկնագոյն քան
զերկնայինն համարեալ զերկրայիննս,
որինապէս այս 'ի ներքս մտանէ: Իայց
քաւիչն և բարերարին ամենայն շնորհք
լիցին, զի ոչ ետ թոյլ մտայն միան
զամայն աւերել անապատանալ 'ի
զամայն:

utitur, sed dignis eam superfundit. Digni sunt
miseri vel infelices, non superbi vel facinorosi.
Novit ergo obtuentem non misericordia, sed ac-
stimatio poenitentiae ad meliora venturum, et vi-
dendo flentem, aestimavit ingemiscere, suspiran-
do flentem, aestimavit infelicitissimam, felicitate: simile
tem pro suavitate deprimentia Aegypti anima, et Is-
hujus patitur deprimentia Aegypti anima, et Is-
rael mentis intuitu stibrium, qui cum ingemuis-
set et exclamasset non regibili voce, sed intelli-
bili, meruit salutem a Deo, qui oportunas obse-

cat; quia constans sapiens misericordiam
exercet versus omnes, orat autem pro
dignis: digni autem reperiuntur mise-
ri, non vero qui sibi ipsis nocent. Mo-
vit itaque orantem non misericordia,
sed spes poenitentiae ad meliora. Vi-
dens enim eum flentem, et lacryman-
tem, opinatus est, sicut decebat, suspi-
rare, gemere, flere et plangere super
vitam suam miseram, et indecentem con-
versationem. Huic similiter et in Aegy-
pto cruciante animum suum, ille qui
videns nomine Israel: supplex
erat, et suspirans gemensque magna vo-
ce, non magis voce exclamante, quam
cogitatione, assecutus est salutem Dei,
qui angustias rerum appellationem et
preces vocat, pro necessario beneficio
remissionem ac libertatem concedens
invocantibus.

Cur sic incipit benedicere: Ecce de pin-
guedine terrae erit habitatio tua, et de
rore caeli desuper?

CCXXXIV. Viden' quod majus existi-
manti terrenum quam caeleste, talis mo-
dus intervenit? Verum propitiatori be-
nelico omnis gratia reddatur, quippe
qui non permisit animo penitus deser-
tum esse ab optima divinaque forma.

crations tacitis exclamationibus praevenit, pro
beneficiis peccantium largiendo.

(CCXXXV.) Quare ita incipit benedicere: A
pinguedine terrae erit inhabitatio tua, et de ro-
re caeli desursum?

Vides quia superiora terrena coelestium arbi-
trando modus iste probatur, propitio autem et
beneficiorum datori, omnis gratia non admitten-
tis mentem sub uno desertum fieri, a meliori et
beatiori specie privatum, immo in terreno corpo-

1 Sic sonant voces, etsi sensus non sit bene expressus. Vide et Lat. anonym.

լաւէն և յնծագոյն տեսակէն իջեալ
'ի հողեղէն մարմինս, և 'ի յաղցից
և 'ի բոցոյ հրակիզեալ 'ի ցանկու-
թեանցն. քանզի սոքա են ճշմարիտ
տարտարոսն. այլ ետ նմա թեւակոխել
երբեմն և յերկինս 'ի վեր հայել, և 'ի
տեսլենէն ճաշակել: Վննզի են ոմանք՝
որք յորկորաժետութենէ, և 'ի ճակա-
ճանութենէ և 'ի շուայտութենէ միշտ
ընկղմին և հեղեղին. և յախտից անտի
մխրճեալք են. և ոչ կամին վերամբարձ
ուղղել վատշուերքն և չարադեք:

Օ քնէ, Խարբիւս՝ ո՞վ կեցցես:

ՄԼԵ. Բնականագոյն զեկոյց և ազ-
դեաց, զի անզգամին կեանք պատե-
րազմէ առանց խաղաղութեան և հաշ-
տութեան. և արդարոյն՝ խոր խաղա-
ղութիւն. զի խնդայ նա (այսինքն սա)
յիրաւութեան, և յանհոգութեան, և
յուղղութեան. իսկ նա 'ի խռովու-
թեան, և յաւելաստացութեան ազա-
հութեան, նախանձելի համարելով զըր-
կեն, և զանդրէն զլանալն. բայց զխա-
ղաղութիւն և զքերմութիւն իրերաց
թշնամի. և այսոքիկ են որ մեռելոց
յարմարին և վայելեն. իսկ այն կեն-
դանեաց. զորս ետ երիցս (թշուառա-
կանս), ոչ միանգամ ասացից, որ զգալ-
ութեամբ մահ է կրել նմա:

re deductum in Acheronte et Pyriphlegethonte
concupiscentiarum. Hii sunt enim tartarei domi-
ni, sed dedi illi fiduciam evolare aliquando, et in
caelo respicientem jam deitudois degustare scin-
tillas. Sunt enim qui ex impuni luxuria dilu-
vium passi, vitiis immerguntur, nequaquam se
exinde erigentes.

(ccxxxv.) Quid est: Super gladium vives?
Quam natus aliter declaravit, insipientis for-

1 Arm. haec tantum habet, pacem autem et
calorem, sine ullo verbo.

2 Miserum deest in Codd. omitto sequentium

quum descenderit in terrestre corpus, et
vitiis flammisque comburi cupiditatum,
quia haec faciunt verum tartarum, sed
concessit ei tamquam alis elevari aliquan-
do, et caelum aspicere, atque de visio-
ne (vel theoria) illa degustare. Siqui-
dem sunt aliqui, qui ex gula, venere, et
petulantia semper illuvionem ac submer-
sionem patiuntur, cupiditatibus dediti,
et nolunt erigere se ipsos miserrimi, et
cacodaemones.

Quid est, In gladio tuo vives?

ccxxxv. Nimis naturaliter monuit
insipientis vitam bellum esse sine pace,
justi vero altam pacem. Is enim gaudet
justitia, et tranquillitate, et rectitudine,
ille autem conturbatione, et avaritia,
aemulationi dignum putans injuriam fa-
cere, et passim laedere; pacem, et iram
(confundens) sibi invicem infensas.
Haec autem mortuis conveniunt, illa
vero vivis. Ego vero ter, non semel mi-
serum dixerim eum qui cum sensu su-
stinet mortem.

tunam praelium esse impraedicabile. Justi vero
per altissima gaudente enim segregatione ej
constantia: Ille turbas et rapinas explorat, quemli-
bet pati injuriam et facere. Haec mortuis con-
grua sunt, illa viventibus a deo. Non semel, sed
ter miserrimum pronuntiabo eum, qui eum mi-
nima (marg. nimia) sensibilitate mortem susti-
neat.

obscuritatem, maxime relativi, *quos*, et
pronomini *նմա*, *eum*; adde quod pro *կրել*, ha-
bito in Mss. C. D. habet B. *կռել*, *vocare*.

Օ քնէ է, Եւ իշխոյ իւր ծառայեցես :

Quid est, Fratri tuo servies?

ՄԼԶ. Եւ յս մեծ բարի է անդամին՝ որ բառնալ թողուլ զնա ազատ . քանզի վրանութիւն այսպիսուն մեծ վնաս է . իսկ ծառայութիւն օգտաւ Բարադոյն . և մանաւանդ յորժամ առ զԲիւրի տեառն պատահեսցէ, Եւ յսպէս և Զաւաւ ապրեալ լինի, յորժամ զբան արասցեն և լուիցեն նաւազքն նաւաստւոյն . և տունն ի սպասաւոր ծառայից տեառնն հաւանէ ցելոց . և բազաբ, յորժամ բնակիւքն իշխանաց տեղի տայցեն և հնազանդեալ լին . և մանկունք՝ ծերոց, և անոնք զեակք՝ տեղեկաց և հանձարեղաց :

ccxxvi. **M**agnum est hoc bonum insipienti, ne derelinquatur liber: nam elatio cervicis grave est damnum huiusmodi homini, servitus autem utilior, maxime quum bonum attingat dominum. Sic et navis salvatur, quando iussum impleant obaudiantque navarchi nau-tae; et domus, obsequentibus famulis dominum; et civitates, dum habitatores cedant principibus; et juvenes senioribus, et imperiti peritis, intelligentiaque praeditis.

Օ քնէ է, Եւ երբի իւր ծառայեցես, Եւ իշխոյ լինես զնա ի պարսկոցն իւրեանց :

Quid est, Et erit, cum dissolvas, et deici-as jugum illius de collo tuo?

ՄԼԷ. Եւ յս ասէ՝ զբարի, զոր դու կարծես որ չար՝ ծառայութիւնն, մէկ պարսկապար ըստ դիպուածոյ եկն (կամ եկ) պատահեաց քեզ, այլ յորժամ զբարձրութիւն և զխրոխտանս մնտի զբարձրաց ի բաց ընկեսցես, զամբարհա զբարձրաց փոխեալ, և յորժամ ի Լաւաւ Բիւրի փոխեալ, և յորժամ ի բաց Լուծցեն զլուծ ախտիցն ի քէն: Եւ ի միջոցն այսոքիւք լինալ են, Եւ իւրեանց յայտարարեալսն յայտարարեալսն, անարժան արացեալ ըլ-
Բեալ զվանիս, անարժան արացեալ ըլ-

ccxxvii. **H**aec, ait, bona, quam tu putas malam esse, servitus, non frustra per accidens obvenit tibi, sed quando elationem, inanemque fastum abjicias, superbiam mutata, et quando desolveris jugum vitiorum a te. Quoniam usque dum his jugatus es, eoquod nimia elatione superbis, vix dignum te faciat servituti suae sapiens: non ut liber fias. Ubi enim erit tibi, sine eo si ambules ut attingas libertatem? sed potius mu-

(ccxxvi.) Quid est: Fratri tuo servies? Ob (marg. Hoc) jam proximo bono persecutis contumaci dignum, ne laxamentum capiat, sine jugo enim degere perniciosum est, dum servituti, conditio utilissima, studiosum dominum sortita, et carina salvatur obedientibus gubernatori ministris, et domus erigitur melius famulis vigilantibus pro imperio domini, et urbs erit beatior, si plebs subjecta sit administranti, et juvenes veteranis debitum deferentes honorem. Felices (marg. Vides malum,) et indocti, sapientibus obsecundantes.

(ccxxvii.) Quid est: Erit ergo cum deposueris, et exolveris jugum tuum de collo tuo? Hoc inquit bonum, quod tu suspicaris esse malum servituti, non quolibet casu advocavit tibi, sed cum petulantiam et tumorem vanae gloriae deposueris et cum dissolveris jugum vitiorum de temetipso, quousque enim sic occuparis valde te extollendo, indignum te suae servitutis probabit prudens: non ut relaxatum in libertatem, sed ut plurimos pro uno dominos habeas, infra te penetrante, qui tuam animam incessanter expos-

1 Codd. B. C. ԷԷ. adventus. melior D. ԷԷ. advenit.

2 Ms. B. անարժան, indignum. et C. eodem

sensu (praeter usum) անարժանի. at D. ԷԷ. արժանի, non dignum.

քեզ ('ի) ծառայութեան իւրում աւտի իմաստունն . ոչ զի ազատ լիցիս : Վճանդի ուր գոյ քեզ առանց նորա թէ չըջիցիս պատահեալ ազատութեան . այլ զի բազումս փոխանակ միոյ տեարս և տիկնայս ստասցիս 'ի ներքս 'ի քեզ որջացեալս , որ զքո զոգիդ անանջատ և անմեկուսի ջնջեն :

Օ՛հնէ է , լսայ 'ի մտի , մերջեցին առաքս օգոյ հօր իմոյ , և սպանից զյակոբ զիւրեայր իմ :

ՄԼԸ . Ոչ վեր 'ի վերոյ են ոխք քիւնուս , այլ 'ի ներքուստ 'ի սրտէ , որպէս ասէ քերթողն , երեւի . քանզի ոչ ձայնիւն ասել , այլ առանց ձայնի 'ի մտի , է ցոյց յայտնադոյն խորհրդոյ քինաւորի , և խորոյ . այսպիսի (է) և վատ թարն , չարաբարոյ , դժոխաբարկ , ազու , նենգաւոր . և առ այսորիւք ևս՝ և կատարեալ անուսումն է , ստորադրութիւնս , և իրս իմն իւր առաջի եւ գեալս անկարս : Վճանդի ուր ուրեք մարթ է անախտ ազգին՝ որում պարգեւաց բնութիւնս , մախաղութիւն , խռովիւ ախտիցն ոգւոյն մօտ կալ յախտ , զառաքինի սպանանել զեղբայր : Ուր թաթել , և կարթել , և հերթել , այլ ոչ թաթիլ , և կարթիլ , և հերթիլ , 'ի ձեռն վարժիցս և կրթութեան , և երկոց խրատեալ է . քանզի կեանք ճշմարիտ առաջի կան սորա մըրցանակ . որպէս դարձեալ անդրէն՝ վատ թարին և չարին՝ մահ , որ զգայութեամբ է յաղազս ընդունելութեան անբոյժ ցաւոց :

(ccxxxviii.) Quid est: Dixit in corde: appropinquant dies luctus patris mei, ut occidam Jacob fratrem meum?

Non in propatulo saevit infestus, sed de corde ut ait Poeta. Quod enim non voce promittitur (marg. promittitur) sed sine voce et in cor-

1 Pro et, legitur ut, Gr. et Arm. իր. զի. Gen. xxvii. 40.

tos pro uno dominos dominasque acquiras in te reconditos, qui animam tuam immediate ac sine recessu deperdant.

Quid est, Dixit in mente sua, appropinquant dies luctus patris mei, et¹ interficiam Jacob fratrem meum?

ccxxxviii. Non in superficie sunt odia vindictae, sed intus ex corde, ut ait Poeta, apparent. Quoniam non voce dicendo, sed sine voce in mente, monstravit evidenter consilium offensi animi subdoli et profundi. Talis² est improbus, maleficus, dirus iracundus, unaque blandus, et insidiosus. Ad haec etiam perfecte indoctus est, suppositiones atque res quae fieri non possunt, sibi proponens. Nam quomodo umquam fieri poterit, ut vitium perturbatae animae adsit nationi vitiis carenti ex dono naturae; et occidere fratrem virtute predictum? Ubi videlicet supplantare et oppugnare, non vero supplantari, et oppugnari quis per disciplinam, exercitium, et studium instructus est. Huic enim vita vera proposita est sicut bravium; sicut ex adverso improbo mors, quae per sensum est, accepto morbo incurabili.

de consilii est externi et profundi. Talis est praevaritas malignantium iracundia suppressa, scrupulosa, insidiosa, paraturas sibi impossibiles reservando, nullo enim genere praevalerit laedere congeries vitiorum impassibilitatis titulum, cui permittitur a natura decipientis animam, et dissi-

2 Redintegratur Ms. A. cujus in superioribus locum supplebat B.

դարձիք Ճանապարհ, ոչ չարչարելով
անսուղորութեամբ և կարօտութեամբ
զմարմինս, և ոչ մատուցանելով զայն
ինչ որ 'ի գունակ գունակ կամակայ
պայծառութիւն է. այլ պարզ վայել-
չութեամբ զգուշաբար կեցիք. քանզի
զինչ այլ պարզագոյն է քան զսպիտա-
կագոյնն, որ կոչի քաղղէարէն լաբան:
Օյ ծայրագոյնքն սխալեն և յանցու-
ցանեն առ ընդդէմն զայնոսիկ՝ որք
ոչ հաստատագոյն են պնտեալք. իսկ
միջաւորութիւնքն ունին իմն 'ի բաց
զնացս յառաջ պահպանութեան, զի
մի ինչ կրել յանկարծօրէն անբժշկելի:

Օյնչ է, իշտեալ իւրից զիւր անդուստ
այսրէն, մի գոյնէ անորոշեաց յերկոցանց 'ի
քէնչ 'ի մոմ ասոր:

ՄԻ. Առադ իբր զի յայտնի է, այլ
լաբանելով ասասցուք. զի ոչ զանդ բնա-
կութիւնն յար բնաւին համարի լա-
կրօնաւորին, այլ առ այն ժամանակ
պիտանացու: Վրանզի կամի զնա թէ
(զի) 'ի բաց զնացէ 'ի ծննդակցէն, և
յերկուորեակ չարութենէն, ոչ 'ի պար-
զագոյնն և յանլոյս, այլ 'ի լուսաւո-
րեալ զգայութեանցն վայր. օրինակ
իմն վարժել զանձն յամենայն կրթու-
թիւնս. և եղեալ ըմբիշ մարտիկ կա-
տարեալ՝ զաւանդրէն, ուր ոչ ևս դիւ-
րաւ խորեցի և մնասեցի: Վրանզի
ահա կիսապատանեակ էր, ընկերին
ծննդիցն զառաքինութեան կեանսն մե-
ռեցելոյ, յիրաւի երկուցեալ է, զի մի
և միւսն միաբանեալ ընդ պարզագոյն

aliud simplicius sit albo colore, qui voca-
tur Chaldaice Laban? Quoniam summa
errant, errareque faciunt in contraria
eos, qui non sunt constantius firmati;
mediocritates autem praeseferunt ab-
scessum praeservationis, ne quidquam
ex improvise irremediabile patiantur.

*Quid est, Mittens revocabo te inde; ne
forte orba filiis fiam ex ambobus vobis
in die una?*

ccxi. Quum litera pateat, allegoria
ntentes dicamus; quod transmigratio-
nem perpetuam vix expedire religioso
putat, sed ad praesens tempus utilem
fore. Vult enim eum abscedere a con-
nata gemellaque malitia, non in locum
simpliciozem et illucidum, sed in situm
sensuum illuminatum, ut pote instruat
se in cunctis exercitationibus; et post-
quam fuerit pugil fortis perfectusque,
eo redeat, ubi non amplius facile de-
fraudetur ac laedatur. Quoniam adhuc
jam semijjuvenis erat, socio nativita-
tis emortuo quoad vitam virtutis, jure
metuit, ne alter quoque unitus cum
simplicibus sensibus, per illos paulatim
progredere ad superflua, sensusque

ra, licet Labam candor pro luminari indicio Har-
ran, foramina pro magnitudine stellarum. Ait
tamen Abraham transitor, quem omnes fideles
imitare possunt, et si nox occupaverit, non de-
cipiuntur ad maternae ecclesiae viscera revocati.)
(ccxli.) *Quid aestimando accipiam te inde,
ne quando orbitabor?*

At nobis lectione certa existente, per allegoriam
disseramus mediam hanc larem assidue habitare
certatorem, mater inutile arbitrat, sed ad tem-

pus ei prodesse quem vult semotum esse cogna-
tae, vel geminae (marg. genuinae) malitiae ut-
pote in lucidiori quadam mentis regione exhi-
bernantem, inde palestricon perfectum redeun-
tem jam minime decipiendum, utpote semipue-
rum, altero tamen per inopiam sobrietatis pro
mortuo imputato, veretur merito paternae qui-
busdam casibus paulatim cedat simplicitas mo-
rum, superfluis et curiosis occupata, aut pro
amatore regionis redire nequiverit, intolerabile

մասն, երկրաւոր հողեղինօքն յառաջ քան երկնաւորօքն կեցեալ. զի թէ առցէ կին՝ ասէ, որ թուին կրօնաւորաւ կան գոլ բարք, յերկրէս դատերաց պղծոցն, և կամ որ պղծին դիւրաւ կամին զգայութիւնք, և այնոցիկ որք ըստ զգայութեանցն հեշտ ցանկութիւնքն են, անցեալ զերկնային և զյարակոյս մտօք, ընդէր է ինձ կեալ՝ այսպիսի տեւ սանելով զյեղեղումն և ըմբռնումն, և գերումն զօրէն քաղաքի, և զբոլոր ոգւոյն աւերեցելոյ: Եւ քանզի բնութեամբ եղբայր է նորա, և բարութեամբ թշնամի, ի սկզբանէ առաքինատեաց եղեալ՝ ընդ անձանապարհ գնաց, անտես արարեալ զայն որ ուղիղ և ի դիւրն (կամ, ի դէպն) տանէր. և յընտանութենէ այնր՝ որ ըստ խրատուն է՝ օտարացեալ, և զվայրենութիւնն զայն՝ որ յանխրատութենէն՝ խնդութեամբ ընկալեալ. և զբոլոր բոլորեքումք զմիտան վայրենացուցեալ է, բարկութեամբք, ցանկութեամբք, անիրաւութեամբք, ամենագործ խարդախութեամբք:

Ինդէր ասէ հայրն նորա. Ի՞նչ անց գնալ ի Բիւթաթիս ի քառն Բաթուէլի հօրն Տօր քո, և առ զեղ ինն ի դստերացն լաւանաւ եղբօր Տօր քո:

ԾԽԳ. Նառդ դիւրանշմար է: Եւ տար աշխարհ ուղեւորութիւն առնել Տօր որդւոյ հրամայել, խօսել կին որ

quam caelestibus vivens. Quod si acceperit, inquit, uxorem is, qui putatur religiosi moris esse, ex filiabus hujus terrae (hominum) immundorum, vel sensuum qui facile volunt inquinari, earumque quae secundum sensum sunt cupiditates, praetermissa ¹ cogitatione caelesti semperque virgine, ad quid erit mihi vivere hujusmodi videndo demutationem, et captivitatem in similitudinem civitatis, tota anima destructa? Quoniam ecce et alter ex natura frater suus, moribus tamen inimicus, a principio virtutem odio habens, per impervia perrexit, derelicta via, quae per rectum condecensque conducebat; atque a familiaritate ejus, qui secundum incedit disciplinam, abalienatus, ferocitatem insolentiae laetabunde sibi adscivit, ita ut omnino agrestem reddiderit animum per iram, cupiditatem, injustitiam, fraudibusque omnia astute tentantibus.

Quare dicit ei pater suus: Surge, transfer te in Mesopotamiam in domum Bathuel patris matris tuae, et sume tibi uxorem de filiabus Laban fratris matris tuae?

CCXLIII. **L**itera facilis intellectu est, in terram alienam iter facere, patrem filio mandatum dare, desponsare uxorem

rem, qui jam studiosus est moribus inquinatis, et secundum has easdem libidines praevanicando coelestia, quae semper casta sunt concilia, ut quid mihi vivere cernenti tam perniciosam transmigrationem vel excidium utpote civitatis, hoc est, animae obsidium. Naturalis namque frater ultroque inimicus, a principia detentus odio clementiae, perversas arripuit vias, directo itinere vitato et mansuetudinis alienatus, feroci-

tatis extitit familiarissimus, inertiam vegetando, et totam mentem furiis desideriorum iniquis venatus (*marg.* venenatus), se religavit astutiis.

(CCXLIII.) *Quare inquit pater illius: Surgens fuge in Mesopotamiam in domum Bathuel patris matris meae, et accipe tibi uxorem a filiabus Laban fratris matris tuae?*

Pars orationis in utroque permittere patrem filio dicit mandantem ad copulandam uxorem pro-

¹ Hic iterum lacuna in Cod. A. quam suppleat nobis B. cum C. D.

ընթացին՝ որպէս ասացի՝ և առաքի
նութեան. որոց չարութիւնն իբր զի
զազանաբարոյ է, զկլաթայ հաւատա-
րեալ է. իսկ առաքինութիւնն, ՚ի ձեռն
որոյ ստանայ խնդութիւն, ուրախու-
թիւն՝ յարանունակի գետոյն՝ որ արա-
ծանի կոչի: Եւ բաթուէլ թարգմանի
դուստրնայ. երկրորդօք որպէս յազգակ-
ցութեան ըստ առն զաւակի պատուեալ
զօրութիւն. որոյ է յոգևջ տեղի՝ զոր
տուն կոչեաց բանն առաքինի. ուստի
հրամայէ առնուլ կին իւր զիմաստու-
թիւն հանձարուն տուփօղ. և կնոջն ա-
նուն էր կրօնաւորութիւն ՚ի դատեալացն
լուսաւոր ազգին, որ կոչի քաղզէարէն
լաբան, և հայերէն սպիտակութիւն:
Եւ ոմանք ՚ի դէմն հայելով իրաց,
կամ պարսաւեն զայն՝ և կամ գովեն:
Իայց մեզ որ այլաբանութեամբ բնու-
թիւնն է, այլ արտաքոյ տեսանելոյս
խնդրեմք, վայել է և յարմարի զան-
ուանան քննել և հարցանել. և մի պատ-
րիւ և խաբիւ համանունութեամբն:
Որոց որոշումն և մեկնութիւնն է ինչ՝
որ կատարեալ է՝ և ճառագայթի և
լուսոյ նման արարուածս. և է որ ըզ-
գայուն իմն որակութիւն գունեալ վեր
՚ի վերոյ, որպէս այնպիկ որ նկարա-
գրինն ՚ի չարացն յերեսաց պատրանս
խաբէութեան:

natum honorata vis, cujus est in anima
locus, quam domum nominavit verbum
generosum, unde jubet accipere sibi
uxorem sapientiam intelligentiae ama-
tricem. Uxoris autem nomen erat con-
tinentia¹ ex filiabus lucidae gentis, quae
Chaldaice vocatur Laban, et Latine Al-
bedo. Sunt qui faciem rerum aspicien-
tes, vel vituperant eam, vel laudant; no-
bis tamen quae allegoricam quaerimus
naturam, sed extra visionem, convenit
nomina ipsa disquirere, neque decipi si-
militudine nominum; quorum distinctio
in hoc consistit, quod aliquid perfectum
est, et splendori luminique similis crea-
tura; aliquid autem sensibilis quaedam
qualitas superficialiter colore tincta, si-
cut illa quae pinguntur ab improbis ad
illusionem visionis.

pretatur filia dei, secundo quodam gradu pro ma-
ribus substitutus, sicut in haereditatibus: preroga-
tivus titulus et subcisivus, cui est anima locus
ille, quem domum sermo divinus vocat utilissi-
me, ex hac autem (*marg. enim*) permittit du-
cere uxorem, amatricem disciplinae, nomen autem
uxoris possessio pro filiis generis praeclari, quod
jam diximus Laban, Graece enim *δαίδης*. Sunt
autem plurimi personis deferentes, quas aut cito
laudent, aut cito vituperant. Nobis autem, qui
per allegoricum examen ista requirimus, quia se-
mota sunt a visibilibus, expedit vigilantissime no-

mina scrutare, nec alicujus nuncupationis simi-
litudine falli, quorum distinctio et discretio dif-
ferentiam rerum declarat, sic et modo candor,
quem ajunt esse Laban, perfecta translatione lu-
cidus vel splendens: sin vero secundum visibilia
transtuleris, nomen candoris, hoc est, albescentis
coloris indicium, ut solent pictores ex candore
colorum faciem exprimere interno minio: (*reli-
qua desunt in Arm.* Ita etiam Isaac, qui dicitur
risus, perfecta translatione serenus atque lucidus
intelligitur.)

¹ Vel *Sobrietas*. ad verb. *religio*. juxta vero Lat. anonym. *possessio*. ad Liam, vel Rhachel
pertinens.

հարցեալ որոշին՝ զգանազանութիւն . քանզի նա երկոցունց հաճոյ լինէր ծնողացն և մարդկան, իբր օրինակք վարդապետաց : Իսկ սա և ոչ միում ոչ լինի հաճոյ . բայց կամեցեալ ընդմտանել և զօղել, զի թուեացի մեծարօղ քոլ, զմայրն և յիշէ ոչ, բայց զհայրն միայն : Եւ ոչ զայս թշուառականն ամբողջ ոչ գործէ զկեղծաւորութիւն . այլ հաւատարի գիտացեալ թէ տհաճ է ընդ բնակիչս աշխարհին հայրն, զայնս զոր ունէրն՝ ոչ արձակէ ՚ի բաց, այլ ՚ի վերայ նոցա առնու . յաւելու մեղս ՚ի վերայ մեղաց՝ ոչ լուծեալ զառաջինն : Եւ ան որոյ մարգարէն խայտառականս զնմանէ գրեալ՝ բերէ զկնի, թէ ոչ արձակեաց ՚ի բաց, այլ էաճ ՚ի վերայ այնց կանանց իւրոց կին . ոչ վարկպարագի և յանցի, և գործ առ գործով զիւրն (կմբ զիւրն) միանգամայն առեալ, այլ յանդիմանութիւն մտերմութեան, զոր ունէր առ օտարացեալն զգօնութեան կանայս, զորս զի չարք են՝ դատեցաւ անկաշառառուն և անաշառ հայրն : Բայց զինչ՝ ով չարագե՝ ասասցուք նմա, և զերրորդն յարմարեցից և պատկանեցից : Իսկ արդ՝ արդեօք ո՞վ կարիցէ յուղղութեան կարգի ածել զայն որ առ նա է : Եւ ոչ իւրեք, այլ հակառակ նմին, է ինչ որ առեալ, և է ինչ որ հա-

ctio (in ambobus fratribus). Nam ille utrique parenti complacere, et hominibus, tamquam exemplar (vel exemplaribus) magistrorum. Iste vero nemini placet; sed volens blandiri, se se occultando, ut videretur honorare, matrem neque memorat, nisi patrem solum. Nec hanc tamen miser integram perficit simulationem, sed certe sciens, quod displicent patri habitatores regionis, eas quas habebat, non dimittit, sed accipit super illas, adjectis peccatis supra peccata, vix solutis primis. Quare propheta ignominia ipsum notans, scribit sequentia, quod non dimisit, sed super eas uxores duxit sibi uxorem: quod non inaniter dictum credas de praesumptione aggressa², sed sicut reprehensionem intimae amicitiae erga mulieres a sapientia alienatas, quas ut malas iudicavit pater, qui nec munera, neque personas accipiebat. Sed quid, o infelix, dicamus ei, tertiam adaptare voluisti! Quae enim corrigere potuerit eas, quae apud illum sunt³? Nullatenus, sed potius in contrarium: tam accepta, quam data (pro exemplo) vita³ est praeter vitam. Vocatur autem Hebraice *Majeleth*, quae interpretatur, *ex principio*. Hoc autem in virtute est voluptas, uti a principio

minibus, ut censura discipuli magistris. Hi autem neutri obsecundat, simulato autem favore deferendo, matris quidem nec meminit unquam, patrem vero hucusque; nec ita demum infelicissimus salvat fictum obsequium, sed palam eum cum cognovisset, quod aspernatur intertaneas pater, primas quidem non repulit, alteram autem superducit, augendo peccatum non absoluto priori. Unde profecto notas adversus eum promendo, dixit eum non remisisse, sed superduxisse prioribus uxoribus uxorem, non transitorie, sed pro testimo-

nio favoris, quem habuit ad extraneas sapientiae et pudicitiae foeminas quas pater malignas iudicat. Nullius accipiendo personam, qualem tibi dicam o infelicissime etiam tertiam illam desponsationem, de qua possit etiam priores emendare, absit, sed ut rursus acciperet et praemuneretur eam, quae vitam sine vita conficiunt, merito vocatur apud Hebraeos, *Majeleth*, quae interpretatur ab initio, potentia utique libidinis, quae ab origine mundi, vel primae generationis coaetanea, omni animali pro subcisa innumerabilium ma-

alias, vel caeteras. Quia tamen nihil est in Gr. praeter articulum *ταῖς*, propterea videtur Interp. Philonis usurpasse pronomen «*ἑ*».

1 Sic exprimo incertum locum, *զիւրն* (կմբ զիւրն) միանգամայն առեալ. *suum* (vel *rem*) simul accipiens.

2 Vel, Quis . . . id quod apud illum est?

3 Vix polliceor certum me huius loci obscurissimi sensum exposuisse: fortassis melius diceretur *conversatio*, aut *exemplum*, aut *modus vivendi*, pro *vita*.

Ex S. Maximi capitibus Theologicis, sive Sermonibus per Excerpta.

in pag.

Ο μαθὼν ἄρχεσθαι, καὶ ἄρχειν εὐθὺς μανθάνει. οὐ δὲ γὰρ εἰ πάσης γῆς καὶ θαλάσσης τὸ κράτος ἀναΐταιτό τις, ἄρχων ἂν ἦν πρὸς ἀλήθειαν, εἰ μὴ μάθῃ καὶ προπαιδευθεῖν τὸ ἄρχεσθαι. 201.

Χαίρειν ἐπὶ ταῖς ἐτέρων ἀτυχίαις, εἰ καὶ δίκαιόν ποτε, ἀλλ' οὐκ ἀνθρῶ-
πινον. 287.

Οὐχ ὥς τὸ ἐκουσίως ἀμαρτάνειν ἔστιν ἄδικον, οὕτω καὶ ἀκουσίως καὶ κα-
τὰ ἀγνοίαν, εὐθὺς δίκαιον. ἀλλὰ τάχα που μεθόριον ἀμφοῖν δικαίου καὶ
ἀδίκου, τὸ ὑπὸ τίνων καλούμενον ἀδιάφορον. ἀμάρτημα γὰρ οὐδὲν ἔργον
δικαιοσύνης. 296.

Αναιδὲς βλέμμα καὶ μετεώρος αὐχὴν, καὶ συνεχὴς κίνησις ὀφρύων, καὶ βά-
δισμα σεσοβημένον, (Arm. *uhr* . vox dubia, juxta Gr. *insolenter ince-*
dens, vel *conciatus* . ex σοβέω . fere Arm. *gnif*, *gnifwul* .) καὶ τὸ
ἐπὶ μηδενὶ τῶν φάυλων ἐρυθριᾶν, σημεῖα ψυχῆς ἐστὶν αἰσχίστης, τοὺς
ἀφανεῖς τῶν οἰκείων ὄνειδῶν τύπους ἐγγραφούσης τῷ φανερῷ σώματι. 324.

գարնանային հասարակօրութիւնն. և առ այսօրէք՝ և որ տարւոյն ժամանակաց ծննդոցն եւ դէպ եղև սմա : Արդ՝ այժմ յորժամ սերմանեցելոցն պտուղքն կատարեսցին 'ի ծառոցն, յայնժամ սկիզբն ծննդեան առնուն, զի յերկարեսցին այլ չնորհքն յաւիտեան՝ այլոց յայլոց այլք փոփոխեալք, և յաւրեալք կատարածն սկսմանցն, և սկիզբունք կատարածիցն : Իսկ յառաջնունն գոյացուցանելն ամենայնի, յորում և զաշխարհ արար, հաստատէ զամենայն ընդ նմին լի իւրեանց պտղովն ամուսին խորհրդոցն. քանզի պարտ էր այսպէս գո՛ւհօրն յոչինչ ամենեւին կարծիս տալ, ոչ առաւելուլ՝ և ոչ նուազանալ. և մանաւանդ և վասն զմարդն՝ որում ըզտփորութեանցն զսկիզբն յանձնել հանդերձեալ էր, գտանել կատարեալ, և կատարելածինս անդէն զամենայն ինչ :

Եւ զի զգարնանային հասարակօրութիւնն սկիսմն պարագայցն ամնոց եւ թաղրէ, յայտ է յըմբռնեցելոց ամանակացն՝ ըստ իւրաքանչիւր ազգի հրամանի և ընձեռութեան : Եւ ճշգրտեաց է որ զայս և յորայիցն նախնեաց, զոր հրամայէ յերկրորդում աւուր տօնին բերել 'ի պէտս հարկեցելոցն. և հնձոց ժամանակ գարունն է :

Եւ այց տարակուսեսցի որ, թէ զի է, վասն զի երկուց զուգօրութեանց ելոց՝ գարնանայնոյն և աշնանոյն, զորս հաւտառեաց կացոյց բնութիւնս արդարակ քաննուլ զուգօրութեան, ոչ յաշնայնոյն, այլ յայնմանէ որ ըստ գարնայնոյն՝ ժամանակս սկսաւ թուել : Եւ կամ զի (կամ, քանզի) գարնանայինն բուսանի և ծաղկէ և պաղաբերէ ամենայն արգաւանդահոգն, լեռնայինն և դաշտայինն. իսկ յաշունն ամենայն որ ինչ միանգամ եբեր (կամ, է բեր) եր-

porum nascentium exordium esse huic contigit. Quando ergo satorum fructus perficiantur ab arboribus, tunc principium generationis accipiunt, ut prolongentur Dei gratiae perpetuo aliis post alia se invicem excipientibus, et adhaerente sine initiiis, initioque finibus. Verum in prima productione omnium, in qua et mundum condidit, stabilit omnia simul plena propriis fructibus connaturalis consilii. Siquidem oportebat ita fieri, Patre (universorum) nullam penitus suspicionem relinquente nec redundandi, nec deficienti; maxime ut homo, cui commendaturus erat principium consuetudinum, inueniret statim omnia perfecta, perfecteque generantia.

Quod autem vernale aequinoctium supponat ut principium circulationis mensium, patet ex retentis temporibus juxta singularum gentium ordinem ac traditionem. Certius id verificet quisquam et ex spicis primitivis, quas jubet secunda festi die afferre in usum ministrorum: messis autem tempus est ver.

At dubitet quis, quid est, quod quum duplex sit aequinoctium, vernale, et autumnale, quae natura constituit iuxta regulam aequalitatis dierum, non ex autumnali, sed ex vernali coepit diuenerare tempora? Ratio erit ea, quod vernali tempore pullulat, florescit, et producit fructum suum omnis locus fertilis terrae, montanus et campestris; in autumnno vero quidquid frugis est terrae, una simul collectis fructibus, defrondentur arescuntque plantae; principium ergo neces-

1 Fragm. apud S. Joan. Damasc. in sacris Parallelis. Φίλωνος, ἐκ τοῦ α. τῶν ἐν Ἐξέδῳ.

Ὅταν οἱ τῶν σπαρτῶν καρποὶ τελειοῦσιν, οἱ τῶν δένδρων γενέστωσι ἀρχὴν λαμβάνουσιν, ἵνα δο-

λιχούσιν αἱ τοῦ Θεοῦ χάριτες τὸν αἰῶνα· ἵνα ἄλλαι ἄλλην διαδεχόμεναι, καὶ συνεπτεύσῃται τὸ λημὲν ἀρχαῖς, ἀρχὰς δὲ σείλῃσιν, ἀτελεύτητοι ᾖσιν.

զպատիւ բարեպաշտութեան զմեծաբազազս զայս աշխարհ և զքաղաքավարութիւն, որով մատակարարութեամբ վարի: 1) ամեն այսորիկ և զամանակն կարծեաց թէ պարտ է զնոյն առ ՚ի յիշատակ ծննդեան աշխարհիս և առ ՚ի սմա ազգակցութեան. զի ժամանակի ամենայնի սկիսմն և դարձեալ գարունն իցէ. քանզի միանգամայն լինելոյ աշխարհիս, սա եղանէր. և ազգն (կամ ազգին) հետեւեալ բնութեանն, և ամենայն երկնի մատակարարութեան. և զժամանակսն մանապէս (կամ նոյնպէս) և բաղաձայնակի ամսոց և տարեաց ՚ի թիւ արկանէ, զնոյն յառաջադրութիւն արարեալ զգարունն, որ էր և աշխարհիս լինելոյ: Բանդի առ առն ձայն, ուր ուրեք արդեօք արարեալ լինէր փոխել զբնակութիւնն իւրեանց յեգիպտոսէ, բանից յայտնեաց հաւանեալք, զպալաքնակութեանն ամանակ՝ ամիս առ առաջին գրեաց: Բայց նոյն է և եօթնէրորդ ըստ արեգակնայիցն պարագայց, քանզի և աշնանային զուգօրութեանն եօթներորդ գրի ապաքնակութեանն աւանակ, և առաջին է յըստ արեգակնն թիւս:

Ինքէն ՚ի Կասեբորդէն հրամայէ ՚ի պահ արհմել զլորեփաստեբորդէն զոյնար, որ պարագեւոյն էր:

Բ. Առաջին, զի պատարագս մատուցանելով՝ մի վարկպարագի և գործ առ գործով նոյն ժամայն առանց պատրաստելոյ առնիցէ զպատարագն, այլ խնամով և հոգով իբրու առ ՚ի շնորհակալութիւն պատրաստեալ փրկչին և բա-

conversatur. Quare et tempus ratum habuit idem esse debere ad memoriam mundi nascentis, et cognationis cum isto, ut omnis temporis principium itidem ver sit. Simul enim ac factus fuerat mundus, id fiebat; et gens naturam imitans, universamque caeli dispensationem, tempus quoque similiter, et convenienter cum mensibus annisque aptavit, eandem praeferente veruo tempore rationem, quae fuerat et in mundo coudendo. Etenim ad hominis (Moysis) ¹ vocem, quo umquam oportebat mutare habitationes suas de Aegypto, quum manifestis verbis persuasi sunt, transmigrationis tempus mensem primum scripsit. Idem tamen et septimus est (mensis) juxta solarem periodum, quoniam et in autumnalis aequinoctii comparatione septimus mensis scribitur transmigrationis tempus, et primus est secundum solares numeros ².

Quare ex decima (die mensis) jubet servare quartaedecimae (diei) ovem sacrificandam?

1. Primum, ut qui oblaturus erat sacrificium, non obiter illico sine praeparatione facta sacrificasset, sed curâ diligentiaque tamquam ad gratiam reddendam paratus salvatori, et benefactori universorum Deo. Secundò sub ae-

¹ Gloss. Arm. legit, * առ նա առն ձայն ||, ad ipsum viri vox, et subdit. * Որպէս ձայն այ առ բարունն գործեաց, այսպէս և ձայն մովսէսի առ ժողովուրդն՝ փոխել յեգիպտոսէ ||. h. e. » Sicut vox Dei ad ver operavit, sic et » vox Moysis ad populum, ut migraret ex Aegypto «.

² i. e. Primus dictus Israelitis mensis Martii, quo vernum occurrit aequinoctium, septimus est mensis inchoans a Septembri transacto, quo autumnale erat aequinoctium: sicut et Septembris nomen septimum denotat mensem solarem a Januario inceptum.

Օք է, զի ըստ ասան աստիճանի հրամայե
տանուլ զպատրիս :

*Quid est, quod secundum domos familia-
rum jubet sumi ovem?*

Գ. Երբ զի տոհմն մեծ իմն են ազ-
գաւորութիւնք և բազմամարդիկ . իսկ
դոյզն են՝ այն , որ ըստ տանն են յարե-
նէ՝ ի սակաւամարդութիւն ամփոփեալք :
Եւ զայստիկ որ դոյզնա են՝ յընտա-
նութիւն բերեալ մեծացն , համասեղանս
արժանիս առնէ լինել , ի մի վայր և
կեալս ի հասարակութիւնն աղի և պա-
տարազաց և սպանդից , որ զսէր յարմա-
րեցուցանէ և պատշաճեցուցանէ հա-
տատագոյն . քանզի խաղաղութեան և
միաբանութեան միշտ գործակ են օրէն-
քն . և մանաւանդ վասն զի հանդեր-
ձեալ էին ճանապարհ երթալ . իսկ յու-
ղեւորութեան վրանակիցք և տաղաւա-
րակիցք պիտանացու են , արդարացոյց
զնոսա՝ ի պատարագաց սկիզբն կալեալ
զայս առնել : Եւ յիւրիւր ըստ տան իւրա-
քանիւր պատարագի հրամայէ լինել
պաշտպանացն և որ զօրավիգն էին .
վասն զի և յամենայն տան հակառա-
կամարտացն հանդերձեալ էր մահ լի-
նել անդրանկացն , զի մի ի միոյ վերայ
տեսանելով որ զբարեգործութիւնսն և
զիրաւունսն՝ միանգամայն գոհասցի և
երկիցէ . քանզի տարակարծ իրքն դի-
պեցան ի դուն ժամանակի . առ ոմանս
պատարագս զենանիլ , և առ ոմանս անդ-
րանիկս սատակիլ . և առ ոմանս գող-
տօնս և ուրախութիւնս , և առ ոմանս
սուգս և տրտմութիւնս . և առ ոմանս
օրհնութիւնս և երգս անձաւայելս , և

III. Primum, quia familiae sunt ma-
gnae quaedam cognationes, plurimis
constantes hominibus; at exiguae, quae
secundum domum ex eodem sanguine in
paucum numerum hominum coactae.
Istas ergo exiguas in familiaritatem ma-
gnarum reducens, ejusdem mensae par-
ticipes dignatur esse, in unum conve-
nientes habere communionem salis, obla-
tionis, et mactationis, quod amorem
conciliat, et firmitus coaptat. Quia pa-
cis, et concordiae effectrix est lex: ma-
xime vero quia itineri se parabant, ubi
utiles sunt socii tabernaculi, aequum da-
xit, initio ex sacrificio ducto, id agere.
Secundò secundum domos singulorum sa-
crificium fieri jubet comitum coadjuto-
rumque¹, quoniam et in omni domo
adversariorum futura erat mors primo-
genitorum: ut nempe unum super alter-
um videns quisquam beneficium, et jus
(divinum), tam gratias referat, quam
timeat. Siquidem inopinatae res conti-
gerunt in exiguo tempore, apud quos-
dam sacrificia immolari, apud aliquos
autem primogenitos occidi; quibusdam
festum laetitiamque esse, aliis autem lu-
ctum ac moestitiam; illis hymnos can-
tusque Deo condignos, his gemitus
planetusque continuos. Litera hujusce-
modi est. Ad mentem vero, ovis illa
progressiva, sicut ipsum nomen declarat

երկնաւոր վիճակին յուսով սպասէ . և զբանն
և զգործն արդարապէս կշռէ . եթէ ուղիղ գտա-
նէ , բերկրի ուրախութեամբ . և այս է նորա
գործն , որ հանապազ խնդայ || : " Quando incipit
" anima clarescere virtute, tunc impavide caele-
" stem sortem expectat per spem, atque verbum
" et operam juste in trutinam vocat: si rectum
" inveniat, gaudet laetabunde; et hoc est suum
" opus, ut semper exultet " .

¹ Ubi sermo est de vicinis ad comedendam
Pascham convocatis, Gloss. deceptus ambiguus vo-

cibus պաշտպան և զօրավիգն , novam excogitat
sententiam, dicens : " Պաշտպան և զօրավիգն
զմեղէն և զահարոն տէ . նորա հրամայեցին
ըստ իւրաքանչիւր տան պատարագ մատուցա-
նել , և կամ թէ պաշտպանը զբարեգործ և զսա-
տակիչ զօրութիւնն առնէ || : " Patronum et adjuto-
" rem Moysen et Aharon dicit, qui jussu de-
" derunt secundum unamquamque domum ho-
" stiam offerri: vel defensores (sive patronos)
" beneficam atque deperditricem virtutes ait " .

գործութիւնն թողեալ, առ լաւ և ծեղունի կարգն փոխել: Արդ՝ փոխեցին միտք մեր յանխրատութենէ և յանմտութենէ՝ ի խրատ և յիմաստութիւն. և յանխառնութենէ և յանտանջութենէ՝ ի համբերութիւն և յառողջմտութիւն. և յերկիւղէ և յանարութենէ՝ յարութիւն և քաջալերութիւն, իսկ յառաւելութենէ և յանիրաւութենէ՝ յարգարութիւն և ի զուգութիւն: Այլ և միւս ևս այլ սորա անց ոգւոց՝ զայն, որ ի մարմնոյն է՝ զենու անցարանս. իսկ մտացն՝ զայն, որ ի զգայութեանցն. իսկ խորհրդոցն ոչ յինքենէ ըմբռնել, այլ առաւել կամաւոր խորհել վասն փառքեման և նախանձու մարգարէական ոգւոցն:

Եւրդէ, եւեւ սախաւ իցեն ի քանի՝ հրամայէ զբարեման առնուլ ըստ թանց ոգւոց:

Ե. Օ՜ Զառդ տեսանես, որչափ մարդասիրութիւն և հասարակութիւն ցուցանէ, հրաման տուեալ անձային բանին, ոչ միայն պահել, այլ և դրացեացն և մերձաւորացն խնամ տանել կցորդութիւն տալ ի զոյգան և ի նմանս: Ի՞նչ զի վասն միոյ պատուականագունին, և զինչ է պատուականագոյն քան զպատարագս, և զայն որ ի նուազսն է պատիւ և հասարակութիւն թուի առ այսու օրինադրել: Զառդ այդ է: Իսկ առ ի միտս, ոգւոց ոմանք են՝ որ լի և բովանդակ ունին զազգակցութիւնսն, առ ի քաջալաւութիւն միաբանութեան յարմարեալք, խորհրդոց՝ բանիւք, և բանից՝ գործովք միաբանելոց. և են՝ որք կարօտ են՝ մասանց յաւիտեանց ի քաջալաւութենէ պակասելոց: Իսկ այս

1 Gloss. * Իսկ խորհրդոցն անցանակն այս է, ոչ ի յինքեան կալ թաւ, այլ ի յիմանալիսն վերաբերել, որպէս մարգարէքն ||: Դ Cogitationum vero transitus hoc est, non in se permanere, sed ad intelligibilia elevari, sicut pro-

Mutentur itaque animi nostri ex ignorantia insaniaque ad disciplinam, et prudentiam, atque ex intemperantia in patientiam, et mentem sanam, et ex timore in fortitudinem, et ex aviditate in iustitiamque in justitiam, et aequitatem. Est et alter istius transitus, quum animae immolat emigrationem de corpore, et menti discessum de sensibus: cogitationi autem, ut non a se capiatur, sed potius ultro cogitet (superiora) propter desiderium aemulationemque spirituum prophetorum¹.

Quare, si pauci fuerint in domo, jubet vicinos assumere secundum numerum animarum?

v. Literam vides, quantum humanitatis amorem, communicationemque ostendat, praecipiente verbo divino, non solum servare, sed etiam vicinis, et proximis studiose favere per participationem in aequalitate, et similitudine. Siquidem propter unum magis pretiosum, et quid sacrificio pretiosius?, etiam in rebus minimis honorem, et communicationem videtur hoc decernere. Litera his continetur. Ad mentem vero, animarum aliquae sunt, quae plenam habent cognationem, ad probitatem concordiae convenientes, cogitationibus cum sermonibus, sermonibus autem cum operis consentientibus. Aliquae vero sunt, quae his iudigent, partibus perpetuo² a probitate deficientibus; par-

phetarum.

2 Vel, indigent partibus aeternitatis sive aeternis. Sic accipit Gloss. et consequenter ita exprimit: * Այս նորա են, որ թէպէտ աշխարհիս գիտութեան հասու են, սակայն կարօտ են

(Ինքէն խորարեալ արու՝ արեւոր երամայե
տունուս զոյնարն :

*Cur perfectum, masculum, anniculum
jubet accipere ovem?*

Է. Ատարեալ ըստ երկոցունց հա-
սակի, և՛ մասանց մարմնոյ զգայակա-
նօքն, և՛ այլ ևս գործօքն. քանզի ան-
կատար իջ է արժան յածային բազինն
մերձեցունել. և առաջին՝ արու, զի
կատարելագոյն է քան զէգն. վասն որոյ
և ասի՝ ի բնաւորականց արանց, ոչ այլ
ինչ եւ զէգն, այլ անկատար արու. Եւրե-
րորդ անգամ, վասն զի զարուան մեռա-
նել ի թագաւորին աշխարհէ հրամայ-
եալ էր, հակառակ նմին իրաւացոյց և
զառ՝ ի շնորհ պատարագն յարու պա-
շարաց առնել. Եւ երկր՝ վասն թա-
գաւորին խակութեան և անզգամու-
թեան այնր քարոզութեան հրամայեցե-
լոյ, որ առ հերթայեցիսն ծնիցելոց զէգ-
նն մնուցանել, և զարուան սպանանել.
քանզի արժան էր ընտանութեամբ և
մարդասիրութեամբ՝ ածային զօրու-
թեամբն՝ խոտել հրամանացն, յաղազ-
յանկարծօրէն կենդանացելոց արուա-
ցն՝ արու պատարագօք գոհանալ. Եւ
տարեւոր. վասն զի արուքն ի տարւոյ
կատարեալ լինին. քանզի յաւելեալ
զկատարեալն, իբրեւ գլխաւոր իմն ի վե-
րայ բերէ՝ ի ձեռն որոց լինի կատա-
րեալ. արուն, և տարեւորն. վասն զի
արուն՝ որպէս ասացի, քան զէգն կա-
տարելագոյն է. իսկ տարեւորն զբաւա-
կանն ազգէ ամանակ այսպիսեաց անաւ-
նոց զկատարելութիւն. Ղառդ այդ է.
Իայց առ՝ ի միտս՝ զառ՝ ի բարեպաշտու-
թիւնս և յարժանաւոր սրբութիւնս յա-
ռաջագնացութիւն և յառաջատուութիւն
կատարեալս պարտ է լինել, և արու
և տարեւորս. Իայց զինչ է այս, ազ-
դելի է. ոմանք յառաջատեալք յառա-
քինութեան, նախ քան զհասանելն ի

vii. Perfectum secundum duplicem
conditionem ¹, et partium corporis sen-
sitivis, et caeteris quoque instrumentis;
nam imperfectum non licet ad aram di-
vinam adferre. Et masculum, imprimis,
quia mas foemina perfectior est; qua-
propter etiam a physicis dicitur non al-
liud esse foeminam, nisi masculum im-
perfectum. Secundo, quoniam mascu-
los occidi jussum erat a rege regionis,
contra id aequum duxit et oblationem
ad gratiam reddendam ex masculinis
bestiis fieri. Tertio autem propter regis
crudelitatem per illud edictum publica-
tum de natis apud Hebraeos, ut foemi-
nae alerentur, mares autem occideren-
tur. Siquidem conveniebat, ut irritum e-
dicto per humanissimum beneficium di-
vinæ potentiae, de masculis subito vivi-
factis per masculorum oblationem gra-
tias agere. Anniculum autem, quoniam
masculi anno integro perfecti compe-
riuntur. Etenim postquam asseruisset
perfectum, tamquam principale, super-
addit ea, quibus erit perfectus; hujus-
modi sunt masculum esse, et annicu-
lum; mas enim, ut dixi, foemina perfe-
ctior est; anniculus autem sufficiens tem-
pus indicat perfectionis hujusmodi a-
nimalium. Litera haec praefert. Verum
ad mentem, progressus ad pietatem con-
dignamque sanctitatem perfectos esse
oportere, et masculinos, et anniculos.
Quid autem id sit, monendum est.
Quidam progredientes in virtute, ante-
quam finem consequantur, retrogressi
sunt fugitivi; quoniam animae superna-
tam virtutis vim destruxit antiquus er-

¹ Ad verbum, aetatem, vel staturam.

ըսկացուն զկործանումն հակառակա-
մարտիցն, և յորպիսի զօրութենէ քակ-
տեցան. որք և ոչ հայրենի անգամ
նծոցն օգնել կարացին: Այլ ապա զի
արուքն 'ի հանապազորդ պատարագսն
քնտրեալ որոշեցան, և նոխազքն 'ի մե-
ղացն թողութիւնս. իսկ այս նշանք ա-
ռաքինի ոգւոյ կատարածին է բաղձա-
ցելոյ. եր հարկաւոր 'ի բաց քանցել
զմեղսն յառաջագոյն, և ապա 'ի բաց
լուացեալ զնա, և պայծառացեալ՝ կա-
տարել զհանապազորդսն՝ վարեալ ա-
ռաքինութեամբ:

Ինչէ՞ր մէկն 'ի յորդասաներորդն կրօնայէ
պահել պատարագն:

Բ. Արկորդ շաբաթն (այսինքն եր-
կու եօթնեակն) ունի 'ի բնութեան իւ-
րում պատիւ. քանզի սովաւ լուսինն
զարդարի. քանզի չորեքտասաներոր-
դիւն ուռձացեալ 'ի ժողովրդոցն զգայ-
ութեանն լինի լուսալիւր. և չորեքտա-
սաներորդիւն դարձեալ 'ի լուսալիւր-
ութենէն 'ի ժողովն դարձեալ՝ և նուա-
զեալ լինի քան զառաջին շաբաթն այն-
չափ, որչափ և երկրորդն առ միաւորն:
Այսն այսորիկ և յառաջատունակ է
չորեքտասաներորդն իբրու ճանապարհ
իմն առ 'ի տօնուտս ածելով ուրախու-
թիւնս, 'ի ձեռն որոց խորհելն 'ի մեղ-
եղեալ լինի:

Այս զինչէն առէ ամենայն բազմութիւնն:

Ժ. Քանզի յայլում ամանակի 'ի
ժողովրդոցն օրաւորակքն քահանայիցն,
և որ կարգեալ էին առ 'ի սպանդիցն
խնամ առնելով զպատարագսն զենուն.

¹ Vel, perficere quotidiana officia, virtute usur-
pata.

² Cod. C. յառաջատունակ, aut ad sensum

tute destructi sint, qui neque patriis
Diis auxilio esse valuerunt. Postmodum
vero masculi in quotidianas hostias se-
cernuntur, et hirci in remissionem pec-
catorum. Haec autem signa sunt ani-
mae bonae perfectionem (vel finem)
desiderantis: necesse enim erat prius e-
vellere peccata, deinde vero ablutis eis,
candido more perficere atque exercere
quotidianas virtutes ¹.

*Cur praecipit usque ad quartam deci-
mam (mensis diem) conservare sacri-
ficium?*

ix. Secundum Sabbatum (sive du-
plex hebdomas, quo dies xiv. conficiun-
tur) habet in sua natura honorem, quia
ipso Luna exornatur. Quoniam quarta
decima (die) vigens in collectione sen-
sibili (vel in sensu populi) pleni est lu-
minis; atque iterum per decimam quar-
tam a plenitudine luminis in collec-
tionem reducta, diminuitur eo magis quam
anterius sabbatum crescit, et quantum
se habebat et secundum ad primum
(vel unitatem). Quare etiam praefesti-
va (vel progressiva) ² est decima quar-
ta, tamquam via quaedam ad festivas
conducens laetities, per quas cogitare
apud nos est (vel consistit).

*Et immolabit, ait, (illud) omnis
multitudo.*

x. Quoniam alio tempore ex popu-
lis electi quotidiani sacerdotes, ordina-
tique ad immolationem, opera data, ma-
ctant sacrificia; in praesenti vero pa-

Codicis B. habentis, յառաջատակ, progressiva,
aut sicut յառաջատակ, praefestiva.

այլ մասն բոլորին զարդարեացի քան զամենայն ժողովրդականն . և զի սկզբն (է) եղեալ պատարագն ասացելոյ պապային, ազգին ձեռագործել, և ըստ պանդագործել թողացոյց զսկսմունս բարեացն, (և) զինչ է գեղեցկագոյն քան զպաշտօնն այսմիաբան յամենեցունց կատարիլ իրաւացուցեալ . զի և տաճարին աւելածուաց և քահանայից, և այնոցիկ որք քահանայապետութիւնն վարեն՝ ցոյց սկսմնատիպ իցէ ազգն այնոցիկ, որոց պարտն է սրբապէս կատարիլ : Հինգերորդ, զի և զտուն՝ կամի, զմի մի իւրաքանչիւր որք, և զտանտէրն այսպէս արժանաւոր գործել, մի ինչ աւմենակն պղծութիւն ընդունել՝ որպէս քահանային սրբեցելոյ յամենայն մեղաց, յորս միանգամ ասիցէ և գործիցէ և իմանայցէ : Այլ ժողով այժմ աւելով զբազմութիւնն՝ հանդէպ և դիւրագէպ ի վար արկեալ է զանուանս, ի հաւաստագոյն երևումն զբաստութեան ինքեղոյ եղելոց իրացն, որպէս և այժմ և արդեան ժամուս . քանզի ի մի վայրս լինելոյ ըստ միաբանութեանն իմն միաւորութեան առհասարակ ամենայն բազմութեանն ի գոհութեան զաղթիցն, իչ ևս բազմութիւն, կամ ազգ, կամ ժողովուրդ անուանեաց, այլ ժողով . ապա դէպ ուրեմն եղև նոցա, ոչ միայն ժողովեալք և ի մի վայր եկեալք մարմնովքն, այլև մտօք իբրու միով բարուք և միով ոգւովք հանդերձեալք զոհագործել :

Ինչէ՞ր ընդ երեկոյս անցարանն դիմանի :

ՅԱ. Թեքևս վասն զի (ի) գիշերի բարեգործութիւնքն հանդերձեալ էին դէպ լինել, ի խաւարի սովորութիւն է պատարագ մատուցանել, և իչ յառաջ քան զինն ժամն պատրաստել այնոցիկ՝ որ հանդերձեալ էին ի գիշերի բարիս գտանել . ապա ուրեմն զառի

retque sicut principium bonorum, certam eam reddens, quod nihil pulchrius sit, quam cultum divinum unanimiter ab universis peragi: ut etiam et templi veritoribus, et sacerdotibus, eisque qui pontificatu funguntur, indicium prototypum sit natio pro rebus sancte peragendis. Quinto, quia tam domum vult unamquamque, tam patrem familias ita condigne operari, ut nihil omnino immunditiae praesefrant, tamquam sacerdos purgatus ab omni peccato, in cunctis dictis, factis, et cogitatis. Ecclesiam vero (vel Congregationem) nunc dicens multitudinem, apposite usurpavit nomenclaturam, ad certiore apparentiam vigilantiae in rebus suppositis, sicut et nunc, et in praesens. Quoniam conveniente, secundum unanimem concordiam, universa multitudo in gratiarum actionem pro transmigratione, non amplius multitudinem, aut gentem, aut populum appellavit, sed Ecclesiam. Contigit ergo eis non tantum congregari ac convenire corpore, verum etiam mente, tamquam una indole unoque animo sacrificaturi.

Cur ad vesperam Transitus (sive Phasesec) mactatur?

Մ. Fortasse quia nocte beneficia erant facienda, nec in tenebris solet sacrificium offerri, neque ante horam nonam praeparare (vel praeparari) licuit eis, qui nocte beneficium assecuturi erant. Itaque tempus mediocre ad vesperam vergens non casu, sed consulto men-

ընկալալով թիւն և յարժանաւոր սրբութիւն, և յայլ առաքինութիւնս փոխել, հարկ է ազգակից արեանն առ'ի յառաքինութիւնն կցորդ: լինել:

Ընդհին հրամայէ 'ի գիշերի զփա փետէին
ապել:

ԺԳ. Առ ճառդ, որոյ 'ի գիշերի բարեգործութեանն եղելոյ 'ի կարգի երուդիդ և առ 'ի շնորհակալութիւն ըսպանդիցն ըստ նմին ժամանակի ծախիլ 'ի կերողացն: Իսկ առ'ի միտս, աներևելիս պարտ էր առնել և առանց ցոյցս առնելոյ զոգուցն մաքրութիւն, այնուցիկ որք ճշմարտապէսն ապաշաւել կամէին, ոչ ինչ 'ի վերայ ասելով, այլ միայն ոչ 'ի գիշերի և 'ի խաւարի կալ կարծեցեալ, վասն յոչինչ երևելոյ ուրուական տեսիլ կերպարան կոոց կարծեաց համարելոյ. և հետեւի ոչ դուզնաբեայ կրօնաւորաց անհպարտութիւն և փառաւորութիւն: Վնայ զաստեղս ոչ աներևութացուցանէ խաւար, այլ յայտնապէս 'ի գիշերի երևին:

Իրոյնչաւ մարտնչանել զփա հրամայէ զանցաւանայ պարարգին:

ԺԴ. 'Եթա' վասն արագութեան. քանզի ել զաղթին փութացուցանէր: Երկրորդ՝ վասն անխառնութեան. քանզի խորովեալն պարզագոյն և առանց պաշուճանաց կազմի: Երրորդ՝ յղիւս.

¹ Vel, ut consanguineus participet virtutem.

² Si non ita clara videatur consequentia, nil mirum, quia summa erat obscuritas etiam in lectione Arm. Placeat audire Glossarium sic habentem: «Ոչ ինչ 'ի վերայ ասելով ԼԺ. Չէ պատեհ գործել զառաքինութիւնն, և 'ի վերայ պարծիլ. այլ և ոչ հպարտութեամբ, որ գիշեր և խաւար գործէ մոռցն: Բան: Կարծեցեալ վասն յոչինչ երևելոյ ուրուական: ԼԺ: Որպէս ուրուականն և երևմունք կարծեաց մտաւ է, և չեն տօք, այսպէս և որ զապաշաւան առաջ մարդկան տունն և վասն փառաց, այն կեր.

cesse habet, ut participet sanguinem cognatum virtuti¹.

Quare mandat, nocte carnem Phasec edere?

xiii. Ad literam, beneficio nocte facto, rectum fuit secundum ordinem etiam mactationes pro gratiarum actione factas eodem tempore consumi ab edentibus. Ad mentem vero, invisibiliter atque sine ostentatione oportebat facere animarum munditiam eos, qui veraciter poenitentiam vellent agere, nihil ulterius dicendo, nisi solum, quod non in nocte, et tenebris se stare putent, eoquod nulla videatur imaginaria visio simulacri idolorum instar; quum non parva sequitur religiosos humilitas ac gloria²: quandoquidem stellas non invisibiles reddunt tenebrae, sed clarius apparent nocte.

Assatam³ offerre carnem jubet Transitus (Paschalis scilicet) hostiae.

xiv. Primum propter accelerationem, quoniam egressus migrationis properare faciebat. Secundò ob simplicitatem, assata enim simplicius, et incomptius paratur. Tertio, non concedit com-

պարան է, և մտաւ երևում: || «Nihil supra dicendo. Non operari licet virtutem, et illico gloriam; neque superbia procedere, quae notem ac tenebras facit menti. Putent eoquod nullum videatur simulacrum. Sicut simulacrum et phantasmata inania sunt, neque sunt Deus, sic etiam qui poenitentiam agunt in hominum oculis ac gloriae gratia, solam speciem ferunt, et inanem apparentiam.»

³ Iterum deficit Ms. A. cujus vices gerit B. cum C.

յեւ կեանս փափկութեան և բազում
ժամանակա յամել ոչ առնու յանձն
բանդի եփեալն զանազանութեան ցոյց
են և համեմելն :

Բազմը պատմին առէ հանգիստն ասացելով
պարտաբան ճարտարներ :

ժե. Բազմըն բազում փութոյ և
արագութեան է. իսկ դառնիճն զգա-
նութի, և ի վշտալի կենաց յորում ծա-
ռայեալք համբերին. Բայ առ ճառք :
Իսկ առ ի միտս՝ զայն գիտել արժան է,
զի խմորեալն պղպրջացեալ համառ-
նայ, իսկ անխմորն նուաստանայ. որոց
երկզքինն նշանակ են ոգւոց օրինակաց.
Ոմն բարձրաւզին և փրացելոյ վասն ամ-
բարհաւաճութեանն, և ոմն անփոփ հա-
մեստին, և զմիջական յառաջքան ըզ-
ծայրան ընտրեցելոյ, վասն փափաքման
և նախանձու զուգութեան. իսկ դառ-
նիճն յայտնութիւն հոգեկան գաղթին
են. զոր յախտից յանախտութիւն, և
ի վատութեանց յառաքինութիւն փա-
խեալ բնակի. Վանդի որբ բնութեամբ
և հարազատ մտերմութեամբ ապաշ-
խարեն, յառաջնում կեանս վարուցն
դառնանան և դժուարին լալով և հե-
ծեծելով և հառաչելով ընդ թշուա-
ռական կեանս. իբրու զի զհարկաւ-
րագոյն զման ամանակին մատնեցին
պատիժ և խաբեբայ տիկնանց ցանկու-
թեանց. յորոց պատրեալ զարբուէ ման
կութեան հասակն անցուցին, որով նա
բողել և զարգանալ իմաստութեան
տեսլեամբն պարտ էր՝ առ ի յերջանիկ
և ի բարեբաստիկ և յանմահ կենացն
վիճակ : Ընդ դառամբ ուտեմք զբա-
զմըն, որբ ապաշխարութեան եմք
ցանկացեալ. այսինքն է՝ յառաջագոյն
կերիցուք զդառնութիւն ի վերայ հնու-
թեան, և դժուարութիւն կենացն. և
ապա զհակառակս գերապարծ ամպար

morari in vita voluptate saturata per
multum temporis; quoniam coctum, va-
rietatis condimentique indicium est.

Azylum cum amarula ¹ ait una cum di-
cto sacrificio offerre.

xv. *Azylum* multae accelerationis
festinationisque (signum) est; *amarula*
vero acerbae vitae afflictionibus plenae,
quam sustinuerunt in servitute. Haec
ad literam. Ad mentem vero illud no-
tandum, quod fermentatum pustulis
exurgit, ubi infermentatum desidet;
quorum utrumque symbolum est anima-
rum statûs: unum superbi elati ob fa-
stum, alterum modesti, et demissi, at-
que praeelicientis media prius quam sum-
mitates ad aemulationem aequitatis.
Amarula vero declaratio est spiritualis
emigrationis, qua quis a cupiditatibus in
apathiam, et ex improbitate in virtutem
transmigrat. Qui enim ex natura, ge-
nuinaque fidelitate poenitentiam agunt,
de prima vitae conversatione acerb-
tantur, et aegre ferentes vitam misere
transactam, flent, gement, et suspirant;
eoquod magis necessariam temporis par-
tem tradiderint fallaci dominae cupidi-
tati: qua seducti vigentem juventutis
aetatem male traduxerunt, in qua opor-
teret jucunde proficere in sapientiae
speculationibus ad felicem immortalis
vitae statum. Cum amarulis ergo co-
medamus azylum, qui poenitentiam de-
sideramus: hoc est, prius manducemus
amaritudinem ob transactum tempus,
aegreque tolerandam vitam; et postea
contraria superjactabundae superbiae
per meditationem humilitatis, cujus qui-
dem nomen est pudor. Quoniam me-
moriam priscorum peccatorum facit time-

¹ Lat. vulg. *laetuea agresti*. alius, Graeca voce, *pievide*: alius *amarigine*: nonnullis, *amaritudine*.

Հաւաճութիւն՝ խոհմամբ խոնարհութեամբ. որոյ իսկ անուն է ամօթ պատկառանաց. քանզի յիշատակ առաջին մեղացն զանգիտեցուցանէ, և արգելլով յանփոփումն զմիտան՝ ոչ սակաւ օգուտ առնէ:

Օ քննէ և ՍԴ Կոմիտիէն Կոմ:

ԺԶ. Եւ ո՞ր մարդկանէ հում ուտիցէ միս. շաղկերք է գազանացն՝ և հմակերք են. իսկ մարդ ընտանի կենդանի՝ ի ընտելեանէ. և առաւելապէս որ ինչ միանգամ ըստ անձային օրինացն է զարդարեալ վարուք: Եւրդ՝ զբոլոր զայս երեւի այլաբանել. քանզի ասէ, որք փոխին ի վատթարութեանէ յառաքինութիւն, մի՞ ի հում և ի խակ ապաշխարութեանէ ուտել, այլ ջեռուցանելով զնա. այսինքն է ջերմ բանիւք և արտաշիկացելովք պատրաստեալք: Վրանզի բազումք առ հակառակն փոփոխին յանկարծօրէն անմիտ յարձակմամբ. յանխնայութեանէ ի խընայութիւն, և ի վայրենի և ի պաճուճեալ և ի փափուկ կենաց ի խստաձարութիւն, և ի փառասիրութեանէ թեալ կոխեն յանփառութիւն. զորս ոչ որ գովեսցէ: Վրանզի հում և խակ և անհաստատ է նոցա, որպէս ասիցէ որ՝ յեղակագոյն փոփոխումն. վասն որոյ ոչ յառաքինութիւն, այլ ի հակառակ չարութիւնս՝ ոչ իմացան փոփոխեալք: Իսկ որք միանգամ բանիւ գիտութեան փոխեալ յարմարին՝ իբրեւ ի հրոյ բրնձադատեալք, հաստատուն և անշարժ ստացեալ ունին զօգտութիւնն:

1 S. Eliseus in passionem Domini. * Մի հում ուտիցէք ասէ. որ է գազանային շաղկերքութիւն. և մի եփեալ ջրով, որ է տարածումն և զեղխութիւն աստէն աշխարհիս || : » Ne » crudum edatis, ait, quod est belluina cadaverivatio; neque coctum in aqua, quod est » extensio atque dissolutio mundana « .

2 Convenienter Gloss. * Որ իմաստութեամբ

re, et in se recolligens mentem, non paucam utilitatem fert.

Quid est, Non comedatis crudum?

xvi. Quis autem hominum cruda vescitur carne? belluae sunt, quae ut cadaverivorae sunt, sic et crudis vescuntur¹; homo autem domesticum animal ex natura est, maxime qui cunctis secundum divinam legem ornatus est moribus. Id ergo totum sub allegoria videtur exponere, dicens, quod qui transmigrant de malitia in virtutem, ne ex cruda poenitentia comedent, sed calefacientes eam, ferventibus scilicet verbis, ardentibusque praeparatam. Multi enim ad contraria subito emigrant insano impetu, ex largitudine in parcitatem, et ex agresti, compta, delicataque vita in rigiditatem, sicut et ex ambitione evolant in vilitatem; quos nemo laudabit. Quoniam cruda et inconstans est, ut aliquis diceret, summa commutatio eorum: quare non in virtutem, sed in oppositas malitias translati sunt sine animadversione. Quicumque vero per rationem scientiae mutati componuntur, tamquam ab igne coacti, firmam immobilemque acquisitam praefereunt utilitatem².

յանն առնու զապաշխարութիւն. փոքր փոքր յառաջանայ և հաստատի. որպէս հուր սակաւ սակաւ եփէ զհացն, և հաստատուն կերակուր գործէ || : » Qui sapienter acceptat poenitentiam, » paulatim progreditur confirmaturque: quemadmodum ignis sensim coquit panem, constanterque cibum efficit « .

(1) Ինչ է, գլխին հանդերձ որիս և փորձ
առ ի պատարային հարադարեմ է :

Quid est, quod caput cum pedibus, et intestinis in Pascha offerendum erat?

ժե. Ուստի որպէս հարծեմ, այսպէս
պիտի իմն է - վասն զի զբոլոր պատարային
հարծէ թէ պարտ է ծախել. զան
մնայն յիշէ զմասունսն՝ առաւելոյն,
թէ ոչինչ առնելին թողուլարժան է,
իսկ առ ի միտս՝ գլուխ առաջինն է, և
վերնագոյնն և սկզբնագոյնն (կամ
սկսնագոյնն) : Իսկ զներքինն արտաք
նոցն հակառակ դնէ. քանզի ասէ, թէ
պարտ է այն որ մաքրին՝ զբոլոր բոլոր
բովք զգոյնն մաքրել. և ներքին ցան-
կութեամբքն, և որ արտաքս քան
բանքն. և գործքն ի ձեռն սպասաւ
բական գործեացն, և ի ձեռն իբրեւ
թէ գլխոյն առաջնորդի :

Եւ զմնայնսն ի փետիս յայդ՝ հրամայե
այրել :

Quae autem residua sint in Pascha usque mane, jubet concremari.

ժե. Իսխ արեգական ի վերայ ծա-
ղել պատարայի անցարանացն՝ ոչ ա-
րար արժանի : Եւ ասն (զի) ի գիշերի և
որպէս ասացի՝ զբարեգործութիւնն կա-
տարել. և ընդէր ի գիշերի, ասացեալ
է վաղուց. ուր եղին երեւոյթք գործոց,
և զգործոցն գովութիւնս : Եւ պատա-
րաբար աստ հրամայեցաւ յարմարել ի
լինել զամենայն անդամս պատարային
ծախել. քանզի բազում ինչ առ ի յան-
կարծօրէն ելս տագնապի սովոր է ար-
համարհել լինել հարկաւորացն. և
մանաւանդ տագնապեցելոցն հանգերձ
յոյժ արագութեամբ առնել զելն.
անարժան և պիղծ ձեռաց եգիպտաց-
ւոցն մերձենալ ի նշխարսն էր անար-
ժան : Եւ ասն որոյ զի մի ինչ իւրիք պղծի-
ցին, զգուշացեալ ընձեռեաց անպիղծ
թագաւորի՝ հրոյն :

xviii. Primum solem oriri super ho-
stiam paschatis haud aequum duxit, quo-
niam vel ipsa nocte, ut dixi, beneficium
quoque perpetratur. Cur autem nocte,
jam dictum fuit, ubi declarata sunt ope-
ra, laudesque operum. Et hostia hic
(noctis) ordinata fuit, ut compararetur
ad consumendum omnia membra ho-
stiae: quoniam plurima necessariorum
ob subitaneum egressum solet contemni;
maxime quod illis festinantibus magna
cum celeritate facere egressum, indi-
gnis immundisque manibus Aegyptiorum
nefas erat reliquias tangere. Quamob-
rem ne ullo modo inquinarentur, ca-
vens, tradi jussit iniquinabili regi, vi-
delicet igni.

Այս առիթով հրամայէ՝ գօտի ունելով և խօշիկ և
ցուպ :

*Comedere autem jubet, habentes zonas,
et calceamenta, et baculos .*

ԺԲ . Ամենայն ասացեալքն՝ առաւ
օրինակի ուղեգնացութեան տագնապե-
ցելոց են . քանզի սովորութիւն է՝ որ
ճանապարհ երկայն հանդերձեալ են
վճարել, զգնուլ կօշիկս, հանգրիճել
գօտեալ, և ցուպ առի պէտս առնուլ :
Այսինքն կօշիկք՝ տօնաց են պահպան-
իսկ հանգրիճելն մատուցանէ ուղեոցն
զգիւրաւ շարժմունս : Իսկ ցուպ՝ առի
յեղատու է օգտակար, և առի վանումն
թունաբեր սողնոց և այլոց գազանաց :
Արդ առ ճառդ հատուցումնդ այդպի-
սի է : Իսկ առի միտս՝ ասելի է . քան-
զի գօտիք ամփոփումն երեւցուցանեն,
և ժողով ցանկութեանց և այլոց ախ-
տից, որք իբրեւ թէ արձակեալ և թու-
լացեալ՝ հասեալ յամենայն ոգիսն . ուս-
տի ոչ վայրապար յաւել՝ թէ պարտ է
գօտի ածել ընդ մէջ . քանզի տեղին այն
ի մտուր համարեալ է բազմազուլիս
պաճարին ի մեզն ցանկութեան : Իսկ
ցուպքն զարթունեանն, և զխրատականն,
և զհաստատուն տեսիլն թուին զեկու-
ցանել . քանզի թաղաւորութեան նշա-
նակ գաւազան է, և խրատու անօթք,
այնոցիկ՝ որ առանց սաստեղոյ չկարեն
համեստանալ . և անշարժ և հաստա-
տուն ոգւոց օրինակ է, որ միանգամ
երկակողմանի, և յերկուս ակնարկէ,
ի բաց թողեալ : Իսկ կօշիկքն ազգէ
առակօք ծածկոյթ և պահպանութիւն,
գիմել ոչ ընդ անձանապարհի վար ար-
կանելով, այլ ընդ անցեալ և ընդ կուս,
որ յառաքինութիւն ածէ՝ ճանապարհ :
Այսինքն որոյ և լինելոյն ասացեալն հա-
կառակ կայ . քանզի կօշիկս ասէ պարտ
է ունել յոտս, որ անհնար է և անկար .
քանզի այլ են կօշկաց ոտք զգեցողացն :
Այլ որպէս թուի՝ և այսոքիւք, և բա-
զում այլովք, զմիտան անդրէն կոչել
առի տես բնաւորակեացն տեսակաց :
Վանդի անշունչ են կօշիկքն, և չնա-

xix . Cuncta dicta praeseferunt mo-
dum, quo iter facerent properantes .
Nam in moribus est eorum, qui longam
viam facturi sunt, calceamentis indui,
zona accingi, et baculum ad usum acci-
pere . Quoniam calceamenta, pedum
sunt custodes; accingere autem se tibiis
motum expedientem praestat: baculus
autem ad nitendum fulciendumque ju-
vat, atque ad pellenda venenosa serpen-
tia, caeterasque feras . Ad literam ita-
que haec satis sint . Ad mentem vero
dicendum: quia zona constrictionem in-
dicat, collectionemque cupiditatum, et
caeterarum affectionum, quae quasi so-
ltae occupant totam animam: unde non
frustra adjecit zona accingi debere lum-
bum, quia is locus ut praeseptum habe-
tur bestiae multiplicapitis in nobis cupi-
ditatis . Baculi autem regiam, moniti-
vam, fulcitivamque formam videntur de-
signare: regni enim signum virga est,
et instrumentum disciplinae pro iis, qui
sine increpatione nequeunt in modestiam
verti; atque constantis animae exemplar
est, derelictis rebus in utramque partem
nutantibus . Calceamenta vero subindi-
cant tegumentum et custodiam pergen-
di non per inuia, sed per tritam viam
ducentem ad virtutem . Quare et facto
dictum opponitur: quoniam calceamen-
ta, ait, habenda sunt in pedibus, quod
feri nequit; differunt enim a calceamentis
pedes induentium; sed ut putatur, etiam
his, aliisque plurimis, mentem revocat
ad contemplandas naturales ideas . Quia
inanimata sunt calceamenta, animati au-
tem pedes, sicut et singulae partes cor-
poris . Sit itaque, ait, non inanimatam
tegmen ejus, qui anima praeditus est,
sed ex adverso, inanimato animatus; ne
melior a pejore, sed pejor a meliore ca-

արին ոտքն . որպէս և այլոց մասանցն
 իւրաքանչիւր մարմնոյ . Եւրդ եղիցի
 սէ մի անշունչն ծածկոյլն այնր որ
 դին ունիցի , այլ հակառակ նմին՝ ան-
 շնչն , շնչաւորն . դի մի վեհն՝ ի վա-
 թարէն , այլ վատթարն ի լաւէն ըս-
 թանալ և ընկալեալ . քանզի Դէոյ
 տիկին Մարգարէն մարմնոյ արարիչն դո՞ւ-
 ծեաց , և զմարմինն ոգւոյ արբանեա-
 սպասաւոր և ծառայ :

Եւ յամենեւին ասէ աստուծոյ եկեղապարտի
 արարիչ Լէւիտիքաբէն Եւ Դո :

Ի . II ասն ամենեցուն անհասա-
 տիցն և խոտանաց . քանզի մինչև ի
 վայր մի անժամեղծիցն հպարտութիւն
 կուց յաջողի . և ըստ այնոցիկ որ հար-
 ցարանգքն իմն գիտութեան հանդիպա-
 նան՝ հաւան բանիւք և նմանիւք , և այ-
 լովք ևս որ միանգամ աղբիւր ունի դի-
 պողութեան , զամենեւին սակաւժա-
 մանակեայն , որք զլոյս սուրբ շքմար-
 տութեանն ոչ երբեք տեսին . որոյ ի
 ձեռն միայն հաստիչն ամենեցուն , և որ
 զհատառութիւնն ունի զեղեւոցն , որ
 արդարեւն է տէր , ըմբռնիլ բնաւորե-
 ցաւ : Եւ որ ըմբռնուին և հասանին ան-
 դէն վաղվազակի լուծանէ զանհասա-
 տիցն և զանհատն զմարդկային կարծեացն , և
 յորոց մորկեցան զօրութեանցն յան-
 կարտութենէն որ ի նոսա : Եւ որպէս
 բանքն պատկերացն , այսպէս և որ ըստ
 ամենայն իրաց՝ անզգամին կեանք վա-
 ըուցն . քանզի որոյ յաղագս լաւին փառք
 (այսինքն վարկ , կարծիք) ասեալ և
 վերկայեալ է՝ այլ , սորա և կեանք վա-
 ըուցն ամենայն վերկայեալ են և ասեալ .
 և քանզի որոց անմեղար յաղագս էին
 շքմարիտ է հանձարն , սոցա և ըստ իւ-
 րաքանչիւր այլոց շքմարտութիւնն պա-
 տուի :

piatur . Siquidem dominam corpori ani-
 mam creator fecit, corpus autem ani-
 mae famulum .

*Et in omnibus, ait, Dñs Aegyptiorum fa-
 ciam vindictam ego Dominus.*

xx. De cunctis inconstantibus impro-
 bisque (haec accipienda) : quoniam us-
 que ad certum momentum valet super-
 bia idolorum ficto nomine divinitatis
 praedictorum; sicut secundum ea, quae
 per oracula responsum edentia assequun-
 tur aliquam cognitionem verbis persua-
 sivis, ac similibus, caeterisque, quorum
 fons est casus vel convenientia, cuncta
 sane ad tempus, quae sanctum lumen ve-
 ritatis nunquam viderunt, quo solo con-
 ditor universorum quoque in constantia
 servans res a se creatas, quique solus
 est Dominus, comprehendi solet. Cujus
 quidem comprehensio statim dissolvit
 inconstantem improbamque opinionem
 humanam, atque vim, qua tamquam
 procellis agitati sunt, ob impotentiam
 eis innatam. Sicut itaque verba sunt
 simulacrorum, ita et secundum omnes
 res vita conversatioque insipientis .
 Cujus enim opinio ¹ de optimo, nempe
 Deo, falsa est et aberrans, istius vi-
 ta quoque tota aberrat falliturque: nam-
 que quorum intellectio vera est de Deo
 sine errore, istorum secundum caeteras
 quoque res singulas veracitas hono-
 ratur .

¹ Senans patet, quem fusc exponit Gloss.
² Sicut in Gr. ὁψα, est opinio, et gloria,

sic et in Arm. փառք, quae gloria audit, aequi-
 voca redditur tamquam վարկ, aestimatio .

Օքնէ է, Հանից պարտաւորութիւն յեր յեփթոպո
սէ . ինչէր զնիւ ոչ ասէ :

*Quid est, Educam virtutem vestram (h.
e. exercitum vestrum) de Aegypto?
Cur vos non dixit?*

ԻԱ. Օգրութիւն է տեսական ազ-
գին անպաշտութիւն . արդ մինչ ցոր-
չափ որք զայս ունին զօրութիւն, ի բա-
ղաքս և ի գետոյս բնակեալ են, լաւ և
բարի քաղաքքն և գետքն վարին . զի
եթէ ոչ ազգայինցն, գոնէ օտար առա-
քինութեամբ՝ զարդարեալք . փոխեցե-
լոցն՝ փոխէ ի (կամ փոխի) վիճակ հա-
սարակն բարեբախտութեան : Բանզի
արք բարիք՝ սիւնք են ժողովրդոց, ա-
մենեցուն նեցուկ լինելով՝ զօրէն տան
մեծաց քաղաքաց և քաղաքավարութե .
այս ճառդ : Իսկ առ ի միտս, այն . որ
պէս՝ թէ ողբութիւն ի մարմնոց ելցէ՝
հիւանդութիւն անդէն հասեալ ունի,
այսպէս եթէ զօրութիւն ոգւոյ փոխեա-
ցի՝ անպաշտութիւն, զսպասեակ զնստա-
կան (կամ զտնական) անկարութիւն
և ամպարշտութիւն հարկ է ակն ու-
նել . քանզի և ոչ սերմն մնալ բարեշա-
ւոթեան, այլ զի թէ և դուզնաքեայ
էր նշխար կայծակն, և զայս մերժել ի
բաց, զմեծն և զի վերն քան զամենայն
տանջանս հարուածոց ի վերայ հասու-
ցանէ :

Օքնէ է, Եւ ոչ ելցէ որ իւրաքանչիւր ընդ
դուրս ասի իւրոյ մինչև յայդ :

*Quid est ? Nemo autem exeat ostium do-
mus suae usque mane ?*

ԻԲ. Եւ ճառդ զայն ասելի է իսկ,
զբարեգործութիւնս կամի ան առանց
մարդկային ուրուք գործակցի ինքեան
միայն ձեռամբ կատարել . և որք ամե-
նայն նզովից պարտասպան են՝ պատժե-
լով, և որոց անիրաւ և բռնաւոր անցք
ինչ անցեալ են՝ օգնելով : Իսկ առ ի
միտս, այգն առակ օրինակի է զգալի
լուսոյ . քանզի միտքն մինչև ցայնժամ

xxi. *Ad literam illud quidem di-
cendum est. Beneficia vult Deus sine
ullo humano cooperatore per suam so-
lum manum peragere: illos vero, qui o-
mnem maledictionem merent, punire
volens, aut quibus iniqua quaedam per
vim inferenda sint, id mediantibus aliis
prosequi. Ad mentem vero, Mane si-
gnum est sensibilis lucis, quoniam mens*

1 Gloss. paullo aliter. * ի փոխել անպաշտին
ի քաղաքէ կամ ի գետէ՝ ուր բնակեալ է .
ընդ նմին փոխի և իւր բարեբախտութիւն || :

» Mutato pio ex urbe vel vico, ubi habitabat,
» mutatur simul et sua fortuna felix «.

2 Iterum lacuna laborat Cod. A.

usque ad illud tempus habitat in corpo-
re tantum, derelicta turba sensuum, et
aliquando se praebens ad usum sensuum,
per omnia solet vagari. Haec ergo va-
gatio illi aberrationem imperviam facit,
ostiis, sensibus videlicet apertis pro flu-
xione sensibilibum¹, in qua desursum
velut ab altitudine quadam intellectua-
lium incorporearumque idearum se prae-
cipitat. Quicumque vero ostium ani-
mae non excedit timore optimo super-
veniente, ille videt solo visu digna, quae
oriuntur super cogitationes sensu exutas.
Quare adjicit, Transcendet Dominus
ostium vestrum, id est inquam, tam sen-
sus, quam sensibilia omnia. Siquidem
quantum liberi sunt, et in se collecti
sensus, mentis sunt; quando vero de-
sionem faciunt, pejoris ideae admis-
sionem faciunt, imitantes quodam modo
brutorum animalium naturam.

Dicit, quod Non sinet disperdentem ingredi in domos vestras ad percutiendum.

XXII. *Connectit legislationi universae voluntatem fidelem, et condignam, nulli malo causam ponere penitus Divinitatem. Quoniam, qui dicit, quod non sinet percussorem, declarat, quod et corruptio ac percussio fit per alios quosdam tamquam satellites, non autem per eundem primum Regem. Haec tibi ad literam. Verum ad mentem illud dicendum est: In cunctas animas in ipsa nativitate advenientes ingredientur duae simul virtutes, salutifera, et damniifica. Si prima superans obtineat, debilis redditur contraria ad aliquid sibi providendum; sin autem secunda obtineat, ni-*

Digitized by Google

տանել. և եթէ նա ըմբռնեցէ, ոչինչ, և կամ դուզնաքեայ ամենևին օգուտ 'ի փրկականէն ստացեալ լինի: 'Ի ձեռն այսր զօրութեանց և աշխարհ ամենայն արարաւ. և կոչեն զնա այլ անուամբ՝ զփրկականն կարօղ և բարեգործակ, իսկ զհակառակն՝ անբաւ և ապականաբար: 'Ի նմանէ արեգակն և լուսին, և այլոց աստեղացն դիրք յարմարականք և կարգեալ զօրութիւնք. և առհասարակ ամենայն երկին յերկոցունց եղեալ զոյանան. և ստացեալ լինի ըստ լաւ մասինն որ 'ի նոսա: 'Իսկ յորժամ զտն բաւ բնութիւնն կատարօղն, և զապականարարն, փրկականն և բարեգործակն, վասն որոյ և այնք որ ըստ այսոցիկ և նմանապէս (կամ նոյնպէս) յետոյ հասեալ են բնութեանն, անմահանայ: 'Իսկ ազգն խառնեալ է յերկոցունց. յորոց երկին և առհասարակ ամենայն աշխարհ զայս խառնուած ընկալաւ: 'Իսկ յորժամ առաւելեալ լինիցի 'ի խառնուածէն վատթարի. վասն որոյ կեան կտտանօք, փաստօք, անարդութեամբ, հեռութեամբ, պատերազմօք, հիւանդութեամբ մարմնոց. միանգամայն և այլ ևս ըստ մարդկային կենաց իրաց, որպէս յամենայն աշխարհի՝ այսպէս և 'ի մարդ: 'Եւ 'ի վատթարին և յիմաստնին խառնուածս այս. այլ ոչ նմանապէս (կամ նոյնպէս). քանզի անզգամին ոգիքն առաւել ունին զանբաւ և զապականարարն՝ քան զկարօղն և զփրկականն, լի է թշուառութեամբ բնակից եղեալ երկրայինցն. իսկ համեատին և պարկեշտին առաւել ընկալեալ զկարօղն և զփրկականն, և զհակառակն ստանայ յինքեան բարեբախտութիւն և բարեփառութիւն, շուրջ գալով հանդերձ երկնիւք ըստ առնմանէ ազգացութեան: 'Եւ զամենաբարի ասէ, ոչ թողցէ զսատակիչն մտանել 'ի տունս ձեր 'ի հարկանել. այս ինչ եղեալ լինի,

hil, vel exiguum omnino lucrum a salutifera acquiritur. Per istas virtutes et mundus universus factus est. Vocant autem eas aliis etiam nominibus: salutiferam, potentem, et beneficam; contrariam vero, immensam, et damnificam (vel corruptivam). Unde sol, et luna, caeterarumque stellarum situs convenientes, et ordinatae virtutes, atque universum caelum ab utroque existunt. Acquiritur autem melior eorum pars, quando subigit immensam illam naturam ac damnificam salutifera ista et benefica. Quapropter et illi, qui huiusmodi sortiti sunt naturam, simul quique postmodum sortiuntur, immortales redduntur. Verum genus¹ temperatum est ex ambobus, a quibus et caelum universusque mundus hoc sumpsere temperamentum. Quando vero redundet mixtio mali, hinc vivitur afflictionibus, damnis, vilitate (vel contemptu), rixa, bellis, infirmitate corporis, simul autem caeterisque adversitatibus humanarum rerum, sicut in mundo universo, sic et in homine. Haec itaque mixtura communis est improbo, et sapienti, sed non simili (vel eodem) modo: quoniam insipientis anima plus habet de immensa illa damnifica, quam de potente salutifera, nam misere cohabitatrix (vel congenita) fuit cum terrestribus: at modestus plus admittens de potente, et salutifera, contra quoque possidet in se fortunam ac felicitatem, circumlatus una cum caelo juxta ad illud cognationem. Optime itaque dicit, Non sinet percussorem ingredi domum vestram ad laedendum: quod reapse agitur. Virtus enim quae perditionis est causa, quum inhibetur ingredi animam, per divina beneficia coerceatur, ne laedat: nam haec salutifera sunt. A quibus vero divinae gratiae discesse-

¹ Gens Israel, ait Gloss.

զի որ սատակմանն պատճառք շօրոշ
թիւնն է՝ իբրու յարգելան յոգի մնա
մանեւ. իսկ անձային բարեգործու
թեամբքն արգելեալ լինի հարկանեւ
բանդի սղբա քն փրկականքն: Իսկ որոշ
այ շնորհքն և պարգևքն զատեալ մեկ
նեցան, անասաւորին և այրութեան անց
անցանէն: Ի՞նչի և այսպիսի իմն. եկեալ
խառնեալ յայս ձգտեալ մտանէն յո
գիւն երեւոյթ տեսիլք ըստ ազգի ազգի
ակամայ բարութեց. բազում անգամ մեր
կըք և անգէնք. և բազում անգամ զե
նեալք, և զօրէն իմն մահ սպառնալով
ի վերայ խորհրդոցն՝ հարուածս ի վե
րայ արկանէն կարեորս: Իսկ հար
ուածքն՝ յանձնառութիւն երեւութիցն
են. բայց կատարեալ բարի և ոչ միայ
ի սոցանէ յետոյ հասանեւ:

(Լաթարեցաւ)

Փիլոնի, տեսցի՛ք որ յիշ է խորհրդ և լուծմանց,
Իսկ առաջին:

runt, deserti viduitatisque statum suffe-
runt. Dicitur et aliquid huiusmodi. Ve-
nientes mixtim in talem animam enixe
ingrediuntur imaginationes secundum
varios mores involuntarios, nunc nuda
inermesque, nunc autem armatae, et
quasi mortem minitantes, inducunt su-
per cogitationem percussionem oppido-
magnam. Percussio autem est admissio
imaginationis; perfectum tamen bonum
est nullum ex his supervenientibus pati.

(Explicit)

*Philonis earum, quae in Exodo Quaestio-
num, et Solutionum, Sermo Primus.*

Փ Ի Լ Ո Ն Ի

Մ. Յ. Ն. Ո Յ Ի Կ Ո Ր Յ Ե Լ Ս Ն Ի

Խ Ն Դ Բ Ո Ց Ե Ի Լ Ո Ի Ծ Մ Ա Ն Ց

P H I L O N I S

EARUM QUAE IN EXODO

QUAESTIONUM ET SOLUTIONUM

Բ Ա Ն Ե Բ Կ Բ Ո Ր Դ

SERMO SECUNDUS

(Գ) Բնէ է, եւեւ չ Գործին Գործին արդէն 'ի վերայ նորա, եւ պղծեալ է :

*Quid est, Quia manus instrumentum inie-
cisti super illud, et inquinatum est.*¹

Ա. Որք 'ի բնութիւնն ձեռնարկեալ իշխեն, եւ զգործն բնութեանն ձեռնարկութեամբ իւրեանց փոխեալ կերպարանեն, զանպիղծն պղծեն. քանզի կա տարեալ եւ լի է բնութեանն իրք. ոչ հասանելոյ եւ ոչ յաւելուածոց, եւ ոչ միոյ իմիջ կարօտեալ :

1. Qui in naturam manum mittere praesumunt, operaque naturae manumissione sua mutantes efformant, impollutum polluant: perfecta enim plenaque sunt naturae propria, nec decisionem, nec additionem, neque quidquam e-
gentes.

Բնորք իւրաք որով զբն զ' ներք, 'ի վերայ Բերե, Վրանք էի եւեւ ասե յերբին եգիպտաց :

Quare monens, Advenam non vexabis, inducit, dicens: Advenae enim fuistis in terra Aegyptiorum?

Բ. Յայտնապէս երեւելի առաջի յանդիման կապուցանէ. զի եկ իսկ է,

2. Manifeste declarat², advenam utique esse non qui circumciderit prae-

¹ Fragm. ex Catena citata in fine op. Philonis Gr. Lat. p. 677. Τί ἐστὶ τὸ ἐγχειρίδιόν σου, καὶ τὰ εἶδος. Οἱ τὴν φύσιν παρεγχειρεῖν τολμῶντες, καὶ τὰ ἔργα τῆς φύσεως ἐγχειρήμασιν ἰδίῳ μεταμορφοῦντες, τὰ ἀμείαντα μαινοῦσι. Τίλεια γὰρ καὶ πλήρη τὰ τῆς φύσεως, προσθήκης οὐδὲ μᾶς δεόμενα.

² Fragm. loc. cit. Ἐμφανίστατα παρίστησιν, ὅτι προσήλυτός ἐστιν, οὐκ ὁ περιτμηθεὶς τὴν ἀκροβυστίαν, ἀλλ' ὁ τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰ ἄλλα πάθη τῆς ψυχῆς. ἐν Αἰγύπτῳ γὰρ τὸ Ἑβραῖον γένος οὐ περιτέμνεται, κακῶδὲν δὲ πάσαις κακώσεσι τῆς παρὰ τῶν ἐγχωρίων περὶ τοῦ ξένου ἀμότυτος, ἐγκρατεῖς

մէ որ Թլփատեալն է զանթլփատու-
թիւնն, այլ զցանկութիւնս և զհեշ-
տութիւնս, և զայլ ախտս ոգւոց. քան
զի յեզիպտոս երբայեցւոց ազգն ոչ էր
Թլփատեալ: Իայց չարչարեալ զամե-
նայն չարչարանս ՚ի Գաւառականաց՝
առ ՚ի յօտար սխալութեանն ժուժեա-
լութեամբ և համբերութեամբ ընդ նա-
սա կեցեալ լինէր, ոչ ՚ի հարկէ, նա ա-
ռաւել կամաւոր բարութ. վասն զի փր-
կին անձ ապաւինեցոց որ ՚ի տարակու-
սից և յաշնհարից առաքեաց նոցա ըզ-
բարեգործակն զօրութիւն, և ապրե-
ցոյց որք պաշտեալ աղաչէին. վասն
այնորիկ յաւելու՝ Թէ դուք գիտէք զա-
գիս եկին: Իայց զի՞նչ են եկին միտքն,
եթէ ոչ օտարութիւն ՚ի բազմածն կա-
մաց, և ընտանութիւն՝ առ մինն անձ,
և ՚ի հայր ամենեցուն՝ պատուոյ: Եր-
կիր՝ եկա ոմանք կոչեն զօտարն. իսկ
օտարք՝ և որք առ խնամարութիւնն
ինքնին գիտեցին: Այնոյն օրինակ այ-
նոցիկ որ յեզիպտոս օտարութեամբ
բնակեցին. քանզի սղբա եկք աշխարհի
էին. իսկ նսրբա օրինաց, և սովորու-
թեանց են. բայց անունդ հասարակ
երկոցունց եկաց գրի:

Ինչէր զմէնսն այրի և զորի հրածեղ
հաւալ է չարչարել:

Գ. Այլ զգր՝ և ոչ յայլոց, ոչ զարաւ
և ոչ զէգ Թոյլ տայ զրկել. բայց լաւ և
մեղմակ խնամոյ կցորդութիւն տայ այ-

putium, sed cupiditates, et voluptates,
caeterasque affectiones animi. Quoniam
in Aegypto Hebraeorum gens non erat
circumcisa, sed afflicta omni afflictione
ab incolis regionis, in peregrina vaga-
tione¹ patienti animo cum iis degens,
non ex necessitate, sed ultro. Quia sal-
vator Deus, confugentibus illis ad se,
ex inopinata ac inexplebili spe misit be-
nificam virtutem, et salvavit suppliciter
rogantes. Quare adjicit, quod vos con-
scii estis animi advenae. Caeterum quae
advenae mens, nisi abalienatio a volun-
tate serviendi multis Diis, familiaritas-
que ad unum Deum, atque in honorem
Patris universorum? Secundò advenas
aliqui nuncupant alienos: alieni vero, et
qui ad veritatem per se concurrerunt,
non² eodem modo, qui in Aegypto pe-
regrinatione degerunt: nam isti peregrini
mundo sunt, illi vero legi, et consue-
tudini; nomen tamen commune utrorum-
que Advenarum adscribitur.

Quare omnem viduam, et pupillum inhi-
betare^{2 3}

m. Neminem ne ex alienis quidem,
nec masculum, neque feminam sinit in-
juria afficere; meliorem tamen peculia-

και καρτερίᾳ συνειβίου. Οὐκ ἀνάγκη μᾶλλον ἢ
ἐδουλοῦσιν γνώμῃ, διὰ τὴν ἐπὶ τὸν σωτῆρα Θεὸν
καταφυγὴν, ὃς ἐξ ἀπόρων καὶ ἀμαχάνων, ἐπι-
πέμψας τὴν εὐεργέτιν δύναμιν, ἑρρύσατο τοὺς
ἐκείτους. Διὰ τοῦτο προστίθεται, ὑμεῖς γὰρ οἶ-
δατε τὴν ψυχὴν τοῦ προσκυλίου. Τίς δὲ προ-
σκυλίου διάνοιά ἐστιν; Ἀλλοτρίωσις τῆς πολυ-
θείου δόξης. οἰκείωσις δὲ τῆς πρὸς τὸν ἰνα καὶ
πατέρα τῶν ὅλων τιμῆς. Διὸ τὸ ἐπὶ τὴν εὐ-
δοκίαν τοῦς ξένους. ξένοι δὲ καὶ οἱ πρὸς
τὴν ἀλήθειαν ἀυτομελεγκότες, τὸν αὐτὸν τρόπον
τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ ξοιτούσασιν. Οὗτοι μὲν γὰρ

ἐπὶ τὴν εὐδοκίαν, ἐκείνοι δὲ νομίζοντες καὶ ἐδῶν οἶ-
σι. τὸ δὲ ὄνομα κοινὸν ἐκατέρων ΕΠΗΛΥΔΩΝ
ὑπογράφεται.

¹ Coel. C. սխալութեան, oberratione, B. a.
խալութեան, odio.

² Non, deest in Gr.

³ Fragm. loc. cit. Χύραν καὶ ὄρφανὸν ἀπεί-
ρηται κακοῦν (...) ἐξαιρέτου γὰρ προνοίας με-
ταδίδωσιν. ἐπειδὴ τοὺς ἀναγκαίους βωθούς καὶ
κηδέοντας ἀφῆρται (...) Βούλεται γὰρ τῇ φυσικῇ
κοινωνίᾳ χρωμένους, τὰς ἐπὶ τῶν ἐν περιουσίᾳ
ἀναπληροῦσθαι.

րեաց և որբոց . վասն զի 'ի հարկաւոր
օգնականաց և խնամողաց հատեալ են ,
և այրիք յարանց , և որբք 'ի ծնողաց :
Լ'րդ' կամի թէ բնաւորական հաւասա-
րութեամբ վարեալք՝ զկարօտութիւնն
յայնցանէ , ոյք յառաւելութեան են ,
լցուցանել : Դառնայդ է : Իսկ առ 'ի
միտս , ոգւոց իրք՝ որք միանգամ ինքնա-
սերք են , զմիտս իբրեւ զայր և իբրեւ
զհայր պատուեն . իբրեւ զայր՝ վասն զի
թերեւ և զգայութեանցն 'ի նոսա սեր-
մանէ զօրութիւնս , որովք հասանի և
ըմբռնի զգալին . իսկ իբրեւ զհայր , վասն
զի ծնող խրատուց և արուեստից գոլ
թուի : Իսկ որք յինքնասիրութենէ
թուլացեալ են , և յած դիմեալք են ,
հասին նորա և՛ իբրեւ հօր 'ի վերագոյն
այցելութեանցն և խնամոց , և՛ իբրեւ
առն՝ 'ի սերմն խորհրդոց և մտաց բա-
րեաց և բանից և գործոց : Բայց դէպ
լինի առ սովորսն՝ ընդդէմ ինչ իրք լի-
նել առ մարդիկ . քանզի արու յէգ մեռ-
ձեցեալ՝ զկոյսն ցուցանէ կին . իսկ ոգիք
յորժամ անգաղթեալք լիցին , 'ի կանանց
լինին կոյսք՝ զկանացիսն 'ի բաց ընկեն-
լով զապականութիւնս , այն՝ որ 'ի ըզ-
գայութեանն և յախտի են . իսկ որ
զանսուտն և զանխառն և կոյս , զար-
դարեւ՝ զիմաստութեանն այլ զհետ մը-
տեալ , հալածեն : Լ'րդ՝ յիրաւի այս-
պիսի միտքն այրի լինին , և որբանան
'ի մահկանացուացն . և ունին յինքեանս
ստացեալ և՛ այր զբնութեանն զուղիղ
օրէնսն , ընդ որում կեանն . և՛ հայր՝
զնոյն զորս պարտ է գործել պատուիրե-
լով իբրեւ որդւոց հանդերձ վերին խնա-
մովքն :

remque curam praestat viduis, et pupil-
lis: quoniam necessariis adiutoribus cu-
ratoribusque destituti sunt, viduae vi-
ris, et pupilli parentibus. Vult ergo,
ut naturali aequitate usurpata, egesta-
ti ab iis, qui in abundantia sunt, sa-
tisfieri. Littera haec est. Ad mentem
vero, in rebus animae quicumque amo-
rem colunt proprium, intellectum tam-
quam virum patremque honorant. Tam-
quam virum, quia fortassis sensuum quo-
que in eis seminat virtutes, quibus sen-
sibile comprehenditur: tamquam vero
patrem, quia parens disciplinarum, et
artium esse putatur. Qui vero ab amo-
re proprio se solventes, ad Deum cou-
fugiunt, assecuti sunt ejus veluti patris
desuper visitationes procurationesque;
et velut viri, seminationem honorum
consiliorum, et verborum, et operam.
Porro in solitis apud homines rebus con-
traria quaedam occurrunt; siquidem mas
attingens feminam, virginem demonstrat
mulierem; animae vero quum Deo in-
duuntur (vel initiantur), ex mulieribus
virgines existunt, muliebribus sepositis
corruptionibus, quae in sensibus, et cu-
piditatibus sunt. Qui vero infallibilem,
inviolabilem, virginemque, veracem sci-
licet sapientiam Dei sequuntur, contra-
ria ejiciunt (vitia). Jure itaque hujus-
modi mentes viduae fiunt, et orbantur
ex mortalibus, habentque acquisitum si-
bi tam virum, naturae rectam legem,
quocum vivunt, tam patrem eundem,
qui quae oportet facere, praecipit tam-
quam filiis una cum superna providentia.

Օ՛րդ է , Ս'ք եկէ չարչարեցէ՛ չարչարեսոյ
չայրին և զորբն :

Quid est, Ne forte¹ vexatione vexaveritis
viduam, et pupillum?

Դ. Զարչարելոյ անուն՝ ասի և՛ իս-
կապէս , ասի և՛ պիտակաբար և 'ի վե-

rv. Vexare (vel cruciandi nomen) di-
citur vere, dicitur et improprie de aliis.

¹ Sic Cod. B. ubi C. եթէ ք, quod no.

բայ այլոցն . իսկապէս առ դործն չա-
րուծեան , որ է ոգւոցն առանձինն . և
պիտակաբարն 'ի վերայ այլոցն՝ որոց
ստացուածովք , և մարմնովք լինին վե-
նապք : Երդ սոցա իբրու ոչինչ մեծ են
արկածք չարեացն՝ ոչ յիշեաց . իսկ զըստ
չարութեանն փնասուց գիտացեալ , ին-
քեան իսկ արմատովք 'ի հիմանէ զբոլոր
կեանսն տապալեալս յառաջագոյն , ա-
սէ . մի ումեք լինել վարդապետ անզգա-
մութեանն , կամ գիշութեան , կամ ա-
նիրաւութեան , և կամ այլ իրիք մեր-
ձաւորի՝ և նշովեալ կամաց . արդ՝ զայս
պիտեացն զհոգարանն կործանել . իսկ
զիորհոգացն իմաստութեան , և զար-
դարութեան , և զայլ առաքինութեանց
զպարոցս միաբանել շինել առ 'ի լաւա-
ցուցանելոյ զմանկունս . զի նոցա բնու-
թիւնքն մինչև խիստք և բարաշխ իրու-
պողք եղեալ են , կարասցեն դիւրա-
ւնդունել զբարեացն ձեռն կերպարա-
նաց :

Ինչէր ասէ , ( ) աստուծոյն ոչ հայեցեսցես :

Ե. Եւ արդ ևս մեղադրեն զանային
օրէնս , իբրու թէ զայլոց սովորութիւնս
քակեն . քանզի ասա ոչ միայն հաստա-
տութիւն մատուցանեն այլափառացն ,
յրնդունելութիւն և 'ի պատիւ այնու-
ցիկ՝ զորս 'ի սկզբանէն կարծեցին թէ
են նոք . այլ և զիւրեանց աշակեր-
տեալն ըմբերանեն և սանձեն , ոչ տու-
եալ թոյլ արձակ լեզուով բամբասել
զնոսա , լաւ զբարեհամբաւ գովութիւն
համարեալք : Երկրորդ՝ որք առ գա-
ւառայինն և առ իւրեանց նոյն մոլո-
րեալք և բանդադուշեալք են , զսուտ
արարեալ մոլարն ճշմարտութիւն ան-
մոլար կարծեցեալք . և վասն սովորու-
թեանն՝ յորմէ սուր և արագատես միտ-
քն կուրանան , առ այնոսիկ որք ոչ

Vere circa opera malitiae, quod animis
proprium est; improprie vero super a-
lios, quibus in possessionibus, et corpo-
ribus damna feruntur. Posterius istud,
quia nihil magnum est malum, vix me-
moravit. Malitiae vero detrimentum no-
scens, ex ipsis radicibus fundamentoque
totam vitam evertere solere, praemonet
dicens, nemini fieri doctores insipienti-
tiae, vel libidinis, vel injustitiae, vel ali-
cujus similis, et maledictae voluntatis;
sed potius hujusmodi rerum sedes de-
struere: consilii vero sapientiae, justiti-
tiae, caeterarumque virtutum scholas
unanimitè construere ad meliores red-
dendos juvenes, ut illorum indoles an-
tequam indurati obstinatique fuerint,
possint facile accipere bonorum figuras
efformatas.

Cur dicit, Deos non blasphemēs?

v. Hucusque ergo calumniantur Di-
vinam Legem, quasi vero aliorum con-
suetudinem destruat? Ecce enim non
solum affirmationem praestat haetero-
doxis pro admissione et honore eorum,
quos a principio existimarunt Deos es-
se¹, verum etiam discipulos suos coer-
cet, non permittens libera lingua eis de-
trahere, melius ratus bonae famae lau-
dem. Secundo, qui ad patrios proprios-
que Deos insaniunt, falso fictos pro in-
fallibili veritate reputantes propter con-
suetudinem, a qua etiam acutae mentes
obcaecantur, eos versus qui non laeto
animo admittunt eorum opinionem, im-
placabilem hostilitatem colunt. Hoc au-
tem est principium, et origo bellorum:

¹ Miror Philonem ad Deos Gentium haec re-
ferre, adeoque periculosam asserere doctrinam,

ubi sacrae literae Deos vocitent homines a Deo
constitutos pro regimine populi sui.

խնդութեամբ ընդունին զնոցայն, առանց խաղաղութեան և հաշտութեան են. և առ է սկիսմն և ծնունդ պատեւ ըրանց, և պատմեցին մեզ ('ի) գեղեցիկ ստացուածոց զաղբիւրն խաղաղութեան օրէնքն: Եւրորդ' որ չար ասէ, 'ի նմանսն հարկ է ամբաստանութիւն ընդունել հակառակ. ապա ուրեմն որոց հոգն 'ի մտի է արժանաւորութեան, արգելցին 'ի բամբասանաց յայլոցն անոց: Որպէս զի արդարեւ հաւաստուցն և էին զօրութիւն յամենայն բերանոց բարեհամբաւ գովեալ լիցի: Վնայի թուեսցուք ոչ լսել, այլ ասել, մեղոյն իսկ ձայնիւ զայլոցն 'ի վար արկեալք. քան զի ոչինչ է զանազանեալ ինքնին ասել, և կամ զայլ հրաւիրել որ յամենայն իրօք ասիցէ:

Սերէր յառաջագոյն ասելով զանոց ոչ հայհոյել, անդէն 'ի վերայ ասէ, եթէ մի և զիշխանս:

2. Ս'ի որպէս քերթողքն ասեն, մերձազաւակք, և մօտասերք են, և նոյնասերմանք անոց՝ իշխանք. քանզի առաջնորդք և իշխանք են, որպէս նոքայն ասեն, բարի և չար առնել յազազս ինքնակալ իշխանութեանն կարեն: Եւրկիր՝ խնամ տանել այլ ամենայն մարդկան, զի մի անկցին յանբոյժ պատուհաս. քանզի զչար բամբասանս լսելով իշխանք յասողացն, ոչ դատաստանաւ վրէժս առնուն, այլ յարձակեալ 'ի վար արկանեն զզօրութիւնն՝ յամենեւին ապականել: Եւրկիր՝ ոչ յազազս ամենայն իշխանի երեւի օրէնսդրել, այլ որ է ամենայն ժողովրդոյն, և զըստ ազգին հրէից իշխան և առաջնորդ առաքինի եղեալ, ակնարկէ 'ի ձեռն բազում իրաց. քանզի առն

nobis autem ut pulcherrimam possessionem nunciavit lex fontem pacis. Tertio, qui maledicit, in similibus necesse habet accnsationem recipere contrariam. Itaque quibus insit mentibus cura dignitatis, coerceant se ipsos de detractatione aliorum Deorum, ut pote veri Entis virtus a cunctis oribus laude celebretur: sic enim putemur non audire, sed dicere, nostra sane voce ab aliis usurpata; quoniam nihil differt per se ipsum dicere, aut alium invitare, ut dicat omnino.

Cur, postquam dixerit, Deos non blasphemare, illico adjicit, dicens, Neque principes?

vi. Sicut enim poëtae dicunt¹, proximi sobole, et vicini generatione, ejusdemque seminis cum Diis sunt principes; quoniam duces constituti, ut ipsi dicunt, bonum ac malum facere ob liberam potestatem possunt. Secundo, cura gerenda omnium aliorum hominum, ne subeant inexorabilem poenam. Quoniam maledictionem audientes principes a dicentibus, non per judicium vindictam capiunt, sed absolutam usurpant vim ad omnino damnificandum. Tertio, non pro omni principe videtur legem ferre, sed de eo, qui praeest universo populo, atque ducem gentis secundum Judaeos, virtute praeditum hominem praepositum innuit multis rebus. Siquidem viro bono blasphemia aliena est,

¹ Eadem usurpat auctor et Lib. de Animalibus. p. 148. verum S. Moyses Choren. coaevus interpreti nostro. Hist. III. 65. praesentem Philonis locum Armeniacum verbatim usurpavit, di-

cens, * Ոչ որպէս քերթողքն ասեն, մերձազաւակք և մօտասերք ոչ և նոյնասերմանք անոց՝ իշխանք || :

բարեւոյ հայհոյութիւն օտար է . իսկ
գոյն ընտանեգոյն . քանզի ոչ այլ ինչ
այսպէս գոյ ածող 'ի խնամս դարմանոյ
իբրեւ զբարեհամբաւ գովութիւն :

Օ. Ինչ է, Ո՛րք երեւոյնիս ունեւորեալ
ստանի իմ :

Է. Ղաւս այս զայնոսիկ որք մաս-
ջին առ մեհեանս նոյ, կամի լի՛ ձեռօք
մերձենալ, բերելով նախնիս պտղոց յառ-
մենայնէ որ 'ի կենացն է, յորս բիծ ինչ
ոչ գոյ : Եւսկ առ 'ի միտս, հրաժարումն
ոչ է . ապա թէ ոչ՝ զի թէպէտ և ասէր,
մի երեւեցիս, այլ ոչ 'ի բաց հրաժարե-
ցուցանելով ասաց, որ դէպ է ամենայն
իրօք : Բանդի անհնար ուրեմն է, որ 'ի
դէմս գալոյ նոյ, թափուր գող, այլ լի՛ ա-
մենայն բարեօք . որպէս զի որ մերձե-
նայ 'ի լոյս, անդէն լուսաւորեալ լինի,
այսպէս և որում երեւեցաւ նոյ, ընդ
նորա բոլոր ոգիքն . նա քանզի հոգե-
կան լոյսն՝ այլովք անուամբք հանձար
և իմաստութիւն կոչի :

Ինչէր պաշտօնացիս զճնանդս կրօնացի՝ Եօն
օր Բողոք ընդ մարիս :

Ը. Օ. Ի մի նոյն ամանակ ծննդեան
իցէ, և ապականութեանն . այլ ունիցի
զկարգն, ծնունդն՝ կենաց ինչ ժամա-
նակ : Երկիր՝ զի յղիացեալ է գուժ
սիրոյ 'ի մարմն միանգամայն անդէն իսկ
յառաջում ծննդեանն . վասն որոյ և
ծանրացեալ պարպատեն ստինքն, կա-
թամբ ուռգանելով զցանկութեանն ան-
բաւ կերակուրս . քանզի ժամանակաւ,
որպէս և այլ ամենայն, և սիրելն նուա-
ղէ . իսկ յոյժ ունի սաստկութիւն ան-
դէն 'ի սկսման ծննդեանն : Երդ խա-
կագոյն և անզգամ համարեցաւ 'ի մե-
րէն հատուցանել իսկ անդէն զծը-
նունդն, իբրեւ թէ դեռ ևս ընդ նմին
բնուորեալ և միաւորեալ է :

laudatio autem magis familiaris: nihil e-
nim est adeo inducens ad curam haben-
dam, sicut bonae famae laus .

*Quid est, Non apparebis in conspectu meo
vacuis manibus?*

VII. **L**itera vult accedentes ad a-
ram Dei, plenis id manibus facere, ad-
ferendo primitias ex omni victu, in qui-
bus nulla sit macula . Ad mentem vero,
non est prohibitio: nam etsi dixerit, non
apparebis, sed non prohibens quovis
modo dixit . Fieri enim nequit, eum qui
in conspectum Dei venit, vacuum esse,
sed potius plenum cunctis bonis . Sicut
enim qui accedit ad lucem, subito illa-
minatur, ita etiam cui apparet Deus, im-
pletur tota sua anima: spirituale vero lu-
men aliis nominibus intelligentia, et sa-
pientia appellatur .

*Quare pecudum nata praecipit septem
diebus relinqui sub matribus suis?*

VIII. **N**e unum et idem sit tempus
generationis corruptionisque, sed te-
neat ordinem generatio per aliquod tem-
pus . Secundo, quia superabundat mise-
ratio amoris in visceribus matrum in
ipso primo partu; quare et gravatae ef-
fluunt mammae lacte irrigantes cupidi-
tatis immensos cibos: tempore enim, si-
cut et omne aliud, diminuitur etiam a-
mor; nimiam vero intensionem praefert
in ipso principio generationis . Crudum
itaque, et insipiens censuit ex matre
abscindi illico natum, tamquam adhuc
cum ea naturaliter unitum .

ցուցանէ : Ի՞նչ՝ անդրէն տալն զիշոցն՝
սկիզբն կարծէնուիրաց խաղաղութեան
լինել և հաշտութեան . քանզի որ ան-
դրէնն տայ , զգործ սիրոյ կատարեալ՝
օրինակ իմն , ոգւովք է ընտանացեալ .
իսկ որ ընդունին՝ զի թէ ոչ կատարելա-
պէս է ապախտաւոր , առ ՚ի վրէժխն-
դրութիւն պատրաստել (կամ պատ-
րաստեալ) ՚ի բաց դնէ զգոհակու-
թիւն :

Ի՞նչէր , ելէ ի խանոյ էլ ընդ բեռաբէ մե-
կալ տեսնելէ որ , հրապէ ոչ զանց առնել
ընդ նա ցարուցանել :

ԺԲ . Եւստի և բազում ինչ է
ասացեալն յարմարել ՚ի վերայ սորա ,
զորս և յայնս որ անդրէն դարձուցանէ՝
ասացեալ է յառաջագոյն : Ի՞նչոյ յա-
ւելեաց ասելի է , զի մարդասիրութեան
և ընտանութեան անհնարին առաւե-
լութիւն իմն ցուցանէ . յորոց ոչ միայն
յորդորէ և թշնամեաց օգուտ լինել ,
այլ և զծանրութիւն բեռին կենդանի
անամոց թեթեւացուցանել . և մա-
նաւանդ յառաջագոյն անկեւոյ վասն
յոյժ ՚ի ծանրութենէն քննել : Ի՞նչի
ով ՚ի մարդկանէ (զգք) որոց մի ազգակ-
ցութիւն է բնութեան , անտես արաւ-
ցէ , ուսեալ յաճային օրինաց , և սովա-
րեալ , ոչ պաշարաց անգամ անտես
առնել : Դ՞առդ այդ է : Իսկ առ ՚ի
միտս՝ էլ առակաւ է մարմինս այս , և
մեղրական է ամենեւին , և ընդվայրա-
ծու . փոխանակ շահի՝ առ ազգակից
կատարած հեշտ ցանկութիւն՝ ծանրա-
բեռնեալ է բազում սեռն և անխառն ,
և կերակուրս ազգի ազգիս , և հացից
զանազանութիւնս , և զայլ ևս զառ ՚ի
յլմպելիս և կերակուրս զանբաւ առա-

peram amoris perficiens, quodam modo
ex animo familiaris demonstratur: qui
vero recipit, si non plane ingratus fue-
rit, deponit saevitiam vindictae capien-
dae .

*Quare si viderit quis inimici sui asinum
sub onere prolapsum, jubet non prae-
termittere (occasionem) eum sublevandi
cum eo ?*

XII. Intensio additamenti anteriorum est, unde et plura quidem dicta est adaptare super hoc, ex iis nimirum quae de reddente sunt dicta. Caeterum quasi ex appendice dicendum erit, quod humanitatis, familiaritatisque nimiam abundantiam hic ostendit, eo quod non tantum hortetur inimicis quoque prodesse, verum etiam gravitatem oneris animalium brutorum sublevare, maxime jam cadentium ob depressionem ingentis ponderis. Quis enim quemquam ex hominibus, quorum una est cognatio naturae, praetermittet, edoctus a divina lege, ac solitus nec jumenta etiam praeterire? Litera haec monet. Ad mentem vero, asinus symbolice corpus est nostrum, errabundus omnino ac vagabundus; qui pro lucro faciendo ad cognatam voluptatem perficiendam onerat se multo mero, et multiplici cibo delicato, varietateque eduliorum, et potuum immensa abundantia. Verum necesse est ei, qui amore sapientiae captus sit, gravitatem etiam sublevare per necessarias virtutes frugalitatis, et com-

1 Մեռն և անխառն, merum et purum dixeris, idest vinum, ut explicat Gloss. սեռն զանազակ
գինիս ասէ :

տութիւնս : Լ'որդ հարկաւոր է՝ որ յի մաստութեանն հարեալ է, և զծանրութիւն թեթեացուցանել 'ի ձեռն հարկաւոր առաքինութեանցն սակաւապիտութեան և դիւրութեան . և զմիտրեալն յանմոլար հաստատութիւնն ածել հանել, սովորեցուցանելով և զառ 'ի յաւելատացութիւն փոյթան ինդալ թոյլ տալ . իսկ զբնութեանն մեծութեան զհետ երթալ, որ վերաբերն է և ինքնաբաւ :

Օրին է, Լ'էստա առաքիմ զհրէշտակ իմ առջեւ երեսայ Գոյ . զի պահեսցէ զքեզ 'ի ձանապարհի . որպէս զի Գորդի հոծցէ պէշ յերկրին՝ զոր պարտադրեցի քեզ . զԳոյն վեր քեզ, և լմար, և մի անհաւանիք . Գանդի ոչ խորհրդեցի 'ի քեզ . Գանդի անուան իմ է 'ի վերայ նորա :

ԺԳ. Հրեշտակ է հոգի մտաւոր, տիեառաւաւել՝ բոլոր միտքն, բոլորովին անմարմին, եղեալ պաշտօնեայ նայ, առ 'ի պէտս իմն, և 'ի սպասաւորութիւն ռոյց կարօտացեալ է մահկանացու ազգս՝ ձեռնադրելով . վասն զի անհնար էր ապականելի ընտելեանս ընդունել առ 'ի յայ կարկառելոյ պարգեւացն և բարեգործութեանց . քանզի ոչ էր տարեալ զբազմութիւնն տուելոց բարեացն, 'ի հարկէ իբրեւ դատաւոր միջնորդ կարգեցաւ բանն՝ որ կոչի հրեշտակ : Օսա կարգէ առաջի երեսացն, անգ՝ ուր աչացն և զգայութեանցն է տեղի . զի տեսանելով և զգայութիւն ընդունելով՝ առաքինութեանն առաջնորդին, ոչ ակամայ՝ այլ կամաւ զհետ երթիցէ : Լայց այլակաբանի իւրաքանչիւր ոք 'ի վերայ բերելոցս ըստ ձանապարհին պահպանութեմ յառաջ պատրաստեալ յերկիրն մուտ . զգոյշ լինելն, լսելն, ոչ անհաւանելն, ոչ խորշելն, 'ի վերայ նորա զանունն կարգել : Օպայս այցելի է անդէն իսկ զառաջինն . որք առանց զգուշութեան ձանապարհ գնան, վրի-

moditatis, atque errantem in constantiam erroris nesciam reducere, assuesciens eum etiam ut studium avaritiae laeto animo emittat; atque ita naturae opulentiam imitetur, quae seracissima est (vel superiora tendit), et sibi sufficiens.

Quid est, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, ut servet te in via, ut inducat te in terram, quam paravi tibi. Attende tibi, et exaudi (eum), et non sis incredulus (ei); non enim verbitur te: nomen enim meum est super eum?

xii. Angelus est spiritus intellectualis, immò totus intellectus, omnino incorporeus, factus minister Dei, ad usum quendam, et in servitium, quorum eget mortalis nostra gens, ordinatus. Quoniam non poterat corruptibilis natura nostra per se recipere a Deo porrecta dona beneficiaque. Quandoquidem non sufficiens erat portare copiam datorum bonorum, ex necessitate tamquam arbitri ac mediator constitutum est Verbum, quod vocatur Angelus. Hunc constituit ante faciem, ibi nimirum, ubi oculorum sensuumque locus est; ut videns, ac sensum accipiens, virtutis ducem non invitus, sed ultro sequeretur. Porro allegorice adaptatur singulis praedictis secundum viae observationem ingressus in praeparatam terram; cavere scilicet, obaudire, non inobedire, non evitare, et nomen suum super eum ponere. Id autem ante omnia observandum erit. Quicumque sine cautela viam faciunt, aberrant ab ipsa recta propriaque semita, saepe saepius per impervia,

պեն յանցանէն յուղիղ և 'ի բուն պա-
ղտայէն՝ բազում անգամ յանճանա-
պարհս, 'ի դժուարագնաց և 'ի խիստ
զարտուղեալք. և հաւասար նման նմին
է, յորժամ և ոգիքն կրեոցեն ինչ անցա-
մի՝ մանկանն և բարեպաշտի. քանզի
յորժամ խրատու անբաժ է, բերեալ
լինի զօրէն իմն յորձանաց անարդելից,
որ ոչ է օգտակար: Այլ երկրորդն՝ եր-
կերկիրն մոռտ, մոռտ իմն յիմաստասի-
րութիւնն. իբրու զի երկիր իմն բարի
և արդաւանդ՝ 'ի պողոց ծնունդս, զոր
նծային տառնկէ՝ առաքինութիւնքն բե-
րեն: Այլ 'ի պողոցս այսոցիկ որ վայ-
ելի կամի, պարտ է խրատ ընդունել
զգուշութիւն առնել. իսկ զգուշու-
թիւնն՝ վերակացութիւն խորհրդական
մտաց, և պատրաստութիւն առ 'ի
յունկնդրութիւն: Այնպիսի զոր օրինակ
տափեալն զայլ ամենայն իրս 'ի բաց թռ-
ղեալ՝ փութայ առ փափաքելին. այս
պէս և բազմեալն և ծարաւեալն 'ի հան-
ճարոյ խրատուց, և ուսանել զոր ոչն
գիտէ, զայլոն 'ի բաց թողեալ հոգս՝
ճեպի առ աւանդորութիւն. և 'ի գի-
շերի և 'ի տառնջեան զգուշս պահէ ըզ-
տանցն իմաստնոց: Այլ միտ դնել 'ի
յայտոսիկ է. իսկ լսելն 'ի կարգի է, և
առ նմին բնութեամբ ասացեալ. քան-
զի որ լսէն ծայրիւք լսելեաց, կարէ ա-
զօտաբար իմն առնել զասացելոցն ընդ-
ունելութիւն: Իսկ լսելն (կամ լսելն)
հաւաստի՝ յայտնագոյն 'ի ներքս բա-
նիցն մտելոցն, և զլսելեացն ընդ ամե-
նայն ճանապարհս անցելոց, մինչև ըզ-
միտն կերպարանել զօրէն մոմոյ խոր
կերպարանօք. զի մի գիւրաւ լիցի ան-
համեալ և 'ի բաց ուսուցեալ: Արոց
հետ առ նմին կայ՝ ոչն պարտ անհաւա-
նել. քանզի ոմանք 'ի ներքս ընդունին

dura, et anfracta deviantes. Huic ae-
quale est pariter, quando et anima pa-
tiatur aliquid juvenile, etsi pium: quum
enim expers sit disciplinae, fer-
tur torrentis instar sine impedimento,
eo, quo vix expedit. Secunda res erat
introitus in terram, ea est ingressus in
philosophiam, quae est tamquam terra
bona, ac fertilis ad productionem fru-
ctuum, quos ferunt divinae plantae, vir-
tutes: qui ergo vult his frui fructibus,
debet monitum admittere cautionis fa-
ciendae. Cautio autem est praesidentia
consiliarii mentis, et promptitudo ad
auscultationem. Quoniam quemadmo-
dum amator, sepositis cunctis aliis re-
bus, festinat ad rem desideratam, sic
etiam esuriens sitiensque ad intelligen-
tiam disciplinae, atque ad discendum
quae nescit, caeteris omissis curis, pro-
perat ad auscultationem, et nocte ac
die ostia custodit domuum sapientum.
Attendere itaque in his est; audire ve-
ro in ordine habetur, et simul ad mo-
dum naturae dictum. Etenim qui audit
extremitate aurium, potest quidem sub-
obscurè facere perceptionem dictorum:
qui vero certe audit, manifestius intra
eum ingrediuntur sermones, auditus vias
omnes perlustrantes, ita ut intellectum
ipsum formet cerae instar profunda im-
pressionem, ne facile insipidum videatur,
et foras resiliat. Quod proxime sequi-
tur non debere inobedire (vel dissenti-
re). Nonnulli enim admittunt quidem
intus verborum apparentiam, nec tamen
revera recipientes, dissentiunt, rixosa, et
contradictoria utentes indole. Tales er-
go reprehendit, monere volens, ut sibi
concilient bonorum enarrationes legiti-

1 Arm. մանկանն և բարեպաշտի. pueri et
pii (instar): fortassis interpres simplicem voluit
intelligi, praeter tamen morem linguae Armenae.
Sensum sic exponit Gloss. in sequentibus. * Թ. Բ.
ժամ խրատու անբաժ է: Լ. Ոչ յանկարծ.

Կի յանգչոյշ վարույ ի իսա վարք ստանայ. չէ
պիտանի. այլ գիւրաւ փութի: « quum expers
« sit disciplinae. Qui nimirum subito ex vita
« incauta vitam aggreditur duram, vix utilis
« comperitur, sed etiam facile offenditur ».

զբանիցն երևոյթս, և ընկալեալք ոչ՝
անհաւան լինին՝ վիճական և հակառա-
կող վարեալք բնութեամբ. զսոսա ըմ-
բերանէ՝ խրատ տալ կամեցեալ՝ զբա-
րեացն պատմութիւնս առթելով օրի-
նաւորս և հաստատունս. իսկ որ միան-
գամ ան պատմի՝ ամենայն իրօք է
բարի, գեղեցիկ և պատուական: Իսկ
որ ոչն հաւանի՝ ասէ թէ ոչ պատկառէ
ի քէն, բնաւորականադոյն. քանզի
հաստատեալ յանդիմանութիւնս յո-
գիսն, յորժամ զնմանէն զգասցէ առ
ի վատթարն խոտորեալ, նախատէ և
ամբաստան լինի, և մենչելով սպառ-
նացեալ պատկառեցուցանէ: Իւրեքի
որ ի ներքոյն է, իւրով գատաւորաւն՝
ամենայն անզգամ ըմբռնեալ լինի. և
յամենեսին՝ որք արտաբոյ են, ըստ քա-
ղաքի քաղաքի աթոռակցաց, յաղթա-
հարի՝ յոչ խորշել, և հանդերձ երկիւ-
ղածութեամբ խրատ տալ, այլ և հան-
դերձ իմաստութեամբ և համարձակու-
թեամբ: Եւ յայտնադոյն հաւատք,
զի ի վերայ կոչեն հրեշտակին անուան
անուն. և այս է առաջնորդադոյն և
սկսմանական. որով երկիր և երկին և ա-
մենայն աշխարհ վարի. իսկ որ այսչափ
ունի զօրութիւն, հարկ է թէ լի ամե-
նազօր (կամ ամենազատ) իմաստու-
թեամբ է:

Օրհն է, Ո՛ր զիցես խորով արեւն
զինման:

ԺԴ. Եւ յայլում վայրի նման ամին
կարգեաց, հրամայելով ի բազինն՝ յո-
րոյ վերայ զենեալ պատարագքն մատու-
ցանին, մի հանել ի վերայ նորա խմոր.
առակելով ի ձեռն երկուցն հարկաւոր

1 Թանդիմանութիւն tam argumentum est,
quam coarguentia, increpatio: ad haec represen-
tatio, praesentia.

2 Gloss. legit յոչ խորշելու. et alio vertit
sensum: "Դատաւորք՝ որ ի քաղաքի են, չկա-
րեն հայնց գատաւորաւ առնել՝ որ չամուշեն կամ

mas ac constantes. Quot quot autem
Dei verbum enarratur, omnino bonum
est, et pulchrum, pretiosumque. Qui
vero non assentitur, dicit ei, quod non
veretur te; nimis naturaliter utique.
Firmato namque argumento¹ in anima,
quum sentiat eam ad pejora declinare,
conviciatur, et accusat, atque rugiens
minis pudefacit: quia eo qui intus est,
iudice proprio omnis insipiens reprehen-
ditur: et per omnes, qui extra degunt,
consessores in variis civitatibus, convin-
citur; quum non evitet², sed admo-
neat non solum timorate, verum etiam
una cum prudentia, et confidentia. E-
videntior autem fides adest, quia super
angelum nomen Divinum est vocatum;
idque principalius, quo caelum, et ter-
ra, universusque mundus regitur. Qui
vero tanta gaudet virtute, necesse est,
ut sit sapientia potentissimus (vel li-
berrimus).

Quid est, Non immolabis in fermento
sanguinem victimae?

xiv. Aliàs quoque similiter huic sta-
tuit, iubens, in aram, super quam sacri-
ficia offeruntur, fermentum non adhibe-
re, subindicans per utrumque symbo-
lum necessarium contemnere volupta-

չերկնչին կամ երես չառնեն մարդոյ. իսկ միւրքն
զայս ոչ առնէ երբեք, և ոչ ամուշէ յուսմբէ 11.
"Judices qui in civitate sunt, non possunt ita
"judicare, quin vereantur, aut timeant, aut
"personas accipiant hominum: mens autem id
"nunquam facit, neque veretur quemquam".

նշանակաց՝ քամահել զհեշտ ցանկու-
թեամբք . քանզի խմոր անուշացուցիչ
կերակրոյ , իւր կերակուր : Եւ միւսն
էս՝ թէ իւր է պարտ համբառնալ քաւ-
ցեալ ՚ի հասարակ կարծեաց . քանզի
պիղծ և ատելի են երկոքին , հեշտու-
թիւն ցանկութեան , և հպարտութիւն՝
կարծիք յիմարութեան , միոյ մօր են
խաբէութեան ծնունդք . իսկ արիւնն
զենեալ պատարագացն՝ ցոյց տուող են
նուիրեալ նոյն բայց խառնել զանխառնան
իւր իւր իւր :

Օ՛հնէ , ի՞նչ անօրէն ճարտար քան ինչ
էս յայտ (իմ յայտ) :

ԺԵ . **Մ**առն հրաման տայ զճարպին
նոյն օրին ծախիլ՝ եղեալ նիւթ անուշիկ
հրոյն : Իսկ առ ՚ի միտս , ճարպոյ բնու-
թիւն՝ գործութիւն մատուցանէ աղեացն ,
և այլոցն , զորս միանգամ պատեալ՝ ար-
գելու յիւրմէ պարարտութենէն ՚ի մը-
տընջնաւորութիւն . զի մի ցամաքեալ
արագ արագ լուծեալ մաշեցի . քանզի
որ իմաստութիւն պարարտութեան ու-
նի՝ կենդանագոյն իմն կերակուր ընկա-
լեալ զգիշտութիւնն : Ի՞նչ կամի ՚ի ձեռն
առակի յանդիման կացուցանել , զի հո-
դի ամենայն՝ զոր միանգամ բարեպաշ-
տութիւնն պարարէ , իւրովք խորհրդա-
կան և անուշիկ բարեպաշտութեամբք՝
անբուն է , և զարթուցեալ առ ՚ի տե-
սին տեսեալ արժանեացն : Իսկ անցքս
այս՝ ոգւոյ տօնք են , և տօնից մեծն ,
ժամանակ անսուտ ուրախութեան . զոր
իւր տեսն , այլ զգաստ իմաստութիւն
գործէ . քանզի ոմն ՚ի սոցանէ արբե-
ցութեան և առանցելութեան պատ-
ճառք . իսկ մին զգաստութեան և ու-
ղիղ վճարելոյ զամենայն ինչ : Ի՞նչ է-
թէ և հասցէ ՚ի վերայ , վասն զի ան-
ցեալ է , և սերմն իմն մահկանացու ,
անյաջողութեան վրիպակ , այսինքն է
մտաց քուն , որ ոչ յերկար տևեցէ :

1 Sensus ambiguus erat, quem feliciter assecutum me fuisse dubito.

tes : quoniam fermentum dulcificum ci-
bi est, non cibus. Alterum etiam, quod
non oportet fastu efferrī praeter (vel
propter) communem opinionem . Siqui-
dem foeda, et odiosa est utraque, vo-
luptas cupiditatis, et superbia (velut)
opinio stultitiae, unius ejusdemque ma-
tris, illosionis, partus. Sanguis autem
victimae oblatae, indicium est animae
Deo consecratae: at miscere immixta
nefas .

*Quid est, Non dormiet adeps solemnita-
tis meae usque mane ?*

xv. **L**ittera jussu dat adipem eo die
consumi, materia facta divino igni . Ad
mentem vero, adipis natura pinguedinem
praestat visceribus caeterisque , quae
circumdans coercescens sua pinguedine in
perpetuitatem, ne arescens celeriter dis-
solvatur: Quia qui humiditatem pingue-
dinis habet, tamquam vitali cibo alitur
humiditate . Vult itaque per symbolum
declarare, quod omnis anima, quam pie-
tas pinguescit, sua mystica divinaque
pietate insomnis est, et vigilans ad vi-
sionem visu dignorum. Transitus autem
iste (Pascha) animae solemnitas est, et
festorum maximum, tempus verae lae-
titiae, quam non merum (vinum), sed
sobria sapientia facit. Horum enim pri-
mum ebrietatis, et petulantiae causa est,
alterum vero sobrietatis, et recte pera-
gendi omnia. Quod si etiam superven-
iet, id quod transactum est, et aliquod
semen mortale, improspicitatis erramen-
tum, id est mentis somnus, non longius
durabit .

Օ՞րն է, ի՞նչ լսելով լռեցես խոսի խոսի,
և արագես զանկեսն որ ինչ փանփամ ասեմ
սեղ, ինքեմ եղից ինքեմաց քոյ; և հախ
ուսի խոսից որ հախաւախին ընդ սեղ:

Quid est, Quod si audiendo audieris vo-
cem meam, et feceris omnia, quaecum-
que dico tibi, inimicus ero inimicis
tuis, et adversabor (uis), qui adver-
santur tibi?

ԺԶ. Սա ման գի ումանք ոչ լսելով լսեն,
տիկնա առաւել չլսելոյն առնեն, նշա
նակեաց զվարդ՝ եթէ լսելով լռիջի
զձայն աս: (՝) յառաջ քան զսակաւ մի
ասացեալն հրեշտակ կարծելի է զեկու
ցանել. քանզի սորա ասացեալ մարգա
րէն՝ հրեշտակ իսկապէս է. քանզի հարկ
է որ լսելովն լսէ, այսինքն է որ զասա
ցեալն հաստատութեամբ ընդունի, և
գործովք կատարել զասացեալն. քան
զի բանին հաւատք՝ գործ է. իսկ որ ա
սացելոցն է հաւանեալ, և ՚ի գործ մա
տուցանէ զկարգեալն պատմութեամբն,
զօրավիգն և պաշտպան ՚ի հարկէ սա
ցեալունի զվարդապետն, որչափ թուել
օգնելով ծանօթին. բայց ճշմարիտ,
իւրով կամօք օրինացն, զորս հակա
ռակքն և թշնամիքն բաղձացեալ են
աւերել:

Օ՞րն է, եթէ Վախելով խոսեցես, և մեծ
բերել մանրեցես զարջանս նոցա:

Quid est, quod Destruendo destrues, et
conterendo conteres statuas eorum?

ԺԷ. Մարմանք են հաճոյ օրէնք ա
ռակաւ, որ հաստատեալ և յեցեալ
պիղծութեամբ թուի: Իսկ արձանացե
լոց հաճոյ օրինացն է ինչ, որ յաստ
ւոջն է. որոց և արժան է կանգուն կալ
և հաստատուն ունել զնիստ կայանին.
և են որ ըստգտանելի են. որոց քակ
տունն առնել օգուտ է. և են այսորիկ,
որ միանգամ անդաւաճութիւն հակա

xvii. *Statuae* ¹ *sunt symbolice gratae*
leges, quae statutae fulcitaeque constan-
ter videntur. Acceptorum autem legum,
statuae instar erectarum, sunt quaedam,
quae probandae sunt, quasque aequum
est stare, et firmum habere situm sta-
tionis; sunt item, quae improbandae
sunt, quas sane destrui expedit. Hujus-
modi sunt, quaecumque insipientia con-

¹ *Fragm. ex Catena citata sub finem op. Phi-*
lonis Gr. Lat. p. 678. Στήλαι εἰσι τὰ δόγμα-
τα συμβολικῶς, ἅπασιν ἰστανταὶ καὶ ἰρηρεῖσθαι δο-
καὶ. Τῶν δὲ κατεστηλιστευμένων δογμάτων, τὰ
μὲν ἀσπεῖα ἴσθιν, ἃ καὶ θίμῃς ἀνακοῖσθαι καὶ
βεβαίαν ἔχειν τὴν ἰδρύσιν. τὰ δὲ ἐπίληπτα, ὧν
τὴν καδαίρειν ποιεῖσθαι λυσίτελής (...). Τὸ δὲ

καδαίρων καδαίεις, καὶ συντρίβων συντρίψεις,
ποιοῦτον ὑπεβέλλει νοῦν. Ἐνὰ τίνας καδαίρου-
σιν ὡς ἀναστήσαντες, καὶ συντρίβουσιν ὡς αὐθις
ἀρροσύμνοι. βούλεται δὲ τὰ καδαίρομένα ἀ-
παξ καὶ συντρίβέντα μηκέτι συχεῖν ἀνδρώσεως,
ἀλλ' εἰς ἅπαν ἤφαισθαι τὰ ἐναντία τοῖς ἀγα-
θοῖς καὶ καλοῖς.

աւակ զգայութեան օրինադրէ . և որ միանգամ անտանջութիւն՝ զառողջութեան, և որ միանգամ անիրաւութիւն՝ զարդարութեան . և առ հասարակ միանգամայն՝ որ ինչ միանգամ չարութիւն հակառակ առաքինութեան է . (Եւ այց քակելով քակեցեան և մանրելով մանրեցեան՝ այսպիսի իմն դնէ միտս . քանզի է ինչ զոր քակեն 'ի միանգամ յարուցանել, և մանրեն իբրեւ թէ դարձեալ պատշաճեալ յարմարեացեն . բայց սա կամի, զի զմիանգամ քակեալն և զմանրեալն՝ այլ ոչ ևս վերատին կազմութեան հասանել . այլ միշտ յապակածնութեան կալ, որք միանգամ հակառակ են բարւոյ և լաւի :

Ինչէ՞ր ասէ, ( ) Ինչեցից զկայ Կո և զԼուր, և 'ի Բայ դարձեալցից զիւսանդութեան 'ի զին :

ԺԸ . Երակուր և առողջութիւն առակէ . կերակուր՝ 'ի ձեռն հացի և ջրոյ, իսկ առողջութիւն՝ 'ի ձեռն զհիւանդութիւնս 'ի բայ դարձուցանել : Երկրորդ՝ Կրօնաւորութիւն համբերութեան պատմէ զհարկաւորացն զընդունելութի կերակրոց . զայս միայն առցեալ թէ կերակուր անպաճոյճ (իցէ), անաւելի հաց . և ըմպելի՝ զեռուն ջուր . և 'ի վերայ այսոցիկ առողջութիւն : Երկր՝ և՛ առ կեանս, և՛ առ բարի կեանս յիշատակ առնէ . քանզի առ կեալ աղցաւոր հաց և ջուր են . իսկ առ 'ի բարի կեալ՝ անախտութիւն և առողջութիւն : Երրորդ՝ պատճառք երեւի առողջութեան պատմել զիրս՝ 'ի կերակուրս զանպաճոյճ զձնութիւն . քան զի զինեղինութիւնք և խահակերութիւնք, որ 'ի ձեռն անյապութեան և որովայնամոլութեան լինին, 'ի պաճիտակ լինելոյ գործեն հիւանդութիւն, և պատճառս մեծաց հիւանդութեանց . իսկ անպաճոյճն առ 'ի պէտս կերակրոց՝ առողջութեան է գործակ : Զինքերորդ՝ ուսումն մեզ արժանաւորադոյն, և ըստ

tra prudentiam statuit, et quaecumque incontinentia adversus sobrietatem, et quaecumque iniustitia pro iustitia; et simul quidquid malitiae contra virtutem est. Verum illud, Destruendo destrues, et conterendo conteres, huiusmodi inducit sententiam: quoniam est aliquid, quod destruunt ad rursum erigendum, confringuntque, ut iterum coaptent; is tamen vult semel destructum confractumque non amplius reparationem consequi, sed semper in corruptione jacere, quidquid contrarium est bono optimoque .

Cur dicit, Benedicam panem tuum, et aquam, et avertam infirmitates a te?

xviii. Cibum, et sanitatem subsignat; cibum per panem, et aquam, sanitatem vero per aversionem infirmitatum. Secundò religiosam abstinentionem enunciat perceptione necessariorum ciborum, haec tantum dicens, quod cibus sit incomptus, paupis superfluis carens, et potus aqua scaturiens: his positis, sanitas erit. Tertiò tam vitae, quam bonae vitae memoriam facit; siquidem ad vivendum necessaria sunt panis et aqua, ad bene vero vivendum apathia, et integritas morum. Quartò videtur scriptura causam sanitatis declarare frugalitatem victus; quoniam vini compotationes, et comessationes dapum, quae per aviditatem, et gnam aguntur, ob abusum expletionis efficiunt morbum, causasque magnarum infirmitatum. Quintò doctrinam nobis dignissimam rite docet, admonens, quod nec panis, neque aqua per se nutriunt, sed aliquando et damnum ferunt magis quam utilitatem, nisi divinum verbum istis quoque concedat perutilem virtutem. Quamobrem et

կարգի ուսուցանէ՝ զեկուցանելով, թէ ոչ հաց և ոչ ջուր լոկ առանձինն կե-
րակրեն . այլ է՝ երբեք զի և փաստ առ-
նեն առաւել քան օգուտ , և թէ ոչ
անծային բանն և սոցա շնորհեցէ օգ-
տակար զօրութիւնս : Ստն որոյ իրաց
և ասէ, թէ օրհնեցից զհաց քո և զջուր
քո . իբրու զի ոչ են բաւականք լոկ ին
քեանք ըստ ինքեանց կերակրել առանց
անծային բարեկամ հաշտութեանն և
հոգւոյ :

Ինչեք ասէ, Ս'է եղիցի 'ի քեզ անսերմ
և անուր :

dixit, Benedicam pani tuo, et aquae
tuae; eoquod non sunt sufficientes per
se solum nutrire sine divina conciliatio-
ne cum anima .

Quare dicit, Non erit in te semine carens,
et sterilis?

ԺԹ. Ենսերութիւն և ամլութիւն 'ի
նշովն կարգեալ եղ . ոչ ասէ եղիցի առ-
այնոսիկ որ զարդարն և զօրինաւորն
գործեն . քանզի մրցանակ այնոցիկ՝ որ
անծային գիրս օրինացն պահեն , մա-
տուցանէ զսկզմնագոյն օրէնս զանմահ
բնութեանն , որ 'ի սերման և 'ի ծնն-
դեան որդւոց եղան , առ 'ի յազգին
մշտնջենաւորութիւն : Ղառդ այդ է .
Իսկ առ 'ի միտս , քան զանորդութիւն
և զանսերութիւն ոգւոց՝ ոչինչ որ այլ
չար գտցէ . և այս է անուսումնութիւն ,
և անխրատութիւն , որ ամլացուցանէ
զխորհրդական միտսն . իսկ բարեզաւա-
կութիւնն և բազմորդի լինելն՝ 'ի ձեռն
ուսման և հանձարոյ է : Իսկա ուրեմն
բազմորդիք են բազմուսմունքն , և քաջ
որդիք՝ որ բարեացն և լաւացն հմուտ
են հանձարոյ . և անորդիք են՝ որոց վատ
և տարտամ են բնութիւնքն , միանգա-
մայն և անուսմունք :

Օ՛րհնէ է , Օ՛րհն առաւրդ քոց լցից :

Quid est, Numerum dierum tuorum
implebo ?

Ի. Քանզի ամենաբարի և գեղե-
ցիկ , ոչ ամսովքն , և ոչ ըստ թուոց
թուել զկեանսն պաշտօնէիցն , այլ ա-
ւուրբքն . քանզի որ են արդարեւ զու-

xx. Optimum utique non mensibus,
neque secundum numeros supputare vi-
tam ministrorum (vel cultorum Dei),
sed diebus; qui sunt plane aequi honoris

դապառիւ և յաւիտենի 'ի համար ան-
կեալ և 'ի թիւ . քանզի որ ոչ բանի և
ոչ թուոյ արժանի եղեալ է, ամենեւին
է ապագովեալ : Եւ այց բարւոք կայ յա-
ւելուած 'ի տեղւոջդ՝ եթէ ցից, վասն
ունայնութեան խորհրդականութեանն,
և առաքինութեան ոգւոյն բացատրից՝
այն որ յառաջատեն կամի . քանզի կա-
մի զօրէն երաժշտական գործոյ յար-
մարել 'ի ձեռն ամենայն բարբառոցն
զայն որ ըստ նմայն իմաստասիրանայ .
ըստ ոչ միոյ մասին՝ ոչ հակառակեալ և
մեկնեալ առ մի և նոյն բազմայնու-
թիւն և հնչակցութիւն՝ կամաց առ
բանս, և բանից առ գործս, և գործոց
առ նոստոյն երկոսին :

Եւ երբեք ասէ, ( ) Երբեք առաքելոցի՝ առաջի
երթալ և :

ԻԱ. Նառդ յայտնի է . քանզի պա-
կուցումն թշնամեաց՝ ուժգին զօրու-
թիւն, և երկիւղ . յորմէ առաւել հա-
կառակորդացն զօրութիւն ըմբռնեալ
յաղթահարի : Իսկ առ 'ի միտս, եր-
կուք են պատճառք, որովք զանութիւնն
մարդիկ պատուեն, սիրով և երկիւղիւ .
և սիրելն է անազան՝ 'ի ծերս եղեալ .
իսկ երկնչելն լինի յառաջագոյն : Ի պա-
ռութեն ոչ ընդ վայր ասացեալ է՝ առա-
ջի լինել երկիւղին . քանզի սէր որ յե-
տոյն է, և անազան ստացեալ լինի . և
մի գուցէ արդեօք որ երկնչիցի՝ յիրաւի
և վայելարար է . քանզի որպէս անըզ-
գամութիւն քան զգայութիւն է կրօն-
բազոյն, և երկիւղ քան զսէր . վասն
զի ծաննի երկնչելն յանգոսնեւում, իսկ
սէրն յառաքինւոյն :

( ) Եւ ի, Սկիւտացից (իմ զարհուրեցու-
ցից) զազնայն հիւսնոսս՝ առ որս հրա-
նէս :

ԻԲ. ( ) Զարհուրեցուցիչդ՝ առ ճառդ
զոյդ է, եթէ պակուցից երկիւղիւ . զոր

cum ipso aeterno supputati ac connume-
rati: alia qui nec rationi, neque nume-
ro dignus factus fuerit, omnino caret
laude. Verum bene se habet addita-
mentum hoc loco, Implebo, propter va-
cuitatem prudentiae virtutisque animae
distantis, quae proficere cupit. Vult e-
nim musici instrumenti more concinnari
per omnes voces eum, qui secundum il-
lum philosophatur, nulla ex parte oppo-
situm dissonantemque ad unam eandem-
que consonantiam ac concentum volun-
tatis ad verba, verborum ad opera, et
operum ad utrumque eorum.

Quare dicit, *Timorem mittam, qui te an-
tecedat?*

xxi. **L**itera manifesta est, quia hor-
ror inimicorum valida est vis, ac terror,
quo maxime adversariorum vis adpre-
hensa vincitur. Ad mentem vero,
duae sunt rationes, quibus Divinitatem
homines honorant, amore, et timore: a-
mare autem est tardius, in senioribus lo-
cum habens; timere vero fit prius. Non
ergo inaniter dictum est praecurrere ti-
morem, quam amor posterior sit, et se-
ro acquiritur. Ne forte timere quoque
sit jure digneque: sicut enim insipien-
tia minor prudentia est natu, sic et ti-
mor amore; quoniam timor nascitur in
contempto, amor vero in homine virtu-
te ornato.

Quid est, *Terrificam stupore omnes Eth-
nicos (vel Gentes), ad quos ingre-
dieris?*

xxi. **T**errificatorem esse, ad literam
par est cum eo, terrore afficiam timoris,
63

ասաց յառաջագոյն առաքել'ի վերայ՝
առ'ի քակտումն հակառակորդացն զօ-
րութեան. քանզի երկիւզ՝ տկարու-
թեան են պատճառք: Երկիր՝ առաքի-
նութիւն առաւելացեալ՝ երեւի ազգին
վկայութիւն տալ, զի եթէ ոչ զիւրսն
միայն, այլև զթշնամիսն դարձուցէ.
և զթշնամիս ասեմ, ոչ միայն որ և ըզ-
պատերազմացն գործ գործեն, այլև
զայլանդակափառսն: Իսկ առ'ի միտս
զայն ասելի է. յորժամ իբրև յերկիր
յողիսն մտցէ խորհրդականութիւն՝
սրակն և տեսող բնութեանն, ամենայն
որ միանգամ'ի նմա են հեթանոսական
օրէնք՝ մոլին և կատաղին, և'ի զար-
ժանն խորհելոյ'ի բաց կան, ոչ կարա-
ցեալք բնակել և կեալ ընդ բարւոյ
չարք:

Օրէն է, Տայ զմեծութիւն և փառքսն:

ԻԳ. Պատմէ հաւաստագոյն յայտ-
նիս զյառաջ ասացեալն. քանզի որ'ի
վերայ եկեալն է, սկիզմն (կամ սկիսմն)
առնէ փախստեան: Ղառա՛ այդ է:
Իսկ առ'ի միտս՝ օրէնս հաճոյս պատ-
մէ, անգիտացեալ'ի մանկանցն, և ինքն
եղեալ գիտակ. զի ամենայն անգամ
է անտուն, և անբնակ, և փախստեայ
հալածեալ իբրու'ի քաղաքէ առաքի-
նութեան. զոր գաւառ ոգւոցն աստեաց
և առաքինեաց կարծելի է:

Ինքե՛ր ասէ, Լառա՛նցն զփառքսն առաջ-
այ քո, և հանից զմեծութիւն քո:

ԻԴ. Ձիաստաց յաներևութուստ,
ոչ յառաջագոյն տեսեալք՝'ի վերայ
թռչին, և խայթոցաւն խոցոտելով՝
դարձեալ անդրէն'ի բաց կան. և խո-
ցոտեն զտիրաւորագոյնսն և զիսկսն,
զդէմն, և զաչս, և զգլուխս. և է՛ շա-

quod dixit prius mittere super adversa-
rios ad dissolutionem virtutis eorum:
nam timor debilitatis causa est. Secun-
dò virtutem amplam videtur nationi te-
stificari, quod non suos tantum, sed e-
tiam inimicos convertat: inimicos autem
dico non solum bello operam dantes, ve-
rum etiam heterodoxos. Ad mentem
vero id dicendum. Quando tamquam in
terram in animam ingreditur prudentia
acutae videntisque naturae, omnes quae-
cumque in ea sunt Ethuicae leges, insa-
niant ac ferociunt, atque a condignis
cogitandis abscedunt, nequientes habi-
tare et stare cum bonis mali.

Quid est, Dabo inimicos tuos fugitivos?

xxiii. Refert evidentius ac firmitus
praedicta; nam qui supervenerat, ini-
tium facit fugae. Litera haec est. Ad
mentem vero leges gratas enunciat,
ignotas pueris, ipse conscius: quoniam
omnis insipiens domo caret atque habi-
tatione, sicut fugitivus expulsus ex urbe
virtutis, quam patriam animarum con-
stantium honestorumque existimare li-
cet.

*Cur dicit, Mittam crabronem¹ ante te, et
ejiciam inimicos tuos?*

xxiv. Crabrones invisibili modo vix
praevisi supervolant, et aculeis pun-
gentes retrocedunt: pungunt autem prin-
cipales praestantioresque partes, vul-
tum, oculum, et caput; strepitus quo-
que in aëre factus iugenti modo puingit

¹ Arm. equi vespam, vel possidentem, aut suggilantem equos. at in Gen. xxiii. 28. *արիծակ-
vespa.*

չիւնն յօդոն գորով՝ ահագին խոցութե-
լով զլեւիսն: Եւ Կամ՝ ի սկզբանէ
զգորավիզն օգնականութիւնն ոչ ի բաց
հատանելի է. իբրու թէ գնուծ դուզ-
նաքեայն բազում ինչ կարէ չարչարել
զթշնամիսն. և մանաւանդ յորժամ ԾԺ
համայն է. յորմէ և տկարագոյնքն ջիւ-
բերին, և զօր գնան առ անպարտե-
լի զօրութիւնն: Եւ այլաբանեալ է,
զի նշանակ պարտ է համարել զձիւս-
տացք անյոյս և աղէկարծում զօրու-
թեան, ԾԺային առաքմամբ յղեալ.
որ ի բարձանցն մեծաւ զօրութեամբ ի
վերայ հասուցեալ զհարուածն, ոչ վրի-
պեցէ հաջորմամբ. և ի վերայ ածեալ
ոչինչ հաջառակ կրեցէ ամենեւին:

Ինչէ՛ր պատճառաւ ի վերայ Բերէ, ոչ առ հա-
տարէ ի Կամ ծանօտի զթշնամիսն, ալ
առ սահա սակա հսկել, զի Թ՛ երկրի ու-
տեալ Յիշալ՝ Բաղամ Գալանաց Գալ ծոր-
մել:

ԻԵ. Տառիդ ոչինչ պիտոյ է երկայն
պատմութիւն. քանզի ի բաց փախչին
գաղանքն իբրու ի բուն իշխանէ ի
մարդկանէ. վասն որոյ յորժամ բազմ
այր լինին՝ ոչ գան ի քաղաքսն. ապա
եթէ նուազեցին, ընդ բնակիչսն շր-
ջեցին: Իսկ առ ի միտս. եթէ ոչ յայն
ժամ յառաջ ի մէջ մատուցեալ իցէ
և ուսանիցի, փոյթ յանձին դիցես զա-
մենայն մեղսն ի բաց հատանել, և միան
գամայն հանձար խրատու ի նմա բնա-
կեցուցանել ընդդէմ, ոչ խորհրդակա-
նութեամբ գործեցես. քանզի ոչ եթէ
զի բացն բառնալ ի միում ժամանա-
կի եղեալ համբերեցէ, և ոչ զանբաւ

aures. Itaque vel ab ipso principio au-
xilium ferendum minime decidendum
(vel decisurum) esse constat¹; quod
nimirum vile exiguumque (animal) plu-
rimum potest cruciare inimicos; maxime
quam Deus jussu dederit, ex quo e-
tiam imbecilliores nervum praeseferebant,
et sicut exercitus concurrunt insopera-
bili virtuti. Et allegorice notum est,
quod crabronem oportet indicium² exi-
stimare inexpectatae subitaevaeque vir-
tutis divinitus missae, quae de excelsis
magna vi inducens caedem, furit in per-
cutiendo, atque hoc facto, nihil contra-
rium patiantur ullo modo.

*Quare rationem infert, non omnes omni-
no uno tempore inimicos, sed paulatim
ejiciendi, ne terra in desertum reda-
cta, multae bestiae venientes congre-
garentur?*

xxv. Littera nullam eget enarratio-
nem longam, quandoquidem fugiunt be-
stiae tamquam proprium dominum ho-
minem: quare cum populo repletae sint
civitates, minime adveniunt; quod si ve-
ro dimiuitae sint, una cum habitatori-
bus ambulabunt. Ad mentem autem, Si
nondum progressum habens in doctrina,
operam naves ut cunctis peccatis abscis-
sis, simul in anima intellectionem disci-
plinae ex adverso habitare facias, haud
prudenter egisti; non enim sustinebit
ablationem uno momento factam, neque
immensam influxionem doctrinae porta-
bit; sed secundum utramque, tum ab-

¹ Cod. B. auxilium abscidendum est; quod
ad inimicos refertur. C. auxilium non est ab-
cidendum, puta, Israelitis. Sic legit etiam Gloss.
sed paulo aliter exponit. * զօգնականութիւնն ոչ
չէ պարտ ի բաց ընկենու. Թեպէտէ գուշա-
քեայ ինչ լինիցի, և այլն || * Auxilium Dei non
oportet rejicere, etsi exiguum quiddam sit, etenim.

² Fragma. ex catena citata in fine edit. Philo-
nis Gr. Lat. 679. Σύμβολον δὲ ὑποληπτικὸν εἶ-
ναι τοῦς πηλὰς ἀνελπίστου δυνάμεις θεῖας πε-
ρὶ σταλυσμένης. ἥτις ἐφ' ὑποληπτικῶν καδ' ἄ-
κρον τὸ οὗς ὑπερέβησαν τὰς πληγὰς, εὐστοχῆ-
σαι πᾶσι τοῖς βλήμασι, καὶ διαθεῖσαι, οὐδὲν ἀν-
τιπεποιθῆσαι (vel ἀντιπίσει) τὸ παρῆσαν.

հոսանս և զյորձանս վարդապետու թեանն տարցի . այլ ըստ երկոցուն՝ զի բաց հատեալն և զյաւելեալն վշտացեալ և ցաւս կրեալ, ՚ի բաց հանցի : Իսկ հանդարտն և չափաւորապէս հանէ ՚ի բաց առ սակաւ սակաւ զանխրատու թիւնն, և յաւելլով զխրատն՝ զհամեմատագոյն օգտութեանն, խոստովանելով եղիցին պատճառք : Վնայի և ոչ բժիշկ քաջ՝ հիւանդին ՚ի միում աւուր զամենայն միանգամայն զառողջութիւնն մատուցանել կամեսցի, գիտելով թէ փնաս առաւել գործէ քան օգուտ . այլ չափելով զժամանակս՝ մատակարարեալ բաշխէ զփրկութիւնն . և յայլում ժամու այլ ՚ի վերայ դնելով՝ հեղաբար առողջութիւն գործէ . իսկ որ հատուկ՝ իր և յանդուգն է, և խիստ է առ միանգամայն հատանել, և խիստ է առ միանգամայն յաւելլուլ, աճեցուցանել առաւել զհիւանդութիւնն՝ քան եթէ նուազեցուցանէ :

Ընդդէմ Գայի Իսկէ զայլախառնի տարաւորոյ
չգտաւորութիւնն :

Ի. 2. Ուրպէս որք գայթակղեն ողջ ոտիւք, զի գնալ ոչ կարեն հեւի ուրեմն, ՚ի ճանապարհին կատարածէ վերջացեալ լինին՝ յառաջագոյն կասեալք . այսպէս և ոգի առ բարեպաշտութիւնն ածեալ՝ վճարեալ արգելցի, յառաջագոյն դիպեալ ամբարշտութեանն յան ճանապարհութեանց . քանզի սղբա են խափան և գայթակղութեան պատճառք . վասն որոյ կաղալով միտքն վերջանան յըստ բնութեանն ճանապարհէ . իսկ ճանապարհն է որ առ ՚ի հայրն վախճանեալ :

1 Fragm. apud S. Joan. Damasc. in sacris parallelis. Ἁγὰς ἰατρός οὐ μὴ ἡμέρα τῶ νοσοῦντι πάντα ἀδρόα τὰ ὑγίειν ἐπιφέρειν ἀν ἐπιδήσειεν, εἰδώς βλάβην ἐργασόμενος μάλλον ἢ ὠ-

scissionem, tum additionem afflicto, doloreque affectus animus, resiliet. Qui vero tranquille ac moderate ejicit paulatim ineruditionem, addita disciplina, honestae utilitatis ex confesso causa existet. Quoniam nec medicus¹ peritissimus aegroto una die omnem simul sanitatem tribuere studet, satis conscius, quod detrimentum potius facit, quam utilitatem; sed mensuratis temporibus, distribuit salutem, atque alia in hora aliam inferens medionam, mite sanitatem operatur. Qui vero importunus, arrogans, et contumax est ad una vice abscidendum, ac simul superaddendum, auget potius morbum, quam diminuit.

*Cur offendiculum appellat alienorum¹
Deorum servitutem?*

xxvi. Sicut qui scandalizantur sanis pedibus, eo ipso quod non possunt longius procedere, sine itineris destituuntur, jam prius desistentes; sic et animus ad pietatem conductus, facere eam viam impeditur, prius impingens invia impietatis: quoniam haec sunt obstacula, et scandali causae. Quare claudicans mens desistit ex naturae via: via autem illa est, quae ad Patrem fertur sicut ad finem.

φείλειαν· ἀλλὰ διαμετρησάμενος τοὺς καιροὺς ἐπιδιανέμει τὰ σωτήρια, καὶ ἄλλοτε ἄλλα προστιθεῖς, πρῶτος ὑγίειαν ἐμποιεῖ.

2 Ad verb. heterodoxorum.

Օրհն է, Եւ Եւթէսի ստացեալ է՛ն Դոս
Եւ Եւթէսի, Եւ Եւթէսի Եւ Եւթէսի :

Quid est, Et Moysi dixit: *Ascende tu, et Aaron¹, et Nabad, et Abiud²*

Ի՛հ. Եւ Եւթէսի զանազան ժո-
ղովեցն թիւ առ ՚ի յեւն զքառա-
կին, որ է Եւթէսի տամուրեան -
իսկ զԵւթէսի տամուրեան ծնաւ բազ-
մապատկացեալ: Եւ յայց պարտ է զի-
տեւ, զի ՚ի ձեռն ճառիդ տեղին այլա-
կաբանեալ լինի. քանզի Սոփէս մա-
քաբանն է միտք Եւ ձեռնարկայն. իսկ
Սոփէս բանն նորա. որ է Եւթէսի
անուտ ճամբարութեան. Եւ Սոփէս
կամաւոր տեսիլն. քանզի Եւթէսի
կամաւոր. Եւ Սոփէս ՚ի յայ ճամբ-
արութիւնն. քանզի յայտ առեալ լինի
անուտ: Սոփէս տեւ որի մի զարդա-
րեալ ամենայն իւրեք, որ յառաքինու-
թիւն երթայ զարդ տեւ ՚ի ճառութիւն
այ. միտք արժանաւորք, բան ճամբարի,
կամաւորն ՚ի բարեպաշտութիւն. Եւ
սոցա ցանկ պահապան Եւ պարիսպ զի
յայ օգնութիւն: Եւ յայց կարգեցի լինդ
զօրագլին քառակին թուոյ զօրու-
թիւն կալեալ միութեան. քանզի միոյ
մտաց մարգարեականի ստացելոյն քեզ
երեք զարդարուածք են. Եւթէսի տամու-
րեան զօրութիւնք՝ ծերութեամբ պա-
տուեալք ոչ բազմամութեամբ երկայ-
նութեամբ ժամանակաց, այլ կատա-
րեալ թուոցն ելիւք. որք պատուոյ ար-
ժանիք Եւ յառաջամասին են:

Ի՛նչէր առ, Եւ ի՛նչէր պագնէն ՚ի Եւթէսի
պանէ որեւէն:

Ի՛հ. Սոփէս որք յորժամ հուպ են ՚ի
հուր՝ այրին, իսկ որք ՚ի բացեայ կան
հեռաւորութեամբ չափեալ բացատու-

xxvii. *En* vides Deo decentem con-
gregatorum numerum ad ascensionem,
quaternionem videlicet, quae est essen-
tia denarii: septuagesimi vero (myste-
rium cernis), quod decies septem, vel
septies decem multiplicatum generat².
Sciendum tamen est, quod per litteram
praesens locus allegoriam subit. Siqui-
dem Moyses purissimus est intellectus,
Deique amantissimus. Aaron autem ver-
bum suum, quod est interpres infallibi-
lis veritatis. Et Nabad voluntaria visio,
sonat enim voluntarium. Et Abiud, di-
vinitus³ veritas, nam ad hoc refertur no-
men clatura. Vide ergo animam quam-
dam adornatam cunctis ad virtutem di-
rectis ornatibus in complacentiam Dei:
intellectus dignus, verbum verum, vo-
luntarius in pietatem; istorumque septum
consequens ac moenia, divinitus anxi-
terno numero ordinetur virtus unitatis
comprehensae: etenim unius intellectus
prophetici in te acquisiti tria sunt orna-
menta; septuaginta vero seniorum vir-
tutes senio honoratae, non multorum
annorum prolixitate, sed perfectorum
numerorum ascensione, quae honore
sunt dignae, atque praerogativa.

Quare dicit, *Adorabunt a longe*
Dominum?

xxviii. *Quemadmodum* qui prope
ignem sunt, comburantur, qui vero pro-
cul stant a longe mensurato intervallo,

¹ Arm. semper habet *Aharon*, sicut et *Nabad*,
pro *Nadab*.

² Quae sit relatio inter memoratos numeros,
non clare patet; sed si conferas cum sequenti-

bus, elicitur talis sensus numericus, Moyses. 1.
cum tribus sociis facit 4. qui redacti in dena-
rium, sunt, $4 \times 10 = 40$. et $3 \times 10 = 30$. summa 70.
sicut et $7 \times 10 = 70$, sive $10 \times 7 = 70$.

Թեան՝ աներկիւղութեան հասեալ են . այսպէս և ոգւոցն : Որ մօտն երթայ յոյժ ոգի ամենայն բաղձացեալն տեսեանն , ոչ իմանայ՝ յորժամ ծախեալ լինի . իսկ որ 'ի բացեայն կայ 'ի հեռաստանէ , ոչ ևս ճառագայթիցն նշոյլք զնա կիզցեն . այլ գաղձացուցեալք չափաւորապէս արծարծեսցեն կենդանութեամբն : Այս ասի ըստ քակտելոյ և 'ի բաց հանելոյ կատարելագունին և մարգարէականի մտացն . որում արժան է և օրինաւոր՝ և 'ի մէջն մտանել , և 'ի սրահն արքունեացն բնակել հօրն : Այսն որոյ և կենդանիք իմն են (որ) շրջին բնակեալք 'ի հուր՝ յորմէ այլք ապականին , որք ասին հրաժինք :

(Նորէր ասէ , թէ Սոլուս Դեոյն մօտեցի աստծ . և նորա ոչ մօտեցին . և խորհրդարէն ընդ նոսա ոչ ելլէ 'ի վեր :

ԻՔ . Ո՛վ ամենաբարեւոյ և անժաւայեւ լուչ կարգի դասուն , զմարգարէական զմիտման միայն մերձենալն առ աստծ . իսկ երկրորդացն ելանել 'ի վեր՝ հատանելով զառ 'ի յերկինն ճանապարհ . իսկ զերրորդին և զժողովուրդս ամբոխական բարոյսն՝ ի վեր ելանել , և ի վերն նա տեսացն երջանիկն 'ի վերն ճանապարհի : (Այց մօտեսցին միայն (Դիւս) բնաւորապէս ասացեալ է . քանզի միտք մարգարէականք՝ յորժամ անարեան (կամ անժարեալ , կամ անօրէն) և անժողովուրդս լինին , միակի նմանի , ոչ ընդ ումեք բոլորովին խառնեալ այնոցիկ՝ որք 'ի հասարակութիւն միաբանութեան են երկուորոցն . իսկ որ 'ի միակութեան բնութիւն վերտառացեալ է , յանձն ասի հպեալ ազգակցա-

securitatem habent; sic res habetur in animis . Quaecumque enim anima nimium prope accedit, desiderans Dei visionem, non intelligit, quod consumitur . Quae vero procul stat a longe, non amplius radiorum splendor eam comburit, sed moderate calefacientes refocillant vitalitate . Hoc autem dicitur secundum dissolutionem et avulsionem perfecti propheticique intellectus¹, cui licet et in caliginem intrare, et in atrio regiae habitare Patris . Quare etiam animalia quaedam sunt, qui ambulant degentes in igne, (a quo caetera corrumpuntur,) πυριγενές (ignigena) dicta .

Cur dixerit, quod Moyses solus accedet ad Deum, et illi non appropinquabunt: populus autem non ascendet cum eis?

xxix. **P**rob optimam, Deumque decentem ordinationem! propheticum solum intellectum appropinquare ad Deum; secundos autem sursum ascendere, pergentes viam in caelum ducentem: tertios vero populares mores conturbatos nec sursum ascendere, neque cum iis ascendere; videre tamen, qui visionem merent, felicem in sursum viam . Illud autem, *Solus accedat*, nimis naturaliter dictum est: quoniam intellectus propheticus quum Divinis initiatus fuerit, ac Deifer, unitati similis est, nemini penitus mixtus eorum, qui communionem praeseferunt cum dualitate . Qui vero in unitatis naturam iuhaeserit, in Deum dicitur appropinquasse cognativa quadam familiaritate; derelictis enim mortalibus universis generibus, transmu-

¹ Gloss. . Այս այնպիսի հոգւոյ վայել է , որ 'ի յայս կենացս զինքն քակեալ է , և 'ի բաց հանեալ , որպէս մարգարէն մոզէս : " Hoc ta-

" lem decet animum, qui se ab ista vita abstractum xerit avulseritque, sicut propheta Moyses .

կան իմն ընտանութիւն (ընտանութեամբ) . քանզի Թողեալ է 'ի բազմաթիւ զմահականացու ազգս ամենայն փոխի առ ձեռքինն . որք (որեարկամարք) լինել այ ազգակից է ձեռքինք արդարեւ :

Ինչէն ընդ առաւօտն յարայեալ Սփեօ շինէ տեղան ընդ Երմօն, և երկրասան յարինս յերկրասան ազգան իւրայել :

Լ. Կամ սեղանն յերկրասան քաւանց միայն շինեալ է, զի առ հասարակ ամենայն ազգին տոհմք օրինակաւ իմն եղիցին բազին տուրբ այ . կամ զատ 'ի սեղանոյ՝ ըստ ինքեան ևն երկրասան քարինքն կանգնեալ . որպէս զի Թէպէտ վերջացին ոմանք 'ի հանապազորդ պաշտաման ևն, անդ գլխութեանցին՝ զբացաւորութիւնն ոմանց ընդ հաստատութեամբ հանգնման երկրասան քարանց, որոց զէպ եղև յիշատակարան գլխոսմիցն . զոր միշտ կամի մտաւորս և պաշտօնեայս գլխօրն :

Ինչէն պարսկն՝ այլ ոչ ծերս առաւ :

ԼԱ. Սկան զի ծերքն զազգին զթիւ զեօթանասունն տարեալ մատուցին ընդ լեռամբն՝ սպաս ունելով յելանել մարգարէին, անընտանի և օտար էր զսոսա վերստին յայլ գործ կոչել ահա կոչեցեալս յառաջագոյն 'ի տեսիլ : և կամ հասակակցացն իւրեանց հրամայել պատարագ մատուցանել 'ի նուազութիւն լինել աշնոցիկ, որք ընդ նոսայն ալ մատուցանէին : Երկիր՝ զի ծերունական հասակքն՝ նախնիք և նորիք իմն եղին իբրու զանարիւն զենումն կատարելով, որ է ընտանեգոյն անցեալ ծերոյ . իսկ որք յարբունցն մանկութեան առաքեցան պատարագս մատուցանել :

1 Sive 72. quod constituit 6x12, aut 12x6.

tatur in divinum, ita ut fiat Deo cognatus, vereque divinus.

Quare Mane surgens Moyses aedificat altare sub monte, et duodecim lapides in duodecim Tribus Israel?

xx. Aut ipsum altare ex duodecim lapidibus solis aedificatum fuit, ut universae gentis omnes tribus quodammodo fierent ara Dei sacra; aut praeter altare seorsum duodecim lapides erecti fuerant: ut quippe etsi desisterent nonnulli de quotidiano officio, ibidem essent praesententur, absentiam aliquorum supplevere constanti erectione duodecim lapidum, quos contigit monumentum fieri tribuum, quas semper vult assistentes Patri ministros esse.

Quare adolescentes, non vero seniores mittit?

xxi. Quoniam senes numerum gentis septuaginta praeseferentes obtulerunt ad radices montis, officio adhibito in ascensione prophetae, inconveniens erat istos iterum in aliud opus vocare jam jam vocatos antea in visionem; aut coactaneis eorum jubere sacrificium offerre, pro vili haberetur eis, qui non cum illis offerrent. Secundò quia seniles aetates primitiae quaedam fuere, incruentam perficientes immolationem, quae magis est familiaris senibus aetate provectis. Qui vero ex adulta juventute missi sunt adolescentes ad sacrificium offerendum, quia multus eis inerat san-

պատանիքն . քանզի բազում դոյր 'ի նոսա վասն զարդուն մանկութեանն աւրին , արեամբ զամենայն ինչ պատարագ զենմանց օգուտ էր գործութիւն մատուցանել նոյն և հօր , վարեցեալք մանկութեամբք առ ցանկութիւնս՝ որ 'ի բարեպաշտութիւն տանէր , այլ ի՛նչ 'ի կատաղումն անարգել ցանկութեանց . Ղառաք այդ է . իսկ առ 'ի միտս , ամեն իմաստին և նախնիին ոգիք , և՛ ծերունական բանս ունի յինքեան , և՛ մանկացեալս , սուրբս զամենեւեան . բայց ծերունեանքն 'ի տեսիլս վարին բնութեան , և այնոցիկ՝ որ 'ի նոսա է . իսկ որ յարեալն են՝ առ 'ի գործութիւն գործոց արժանաւորաց . մինչ զի արձանանալ և հաշակել կենացն՝ որք քաջքն են 'ի նմա , տեսականն՝ միանգամայն և գործականն :

Ի՛նչէր որ առաքեցան պատանիքն՝ ոչ ջակելու մարտացանէն , և զենլիս զենուն որիւն :

ԼԲ . Որք մատուցանին մատաղք 'ի ձեռն մանկանց մատաղոց . զի որք մատուցանին պատարագ՝ և հասակացն ինչ միաբանութիւն յինքեան պահիցէ առ այնոցիկ որք մատուցանենն : Ո՛չ գառինս , և ոչ ուլ . քանզի անասունքս այս՝ քան զորք տկարագոյնք են . իսկ զպատարագն 'ի հզօրագունացն երեւի առնել . վասն որոյ և որ զենուն՝ մանկութիւնն , որ զառաջին ուժգնութիւնն վասն մատուցեալ պատարագացն՝ զողջակիզելին , և զփրկականն մատուցեալք . ի՛նչ զերրորդ , այն որ վասն մեղացն . իբրուզի ոչինչ ամենեւին յանցումն ընդունել տեղոյն՝ վասն երեւելոյ յայտնութեանն հօր . քանզի անդէն հակառակ (ի՛նչ)

guis ob vigentem juventutem, sanguine omnem hostiam immolaudam expediebat in gratiarum actionem offerre Deo, et Patri, usurpata juventute ad cupiditates in pietatem ducentes, non vero in ferociam effraenum cupiditatum. Litera haec continet. Ad mentem vero, sapientissimi Deique amantissimi auitum seniles rationes praesefert, tum juveniles, omnes sane sanctas: seniles tamen in speculatione versantur naturae, et eorum quae in ea sunt; juveniles autem in virili occupatione operum convenientium; ita ut fere in columnis sculpta laude celebretur vita optimorum in ea repertorum¹, tam speculativa, quam practica.

Quare qui missi sunt adolescentes, holocausta offerunt, et victimas immolant vitulos?

xxxii. Vituli jure offeruntur tenelli per juvenes tenellos, ut oblata sacrificia concordiam etiam aetatis² servarent cum offerentibus. Non autem agni, neque haedi (offeruntur); quia hae bestiae vitulo debiliores sunt; sacrificium vero ex fortioribus videtur (velle) facere. Quare et quae immolat juvenus, primum praesefert³ vigorem, offerens in sacrificia holocaustum, et salutare; non vero tertium illud propter peccatum, quasi vero nullum admittat delictum locus ille propter evidentem apparentem revelationem Patris, quae illico ipsi opponebat se se (vel, cui illic illud peccatum non poterat se se opponere)⁴.

¹ Vel, vita optima reperta in sua proprietate.

² Sic Cod. C. հասակացն. at Cod. B. հարակացն, communitalis, aequalitatis.

³ In Arm. desideratur verbum, praeter sequens participium մատուցեալք, offerentes.

Omitto quod, pro մանկութիւնն որ, juvenus quae, potest legi etiam մանկութիւնն նոր, juvenus nova. utcumque sit, constructio erit confusa.

⁴ Prior lectio est assertiva in Mss. B. C. poste-

դնել. զի արեգակն իբրեւ ծագէ, և
ներեւոյթ լինի խաւար, և լուսով ամեն
նայն ինչ լուս. իսկ այ երեւեցելոյ, և
կամ հանդերձելոյ երեւել, ոչ ահա յառ
աւջագոյն սատակեալ ի բաց բարձեալ
է ամենայն մեղաց տեսիլ և էութիւն
Լորդ կրկին ազգ պատարագացն աստ
բարւոյք են՝ թէ կատարեսցին. իսկ ող
ջակիզելին՝ յանկաշառ և յանվարձ հօրն
պատիւ, որ ոչն վասն այլոյ ուրուք լինի,
այլ նորա որ պատուին: Եւ փրկականն
որ ահա լինի վասն մեր, փոխանակ զի
բարի անցք անցին ընդ մեզ, և կրեմք,
և ակն ունիմք. քանզի հատուցանեմք
պատարագս զառողջութեան և զփրկու
թեան, և առ հասարակ զամենայն բա
րեացն մահկանացոյ ազգիս տունին այլ:

Ինքեք ասեալ հովսեփի լին արեւն՝ ի
նորա խառնոցսն և շոր, և լին անհա
նուն հեղոր:

ԼԳ. Ինչպէս զաշխիւն՝ արժանաւո
րութեան օրինօքն, կամելով զի իցէ
ինչ, որ ի նուէրս ասորբա եղիցի այլ,
և իցէ՝ որ օծումն սուրբ, փոխանակ իւ
ղոյ՝ առ ի սրբութիւն և ի կատարեալ
մաքրութիւն. ապա եթէ պարտ է զճշ
մարիտն ասել, և հոգեւեալ յընդունե
լութիւն սուրբ ոգւոյն: Իսկ խառնե
լիքն նշանակ են խառնեցելոյ և ընդ մի
մեանս հարելոյ բնութեան, որ է մերս.
քանզի սեռն և անապակ՝ այն է. իայց
ամենայն ինչ որ միանգամ ծննդեամբ
գոյանան ի հակառակացն, հարկ է սու
րբ՝ ումն լաւին, և ումն վատթար
տեսակին ընդունելութիւն լինել. արդ՝
որ վեհին, վիճակին ի մասն այլ. զորս
ի ձեռն պարզագոյն և լուսաւորագոյն
էութեանն հառաւ. իսկ որ վատթարին
է, մահկանացու ազգին է. բայց սկսա
նելն է յանմարմնոցն և ի մտաւորացն,

rrior negativa habetur apud Glossarium, qui et
tiam sic prosequitur. * Թիւք՝ որ հակառակ է
այլ. ոչ էր անգ ընդ յո՞ր peccatum, quod contrarium

Quandoquidem sole orto, *invisibiles* red
duntur tenebrae, et omnia *lumine* adim
plentur. Deo ergo apparente, *vel* appa
rituro, nonne ecce prius deperdenda
est omnis peccati species ac *essentia*?
Duplex igitur genus sacrificiorum hic
melius perficiatur: holocaustum videlicet
in honorem Patris dona vix accipien
tis, quod nemini alii praestatur, sed ei,
qui honoratur; et salutare, quod jam fit
Propter nos, qui beneficia probavimus,
Probamusque, et expectamus; reddimus
enim sacrificia sanitatis, ac salutis, uni
verso rumque honorum Deo; qui illa dat
mortali genti.

Cur sumens Moyses dimidium sanguinis,
in crateras infundebat, dimidium au
tem circa altare fundebat?

XXXIII. Distribuit sanguinem legiti
mo ordine, volens ut aliquid sit in san
ctam oblationem Dei, aliquid autem ve
lut unctio sancta, olei loco, ad sanctifi
cationem, perfectamque purgationem:
quod si verum oporteat dicere, in spiri
tum verti ad receptionem Spiritus sancti.
Crateres vero indicia sunt mixtae
et sibi invicem compactae naturae, quae
nostra est; Divina enim simplex est, et
mera: omnia vero, quaecumque per ge
nerationem acquirunt existentiam ex
contrariis, necessum habent, unum bo
nae, alterum malae idcae receptaculum
esse. Qui ergo melioris status est, par
tem Dei sortitus est per simpliciorum
lucidiorumque essentiam: qui vero pejo
ris, mortalis est gentis: incipiendum ta
men est ab incorporeis, et intellectuali
bus, quae mensurae sunt ac argumenta

n est Deo, non erat ibi u.

1 Egregius locus de memoria Spiritus sancti in
divinis personis.

որը չափք և ցոյցք զգայնոյն են : Եւրդ՝ սկիզմն (կամ սկիսմն) ամենեցուն գոյաւ ցուցանեն զԹիւ . ըստ որոց ոմանք են կոչաւոր , գործողին պատճառաց բան ունելով . և ոմանք դարբ , հիւթոյ նիւթոյ . արդ հարկ է զաւելի տեսակն՝ այդնել վասն յ'առնելն ազգակցութեան . իսկ զդարն՝ մահկանացու ազգին , վասն 'ի կրելն և յախտանալն ընտանութեան . զնոյն և 'ի զուգութեան և յանզուգութեան , 'ի նմանութեան և յանմանութեան , 'ի նոյնութեան և յայլակութեան , և 'ի միութեան և յանջատման : Եւրդ՝ 'ի զուգութեան և 'ի նմանութեան և 'ի նոյնութեան և 'ի միութեան՝ լաւ 'ի կարգի իմն ըստ այդ կարգեալ եղեալ է . իսկ անզոյզն և աննմանն , և այլն , և անջատեալն՝ 'ի վատթարին . զորոյ առաւել հասեալ մասն ունի մահկանացուն : Եւ յլ ոչ միայն 'ի վերայ անմարմնոցն և մաւորացն , այլ և 'ի վերայ զգայնոց բնութեանցն տեսանել հաւասար նմին գոյ : Եւրդ արդէն իսկ յաշխարհիս երկին ինքն , և որ յերկնի է աւանայն , անջային և լաւագոյն էութեան և մասին արժանի եղեալ՝ մերձեայ յանձ , և նմա եղեալ է նուէր : Իսկ որ յետ լուսնոյդ են , իբրու հիւթականին և Թանձրագունին հասեալ է բաժնի , մահկանացուն բաժանեալ տուեալ է ազգի : Եւ 'ի մեզ իսկ՝ ի սոսին՝ ոգիքս բաղկացեալ յամնոյ և յանամնոյ . արդ բաւականն իբրու գիլաւ է , եղեալ է նուէր լաւ բնութեանն . իսկ անասունն՝ իբր գիլատթար է , նուագի . զոր ընկալեալ եմք անուամունքս և անիրատքս և ստաւ հակք : Իայց սակայն մահկանացուի մարմնոյն , ասասցէ որ՝ բարի խորհուրդ միտ ածելով , զիշխանագոյնն զգլուխն նուէր գոլ որ արարչին և հօր . իսկ 'ի լանջացն մինչև յոտս՝ հիւթական էութեն . արդ զսա 'ի խառնոցս Թուէ առական .

sensibilium . Principium itaque universorum constituunt numeri ¹ , secundum quos aliqui sunt impares, factoris causarum rationem habentes, quidam vero pares, materiae. Porro necesse est impari ² ideam Deo apponere propter cognationem cum actione, parem vero mortali genti ob familiaritatem ad patiendum. Eadem est ratio in paritate, et imparitate, in similitudine, et dissimilitudine, in identitate, et diversitate, in unitate, et separatione. Itaque ratio paritatis similitudinisque, identitatis et unitatis optime in ordine quodam secundum Deum constituta est; impar autem, et dissimile, diversum et separatum, in ordine mali, cujus maiorem partem sortitus est mortalis. Caeterum non solummodo super incorporeos intellectualesque, verum etiam super sensibiles naturas videre pariter est. Jam enim in mundo caelum ipsum, et quodcumque in caelo est universum, divinam et meliorem essentiam partemque consecutum, apropinquat ad Deum, eique consecratum est. Quicquid autem post lunam est, tamquam materialem crassiorumque portionem assecutum, mortali distributum est genti. Imo in nobis quoque ipsis anima constituta est ex rationali, et irrationali. Rationalis ergo quia melior est, consecrata est optimae naturae; irrationalis autem ut peior, minori, quod accepimus nos inerediti, indisciplinati, et procaces. Verum tamen, mortalis etiam corporis, aliquis dixerit boni consilii contemplator, principatu decoratum caput consecratum fuisse sancto Creatori Patrique; a pectore autem usque ad pedes, materiali essentiae. Hoc ergo in crateras annumerat symbolice, quoniam commixtum, et compactum

¹ Vel ad verbum, Principium omnium constituunt numerum.

² Աւելի, περισσός, amplior, Hellenismo di-

citur ut impar, quasi superans parem semper unitate superaddita.

վասն զի խառնեալ է ընդ միմեանս հա-
րեալ է. իսկ զանխառնն է զանապակն
նուիրէ՝ պատարագ այ արարեալ:

Օ խնէ, լսեալ զիքս իրաւարանին՝ ըն-
կերցաւ յախնն ախնայն խորհրդոյն:

ԼԴ. Յաղագս նոյն կտակարանին
շնորհեալ է յառաջագոյն. իբրու զի
նչ է պարտ յարդեան ժամանակիս դար-
ձեալ բանս առնել. իայց յակնջան
ընթերցումն՝ գիտութիւն իմն ցուցանե-
լի է. բայց լինի առանց անջատման և
միջատութեան. ոչ արտաքուստ օգոյ
բախեցելոյ՝ և ճայմանն ի լսելիս հա-
սելոյ, այլ՝ ասողին առանց անջատման
և բացակայութեան ի նոսա հնչելով,
իբրու ձայն իմն անխառն և լուսաւոր
մեկնեալ. երրորդի ուրուք ի մէջ մեա-
ցելոյ, զի մի ի մէջ անկեալ՝ եղիցին ըն-
դունելութիւնն նուազագոյն. այլ առա-
ւել հաստատուն հնչեցի անխառն ձեռով
միայն, ի մի վայր եկելոյ՝ եղելոց լսելոյ,
և բանի՝ առանց միջատահմանի իրիք ան-
ջատման: Ղառ. այդ է. իսկ առ ի
միտս, վասն զի անհնար էր միում ումեք
յայտաւի բազմութեան ի լսելիս հասա-
նել, և մերձենալ յակնջախօսել, հարկ
է զայս կարծել. վասն զի վարդապետն և
ծանօթն անդ լինին. ոմն ի նոցանէ ա-
ռանձինն խօսելով ընդ աշակերտին, և
ոչինչ թազուցանելով և ոչ յանձառից.
և ոմն ընդունելով, և մատուցեալ զինքն
արժանի նոյն աւանդի կամաւոր և
րինացն. և պահպան իրաց՝ զորս ոչ էր
արժան ի բազումս և յարպէս ի դէպս
հատուցանել:

Ինքէր զայն, որ ի խառնոյն, առեալ արեան՝
ցանէր զխորհրդեամբն:

ԼԵ. Սընականելով զնոյն արիւն ա-
մենեցուն և զնոյն ազգակցութիւն, ցու-
ցանել կամի օրինակ իմն՝ միով հոգևորա-
ցեալք տեսլեամք և ընութեամբ. քան

est; non mixtam vero ac meram conse-
crat sacrificans Deo.

Quid est, Accipiens librum testamenti, le-
git in aures universi populi?

XXXIV. De Divino Testamento cer-
tius accuratiusque jam dictum fuit, ita
ut vix oporteat nunc temporis replica-
re. Verum de lectione in aures notitia
quaedam expouenda est. Fit ergo illa
sine separatione, et interruptione, non
exterius aëre pulsato, crepituque in au-
res perveniente, sed dicentis vox imme-
diatè in eas sonans, sicut vox quaedam
simplex ac clara expansa, ne tertio quo-
dam interjecto, fiat perceptio minor, sed
magis firmiter sonus edatur simplici tan-
tum modo, in unum convenientibus audi-
toribus et verbo, sine intermedia ulla se-
paratione. Litera hujusmodi habetur.
Ad mentem vero, quia fieri non poterat,
ut vox unius cujusdam in tantae multitu-
dinis aures perveniret, aut ipse ad sin-
gularum accedens aures loqueretur, ne-
cesse est rem sic aestimare, quoniam
magister et auditor ibidem fiunt; quo-
rum unus seorsum loquitur cum disci-
pulo, nihil legendo neque ex rebus iue-
narrabilibus, alter autem percipit, prae-
stans se dignum divina traditione legis vo-
luntariae, observantemque rerum, quas
non licebat in multos, utcumque conti-
geret, referre.

Cur illum, qui in cratere erat, sanguinem
sumptum respergebat circa populum.

XXXV. Significans eundem esse sau-
guinem, eandemque cognationem, osten-
dere vult quodam modo eos animatos
fuisse una eademque idea ac natura: nam

զի զարիւնն կարգեալ զնէ բազում ան-
գամ յողոյ սակս : Օ ի եթէ և մար-
մնովքն մեկուսացեալք իցեն 'ի միմեանց,
զոնեայ մոօքն խորհրդոց յարմարման
և միութեան՝ կցորդ լիցին նծայնոց և՛
զենլեաց և՛ սպանդից , յօտարութենէ
վարեալք 'ի հասարակութիւն , և 'ի միա-
մտութիւն նշանաւոր արեանն :

Ընդէր 'ի վերայ ասէ , Լ'ն արեան իրախար-
նէն , որոյ (համ զորոյ) պատուիրեաց Գէր
առ ինչ յաղաքս ամենայն բանիցս այսոյի :

12. Ս ան զի արիւն նշանակ ազ-
գակցական ընտանութեան է . և երկդի-
մի են ազգակցութեանն տեսակք . որ
մարդկանն է , սկիսմն ունելով զնախնիս .
իսկ որ յողոցն՝ սկիսմն ունի զիմաս-
տութիւն . արդ որ նախնեացն և ծնն-
դոց անգ է , զայն ոչինչ յիշեաց . քան
զի հասարակ է և անասուն կենդա-
նեաց . իսկ միւսոյն՝ իբրու յարմատոց
'ի վեր բուսաւ իմաստութիւն : Իսկ ի-
մաստութիւն աղբիւր է բանից և կա-
մաւոր օրինաց . զոր հռչակեալ վար-
դապետն՝ զուսումնասէրն ուսոյց ըզ-
հարկաւորագոյնս , զմիաբանութիւն և
զհասարակութիւն : Լայց սմա անհնար
է ստանալի լինել բազմածոցն : քանզի
պատուեալս զանազանութեան՝ մեկնու-
թեան կարծիս այլ յայլ (կամ այլոյ
յայլոյ) գործեն , և հեռութեան և հա-
կառակութեան պատճառք լինին . իսկ
միոյ յարմարումն պատշաճումն՝ բազա-
ձայնութիւն ամենեցուն , որք պաշտօ-
նեայ և սպասաւորքն են գործոյն :

Օ քնէ է , Տեսին զտէղին՝ որ իայր Թն
իսրայէլէ . և ընդ որիս նորա իբրեւ զգոր-
ծած աղիւսոյ շափիղայ , և իբրեւ զտեսիլ
կատարութեան երկնի մարդութեամբ :

13. Լ յս ամենայն նծաբանի վայելե-
լագոյն և արժանաւորագոյն՝ նախ ա-

1 Sio Cod. C. una cum Gr. at Cod. B. մաքրութեան, puritatis .

sanguinem multoties ponit pro anima .
Quod si corpore seijuncti sint quoque a
se invicem, saltem per consilia mentis
unitae participant divinas tum victimas,
tum immolationes, ex alienatione con-
ducti in communitatem, et concordiam
inclyti sanguinis .

Quare superaddens dicit: Ecce sanguis
testamenti eorum, quae praecepit Domi-
nus ad vos de omnibus verbis his?

xxxvi. Quoniam sanguis indicium
cognitionis familiaris est. Duplex au-
tem est consanguinitatis species: una
hominum, quae originem habet a maio-
ribus; altera animarum, cujus princi-
pium est sapientia. Eam itaque, quae
convenit majoribus ac generationi, nihil
memoravit, communis enim est etiam
brutis animalibus; sed alteram, ex qua
tamquam ex radice pullulavit sapientia.
Sapientia autem fons est verborum, vo-
luntariaeque legis, quam publicans ma-
gister, studioso eruditionis edocuit ma-
gis necessarias, concordiam, et commu-
nitatem; quas non possunt cultores mul-
torum Deorum acquirere: quia honora-
tae huic distinctioni disjunctiores opi-
niones oppositas faciunt, et rixae con-
tentionisque causae existunt. Uni vero
adhaesio harmonica, consonantia est om-
nium, qui ministri sunt operis .

Quid est, Viderunt locum, ubi stabat
Deus Israel, et sub pedibus ejus sicut
opus lateris sapphiri, et sicut visio fir-
mamenti caeli puritate¹ .

xxxvii. Haec omnia Theologo de-
centia ac condigna (sunt) in primis ;

աւարդին . քանզի ոչ զք պարծեցի զան-
տեսանելի անն տեսանել տեղի տուեալ
ամբարհատաճուլութան : Եւ տեղի զնոյն
միայն սուրբ և անծային , յորում ասի
երեւել . ոչ ՚ի բաց գնացեալ ինքն , և
կամ զվայրսն փոփոխեալ , այլ առա-
քելով զօրութիւնս ցուցականս իւրոյ
էութեանն . և եթէ պարտ է՝ զտեղիս
զայս ասել բանաւորութեան . վասն զի
ոչ շարժման երբէք կարծիս ետ , այլ
միշտ կարծ . քանզի հաստատուն կայ մնայ
և անյեղ՝ բնութիւնն հօր , լուսաւորաւ
գոյն և պարզաւորագոյն քան զմի , որ
(կամ որոյ) միակ է կերպարան նմա-
նութեան : Եւ զմիս (կամ միս) զմեաւ
կուլութեանն զանցեղն և զանփոփոխան
բնութիւնն այ՝ վասն գոյացութեանն
զեկոյց : Եւ առ հասարակ զամենայն
երկին ընդ ոտիւք գոլ էին . քանզի և
գոյնն՝ շափիղայի առաւելմանեալէր .
և աղիւս՝ միահամուռ աստեղաց է ա-
ղիւսակ , դասիւ թուոց , բանից , և հա-
մեմատութեանց յարմարեալ . այս է
հաստատուն անմարմին տեսակին նմա-
նութիւն և կերպարան : Վնանցի իմա
նալի երկնի զգալիս է տիպք կերպարա-
նաց սրբագոյն և լուսաւորագոյն . և զոր
ասացին յառաջագոյն՝ անծային էութե-
անն է և մասին արժանի եղեալ :
Վասն որոյ ասի , իբրու տեսիլ հաստա-
տութեան մաքրութեամբ . քանզի ան-
մարմին տեսակքն լուսաւորագոյնք են
և մաքրագոյնք . իբրու զի անխառն էութե-
ան , և պարզագոյն հասեալք հասա-
րակութեան . արդ զգալի երկինն՝ զոր
հաստատութիւն կոչէ , ասէ վասն մա-
քրութեան զանազանեալ տեսակին ի-
մանալոյ :

1 Sic Cod. C. ubi B. cuius.

quia nemo gloriatur invisibilem videre
Deum, indulgens superbiae. Locus au-
tem idem solus sanctus, et divinus (est),
in quo dicitur apparuisse, non ipso ab-
eunte, aut situm mutante, sed mitten-
te virtutes indicantes suam essentiam;
ita ut, si liceat, oportet dicere locum
istum rationalitatis. Non enim motus
umquam suspicionem dedit, sed perpe-
tuo standi; quoniam firma permanet; et
immutabilis, natura Patris, lucidior ac
simplicior unitate, quae ¹ unica est for-
ma similitudinis. Unam autem unitatis ²
invariabilem immutabilemque naturam
Dei propter substantiam indicavit; uni-
versum vero caelum sub pedibus Entis
esse, quia et color sapphiro potius si-
milis erat. Later autem omnium simul
stellarum est laterculus, ordine numero-
rum, rationum, et collationum concin-
natus, haec est constans incorporei spe-
ciei similitudo, et forma. Siquidem in-
telligibilis caeli sensibile hoc typus est
purus et lucidus omnino, illius, quam
jampridem dixi divinam essentiam ac
portionem meruisse. Quare dicitur,
quasi species firmamenti puritate: quo-
niam incorporeae species lucidiores
sunt, et puriores, eo quod essentiae
mixtione carentis, et simplicioris parti-
cipationem sortitae fuerint. Sensibile
itaque caelum, firmamentum vocatum,
dicit distinctum a specie intelligibili ob
puritatem.

2 Ita Ms. B. at C. una autem unitatis.

Բնորդի առ, Յընորդի պետական Բնեցա-
(Կամ Ժախեցա) և ոչ Բ Կ :

Quare dicit, De electis Videntibus nemo recessit (vel discrepavit) ?

ԼԸ. Նառգ պատմութիւն յայտնի
ունի զի բայ հատուցումն, իբրու Թէ
ամենեցուն ամբողջ պահեցելոց : Իսկ
առ 'ի միտս, ընտրեալ ազգն՝ ըստ ոգ-
ւոյ անմահ է, ուր իմաստութիւն եհաս,
և ամենայն առաքինութիւն, և առա-
ւել քան զամենայն՝ գշտոյն առաքինու-
թեանց բարեպաշտութիւնն : Իսկ մահ
ողւոյն է առ 'ի քաջաբարութիւն
հակառակաձայնութիւն, և անյարմար-
ութիւն (Կամ անյարմար պատշաճո-
ղութիւն) : Վասն որոյ բարիոք ասա-
ցեալ է, ոչինչ մեկնեալ. որպէս յա-
մենեւրաժտեան յամենապարի՝ և ամե-
նեցուն ձայնակցութեամբ, և յարմար
պատշաճողութեան երաժշտանալ՝ ըզ-
գաշնակաւորն և զքաջամատն, ոչ ձայ-
նիւ առաւել քան մտօք ցուցանել փոր-
ձեալք :

Օ Բնէ է, Լրեւեցան Եջ 'ի Կեղ-ոջն . և
Իբրեւ և արբին :

Quid est, Apparuerunt Deo in eo loco, et manducaverunt, et biberunt?

ԼԹ. Օ Երեստ հասեալք հօրն՝ ոչ ու-
րեք ամենեւին 'ի մահկանացու տեղոյ
կան մնան : քանզի ամենայն սոքա խեղք
և պիղծք են . բայց առաքեալ հանեն
(Կամ հասանին) առ սբ և անձային
տեղին զգաղութն . որ այլով անուամբ
կոչի բան . յորում եղեալք 'ի ձեռն
հազարապետին, զգլխաւորն տեսանեն
սրբապէս և յայտնապէս, երևութա-

xxxix. **F**aciem attingentes Patris,
nullibi plane in mortali loco perstant,
hoc enim totum est mancum, et foedum,
sed mittentes reducunt ³ transmigratio-
nem ad sanctum divinumque locum, qui
alio nomine vocatur Verbum. In quo
existentes per dispensatorem, principa-
lem vident, sancte constanterque invi-
sentes Deum acutis intellectus oculis.

¹ Sic Cod. B. id probat et Georgius in sup-
plemento Glossarii. verum Cod. C. una cum
text. Arm. Genes. xxiv. ii. ոչ ծախեցաւ և
ոչ Բ Կ. nemo consumtus est. id notat et Gr.
οὐ διαφώνησεν, proprie sonans, non discrepavit
voce; ut accipit Philo. Pro autem Israel, qui
vulgo exponitur, videns Deum, a Philone sub-
stituitur videns, tam hic, quam infra. n. xlvi.
Sicut etiam apud Eusebium Praep. Evang. xi.
14. citatur ipse Philo dicens. ὁ ὁρῶν Ἰσραήλ.

² Al sensum accedit Fragm. ex Catena, in
edit. Philonis Gr. Lat. p. 679. Τὸ μὲν ῥητόν

διήγημα φανεράν ἔχει τὴν ἀπόδοσιν, ὡς ἀπέν-
των σώων διατηρηθέντων. Τὸ δὲ πρὸς διάνοιαν,
τὸ πάντος περὶ τὴν εὐσέβειαν σύμφρονος εἶναι,
καὶ ἐν μηδενὶ τῶν ἀγαθῶν διαφωνεῖν.

³ Sic Cod. C. ubi lectio B. incerta հան-
նին, videtur accedere ad Glossarium habentem
հասանին, perveniunt. una cum sequenti eluci-
datione, (ubi supponitur legendum esse հասու-
ցանն, perducunt). * Առաջնորդ և հաղարա-
պետ Եջ բանն լինի. և հասուցանէ յանձային
տեղին . || » Dux et Chiliarcha verbum Dei sit,
» et pervenire facit in locum divinum «.

ցեալք զի՞նչ սրտեսիլ մտաց աչօք .
 իսկ այս երեւութիւն կերակուր է ոգ-
 ւոց . և անշուշտ կցորդութիւն կենաց՝
 անմահութեան պատճառք են : Սա
 որոյ և ասի, կերան և արբին . քանզի
 կարիքաջգեղալք և ծարաւեցեալք,
 յայտնի երեւոյթ լինել զի՞նչ տեսանել
 ոչ սխալեցան . այլ որպէս որք սովեալն
 են՝ շատ կերակուրք գտեալք՝ զբազում
 ցանկութիւնն լինն :

Օ քնէ է, ի՞նչ է Գր սուրբ ի Լեւիտ .
 և Գր սուրբ :

Խ. Սալոյ սուրբ անձնաւոր է այժմ
 զեկուցեալ ի ձեռն ելանելոյն մէջոյ, և
 և կամ յարփին, և կամ ի վերոյն
 քան զամենայն երկին, այլ գեր ի վե-
 րոյ քան զերկինս . և զհետ աշխարհին
 մէջ տեղի, այլ՝ ի՞նչ . իսկ զհաստութիւն
 զփոխելոյն կնքէ ի ձեռն Գր սուրբ ասե-
 լոյ, զանտեղ ցուցանելով, և զանփո-
 փոխ անձային տեղիսն բնակութիւն .
 իւրեւր յորս վաղայագ ախտ է, եղեալ
 խորհրդով առ սակաւ մի ի վեր՝ թռ-
 շունք անձազգեստեալք՝ անդէն վաղվա-
 զակի ընդ կրունկն դարձան . ոչ թռու-
 ցեալք միայն՝ քան թէ ի վայր ձգեալք,
 ի տարտարոսինասեմ յալս իսկ որք ան-
 դրէնն ոչ դառնան ի սուրբ և յանձային
 քաղաքէն՝ յոր գաղթեալ փոխեցանն,
 գլխաւոր առաջնորդիւ վարեցեալք ի
 բնակափոխութեանն անով :

Ինչէր ի գաւառիս բարեղին պարտեւորեալ
 գրին :

ԽԱ. Պսակիտք և գիրք՝ ձեռաց կազ-
 մած են . և որք ի սոսայն են՝ գիրաւ-
 իմն ապականելի են գիրք . քանզի մոմ
 է ի պնակիտան, որ գիրաւ փրի .
 և ի քարտէզն գիր՝ է ուրեք ուր տա-
 րածանի, և է ուրեք որ ընդ ազօտ
 երեւի . իսկ քարինք և բնութեան են

Talis autem apparentia cibis est ani-
 mae, et vera participatio vitae causa est
 immortalitatis. Quare etiam dicitur,
Comederunt, ac biberunt: siquidem valde
 omnino esurientes, et sitientes, manife-
 ste apparentem Deum videre, non fue-
 runt prohibiti, sed sicut famelici abun-
 dantem inveniunt cibum, magnam de-
 siderium implevere.

*Quid est, Ascende ad me in montem, et
 esto ibi?*

XI. Animam sanctam Deificari no-
 tatur per istam ascensionem, non in æ-
 ra, vel aethera, vel in supremam omnium
 caelum, sed super omnes caelos. Post
 autem mundum non est locus, sed Deus.
 Constantiam vero transmigrationis de-
 cernit per dictionem, *Esto ibi*, loco ca-
 rentem demonstrans, immutabilemque
 divini loci habitationem. Quoniam in
 quibus fuit vitium cito sese satiandi con-
 templatatione, modicum sursum volantes
 Dei initiatione, statim retrocesserunt,
 non tantum volantes, quantum deorsum
 tracti, nempe in Tartari profunditatem.
 Qui vero non redeunt a sancta divina-
 que civitate, in quam transmigrarunt,
 principali Duce usi sunt Deo in habita-
 tionem constantem.

*Cur in tabulis lapideis mandata scri-
 buntur?*

XII. Tabellae, et libri manufacturae
 sunt, et quae in istis sunt scripta, faci-
 liter corrumpuntur; quoniam in tabellis
 cera est facile defricabilis, et in chartis
 character nunc spargitur, nunc subob-
 scure cernitur. At lapides tum naturae
 sunt opera, exiguo labore in tabellam

դործ 'ի դոյզն դարձուցանելոյ 'ի տախտակս, և 'ի սալս պճնեալս կերպարանք. և 'ի սոսա գիրքն՝ մշտնջենաւորք են և հաստատունք վասն հարստութեան նիւթոյն. Երկրորդ անգամն ոչ էր հնար յալցի ուրեք կալ թաքուցեալ, 'ի հանդիպելոյն խոյս տուեալ այնոցիկ՝ որ փութային տեսանել և ուսանել. այլ արտաքոյ հրապարակադիր լինել, և շուրջ բերեալ յայտնապէս: Իսկ այնոցիկ որ արտաքոյ հրապարակէն հանդերձեալ էին, պիտոյ էր նմա կարծր նիւթ՝ վասն յարեւուն կիզմանէ և յանձրեաց 'ի վերայ գալոյ. քանզի ապա ուրեմն անազան 'ի տապալակին դիրք եղեն սալոցն: Երրորդ՝ քարեղէն տախտակքն են, զքարեղինին զհաստատութիւն զեկուցանելով, իսկ զտախտակին զանհաստատութիւն. քանզի տախտակ և գրի և ջնջի դիւրաւ: Եւ է այս նշանակ պահպանութեան, և լուծանելոյ օրինացն, որ գրեալն է՝ պահպանութեան. իսկ ջնջեցեալն՝ լուծանելոյ. քանզի այնոցիկ որ անցան են զհրամանօքն, իսկապէս ոք ասիցի և ոչ բնաւ դուլ օրէնք:

Եւ եւ ան օրէնք գրէ:

ԽԲ. Եւ ասն զի օրէնսգիր ըստ վերին բանին Եւ է, հարկ է զլաւ օրէնսն, որք և անսուտ օրէնք կոչին, օրէնսգրիլ 'ի նմանէ. և գրիլ գրով, ոչ որ ձեռաց, քանզի ոչ է թէ մարդակերպ է, այլ ըստ հրամանի նորա և ակնարկելոյ: Վասն զի որոյ ասելովն՝ երկին և երկիր, և առ հասարակ ամենայն աշխարհ արարեալ լինէր բոլորին էութեանն յանձնային բանիցն յարմարչաց (կամ բանին յարարչաց) ձեռնկալեալ. իսկ աւսացեալ նոյ՝ զի օրէնք գրեցին, ոչ անդէն վաղվաղակի սպասաւոր լինէին

redacti¹, tum in lapidibus perpolitis formae, characteresque in iis exarati, perpetui sunt ac constantes propter soliditatem materiae. Secundo, fieri non poterat, ut divina praecepta in abditis quibusdam locis laterent, evitando occursum eorum, qui studerent videre atque discere illa, sed palam exponi, atque circumferri manifeste. Quae vero foras publicae celebranda essent, oportebat habere materiam duram contra solis aestum, pluviarumque adventum: ita ut postmodum in arca collocatae sint tabulae lapideae. Tertiò lapideae sunt tabulae, lapidea constantiam indicante, tabula vero inconstantiam; nam tabula tam facile scribitur, quam deletur. Quod est symbolum observantiae, et dissolutionis legis: scriptum, observantiae; deletum vero, dissolutionis; siquidem transgressis praeceptis, veraciter dicatur numquam legem fuisse.

Si Deus legem scribat?

ΧΠ. Quoniam legislator secundum supremam rationem Deus est, necesse est optimam legem, quae et infallibilis lex vocatur, ab eo statui, et scribi characteribus, non manuum, nec enim humanae est formae, sed secundum ejus jussum ac nutum. Siquidem si olim, Deo dicente, caelum, et terra, universusque mundus creabatur, universaeque rerum essentia a verbo divino efficaci formam recepit, nunc dicente ipso Deo, ut lex exaretur, nonne statim obsequi debet liber? Secundò magna est mun-

¹ Optime Gloss. * 'ի քարն փոքր մի աշխատել պիտի՝ որ տախտակ գաւնայ || : Ի In lapi-

n de parumper laborare necesse est, ut in tabella lam redigatur «.

գիրքն : Երկրորդ՝ մեծ, աշխարհս՝ քաղաք, և օրինաւոր. և հարկ է այսմ՝ քաղաքավարութեան լաւ օրինօք վարիլ. և արժանաւոր է պատշաճ նմին գով. և հաստիչ օրինացն և օրէնսդիր. վասն զի և զմարդկանն եցոյց զտեսական ազգն՝ նոյնպէս նմին աշխարհի. և զայս յիրաւի ազգին օրէնսդրէ, և որ զաշխարհական օրինացն նկարելով. քանզի է կերպարան ընտիր ազգն՝ աշխարհի, իսկ սորա օրէնքն՝ աշխարհականացն :

Եւրդէր Բայն Ինքեալ Դոլէս՝ մէ Բայն Ելմեհ
ի մի, այլ հանդերձ յիստոսիս :

duc iste civitas, ac legitima: necesse est autem istam politicae meliori lege uti, atque aequum est, et conveniens, ut sit ei legislator ac legisdator. Et, cum hominem genti contemplativae legem daret, daret quoque ipsi mundo ¹. Praesentem ergo legem imponit illi genti, delineans etiam legem mundi; quia gens electa mundi est forma, et lex sua legibus mundanis.

Quare solus Moyses accersitus, non solus ascendit, sed cum Jesu ²?

ԽԳ. Օրոնութեամբ երկուքն մի են. իբրու զի ոչ զք թէ զնոյն միայն ասիցէ միմեանց համակամն և համաբարոյս, այլ և ըստ այլում տեսակի. քանզի թարգմանի Յիսուս փրկութիւն. իսկ փրկիլ յայ՝ ում առաւել ընտանի է, բայց փշեցելոյ ոգւոյն, և հնչեցելոյ ի նմա մարգարէութիւն. վասն զի և առ կենդանի՝ ի վերայ իշխանաց էր, և վախճանեցելոյն՝ փոխանորդ : Եւս յիրաւի ելանէ՝ առ հաւատ երկուց հարկաւորագունացն. միոյ՝ տեսական ազգին ընտրութեան. և միւսոյն՝ զի զօրէնան մի մարդկային մտաց գիւտս համարել, այլ նոյ հրաման, և նոյն բանս : Եւս թերեւ ըստ լռեցելումն վասն ստացելոյն և յիսուս ի վեր կոչեցեալ էր յայտնի. և ել՝ յառաջագոյն կոչման արժանի ոչ եղեալ, վասն պատուոյ և

XLIIII. Virtute utrumque unum est; etenim nemo est, qui eundem solum dixerit sibi invicem unanimes ac concordēs, verum etiam secundum aliam speciem. Quoniam interpretatur *Jesus, Salus*; salutem autem consequi a Deo cui alio familiare sit, nisi inspiratae animae, et inflatae ipsi prophetiae ³? Siquidem et vivente (Moyse), praepositus erat (Josue) principibus, et defuncti successor extitit. Jure ergo ascendit ad fidem faciendam duabus rebus quam necessariis. Uni, theoricae gentis electioni; et alteri, ne lex humanae mentis inventio putaretur, sed Dei mandatum, Divinumque verbum. Fortassis tamen sub silentio intelligendum in dictis, quod etiam *Jesus* ⁴ sursum accersitus fuerat manifeste; at ascensionem ejus non ita

¹ Sic explicavimus locum incertum, quem et Gloss. hoc modo elucidat. * Զածասես ազգն օրէնք եւ ան այլ աշխարհիս. || " Gentem Dei videntem (sive Israel) tamquam legem alteram " Deus mundo dedit "

² Յիսուս : *Jesus*, vel *Hisus*. Sic passim, pro *Josue*, habet Arm. interpres Philonis: in bibliis autem sacris semper habetur *Եսուս*, quod etiam nomen idem est cum *Jesu*. *Hesu*. *Salvator* vero noster *Josus*, Arm. ubique dicitur, *Hisus*, et

sic reposuit hic Interpres.

³ Vel, nisi ei, cui spiraverit spiritus, flaveritque in eum prophetia.

⁴ Vel, eo ipso quod *Jesus* dicebatur. Audi etiam Gloss. * Այլ ասաց ան մովսիսի՝ թէ Եսուս ի հեռիւր. բայց լռութեամբն նշանակեաց ասել ընդ ինքեան զիս || " Non dixit Deus " Moysi, Josuem duc tecum, verum silentio si- " gnavit portare illum secum "

յառաջամասնութեան մեծի արժանի
առնել զմարդարէն :

Ինչէն զհարսն և զուր թողաւ 'ի խնարհ
ընդ ծերան դատաւորս :

ԽԴ. Որպէս նաւի զօրագլխականի,
զի թէպէտ և ոչ իցէ անդ նաւապետն,
պէտք լինին մի ըստ միոջէ նաւապե-
տացն՝ առ 'ի խնամ, և առ յամենահա-
մուռ նաւատորմին զարդու. նմանա-
պէս (կամ նոյնպէս) և հետեակ զօրու-
թեանց. զի եթէ զօրագլխին ոչ իցէ
ընդ նոսա, երկրորդ իշխանք և դարա-
պետք և գասապետք լինելով՝ զեր-
կրորդն մատուցանեն պէտս և զօգ-
տութիւնս : Եւ ազինք կարգեալք 'ի
հնազանդութիւն ընդ մեծաւ թագա-
ւորաւ, բազում ինչ իրաց տեղի տայ,
վասն որոյ և դէպ լիցի պատճառանաց
օրինաւորի՝ ըստ քաղաքացն մասն և
ղեալ, զորս նախարարս կոչել սովորու-
թիւն է : Բարի և յիշատակ հոգացեալ
այսպէս, յարփին և յերկին ճանա-
պարհն հանդերձելոյ երթալ մարգա-
րէին, 'ի ձեռն խնամոց եղև փոխանակ
նորա թողուլ ակնածուս և վերակա-
ցուս. և յաղթութե նշանակ մատուցա-
նելով երկբայ կեղակարծելոցն՝ առիթ
լինելով օրինօք զարդարն : Ղառ-
այդ է : Իսկ առ 'ի միտս, երկու եղ-
բարք են յոգւոյ միտք, և բան. արդ՝
զլաւն հանդերձ այլով անուամբ միտք
կոչեցեալ՝ մովսէս այ 'ի մասին հասաւ.
Իսկ զի զնուազ՝ բանն, որ կոչի ահարոն,
մարդկան. և բան անարգին և վատ-
թարին՝ մթադոյն. զի թէպէտ և մեծա-

prius notari aequum fuit¹, propter prac-
rogativam, qua dignus est effectus pro-
pheta.

*Quare Aaronem, et Hor relinquit infra
cum senioribus iudicibus.*

XLIV. Sicut navi classicae, quum non
erit ibi navarchus, opus habetur subin-
de navarchorum ad procurationem ador-
nationemque universae classis; itidem
in exercitu, si non adsit dux, secundi
principes choragi, et praefecti ordini
praesentes suppeditant necessaria utilia-
que. Atque gentibus subditis sub obe-
dientia, magnus rex concedit plurimum,
ob qualemcumque legitimam causam
dispertitis civitatibus praeficiens recto-
res, quos solent Praefectos vocare. Hoc
tenore optime jureque sollicitudine ha-
bita, in aethera caelestemque viam
iturus propheta, per diligentiam sui lo-
co reliquit inspectores ac praepositos,
atque victoriae signum adhibens dubio
animo haerentibus, conciliat legitime ju-
stum². Litera talis est. Ad mentem ve-
ro, duo fratres sunt in anima, intelle-
ctus, et verbum. Meliorem itaque, alio
nomine mens vocatus Moyses sorti-
tus est partem, Deum videlicet; mino-
rem vero, verbum scilicet appellatus
Aaron, hominum portionem. Verbum
autem vilioris ac improbi obscurius est;
quamvis enim magnifice consecutus fue-
rit (verbum), obubilatum est. Do-
mini vero (verbum) lucidissimum est,
etsi in ore sit atque lingua instrumentis
haud nimis coaptatis. Ideo sane et Hor,

¹ Obscuritas erat in his dictis, quae nescio
an rite elucidaverimus.

² Obscurus ac equivocus est locus, quem sic
explicat Gloss. * Չահարոն և զորք առաջնորդ
եղ ժողովրդեանն, որ թէ թշնամի գայր 'ի վե-
րայ, նորա յաղթութեան նշան էին. և գար-
ձեալ 'ի ժողովուրդն կայր՝ որ երկփա եր. եր.

կեալ թողուլ առանց առաջնորդի, զի մի գարձ-
ցին յեգիպտոս || : » Aaronem, et Hor pro du-
» ce posuit populo, ut si hostis supervenisset, il-
» li victoriae signa erant : praeterea erant aliqui
» in populo vacillantes mente; veritus est relin-
» quere eos sine duce, ne reverterentur in Ae-
» gyptum «.

պէս հասցէ , ազլամիջեակ է : Լաճ
տեառն , որոյ լուսաւորագոյնն է . զի
Թէպէտե է առ բերանոջն և լեզուոյն
անօթագործութիւն , մէ յոյժ քաջայար
մարն : Լյամ վասն սորա և զովք , որ
Թարգմանի լոյս , խառնակեալ կարգե-
լնդ իմաստնոյն . 'ի ձեռն նշանակի զե-
կուցանելով , եթէ լուսատեալ է ի-
մաստնոյն բան . ոչ բանիւք , այլ յազ-
դեալ իրս ցուցանելով գեղեցկու-
թիւնն :

[illegible]

Quid est, Et descendit gloria Dei super montem Sina ?

ԽԵ . (Ե) Երանապէս յամօթ առնեմ
զայնոսիկ , որք զի թէ ամպարշտու-
թեամբ իցէ՝ կամ յիմարութեամբ , կառ-
ծեցեալք տեղաւորս և փոփոխելի շար-
ժումն (կամ շարժումնս) գոլ անձու-
թեանն . քանզի ահա յայտնապէս՝ ոչ
զգոյութիւնն նոյ , այն որ ըստ էութեանն
միայն իմանի , իջեալ ասէ , այլ՝ զփառան-
հորա . Եւ երկդիմի է փառացն գիտու-
թիւն . Է որ առ էութիւնն ցուցանելով
զօրութեանցն , քանզի և թագաւորի
ասի փառք զօրական զօրութիւն . և է
որ առ կարծիսն միայն և թուել անպ-
ինն փառաց . իբրու առնել՝ ի պատա-
հելոցն միտս երեւումն գալստեանն նոյ ,
որ ոչն էր անդ , իբրու թէ եկեալ ՚ի
հաստատուն հաւատ այնոցիկ՝ որ հան-
դերձեալն էին օրէնսդրիլ . Իսկ լեա-
նըն՝ ընտանեգոյն է ընդունել յայտնու-
թիւն նոյ . որպէս յայտնէ անունդ Ա՛-
նա . քանզի շրջեալ անտի և ՚ի մեր լե-
զուս՝ ասի անմատոյց . արդ՝ անել և ան

XLV. **E**videnter pudore afficitur eos, qui sive impie, sive stulte existimant localem ac mutabilem motum inesse Divinitati. Ecce enim manifeste non substantiam Dei, quae secundum essentiam solam intelligitur, descendantem ait, sed gloriam suam. Duplex autem est gloriae notitia: una, quatenus essentiam ostendit virtutum, nam et regis dicitur gloria, virtus exercitus; altera, quatenus opinionem causat solam putandi videre gloriam divinam, faciens in occurrentium mente apparitionem adventus Dei, quasi vero, qui non ibi fuerit, ecce jam venerit ad firmam fidem legis tradendae. Mous autem familiaris est nimis ad recipiendam apparitionem Dei, sicut declarat nomen ipsum, *Sina*, quod in aliam linguam conversum sonat *Inaccessum*. Itaque inasceusibilis ac inaccessibilis utique est divinus locus, ita ut neque purissimi intellectus tanta

1 Fragm. ex Catena citata in edit. Phil. Gr. Lat. p. 679. Ἐναργίστατα δυσωπῶ τοὺς ἰγγύς ὑπὸ ἀσβεστίας εἶτα ἡλιόδιότῃτος οἰομένους τοπικὰς καὶ μεταβατικὰς κινήσεις εἶναι περὶ τὸ θάϊον. Ἰδοὺ γὰρ ἰμφανὲς οὐ τὸν οὐσιωδῆ Θεόν, τὸν κατὰ τὸ εἶναι μόνον ὑποποιούμενον, κατακλυθάναι φασίν, ἀλλὰ τὴν δόξαν αὐτοῦ. Διττῇ δὲ ἡ περὶ τὴν δόξαν ἐκδοχὴ· ἡ μὲν παρουσίᾳ

ἐμφαίνουσα τῶν δυνάμεων . ὅποι καὶ βασιλείᾳ λό-
γεται δόξα ἡ στρατιωτικὴ δύναμις . ἡ δὲ τῇ δο-
κῇσι αὐτοῦ μότου καὶ ὑπολήψει δόξης θείας . ὥς
ἐνιργασθαι ταῖς τῶν παρόντων διαπορίαις φαντα-
σίαι ἀφίξους θεοῦ , ὅς ἕκτος εἰς βαβυστιάνην
πίστιν τῶν μελλόντων νομοθετῆσθαι .

2 Cod. C. *Ἰουδαν. Περὶ τῆς* in Divinitate.

մերձենալի արդարեւ է անձային վայրն ,
 և ոչ սրբագոյն մտացն այսչափ բարձրու-
 թիւն առ նա ելանելոյ կարացեալ , իբ-
 րու թէ ընդհարեալ միայն մերձենալ :

Ընդէր ծածկի լեռունն ամպով վեց օր , և յեօթ-
 ներորորումն հովսէս 'ի վեր հուլի :

ԽԶ . ( ) ջոյգ թիւն բաշխեաց ետ և՛
 աշխարհիս լինելու թեանս , և՛ տեսական
 ազգին ընտրութեանն՝ զվեցեակն , կա-
 մեցեալ ցուցանել նախ յառաջագոյն ,
 թէ նա և՛ զաշխարհ արար , և զազգն
 քաջութեամբ ընտրեալ : Եւ երկրորդ ,
 զի կամի զազգն այնպէս կարգեալ և
 զարդարեալ՝ որպէս առհասարակ զա-
 մենայն աշխարհ . յըստ այսոսիկ և նոյն
 պէս ունիցի կարգ յարմարման ըստ ու-
 ղիդ օրինացն և կանոնի , անյեղ , և ան
 տեղ , և անշարժելի նյ ընութեանն :
 Իսկ 'ի վեր կոչ մարգարէին՝ երկրորդ
 ծնունդ է լաւագոյն քան զառաջինն .
 քանզի այն խառնակնն 'ի ձեռն մարմ-
 նոյ՝ և ապականելի ծնողս ունէր . իսկ
 այս անխառնս և պարզ ոգիս գլխաւո-
 րին , փոխեցեալ 'ի ծննդականէն առ
 անծնունդ տեսիլ . որոյ մայր չիք , բայց
 հայր միայն . որ և ամենեցունն : Եւ ասն
 որոյ և 'ի վերն կոչումն , կամ որպէս ա-
 սացաքն՝ անձային ծնունդ դէպ եղև նմա
 լինել ըստ եօթներեկին ընութեան միջ-
 տըն կուսի : Վնանգի եօթներորդ կոչի
 օր , այսու զանազանեալ յառաջաս-
 տեղծէ 'ի հողածնէն . զի նա և 'ի հողոյ
 և հանդերձ մարմնով գոյանայր . իսկ
 սա յարիւոյն , և առանց մարմնոյ . վասն
 որոյ հողածնին՝ թիւ ընտանեգոյն բաշ-
 խեալ տուաւ վեցեակ . իսկ այլածնին
 վերագոյն ընութիւն եօթներորդին :

celsitudo ad eum ascendere queat, sed
 solummodo appropinquare satagere .

*Cur operitur mons nube sex dies, septimo
 autem Moyses sursum vocatur?*

XLVI. P arem numerum, sex videlicet,
 impertiit tam mundi creationi, quam
 theoricæ gentis electioni, volens osten-
 dere imprimis, quod ipse et mundum
 fecit, et gentem virtute electam. Se-
 cundo vero, quia vult gentem ita ordi-
 natam adornatamque, sicut universum
 mundum; ut quippe juxta hæc, et pari-
 ter præseferat ordiue[m] convenientiæ
 secundum rectam legem ac normam im-
 mutabilis, loci expertis, et immobilis
 Dei naturæ. Sursum autem vocatio
 Prophetæ, secunda est nativitas (sive
 regeneratio) priore melior: illa enim
 commixta per carnem, et corruptibiles
 habebat parentes; ista vero incommixta
 simplexque anima principalis (vel spiri-
 tus principis), mutata a genita ad inge-
 nitam, cujus non est mater; sed pater
 solus, qui et universorum. Quamobrem
 et sursum vocatio, sive ut diximus, di-
 vina nativitas contigit ei fieri secundum
 naturam septenarii semper virginis.
 Septimus enim vocatur dies, hoc diffe-
 rens a protoplasta terrigena, quia ille
 de terra, et una cum corpore in exi-
 stentiam veniebat; is autem ex æthere,
 et sine corpore. Quare terrigenæ nu-
 merus familiaris distributus fuit sexena-
 rius, heterogenæ vero superior natura
 septenarii .

Օյնէ եւ տեսիլ քառայնի պետոն իբրեւ հոգ
հիշելու աստիճանի որդեայնի պետելն :

*Quid est species gloriae Domini tanquam
ignis ardens coram filiis Videntis (Deum.
h. e. Israel) ?*

ԽԵ՛ . Ս ան զի՛ որպէս ասացաւ յա
ռաջագոյն , նոյն փառք են զօրութիւն՝
որով արդա երեւի : Ի՛յսր զօրութեան
տեսիլ՝ նման է բոցոյ . տի՛նա՝ ոչ է , այլ
երեւի տեսողացն , ցուցանելով նոյն , ոչ
լստ էութեանն գոյութիւն , այլ որպէս
կամէր թուել գոյ առ տեսողացն ալա
կուցումն : Ի՛ճդ ՚ի վերայ բերէ զառա
ջի որդեայ տեսողին , յայտնագոյն զե
կուցանելով , զի երեւումն բոցոյ էր , ոչ
բոց ճշմարիտ : Երկրորդ , վասն զի ըզ
լեառնն անելանելի և անմատոյց եցոյց
ժողովրդեանն , բոցատեսիլ հոյ երե
ւումն տարածանէր զնովաւ . զի և ոչ
կամեցեալ զի՛ կարացէ մերձեալ , քա
մահելով զայցելութիւնն : Վասնզի ահա
մարք միանգամայն և գիւրդիւ կարծե
լի են՝ որ կարծեն ըստ մարգարէին էութ
իւն գոյ հոգն նոյն . յայտնապէս գոչե
լով՝ եթէ փառաց է և զօրութեան նոյն՝
երեւեցեալ տեսիլ , այլ ոչ էին արդա
րեւ . և զի ոչ է զօրութիւնն հոգն , այլ
փառք միայն , և տեսողացն կարծեաք
առ աչք երեւեալ՝ որպէս ոչն է , իբր է ,
վասն ասացելոց պատճառաց : Շառդ
այդ է : Իսկ առ ՚ի միտս , որպէս բոց
զի՛նա անկեալ զամենայն նիւթ ծախէ ,
այսպէս յորժամ յայտնապէս եկեալ
հասցէ նոյն ընդմտածութիւն ոգւոց , զա
մենայն զայլափառ բարեպաշտութեանն
խորհուրդս հաշեալ ապականէ , յար
ժանաւորութիւն ածելով զբոլոր միտս
խորհրդոցն :

XLVII. Quoniam, ut prius dictum est,
Dei gloria est virtus, qua nunc apparet.
Hujus virtutis species similis est flam
mae: imo non est, sed apparet videnti
bus, monstrante Deo, non quod est se
cundum essentiam, sed sicut volebat pu
tari esse ad videntium stuporem. Adjici
cit ergo illud, in conspectu filiorum Vi
dentis, manifestius declarans, quod ap
parentia flammae erat, non flamma ve
ra. Secundo quia montem inaccessum
demonstravit populo, flammiformis ignis
apparitionem extendeat circa eum, ut
neque volens quisquam posset accede
re, contempta visitatione. Quoniam
ignorantes, simulque faciles putandi
sunt, qui putant, juxta prophetam es
sentiam esse ignem Dei, evidenter
clamat, quod gloriae est, et virtutis
Dei, apparens species, non vero veri En
tis; et quod non est virtus illa ignis, sed
gloria sola, et videntibus phantastice ap
parens, sicut non est qui est, propter
rationes dictas. Litera haec habet. Ad
mentem vero, sicut flamma omnem ma
teriam immissam consumit, sic quando
manifeste adveniat Dei meditatio in ani
mas, omnem cogitationem a pietate a
lienam devastat, in decentiam reducens
totam mentem.

1 Fragm. ex Catena saepissime laudata, par
tim ad verbum, partim ad sensum, vel excer
ptum. Το δὲ εἶδος τῆς δόξης κυρίου φασὶν ἰμ
περίστατον εἶναι φλογί. μᾶλλον δὲ οὐκ εἶναι,
ἀλλὰ φαίνεσθαι τοῖς ὀφθαλμοῖς. Τοῦ θεοῦ δεικνύντος
ὅτι ἐβούλετο δοκεῖν εἶναι, πρὸς τὴν τῶν θεομί
νων κατὰ πλῆξιν· μὴ ὡς τοῦτο ἔπερ εἰσάινετο. Ἐ
πιφέρει γοῦν τὸ ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. ἐναρ
γίστατα μυῦσιν, ὅτι φατασία φλογός ἦν, ἀλλ'

οὐ φλόξ ἀληθής (...). Ὡς περ δὲ ἡ φλόξ παῖσαι τὴν
παρεβληθεῖσαν ὕλην ἀναλίσκει, οὕτως ὅταν ἔπι
φοιτήσῃ εἰλικρινὴς τοῦ θεοῦ ἐννοια τῇ ψυχῇ, πάν
τας τοὺς ἐπεροδόξους ἀσεβείας λογισμοὺς δια
φθείρει, καὶ κατακαίει τὴν ὅλην διανοίαν.

2 Gloss. զանազան բարոյ խնամքն, cui ipsius
curam. videlicet, ne consumeretur.

3 Հոգ. hur. ignis, ignem. Sic in marg.
Cod. A. quod ad rem facit: quamvis in textu

Ընդհին 'ի մէջ ամպոյն հրանէ հովսէս :

Quare intrat Moyses in medium nubis?

ԽԸ. Ի միջոյն կոչեցաւ, վասն որոյ
և յիրաւի զհետ չոգաւ ձայնին : Երկ-
րորդ՝ 'ի բանին կայթմանէ դէպ է պա-
տառիլ մասին այնմ ամպոյն, երկոցունց
կողմանցն խտացելոց՝ լինելանց դիւրաւ :

XLVIII. E medio vocatus est, ideo ju-
re secutus est vocem. Secundò ex ver-
bi strepitu potuit discindi ea pars nu-
bis, et utraque regione regione condensata, fa-
cile fieri transitum.

Ընդհին հովսէս խառատան տառերս և սոյդ Գի-
շերս 'ի վերին կայ փայ :

*Cur Moyses quadraginta diebus, totidem-
que noctibus in monte permanet?*

ԽԹ. Յաղագս քառասներորդի թը-
ւոյն, և ճրպէս 'ի բնութեանն ունի,
զեկուցեալ է ճշգրիտ յառաջագոյն. զի
այլ մի ևս լիցի երկայնաբանել. բայց
զնոյն թերեւ հարկաւոր է 'ի վերայ դը-
նել. հանդերձեալ էր դատապարտեալ
լինել գաղթեալ ազգն, և քառասնամե-
նիւ հաշիլ յապականութիւն, բազում
բարերարութիւնս գտեալ, և 'ի ձեռն
բազմացն ցուցեալ զապաշնորհութիւն.
արդ զուգաթիւ ժամանակ աւուրց յառ-
տարիս՝ 'ի վերանդ կայ մնայ աղօթիւք
և բարեխօսութեամբ վասն ազգին,
հաշտեցուցանելով զհայր. և մանաւանդ
յայնպիսում ժամանակի՝ յորում և զ-
րէնք յայ տուին, և կրելի տաճար կազ-
մի բանիւք, որ ասի վկայութեան խո-
րան : Վանզի ում էին օրէնքն : Խոհ
մփնոցիկ արդեօք՝ որ կորնչելոցն էին :
Եւ կամ վասն ոյր էին պատգամքն.
մփնոցիկ որ յետ սակաւ մի ապականե-
լոցն էին : Բայց ինձ թուի՝ թէ ասիցէ
ոք. մի թէ յառաջագոյն գիտէր որ լինե-
լոցն էր յետոյ նմա դատաստան : Բայց
որ զայս ասէ, ընդ միտ ածցէ, զի մար-
գարեական ոգի ամենայն անարի, և
զբազումն հանդերձելոցն ոչ խորհրդով
առաւել քան անային մոլութիւն և յա-
պահովմամբ յառաջագոյն օրէնսդրէ :

XLIX. De quadragesimo numero, et
quomodo in natura se habeat, jam pri-
dem certe indicatum fuit, ne amplius
longe loqui accidat. Id tamen fortassis
superaddendum erit. Damnanda erat
gens transmigrans, et per annos quadra-
ginta corruptionem subitura, multiplici
invento beneficio, et multipliciter ingra-
titudine demonstrata. Aequali itaque
tempore dierum pro annis sursum per-
stat, precibus ac intercessione reconci-
lians Patrem; maxime in tali tempore, in
quo et lex divina datur, et portatile tem-
plum verbis erigitur, Testimonii Taber-
naculum dictum. Cui enim erat lex? num
eis, qui perituri erant? Aut ejus gratia
erant oracula? an eorum, qui paulo post
deperdendi erant? Caeterum mihi vide-
tur, quod dicat aliquis. Praesciebat ne
illud quod futurum postmodum erat ei
judicium? Verum tamen qui haec di-
cit, revolvat in mente, quod omnis ani-
ma prophetica Deo initiatur, et plurima
futurorum non cogitatione potius, quam
divino oestro securus praescribit.

ponatur, sicut et in Cod. C. հոր, հոր. hor.
sc. Patris. quod sensum obscuritate obtegit, ni-
si virtualiter supponas etiam vocem ignem: ut
patet ex sequentibus.

1. Fragm. ex catena praelaudata. Ὅτι ἐμελ-

λε κατάκριτος ἵσταται ἢ ἀποικισθεῖσα γενεά,
καὶ ἐπὶ τισσάρακοντα ἔτη φθίσειν. μυρία
μὲν ἐπεργισθεῖσα, διὰ μυρίων δὲ ἐπιδειξαμένη
τὸ ἀχάριστον.

Նորէր փախիս երախարեայն յափնեցանց՝
յորոյ կախայն սրբաւ, հրամայե առնուլ:

Quare primitias ab omnibus corde volentibus jubet accipere?

Ծ. Ա. ( ) շիրտն այժմ փոխանակ գլխաւորին էաւ 'ի մէջ. Լճդ կամի զերախայրին՝ կամաւոր բարութ որք բերենն՝ 'ի ներքս առնել. քանզի անուրիւնն անկարճատ է: Իսկ որ ակամայ մատուցանէ, մոռացօնք եղեն, զինքն խաբելով. քանզի արծաթ եւ կամ այլ ինչ մուծցէ, բայց նախնիս ոչ տարցի 'ի ներքս. զոր օրինակ եւ որ զենոյրն պատարագս ոչ անործեւելով, անգին միսս հրոյ տուեալ է՝ քան թէ պատարագ մաւ տուցեալ:

1. *Cor nunc pro principali (in homine) in medium sumit: vult ergo primitias, voluntaria indole oblatas introduci: Divinitas enim non indiga est. Qui vero invitatus obtulerit, oblivioni traditur, se ipsum fallens: quom argentum quidem, aut aliud quidquam introduxerit, primitias tamen minime adduxerit. Quemadmodum et qui immolabat hostias invitatus, inimmolatam potius carnem igni tradidisse putabatur, quam sacrificium obtulisse.*

Օ. Ենչ է, Լճասցէս ինչ սրբարան, եւ երեւոյց 'ի նիւ:

Quid est, Facies mihi sanctuarium, et apparebo in vobis?

ԾԱ. Ա. ( ) յայտնէ ահա է ճառդ. քանզի տաճար ասեմ՝ տաճարի իմն սկզբնաւ տիպ՝ խորան: Եւ ահա 'ի միտս, իւրում գործոյն՝ որ է սրբադոյն, երեւի միշտ անձ, այսինքն ասեմ աշխարհի: Վանզի բարեգործական իւր զօրութիւնք տեսանին, եւ փոփոխին ամենայն մասամբքն, երկնի, եւ երկրի, Զուրց, եւ օդոյ, եւ այնոցիկ որ 'ի նոսա. զի հաշտ է փրկիչն եւ բարերարն. եւ կամի յամենայն կենդանեաց զբանաւոր ազգն 'ի բաց առնուլ: Վան այսորիկ եւ աւելագոյն պարգեւք պատուեալ, մեծ բարեգործութիւն՝ յորում ամենայն տեւեղութեաց գտանին, շնորհէ զիւր զեղք եւ ունի. միայն եղիցի տեղի 'ի դէպ սրբութեամբ եւ մաքրութեամբ ամենայնիւ մաքրեալ: Վանզի եթէ, իմ միտք, ոչ պատրաստեսցես քեզ, 'ի բաց հատանելով զցանկութիւնս, եւ զհեշտութիւնս, եւ զտրամուծիւնս, եւ զերկիւղս, եւ 'ի բաց հատանելով զանգամութիւնս, եւ զանիրաւութիւնս, եւ զազգակից շարիսն, եւ փոխեալ պատշաճեցիս 'ի տեւիլ սրբութեան, կոյր վախճանեսցես զկեանս քո, զիմանալի արեգակն տեսա

11. *Manifesta est ecce litera, quoniam templum (Graecis, sanctuarium vel sacellum, ἱερόν) dicitur templi prototypus quidam, tabernaculum. Ad mentem vero, suo operi, quod sacratissimum est, apparet semper Deus, nempe mundo. Siquidem beneficae suae virtutes videntur, cunctis partibus lustratis, caelo, et terrae, aquae, aëri, et comprehensis in eis; quoniam propitius est salvator, et benefactor, atque vult ex universis animalibus rationale genus excipere. Ideoque ampliori dono honorans, ut majus beneficium, in quo omnes species bonorum continentur, concedit suam apparitionem; solummodo sit locus conversans omni sanctitate puritateque purgatus. Quoniam si, o anime, non praeparabis ex te teipsum, abscissis cupiditatibus, voluptatibus, tristitiis, timoribusque, et abjectis insipientiis, injustitiis, cognatisque malis, et mutans te adaptabis in visionem sanctitatis, caecus concludes vitam tuam, intelligibilem solem videre non potens. Sin autem condigna initiatione initieris, et possis con-*

նել ոչ կարացեալ: Իսկ եթէ արժանաւորս իւղագլխեցիս իւղագլխութեամբ, և կարացես նուիրիլ ւայ, և օրինակ իմն տաճար շնչաւոր լինել հօրն, զառաջինն աչաքաց հայեցիս՝ փոխանակ կափուցանելոյ. և արթնութեամբ վախճաւ նեսցիս փոխանակ խոր քնոյ՝ յորում ըմբռնեալն կայիր: Իսկա երևեսցի քեզ երևելին, որ ծագէ քեզ զանմարմին ճառագայթան, և զտեսիլս բնութեանն անկեղակարծելեացն և անճառիցն տուեալ, և զայլոցն զառատ աղբիւրս բարեացն: Բանդի սկիզբն և վախճան բարեբաստութեան՝ կարել զիմ թեսաւ նել է. բայց այս անհնար է լինել այնմ, որ ոչ է կազմեալ զիւր ոգին, որպէս ասացին, սրբարան և ամենեւին տաճար ւայ:

Օրն է, Իրացեա ըստ ամենայն՝ որան էս ցոյցանէմ քեզ՝ ի վերինն զցոյցս խորանին, և զանօթոյն:

ԵՐ. Եւ զի ամենայն զգալոյ նմանութիւն՝ սկիզբն ունի զիմանալին ի բնութեան ցուցակ, որպէս և յայլս ի բազումն՝ և այժմ զեկոյց: Բայց ամենաբարիօք, վարդապետ անմարմնոցն և ի սկզբանէ օրինակացն՝ ոչ զոք ծնունդական և եղեալ ի մէջ մատոյց, այլ զանծինն զանեղն ւած: Բանդի պատշաճ և վայելուչ իսկ էր, մտաւորին զտեսիլս մտաւորացն, և զչափս առ հասարակ ամենեցուն, ըստ որում արարեալ աշխարհ, պատմել: Եւ ամեն այսորիկ և միայն մարգարէն ի վեր առաւ կոչեցեալ, առ ի չգրկել զմահականացու ազգ յանապական երեսաց. և ոչ հուշակել և հրապարակատեսիլ առնել ի բազումն զիմային և զսուրբ էութիւն նուցա: Եւ առաւ ի լեառնն բարձր, ընդ որում ելանել այլոցն չէր արժանաւոր

secri Deo, atque quodam modo templum animatum (vel spirituale) esse Patris, primum ¹ oculis apertis aspicias quin umquam claudas, et vigil decedes absque alto somno, in quo deprehensus degebas. Deinde appareat tibi visibilis ille ², qui oriri facit tibi incorporeos radios: datis etiam visionibus naturae inexpectatis ac inenarrabilibus, fontibusque abundantibus caeterorum bonorum. Quoniam principium, et finis felicitatis est posse videre Deum. Hoc tamen nequit ei fieri, qui non paraverit animam suam, sicut dictum est, sanctuarium, sive plane templum Dei.

Quid est, Facies secundum omnia, quantum ego ostendo tibi in monte indicia tabernaculi et vasorum ejus?

ԵՐ. Quod sane omnis sensibilis similitudo principium habet intelligibile in natura indicium, sicut et alias saepe saepius, nunc quoque declaravit. Verum tamen optime magistrum incorporeorum, et a principio existentium exemplorum, nullum genitum sive creatum adhibuit, sed ingenuum sive increatum Patrem. Quoniam conveniens utique erat, ut intelligens referret ideas intellectualium mensurasque universorum, ad quarum formam mundus factus fuit. Propterea et solus propheta sursum assumptus fuit per vocationem, ut nec mortalis gens privaretur incorrupta facie, neque publice exponeretur apud multos divina sacraque essentia rerum. Assumptus autem fuit in montem excelsum, quem ascendere caeteris minime

¹ Sic Cod. A. զառաջինն. ut imprimis, vel primum Entem. Cod. autem C. զառաջինս, pri-

mos, vel primaria, vel forte praesentia.

² Vel, qui appariturus est, aut mirabilis ille.

բութիւն . և ամպ խիտ և թանձր՝ առ-
հասարակ զամենայն զտեղին փակեաց ,
և զի ձեռն տեղեացն ընդունելութիւն
արգելլով . իբրու զի ոչ եթէ մարմնային
աչաց բնութիւն անտեսիցն տեսանին ,
այլ վասն զի բազում նշան մտաւորացն
'ի ձեռն յայտնի աչաց տեսլեան գրեալ
լինի . զիւրդ՝ տպաւորագոյն և տեսա-
նելով որ որ ուսանին , կարէ ըստ նշա-
նակի իմն կերպարանս ինչ հանդիպե-
ցուցեալ դէպուղիղ և դիւրագէտ նո-
ցայոյն առնել զընդհարումն :

Ինքէ՛ր 'ի փայտի անփայտ փայտեօք :

licebat. Et nubes densa crassaque to-
tum locum clausit, perceptionem per
loca impediens; non quasi vero corpo-
reis oculis natura invisibilium videri pos-
set, sed quia multum signum intelligibi-
lium per manifestam oculorum visionem
describitur; quatenus utcumque typice
quis videns, qui discit, potest secundum
symbolum aliquam formam adaptando,
directe, et apposite eorum rationem at-
tingere .

Cur ex lignis imputridis arca?

ԾԳ . Օ՛ր օրինակ կենդանւոյ՝ դը-
լուխ՝ առաջին է , և տապանակն՝ անձային
անօթոցն . վասն որոյ և լուսի և սրբա-
գունիւն արժանի եղեալ է տեղւոյ , միայն
և առանձինն 'ի ներքս ալիցն հաստա-
տեալ . վասն որոյ և զնիւթն՝ յորմէ
գործեցաւ , ըստ հարկաւորի իմն դժուա-
րափուտ և դժժաւարապահանքի դէպ
եղև լինել . վասն զի և օրէնքն՝ որոց
էրնաման , անասցաւ անքէին . խորհրդ
տաճարին և որ 'ի նոսա ամենայն կարգ
յարմարուածոյ , օրէնսդրեալ էր , ոչ առ-
որշեալ ամանակ , այլ անբաւ յաւի-
տեանս . վասն այսորիկ 'ի նիւթոյ զօրի
նաւորագոյնն , և մանաւանդ այն որ ընդ
նմա մշտնջենաւորանալն կարէջ , ըն-
տրեաց արուեստագէտն անձային բանն .
Ղառդ այդ է : Իսկ առ 'ի միտտ՝ այն :
Ինփուտ և անապական իսկապէս ոչինչ
'ի հղածինցն է . ապա ուրեմն՝ յարժամ
ասիցէ , փայտ անփուտ , նշանակեալ առ-
նէ զակնարկութիւնն՝ զմիմեանց բուռն
հարեալ մասունք աշխարհիս , յորս հառ-
տատեցաւ և կառեաւ , և ըմբռնեալ
ունին զմիմեանց : Ինչ թուի թէ և 'ի

LM . Quemadmodum animalis caput
primum est, sic et arca divinorum va-
sorum: quare et meliorem sanctiorem-
que meruit locum, sola intus in adyto
collocata; ideo materiam quoque, ex
qua est facta, quasi necessario, fere im-
putridam ac incorruptibilem contigit
esse: quoniam et lex cujus ipsa recepta-
culum erat, incorruptibilis fuit. Secun-
dò templum, et quota in eo ordinis dispo-
sitione, statuebatur, non ad decusum tem-
pus, sed ad immensa saecula, propterea
magis convenientem materiam, maxime
eam quae cum illa perpetuo manere po-
terat, elegit artifex, verbum nempe di-
vinum . Litera haec . Ad mentem vero,
imputridum ac incorruptum vere nihil
est ex terrenis; ergo quando dixerit li-
gnum imputridum, symbolice annuit par-
tes mundi se se invicem comprehenden-
tes, quibus compactus fuit, quaeque de-
tinent se mutuo . Mihi videtur et in
rationalibus animi virtutibus (id eveni-
re), quarum unamquamque immarcesci-
bilem, et senii expertem, incorruptibi-

1 Non semel divinum usurpat Interp. noater, sicut sacrum: omitte, quod ut synonymum pas- sim reponit divinum et sacrum .

2 Aut sic, maxime juxta Cod. C. Detinere au- tem se mutuo, mihi videntur, et rationales ani- mae virtutes .

բանական ոգւոցն առաքինութիւնս . ուրոց իւրաքանչիւր ումեք անթառամ և առանց ծերանալոյ և անապական դալ դէպ եղև :

Ի նորէր մարտոյ ոսկւով պարէ 'ի ներքուստ , և արտաքուստ ոսկւով :

ԾԴ. Եւ յաւելի զարտաքին երեսն պատրեն խաբէութիւն . իսկ զներքինն ծածկեալ թողուն , և կան անխնամ . և անդարման . իսկ զարտաքինն բազմապատիկ զարդուք զարդարեն վասն վայելչութեան , և կամ հիացումն գործել տեսողացն : Իսկ անծայինն սուրբ մովսէս զներքինն յառաջ քան զարտաքինն զարդարէ արժանաւոր զարդուք , ոսկւով՝ առաջին նիւթով պատուականաւ գիւտ յամենեցունց . և ապա սուրբ ոսկւով զտելով և անխտանիւ , առ 'ի սրբաութիւն էութեան : Ղաւոր այդ է : Իսկ առ 'ի միտս՝ այն : Ի նութեան՝ էինչ որ աներեւոյթ է , և էինչ որ երեւելի տեսակ . աներեւոյթ և անտես՝ այս յանմարմնոց գոյացեալ է . իսկ այս 'ի մտաւոր աշխարհն . իսկ տեսանելին աւրարեալ 'ի մարմնոց , որ է զգայուն աշխարհս : Եւս երկզքին տեսակք՝ ներքին և արտաքին . ներքին՝ անմարմին , և արտաքին՝ մարմնաւոր գործեաց՝ որ աւրին՝ անփուտ և անապականելի . և առ այսու ևս՝ և պարկեշտ և նազելի և պատուական : Եւրդ ոսկին պատուական այլաբանի և 'ի վերայ մարդկան կազմութեանն , որպէս պարտ է և ոգւոցն . բայց անտեսանելի է սա՝ ամենայն առաքինութեամբք զօրէն ոսկւոյ , զարդարեալ և երեւելի մարմնոյն զունմունսն և զշարժմունսն . քանզի կեանք վարուց՝ կատարեալ է , որ 'ի ձեռն երկոցուն է . 'ի մաքուր մտաց՝ որ ոչ է տեսանելի , և 'ի յանպարսաւ գործոց և անըստգտաւ նելի , որոց տեսողք բազում են :

1 Redundare dixeris ultimam vocem, sed pariter praeferunt Codd. fortassis supposita aliqua

lemque esse contigit.

Cur auro puro obtegit intrinsecus, et extrinsecus auro¹?

LIV. Alii externam faciem fingunt fallacia, internam vero tectam relinquunt, cura destitutam; externam enim multiplici ornatu exornant ad decorem, aut admirationem faciendam videntibus. Divinus autem sanctus Moyses intus prius quam foris exornat condignis ornamentis, auro ut prima materia omnium pretiosissima, et auro mundissimo et purgatissimo, quod nihil improbitatis habeat, ad sanctitatem essentiae. Littera hujuscemodi est. Ad mentem vero, Naturae aliqua est species invisibilis, et aliqua visibilis. Invisibilis illa ex incorporeis constat, quae nimirum in intelligibili mundo est. Visibilis autem constituta ex corporibus, qualis est sensibilis iste mundus. Haec ambo species sunt interna, et externa: interna, incorporea; et externa, corporea; quas qui fecit, imputridas effecit, necnon honestas ac pretiosas. Aurum itaque pretiosum allegorice refertur etiam ad humanam constructionem, sicut oportet esse animam; quae tamen invisibilis est, cunctis virtutibus auri instar, adornans visibilis corporis quoque habitus, et motus. Quoniam vita perfecta ea est, quae per utrumque habetur, constans ex mundissimo intellectu, qui non est visibilis, et ex irreprehensibilis operibus, quorum multi sunt visores.

differentia auri interni ab externo; quod saltem symbolice notavit Philo.

Օ ինչ է ծնօր շրջանակաւ, որ հրահարէ
շարժ զտապահաւան խաղիւ:

*Quid est cymacia tortilia¹, quae jubet
circa arcam construere?*

ԾԵ. Եւակէ ի ձեռն ծնօրի զաւ-
տեղս. քանզի շրջին և պատին շուրջա-
նակի. ոմանք ըստ ինքեան իսկ՝ միան
գամայն ընդ ամենայն երկնի, իսկ ոմանք
և առանձինն շարժմամբ, զորս հասա-
առանձնաւորս. քանզի զոր օրինակ՝ ալի
հրովելով՝ ի փոխէ զտեղին, ինքն յին
քեան շրջելով՝ ի մատչի ի բաց. նոյն
օրինակ և երկին պատի յինքեան՝ ոչ
տեղափոխուի. Եւրկիր՝ նմանի շրջա-
նակաւ ծնօրք՝ հոգւոյ ապականութեան
և մարմնոյ. քանզի միտքն այլ երբեմն
այլպէս յեղելով կայ, և հաստատութիւն
ի առնու. և մարմին միշտ հոսելով զօ-
րէն գետոյ՝ ըստ հասակաց, և ըստ հա-
սանելոյ ի վերայ նորա հիւանդութեց՝
այլանալ (լս. ալլալանալ) բնաւորե-
ցաւ. Եւրկիր՝ մաքուր կեանք վարուց
նմանեալ է լայնութեան ծովու, ալեկո
ծութիւնս և յաւազմունս շրջանակաց ա-
մենապատիկս ընդդռնի՝ ըստ (ոչ) յա-
ջողութեանց. քանզի հաստատեալ կայ
և ինչ՝ հոգա ծինց, այլ՝ այսր և անոր
երերեալ տատանի զօրէն ծովադնացիկ
նաւի՝ ընդդէմ հակառակ շնչոց:

Ինչէն երս օղս պատկանէ ի վերայ տապահա-
լի, երբս ի խաղի մ, և երբս ի խաղի
այլ:

*Quare quatuor annulos adaptat arcae,
duos in latere uno, et duos in altero?*

ԾԶ. Եւղմանք երկու դէպ եղև լի-
նել յականջս. ոմն յիմանալի, և ոմն ի
զգալի. որոց իւրաքանչիւրք ի Տոցանէ
երկու կնքովք է կնքեալ. քանզի մտա-
ւորականին երկու հաստաճք են. ոմն ցու-
ցիւք անմահիցն, և ոմն ցուցիւք մահա-
նացուցն. իսկ զգալին յերկուս բա-
ժանի. է ինչ՝ որ ի թեթև և ի վերա-
բեր էութեան, որում հասաւ օդ և ար-
փին. և ոմն ի ծանր, և առ ի խոնարհ

LVI. Latera duo contigit esse in au-
ribus, unum intelligibili in parte, alte-
rum in sensibili; quorum utrumque am-
bobus signis sigillatum est. Quia intel-
lectualis partis duae sunt sectiones, una
per iudicium immortalium, altera per
iudicium mortalium. Sensibilis vero in
duo dividitur; quum quoddam sit levis,
et sursum tendentis naturae, quam sor-
titus est aer ac aether; aliquod autem

¹ Vel limbus in circuitu. ² Cod. A. Non prosperitates, vel infortunia. C. prosperitates, vel fortunas.

ձգօղն, զոր մասնեցաւ երկիր և ջուր :
 Երկիր՝ երկուս կողմանս ոմանք առնուն
 զգուգաւորութիւնս, յորոց չորք ժամաւ
 նակք բաժանեալ մեկնեցան . ոմն ջե-
 րմոյն և արփւոյն . ամառն, աշուն, եր-
 կու . իսկ ցրտոյն երկու, ձմեռն, դա-
 բունն : Սորա 'ի զգալի աշխարհիս կա-
 տարեալ և հաստատուն գործոց ունին
 հաշիւ . իսկ յիմանալոջն ցուցից և ա-
 ռակաց :

Օրհնէ Բառնալիքն, որ յանդա-
 փայտիցն էին :

Եւ . Երկուս բանս անձայինս առա-
 կէ . զմին՝ սիւն և նեցուկ և հաստատու-
 թիւն իմանալի աշխարհին, և զմիւսն՝
 զգալոյն, յորս զօրէն իմն հիման 'ի վե-
 րայ եդեալ է հաստատութեամբ . քան
 զի բերէ իւրաքանչիւրդ 'ի նոցանէ զիւր
 զարդն . որ թէպէտև է ծանրագոյն՝ իբր
 զթեթեւագոյն ծանրութիւն, բայց ան-
 փոխ են բանքն, վասն զի նոյն ձայնք են :

Ինչէր Բառնալիքն յետեալ Լիւիս յօղն՝ առ-
 'ի Բառնալ պրոպոսիտն :

Եւ . Երկուքն՝ երկուց աշխարհաց
 բանք են, զորս կոչեաց բառնալիս . յե-
 աեալք 'ի ձեռն կնքոց՝ երեւցուցանեն
 զճակատագրեալն և զհարկաւոր անցս
 կարգացն, որ է իրաց ընդելուզումն յար-
 մարութեան՝ զմի ըստ միջէ 'ի կարգա-
 ւորութեան ամբողջացուցանելով : Եւրդ
 'ի տեսանելի աշխարհին՝ նմանութիւն
 և կերպարանք է . իսկ 'ի մտաւորին՝
 ցոյցք և սկզբնատիպք դասի և կարգա-
 ւորութեան առաջացելոց, և հետեւելոց՝
 ըստ բնութեան իմն պատկանութեան
 յարմարութեան :

1 Vel, Duas rationes divinas.

2 Ne de fato profano intelligatur, optime no-
 tat Gloss. agi de ordinatione Divina, * զոր հե-
 թանոք ճակատագիր ասեն . || * quam Genti-

gravis, et deorsum tendentis indolis,
 quam sortita est terra, et aqua. Secun-
 dō duo latera nonnulli accipiunt pro
 aequinoctiis, ex quibus quatuor tempo-
 ra separata fuere: ut pro calore et sere-
 no duo, aestas, et autumnus; pro autem
 frigore haec duo, hyems, et ver. Ista
 in sensibili mundo perfectorum constan-
 tiumque operum habent calculum, in in-
 telligibili vero indicii ac aenigmatiis.

Quid sunt gestatoria de lignis imputridis?

LVII. Duo verba divina ¹ significat;
 unum, columnam ac fulcrum constantiae
 intelligibilis mundi, alterum vero sensi-
 bilis, in quibus tamquam in fundamentis
 supererecti sunt firmius. Nam utrumque
 eorum praesefert suum ornatum, qui etsi
 gravior sit, gravitas tamen est sicut le-
 vior, et aliunde imputrida sunt verba,
 quia Dei sunt voces.

*Cur gestatoria nectuntur in annulos ad
 portandam arcam?*

LVIII. Duo, duplicis mundi rationes
 sunt, quas vectes appellavit, connexae
 per sigillum, ostendentes praescriptam
 ac necessarium eventum ², rerum nem-
 pe connexionem harmonicam, singula in
 ordinatione integra reddendo. In visibi-
 li itaque mundo similitudo, et forma
 est; in intellectuali vero indicia, et pro-
 totypi, classe et ordine progredienti-
 bus ³ sequentibusque secundum naturae
 concinnationem.

1 les Fatum dictitant «.

3 Vel, prototypi classis et ordinis progredien-
 tium etc.

Օ՛րհ է, Լ'էջիտ 'ի ասպետան զվարձան
 թիւնն զոր ասց ինչ :

Quid est, Injicies in arcam testificationem, quam dabo tibi ?

ԾԹ. Լ'էջի վասն զի և տապանակն՝
 անմարմին նշանակ աշխարհին, և պիտոյ
 է աշխարհին ցոյց օրինացն գոլ, զորս
 կոչեաց վկայութիւնս. և յիրաւի և՛ ար-
 ժանապէս ասաց՝ բանիւ 'ի տապանակն
 արկանել զնոսա, իսկ գործով՝ իմանալի
 աշխարհին, զի ամենայն մասամբք իւ-
 բովք 'ի նոսա անկցի և յերկարեացի :

IX. Quoniam itaque arca incorpo-
 rei symbolum est mundi, oportet autem
 mundum illum esse legis indicium, quam
 testificationem vocavit, jure ac decenter
 dixit, verbo in arcam ponere illam, o-
 pere vero in mundum intelligibilem, ut
 cunctis suis partibus illic jacens perse-
 verabit.

Օ՛րհ է հաղորդեն, և ընդէր վերայի
 ինչիւր զնա :

Quid est Propitiatorium, et quare Epithema (superpositionem, sive opertorium) illud vocavit.

Կ. Հաշտի զօրութեանն և բարե-
 գործակին նշանակ է ասացեալ՝ հաշտա-
 րան. և վերադիր ասի՝ վասն 'ի վերայ
 կալոյ և 'ի վերայ հաստատելոյ մտաւոր
 աշխարհին : Լ'ալոյ 'ի վերայ եղելով կա-
 տարեալ տեսչեանն, յիրաւի գեր 'ի վե-
 րոյ է հաշտարաջ զօրութիւն, որով կա-
 ուոյց և կայ հաստատուն բոլոր ինչ :

IX. Propitiae ac beneficae virtutis
 symbolum dictum fuit Propitiatorium.
 Epithema autem dicitur, quia superpo-
 situs est firmiter intelligibilis mundus¹.
 Super tamen stante perfecta visione,
 jure superior stat virtus propitiatoria,
 qua erecta sunt, et constanter existunt
 omnia.

Լ'էջի հաղորդեն երկայնութիւն և լայնա-
 թիւն քան զնա, և խորութիւն ոչ :

Quare Propitiatorium longitudinem, et latitudinem tantum habet, non vero altitudinem (sive profunditatem).

ԿԱ. Լ'նխոր մեծութիւնն յերկայ-
 նութեան և 'ի լայնութեան միայն տե-
 սանելով՝ երեւութիւն կոչի յեջկրաշա-
 փական արանց. և երեւութիւն էին՝ և
 ընդ և 'ի ձեռն այլոց առաքինութեանց
 և զօրութեանց, մանաւանդ 'ի ձեռն
 հաշտին և բարեգործակին : Եւ որք
 զբարին ընկալեալ են, անդէն վաղվա
 զակի առ աջք տեսանեն զբարեգործն՝
 երեւեալ միանգամայն դատերացն իւրոց
 կուսիցն շնորհացն :

XI. Magnitudo profunditate ca-
 rens, in longitudine tantum, et in lati-
 tudine visa, superficies (vel apparentia)
 vocatur a Geometricis viris. Apparen-
 tia autem Entis conspicitur etiam per
 alias virtutes, maxime vero per propi-
 tiam, et beneficam. Verum qui bene-
 ficiam acceperint, illico in apparentia
 vident benefactorem apparentem simul
 (cum) filiabus suis virginibus, gratiis².

¹ Vel, super intelligibilem mundum positum est.

² Gloss. ' Հոգի որ շնորհք առաքինութեան տալու յայ, նա արժանի լինի մասց աջք, և կոչս գտերոցն՝ այսինքն առաքինութեամբն :

տեսանել զբարեգործակ զօրութիւնն || : Դ Կ
 րոնա quae gratiam virtutis accipit a Deo, illa
 ր digna efficitur oculis mentis, et filiabus suis
 ր virginibus, virtutibus scilicet, videre beneficam
 ր Virtutem ». Sed Philo videtur designare sta-

Օ՛րն է Խերուբիմ :

Quid sit Cherubim?

ԿԲ. Օ՛րն արգմանի գիտութիւն բազում, յայլ անուանս հանճար մեծութիւն զեղեալ. բայց նշանակ է երկուց զօրութեանցն, արարչականին, և արքունոյ : Բայց երիցագոյն է արարչականն ըստ մտածութեան. քանզի զուգահասակ են որ շուրջ զմեծոջն են զօրութիւնքն, այլ յառաջ իմացեալ լինի արարչականն քան զարքունեանն. քանզի թագաւոր որ՝ ոչ այնք որ ոչն է, այլ՝ այնք որ եղեալն է. և անուան հասաւ ՚ի սուրբ և յմեծային գիրս արարչականն մեծ կոչիլ, քանզի զառնելն՝ դնել ասէին հինքն. իսկ արքունեանն տէր կոչի. վասն զի տէրն՝ ամենեցուն ՚ի նուէր կայ թագաւորին :

LXII. Interpretatur Scientia multa, in caetera nomina intelligentiam, ac copiam suam refundens. Symbolum autem est duplicis virtutis, Creativae, et Regiae: major tamen est Creativa secundum cogitationem. Quamvis enim coaetaneae sint quae circa Deum sunt, virtutes, verum prius intelligitur creativa, quam regia. Rex enim quisquam est non ejus, qui non est, sed ejus qui factus est. Titulum autem sortita est in sacris scripturis creativa (virtus), ut Deus appellaretur; quoniam apud majores (Graecorum) loco verbi *facere* (ut creare) dicebatur *ponere* (Graece *thyne*, Arm. *tnel*, hinc *theos*, *Deus*:) Regia vero (virtus) Dominus vocatur, quoniam titulus Domini ab omnibus ¹ consecratum est Regi.

Ո՛րն էր ոսկեղէն՝ ճախարակեայ :

Quare aurei tornatiles?

ԿԳ. Ո՛սկին նշանակ է պատուական էութեանն. իսկ ճախարակեայն՝ արուեստաւորին և հանճարական բնութեանն : Վնանզի պարտ է զառաջինսն զէին զօրութիւնս՝ տեսակս տեսակաց դու, և մաքրագոյն և անխառն, և պատուականագիւտին, և առ այսու ևս հանճարագունի էութեանն յետոյ հասանել :

LXIII. Aurum symbolum est pretiosae substantiae; tornatile vero artificiosae, ac intelligentia praeditae naturae. Oportet enim primas Entis virtutes, species specierum ² esse, et puriores, simplices, ac pretiosissimas ³, insuper etiam intelligentiorem essentiam sortiri.

Ո՛րն էր յերկուսին կողմանս տեղանոյս պերուբիմն պարզաճէր :

Cur in ambobus lateribus altaris Cherubim collocabat?

ԿԴ. Օ՛սահմանս ամենայն երկնի, և աշխարհի, երկուք և վերնագոյն

LXIV. Terminos totius caeli mundi-que duabus ac superioribus custodiis

tum animae, quae sine profunda consideratione propriae bonitatis Dei, solis beneficiis sibi factis movetur in amorem divinum.

նուիրէ || : » Hoc nomen Dominus, munus est » regi oblatum, et omnis quisque id illi dedit » cat « .

¹ Vel, universorum, . . . Regi. Sed positum in textu probat et Gloss. dicens: * Տէրն անուան ընծայք է թագաւորի, և ամենայն որ զայս նմա

² Sive, ideas idearum, ut prototypum.

³ Vel rarissimas. ubi vox Arm. in genitivo casu exarata aut erronea est, aut ad sequens arti-

պահպանութեամբքն ամրացուցանել - մի՛ ըստ այնմ, որով առնէր զբոլոր՝ ան- Է մի՛ ըստ որում իշխան է եղելոցն : Վրանցի հանդերձեալ էր իբրեւ ընտա- նեգունի և ազգակցի ստացուածոյ՝ յա- ռաջագոյն խնամ տանել արարչականն . զի մի լուծցին առ ՚ի նմանէ եղեալք . իսկ արքունեանն՝ որպէս զի մի ինչ ա- ռաւելեալ լիցի, օրինակաւ առ ի թե- ղեալ յազթութեանն՝ նշանակաւ զու- գութեանն, որով իրքն յաւետանան . քանզի առաւելութեամբ և անզուգու- թեամբ, յարձակմունք պատերազմին՝ լուծալիք են էիցն . իսկ քաջօրէնն և զոյգ՝ խաղաղութեան սերմանք, փր- կութեան պատճառք, և յսր հանա- պազն կալոյ մնալոյ :

Ինչէր ասէ, 34-եւցէ զիւս սերութին, զի հովանի որասցէ :

ԳԵ. Լ՝ ամենայն զօրութիւն թեա- րոյս լինին՝ վերիւն առ հայրն ճանապարհ- ի ցանկացեալք և բաղձացեալք : Իսկ հովանի առնելն զօրէն թեոց՝ զամենայ- նին մասունք առ ասկէ . որպէս աշխարհս ծածկեալ լինի աչապահութեամբ եր- կուցն՝ ասացելովք զօրութեամբքն, ա- րարչականաւ և արքունեաւն :

Ինչէր դէպ սերութիմոցն ՚ի միմեանց իող՝ հային, և երբեքն ՚ի հաշտարանն :

ԳԶ. Լ՝ մենաբարի իմն և վայելչուչ է ասացելոցս կերպարան . քանզի արժան էր թէ զօրութիւնքն արարչականին և արքունւոյն ՚ի միմեանս կոյս հայել, զանձանց իւրեանց զգեղեցկութիւնն տեսանելով, և միանգամայն առ ՚ի յօգ-

culum referenda, hoc modo : et non solum pre- tiosissimam, sed etiam etc .

1 Similia Philo dixerat in Gen. III. 49. et de Sacerd. XI. unde et S. Elisaeus noster, hist. Որպէս և ասացին իսկ ամենք ՚ի քաջ պատ-

muniri (designat): una, secundum il- lud quo omnia faciebat Deus; et altera, secundum quod princeps est creatura- rum. Quoniam velot familiari ac cogna- tae possessioni prius curam habitura e- rat creativa (virtus), ne dissolverentur per eam creata: regia vero ne quidpiam redundasset, symbolice concilians victo- riam indicio paritatis, qua res perseve- rant. Siquidem excessu imparitateque incursiones bellorum, dissolutiones sunt entium; bene vero ordinatae ad aequae, pacis semina, salutis causae, atque per- petuo perseverandi .

Quare dicit, Extendat (vel extendant) a- las Cherubim, ut obumbret?

LXV. Dei virtutes omnes alatae com- periuntur, supernam ad Patrem viam desiderantes. Obumbrare vero alarum instar, universi partes subsignat, quip- pe quod mundus tegatur per custodiam ambarum virtutum, quae sunt, ut di- ctum est, creativa, et regia.

Cur facies Cherubim ad se invicem respi- ciunt, et ambo (vultus) in propitiato- rium?

LXVI. Optima atque decentissima est dictorum forma, nam conveniens fuit, ut virtutes creativa, et regia se mutuo respexissent, propriam pulchritu- dinem cernentes, et simul in utilitatem factorum ambo conspirassent. Secundò

մագրացն . զուգաւորութիւն է մայր բարեաց, և անզուգութիւն՝ ծնող չարեաց || . n Quomad- n modum dixere et nonnulli optimorum aucto- n rum, Paritas est mater bonorum, imparitas n vero genitrix malorum .

տութիւն եղելոցն՝ ՚ի միասին երկոցուն հոգեշնչ առնելով: Երկրորդ, վասն զի անձ մի է՝ արարիչ և թագաւոր, յիւրաւի մեկնեալ զօրութիւն ընկալան. և քանզի մեկնեցան օգտաբար, զի մին առնիցէ՝ և միւսն իշխեսցէ: Վասնզի զանազանեալ են, և յարմարեցան միւսով ևս օրինակաւ ընդ անուանցն մշտնա ջնաւոր ընդ միմեանս հարութիւն. որպէս զի և արարչականն տեսուչ իցէ իշխանականին, և արարչականին արքունականն. զի երկոցին՝ ՚ի միմեանս հային, և ՚ի հաշտարանն՝ յիւրաւի. քանզի եթէ ոչ էր պնոցիկ՝ որ ՚ի միասին են, հաշտ անձ, և ոչ գործեցեալ ինչ էր ՚ի ձեռն արարչականին, և ոչ օրինաւորեալ լինէր ՚ի ձեռն արքունւոյն:

Օ՞րն է, Եւանջայց քեզ անդուստ:

ԿԵ. Պիտութիւն և հանճար՝ լուսաւորագոյնն և մարգարէականագոյնն միտք՝ ընդունին զէին. ոչ ՚ի նմին խիցէն, քանզի ոչ տարցի զմեծութիւնն, այլ յառաջնոցն նորա և սպասաւոր զօրութեանցն: Եւ սիրելի է անդուստ յողիսն դալ հասանել ճառագայթիցն. զի կարացէ ՚ի ձեռն երկրորդ ճառագայթիցն զերիցագոյնն և զճառագայթաձեւագոյնն տեսանել:

Օ՞րն է, Եւանջայց քեզ ՚ի վերաստ ՚ի հաշտութեանն ՚ի միջ երկոցունց քերովէիման:

ԿԶ. Քուցանէ սովաւ նախ առաջին, զի հաշտականին և արարչականին և ամենայն զօրութեանն գեր ՚ի վերոյ անութիւնն է. և ապա, զի խօսի դէպ ՚ի միջոյն արարչականութեանն. և զայս այսպիսի իմն կարծեն միտք: Եւ բանն՝ իբրեւ զի ՚ի դէպ ՚ի միջոցին է, ոչինչ ամենեւին ՚ի բնութեան թողու ունայն, զամենայն ընդ, և միջնորդ լինի և դա

quia Deus unus est, tam creator tam rex, jure distinctam virtutem sumpsere: distinctae autem fuere utiliter, ut una faceret, altera imperaret. Quia vero separatae sunt, concinnatae quoque fuerunt alio modo cum nominibus, perpetuam inter se habentes connexionem, ita ut tam creativa spectatrix sit principativae, tam creativae regia. Sicut autem se mutuo respiciunt, ita etiam jure propitiatorium: quoniam si non erat simul convenientium propitius Deus, nec fecisset quidquam per creativam, neque disposuisset per regiam.

Quid est, Innotescam vobis inde?

LXVII. Scientiam, et intelligentiam magis lucida ac prophetica¹ mens recipit Entis, non ab ipso (immediate) Ente, vix enim portabit majestatem, sed ex primis ejus ministrabilibus virtutibus. Placet autem inde ad animas pervenire splendores: ut possit per secundos splendores majorem atque splendidissimum cernere.

Quid est, Loquar tibi desursum ex propitiatorio, e medio duorum Cherubim?

LXVIII. Ostendit hoc imprimis, quod propitiam, creativam, omnemque virtutem superat Divinitas; deinde vero, quod loquitur quasi de medio creativae. Hoc autem hujusmodi quidpiam arbitratur mens. Dei verbum, eoquod in medio est conveniente, nihil omnino in natura relinquit vacuum, omnia implens, atque fit mediator arbiterque utriusque

¹ Vel, lucidam ac propheticam.

առաւոր երկոցունց կողմանց, որք 'ի մի-
մեանցն քեցեալ թուին, սէր և միաբա-
նութիւն գործելով. քանզի միշտ հասա-
րակութեան է պատճառք, և արարիչ
խաղաղութեան: 'Երդ՝ յազագս տա-
պանակին ըստ մասանցն ասացեալ է.
բայց պիտի ևս միահամուռ վերստին
առնուլ՝ փոխանակ գիտուն առնելոյ՝
ոյց այսորիկ են նշանակ՝ անցանել բա-
նիւ. քանզի էին այսորիկ նշանականք,
և տապանակն, և՛ որ 'ի նմա գանձեալ
օրէնքն էին, և 'ի վերայ սորա հաշտա-
րանն, և ապա 'ի վերայ հաշտարանին՝
քաղդէացւոց լեզուովն ասացեալ է քե-
րովբիմ. և գեր 'ի վերոյ նոցա հանդէպ
միջոցին՝ ձայն, և բան. և գեր 'ի վերոյ
նորա ասօղն: 'Երդ՝ եթէ որ ճգրտապէս
կարասցէ հայել և իմանալ զսոցա բնու-
թիւնս, կամ է ինձ յայլոցն ամենայնէ
հրաժարել, որ միանգամ նախանձելի
են անձատեսիլ գեղեցկութեամբ պա-
տեալք. բայց ընդ միտ ածցուք զիւրա-
քանչիւր որպիսի՞ որ է: 'Եւջինն, որ
և քան զմին և քան զմիակն և քան
զսկիսմն է երիցագոյն. և ապա՝ էին
բան, սերմանակն՝ էին արդարեւ էու-
թիւն: Իսկ յէն բանէ իբր յաղբերէ
հերձեալ պատառին երկուն զօրու-
թիւնք. մի է արարչական, ըստ որում
եղն զամենայն ինչ և զարդարեաց ա-
րուեստագէտն. սա անուանի. իսկ
արքունականն՝ ըստ այնմ, ըստ որում
իշխան է եղելոցն արարչին (այսինքն
յարարչէն). սա կոչի տէր: Եւ 'ի սո-
ցունց յայսցանէ յերկոցունց զօրու-
թեանց բոլսան այլքն. քանզի բոլոսա-
նի առ արարչականին՝ հաշտականն, ո-
րոյ իսկ անունն է բարեգործակ. իսկ
արքունւոյն՝ օրէնսդրականն, որոյ ա-
նունն է գէպուղիզ՝ սատակիչ. և ընդ

partis a se invicem, ut putatur, disjun-
ctae, amore, et concordia facta: semper
enim communionis est causa, et pacifi-
cum. Porro de arca secundum partes
suas disseruimus; oportet tamen cuncta
simul resumere propter notificationem,
quorum haec symbola fuerint, obiter si-
gnificando. Symbolica namque haec e-
rant: arca, et lex in ea recondita, su-
praque istam propitiatorium; deinde su-
per propitiatorium Cherubim Chaldaica
lingua dicti: superius autem e regione
medii vox, et Verbum, et supra illud
Dicens¹. Quod si itaque accurate haec
perspicere, ac intelligere quis poterit
horum naturas, ultro ego renuntiabo
caetera omnia, quaecumque aemulatio-
nem merent deiformi pulchritudine cir-
cumdata. Verum tamen consideremus
singula, utcumque se habeant. Primus
est (Eus) ille, qui major (natu) est e-
tiam uno, vel unico, et principio. Dein-
de Entis Verbum, seminativa entium
vere essentia. Ex Ente vero Verbo²
tamquam ex fonte disruptae scaturiont
ambae virtutes. Una est creativa, secun-
dum quod posuit (creavit scilicet) omnia,
et ornavit artifex; is Deus ap-
pellatur. Altera, regia, secundum quod
princeps est factorum a creatore; is vo-
catur Dominus. Ex his ergo duabus vir-
tutibus germinant aliae. Quoniam ger-
minat apud creativam propitia, cujus
nomen est proprium benefica: apud vero
regiam legislativa, cui nomen datur con-
veniens, percussiva; sub his autem, et
juxta haec arca. Arca autem est intel-
ligibilis mundi symbolum; et habet om-
nia, collocata sede in adyto sancto-
rum: symbolice inquam arca incorpo-

¹ Sic in marg. Ms. A. eodem calamo, ասողն (ut participium) recte; sicut et infra habetur: corrupte itaque in textu scriptum erat Mss. A. et C. ասելով (ut gerundia).

² Si tantum dixisset, Ex Entis Verbo, pote-

rant Iudaei ansam capere negandi divinitatem Verbi; sed quia Iudaeus noster Philo Entem fas-
sus est ipsum Verbum, sicut Patrem suum, non
est locus fugae. Ens enim supponit apud Philo-
nem pro Hebr. Jehova.

սոքօք և առ սոքօք տապանակն : Եւ է տապանակն մտաւոր աշխարհին նշանակ. և ունի զամենայն ինչ՝ հաստատեալ զնիստս 'ի ներքսագոյնսն սրբոցն , նշանակաւ տապանակն՝ զանմարմին աշխարհն , և զօրէնսն՝ զորս կոչեաց վկայութիւնս , զօրէնսդրականն , և զսատակիչ զօրութիւնն , զհաշտականն , ըզհաշտն և զբարեգործակն , զգեր 'ի վերոյն , զարարչականն՝ որ է աղբիւր հաշտականին , և բարեգործակին . և զարքունեանն՝ որ է արմատ սատակողին և օրէնսդրականին : Բայց առաւելեալ է՝ իբրու զի 'ի մէջ է՝ անձային բանն . և վերագոյն է քան զբանն , որ ասէն : Եւ 'ի հաշիւ անկելոցն (է) թիւ եօթներեկաւ առլցեալ . մտաւոր աշխարհ , և զօրութիւնքն 'ի ձեռն որոյ ազգակից են սատակօյն և բարեգործակ . և այլ ևս երկու յառաջ քան զսոսա՝ արարչականն , և արքունեանն՝ ազգակցութիւն ունի առաւել արարիչն , և ազգն , և իւրաքանչիւրօք . բանն . և եօթներորդ , որ ասէն : Եւ 'ի վերուստ սկիզբն արասցես , զասօղն՝ առաջին , և զբանն՝ երկրորդ , և երրորդ՝ զարարչական զօրութիւնն . և չորրորդ զիշխանականն . ապա ընդ արարչականաւն հինգերորդ զբարեգործակն . իսկ ընդ արքունեաւն վեցերորդ զսատակիչն . և եօթներորդ (է) զ'ի տեսակացն աշխարհ :

Օ ինչ է սեղանն , և ընդէր 'ի հարստութեան :

Ի Բ. Յաղագս անմարմնոցն խօսելով նշանակօք , յորժամ ըստ ներքին ալիցն զտապանակն անձաբանէր , այժմ սկիզբն

1 Similia dicta ansam dederunt Origenistis, Arianis, caeterisque variorum errorum. Sed oportet rem ita intelligere, sicut S. Gr. Nazianz. explicavit locum Evang. *Pater meus major meus est*, ratione nimirum causae, sive generandi Filium consubstantialium.

reum mundum; et legem, quam nuncupavit Testimonium, legislativam, et percussivam virtutem, propitiam ac beneficam, superioremque creativam, quae est fons propitiae, et beneficae; atque regiam, quae est radix percussivae, et legislativae. Excellit tamen, eo quod in medio est, Divinum Verbum, verbum autem superat, Qui dicit ¹. Quibus dinumeratis, septenarius completur numerus: Mundus videlicet intellectualis, et Virtutes, quatenus cognatae sunt, Percussiva, et Benefica; atque duae aliae his anteriores, Creativa, et Regia, cognationem habente majorem creativa, et gente, singulisque ²: atque Verbum; septimus autem, Qui dicit. Quod si de superius inchoabis, primò Dicens; et secundò Verbum; tertio virtus creativa, quartò principativa; deinde sub creativa, quintò benefica; et sub regia sextò percussiva; septimus autem est mundus ex speciebus constans.

Quid est mensa, et quare ex auro puro?

lxix. Postquam de incorporeis locutus est symbolice, theologica ratione describens arcam secundum interiorem a-

2 Intricatissima erat haec linea, ut sensu carens: nam verba sonant, *cognationem habet ampliolem creator et gens, et unusquisque*, (vel unumquodque) *verbum*. Silentium coluit et ipse Glossarius.

առնել յազադս այնոցիկ որ 'ի զգայութեանն են՝ խօսել, սկիզբն արարեալ 'Բ սեղանոյն՝ յիրաւի և վայելաբար 1 Վասն զի սեղանն՝ անօթ կերակրոց է և կերակրի և իջ մի ինչ իմանալի, իբր զի անկարօտ է. այլ որք բնութեանն հասեալք են մարմնաւորութեան, նշանակ դնել զսեղանն զգալի և մարմնատեսիլ էութեանն. Ոչ միայն զայս, այլ և վասն այնորիկ (զի) հասարակութիւն իմն առակէ և սեղան, վասն այնոցիկ որ 'ի նմին աղէ և սպանդից կցորդութիւն ընկալան. քանզի ածօղ է 'ի սիրելութիւն զնմանն վասն ինքեան, բայց ժէ ինչ, և ժէ ուրեք է սիրելի, իբրու զ'ի յիւրմէ էութենէ եղեալ մասունս աշխարհիս. քանզի օրինակ իմն՝ կերակուր ուտել հանդերձեալ, և ուրախ լինել 'ի ծնողէն զնոսա 'ի հօրէն, փոխանակ հաստուցանել, և հաստուցումն առնել զօգտութիւնս, իբր միահարցումանց և համամարց եղբարց՝ ուսանի 'ի վերստին. Իսայց յոսկւոյ սրբոյ զի էր սեղանն, վասն զի ամենայն էութիւն աշխարհիս 'ի փորձ և յընտիր մասնէ էր. քանզի իւրաքանչիւրք ըստ ինքեան էութեան և բնութեանն՝ որպէս էրն, առաւ Թէ ևս հանդերձեալ էր կատարելութիւն ընդունել:

1 Sic Cod. A. 'ի զգայութեան. sed C. ընդգայութեանն. sensus.

2 Si pro իբրու զ'ի յիւրմէ եղեալ, legas, իբրու զի յիւրմէ, nulla elicetur sententia. Servata autem lectione anteriore, putatur, erroris locum esse, quasi vero creaturae sint ex ipsa essentia creatoris. Verum Glossarius Armen. illud pronomen a sua, feliciter intelligens de elementis, tamquam sibi invicem, vel mutuo a suis, sic expedite explicat totum locum. "Չկայ այլ ինչ իբր՝ որք սիրեն զփոխան և փոքրանին. որպէս մասունք աշխարհիս, որ են աւրերք. վասն զի 'ի փոխանց էութենէ գոյանան. որպէս 'ի ջեռեալ ջրոյ, և 'ի շիջեալ հրոյ օգն լինի. նոյնպէս և ջուրն սկանալ և լինի հող. նոյնպէս և այլն": Non inveniuntur res aliae adeo mutuo

dytum, nunc incipit de iis, quae in sensu sunt, disserere, initio facto a mensa, jure quidem et decenter. Quoniam mensa receptaculum ciborum est. Cibum autem sumit nullas intelligibilis, ut inindiga, sed quicumque naturam sortitus est corporalitatis; ideo symbolum ponit mensam sensibili ac corporis formam habenti essentiae. Nec id tantum, sed etiam propterea quod communionem quandam significat mensa eorum gratia, qui ex eodem sale, et victima participarunt. Siquidem est adducens similem in dilectionem propter (vel per) se. Nihil tamen, et nullibi amabile est, sicut a sua factas essentia partes mundi 2. Quoniam quasi cibum sumpturus, et laetitia accepturus a genitore eorum patre, reddere vices ac retribuere utilitatem sicut fratribus quibusdam ab eodem patre eademque matre, discit desuper (vel rursum) 3. Quod vero ex auro purissimo erat mensa, quia tota mundi essentia erat ex probata electaque parte; quoniam unumquodque utcumque erat per suam essentiam sive naturam, adhuc majorem perfectionem suscepturum erat.

"se invicem amantes et concordantes sicut patres mundi, quae sunt elementa; quoniam ex una essentia unius alterum existit: ut, ex aqua calfacta, igneque extincto aer exurgit; iidem et aqua coeno plena in terram transit (humidam): similiter et caetera."

3 Gloss. "Տարերք աշխարհիս՝ այ զորութեանցն զօգուան ընծայք մասունցանին 'ի յիւրեանց ծննդոցն. արքունեականին որպէս մօր, և արարչականին որպէս հօր. զի 'ի ծնողէն ուսունին զայս առնել": Elementa mundi Divinis virtutibus utilitatem propriam pro muneribus offerunt ex suis natis; reginae tamquam matri, et creativae sicut patri: namque a genitore discunt haec facere."

Բնորդն շրջանայեայ ծնորդ շրջանայեայ :

Ad quid tortilia cymacia circa mensam?

Հ. Սարմնական ամենեցուն էութիւնն յեղյեղումն և փոփոխումն ընդունի առ 'ի մասանցն լինելութիւն, յորոց աշխարհս հաստատեալ լինէր :

LXX. Corporea universorum essentia mutationem recipit ad effectiorem (vel generationem) partium, ex quibus mundus constituebatur.

Բնորդն 'ի վերայ սեղանոյն սխառտաւ, և բոբոտաւ, և նոսրաւ, և ճաշաւ :

Cur super mensam catini, et thuribula, cyathi, et libatoria?

ՀԱ. Սկաւառակքն՝ խորտկացն նշանակէ էին, և ճաշակքն՝ խրախճանութեան, որովք անապակն չափի, և բուրուառքն՝ խնկոցն ամանք, և նուիրակքն՝ գինւոյն, որ նուիրի։ ԲՆՈՐԴ 'ի ձեռն խորտկացն, և անապակին առ 'ի խրախճանութիւն, առակէ զմեծութեան և զառատութեան նոյն շնորհսն, որ ոչ միայն զկարեւորսն տայ, այլև որինչ միանգամ յաւելորդ և յընդարձակ առատութեանն վայելչութիւն երթայ. իսկ 'ի ձեռն խնկոցն և նուիրացն՝ հաճոյք պնտցիկ, ընդ որս բարիքն անցին։ Վանդի ասէն և որ զյայտնի կերակուրս կերակրին յայլաբանութեան տեսակի, թէ ոգիք ամենայն քաջալուութեան ցանկացեալ՝ նուիրակ է սա առաջի հեղլով և նուիրելով զառաքելութիւն նոյն. և այս գործ՝ կամակ, և ըստ մտի, և սրտահաճոյ է հօրն, զոր օրինակ հոտովք անուշահոտագոյնք խընկոցն :

LXXI. Catini (vel phialae) ferculorum symbola erant, et cyathi convivii, quibus merum mensuratur; thuribula autem thuris vasa, et libatoria vini libandi. Per fercula, et merum ad convivium, declarat majestatis largitudinisque Dei gratias, qui non tantum necessaria praestat, verum etiam quodquod ad abundantem copiositatem fruendam pertinet; per thus vero et libamen delicias eorum, qui beneficiis donati fuerunt. Quoniam dicunt et illi, qui constantibus cibis vescuntur in specie allegoriae, quod omnis anima probitatis studiosa libamen est, profundens dedicansque virtutem Deo. Hoc autem opus gratum ac cordi placidum Patri est, quemadmodum per odores¹ suavissima incensorum.

Բնորդն ասէ, 'ի վերայ սեղանոյն հաց առաջի իմ հանապալ :

Cur dicit, Impones super mensam panem in conspectu meo semper?

ՀԲ. Տարկաւոր կերակրոց, առանց որոց չիք կենդանութիւն, նշանականք են հացքն. և իշխանաց և գեղջկաց զօրութիւն՝ նոյն կարգեալ 'ի բնութեանն 'ի պիտանացունս 'ի կերակրի և յըմպելւոյ։ Ս ամսն այսորիկ 'ի վերայ ասէ, զառաջի իմ հանապալ գնիլէր զհացսն. քան

LXXII. Necessarii cibi, sine quo non est vita, significativi sunt panes; et principum ac villicorum vis (al. aequitas)², Deo ordinante, in necessariis naturae (versatur) in cibo, et potu. Ideo superaddit dicens, *In conspectu meo semper ponas panes: ubi semper, ostendit conti-*

¹ Vel, in odoribus fragrantibus.

² Ms. A. զօրութիւն. C. զուրութիւն.

զի հանապազն վասն զմիմեանսն ունեւոյ՝
 և անընդհատ զու կերակրոցն պարգեւի -
 իսկ առաջին, վասն զի հաճոյ և զողորմե
 ք է նոյ, և շնորհեւն և շնորհակալութեան
 ընդունել:

Ինչո՞ք աշտանաքն ճախարհեայ 'ի հաւոր
 ոսկոյ:

ՀԳ. Եւ աշտանակն նշանակ է մաքրա-
 գոյնն հոգեւորն երկինի. վասն այսորիկ
 ասի յեւոյ՝ զի և 'ի միոյ ոսկոյ եղև.
 քանզի այլ մասունք աշխարհիս 'ի ձեռն
 չորից տարերցն եղեալ կատարեցան, 'ի
 հողոյ, 'ի ջրոյ, 'ի յօդոյ, և 'ի հրոյ. իսկ
 երկին 'ի միոյն, և յառաւելեալ տե-
 սակէն, զոր կոչեն մանկագոյնքն հինգե-
 րորդ հոգեւորն: Իսկ աշտանակի յի-
 րաւի նմանեցաւ, ըստ որչափն լուսա-
 բեր աստեղքք առ հասարակ լցեալն է:
 Եւ ճախարակեայ գրեալ նշանակէ զնա
 յիրաւի. քանզի ճախարակաւոր իմն
 արուեստաւ աշխարեալ և պայծառա-
 ցեալ է երկին՝ ըստ շրջանակացն պար-
 բերութեանցն. որոց իւրաքանչիւրոք 'ի
 նոցանէ ճշգրտապէս և հաւաստի է ճա-
 խարակեալ. և բնութիւնք աստեղացն
 ամենեքին անձայլն հանձարովն կարեալ
 գրեցան:

Օ՛ք է, զի սրի՞ն, և ոսպնի, և ասեւելիք,
 գնդակ, և զաւանակ ամենայն 'ի նմանէ եր:

ՀԴ. Եւ մէնիմաստ էր անձաբանակն,
 զիտաց յայտնապէս իմաստութեամբ,
 եթէ այնոցիկ որ յերկինն են՝ ամենե-
 ցուն է յարութիւն և միասնութիւն
 և կապ ինքն երկին, որպէս յօրինեալ
 'ի մարմնի անդամք ամենայն յարմա-
 րեալ են և բնաւորեալ:

1 Sic Cod. A. նշանակէ. at C. նկարէ. pin-
 git, aut delineat.

2 Sive Scyphi. Arm. ունեւիք accedit ad Gr.
 κρατήρ. non ut vas mixturae, sed ut κρατήρ,

quam ac non interruptam esse gratiam
 cibi; in conspectu vero, quia gratum ju-
 cundumque est Deo tam donare gratias,
 quam gratiarum actionem recipere.

*Ad quid candelabrum tornatile ex auro
 puro?*

LXXXIII. Candelabrum symbolum est
 purissimae essentiae caeli, ideoque dici-
 tur postea, quod ex unico auro conflat-
 um fuerit. Siquidem caeterae mundi
 partes per quatuor elementa confectae
 sunt, ex terra, aqua, aere, et igne; cae-
 lum autem ex uno, et excellenti specie,
 quam recentes vocant quintam substan-
 tiam. Candelabro vero simile dicitur
 jure, quatenus luminiferis stellis plane
 plenum sit. Atque productile (sive tor-
 natile) illud designat merito, quoniam
 arte quadam productiva factum et illu-
 stratum est caelum secundum circulo-
 rum periodos; quorum unusquisque ac-
 curate contortus est, et naturae stella-
 rum universae divino ingenio delineatae
 sunt.

*Quid est, quod hastile ejus, et rami, et
 crateres, spherulae, et lilia, omnia ex
 ipso erant?*

LXXXIV. Sapientissimus quum sit theo-
 logus, novit evidenter sua sapientia,
 quod eorum, quae in caelo sunt, univer-
 sorum conjunctio colligatioque ipsum e-
 rat caelum, sicut connexa in corpore
 membra coaptata sunt naturaliter.

tamquam tenens missum in se. Verum postea
 melius ponitur Թեղիք, ut proprie crater vas
 potus, hydria, etc.

(O) Ինչ էն վից ոստիս, որ էլանէին 'ի հողմանէ երկնացոնց՝ երեք զոգապէս :

Quid sunt sex rami exeuntes de latere utroque, aequae tres?

ՀԵ. Ս ասն զի կենդանաբերն ոչ զէպուղիղ, այլ՝ կողմնաւոր առնթեր արկեալ զնի մօտ 'ի յեղեղակսն ամառայնոյ և ձմեռայնոյ, զայն որ 'ի նոսա բերումն է՝ 'ի կողմանէ ասաց լինել, զմիջին վայրն՝ արեգակնաւորին. իսկ այլոցն երկուս յերկոցունց կողմանց կարգս բաշխեալ ետ. զեր 'ի վերայ, երեւելոյ, լուսնթագի, հրաւորի. իսկ 'ի ներքոյ, փայլողի (կամ փայլակողի), աւրուսեկի, լուսնի :

LXV. Quoniam Zodiacus non recte, sed oblique jacet juxta tropica aestatis, et hyemis, illam quae in ea inductione est e regione, dixit esse medium locum solarem; reliquis autem tres ex utraque parte ordines distribuit, superiores Saturno, Jovi, Marti, inferiores autem Mercurio, Veneri, et Lunae.

Ինչէր իւրաքանչիւրումէս յոստիս երեք էն Ռախոյ րոպաւորեալ ընկաւաւորք և գնդայն (և) զոգապէս :

Quare in singulis ramis tres sunt crateres (vel scyphi) in nucis ornatu expressi, sphaerulaque, et lilium?

ՀԶ. Ը արեգակն զիւրաքանչիւր ժամանակ տարւոյ կատարէ 'ի ձեռն երկց կենդանականացն, զորս կոչեաց Թակոյկս. վասն զի երկցն զօրութիւնքն զանազանելով 'ի միմեանց և մեկնելով խառնուած միաբանութեան առնուն առ 'ի լինելութիւն միոյ տարեւոր ժամանակի : Իբրով Թէ որպէս, գարունն՝ խոյ, ցուլ, երկաւորեակք. և դարձեալ ամառայնոյ, խեցգետի, առիւծ, կոյս. և աշնայնոյ, լուծ, կարիճ, աղեւնաւոր. և ձմեռայնի, այծեղջիւրն, ջրհոս, ձկունք : Իսկ կենդակացն զձե և զընուութիւն նմանեցուցանէ ընկուզոյ. Թերեւս զի յառաջագոյն բոյս արձակէ ընկուզի, և յետոյ ծաղկէ. Թուի Թէ և վասն 'ի շարժմանն եղելոյ ձայնիցն դաշնակաւորացն. քանզի ոչ եթէ անգէտ եմ ընկուզոյդ անուան, ըստ քարոզակին (կամ քարոզականին) ասացեալ. քան զի խեցեմորթն նորա բնաւորեցաւ հընչումն և կայթումն գործել : Եւ զընդաձե ճախարակեալ, վասն զի որ ինչ միանգամ յերկնի է, ամենայն ինչ զընդացեալ է, կատարեալ ձեռն հասեալ, զորօրինակ և աշխարհ : Իսկ շուշան՝

LXVI. Sol unamquamque tempestatem anni perficit per tria signa, quae scyphos appellavit. Quoniam trium virtutes distinctae a se invicem, mixturam concordiae sumunt ad constituendum unius anni tempus: ut, verna tempestate Aries, Taurus, Gemini; itidem aestate, Cancer, Leo, Virgo: et autumnus, Jugum, Scorpio, Sagittarius; atque hyberno, Capricornus, Aquarius, Pisces. Signorum vero figuram naturamque assimilat nuci, fortasse quod prius pullulat nux, et postmodum florescit. Putatur quod etiam propter voces harmonicas in motu facto; non enim ignoro nucis nomen in Praeconicis celebratum, quia cortex ejus solet sonitum ac crepitum edere. Sphaeroide autem contortum, quoniam quotquot in caelo est, totum sphaericum est, perfecta figura praeditum, quemadmodum et mundus. Lilium vero fortassis tam propter candorem, quia lucidum est, stellae vero splendores sunt, quam forsitan propter axes splendoris instar lilium circumdantes, quoniam unaquaque stellarum spleu-

Թերեւս և՛ վասն սպիտակութեանն, վաճառ
զի լուսատեսիլէ. իսկ աստեղքն նշող
են. Թերեւս և՛ վասն որք շուրջ զշուշա-
նաւն ճառագայթաձե առանցքն են.
վասն զի իւրաքանչիւր որ յաստեղացն
ճառագայթս արձակէ. Ունի և բար-
առնութիւն բանդ. շուշանդ հակա-
ռակն իմն ունի առ այլ ծաղիկսդ. քան
զի է ինչ որ ձմերայնի, և զարնայնի
բոյս արձակէ. իսկ շուշանդ՝ ի հաս-
նել ամբարայնոյ՝ յորժամ այլքն թառա-
ւին. և նշանակ՝ մեկնիլ մարդկայինցս
յամայնոցն, և խեղքն և պիղծքն ի
սուրբ նուիրելոցն, և անկատարքն ի
կատարելոցն. քանզի որ ջուրքն ոռո-
գանին, ծաղկեն. իսկ շուշանդ՝ առ-
շամբն, և յետ շանն, յորժամ բոցա-
տապագոյն է արեգակն. Սկսն որոյ և
մարգարէ ոմն զտեսական ազգն ասէ
ծաղկել իբրեւ շուշան. առակելով,
վասն զի ոչ ըստ նմին ժամանակի վա-
րեացի յաջողութեամբքն, այլ յորում
ամանակի այլքն անցին ի զուարճանա-
լոյ, սկսցի առաջն արժանեացն և հա-
ւանեացն. քանզի առանց ջրոյ ծաղկել
յարեգականէ բոցակէզ եղեալ, ոչ հա-
ւասարէ ընդ վարեւելականին:

Ինչէն աղբահալին չորս խափոյէ՞:

ՀԷ. Իւրաքանչիւր ոստ՝ մի զժամաւ
նակ տարւոյն կատարէ ի ձեռն երկոյ
կենդանակացն, որպէս ասացաւ. իսկ
աշտանակն զտարեւոր ժամանակսն. և
են սոքա չորս. Իայց խառնուած իմն
ընդունին սոքա առ ի լինելութիւն
տարւոյն. զի տարին ոչ այլ ինչ է, այլ
լրումն չորից ժամանակացն, ի սոցանէ
խառնեալ և գոյացեալ. քանզի ոչ էթէ
անխառն և անմիաբանէ ժամանակացն
բնութիւն, այլ՝ միաբանութիւն խառ-
նուածոյ ունի, և հասարակութիւն առ
միմեանս փոփոխելով. քանզի կատա-

dorem emittit. Habet et ethopociam lo-
cus, quia lilium aliquid contrarium caete-
ris floribus praesert: nam eorum qui-
dam hieme, quidam vero verno tempore
pullulat; at lilium perueniente aestate,
quom caeteri marcescunt. Quod sym-
bolum est separari humana a divinis, et
immonda a sacris, imperfectaque a per-
fectis. Itidem alii aquis irrigati flore-
scunt, lilium autem juxta caniculam,
postque caniculam, quando flammae in-
star aestuat sol. Quare et propheta qui-
dam Speculativam gentem (Israel) di-
cit florescere sicut lilium, subindicans,
quod non secundum idem tempus frua-
tur prosperitate, sed quo tempore alii
pertransierint jucunditatem, incipiat si-
ne convenientibus expectatisque mediis;
nam sine aqua florescere, sole combu-
rente, vix adaequatur convenienti¹.

Cur candelabri quatuor crateres?

LXVII. Unusquisque ramus unam
tempestatem anni perficit per tria si-
gna, sicut dictum est; candelabrum ve-
ro apertum tempus. Quatuor quidem
sunt tempestates, commixtionem tamen
quamdam recipiunt ad annum conficien-
dum. Nihil enim aliud est annus, nisi
complementum quatuor tempestatum ex
his commixtis confectum. Quoniam non
incommixta ac dissona est temporum
natura, sed concordiam temperamenti
habet, atque communionem, inter se
mutuo commutatis: finis enim primi,

¹ Sive praeter opinionem est, vel vix credi potest.

բաժ առաջնոյն՝ սկիսմն գոլ դէպ եղև
այնմ որ յետ նորայն է :

Ընդէն բազմաթիւ աշխատանքն եօթն :

ՀԸ. Ըմենայն ումեք յայտնի է ,
եօթն բազմակէն՝ նշանակք են մոլորա-
կանացն , ընդ եօթներեկին ընդ անշարին
սրբոյն 'ի թիւ անկելոցն . որոց որ 'ի
ձեռն կենդանականին (կամ կենդակին)
շարժումն է և շրջաբերութիւն՝ այնոքիկ
որ զկնի լուսնի են , ամենեցուն պատ-
ճառք լինին այնոքիկ որ սովորեալ են 'ի
համբոյր միաբանութեան գալ . յօդս ,
և 'ի ջուրս , և յերկրի , և յամենայն
խառնուածս կենդանեաց միշտ և տնկոց :

Ընդէն ասէ , 'ի միջէ հողմնէ լոյս պալ
աշխատանքն :

ՀԹ. Սոլորականքն՝ ոչ 'ի ձեռն ա-
մենայն մասանցն և կողմանցն երկնային
գնդին շուրջ յածին , այլ ըստ միում
մասին ըստ հարաւայնոյն . քանզի շար-
ժումն նոցա իբրու թէ մերձ առ մեր
գօտիդ է . ուստի շուք հարաւայնոյն ոչ
լինի , այլ 'ի հիւսիսային կողմն հանեալ
լինի : Ս' ասն որոյ իրաց ոչ անդէպ և
զաշտանակն ասաց 'ի միջէ 'ի մասնէ
լոյս առնել . առակելով զմոլորակացն ,
իւրաքանչիւր ըստ հարաւային մասանցն
պարայածումն :

Օրին էն վերայնորտ աշխատանքն և խորհի :

Զ. Սերարկուքն անուանեցան 'ի վե-
րայ արկանելոյ . քանզի բազմակացն ար-
ծարծիչ լուսոյն ձէթ 'ի վերայ արկա-
նել , իսկ լուսաբեր աստեղացն յեր-
կնային գնդէն զամենայն զլոյսն մատու-
ցանել՝ դէպ եղև : Ս' անդի զորօրինակ

¹ Vulg. Lat. ex adverso .

² Talis ex amborum Codl. collatione lectio
exurgit, aliis singulorum seorsum accepta verba
sensu carerent .

Quare lucernae candelabri septem?

LXXVIII. Cunctis notum est septem
lucernas symbola esse Planetarum, se-
ptenario numero in connumerationem
cum divinorum sacro calculo conscri-
ptorum. Quarum per signa motio ac
circumlatio universis sublunaribus causa
existit conciliandi in osculum concor-
diae, iis nimirum, quae sunt in aere, in
aquis, in terra, et in omnibus tempera-
mentis animalium plantarumque semper.

*Quare dicit, ex una regione¹ lucere
candelabrum?*

LXXIX. Planetae non per omnes par-
tes caelestis sphaerae circumaguntur,
sed secundum unam australem partem.
Quoniam motus earum quasi prope
ad nostram est Zonam²: unde um-
bra non cadit in australem partem, sed
in septemtrionalem. Quam ob rem non
incongrue et candelabrum dixit ex una
parte lumen facere, declarans singulo-
rum planetarum per australes regiones
circumlationem.

Quid sunt tegmina candelabri, et bases?³

LXXX. Tegmina, seu Anabola nomen
sortita sunt ab ἀναβάλλειν, *supermitte-
re*; eoquod sicut lucernis ad lumen ex-
citandum oleum supermittitur, ita lu-
minosis stellis a caelesti sphaera omnem
lucem praestari contigit. Nam quemad-

³ Aliis, *emuntoria, et suppositoria*. eoquod
in Gr. vulgo legatur τὸν ἱεραυστήρα, καὶ τὰ
ὑποδείματα. Verum Philo pro anteriori videtur
legi velle ἀναβάλλειν .

որ ինչ միանգամ յայն լուսատեւի
յոգեոյն ուղղանի, քանզի ոգիք են լուս-
ատեանակալոյն, նոյն օրինակ և
յաստեղս պայծառութիւն լուսոյն
բնաւորեալ է յարեւոյն լուսաւորո-
թիւն ընդունել ի սրբազունէն :

Ինչո՞ք աշխատէին էլ իսկ Բաղնիկայ եր Կան-
յոսէայ սրբոյ :

25. ( ) Եւ ապա նաեւ, և զսեղանս
և զտառնաւոյն չափովք իմն նշանակե-
լով զդէ. իսկ զաշտանակին զգափ ոչ
ասաց, բայց կշիռ զեկոյց : 11. ասն այ-
սորիկ (զի) նշանակ՝ որպէս ասացին սա-
կաւ մի յաւաքադոյն, աշտանակն ամե-
նայն երկնի է. իսկ երկնին՝ դունդ, գոր-
ծիականանս թոցն և անդուգիցն անբաժ-
է չափոցն, լուսութեան քաննովք յար-
մարեալ ըստ ձեոյ և ըստ այլու մն բնու-
թեան. բայց կշիռ ընկալաւ. վասն զի
ամենայն ինչ ի կշիռն յետ նորա է :
Վասնզի ոչ ինչ որ զկնի լուսնոյս է՝ ինչ-
նանայ, այլ ամենայն ինչ փոքր և մեծ,
զորօրինակ ի սրբանշման յարուեստա-
գիտէն, այն որ ըստ երկնին է անտե-
սիւ բանին՝ ջլաձիգ լինել բնաւորեցաւ :
Եւ քանքար միակի նմանեցաւ երկնին
մի գոլ, և ոչ ումեք այլոց նման ըստ
ձեոյ և զօրութեանց. քանզի չորք տա-
րերքն ազգակցութիւն ունին առ մի-
մեանս և՛ էութեամբ և՛ յաճմամբ. և
էութեամբ, յորժամ ի միմեանս յեղլե-
ղեալ փոփոխին. իսկ յաճմամբ, վասն
զի զհանդէպ ուղիղ շարժումն արգե-
լով՝ այն որ ի կիտէն և անդր է առ վե-

1 Haec aliter accipit Gloss. dicens : « Որպէս
աշտանակն (իւր աշտանակն, կամ աշտ-
անակն. օխտապաշտ, կեղծապաշտ) առ աշտ-
անակն ձեռնուցանեն, այսպէս և լուսաւորոյց ա-
շտանակն փոփոխեն զտարբեր աշտանակն :
այլ և բանն այժմ որ ունի զամենայն ի ձեռնի,
որպէս կառավարն զերթասանակն 11. » Sicut ocu-
lorum delusores mirra quaedam apparentia si-
gurant, sic et luminaria invisibiliter demutant
elementa mundi: nec non Verbum divinum

modum quidquid luminosum in oculis
est, ab anima irrigatur, anima enim ma-
gis luminiformis est; simili modo et
in stellis claritas est lucis, solet ex ae-
there purissimo recipere illuminatio-
nem.

Quare candelabro pondus distribuit ta-
tum ex auro puro?

LXXI. Arcam, et mensam, ac tha-
ribulum mensuris quibusdam notans scri-
bit, candelabri vero mensuram non di-
xit, sed pondus adsignavit: eo quod
symbolum, ut paulo superius dixi, can-
delabrum est totius caeli; caelum autem
sphaera cum sit, expers est instrumen-
torum imparium mensurae, paritatis re-
gula coaptatum secundum figuram, et
diversam naturam. Pondus tamen acce-
pit, quoniam omnia ponderata post il-
lud sunt. Quoniam nihil sublimare per
se consistit, sed omne quidquam pusil-
lum ac magnum, tamquam ab admirabi-
li artifice secundum caeli rationem in-
visibilem, vigorem praeferre consuevit.
Talentum vero unitatis habet similitudi-
nem, quia unum est caelum, et nemini
alii simile secundum figuram viresque.
Namque quatuor elementa cognationem
habent inter se tam substantia, quam mutuo
circumactione: substantia, quoniam mutuo
commutantur: circumactione vero, quo-
niam rectum motum continent de centro
superius ignis, et aer; subque centro a
qua, et terra; caelum vero non directe,

prae manibus gerens universum, sicut auriga
habenas «.

2 Arm - կեռ. proprie punctum sonat; quo
servato, sic rem explicat Gloss: « կեռն՝ սահ-
մանն է. Բարբառնիւր տարր ըստ իւր բնու-
թեանն շարժի, Թեթեւն ի վեր, և ծանր ի
վայր 11. » Punctum, terminus est, unumquod-
que elementum secundum propriam moretur
naturam, leve sursum, et grave deorsum «.

ըրկնն հուրն և օդ. իսկ որ ընդ կիտաւն է, ջուր, երկիր: Իսկ երկին ոչ հանդէպ ուղիղ, այլ շուրջ պարայածի, ձև ընկալեալ զոյգ ամենայն ուստեք կատարելագոյն: Երդ մի գուցէ արդեօք՝ թէ վասն զի և մասունքն երկնի ըստ այնց որք յուսմնուածսն պարապեալ են, ասեն վաթսուն չափեալ, քանքար կարգեալ դասեաց զկերպարան նորա. քան զի վաթսուն մնէ է քանքար:

Օջն է, Լրացէ՛ս ըստ օրինակին՝ որ
ցոյցաւ ինչ ի լեւոն:

28. Երաձեալ առակէ ի ձեռն օրինակին զանմարմին երկինն, զոյց սկսմնատիպ զգայնոյն. քանզի օրինակ և կնիք և չափ է նա տեսանելոյն. վասն որոյ իրաց վկայէ ասելով, Տէ՛ս, զիարդ զոգւոյն տեսութիւն անքուն ունել խրատ տալով, և զուարթուն միշտ առ ի տեսիլ անմարմին տեսակացն. և վասն զի եթէ մարմնոյ աջօք տեսանէր զգաւ լին, զի և ոչ հրամայելոյ ինչ յայս պիտեւ յայտ է:

Օջն է խորան:

29. Եւակեալ նախ առաջին զանմարմին և զիմանալի աշխարհն ի ձեռն տապանակին, իսկ զգաւոյն զեութիւն՝ ի ձեռն սեղանոյն, և զերկին՝ ի ձեռն աշտանակին, սկսանի ըստ կարգի, և որ ի ներքոյ լուսնիս են նմանեցուցանել՝ զօդ, և զջուր, և զհուր, և զերկիր՝ բնութեան և գոյութեանն սոցա նմանեցուցանելով զխորանն: Եւանզի խորանն՝ կրելի տաճար է նոյ, և ոչ թէ կայուն և հաստատուն է. և որք զկնի երկնի են՝ յեղեղլիք և փոփոխելիք են, բայց

1 Gloss. * է. ձեռն քանքար է. և ամեն քանքար՝ ժբ բիւր կշիռ է. (յաւելու գէորգ.) Եւ կամ այսպէս, ձեռն ին սիկլ է. սիկլն՝ թ գրամ. ձեռն. ծ գրամ. քանքարն՝ գք գրամ. || * lx. mna talentum est, et unumquodque ta-

sed circuitu circumfertur, figuram habens undique aequalem perfectissimam. Ne forte itaque, quia et partes terrae juxta mathematicos dicuntur sexaginta mensurari, tamquam talentum ordinaverit ejus formam; quia sexaginta mna est talentum¹.

Quid est, Facies juxta exemplar ostensum tibi in monte?

lxxxii. Iterum sub aenigmate exemplaris designat incorporeum caelum, prototypum sensibilis; quoniam exemplar, signum, et mensura est illud visibilis. Quam ob rem testatur, dicens: *Inspice*, monens quomodo animae speculationem sine somno servare oporteat, et vigil esse ad videndas species incorporeas; aliàs si corporis oculis visurus erat sensibilem neque jussu dare ad id opus esse patet.

Quid est Tabernaculum?

lxxxiii. Figurans imprimis incorporeum intelligibilemque mundum per arcam, sensibilis autem (mundi) essentiam per mensam, atque caelum per candelabrum, incipit secundum ordinem ea quoque, quae sub luna sunt, describere, aera, et aquam, ignemque, ac terram, naturae sive substantiae istorum adaptans tabernaculum. Quandoquidem tabernaculum portatile templum est Dei, neque stabile firmumque: et quae post caelum sunt, mutabilia sunt, solo caelo

* lentum, xii. myrias mensurae. (Addit Georgius Doctor.) Vel ita: mna, xxv siclus est; * siclus didrachma. itaque mna est x. drachma, * talentum autem est xxx. drachma «.

միայն երկին անայլույթակ է յըստ իշխանի և նոյնպէս ունեւորէն ի բրեկեցուցանէ և բարաւնութիւն ի բանդ. վասն զի ընդ անապատ անցանք, ուր ոչ սրահք և ոչ տունք էին, իսկ խորանք վասն հարկաւոր պիտոյն եղեն՝ օգնականութիւն տալ ջերմութեան ի ջրոյ, ամենաաւուրբ տաճար հօր և արարչին բոլորեցունց իրաւացոյց բոլ. յարձեալ խորան կարօտեցելոյն զանկարօտ անունն զանայինն՝ տնակից և խորանակից և համարանակից կարծեւ զոյ՝ երեկոցոյ յընդունելութիւն բարեպաշտութեան և արժանաւոր սրբութեան. քանզի որք տեւանին նմանեալ զանային տաճարին կազմած իւրեանց բնութեանն (կամ բնակութեանն), զիսն հանդերձեալ էին գործել, բայց եթէ փոխանակ ըստ նոսայնոյն երկիրապաշտանէ և օրհնէլ զի վերայ ազնաւորէն և զայցելուն և զինամիջ զիւրոյ զօրութեանն. և ընտալն է այլ զօրութիւնն մի պաշտօնեայք:

Ինչէն բարանն, Ժ սրահս ունի:

27. Բազումն և բազում անգամ ասացեալ է յաղագս տանեկին յալում վայրս, զոր փոխել այսր զիւրաւ է այնոցիկ որ կամին երկայնել զբանդ. Բայց մեզ սակաւաբանութիւն սիրելի է. և որ երեւին ազգու և բաւական ասացեալ եղե յիշատակն:

Ինչէն սրահն ի բեկեղէն հանեց և ի հապտապէ և ի ծիրանայ և ի հարմոյ հանեց:

28. Կազմին ասացեալքդ, և ի միաւրն անկեալքդ՝ չորք են թուով, չորից տարերցդ նշանակ են, երկրի, ջրոյ, օդոյ, հրոյ. յորոց՝ որք ընդ լուսնովդ

1 Ad verb. auxilium dare calori ex frigore: Sorian, contra caloris et frigoris incommode.

immuabiliter stante per se, et semper se aequaliter habente. Verum et etiam quamdam exhibet textus: quoniam per desertum transibant, ubi nec porticus, nec domus erant; tabernacula autem propter necessarios usus facta sunt, ad auxiliandum calori a facie frigoris, sanctissimum templum patris creatorisque universorum aequum duxit esse. Praeterea tabernaculum indigentibus minime indigens nomen divinum cohabitari eodem in tabernaculo, quantum opinari licet, demonstravit, ad perceptionem pietatis, condignaeque sanctitatis. Qui enim viderent Divini templi constructionem similem esse naturae suae (al. habitaculis suis), quid facturii essent, nisi pro viribus suis, (vel propter similitudinem visam) studere, ut adoretur, et benedicatur inspector, provisorque suae virtutis: adeo familiaris est Deo, virtus, o ministri!

Quare Tabernaculum decem cortynas habet?

LXXXIV. Saepe saepius plura dicta sunt de denario, quae huc transferre facile est eis, qui velint protrahere sermonem. Nobis tamen verborum paucitas amabilis est, et quod olim dictum fuit, satis juvat ad memoriam.

Quare cortynae de bysso torto, et hyacintho, et purpura, et cocco torto?

LXXXV. Haec de apparatu dicta contextaque numero quatuor, quatuor elementorum symbola sunt, terrae, aquae, aeris, ignis, ex quibus sublunaria facta

2 Sive au laee: sicut et Turc. auli vel haulu, est porticus.

են՝ արարան, երկնային գնդին զատ էութեան, և ՚ի կարի յոյժ լաւացն միացելոց: Վանգի զերկիր առակէ ՚ի ձեռն բեհեզին. քանզի վուշ երկրաւոր է, և յերկրէ. և զջուր ՚ի ձեռն ծիրանւոյն, վասն զի ջուր է ծնունդ (կամ ծնող) նորա. և զօդ ՚ի ձեռն կապուտակին. քանզի սեւթոյր է օդ, ոչինչ ունի յինքեան լուսաձեւութիւն. վասն որոյ յայլմէ լուսոյ լուսաւորեալ լինի. և զհրէր ՚ի ձեռն կարմրոյն. քանզի գոյնն հրատեսիլ է: Արդ իրաւացոյց զանձային տաճարն զարարչին ամենեցուն՝ յայսպիսեաց և յայսքանեացն անկանել, յորքանից և յորպիսեաց աշխարհս աւարաւ ամենատաճար, որ յառաջ քան զտաճարն սուրբ:

Ինչէր ՚ի վերայ ասէ, գործ անխելով արաւդէս զսրահն որք ընդ միմեանս անխելի:

22. Այսպիսի ունի զքնութիւնն՝ իբրու թէ մի ՚ի բազմաց կատարիլ. այսպիսի և աշխարհիս գոյացութիւն է. քանզի խառնեցաւ չորք տարերբք, և օրինակ ընդ միմեանս անկաւ իմն, առ ՚ի միոյ ասբն (կամ ասբի) կատարելաւ գործին ծնունդ:

Ինչէր երկայնութիւն սրահին էր, ի՞նչ անգամ, և լայնութիւնն. Դ:

23. Յաղագսքառակին բան՝ անձային է և սուրբ, և ամենայարմար. յաղագս թուոց զարժանաւոր զօրհնութիւն մասնեցաւ: Իսկ ՚ի ի՞նչ ին սակս՝ բուն առաքինութիւն յարդեան ժամանակիս զնեղի է: Արդ է նախ կատարեալ զոյգ մասամբքն, և յերից ունի զնիւթ գոյութեանն. և յաւէտ վասն այսորիկ միաբան է վեցակին առաջնոյ. քանզի առաջին վեցակն՝ յիւրոցն զուգի մա-

sunt, caelesti sphaera ex separata substantia, optimisque rebus constante. Terram itaque figurat per byssum, quia byssus terrenus est, et ex terra. Aquam autem per purpuram, quia aqua est genitrix ejus. Et aera per hyacinthum, quia subniger est aer, nullam habens luminis in se speciem, ideoque ab alio lumine illuminatur. Atque ignem per coccum, color enim suus flammeae speciei est. Aequum itaque duxit divinum templum conditoris omnium ex tot et tantis textum esse, ex quot qualibusque mundus factus est sanctissimum templum, qui ante templum sanctum extitit.

Quare adjiciens dicit, opus connexum facies cortynas sibi invicem connexas?

LXXXVI. Hujusmodi habet naturam, ut quasi ex multis unum perficiatur: talis et mundi substantia est; quia commixtus fuit quatuor elementis, et quasi inter se invicem contextus est ad unius staminis perfecti productionem.

Quare longitudo cortynae (unius) erat xxviii. cubitorum, et latitudo iv.

LXXXVII. Quaterni ratio divina ac sacra est, et aptissima; eoquod numerorum condignam benedictionem¹ sortitus fuerit. De vigesimo autem octavo numero propria sua virtus impraesentiarum apponenda est. Est itaque primum perfectus aquis partibus, ex tribus habens materiam existentiae²; maxime autem ob id concordat cum sexto primario; primus enim sexenarius ex pro-

¹ Vel in sermone nostro de numeris laudem propriam.

² Juxta Gloss. ter novem una cum unitate dant 28. sicut et quatuor septies.

ասոց, արդ մի բարի զայս ունի թիւ
 լ, և միւսն ալ է ունի յեօթն
 բնակն, քանզի բազկանայ ՚ի միակաց
 որք ՚ի միակէն էին մի ըստ մի ջէ մինչ
 յեօթներեակն. իբրեւ թէ այսպէս
 Թ. Բ. Գ. Դ. Ե. Զ. Է. Ը. Թ. Բ. Գ. Դ. Ե. Զ. Է. Ը.
 Թ. Բ. Գ. Դ. Ե. Զ. Է. Ը. Թ. Բ. Գ. Դ. Ե. Զ. Է. Ը.
 երբորդ է բազմապատիկ առնել զեօթ
 թիւն, ՚ի չորից եօթներեակաց, և կա
 յեօթն քառակաց, Իսկ չորրեակ
 եօթներեկին, թիւ և աղջակից տեսի
 է. արդ կատարելագոյնն ոչ ինչ. Յայտ
 թուոց վերջանն անձաբանակն ասէ կա
 ուղանել, զերկայնութիւն տասն սրա
 չին՝ յութ և ՚ի քսան, և յերկերիւր
 և յութուն կանգուն կատարէ. իսկ
 զայնութիւնն ՚ի քառասուն, և (ի) քա
 ոսանեակն յո մատուցանի զօրութիւն
 յէն՝ ասաց եւալ է վաղուց, Իայց եր
 կերիւր և տութունն, չորիցն տասանց
 եօթնպատիկ է. և այն ուրեւալ է եօթ
 ներեակն.

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ጥቅም ላይ የሚውል

[illegible]

prius jungitur partibus. Unum itaque
 hoc habet bonum numerus iste. Alia
 quoque essentiam habet per septena-
 rium, quia componitur ex unitatibus,
 ab uno singillatim usque ad septem: ut
 dixerim hoc tenore, I. II. III. IV. V. VI.
 VII. conficiunt XVIII. Tertio autem erit,
 multiplicare septem per quatuor septena-
 ria, vel per septies quatuor. Quartus
 vero numerus septimo cognatus est spe-
 cie, quo perfectius est nihil. Ex his eni-
 go numeris tabernaculum theologus ait
 erigi, ita ut longitudinem decem corti-
 narum singulis viginti octo cubitis, per-
 ficiat in biscentum et octoginta; latitu-
 dinem vero (per decies quatuor) in
 quadraginta. Quadragenarii autem vir-
 tus exhibita entibus, jampridem dicta
 est; biscentum vero et octoginta, decies
 quatuor (numerosum) septuplex est: =
 Deo autem dedicatum est septenarium.

Cur dixit, Et erit tabernaculum unum?

LXXXVIII. **D**ixerit aliquis, Sed o the-
loge, quis nesciat id, quod unum non
est multum? et hoc jam prius ipse dixi-
sti, Tabernaculum facies decem corty-
uis, non tabernacula. Fortassis itaque
pro firmiore sigillo unum dixit esse ta-
bernaculum, figurans unitates sub una
existentes. Quamvis enim terra ab aqua
distincta sit, et aqua ab aere, aerque
ab igne, et ignis ab istis singulis, **nihi-**
lominus tamen omnia sunt concinnata,
ad unam formam determinatam. **Quae**
enim ex tot et tantis perfectum fuit ma-
teria, una convenit esse: maxime quod
et elementorum mutua inter se commu-
natio communionem eorum evidenter
arguit.

1 Numerum 280, primum consideravit ut multiplicatum ex $28 \times 10 = 280$, nunc autem ex $4 \times 10 =$

$40 \times 7 = 280$. idem numerus exurgit ex $7 \times 10 =$
 $70 \times 4 = 280$.

Օրինակ է, նիգն միջին 'ի միջին սեանցն հաս-
ցե 'ի միջին կողմանէ 'ի մասն կողմ:

*Quid est, Sera media in spatio columna-
rum perveniat ab uno latere in alterum?*

ԶԲ. 'Ի վերայ նորին ուղղակին,
զըստ մի ըստ միոջէն որմնն՝ քսան սեանցն
միջին նիգն է 'ի հաստատագոյն ըմբռ-
նումն խառնուածոյն նոցա: առակէ 'ի
ձեռն նգին զըստ հարկեալ գրեցելումն
բանն՝ 'ի վերուստ ըստ երկնի պրկեալ
առ երկնայինսն. քանզի սոքօք ըմբռ-
նեալ ունի զմիմեանս ամենայն ինչ իբր
անարձակ կապով:

LXXXIX. Super eandem rectitudinem
singulorum parietum, viginti columna-
rum medium tenet vectis, ad firmio-
rem tenorem commixtionis earum. Fi-
gurat autem per vectem, necessitati
adscriptam rationem superius secundum
caelum tendentem ad caelestia: quoniam
per istam comprehensa (vel compre-
hensum) habent cuncta se invicem ve-
lut insolubili ligamine.

Օրինակ է, 'Երանցէս յխորանն ըստ օրինակին
ցոյցելում չեղ 'ի վերին:

*Quid est, Facies² tabernaculum secun-
dum exemplar monstratum³ tibi in
monte?*

Ղ. 'Ի արձեալ զցուցական էութիւնս
տեսականն առակէ 'ի ձեռն ասելոյն,
ըստ տեսլեանն որ ցուցաւ քեզ 'ի լե-
րինն. իսկ մարմին ինչ ոչ ետես մար-
դարէն անդ, բայց զամենայն անմար-
մինս: իսկ հանդէպուղիդ դէմյանդի-
ման կանգնել զխորանն ասի, քանզի որք
ընդ լուսնունն են, ներքին մասինն արժա-
նի եղեալք, դարձեալ առեալ լինին 'ի
վեր և համարձեալ 'ի վերայ անձային
կառուցեալ բանին և հիմնարկեալ.
քանզի հիմունք և նիգք հաստատու-
թեան անձային բանքն ամենեցուն են:
(Ոչ տեսանես, զի երկիր և ջուր, իբր
զի 'ի մէջ ամենեցուն է՝ յօդոյ և 'ի
հողոյ, և երկնի շուրջ եկեալ՝ պատի,
հաստատեալ ամենեին ոչ յուժեքէ.
այլ՝ իւրեանց զմիմեանսկալութեամբն
ըստ կապողին զնոսա անձային բանին ա-
մենիմաստ արուեստիւ. և կատարելա-
գոյն յարմարութեամբ:

XC. Iterum indicativas essentias spe-
rierum designat per illud dictum, se-
cundum visionem, quae monstrata est ti-
bi in monte. Corpus enim nullum vidit
propheta illic, sed omnia incorporea.
Directe autem in conspectu erigi taber-
naculum dicitur; quae enim sub luna
sunt, inferiorem partem sortita, rursus
assumuntur sursum, elevat a fundataque
super divinum verbum erectum. Siqui-
dem fundamenta, et vectes constantiae
universorum divina sunt verba. Viden'
quod terra, et aqua, quippe quae in me-
dio sunt totius aeris ignisque, caelo cir-
cumlato, firmatae sunt non aliunde um-
quam, sed se se invicem tenendo mutuis
vinculis secundum ligantem eos divinum
sermonem sapientissimo artificio, per-
fectissimaque harmonia?

¹ Marg. utriusque codicis, «ի-ս-գ-գ-ի». futo.

² Marg. Cod. A. յարուցես, excites, eri-
ges.

³ Marg. Cod. C. արձեալ, iterum (mon-
stratum).

Օգնէ Վարդգոյն:

Quid est Velum?

28. Սարգուրաւն որոշի և մեկնի ներքինն յարտաքնոյն. քանզի ներքինն սուրբ է, և արդարեւ անձային. իսկ արտաքինն սուրբ (է) և նա, բայց իբր ոչ նմին բնութեան հասին՝ և որ նոյնպէս էր: Եւ առաւել զփոփոխելի մասունս աշխարհիս, զայն որ ընդ լուսնոյն է, որ ընդունին յեղեղմունս. և զերկնայինն՝ որ է առանց անցից ինչ անցելոյ և անփոփոխ. և զհարդ ի միմեանց որոշեալ մեկնին, իբր առադաստաւ արփային և օդային էութեամբն:

Ինքէր Վարդգոյն ի հապառափէ, և ի ծերանայ, և ի հարճոյ, և ի բեհեղոյ մանեղ հրամայէ լինել:

29. Արպէս զտան սքահս խորանին՝ ի չորից անկանել խառնուածոց հրամայէ, այսպէս և զվարդոյն. քանզի և սքահ օրինակ իմն վարդոյր են, ոչ ի վերայ մտիցն, այլ ըստ ամենայն խորանին. և զայս որպէս ասացին, չորից տարերցն ցոյցք և նշանակք:

Ինքէր ի վերայ չորից սեանց հրամայէ զվարդոյն դնել ի սպասարան խորանին:

30. Չորք սիւնքն հաստատեալ են. իսկ ի խորանին ամենայն ինչ նշանակ մարմնոց է. իսկ անմարմնքն ի վերայ քառակին կան. նշանակի ըստ միակին կարգեալ, իսկ զիծն՝ ըստ երկակին, և երեութիւն՝ ըստ եռակին, իսկ հաստատանոյն՝ ըստ քառակին. յորոյ վերայ կայ անմարմնոյն էութիւն: Սամ յետ իմանալոյն հաստատուն զելն տարեալ հանցես առ զգալին տեսիլ. որպէս առ հասարակ ամենայն սիւնքն յայտնիք խորանին՝ լինին յիստունք. թող զայն որ յանկունսն ծածկեալ են երկուք. որոց

xc. Per velum separatur internum ab externis: internum enim sacrum est, et vere divinum; externum vero vis et ipsum sit sacrum, haud eandem attingit naturam, aut similem. Figuratur autem mutabiles partes sublunares, quae variationem recipiunt, et caelestem, quae caret casu ac mutatione, atque tamquam velo separantur a se invicem, mediante aetherea aereaque essentia.

Quare velum de hyacintho et purpura et cocco, et bysso torto fieri iubet?

xcii. Sicut decem cortinas tabernaculi ex quatuor texere temperationibus jubet, sic quoque velum: quoniam e cortinae quasi vela sunt, non super introitum, sed per universum tabernaculum. Haec ergo, ut dixi, quatuor elementorum indicia sunt ac symbola.

Cur super quatuor columnas jubet velum poni in extremitate tabernaculi?

xciii. Quatuor columnae firmatae sunt in tabernaculo autem omne quidpiam symbolum est corporum. Incorporea vero super quaternionem perstant. Nam signum (puncti) secundum unitatem ordinatum est; linea autem secundum dualitatem, et superficies secundum trinum; solidum vero secundum quaternionem, supra quod stat incorporeorum essentia: vel post intelligibilem constanter egressum ducens portabis ad sensibilem speciem; ita ut omnes omnino columnae tabernaculi sint quinquaginta:

1 Gloss. * Զօրութիւն յիսնեկին ի յերեքանկիւնոյ թուոյ զոյանայ, ի յերկու չ, է, և

զօրութիւնքն ուղղանկեանն երեքան
կիւնոյն :

Օքնէ է, Որոշայէ՞ս վարագոյրն 'ի մշ
սրբոյն սրբոյ :

ՂԴ. Ասացի, զի պարզք սուրբքն
կարգեալ են ըստ զգալի երկնին : Իսկ
որ 'ի ներքս են՝ որք սուրբք սրբոյն
կոչին, ըստ իմանալի աշխարհին . որո-
շեալ մեկնի անմարմին աշխարհն 'ի տե-
սանելոյն միջասահմանաւ իմն բանիւ
իբր վարագուրաւ : Իսկ բանս մի գու-
ցէ քառակին է, ըստ որում գոյացաւ
մարմինն հաստատուն . քանզի է նա ան-
տեսանելի կարգեալ յիմանալիսն . իսկ
միւսն յերիս մեկնեալ, յարեալ 'ի զգա-
լիսն . զի իցէ 'ի մէջ անտեսանելի և տե-
սանելի էութեանն :

Ինորէր արարոյ վարագուրին հրամայէ
զտեղանն, և զաշխարհն դնել :

ՂԵ. Օկուցի յառաջագոյն, զի 'ի
ձեռն սեղանոյն առակէ զգալի էութե-
անն . իսկ 'ի ձեռն աշտանակին զգա-
լին երկին : Այլ արտաքոյ վարագուրին
գնի, վասն զի այնք որք 'ի ներքին յա-
լուցան են, անտեսանելիք են և իմանա-
լիք . իսկ որ արտաքսագոյն են քան զսո-
սա, տեսանելիք են և զգալիք :

Ինորէր զարարիւնն ծածկոյն ասաց, այլ ոչ
վարագոյր իբրև զնորիւնն :

ՂԶ. Ասան զի որք 'ի ներքսն են՝
առ բնութիւն անմարմնոցն խոնարհե-
ցան, թուղուն և 'ի վեր յածու, սոցա
էութիւն յաճ հուպ կայ : Իսկ վարա-

'ի մոյ Ժ. է ॥ : » Virtus quinquagenarii ex
» triangulo numerorum coalescit, ex duobus xx.
» et ex uno x «.

1 Georg. in append. Gloss. * Իսկ մասն յե-
րիս . այս է արտաքոյ չորից սեանցն՝ սեղանն հա-

omitte duas in angulis occultas ; qua-
rum virtutes sicut rectanguli trianguli .

*Quid est, facias dividere velum inter
Sancta sanctorum ?*

xciv. Dixi, quod simplicia sancta
constituta sunt secundum sensibile cae-
lum; interiora vero quae sancta sancto-
rum vocantur, secundum intelligibilem
mundum. Distincte itaque separatur in-
corporeus mundus a visibili mediocri
quadam ratione velut velo. Ratio autem
haec fortasse quaternio est, ad cujus
modum extitit corpus solidum. Quo-
niam illud est invisibile ordinatum inter
intelligibiles; alterum vero in tria distin-
ctum, adhaeret in sensibiles¹, ut sit in
medio invisibilis ac visibilis essentiae .

*Quare extra velum jubet mensam, et
candelabrum poni .*

xcv. Monui antea, quod per men-
sam obumbrat sensibilem essentiam, per
candelabrum autem, sensibile caelum .
Extra itaque velum collocantur, quia
quae in interioribus adytis sunt, invis-
ibilia sunt, ac intelligibilia; quae vero
exteriora his sunt, visibilia sunt ac sen-
sibilia .

*Cur externum opertorium (aliis, tento-
rium vel adductorium) dixit, non vero
velum sicut internum ?*

xcvi. Quoniam interiora ad natu-
ram incorporeorum volantem et sursum
tendentem inclinata sunt, istorum essen-
tia prope ad Deum stat; velum enim a

ցին երեսայ, աշտանակն, և սեղանն խնկոյ ॥ :
» alterum vero in tria. Extra quatuor columnas,
» mensa panis propositionis, candelabrum, et al-
» tare thuris «.

IN EXOD. SERMO II.

դոյրն'ի թուանէն (πίτασμα'ի πίταμαι)
'ի մէջ ածեալ է. բայց սակայն երկրորդն,
առ արտաքայմն զգալի մերձաւորութիւն
ունի, ծածկոյթ յիրաւի է. քանզի զգա-
լին դոյզն իմն երբեք 'ի վեր թուցեալ
յաճի. վասն զի և դոյզն մի քան զան
մարմինն ևս թեալոյս լինի. և զոր օ-
րինակ ծածկեալքն անյայտ ունին զհա-
տանէն. իւր մի գուցէ, քանզի ամե-
նայն զգալի՝ զգայութեամբ փորձու-
թիւն ընդունի, իսկ զգայութիւն ան-
հաստատ՝ սուտ կարծեաց ազգակից է.
և իմանալին՝ խորհրդոց, զի միտք ան-
մալարք են, և սիրելի հանճարոյ:

Ինչեք 'ի վերայ հինգ սեւանց դի-
պեմիցն:

ՂԵ. Ամենաբարիք և զգուշութիւն
երկրորդ ծածկութիւն բաշխեալ ևս
զհինգերեակն, վասն յայն կողմն հայե-
լոյ առ զգալի էութիւնն. քանզի հին-
գերեակ թիւդ՝ զգայութեան է. իսկ ա-
ռաջնոյն և ներքապումնն զքառակն
(կամ զքառեակն), որպէս ասացի,
վասն զի յանմարմինն հայի. իսկ ան-
մարմինքն մինչև 'ի քառակն յանդեալ
վախճանին:

Ինչեք սեղանն իոյն զբաժինն:

ՂԶ. Այս բարին ոչ ծախէ
զենլիս, այլ պահէ. քանզի միմե ծա-
խեալ լինի հոռի. իսկ սրբութիւն պա-
տարարին կայ մնայ. քանզի պատարագ
ոչ միմե է, այլ սրբոյն մաքուր և ան-
բիծ բարք:

Ինչեք սեղանն չորեանկիւնի՝ հինգ խնդան
երկայնութիւն էր, և 'ի զաւրից լայնութիւնն:

ՂԷ. () Ի զգայնոցն և արիւնաւորացն
փոխանակ կազմի. և զգալոյ ազգին

volat^a (maxime in Gr.) introductum
est. At secundum, ut ad exteriora sen-
sibilia propinquat, opertorinm jure est;
sensibile enim vix aliquando ad superio-
ra tendit, quoniam et minus quam incor-
porea alis donatur: sicut etiam operta
incertam habent comprehensionem. Hoc
forte jure meritoque: quandoquidem o-
mne sensibile per sensum probationem
(vel experimentum) habet; sensus au-
tem inconstans, falsae opinionis cognatus
est; intelligibile vero consiliis; intelli-
ctus enim infallibilis est, et intelligen-
tiae amantissimus.

Quare super quinque columnas ponit
opertoria?

xcvii. Optime accurateque secundo
operimento distribuit quinquenarium
(numerus), ob aspersionem illius re-
gionis ad sensibilem essentiam; quoniam
quinquenarius numerus, sensus est. Prio-
ri vero ac interiori (velo concedit) qua-
ternionem, sicut dixi, quia in incorporea
propinquat: incorporea autem usque ad
quaternionem definiunt.

Quare altare vocat aram?

xcviii. Sola haec ara non consumit
victimas, sed servat; quia caro consumi-
tur igne, sanctitas vero sacrificii perma-
net: quoniam sacrificium non caro est,
sed sancta pura immaculataque vita.

Cur altare quadrangulum, ex quinque cu-
bitis longitudo ejus, exque paribus la-
titudine?

xcix. Quoniam pro sensibilibus san-
guineisque construitur; sensibilis autem

Թիւ՝ հինգերեակ է, որպէս և ասացի։
 Երկրորդ, երկայնութիւն և լայնու-
 թիւն զոգ ունի. զի զամենայն զենլիս
 պատարագացն որ մատուցանին ի սրտէ
 մտաց բարեպաշտին, զոգ պարտ է լի-
 նել, եթէ որ հարկւրաւոր զուարակաց
 մատուցանիցէ, եթէ մուրկ որ բերիցէ.
 քանզի ոչ եթէ զմեծութիւն սիրէ անու-
 թիւնն, և ոչ յաղքատութենէ յափրա-
 նայ։ Երրորդ, չորքանիւնին նշանակ է՝
 հաստատուն կալ ամենայն իրօք պարտ
 է այն որ մատուցանէ զպատարագն, ըստ
 իշխն օրինակի ոգւոցն նուազանալ և
 կաղանալ, այլ ողջ և լի խորհրդովքն՝
 որք ուղիղ գնացս ունիցին, գոհանալ։

Ի՞նչ էր բարձրութիւն սեղանոյն ի խնդանոյ
 երէց։

Ձ. Ուրեմն՝ իւրաքանչիւր արքանե-
 կութեան քահանայիցն. զի գոնեա ի վե-
 րայ հաստատութեան կացեալք՝ կա-
 րացեն սպաս տանել դիւրաւ, որովայ-
 նի՝ և որ ընդ որովայնիւ ի ներքս իցեն
 ծմակացեալք՝ վասն բազմագլուխ գա-
 զանին ցանկութեան. և զվերջինն որոյ
 առ սրտին են վասն սրտմտութեանն ըզ-
 չար խորհրդակից խրատտուն. զի առա-
 ւելեալ իցէ գլխով. և գլուխ՝ է մտաց
 տաճար, յորում խորհուրդք հաստա-
 տեալ բնակին, և սպասաւոր՝ զգայու-
 թիւնքն։ Իսկ առ ի միտս, երրորդու-
 թիւն տատասկեալ է, և խիտ, և լի
 թիւ, ունայնութիւն ինչ ոչ ունելով.
 այլ որ ինչ միանգամ էր յերկակին պե-
 ռեքեալ, առ լցեալ։ Ի՞նչ առակէ նշա-
 նակաւ զբարձրութիւնն զգենողին ոգիս,
 արժանի համարելով զնա զամենայն ի
 ձեռն ամենայնի խճող գոլ և լի, իշխն
 ունելով յինքեան անապատ ընդունայ-
 նութիւն, որ ընդունի չարութեան ինչ

generationis numerus quinquenarius est,
 ut dixi. Secundo, longitudinem latitu-
 dinemque aequalem habet, quia omnes
 victimas sacrificiorum oblatores ex cor-
 de mentis pii, aequales esse oportet, tam
 si centenarios tauros obtulerit, quam si
 frixum adduxerit: non enim opulentiam
 amat Divinitas, nec paupertatem tae-
 det. Tertio, quadratum symbolum est,
 constanter omnino debere stare eum,
 qui offert sacrificium, nullo modo ani-
 ma deficiente ac claudicante, sed inte-
 gro plenoque consilio, recte tendente
 ad gratiarum actionem.

Quare altitudo altaris ex tribus cubitis?

c. **L**itera refertur ad ministerium u-
 niuscujusque sacerdotum, ut saltem su-
 per soliditatem stantes possint servire,
 facile ventre, eisque quae sub ventre in-
 tus sint, reconditis¹ ob multi capitis
 bestiam cupiditatem; ultimumque circa
 cor furorem, malum consiliarium, ut su-
 peret illum capite. Caput autem est
 mentis templum, in quo consilia con-
 stanter degunt; et ministri, sensus. Ad
 mentem autem, ternio est condensus
 plenusque numerus, nullam habens va-
 cuum, sed quidquid in dualitate dis-
 cerptum erat, adimplens. Symbolice
 itaque figurat altitudinem animae immo-
 lantis, aequum ducens eum omnino per
 omnia expletum esse, ita ut nihil habeat
 in se desertam vanitatem, quae capax sit
 malitiae, sive operis vitii. Attende ta-
 men, quod multiplicatis arae mensuris,
 quinquies quinquies ter, generat nume-
 rum septuaginta quinque; de quo jam-

¹ Adverb. in opaco positus. Sensus est, quod altaris altitudo superabat majorem partem corpo-
 ris adstantium a capite (vel pectore) infra.

pridem dictam est.

և համար անտի գործ: Բայց ընդ միտ
ած, զի և բազմապատիկ եղեալք բազ-
մին չափք, հնգիցս հինգ երիցս, ծնանի
զեօթանասուն և զհինգ թիւն. յաղաքս
որոյ յառաջագոյն ասացեալ է:

Եւրէի եղծիւր ասի սեղանն, և ոչ ՚ի վերայ
հարթանելու, այլ մատրեալ:

ՃԱ. Այսինքն արժանի գոլ յայն
ցանէ որք ոչ եղջիւրս ունիցին՝ զենուլ և
ոչ որ պատարագ լինեն, և ոչ որ այլազգ
ինչ. արդ առ ՚ի պատարագ մատուցա-
նել երեք այսք են. ոչխար, արջառ,
այծ, լաւէ առ ՚ի կերակուրս, թիւ զսո-
սա, այլ եօթն ևս. այծեամն, եղջիւրս,
յամիւր, գոմէշ, և վերջապետն, ո-
րիւքս, ուղտ խայտաբղէտ. յորոց իւ-
րաքանչիւրդ ՚ի սոցանէ եղջիւրաբոյս
է. քանզի կամի և զառ ՚ի կերակուրս
որոշել. զի թէպէտ և ոչ պատարագ մա-
տուցանին, այլ նմանք գոլ պատարա-
գեցելոցն. վասն այնորիկ՝ որք ՚ի պէտան
վարեն զնոսա, զի մի ինչ հակառակ և
անարժան և օտար պատարագի մատու-
ցանիցեն: Եւրիւրդ, եղջիւրքն առ չորս
կողմանս աշխարհիս խոնարհեալ յա-
ռին, յարեւել, և յարեւմտս, ՚ի մի
ջօրեայ, և ՚ի սայլն. զի արժան է՝ որք
յամենայն կողմանսն են, ՚ի մի յայս
բազին՝ առ հասարակ ամենայն երա-
խայրեացն պտուղս և նորիս բերելով,
և զենլով պատարագս հօրն աշխարհիս՝
այլ: Եւրիւրդ, ըստ նշանակի. քանզի
եղջիւրքն բոյսք փոխանակ վանիչ զի-
նուցն ետ կենդանեացն, որ եղջիւրսն
բուսուցանեն. որպէս և պատարագե-
լիքն, խոյն, զուարակն, նոխազն, զհա-
կառակորդան վանեն եղջիւրքն. այս-
պէս կամեցաւ զամպարիշտան որք պա-
տարագս մատուցանել իշխեն յանդի-
մանել, ուսուցանելով, զի իբր թշա-
մեաց ճշմարտութեանն ընդդէմ կա-
ցեալ վանէ անձային բանն, պատառե-
լով իբր եղջիւրք զամենայն ոգիսն, և

*Quare cornua habet altare, non autem
supercusa, sed unita (altari)?*

CI. Propterea, quod nihil ex iis, qui
cornu careant, aequum sit immolare,
nec sacrificare, neque alio modo offerre.
Itaque ad hostiam offerendam tres isti
sunt: ovis, bos, caper; ad cibum vero
praeter illos, alii quoque septem: ca-
prea, cervus, hircocervus, bubalus, py-
gargus, oryx, camelopardus; quorum
unusquisque cornua fert germinata. Vult
enim et ad cibum pertinentes distin-
guere; quoniam etsi vix sacrificantur,
similes tamen sacrificandis sunt; utpote
qui usurpant eos, nihil contrarium, vel
indignum, ac alienum a sacrificio offe-
rant. Secundo, cornua ad quatuor par-
tes mundi declinant porrecta, in Ortum,
et Occasum, Meridiem ac Plaustrum;
quia convenit, ut qui in cunctis sunt
partibus, in unam hanc aram omnes
omnino primitias ac novas adducant,
immolentque hostias Patri mundi Deo.
Tertio secundum symbolum, quoniam
cornuum pullulationem dedit pro armis
defensivis animalibus corniferis: sicut
ergo immolandi, aries, taurus, et hir-
cus adversarios expellunt cornibus, sic
voluit impios, qui sacrificium offerre
praesumunt, reprehendere, docens,
quod tamquam inimicis veritatis se op-
ponens expellit divinum verbum, laceran-
do velut cornibus omnem animam, et
monstrando nude nefanda ejus opera,
quae paulo ante occultavit. Quapro-
pter non adponuntur supra exterius cor-
nua, sed unita jubetur ex ipso altare
haec producere; quoniam et sacrifican-

ցուցանելով նորա մերկ զպիղծ և զա-
նարժան գործան, զոր սակաւ մի յառա-
ջագոյնն ծածկեալ թաքոյց : Ս ասն ո-
րոյ պատճառաց՝ ոչ գնելով է՝ ի վե-
րայ արտաքուստ եղջիւրքն, այլ միա-
ւորեալ հրամայելով ի նմին իսկ ի սե-
ղանոյն զայսս ձգել. վասն զի և պատա-
րագելի կենդանիքն յինքեանց իսկ ու-
նին զեղջերցն բոյսքն :

Ինքէր զանօնս սեղանոյն զամենայն պիւնիս
հրամայէ լինել :

ԶԲ. Արիւնաւորացն (է) սեղանն՝
բազինն, քանզի մարդիկ գոհանան, և
զենլով պատարագս, և ի պողոց երա-
խայրիս : նորիս (և) ի ցորենոյ նաշով
մատուցանեն. ի գինւոյ՝ նուիրօք ձի-
թոյ. ընդ որում նաշի՛ց թաթաւեալ
խառնի. և ի մրգոց կողովով. և ամե-
նեքին այսոքիկ՝ պղնձոյ և երկաթոյ ազգ-
են. քանզի ոսկին յանմարմինսն և յի-
մանալիսն է, իսկ արծաթն ըստ զգալի
երկնին, և պղինձն երկրորդ, որ յեր-
կրայինսս, ուր պատերազմունք լինին :
Վ անզի պատերազմական զինուցն պղն-
ձոյդ նիւթ ի հինսն էր. զեկուցանէ զայս
և հոմերոս ի տրոյական պատերազմի,
պղնձի զինուք, մինչև երկաթ էր, ի
պէտս վարեցեալք մեծանէ :

Ինքէր զի Բաղմանս պէլն հրամայեաց ի
յիւնեանց Գոլ և անճոր :

ԶԳ. () օտար ինչ ոչ կարգեաց թի
պարտ է մերձեցուցանել ի սուրբսն .
քանզի յայլազգեացն զձիթագործու-
թիւնն ի կնջիւթէ (կամ ի կնճթէ),
յարմաւոյ, յընկուղոյ, և որ նման սո-
ցա՝ օտար համարեցաւ : Իսկ ապա ու-
րեմն ընտանի և բուն է որ ի ձիթե

1 Quippe, ait Gloss. * Ուստի պատուքն ծնա-
նիս յերկրէ. անտի ելունէ երկաթ և պղինձ և .
* Unde fructus nascuntur, de terra videlicet,
* inde produciuntur etiam ferrum et aes & .

da animantia ex se ipsis habent cornuum
germinationem .

*Quare vasa altaris omnia aenea iubet
fieri ?*

III. Sanguineorum altare ara est :
quoniam homines gratias agunt, immo-
lando etiam hostias, sicut et ex frugibus
primitias, et novas ex frumento una cum
farina offerunt, et ex vino libamina, una
cum oleo, cui farina tincta immiscetur,
atque ex fructibus cistà. Haec autem
omnia aeris, et ferri genus sunt : quo-
niam aurum in incorporeis et intelligibi-
libus est, argentum autem secundum
sensibile caelum: aes vero secundarium *
in rebus terrae, ubi bella aguntur: bel-
licorum enim armorum negotium aeris
materia apud antiquos erat. Denotat id
et Homerus in Troico bello, aeneis ar-
mis, antequam ferrum usuvenisset, uten-
tes inducens .

*Quare lucernarum oleum jussit ex olivis
fieri, atque defaecatum ?*

III. Alienum quidquam non ordina-
vit, ut admoveretur in Sancta ; quo-
niam alienigenarum olfactionem ex sesa-
mo, dactilo, nuceque, ac similibus alie-
nam existimavit: familiare ergo, et pro-
prium oleum est ex olivis, ut et nomen
ipsum indicat; super enim omnes species

2 Gloss. * երկաթն երկրորդ է պղնձոյն և .
* ferrum secundum est post aes & . fortasse ali-
quid amplius legerit in textu .

նեացն, զեկուցանէ և զանունն. քան
զի յամենայն տեսակացն իւր անունն 'ի
վերայ կոչի, ածեալ անցուցեալ 'ի ձի-
թենւոյն, որ առ 'ի մարտութիւն իս-
կաբանեալ լինի: Երկրորդ՝ այլն ամե-
նայն խառնուածովք այլոցն պիտացեալ
աճառեալ լինի առ 'ի ձիթոյ ազգ. իսկ
ձիթենւոյն ըստ ինքեան իսկ առանձինն,
և ձէթ կաթէ ճնշելով, որպէս և որ-
թոյն ստուղ առանց խառնուածոյ ու-
րուք զգինին առնէ: Բայց բարիորք և
անմրուքն՝ 'ի մաքուր և 'ի պարզեալ
նիւթոյն պատրաստութիւն. քանզի յար-
մաբեալ և վայելուչ, լուսաւոր և սպա-
ծառ ամենայն իրիք լինել որ ինչ միան-
գամ 'ի սուրբն էր. և մանաւանդ որ
առ 'ի լոյսն պատրաստեալ էր ձէթն,
որ էութեամբ է սրբագոյն, և օրինակ
իմն անմրուր: Այսն զի քան զլոյս զինչ
արդեօք գտցի պարզագոյն ինչ և լուսա-
ւորագոյն էին. բայց սակայն և զայլն
լուսաւորէ, և նախ յառաջագոյն զինքն:
Բայ քեզ առ ճառդ: Իսկ նշանակաւ,
զի լոյս է իմաստութիւն, 'ի ձեռն որոյ
ամենայն ինչ ծանուցեալ լինի՝ այն որ
'ի բնութեանն է. իսկ ձէթն նիւթ և
պատրաստութիւն է իմաստութեան. և
սա է թիւք, երկրաչափութիւն, երա-
ժշտական արուեստ, ներշնչանակու-
թիւն, իմաստասիրութեան փոյթ, և
առաքինի յառաջագոյն խրատք, որ ինչ
ոչ ունին ինքեանս խոտան իբր զմրուր:

Ինչէր յերեքորեայ մինչև յառաջագոյն
այրիւ զբաղմանն:

ՃԴ. Ոչ զի այնոցիկ որ 'ի ներքս են՝
լոյս արասցեն, քանզի ո՞ էր 'ի սուրբն
'ի ներքոյ վարագուրին. քանզի միա-
ցեալ որ 'ի ներքս ոչ լինէր ամենակն.
այլ վասն զի լուսաբեր աստեղացն են
բազմակն նշանակք. իսկ աստեղքն յե-
րկրեայ մինչև յառաւօտ ընծուին,

1 Vel, ad purae expurgataeque materiae praeparationem.

olei nomen appellatur, per translationem
ex oliva, quae ad veritatem accedit ve-
raciter. Secundo reliqua omnia com-
mixtione aliorum studiose usurpata re-
ferantur ad genus olei, olivae vero per
se privatim, nam oleum distillat expres-
sum; sicut et vitis fructus sine mixtura
aliqua vinum efficit. Optime tamen di-
ctum et defaecatum (purissimum), ex
pura expurgataque materia praepara-
tio: conveniens enim erat lucidum ac
candidum esse omne, quidquid in san-
ctis usurpabatur, maxime oleum pro
mine praeparatum, quod essentia
purissimum, et quasi faece carens. Quia
enim lumine inveniatur simplicius ac
cidius in serie entium? Verum enim ve-
ro caetera quoque illuminat, sed prius
se ipsum. Haec tibi ad literam. Sym-
bolice vero, quia lumen est sapientia
per quam omnia noscuntur, quaequae in
natura sunt: oleum autem materia est
et apparatus sapientiae; tales sunt nu-
meri, geometria, musica ars, encyclica
philosophiae studium, et honesta impri-
mis disciplina, quae nihil praeseferunt
improbandum sicut faex.

Quare a vespera usque ad mane jubet
accendi lucernas?

CIV. Non quod intus degentibus lu-
men praestarent, quis enim erat in san-
ctis intra velum? quum nemo plane in-
tus manebat; sed quia luminiferarum
stellarum sunt lucernae symbola: stellae
autem de vespera usque mane micant,
ministrantes necessariam ministerium

սպաս ունեւոր զհարկաւոր սպասաւոր
բուծիւն ամենայն աշխարհի . և զբազ
մակն արժանի արար զնմանութի բե
րել երկնային աստեղացն՝ զպարտաւ
բուծիւն յերեկոյրեայ մինչև յառաւօտ:

Ընդէր տկարութի և որդւոյն հրամայե այրել
զբազմակն :

ՃԵ . Ը Զհարոյն առեալ ընկալաւ
նաճարելով, և մարգարէական հոգւոյն,
զգանդաղութիւն այնոցիկ որ յետ նո
րա քահանայապետիցն՝ յանդիմանե
լով և յամօթ առնելով, որք զայն որ
'ի սրբութեան սպանն էր՝ հրամայեն
երկրորդացն և երրորդացն առնել՝ հեղ
գալով . վասն զի ինքեանք հասանել
յամենեցունցն անպատում իմն ինդու
թեամբ առ'ի սպաս պաշտամանն ոչ վա
րեցեալք : Վրանդի ոչ ինչ է հեշտ և
քաղցր, և ոչ պարկեշտ և պանծալի է՝
քան նոյ ծառայել . և զմեծ թագաւորու
թեամբն զանցուցանէ : Եւ ինձ թուի,
առաջին թագաւորքն՝ միանգամայն և
քահանայապետ լինել, զեկուցանելով
գործովք, թէ պարտ է որք այլոցն տի
րեն, ծառայել անձամբ սպաս ունե
լով նոյ :

Ընդէր ասէ, Ը որդւոյ վարագործին որ 'ի վե
րայ կոտորանին՝ այրեսցէ զբազմակն :

ՃԶ . Ը Ի գուցէ, թէ վասն զի որ ինչ
'ի ներքսն էր, անմարմինք էին և իմա
նալիք, ոչինչ պիտեցեալք զգալի լու
սոյ . քանզի ինքեանք ինքեանց են լոյս,
և աստեղք լուսաւորագոյնք քան որ տե
սանին : Իսկ որ 'ի ներքս վարագոր
վկայութեանն կոչէ, նշանակելով առա
կեալ, զի նոյ կտակարանն իսկ միայն է .
և զոր կտակս գրեն, յարակայք և հաւ
տատունք են, և ըստ ինքեանց, և նոյն
պէս ունեւոր . և այս է չափ առհա
սարակ ամենեցուն՝ տեսիլքն իմանալի
պատկերք : Իսկ արտաքոյքն հաստա

universo mundo; atque lucernas aequum
dedit similitudinem praeseferre caele
stium siderum choreae a serotino usque
ad matutinum tempus.

*Cur Aaroni filiisque suis jussum dat ac
cendere lucernas?*

cv. Aaronem suscepit initiatum di
vinitus, ac prophético spiritu dona
tum, negligentiam succedentium post
modum pontificum reprehendens, qui mi
nisterium sanctorum demandabant secun
dis ac tertiis suis ob pigritiam. Quoniam
ipsi per se cuncta consequi officia mini
sterii inenarrabili quadam laetitia mini
me studebant: quum nihil sit jucundum
ac suave, neque gloriosum magis, quam
Deo servire, quod excellit magnum e
tiam regnum. Mihi autem videtur pris
cos reges simul et pontifices fuisse, pa
lam per suum ministerium facientes,
quod oportet eos, qui aliorum dominan
tur, per se colere Deum officiose.

*Quare dicit, extra velum, quod super Te
stamentum, accendet lucernas?*

cvi. Nisi forte ex hoc, quod cum
interius existentes incorporei essent ac
intelligibiles, nihil opus habebant sensi
bilis luminis, quoniam ipsi sibi ipsis sunt
lumina, stellaeque lucidiores visis. Quod
autem internum velum testimonii vocat,
symbolice designat, quod Dei testamen
tum solum verum est: quae vero testa
menta scriptis exarata sunt, perpetua
firmaeque comperiuntur per se, et simi
liter se habent. Haec autem mensura
est communis universorum, species, in
telligibilis effigies. Externa vero firma

տառնք են և նորա, բայց տակալն ի
նորայնէս. վասն զի զգալի, փոփոխելի,
յեղայեղուկ բնութիւն ունելով՝ դա-
րուութիւնն ոչ յինքեանց ունելով, որպէս
անմարմինքն, այլ արտաբուստ կապովք
վարեցեալք, այնոցիկ, յորոց ոմանք որ-
ինչ ինքն են, ամենեին մշտնջենաւորք
են. և ոմանք միայն երկար պարապայիւք
լուծանին:

Ինչէր առ զսուրբ պատմաւորսն իսկնայն-
պէս ի պատմ. և ի քառս խալիւ:

Քի. Յաղագս պայծառ և բազմա-
պատիւ պատմութիւնն՝ պաշտօնաւորին է
բանքս, ի վասն կտաւոյն. քանզի առ
իսկն ապառիւ և ի փառս, այլ ի մեծ
ևս իմն, և ի կատարելագոյն պատուոյ
և փառաց արարեալ (կամ տուեալ)
լինի. քանզի զգնու զնա՝ յորժամ ի
սուրբն սրբոցն ինքեքսագոյնս մտանէ:
Իսկ պաշտօնաւորան յորժամ արտաբոյ
ի սպասու կայցէ՝ ըստ զգալի աշխար-
հիս մարդկան առաջի, առ որս փառաց
իրք համարեալ են պատուական. իսկ
որ ճշմարտութեամբն իրք են, անյար-
գարեալ և անպաշտօնելի են, բնու-
թեամբ զարդարեալ, պատուեալ է ի
հօրէն: Իայց մի գուցէ, թէ պատիւ ի
փառաց զանազանեալ է. քանզի փառք
զովութիւն ի մարդկանն են. իսկ պա-
տիւ՝ առ յեապէմն պատուականագու-
նացն ընդունելութի. և պատուականա-
գոյնքն են նշային իրքն. ապա ուրեմն
քահանայապետին զարդարելոյ պաշտա-
ւորան՝ կցորդութիւն է յերկոցունց.
որ և առ յայն խրոխտալի պարկեշտու-
թեան, և առ ի մարդկանն աջողակ
ընդունելութեան: Իսկ է ճառք. իսկ
առ ի միտս այն՝ իշխանակ պաշտօնաւորին
է, որ ի բազում և ի զանազան իրաց
անկեալ լինի. իսկ փառք, որպէս հին
բանն կամի, սուտ կարծիք են. և կար-

sunt quidem et ipsa, non tamen itidem:
nam sensibilem ac mutabilem habentes
naturam, vix habita ex se perpetuitate,
sicut incorporea, exterius ligamentis u-
tantur, quorum aliqua per se perpetua
sunt, aliqua vero per longam tantum pe-
riodum dissolvuntur.

Quare dicit sanctam stolam pontifici
honorem, et gloriam facere?

cvi. De candida pretiosaque vesti-
tali est sermo, non de luteo; id enim
non in honorem et gloriam, sed ex ma-
iori perfectiorique honore ac gloria agit-
(vel praestatur): quia induit illud, quando
in sancta sanctorum interiora ingreditur
tali vero utitur, quando exterius mi-
nisterio fungitur coram hominibus secu-
dum sensibilem mundum, apud quos glo-
riae res aestimantur pretiosae. Quae
vero veraciter res sunt, incomptae exi-
stentes, naturaque exornatae, honoratae
sunt a patre (vel pretiosae sunt apud
patrem). Sed fortassis honor a gloria
distingnendus erit: quoniam gloria laus
ab hominibus est, honor autem apud
essentialiter nobiliores susceptio; nobi-
liores vero sunt res divinae. Pontificis er-
go tali exornati participatio est utrius-
que, tum venerationis apud Deum glorio-
sae, tum apud homines securae susceptio-
nis. Haec litera. Ad mentem vero illud:
Symbolam talaris est, quidquid multis
variisque rebus textitur: gloria autem, ut
antiquus sermo vult, falsa est opinio;
opinio vero inconstans, per se imperfe-
cta (est). Quod si opinio temperata
cum veritate, fiat certa opinio, commu-
tatur in honorabile (vel pretiosum).
Vult itaque demonstrare, quod mali vi-

1 Graeco enim δόξα, doxa, tam gloria, quam opinio audit.

ծիքն անհաստատ՝ առանձինն ըստ ինքեան անկատար . ապա եթէ կարծիքն խառնեալ ընդ ճշմարտութեան՝ լիցի ճշմարիտ կարծիք , փոխեալ շրջեացի պատուականութիւնն : Եւրդ կամի ցուցանել , զի չարին կեանք կարծելի են , զսուտ կարծեաց վաւթութեալ կախին . իսկ իմաստնոյն և արդարեւ քահանայապետի՝ պատուական է , զի ճշմարտութեան է գործօնեայ . որով և զսուտն առ լաւ ընութիւնն իւր փոխեալ յարմարէ :

Եւրդէր երկու գրապանք ընդ միեան խառնեալ , յերկուսին մասունսն յեռեալ :

ՃԸ . Եւրապանքն ցուցանէ երկու առաքինիս , վասն զի մասն պատմութեանն սրբոյ է . իսկ սուրբքն՝ առաքինիք և փութալիք . և երկոց՝ երկուք կրկին են տեսակքն . մին՝ ցանկացեալ հաճութեանն այ , և բարեպաշտութեանն . և միւսն՝ մարդկան բարերարութիւն , որ կոչի քաղցրութիւն և մարդասիրութիւն : Եւրդ յորդորէ փոյթ յանձին ունել՝ զաւանդան երկ վաստակոց յանձին բառնալով . յաղագս երկոցունց կամի զծանօթման անձաբանակն , զի որ յայլում տեղումն ասացեալ է՝ հաստատեցի գործովք . ընդ այ կարացի , և ընդ մարդկան է զիցիս կոչ : Իսկ երկուց գրապանացն հարկ է՝ միումն յաջմէ լինել , և միւսումն յահեկէ . արդ որ յաջմէն է , կարգի հասաւ յաղագս հաճութեանն այ , նախանձելի երկն . իսկ որ յահեկէն , յաղագս օգտութեան մարդկան , և առ ի սոսայն քաղցրութեան կարծեաց :

1 Gr. in sacro textu ὑπερῤῥεῖς . superhumeralia . sicut et Arm. ibidem վեհաք , vel alibi աւանդն :

ta sub opinione est, de falsa opinione pendens ac prehensens: sapientis vero, verique pontificis, honoranda est, quia veritatis est effectrix; qua et falsa ad meliorem suam naturam rite demutat.

Cur duae orae ? sibi invicem commixtae, in duabus partibus annexae ?

CVIII. Ora indicat labores honestos, quia pars est vestis sanctae; sancta autem honesta sunt, et studium merentia. Laborum vero duae sunt species: una desiderans placitum Dei, et pietatis; altera autem, benignitas, quae vocatur suavitas, et humanitas. Hortatur itaque operam dare omni labori sufferendo. De utroque certos facere auditores vult Theologus, ut quod alibi dictum est, confirmetur operibus, cum Deo compos fuisti, et cum hominibus fortis eris. Duarum vero orarum necesse est unam a dextra esse, alteram a sinistra. Illa ergo quae a dextra est, sortita fuit propter placitum Dei emulationi dignum laborem; quae vero a sinistra, propter utilitatem hominum, et suavitatem apud istos opinionis (vel aestimationis).

աւանդ . unde Gloss. Գրապանն՝ վեհաք է . աւանդն :

սպաս ունեւելով զհարկաւոր սպասաւորութիւն ամենայն աշխարհի . և զգաղմակն արժանի արար զնմանութի բերել երկնային աստեղացն՝ զպարաւորութիւն յերեկորեայ մինչև յառաւօտ:

Եւրէր տհարձիկ և որդոյն հրամայէ այրել զբաղմանն :

ՃԵ. **Ս**ահարովն առեալ ընկաւաւ անարեւել, և մարգարէական հոգւովն, զգանդազուծիւն պնդիկ որ յետ նորա քահանայապետիցն՝ յանդիմանելով և յամօթ առնելով, որք զայն որ ՚ի սրբութեան սպասն էր՝ հրամայեն երկրորդացն և երրորդացն առնել՝ հեղձալով . վասն զի ինքեանք հասանել յամենեցունցն անպատում իմն ինդուծեամբ առ ՚ի սպաս պաշտամանն ոչ վարեցեալք : Վրանգի ոչ ինչ է հեշտ և քաղցր, և ոչ պարկեշտ և պանծալի է՝ քան այժմապել . և զմեծ թագաւորութեամբն զանցուցանէ : Եւ ինձ թուի, առաջին թագաւորքն՝ միանգամայն և քահանայապետ լինել, զեկուցանելով գործովք, թէ պարտ է որք այլոցն տիրեն, ծառայել անձամբ սպաս ունեւելով այ :

Եւրէր ասէ, Երրորդ վարագործին որ ՚ի վերայ կրակարանին՝ այրեսցէ զբաղմանն :

ՃԶ. **Ս**ի գուցէ, թէ վասն զի որ ինչ ՚ի ներքնն էր, անմարմինք էին և իմանալիք, ոչինչ պիտեցեալք զգալի լուսոյ . քանզի ինքեանք ինքեանց են լոյս, և աստեղք լուսաւորագոյնք քան որ տեսանին : Իսկ որ ՚ի ներքս վարագործ վկայութեանն կուէ, նշանակելով առակեալ, զի այ կտակարանն իսկ միայն է . և զոր կտակս գրեն, յարակայք և հաւտատունք են, և ըստ ինքեանց, և նոյն պէս ունեւելով . և այս է չափ առհասարակ ամենեցուն՝ տեսիլքն իմանալի պատկերք : Իսկ արտաքոյքն հաստա-

universo mundo; atque lucernas aequum dedit similitudinem praeseferre caelestium siderum choreae a serotino usque ad matutinum tempus.

Cur Aaroni filiisque suis iussum dat accendere lucernas?

CV. **A**aronem suscepit initiatum divinitus, ac prophetico spiritu donatum, negligentiam succedentium postmodum pontificum reprehendens, qui ministerium sanctorum demandabant secundis ac tertiis suis ob pigritiam. Quoniam ipsi per se cuncta consequi officia ministerii inenarrabili quadam laetitia minime studebant: quum nihil sit jucundum ac snave, neque gloriosum magis, quam Deo servire, quod excellit magnum etiam regnum. Mihi autem videtur priscos reges simul et pontifices fuisse, palam per suum ministerium facientes, quod oportet eos, qui aliorum dominantur, per se colere Deum officiose.

Quare dicit, extra velum, quod super Testamentum, accendet lucernas?

CVI. **N**isi forte ex hoc, quod cum interius existentes incorporei essent ac intelligibiles, nihil opus habebant sensibilis luminis, quoniam ipsi sibi ipsis sunt lumina, stellaeque lucidiores visis. Quod autem internum velum testimonii vocat, symbolice designat, quod Dei testamentum solum verum est: quae vero testamenti scriptis exarata sunt, perpetua firmaque comperiuntur per se, et similiter se habent. Haec autem mensura est communis universorum, species, intelligibilis effigies. Externa vero firma

տունք են և նոքա, բայց առկայն մէջ
նոյնպէս. վասն զի զգալի, փոփոխելի,
յեղկեղուկ բնութիւն ունեւորվ՝ զյա-
րութիւնն ոչ յինքեանց ունեւորվ, որպէս
անմարմինքն, այլ արտաքուստ կապովք
վարեցեալք, այնոցիկ, յորոց ոմանք որ-
ինչ ինքն են, ամենեւին մշտնջենաւորք
են. և ոմանք միայն երկար պարագայիւք
լուծանին:

Ինչէր առ զսորբ պարտաւորն զազանայա-
պետին 'ի պատիւ և 'ի գաւառն իսկ:

Ընդ. Յազգոս պայծառ և բազմա-
պատիկ պատմութեանն՝ պաշտօնաւորինքն է
բանքս, մէջ վասն կտաւոյն. քանզի առ
մէջ 'ի պատիւ և 'ի փառս, այլ 'ի մեծ
ևս իմն, և 'ի կատարելագոյն պատուոյ
և փառաց արարեալ (կամ տուեալ)
լինի. քանզի զգեցնու զնա՝ յորժամ 'ի
սուրբն սրբոցն 'ի ներքապոյնմն մտանէ:
Իսկ պաշտօնաւորան յորժամ արտաքոյ
'ի սպասու կայցէ՝ ըստ զգալի աշխար-
հիս մարդկան առաջի, առ որս փառաց
իրք համարեալ են պատուական. իսկ
որ ճշմարտութեամբն իրք են, անյար-
դարեալ և անպաշտօնելի են, բնու-
թեամբ զարդարեալ, պատուեալ է 'ի
հօրէն: Իայց մի գուցէ, թէ պատիւ 'ի
փառաց զանազանեալ է. քանզի փառք
գովութիւն 'ի մարդկանէ են. իսկ պա-
տիւ՝ առ յեապէսն պատուականագու-
նացն ընդունելութիւն. և պատուականա-
գոյնքն են անձային իրքն. ապա ուրեմն
քահանայապետին զարդարելոյ պաշտա-
ւորան՝ կցորդութիւն է յերկոցունց.
որ և առ յայն խորիտալի պարկեշտու-
թեան, և առ 'ի մարդկանէն աջողակ
ընդունելութեան: Իսկ է ճառք. իսկ
առ 'ի միտս՝ այն. 'ի շանակ պաշտօնաւորին
է, որ 'ի բազում և 'ի զանազան իրաց
անկեալ լինի. իսկ փառք, որպէս հին
բանն կամի, սուտ կարծիք են. և կար-

sunt quidem et ipsa, non tamen itidem:
nam sensibilem ac mutabilem habentes
naturam, vix habita ex se perpetuitate,
sicut incorporea, exterius ligamentis ut-
tuntur, quorum aliqua per se perpetua
sunt, aliqua vero per longam tantum pe-
riodum dissolvuntur.

Quare dicit sanctam stolam pontifici ad
honorem, et gloriam facere?

CVII. De candida pretiosaque veste
talari est sermo, non de linteo; id enim
non in honorem et gloriam, sed ex majori
perfectiorique honore ac gloria agitur
(vel praestatur): quia induit illud, quando
in sancta sanctorum interiora ingreditur;
talari vero utitur, quando exterius mi-
nisterio fungitur coram hominibus secun-
dum sensibilem mundum, apud quos glo-
riae res aestimantur pretiosae. Quae
vero veraciter res sunt, incomptae exi-
stentes, naturaque exornatae, honoratae
sunt a patre (vel pretiosae sunt apud
patrem). Sed fortassis honor a gloria
distinguendus erit: quoniam gloria laus
ab hominibus est, honor autem apud
essentialiter nobiliores susceptio; nobi-
liores vero sunt res divinae. Pontificis er-
go talari exornati participatio est utrius-
que, tum venerationis apud Deum glorio-
sae, tum apud homines securae susceptio-
nis. Haec litera. Ad mentem vero illud:
Symbolum talaris est, quidquid multis
variisque rebus textitur: gloria autem, ut
antiquus sermo vult, falsa est opinio;
opinio vero inconstans, per se imperfe-
cta (est). Quod si opinio temperata
cum veritate, fiat certa opinio, commu-
tatur in honorabile (vel pretiosum).
Vult itaque demonstrare, quod mali vi-

1 Graece enim δόξα, doxa, tam gloria, quam opinio audit.

ծիքն անհաստատ՝ առանձինն ըստ ինքեան անկատար . ապա եթէ կարծիքն խառնեալ ընդ ճշմարտութեան՝ լիցի ճշմարիտ կարծիք , փոխեալ շրջեացի պատուականութիւնն : Եւրդ կամի ցուցանել , զի չարին կեանք կարծելի են , զսուտ կարծեաց վակժուժեալ կախին . իսկ իմաստնոյն և արդարեւ քահանայապետի՝ պատուական է , զի ճշմարտութեան է գործօնեայ . որով և զսուտն առ լաւ բնութիւնն իւր փոխեալ յարմարէ :

Եւրդէր երբեք գրապանք ընդ միմեան խառնեալ , յերկուսն մասունս յետեալ :

ՃԸ . Գրապանքն ցուցանէ երկու առաքինիս , վասն զի մասն պատմութեանն սրբոյ է . իսկ սուրբքն՝ առաքինիք և փութալիք . և երկոց՝ երկուք կրկին են տեսակքն . մին՝ ցանկացեալ հաճութեանն նոյ , և բարեպաշտութեանն . և միւսն՝ մարդկան բարերարութիւն , որ կոչի քաղցրութիւն և մարդասիրութիւն : Եւրդ յորդորէ փոյթ յանձին ունել՝ զաւանայն երկ վաստակոյ յանձին բառնալով . յաղագս երկոցունց կամի զծանօթան անձանակն , զի որ յայլում տեղւոյն ասացեալ է՝ հաստատեցի գործովք . ընդ այլ կարգեր , և ընդ մարդկան երկուսն : Իսկ երկուց գրապանացն հարկ է՝ միումն յաջմէ լինել , և միւսումն յահեկէ . արդ որ յաջմէն է , կարգի հասաւ յաղագս հաճութեանն նոյ , նախանձելի երկն . իսկ որ յահեկէն , յաղագս օգտութեան մարդկան , և առ ի սոսայն քաղցրութեան կարծեաց :

1 Gr. in sacro textu ἐπ' αὐμίδος . superhumeralia . sicut et Arm. ibidem վահագք , vel alibi աւանդք :

ta sub opinione est, de falsa opinione pendens acprehendens: sapientis vero, verique pontificis, honoranda est, quia veritatis est effectrix; qua et falsa ad meliorem suam naturam rite demutat.

Cur duae orae sibi invicem commixtae, in duabus partibus annexae?

CVIII. Ora indicat labores honestos, quia pars est vestis sanctae; sancta autem honesta sunt, et studium merentia. Laborum vero duae sunt species: una desiderans placitum Dei, et pietatis; altera autem, benignitas, quae vocatur suavisitas, et humanitas. Hortatur itaque operam dare omni labori sufferendo. De utroque certos facere auditores vult Theologus, ut quod alibi dictum est, confirmetur operibus, cum Deo compos fuisti, et cum hominibus fortis eris. Duarum vero orarum necesse est unam a dextra esse, alteram a sinistra. Illa ergo quae a dextra est, sortita fuit propter placitum Dei emulationi dignum laborem; quae vero a sinistra, propter utilitatem hominum, et suavitatem apud istos opinionis (vel aestimationis).

աւանդք . unde Gloss. Գրապանք վահագք և . աւանդքն :

Ոյն եւ երկու անգամ զմեզին, յորս անուանե-
ցեն գրին երկրասան աստուծոյն :

*Quae sunt duae gemmae smaragdi¹, in
quibus nomina scribuntur duodecim
principum tribuum?*

ՃԲ. Եւ ինչքէ յիւրաքանչիւրումք 'ի
նոսա վեց են, երկոցունց կիսադնդացն,
այնց որ 'ի վերայ երկրիս է՝ և որ ընդ
երկրաւ : Եւ ասցելոյն երկու ցուցանել
զոյ հաւատ : Ս'ի՝ զձեն, զի բոլորակ
են ակունքն, զորօրինակ և կիսադնդ-
քն : Եւ յորհորդ՝ զգոյն, վասն զի նման
է զմրուխտն երկնին՝ գունով : Եւ յորհորդ՝
զթիւ 'ի նմա քանդակելոցն . քանզի 'ի
միում միում կիսադնդի՝ վեց կենդանի
(կամ կենդանական) դէպ եղև գոլ,
է որ 'ի վերայ երկրի, և է որ ընդ եր-
կրաւ, կենդանաբերին կէսքն ընծուին :
Եւ կնիքս յիւրաւի կոչեաց զգիրան .
քանզի գաղափարք և տիպք են կնիքքն,
որ 'ի կենդանաբերին են ամենայն առ-
տեղք անխաղաք, և շարժուից պիք՝
որք յետոյ լուսնոյս են :

(1) Ինչ է բանս, և ընդէր դասաստանաց
վն անուանէ . և ընդէր առ ընդեւալման
գրականսին խաբի բանս :

ՃԺ. Արդէս և նոյն ինքն անուանդ զէ
կուցանէ, բանի նշանակ : Եւ բան՝ երկ-
դիմի է . է որ 'ի բնութեան խորհուրդս
եղեալ է, և է որ առաջաբերական է :
Եւ գառաստանաց է բան . վասն զի առ
մենայն ինչ որոշեալ մեկնի բանիւ . իւ
մանալիքն այնու՝ որ 'ի բնութեան խոր-
հուրդսն է, իսկ որ 'ի ձայնս, 'ի խօսս
առանձնացեալ : Եւ կազմութիւնն
ըստ ընդեւլումանն գրականակին ամե-
նաբարիորդ ասացեալ է . քանզի ընդե-
ւլումաներով պարտ է և՛ ձեացուցանել
և՛ պահել զբանս 'ի գործոցն . վասն զի
ամենն առանց գործելոյ անկատար և
կազ է :

¹ Lat. vulg. lapides onychini.

cix. Sigilli, in alterutro eorum, sex
sunt amborum hemisphaeriorum, super
terram videlicet, et sub terra. Huic au-
tem dicto tria fidem facere demonst-
ratur. Unum, figura; quia rotundae sunt
gemmae, quemadmodum et hemisphae-
ria. Secundò color, quoniam similis est
colore smaragdus caelo. Tertiò numerus
in eo sculptorum; siquidem in unoquoque
hemisphaerio sex signa contigit esse,
quorum aliqua super terram, quaedam
vero sub terram, dimidium nempe Zo-
diaci obtinentes, elucet. Sigillum au-
tem jure vocavit scriptionem, quoniam
normae ac typi sunt ut sigilla, quae in
Zodiaco sunt omnes stellae immobiles;
mobilia autem sunt quae post lunam exi-
stant.

*Quid est Rationale, et quare Judiciorum
illud nominat; cur autem juxta textu-
ram superhumeralis construitur ra-
tionale?*

cx. Sicut et nomen ipsum monet,
rationis (est) symbolum. Ratio autem,
sive verbum, (Graecis *logos*, Armenis
pan) duplex est: unum in naturae consi-
liis situm; alterum, prolativum. Judi-
cii autem est verbum, quoniam omnia
eo distinguuntur (sive ratione, aut o-
ratione): intelligibilia eo, quod in na-
turae consiliis est; vocalia autem, ser-
mone privato. Constructio vero (ra-
tionalis) juxta texturam superhumeralis
optime dictum est, quia texendo opor-
tet formare ac exornare verba operibus:
aliàs omne sine operatione imperfectum,
et claudum est.

Ինչէր չորտասկիւնի՝ (և) իրկին՝ բանաքն ,
 Բլաւ երկայնութիւն և Բլաւ լայնութիւն :

*Quare quadrangulum, et duplex rationale,
 palmo longitudo, et palmo latitudo?*

ՃԺԱ. Երկին՝ բանակն , միանգամ՝
 վասն զի երկդիմի բանս ունի . մին՝ աղ-
 բեր զօրութիւն ունելով , որ ՚ի բնութե
 խորհուրդան է . և միւսն՝ ՚ի բաց հոս-
 ման , առաջաբերական . (և այն) կրկին
 է եղեալ . է ինչ որ առ ճշմարիտ , և է
 ինչ որ առ սուտ : Եւ երկրորդ՝ զի և
 միտք երկուս տեսանեն , զանձայինն և
 զմահականացու իրս . և ձայն՝ երկոքումք
 սղօք զարդարեալ փորձի , զերկոքին
 զսոսա մեկնելով : Եւ չորքանկիւնի է
 բանակն , նշանակաւ , զի բանին սլարտ
 է հաստատուն և անշարժ գոլ ամենայն
 ուստեք , և ոչ միով իւրք մասամբ հա-
 կաւորել (կամ հակադրել) ՚ի խորհելն ,
 և ՚ի ձեռն լեզուոյն և բերանոյն մեկ-
 նել : Եւ թզաւ երկայնութիւն , և թզաւ
 լայնութիւնն վասն այսորիկ , զի քիչ
 վեցերորդ մասն է կանգնի . քանզի կան
 գուն վեցաբլեան է . զի իցէ վեցերորդն
 մի՝ երկայնութեամբ և լայնութեամբ :
 Իսկ նշանակդ՝ այսպիսի երեւումն տայ ,
 և միտք մի են՝ և միաւորեցուցիչ զանա
 զանելոց իմանալեաց , իբր յարմարումն
 նոցա այնորիկ : Եւ յառաջընթացական
 բանն մի իմն , դարձեալ նոյնպէս և միա-
 ւորեցուցիչ զանազանելոց իմանալեաց ,
 տառից ՚ի փաղաւութիւնս , և փաղա-
 ւութեանց ՚ի բառս , և ՚ի բառից բազ-
 մաց ՚ի շարադրութիւնս , և երկայն ա-
 սացուածս . քանզի որ ՚ի սոսա անհուն
 և հեղեալ տարածեալն է , բնաւորա-
 կանօք յարմարեալ լինի կապովք : Եւ
 նին և միտք երկայնութիւն և լայնու-
 թիւն . քանզի ձգի (կամ ձգտի) և եր-
 կայնի առ ամենայն իմանալին հասա-
 նելով . որպէս և բանն երկոքունց . քան
 զի և սա մեծանայ երկայնանալով և լայ-
 նանալով ըստ արտազնացական ճառից :

cxI. Duplex est rationale . Primum,
 quia duplicem habet rationem: unam,
 fontis habens virtutem in naturae consi-
 liis; et alteram, effluxionis (virtutem)
 prolaticam: eaque duplex existit, quae-
 dam ad verum tendens, quaedam vero
 ad falsum . Secundo, quia et intellectus
 duplicem videt rem, divinam videlicet,
 et mortalem: sicut et vox his duabus
 exornari nititur, utramque interpretan-
 do . Quadrangulum autem est rationale
 symbolice, quoniam oportet verbum fir-
 mum ac immobile uudique esse, nulla-
 que parte declinare in consilio, et in-
 terpretando per linguam, et os. Ad pal-
 mum vero longitudo, et ad palmum lati-
 tudo ideo est, quia palmus sexta pars est
 cubiti; cubitus enim sex palmorum est;
 ut sit sextum unum per longitudinem,
 et latitudinem . Symbolum autem hujus-
 modi praestat argumentum . Et intelle-
 ctus unus est, et unitor distinctorum in-
 telligibilium, sicut concinnator eorum
 ipsorum (vel, sicut adaptatio cum il-
 lis) . Et prolaticum verbum unum quid-
 piam est, itidemque unicum distincto-
 rum intelligibilium, ut literarum in syl-
 labis, et syllabarum in vocabulis, in-
 que multorum vocabulorum in compo-
 sitionibus, prolixisque orationibus: quae
 enim in his infinita extensio est profusa,
 per naturalia adaptatur ligamina . Ha-
 bet intellectus quoque longitudinem, et
 latitudinem, quoniam extenditur, et di-
 latatur ad omnia intelligibilia per com-
 prehensionem; sicut et verbum ad utrum-
 que, quia et hoc amplificatur prolixè la-
 teque secundum sermonum varietatem
 atque vastitatem .

Ինչէն ի վերայ բանակին լորեւորդեան անկ-
առած լինի, և ըստ խորատակեալ չարդի և
քեռ քնին ակունքս :

ՃԺԲ. Չորեքկարգեանն՝ զեկուցումն
է չորից տարեւորական ժամանակաց ,
յորոց իւրաքանչիւրոք տարեր չասաւ .
իսկ երեք ակունքն նշանակաւ երեք ա-
միսք են , որք որոշեալ մեկնեցան ի ժա-
մանակ իւրաքանչիւր . Վանդի կենդա-
նաբերն եղեալ գոյացաւ յերկոտասան
կենդակաց . ընդ որ շուրջ գալով արե-
գակն , չորիցս ի տարւոյն բաշխեալ ,
ծնանի զտարեւոր ժամանակս միշտ ի
ձեռն երից կենդակացն : Եւ անկուած
է , վասն զի ամենեցուն դէպ եղև ժա-
մանակացն առ մի կատարած փութալ .
իբր թէ առ տարին գլխաւորէ լրութի
անգեալ յամենեցունց : Ընի և բար-
աւնութիւն իմն բանդ . չորից առա-
քինութեանց իւրաքանչիւրոք տարեր
չասաւ յերից . յունակութենէ , և յու-
նելոյ (կամ յունելոյ) , և յունել . որ-
պէս և ի զգայութիւնսն է , իբրութի
որպէս , տեսութիւն , և տեսանելի , և
տեսանել . դարձեալ լսելութիւն , և
լսելին , և լսել : Ինչոք այսպէս է՝ գի-
տութիւն , և գիտուն , և գիտել . որ-
պէս ողջախոհութիւն , և ողջախոհելին ,
և ողջախոհելն . և դարձեալ արւու-
թիւն , և արւանալին , և ունելն ար-
ւութիւն . որ չասարակագոյն ասասցի
արաքաջանալ . նոյնօրինակ՝ արդարու-
թիւն , և արդարն , և ունելն արդարու-
թիւն , որ անուանեցի արդարագործել :

Ինչէն խորատակեալ ի չարդեան քնին
ակունք և չարդ :

ՃԺԳ. Ընդ զտարեւորական ժամանակ-
սն կատարեն ի կենդակին չորք կարգն՝
այսպէս են . իւրաքանչիւրոք արփի ու-
նի շուրջ զիւրեաւ , մեկնելով զերրեակ
օրն , և դարձեալ ընդ միմեանս չարկա-
նելով . քանզի ոչ եթէ աստեղքն յա-

*Quare super rationale quatuor ordinum
textura fit, et secundum singulos or-
dines tres ponuntur gemmae?*

cxii. Quatuor ordinum dispositio in-
dicium est quatuor temporum annua-
lium, quorum singula; singula elementa
sortita sunt. Tres autem gemmae sym-
bolice tres menses sunt distincti in sin-
gula tempora. Quoniam Zodiacus con-
fectus est ex duodecim signis, per qua
circumiens sol, quater in anno distribu-
tione facta, generat annuales tempesta-
tes semper per tria signa. Textura au-
tem est, quoniam cunctas contingit tem-
pestates ad unum finem festinare; quip-
pe quod ad annum reducitur plenitudo
textae e cunctis. Habet et ethopoeiam
praesens locus. Quatuor virtutum una-
quaeque elementum sortita est ex his tri-
bus, ex habitudine, habendo, et habere:
sicut et in sensibus est. e. g. visus, vi-
sibile, et videre; item auditus, audi-
dibile, et audire. Sic ergo est scientia,
scibile, scire: sicut et continentia, con-
tinendum, continere; iterumque fortitu-
tudo, fortificandum, et habere fortitu-
dinem, quod magis communiter dicitur,
fortificari: similiter justitia, iustum, et
habere justitiam, quod appellatur justi-
ficari (δικαιοπραγία. actio justa).

*Quare unusquisque ordinum auro includi-
tur ac ligatur?*

cxiii. Qui annuales perficiunt tem-
pestates in Zodiaco quatuor ordines, sic
se habent. Unusquisque aethera circa
se habet, distinguentem tres alios, et
iterum compellentem inter se invicem.
Siquidem vix stellae adhaerent sibi mu-

բին 'ի միմեանս՝ որք առ սպառուածին են, 'ի սպառուածելոյ ժամանակին, և որ զհետ նորա սկսանի, այլ որպէս ասացին՝ է 'ի մէջ նոցա մեկուսի վայր, բացառ լճիտ և մաքուր արփւոյն, որ շուրջ զիւրեալ ունի զերրեակն, և կապէ ոսկւովն, որում նմանեալն կերպարանեցաւ արփին վասն պատուական է ութեանն:

Ընդէր յախտան են ախտան քոհմապէրայի՝
քանդակ ունելով հետոյ յանուանցի:

ՃԺԴ. Ասան զի երկոտասան ակունքն, այնոցիկ՝ որ 'ի կենդանաբերին են, երկոտասան կենդանեացն՝ են կերպարանք, և նշանակ երկոտասան տոհմապետացն, զանուանս նոցա փորեալ քանդակէ 'ի ներքս, կամեցեալ զնոսա աստղացուցանել, և օրինակ իմն՝ իւրաքանչիւր ումեք կենդակ մի բաշխել տալ. տինա առաւել՝ զնոյն ինքն զնահապետ իւրաքանչիւր լինել կենդակ՝ պատկեր երկնաւոր. զի ազգին առաջնորդք և նահապետք մի յերկրի շրջիցին որպէս մահկանացուք, այլ տունեք երկնաւորք եղեալք յարփւոյ շրջիցին գնայցեն, անդ հաստատեալք: Այլ զանուանս նոցա կնիք գոլ ասէ, տեսիլս իմն անփոփոխ և անյեղձեղուկս, որք 'ի նմին նմանութեան միշտ կան մնան. քանզի որպէս կնիքդ՝ բազում էութիւնս 'ի կերպարանս իւր զաղափարելով, սա անեղծ և անփոփոխ կայ մնայ, բազում այլոց կցորդութիւնս տացուածոյ տալով յիւրոց կերպարանաց, և անցս ինչ ոչ կրեալ յումեքէ ամենայնիւ, այսպէս և նահապետացն զիւրաքանչիւրոք իբր զտեսիլ անմահացուցանել, և յաւետացուցանել արժանի առնէ. անցս ինչ ոչ կրեալ, այլ փոխեալ զինքեանս և շարժեալ՝ հաւտատել յառաքինութիւնս, որք նման են տոհմին, և որք բաշխեալ տուան ազգին դասուց:

tuo, quae nempe juxta terminum sunt, terminata tempestate, et sequenti incipiente, sed, ut dixi, est inter illas intervallum spatiumque purissimi ac nitidissimi aetheris, qui circum se habet tres, et colligat auro, cujus similitudinem figuravit in se aether propter nobilem essentiam.

Quare ejusdem nominis sunt gemmae cum principibus tribuum, sculpturam habentibus sigillis a nominibus?

cxiv. Quoniam duodecim gemmae, eorum quae in Zodiaco sunt, duodecim animalium formae sunt; symbolum autem est duodecim Patriarcharum, dum nomina eorum caelatu insculpit intus, volens eos stellas reddere, et quasi unicuique unum signum distribuere: imò potius singulos ipsos patriarchas fieri signa, ut effigies caelestis; ut nempe gentis duces ac patriarchae ne in terra ambularent sicut mortales, sed plantae caelestes effecti, in aethere obambulant, ibidem fixi. Nomina autem eorum sigilla esse dixit, quasi species immutabiles, quae in eadem similitudine permaneant semper. Sicut enim sigillum multis essentiis in sua forma figuratis, ipsum incorruptum et immutabile manet, multis aliis participationem possessionis praestans a sua propria, nullum vero eventum passum omnino ab aliquo, sic et patriarcharum unumquemque tamquam formam immortalitate donare, ac perpetuum reddere aequum ducit; non ut casum quemdam paterentur, sed ut mutantur se et moventes, firmarentur in iis virtutibus, quae imitantur tribum, quaeque distributae sunt gentis ordinibus.

Ինչէր 'ի վերայ լանջաց թաղանայապետին Բա-
նաֆն, յորոյ վերայ անուանին էին, 'ի հրա-
նել 'ի ստորին:

ՃԺԵ. Եւ անշք՝ տեղի է սրտի, և անդ
սրտամուծիւն բնակեալ է. և պիտոյ
է սրտամուծեանն մանաւանդ վարիչ և
յարմարող բանի. քանզի յորժամ ան
վարիչ և առանց յարմարելոյ թողեալ
լինի, այսր անդր տատանեալ, խռո-
վեալ, և սահեցեալ 'ի ծփանաց, և իբր
'ի մրկեցելոց ալեաց, զբոլոր ոգիսն իբր
զնաւ աննեցուկ յեղեալ կործանեաց է,
կործանեալ ընդ նմա և զմարմինն:
Իայց զգուշութեամբ և պահպանու-
նութեամբ՝ ոչ միշտ զբանակն 'ի վերայ
լանջաց լինել ասէ, այլ յորժամ 'ի
սուրբան մտանիցէ. և սուրբ տեղի է՝
որ անձպաշտութեանն է, և սրբութեան,
և ամենայն առաքինութեան. յոր հա-
սեալ միտքն՝ երթեալ տանին ամենայն
իրօք կատարեալ բան, որ վարէ և յար-
դարէ, և զերասանակս 'ի բուռն ա-
ռեալ՝ արգելուլ զախտս, և մանաւանդ
զսրտամուծիւն՝ որ ըմբհկել (կամ ըմ-
պահկել) 'ի նմանէ սովորեալ է:

Ինչէր 'ի վերայ Բանաֆն յայտնութեան և
Ճմարտութեան դնի:

ՃԺԶ. Եւ անդի բան նմա երկդիմի
է. մին՝ 'ի խորհուրդս բնակեալ, և միւսն՝
'ի դուրս բերելով զեկուցեալ է: Եւ
յիբաւի առաքինութիւնս երկուս իւ-
րաբանչիւր ումեք 'ի նոցանէ բաշխեալ
եւ. այնմ որ 'ի խորհուրդս բնակեալ
է՝ զճմարտութիւնն. իսկ որ արտաքս
բերեալ լինի, զյայտնութիւնն. քանզի
առաքինոյն միտք ոչինչ ընտանեգոյն
պարտ է կարծել և կամ աղգակցադոյն՝
քան զճմարտութիւնն, զոր ամենայն
զօրութիւն պաշարելի է դտանել: Իսկ
բանն ոչինչ հարկաւորագոյն ունի՝ (քան)
յայտնապէս զեկուցանել՝ երեւցուցա-
նելով ճարտարաբար զյայտնեալն:

*Quare super pectus pontificis rationale,
super quod nomina erant, quando in-
greditur Sancta?*

cxv. Pectus locus est cordis, et ibi
habitat iracundia; iracundia autem opus
habet rationis regentis ac temperantis.
Quoniam quando sine regimine et tem-
peratione relinquatur, huc illuc vacil-
lans, turbata, et fluctuans tamquam ex
nudis procellosis, totam animam velut
navem basi carentem evertat, demolito
corpore quoque. Verum accurate ob-
servans, non semper rationale super pec-
tus esse dicit, sed quando sancta ingre-
ditur. Sanctuarium autem locus est pie-
tatis, sanctitatis, omnisque virtutis; quod
attingens intellectus, possedit omnino
rationem perfectam, quae regit ac mo-
deratur, atque habena apprehensa coer-
cet cupiditates, maxime iram, quae so-
let detrectare jugum ejus.

*Cur super rationale Revelatio, et Veritas
ponuntur?*

cxvi. Quoniam ratio illi duplex est;
una in consiliis degens, altera per pro-
lationem revelata. Et jure quidem vir-
tutes duas utrique dispertiit, habitanti
in consiliis, veritatem; prolatae vero so-
ras, revelationem. Quoniam virtute
praediti mens nihil familiarius sibi debet
reputare, vel magis cognatum, quam
veritatem, unde necesse est studium o-
mni vi illam inveniendi. Verbum autem
nihil magis necessarium habet, quam e-
videnter declarare revelata artificioso ap-
paratu.

Ինչէ՞ր իրի՞ն հաղոստակեայ պատմութեան
ստորնակ ասի :

Cur duplex¹ hyacinthina tunica, subucula dicitur?

ՃՃԻ. Ի՞նչէն, եթէ վասն զի նշանակ
է օգոյ կրկին կապուտակեայ պատմութեան,
ճանն, վասն զի սեւածոյր է օգ, Ստոր
նակ յերաւի ասացեալ է. զի յետ այնր՝
որ 'ի վերայ լանջացն էր զգեստն՝ կայր.
Քանզի օգ ընդ երկնաւ, և ընդ ար-
փեաւն կարգեալ կայ : Իայց սքանչա-
ցայ և հիացեալ եմ ընդ իմաստասի-
րութեանն այլաբանեալ ըստ կարծեաց
զանձաբանակն. քանզի զամենայն երկին
լանջաց նմանեցուցանէ. վասն որոյ ըզ-
լանջան քահանայապետին զարդարէ ա-
սացելովքս, 'ի ձեռն այնոցիկ որ 'ի վե-
րայ ուսոցն կային ակունքն երկոցունց
զմիտին, և այնց որ 'ի բանակին վե-
րայ երկոտասան ակունցն չորեքկար-
գեան դասեցելոց յերից. իսկ զօգ կր-
կին կապուտակեայ ստորնակ զգեստին.
ասա և զայլ մասունս առակէ՝ զերկիր,
և զջուր : Իայց ո՞ր, ասասցէ որ, ո՞վ
անձաբանակ, թէ է աշխարհիս գլուխ,
ուսով զմեզ. քանզի մինչ 'ի լանջանդր ե-
կեալ հասեր, նմանեցուցանելով զայսս՝
զոր զեկուցեր՝ երկնի : Իայց ինձ թուի
թէ պատասխանի տացէ լուութեամբ,
եթէ յայտնեալ է այնոցիկ՝ որ ոչ են յի-
մար, այլ կարգաւորօք սովորեալ են ըզ-
միտս օգտել. ապա եթէ իցէ որ առ ի
մանալ ծանր, լուիցէ : Իսկ է մշտնջե-
նաւոր՝ մշտնջենաւորին իջ, գլուխ ամե-
նայնին, ընդ որով զօրէն ոտից, և կամ
այլ ևս անդամոց 'ի ստորեաւ եղեալ է
ամենայն աշխարհ. յորոց վերայ ան-
ցեալ և հաստատեալ կայ : Ի՞նչ մէ,
վասն զի Վիշ տէր է, 'ի վերայ աշխարհի
անցեալ նստի. քանզի նիստ նորա առ
իւրում հօրն է իջ. այլ վասն զի պիտոյ
է աշխարհիս առ 'ի կատարեալ լու-
թիւն 'ի խնամս դարմանոյ՝ ամենայար-

cxvii. Dicunt, quod quia symbolum
est aeris duplex hyacinthina tunica, co-
quod subniger sit aer: jure subucula
fuit dicta; quoniam post illam quae su-
per pectus erat vestis, existebat; nam-
que aer sub caelo et aethere stat. Ve-
rum admiratus sum atque stupefactus
theologum una cum philosophia allego-
rice usum sententia. Quoniam totum
caelum pectori adsimilavit, ideo pectus
pontificis exornat his dictis, per eas
quae super humeros extabant ambae
gemmae, et per eas quae super rationa-
le duodecim gemmae quatuor ordini-
bus dispositae ex ternis; aera autem du-
plici hyacinthinae tunicae, subuculae
dictae: ecce et per caeteras partes figu-
rat terram, et aquam. Ubi ergo, dixe-
rit aliquis, o theologe, sit mundi caput,
edoce nos; quum usque in pectus perve-
nisti, adaptando haec quae spectant ad
caelum? Mihi tamen videtur responde-
re tacite, quod manifestum est id eis, qui
non sunt amentes, sed ordinatis rebus
consuevere mentem adjuvare: si quis au-
tem sit ad intelligendum gravis, audiat.
Verbum est sempiternum sempiterni
Dei, caput universorum; sub quo pedum
iustar, aut reliquorum quoque membro-
rum subjectum jacet universus mundus,
supra quem transiens constanter stat.
Non quidem, eoquod Christus Dominus
esi, supra mundum transiens sedet; se-
des enim ejus juxta suum Patrem est
Deum, sed quia necessarium est mando
ad perfectam plenitudinem pro cura ha-
benda exactissimae dispensationis, atque
pro propria pietate omnis generis ipsius
Divini Verbi; sicut et animantia opus

¹ Aliis, torta.

մար մատակարարութեան, և առ ինքեան ամենայն բարեպաշտութեան՝ անձային բանին. որպէս և կենդանեացդ՝ զլիւոյ. առանց որոյ անհնար է կեալ:

Ինդէր (որ) առ բերան է՝ այն ի նոյն իսկ ի պաշտօնէն ի գլխի իւրի՝ առի, զի ք պարտօնացի:

ԾԺԸ. Տարերցն է ինչ՝ որ բնութիւն ծանր, երկիր, և ջուր. և է որ բնութեամբ թեթեւ, օդ, և հուր. արդ անդէն այն որ զծանրութիւն ունի՝ կարգեալ է օդդ հուրի ջուր. և վասն ծառնուն առ թեթեւ ընդդիմութեան՝ երկուք էր, թէ մի գուցէ պատուան ընկալցի մին ի միջին, և աշխարհ անկատար լիցի ի յարմարութեան և ի միաւորութեան՝ խափան եղեալ այսր. 1) ան այսորիկ պէտք եղեն առ բերանոյն՝ գէպ միջոցին, այսինքն միջնորդի ինն բանի թոյ, որ կապ է ամենեցուն ամրագոյն և հաստատուն. որ կապեցէ և ի միասին խառնեցէ՝ անգեալ զամենայնին մատուցաւ և զընդդիմութիւնս. որ բազում զանխառնելին ըզվիճելն ունէին յինքեանց բնութեան, ի միաբնութիւն և ի հասարակութիւն, և ի համարյր սիրոյ բունագրական ածցէ: Եւ այց երեւցուցանէ և բարաւնութիւն բանդ, զի թլիփն՝ անկուած խիտ և հոծ, և կարի յոյժ թաղկեալ է, որոյ ի վերայ կարծէ, թէ պարտ է առ բերանոյն գոլ ի միջոցի: Եւ բերանն՝ երկոցունց անոթ է, կերակրոյն, և բանի. կերակրոյ՝ որպէս պղատն ասէ, մուտ ունի յինքեան մահ

habent capitis, sine quo vivere non possunt¹.

Quare peristomium illud ab ipso talari in medio gyrum habet, ne rumpatur?

CXVIII. Elementorum aliqua, natura sunt gravia, terra, et aqua; aliqua vero natura levia, aer, et ignis. Ibi ergo ubi gravitas habetur, prope ordinatus est aer juxta aquam. At quia ob gravis ad leve contrarietatem verendum erat, ne laedatur unum ab altero, et mundus imperfectus esset ab harmonia, obstante hoc, propterea opus fuit peristomio convenienti medio, mediatore videlicet Verbo Deo, quod ligamen est cunctis solidius ac firmius; ut quippe colligaret, et commisceret texendo universorum partes, et contrarietates; atque illa quae nimiam habebant ex suis naturis incommixtibilem oppositionem, ad concordiam, unionem, osculumque pacis, cogens conducere. Porro subindicat et ethopoeiam praesens locus: quoniam gyrus textus est densus, et nimis rigidus, super quem decrevit fieri in medio illo epistomium (sive orelicium). Os autem duorum est instrumentum, cibi, et verbi. Ciborum, ut Plato ait, ingressum habet in se mortalium; et verbi immortalis exitum². Et utrique obsequendum est (vel, ambo observanda sunt), ne laceratur. Quod evenit gulosis, et

¹ Quid ulterius poterat dicere Philo Judaeus de Christo Verbo divino? Unum tantum quaerebatur, ut adjecisset, is est Jesus, quem colunt Christiani. Quod si dixisset, peracta res fuisset. Haec citans et Interpres noster in argumento praefixo sermonibus Philonis de Providentia (ut vidisti in editione nostra pag. x.) dixerat: Եւ սակա պատմութեան քահանայութեան խորհրդածէ. ուր և զօծեալն. այ յիշատակէ.

և զտիրական իշխանութիւն նորա ընդ հոր գաւանէ ||: h. e. "De amictu quoque sacerdotis mystice agit; ubi etiam Christum Dei comemorat, et supremam ejus cum Patre potestatem profitetur α.

² Armenam lectionem corrige vel lege juxta Gloss. "Պղատն ասէ. թէ բերան երկուց իրաց գործիք է. մուտ է մահկանացուին (այսինքն կերակրոյ), և ել անմահին (այսինքն բանի) ||:

կանացուացն, և բան՝ անմահիցն ել, Երկոքին հարկելի են. զի մի ընկալցի զպատառումն, որ անցանէ ընդ որովայնամոլս, և ընդ շատխօսս. քանզի զոր պարտն է հանդարտեցուցանել, պատառեն օրինակ իմն՝ ի լեզուանութենէ, ոմանք ընդ վայր հեղուն ի ներքս, որ լսելեաց չէ արժանի. ի գինեզինութենէ և ի շուայտութենէ ձգտելով՝ արձակեն զգայումունս, յանյադ լրմանէ պարպատեն: Եւ տայ խրատ՝ որովայնի և լեզուոյ արգել առնել այնոցիկ որ ըստ նման իմաստասիրակքն են:

Ինքէր ի սպորեագոյնի Կոլճ այսր սպորեակիս՝ Էբր ի ծաղկեցելոյ նոսն, նոնայիս հրաժայե գու:

ՃԺԹ. Ս ամս զի ստորնակ ի կրկին կապուտակէ էր, և ի նմանութիւն օդոյ՝ ցուցաւ. և խոնարհագոյն քան զօդ՝ ջուր է. յիրաւի և ի ստորնագոյն կողմն ստորնակին նռնաձեն է. և ծաղիկ՝ նռնան, որ կոչի (ի յոյն լեզու) ըստ հոսման իմն և ծորման. իսկ որ ի հոսման և ի ծորման նախ են, զինչ ինչ արդեօք իցէ, բայց ջուր:

Ինքէր առ նոնայիս զանգալ ծաղկեայ Էորբէ:

ՃԻ. Օ կեղեցեալ զառաջինսն, զերկին, ի ձեռն գրապանացն, և որ առ լանջօքն՝ զոր կրծանոցն անուանեաց: Իսկ որ յետ այսորիկն էին, զօդ ի ձեռն կրկին կապուտակին. ապա և զջուր՝ որ ի խոնարհագոյն քան զօդ է, ի ձեռն նշանակի նռնաձեի. իսկ այժմ՝ ասէ առ նռնաձեին զծաղկեայն, առակելով զերկիր. վասն զի ամենայն ինչ յերկրէ ծաղկի և բուսանի: Իսկ զանգալ՝ միջասահման կարգ է նռնաձեին և ծաղկէին, զմիաբանականն և զհաւասարականն առակելով զտարերցն. քանզի առանց ի միասին հնչելոյ՝ զօրինակ իմն

loquacibus, qui ubi oportebat continere, lacerant: ut, ex garrulitate quidam frustra effundunt intima, quae non erant auditus digna; et ex vinolentia, et crapula retenti emittunt eructationes, exque inexplebili plenitudine dirumpuntur. Itaque ventri ac linguae impedimentum ponere monet eos, qui hac in parte philosophiae student.

Quare in inferiori parte hujus subuculae quasi ex florescente malo punico formas mali punici jubet fieri?

cxix. Quoniam subucula ex duplici hyacinthino erat ad similitudinem aeris, ut probatum est, et aere inferior aqua est, jure etiam in inferiori parte subuculae figura mali punici est. Flos autem mali punici, ut nomenclaturam habens fluxionis modo (ροιδ ex ρέω): quod autem imprimis fluxum praesefert, quidnam est aliud, quam aqua?

Quare juxta figuram mali punici tintinnabulum floridum circumdat?

cx. Notavit imprimis caelum per oras, et pectoris ornamentum, quod pectorale nominavit; sequentia autem, ut aera per duplicem hyacinthinum; deinde aquam aere inferiore per symbolum figurae mali punici. Nunc autem ad illam mali punici formam dicit floridam, figurans terram; quia omnia de terra florescunt, ac germinant. Tintinnabulum autem medius est ordo inter mali punici formam, et floridam, concordiam subumbrans elementorum: quoniam sine concentu tamquam choreae, ex vocibus contrariis consonantiam edentibus con-

իբր զպար 'ի հակառակաձայնութենէ, բազմաձայնութիւն յարմարութեն խառնուած գործելով աշխարհիս, ոչ էր կառարեւագործութիւն ընկալեալ: Իայց յոյժ զգուշանալով ասաց. վասն զի չորք են տարերքս, զզանգակն 'ի հրոյ և յօդոյ 'ի բաց զատոյց ելոյժ. քանզի յինքնէն իսկ է շարժումն ոգւոյ, որ պատշաճ է ասել, և մանաւանդ ըստ այնոցիկ որք 'ի ստոյայ իմաստասիրակէն են. իսկ զերկիր և ընդ ջրոյ միաբանեաց. քանզի երկիր և ջուր նորա են մարմին աշխարհի. իսկ մարմինն անոգի է և անշարժ յինքեան. որում պիտոյ էր բանի՝ այնմ, որ ըստ երաժշտական արուեստին յարմարէր և կառուցանէր զնա առ 'ի յարմարութիւն և 'ի միաբանութիւն ամենեցուն:

Օ՛րն է թերին ոսկի մաքուր:

ԺԻԱ. Թերթն և՛ կազմութիւն ունի անօր, և՛ խորութիւն ոչ ունի. արդթուի թէ երեւումն է. իսկ երեւութիւնն անմարմին է. և մի գուցէ թէ ըստ թրուլելոյ ասացեալ է թերթն. զի իցէ նշանակ անմարմնոյ և իմանալոյ տեսակաց նիւթոյ. որ 'ի վերայածուն է միշտ, թեաքոյս լինի, ոչ երբեք 'ի վայր ճանապարհ խոտորեալ. վասն որոյ և մաքուր կոչեաց զնա. իբրու թէ անխառն և լուսաւորագոյն. քանզի զգալիքն խառնուածք են 'ի բազմաց հանգանակեալք. քանզի և տեսակէն զանրնդմիւ մեանս մանեալ, և զմաքուրն ունին, որոջի նմանեալք:

Թերթ, Տպարթսցես ասէ 'ի նմա արքաթիպս քնոյ սորբի քն:

ԺԻԲ. Զաճոյ է նմա և զանմարմին և զիմանալի հիւթն անտիպս գուլ յին:

1 Miss. in marg. 'ի սրահից. ex porticis.

2 In marg. Cod. A. սաղարթ, folium.

3 τίς αλοι, a τίς αλοι.

cinnationem mundi temperando, non suscepisset perfectionem. Verum nimis accurate dixit, quoniam quatuor sunt elementa, tintinnabulum sejungens ab igne et aere; siquidem a se ipso est motus animae, ut convenit dicere, maxime secundum ex Stoa (vel Stoicos) philosophos. Terram autem et cum aqua univit, quia terra, et aqua sunt corpus mundi; corpus autem inanime est, et immobile in se: quod opus habebat rationis illius, quae secundum artem musicam in harmoniam reduceret illud, pro concordia universorum.

Quid est lamina aurea pura?

CXXI. Lamina tam constructionem habet subtilem, quam profunditate caret, videtur ergo superficiem esse. Superficies autem incorporea est. Fortassis secundum volatum dicta est lamina³, ut sit symbolum incorporeae intelligibilisque formae materiae. Quod autem supra vagatur semper, alis est praeditum, nunquam deorsum devians. Quare et purissimum (aurum) vocavit illud, quasi simplex, et luminosum valde; quoniam sensibilia mixturae sunt ex plurimis demutuatae: namque et formae illa, quae non sunt invicem, texentes, puritatem quoque habent ad similitudinem aquae⁴.

Quare, Sculpes, ait, in ea opus expressae caelaturae sigilli, sanctum Domino?

CXXII. Placet ei et incorpoream intelligibilemque materiam sine sculptura

4 Gloss. "սպիտակ որոջի մազ, որ չունենայ ուն մազ և կամ այլագոյն" || "Ut albae agnae pili, non habentis nigrum pilum, vel diversi coloris."

քանս և անկերպարանս . իսկ տպաւորել և կերպարանել իբր կնքով՝ յաւիտեանական էին բանիւ : (Եւրոպայի բարեկեցոյց արտատպաւոր կնք . քանզի տպաւորին 'ի նոսա ըստ մասին կերպարանքն , զորս ունին տիպքն . իսկ աննիւթ է այլ բանն 'ի վերայ հաստատեալ ամենեցուն , իբր ոչ 'ի նոսա տպաւորելով , այլ արտատպաւորելով : Վանքի արտաքոյ է քան զամենայն նիւթս , և քան զամենայն հիւթս մարմնականս և անմարմնս :

Ինքէն 'ի վերայ իրեն խառնութիւն երեւելիս իբրն :

ՃԻԳ. Այն զի սեւթոյր է կրկին կապուտակն . իսկ սեւան՝ արջնագոյն է և անլուսաւոր : Իսկ տեսակքն ոչ են տեսանելիք . իսկ թերթն զտեսակացն նշանակ երեւցուցանէ . վասն զի անտեսանելոյ և իմանալոյ հիւթն է :

Ինքէն 'ի վերայ ճակատոս բանաստեղծութիւն է , այլ ոչ 'ի վերայ գլխոյն :

ՃԻԴ. Ներայ և մորթոց և ոսկերաց ժողով է գլուխ . իսկ խելացն տեղի դէպ գլխոյն է . իսկ գլխաւորականն՝ 'ի խելան ասեն ունել զհաստատութիւն բնակութեան իմծաբանքն : Այն աշտորիկ հաւ դէպ ոգւոցն սկզբնաւորն և գլխաւորն , զոր միտք և բանք 'ի վիճակէ հասան , նշանակ (կամ նշանակէ) իմանալի գոյութեանն հաստատեալ կառուցաւ թերթն , և անձային (կամ իբրեւ զանձային) բանին նմանութիւն , և զարտատիպ կը նիքն , զտեսակ տեսակացն :

(Լապարեցաւ)

Ստեղծի , այնոյնի որ յելն է խորոյ և լուծման (Է) . և յաղագս Գաղատիայի և Խորանի :

1 Sequuntur in Codd. libri *De Sacerdotibus*, *De Arca*, *De Decalogo*, habiti in edit. Gr. Lat.

ac forma esse per se, et sculpti formari-que tamquam sigillo, aeterni Entis Verbo. Verum bene declaravit sigillum expressae caelaturae, quoniam imprimuntur in eis ex parte formae, quas habent typi. Immateriale vero est Dei Verbum super universos confirmatum; non quasi vero in eis impressum, sed expressum; quia excellit omnes materias corporeas, et incorporeas.

Quare super duplex hyacinthinum imponitur lamina?

CXXIII. Quoniam subnigrum est duplex hyacinthinum, nigrum vero atricoloris est lumine carens. Ideae autem non sunt visibiles; et lamina idearum symbolum subinducat, eo quod sit invisibilis rei intelligibilisque materia.

Quare super frontem Pontificis est lamina, non vero super caput?

CXXIV. Capillorum, et coriorum, ossiumque collectio est caput; cerebri vero locus in anteriori capitis parte est: capitale vero (seu principem mentem) in cerebro dicunt habere constantem habitationem theologi. Quare in regione animae principalis, quam intellectus, et ratio sortiti sunt, ut symbolum intelligibilis substantiae, fixa fuit lamina, praeseferebat Divini Verbi similitudinem, et expressum sigillum, speciem specierum.

(Explicit)

*Philonis earum, quae in Exodo Quaestionum, Solutionumque (Liber II.), atque de Arca, et Tabernaculo.*¹

quare iis omisio, aggredimur tres alios libros de-

Փ Ի Լ Ո Ն Ի

ԱՌԱՆՑ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԵԱՆ

Ի ՍԵՄՓՍՈՆԻ

PHILONIS

SINE PRAEPARATIONE

IN SAMPSON

Լորդերը 'ի յորձանաց գիշութեան
կորզեալ հեղեղեցաւ, և 'ի խորխորաւն
ընկղմեցաւ ցանկութեան, ոչ ևս էր կա-
րող 'ի վեր հայել, այլ բոլոր ինքն հեշտ
ցանկութեանն եղեալ. զձմարիտն ա-
սել, իբրեւ 'ի դատաւորէ կշտամբեալ
'ի կնոջէն հարկեալ լինէր. քանզի կինն
իբր զփայտ զցանկութիւնն կանգնեալ,
և փոկ 'ի նմա բւեռեալ զցանկութիւնն,
սորօք զըմբռնեալն կախեաց: Լորդերը
այսպէս 'ի վեր զնա կախեաց, և ելլոյժ
զնա, պատիր՝ աղու և դագ բանիւք, և

Quum ergo ¹ a gurgite luxuriae
raptus, illuviem passus fuerit, inque a-
byssum immersus cupidinis, non amplius
compos erat sursum aspiciendi, sed to-
tus voluptati deditus, ut verum diceret,
tamquam a iudice, a muliere coactus
fuit. Nam mulier, erigens cupiditatem
sicut lignum, et lorum in eo figens libi-
dinum amorem, his prehensum suspen-
dit. Quando itaque in altum eum fune
tollens strangulavit, et emolliens dissol-
vit, blandis verbis illusoriis ⁵, ita ut in-

¹ Huic soli orationi, etsi in ipsa sit serie ser-
monum Philonis, atque apud Glossarium caete-
rosque memorata, non erat praefixum nomen
auctoris. De stylo vero eleganti SS. Patrum vesti-
gium praefereute eruditi dijudicent.

² Vel, *Improvisae, inexpectatae*, fortassis ut Gr.
ἀπαρασχευτός, *imparate, sine praemeditatione*, vel
σχεδίασθεῖσα, *extemporalis*; quo titulo utuntur
et homiliae quorundam SS. Patrum. Placeat
audire et Gloss. Arm. . 'ի անհանձնեցող, անպատրաստ
գործել. Մին՝ որ անկարգ է 'ի սկսանել 'ի
քան. և երկրորդ՝ զի չէր յառաջ խորհեալ 'ի
ինչորեւ ժողովոյն յաւուր շարաթու 'ի նմանէ
վան ամենին, անպատրաստ սկսաւ ॥: " In
" *Samson sine praeparatione*. Primum, quia

" praeposterum est principium homiliae. Secun-
" do autem, quoniam non antea rem in mente
" composuerat, postulante Synagoga die Sabbati
" ab eo sermonem de Samsone, sine apparatu
" exordium fecit ".

³ Cod. A. *Sampson*. C. *Samson*.

⁴ Principium orationis improvisae ducit auctor
ex misero Sampsonis casu; quo obiter memora-
to, denuo ponit praeludium homiliae incipientis
a nativitate ejus, describentisque fusa opera sua
in Thamnata Philisthaeorum descriptione Rhetorica,
ut mox videbis. Conferant quibus vacat
tempus, Philonis dicta cum dictis SS. Patrum
de Samsone; mihi enim deest momentum.

⁵ Gloss. . ' գայք բանիւք. լծ. . ողոր բանիւք ॥:

ի ներքինս աղեաց պատանւոյն տանջա-
նօք ցանկութեանցն հասանէր, որ դի-
րինն էր մտօք խորհրդոց, ոչ կարացեալ
ի ցանկութենէն արգելուլ, զանձառ-
խորհուրդան սկսաւ ի վեր հանել, և
ասել, Ի՞նչ է ոչ ելցէ ի գլուխ իմ: Եւ
կինն լրբաբար ի քուն արարեալ զնա ի
ծունկան, կոչէ վարսաւիրայ, յառաջա-
գոյն զպարկեշտութիւնն ի բաց սափ-
րեալ ի նմանէ՝ յետոյ և զզօրութիւնն
սափրէ: Եւ էր ընդ զգալոյ սափրչին՝
և իմանալի վարսաւիրայն սատանայ.
որ հանդերձ գիտակօքն և զզօրութիւնն
ի բաց եհատ, և արար իբրեւ զմի ի մեղ-
սասէր մարդկանէ:

Եւ առ մեծացն գործոցն վճարուեալ՝
զօրութեան պէտք են. իսկ մեզ (իւր)
առ գործեցելոցն սքանչելեացն պատ-
մութիւն իմաստութեամբ (կամ թեան)
կարօտեալ եմք: Եւ առեալ սամի-
սոնի զօրութիւն, զի զմեծամեծ գոր-
ծոցն ցուցցէ, յայնմանէ որ ետ նմա
զզօրութիւնն խնդրեմք և մեք իմաս-
տութիւն, զի զոր զօրութեամբ սամի-
սոնն գործեաց՝ իմաստութեամբ լու-
ղաց առաջի դիցուք. քանզի եթէ անտե-
ղեկագոյնք և վայրապարք առ գործան
մտերմութեան ցուցեալ գտցուք բա-
նիւս, ոչ զսամիսոնի զօրութիւնն զբը-
կեսցուք, այլ զչնորհան այ զրպարտեա-
ցուք:

Եւ յայլ սքանչելիսն ան մի իմն յայ-
լոց սքանչելեացն գործէ. կամ զզօրութիւնն
ցուցանէ, կամ զմարդասիրութիւնն
քարոզէ, կամ զիշխանութիւնն ու-
սուցանէ, և կամ որ կան պահին բա-
րիքն արդարոցն ի վայելութիւն պատ-
մէ. և կամ որ պահին մեղաւորաց դա-
տաստան՝ յառաջագոյն ասէ: Եւ զ-
վասն զի սամիսոնիւ զամենայն զիւր
զառաքինութիւնն ան ցուցանէ՝ և ըզ-
մարդասիրութիւնն, յորոց նմա և յա-
ռաջ քան զծնանելն ետ ան՝ շնորհաց,
յայտնեաց. քանզի եթէ ծնեալ հաճոյ

teriora viscerum juvenis attingeret tor-
mentis cupiditatum, nequiens ille, quod
facile erat per intellectum consilii, deti-
nere se ab ardore amoris, coepit arca-
na indicibilia expandere, et dicere: *No-
vacula non ascendat super caput meum*.
Mulier autem impudenter dormire eum
faciens super genna sua, vocat tonsor-
em; atque ita cui prius honestas deton-
sa fuerat, postmodum virtus quoque de-
tondetur. Erat autem una cum sensi-
bili tonsore et intelligibilis tonsor dia-
bolus, qui cum crinibus virtutem etiam
decidit, fecitque eum sicut unum ex ho-
minibus peccato studentibus.

Ad majorum sane operum executionem, virtutis opus est; nobis autem ad
actorum stupendorum enarrationem, sa-
pientiae inopia est. Verum enim vero
Sampson vires sumpsit ad monstranda
opera magna; ab eo itaque, qui largitus
est ipsi virtutem, petimus et nos sapien-
tiam, ut quae per virtutem Sampson per-
petravimus, sapienter auditoribus propo-
nere valeamus. Quoniam si ignoranter o-
biterque ad opera fidem merentia ex-
ponenda accessisse comperiamur in
praesenti sermone, vix Sampsonis virtu-
ti injuriam fecisse convincamur, sed gra-
tiam Dei calumniatos esse.

In aliis itaque miris operibus Deus
unum quidquam mirabiliorum suorum
operatur; aut, inquam, virtutem osten-
dit, aut benignitatem praedicat, aut po-
testatem manifestat, aut longanimitatem
edocet; vel servata justis bona fruenda
refert, vel servatum peccatoribus judi-
cium praedicat. Quod autem per Sam-
psonem omnes suas virtutes una cum
benignitate monstraturus erat, ex iis,
quas vel ante nativitatem ei concessit,
gratiis, manifestavit. Quod si postquam
natus est, placnerit vivens (vel viventi)
Deo, praemium ergo virtutem pro justis

եղև կենդանոյն նոյ, վարձ յայտ է ե-
թէ զգորութիւնն յարդարագործութե-
սակն ընկալաւ: Երբ վառն զի նա նո-
րոգ այն ինչ սերմանեալ՝ յերկունս 'ի
մօրն ծածկեալ էր, և 'ի վերուստ պար-
գեն և յառաջ քան զընդունօղն ծնա-
նել՝ յառաջագոյն ծնաւ, շնորհն և մար-
դասիրութեան պարգեն իջ փոխանակ
արդարագործութեան է:

Եւ զկարն դարձեալ եցոյց՝ յորոց
նմա զամենեցունցն յաղթող զօրութիւն
շնորհեաց: Եւ զնեղգործութեան ըզ-
բանաւորութիւնն հաւատարմաւորի կա-
ցոյց՝ 'ի ձեռն այնց, որով նմա հաճա-
ռակ այլազգեացն ետ բռնութիւն. քան
զի որք զայնոսիկ՝ որք ընդ օտար անձոցն
ծառայեալք են՝ յաղթեն, ոչ յայտ է՝
զի և վերակացու օգնականաց նոցա հան-
դերձ նորօք յաղթեն: Եւ զընդունե-
լութեան անդիմադարձ և անհերքելի
'ի ձեռն շնորհաց որ նմա ետ՝ գիտացէ:
Եւ զընտրողականն նորա դարձեալ
յայտնեաց այսպէս. զի մինչդեռ ամ-
բող պահէր զհրամանն, և ան նմա
զշնորհն ամբողջ պահեաց. իսկ իբրեւ
էանց զպատուիրանան, զշնորհն ոչ և-
թող նմա, այլ պահանջեաց 'ի նմանէ
զյանցանացն դատաստան: Եւ արձեալ
անդրէն ընթանայ յիւր մարդասիրու-
թիւն. և սակայն զամենայն պարգեն
նմա ոչ շնորհէ, քանզի իջ է (կամ էր)
իրաւ յաղթահարեցելուն և պսակիլ-
բայց նա իմն և կաթիլ շնորհի ընձեռէ,
զի և՛ զմահաբերական 'ի հանդերձե-
լում վճիռ դատաստանի 'ի վերջնմէն
'ի մարդն մարդասիրութենէ չըջեցէ,

operibus recepit. Sed quia ille nuper
adhuc satus in praegnantī matre recon-
ditus erat, et desuper donum gratiae
vel ante nativitatem susceptoris praena-
tum est, gratia donumque benignitatis
nullatenus pro justis operibus est.

Potentiam itidem monstravit ex eo,
quod ipsi virtutem omnes superantem
concessit. Actūs autem praevalentiam²
certo exposuit per ea, quibus ei contra
alienigenas praestavit praevalentiam.
Siquidem qui servientes diis alienis vin-
cunt, nonne constat, quod et praesiden-
tes eis adjuutores (falsos deos) una cum
illis debellant³? Susceptionem autem
(vel complacentiam) irrevocabilem per
gratiam, qui ei dedit, ostendit⁴. Dis-
cretionem iterum ejus manifestavit hoc
tenore: in quantum enim integrum ser-
vabat mandatum, et Deus ei gratiam
integram servavit; quando vero trans-
gressus est praeceptum, gratiam non re-
liquit ei, sed exegit ab eo criminis ju-
diciū. Rursum de novo recurrit ad
propriam benignitatem, verum tamen
omnia dona ei non concedit, non enim
aequum est⁵ victum quoque coronari.
Attamen ipse aliquam adhuc guttam
gratiae impertit: ut tam exitialem in fu-
turo sententiam iudicii per summam er-
ga hominem humanitatem removeat,
quā suam gratiam usque ad finem ex-
tingui non permittat⁶. Verum ne quod

1 Vel, vim, violentiam.

2 Gloss. * Զի թէ յաղթել հանդերձեալ էր
սամսոն այնոցիկ՝ որ զօտար անձքն ծառայէին,
նչ ահա յայտ է, թէ և ստուածոց նոցա ախ-
րէ || * Nam si victurus erat Samson servientes
diis alienis, nonne eo ipso patuit, quod etiam
deorum illorum potitur? u.

3 Vel, noverit (quisquam).

4 Coll. C. erat.

5 Gloss. * Թէպէտեւ մեղաւ սամսոն, այլ

ան ոչ բնաւ եթող 'ի ձեռաց. այլ 'ի զօրութե-
նէ շնորհացն պահեաց նմա. որով և զայլազ-
գիսն ստապեաց. յորժամ զսիւնն ասն շարժ-
լեաց և կործանեաց || * Quamvis enim pecca-
vit Samson, Deus tamen non omnino dereli-
quit eum a sua manu, sed ex vigore gratiae
(partem) ei servavit; qua et alienigenas de-
perdidit, quam columba concussis, domum e-
vertit u.

և՛ զիւր շնորհն մինչ ՚ի սպառ շիջանել
ոչ տացէ թոյլ: Լսլ զի մի յոր ուշն
կայր ՚ի բանին թողեալք՝ յայլ կամ
զբանս ծախեսցուք, ՚ի խոստումն բանիս
և ՚ի սկիզբն իրաց անդրէն ընթացուք:

Սամիսոնի ծնողքն բազում ժամա
նակս առ միմեանս կեցեալք, և պտուղ
միաբանութեան խնդրելով՝ ոչ գտա
նէին. քանզի անհնարեալ տարակուսէր
կանացի անդոյն երկիր, և ընդունելով
զսերմնն՝ զպտուղն ոչ բուսուցանէր:
Որպէս և երկրիս ցամաքութիւն և
անպտղութիւն՝ այցելութեան ւայ և
ջուրց ՚ի վերայ հոսանաց կարօտի, այս
պէս և կնոջն երկիր յարժամ յիւրն
հետասացի ՚ի պտուղն, անձային ական
կարծա է և շնորհի. զի որ լաւն և որ
վեհն վերակացու իցէ, որպէս գործո
նեայ արուեստականագոյն, զայն որ առ
գելուն առ ՚ի կալ մնալ, ՚ի բաց քա
ղեալ հանէ, գործուն, և արդակ սեր
մանողին տայցէ. իսկ անձային շնորհն
կատարելութիւն սերման՝ զիւրն շնոր
հացէ բնութեան:

Լսդ մարդասէրն անձ վասն զի ըզ
բնութիւնս անկարացեալ մարդկանն
տեսանէր, առաքեաց հրեշտակ, թուե
լով իբրու թէ աւետարանական իցէ,
ամոյն զաւետիս տալով զմանկանն.
բայց ճշմարտութեամբ՝ անտեսանելի
զօրութեամբ հրաման տուեալ բնու
թեանն, զոչն եղեալ ընդունել զսեր
մանեալ: Վննզի հրամայեալ կարծեմ
և այսպէս ծնանել զմարդն, և ձայնի
ւայ և սպասաւորութեան հրեշտակաց
լինել ընծայ. վասն զի անձային հրամա
նօք սպաս տանել հանդերձեալ էր:

in memoria erat orationis omittentes, in
alio placito verbum consumamus, in
promissionem sermonis nostri, origi
nemqua rerum recurramus.

Sampsonis parentes multum temporis
secum iuicem viventes, et fructum una
nimis concordiae quaerentes, non inve
niebant; quoniam impos haesitabat mu
liebris agri terra, atque recepto semi
ne, fructum minime producebat. Sicut
enim istius terrae ariditas sive infoecon
ditas visitationis Dei, et aquarum effu
sionis eget, sic et mulieris terra quoniam
de proprio fructu desciscat, Divini oculi
(vel fontis) indiget, et gratiae. Quoniam
qui optime praeest sicut artificiosus agri
cultor, eradicans ea quae impedimento
sunt vigori, efficacem fertilemque semi
natori reddat; Divina vero gratia perfe
ctionem seminis propriam concedat na
turae.

Benignissimus itaque Deus quoniam
naturam impotentem videbat humanam,
misit angelum, ut videretur, quasi bo
ni auspicii nunciator sit, sterili annun
tians de prole, re tamen vera per invis
ibilem virtutem jussu dans naturae,
quod vix factum erat, recipere satum.
Siquidem jussisse mihi videtur sic ge
nerari hominem, et vocis Dei, ministe
riique angelorum fieri donum eum qui
divinis mandatis obsequium praestatu
rus erat. Ne itaque universorum Deus
alienum quidpiam (vel quemdam) di

1 Vel ita: ut qui optimus ac supremus est, si
cut effector artificiosissimus, id quod impedi
mentum est ad perseverandum, evellit, effica
cem etc.

2 Marg. Cod. A. հրամանացն:

3 Gloss. * Ոչ եթէ անկարող էր օտար բնու
թեանս մարդկան, որ այնու զիւր զօրութիւնն

ցուցանէր, և վասն այն զսամսն ընտրեաց. ոչ
է զայս ասել: Եւ գործեալ ոչ զօտար որ էառ
ի պէտս՝ վանել զայլազգիսն, այլ զաւետեօք
ծնեալ ուխտաւորն ւայ, որ էր մասն բաժնի
տուեալ ւայ, անգրանիկ և ուխտաւոր ||: Non
enim Deus indigus erat alienae hominis natu
rae, ut per illam ostenderet propriam virtu-

Եւ զի մի զօտարն բոլորեցունն ան-
յիւրն կորզեալ հանցէ պէտա, 'ի վե-
րուսա զնա այնոցիկ որ ոչ գտանեն՝
չնորհեալ բաժանի, առ ընկալեալ
ծնողս զծնիցելոյն զբանաբարութիւն .
և արդ ծնողացն՝ իբրեւ մանկածնութե-
լին գործւեաց՝ զպարծանս մանկանն լի-
նելութեան հատուցանէ. և այս էր ոչ
փոքր, նախատանք անորդութեան լի-
նելութեամբ մանկանն լուծանիլ. և
ինքն իբրեւ զարուեստագէտ՝ զբանարա-
րութիւն մանկանն 'ի հասարակ ժողո-
վըրդեանն փրկութիւն ընդունի:

Եւ զարմանալ գայ ինձ. քանզի որ-
պէս բժշկաց, որք իմաստութեամբ ա-
ռաւել քան արուեստիւ առ մարդկան
բժշկութիւն վարին, խօթացելոց մարմ-
նոց զբնութիւնս քննեն. զի չափեցեալ
հիւանդացելոցն զօրութեամբ՝ զփրկա-
կան դեղն մատուցեն. այսպէս և այ-
նոցիկ՝ որոց ոչ ինքն հիւանդացեալ են,
անձ բժշկէ զխտան, ոչ անապակս և ոչ
անարուեստս նոցա մատուցանելով ըզ-
բժշկութիւնս. Վանդի ընդէր 'ի վե-
րայ սառայի ամլոյ աբրահամ 'ի ծնըն-
դեան մանկանն աւետիս ընկալեալ լի-
նի. իսկ աստ զոր աւետիսն տայր՝ կինն
ընդունի. ( ) ի անդ յիրացն հաւատ
այրն քան զկինն պատրաստագոյն էր.
Իսկ աստ կինն մանովեայ պատրաստա-
գոյն էր 'ի հաւատալ:

Եւ զհրեշտակն աւետիս տուեալ
կնոջն, և տուեալ պատուէր մեկուսի
լինել յարբեցութենէ, վճարեցաւ, յդի
զոգիսն բարի յուսով և յառաջ քան
զարգանդն արարեալ. իսկ իբրեւ եկն
դարձեալ այրն, ասէր կինն զայ զայցե-
լութիւնն, և զհրեշտակին տեսիլ. և ոչ
ոք էր երեւեալն՝ ոչ գիտել ասացեալ, և
ոչ յորձմ տեղւոյ բնակեալ իցէ. բայց
երեսացն փայլմամբ և երևութեամբ՝
ձեռք հրեշտակի նազելի պարկեշտութի

« tem, atque ideo Samsonem elegit: absit hoc
« dicere. Praeterea non alienum quemdam acco-
« pit in usum ad profligandos paganos, sed na-

reptam in proprium usum verteret, de-
super ipsum eis qui non inveniunt, gra-
tis impertitur, acceptantibus parentibus
de partu collocationem; nunc autem
parentibus tamquam proli nascendi in-
strumentis gloriam pueri procreationis
reddit. Hoc autem non modicum erat,
probrum infecunditatis procreatione
Pueri dissolvi: et ipse (angelus) velut
artis peritus annunciationem de puero pro
communi populi salute admittit.

Mirandum autem mihi est, quia sicut
illi ex medicis, qui sapientia magis
quam arte ad hominum curationem u-
tuntur, aegrotantium corporum naturas
examinant, ut mensurata infirmorum
virtute, salutaria remedia adhibeant: sic
quoque eorum, quorum animae aegro-
tant, Deus curat morbos, non meras
neque inertes illis adferens medicinas.
Quare enim de Sarra sterili Abraham
in proli natiuitate nunciationem accipit,
hic autem nunciantem mulier recipit?
Quia illic ad rerum fidem vir muliere
promptior erat, hic vero mulier Manue
paratior erat ad credendum.

Angelus itaque annunciatione mulie-
ri data, atque praecepto dato abstinен-
di ab ebrietate, discessit, praegnantem
animam bona spe ante uterum ipsum ef-
ficiens. Reduci ergo viro suo dicebat
uxor Dei visitationem, et Angeli visio-
nem: quis autem qui apparuit, esset,
nescire se asserit, nec quo in loco habi-
tasset; vultus tamen fulgore apparentia-
que, formae Angeli venerabilem mode-
stiam, ait, speciemque videbam. Non

« tum per annunciationem, dedicatumque Deo,
« eumque datum Deo in portionem tam sicut
« primogenitum, quam sicut Nazarenum «.

ասէ, և երևումն տեսանէի: Վանդի ոչ ունէի այլուստ ուստեք ճանաչել, զոր տեսին 'ի նմանէ, և զբնութիւն նորա և զբնակութիւն նմանեցուցանէի. քանզի 'ի մեծութենէն՝ այր նոյ, իսկ առ 'ի դէմն պայծառ փայլմանէ՝ երկնաքաղաքացի նմանիւր, իբրև լուսաւորաց իմն ճառագայթս զգեցեալ:

Եւ լուեալ մանովեայ, և յոգիսն ակնկալութեամբ մանկանն ուրախ եղեալ, և լսելեօք պանծալի պարկեշտութեամբ բանին հիացեալ, կոչեր ըզձիւք հրեշտակն դարձեալ գալ ինքնա տեսնորա և ինքնալուր կամեցեալ լինել: Իսկ նա յառաջեալ քան զաղօթման, հրաման տայ, և դարձեալ կնոջն երևի յերկրի սերմանեցելում ուր նստէր: Եւ ուրեմն և ճշմարտութեան նշանակ, քանզի սորա երկիրն սերմանեալ եղև, արտաբին երկրին սերմն առակէր զայս: Վանդի իբրև յառաջացելոյ 'ի հրեշտակէն յարագութենէ ինչ յինքն ձգեալ, և յաւելեալ յիւր ընթացս, թռչուն արագութեամբ կինն ելեալ առ այրն հասանէր, արագ և օդադնաց և օր քան զլուսին և զարեգակն արագագոյն էր հրեշտակն՝ ցայնժամ կնոջ առնն եկաց մնաց: Եւ յսչափ ապաքէն հեզութեան 'ի նմա և զիւրոյ մարդասիրութեանն նիւթ սերմանեաց: Արմանալի ինչ իչ. քանզի, եթէ ըստ կերպարանի նիւթային երեսաց մարդն գործեցաւ, կարի յոյժ առաւել նիւթային նմանութեան 'ի հրեշտակաց դէմն բաժանեալ տուաւ աւելի. քանզի որչափ մօտագոյն բնակութեան հասին նոյ, այսչափ առաւել և 'ի պատկերն նորա հպաւորագոյնք եղեն:

Իայց յերկարեցի զճառդ՝ իվ սիրելիք, նազելի առնելով. քանզի սոցանա զաբանութիւն՝ ներբողեան առ նիւթութիւնն է. քանզի այն որ զբարւոք յարմարեալ կերպարան գովիցէ, զնոյն ինքն զկենդանի բնութիւնն առաւել հիացեալ զարմանայ, յորմէ արուեստ զնմա

enim habebam aliunde quo noscerem, quod in eo vidi, atque quo naturam ejus habitationemque conjicerem: quia ex majestate, vir Dei, ex candore vero vultus, caeli civis videbatur, quasi luminarium splendore quodam indatus.

Haec audiens Manue, et in animo spe pueri exultans, auditaque per venerandam honestatem verborum miratus, invocabat anxiose angelum rursus venire, optans propriis oculis videre eum, auribusque suis audire ejus verba. Ille vero praeveniens preces, mandato accepto, iterum mulieri apparet in agro seminato, ubi sedebat. Erat ergo et veritatis symbolum, quippe quod istius terra seminata fuerit, externae terrae semen figurabat. Cum ergo tamquam ex angeli praevenientis celeritate aliquid sibi attrahens suoque cursui addens, volante velocitate mulier egressa ad virum perveniret, ille qui velox, et in aere ambulans, luna soleque celerior erat angelus, interea mulierem expectavit tendentem ad virum suum. Tantam utique mansuetudinem in ipso suae benignitatis partem Deus indidit. Neque mirum. Si enim secundum formam divini vultus homo factus fuit, multo magis de divina similitudine in angelorum faciem portio accessit amplior. Quoniam quanto propiorem Deo habitationem sortiti sunt, eo magis et ejus effigiei propiores fuere.

Caeterum prolixum reddidi sermonem, o dilecti, honorificum faciens; quia istorum honorificentia encomium Divinitati est. Etenim qui pulchre concinnatam formam laude celebret, ipsam vivam naturam magis ac magis admiratur, ex qua ars similitudinem extrahens, for-

նութիւնն պեղեալ՝ զկերպարանին գործ մատոյց . քանզի յաւելեալ կերպարանին գովութեանցն, որով ոչ զսկզբնաւորապէս գեղեցկութիւնն դէմն տարաւ :

Այսինքն զի ցուցաւ այ մարդասիրութիւնն, հրեշտակին անսալն, կնոջն պատրաստութիւն, առն հլուն լինել, և էին ի միասին ամենեքեան՝ և որ հրամանն տայր, և որք զհրամանն ընդունէին, դարձեալ զհէզն և զարուեստական զհրեշտակական մատակարարութիւնն արմանամ . քանզի ոչ ըստ առաջին երեսաց յերկրորդումն երեւցաւ, և ոչ որպէս երեւցաւ կնոջն, նոյն օրինակ և մանովեայ յանդիմանեցաւ, այլ եկն և մարդկային աչաց տեսնելաց, ոչ որպէս արեգական բակդ, որք ի նա հային նկատելով՝ բախէ ճառազայթիւքն . իսկ աստ մանովեայ տեսլեամբ չափեալ երեւցաւ, արուեստաբար՝ որպէս ասացին, և օգտապէս իւրացն : Վնայի ուր էրն խոստմունքն և պարգեւքն, և պարգեւալն, համեմատաբար պարտ էր մեծութեամբ պարգեւին բարձրանալ . զի զհաւատն ի մեծէն զմեծն ընկալցի . իսկ ուր պարզ խօսից և մեկնակ պատուիրանի, աներկիւղ տեսլան էին պէտք յաղազս ասացելոցն . զի մի զիշատակ պատուերցն երկիւղ ծածկիցէ : Տինա առաւել թուի ինձ բաժանիլ զտեսիլն հրեշտակին առ երկաթանիւր բնութիւնն . և՛ կնոջն տեսանել, և՛ առնն՝ որպէս կարաց : Այս զի այսպէս երկոցունց երեւցաւ, զգիրս վկայ մատուցանեմ . զի կնոջն, որպէս պատմեաց զբնութիւն զերեւցելոցն, ասէ, Այս էն առ մէկ, և Գեոտն նորա իբրեւ զԳեոտն հրեշտակի : Իսկ մանուէ զինչ . ասէ, Թէ Այս ծանօտ մտնէ՝ երկ հրեշտակ քն է :

Ի՞նչա թէ այդպէս է, զծանօթութիւն կնոջն, զպայծառ դիմաց, և զհազարն մեծութեանն . իսկ զանգիտութիւն առնն, զլոկ ձեռքն և զհեզ դիմացն . քանզի հէզն և մեծապէս պատմել հէզ, որ

mae opus praestavit; adeo illa excellit formae laudem, quae nequit originalem Pulchritudinem in facie sua portare.

Postquam vero demonstrata fuerit Dei benignitas, angeli obsecutio, mulieris promptitudo, viri mansuetudo, quia simul erant tam mandati lator, quam mandati acceptores, iterum modestam artificiosamque Angeli dispensationem admiror: quippe qui non secundum anteriorem faciem in secundo apparuit, neque ut visus est mulieri, similiter et Manue se praesentavit, sed venit, et adstitit humano oculo visibilis; non sicut solis halo intuentes in se concutit splendore, sed hic Manue apparuit mensurata visione, artificiose, ut dixi, et opportune. Ubi enim erant promissio, et donum, et donatum, analogice oportebat magnitudine donum exaltari; ut fidem a majore majorem acciperet: ubi vero simplicis sermonis, nudique mandati (locus erat), tranquillae visionis opus fuit, dictorum gratia, ne memoriam praeceptorum timor obvelaret. Imò potius videtur mihi dividi visionem angeli ad utramque naturam, ita ut mulier plane viderit, et vir quantum potuit. Quod autem sic ambobus apparuerit, scripturam testem adduco. Nam mulierem ita inducit narrantem de natura apparentis, dicens: *Vir Dei venit ad nos, et visio ejus sicut visio angeli*. Manue vero quid? dicit, quod *Non novit Manue, quod angelus Domini esset*.

Quod si ita res se habet cognitio mulieris est circa praeclarum vultum, et ingentem majestatem; ignorantia vero viri circa simplicem formam, mansuetumque vultum. Quoniam idem erat et

նախ առաջին 'ի պէտս կնոջն առաքեցաւ . և իբրեւ զպաշտպան թագաւորի զհակառակ թշնամեաց յաղթութիւն աւետիս տայ, այսպէս կնոջն հրեշտակն զամլացելոյ բնութեանն զարձակուող աւետիս տայր : Այսպէս կնոջն նախ, ապա և յառնէն երկրորդ անգամ կոչեցեալ՝ ոչ ամպարհաւաճէր, և դարձեալ որ ոչ էր անկ նմա՝ կալ մնալ ոչ դանդաղէր : Եւ յետոյ իբրեւ եկն անդրայրն, և ոչ ըստ արժանի նորա փառացն պատահեալ, այլ և յոյժ արհամարհելով եհարց զնմանէ, ո՞ր է, և ուստի . և զայս զգալուստ նախկին արդեօք՝ և թէ ըստ կնոջն բանի, երկրորդ անգամ արարեր . ոչ զյանդուգն համարձակութիւնն մանուկայ ըստգտեալ, և ոչ 'ի բազմութենէ հարցուածոցն հրաժարեալ, սկսաւ ուսուցանել զայն որ հարցանէր զնա՝ այսպէս :

|| Ի քէնս տեսանի այժմն, և 'ի կնոջն տեսայ, և եկի ձեզ աւետարանել ստացուած . քանզի որ ամենայն նեղելոցն է ակնածու, որում միայն կարն է զաղէտս տարակուսի լուծանել, և բնութեան հրաման տալ . վասն զի զամուսնութիւնդ ձեր հետտութեամբ հեռութեամբ բնութեանս անպտուղ ետես, զիս առ երկոցունց առաքեաց գործ . զի և՛ զբնութեան զախեալ ըզդրունս բացից, և՛ զմանկասէր ոգւոց ցանկութիւն լցից : Արդ զի՞նչ արժան է այնոցիկ՝ ոյք չնորհ վարձ ընդունին, չնորհին վարձ տալ . պահել զերանելւոյն զհրաման . և այս է՝ յարբեցութենէ 'ի բաց կալ ծնողին, և յածելոյ որ հաստեւոցն էր : ( ) Ի կինն զուարթ և զգաստ լինելով՝ զայն որ 'ի մեծ իրան լինելոց էր՝ ծնցի . իսկ այրն զի մի ինչ յայնցանէ, որ գլուխ ժողովրդեանն է՝ 'ի վերայ արկանել մանկանն . և նշանակ բազմութեանն զհերան զգեցեալ, քան զի զգորութիւնս ամենեցուն 'ի մի յայտ մարմին համբարեալ : Արդ պարտ է

mansuetus, et praeclarus, modeste narrabat primum quod mulieris gratia missus fuerat . Nam sicut minister regis victoriae contra hostes nuncium dat, sic mulieri angelus de vinculo naturae sterilitate laborantis solvendo annunciationem dat . Hoc modo itaque mulieri primum apparens, deinde et a viro iterum vocatus, haud superbiebat; rursumque quod non conveniebat ei, expectare non cunctabatur . Postea vero quum venit illuc vir, et non secundum condignam ei gloriam accessit ad eum, sed etiam nimis contempte interrogavit, quis sit, et unde? atque hunc tuum adventum an nunc primum, an juxta mulieris dictum, secunda vice fecisti? Nec ergo arrogautem confidentiam Manne improbens, neque frequentes interrogationes recusans, coepit edocere interrogantem se, hoc modo .

Qui nunc a te videor, ab uxore quoque tua visus sum, veniens ad annuncian- dam vobis possessionem . Siquidem qui omnium afflictorum provisor est, et qui solus potest anxietates dissolvere, et naturae jussum dare, quum viderit matrimonium vestrum per naturae obstinationem infertile esse, me ad utrumque misit opus, ut videlicet et naturae inclusa ostia aperi- am, et animorum proli studiosorum desiderium adimpleam . Quid ergo convenit gratiam accipientibus contribuere pro gratia? Servare profecto beati illius mandatum: id est, ab ebrietate se abstinere genitricem, et a novacula creaturam; ut mulier sobria reperta pariet eum, qui ad praeclara gesta ordinandus erat; vir autem, ut nihil de rebus inconvenientibus capiti populi imponet puero . Symbolum vero multitudinis est, eum crinibus vestitum esse, quia omnium virtutes in uno hoc corpore sint reconditae . Oportet autem caput populi manere immaculatum ac

գլխոյ ժողովրդեանն մնալ անբիծ և անվթար, և նշանակի բազմութեանն անհատ լինել. քանզի այսոցիկ այսպէս մնացելոց, իբրև մի մարմին ժողովրդեանն բազմութիւն՝ ծնիցելոյն աշտաւակ պահպանացեալ, առանց պարտելոյ լիցի և առանց տապալելոյ: Եւ թէ ծնելոյ մանկանն գլուխն ապականեցի, և կամ հատցին գիտակքն, բազմացն զօրութիւնք անկցին, որոց էր շտեմարան մարդն:

( ) այս լուեալ մանուեայ, և՛ այնմ որ խոստացաւ՝ չնորհն հատուցեալ, և՛ ըզպատուէրն պահել՝ վկայութիւն տուեալ, կոչէր զհրեշտակն՝ ի ճաշոյ կոչունս: Ուր հայեցեալ ոք զարմանացի ընդ արդարոցն զարմանազանութիւնս, իբրուզի՝ կարի մեծ է միջոցն՝ և՛ փոքունց առ միջինսն, և՛ միջոցն առ վերջին արդարսն: Վրանգի յոյր սակս աբրահամ յառաջ քան առնուլ զխոստումն՝ կոչէր զհրեշտակն ի հաց. իսկ մանուէ յետ ընդունելոյն: ( ) ի մանուէ վարձ պարգևին տայր զկոչումն, և նախ առեալ չնորհէր. իսկ աբրահամ ծանօթութիւն օտարսիրելութեանն դնէր առաջի զսեղանն, և նախ տուեալ՝ առնոյր. և տուեալն բարի էր երկոցունց, այլ ոչ զոչ ունէին զչափն. քանզի մին վասն չնորհին, իսկ միւսն վասն բարուցն ընդունէր զօտարսն. վասն որոյ առ աբրահամ և ընդ խորանաւ նորա մտին, և կերակուր կարծիս ետուն ճաշակեալք: Վրդ որպէս ասասցէ ոք, զի թէ նոքա անճաշակք ի կերակրոց անցին քնացին, և առաջի եղեալ կերակուրքն ծախեալք լինէին. վասն զի հրով լի էին հրեշտակքն, հրով տեսլեամբ զկերակուրսն ծախեցին:

Եւ ի մանուեայ կոչմանէն հրաժարեաց, զիւրն առաջի եղեալ օտարըն կալութիւն՝ զայս օտարընկալութիւն

1 Scribendum foret, առաջից, primos: ut supponit vel intelligit Gloss. dicens, 'Առաջին՝ արքայ, և միջին՝ զօր, և վերջին՝ մանուկ 11:

incorruptum, symbolumque populi individuum esse. His enim ita se habentibus, tamquam unum corpus, populi multitudo, nati turre custodita, invicta erit, et eversionis nescia. Quod si nati pueri caput devastetur, sive abscidentur crines, multorum vires cadant, quorum erat reconditorium homo ille.

His auditis, Manue, et promittenti gratias referens, et mandato obsequuturum esse protestans, invitabat angelum in prandii convivium. Cum hoc aliquis animadverterit, mirabitur justorum miram varietatem, quod quippe oppidomagnum est intervallum inter minores, et medios, atque inter istos, et novissimos justos. Cur enim Abraham antiquam accepisset repromissionem, invitabat angelos in panem, Manue vero post receptionem? Quoniam Manue praemium pro dono praestabat convivium, atque primum accipiens, reddebat gratiam. Abraham vero ut manifestationem hospitalitatis apponebat mensam, et primum dans, accepturus erat. Datum sane amborum bonum erat, sed non aequalem habebant mensuram; unus enim propter gratiam, alter autem pro more suscipiebat peregrinos: quare apud Abraham intra tabernaculum etiam ejus ingressi sunt, et cibum manducandi opinionem dederunt. Verum quomodo, dixerit aliquis, si illi sine gustatione a cibis discesserunt, propositi cibi consumpti fuerint? quia igne pleni erant angeli, ignis specie consumpsere cibos.

Praesentem vero Manue invitationem recusavit (angelus), hospitalitatem sibi exhibitam Deo exhibendam

2 Primus Abraam, medius Lot, novissimus Manue 4.

լինելն անշխարհական, իսկ նա ընկալեալ զայն պատարագին զխրատն, և կամեցեալ միանգամայն պատուել և ըզհրեշտակն, զինչ անուն է քո՝ ասէ. զի գոնեա սորա յիշատակ բերիցեմք: Իսկ նա դարձեալ զիւր պատիւն յած ակն արկեալ, և զայն փառաբանութիւնն՝ իւր պատիւ ել համարեալ, զի՝ խուզես զանուն իմ, ասէ. և սա է սքանչելի: Ո՛ր յերկինս անշխարհական, և զհրեշտակացն զօրս՝ զտէրունեան իմառութիւնն՝ մարգարէն ուսուցանէ:

Այս ասաց, և նա է միքայէլ, և ոչ զմիւսն՝ գաբրիէլ, և ոչ դարձեալ՝ հզօրն բարբառեցաւ, զի մի անշխարհական յինքն վտարեցէ: Եւ զինչ ասէ. և նա է զարմանալի. յայտ է թէ զայն որ այլ երբէք այլ ազգ առ ստորակայիցն պէտք հրեշտակս փոփոխեալ, պանծալիս առնէ: Իսկ երկրորդ, զի նորոգապէս ցուցցէ հրեշտակն զմտերմութիւն, զանուն զվեհին և զլաւին ասացեալ անտեղի, և զիւրն փոխեալ՝ եցոյց յիւր պատիւն մոլորեալ. արձակ եթող զգիտութիւն: Իսկ զայնր զփոփոխելոյն որ պէս զիւրդ ոք բուռն հարցէ զգիտութեան, և գիտութիւն զայն փառաբանութիւնն, անմոլար զօգիսն պահեաց. քանզի որ ՚ի նորա փառն հանապազն կայ, սա միշտ հանդերձ իւրով արքայութեամբն առանց փոփոխելոյ երկրպաշտացն գտանիլ:

Եւ զիստ այսոցիկ նա կազմէր զպատարագն, և նա կայր մնայր՝ զի այն պատարագին մատուցի ընծայ, իսկ նա հանդերձ ընծային ՚ի պատուեցելոյն յարեցի ՚ի կառն յերկինս ելստեանն, բոցով պատարագին վերացեալ: Այսն զի պարտ էր հրեշտակին՝ և՛ մանուկայ զիւր արժանաւորութիւն յայտնել, և՛ բաժանել զսքանչելին ՚ի սկիզբն և ՚ի

fore monens. Et ille admissio Dei sacrificii monito, volens et simul honorare angelum quoque, *Quid est*, ait tibi nomen, ut saltem huius memoriam recolamus? At ille rursum suum honorem ad Deum referens, et Dei glorificationem sibi honori esse decernens, *Cur quaeris nomen meum*, inquit, *id autem mirabile est?* O in caelo divinas conversationes, ubi angelorum virtutum dominicam sapientiam propheta edocet!

Non dixit, illud (nomen) Michael esse, nec alterum, Gabriel; neque iterum, Fortis ille locutus est, ne divinum nomen sibi vindicaret. Sed quid ait? *illud autem est mirabile*: puta illud, quod aliàs aliter ad inferiorum commodum angelus ipse demutans nomen (vel Deus mutans angelos varios), gloriosum efficit. Praeterea, ut accurate ostendat angelus fidelitatem, nomen optimi sibi dari absurdum esse asserit; et si suum mutaretur, posse erratum committi in suum honorem declarat; ideo liberam reliquit scientiam. Illius autem mutati (nominis) ¹ scientiam utcumque aliquis aggrediatur, tamen talis scientia a glorificatione Dei non aberrantem animum servat ²: etenim qui in propria gloria perpetuo manet, is semper in suo regno sine mutatione adorantium invenitur ³.

Posthac itaque ille parabat sacrificium; et iste expectabat, usque dum Deo sacrificium offerretur, et ipse una cum oblatione in honorificato veheretur curru, ad caelum ascensum dirigens per flammam sacrificii. Quoniam oportebat angelum, tam Manue quoque manifestare propriam dignitatem, quam dividere miraculum in principium rerum ac

¹ Gloss. refert haec ad varietatem ministerii Angelorum, doxologiaeque ipsorum in Deo glorificando.

² Juxta Gloss. animum Manue servavit, ne suo

erraret nomine.

³ Intricatissimo de loco integro tantam potui elicere sententiam.

կատարած . և առ երկոցունն բնութիւնս
զինքն բաժանեալ, կնոջն 'ի սկզբանս
պակուցող, իսկ 'ի կատարածի՝ առնա-
նաճախն երեւցաւ . զի զկինն ընդունել
զսկիզբն իրացն 'ի ձեռնս հաւանեցու-
ցէ, իսկ զայրն հաւատալ կատարածին
'ի պատարագէն արասցէ, և հաւատ
հանդերձելոյ զարմացմանն զտեսեցեալն
ցուցցէ :

Եւ եղեալ մանուկայ 'ի վերայ վի-
մին՝ որ ինչ 'ի պատարագն երթայ կազ-
մած, և հրեշտակին ծայրիւ մականին
յայն հպեալ, յանկարծօրէն վառեալ
բորբոքեցաւ : Եւ (Էբրեւ) ետես մանուկ
զպատարագն այսպէս բոցակիզեալ, և
զհրեշտակն 'ի բոցոյն համբարձեալ 'ի
վեր, և զպատարագն յերկին առաջ-
նորդեալ, յերեսացն զարմացմանն յեր-
կիւզ շրջեցաւ . և լինի յառաքինի ոգ-
ւոյն նորա . քանզի գիտակ էր գրոյն, որ
ասէր, Ընդ որոնցէ զիս զբերն, և ինչե-
ւորդ զանն ամենեցուն տեսանել կար-
ծեցեալ, անկեանս զկեանս իւր կար-
ծէր : Իսկ կինն քաջալերէր զնա՝ այս-
պէս պատահելով երկուցելոյն, և իմառ
տուժեամբ և քաջալերաբար . իսկ նա,
տեսիլս այս ասէ, այր, 'ի չար լինի, լա-
ւին առ վատթարն, և ոչ ընծայի ա-
ռուճն 'ի դատապարտեցելոյն 'ի մահ .
քանզի զոչ և սիրելի տեսեանն՝ լաւին
տեսուճն վատթարին : Իսկ եթէ մար-
դասէրն 'ի լոկ երեսաց և 'ի պատարա-
գին ընդունելութենէ մարդասէր 'ի մեղ
եղեալ է, որպիսի խորհրդով դատա-
պարտէ զայն՝ որ պատուեացն 'ի մահ,
պանդանդ և փոխանորդ փրկութեանն
իւրոյ՝ զպատարագն ընկալեալ : Եւ որոգ-
ւքանչ որ տեսանին, որպէս զի այրն
երկիւզիւ, իսկ կինն արուժեամբ լի էր .
և որպէս զի նմա սփոփել և մխիթարել
զկինն երկուցեալ պարտ էր, ինքն սփա-

finem . Et reapse ad utriusque naturam
se disponens, mulieri sub principio stu-
porem inducens, sub fine autem viro
terribilis apparuit: ut pote mulierem ad
admittendum principium rerum ex figu-
ra ipsa persuaderet, virum autem cer-
tum finis ex sacrificio faceret, atque ve-
lut fidem futurae admirationis praestaret
visum .

Ponente ergo Manue super petram
apparatum sacrificii, Angelo autem ex-
tremitate virgae illud tangente, subito
succensum fuit. Et videns Manue sa-
lumenque de flamma correptum, ange-
lumque in caelum conductam, ex admiratione
visus in metum transmutatus fuit: id au-
tem accidit ei, ut animae virtute prac-
stanti. Nam conscius erat scripturae
dicentis, *Nemo videns vultum meum, vivet*.
Deum itaque universorum vidisse se ex-
stimans, vita carentem opinabatur vitam
suam. Uxor tamen ejus fortificabat eum,
sic obviam illi veniens timore affecto pro-
denter ac constanter: Numquid visio
ista, o vir, inquiens, in malum referri
possit?, visio inquam optimi in turpe?
nec enim excipitur oblatio facta ab illo
qui mortis damnatus sit: namque dile-
ctum efficit boni visio ipsum improbum,
qui visionis dignus sit factus. Quodsi
benignus (ille Dominus) solo visu, et
perceptione sacrificii benignus in nos
fuerit, quo, quaeso, consilio damnabit
honorantem mortis, oblatum tamquam
pignus et votum pro sua salute sacrifi-
cium excipiens? Novum sane miraculum
erat videre: quanto vir timore, mulier
autem fortitudine pleni erant; ubi illum
oportebat consolationem recipere, mu-
lierem vero, timorem: qui solari uxorem

1 Cod. C. negative habet sine interrogatione.
'ի չար ոչ լինի . non potest in malum referri.
Sed Gloss. legit juxta nos.

2 Gloss. cum interrogatione . քանզի գիւ և

սիրելի etc. unde sic exponit sensum . " Nam
" dulcem optabilemque visionem Dei mereturne
" improbus . Բայց քաջը և յանկալի երեւանն
այ արժանանայ վատթարն :

փեալ լինէր՝ զարհուրեալ. և կնոջն որում բռնակութիւն ընդունել իբրու պաւ կեցելոյ պարտ էր, նա զպակուցեալն զօրէն դեղոյ բանիւք սփոփեալ միւրթաւ լինէր: ( ) Ի սասաց որ՝ ոչ վայրապար, յերևեալ դէմն զընակեալ զողիս այլափախեալ, և առնն կանացի ոգի, որ և առնն վայել էր՝ կնոջ զգեցեալ կերպարանն:

( ) Ի կինն աւետարանեալ եղև, և այրն հաւանեալ, և հրեշտակն անցեալ գնացեալ, և պատարագն զվայրն ընկալաւ զվերինն, ամենեքումք այսոքիւք կինն օգնութիւն գտեալ՝ ծնանի նմա զսամիսոյն, փրկութիւն վշտացեալ ժողովրդեանն, և յիշատակ կենաց երգեցելոյ արութեանն: Բայկէս երևեալ զուգապէս այլոցն, նորոգագոյն քան այնու որով իւրք ըստ այլոցն յանդիմանեալ լինէր, որում հոգի փոխանակ չնչոյ սպասաւոր էր. և մարմինն էր քան զադամանդ անվթար և անգիծ. որպէս և զնմանէ պատմողքն վկայեն, անախտ գոյ, և ամենայն երկաթոյ հարուածոց անզգալի. և նմա հարողին լինէր հարուած, և զհարկանօղն անդրէն հարեալ: ( ) այս և սամիսոյն պահպանեցեալ լինէր հոգւով. ոչ ումեք յամենեցուն՝ իբրու ասել՝ պատերազմեալ. և ոչ որ ընդ ինքնակալին պարծանա բաղձանաց յաղթութեան այլում տեղի ետ. զի ամենեցուն էր՝ որք ձեռնարկէին հարկանել, անմալ. իսկ նա և ոչ ՚ի միոյ նետէ հակառակորդացն վնասեալ լինէր. իսկ որ վնասն կամէին, անդրէն շրջեալ զդաւումնն՝ ՚ի վնասնոցա յառնէր:

Վնանգի որպէս ասի, բնաւորեալ իմն է մեծամեծաց զհետ երթալ նախանձ. և որպէս վարք են կենաց՝ կատարեալ իրաց՝ գործ կատարեալ ՚ի նա արձանա-

debat, pavidus extitit; et mulier, quae solamen ab illo recipere debuerat sicut stupefacta, ipsa stupefactum verbis remediis similibus consolans reficiebat. Non enim frustra aliquis dixit¹, in vultibus apparentibus habitare animas diversas, ita ut vir muliebrem praeseferat animam, et mulier viro convenientem naturam.

Quum itaque sic mulier annuntiata fuit, et vir persuasus, angelus transvectus est, et sacrificium locum attigit supernum, cunctis his adjuvata mulier parit ei (viro) Sampsonem, salutem nimirum afflicti populi, et memoriam decantandae fortitudinis per aevum². Sic enim praeclarus apparuit, aequalis caeteris (hominibus, vel generosis), egregior ea parte, qua secundum alios cernebatur; eo quod spiritus pro anima ei serviebat. Corpus autem magis quam adamas incorruptum erat ac illaesum: sicut et de isto referentes testantur, nullo labore frangendum esse, et omnis ferri ictum vix sentire; ita ut qui illum percuteret, ipse ictum patiebatur, et caedentem recidebat. Haec et Sampson Spiritu custodiente praeseferebat, a nullo unquam, quasi dixeris, bellum sustinuisse, neque imperatoriae victoriae secundas gloriae cuique concessit; cunctis enim aggredientibus ad eum percutiendum, illaendendus erat. Imo neque ab ullo telo adversariorum damnum patiebatur; qui enim nocere ei volebant, retorquens stratagemam, in eorum detrimentum insurgebat.

Quoniam, ut dicitur, solet magnum virum sequi invidia; et sicut est vita perfecta, opus perfectum in eo publice demonstrari. Verum infirmae³ humanitatis

1 Gloss. * Պղատոն է ասացեալ. Թէ լինի՝ որ կինն առն հոգի առնու, և այրն՝ կնոջ: || * Platonis est hoc dictum, aliquando fieri posse, ut femina viri animum sumet, et vir feminae u.

2 Gloss. * Չգորութիւնն սամսոնի ժողովուրդն

եղանակաւ յիշէին || * Praeclara Samsonis acta et populi canticis memoriae tradebant u. Nil ergo mirum, si pagani unum Sampsonem sub variis heroum nominibus praepostere celebrarunt.

3 Vel, infirma.

կեալ իւր տկար մարդկութեան բնու-
թիւնս՝ ոչ տեսանի զմեծութիւն ան-
պարգէսին ընդունել՝ 1) ասն որոյ և
յայնժամ արին սամիսոնին հոգի ընկա-
լեալ՝ ունէր զօրացեալ և առ ուժգ-
նութիւն զմարմինն . և տկար յանդի-
մանեալ լինէր շնչովն, և քան զմարմնա-
կան ցանկութիւնս կնատագոյն .

Ինչպիսի յարբուշտ զօրութեանն իւ-
րոյ, յորժամ երկղթեան ՚ի միում ժա-
մանակի ՚ի բուն ՚ի տիւն, և մարմնոյն
առողջ զօրութիւնն, և ոգւոյն ցանկու-
թիւն, ըստ այնմ ժամանակի կարծեմ,
ցանկացեալ շնչոյ կնոջն խառնակութե-
ն, ըստ որում յղիացեալ մարմինն. զի զկա-
տարեալ զօրութեանն իւրոյ, որ ունի
մասն ՚ի սերմնավարութիւն՝ արկցէ յեր-
կիր ՚ի սերմանէն . և եղիցի որ ծնանե-
լոց է զօրութիւն հայրենի զօրութեան,
ի սերմն պատարագեալ . 1) ասն որոյ և
ոչ մանկուհի յայս պէտս իբրեւ անկա-
տար, և ոչ ծերք իբրեւ լքեալ զօրու-
թիւն, ՚ի դէպ ըստ այսմ են սամիսոնին
ժամանակիս . 2) արբուշտ ծաղկին ՚ի
վերայ երեսացն զօրէն գեղեցկագոյն
իմն ծաղկաց մարդաց և բուրաստանաց,
որ բերիցէ խրոխտ և հեշտալի և գողտ-
րիկ աչացն դժգունն ժպտելոյ, զարե-
գակնային ճառագայթման ՚ի վերայ այ-
տիցն գունեալ . ի՞նչ որպէս կուսից և կա-
նանց ՚ի վերայ ծաղկեալ (ի) գեղեցկու-
թիւն, այլ՝ այնոցիկ որ քաջացն յերկոց
կանգնին ՚ի համախաչէն վատտակոց ա-
րեգական շառագունելոց . յօնացն շա-
րագրութեն՝ լուսնոյ նմանեցելոյ շրջա-
նակաց, յորժամ մինչև ՚ի մէջն շրջեալ
զօռով մահկացն՝ զբոլորակին գործեա-
ցեն զբոլոր .

(3) օրէն արեգական բակի՝ զդէմն
տափեցելուն, կին ոմն այլազգի երեւի-
ւելին էր ՚ի ձեւ կանացի կառուցեալ .
իսկ սա յօտար երկիր ձգեալ զերեսն,
որպէս որք որսացեալ լինին տեսեամբն՝

*natura non videtur magnitudinem Dei
doni recipere. Quare etiam tunc Sam-
pson spiritum recipiens, habebat quidem
fortificatum et ad vigorem corpus, sed
debilis convincebatur animâ, et esse-
minatio carualibus cupiditatibus.*

*Siquidem vigente virtute sua, quum
ambo in uno tempore adultae aetatis e-
rant, tum corporis sanus valor, et ani-
mi cupiditas, secundum id tempus puto
desiderasse animum mulieris coitum, se-
cundum quod corpus erat satietate ex-
pletum, ut perfecta sua virtute possi-
dente et partem serendi, mitteret de
semine in terra, et fieret qui nascere-
tur, virtus paternae virtutis, in semine
sacrificato. Quare nec juvenes ad hoc
opus, ut imperfecti, neque senes, ut de-
mittentes vires, sic idonei sunt apposite
secundum hoc Sampsonis tempus; quo
flos adolescentiae super vultum pulchro-
rum more florum campi et horti spargi-
tur, ita ut stuporem serat, et placido-
rum oculorum titillatio subridens com-
periat, solari splendore super genas
fulgente; colore praeditus non sicut vir-
ginum mulierumque superflorens pul-
chritudo, sed qualis optimis viris ex
praeclaris laboribus evenit, cooperato-
re laborum suorum sole ruborem asse-
rente; sicut et superciliorum compositio
imitatur lunae circulum, antequam in
medietatem vergat, cornibus collectis,
ad circulum faciendum integrum.*

*Hujusmodi ipso praedito vultu dele-
ctabili solis instar coronae, mulier quae-
dam alienigena obviat. Mulier autem e-
rat in figura muliebri concinnata. Hic
vero in alienam terram extendens visum,*

կապի . քանզի ընկալեալ երեսացն զհա-
մախոհ որմն , և դեգերմամբ տեսլեանն
բուծեալ զցանկութիւնն , առաքեաց 'ի
ներքս յողիմն զվէրն . և ոգիքն վերա-
ւորեալ 'ի բարեպաշտիկն խորհրդոցն
բախեալ լինի . և զգեղեցիկ զգոյն զա-
մօթոյ պատկառանացն 'ի լրբութիւն
բերէ :

Որք ոմանք պսնն յիմաստնոցն , թէ
անութեանն կամօք 'ի ցանկութիւն այլ
ազգւոյն մատնեցաւ , զի ճանապարհ 'ի
փնաս այլազգեացն եղիցի նմա : Եւ ո-
մանք ասեն . ոչ 'ի տարօրէնութենէ ան-
ութիւնն կամի ապրեցուցանել . քանզի
ունէր իշխանութիւն զերկոսին մատա-
կարարել . և վնա ընդ օրինաւոր ամուս-
նութիւն հարկանել , և զայլազգիսն առ-
դար օրինակաւ տանջել . այլ ինքնա-
կամ սամիսոփնի յօտար կիկնն խոտորե-
ցելոյ՝ որ զամենայն կարէ անձ 'ի պա-
տիժ պատուհասից այլազգեացն շրջեաց
զսամիսոփնի զմեղանսն :

Եւ ոմանք առ թերաբանութիւն
վերծանելով , և ոչ կարացեալք զանձային
զօրութիւնն քննել , և ոչ առ յօգուտ
զգիրս , յամբաստանութիւն հոգւոյն
բերեալ մատուցանեն զսամիսոփնին մե-
ղանսն . քանզի ունելով ասէ զհոգին՝ մե-
ղանէր : Իսկ որք զայսոսիկ իշխեն ա-
սել , կրկին այ պատուհաս պարտին . զի
յօժարութեամբ զգիրս հայհոյեցին , և
զի զճմարիտն ոչ իմացեալք , 'ի նոցա-
նէն գտելոցն չարապէս , որպէս բարւոքն
էր , աղտեղեցին զգիրն : Վնանզի եթէ
արդարութեան կամ առողջմտութեան
ընկալեալ էր հոգի , բարւոք ամբաս-
տան լինէին . ապա եթէ զհոգի զօրու-
թեան ունէր , զինչ . իսկ արգելու զմեղս՝
արդարութեան , ոչ զօրութեան էր . և
(զի) զայս ոչ էր ընկալեալ զհոգին ընդ
առաջնունմն սամիսոփն , զի՞ զմարդն
թողեալ՝ ըստգտանէք զզօրութեանն հո-
գի , արդարութեան գործ պահանջե-
լով : Վնանզի ասասցէ ոչ վայրապար
հոգին ամբաստանութիւն ընկալեալ ,

eorum more, qui specie capiuntur, li-
gatur. Namque recipiens oculus com-
plicem venatum, et commoratione visio-
nis nutriendus cupiditatem, misit interius
in animum feritum: animus autem vul-
neratus, quamvis a piis consiliis pulse-
tur, pulchrum pudoris colorem in impu-
dentiam transfert.

Ad hunc locum quidam ex sapienti-
bus dicunt eum Divinitatis consilio in
cupidinem alienigenae deditum fuisse,
ut via in noxam alienigenarum aperire-
tur ei. Nonnulli vero ajunt, nunquam
velle Deum ut salvetur (populus) per
facinora praeter legem facta. Quoniam
apud se erat utrumque dispensare; et
illum in legitimum matrimonium admo-
vere, et alienigenas justo modo punire:
sed ultro declinante Sampson in alie-
nam foeminam, Deus qui omnia potest,
in castigationem alienigenarum transver-
tit Sampsonis delictum.

Alii demum mutilatim scripturam le-
gentes, nequentesque divinam perpen-
dere virtutem, nec ad emolumentum
usurpantes scripta, in accusationem Spi-
ritus traducunt Sampsonis erramentum.
Habens enim, ajunt, Spiritum, pecca-
bat. Verum qui haec praesumunt dice-
re, duplicem Dei ultionem subire de-
bent; quia volenti animo scripturam blas-
phemarunt, et verum non intelligentes,
suis malis adinventionibus optimam coin-
quinaverunt scripturam. Quoniam si
justitiae aut sani consilii spiritum rece-
pisset, bene accusarent: sin autem spiri-
tum virtutis habebat, quid? impedire e-
nim peccatum, justitiae erat, non vir-
tutis. Quia vero istum non receperat
spiritum una cum altero Sampson, cur
relicto homine, incusatis virtutis spiri-
tum, justitiae opus exigentes? Dicat e-
nim haud inauiter spiritus accusatus,
quod diversae sumus gratiae sub pote-
state optimi maximi, et divisa est omnis

Թէ զանազան շնորհք եմք, ընդ իշխաւ նութեամբ լաւին և մեծին . և բաժաւ նեալ է ամենայն պարգևին բնութիւնս և չափեալ ամենայն բարեգործ (կամ բարեգործութեան) շնորհն . քանզի ումնն ոգի իմաստութեան, և ումնն գիտութիւն և հանձարայ, և այլումն ուժգնութեան և զօրութեան, և այլում երկրնչեւ յայ առաքի :

Եւրդ եթէ զամենայն ոգւոցն ըզպարգևան ընկալեալ եղև, և անմեղ պարտ էր երեւել մարդոցն : Եւ եթէ յաղբերէն և ի մեծ ծովէն կաթիլ շնորհի ընկալաւ, իբր զմի ի մասանց ընկալելոյ՝ զբովանդակ գտեալ լինէր . իբրու զի Թէ մրպէս, ի տարացուցից հաւանեցուցուք : Ինկալաւ արդարութեան ոգի նախահայրն մեր աբրահամ, և եցոյց զնա լաւին լի, քանզի հաւատաց ի կենդանին : Ինկալաւ պարկեշտութեան յովսէփ, յանդիման բերեալ կացոյց այնմ որ առ իԹն է՝ լի ի մարմնի, յաղթեալ մարմնաւոր հեշտ ցանկութեան : Ինկալան նախանձու ոգի շաւուն և զէի, և յայանեցին զայն սկիւմացւոցն մահուամբ : Ինկալաւ արդարապարտութեան յուդա, քարոզեաց զնա դատ առնելով նուոյն : Ունէր զօրութեան սամիսոն, ի գործոցն զայն յանդիման կացոյց կատարելագոյն : Եւրդ եթէ առ այնոսիկ որ հզօրն էին՝ (տկարացաւ), ճանաչէ հոգին՝ զամբաստանութիւն, քանզի նորա էր զօրութիւն ցուցանել գործեալ սամիսոնի վարեցեալ . ապեթէ հոգին յիւր շնորհն հզօր եկաց, և այլ զամբ հնարից՝ սամիսոնի յաղթեցին, զի բերեալ զնեմք օտար ամբաստանութիւն ի վերայ հոգւոյն :

Եւրդ ասէ . այլ արժան էր՝ իբրու մեղաւն սամիսոն, ի բաց զնալ հոգւոյն .

1 Quis nescit Philonem in cunctis suis operibus passim uti iisdem principiis, quae in novo testamento, maxime in epistolis apostolorum occurrunt? Non quod, ut varii senserunt, unum ab altero mutuatum esset, sed quia eadem mani-

doni natura, atque mensurata omnis gratia benefica. Quoniam cuidam spiritus sapientiae, et cuidam scientiae, et intelligentiae, alicui fortitudinis ac virtutis, et alicui timere Deum committitur.

Si ergo omnium spirituum dona suscepisset, etiam impeccabilis homo ut videretur oporteret. Sin autem ex fonte magnoque mari guttam gratiae suscepit, quomodo una accepta ex partibus, totum possidere comperiretur? Quippe, ut exemplo persuadeamus, suscepit iustitiae spiritum protopater noster Abraham, et monstravit eum bonitate plenum, quia credidit in Viventem. Suscepit honestatis (spiritum) Joseph, et adferens exhibuit eum concedenti plenum in corpore suo, superata carnali cupiditate. Susceperunt zeli spiritum Simeon, et Levi, et manifestarunt eum Secimorum morte. Suscepit iusti iudicii (spiritum) Juda, et praedicavit eum iudicio facto nurui suae. Habebat et Sampson virtutis (spiritum), et ex operibus demonstrans praestitit perfectissime. Si ergo fortibus defuit Spiritus, accusandus erit, quoniam suum erat virtutem demonstrare, instrumento usus Sampson. Sin autem spiritus in propria gratia fortius perstitit, et aliae insidiae quae evenerunt, Sampsonem vicerunt, quid imponimus alienam accusationem super spiritum?

Ita est, ait: at aequum erat, peccante Sampson, abscedere Spiritum, ne

festa erant cunctis versatis in mystologia scholae eruditiorum Hebraeorum, cum fundamento reperto in scripturis sacris: sicut praesens locus apud Isaiam habet originem.

զի մի յանցաւորին օգնական լինէր : Եւ ուր անձային խոստմանն գործն գտեալ լինէր . և իբր ոչ ուժգնագոյն ոսոխք անձային գրոյն լինիք . զի եթէ խոստումն զօրութեան ծնողք մանկանն ընկալան , առաքեաց անձ , սպասաւոր եղև հրեշտակն , և սա յառաջ՝ մինչև ցուցեալ էր ինչ զզօրութեանն գործոց , յաղջկանն մատնեցաւ ցանկութիւն . այլ ոչ՝ հոգին ըստ ցանկութեանն սամիսոնի եթէ 'ի բաց ուրեք գնացեալ էր 'ի զօրութեանէն , զխոստումն գտանեմք : Եւ իբր ոչ և ընդդէմ՝ նորին իսկ անձութեանն զլեզուն սրեալ , զգրոց սուտ խօսին՝ աւսելով , եթէ ոչ ընկալաւ սամիսոն հոգի զօրութեան , այլ աւելորդ գրեալ չնորհն . քանզի եթէ ընկալեալ էր , աւսնայն իրօք զնա 'ի ձեռն գործոցն տեսեալ լինէաք : Եւ յսպէս ամբարշտացն ամենայն ուրեք գտանի զպարտութիւն . իսկ զիրք ոչ լինին զպարտեալք , և ոչ արուեստաւորաց բանից 'ի ձեռն մատնեցաւ , այլ ընդ բարեպաշտիկ մարդկան և ընդ պարզամիտս խօսի : Եւ յաղերս ապաբանութեան հոգւոյն . բայց 'ի սամիսոն և յանձային պատմութիւնն անդրէն դարձցուք :

Վանդի սորա էր հասակն 'ի բուն 'ի տիս , և մանկութիւն 'ի վերայ մարմնոյ նորա ծաղկեալ էր , և գանձ էր հզօր առաւել՝ քան մարդ : Եւ թայր ընդ ծնողն՝ զօրութեամբ մարմնոյն չնորհաւորեալ . և քաղաքն՝ յոր երթայր սամիսոն հանդերձ իւրովք ծնողք , թամնայ կոչիւր : Եւ յոր մինչ դեռ երթային նաքա , 'ի ճանապարհին զարտուղեալ սամիսոն յայդի , և տեսեամբ քաջաբերութեան զուարճացեալ , տեսանէ կորիւն , զի նստէր ընդ որթոյն ողկուղովք . և յարձակեալ 'ի վերայ՝ յարոց , ոչ իբրև առ կորիւն առիւծու , այլ՝ առ կորիւն շան հանդերձեալ մարտնչել : Եւ էր արժանի տեսլեան կուր . կուրեան՝ զօրութիւն 'ի վերայ պարանոցին գիտց ցուցեալ , և սամիսոնի՝

reum adjuvaret . Et ubi divinae promissionis opus inveniatur? et quomodo non violentos hostes vos monstratis divinae scripturae? Siquidem promissionem virtutis parentes pueri susceperunt, misit Deus, minister fuit angelus: is autem (Sampson) antequam monstrasset aliquid de virtutis operibus, in puellae deditus fuit cupiditatem. Quod si spiritus juxta cupidinem Sampsonis quoquam abscederet, virtutis promissionem haud invenissemus. Quomodo autem non et contra ipsam Divinitatem linguas acuentes, de scriptura mentiantur, dicentes, quod non accepit Sampson spiritum virtutis, sed superfluo scripta fuit talis gratia; si enim accepisset, omnino eum per opera vidissemus? Sic impiorum ubique invenitur calumnia; scriptura tamen non patitur calumniam, neque in manum artificiosorum verborum traditur, sed cum piis hominibus simplicibusque loquitur. Haec de apologia Spiritus: verum ad Sampsonem, divinamque historiam revertamur :

Hujus ergo erat aetas in ipso vigore, et juvenus in corpore suo florescebat, et thesaurus erat potior quam homo. Pergebat autem cum parentibus, virtute corporis decoratus ut singulari gratia: oppidum autem, quo proficiscebatur Sampson una cum parentibus, Thamna vocabatur. Huc illis perguntibus, per iter devians Sampson in vineam, et aspectu fertilitatis gaudens, vidit catulum leonis sedentem sub vitis botris; et incurrens super eum, suscitavit, non quasi ad catulum leonis, sed ad catellum canis accessurus dimicandum. Erat autem spectaculo digna dimicatio: catulus virtutem super cervicis crines ostentans, et Sampson vigorem virtutis super signa vultus jam jam assumens. Quomodo

զտիս զօրութեանն 'ի վերայ գիմաց
նշանից արդի ևս առեալ: Եւ իբրեւ
գրկընդիսառն եղին, քանզի անբան կենե-
զանեաց՝ սրտմտականն: Իսկ բանա-
ւորացն՝ առաքինին և զօրաւորացոյն
աստ առիւծն իբրեւ սովոր իմն զընդեւ
որս որսացեալ, բանայ զբերանն՝ զորմե-
քնդուներ, և մատուցեալ որովայնին
համբարձեալ: Իսկ նա, իբրեւ քաջ 'ի
մարտիաց՝ 'ի յանդուզն քաջաւերութե-
նէն հակառակամարտիցն փառս ընդ-
դէմ նոցա 'ի բաժանումն զարկուցանե-
լոյ գտանեն, այսպէս քաջն մարտիկ
սամփսոփն 'ի նոյն ինքն յահագնութե-
նէն զկորիւնն պարտէ: Վանդի բերան՝
որ է առիւծու առ ամենայն ինչ զէն,
զայս պեռեքեալ եգիտ արին. յերկոսին
կողմանս փեռեկեալ զբերանն՝ զձեռն
բաժանէ, և զահեակն 'ի ներքին կող-
ման բերանոյն, և զաջն զառ ընդամբք
կորեանն շրթամբք պատեալ, և բռնա-
դատեալ զնա՝ ևս առաւել 'ի բաց քա-
կեաց. այնչափ առաւել զօրեաց՝ մինչ
ընդ մէջ եհերձ զգազանն. և հերձեալ
զգազանն՝ անցանէր ըստ պարանոցն հեր-
ձումն, և հազիւ հերձմանն տեղի
գտեալ յորովայնի առիւծուն արգե-
լու: ( ) այս և գիր ազգել կամեցեալ
ասէ. և ճեղքեալ փա՝ որդիս ոչ չի ճեղքե-
լու այծից, և չի ունիւ եր 'ի քեռս նորս:

Եւ այնպէս եճեղք զառիւծն, և մե-
ռեալ 'ի վերայ երկրի եբարձ թող. և
ինքն դարձեալ առ ծնողն անդրէն
խառնեցաւ: Եւ այնպէս ինչ ոչ համա-
րէր սքանչելի գործեալ, մինչ ոչ 'ի գի-
տութիւն ծնողացն զայն մատուցանել.
այլ յետ այսչափ գործոյ՝ հաստատուն
և լուռ երեւցաւ առանց վիրի. ոչ գու-
նովք գիմացն ցուցանէր զերկիւղ, և
ոչ խուճապաւ ոգւոցն զեկուցեալ ըզ-
գործն. և ոչ անհանգոյժ (կամ, անհան-
գոյժ) մարմնով զաշխատութիւնն առա-
կեալ. այլ իբրեւ ոչինչ արարեալ՝ ինքն
լուռ եր անշարժ ժուժկալութեամբ.
Իսկ զգոյնն վասն արութեան ցուցանէր.

itaque in amplexum mutuum conven-
re, quoniam brutorum animalium irasci-
bile, rationalium vero vis generosa ma-
gis est valens, hic leo quasi vero fami-
liarem sibi venatum venaturus, os ape-
rit ad praedam admittendam, acceditque
ventre elevato. Ille vero, sicut fortissi-
mi certatorum ex arroganti fiducia ad-
versariorum perniciem contra eos adin-
veniunt prosterndi ac dilacerandi, sic
generosus certator Sampson ex ipso ter-
ro catulum debellat. Siquidem os leo-
nians jam invenit fortis iste; in utram-
que itaque oris discerpti partem manus
dividit, sinistra inferiori oris parti admo-
ta, dextra vero circa uares catuli una
cum labiis circumducta, sicque cogens
eum, magis disjunctas eas partes, atque
adeo praevaluit ut per medium discer-
peret feram. Dilacerata autem fera,
dilaceratio transgressa est cervicem, et
tunc demum cessavit discerptio, cum
venter bestiae impedivit. Id et scriptu-
ra designare volens, dicit: *Et dilaceravit
leonem quasi haedum caprarum quis dis-
cerpsisset, nihil omnino habens in manu.*

Sic ergo dilaceratum leonem, mor-
tuumque humi stratum dereliquit: ipse
autem rursus redux ad parentes, se
suis univit. Atque ita nihil se mirum
perpetrasse credebat, ut neque in noti-
tiam parentum id adduxerit: sed post
tantum praeclarum gestum, constans ta-
citusque apparuit sine vulnere. Nec co-
lore vultus ostendebat timorem, neque
alteratione animi indicium dabat facti,
neque etiam lasso corpore laborem sub-
indicat; sed ac si nihil fecisset, ipse si-
lentium observabat immobili continen-
tia. Colorem vero virilitati convenien-
tem monstrabat; mihi videtur, quod e-

ինձ թուի թէ և իբր ոգի զօրութեան
զգեցեալ, և անային տրուիք պայծառա-
ցեալ զհանդերձեալ առակն յառիւծէն
ընդ միտ ածեալ, ծածկել կամեցաւ զա-
ռարկութեան զգիւտն:

Իսկ իբրեւ դարձաւ, ցանկութիւն
իմն ի նա առիւծուն տեսեալ մտանէ.
և ի նոյն տեղի եկեալ տեսանէ զկո-
րիւն մեղուաբուծեալ քանդի մեղուքն
զձե ծակու տեսեալ զբերանն, և ըն-
դարձակութիւն իբրեւ ի վէմն յորովայ-
նի գազանին գտեալ, ի ներքս սպր-
դեալք ընդ բերան կորեանն՝ ի ներքս
խորիսի գործեցին: Իսկ նա զազգի ազգի
պայծառութիւնն զմեղուացն տեսեալ
զգործ, պայծառագոյն քան զխորսիացն
արար առասպել. քանդի յայնմանէ որ
ուտէն՝ կերակուր հանեալ, և ի հօրէն
մեղր ընկալեալ, առնէ՝ որ տեսանիւր
առակն, և հացկերութեան հարսանեացն
առաջի դնէ այսպէս:

Ի՞նչ, որք զառաջիկայ հարսանիսս
պատուէք, վասն զի ժամանակիս վայել
է՝ ոչ միայն զմարմինս կերակրուիք, այլ
և զոգիս բանիւք ուրախ առնել, եւ ձեզ
ուրախութեանս այսմ՝ սկսայց առակ,
որք ասող էք, ոչ առասպելական, այլ
որ է ճշմարիտ առակեալ: Եւ զի ճշ-
մարիտ ճառեալս, եղիցի տոյժ առար-
կողին զառակն, եթէ իմաստագոյն
երեւեցին լսողքն առեղծու. և շահ
նմա դարձեալ՝ եթէ զսոսա զմտաւ ա-
ծելով խորհրդոց միով առարկութեամբ
յաղթեցէ. քանդի է և ինքն ըստ ին-
քեան առանձինն վայելուչ առակն, պայ-
ծառագոյն գրաւադրութիւնն ի սահ-
մանէ եղեալ լինի. և սակայն լսողացն
շահին պարտեցելոց՝ և զբանն կամաւ
կագոյն խուզէ, զառարկողին զմիասուն
երկիւղ՝ կրկնակ հեշտութիւն յետ յաղ-
թութեանն գտեալ: Ի՞նչ՝ զինչ օգուտ

tiam sicut spiritum virtutis induens; et
divinis donis praefulgens, futuram de
leone parabolam in mente revolvendo,
occultare voluit problematis inventio-
nem.

Quando vero reversus est, deside-
rium quoddam in eum leonis videndi in-
greditur; atque in eundem veniens lo-
cum, vidit catulum fere apum cellarium
factum. Quoniam apes figuram forami-
nis cernentes hiatum oris, et dilatatio-
nem velut in petris in ventre bestiae in-
venientes, intus surreptantes per os ca-
tuli, interius favum paravere. Ille au-
tem, varias cernens claritates in apum
elaboratione, favis clarius problema ef-
fecit: quoniam ab eo, qui edit, escam
educens, et ab robusto mel suscipiens,
fecit, quod videbatur, problema, et con-
vivis nuptiarum proponit hoc modo.

O viri, qui praesentes nuptias hono-
ratis, quandoquidem convenit tempori
non solum corpus cibis, verum etiam a-
nimum sermonibus laetificare, ego vo-
bis qui adestis, laetitiae istius princi-
pium ponam problema, non fabulosum,
sed veraciter adaptatum. Quod autem
verum est dictum, mulcta sit proponen-
ti problema, si sapientiores appareant
auditores in solvendo; et lucrum ei iti-
dem, si istos in consiliis per unam obje-
ctionem superaverit: quoniam est et per
se seorsum decorum problema, clarius
redditur ex fine pactionis: etenim audito-
ribus lucri gratia superari nolentibus,
et verbum diligentius perscrutantibus,
proponentis damni timorem, duplicem
voluptatem post victoriam comperiant.
Quid ergo erit lucrum victori, et quid
damnum victo, audite: trigiuta vos estis,

1 Gloss. "Ի յերկու իրք հեշտացան, և յանձն
առին հանել զառասպելն. քան թէ սամսոնի յաղ-
թեց. և երկրորդ՝ վասն շահուն ||: " Ob du-

"plicem rem delectati sunt, atque acceptarunt fa-
bulam enucleandam: tum, ut Samsonem vin-
camus, tum propter lucrum "

է՛ որ յաղթէն, և զի՛նչ քննա՛ որ պաշտեալ լինի, լուարձք . երեսուն է՛ դուբ՝ որ խնդրէք զառակն . և մի է՛ որ առարկիս . արդ էթէ ատակ եղէ՛ զօրութեամբ՝ բազմութեանդ, իւրաքանչիւրդ՝ ի սոցանէ եղիցի պարտաւոր պատմութեանի՝ տուգանի յաղթողիս . ապեթէ դուբ զծածկեալն և զանյայտ զառարկութեանս առեղծիք, իւրաքանչիւրումք ձերոց մարմնոցդ պարտապան եղէց որոշեցելոցդ . զի ձեր իւրաքանչիւրդ յաղթահարեալ մեկնակ տուգան զգրաւին հատուցէ, մի մարմին զգեցուցանելով . իսկ ես բազումս, որ է ըստ իւրաքանչիւր մարմնոյ յաղթողին մասին՝ դատապարտեալ եղէց զարդարել : Ի՛նչդ՝ զի՛նչ է առակս, հայեցաւ . Ի՛նչդ է Ինքե՛ եւ Ինքե՛, և ի՛նչդ է Ինքե՛ :

Իւրեւր, մի՛ սամիսոն, վիճիս . զօրութեամբ երկրորդին՝ զառաջինս, և զտկարն՝ յայտնի արարեր զօրաւորաւն . զի ի՛նչդ է Ինքե՛՝ գիւրին է գտանել . քանզի ուտեն այծք և ոչխարք, և ի՛նչդ է երկուց ելանէ կերակուր . յայտ է թէ կաթն . բայց ի՛նչդ է Ինքե՛, այն առանց գտանելոյ է : Ի՛նչ յոյժ իմաստաբար և արուեստաբար . զառաջինն ըզգիւրն՝ յորս լսողացն յառաջ ուսուցեալ, և զնորա զգիւրութիւնն՝ երկրորդին դժուարութեամբն շաղապատեաց . զի գիւրն յորոգայթ կոչեցէ, իսկ հզօրն՝ ինքե՛ կարծեցեալ զպատրեալն . քան զի ոչ միայն զօրութեան գործ, այլ և իմաստութեան ցուցեր զառակսդ :

( ) Եւստիկ լուեալք որք ի՛նչ հարսանիսն սամիսոնի յուրախութիւն եկեալ էին, յառաջ մինչև կարացեալ էր հաւաստի յայտնապէս տեսանել զառակն, և մինչև ստուգապէս զառարկին տեսանել զիւրութիւն, յանձն առին առեղծու զառարկն . և ընդունին զգրաւականին զհրաւեր զյառաջարկութի . Ի՛նչդ ի՛նչ մէջ երկուց չարեաց ըմբռն

qui inquiritis problema; unns autem ego, qui propono. Si itaque valeam virtute contra multitudinem vestram, unusquisque vestri sit debitor tunicae ad multam praestandae mihi victori: Sin ausolvatis, singulis vestris corporibus ego debitor fiam mulctae quam proposui. (Jure quidem,) quoniam unusquisque de vobis convictus, unicam mulctam ex pacto reddere debet, unum corpus vendendo; ego vero multos, ut cadit sinuabor exornare. Attendite ergo, quid sit problema: De comedente exivit cibus, et de forti egressa est dulcedo.

Bene, o Sampson; disputas: per secundum in virtute, primum, et per fortitem, debilem manifestasti. Illud enim, De comedente exivit cibus, facile est invenire, quia comedunt capraeque ovesque, et de comedentibus exit cibus, patet quod lac. Alterum autem, De forti egressa est dulcedo, fugit inventionem. Et nimis sane sapienter, et artificiose (dictum). Primum illud facile ad capiendos auditores edocens, ejus quoque facilitatem secundi difficultate obvolvitur; ita ut quod facile compertum fuit, in laqueum vocet, et forte intus includat deceptos. Siquidem non tantum virtutis opus, sed etiam sapientiae demonstrasti problema tuum.

His auditis, qui in nuptias advenerant Sampsonis, praec laetitia, antequam valissent clare videre problema, certeque cernere proverbii (vel proponentis) profunditatem, acceptarunt solvere problema, concedentes et pacti invitationem propositam. Quoniam inter duo mala deprehensi, spem, et ebrietatem, promptissimi ad pactorum sanctionem

նեալք, յուսոյ և արբեցութեան, պատրաստագոյն առ գրաւադրութիւնն լինէին. քանզի արբեցութիւնն ոչ տայր նոցա թոյլ զիրան յառաջագոյն ընդ միտածել և խորհել քննութեամբ. և յուսոյն ահա գյաղթութիւնն նոցա յաղթելոյ՝ և ընձեռելոյ՝ և՛ յառաջ քան զխորհել. քանզի բնութեամբ ամենայն մարդ լաւին ակն ունի, և սորա յուսոյն յաղթել հակառակելով յառաջէ. մանաւանդ որք արբեցութեամբ զխորհուրդս ողողեն. Վնայ յորժամ անասնական ցանկութեամբք որ մարտնչին, միտք դատարկացեալ են՝ ընկղմեալք յարբեցութեանէ, յայնժամ զամենայն զարտի զան խորհրդական զանասնաւորութիւն իբրև յանդունդս տարեալ, անցուցեալ զխորհուրդսն՝ զարթնու, այսպէս անասնաբար յորոշումն յարձակեալք, և այնչափ ՚ի ներքս ՚ի գործիս փակեալք:

Իայց սակայն ի՛նչ կարաց սամփսոն արկանել ՚ի թակարդ. այլ ուժգնապէս զի նմանէ եղեալ որոգայթն խզեաց ՚ի մէջ անցեալ կին. և զայն՝ որ որսայրն, յիւրումն շաղապատեաց թակարդս. և զորս որսայրն, բարձ արձակեաց յորսոյն ազատս, զորոգայթն մանրելով: Իսպախիսի է, ի՛նչ սամփսոն, այլազգին. միաբանէ այլազգ ըստ մարմնոյ խառնից, և սիրոյ հաւատարմութեամբ նմանութիւնս տայ. և ընդ որում հաւասարէ խառնակութեամբ մարմնոյ, ընդ սմառելովք մարտնչի, և բաժանէ զիւրն զժառանգութիւն յազգս. մարմնով խաղաղացեալ, և հոգւով խեղ է. Տիւնա առաւել, ոչինչ խաղաղական, այլ զամենայն ինչ պատերազմական գործէ. քանզի ոչ ումեք թոյլ տայ ապրել մարմնոյ՝ առանց դաւելոյ այնմ որ էն պահել. այլ զայն առ դաւանացն պատրումն արուեստակէ, զի զերեւելին իբրև զօգտակար որ ընկալեալ՝ զծածկեալն զմահաբերն ընկալցի պտուղս. որպէս որք ՚ի խորտիկան զդեղն զանգեալ խառնակեն, զարուեստկերակրոյն

hiebant; nam vinolentia non permittebat eis rem prius perpendere, et cogitare elucubrate; spes autem jam victoriam superationis praestabat eis etiam antequam ad examen rem redigerent. Quia et natura omnis homo melius expectat praestolaturque, et istius spem superare contendendo procedit, maxime qui ebrietate cogitationes diluunt. Siquidem quando, bratis cupiditatibus oppugnantibus, intellectus evacuatus sit, immersus in ebrietatem, tunc omnes cordis imprudentes brutalitates tamquam in abyssum traducens, postquam consilium perdiderit, expergefit, tam brutorum more in responsionem irruens, quam intus in laqueis se includens.

Verum tamen non potuit Sampson (alios) in laqueum conjicere, sed potius insidias ab eo paratas dirupit intermedia mulier, et venatorem in suo circumvenit laqueo, et quos venabatur, liberos dimisit a periculo, insidiis minutatim fractis. Talis est, o Sampson, alienigena: concordat aliàs copulationi secundum carnem, et amoris fideliter similitudines praebet; atque quocum communicat coitu carnis, cum illo pugnat anima; dividitque suam haereditatem in gentes (vel consanguineos): corpore pacem fert, et anima rebellis est. Imo potius, nihil pacatum, sed omnia belligerantis more operatur: nulli enim permittit corpori salvari, nisi insidiatur ei quem servare pollicetur. Sed illud ad insidiarum celationem molitur, ut visibile velut utile quis recipiens, latentem suscipiat lethalem fructum: quem admodum qui in dapes venena commiscet, artem cibi monstrantes, ut decipiant, sic et malum effectum ab ipsa muliere veueui adinstar acceptum in se

առ պատրանս, և զար գործն 'ի նոյն
ինքն 'ի կնոջէն զդեղոյն առեալ ընդ
իւրեանս ցուցանեն:

Տեսեր զմտացն զխարդախանս. վրէ
պեցեր, ով սամիսոֆն, 'ի ձեռն կնոջ՝ ի
յաղթութենէն. արդ տես այսուհետեւ
մի շերկորդ քարին անկցիս գայթա-
ղղեալ. տինա առաւել, մի ընդ նմին
քարի երկիցս անգամ բախեսցիս. և մի
անգէտ լինիր և անծանօթ զոր ուսարդ
'ի բնութիւն. զգուշագոյն և հաստա-
տուն ինձ առ յապաւ լեր, 'ի ժնեայ և
անհնարին է, ով սամիսոֆն, իգական
ազգդ, և զարին մալել և խենեշացու-
ցանել կարէ. և զմարմնոյն զօրութիւն
ոգւոյն պատրանօք ցանկութեանն յաղ-
թել: Սոցա միայն հօրացն ազգ դիւ-
րաւ է ըմբռնելի. քանզի պատերազմ
տան՝ ոչ զինուր, և ոչ գիցազնական ա-
րութեամբ, այլ է նոցա դէմքն՝ զէն,
սուտեր՝ բանն, փաղաքանքն և ող-
քանքն բոց: Եւ որ նորոգն է քան զամե-
նայն, զի յաղթեն՝ յորժամ խաղաղու-
թի ընդ նոսա կալցուք. և եթէ դժուա-
րեսցուք ինչ, դարձեալ յաղթեսցուք.
և եթէ հեշտ և կամակ համարեսցուք,
յաղթահարեալ լինիմք: Եւ մանաւանդ
զի թէպէտ և են քան զամենայն նետ առ
'ի հարկանել խոցել արագագոյնք, այլ
ոչ զայն որ ոչն կամի՝ կարեն հարկանել.
քանզի դատարկ և ունայն գտանին նո-
ցա նետքն, եթէ ոչ շարժեսցուք մեզէն,
և յուզեսցուք զնոսա մեք 'ի վերայ մեր:
( ) Ինչո՞ւ. անցեալ եկաց կանացի դէմք
փաղփոռն. զէն դատարկ է սա՝ յորժամ
անկեալ զնի. եթէ զանց արասցես առ
նոպաւ պարզամտաբար, անցեր անխոց.
և եթէ ընդհարցիս և 'ի վերայ կառու-
ցես զերեսս երեսաց, և դիմօք՝ կնոջն
յաղթեսցես դիմաց, ընդդէմ հակա-
ռակ և դաւաճան անձին դէպ եղև ունել

Viden' animi dolum? Aberrasti, o
Sampson, per mulierem de victoria. At-
tende ergo deinceps, ne in secundum
lapidem offendens te, lapsum probabis;
imo magis, ne in eundem lapidem secun-
do impingas. Ne ignores, quam didici-
sti, naturam; accuratior ac constantior
mihi de hinc esto. Saeva atque valde in-
superabilis est, o Sampson, foeminea
gens, ita ut et sortem emulcere ac emol-
lire possit, et corporis vires animi sedu-
ctione per cupiditatem vincere. His so-
lis potentium genus facile capta est;
bellum enim committunt non armis, ne-
que heroica virilitate, sed est eis vultus
arma, gladius sermo, adulatio, et blan-
ditiae, flamma: quod autem inopinatum
prae omnibus est, vincunt, quum pacem
cum iis inimus. Quod si rursum aegre
eas feramus, iterum vincimus; sin autem
placidas ac gratas existimemus, convin-
cimur. Maxime quidem, quia etsi omnia
telo velociores sint ad vulnerandum,
non tamen nolentem possunt ferire; cas-
sa enim et inania comperiantur earum
tela, si non moveamus de nobis ipsis,
irritemusque eas super nos. Quomodo?
Venitne in conspectum muliebris vul-
tus fulgidus? Instrumentum belli vacuum
est ista, quum jacet; si praetereas eam
simpliciter, transiisti invulneratus; sin
autem impingas, et erigas vultum in
vultum, et facie faciem (velis) supera-
re mulieris, ex adverso contrarias insi-
dias (tibi) parasti ejus intensionem; il-
la namque armis vincens in cor suum
tractum (te) fixit¹. Sic itaque arma
vacua, et inanes gladii sunt, et nos u-

¹ Si aliqua vocabula uncis a nobis addita in
hac periodo aliter dispones, nova fortassis haec
surgit sententia. * Si dura facie superabis mu-
lierem, ex adverso illa insidias sibi paravit pro-

* primum intuitum: illa enim suis victa armis,
* in cor suum trahens fixit arma. Sed non id
dicere velle videtur auctor.

զիւր ձիզսն . քանզի նա զինուն յաղ-
թեալ՝ յիւր սիրտն ձգեալ ցցեաց : Ի՞նչ
այսպէս զէն դատարկ և ընդունայն
սուսերք են, և վարիմք նորօք ընդդէմ
անձանց մերոց, զգնելով (կամ ձգելով)
զնոսա մեզէն :

Եւ մի որ ՚ի լսողացն ըստգտցէ պար-
տաւելով, կամ իբրեւ զանձն իմ ոչ ի
մացեալ, և կամ առաւել քան զչափ
յանդգնեալ . քանզի ոչ եթէ սամփսով
նի օգուտ արարից . և ոչ դարձեալ՝ զի
որ յինէն բանս ասի, ամբողջախոհա-
գոյն ցուցից զանամբողջախոհն, ՚ի ժա-
ռանգութեանն յամեցի . այլ՝ նախ ա-
ռաջին, զի զամբաստանութիւն այլազ-
գեացն արարից, և զնենգաւորական կա-
մացն նոցա ցուցից, և ապա՝ զի բանս
մեզ օգուտ արասցէ : Բանդի առաջնոցն
ախտք՝ երկրորդիցն են պարկեշտ ող-
ջամտութեան պահպանութիւնք . քան
զի կեանք մի են, և բնութիւնք նոյն են
մարդկան, որոգայթք նմանք, ախտք
նոյնպէս են ամենեցուն . յաղազս սոցայն
բան օգտակար է, զի թէպէտ և յետ
այնորիկ ասացեալ լինին . վասն որոյ որ
՚ի սկզբանէն ասացան, երկրորդիցն է
պիտանացու, որք նովին պատրանօք
կեալ ՚ի կեանս կարգեցեալ լինին, իբրեւ
մահկանացու դեղոց բժշկութիւն հա-
կառակադեղ զբանս զայս գտցեն : Ի՞նչ
վասն զի հանդերձեալ իմն պատմել զա-
ռակին բան, այլազգի կնոջն զարմա-
ցումն քննութեան ընդ մէջ անկեալ ե-
հատ զպատմութիւնն, երթեալ գնաւ
ցուք դարձեալ, ուստի ելաքն :

Բանդի իբրեւ առաւօտինք զինար-
բուքն զգինին ՚ի բաց թօթափեալք,
և առարկութեանն իմաստութեանն
միտ դնելով՝ զառեղծուածն ոչ գտա-
նէին . իմաստնագոյն է սա յառակացն,
և ոչ իմացեալք՝ դատեցան . քանզի
անգտանելի սորա առաւելութիւն իմաս-

surpamus ea contra nos ipsos, ultro eis
induti .

Nemo autem ex auditoribus incuset
improbans, vel quasi ignorantem memet-
ipsum, vel plus aequo arrogantem; nec
enim ut Sampsoni prodesse vellem, ne-
que ut meis verbis sanum ostendam in-
sanum, in his¹ moram feci; sed primum,
ut accusationem de alienigenis faciens,
dolum malae eorum voluntatis declara-
bo: deinde vero ut praesens sermo no-
bis prosit. Quoniam primorum vitia se-
cundis sunt honesti sanique consilii cu-
stodiae. Siquidem vita una est, et natu-
rae eadem sunt hominum; pericula si-
milia, cupiditatesque pares sunt omnium;
de his facta oratio utilis est, quamquam
postmodum dicantur: eo quod antea di-
cta, secundis prosunt; ut qui iisdem
delusionibus vivere in vita constituerint,
tamquam exitiabilibus venenis medelam
ex adverso paratam verba ista inveniant.
Quandoquidem vero narrantibus nobis
problematis propositionem, alienae mu-
lieris stupenda inquisitio interjecta in-
tercidit historiam, redeunt es iterum per-
gamus, unde digressi sumus.

Mane itaque convictores vinum ex-
cutientes, et problematis sapientiae at-
tendentes, fabulam non existimarunt, sed
sapientio rem esse istam parabolis, seque
haud intellexisse jam crediderunt: quia
vix invenienda illius sententia sapien-
tissima videbatur; ideo et tres, quos pe-

¹ Arm. ՚ի ժառանգութեանն, in possessione,
lege, aut intellige, ՚ի ճառագրութեանն, ut ex-

plicite habet Gloss. Դ ճառք, in sermone, vel
homilia.

տութեան թուէր . և երեք նոցա որ խնդրէին աւուրքն անցին , և գիշերք անքունք . 'ի չորրորդ աւուրն 'ի կինն տամփսոյնի փախուցեալք անկանապառ տանեալ : Եւ այս խոստովանութիւն ճշմարիտ պարտութեան է , և խնդիր լիրք և անամօթ յաղթութեան : Եւ զիարդ . երթեալք առ կինն՝ պահանջէին . Ս'վ կին , քաղաք մեք եմք քեզ . և ծնօղք և հայրենիք , գաւառ՝ զոր տեսանես , և ստացուածք ընդ ամենեւին ընդ մեզ յար է . բայց դու միաբաւնութեամբ յանգութեամբ միայն զուգեցար ընդ օտարին : Եւ մի այսչափ մասանց՝ զմին յարգեալ պատուեսցես մամն , և մի սէր օտարին քան առ ծնօղքս սէր հաստատաբոյն լիցի : Ս'եղ տամփսոյն աւարկեաց , և մարտնչիմք ընդ նմա փոխանակ ընչից . քանզի 'ի միում աւարկութեանս այսմիկ , և փորձութիւն աշխատութեան երկոց , և պարտութեան փնտն կայ : Եւ վասն զի հասարակաց են փառք , օտարին յաղթեսցուք . հասարակաց և պարտութեան անարդարութիւն լինի . քանզի քաղաքացւոցս ամենեցուն ամօթ կրեցելոց՝ և 'ի քեզ ամօթոյ մամն հասցէ :

Եւ մի պատկեր 'ի վերայ քոյոց ծնողաց զօտարն , և մի 'ի մերոց անարգանացս զայրն պատուեր . և մի , թէ պաշտառ և լուրջ զգէմն զտամփսոնին տեսանիցես , տխուր և տրտում զծնողացն կամիցիս : Վ'անզի եթէ ոչ կամեցեալ մերոց բանիցս հաւանել , և աւելի առնն կամիցիս գործակից լինել , դու զամենայն փնտս կրեսցես , և մեք ոչ զամենայն փնտս կրեսցուք : քանզի միայն նմա փառացն տեղի տուեալ , 'ի հայրենի ստացուածոց քոց՝ դրաւակահին տուգանս հատուցուք , և 'ի քէն մահու տուգանս փոխանակ անհաւանութեանն պահանջեսցուք . և այսպէս

tierunt dies, transactae sunt, noctesque insomnes, in quarto die ad mulierem Sampsonis refugere coacti sunt. Haec autem confessio verae debellationis est, et cupiditas impudentissimae victoriae. Quomodo autem? Adeuntes mulierem, urgebant: O mulier, civitas nos sumus tibi; parentesque, et patria, regio quam cernis, et possessiones nobiscum universis adjunctae sunt; tu vero per consensum affiguitatis¹ tantum conjuncta es cum alieno. Noli itaque tot et tantis partibus unam praeferre partem, neque amor alieni magis quam erga parentes amor constantior erit. Nobis Sampson problema opposuit, et certamus cum eo pro pecuniis: in una enim hac objectione et discrimen laboris, et debellationis perniciēs est. Quia ergo communis est gloria, alienum vincamus; sicut et commune erit debellationis opprobrium; quoniam civibus cunctis pudore suffusis, et in te pudoris pars quoque perveniet.

Ne itaque coronas super tuos parentes peregrinum, neque de nostris contumeliis virum honores; nec etiam clarum hilaremque vultum Sampsonis videre, tristem parentum velis. Alioquin, si volens nostris morem gerere verbis, viro potius cooperatricem velis esse, tu totum patieris damnum, nos autem non omne detrimentum damni patiemur. Namque si ejus solum gloriae cedas, ex patriis tuis possessionibus mulctam pacti reddemus, et a te mortis mulctam pro obstinatione tua exigemus: sicque nihil perdetes inveniemus potius; mulcta enim de vestris exigitur possessionibus, et tristi-

1 Ms. A. յանգութիւն, adhaesio, conterminatio. C. ցանգութիւն, cupiditas.

ողինչ կորուսանելով, դտեալք լիցուք. քանզի տուգանն 'ի ձերոցն պահանջեալ լինի 'ի ոտացուածոց, և տրտմութիւնն զոր պարտեալք տրտմիմք, քոյով մահուամբդ լուծցի:

Եւ թերեւս որ 'ի լսողացս ասիցէ. ապա թէ այդչափ սպառնմունս սպառնացան աղջկանն, չեւս արդար է ըստ գիւտ լինել նմա, զօգուտն իւր փոխառնակ այլոյ օգտի յարգելի համարել: Ինքեւրցիք զգիրս ստուգապէս. ք. որ այժմդ զայն որ ըստգտանեն զչինն՝ պարտաւես, դու կնոջն գտցիս ոսոխ. քանզի մարդիկն որ ընկալան զառակն, երիս աւուրս անպարապ եղեն 'ի խընդիր, և յետ երրորդին 'ի նա խոտորեալ դիմեցին. սա զսամփսոն յառաջին օրէն փորձէր. և յառաջ քան զնե զեւն այլոյ ուրուք, նեղէր. և յառաջ քան զխնդրել ուրուք շնորհ, խնդրէր շնորհ տալ իւր: Եւ յսպէս խոտորումն խարդախութեան դաւանացն նորա լինէր 'ի վերայ սամփսոնի. իսկ 'ի հարկէ, այլ 'ի բնութենէ առաւել զգործ 'ի վարարկանէր: Եւ ամն զի ամենեքին առհաւ սարակ ընթացաք զխնդրեցեւոցն կարծեօք տարակուսի, կնոջն չարագործ խարդախութիւն՝ յափշտակութիւն ըզբանն ընկալաւ. քանզի էր ամենայն իւրօք. և եթէ ուրուք խնդրեալ էր 'ի նմա նէ շնորհ, հատուցանէր զայս. և խընդրեալ աճեցոյց զչարութիւնն, վաւրել զդաւանսն, պատրել զսամփսոն, և պսակել զանթլիատս:

Եւ զի մի անվկայ թողցուք զբանս, այլ զկնոջն զամենագործ խարդախութիւն զոր խոստացայն, յանդիմանեցից, զնոյն ինքն զգիրն ձեզ վկայ մատուցից: Եւ ընդ միտ ածէք, զինչ 'ի կնոջն այլազգիքն, և երբ խնդրեն. և զինչ կինն կամի, և երբ խնդրել սկիզբն առնէ: Եւ պա թէ այդպէս, նախ զայլազեւացն լուծցուք. և ոչ կարէին պարել զա-

tia, quam patiemur debellati, tua morte solvetur.

Porro dixerit, fortassis quisquam auditorum: quod si tot et tantas minas comminati sunt puellae, non amplius iustum erit incusare eam, eo quod suum commodum praetulerit alterius commodum. Lege scripturam accurate, et qui nunc improbas accusatores mulieris, tu ipse eris primus mulieris oppugnator. Quoniam homines, qui susceperunt problema, per tres dies inotiosi fuerunt ad quaestionem, post autem tertium ad eam deviantes profugerunt. Illa vero Sampsonem ex primo die tentabat, et antequam ab ullo angustiam pateretur, se angebat, et priusquam aliquis gratiam petiisset, ipsa petebat sibi concedi gratiam. Sicque praepostera industria deceptionis suae contra Sampsonem agebatur, non ex necessitate, sed ex indole magis elaborata. Quoniam ergo omnes concurrimus circa quaestionem suspectam, mulieris maleficio tamquam rapina convicta est; ita enim fuit omnino¹: si videlicet aliquis postulasset ab illa gratiam, praestabat; postulata itaque adauxit malignitatem, exequi insidias, deludere Sampsonem, et coronare incircumcisos.

Ne itaque sine testimonio relinquamus dictum, sed mulieris vaferrimam fallaciam, quod pollicitus sum, convincam, et ipsam scripturam vobis testem adhibebo. Perpendite ergo, quid a muliere alienigenae, et quando petunt, et quid mulier vult, et quando quaerere coepit? Quod si ita res se habet, primum ea quae ad alienigenas pertinent,

¹ Incertus erat sensus in text. Arm.

ապի յերիս առաքս, և առաքին քնին սամիսու-
նի. որովհալ պարբեւ զայն բռնապետ թէյեա
երրորդին 'ի չորրորդին լինի, յորժամ
խնդրեցին պատրել զսամիսուն, և նմա
պարտ էր պատրելոյն սկիզբն առնել
յայնժամ: Ըրդ զինչ արար, և երբ
պատրել սկսաւ. նոյն ինքն գրոցն՝ զի
դաւանեն, որոյ լուիցուք. և եւայ քին 'ի
մերայ նորա առաքս եօթն, յորս էր նոյա Գի-
նարիս. ապա թէյ այդպէս է, առաջին
երեքն՝ չարութեանն նորա լինէին. և
այլ ևս չորք՝ աղաչանացն էին: Ըրդ է
ասել զայս, որ սկիզբն արար դաւելոյն
յառաջ քան զկազել, սա ոչ իւրիք և
առանց բռնադատելոյ՝ մատնել զայն:

Ո՞րնչ առաջից. Պիղծ, Ժանդ կին,
փափաքես լսել առարկուած, ոչ զի
զուարճացիս շարադրութեամբ, և ոչ
զի իմաստութիւն ուսցիս յամուսնոյն,
այլ զի մատնեսցես զասացողն. զի մեռ-
կացիս զպսակն յայնմանէ, որ իմաս-
տութեամբ արար: Ո՞չ ամաչեցեալ
պատկառեսցես 'ի հարսնական ջահից,
և ոչ 'ի հարսնական պսակն հայեցեալ
'ի նշանակ ամուսնութեանն: Ո՞չ յո-
ղորմութիւն ամուսնոյն հայիս, և ոչ 'ի
նոյն ինքն 'ի սեղանոյն պատկառեցեր,
զի 'ի քոսակս սամիսուն հացկերութեան
առաջի եդ. այլ յառաջ քան զկատա-
րել զգինարբուսն՝ լուծեր զամուսնու-
թիւնն. յառաջ քան զգնել 'ի բաց
զպսակն՝ զայն մատնեցեր. և եղև քեզ
առաջատուն թշնամի զարդարողին, և
զհարսնական զերգմն արարեր ողբ աչ-
խարանաց: Ո՞չ ասն որոյ զառաջատուն
ոչ յետ եօթն աւուր՝ որպէս սովորու-
թիւն է հարսանեաց՝ ամիսփեցեր, այլ
զհարսանիս ամուսնութեան լուծեալ
քակտեցեր:

Վնայի որպէս զօրեալ յաղթեաց
դաւանքն, և այն որ յաղթեացն՝ յաղ-

videamus¹. Nec potuerunt per tres dies
propositionem solvere. Et dixerunt ad u-
xorem Sampsonis: blandire viro tuo, ut
decipias. Quod si post tertium, in quar-
to id fuit, quum petierunt ab ea ut deci-
peret Sampsonem, oportebat illam deci-
piendi initium facere tunc temporis. At-
tamen quid illa fecerit, et quando coe-
perit decipere, ipsam scripturam audia-
mus sic fatentem: Et flevit mulier super
eum septem diebus convivii. Quod si ita
est, ergo tres primi (dies) malitiae suae
erant, et reliqui quatuor, supplicationis
(aliorum). Itaque dicendum, quod quae
initium duxit insidiandi, antequam po-
stularetur, ista sine ulla vi ac coactione
statuit prodere virum suum.

Quid ergo dicam? O nefanda mulier
abominabilis, optas audire problema,
non ut complaceat tibi de compositio-
ne, neque ut sapientiam discas a mari-
to, sed ut tradas dicentem, ut exuas co-
ronam ab eo, qui sapienter paraverat!
Non pudet te nuptiales faces, neque in
nuptialem coronam aspicias symbolum
matrimonii? Non in misericordiam con-
jugis respicis, neque de ipsa mensa eru-
buisti, quam tui gratia Sampson invita-
tis proposuit; sed ante completum con-
vivium dissolvisti matrimonium; ante-
quam coronam deponeres, virum tradi-
disti. Fuit autem tibi thalamus inimicus
exornanti, et nuptiales cantus fecisti la-
mentationes planctuum. Quamobrem
thalamum non post septem dies, ut in
moribus est nuptiarum, collegisti, sed
nuptias connubii dissolvens diruisti.

Ut ergo praevalens superavit dolus,
et victor vincebatur, et devicti vince-

¹ Cod. A. լուծցուք, solvamus. C. լուիցուք, audiamus.

Թեալ լինէր . և որ պարտեցանն՝ յաղ-
թին, և սկսանէին զառարկուածն առ-
եղծանուլ (առեղծու, կամ առեղծանել) .
զի ամենայն իրօք հասուցեալ, և կա-
ցեալք միահամուռ՝ առնէին պատաս-
խանի . զիսէ թաղըրագոյն թան զիշր, և հզօր
թան զառեղծ: ( ) այս սամիսոն իբրև լուաւ
և զդաւն նենգութեանն ուստի եղևն,
Լճակդ՝ ասէ, ի՞նչ արք, առեղծեալ է,
և յաղթութիւնդ կնոջ է, և ոչ արանց .
քանզի եթէ ոչ արօրադիր արարեալ էր քեր ի
հով երնջաւ, ոչ էր գտեալ քեր զառարկածն իմ:

Ո՛վ երկրորդի իմաստութեան, և
զբանցելոյ դարձեալ առակին . զոր ոչ
կարացին կատարելագոյն գիտել, եթէ
ոչ զայն որ գործեցաւն ՚ի նոցանէն ըզ-
բանն՝ յայտնապէս եցոյց: ( ) ի՞նչ ասես
ի՞նչ սամիսոն . զի եթէ ոչ արօրաբէէ արա-
րեալ էր քեր երնջաւ իմով, ոչ էր գտացեալ
զառախ իմ: ( ) ի՞նչ զայս ազգեւ կամի,
ինձ Թուր Թէ և զննողօք զմեօք զանցա-
նէ . այլ վայել է յայլազգեացն անգի-
տանալ սամիսոնի առակքն, և ՚ի մէջ
՚ի համատոհմիցս ճանաչիլ . քանզի ոչ ՚ի
դաւուռն խորման՝ որպէս նոքայն՝ խըն-
դրեմք, այլ անձային շնորհակալութիւն,
և ՚ի յիշատակի իմաստութեան ուսեալ
քննեմք զսոսա: ՚ի միտարկ ինդրողացս,
զի՞նչ կամի քո երնջոյն յիշատակ, և
զի՞նչ արօրադրեալ երինջ . քանզի ոչ
արօրադրեցեալ, այլ՝ արօրադրեալ տե-
սանեմք զերինջ . արդ իբր զայն՝ որ ա-
րօրադրեացն, արօրադիր ասես: Վե-
զեցիկ, ի՞նչ իմաստուն, զեղեալն ծած-
կապէս յայտնեցեր . քանզի ՚ի մէջ կա-
նացի երինջն եղեալ յայլազգեացն ա-
րօրադիր եղև, նեղեալ և շտապ ՚ի վե-
րայ հասուցեալ, եթէ ողբեալ պարբեմ
զայն թ. և զքեզ արօրադրեաց: Լճա-
պէս գեղեցիկ քեզ և արուեստապէս
ունի, ուստի ելին ՚ի զօրութեան շտա-
պելով՝ արօրադիր լինել երնջաւ իմով:

bant, coeperunt problema solvere; quo-
niam omnino rationem reddentes, qui
concurrentes adstabant, responsum de-
derunt: *Quid dulcius melle, et quid for-
tius leone?* Haec audiens Sampson, sa-
tisque noscens insidias dolosas, unde
fuerint, Problema, inquit, o viri, jam
solutum est; victoria tamen mulieris
est, non virorum: *Si enim non arassetis
in vitula mea, non invenissetis propositio-
nem meam.*

O secundam sapientiam mirificen-
tiamque rursus aenigmati, quod nequi-
verunt perfecte noscere, nisi quando fa-
ctum ab illis negotium manifeste pate-
fecit. Quid ais, o Sampson: *Si non aras-
setis vos in vitula mea, non novissetis pa-
rabolam meam?* Quid hoc indicare ve-
lit, mihi videtur nos quoque disquiren-
tes intelligere non posse: verum decet
alienigenas ignorare Sampsonis parabo-
las, a nobis autem cognatis cognosci;
non enim ad insidias parandas, ut illi,
quaerimus, sed ad gratias Deo agendas,
adque memoriam sapientiae discendae
ad examen eas redigimus. Mitte, quae-
sumus, in mentem quaerentium, quid
sibi vult tuae vitulae memoria, et quid
aratio vitulae? quoniam non aratam, sed
arantem vidimus vitulam. Quare itaque
eam, quae aravit, aratam dicis? Pulcher-
rime, o sapiens, factum abscondite pa-
tefecisti. Siquidem mulier intermedia vi-
tula ab alienigenis arata fuit, quum in
angustiam redigentes eam, vim fecere,
dicentes; *blandiens decipe virum tuum.* Il-
la autem te aravit. Sic tibi pulchre, et
artificiose (placuit rem expouere), pro
liberatione adversariorum ex angustia
eis instante, (dicente te,) *aravisse vos in
mea vitula* ¹.

¹ Necesse habui aliqua vocabula uncis addere ad eliciendum sensum certum ex incerta hac pe-
riodo.

(1) այս սոցա տուեալ պատասխանի . և զի յաղթութեանն նոցա յինքն կոր զեալ ի նոցունց ի նոցանէ զգրաւակա նին առնէ զհատուցումն այլպիսի օրի նակաւ : Վնանդի միոյ այլատոհմիկ ագ զին գտելոյ , զհեռաւորագոյնս յագ զակցութենէ սատակեալ զմերձաւորա գոյնս զարդարեաց . և յորոց պարտ էր նոցա ի վերայ սատակմանն արջնաւ զգեստ լինել , ի սոցայցն զնոսս ստա ցուածոց զարդարեալ պայծառացոյց . որպէս որք թէ հարազատ եղբարց , զմի ի սոցանէն զարդարեալ մերկացեալ զանպարտն՝ զգեցոյց զյաղթողն : Ըսլ սակայն ոչ ընդ վայր այսպէս , և ոչ յի մարաբար սատակեաց , մի որ ըստգոցէ զիմաստունն , այլ զի մարդասէր վասն սպառնման այլազգեսցն առ կինն և զեալ , որք մատնելն զսամիտոն հարկե ցին զնա , հրձիգ առնել զտուն կնոջն ոպառնացան : Ըրդ վասն զի իբրե յաղթեցին նորա , ապրեաց տունն ի հրձգութենէ , զի մի շահեսցին զյաղ Թութիւնն մատնիւքն , նա ի ձեռն եր կաթոյ հուր ի մէջ այլազգեսցն բորբո քեաց :

Ըս առնէր՝ և յիրաւի , և որնծային գրոց կամք էին . քանզի ասէ ուրեմն և զիր յայտնապէս , իբ քորեցէ խորխոր , ի նոյն անիցի : Ընձ և ընդ արդարոյն սամիտոնի զարմանալ զայ՝ ոչ նուազ ընդ աւարկածսն , քան ընդ նահատա Կութիւնն նորա . քանզի որ երեսուն զքաջն կոտորեաց , և այնպէս քաջ ընութեամբն իւրով ոստակեաց , այն պէս , մինչ զի և ոչ զգեստսն նոցա ան պիտանս յարենաթաթաութենէն առ նել . կարի յոյժ զմի տուն աւերել զայ նոցիկ՝ որ աւերեցին՝ կարէր , ոչ մաքուր զյաղթութիւնն նոցա պատճառս խոզ

Hoc dato illis responso, victoriae eorum sibi ereptae retributionem pro pacto ab illis ipsis facit alio modo¹. Quum enim una gens computabatur alienigenarum, remotioribus ejusdem cognationis deperditis, propiores decoravit; et quos oportebat de eorum percussione lactum vestiri, ex illorum possessionibus istos exornans clarificavit: ac si quis unum germanorum fratrum exornaturus, nudato innocente, vincentem investiverit. Attamen non ita gratis, neque insipienter percussit, nemo reprehendat sapientem; sed quia benignum se ostenderet erga uxorem propter minas alienigenarum, qui eam cogentes ad Sampsonem tradendum, minati fuerant igni tradere domum mulieris. Quum autem illis vincentibus, salvata est domus ab incendio, ne victoriam lucrarentur proditores, ipse per ferrum ignem accendit inter alienigenas.

Id autem faciebat tam jure, quam secundum divinae scripturae placitum. Dicit enim alicubi et scriptura manifeste: *Qui fodiet fossam, in eandem cadet*. Mihi vero et justis Sampsonis admirari convenit, non minus problema, quam certamen heroicum; eoquod triginta viros sortes caedit, eosque tam viriliter percussit, ut neque vestimenta eorum depravasset per sanguinis effusionem. Potiori dexteritate unam domum destruere destruentium poterat², impudentem victoriam eorum causam faciens enecandi illos: id tamen si fecisset, tam

¹ Ms. A. այլպիսի օրինակաւ, alio modo. C. այսպիսի օրինակաւ, hoc modo.

² Gloss. Կարող էր զայն երեսուն այրն՝ որ ի ք տուն էին ժողովեալ, սատակել, և զտունն

Ի վերայ ի քուլ անել Ո. n Poterat triginta illos viros, qui in unam domum congregati erant, n deperdere, atque domum super ipsos destruere n re u.

խողմանն արարեալ: Այլ եթէ զայս արարեալ էր, և՛ ի վնասուէ տուգանացն երկնիլ թուէր, (և՛) ըստ գրաւականին սահման անցանել:

Արդ ետես իբրեւ իմաստուն, զիարդ անվնաս ապրելոյ է, և հաւատարիմ գրաւադրացն, յարտաքուստ իրաց ըզ գրաւականին շահս արարեալ, անվնասիցն, զի այսպէս ասացից, շահելեացն՝ զգրաւականին հատոյց զպահանջումն: Օ ի թէպէտ և առաւել պատժի նոքա, որք նենդութեամբ յաղթեցին, արժանի էին, այլ որ պարտեցան, այս ժամանակ ոչ էր, ի ժամանակի իւրոյ յաղթահարութեանն վրէժ առնուլ ի յաղթողէն: Այլ որ յաղթեցան, ընու զուրոշեալ գրան. և իբրեւ անցեալ է ժամանակն խնդրել զվրէժն, զայս արար սամփոսոն, հատուցեալ նոցա զգրան, և կատարեալ զօրինաւորն, և յաղթահարեալ միաբանութեան խոստովանութեամբ գրաւադրութեանն, յետոյ ժամանակաւ ի զրկողացն եգիտ վրէժ առնուլ: Այլ ոչ ի ժամանակի գրաւադրութեանն զրկեալ՝ անհաւատարիմ բամբասեցաւ, և ոչ յետ ժամանակին թողութիւն արարեալ՝ անարի համբաւեցաւ. այլ՝ որ պարտ էր իմաստնոյն, միանգամայն և արդարոյն, ոչ տուեալ, վնասեալ լինէր, և ոչ հատանելով զայլոյն՝ անազատ լինէր և ապախտաւոր: ոչ զրկեալ ինքն՝ փոխանակ վրէժ հատոյց, և ոչ զրկեալ լինէր վրէժ առնուլ, այլ առ սակաւ մի կացեալ մնացեալ:

Այլ արդ իրացն սպասել գալ ի վերայ հոգեկիր արանցն, իւրով հոգւոյն յառաջագոյն տեսեալ ամենայն ժամանակին, յորժամ ժամ էր՝ ի վրէժին դրութիւն այլազգեացն անց ի ճահ. յետ այսորիկ զգրկողն վանեաց: Քան զի վանելն՝ յիւրմէ զօրութենէն էր. իսկ արդարապէս ի ժամանակէն եկեալ եգիտ: Արդ վասն զի ոչինչ էր արժաւ

damnum mulctae timere putaretur, quam pacti terminos transgressum fuisse.

Vidit ergo sicut sapiens, quomodo indemnis servaretur, et fidelis erga pacti socios; externis de rebus pacti lucrum faciens, indemnesque, ut ita dicam, lucrantes servans, redditionem pacti postulata executus est. Quamvis enim maiorem isti, qui per dolum vicerunt, castigationem merebant, sed ei qui devictus fuit, id tempus vix erat opportunum, in tempore debellationis suae vindictam capere de victore. Sed qui victus est, implet pactum statutum; quia vero transactum fuerat tempus vindictae capiendae, haec fecit Sampson: reddito eis pacto, perfectoque legitimo, tamquam devictus in pactione juxta communem confessionem, postmodum tempus opportunum reperit ulciscendi injuriosos. Nec ergo in tempore pacti injuria socios afficiens, infidelis accusatus est; neque post tempus cedens eis, ignavus est diffamatus: sed quod decebat sapientem, simul etiam justum nec dando damnum passus est, neque decidendo aliorum partem, illiberalis ingratusque habitus est: nec laesus ipse reddidit ultionem, neque laedebatur (vel laedebatur) ulciscendo, sed modicum cunctabatur.

Quoniam itaque expectandum illi erat ut rueret super viros spiritum in se gerentes, suo spiritu praevidens omne tempus, quando tempus erat, ad ulciscendos alienigenas transtulit se opportune, postea injuriosos profligavit. Nam profligare de sua erat virtute, juste vero, id in tempore oblatum invenit. Quandoquidem nullatenus conveniebat

1 Sic Cod. A. ubi C. ambigue, հատուցանելով. reddendo, vel recidendo.

նաւոր զոր ընտրեացն, և ոչ իւրոյ խրա-
տու բարուց կարգաւոր, անդէն վաղ-
վաղակի անյուշ լինել առաջատարի և
հարսանեաց, և այնոցիկ որ դեռ ևս նա
նախ նորա փեսայութեան պատմութեանս
զգեցուցեալ էին, 'ի վերայ սոցա բերել
զէն և պատերազմ: ( ) ի թէպէտ և ա-
ռաւել է ամենայն պլազգի ազգդ ապե-
րախտ և ապաշնորհ բնութեամբ, այլ
ոչ վայել էր այսպիսի անշնորհակալու-
թեան կցորդ երեւել արդարոյն:

(լրացութեամբ)

Լուսնոյ պարբերականի տարւոյն:

1 Si integram Sampsonis historiam describen-
dam sibi sumpsisset auctor, imperfecta est ho-
milia praesens; sin autem aliquam solam partem

tunc illud quod statuerat, neque suis
moribus competeat, illico statim im-
memorem esse thalami nuptiarumque,
et illis qui adhuc pro indicio conjugii
ejus tunicis induti erant, arma inducere
ac bellum. Quamvis enim nimis est om-
nis alienigena ingratus natura, sed mi-
nime decebat hujusmodi ingratitude
participem apparere justum¹.

(Explicit)

*Philonis Sermo sine Praeparatione in
Sampson.*

describere voluerit (ut dicitur, ex improvise, vel-
ut ad amicorum placitum), nihil omnino deesse
dixeris .

Փ Ի Լ Ո Ն Ի

Յ Ե Ղ Ն Ե Ղ Ս Յ Ո Վ Ն Ե Ն Ո Ւ

PHILONIS

DE JONA

Եւ յնոցիկ՝ որք զմարդաբէան ընթեռնուն, ոմանք ընդ պիտանացուն մարդկան արմանան, և ոմանք ընդ մարդարեւթիւն նոցա հիանան. բայց ես գովեմ և զգովողն: Եւ քանզի զայսոսիկ տեսանեմ. իսկ որ առաջին է քան զամենայն, գովել զհոգեկիր մարդարէս, այնչափ լաւագոյն քան զընտրեցեալն է, որպէս և քան զքնար՝ երգիչ քնարահար, և քան զտուն՝ արուեստագէտն, և քան զմակոյկ՝ նաւաստին, և քան զամենայն արուեստի գործի, որ զհանձար մարթանաց իրին շնորհէ: Վնայի որպէս ոչինչ է մարմնոյ օգուտ, թէ ոչ ըզլարժող ոգին ունիցի, այնպէս և ոչ արուեստագիտին, եթէ ոչ զլարժող միտն առ արուեստն ընկալցի. վասն որոյ կարծեմ զօրինադրութիւնն, որպէս նաւ հիւսնեալ՝ ի վերուստ ամենեցուն վարիչ՝ ի վերայ անցեալ նստի, զաշխարհս զայս ըստ իւրաքանչիւրութեք փրկութեամբ ուղիղ վարելով, և զիւրաքանչիւրն որ միանգամ ամենայն ուրեք ինչ է՝ պիտանաբար մատակարարեալ վարէ:

Eorum qui prophetas legunt, quidam, quae utilia sunt hominibus, mirantur, quidam vero prophetias ipsas admiran-
tur; at ego laudo laudatores quoque. Quoniam autem haec video, illud profecto prae omnibus, laudibus nimirum celebrare prophetas Spiritum gerentes ¹ adeo melius praeeligendum est, sicut superat citharam citharista, et domum artifex, et navigium nauta, et omne artis instrumentum ille, qui intelligentiam adinventionis rei praestat. Sicut enim nihil expedit corpori, si motricem animam non habeat, ita neque artifici, nisi moventem ad artem intellectum receperit. Quare puto Legislationem (Dei) sicut in navi optime a se constructa, superne universorum moderatricem supersedentem, mundam hunc ad salutem singulorum dirigere, et singulis quaecumque ubique sint, utiliter consulere.

¹ Vel paullo aliter legit, vel certius haec intelligit Glossarius noster de ipso Spiritu Divino,

cujus prophetae instrumenta vel ministri extiterent. Id supponit et auctor in sequentibus.

Ի՞նչ որ զամենայն վարէ քաղաք, 'ի վերուստ ետես 'ի վատթար կեանս վարուց յեղեալ նինուէ. է սա և սկիզբն քաղաքաց. և որպէս քաջ բժիշկ՝ գեղախտի քաղաքին խնդրեաց դէպ, զի ըզհոսանս արգելցէ ախտին, և յառաջեացէ օգնականութեամբ քան զվտանգն: Եւ դեղն էր, որ ընդդէմ ունէր զփրկկութեանն զհամբաւ. քանզի ապրեցուցանել զնա և պահել կամեցեալ, առաքեաց մարգարէ՝ տապալուին սպառնալով քաղաքին: Բարձք, կարծեմ, և զնոյն ինքն զբժշկին զարուեստ ուսուցանելով. որպէս սոցայն արուեստագոյնք, որք ապրեցուցանել զհիւանդացեալն խոստանան, հուրք և ջուրք սւղգեալ կանգնեն: Իսպէս ամենի մասս՝ և որ միայն է փրկիչ, սատակումն 'ի վերայ ասացեալ և կործանումն, ողորմութիւն շինէ փրկութեան:

Եւ փրկութեանն նոցա խնդրէ և կցորդ՝ մարդասերն, մարդ 'ի բազմացն. որ մի է 'ի նոցանէն, արբանեակ համարի. իբրու ձէ եթէ զհանդերձեալն ոչ գիտէր, քանզի ո՞ ետ մարգարէից գիտութիւն, այլ զի զերկրորդն քան զառաջինն հրաշագոյն գործեցէ: 'Եւ և յանձնեաց միայն զհոգւոյն փրկութիւն, և առաքելով առ փրկութիւն մարդկան՝ մարդ, զնա նախ բժշկեաց՝ զբժիշկն գարովելով. քանզի որպէս նոքա 'ի կեանս վարուց իւրեանց հիւանդացեալ էին, այսպէս և մարգարէն յայ գիտութենէն կտայր, յանգիստէլի աջ փախել կարծեցեալ:

Ի՞նչ մերձեցեալ 'ի նա տերն՝ որպէս սովորն էր և յառաջագոյն, ընդ նմա այսպիսի խօսի: Տեսանէն ի վարդարէ զնինուէ քաղաքը, շնորհեալ յինէն որ ինչ միանգամ յուրախութիւն բնակչացն է՝ առատութեամբ. տեսանէն զհասկ քաջազուարճ, զերկիրն քաջառաւ.

Qui ergo omnem regit civitatem, desuper vidit in pravam vitam Ninivem transmutatam, quae et principium urbi sibi fuit; et tamquam optimus medicus medelam morbo civitatis quaesivit opportunam, ut effluxionem impediret morbi, praeveniretque adjuvamine periculum. Remedium autem hujuscemodi erat, quod saluti contrariam praeferebat famam; volens enim salvare servareque eam, misit prophetam eversionem urbi minantem. Bene, existimo, et ipsam quoque medicinae artem docendo; sicut in hac arte peritissimi salvare aegrotos promittentes, igne, et aqua regunt eriguntque. Similiter sapientissimus ille, solus Salvator, deperditionem indicens ac ruinam, misericordiam construit salutis.

Cooperatorem autem salutis eorum quaerit humani generis amantissimus hominem unum ex multis; et qui unus est ex iis, ministrum sibi fore judicavit: non quasi vero futura ignorasset, quis enim dedit prophetis scientiam? sed ut secundum magis quam primum mirabile reddat. Commendans autem ei solam animarum salutem, quum mitteret ad salutem hominum hominem, illum primum sanavit, qui medicum despiciebat. Sicut enim illi in vitae suae conversatione aegrotabant, sic et propheta a Dei scientia desciebat¹, ab infugibili Deo fugere se posse putans.

Accedens itaque ad eum Dominus, ut jam pridem solebat, sic ipsum alloquitur. Viden', o propheta, Ninivem civitatem, cujus ego largitus sum omnem laetitiae habitatoribus abundanter rationem: viden' spicam bene vigentem; terram optime germinantem supra omnem ter-

¹ Կտայր, juxta Cod. A. vox inaudita, apud Glossarium exponitur ջանայր փախել. nitetur fugere. Cod. autem B. scribit, տկայր,

quod significata caret, nisi accipiat ut vulg. տկալ. anhele. Si vero legas ջկտայր, accedit ad նկրեւէր, nitetur.

ւիշքան զամենայն երկիր, զհեղ և ըզ-
 քաղցր զօդոյ՝ որ շուրջ զդովաւ է՝
 զուարճացեալ քաջաբերութեամբ . ոչ
 ցրտով պարզոյ, և ոչ թօն յաճախ, ոչ
 ջերմագոյն զարեգակն քան զնոյն բնու-
 թիւնն՝ կարեն բաղբաղել : Եւրդ զի է՝
 ինձ, իբրու զի պարտ էր շնորհակալու-
 թիւն, արգելուն . թէ բազում ինձ պա-
 հանջեմ վարձ փոխանակ այսչափ բա-
 րեաց՝ գոհութեան բանս . իսկ նորա
 յայսչափ ապախտաւորութիւն եկին,
 զի ոչ միայն զշնորհակալութիւնն հա-
 տանել, այլ և զշնորհօղն իւրեանց ոչ
 գիտել : Եւրդ զինչ հարկաւոր է սոցա՝
 երկին լուսաբեր լինել, ամպոց ցօղել,
 երկրի պտուղ բերել, ծառոց բուսու-
 ցանել, լուսնի լոյս երևեցուցանել, և
 արեգական յապերախտն ոգիս ճառա-
 գայթիւք փայլել . զորս կարծեմ ընկա-
 լեալք՝ անպիտան արարին : Եւրդն ՚ի
 գիտութիւն արուեստաւորին զաշխարհս
 ոչ տեսին . զլսելիս իւրեանց ՚ի բարե-
 պաշտութենէ բանից փակեցին . և ըզ-
 բուն զլեզուն առ յիս չարութիւն անձու-
 թեանն յիշատակս շարժեցին :

Եւ զի եթէ զի յիս չարիս՝ առ մի
 մեանս առաքինութիւն սփոփեալ միութե-
 րէին, թողլի արդեօք էր : Եւրդ զառ-
 (հա՛, զի առ) նոսա մարդկան ամբաստա-
 նութիւն և յանձն ամբաստանութեանն
 յաղթեցին : Եւրդէս ժամանակն նոցա
 ՚ի հասակն բաժանեալ է, ՚ի ծերս, և
 յարս, և ՚ի մանկունս, առ հասակն նո-
 ցա և մեղանքն հատեալ (կամ հա-
 տեալ) են . քանզի մանկունքն նոցա
 զմարմնականն որսան հեշտութիւն . իսկ
 որ հօգնունքն (կամ հուժկունքն) են
 յարս կատարեալք՝ առ յաւաղակու-
 թիւն զօրութեամբն վարին . որք կեր-
 պարանօք զանազանեալ են ՚ի միմեանց՝
 կանանց (կամ կանայք), փոխանակ որո-
 գայթից զարդարին . և ալեւորացն գործք
 ևս առ նոսա ոչ են տանելիք . արդ վասն
 զի և սոցա ժամանակն զօրութիւնն ՚ի
 բաց եհատ, զգեղեցկութիւնն եղերծ,

ram; mitem ac dulcem aera circa eam
 jucunde circulatum ad fertilitatem; non
 frigus algens, nec imber redundans; ne-
 que solem natura ipsa sua calidiorem
 possunt praetexto incusare. Quid ergo
 id mihi est, quod debitam mihi gratitu-
 dinem inhiabant? num multam mihi exi-
 go mercedem, pro tot, tantisque bene-
 ficiis, ut in officium gratias agant? Isti
 vero in tantam ingratitudinem devenere,
 ut non solum non gratias agere ve-
 liunt, verum etiam gratias sibi largientem
 ignorent. Ut quid ergo necesse erit his
 caelum lucide fulgere, nubes rorare,
 terram fruges ferre, arbores fructiferos
 producere, lumen praestare,
 et solem in animas ingratas splendoribus
 oriri? Quae omnia, ut mihi videor,
 recipientes, inutilia effecerunt. Oculis in-
 scientia opificis mundum non viderunt;
 aures suas contra pietatis verba inclu-
 serunt; et ipsam linguam in me mala
 memoria divinitatis moverunt.

Quod si illa ad me maleficia, ad se
 invicem virtutibus refecissent, venia for-
 tassis eis concedenda esset: nunc autem
 accusatio istorum erga homines delictorum,
 accusationem delictorum erga
 Deum superavit. Nam sicut tempus eorum
 in aetates divisum est, in senes, vi-
 ros, juvenesque, juxta aetates suas et
 peccata corroborata sunt. Juvenes enim
 eorum carnalem aucupantur voluptatem;
 qui vero robustiores sunt in viris perfe-
 cti, ad latrocinia usurpant vires: quae
 formis differunt inter se mulieres, ut la-
 queis viros captent, adornantur. Atque
 senum canitiae verendorum opera quo-
 que apud illos vix tolerabilia sunt; quam-
 vis enim istorum aetas vires abscidit,
 pulchritudinem ademit, concessa, pro
 istis, quae abstulit aetas, maturitate con-
 sili, istam ipsam tamen in damnum nu-

և ետ փոխանակ հատեւոցն 'ի նոցանէն՝ զբանն, զնոյն ինքն զնա 'ի փնաս մեռ-
ցեալ աշեցուցանեն, 'ի զլացումն մի-
մեանց զինեալք: 'Երդ եթէ ոչ յիս են
չնորհահատուցուք, և ոչ առ միմեանս
հաճոյք, առ ծանրութիւն տարերց,
յորում անմիտ վարուք մնանէին: 'Երդ
զինչ, իվ մարգարէ. կամիմ, քարոզեմ
քաղաքիդ զկործանումն. զի ցաւազնա-
գոյն մահ եկեսցէ 'ի վերայ. զի ոչ զմի-
ջին ժամանակն հեշտութեամբ կեցցեն
ակնկալութեամբ հանդերձեւցն լինել:

( ) այս իբրեւ լուաւ մարգարէն, յիւր
արուեստն հայեցեալ, այսինքն ասեմ 'ի
մարգարէութիւնն, տեսանէ զքաղաքն
և յետ քարոզութեանն ամբողջ: 'Եւ
իբր ոչ ինչ սպասաւորեալ, այլ ինքնին
զմարգարէութիւն ընկալեալ, փախեալ
'ի քաղաքէն՝ յոր պատուիրեցան եր-
թալ. և թեթեւագոյն էր միանգամայն
'ի բոլորեցունց հասուցէն փախչել կար-
ծեցեալ: 'Իսկ ամենեցունն ակնածու,
այնմ որ կարծեացն փախչել յայ՝ Թոյլ
արար, զի և զմարգարէն յանդիմանեա-
ցէ, և զիւր զօրութիւնն ցուցցէ, և քա-
ղաքին զքարոզութիւնն հաստատագոյն
արասցէ. զի քաղաքն՝ որում քարոզե-
ցան սատակումն, չողոպրեալ ապրեա-
ցի 'ի վտանգէն. և զի անկարութիւն
էր նմա 'ի բոլորեցունն ակնածուէ չո-
ղոպրել, ոչ կարաց, այլ 'ի հանդերձե-
լոյ դիտութենէն զերծեալ փախեալ, 'ի
մերկ ծովն և 'ի տարած զինքն ընկնու:

'Իսկ զի մինչդեռ խռովեալ էր նա,
և չըջէր առ ծովուն, անդ պատերազ-
միկ նաւի պատահեաց. և նաւաղացն
ձեռն արկեալ՝ ասէ: 'Ի՞նչ նաւաղք՝ ո՞ւր
երթայք, ո՞ւր զմակոյկդ վարէք. զի և
ինձ ինչ պիտանացու լիցիք, ընկալայք

trientes adaugent ad injurias mutuo fe-
rendas armati. Si itaque nec ad me gra-
titudinis redditores sunt, neque ad se
invicem grati, gravitatem ferunt vel ipsis
elementis, in quibus insana vita aluntur.
Quid ergo, o propheta? Volo, ut prae-
dices huic civitati ruinam, ut acerbior
mors superveniat, neque spatium tem-
poris eis detur ad placitum vivere futu-
rorum spe¹.

Haec ubi audiit propheta, in suam
respicens artem, prophetiam nempe,
vidit civitatem etiam post praedicationem
suam, incolumem. Atque quasi ve-
ro non Dei minister extiterit, sed per
se tantum prophetiam acceperit, su-
git de civitate, quo ire jussus fuit;
quasi per levitatem putaret se fugere
ab universorum conditore. Provisor vero
universorum in eum qui putabat fugere
a Deo, ita operatus est, ut et prophe-
tam reprehendat, et propriam virtutem
ostendat, atque civitati praedicationem
efficaciorē efficiat; ut civitas, cui prae-
nunciata fuit deperditio, exempta peri-
culo salvaretur. Quia vero impos erat
(propheta) a provisor universorum se
se eripiendi, non aliter potuit fugam ca-
passere, nisi futurorum scientia se se
exuendo, mari libero vastoque se daret.

Siquidem quum turbato animo ambu-
laret ad oram maris, ibi bellica navis
occurrit; et manu porrecta ad nautas,
ait: O nautae, quorsum proficiscimini,
ait: O nautae, quorsum proficiscimini,
quorsum navigium admovetis? ut mihi
quoque utiles quodam modo sitis, susci-

¹ Gloss. paulo aliter, " Որ չհարծեն՝ թէ որ
պէս զմիջին հասակն հեշտութեամբ կեցաք. այս
պէս և զվերջինս կենա՞ք: " Ne putarent, quod
" sicut mediam aetatem duximus in voluptate,
" sic et ultimam degamus ".

² Ad verb. et levius erat plane u' putaret etc.

sursum, levitas sive insania erat. aut interrogati-
ve, leviusne erat etc.? Primum asserit Gloss.
dicens: Այս անգամ մարդոյ է, որ հարծէ թէ
'ի յայ փախչել կարէ: " Ignorantis hoc homi-
" nis est, putare se a Deo fugere ".

զիս 'ի վեր : Իսկ նոքա զքաղաքն իբրեւ
ասացին, և հաւանեցան, յառեալ հա-
նին 'ի վեր 'ի նաւն՝ զիւռովութիւն ծո-
վուն, և (որ) վտանգ նաւազաքն լինել
հանդերձեալ էր . քանզի 'ի սասանման
և 'ի ծփման մարգարէն էր՝ քարոզ 'ի
քաղաքն՝ իբրեւ եհաս 'ի նաւն՝ յաղագս
մարգարէութեանն, զվէմն 'ի ներքս կա-
լեալ ածէին . այն որ ընկալաւ զքարո-
զութիւնն . և զնաւազնացութիւնն՝ ու-
նէին իւրեանց հակառակաշուրջ . փո-
խանակ գեր 'ի վերայ ալեացն վարել
զնաւն՝ 'ի վերայ նոցա ալիքն յուզեալ
հոսէին . որպէս կարծեմ, զիւր զմոռա-
ցոնսն արուեստականագոյն արարեալ,
թողեալ զթիկանց կողմ՝ նաւին՝ ընդ ու-
րովայնիւն ընկղմի . և տայ զինքն 'ի մո-
ռացոնս տրտմութեան սրտին : Եւ
ծովն իբր ոչ ունէր զայն որ 'ի նմայն ելն,
մաղթէր, և երկուցեալ էր . և տարերք
քան զսպասաւոր որ լաւագոյն յարու-
ցին զծովն 'ի վերայ մարգարէին, և ընդ
փրկութի փախստականին նախանձէին .
վասն զի և նա ընդ մարգասիրութիւն
նինուէացոցն ոչ կամէր :

Եւրդ թողեալ նաւաստւոյն զքեղիսն,
և նաւազքն զայլ ևս զգործիս, զձեռնս
յաղօթման պարզեալ տարածանէին . և
ընդ աղօթման նոցա ոչ ձմեռն յանկէր,
և ոչ նաւն դադարէր . այլ և ձայն շնչ-
ման (կամ շաչման) ալեացն էր ուժ-
գնագոյն . և շնչումն հողմոցն բռնագոյն
'ի նաւարկելոցն յապականութիւն հա-
կառակէին ընդ միմեանս . յորձանքն
ծածկէին զնաւն . և հողմքն յառաջ
քան զընկղմել նաւին՝ 'ի բաց սստուցա-
նել որք 'ի նաւին էին : () արմանալի
թերեւ ոչինչ . քանզի տապ ձմերայնոյն
'ի ներքս էր 'ի նաւին, և 'ի վերայ ծո-
վուն յուզէր խորշակ : Եւրդ զի ոչ յանգ-
չէր ձմեռն . քանզի աւելի կարծեմ բոց
յորժամ ըմբռնեցէ զանտառ, ոչ լինի

pite me sursum . Qui dum in aliam con-
tendere civitatem fassi sunt, et proba-
tum fuit; prehendentes posuerunt in
navi eum, qui conturbationem mari, et
periculum nautis daturus erat; quoniam
cum in agitatione, et fluctuatione esset
propheta, et destinatus ad praedicandum
urbi, navem attigit, ipsum propter pro-
phetiam tamquam petram introductam
portabant, ita ut praedicationem et navi-
gationem circa se contrarias haberent¹.
Itaque qui super undas vellent commo-
vere navem, undae super illos fluctuantes
effluebant. (Propheta autem) ut puto,
oblitum se rerum artificiose fingens, de-
relicto navis dorso, sub ventre immer-
gitur, et oblivioni se tradit corde tristi.
Mare vero quum non haberet eum, qui
in se ascendit, haesitabat flagitans, et
timebat; elementa vero ministro quo-
cumque meliora suscitavit mare super
prophetam, salutem fugitivi invidentia,
quandoquidem et ipse salutem Ninivi-
tarum nolebat².

Derelinquens itaque navarchus guber-
naculum, et nautae reliqua instrumenta,
manus in preces elevantes extendebant:
at eorum supplicationibus nec turbo se-
dabatur, neque navis in quiete cessabat,
sed potius sonitus fluctuum vehemen-
tior reddebatur, et flatus ventorum vio-
lentior factus, in navigantium exitium
studebant excutere existentes in navi.
Nec mirum fortassis, quoniam aestus
hyemalis intus erat in navi, et super
mare agitabatur exaestuatio. Quid ergo
non sedabatur procella? quippe quod,
ut mihi videor, quum amplissima flam-
ma comprehendat sylvam, nulla est ex-

¹ Sensu obscuro laborare videtur praesens lo-
cus; idem dixerim et de sequenti periodo.

² Ad verb. *benevolentiam, vel humanitatem*
Ninivitis nolebat.

շիջումն . ապ եթէ զնիւթ անտառին ոք
'ի բաց բարձցէ , և հուրն շիջեալ անե-
րեայթ լինի . այսպէս մինչդեռ անդ էր
մարգարէն , ձմերայնոյն լինէր տապ բոր
բոքման . և յորժամ 'ի բացեայ էր , խա-
ղաղութեան նշանակ :

Իսկ որ զծովն դիտեալ նկատէր նա-
ւաստին , և զիշխանութիւն նաւին հա-
ւատացեալ , քանզի մինչդեռ 'ի քուն
ոմն էր , յայսչափ խռովութեան զգայ .
քանզի ոսոխ էր ռնգանցն ձայն խորդ-
ման՝ յորժամ խորագոյն զլացելոցն լի-
նի . քանզի փակեցելոյ կարծեմ բերա-
նոյն , և այլոց զգայութեանցն արդելե-
ցելոց , 'ի ձեռն ռնգանցն շունչն դա-
ւով՝ նեղի . և նեղեալ նոյնպէս , նեղ և
նուրբ փողոցն յորժամ լցցի շնչով՝ սու-
լէ . արդ փողոցն այսպէս այս սիրելի
է : Իսկ մարգարէն ոչ իբրու 'ի բնութե-
նէն բռնադատեալ խորդայր , որչափ
թէ 'ի դատաստանէն՝ յանդիմանութի
մեղուցելոյն կոչեցեալ : Ի՞նչ առ սա
նաւաստին մօտեալ . անհոգ , ասաց ,
քունես ով մարդ . և այնչափ զքեզ
խորութեան քուն հասեալ կալաւ , մինչ
զի և ոչ 'ի ճողփմանէ ալեացդ՝ և ոչ 'ի
խռովութենէ նաւին զարթնուլ . արի
կայ , և զքունդ 'ի բաց թօթափեալ , և
զնձ քո աղաչեալ : Ի՞նչ տեսանես զայնո-
սիկ որ յառաջ քան զքո 'ի նաւս մտա-
նել՝ յաջողութեամբ նաւարկեալս , և
'ի քուն մտանելս՝ վտանգեալք : Ի՞նչ տե-
սանես 'ի վեր քան զօդս պարսեալ ըզ-
ծովդ , և խռովութիւն 'ի մեր նաւս ար-
դելեալ փակեցաւ : Ի՞նչ զի է՝ զի ամե-
նեքին 'ի գործ են . և դու դատարկ
կաս : Ի՞նչ հերքել փութաս մերում վաւ
տակոյս , և դուք այլոց փութով բռնա
դատիք ապրել , և մեք ձերով պղերդ
ծուլութեամբ մատնեալ կորնչիմք :

Եւ զարթուցեալ մարգարէն , և 'ի
վերայ նաւին ողին եղեալ , ետես զամս

inctio : sin autem sylvae materiam quis
auferat, ignis quoque extinctus invisibi-
lis fit. Pariter donec ibidem erat pro-
pheta, hiemalis agebatur aestus fer-
vens; eo autem absente, pacis signum
aderat.

Navarchus autem mare observans, ut
sibi creditum habebat principatum na-
vis, sensit mare in tanta esse conturba-
tione, inquantum unus illic dormitabat¹:
tradebat enim eum vox narium sterten-
tium, quum altius reddatur in supinis ja-
centibus. Siquidem, ut reor, ore clau-
so, caeterisque sensibus cessantibus, per
nares vadens spiratio constringitur, at-
que itidem constrictus magis angustus
subtilisque canalis, quum repleatur spi-
ramine, sibilum edit: angiportus ergo
hic in hoc tenore (naturaliter) placet
declarari. Propheta vero non quasi a
natura coactus stertebat, quantum a ju-
dicio, in reprehensionem peccati cita-
tus. Ad hunc ergo navarchus accedens,
Negligenter, ait, dormis o homo! tau-
tusne somnus altus te obtinuit, ut ne-
que ex strepitu fluctuum, neque ex tur-
batione navis expergisceris? surge, et
excutito soporem, et Deum tuum invo-
ca. Non vides eos, qui ante tuum in na-
vem ingressum feliciter navigabant, te
hic somniantes periclitantes? Non vides
ad caelum elevatum mare fundarum in-
star, et turbamen in nostra navi diffu-
sum²? Quid est ergo, ut cunctis labo-
rantibus, tu otiosus vacas? Si sufficere
putas nostrum laborem, et tu aliorum
labore studes te salvare, nos tua tarda
pigritudine traditi perimus.

Tunc expergesfactus propheta, et su-
per dorsum navis ascendens³, vidit na-

¹ Vel, vigil navarchus in tanta confusione sen-
sit unum dormitantem.

² Ad verb. *inclusum*, vel *detentum*.

³ Ելեալ. lege vel intellige, ելեալ :

ձմերայնոյն, և զալեացն զեռալուծին, զհողմոցն զբռնութիւնն, զկականումն մարդկանն, զլալիւն մանկանցն. սակաւ միջոցաւ ամենեցուն ոգիքն 'ի մահ արգելեալ փակեալ կային: Այդ 'ի վերուստ իբրու 'ի բարձրագահից իմն չարեացն շուրջ հայեցեալ՝ ետես զբազմութիւն. կարծեաց 'ի մեղացն իւրոց խռովել ծովուն. և այլ ևս մոռացօնս համարեալ թաքուցանէր, ոչ իւր առանձինն զվտանգն համարեալ, այլ հասարակ ամենեցուն տեսանել և միութարել: Վանդի բնաւորեցաւ՝ իբրեւ զի թէ մարդկան գոլ և թեթեալոյն. յորժամ բազումք 'ի միասին բուռն հարցնն զհաղորդութենէ, հաւասարութի գործէ. և սգոյն իւրաքանչիւրոք զեղ միութարութեան յայլոց չար անցիցն շահի:

Իսկ նաւին առաջնորդք զաղօթս 'ի մեղաց արգելեալս տեսանէին, և 'ի խոյզ իւրաքանչիւր գործոց դիմէին. և զայլնն պահանջելով զհամարս պարտեաց կենացն՝ փոխեն և առ մարգարէն, եկեալ՝ զվարուցն խնդրէին զքրն նուծիւն: 'Եւ ո՞ւր ասեն, և ուստի՞ առ մեզ եկիր. և զինչ սրտի քոյ խորհուրդ. զինչ ընդ ոգիսդ հեռաս, զինչ վարք կենացդ. զի փանաքի ես ըստ մարմնոյ, և բռնն նաւիս. բայց երկեալք, մի գու գործովք ծանրեալ՝ զնաւս ընկղմեացես: Այս նաւաստին, և այլքն ամենեքին ասացին: Իսկ մարգարէն, որ էր նմա օգտակար՝ զեկուցեալ, իսկ որ վնասակարն էր՝ տեսեալ, լուռ եկաց. զծառայն ան յիշեցեալ, իսկ ըստ հրաման ան անցանել լռեաց, և զփախուսան: Այլ համայն զմարդկանն զգիտութիւն, որ միայն է անպատիր (ՁԺ), յանշուշտ յանդիմանութիւն նմա բերեալ առաջի կացուցանէ. քանզի 'ի խռովութե-

bium hibernorum densum nigrorem¹, et undarum aestuationem, ventorum violentiam, ululatum hominum, planctumque puerorum, ut paene cunctorum animae morte extinctae viderentur. Desuper itaque velut de alta sede malorum circumspiciens vidit eorum copiam. Iudicavit itaque ob suum peccatum conturbari mare; adhuc tamen oblivioni tradens rem occultabat, non sibi soli² periculum adesse existimans, sed commune universis videndo se se consolari. Sic enim evenire solet, ut levius putetur malum hominibus, quam multi idem subcant, participatione aequalitatem adferente; atque suo luctui unusquisque medelam solatium ex aliorum malis eventibus lucratur.

Rectores autem navis preces ex peccato vanas redditas cernentes, in disquisitionem singulorum operum concurrebant. Caeterorum itaque ratione actionum exacta, transferentes se ad prophetam, vitae examen exigebant. Tu quis es, inquiunt, et unde ad nos venisti? quidque cordis tui consilium, quid in animo contendis, quae ratio tibi vivendi? Quoniam pusillus es secundum corpus, at onus navi, veremur, ne operibus ipse gravatus immergas navem. Haec nauclerus, et alii omnes dixere. Propheta vero quae sibi proderant, indicans, quod autem praepredicabat, cernens, sub silentio servavit. Servum Domini se memoravit, mandatum tamen Domini transgressum esse siluit, una cum fuga. Verum tamen humanam astutiam³, qui solus est infallibilis, in claram lucem adducens ei exponit. Quandoquidem ex conturbatione nautarum ac navigantium,

¹ Vel tempestatem: sic enim supponit passim hiems in Hellenismo pro tempestate.

² Cod. A. առանձինն, privatim. C. անձինն. personae suae: sensus idem est.

³ Ad verb. scientiam, suspicari quis poterit, ne forte acribendum sit անգիտութիւն, inscitia, sive ignorantia.

նէն, որք 'ի նաւին էին, և նաւաղացն 'ի քննութենէ՝ յուզի խնդիր . և 'ի խնդրոյն գտանի վիճակ, և 'ի վիճակէն մատնի կապեալ, որ 'ի մարդեանէն աւ գիտանայր : Եւ կարի յոյժ վայելաբար . քանզի ուր էր մարդն դատող, գողանալով՝ դատողացն խրատուց յաղութեաց . իսկ ուր ան էր վեհն դատաւոր, ոչ կարաց խաբել : Եւրդ զինչ անաց . վեհակաւ արանց բարեպաշտաց ան դատաւոր լինի . վասն զի 'ի յայտնիսս՝ իւրաքանչիւրդ որ կամի՝ շարժի, և ըզձեռնն շարժէ . իսկ 'ի գաղտնիսն՝ զիւր իշխանութիւնն ոչ ունելով, մատնէ զնա գաղտնեան :

Եւրդ իբրեւ դատեցաւ ան զայրն, և մատնեաց 'ի ձեռն վիճակի, և նորա աւեալ մատնեցին զնա 'ի ձեռս դատաւորին իւրոյ՝ պատուհասողին զնա (ըծ . իւր հրաշք դատաստանին) . որպէս ասէ զիւրն, ( ) Ինչ արասցաւ ինչ, և դատարեցէ ծով 'ի մէջ . քանզի դու ես պատճառք ձմերայնոյ, վիճակն ամբաստանէ զքէն : Իսկ մեք իբրեւ ոչ սպանուին, ով մարդ, և ոչ իբրեւ ոմանք որք վայրենիք են բնութեամբ՝ խողխողումն մարդոյ տեսանել ծարաւի եմք, այլ այսր որ շուրջ փակեալ պահէ զմեզ շարս, կամիմք զատանել : Եւրդ այս՝ եթէ յերկիր մեզ է և քեզ կեալ հնար, և նաւիս ողջ ապրել, և մեք պահիմք, ոչինչ նախանձ է մարդկային կեանքս, որ ոչ ումեք առնէ մեզս : Եւլ եթէ քո զկեանս ունելով, մեզ հարկ իցէ մեռանել, զբաղմաց փրկութիւն փոխանակ միոյ մահու պատուական համարեցուք : Եւ վկայ, որ 'ի վերայ մեր է՝ երկինս աղջամղջուտ, և սիւրբի երկիրս, և սորա յատակս . վկայէ և ծովու բնութիւնս որ ձմեռնս 'ի վերայ յարոյց . և զաղցս 'ի ձմեռնս մատնեցելոց ևս տես, որ միանգամ ոչ աւազակութեան, և տմարդութեան բարուց

in examen redigitur quaestio¹; et ex quaestione (insolubili) transire ad sortem necesse fuit; et ex sorte reus vincitur (ille), qui ab hominibus ignorabatur. Valde convenienter: ubi enim homo erat iudicans, furtive iudicantium sententias elusit; ubi vero Deus erat supremus iudex, nequivit decipere. Quid ergo ultra? per sortem virorum piorum Deus iudex sit: quia in manifestis unusquisque quo vult, movetur, movetque manum; in occultis vero suam facultatem quam vix habeat, prodit per arcana (sortis).

Quando itaque iudicavit Deus hominem, tradiditque eum per sortem, illi quoque sumentes, tradiderunt eum in manum iudicis sui (conscientiae) interne ponientis; sicut ait Scriptura: *Quid faciemus tibi, et cessabit mare a nobis?* quia tu es causa huius procellae, sors accusat te. Nos vero non caedem, o homo, neque sicut homines agrestes ex natura, internecionem hominis videre sibi tibi sumus, sed a praesenti malo nos circumdante volumus eximi. Si itaque fieri potest, ut tu, et nos in terram salvi perveniamus, navi incolumi, nobisque servatis, nullatenus invidenda est humana vita ei, qui nemini nocet². Sin autem te vivente, nos necesse sit mori, multorum salutem prae unius morte pretiosam existimare debemus. Testes autem sunt, quod supra nos est caelum obscurum, et amabilis terra, et pavimentum suum³; testatur et maris natura, quae hiemem hunc super nos suscitavit. Atque urgentes illorum aerumnas qui traditi in istam hiemem sunt, attende, quia non ob latrocinii inhumanitatisque mores de navi te rejicimus, neque contra

¹ Vel, ex navigantium contrubatione, nautarumque inquisitione agitur quaestio.

² Vel, humana vita nemini nocens.

³ Scriptum, istius, sorte maris.

'ի նաւէս զայս 'ի բաց ընկենումք, և ոչ հակառակ բեռին ծարաւեալք: Լ'քդ 'ի հակառակ 'ի յօտար ձեռանէ փախուցեալք կեալ, և մահ նաւիս ծանր և թշուառական՝ հարկէ, ոչ բեռնս: Եւ պաշտօնէի, ոչ տանի զքեզ մեր նաւս, յոր կամիս յայլ փոխեցիր. և եղիցի քեզ ապրել 'ի նաւէս 'ի բաց գնացեալ. և բարեհաւ այլում նաւի յոր երթամս՝ լիցես. վասն զի մեզ ոչ յաջողակ եկիր, և հրեշտակ որ անդնդային, և կամ թերեւս պապանձեալ կիտոս հաւատաւ ցէ զոգիսդ. և ի՞նչ քեզ դարովանք՝ մերոյ նաւիս սատակմամբն լիցին, և ի՞նչ մեզ նախատանք՝ քոյոյ ոգւոյդ մահ լիցի: Պահանջեն յառնէն պատասխանի: Իսկ մարդասէրն և աշակերտն նոյ՝ իբրև յայլոցն փրկութենէ զկեանսն ոչ շահեցաւ, յիւրմէ վախճանէ շնորհէ: Իսկ նա պնդցի որ մահութիւնն կարօտեալք կենաց, 'ի մարդասէր բերանոյ մարդասէր լուեալ ձայն, ասէ. վասն զի զիս ձերոց կենացդ դատաւոր նստուցէք, օգուտն ձեր յիմմէ դատաստանէս ոչ փնասեցի. զի թէպէտ և զձե դատաւորի ունիմ, այլ զամբաստանեցելոյ զպէտս զգեցեալ եմ. քանզի թէ զինն զդատաստանն ոչ կախիցէք, աննախանձ յայլոց փնասուէ կամեցեալ շահել. վասն զի վտանգեալքն՝ ոտխին զիրաւունս առնել հաւատացին. և մինչև 'ի վերջին շունչ պահեցից տուողացն զհաւատ:

Լ'քդ զի, ի՞նչ մարդարէ, զի՞ յապաղես, զի՞ հալածես զփրկութիւնդ, արածքեզ մահ, և զորոգայթն բռնադատես ցես որսացեալ: Եւ վասն զի զկեանսն ոչ

hoc onus insurgimus: sed quia postquam nos ex adversaria alienaque manu (piratarum) fugientes, vivere credebamus, mortem in navi ipsa pati cogimur gravem ac miseram; quam tamen non onus parat. O mirabilis (vir)!, non fert te navis nostra, in quamvis aliam transfer te, et erit tibi vita abeunti ex hac navi, et fortunatus in alia navi, quam ascendas, eris; quoniam nobis non prospere advenisti, et angelus quidam abys- si, vel fortassis mutus cete tibi servet animam²: nec tibi contumelia navis nostrae in perditionem fiet, neque nobis opprobrium tuae animae mors erit. Ad haec responsum a viro exigunt.

Humanus autem ille, Deique auditor, quum ex aliorum salute vitam non est lucratus, ex suo sine illis largitur. Eis itaque qui supplices erant, vitam exoptantes, indigentesque ex ore benigno benignam audire vocem, dixit: Quandoquidem me vestrae vitae arbitrium constituistis, utilitas vestra a meo iudicio noxam non patietur. Quamvis enim formam iudicis praefero, sed accusati necessitatem gero: nam si mihi iudicium non commendassetis, sine invidia ex aliorum damno esset velle proficere³; quia tamen adversario jurisdictionem credidistis, usque etiam in extremum spiritum servabo praestantibus fidem.

Quid ergo o propheta (dicit sibi ipsi), quid moraris, ut quid prolongas salutem? fac tibi mortem, et in laqueum aucupandi vim faciens te inijce. Quum enim

¹ Verba utcumque hoc spatio transfero, sensum non ita promitto.

² Gloss. apposite. * Ծովու արարիչ ասէին (հեղինք) զպիտիգոն, ազութե առնէին, թէ նորա հրեշտակն թող զքեզ պահէ. և կամ թերեւս կետոս զքեզ առնու, թող պապանձի բերան նորա, որ պահեալ լինի հոգիդ. որպէս ասեն վասն զայլուն՝ երբ յոյխարն գայ, թէ թող կարգի քո բերանդ: || * Maris auctorem Neptunum cre-

n dentes, orabant, quod ejus angelus te utinam n servet: aut si forte cete te rapiat, optamus ut n obmutescat os ejus, utpote servetur tibi ani- n ma: quemadmodum dici solet de lupo insur- u gente in ovem, utinam obcludatur os tuum! u

³ Gloss. rem sic exprimit. * աննախանձ զձեր փնասն շահիմ, որպէս վիճակ անկաւ 'ի վերայ իմ: || * sine invidia vestrum damnum adipiscor, n sicut sors cecidit in me u.

կարացեալ շահել, արձան մարդասիրութեան և վախճանելով նաւիս կանգնեալ այժմ, և ցոյց դարեպաշտ մարդարէն. վասն զի 'ի բարեպաշտ մարդարէութենէն նա զաստիք եղեւ: Եւսացեալ զայսոսիկ, մինչ դեռ ծովամուկէին, տայ զինքն մոկեալ ծովուն:

Ողորմելի էր, ով արք բարեպաշտք ախտն. որպէս մարդ փրկութեան ըսկիզբն արարեալ, 'ի հարկի մէջ ըմբռնեալ, 'ի վիճակէ և յայ, և 'ի մարդկանէ նեղեալ, դատաւոր անձին մահու լինէր. և փրկութեան այլոց հոգով եղեալ՝ զիւր փրկութիւնն անտես արար: Եւստուտ արժան է զարմանալ զտեառն մարդասիրութիւն. զի զմարդարէն իբրու զի արժանի է պատուհասի վասն փախչելոյ 'ի քարոզութենէն, քանզի արդեւեալ փակէր ամենայն ուստեք մահ, 'ի նորա սրտեալ. իսկ զայնոսիկ որք կա մաւորք բարուք դատապարտեցին, սոցա խոտովանել զմեղս, կամեցեալ, ոչ միայն ողորմել ողորմելոյն, այլ առ հանդերձեալ իւր սպասաւորութիւնն առնել մարդասիրի յառաջագոյն. և յանձնողպելի վտանգս զնա փակեալ, բարի արար, զի 'ի նա բարեգործութենէն զայ արար, զի 'ի նա բարեգործութենէն զայ մարդասիրութիւնն ուսեալ, մի ևս նա խանձեցի կցորդ լինել նինուէացւոյն. զոր ինքն ընկալեալ զմարդասիրութիւն ապրեցաւ:

Եւրդ զերկոսին բժշկելով զախտն, և ուսուցանելով զմարդն, զի մի անգիտութիւն զայ որ կարծիցէ, և մի ընդ մարդասիրութիւն մարդկան ընդդէմ կալ, շուրջ կացուցանէ նմա զնաւն 'ի վայր վաղեցեալ, կետոս. զոր նա գազան սատակող կարծեաց. իսկ նա փրկութեան և պահպան փրկութեան էր: Եւ մինչ դեռ զօղէր մարդարէն, ձգեաց յինքն իբրու զշունչ կետոսն, 'ի ներքս յիւրում յորովայնի յղացաւ կեն

vitam non potuisti lucrari, columnam benignitatis vel ipsa morte tua erige nunc in navi, et monstra (te) pium (esse) prophetam, qui ex pia prophetia jam profuga fuisti. Haec dicens, quum in profundo essent pelago, dedit se se furenti mari.

Miseranda erat, o viri pii, poena; ut homo salutis initium ducens, in medio necessitatis prehensus a sorte, et a Deo, atque ab hominibus constrictus, iudex sui ipsius mortis fieret, et salutem aliorum procurando propriam salutem negligeret. Hic mirari licet Domini benignitatem, quippe qui prophetam jam punitionem merentem propter fugam a praedicatione, circumdari undique a morte decernens, illis vero, qui voluntario more condemnarunt, peccata sua confiteri non dedignans¹, non solum misertus est miseri, sed etiam ad futurum sui ministerium praedestinavit benigne. Immo et in irrevocabile periculum eum adducens, benefecit; ut ex beneficentia sibi facta Dei benignitatem ille discens, ne amplius invideret participes esse Nivitas beneficio, quod ipse assecutus vixit.

Utrumque ergo morbum curans, docendo hominem, ne ignorantiam in Deo quisquam cogitet, neque opponeret se benignitati (ejus) erga homines, circumstare ei fecit (novum) navigium inferius currentem cete, quam iste bestiam exitialem credidit, illa vero salu- tiferam, ac salutis custos erat. Dum itaque natabat propheta, attraxit in se eum velut respirationis modo cete, et intus in utero suo fere concepit ipsum vi-

¹ Aut prophetam dicit confessum esse nautis peccata sua, aut vel ipsos nautas in poenitentiam

actos fuisse, ut placet Glossario: verum sensu caret illud in Arm. մահ 'ի նորա սրտեալ:

Լիզ քան զամենայն երկիր, զհեղ և ըզ-
քաղցր զօդոյ՝ որ շուրջ զգալաւ է՝
զուարճացեալ քաջաբերութեամբ . ոչ
ցրտով պարզոյ, և ոչ թօն յաճախ, ոչ
ջերմագոյն զարեգակն քան զնոյն բնու-
թիւնն՝ կարեն բազազել : Եւրդ զի է՝
ինձ, իբրու զի սլարտ էր շնորհակալու-
թիւն, արգելուն . թէ բազում ինձ պա-
հանջեմ վարձ փոխանակ այսչափ բա-
րեաց՝ գոհութեան բանս . իսկ նոքա
յայսչափ ապախտաւորութիւն եկին,
զի ոչ միայն զշնորհակալութիւնն հա-
տանել, այլ և զշնորհօրն իւրեանց ոչ
գիտել : Եւրդ զինչ հարկաւոր է սոցա՝
երկին լուսաբեր լինել, ամպոց ցօղել,
երկրի պտուղ բերել, ծառոց բուսու-
ցանել, լուսնի լոյս երևեցուցանել, և
արեգական յասկերախտն ոգիս ճառա-
գայթիւք փայլել . զորս կարծեմ ընկա-
լեալք՝ անպիտան արարին : Եւրդն 'ի
գիտութի արուեստաւորին զաշխարհս
ոչ տեսին . զլսելիս իւրեանց 'ի բարե-
պաշտութենէ բանից փակեցին . և ըզ-
բուն զլեզուն առ յիս չարութիւն ան-
թեանն յիշատակս շարժեցին :

Եւ զի եթէ զի յիսն չարիս՝ առ մի
մեանս առաքինութիւն սփոփեալ մտիթա-
րէին, թողլի արդեօք էր : Եւրդ զառ-
(կամ, զի առ) նոսա մարդկան ամբաստա-
նութիւն և յանձն ամբաստանութեանն
յազմեցին : Եւրդէս ժամանակն նոցա
'ի հասակսն բաժանեալ է, 'ի ծերս, և
յարս, և 'ի մանկունս, առ հասակսն նո-
ցա և մեղանքն հատեալ (կամ հա-
տեալ) են . քանզի մանկունքն նոցա
զմարմնականն որսան հեշտութիւն . իսկ
որ հժկունքն (կամ հուժկունքն) են
յարս կատարեալք՝ առ յաւազակու-
թիւն զօրութեամբն վարին . որք կեր-
պարանօք զանազանեալ են 'ի միմեանց՝
կանանց (կամ կանայ), փոխանակ որո-
գայթից զարդարին . և ալեորացն գործք
ևս առ նոսա ոչ են տանելիք . արդ վասն
զի և սոցա ժամանակն զզօրութիւնն 'ի
բաց եհատ, զքեղեցկութիւնն եղերծ,

ram; mitem ac dulcem aera circa eam
jucunde circulatum ad fertilitatem; non
frigus algens, nec imber redundans; ne-
que solem natura ipsa sua calidiorem
possunt praetexto incusare. Quid ergo
id mihi est, quod debitam mihi gratitu-
dinem inhiabant? num multam mihi exi-
go mercedem, pro tot, tantisque bene-
ficiis, ut in officium gratias agant? Isti
vero in tantam ingratitudinem devenie-
re, ut non solum non gratias agere ve-
liunt, verum etiam gratias sibi largientem
ignorent. Ut quid ergo necesse erit his
caelum lucide fulgere, nubes rorare,
terram fruges ferre, arbores fructife-
ros producere, luam lumen praestare,
et solem in animas ingratas splendori-
bus oriri? Quae omnia, ut mihi videor,
recipientes, inutilia effecerunt. Oculis in
scientia opificis mundum non viderunt;
aures suas contra pietatis verba inclu-
serunt; et ipsam linguam in me mala
memoria divinitatis moverunt.

Quod si illa ad me maleficia, ad se
invicem virtutibus refecissent, venia for-
tassis eis concedenda esset: nunc autem
accusatio istorum erga homines delictor-
um, accusationem delictorum erga
Deum superavit. Nam sicut tempus eo-
rum in aetates divisum est, in senes, vi-
ros, juvenesque, juxta aetates suas et
peccata corroborata sunt. Juvenes enim
eorum carnalem aucupantur voluptatem;
qui vero robustiores sunt in viris perfe-
cti, ad latrocinia usurpant vires: quae
formis differunt inter se mulieres, ut la-
queis viros captent, adornantur. Atque
senum canitiae verendorum opera quo-
que apud illos vix tolerabilia sunt; quam-
vis enim istorum aetas vires abscidit,
pulchritudinem ademit, concessa, pro
istis, quae abstulit aetas, maturitate cou-
sili, istam ipsam tamen in damnum nu-

զիս 'ի վեր : Իսկ նոքա զքաղաքն իբրեւ ասացին , և հաւանեցան , յառեալ հաւնին 'ի վեր 'ի նաւն՝ զիւռովութիւն ծովուն , և (որ) վտանգ նաւազացն լինել հանդերձեալ էր . քանզի 'ի սասանման և 'ի ծփման մարգարէն էր՝ քարոզ 'ի քաղաքն՝ իբրեւ եհաս 'ի նաւն՝ յաղագս մարգարէութեանն , զվէմն 'ի ներքս կալեալ ածելին . այն որ ընկալաւ զքարոզութիւնն . և զնաւազնացութիւնն՝ ունէին իւրեանց հակառակաշուրջ . փոխանակ զեր 'ի վերայ ալեացն վարել զնաւն՝ 'ի վերայ նոցա ալիքն յուզեալ հոսէին . որպէս կարծեմ , զիւր զմոռացօնսն արուեստականագոյն արարեալ , թողեալ զթիկանց կողմ՝ նաւին՝ ընդ ուրովայնիւն ընկզմի . և տայ զինքն 'ի մոռացօնս տրամութեան սրտին : Եւ ծովն իբր ոչ ունէր զայն որ 'ի նմայն ելն , մաղթէր , և երկուցեալ էր . և տարերք քան զսպասաւոր որ լաւագոյն յարուցին զծովն 'ի վերայ մարգարէին , և ընդ փրկութի փախստականին նախանձէին . վասն զի և նա ընդ մարդասիրութիւն նինուէացոցն ոչ կամէր :

Եւ թողեալ նաւաստւոյն զբեղիսն , և նաւադքն զայլ ևս զգործիս , զձեռան յաղօթսն պարզեալ տարածանէին . և ընդ աղօթս նոցա ոչ ձմեռն յանկէր , և ոչ նաւն դադարէր . այլ և ձայն շնչման (կամ շաչման) ալեացն էր ուժգնագոյն . և շնչումն հողմոցն բռնագոյն 'ի նաւարկելոցն յապականութիւն հակառակէին ընդ միմեանս . յորձանքն ծածկէին զնաւն . և հողմքն յառաջ քան զընկզմել նաւին՝ 'ի բաց ոստուցանել որք 'ի նաւին էին : ( ) արմանալի թերեւս ոչինչ . քանզի տապ ձմերայնոյն 'ի ներքս էր 'ի նաւին , և 'ի վերայ ծովուն յուզէր խորշակ : Եւ զի ոչ յանգլէր ձմեռն . քանզի աւելի կարծեմ բոց յորժամ ըմբռնեսցէ զանտառ , ոչ լինի

pite me sursum . Qui dum in aliam contendere civitatem fassi sunt, et probatum fuit; prehendentes posuerunt in navi eum, qui conturbationem mari, et periculum nautis daturus erat; quoniam cum in agitatione, et fluctuatione esset propheta, et destinatus ad praedicandum urbi, navem attigit, ipsum propter prophetiam tamquam petram introductam portabant, ita ut praedicationem et navigationem circa se contrarias haberent¹. Itaque qui super undas vellent commovere navem, undae super illos fluctuantes effluebant. (Propheta autem) ut puto, oblitum se rerum artificiose fugens, derelicto navis dorso, sub ventre immergitur, et oblivioni se tradit corde tristi. Mare vero quum non haberet eum, qui in se ascendit, haesitabat flagitans, et timebat; elementa vero ministro quocumque meliora suscitarent mare super prophetam, salutem fugitivi invidentia, quandoquidem et ipse salutem Ninivitarum nolebat².

Derelinquens itaque navarchos gubernaculum, et nautae reliqua instrumenta, manus in preces elevantes extendebant: at eorum supplicationibus nec turbo sedabatur, neque navis in quiete cessabat, sed potius sonitus fluctuum vehementior reddebatur, et flatus ventorum violentior factus, in navigantium exitium mutuo certabant: gurgites operiebant navim, et venti ante immersionem navis studebant excutere existentes in navi. Nec mirum fortassis, quoniam aestus hyemalis intus erat in navi, et super mare agitabatur exaestuatio. Quid ergo non sedabatur procella? quippe quod, ut mihi videor, quum amplissima flamma comprehendat sylvam, nulla est ex-

¹ Sensu obscuro laborare videtur praesens locus: idem dixerim et de sequenti periodo.

² Ad verb. *benevolentiam*, vel *humanitatem* Ninivitis nolebat.

ձմերայնոյն, և զալեացն զեռալուծին, զհողմոցն զբռնութիւնն, զկականումն մարդկանն, զլալիւն մանկանցն. սակաւ միջոցաւ ամենեցուն ոգիքն 'ի մահ արգելեալ փակեալ կային: Արդ 'ի վերուստ իբրու 'ի բարձրագահից իմն չարեացն շուրջ հայեցեալ՝ ետես զբազմութիւն. կարծեաց 'ի մեղացն իւրոց խռովել ծովուն. և այլ ևս մոռացնա համարեալ թաքուցանէր, ոչ իւր առանձինն զվտանգն համարեալ, այլ հասարակ ամենեցուն տեսանել և մխիթարել: Վանդի բնաւորեցաւ՝ իբրեւ զի թէ մարդկան գոլ և թեթեւագոյն. յորժամ բազումք 'ի միասին բուռն հարցնէն զհաղորդութենէ, հաւասարութի գործէ. և սգոյն իւրաքանչիւրոք դեղ մխիթարութեան յայլոց չար անցիցն շահի:

Իսկ նաւին առաջնորդք զաղօթս 'ի մեղաց արգելեալս տեսանէին, և 'ի խոյզ իւրաքանչիւր գործոց դիմէին. և զայլն պահանջելով զհամարս պարտեաց կենացն՝ փոխեն և առ մարդարէն, եկեալ՝ զվարուցն խնդրէին զքննութիւն: 'Եւ ո՞ր առնէ, և ուստի՞ առ մեզ եկիր. և զինչ սրտի քոյ խորհուրդ. զինչ ընդ ոգիսդ հեռաս, զինչ վարք կենացդ. զի փանաքի ես ըստ մարմնոյ, և բռն նաւիս. բայց երկեաք, մի գուգործովք ծանրեալ՝ զնաւս ընկղմեցես: Այս նաւաստին, և այլքն ամենեքին ասացին: Իսկ մարդարէն, որ էր նմա օգտակար՝ զեկուցեալ, իսկ որ վնասակարն էր՝ տեսեալ, լուռ եկաց. զծառայն ձն յիշեցեալ, իսկ ըստ հրաման ձն անցանել լուեաց, և զփախուստն: Եւ համայն զմարդկանն զգիտութիւն, որ միայն է անպատիր (ասէ), յանշուշտ յանդիմանութիւն նմա բերեալ առաջի կացուցանէ. քանզի 'ի խռովութե-

bium hibernorum densum nigrorem¹, et undarum aestuationem, ventorum violentiam, ululatum hominum, planctumque puerorum, ut paene cunctorum animae morte extinctae viderentur. Desuper itaque velut de alta sede malorum circumspiciens vidit eorum copiam. Iudicavit itaque ob suum peccatum conturbari mare; adhuc tamen oblivioni tradens rem occultabat, non sibi soli² periculum adesse existimans, sed commune universis videndo se se consolari. Sic enim evenire solet, ut levius patetur malum hominibus, quum multi idem subcant, participatione aequalitatem adferente; atque suo luctui unusquisque medelam solatium ex aliorum malis eventibus lucratur.

Rectores autem navis preces ex peccato vanas redditas cernentes, in disquisitionem singulorum operum concurrebant. Caeterorum itaque ratione actionum exacta, transferentes se ad prophetam, vitae examen exigebant. Tu quis es, inquit, et unde ad nos venisti? quidque cordis tui consilium, quid in animo contendis, quae ratio tibi vivendi? Quoniam pusillus es secundum corpus, at onus navi, veremur, ne operibus ipse gravatus immergas navem. Haec nauclerus, et alii omnes dixere. Propheta vero quae sibi proderant, indicans, quod autem praejudicabat, cerneus, sub silentio servavit. Servum Domini se memoravit, mandatum tamen Domini transgressum esse siluit, una cum fuga. Verum tamen humanam astutiam³, qui solus est infallibilis, in claram lucem adducens ei exponit. Quandoquidem ex conturbatione nautarum ac navigantium,

¹ Vel tempestatem: sic enim supponit passim hiems in Hellenismo pro tempestate.

² Cod. A. առանձինն, privatim. C. անձինն. personae suae: sensus idem est.

³ Ad verb. scientiam, suspicari quis poterit, ne forte scribendum sit անգիտութիւն, inscitia, sive ignorantia.

ի նաւէս զայս ՚ի բաց ընկենումք, և ոչ հակառակ բեռին ծարաւեալք: Ըրդ ՚ի հակառակ ՚ի յօտար ձեռանէ փախուցեալք կեալ, և մահ նաւիս ծանր և թշուառական՝ հարկէ, ոչ բեռնս: Եւ պանչելի, ոչ տանի զքեզ մեր նաւս, յոր կամիս յայլ փոխեցիր. և եղիցի քեզ ապրել՝ ՚ի նաւէս ՚ի բաց գնացեալ. և բարեհաւ այլում նաւի յոր երթամս լիցես. վասն զի մեզ ոչ յաջողակ եկիր, և հրեշտակ որ անդնդային, և կամ թերեւս պապանձեալ կիտոս հաւատաւ ցէ զողիսդ. և ի՞նչ քեզ դարովանք՝ մերոյ նաւիս սատակմամբն լիցին, և ի՞նչ մեզ նախատանք՝ քոյոյ ոգւոյդ մահ լիցի: Պահանջեն յառնէն պատասխանի: Եւ մարդասէրն և աշակերտն այ՝ իբրեւ յայլոցն փրկութենէ զկեանսն ոչ շահեցաւ, յիւրմէ վախճանէ շնորհէ: Եւ նա պնդեցի որ մաղթելին կարօտեալք կենաց, ՚ի մարդասէր բերանոյ մարդասէր լուեալ ձայն, ասէ. վասն զի զիս ձերոց կենացդ դատաւոր նստուցէք, օգուտն ձեր յիմմէ դատաստանէս ոչ փնասեցի. զի թէպէտ և զձե դատաւորի ունիմ, այլ զամբաստանեցելոյ զպէտոս զգեցեալ եմ. քանզի թէ զինէն զդատաստանն ոչ կախիցէք, աննախանձ յայլոց փնասուէ կամեցեալ շահել. վասն զի վտանգեալքն՝ ոսոխին զիրաւունս առնել հաւատացին. և մինչև ՚ի վերջին շունչ պահեցից տուողացն զհաւատ:

Ըրդ զի՛, ի՞նչ մարդարէ, զի՛ յապաղես, զի՛ հալածես զփրկութիւնդ, արաքեզ մահ, և զորոգայթն բռնադատես ցես որսացեալ: Եւ վասն զի զկեանս ոչ

hoc onus insurgimus: sed quia postquam nos ex adversaria alienaque manu (piratarum) fugientes, vivere credebamus, mortem in navi ipsa pati cogimur gravem ac miseram; quam tamen non onus parat. O mirabilis (vir) ¹, non fert te navis nostra, in quamvis aliam transfer te, et erit tibi vita abeunti ex hac navi, et fortunatus in alia navi, quam ascendas, eris; quoniam nobis non prospere advenisti, et angelus quidam abys- si, vel fortassis mutus cete tibi servet animam ²: nec tibi contumelia navis nostrae in perditionem fiet, neque nobis opprobrium tuae animae mors erit. Ad haec responsum a viro exigunt.

Humanus autem ille, Deique auditor, quum ex aliorum salute vitam non est lucratus, ex suo sine illis largitur. Eis itaque qui supplices erant, vitam exoptantes, indigentesque ex ore benigno benignam audire vocem, dixit: Quandoquidem me vestrae vitae arbitrum constituistis, utilitas vestra a meo iudicio noxam non patietur. Quamvis enim formam iudicis praefero, sed accusati necessitatem gero: nam si mihi iudicium non commendassetis, sine invidia ex aliorum damno esset velle proficere ³; quia tamen adversario jurisdictionem credidistis, usque etiam in extremum spiritum servabo praestantibus fidem.

Quid ergo o propheta (dicit sibi ipsi), quid moraris, ut quid prolongas salutem? fac tibi mortem, et in laqueum aucupandi vim faciens te injice. Quum enim

¹ Verba utcumque hoc spatio transfero, sensum non ita promitto.

² Gloss. apposite. * Ճովու արարիչ ասէին (հելլենք) զպիսիգոն, աղօթք առնէին, թէ նորա հրեշտակն թող զքեզ պահէ. և կամ թերեւս կետոս զքեզ առնու, թող պապանձի բերան նորա, որ պահեալ լինի հողիդ. որպէս ասեն վասն գայլուն՝ երբ յոյխարն գայ, թէ թող կարէի քո բերանդ: || * Maris auctorem Neptunum cre-

n dentes, orabant, quod ejus angelus te utinam n servet: aut si forte cete te rapiat, optamus ut n obmutescat os ejus, utpote servetur tibi ani- n ma: quemadmodum dici solet de lupo insur- u gente in ovem, utinam obcludatur os tuum! u

³ Gloss. rem sic exprimit. * աննախանձ զձեր փնասն շահիմ, որպէս վիճակ անկաւ ՚ի վերայ իմ: || * sine invidia vestrum damnum adipiscor, n sicut sors cecidit in me u.

դանի . քանզի էր ընկղմեցելոյ մարգարէին տուն՝ որովայն կետոսին . իսկ երեսը՝ արտաքին երեւցելոցն հայելի . և թեւոցն շարժումն՝ իբրեւ կառք իմն թափառորի :

|| Վ մարգարէ , այդչափ մեծացար միոյ կառաց արագութեամբ ժամանել , որչափ դոյն իսկ ՚ի քեզ շուրջ զքե ընթանալով կիտոսիս : ||՝ որ գոռոզ՝ այդչափ զաշխարհիս անդունդս տեսանել կարծեցաւ , որպէս տեսանելիք եղեն քեզ անտեսանելիք : ||՝ ում ումք ՚ի մարդկանէ այդպէս տեսանելի եղե երկրիս եղերք՝ որպէս քեզ , և ծովուդ անդունդք ցուցան տեսարան : իսկ ում ումք արուեստ այսպիսի հնարաւոր գործեցաւ՝ մեքենայ կատարեալ , որպէս դուդ զամենայն ինչ յականես այցելութեամբ , և դէտդ ումք ոչ երեւիս :

|| Երբ վասն զի մարգարէն՝ ձեռով ՚ի կիտոսին յորովայնի պահեցեալ լինէր , և գործով յաջոյն նոյ պահպանեցեալ լինէր , աղօթս ՚ի կիտոսին առնէ , որպէս ասացաք , և զբերան գազանին յաղօթս ՚ի վար առնու : || Եր տեսանել սքանչելի նորոգագործ բարեխօս եղեալ յաղագս փրկութեան մարգարէին և կետոսն . զբերանն եբաց յելս աղօթկերութեան , և զլեզուն փոխ տուեալ ՚ի բանից բարբառս , զօրէն գործւոյ երաժըշտականի յարուեստագիտէն նուագ մատին ՚ի մարգարէն բախեցեալ :

|| Եր աղաչանք մաղթողին այսպիսի . || Եթէ մեծ ինչ կամեցար ինձ տանջանաց փորձ տալ առնուլ , տեսանեմ ըզչափս իմոց մեղաց , և մեծ պատուհասի են ծանրութեան ակնկալեալ : || Երբ վասն զի մինչև ցայս վայր կացուցանել ինձ զմեղսն կամեցար՝ մինչ ՚ի խրատել միայն սկիզբն ՚ի քէն մարդասիրութեան ընկալեալ . զի ոչ արտաքս լինել ընկեցայց յաչաց քոց , և յամենայն աչաց ՚ի բաց որոշեալ եմ . և ոչ պապանձեցու-

vum; erat enim submerso (vel submersi) prophetae domus venter ceti; oculus autem exterius visorum speculum; et alarum motus sicut currus quidam regis .

O propheta, adeo dignitate praeditus es, currum ipsum celeritate attingere, quantum circumdans te cete velociter currit. Quis umquam tyrannus adeo mundi abyssum vidisse putatus est, sicut tibi visibilia invisibilia fuere? Cui unquam ex hominibus ita patuere ad cernendum orae terrae, sicut tibi, et maris abyssus ostensus fuit ut spectaculum? Imo cui umquam ars huiusmodi artificiosam construxit machinam perfectam, sicut tu omnia cernis lustrando, et spectator ipse ulli non spectaris?

Quoniam autem propheta figura tenus in ceti ventre custodiebatur, re autem vera a dextra Dei conservabatur, preces in ipso ceto fundit, ut dicitur (in scriptura)¹, ore bestiae in orationem usurpato. Erat autem videre paradoxum, intercessorem factum ad salutem prophetae et cetum, os aperuisse ad egressum supplicationis; linguamque mutuo praestitisse ad verborum pronuntiationem, et sicut in instrumento musico artifex pulsatione digitorum sonum extrahit, sic propheta fecit.

Erat autem supplicatio orantis huiusmodi: Si magnum quoddam supplicium me experiri voluisti, video mensuram meorum peccatorum maioris supplicii pondus expectare. Quoniam vero hucusque redigere me peccatorem voluisti, usque ad instructionem tantum, principium a te benignitatis accepi, ut non abjectus a conspectu oculorum tuorum, ab universis oculis separatus essem, neque obmutescente ore meo erga te,

¹ Scriptum erat, ut diximus: quasi vero id concludatur in praemissis.

ամենայն մարդկան անտեսանելի՝ ոչ զոք, բաց յայնմանէ որ կրեացն՝ ունի վկայ : Վանդի ո՞ զի ներքս ընկղմեալ ՚ի կիտոսն տեսցէ, և ո՞ գլխացէ յայն՝ որ ոչն տեսանիւր, և կամ ո՞ ՚ի վեր կալեալ կորզեսցէ զընկղմեալն ՚ի բերանոյ գազանին՝ զաջն միեալ :

Վանդի ես որ փախեայս յերկրէ ՚ի ծովն, և ՚ի ծովէն ՚ի նաւն, և ՚ի նաւէն յորովայն կետոսին, դատարկ խափանեալ՝ յառաջ քան զփախուստն փախաւ տականս ցուցեալ եղև . քանզի ոչ յառ տեղաց փախեայ, և ոչ պաշարանս գլխանել կարացեալ, և ոչ զի զայս տեղի փոխեցից . և անձուկ վայր ունելով ՚ի յառակ ինձ աղէտս փոխեցաւ, և առասպել մարգարէիս՝ ախտս եղև . քանզի իբր ոչ առակ և առասպել այս որ տեսանիս . քանզի ես իբրև ՚ի ձեղուա նացելոյ իմն որովայնէ՝ պղնձի իմն ձեղուամբ և երկաթի որմովք ըմբռնեալ ծածկիմ, և զամենայն աշխարհ զիտեմ՝ ոչ շարժելով . զի փոխեցաւ յիս կիտոսիս կեանք . ըստ կերակրոյն՝ տեսանելով զիւրոյն բնութեանն ինձ զպէտս՝ գազանս թողացոյց : Վանդի ահա ՚ի բերանոյ սորա աղաչանս մատուցանեմ, և յաչաց սորա տեսանեմ, և ՚ի թևոցն շարժիմ . և շուրջ փակմամբ գազանիս՝ ոչ հարկանիմ առաւել քան թէ ուրախ լինիմ զուարճացեալ . և տեսանեմ զաշխարհ իբրև ՚ի հայելոյ, և զառ ՚ի յիս շնորհն ներգործագոյն քան ՚ի հայելոյ տեսանեմ :

Վանդի երկիւղիւ զիս միայն խրատել կամեցեալ, եղիւր զիս ՚ի զգոյշ վայրի . և բացեալ փեռեկեցեր ինձ առ ՚ի յարտաքուստ տեսութի զկետոսին կերպարանս . քանզի որպէս նա ամուր մեքենայիւք, զայնոցիկ որ ամենեցուն տեսլեանցն է ՚ի խաւարի սրտմտութիւնքն : {Կազաքս երկոցունց պարտե-

praeter sufferentem habet testem . Quis enim immersum intus in ceto videat ? quis autem miseretur illi, quem non videt ? aut quis superiusprehendens eripiat immersum de ore bestiae, dextra immissa ?

Ego enim, qui fugam cepi de terra in mare, et de mari in navem, deque navi in ventrem ceti, solutus impeditus, ante fugam fugitivus sum compertus . Quia nec astra fugere potui, neque exitum invenire, neque praesentem locum mutare . Sic itaque angustum situm me possidente, in parabolam mihi haec miseria commutata fuit, et fabula mihi prophetae poena fuit mea . Quomodo enim non parabola fabellaeque id videtur, quod passus sum ? quandoquidem ego tamquam a camerato quodam ventre per aeneum tectum, ferreosque parietes comprehensus tector ; et totum mundum lustro immotus : quia translata in me fuit ceti vita ; secundum autem victum provisa suae naturae necessaria mihi haec bestia permisit . Ecce enim de istius ore preces fundo, et per oculos suos video, perque alas moveor : atque circumcludente me bestia non laedor magis, quam exultem laetabundus ; et video mundum sicut in speculo : gratiam autem mihi factam efficacius quam in speculo video .

Siquidem timore me tantum instruere volens, posuisti me in securo loco, et aperiens explicuisti mihi ad externam visionem ceti immane corpus, quod a caeco suo ventre expulit¹ terrificas omnes visiones, quae apparent in tenebris . De duobus itaque debeo tibi laudes, tum quod ex gestantis me ceti dentibus exe-

¹ Verbum de erat in Arm. cod. unde totus sensus vacillabat, quem utcumque explicandum curavimus, nulla habita ratione vocum textus.

հաւատասցէ ամենայնի, և ամենեցուն լուսաւոր, ի ձեռն կետոսին ընտանեցուցեալ կակղացուցէ զսրտմտութիւն, առանց օդոյ սնուցանել զմարդն: Վրան զի ետոյզ ասէ ի նմանէ յերկրի զցամաքայինս, և ի ծովու զջրայինսն, և յօդոյ զանգանցն պէտս՝ ի հողմոց տալ:

Եւ առաջին դարուցն առ նոյ մարդասիրութիւնն քո ճանաչի: Այսն զի ի, ամենայն աշխարհի լուծելոյ ի ջուր, և զայնոսիկ որ ի վերայն կերակրին՝ ծածկեալ, յաղթեցիս (կամ յաղթահարեցիս) իմաստութեան մարթուն առուեստիւ, և ի մէջ յորձանաց զմարդն ամբողջ պահեցեր՝ փոխանակ նաւի ջնորհեալ նմա զտապանն, և փոխանակ նաւաստւոյ զնախախնամութիւնն ի վերայ կառուցեալ. զի երկրորդ դարուս՝ այն որ ապրեցան՝ սկիզբն եղիցի: Վրան զի անիրաւ հրոյն՝ նահապետացն, յիշատակ երկրորդին, որք բաբելոնացոցն գողոզայն բարեպաշտութեամբք յաղթեցին, և որ առաջիկայ դարս զթագաւորն՝ եղեալ ի հին պեանելեացն ի վերայ զնորս, տլինա առաւել, հաւատային գործոցն յառաջիկայ սքանչելեացս ջնորհել: Վրանզի ոչ ևս ոք հարցցէ մարդ՝ յաղթել բոցոյ, զիարդ անբուք անձմեռն յաշխարհական ձմերանիս և արդար կայ մնայ, զիարդ եբրայեցոցն ծովն առ ի պէտս ուղեգնացութեանն պատառեցաւ, զիարդ արք բարեպաշտիկքն ընդ գաղանս խաղացին: Այլկայ այսոցիկ զիս տեսեալ, քունելով՝ և ի վերստին ծննդեան կերպարան խնդրեալ, յաղազս իւրեանց վարուց գտցեն զիս հաւատալ. և զկերպարան ճշմարտութեան

nibus, et omniino lucidissime, sic de ceteri miraculo persuasus emolliet furorem, videns sine aere nutrirī hominem: quoniam hoc demonstravit, quod ille alit¹ in terra terrestria, et in mari aquatilia, et ex aere (avibus victum) et nobis respirationem praestat.

Porro in primis saeculis erga Noachum benignitas tua noscitur. Siquidem ne, universo mundo aquis dissoluto, iisque qui super eum alebantur, submersis, superari videris sapientiae arte ingeniosa, inter vel ipsos gurgites hominem incolumem servasti, pro navi concedens ei arcam, et pro navarcho providentiam tuam praeliciens; ut secundi aevi, ille qui salvatus fuit, principium fieret. Quoniam hoc facto, etiam tremendi² ignis memoriam secundae (aetatis) sub patriarchis, qui superabant pietate tyrannos Babylonios (h. e. Nabuchodonosor)³; atque in praesenti saeculo regem memorando (Ninivitarum), positis miraculis novis super antiqua, iisque superioribus, facile crederent veritatem rerum ex praesentibus miraculis corroborari. Quoniam non amplius quisquam interrogabit homo modum ignis superandi⁴, (vel) quomodo liber a procellis hyemeque in universali turbine justus permanserit, aut quomodo Hebraeis mare pro obsequio ad iter faciendum disruptum fuerit, vel quomodo viri pii cum feris lusi sunt? Testem enim istorum me videntes dormientem fere, et in regenerationis formam requisitum, de sua vita habeant in me quod credant; atque

¹ Nullus sensus in his verbis mihi adfuit; nisi forte pro ետոյզ, submersit, legendum erit եցոյց, ostendit, monstravit: nec id sufficeret, nisi addidissem et alterum verbum, alit, praetermisso աւէ, ait. Aliàs sic forte reddendus esset loeus: » Deus potuit etiam sine aere nutrire hominem; aere, inquam, quo explevit in terra » terrestria, et in mari aquatilia, sicut et ex » aere respirationem narium suppeditat per ven-

» tum «.

² Ad verb. *injusti*; quo potest intelligi inique missos fuisse innocentes pueros in ignem.

³ Videtur auctor Jonam postponere diebus Danielis, triumque innocentium; nisi obscuritas loci aliter accipi debeat, quasi vero propheticæ futura praedicta sint.

⁴ Potest intelligi etiam, post ignem superatum.

Եւ կացեալ 'ի վերայ տեղւոյ իրիք իմն բարձրաւանդակի՝ քարոզէ։ Մըք, այսր վայրի բնակիչք, լուծէք զսենեկաց առաքաստս, զփեսայից պսակս մերկացարուք։ Ղթադս 'ի բաջ ընկեցէք։ Մի՛ զմեռեալն, այլ զկենդանիսն աշխարեցէք։ Քանզի կարճատեաց ձեզ կենացդ ժամանակ՝ ամենեցունն տէր։ Ուրոշեալ ժամանակ ձեզ, քաղաքս՝ երիս առուրս 'ի մէջ ունի։ Իսկ զինչ է պատճառն, ոչ անդէտ էք՝ ձեզոյն զձեզ ճանաչելով, որպէս զի ձեզ քարոզեմ։ զի զնձ ոչ ճանաչէք։ զի նոյ պարզեացն չնորհակալութիւն ոչ դնէք 'ի վերայ։ զի զերդմունս փոխէք (կամ կոխէք)։ զի զիրաւունս դնէք։ զի զդատաւորսն ստացուածովք ապականէք։ զի զաղքատութիւնն թշնամանէք։ Եւ զի զանիրաւ մեծութիւնն պաշտէք։ զի զտարօրէն հեշտ ցանկութիւնն որսայք։ զի ապականէք զամուսնութիւնս։ զի զգեղեցկութիւնս կուսից յամօթ առնէք, զի զկանանց յարս կամիք ցուցանել։ զի փոփոխէք զխօսմունս, Եւ զայլոցն խօսեցեալս յափշտակէք։ օրինաւորս կարծէք ուսուցանել, Եւ անիրաւ բոց բորբոքէք, զկենդանիս բռնադատելով, զդիակունս զերծանելով, զաւանդս յուրաստ լինելով։ պահանջելով զայն ինչ զոր ոչն ումեք աւանդեցէք։ յառաջ քան զհատուցանել զառաջնոյն զդատաստան՝ երկրորդ պատիժս պատուհասից անարժանս կազմելով։ ոչինչ 'ի ձերոց մասանց ազատ 'ի չարութենէ խորհելով։ Է՛ ինչ զոր ասէք 'ի չարութենէ, Եւ Է՛ զոր գործէք, Եւ Է՛ ինչ որ զայլս ուսուցանէք։

( ) այսոսիկ նինուէացիքն իբրեւ լուան 'ի մարգարէէն, իբրեւ անդադար քարու զուրթեան՝ հաւանութիւն ցուցանեն, վայելուչ խորհրդովք մարգարէին հաւատացեալք։ զի որոց՝ զգործսն նոցա, իբրու ոչ էր 'ի քաղաքէն, պատմեաց,

Stans itaque in edito quodam loco palam praedicat: Viri, hujus loci incolae, solvite cellarum thalamos, sponzorū coronas exuite, diademata abjicite: non mortuos, sed vivos plangite. Quia abbreviavit vobis vitae tempus universo Dominus, determinato vobis tempore, civitas ista tres tantum dies habet. Quid autem causae sit, non inscii estis, vos conscii vestri, quin et ego vobis denunciam. Quia Deum non nostis, quia Dei donis gratitudinem non referitis, quia iuramenta negligitis, quia iura emitis, quia iudices donis corrumpitis, quia pauperes pessumdatis, quia iniquas opes colitis, quia illegitimam libidinem aucupamini, quia foedatis matrimonia, quia pulchritudines virginum prostituistis, quia muliebria in viris vultis monstrare, quia demutatis desponsationes, et aliis desponsatas rapitis. Legitima putatis edocere, et iniquam flammam succenditis; vivos violentia persequentes, cadavera exuentes, deposita dene-gantes, exigentes quidquid nulli tradidistis; antequam reddatis prioris iudicium, secunda supplicia indigna parantes; nihil ex vestra parte liberum a malitia cogitantes, quaedam dicitis ex maligno consilio, quaedam facitis, nonnulla etiam caeteros edocetis.

Haec ubi audiere Ninivitae a propheta, sicut veram¹ praedicationem agnoverunt, ita consensum praebent, et convenienti consilio credunt prophetae. Cum enim facinora eorum, qui non erat ex illa civitate, narravit, hoc ipso et

¹ Ad verb. assiduam, continuam, forte tamquam continuo testimonio conscientiae concordem.

որք ամենայն ուրեք վարին օրէնք՝ ըզպարտաւորսն դատապարտեն, ոչ զիւրեանց կամ կատարելով, այլ որ ինչ կամք են Թագաւորի վճարեն: Ապեթէ այդպէս է, այնչափ կարեմք աղաչելով, մինչ զի կամել մեծի Թագաւորին ապրեցուցանել զաղաչողսն. ոչ ընդ այլոցն կամ մարտնչիմք. քանզի ամենեքին զԹագաւորին կամաց կախին: Արդ ընդ միտ ածցուք, զինչ ինչ գործելոյ ըստ կամացն նոյն ի բաց դնիմք. քանզի եթէ զայնոսիկ գտցուք, որք դիտենն, նոյն ինքն վարքս մեր հաւատարիմ առնեն զքարոզութիւնն:

Արդ որպէս գտցուք զհաճոյսն նոյ վարսն. յայս որ ի միջիս կայ՝ հայեցուք ի ներքս. և զոր խնդրեմքս, գրուցուք. քանզի թէ յայնմանէ շարժեցեալ ի բաց դարձեալ է, զհակառակն սորա տեսցէ. և զվճիռ մահու սա շարժեաց, և նա լուծցէ զսպառնումն: Արդ զինչ է քաջաւերութիւն մեզ հաւարձակութեան, ով արք, քանզի գտցի ճշմարտութիւն: յախ առաջին զայս յնոյն շնորհ ընկալեալք՝ մարդկան բնութեան կցորդ լինել, և ծնեալք՝ ընդ գազանաց նախանձեցաք, և բանաւորք հաստեալք՝ յանասնոցն բնութիւն դարձաք. քանզի որպէս այն զկերակուր միայն ճանաչէ՝ զկերակրողն ոչ իմացեալ, այսպէս և մեք՝ պտղովք վայրացս ուրախ լինելով, զպտղաբերն ոչ ճանաչեմք: Իսկ նա առատ ձեռամբ՝ ոչ միայն զայն որ առ կերակուրն միայն, այլև որ առ զուարճութիւն ուրախութեան էր՝ խորհելով, ոչ պահանջեաց ի մէջ, մինչև ցայժմ անհոգ թողեալ. և ոչ որպէս մեք ի վերայ անասնոյն, զայս ի մեզ իբրեւ անասունք ցուցաք, գործել կամեցաւ. քանզի մեք զկերակուրս դնելով առաջի անասնոցն զփոխանակ այ-

Etenim qui secundum partes regionum principes sunt, quum interimunt reos, et cum ubique praeualeat lex, quae reos condemnat, non suas voluntates perficiunt, sed placitum regis exequuntur. Quod si ita est, tantum possumus deprecando, ut velit magnus rex salvare deprecantes. Neque cum aliorum voluntate contendimus, quia omnes a regis voluntate dependunt. Agedum in mente revolvemus, ad quidnam faciendum secundum voluntatem Dei revocamur¹? Si enim ea reperiamus, quae attentionem merentur, ipsa nostra vita fidelem reddit praedicationem.

Quomodo autem, (forte dixeritis), inueniamus gratam Deo vitam? In ea, quae in medio sunt (apud nos facinorosa), intus perspiciamus; et quod quaerimus, inueniemus. Quoniam si ab illa (vita, Deo grata ut vel ingratus) quis abscessit, contrariam ejus attendat: Una quidem sententiam mortis movit, altera tamen minas solvet. Quae ergo major cura nobis est, o viri, (nisi) ut invenitur veritas²? Ante omnia cum hunc a Deo gratiam susceperimus, humanae naturae nos participes fieri, statim postquam nati sumus, bestiis invidimus; et rationales conditi, in brutorum naturam reversi sumus: sicut enim illi escam solum norunt, nutritore vix cognito, ita nos quoque in fructibus regionum exultantes, fructus dantem non novimus. Ille vero liberali manu non id tantum, quod ad cibum spectat, verum etiam quod ad laetificationem jucundam facit, concedens, non exegit aliquid a nobis, hucusque nobis indulgens; neque quod nos bestiis, ipse id nobis, quamquam bestiae simus reperti, facere voluit. Nos enim escas dantes animalibus,

¹ Vel, a quonam faciendo... destituimur?

² Vel, quae confidentia (aut via) nobis ad inveniendam veritatem?

ի ներքս ՚ի սկտեղն արգել փակ (կամ փակեաց) . և զայն որ ջեռուցանէն ըզպէտմն ՚ի ճառագայթիցն ոռոգանէ : Իսկ սակայն ճառագայթքն արուեստաւ գիտին նոյ՝ անբոլորելի սկուտեղն, լցեալ բոլորեն՝ շուրջ զաշխարհաւ զճառագայթմն ձգելով, և յայտնելով զնոյ, և ՚ի վերամբարձմն կախեցեալ զարուեստէն :

Եւ եթէ այս ոչ էր բաւական յայտնել, այլ ինչ որ օր ըստօրէ արարաւ յնոյ, զայն արժան էր կառուցանել ՚ի վերայ : ( ) Ի՛նչ է այս գիշերոյ աստղն, որ սկսաւ նի իբրու յօգոյ երկնել . և այնպէս հաւտատուն զիմաստութիւն ունի զարուեստագիտին, իբրու չափեալ օրըստօրէ ընդունել աճմունս, և միւսանգամ անդրէն դարձեալ նոյնպէս զաճմանց ընդունազութիւն ընդունել . զի մի առաւել աճեցեալ՝ աւելի քան զչափն ճորհել, և մի ճառագայթն նուազեալ՝ յամբարձմն ծնանիլ . այլ՝ զառաջինս ըզծնունդն ՚ի ճառագայթիցն՝ զայլոց ծրնունդս խառնել . և զի վախճանն ՚ի ծնունդս հասանել : Իսկ այս լուսնոյս, զարեգակն տեղի տալ էր արտաքոյ, ՚ի տիւ փոփոխումն աւուրցն՝ ՚ի ժամանակս, հասած ժամանակացն՝ յամիսս, ամսոցն՝ յաւուրս, աւուրցն՝ ՚ի ժամն, և ՚ի տուրնջեանցն դարձեալ առ գիշերային զուգամասնութիւնս : Եւ վերջն ընդութիւն, որք ՚ի ծովու գնանն, այս ինքն առ աստեղն շարժմունս ուղե-

dii tamen Dei opificis incircumscribendi dixerim apsidis, adimplentes circumscribunt universum: circa mundum splendoribus extensis, praedicantes de Deo, deque arte sua in excelsis pendente .

Sin autem haec non sufficiebant ad manifestandum (Deum), in reliquis quae quotidie aguntur a Deo, oculos aequum erat praefigere. Quid est hoc noctis sidus, quod incipit quasi ab aere ortum accipere, et ita constantem praesefert sapientiam opificis, quasi mensuratum de die in diem suscipere incrementum; et rursum itidem denuo accretionis decrementum recipere; ne plus crescens, plus aequo concedat, neque radiis defectis, tardius nasceretur; sed primos in nascendo splendores cum altera nativitate adjungens, in fine ipso nativitatem attingat? Haec autem lunae mentio locum cedat magis prodigiosi solis effectui, quo agitur mutatio dierum in dies et tempora; sectiones autem temporum, in menses; mensium in dies, dierum in horas; praeterea dierum in aequinoctia. Maris natura obsequitur navigationi, itinere facto juxta stellarum motum. Amnes superius recipientes adimplementum, vel fontes inferius scaturientes gratias (aqua):

ցեալ ՚ի ներքոյ իւրոյ կայանին . . . քանզի իբրեւ յաման արեւալ է զլոյսն ՚ի գունդ նորա, և ՚ի վայրկոյս հեղու բերանացեալ ՚ի պէտս ներքնոց վայելութեան . . . Այսպէս արեգակն ՚ի ձեռն կառավարին իւրոյ ունի զփոփոխումնս շրջանին իւրոյ աստեղս ժամանակին || : » Verum de » sole, si velis discere, verum tibi dicam. Pars » est ille creaturarum mundi . . . per aera jussu » Dei spargit radios suos, perque igneam partem » calefacit omnia existentia sub statione sua . . . » Quoniam velut in vas misit (Deus) lumen in » globum ejus, et deorsum fundit ore hiante ad » usum decentem interiorum . . . Sic sol per aera » rigam suam habet mutationem periodi suae an-

nno tempore «. Postquam autem in compendium redegerit sequentia quoque dicta de luna, deque terra, mari, fluviis, et fontibus, concludit hoc dicto (quod antea Philo jam dixerat): » Իսկ արարիչն ամենեցուն աներկոյթ է ՚ի մարմնաւոր աշացս, այլ մասց իմանի զօրութիւն նորա || : » Creator autem universorum in » visibilis est a corporeis oculis, sed menti intel- » ligitur virtus sua «.

1 Vel, Haec autem lunae cessio soli, (ut intelligit Gloss. de tempore lucentis diei,) vel solis cessio lunae, est praeterea (ad verb. exteri- » ratio, qua agitur etc.

գնացութեան և Վեռոյի վերոստ առնորով զլրումն և կամ աղբերց ի ներքուստ բղիւնով շնորհս . դաշտացն դալարաբերութիւն . ծառոց պտղաբերութիւն : Բնակարան ինչ ժամանակօք, և քանոնովք և չափովք կռեալ է . մինչ զի ոչ նոցա ի պիտոյիցն անպիտանադոյնս բուսանել, և այլոցն ծննդեան տեղի տալ յանդելով : Ընայս ամենայն զտէրն ցուցանէր :

Եւ մեք որ կերպարանս մարդկան միայն, և ոչ խորհուրդս ցուցաք, և զբանասկանն ընկալեալք ի գիտութիւն և ի աջատիւ մեր, և զայս զտեառնն պատիւ յամօթ արարաք . զաշխարհագործն՝ զայսչափ աշխարհ տեսանելով ոչ իմացաք . զվարին զայսչափ լրութեան նուրիս տեսանելով ոչ իմացաք : Եւ ամենայն զի բնականք զմարդասիրութիւնն առաջ, անժամ գոնեա խոստովանեսցուք զնա ճանաչել . զի ապրեցեալք ի մարդասիրութեանն նայ՝ զփրկութիւնն շահեցուք . զի ի միում վայելեսցուք, հոգիք զբարի գովութիւն ընկալին՝ զապաշխարութիւն : Բանդի արդար քարոզեալ քաղաքիս մահաբեր քարոզութիւն, հակառակ քարոզեսցուք և մեք ըստ կարի մերում զփրկական քարոզութիւնն : Եւ զի ոչ է փրկականն . զպահ կոչեցէք, և առ լաւն աղաչանս խնդրուածոց . քանզի ամենայն ուրեք (կամ իրօք) այն որ սպառնումն մեզ յղեաց՝ ըմբռնեալ, մի տեղի տայ միայն, կամ զօրութեամբ իւրոյ մարդասիրութեան, և զի ուժգին առ մեղուցեալս յաղաչողացն ողորեալ լինի :

Եւ եթէ ոչ որ յաղօթս զձեռս համբառնալ իշխէ՝ յիւրմէ վարուցն ամաչեցեալ, զնոյն ինքն զմարդարէն բարեխօս յաղաքս մեր լինել բռնադատեսցուք : Եւ սպասեալք այնմ որ քարոզեացն . Եւ եթէ նոյն ծառայ ես, տո՛ւր մեզ ի վար

camporum viriditas, arborum fructificatio. Haec omnia temporibus sive temporibus, normis, et mensuris perpensa sunt; ita ut nec ipsa inutiliter ad usum germinant, imo et aliorum generationi cedant ipsis terminatis. Nonne haec omnia Dominum demonstrabant?

Nos vero qui formam dumtaxat hominis, non autem consilium monstravimus, rationali accepta dignitate ad scientiam nostram atque honorem, hanc Domini honorificationem turpitudine affecimus. Mundi opificem ad tanti mundi visum, non cognovimus. Gubernatorem tam apparatu plenae hujusce navis non intelleximus. Quare postquam novimus benignitatem suam, saltem nunc confiteamur eum cognoscere: ut servati a sua benignitate, salutem lucremur: ut autem una fruamur, animae nostrae laude dignam suscipiant poenitentiam. Quandoquidem juste praedicata fuit civitati nostrae mortifera praedicatio, ex adverso praedicemus et nos, quantum in nobis est, salutarem praedicationem. Quid autem est illud salutare? Jejunium vocate, et ad Optimum preces supplices (extollite) ¹: qui enim undique minas nobis fecit, circumprehensis ² unum dat locum tantum, puta per virtutem humanissimae suae benignitatis; quippe qui vehementer erga delinquentes supplicatione placatur.

Quod si nullus in orationem manus levare audeat, de sua vita erubescens, ipsum prophetam intercessorem pro nobis fieri studeamus. Dicamus ei, qui praedicavit: Si Dei servus es, da nobis in mutuum tuam vocem, et liberalem

¹ Quoniam non est in Arm. ultimum verbum unciis inclusum, fortasse potest etiam sic reddi: Jejunium vocate ad melioris quoque orationis sub-

sidium.

² Vel, prehensus, sive coactus misericors Deus.

զքոյին ձայնդ . և աննախանձ և անյա-
չաղկոտ , և առատ զմարգարէութիւնդ
ամենեցուն ցոյց . իբրև կցորդ եղեալ
ընդ մեզ վարուցս , աղաչեալ , զի մեք առ-
քեզ հաւասարութիւն ապրեսցուք : Իսկ
քաղաքս 'ի քու մէջ մտանելոյդ անծախ
և անմիտ մնասցէ . լեր քաղաքիս պա-
րիսպ , և քաղաքացեացս զէն փրկու-
թեանս : Այս ասացեալք՝ զժողովուրդն
բարձին արձակեցին , և ընթացս ամենայն
ոք 'ի տուն արարեալ զանձանց իւրեանց
իւրաքանչիւրոք հատանէր զպատիւն . և
էր պատճառք հատանելոյն այսպէս :

(Ը) Ազաւորն զիշխանութեանն աթոռ
'ի խորդ դարձուցանէր . դատաւորն
զիշխանութեանն զնշանակ խրատուն 'ի
բաց դէնէր . տէրն շնորհէր ծառային զա-
զատութիւն . ծերն մոխրոտ առնէր զա-
լիսն . պառաւն զգէսն փետէր . և լու-
ծեալ քակտեալ լինէր 'ի սենեկէ առա-
գաստ , և հարսնական զամբարք և ջահք
շիջանէին . և ողորք և աշխարանք փոխա-
նակ երգոց լեալ լինէին . և կոյսք զան-
կատար յոյսս աշխարհին . և պատա-
նեակք զանտիս հասակսն . և մանկունք
աննշան ձայնիւք զայն որ ոչ իմանիւր
մահն : Եւ նուազն էր նոցա ողբոց .
ասոր ' որ գիտասցէ ' թերեւ աղաչեցի քեզ :
Եւ այսչափ խոնարհութիւն և հոգի
յարդարեալ ըստ դրոց զգեցան , մինչ
զի պաճարացն նոցա աղօթիւք վերա-
կացու լինել , և դատել առ աղաչանս
նոցա արժանազոյն . և յոյժ կացին մնա-
ցին արդարապէս : Ի՛նչի թէպէտ և
մարդկային յանցանացն ոչ էին կցորդ .
քանզի ոչ պահանջեալ լինէին բանա-
կան իմաստութիւն՝ որք զնոցա խոր-
հուրդն ոչ ընկալան . այլ ախտին նոցա
էր միաբանութիւն . քանզի կործանուին
յայտ է քաղաքին և նոցա հասանէր .
արդ ձեռով նոցա աղաչեցեալ , վասն ա-
ղէտիցն հասարակութեան ունել կար-
ծեցեալք , կացին և սոքա առաջոյ յա-
ղաչանս :

invidiaque carentem prophetiam tuam
cunctis ostende: sicut particeps réper-
tus vitae nostrae, precare, ut nos tecum
communicantes salvemur; civitas autem,
te ingresso, inconsumpta illaesaque re-
maneat. Esto civitati nostrae murum,
et civibus arma salutis. His dictis, po-
pulum dimisere; et singuli cursu in do-
mum suam facto, a se ipsis demittebant
dignitatem: erat autem ratio demissio-
nis hujusmodi.

Rex regalem purpuram cum throno
in saccum vertebat; iudex signum quod
indicabat potestatem, deponebat; domi-
nus libertate donabat servum; senex ci-
nere spargebat canos, annos crines eve-
lebat; dissolvebatur de cella thalamus,
et nuptiales lampades facesque extin-
guebantur, atque planctus ululatusque
pro canticis audiebantur: virgines im-
perfectam spem lamentabantur, et ju-
venes inadultam aetatem; pueri autem
vagienti voce mortem vix ipsis intelli-
gendam (plorantes sibi prospiciebant).
Canticum vero hoc erat planctus eorum:
*Quis unde sciat, forte precibus placetur
Deus? Tantam autem humiliationem,
animumque compositum secundum Scri-
pturam vestiti sunt, ut pecudes quoque
eorum precibus vacantes eos juvarent
ac defenderent, ut condigne supplices ve-
niam mererentur: atque ita jure anima-
lia etiam servata fuere. Quamvis enim
humanorum delictorum haud erant par-
ticipes, quum non haberent rationalem
sapientiam, neque hominum consilio ad-
haeserant, verum cum eorum dolore ade-
rat associatio; quia ruina civitatis, ut patet,
jumenta quoque attingebat. Secundum
ergo hominum formam et animalia ad
supplicationem coacta propter calamita-
tem, quae putabatur communis, illa quo-
que in oratione publica volvebantur.*

Եւ զի՝ պիտի եւ յազազա ամնամոցն անխտուութեան ասել, յայնժամ եւ բնութիւնք ՚ի մարդկանն փոխեցան. քանզի ոչ եւս ասու մանկունս գործով ինա մոյ ունէին հաջքն, եւ ոչ առ արս կանայք, եւ ոչ առ տեարս ծառայք: այլ եւ զորդիս ուրացեալք, եւ զանասունս ՚ի մարոց ՚ի բաց հալածէին: Եւ ոչ միայն յընդունելութենէ զուարճականացն ՚ի բաց կացին, այլ եւ ՚ի կանայս յորս հաւատէին, ՚ի տեսնէ իւրեանց ՚ի բաց որոշեցին: Եւ սեղան եր յիւրում ձեռ տեսանել, ոչ գահոյք, ոչ պատմունքանս ծալեալս, ոչ ոսկի սիրեցեալ. այլ իւրաքանչիւր ուրուք յատակն խշտի, եւ զուարճութիւն փափկութեան, եւ գահոյք, եւ ՚ի մէջ էին: Եւ սորոք զմարդասիրութիւնս՝ վասն մարդասիրի տեսն կարծեցեալք, եւ սորա զսպառնումն քարոզութեան վասն մեղաց իւրեանց՝ ընդունել, զպատուական պատմունքանս իւրեանց զգնուին. զի եթէ իցէ եւ մարգարէութիւնն յաղթեցէ քարոզութեանն, փոխանակ թաղմանոցա պատմունքան համարեցի. եւ եթէ տեսն մարդասիրութիւն չնորհեցէ մաղթողացն զկեան, յայսմանէ ճարտարազգեստեալք պատմունքանք՝ տօնս արացն. որ եւ դէպ եղև լինել: Վրան զի վճռին մահու անցելոյ սահմանի, անկարծ յուսով տեսեալք զինքեանս, ամենեքին նոյ շնորհակալութիւն մատուցանէին:

Եւ երկրորդ դարձեալ ժողով գումարեալք, զշնորհակալութեանն ձայն՝ ծերունեացն հաւատային: Եւ նոքա ՚ի մէջ անցեալ մինչդեռ այնուհետեւ ժողովուրդն, ոչինչ դեռ տարտամեալ տիրեալ էին, զայս ինչ գործէին: Վրանզի որինչ ՚ի մէջ էր, իվ սիրելիք, մեռաք. եւ դատ հատուցեալ հանդերձ քաղաքաւս անկեալ դնիմք. եւ կեամք տեսն մարդասիրութեամբ: Իսկ եթէ այդպէս է, կարգաւոր է՝ յորմէ զկեալ շնորհի մասն ընկալաք, ամա զի կեան

Quid autem necesse erit de animalium dicere abstinence, quando et in hominibus indoles demutatae fuerint? Siquidem non ulterius erga pueros caram ex amore proveniente adhibebant patres, nec erga viros mulieres, neque erga dominos servi; sed potius filiis negatis, animalia quoque de praesepibus expellebant. Nec solum a perceptione jucundarum rerum se se abstinuere, verum etiam mulieres, quarum amore capti fuerant, ab aspectu suo avulserunt. Non mensam erat in sua forma cernere, non sellas, non tunicas plicatas, non aurum adamatum, sed uniuscujusque pavementum lectum erat, et deliciae voluptatis, et sellae interea. His ergo benignissimam Domini humanitatem praestolabantur, atque minas praedicationis ejus propter peccata sua ultro acceptantes, pretiosis deinde vestibus induebantur; ut si prophetia superet praedicationem, pro funere eis vestimentum computetur; si vero Domini benignitas concedat supplicantibus vivere, ipsis vestimentis optime paratis festivitatem agant: quod et fieri contigit. Nam sententiae mortis termino transacto, inopinata spe videntes se vivos, omnes Deo gratias referebant.

Secundo itaque coetu congregato, gratitudinis vocem senioribus credebant. Illi autem in medium venientes, dum adhuc flagitabat populus, non amplius haesitantes vel moerentes, haec proferebant: Quandoquidem, quantum in nobis erat, o dilecti, mortui fuissimus, et rationem reddentes debiti nostri ona cum civitate jacuissemus, nunc sola Domini benignitate vivimus. Quod si ita res se habet, aequum est, ut a quo istam vitam velut partem gratiae susce-

չորհակալութիւնն տալ: քանզի անտեղի վատթարութիւն է, եթէ 'ի ստացուածոց մարդ ծառայ գնեալ ինքն ստանայ զմարմնական սպասաւորութիւնորա զչորհն. իսկ զմեզ 'ի մահուանէ 'ի կեանս գնեալ, ոչ գնողին զմեր ոգիսն նուիրել: Եւ սակայն ոչ որ 'ի տերանց է՝ որ չորհէ ծառային սպասաւորութեան ժամանակ, և ոչ մասն 'ի ծառային սարկաւազութենէ յիւր պէտս՝ տէրն ստացեալ, զայն նմա չորհէ. իսկ առ մեզ ամենայնի տէրն բաժանեաց զկենացն ժամանակն. քանզի ճանապարհ մեզ առ նայն հաճութիւն լինի, զնոյն ինքն զմեզ վկայս ունի. քանզի եթէ ամպարշտելով և ոչ գիտելով զնա՝ այս պէս մեծապէս դայեկաբար սնոյց, բարեպաշտք լինելով և խոստովանելով՝ որքան բարեօք ոչ մեծացուցէ: Եւ նորա յայտոսիկ էին, 'ի բարեացն ազաւոր և մտերմագոյն հոգային հատուցանել բարեպաշտութիւն:

Իսկ մարգարէն քարոզեալ նինուէացւոցն զքարոզութիւն, ոչ 'ի քաղաքին եկաց մնաց, և ոչ 'ի բաց անցեալ գնաց 'ի քաղաքին վայրաց. այլ փախուցեալ 'ի մարդկանէն՝ աղէտիցն նոցա 'ի հեռաստանէ ակն ունէր. և տեսլարան ան փախելի փութայր դիտելոյ գտանել. Եւ թու էր նորա ընդ հովանեաւն, զոր 'ի դիմենոյն ուղէչքն պատէին, դիւրաշուք և քաջաստուեր նմա և փափուկ գործ: Եւ մինչ ածղանալ տեսանել զքաղաքն ակն ունէր, պսակակիր տեսանէր: Եւ ստուտ իբրու փոփոխման իմն ախտիցն եղելոյ, այն՝ որ խնդալի էր մարգարէին՝ 'ի նինուէացիմն լինէր, իսկ թախծալի և տրտմականն նինուէացւոցն՝ 'ի մարգարէն շրջեցաւ. քանզի ոչ այսչափ զնա փրկութիւն քաղաքին ուրախ առնել ատակէր, որչափ քարոզութեանն անհաստատութիւն՝ ծանրութիւն գործեաց:

Եւ որ հայելով և տեսանելով զնինուէացիսն, և զպարն տեսանելով, և

pimus, ipsi vivendi gratitudinem referamus. Absurdissima namque pravitas est, ut quum pecuniis homo servum emens, ipse possideat corporalis ejus servitii gratiam; nos vero de morte in vitam redempti, redemptori nostram animam non dedicemus. Nullus tamen ex dominis est, qui concedat servo servitii tempus determinatum, neque partem serviendi servo in sui obsequium dominus concilians, residuum postea ipsi concedat: ad nos vero universorum Dominus divisit vitae tempus. Quod autem via nobis nunc feliciter parata fuerit ad ipsius placitum, nosmetipsos testes habet. Quoniam si impios nos, et vix ipsum noscentes adeo magnopere nutricis instar aluit, pios et confitentes (deinceps futuros) quantis bonis nos non ditabit? Illi ergo his studebant, ut pro tot bonis, liberaliter fidelem magis pietatem satagerent referre (benefico Domino).

Propheta vero postquam peregrinatus Ninivitis praedicationem, nec in civitate mansit, neque elongatus abscedit a regione civitatis, sed fugiens homines, calamitatem eorum a longe expectabat, et locum ad spectaculum inevitabile videntum invenire studebat. Sedes erat ei sub umbra, quam ex cucurbita rami circumdabant, umbraculum optimum, eique jucundissimum. Dum ergo in favillam lapsuram videre civitatem expectabat, coronatam cernebat. Hinc vix commutatione quadam vitae facta, quae laetifera esset prophetae, Ninivitis adfuit; moestus autem ac tristis Ninivitarum status in prophetam versus est; quoniam non adeo eum salus civitatis laetum reddere quibat, quantum praedicationis suae inconstantia gravem dolorem induxit.

Aspiciens itaque, et videns Ninivitas choream ducere, et symphoniam canti-

զգողակցութիւնն նուազացն լսելով, ծափս ծափի հարեալ զձեռանս, և արտասուեալ ասէ. **Ե՛ս է՝ վասն որոյ փախէիք, ոչ յամենատեսակամենիտեսեցեալ այլ զիմ զպատիւ կարծեացս ամբողջ ապրեցողացանել կարծեցեալ, որոշելով ոչ սատակելով առաքելը վճիռ մահու, ոչ հաստատելով սպառնայր կործանումն՝ շինելով. Վիտէի առ այնուսիք՝ որ խնդրուածն անէին, զհաշտութիւնն նայ. ոչ հանդուրժէր արտասուացս, և ոչ տանէր զնեղելոցն որիս. չըջէ փոխէ զգիմացն զտրամութիւն, և պարգեւէ աղօթական բանից՝ զվճիռ մահուն:**

Եւ եւ փախեալ, զի մի միայն յերկրի զնայ մարդասիրութիւնն, այլ և ՚ի ծովու զգորութիւն քարոզեցից. ( ) Իհարկէրէ և ՚ի վերայ կառաց նստեալ յորովայն բարձեալ կրէի. և զիհարգ զթըն նամեն և զսատակիչ կետոսն՝ պահապան մարմնոյս ունէի. և զիհարգ անհոգ տեսող ՚ի միջ ճգանց վտանգի նստեալ, և կառավար լինելոյ կետոսին, ՚ի դատաւ տանէ իմենէ ՚ի ստոյգ և ՚ի հաստատուն տեսանելեացն հասումն՝ տեսի զծովուն զարմատս. եւ տեսի զանդէնդոցն զունջ դուզնաքեայ աչօքս, զայն՝ որ ՚ի միջոցի արմատացեալ էին յալիսն վէմքն. այն՝ որ ճայթուէր լոյսն, ՚ի ջրանոցէն վայել չութիւն, զեռանդա զալեացն, զկայտիւ զծովայնոցն, զզանազանութիւնս կենդանեացն ձեռց. Ե՛ւ նորոգ իմն աշխարհ փոխանակ ընկալայ յետ մարդկայնոյս այսորիկ՝ փախուցեալ. և զուզակ ընդ ջրայինսն եղէ եւ. ընդ յորձանսն զօրէն ծովային գազանի՝ մնայ. և զխոնաւ օդ փոխանակ ցամաքի առ ՚ի փրկութիւն ծծեցի, ձգելով ՚ի կիտոսին քմաց զհինիսումն շնոր. և ընդ խապացողի գազանին կաքաւեցի, և ընդ զուզակին ընթանայի. քանիցս անգամ ՚ի վերայ մկանանց ծովուն բարձրացեալ վերամբարձ չըջէի, և կիտոսին աչօք իբրեւ օտար իմն և նորոգ տեսի զաշ-

corum audiens, manum manu pulsat, et lacrymabundus dicit: Hoc erat, propter quod ego fugiebam, non ut omnia videntem oculum evitarem, sed ut meae famae honorem integrum servare decernerem, satis noscens, quod non ad desperandum indicebat sententiam mortis, neque firmiter minabatur is, qui ruinam reficere intendebat. Sciebam illis, qui precabantur, adesse Dei reconciliationem; vix laturum lacrymas istas, neque despectum afflictorum animos, illum qui transmutat vultuum tristitiam, et condonat precibus sententiam mortis.

Ego autem fugam cepi, ut non solum in terra Dei benignitatem, sed etiam in mari virtutem praedicem: quomodo nempe tamquam curru residens in ventre (ceti) portabar, et quomodo inimicum interemptoremque cetum custodem corporis mei habebam; et quomodo tutus spectator inter pericula sedens gubernator ceti fuerim: ita ut, mea sententia, certa sane constantique oculorum comprehensione vidi maris radices. Ego vidi abyssi imum pusillis his oculis, et petras in medio undarum radicato, lucemque irradiantem in aquarum decorum, aestum undarum, saltum marinarum (piscium) hilarem, et varietates formarum animalium. Novum utique alium mundum attigi post istum humanum in fuga mea, et natans cum aquatilibus factus sum ego: inter gurgites marinae bestiae more nutritus sum, et humidum aera pro arido suxi, attrahens ex ceti palato respirationem; et cum feroce fera saltavi, et natante concurrebam. Quoties super dorsum maris elevatus ambulabam, et per ceti oculos sicut alienum novumque vidi mundum. Quoties in medio abyssi ad maris jacebam imum, ad bestiam contedens, fruebar abyso; et cernebam quomodo imum

խարհ. և քանիցս անգամ զմիջոց զան-
դնդոցն 'ի ձեռն ծովուն անկեալ դնէի
յունջ, առ գաղանն հակառակութի
անդնդովքն զուարճանայի. և զիարդ-
ունջ ծովուն 'ի ներքոյ կայր անդնդոցն՝
տատանելով զտեղի, և բռնադատելով
բանալ դուռն յորձանին, և առատու-
թեամբ ջուրցն բոխեալ ամենայնի. և
ղեկաթանայ ընդդէմ կացուցեալ զիւր
մարմինն յորձանին. և գնդակզքն ըզ-
հերձմանն ծածկէր զտեղիս, զորէն յաղ-
թողի աներկիւղ բազմեալ. այնչափ 'ի
վեր բոխել թոյլ տուեալ յորձանին,
որչափ դիւրին էր նմա մարմնոյն լինել.
Եւ ոչ այսչափ միայն, այլ և ուստի՝ և
որք ոչ գիտինն գետք՝ ծնանին, և ուստի՝
յաղբերսդ բոխէ հոսանքդ. և ուր ծա-
խեալ լինի միշտ բոխեալն. և զիարդ-
աղտաղտկով խառնեալ ըմպելին. և
որչափ երեւք կերպարանաց կիտոսացն
ահագին է. և որչափ զերկրայնոց կեր-
պարանաց նմանութիւն բերէ՝ միով մա-
սամբ, չորեքպատիկ վայրենագոյն բնու-
թիւն ընկալեալ. և որքան միմեանց սի-
րելի և համբոյրք են. և որքան միան-
գամ 'ի վերայ միմեանց զատամուռնս ար-
ձակէին. զամենայն ինչ շուրջ գալով
տեսանէի:

Եւ ինձ սքանչելեաց արժանի են այ-
սօքիկ. զիարդ 'ի վերայ ծովու կաց
բռն, զկարծր և զպինդ՝ խոնաւ բնու-
թեանն ոչ լուծելոյ. զիարդ օվկիանոս
արտաբուստ զերկիր զորէն պարսպի
շուրջ առեալ փակեաց. զվայրենի բնու-
թիւնս որ անդր ևս քան զնա բնակեալ
ասին՝ 'ի մեր երկիրս գալ անցանել՝ ար-
գել. և շուրջ հոսելով զերկրաւ՝ ոչ ծա-
վացոյց զցամաք. Եւ որքան զամենայնն
հրաշագոյն, զի զմեր ծփանս խռովու-
թեան՝ նծութիւնն ցածոյց. սահման
որոշման իւրաքանչիւր ումեք փակակալ
առնելով զբռնութիւնն, և կանոնելով
զանչափն, և պարուրելով եզերք ծա-

maris infra stabat, abyssu agitante lo-
cum, et cogente aperiri portam gurgi-
tis, ita ut copiose scaturiret omnis aqua;
Leviathan autem opponens corpus suum
gurgiti, globulis operiebat loca discer-
pta; sicut victor intrepide supersedens;
tantum scaturire permittebat gurgiti,
quantum corpus illic jacens sinebat. Ne-
que hoc solum (videbam), sed etiam et
unde incognita quoque flumina nascun-
tur, et unde in fontes emanat effluvium,
et ubi consumitur semper surgens sca-
turigo; et quomodo faece mixtus potus.
Atque quantum facies formae cetorum
horribilis sit, quantumque terrestrium
formarum similitudinem praeseferunt ex
una parte, quadrupliciter ferociori gau-
dentes natura; et quantum amici dilecti
inter se invicem comperiuntur; et quo-
ties contra se mutuo dentes mittebant.
Haec omnia circumambulaus videbam.

Mihi autem admiranda haec erant:
Quomodo super mare stat onus rigidum
ac solidum, fluida natura aquae se non
solvente¹? Quomodo Oceanus exte-
rius terram muri instar circumcladit,
atque agrestes naturas quae ultra eam
habitare dicuntur, in nostram terram
transvenire prohibuit; circa terram au-
tem fluens, non in mare convertit ari-
dam? Quod autem omnium est mirabi-
lissimum, nostram fluctuationem Divini-
tas sedavit, terminum separationis uni-
cuique opponens violentiam, et mode-
rans immensum, ore maris concludente
atomum; cunctis autem praeponere va-

¹ Anceps erat sensus, ita ut tam ad molem aquae, quam ad terram referri posset.

վուն զհիւղէն . և բոլորեցունն՝ խաւ-
նաբնդոր և յածմամբ հաստատութիւն
կայանի շնորհելով . 'ի սոցա վկայու-
թիւն փախեալ , 'ի սոցա տեսիլն հալա-
ծեցայ . զի յիշի պարտաւանս զինն ըն-
կալայց ամբաստանութիւն :

Փախեալ զի մեծային գլուխ , քեզոյն
'ի վերստին կեցեալ խօսեաց . փախեալ
յիշ . զոր վայր անապատ յիշ գտանե-
լոց էիր . ոչ ընթերցար յօրէնս , ոչ քոն
իմ հիշեալ զիշի , և ալ իմ քոտործեալ զի-
շի : 'Ըրդ եթէ արտաքոյ քան զերկիր
անցեր գնացեր , և յերկնային 'ի կամա-
րէն 'ի բաց ելեր , և 'ի սոցայն արարէ
Թերեւս Թաքել կարէիր . ապեթէ՝ ոչ
գոյր ամեյանել ըստ մարդկան սահմանս ,
և ոչ յամենատես աշխարհ խուսել ու-
րեք (կամ ուրուք) : 'Ըրդ որպէս զըւ-
տոյդ և զքաջ որսորդն , գիտացեալ
զայն զոր որսանն՝ զմեղորութիւն յայնց
որ որսացեալն լինի , խաղայ՝ Թոյլ տա-
լով անամոյն , զոր որսայն , և փախել
Թուլացուցանէ , փակելով զփախուստն
յանձնախտութիւն . և յետ ընթացիցն
'ի գործիս շուրջ փակելով զոր որսայն .
այսպէս մարդկանն որսական և յետ բա-
զում ծովուն ընթացից դարձեալ ան-
ծեհն յերկիր զփախստականն . և գործ-
ւովք մարգարէութեն որսացեալ եղև :

||' (առ) ընդունայն սուրհանդակ ա-
մենայնի եղև . ոչ ընդունայն Թեօք կի-
տոսին Թեալայ , զծովային ընթացս ա-
մենեցուն 'ի տեսութիւն վարեցի . այլ
զի ես որ փախուցեալս էի , զի յիշն ամե-
նեցուն զհաւանութիւն տեսեալ , ես ոչ
փախել յիշ վարդապետ եղէց : Վա՛ն
զի փախիցէ՞ դք յիշ , որ ոչ կարէ փախ-
լել ըստ սահմանս ծովու . անհաւանեա-
ցի յիշ՝ հաւանեցելոյ ծփանաց ծովուդ .
'ի բաց ընկեսցէ զմեծութեանն պատ-
ուիրան , ծովային զեկաթանայ՝ յիշ հա-
ւանեալ պատուիրանին : Եւ ապրեցու-
ցանել զքաղաք մարդկան ոչ կամեսցի
դք , զի ոչ հրաժարեաց գաղանն՝ պահ-
պանութեամբ յորձանացն պահել զաչ

gantibus firmitatem stationis concedens.
In istorum testificationem fugi, in ho-
rum spectaculum perductus fui, ut Deo
reprehendente de me accusationem re-
ciperem .

Fugisti, o divinum caput, tu ipse re-
viviscens loquere: fugisti a Deo; quem
tamen sitam a Deo vacuum inventurus
eras? Non legisti in lege: Nonne manus
mea fundavit terram, et dextera mea ut
manufacturam fecit caelum? Quod si ex-
tra terram transtolisses te, et ultra cae-
lestem sphaeram transilisses, num etiam
(vel, fortasse) ab horum conditore ce-
lare te poteras? Scilicet nec hominum
fines erat tibi transire, neque ab omnia
cernente oculo aliquo diffugere. Sicut
ergo optimus venator artis venatoriae pe-
ritus, aberrationem venandi jocosè fin-
git, et permittit animali quod venari
vult, fugere, claudens antea omnes mea-
tus ad fugam, postque cursum circum-
cludit instrumentis venandum; similiter
hominum venator post multum maris
cursum retrodixit, et eduxit in terram
fugitivum, atque ita instrumentis pro-
phetiae eum venatus est.

(Ille vero rursus satus est). Non
iuanis cursor omnium (locorum) fui,
neque inaniter alis ceti armatus, mari-
num cursum ad cunctorum visionem usur-
pavi; sed ut ego fugitivus, universorum
ad Deum obedientiae necessitate visa,
non esse a Deo fugiendum magister fie-
rem. Num enim fugiet quis a Deo,
quum nequit fugere ultra fines maris?
inobediens ne erit Deo, obediens ei
fluctu maris? rejiciet ne Divinitatis man-
datum, marino Leviathan Dei praecepto
assentiente? Atque salvati civitatem ho-
minum an nolit aliquis, quum fera non
recusavit in custodiam gurgitis servare
mundum in propria forma: illa vero eum

խարհ յիւրում ձեռի . (նա) վասն անդէս
դոց , և շարժուն ոտիցն . վասն մարդ-
կան մարգարէն ոչ կամի : Վասնզի մար-
գարէն այսպէս ողբայր :

Իսկ ամենեցունն փրկիչ՝ վասն զի 'ի
մահուանէ զնինուէացիսն իւրով բժշկա-
կան արուեստիւն փրկեաց , եկն և առ
մարգարէն՝ զհիւանդութիւնն տեսա-
նել : Իսկ դու զի՞ տրառում ես ի վ մար-
գարէ , քանզի յանդիմանէ զքո ոգւոյդ
տրտմութիւն՝ Թախծութիւն դիմացդ ,
և ամբաստանէ ձեզ քո զբարուցդ . և
սակայն զի Թէպէտ և հին ինչ հոգ յո
գիսդ փնաս գործեաց , Ժամանակ էր այս
և զհին տրտմութիւնն 'ի բաց լուծանել ,
և նոր ոչ զգեսնուլ տրտմութիւն : Եւ
տեսանես , որք յաղազս առաջին անգի-
տութեանն զրկէին զշնորհակալութիւն ,
իսկ յերկրորդ ծննդենէն և 'ի քարո-
ղութենէն դարձեալ 'ի վերստին կեն-
դանութենէ՝ ինչ գովութիւն խոստո-
վանեցին միայնոյ : Եւ զի՞ է , զի դու
ոչ ինդաս ընդ փոփոխումն բարուց նո-
ցա . և զի՞ է՝ զի ոչ միաբանիս ընդ շնոր-
հակալութիւն նոցա : Եւ եթէ 'ի վե-
րայ մարդկան բարեպաշտութեանն հե-
ծեծես , անիրաւ ես . եթէ յաչաղես
զփրկութիւն ողորմելոցն , անմարդի ես :
Եւ եթէ ընդ քարոզութեանն ստաբա-
նութիւն խռովեալ ես , զինէն է , ոչ
զքէն , ի վ մարգարէ՝ ամբաստանու-
թիւնդ . քանզի ոչ եթէ զոր կամեցարդ ,
այլ զոր ընձեռեցար՝ քարոզեցեր : Եւ
եւ ինքնակալ՝ որ սպառնմունս առա-
քեցի նոցա . ես իշխանութիւն ունէի՝ և՛
օրէնս շարժել՝ և՛ շրջել , և զվճիռ մա-
հու փոխել . առաքելով քարոզութեդ
ճշմարտութեամբ 'ի մարդասիրութեն
դու շրջեալ փոխանակեցի :

Վասնզի մարմնոյ անհնար է անցանել
զիւր որոշեալ սահմանն . վասն զի զիւ-
րովն զանց արարեալ՝ զայլոյ վայրացն
զրկէ զտէրութիւն . նաեւ ոչ ամենայն
արարածք առանձինն և յատուկ օրի-
նաւորեալ են վայր : Եւ այց (ար) ամե-

ducens propter abyssum, et reptantes
pisces (vel pedes), num propheta pro-
pter homines nolit? Sic enim propheta
lamentabatur .

Salvator autem universorum postquam
de morte Ninivitas sua medica arte li-
berasset, venit et ad prophetam, ut in-
firmitatem ejus videret. Quid tu autem
(inquiens) tristis es, o propheta? prodit
enim animi tui tristitiam moestitia vul-
tus tui, et persona tua tuas actiones ac-
cusat. Verum tamen siquam antiqua
cura laeserit animum tuum, tempus e-
rat praesens vel antiquam tristitiam dis-
solvendi, non vero novam vestiendi tri-
stitiam. Non vides, quia qui ob pristina-
m ignorantiam denegabant gratitudi-
nem, nunc ex secunda generatione per
praedicationem conversi in novam vi-
tam, laudem mihi confessi sunt soli? Quid
est ergo, quod tu non gaudes de muta-
tione morum eorum? et quare non
consentis cum eorum gratitudine? Si
ergo de hominum pietate gemis, iniquus
es; si saluti invides illorum, qui misera-
tione donati sunt, inhumanus es. Sin
autem ob praedicationem, quae falsa re-
putata fuit, turbatus es, de me est, non
de te, o propheta, illa accusatio. Quo-
niam non quod voluisti, sed quod in
mandatis accepisti, praedicasti. Ego
sum Imperator absolutus, qui minas ad
illos feci: ego auctoritatem habebam et
legem ferre, et vertere, atque senten-
tiam mortis mutare; mittens te in prae-
dicationem veraciter, rem in benignita-
tis statum vertens commutavi .

Verum est, quod non potest unquam
corpus transgredi finem suum determi-
natum, quoniam ejus transgressio, cae-
terorum loci dominium usurpat: nonne
et omnes creaturae proprium sibi ordi-
natum habent situm? Attamen cum om-

նայն սահմանք նշանակ միոյ տերութեան են, որո՞ւմ վնաս արասցէ վայրի, և կամ զորոյ նշան վայրս զրկեսցէ, որ զիւր սահմանս փոփոխէ, որպէս յառաջագոյն ասացաւ: Վանգի այն որ կայն 'ի սկզբանէ՝ զիւրոյ տերութեան ունի ըզծանօթութիւն, իսկ յետոյ փոխեալ յայլոց վայրաց՝ վիճակակալութիւն: Եւ եթէ այդպէս է, և աստ երկուց առաջիկայց միոյ տեառն սահմանաց, քաղութեանն շմարտութեան, և նին ունեացուցն փրկութիւն, զայն՝ որ 'ի շրջմարտութեան քարոզութեանն գովութիւն, փրկութեան քաղաքիս փոխանակեցի ներբողներն:

Եւ երես ընդդէմ դարձեալ ասացեալ, ի՞նչ մարդարէ, թէ զի իմնիս վարեցար ամօթով, և զիմ լեզուս 'ի ստութիւն շարժեցեր, յիմն անարդու թեմա ստացար պատիւ: (այս իմասցիս զքառք: Եւ զքեզ հաւանեցուցից ի՞նչ մարդարէ, զի ե՛ւ զվտանդեալս ասլրեցուցի, քանզի այս էր իմ կամք: Եւ քոյովդ ամօթով՝ և առ յայտորիկ ուղղութիւն ոչ վարեցայ: Վանգի ընթերցիր զքո քարոզութիւնն, զի զայս ցուցից քեզ՝ ոչ վնասեալ: Երեւ ևս ասար՝ և նինոք իրծանեցի: Ո՞չ այս է՝ զոր քարոզեցերն: Եւ թէ՛ եթէ ոչ շրջեցաւ, և 'ի վտար քարուց 'ի լաւութիւն ոչ փոխեցաւ, և ես քոյով վարեցայ քաղութեամբ, և դու յիրաւի տաքանեալ դտար: ասէ թէ և քո քարոզութիւնն շրջումն նշանակեր, և շրջումն քարոզեալքն ընկալան, զիարդ աւելորդ ցաւս ցաւիս, քարոզութեանն կատարեցելոյ: Եւ քաղաքն ասէ նոցա ոչ կործանեցաւ, և ոչ տունք և ոչ պարիսպքն: Եւ յի սիրտն և բարքն՝ այս բարեպաշտութեամբ շրջեալ, և զայն հանդերձեալ 'ի տապալել՝ հաստատեաց: քանզի ոչ քարանց և շինուածոց շրջե-

nes fines proprii sunt unico imperio, cui umquam damnum ferat loco, aut cuius domini fines detrahat, qui proprios mutat fines, ut prius dictum est? Quoniam qui stat a principio, sui domini habet notitiam certam; quod autem postmodum a caeterorum finibus mutuo accipitur, sortis est acquisitio. (ut conquistatio.) Quod si ita res se habet, hic quoque quum duo adsint unius domini fines, praedicationis veritatis, et Ninivitarum salutis, illam quae ex veritate praedicationis est laus, in salutis civitatis commutavi¹ encomium.

Sed forte opponas dicens, o propheta: Ut quid meo usus es pudore, et meam linguam in falsitatem movisti, exque meo opprobrio assecutus es honorem? Ad hoc scito referri dictionem tuam. Ego te persuadebo, o propheta, quod et periclitantes salvavi, haec enim erat mea voluntas; et tuo pudore ad hoc perficiendum non sum usus. Agedum, relege tuam praedicationem; hanc enim demonstrabo tibi minime laesam fuisse. Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur. Nonne hoc est, quod praedicasti? Si itaque non est subversa, neque mutata ab improbis moribus in meliora, tantum ego tua usus sum praedicatione, quantum tu revera falsum dixisse compertus es. Sin vero tam tua praedicationis subversionem significabat, quam praedicatione admoniti subversionem (ceu conversionem) susceperere, quomodo superfluo dolore afficeris, praedicatione perfecta? At civitas, ait, illorum non subversa est, nec domus, nec muri. Verum tamen cor, et mos in pietatem versa sunt, eaque quae evertenda fuissent, firmata sunt; non enim saxi, et

¹ Si legas, ut scriptum erat, փոխանակեցի, commutetur, necesse foret et antea legi այն, illa, non զայն, illam.

լոյ կարօտ եմ. քանզի շրջումն որմոց (կամ դոցունց) դիւրագոյն ունի զփռ փոխումն. քանզի այն և ('ի) թշնամեաց և պատերազմողաց զինուց յաղթեալ անկանի. իսկ 'ի վատթարէն զոգին 'ի լաւն շրջել՝ անձային աջն շարժէ և փռ փոխէ:

Եւ թերևս վասն զի այսպիսի խորհրդոց՝ բանիւք վճարել, և թափել յիւրացն ոչ հաւանէր, հարկանէր զհովանին նորա անքն, և զդժմենին մերկանայր, և առ ողբս և առ արտասուս զմարգարէն ձգեալ ածէ: Եւ մինչդեռ արտասուէր զտունկն, երևեալ տայ պատառ խանի: Գեղեցիկ է քեզ դժմենիդ՝ ի վարդարէ, և ինձ գեղեցիկ է ազգ մարդկան. ծածկէր զգլուխդ դժմենիդ 'ի ներքուստ 'ի վեր աճեցուցեալ, և 'ի վերուստ կողմանէ տարածեալ. զարդարէ (կամ շարժարթ) և մարդն զանձային առաքինութիւն, 'ի ներքուստ ձգելով զբարեպաշտութեան բանս: Բայց դու զանձային զօրութիւն 'ի գիծութիւն աշխարհիս գործուն կամէիր թէ իցէ, զի մի ցամաքեալ ծաղկաթափ լիցի դժմենին. իսկ ես ոչ խնայեմ, զի մի 'ի ցամաքել ոգւոցն՝ մարմինքն խանգարեսցին. դու կամէիր զի դատարկացեալ էր անձային զօրութիւնն, և սակայն դատարաքեզոյն տեսանելով զախտդ: () Ինչ է քեզ առ տունկս այս վշտակցութիւն, ոչ սիրելի է ստուերի պէտք դժմենւոյդ. բնական տերևոցն թանձրութիւն, և հովանւոյդ 'ի ձեռն բազկացն մի ըստ միոջէ դիրն՝ կարգաւ էր. և ինքնին էր այս. քանզի ոչ ունիս ասել՝ ի վարդարէ, եթէ յերկոց քոց է դժմենւոյն բոյս, և ոչ գիշերային հսկմունս՝ ի տնկոյս վաւ տակ թուել: Եւ համբերես տեսանել՝ զուարճացելոյ և փթթեցելոյ դժմենւոյս զմերկութիւն. քանզի գիշերդ առաջին զտունկս երբ, և գիշեր երկ-

aedificiis evertendis indigeo. Quia subversio istorum¹ facilem habet mutationem, quum ista ab inimicorum etiam, et bellantium armis superati concidunt: a malo vero animam in melius verti diuina dextra movet mutataque.

Sed fortassis quia ex his cogitationibus per verba absolvi, atque se excutere a suo proposito vix persuadebatur, percutiebat Dominus umbraculum ejus, denudata cucurbita; ita ut ad planctum, et lacrymas prophetam conduceret. Dum ergo lacrymabatur de planta, apparens responsum ei dat. Pulchra est tibi cucurbitae planta, o propheta! et mihi pulchrum est genus humanum. Protegebat caput tuum cucurbita ab inferis sursum crescens, et supra extensa; adornatur et homo divina virtute, ab inferis contrahens pietatis verba. Tu sane divinam virtutem ad humiditatem soli efficacem esse volebas, ne arefacta, et deflorata fieret cucurbita: et ego non parcam, ne animis arefactis, corpora corrumperebentur? Tu volebas ut irrita fuisset divina virtus: verum tamen judica per te ipsum videus errorem tuum. Quid est tibi tanta ad istam plantam commiseratio? nonne quia delectabilis tibi erat umbraculi cucurbitae istius usus? At naturalis erat foliorum densitas, et umbrae per brachia plantae dispositus situs in ordine erat, et per se hoc fiebat. Non enim dicere potes, o propheta, quod ex tuis laboribus germen cucurbitae pullulaverit, quin nocturnis vigiliis in elaborationem hujus plantae parceres. Nihilominus vix suffers videre virentis vigentisque cucurbitae nuditatem: quia nox prima plantam produxit istam, et nox secunda corru-

¹ Sic lego, aut si vis, murorum; ubi Codd. habebant ոգւոց. animorum; quod subvertit totam sententiam ac analogiam.

որոգ ապականեաց : Իսկ արդե եթէ 'ի տունկդ զոր ոչ տնկեցեր և ոչ ոռոգեցեր, և զորով ոչ ցանկ շուրջանակի կանգնեցեր աքուստիւ . յեղեգան ցը ցուցն 'ի հովանւոյն ձե կազմեցեր, զի բուսոյն տնկոյ 'ի վերայ քո անկեալ հովանասցի, ըստ այնմ միայն 'ի տունկն ջան վաստակոյ արարեալ . իսկ դու պատրաստ զտնկոցն վայելելու թիւն գտեալ, ոչ առանց վնասու եղեր՝ զայն որ զուարճացուցանէրն զքեզ 'ի բաց գնալ : Եթէ ոչ արժանաւոր էր, իվ մարդարէ, 'ի քաղաքն անախտ լինել, ոչ զտնկոց, այլ զարանց զբարեխորհրդոց :

Եւ քանզի մարդասիրագոյն կամէիր ուսանել . զի եթէ դու յանշնոց մարդասիրութիւն՝ մարդկօրէն փրկիլ, իսկ ես 'ի մարդիկ անմարդի քարոզեալ լինէի : Ոչ ածես ընդ միտ, քանի՜ աստի մանկուսն պարգեցի հարց . քանեաց ետու ծնելոց՝ հարս կոչել զծնողս . քանեաց կանանց զերկուսն 'ի ծնեցելոցն չնորհ՝ դիւրաւ ամբողջ ապրեցուցի . քանի՜ կորուսեալ պահեցի՝ զայն որ յեղեգանց շուրջ պատեր՝ բակ . իսկ քեզ՝ արտաքին երեւք դդմնի տնկոյդ, սընունդ անհատ շինեցեալ՝ պարսպի կերպարանաց նմանեալ էր, իսկ 'ի ներքս ընդորութիւն ցողաւոր տան գործէր : Սա (ես) 'ի տունկն այն որ յառաջ ժամու ախտիւ հարցն տեսեալ, ողորմեցայ, և զաղէտս կորուսեցն 'ի հեշտութիւն ցանկութեան ընդունողացն փոխեցի . սղօք աճեցուցի զքաղաք սոցա . աւերեցին զգաւառս, և հրաման (կամ հրաման) տաց զքաղաք մարդկան խանդարել . (որ դու) և զապականութիւն հովանւոյն ոչ կարացեր տանել :

Իսկ դու հարց ցմշակ, վասն զի և ըզվայրաց հետ ես՝ 'ի քաղաքաց խոյս տը-

pit. Atqui tu doles super plantam, quam non plantasti, nec irrigasti, neque sepem circa eam artificiose erexisti: (solum modo) fixis calamis in umbrae figuram construxisti, ut surculus plantae super te cadens obumbrasset, saltem hac in parte studio laboris in plantam consumpto. Tu ergo prompta plantae delectatione reperta, non sine laesione compertus es, eoquod delectans te abfuerit. Non ergo aequum erat, o propheta, miseratione in civitatem non carere, ubi agitur non de plantis, sed de hominibus bono consilio praeditis?

Quia vero humanus nimis videri volbas, conveniret ne, ut tu inanimatorum benignitate humanitateque servator, ego vero erga homines inhumanus publicatus fuisset? Non consideras umquam, quot hinc pueros concessi patribus? quot natis dedi patres vocare genitores? quot mulierum partus natorum gratia incolumes salvavi? quoties a perditione servavi eum, quem ex calamis circumdabat vallum? Tibi externa facies cucurbitae ad peculiarem privati commodum constructa, muri formam gerere videbatur, intus autem tranquillitatem serenae domus efficiebat. Ego vero in plantam (rationalem, sive infantem) jam antea paterna commiseratione conspiciens, misertus sum, et miseriam perditorum in voluptatem genitorum transmuli, atque his adauxi eorum civitatem. Nuncne ergo destruam regionem, et jussum dabo civitatem hominum corrumpi, ubi tu corruptionem umbraculi non potuisti suffere?

Verum tu sciscitare agricolam, quandoquidem et agros persequeris, effugies

1 Haec periodus assertive accepta juxta codices, potest accipi etiam negative: dijudicent eruditi Lectores de re indifferenti.

2 Gloss. haec intelligit de infante in vulva materna servato.

3 Vel, individuum nutrimentum: quo Gloss. intelligit densitatem foliorum.

4 Gloss. refert ad providentiam Patriarchis demonstratam.

չնորհակալութիւնն տալ, քանզի անտեղի վատթարութիւն է, եթէ 'ի ստաշուածոց մարդ ծառայ գնեալ ինքն ստանայ զմարմնական սպասաւորութե նորա զչնորհն. իսկ զմեզ 'ի մահուանէ 'ի կեանս գնեալ, ոչ՝ գնողին զմեր ոգին նուիրել: Եւ սակայն ոչ որ 'ի տերանց է՝ որ չնորհէ ծառային սպասաւորութեան ժամանակ, և ոչ մասն 'ի ծառային սարկաւազութենէ յիւր պէտս՝ տէրն ստացեալ, զայն նմա չնորհէ. իսկ առ մեզ ամենայնի տէրն բաժանեաց զկենացն ժամանակն. քանզի ճանապարհ մեզ առ նայն հաճութիւն լինի, զնոյն ինքն զմեզ վկայս ունի. քանզի եթէ ամպարշտելով և ոչ գիտելով զնա՝ այս պէս մեծապէս դայեկաբար սնոյց, բարեպաշտ լինելով և խոստովանելով՝ որքան բարեօք ոչ մեծացուցէ: Եւ նորա յայտոսիկ էին, 'ի բարեացն ազաւտաբար և մտերմագոյն հոգային հատուցանել բարեպաշտութիւն:

Իսկ մարգարէն քարոզեալ նինուէացւոցն զքարոզութիւն, ոչ 'ի քաղաքին եկաց մնաց, և ոչ 'ի բաց անցեալ գնաց 'ի քաղաքին վայրաց. այլ փախուցեալ 'ի մարդկանէն՝ աղէտիցն նոցա 'ի հեռաստանէ ակն ունէր. և տեսլարան ան փախելի փութայր գիտելոյ գտանել: Եթու էր նորա ընդ հովանեաւն, զոր 'ի դռմենոյն ուղեջքն պատէին, դիւրաշուք և քաջաստուեր նմա և փափուկ գործ: Եւ մինչ ածղանալ տեսանել զքաղաքն ակն ունէր, պսակակիր տեսանէր: Եւ ստուստ իբրու փոփոխման իմն ախտիցն եղելոյ, այն՝ որ խնդալի էր մարգարէին՝ 'ի նինուէացիմն լինէր, իսկ թախծալի և տրտմականն նինուէացւոցն՝ 'ի մարգարէն շրջեցաւ. քանզի ոչ այսչափ զնա փրկութիւն քաղաքին ուրախ առնել ատակէր, որչափ քարոզութեանն անհաստատութիւն՝ ծանրութիւն գործեաց:

Եւ որ հայելով և տեսանելով զնինուէացիսն, և զպարն տեսանելով, և

pimus, ipsi vivendi gratitudinem referamus. Absurdissima namque pravitas est, ut quum pecuniis homo servum emens, ipse possideat corporalis ejus servitii gratiam; nos vero de morte in vitam redempti, redemptori nostram animam non dedicemus. Nullus tamen ex dominis est, qui concedat servo servitii tempus determinatum, neque partem serviendi servo in sui obsequium dominus concilians, residuum postea ipsi concedat: ad nos vero universorum Dominus divisit vitae tempus. Quod autem via nobis nunc feliciter parata fuerit ad ipsius placitum, nosmetipsos testes habet. Quoniam si impios nos, et vix ipsum noscentes adeo magnopere nutricis instar aluit, pios et confitentes (deinceps futuros) quantis bonis nos non ditabit? Illi ergo his studebant, ut pro tot bonis, liberaliter fidelem magis pietatem satagerent referre (benefico Domino).

Propheta vero postquam peregit Ninivitis praedicationem, nec in civitate mansit, neque elongatus abscedit a regione civitatis, sed fugiens homines, calamitatem eorum a longe expectabat, et locum ad spectaculum inevitabile videndum invenire studebat. Sedes erat ei sub umbra, quam ex cucurbita rami circumdabant, umbraculum optimum, eique jucundissimum. Dum ergo in favillam lapsuram videre civitatem expectabat, coronatam cernebat. Hinc vix commutatione quadam vitae facta, quae laetifera esset prophetae, Ninivitis adfuit; moestus autem ac tristis Ninivitarum status in prophetam versus est; quoniam non adeo cum salus civitatis laetum reddere quibat, quantum praedicationis suae inconstantia gravem dolorem induxit.

Aspiciens itaque, et videns Ninivitas choream ducere, et symphoniam canti-

զիողակցութեան նուազացն լսելով, ծափս ծափի հարեալ զձեռնս, և արտասուեալ առէ. Եւ յիս է՝ վառն որոյ փախէին, ոչ յամենատեսակաճնէն խուսեցեալ այլ զիմ զսրտիւ կարծեացս ամբողջ ասրեցուցանել կարծեցեալ, և ըռչելով ոչ սատակելով առաքէր վճիռ մահու, ոչ հաստատելով սպառնայր կոր ծախումն շինելով. Վիտէի առ այնու սիկ՝ որ խնդրուածս առնէին, զհաշտութիւնն նայ. ոչ հանդուրժէր արտասուացս, և ոչ տանէր զնեղելոցն որիս. շրջէ զիսէ զդիմացն զտրտմութիւն, և պարգեւէ աղօթական բանից՝ զվճիռ մահուն:

Եւ աս փախեալ, զի մի միայն յերկրի զայ մարդասիրութիւնն, այլ և ի ծովու զգորութիւն քարոզեցից. ( ) իմրդիբրեւ ի վերայ կառաց նստեալ յորովայնի բարձեալ կրէի. և զիմրդ զթըշ նամին և զսատակից կետոսն՝ պահպան մարմնոյս ունէի. և զիմրդ անհոգ տեսող ի մէջ ճգանց վտանգի նստեալ, և կառավար լինելոյ կետոսին, ի դատաւ տանէ իմեմնէ ի սողոյ և ի հաստատուն տեսանելեացն հասումն՝ տեսի զծովուն զարմատս. ես տեսի զանդնդոցն զունջ դուզնաքեայ աչօքս, զայն՝ որ ի միջոցի արմատացեալ էին յալիսն վէմքն. այն՝ որ ճայթուէր լոյսն, ի ջրանոցէն վայելէ լութիւն, զեռանդս զալեացն, զկայտիւ զծովայնոցն, զզանազանութիւնս կենդանեացն ձեռց: Եւ յիս նորոգ իմն աշխարհ փոխանակ ընկալայ յետ մարդկայնոյս այսորիկ՝ փախուցեալ. և զուզակ ընդ ջրայինսն եղէ ես. ընդ յոր ձանսն զօրէն ծովային գազանի՝ մնայ. և զխոնաւ օդ փոխանակ ցամաքի առ ի փրկութիւն ծծեցի, ձգելով ի կիտոսին քմաց զհինինումն շնչոյ. և ընդ խապացողի գազանին կաքաւեցի, և ընդ զուղակին ընթանայի. քանիցս անգամ ի վերայ մկանանց ծովուն բարձրացեալ վերամբարձ շրջէի, և կիտոսին աչօք իբրեւ օտար իմն և նորոգ տեսի զաշ-

corum audiens, manum manu pulsat, et lacrymabundus dicit: Hoc erat, propter quod ego fugiebam, non ut omnia videntem oculum evitarem, sed ut meae famae honorem integrum servare decernerem, satis noscens, quod non ad desperandum iudicebat sententiam mortis, neque firmiter minabatur is, qui ruinam reficere intendebat. Sciebam illis, qui precabantur, adesse Dei reconciliationem; vix laturum lacrymas istas, neque despecturum afflictorum animos, illum qui transmutat vultuum tristitiam, et condonat precibus sententiam mortis.

Ego autem fugam cepi, ut non solum in terra Dei benignitatem, sed etiam in mari virtutem praedicem: quomodo nempe tamquam curru residens in ventre (ceti) portabar, et quomodo inimicum interemptoremque cetum custodem corporis mei habebam; et quomodo tutus spectator inter pericula sedens gubernator ceti fuerim: ita ut, mea sententia, certa sane constantique oculorum comprehensione vidi maris radices. Ego vidi abyssi imum pusillis his oculis, et petras in medio undarum radicator, lucemque irradiantem in aquarum decorum, aestum undarum, saltum marinarum (piscium) hilarem, et varietates formarum animalium. Novum atque alium mundum attigi post istum humanum in fuga mea, et natans cum aquatilibus factus sum ego: inter gurgites marinae bestiae more nutritus sum, et humidum aera pro arido suxi, attrahens ex ceti palato respirationem; et cum feroce fera saltavi, et natante concurrebam. Quoties super dorsum maris elevatus ambulabam, et per ceti oculos sicut alienum novumque vidi mundum. Quoties in medio abyssi ad maris jacebam imum, ad bestiam contendens, fruebar abyso; et cernebam quomodo imum

խարհ . և քանիցս անգամ զմիջոց զան
դնդոցն 'ի ձեռն ծովուն անկեալ դնէի
յունջ , առ գաղանն հակառակութի
անդնդովքն զուարճանայի . և զիարդ
ունջ ծովուն 'ի ներքոյ կայր անդնդոցն՝
տատանելով զտեղի , և բռնադատելով
բանալ դուռն յորձանին , և առատու
թեամբ ջուրցն բղխեալ ամենայնի . և
ղեիաթանայ ընդդէմ կացուցեալ զիւր
մարմինն յորձանին . և գնդակօքն ըզ
հերձմանն ծածկէր զտեղիս , զօրէն յաղ
թողի աներկիւղ բազմեալ . այնչափ 'ի
վեր բղխել թոյլ տուեալ յորձանին ,
որչափ դիւրին էր նմա մարմնոյն լինել .
յառ ոչ այսչափ միայն , այլ և ուստի՝ և
որք ոչ գիտինն գետք՝ ծնանին , և ուստի՝
յաղբերսդ բղխէ հոսանքդ . և ուր ծա
խեալ լինի միշտ բղխեալն . և զիարդ
աղտաղտկով խառնեալ ըմպելին : և
որչափ երեսք կերպարանաց կիտոսացն
ահագին է . և որչափ զերկրայնոց կեր
պարանաց նմանութիւն բերէ՝ միով մա
սամբ , չորեքպատիկ վայրենագոյն բնու
թիւն ընկալեալ . և որքան միմեանց սի
րելի և համբոյրք են . և որքան միան
գամ 'ի վերայ միմեանց զատամունս ար
ձակէին . զամենայն ինչ շուրջ գալով
տեսանէի :

Եւ ինձ սքանչելեաց արժանի են այ
սորիկ . զիարդ 'ի վերայ ծովու կաց
բեռն , զկարծր և զպինդ՝ խոնաւ բնու
թեանն ոչ լուծելոյ . զիարդ ովկիանոս
արտաբուստ զերկիր զօրէն պարսպի
շուրջ առեալ փակեաց . զվայրենի բնու
թիւնս որ անդր ևս քան զնա բնակեալ
ասին՝ 'ի մեր երկիրս գալ անցանել՝ ար
գել . և շուրջ հոսելով զերկրաւ՝ ոչ ծա
վացոյց զցամաք : Եւ որքան զամենայն
հրաշագոյն , զի զմեր ծփանս խռովու
թեան՝ նծութիւնն ցածոյց . սահման
որոշման իւրաքանչիւր ումբ փակակալ
առնելով զբռնութիւնն , և կանոնելով
զանչափն , և պարուրելով եզերք ծո

maris infra stabat, abyssu agitante lo
cum, et cogente aperiri portam gurgi
tis, ita ut copiose scaturiret omnis aqua;
Leviathan autem opponens corpus suum
gurgiti, globulis operiebat loca discer
pta; sicut victor intrepide supersedens;
tantum scaturire permittebat gurgiti,
quantum corpus illic jacens sinebat. Ne
que hoc solum (videbam), sed etiam et
unde incognita quoque flumina nascun
tur, et unde in fontes emanat effluvium,
et ubi consumitur semper surgens sca
turigo; et quomodo faece mixtus potus.
Atque quantum facies formae cetorum
horribilis sit, quantumque terrestrium
formarum similitudinem praeseferebant ex
una parte, quadrupliciter ferociori gau
dentes natura; et quantum amici dilecti
inter se invicem comperiantur; et quo
ties contra se mutuo dentes mittebant.
Haec omnia circumambulans videbam.

Mihi autem admiranda haec erant:
Quomodo super mare stat onus rigidum
ac solidum, fluida natura aquae se non
solvente¹? Quomodo Oceanus exte
rius terram muri instar circumcludit,
atque agrestes naturas quae ultra eam
habitare dicuntur, in nostram terram
transvenire prohibuit; circa terram au
tem fluens, non in mare convertit ari
dam? Quod autem omnium est mirabi
lissimum, nostram fluctuationem Divini
tas sedavit, terminum separationis uni
cuique opponens violentiam, et mode
rans immensum, ore maris concludente
atomum; cunctis autem praepostere va

¹ Anceps erat sensus, ita ut tam ad molem aquae, quam ad terram referri posset.

վուն զհիւղէն • և բոլորեցունք՝ խառնաբնոր և յառժամաբ հաստատութիւն կայանի շնորհեալով: 'ի սոցա վկայութիւն փախեաց, 'ի սոցա տեսիլն հալածեցայ: զի յայտարարականս զինն ընկալայց ամբաստանութիւն:

Փախեար ով անձային գլուխ, քեզոյն 'ի վերստին կեցեալ խօսեաց. փախեար յայ. զոր վայր անապատ յայ գտանելոց էիր. ոչ ընթերցար յօրէնս, ոչ քննէի հիւսիսեաց դիրքի, և ալ իմ քառորձեաց դիրքի: 'Եւ քեզ արտաքոյ քան զերկիր անցեալ գնացեր, և յերկնային 'ի կամարէն 'ի բաց ելեր, և 'ի սոցայն արարէ թերեւ թաքնէ կարէիր. ապէթէ՝ ոչ գոյր ամենայն ըստ մարդկան սահմանս, և ոչ յամենատես ականէն խուսել ուրեք (Համ ուրուք): 'Եւ որպէս զբառայք և զբառ որսորդն, գիտացեալ զայն զոր որսանն՝ զմոլորութիւն յայնց որ որսացեալն լինի, խաղայ՝ թոյլ տալով անամոյն, զոր որսայն, և փախել թուլացուցանէ, փակելով զփախուստն յանփախտութիւն. և յետ ընթացիցն 'ի գործիս շուրջ փակելով զոր որսայն. այսպէս մարդկանն որսական և յետ բազում ծովուն ընթացից դարձեալ անհասն յերկիր զփախստականն. և գործւովք մարգարէութեն որսացեալ եղև:

(Այս) ընդունայն սուրհանդակ ամենայնի եղէ. ոչ ընդունայն թեզք կիտոսին թեացայ, զծովային ընթացս ամենեցուն 'ի տեսութիւն վարեցի. այլ զի ես որ փախուցեալս էի, զի յանձն ամենեցուն զհաւանութիւն տեսեալ, ես ոչ փախել յայ վարդապետ եղէց: 'Իսկ զի փախիցէ որ յայ, որ ոչ կարէ փախել ըստ սահմանս ծովու. անհաւանեացի այ՝ հաւանեցելոյ ծփանաց ծովուդ. 'ի բաց ընկեացէ զանթութեանն պատուիրան, ծովային ղեկավարայ՝ այ հաւանեալ պատուիրանին: Եւ ապրեցունել զբազաբ մարդկան ոչ կամեցի որ, զի ոչ հրաժարեաց գաղանն՝ պահպանութեամբ յորձանացն պահել զաչ

gantibus firmitatem stationis concedens. In istorum testificationem fugi, in horum spectaculum perductus fui, ut Deo reprehendente de me accusationem reciperem.

Fugisti, o divinum caput, tu ipse reviviscens loquere: fugisti a Deo; quem tamen situm a Deo vacuum inventurus eras? Non legisti in lege: Nonne manus mea fundavit terram, et dextera mea ut manufacturam fecit caelum? Quod si extra terram transtulisses te, et ultra caelestem sphaeram transilisses, num etiam (vel, fortasse) ab horum conditore celare te poteras? Scilicet nec hominum fines erat tibi transire, neque ab omnia cernente oculo aliquo diffugere. Sicut ergo optimus venator artis venatoriae peritus, aberrationem venandi jocosè fugit, et permittit animali quod venari vult, fugere, claudens antea omnes meatus ad fugam, postque cursum circumcludit instrumentis venandum; similiter hominum venator post multum maris cursum retrodixit, et eduxit in terram fugitivum, atque ita instrumentis prophetiae eum venatus est.

(Ille vero rursus satus est). Non inanis cursor omnium (locorum) fui, neque inaniter alis ceti armatus, marinum cursum ad cunctorum visionem usurpavi; sed ut ego fugitivus, universorum ad Deum obedientiae necessitate visa, non esse a Deo fugiendum magister fierem. Num enim fugiet quis a Deo, quum nequit fugere ultra fines maris? inobediens ne erit Deo, obediens ei fluctu maris? rejiciet ne Divinitatis mandatum, marino Leviathan Dei praecepto assentiente? Atque salvati civitatem hominum an nolit aliquis, quum fera non recusavit in custodiam gurgitis servare mundum in propria forma: illa vero eum

խարհ յիւրում ձեռի . (նա) վասն անդն դոց , և շարժուն ոտիցն . վասն մարդկան մարգարէն ոչ կամի : Վասն զի մարգարէն այսպէս ողբայր :

Իսկ ամենեցունն փրկիչ՝ վասն զի ՚ի մահուանէ զնինուէացիսն իւրով բժշկական արուեստիւն փրկեաց , եկն և առ մարգարէն՝ զհիւանդութիւնն տեսանել : Իսկ դու զի՞ տրտում ես ի՞վ մարգարէ , քանզի յանդիմանէ զքո ոգւոյդ տրտմութիւն՝ Թախծութիւն գիմացդ , և ամբաստանէ ձեռքո զբարուցդ . և սակայն զի Թէպէտ և հին ինչ հոգ յոգիսդ փնաս գործեաց , ժամանակ էր այս և զհին տրտմութիւնն ՚ի բաց լուծանել , և նոր ոչ զգեսուլ տրտմութիւն : Եւ տեսանես , որք յաղագս առաջին անգիտութեանն զրկէին զչնորհակալութիւն , իսկ յերկրորդ ծննդենէն և ՚ի քարոզութենէն դարձեալ ՚ի վերստին կենդանութենէ՝ ինձ գովութիւն խոստովանեցին միայնոյ : Եւ զի է , զի դու ոչ խնդաս ընդ փոփոխումն բարուց նոցա . և զի է՝ զի ոչ միաբանիս ընդ չնորհակալութիւն նոցա : Եւ զի է ՚ի վերայ մարդկան բարեպաշտութեանն հեծեծես , անիրաւ ես . եթէ յաչաղես զփրկութիւն ողորմելոցն , անմարդի ես : Եւ զի է ընդ քարոզութեանն ստաբալութիւն խռովեալ ես , զինէն է , ոչ զքէն , ի՞վ մարգարէ՝ ամբաստանութիւնդ . քանզի ոչ եթէ զոր կամեցարդ , այլ զոր ընձեռեցար՝ քարոզեցեր : Եւ եւմ ինքնակալ՝ որ սպառնմունս առաքեցի նոցա . ես իշխանութիւն ունէի՝ և՛ օրէնս շարժել՝ և՛ շրջել և զվճիռ մահու փոխել . առաքելով քարոզութեդ ճշմարտութեամբ ՚ի մարդասիրութեն զու շրջեալ փոխանակեցի :

Վասն զի մարմնոյ անհնար է անցանել զիւր որոշեալ սահմանն . վասն զի զիւրովն զանց արարեալ՝ զայլոյ վայրացն զրկէ զտէրութիւն . նաև ոչ ամենայն արարածք առանձինն և յատուկ օրի նաւորեալ են վայր : Իսկ (ար) ամե-

ducens propter abyssum, et reptantes pisces (vel pedes), num propheta propter homines nolit? Sic enim propheta lamentabatur .

Salvator autem universorum postquam de morte Niniuitas sua medica arte liberasset, venit et ad prophetam, ut infirmitatem ejus videret. Quid tu autem (inquiens) tristis es, o propheta? prodit enim animi tui tristitiam moestitia vultus tui, et persona tua tuas actiones accusat. Verum tamen siquam antiqua cura laeserit animum tuum, tempus erat praesens vel antiquam tristitiam dissolvendi, non vero novam vestiendi tristitiam. Non vides, quia qui ob pristinam ignorantiam denegabant gratitudinem, nunc ex secunda generatione per praedicationem conversi in novam vitam, laudem mihi confessi sunt soli? Quid est ergo, quod tu non gaudes de mutatione morum eorum? et quare non consentis cum eorum gratitudine? Si ergo de hominum pietate gemis, iniquus es; si saluti invides illorum, qui miseratione donati sunt, inhumanus es. Sin autem ob praedicationem, quae falsa reputata fuit, turbatus es, de me est, non de te, o propheta, illa accusatio. Quoniam non quod voluisti, sed quod in mandatis accepisti, praedicasti. Ego sum Imperator absolutus, qui minas ad illos feci: ego auctoritatem habebam et legem ferre, et vertere, atque sententiam mortis mutare; mittens te in praedicationem veraciter, rem in benignitatis statum vertens commutavi .

Verum est, quod non potest unquam corpus transgredi finem suum determinatum, quoniam ejus transgressio, caeterorum loci dominium usurpat: nonne et omnes creaturae proprium sibi ordinatum habent situm? Attamen cum om-

նայն սահմանք նշանակ միոյ տերութեան են, որովմէն արասցէ վայրի, և կամ զորոյ լծն վայրս զբկեսցէ, որ զիւր սահմանս փոփոխէ, որպէս յառաջագոյն ասացաւ: Վանգի այն որ կայն 'ի սկզբանէ՝ զիւրոյ տերութեան տւնի ըզծանթուծիւն, իսկ յետոյ փոխեալ յայլոց վայրաց՝ վիճակակալութիւն: Եւ աստ երկուց առաջիկայց միոյ տեառն սահմանաց, քաղաքութեանն ճշմարտութեան, և նին ուկեացուցն փրկութե, զայն՝ որ 'ի ճշմարտութեանէ քաղաքութեանն գովութիւն, փրկութեան քաղաքիս փոխանակեցի ներբողենին:

Եւ թերեւ ընդդէմ դարձեալ առասցեա, ի՞նչ մարդարէ, թէ զի՞ իմովս վարեցար ամօթով, և զիմ լեզուս 'ի ստութիւն շարժեցեր, յիմմէ անարգութեանս ստացար պատիւ: (այս իմասցիս զքառք: Եւ զքեզ հաւանեցուցից ի՞նչ մարդարէ, զի ե՞ զվտանդեալ ապրեցուցի, քանզի այս էր իմ կամք. և քոյովք ամօթով՝ և առ յայտորիկ ուղղութիւն ոչ վարեցայ: Վանգի ընթերցիր զքո քաղաքութիւնն, զի զայս ցուցից քեզ՝ ոչ վնասեալ. երեւ ևս առաջ՝ և նիստէ իրօնեացի. ոչ այս է՝ զոր քաղաքեցին: Եւ թէ՞ եթէ ոչ չըջեցաւ, և 'ի վաթար բարուց 'ի լաւութիւն ոչ փոխեցաւ, և ես քոյով վարեցայ քաղաքութեամբ, և դու յիրաւի ստաբանեալ դատար. ապեթէ և քո քաղաքութիւնն չըջուին նշանակեր, և չըջուին քաղաքեալքն ընկալան, զիմորդ աւելորդ ցաւս ցաւիս, քաղաքութեանն կատարեցելոյ: Եւ քաղաքն ասէ նոցա ոչ կործանեցաւ, և ի՞նչ տունք և ոչ պարիսպքն: Եւ զի սիրտն և բարքն՝ այս բարեպաշտութեամբ չըջեալ, և զայն հանդերձեալ 'ի տապալել՝ հաստատեաց. քանզի ոչ քարանց և շինուածոց չըջե-

nes fines proprii sunt unico imperio, cui umquam damnum ferat loco, aut cuius domini fines detrahat, qui prius mutat fines, ut prius dictum est? Quoniam qui stat a principio, sui domini habet notitiam certam; quod autem postmodum a caeterorum finibus mutuo accipitur, sortis est acquisitio. (ut conquistatio.) Quod si ita res se habet, hic quoque quum duo adsint unius domini fines, praedicationis veritatis, et Ninivitarum salutis, illam quae ex veritate praedicationis est laus, in salutis civitatis commutavi encomium.

Sed forte opponas dicens, o propheta: Ut quid meo usus es pudore, et meam linguam in falsitatem movisti, exque meo opprobrio assecutus es honorem? Ad hoc scito referri dictionem tuam. Ego te persuadebo, o propheta, quod et periclitantes salvavi, haec enim erat mea voluntas; et tuo pudore ad hoc perficiendum non sum usus. Agedom, relege tuam praedicationem; hanc enim demonstrabo tibi minime laesam fuisse. Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur. Nonne hoc est, quod praedicasti? Si itaque non est subversa, neque mutata ab improbis moribus in meliora, tantum ego tua usus sum praedicatione, quantum tu revera falsum dixisse compertus es. Sin vero tam tua praedicationis subversionem significabat, quam praedicatione admoniti subversionem (ceu conversionem) susceperere, quomodo superfluo dolore afficeris, praedicatione perfecta? At civitas, ait, illorum non subversa est, nec domus, nec muri. Verum tamen cor, et mos in pietatem versa sunt, eaque quae evertenda fuissent, firmata sunt; non enim saxi, et

1 Si legas, ut scriptum erat, փոխանակեցի, commutetur, necesse foret et antea legi այն, illa, non զայն, illam.

լոյ կարօտ եմ. քանզի շրջումն որմոց (կամ դոցունց) դիւրագոյն ունի զփռ փոխումն. քանզի այն և ('ի) թշնամեաց և պատերազմողաց զինուց յաղթեալ անկանի. իսկ 'ի վատթարէն զոգին 'ի լաւն շրջել՝ անձային աջն շարժէ և փռ փոխէ:

Եւ թերևս վասն զի այսպիսի խորհրդոց՝ բանիւք վճարել, և թափել յերանցն ոչ հաւանէր, հարկանէր զհովանին նորա անուն, և զդժմենին մերկանայր, և առ ողբս և առ արտասուս զմարգարէն ձգեալ ածէ: Եւ մինչդեռ արտասուէր զտունկն, երևեալ տայ պատառ խանի: Վեղեցիկ է քեզ դժմենիդ՝ ի վարդարէ, և ինձ քեզեցիկ է ազգ մարդկան. ծածկէր զգլուխդ դժմենիդ 'ի ներքուստ 'ի վեր աճեցուցեալ, և 'ի վերուստ կողմանէ տարածեալ. զարդարէ (կամ զարդարի) և մարդն զանձային առաքինութիւն, 'ի ներքուստ ձգելով զբարեպաշտութեանն բանս: Բայց դու զանձային զօրութիւն 'ի գիշութիւն աշխարհիս դործուն կամէիր թէ իցէ, զի մի ցամաքեալ ծաղկաթափ լիցի դժմենին. իսկ ես ոչ խնայեմ, զի մի 'ի ցամաքել ոգւոցն՝ մարմինքն խանգարեսցին. դու կամէիր զի դատարկացեալ էր անձային զօրութիւնն, և սակայն դատարաքեզոյն տեսանելով զախտդ: ( ) Ինչ է քեզ առ տունկս այս վշտակցութիւն, ոչ սիրելի է ստուերի պէտք դժմենւոյդ. բնական տերևոցն թանձրութիւն, և հովանւոյդ 'ի ձեռն բազկացն մի ըստ միջէ դիրն՝ կարգաւ էր. և ինքնին էր այս. քանզի ոչ ունիս ասել՝ ի վարդարէ, եթէ յերկոց քոց է դժմենւոյն բոյս, և ոչ գիշերային հսկմունս 'ի տնկոյս վառ տակ թուել: ( ) Համբերես տեսանել՝ զուարճացելոյ և փթթեցելոյ դժմենւոյս զմերկութիւն. քանզի գիշերդ առաջին զտունկս երեր, և գիշեր երկ-

aedificiis evertendis indigeo. Quia subversio istorum¹ facilem habet mutationem, quum ista ab inimicorum etiam, et bellantium armis superati concidunt: a malo vero animam in melius verti divina dextra movet mutatque.

Sed fortassis quia ex his cogitationibus per verba absolvi, atque se excutere a suo proposito vix persuadebatur, percutiebat Dominus umbraculum ejus, denudata cucurbita; ita ut ad planctum, et lacrymas prophetam conduceret. Dum ergo lacrymabatur de planta, apparens responsum ei dat. Pulchra est tibi cucurbitae planta, o propheta! et mihi pulchrum est genus humanum. Protegebat caput tuum cucurbita ab inferis sursum crescens, et supra extensa; adornatur et homo divina virtute, ab inferis contrahens pietatis verba. Tu sane divinam virtutem ad humiditatem soli efficacem esse volebas, ne arefacta, et deflorata fieret cucurbita: et ego non parcam, ne animis arefactis, corpora corrumperentur? Tu volebas ut irrita fuisset divina virtus: verum tamen judica per te ipsum videus errorem tuum. Quid est tibi tanta ad istam plantam commiseratio? nonne quia delectabilis tibi erat umbraculi cucurbitae istius usus? At naturalis erat foliorum densitas, et umbrae per brachia plantae dispositus situs in ordine erat, et per se hoc fiebat. Non enim dicere potes, o propheta, quod ex tuis laboribus germen cucurbitae pullulaverit, quin nocturnis vigiliis in elaborationem hujus plantae parceres. Nihilominus vix suffers videre virentis vigentisque cucurbitae nuditatem: quia nox prima plantam produxit istam, et nox secunda corru-

¹ Sic lego, aut si vis, murorum; ubi Codd. habebant *ողոց*. *animorum*; quod subvertit totam sententiam ac analogiam.

ւեալ. եթէ որ յընտանի և 'ի պտղաբեր անխնայ լինի տունկս. եթէ փայտատ 'ի պիտանացու ծառս մատուցանէ. եթէ որ 'ի տնկոյ աշխատութիւն զինքն խափանեցէ, զի արմատս առցէ. և դիւրաւ խլեալ 'ի բաց կորզեսցէ զայն որ հազիւ հազ տնկեալ եղև. Եւ ընդդէմ գոյնս տնկաւոր մննդական բնութեան, ընդ նուազեալ ոչ բազում երկս աշխատութեան մատուցանէ, ողորելով զտնկոյն բնութիւն, և արծարծելով զնա դարմանօք խնամոց. ( ) 'ի որչափ յարտաքնոցն նուազեալ էին 'ի փաստէ, այսչափ յերկրագործին վաստակոց մուցեալ, և՛ զիւր զօրութիւնն առինքն գումարեսցէ, և՛ զանպտղաբերութիւնն 'ի քաջաբերութիւն փոխեսցէ. Եւ տեսանես, զցամաքեալս տնկոցն զիւրդ նայացուցանեն երկրագործք, կամ նուրբ երկրի հերձածով գնաց ջրոց անցի գործեն անարգել, կամ շուրջ զծառոյն բաժակելով, զի մնալոյ 'ի նմա ջրոյն, զայն որ հազիւն ոռոգանէին՝ ջեռուցեն. Եւ տեսանես, զիւրդ գետնաւ նախանձ շառաւեղացն, և յերկրի կողմն խոնարհեալ, արուեստիւ եղեգանց կանգնեն, զի զծանրութիւն պտղոցն 'ի վեր համբարձցեն. զիւրդ զպիտանացուն տնկոցն պատուաստեն. Եւ նոյնք զայս առնեն. զի հակառակեն, զի մի ընդունայն ցուցցի նոցա վաստակքն.

Եւ որ եթէ մշակք զիւրեանց վաստակս ոչ հատուկչիր առնելով՝ ամբողջ պահեն, ես հատուկչիր զնխուէացիսն արարեալ՝ հատուկչիր զնոցա քարոզութիւնն առաքեցի. իսկ նոքա քաղցրաբարութեան առաւելութիւն ցուցեալ այժմ, որք զարդարեն փրկիչ հրաժարէին պատուել, զսա սատակիչ եղեալ՝ պատուել կամեցան, զիւրդ ոչ կակղացուցին զդատաւորի զվճիռ մահուն՝ փրկական իմն ստացեալք. Եւ ան

civitates: Num quis in domesticas fructiferasque negligens sit plantas? num securem in utiles arbores adferat? an quisquam in plantae labore se incuriose habeat pro radice assequenda; vel facile evellat jam jam vix demum plantatam? Nonne potius se armans contra vegetabilem naturam deficientem multum laboris impendit, alliciendo plantae naturam; et reficiendo eam per curam sedulam? ut quantum ab externis sustinuerit damnis, tantum ex agricolae laboribus nutrita, tum proprias vires in se colligat, tum infertilitatem in feracitatem vertat. Non vides, arefactas arbores quomodo humificant agricolae, aut subtili terrae scissura facta, transitum aquae faciunt expeditum, aut circa arborem fossam fodiunt poculi instar¹, ut manente in ea aqua, illam quam vix poterant irrigare, foveant? Non vides, quomodo humi serpentes surculos, vel ad terram inclinatos, industrie calamis (*fulcris*) erigunt, ut pondus fructuum sullevabunt; quomodo etiam utiliores plantas inserunt? Cur autem haec faciunt? quoniam nituntur, ne frustra esse monstretur labor ipsorum.

Quod si ergo agricolae suos labores haud praetermittentes, integros servant, ego neglectis Niuivitis, neglectam monstrabo praedicationem ad illos directam? Illi vero, qui adeo boni moris nunc copiam demonstrarunt, ut verum illum salvatorem, quem olim recusabant honorare, deperditorem factum honorare voverunt, quomodo non mitigarunt iudicis sententiam lethalem, salutarem sibi conciliantes? Ego enim puto agricolae

¹ Sic explico verbum Arm. բաժակել, (de quo et alibi actum est. p. 12.): sicut et Gloss. habet, բաժնիւ. Եւ Շուրջ փոս կարել, որ ջուր 'ի ներս

ժողովի. Sequentia vero idem Gloss. aliter legit, aut intellexit, dicens: Ե զաւելորդն և զշորն 'ի բաց հատանեն, որ ջեռնու յարեգականէ:

Եւ էր տեսանել ի ծովու ահա-
 զին ատեան, և բեմ լինէր նաւն, և
 դատաւորք՝ նաւաղքն, և դահիճք
 սպանողք՝ հողմք. և ի դատ ածեալ
 մարգարէն. արգելան և բանտ պահ-
 պանութեան՝ կէտոսն. և ոսոխ՝ ծովն,
 և բանք նորա յանդիմանականք, և
 յայտնի կշտամբողք՝ ալեացն փր-
 փուրքն. քանզի կրճտէր իբրեւ զա-
 տամուս ի վերայ ընդոստ ելով փր-
 փուրքն ծովն: Եւ իբրեւ դատա-
 ւորք՝ նաւաղքն, ոսոխ՝ եւ, ասեն, և
 յորմէ ծողւորէնէ, և զին գործես: Եւ
 ապա հարցեալք և ուսեալք, ի յար-
 ձակին ի վերայ արդարոյն, այլ՝ ան-
 դրէն ընդդէմ, զայն՝ որ դատեինն,
 իբր դատաւոր նստուցանեն. և ասեն,
 զին արտադր ընդդէմ, դու դատ արա-
 րեալ ընտրեալ, քանզի մեք զծառայէ
 այլ զճիւղ մահու հատանել ի կարեմք:
 Եւ իսկ նա ասէ, առէ՛ք զին, և ընկեցէ.
 Եւ այսինքն՝ ետու զին ի ձեռն ոսոխացի,
 դուք ընկեցէք զին ի ներքս. քանզի
 զանձն ընկենուլ ի ծով անօրէն է:
 Եւ իսկն զին ոսոխք փախեայ, մատամբք
 ձեռաց մատնեցայ. և որ ի վերայ ել-
 րի մեծաքայլ փախէի, ի ծովու ան-
 փախելի վիճակաւ յանդիմանեցայ:
 Եւ իսկն զին. քանզի ոչ գիտացի՝ որ ել-
 րեմն խեղեալ զփարաւովն կորոյս. և
 յերկրի փախելով ի գիտացի, զի ել-
 րեմն զողն թօթափեալ զկորխայինն՝
 կենդանւոյն ծածկեաց (...):

1 Post praemissum sermonem inserunt hic co-
 dices aliquod Fragmentum tamquam ex altero ser-
 mone auctoris, eodem titulo, *Philonis de Jona*:
 cujus meminit et Glossarius sub hoc nomine ք-
 ճաւ. Sermo II. Incertum tamen omnino, unde huc
 adsertum fuerit illiusmodi verbum mancum; maxi-
 me quod habeat affinitatem quamdam cum homi-
 lia Ananiae Doctoris Armeni de Jona. Ut ut sit,
 audiant benigni lectores Fragmentum illud, quod

Erat autem videre in mari terri-
 bile tribunal: forum erat judiciale na-
 vis, et iudices nautae, et tortores car-
 nifices venti, et reus citatus propheta;
 ergastulum autem, ac carcer custodiae
 cete, et accusator infensus mare; ejus-
 que verba reprehensiva; et evidenter
 convincentia, undarum fluctus, quo-
 niam stridebat quasi dentibus super
 eum mare de natura¹ spumans². Ita-
 que nacleri sicut iudices, Unde es,
 ajunt, et ex quo populo, et quid opera-
 ris? Postquam autem sciscitati, edo-
 ctique fuissent, non irruunt super ju-
 stum, sed ex adverso rursum eum,
 quem judicabant, velut iudicem sede-
 re faciunt, dicentes; Quid faciamus
 tecum, tu ipse dijudicans elige; nos e-
 nim de servo Dei sententiam mortis
 decidere nequimus. Ille vero dixit:
 tollite me, et mittite (in mare); hoc
 est, tradidi me ipsum in manus adver-
 sariorum; vos mittite me intus: quo-
 niam quod me ipsum mittam in mare,
 iniquum est. Quia pedibus fugi, digi-
 tis manuum sum traditus³; et qui in
 terra grandibus fugiebam passibus,
 in mari inevitabili sorte convictus sum.
 Tollite me; quia ignoravi eum, qui o-
 lim rebellem Pharaonem deperdidit;
 et fugam capessens super terram, non
 sui memor ejus, qui (vel quae) olim
 terga vertentes Corch sociosque, vi-
 vos operuit (...).

sic habet.

2 Si pro ընդդէմ ելով, legas ընդդէմ ելով, ver-
 tendum, mare insiliens spumis.

3 Virg. Georg. IV. 362. Ut mare sollicitum
 stridet refluens undis.

4 Gloss. Զայն ասէ՝ որ մատամբք վիճակ
 արդի ॥: Իսկն զողն թօթափեալ զկորխայինն՝
 runt.

նշոյլան, առ զուգութեանն և արդարութեանն սերմանումն, և առ անեղին և իմանալոյն լուսոյ՝ և առ զգալին ընտրութեան:

Արդ լցեալ իբրեւ 'ի միջօրէին լուսոյ բոլոր ոգիքն, յիրաւի ասին, 'ի Վերջոյն ալ իսկ: Վրանդի տեսանեն՝ և որք տէրունեան սուրբ գրոյն կրթութիւն ունին, զայն, ճակիք զի: ( ) մարդկայինն թողեալք բարեբախտութիւնն, որոյ զառաջինն մասն հասաւ ուղղութիւն բարուց, բացեալ զայն՝ հային տեսանել, որք զվերինն վերամբարձն բարձեալ բերի, և զածային բնութիւնն քննեն: Վայց կայ առ նմին՝ աչօք. զոր թերեւս որ ասացէ աւելորդ ել. վասն իչ այլովք տեսանել գործովք: Հարկաւոր. զի ցուցցէ, զի ամենայն որ տեսանէ մտայն աչօք, իչ զմի որ 'ի նոցանէ իչ կափուցեալ, և իչ ծածկեալ ամենեւին ետես որ. քանզի իչ այսպէս յայտնեաց, կամ սոցա հասարակազօր է տեսականն, և տեսանողականն եղև. եւ ամենայն մարգարէի հասարակ անուն տեսողն (կամ տեսանողն):

Այլ ասի յետ այսորիկ. Այս ահա երեւաւ է այն 'ի Վերջոյն: Արդ մի կարծեր զկիսամարդոյն հատած՝ այժմ արս՝ ըստ առ կանայս հակառակադասութեան աւացեալ. քանզի եղև իչ արանց, այլ իբրեւ արանց երևումն, անթութեանն ոչ փոփոխեցելոյ յայլ տեսիլ. քանզի իչ է արժան նմա յեղեղումն ընդունել. իսկ շարժեալ զողորմ 'ի ձեռն սուրբական կերպարանին՝ առ մշտնջենաւորի և անտեսանելոյ ընդունելութի սահմանիւր: Վրանդի կամի զէսն (կամ զէին) զարու բնութիւնն, որով սերմանէ զբոլոր, և ծնանի վասն ողորմութե մահկանացու կենդանւոյն, այնոցիկ որք բան ունին՝ ցուցանել. քանզի զանկերպ

quiritatis justitiaeque diffusionem, et ad increatae intelligibilisque, atque sensibilis electionem.

Adimpleto itaque animo lumine sicut meridiano, jure dicitur, *Elevatis oculis, vidit*. Quoniam vident et qui Sacrae Scripturae exercitium habent, illud, *Nosce te*. Humana nimirum relicta felicitate, quicumque primam partem sortiti sunt rectitudinem moris, apertos oculos erigunt ad videndum superiora excellentia, et divinam inquirunt naturam. Verrum tamen adest et illud, *oculis*; quod forte quis dixerit superfluum esse, eo quod non aliis videre est instrumentis. Necessarium sane, ut ostenderet, quod omnis qui videt mentis oculis, nec uno ex iis, clauso, neque tecto, plane vidit quisquam; non enim sic manifestis (visis sensibili oculo) ¹, vel his aequivalens est speculativa, ut quis speculator fieri possit: ideo omnis prophetae commune nomen Videns.

Posthao autem dicitur: *Et ecce tres viri stabant supra eum*. Noli ergo existimare semihominis sectionem nunc viros dici secundum ad mulieres oppositionem: quandoquidem fuit non virorum, sed tamquam virorum apparentia, Divinitate nullatenus mutata in aliam formam; non enim convenit ei mutationem recipere. Motus autem animus, per consuetam formam, ad sempiterni invisibilisque perceptionem destinabatur. Siquidem vult Entis masculinam naturam, qua seminat universum, et generat propter misericordiam mortalem viventem, eis qui ratione sunt praediti, demonstrare. Quoniam ininformem essen-

¹ յայտնեաց, significat etiam manifestavit; sicut accepit et Gloss. dicens: * Ոչ եթէ զգալի աչօքս յայտնեաց զտեսութիւնն եւ. թէ պէտէ համազօր է, պսիւքն միով անուամբ աչք

և տեսական կային. այլ իմանալոյն ||: n Non enim sensibilibus oculis manifestavit visionem n Deus; etsi aequivalentes sint, idest, uno nomine n oculi et visus vocantur, sed intelligibilibus u.

Լսյ երեւութիւն և զմարդարէն զէսայի զարթուցեալ ընդոստոյց . քանզի հասարակութիւն ընկալաւ յայնմանէ՝ որ 'ի վերայ ամենայնի նշուածեան հոգին էր . յորմէ հեղեալ մարդարեալանն նշարէ և կոկոզանայ : Վրանդի ասէ, Տեսի զոր նստեալ 'ի վերայ աթոռոյ Բարդո, և խառն քի Կաթն, և ձերովէքէն իշին շորջ զնովա . վից թե մոյ, և վից թե մոյ . երկուսն ծածկէին զէն, և երկուսն ծածկէին զորս, և երկուսն թռչէին : Վերովքէ մեկնի Կիւր, և կամ կրկնութիւն, անուանը 'ի զէպուզիզ էին զօրութեանցն . քանզի տեսիլք և կնիքք են, որով արարիչն զաշխարհ տպաւորեաց . նշանակելով և կնքելով զիւրաքանչիւր ումք յէսն ըզյարմարեալ որակութիւնսն . արդ վասն այսորիկ անուանեցան տիպք : Իսկ հըր ձգութիւն վասն այնորիկ, վասն զի ծախեն զանդասութիւն և զանկարգութիւն նիւթոյն՝ 'ի կարգ դասու փոխելով, որով և զանկերպարան են՝ 'ի կերպարան, և զանզարդն 'ի զարդ : Վրանզի ոչ ապականացու հրոյն էին զօրութիւնք, այլ փրկականին, 'ի ձեռն որոյ բոլոր ինչ արուեստաւ արարաւ : Եւ ասն որոյ թուի ինձ և այնք որք յիմաստասիրութենէն են ոմանք՝ հուր արուեստական 'ի ճանապարհն անկեալ 'ի ծընունդս զսերմին երեւցուցանել : Վրանզի զայն որ տարածն և սփիւ խանչումն՝ մարմնոյ յանձնեալ է աչաց . իսկ ըզյայտնին յանտեսանելիսն զընութիւնն՝ որով ստեղծանի և ձեանայ նիւթն, մտաց արագատես աչօքն, որ զծանրութիւն թանձրութեանն բացին . և շուրջ հայեցեալ՝ արուեստական զայն հուր ետես, որ գործէ զնշային պատկերսն, ոչ անշունչս, այլ շնչաւոր և բանաւոր : Իսկ մովսէս և լուսաւորագոյն յայտ

Haec visio et prophetam Isaiam expergefaciens excitavit, quia participationem¹ suscepit ex eo, qui superat omnia, Divinitatis Spiritus; unde effusus propheticus (spiritus) divinis initiatur, ac prophetizat. Ait enim, *Vidi Dominum sedentem super sedem excelsam, et domus plena erat gloria², et Seraphim stabant circa eum: sex alae unius, et sex alae alterius: duabus (vel duae) velabant vultus, et duabus velabant pedes, et duabus volabant*. Cherubim exponitur typus, vel incendium, nomina directe virtutibus apta; formae enim, et typi sunt, quibus Creator mundum figuravit, signans ac sigillans singulas in rebus dispositas qualitates: ideo itaque appellati sunt typi. Incendium vero propterea, quia consumunt privationem ab ordine, sive informitatem materiae, in ordinem eam reducentes, et consequenter in formam in formam, et inornatum in ornatum. Quoniam non corruptibilis ignis erant virtutes, sed salutaris, per quem omnia artificiose facta sunt. Quare, ut mihi videtur, etiam nonnulli philosophorum, ignem artificialem asseruere in viam cadere ad semina in generationem producenda. Siquidem extensum illud lucis³ volumen, corporis conceditur oculis, evidens autem in invisibilibus natura, qua creatur formaturque materia, mentis velocissime videntibus oculis, qui densam crassitudinem aperuerunt. Circumspiciens autem artificialem illum ignem vidit, qui efficit divinas imagines, non inanimas, sed animatas, et rationales.

Moyse vero magis lucide dixit: Do-

¹ Vel communicationem. ubi Gloss. intelligere videtur aequalitatem in numero trino, quo tam Abraham quam Isaias viderint personas Divinas: minus tamen apte.

² Scriptum erat, et gloria plena domu. for-

tasse, ut, in domu.

³ Iisdem utitur verbis Armeniis B. Chosroes. S. Gregorii Naricensis pater in comment. Offic. Arm. "Չէրից աւուրցն սփիւ և տարած լոյսն ասէ || :

որոց երկոքումբք զոտս, և երկոքումբք զգէմն ծածկելով, և երկոքումբք այլովք ևս թռչեն. բնականագոյնս. քան զի ոտք ստորագոյն մասն հասս մարմնոյս, և դէմք վերնագոյն: Իսկ աշխարհի խաւրիսն՝ իբրու թէ ոտք՝ երկիր և ջուր. և երեսք՝ իբրու թէ դէմք, օդ և երկին. իսկ Լին զօրութիւնքն՝ իբրու գարշապարաց՝ ի նոցանէն, ի տիեզերաց մինչ ի տիեզերս ձգեալ է. և զամենայնիս ոտս, զխոնարհական նորա զնիւթոյն մասունս՝ զերկիր և ջուր, և զդէմն՝ զօդ և զերկին՝ զվերաբեր բնութիւնսն գոգեալ՝ պահպանագոյն ծածկեն: Բայց ոչ կայ ի բաց և ձգնչ ի սովորական ստացուածոյն, այլ ի վեր վերամբարձ բերեալք՝ զմիջին զիշխանն և զհայր շուրջ պատեալ:

Եւստիւստ և ի բնականց ոմանք եկեալ ասացին, թէ է տարերք հող և ջուր, օդ և հուր, սիրելութիւն և հակառակութիւն: Եւստիւստ մարգարէն զտրից տարերքն զծածկական զօրութիւնսն՝ չորս թեւնշանակաւ ասէ. դիմք և ոտիւք զօրէն պարսպի բնակեալք շուրջ. իսկ հակառակութեան և սիրելութեան, և զվերամբարձեալ և զթուցեալն առ իշխան առաջնորդն: Բանգի պատերազմի և խաղաղութեան, որք այլով անուամբք սիրելութիւն և հակառակութիւն կոչին, միայն սա է առիթն:

Ոչ սա այն է՝ զոր առակեն ըստ հրաւանաց պատասխանուոյ մովսիսեան բանիցն, Համբարչի զքեզ իբրեւ ի վերայ Ռեոյ արծառեայ, և ածի զքեզ առ իս. և այն՝ որ յերգին մեծին է, Սահեայ զնա իբրեւ զբիբ ախի. իբրեւ արծառի ծածկեացէ զյագս իւր, և ի յագս իւր գնացաւ. արարածեայ զնա իւր, և ընկալաւ զնոս. և համբարչ զնոս ի վերայ միջանիկանց իւրոց: Տէր միայն ածեց զնոս, և ոչ գոյր ընդ նոսա աստուած օրար:

1 Gloss. * Ոչ կայ ի բաց աշխարհս ի յիւր բնական սովորութենէն. զմին զհայր առանձն եւր արարիչ ||: * Non abscedit mundus a sua na-

tuab pedes, et duabus vultus operiebant, duabus autem residuis volare. Valde naturaliter. Quoniam pes inferiore partem sortitus est corporis, et vultus superiorem. Mundi vero basis sicut pedes sunt terra, et aqua, facies autem quasi vultus, aer, et caelum: Entis autem virtutes velut crura eorum ab orbe in orbem extensa; et Universi pedes, inferiores nempe ipsius materiae partes, terram, et aquam, atque vultum, aera nimirum et caelum ad superiora tendentes naturas includentem ad melius conservandum protegent. Verum tamen nullae ex solitis creaturis a longe distant ullo modo, sed universim superius translatae, in medio stantem Principem illum Patremque circumducunt¹.

Hinc et Physici quidam dixerunt quod elementa, terra, et aqua, aer, et ignis, dilectio, et oppositio sunt. Attamen propheta quatuor elementorum occultas virtutes, quatuor alas symbolice dicit, vultibus pedibusque muri instar circum adhaerentes: oppositionem vero, et dilectionem, elevatas volantesque ad Ducem Principem. Siquidem belli, et pacis, quae aliis nominibus dilectio, et contrarietas vocantur, solus iste est conciliator.

Nonne hic ille est, quem subindicant aenigmate oracula Mosaici verbi: *Levavi vos sicut super alas aquilarum, et duxi vos ad me. Et illud in Magni cantico: Servavit eum sicut pupillam oculi; sicut aquila proteget pullos suos, et in pullos suos misertus est; extendit alas suas, et recepit eos, et levavit eos super medium dorsum suum. Dominus solus ducebat eos, et non erat cum eis deus alienus.*

* naturali consuetudine: unum Patrem videt suum, et Creatorem *.

Փառք, և օրհնութիւն, և երկրպագութիւն երբորդութեանն սրբոյ՝ հօր և որդւոյ և տաճարէ հոգւոյն, այժմ և հանապազ՝ և յամենայն յատեալեանս ամէն:

Յամին եօթնհարիւրորդի տասնամեկորդի հինգերորդի թուականիս հայոց, եղև գրութիւն այսմ քառի, զոր է ռգեալ մեծ իմաստասրին փիլոսոփայի Բաղայի Է գլխոյն՝ ի մասին եղեւոյ՝ հրամանաւ Թադևոսի և հանձարաշար թագաւորին հայոց հեթումի որդւոյ լեւոնի որդւոյ հեթումի թագաւորայն հայոց, ի վայելումն և ի մեղաւորութեանն յարմար իւրոյ և յիշատակ հոգւոյ:

Ըրդ այս հեթում՝ զքնի մահուան հօր իւրոյ թագաւորին լեւոնի յաջորդեաց զաթու հայրենի և նախնի, այլ ոչ պատկեցաւ թագիւն: Ասիս ռբոյ ոչ է պարզաճ զանց առնել զպարճառաւան. զի ի մահնայն արեւոյ հեթիւ վարժեալ էր թուական յաճախն օրինայն ընկերոցումն, որ գիտէ լաւ մեռացանել զի նա անկեալն իւր զյանջան յոմն մարց և դայեկաց, սիրեաց իմաստասրութեան, և սիրեցաւ ի նմանէ. վասն որոյ լաւ իւր զուսկի և զանան պարտաւանս համարեալ անյին իւրում, որ և իաղցրացաւ իւր զմեղաւ խորիսի ի նորորդս նորա. ուստի բաց և համարձակեացեաց անմաճ հոգւոյ ծանեան զիսկապէս և զարդարեալ բարին. և այնուհետեւ անկէ արարեալ գործ նախնի առաքինութեան, միշտ աղօթեց և ընկերցան գրոց պարապեալ զաւարթ և արթուն հայեցածով. մինչ զի բնութեան զսոլորութեանն արարեալ, խնամ քանելով և դարձանելով զքնին որ էն դասս աղիարաց և որբոց. պայծառացող ցանելով զտաճի եկեղեցիս քիչ, և աճեցուցանելով զքառս իսկանայից. հանապազ պաշտամաճէր համայնեայն երկնայնոյն խմբից օրհնութեանս քիչ վերադարձին. և համանգամայն զամենայն արեւ:

Gloria et laus et adoratio Sanctissimae Trinitati, Patri et Filio Spirituique Sancto, nunc et semper, et in omnia saecula. amen.

Anno septingentesimo quadragesimo quinto Aerae Armeniorum, fuit scriptio hujus libri, cujus auctor extitit magnus philosophus Philo, integris septem capitibus simul appositis¹, ex mandato Dei amantissimi atque sapientissimi Regis Armeniorum Hethum filii Leonis filii Hethum, ad usum ac solatium corporis, memoriamque animae suae.

Iste ergo Hethum post obitum patris sui Leonis Regis excepit quidem thronum patrum propriumque sibi a majoribus, sed non est coronatus diademate; cujus rationem praeterire vix placet. Siquidem jam inde a juvenili aetate instructus eruditusque Divinae Legis lectione, quae scit melius nutrire sibi deditos, quam fovere queant matres et nutrices, dilexit sapientiam, et dilectus est ab illa: quam auro gemmisque pretiosis praeferendam sibi duxit, ita ut dulcis redderetur etiam faucibus suis plus quam favus melis: unde apertis acutissimisque oculis animae cognovit verum et ingenuum bonum. Deinceps itaque aggressus virtutem practicam, semper precibus lectionique librorum incumbabat vigili atque hilari speculatione. Immo naturam sibi efficiens consuetudinem boni, procurabat fovebatque Sanctos, choros inquam pauperum et pupillorum; claritate donabat sanctas Ecclesias Dei, et augebat ordines Sacerdotum; cum quibus

1 Quae sunt. 1. In Genesin. 2. In Exodum. (una cum lib. de Sacerdotibus, De Ara, De Decem oraculis.) 3. De Sampson, De Jona, De Visione Abr. 4. De Providentia, et Animalibus.

5. Vita Sapientum, sive de Patriarchis. 6. De Allegoria. 7. De Vita Contemplativa, sive de Esais.

ային աւետարանանց յետո՛ւ 'ի վերայ երեւալ աւանդեաց նմա զաշխիճան և զօծումն թագաւորութեան . և համաշխարհական ժողովն պատգաւաւոր խորհրդութեամբ թաղաւանակաւ ըստ իւրաքանչիւր աշխիճանի : Օր պահեացէ աջ ամենազօրին աս, անվերով և երկայն կենդանութեամբ փնայով զօրութենէ 'ի զօրութեան և հերքելով առ որս զվշտութան խաչին Վճի :

rum Dominus Gregorius cum cunctis Episcopis plenoque concilio, et integro clerico Ecclesiae, per dextram S. Illuminatoris nostri Gregorii, perque divinum Evangelium manu imposito, tradidit ei dignitatem unctionemque regni: quo et universus coetus condigna laetitia dotatus fuit secundum singulos gradus. Conservet eum dextera omnipotentis Dei in tranquilla prolixaque vita, ita ut procedat de virtute in virtutem, profligans sub pedibus hostes Crucis Christi.

Idem et alibi habet. *Exaratus est (hic codex) aera Arm. չխէ. dcccxlvi. id est Anno Christi mcccxvi.*

Codex autem B. praefert nomen amanuensis Vahram diaconi, qui scribebat aera Arm. չխէ. dcccxlvii. Christi mcccxviii. in eremo sive coenobio Armeni dicto, cujus Ecclesiae titulus fuit Deipara, et sanctus Salvator.

Codex vero C. sine nota anni scriptionis, exaratus dicitur a Vardano sacerdote, discipulo Joannis Doctoris Erzencajensis, qui eodem vixit saeculo; quique memoratur tamquam commentator operum Philonis, ac si idem fuerit cum Glossario passim a nobis citato: nam id fere designare videntur haec verba (etsi aequivoca) Vardani amanuensis. Սաղևանս աղայանաց հայրապետէն վերլծողաց այսմ հարէնի մէջ իմաստեոյն ժիւնի, որք առ 'ի սմանէ օգտութեան ինչ գրանէք, թողութեան յանցանաց հայցեցէք յայ յոհնիմաստ հուեորին, որոյ անունն ինչ յոհաննէս բաբունի, և հայտնան էլն չայցեցի, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց . . . և անարժան գծողիս պիտականուն չահանաց վարդան սպասաւոր բանի ॥ (և այլուր) . * Ս'վարժանեալ ընթերցողք, որք օգտիք յայսմ անձալունս արարեցս մէջնութենէ (գիւնի համ մէջնէ նորա), յիշեցէք 'ի առջե յաղօթս չեր զարժանեալ բաբունի մեր յոհաննէս, և զանարժան գրիչս զվարդան սպասաւոր բանի ॥ Aliunde certum videtur, quod Glossarius paulo antiquior sit Erzencajensi, atque Vahramo, et Basilio amanuensibus. Solus Cod. D. novissimorum saeculorum erat, antiqui tamen exemplaris exscriptor.

PRINCIPIA PHILONIANA

HOC TOMO CONTENTA

Pag.

4. **A**nimalis formae fons est sensus: sensus autem (totalis) in facie est.
Homo non solum animae, sed etiam rationalis animae particeps est factus.
Caput templum est mentis, ut quidam dixerunt.
5. Lignum vitae, scientia est non solum creaturarum, sed quoque majoris supremaeque causae universorum. Nam si quis poterit istius suscipere certam apparitionem, fortunatus erit et felix, atque vere immortalis.
Unde est motus, primus est.
Bona omnia atque gratia initium accipiunt a loco dominico.
Sapientia ipsa, et splendor (est), et lux.
7. Cibus homines non solum ad delectationem, sed etiam ad utilitatem utantur (oportet): utilitas autem est fluxus stillatioque boni. Generatio, ut sapientum fert sententia, corruptionis est principium.
Medium universi terra est.
8. Optima virtutum pietas; qua sola potius mens immortalitatem assequitur.
Mixtum est cum humana sapientia genus deceptionis.
Sicut se habet oculus in corpore, ita mens et sapientia in anima.
10. In nullo ita laetatur hominis cogitatio magis, quam in iustitia.
12. Unum ex multis factum bonum est... Discordiae initium est duitas.
13. Ubi bonum et malum commixta sint, principium habent mixturae mortis.
Proborum mors alterius vitae principium est. Amor non magis in utilitate, quam in concordia harmonica stabilis moris consistit.
14. Cooperatur ventri esus carnis ad salutem vigoremque corporis.
15. Nomina ex positione sunt, minime vero ex natura.
17. Somnus in se proprie ecstasis est.
19. Quicumque aetate propectas sibi ducunt mulieres, vituperandi sunt velut destruentes legem naturae.
20. Depositum commendatum sibi sumit vir mulierem a parentibus, mulier autem virum a lege.
21. (Vir et mulier) eadem gaudeant, doleant, sentiantque, imo et magis cogitent.
22. Callidiores sunt voluptati dediti, inventoresque artium ac mediorum.
23. Quando mira quaedam patrandae sunt, subjectas naturas commutat Deus.
24. Mulier consuevit potius quam vir decipi. (additur ratio.)
Pugnantium mos est mentiri arte, ut ignorentur res.
25. Gustus omnisque sensus ex genere consistit in suo tactu.
In Divinitate non sola est boni et mali scientia, sed quoque complacentia boni, et recusatio mali.
26. Mulier est symbolice sensus, et vir intellectus.
29. Non omnia consilio et sapientia aguntur a peccantibus.
Malo malitia in refugio est, et cupidini deditus quasi ad asylum ad cupiditatem confugit.
31. Serpens symbolum est cupiditatis, mulier sensus, vir intellectus... cupiditas primum decipit sensum, sensus autem mentem captivat.
32. Certatorum mos est, ut per ea, quae concedunt, maiora perpetrent mala.
33. Terra connaturalis homini corpus est, cuius agricola intellectus.
34. Siquis virtutis desiderio arsit, quae immortalem facit animam, omnino adeptus est sortem caelestem... Mali ergo et pravitum principium, cum finis terra est; virtute vero praediti, caelum.
35. Sensus est mater viventium omnium: sicut enim sine matre nulla fuit generatio, sic et (nec) sine sensu vivens (animal).
36. *Unus ex nobis* pluralitatem ostendit.
42. Optime, non oblata, sed oblatores munerum ante munera vidisse ait Deum.
45. Nihil omnino peccare maximum est bonum: qui vero peccat, et erubescens pudore afficitur, cognatus est ejus, junior, ut ita dixerim, majoris.
46. Quod non in nobis est, accusationem non meretur.
Mali non est causa Divinitas.
Athei sententia est non putare Divinum oculum.

- est ad ostium, qui inutiles ac noxias imaginationes impediatur.
242. A sensibus Deus videri non potest, sed ab anima: opportuno enim tempore sapientiae oculis cernitur.
246. Terminus felicitatis est Dei appropinquantis adventus ... miseriae, transitus ut per viam.
247. Distare animam ab Entis contemplatione perfectissimum malorum est.
248. Homines per aquam lavati mundantur, aqua vero ipsa (purgatur) per divinum pedem. Si aër non tangat moveatque aquam, emoritur ista; vivifica autem magis comperitur, non aliunde, nisi aëre in eam intermixto.
249. Sicut est verbum, talis sit vita; et qualis vita, talis et sermo sapientis videatur.
253. Commodius enim cibus Dei dicitur pia ac proba vita hominis virtute ornati.
255. Puer immaturus est omnis insipiens (etsi senex) ... sapiens autem etsi in juventute sit jam adulta, senex est.
258. Nulla apud Deum impotentia est.
259. Tristis ac dolorosus est ille, a quo Deus distat; gaudium vero et laetitia plenus, cui proximus est.
261. Creaturae familiare est ex consummatione advertere singula, Deo vero et ante principium animadvertere.
Honorem meretur sapiens, non ipse solus honorans virtutem, sed etiam in aliis desiderium ejus excitans.
269. Affines sunt virtutes, pietas (cultus Dei), et humanitas.
Non omnia licet agere filios in conspectu patris.
272. Dicitur apud pueros medicorum, quod potus non cibus est, sed currus cibi.
Sapiens plurima habet arcana.
282. Sapiens pacis est amans, et nescius dimicationis; atque feriat, ut totus divinis vacet contemplationibus.
283. Triplex est nominatissima vitae ratio; contemplativa, operativa, et condecens. (de quibus agit.)
Multi majora desiderantes, media quoque ipsa perdiderunt, quae appetere fas est.
296. Nescio, an ignorantia concordat cum iustitia? ... Non sicut voluntarium peccatum iniquum est, sic involuntarium secundum ignorantiam illico iustum ... Peccatum nullatenus est opus iustitiae.
298. Non omnem veritatem convenit dicere apud omnes.
304. Lex est, ut ex insipientibus nullus sit rex ... Siquidem ars est quaedam regum hoc munus, et artifex homo virtute praeditus.
305. Sapientis anima velut ahenaeam imaginem, inanimatum ac grave corpus habens, semper mortuum in se gerit.
308. Insipiens tradit interiora propter exteriora, animatam partem propter sensibilia.
309. Corpus nondum subjugatum menti, subiectum est alienae potentiae, et detentum ab externis.
310. Servi ac ministri ordinem habet in nobis verbum prolatum extra mentem.
316. Nemo oculos figat, ut per se prosperitas adveniat, otium proditorem malum sibi concilians ut socium electum.
317. Immutabilis erit ille, qui ex natura sine doctrina sapiens reperiatur.
Camelus symbolum memoriae, quoniam ruminat cibum remolens atque remandens.
318. Memoriae sapientis pulchrae sunt, et de pulchris.
322. Ecquam putare liceat Dei filiam, nisi sapientiam?
323. Sicut per speculum proprietates corporis apparent, sic etiam animae per vultum ac faciem.
324. Anima descendens de propria sententia, statim ascendit sursum.
325. Oportet non desiderare ut recipiantur ampliora suis viribus; omne enim quod mensuram habet, laudabile est.
326. Livor invidiae non adhaeret in animam Dei amantem.
335. Vocali similis est intellectus, et semivocali sensus, voce vero carenti corpus.
340. Tristitiae nescia gens appropinquat, atque proxima est ad Deum.
341. Quidquid doctrina per longum tempus acquirere facit, id natura tamquam donum praeparatum concedit.
Bona opera honesti ac boni sine mora peragunt.
342. Virtus memoria est digna.
344. Oportet omnis operae praeclarae initium facere per gratiarum ad Deum actionem, laudemque.
346. Homines vocem audiunt, Deus autem cogitationes.
348. Perseverantia cognata memoriae est.
349. Melior nostra pars ad superiora tendit.
369. Fratres sunt virtus et malitia secundum illud, quod unius animi partus sunt: et inimici, eo quod adversantur sibi invicem, et pugnant.
371. Sicut venator cum canibus ferisque conversatur, ita et nefarius cum vitiis, et malis.
372. Urbanitas oeconomia urbis est, et oeconomia urbanitas est domi.
373. Solum esse bonum propter se amandum placendumque.

378. Contemnit respuitque sicut sapiens res pravi, sic et pravi sapientis consilium, verbum, et factum.
382. Majus malum animae insipientiâ et dementiâ non est, propria sibi mente cum caruerit genus rationale.
383. Absurdum est involuntaria bona laudare.
384. Solus sapiens dives, et omnia sapientis esse dicitur.
385. Major natu est partus naturae, quam positionis; ergo et jus, quam lex.
387. Fratres sunt locus et tempus, simul creata, simulque incedentia.
394. Amori proprio inimicus est sapiens, amans amore dignas justitiam et veritatem.
400. Ars sagittaria ignavis proprium certamen est, qui perstare in loco minime ferunt, sed fugiendo a longe pugnant.
402. Fratres censentur sicut impar et par, sic modestus et immodestus; quia autem fratres sunt, potest fieri et contrarietas inter ipsos.
406. Nemo fuit umquam perfecte malus. Quicumque minus delinquit, optimus est vir. (ait Epicharmus.)
408. Medicus est circa res mundi sapiens.
411. Qui Deo utitur magistro, et proficit, et proficere sufficiens est.
415. Ubi non adest Deus, imperfectum est illud omnino, et facile diripitur.
417. Omnia Deo serviunt, initio ducto ab optimo in nobis ordine, quem mens sortita est.
420. Qui odio habet bonos, ipse odiosus est; qui vero amat, illico amatur. Egresso foras uno oppositorum, alterum ingreditur.
428. Ex ipsa natura bonus est princeps, dominus, et dives; insipiens autem pauper, servus, inops.
433. Magnum est hoc bonum insipienti, ne derelinquatur liber... servitus autem utilior.
436. Summa errant, errareque faciunt.
447. Qui oblaturus est hostiam, praeparet animam, et corpus. Non licet, secundum tritum verbum, illotis pedibus ingredi pavementum templi Dei.
448. Pacis et concordiae effectrix est lex.
451. Inter excessum et defectum medium tenet sufficiens... Nihil erit nimis.
463. Dominam corpori animam creator fecit, corpus autem animae famulum.
468. Perfecta plenaque sunt naturae propria.
470. Mas attingens feminam, virginem demonstrat mulierem; animae vero quum Deo initiantur, ex mulieribus virgines existunt, muliebribus sepositis corruptionibus, quae in sensibus, et cupiditatibus sunt.
472. Viro bono blasphemia aliena est, laudatio autem magis familiaris.
473. Sicut qui accedit ad lucem, subito illuminatur, ita etiam cui apparet Deus, impletur tota sua anima.
474. Nonnulli legislatorum statuere, non testari per auditum; quasi vero verum per oculos fidele comperitur, mendacium autem per auditus. Divina quaedam est justitia, dona minime accipiens. Unde quibusdam optime dictum est, Judicia, Dei sunt. Qui neque inimico nocere patitur, cui alii damnum ferre volet pro sua utilitate?
476. Angelus est spiritus intellectualis, immo totus intellectus, omnino incorporeus, factus minister Dei, ad usum quendam, et in servitium, quorum eget mortalis nostra gens, ordinatus.
479. Fermentum dulcificum cibi est, non cibus. Sanguis victimae oblatae, indicium est animae Deo consecratae.
481. Ad vivendum necessaria sunt panis, et aqua; ad bene vero vivendum, apathia, et integritas morum. Nec panis, neque aqua per se nutriunt... nisi divinum verbum istis quoque concedat perutilem virtutem.
483. Divinitatem homines honorant amore, et timore: amare autem est tardius, in senioribus locum habens, timere vero fit prius.
496. Mors animae est dissonantia ad probitatem.
497. Post mundum non est locus, sed Deus.
498. Legislator secundum supremam rationem Deus est.
499. Gens electa mundi est forma, et lex sua legibus mundanis.
506. Principium et finis felicitatis est posse videre Deum.
508. Vita perfecta constat ex mundissimo intellectu, et irreprehensibilis operibus.
509. Humana vita similis est vastissimo mari (etc).
519. Gratum jucundumque est Deo tam donare gratias, quam gratiarum actionem recipere.
524. Tabernaculum, portatile templum est Dei.
532. Non opulentiam amat Divinitas, nec paupertatem taedet. Caput est mentis templum, in quo consilia constanter degunt; et ministri, sensus.
536. Nihil est jucundum ac suave, neque gloriosum magis, quam Deo servire; quod excelsit magnum etiam regnum.
543. Pectus locus est cordis, et ibi habitat iracundia.
545. Os... ciborum, ut Plato ait, ingressum habet in se mortalium, et verbi immortalis exitum.
550. Ad majorum operum executionem, virtutis opus est.
554. Si enim secundum formam divini vultus ho-

- mo factus fuit, multo magis de divina similitudine in angelorum faciem portio accessit amplior.
- Sanctorum (vel angelorum) honorificentia encomium divinitati est.
557. Quia igne pleni erant Angeli, ignis specie consumpsere cibos.
558. O in caelo divinas conversationes, ubi angelorum virtutum dominicam sapientiam propheta edocet!
560. Ut dicitur, solet magnum virum sequi invidia.
566. Convenit tempori (convivii) non solum corpus cibis, verum etiam animum sermonibus laetificare.
568. Naturâ omnis homo melius expectat praestaturque.
569. Bellum committunt (mulieres) non armis ... sed est eis vultus arma, gladius sermo,
- adulatio et blanditiae, flamma ... vincunt, quum pacem cum iis inimus.
570. Primorum vitia (vel lapsus) secundis sunt honesti sanique consilii custodiae.
578. Sicut nihil expedit corpori, si motricem animam non habeat, ita neque artifice, nisi moventem ad artem intellectum receperit.
579. Solus Salvator deperditionem indicens ac ruinam, misericordiam construit salutis.
584. Levius putatur malum hominibus, quum multi idem subeant.
585. Multorum salutem prae unius morte pretiosam existimare debemus.
591. Torques (Domine) peccantem judiciali ira, et foves eum regio amore.
602. Si impios nos ... nutricis instar aluit (Deus), pios et confitentes quantis bonis nos non ditabit?

Pag.	Lin.	CORRIGENDA ET ADJICIENDA	
3	1	(mentem)	(vel vultum)
22	1	uterque	(melius) utrique
23	16	ἔκκεν-ῥῥῥῥ	Cod. C. ἔκκεν-ῥῥῥῥ
52	(not.) 9	pendent	pendunt
59	28	positio	positio 4
64	10	Leviticae	Leviticae
80	24	nitidus	(melius) confertus
95	(not.) 1	loc. c.	loc. cit. c.
98	(not.) 14	Dominus ... Dominum	Dominum ... Dominus
100	14	corrumpentes	corrumpentes
132	(not.) 1	Text	Text
137	36	ῥῥῥῥ	ῥῥῥῥ
217	1	ῥῥῥῥ-ῥῥ ῥῥῥῥ	ῥῥῥῥ-ῥῥ ῥῥῥῥ
251	4	virtus	virtus
259	26	ultra se deponat	(melius) sibi arripiat
265	27	videtur, quod purum	videtur, purum
267	16	coalescent	coalescunt
277	17	ῥῥῥῥῥῥῥῥῥ	ῥῥῥῥῥῥῥῥῥ
293	28	sapientiae	(vel, sapientiam)
303	(not. ult.)	Adam	Adae
304	24	sophistarum extruserunt	philosophorum sibi conciliarunt
	38	artifex etc. praeditus	(vel) artium perfectissima
321	25	dortare	portare
360	34	reliquente	relinquente
367	(not. ult.)	duplicandum	duplicanda
423. 428	(not.)	extasis	ecstasis
429	21	conviciabit	conviciabitur
436	(not.)	cclx.	cclx.
446	(not.) 5	operavit	operata est
451	20	iniquitas	(melius) injustitia
548	(not.)	de Arca	de Ara
549	(not.) 4	Philistaeorum.	Philistaeorum
561	35	ipso	ipsi
575	35	eoquod ... Potiori	eoquod qui ... potiori
576	33	ut rueret super viros etc.	tempus veniendi (spiritus) super etc.
582	18	putaret	putaret 2
586	9	fortunatus	(melius) fortunae causa.
596	21	ut vel	velut
609	38	suffere	sufferre
621	5	ῥῥῥῥῥῥῥῥ	ῥῥῥῥῥῥῥῥῥ

INDEX

NOMINUM, RERUMQUE MEMORABILIMUM.

- A.** *Littera mysterio plena.* 212. 213.
Abel. (*i. e. relatus ad Deum*). 41—54.
Abimelech. (*pater rex*). 295—300. 380. 387.
 393.
Abram (*pater excellens*). *Abraam* (*pater electae echus*). 167—361.
Adam, *qui et Terrigena.* 3—39.
Adam, *nomen olim Nili.* 187. (*interpretatur, Aegyptus, affligens.*) 380.
agens, angens, peregrinatio. 190—205. 356.
Agar (*peregrinatio*). 11.
Agricolae officium. 11.
Amarula, *vel lactuca.* 459.
Amarula, *vel lactuca.* 459.
Ambrosius Philonis exscriptor. *praef. 17. 7. et not. 6—311. et 439.*
Angeli daemones vocati. 388. *Angelorum definitio* (*talis, qualis a S. Paulo traditur*). 476.
Anima immortalis. 47. 50. 51. 59. 184. etc. *spiritus.* 142.
Annus quid? (*Gr. eniautos. Arm. dari*). 390. 453. 521.
Apathia, ut vituperanda. 257. *alibi passim, ut laudabilis, id est vitiis carere.* 380. 459. 481.
Arazania fl. Euphrates sc. 9. 187.
Arca Noe. 74—128.
Aristoteles citatus. 188.
Armenia. 9. (*et not.*) 439.
s. Augustinus Philonis castigatior, et imitator. *praef. 17. et not. 79. 83. 275.*
Azymus. 459.

s. Basilii citatus. *not. 57.*
Bathuel (*filia dei sui*). 322. 439.

Cain. 41—55.
Camelus symbolum memoriae. 317. 319. 328. 348. 352.
Carnis esus permissus. 141.
Cetura. 355—357.
Cham (*calor, vel calidus.*) *et Chanaan* (*mercatores, vel caussae*). 61. 151. 156—163. (*vel stupidi*). 314.
Charran (*foramina*). 435.
Cherubim in templo. 512—515. 615.
Christus Verbum Divinum. 544.
Chus (*aethiops*). 165. 166.
Cicero citatus in not. 74. 114.
Clem. Alex. imitator Philonis. *not. 191.*
s. Cyprianus citatus in not. 247.

Deglathes fl. Tigris scilicet. 9.
Deus omnia videns. 46.
Deus verus unus. 25. *origo falsorum deorum.*
ibid. theos (*a thyne, ponere. sc. facere*). 512.
Dei vel Dii. 471.
Diluvium. 61—149.

(Eleazar) servus Abrahae, puer dictus. 310—353.
s. Eliseus Arm. imitator Philonis. *not. 204.*
 237. 455. 460. 597.
Enoch. 56—59.
Enos. 55.
Epicharmus citatus. 406.
Esau. 367—443.
Eva. 18—35.
Euphrates fl. 9—11. 168. 189. 439.
Euripides citatus. 407.
Eusebius Caes. citat Philonem. *not. 147.*

Fatum rejicitur. 71.
Flumina quatuor ex Edem. 9—11.
Fons irrigans totam terram qui sit? 2.
Fortitudo, ut Tigris. 10.
Fragmentum Gr. 16. 34. 37. 44. 53. 67. 88. 142. 147. 284. 400. 405. 425. 426. 443. 344. 468. 469. 474. 480. 485. 486. 496. 501. 503. 504. *et Lat.* 262—445. *vide et Ambros,*

Gerara (*septum.*) 293. 380. (*et peregrinatio.*) 395.
Gigantes. 66. 166.
Gomor vel Gomorrha. (*sterilitas, et mensura.*) 122. 262.
Gregorius Magister Arm. citat Philonem. *not. 146.*
s. Gr. Nazianz. *not. 10. 36. 39. 516.*

Haicus gigas progenitor Armenorum. 66.
Heraclitus citatus. 82. 178. 237. 359.
Hethum vel Hayton II. rex Arm. possessor co-
dicis Philonis. *praef. 1. et pag. 620.*
Homerus. 172. 245. 250. 534. *vide et Poeta.*
Honoris et gloriae differentia. 537.
Hor (*lux*). 500. 501.

Jacob. 367—441.
Japheth. 61—163.
Idaeae vel Species incorporeae. 2.
Joan. philosophus Arm. imitator Philonis. *not. 191.*

- Jona*. 578—612.
Josue, vel *Jesu*. 499.
Ipsa, honoris titulus. 70.
Iris, zona Jovis dicta. 148. 149.
Isaacus (risus). 207. 229. 234. 258—362. 370—441.
Ismael (auditus Dei). 202. 233. 234. 356. 443.
Israel (videns Deum). 224. 431. 496. 503.
Iustitia, ut *Euphrates*. 10.

Laban (albedo). 335—337. 435. 496. 440.
Lamech. 52.
Lamina dicta a volatu. *πίταλον* a *πίταμαι*. 547.
Lignum vitae quid? 7. et *lignum scientiae*. 8.
Lot. 269—292.
Ludus laudabilis. 388. 389.
Lynceus. 158.

Macedonum imperium. 278.
Majeleth (ex principio). 442.
Malum punicum dictum in Gr. a fluxione. *ποιδ* ex *πίω*. 546.
Mambre quid? 237. 238.
s. Maximus citans Philonem. 443.
Mediocritas. 191. 263. 283. 325. 355. 451. 460. 481. 486.
Moses propheta, theologus, saepissime citatur a Philone.
Moses Chorenensis imitator Philonis. not. 6. 12. 14. 472.
Mundi creatio. 1. vernali tempore. 100. 111. 445.

Nachor (quies lucis). 319.
Nemrod, vel *Nembroth*, vel *Nebroth*. 165. 166.
s. Nerses Clajensis citat Philonem. not. 4. (*)
Noe. 60—163.
Nomina animalium ab Adamo. 15. necnon plantarum etc.

Obedientiae utilitas. 433.
Origenes Philonis imitator. praef. 17. et not. 57. 69. 154. 161. 172. 195. 249. 255. 350.

Paradisus terrestris. 4—12.
Pascha, Hebr. *Phasec*. i. e. *Transitus*. 449—462.
Persarum imperium. 278.
Philistaei (alienigenae). 380. 392.
Plato. 5. (36. in not.) 172. 545.
Poeta (i. e. *Homerus*). 5. 51. 108. 187. 260. 384. 434.

Prudentia ut Phiso fl. 9.
Pythagoras, et Pythagorici. 14. 70. 188. (not. 206.) 223. 250.

R. littera, Gr. *ρ*. centum; et *mysterium ejus*. 228.
Rebecca (perseverantia). 322—355. 389. 403—408. 435—441.
Resurrectio carnis. 593.

Sampson vel Samson. 549—577.
Sara, Sarra nuncupata. 228—234. 294—309. 340.
Scylla. 51.
Sem. 61—163.
Septem numerus, semper virgo dictus. 91. 223. 502.
Serpens in paradiso. 22—25.
Seth. 34. 54—56. not. 66.
Silenus exemplum deformitatis. 324.
Sina (inaccessa). 501.
Sirenes. 172.
Sobrietas, ut Gehon fl. 10.
Sodoma (caecitas, vel sterilitas). 122. 262. 270. 273.
Spiritus Divinus (vario modo acceptus ab auctore). 62. 109. 491. 562. etc.
Stoici philosophi. 547.
Superbia impedimentum profectionis. 221. 223.

Templum, ut sanctuarium (*ίερον*). 505.
Tempus (*χρόνος*, vel *χρόνος*) inter Deos reputatum a malis. 72.
Thomas Arzerunius Arm. citat Philonem. not. 54.
Tigris fl. vel Deglath. 9. 10. 439.
Titani. 166.
Transitus. v. Pascha.
Trinitas, vel Trias, vox anceps apud Philonem. 242. 243. 246. 250. 251. 269. ut *Ternio*. 532.

Vardan doctor Arm. saepe citat Philonem. not. 2. 48.
Velum a volatu dictum. *πίτασμα* ex *πίταμας*. 531.
Verbum Dei essentielle. 3. 147. sive *Verbum Deus*. 331. 515. 516. 544.
Virginitas duplex. 323. 470.
Virtus moralis, res est regia. 229.
Voluntarium in homine, sive liberum arbitrium. 16. 45. 46. 345. 346. 383.

Zona Jovis, Iris. 148. 149.

(*) pag. 66. addit in not. 5. *Լամբ. մեկն. առաջ. * Իսկ զփիլոսոֆի տեսութիւնն զան հակադիցն*
նչ առն մեղ թողլ եկեղեցւոյ քննիչք 'ի կիր առնուլ հաւանութեամբ || S. Nierses Lambr. com-
 ment. Proverb. » Philonis de Gigantibus theoriam non permittunt nobis doctores Ecclesiae usurpare
 ut probandam «.

